Museum

SILAS WRIGHT DUNNING
BEQUEST
UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

MUSEUM.

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE OG GEOGRAFI.

REDAKTION:

CARL BRUUN. A. HOVGAARD. P. FR. RIST.

AARGANG 1896.

FØRSTE HALVBIND.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

I. COHENS BOGTRYKKERIER.

1896

Indhold.

Hundemordet i Vimmelskaftet 1788.

Af **Carl Bruun.**

De kjøbenhavnske Hundes Lod var i Fortiden alt Andet end behagelig; ialfald var deres Tilværelse høist usikker. Der er ingen Tvivl om, at de i det Hele vare yndede af Befolkningen, thi deres Antal vilde ellers ikke have været saa stort, som det faktisk var, men Autoriteterne holdt skarpt Øie med dem „formedelst Farlighed af galne og bidske Hunde", og aldrig saasnart havde en Hund af en eller anden Grund ladet sig henrive til at angribe et Menneske og sætte sine Tænder i ham, før Offentligheden greb til *jus talionis* med største Hensynsløshed, uden at bekymre sig om, at Gjengjældelsen ramte Skyldige og Uskyldige i Flæng. Der udkom da Plakater, hvorved „Alle og Enhver forbødes for Eftertiden at have løse Hunde under en større eller mindre Mulkt efter Politimesters Kjendelse", hvorhos Natmesternes Folk fik Ordre til at gaa omkring i Byens Gader saavelsom paa Veiene uden Portene for at opsøge alle løsgaaende Hunde og uden Naade slaa dem ihjel paa Stedet. Dette skete da ogsaa, men Rakkerne, der besørgede Nedslagningen med Knipler, vare ofte udsatte for Molest og fik Skam til Tak for deres Uleilighed. Man finder undertiden lystige Historier om, hvorledes Rakkeren fik Prygl eller maatte smøre Haser forfulgt af hylende Læredrenge og bjæffende Hunde, ligesom man kan læse om Dyrenes snilde Manøvrer for at undgaa deres Fjenders Efterstræbelser. Imidlertid vare saadanne strenge Tider dog sjelden af lang Varighed; naar Hundedagene vare overstaaede og Angsten for Hundebid og Hundegalskab havde sat sig,

at kunne beskytte den. Der gjaldt ingen Hunds Anseelse; Køtere og ædle Racehunde, Slagter- og Fruerhunde stod lige for Loven; der blev intet Hensyn taget til, om Dyrets Eier var Greve eller Gadefeier. Det vides dog, at Politimester Chr. Fædder, saalænge han beklædte Embedet (fra 1772—1788) havde givet Natmesteren Ordre til at skaane visse høitstaaende Personers Hunde, som derfor først bleve ham foreviste og dernæst udmærkedes ved et Halsbaand eller paa anden Maade. „Dog var det ikkun ganske faa, thi Hr. Konferentsraad Fædder vilde ugjerne give sit Bifald til slige Undtagelser." Efterfølgeren, Politimester Flindt, var strengere; han vilde slet ikke vide af priviligerede Hunde.

Flindt havde imidlertid kun været Politimester i henved fire Maaneder, da han fik Grund til at angre sin Principfasthed. Hundespørgsmaalet antog nemlig en akut Charakter og blev et diplomatisk Anliggende, da den portugisiske Minister i Kjøbenhavn Grev Souza den 29de Septbr. 1788 blev stoppet i Vimmelskaftet af tre Rakkerknægte, Lorenz Hofmeyer, Hans Christian og Christian Hermandsen, som uden at bekymre sig om hans Forestillinger og Indvendinger slog hans Hund ihjel for hans Fødder i Nærværelse af talrige Øienvidner og under stort Opløb. Saavidt man kan se, sendte Gesandten i sin første Ophidselse sin Gemalinde til Udenrigsministeren, Grev Andreas Peter Bernstorff for at klage over den Tort, der var bleven ham tilføiet, og sikkert er det, at hans Harme ikke havde lagt sig tre Dage efter, da han sendte Bernstorff følgende Klage:

„De ville tillade mig, Hr. Greve, at jeg underretter Dem om en stor Ubehagelighed, som er indløben, og som ikke kan Andet end bringe Bedrøvelse ind i mit Hus. Da jeg iforgaars henimod Kl. 2 om Eftermiddagen spadserede med min Søn og min Sekretair, Kaptain Alvarez, fulgte der en liden Hund med mig, som jeg har havt i 8 Aar, og som følgelig min Hustru og jeg holde overmaade meget af. Da jeg var kommen i den Gade, som fører fra Frederiksberg-Porten (Vesterport) til Amagertorv, nærmede trende Rakkerknægte sig til min Person og løftede deres Køller i Veiret for at dræbe min Hund, som var ganske tæt ved mig. Jeg gaaer hen til dem, siger dem mit Navn og min Stand, og raaber til dem,

at de skulle lade være, med den Heftighed, som min brændende Begjærlighed efter at konservere Hunden indgav mig, men disse Uhyrer, uden at bryde sig det Ringeste om mine Bønner og uden at have den ringeste Agtelse for min Person, hvis Stand de allerede tilforn burde have havt Mistanke om, om jeg end ikke havde nævnet mig, eftersom jeg havde Christ-Ordenens Kjendetegn paa mig, styrte ind imod mig og dræbe Hunden med et Slag af deres Kølle, der nær havde ombragt mig med, da Dyret var løbet ind næsten imellem mine Ben. Min Forfatning i dette Øieblik var virkelig gruelig, thi den Tanke, at jeg kunde blive udsat for Fortrædeligheder af Folk af en saa nedrig Klasse, og den Forestilling at se min Søn færdig at dø af Skræk, foruroligede mit Sind vexelvis, og nødte mig til at retirere ind i en Kræmmers Hus, som var saa artig at imodtage mig. Jeg tænker, det er overflødigt at bevidne Deres Excellence, hvormeget jeg fortryder paa den Mangel af Ærbødighed, som man ved denne Leilighed har vist imod mig, og hvor høit jeg maa ønske, at Rakkerknægtene, som have gjort sig skyldige i denne Forgribelse, maa blive exemplariter straffede. Jeg forlanger dette paa det Allerindstændigste, thi foruden de Forsigtighedsregler, som jeg har brugt, og hvorom Deres Excellence er bleven underrettet ved min Hustru, for at jeg ikke ved et saadant Tilfælde skulde miste min Hund, er det overmaade haardt for mig, at det skulde tildrage sig lige under mine Øine, ja endog med Fare for min Person. Forresten overlader jeg til Deres Excellences Klogskab Omsorgen for at tage saadanne Mesures, der kunne forhindre, at ikke slige rædsomme Scener, der kan forstyrre det selskabelige Liv, oftere i Fremtiden skulle tildrage sig. Jeg har den Ære o. s. v."

Bernstorff havde faaet Klagen Onsdagen den 1ste Oktober, og allerede om Fredagen lod han den gaa videre til danske Kancelli, ledsaget af endel skarpe og charakteristiske Bemærkninger. „Skjøndt jeg maa tilstaa — skriver han bl. A. — at de nuværende Politianordninger i dette Tilfælde ikke ere mig nøie bekjendte, forekommer det mig dog, at Fornuftens Stemme her ikke kan være tvivlsom; thi Meningen med hin Politianordning kan i Almindelighed kun være at beskytte Borgerne mod Faren fra gale Hunde og rense Byen fra herre-

løse omstreifende Dyr. Men naar det forholder sig saaledes, synes jeg, at dens Exekution kun kan finde Sted, naar der er en bekjendt Fare for hyppig Galskab tilstede (hvilket, saavidt jeg veed, ikke nu er Tilfældet) og mindst naar en Hund gaar med og ved Siden af sin Herre, som ikke blot strax garanterer dens Uskadelighed, men ogsaa reklamerer og forsvarer sin ubestridelige Eiendom. Jo mindre man kan tiltro de Folk, som have den Opgave at udføre hin Politianordning, selvstændig Dømmekraft og Maadehold, desto bestemtere, mere maadeholden og indskrænket maa selve Anordningen være. I alle mig bekjendte store Byer gaar Loven (undtagen i de sjeldne Øieblikke, da Borgerne ere advarede, og alle Hunde skulle holdes inde) ikke videre end til at optage de Hunde, der løbe herreløse omkring, og ikke dræbe dem, før Ingen har meldt sig som Herre, der kan faa dem tilbage mod at erlægge en bestemt Sum. Da det endvidere ikke kan nægtes, at Hr. Gesandten er bleven yderst fornærmet i sin Person, eftersom ethvert Spor af Agtelse, som tilkommer Alle, men navnlig en Fremmed, der er kjendelig paa sine Ordenstegn, er bleven tilsidesat, saa vil det være nødvendigt at skaffe ham nogen Opreisning overfor Gjerningsmændene. Da disse imidlertid ikke synes at kunne underkastes nogen Straf, der rammer Æren, maa den vel blive korporlig. En saadan have de vel fortjent ved deres Brutalitet, der er en Skjændsel for Nationen og for Lovgivningen. Jeg anmoder det kongelig danske Kancelli om at have den Godhed at underkaste dette en Prøvelse efter nok som bekjendt Indsigt, og ifald det heri er enig med mig, saavel at besørge Folkene straffede som bevirke selve Anordningen forandret."

Kancelliet sluttede sig uden Forbehold til Udenrigsministerens Opfattelse og befalede Politimester Flindt at undersøge Sagen, lade de Skyldige hæfte samt fremkomme med Forslag til Politianordningens Forandring. Grev Souza havde al mulig Grund til at være fornøiet, da Lorenz Hofmeyer „Tjenestekarl hos Natmester Oswald" den 8de Oktober blev arresteret og indsat i Raadhusarresten. Det var nemlig ham, der alene havde ført de dræbende Slag mod Hunden, og der

kunde nu ikke være Tvivl om, at han vilde blive „exemplariter afstraffet."

Nu begyndte Forhørene, der ere ret kurieuse og afsløre adskillige Enkeltheder ved det fameuse Hundemord. De tre Rakkerknægte havde streifet om i Gaderne og allerede nedlagt 5 Hunde, før de stødte paa den Intet anende portugisiske Gesandt. Aastedet var det bredeste Stykké af Vimmelskaftet mellem Knabostræde og Badstustræde, thi i Urteboden paa Hjørnet af det førstnævnte Stræde stod Bodkarlen i Døren og nød Tragedien, medens Klædehandler Sieur Pfeifer og hans Boddreng Christian Hilker vare Øienvidner til Skuespillet fra deres Boddør paa Hjørnet af Badstustræde. Det var hos Pfeifer, at Grev Souza søgte ind, da han „foruroligedes ved at se sin Søn færdig at dø af Skræk." Man faar at vide, at Gesandten var klædt som „fransk Officer" i blaat Klæde og med galloneret Hat (Ingen havde mærkværdigvis set hans Orden), og at han trak sin Kaarde mod Rakkerknægten for at hugge ham over Armen, hvilket denne dog afparerede med sin Kølle, saaledes at Kaarden faldt i Gaden; dog er der Uenighed mellem Vidnerne om, hvorvidt Kaarden blev trukken blank, eller om den forblev i Skeden. Den egentlige Hovedfigur i Dramaet, hvis Navn ikke findes optegnet, var „en liden sort broget Hund", der hylede og peb saa ynkeligt under Slagene, at Prokurator Kinch, der tilfældigvis kom gaaende gjennem Vimmelskaftet, først vilde fjerne sig fra Stimmelen, da „det altid er ham ubehageligt at se Natmesterens Folk antaste en Hund og høre dens Skrig." Imidlertid kom han paa andre Tanker, da han saa en Person i fransk Uniform staa med blottet Kaarde i Haanden og en af Rakkerknægtene med en Knippel nogle Skridt fra ham. Den lovlydige Prokurator „blev derover saa forbauset, at han trinede hen til bemeldte fremmede Officer sigende, at Natmesterens Folk efterkom deres Pligt, da en kongelig Anordning paalagde dem samme, og at han derfor ikke maatte angribe dem, hvorpaa han og strax satte sin Kaarde i Skeden, og saa Prokuratoren stift i Ansigtet, men hvad Ord han ved den Leilighed sagde, véd Deponenten ikke, da han ei forstaar det franske Sprog."

Hvad det navnlig kom an paa at faa konstateret i For-

hørene, var, at Lorenz Hofmeyer havde vidst eller forstaaet, at han havde en fremmed Gesandt for sig, thi man vilde da let have kunnet dømme ham for Mangel paa skyldig Respekt, men dette lykkedes ikke. Han fastholdt nemlig haardnakket, at han ikke havde havt Anelse om, hvem den fremmede Herre var; han havde intet Ordenstegn set, ei heller havde han hørt, at det var en udenlandsk Gesandt før bagefter. Nogle af de Tilstedeværende havde ment, at det var den svenske Minister, hvorfor den ene af hans Kamerater, Hans Christian, strax var løben op paa Politikamret, og havde klaget over, at den svenske Minister havde trukken Kaarde mod dem. Hofmeyer vilde endog paaskjønnes, fordi han havde gjort Ende paa Hundens Lidelser, thi først da han havde givet den to forsvarlige Slag af Knippelen, gjorde dens Herre Indvendinger, men „nu fandt han det absolut nødvendigt aldeles at døde den." Paa Spørgsmaalet, om han vilde have handlet anderledes, ifald han havde vidst, at Hunden tilhørte Grev Souza eller en anden saadan Mand, svarede han dristigt, at „det havde kommet an paa, hvad han i det Øieblik kunde have faaet i Sinde, thi den Ordre, som var given fra Magistraten om at nedslaa Hunde, var uden Indskrænkning, saa at han formente at have udsat sig selv for Straf, ifald han havde efterladt sin Pligt at udføre." Den Anklagedes Herre, Natmester Oswalt støttede ham efter bedste Evne; ogsaa han gjorde gjældende, at det overhovedet ikke var muligt at gjøre Undtagelser som i Fædders Tid; alle løse Hunde skulde slaas ned; saaledes stod der i Loven.

Politimester Flindt befandt sig i største Forlegenhed overfor „den ubehagelige Tildragelse", som han selv kalder den. I sit Hjerte maatte han give Arrestanten Medhold, men Kancelliet og Udenrigsministeren forlangte, at der skulde gives den portugisiske Afsending Opreisning, og der maatte findes en eller anden Form, under hvilken dette kunde ske. I en Indberetning af 10de Oktober lægge Flindts modstridende Følelser sig tydeligt for Dagen. Han forestiller Kancelliet, at Hofmeyer formener ei at have forset sig, men tvertimod at have gjort sin skyldige Pligt, hvorhos der ingen Vished er for, at Arrestanten, da han gav Hunden det første Slag, har vidst, hvem den tilhørte, eller for at der i hans Amtsforretning har

blandet sig nogen Ondskab eller Tilsidesættelse af den Respekt, Gesandten kunde gjøre fortrinlig Fordring paa. Han gjør opmærksom paa, at der i Plakaterne af 2den Juni 1769 og 15de Novbr. 1783 ikke gjøres ringeste Undtagelse, thi det hedder, at alle løse Hunde skulle dræbes, men henstiller dog „til det høie Collegii høi behagelige Godtbefindende, om Karlen Lorenz Hofmeyer alligevel skal belægges med en liden Straf i Betragtning af hans Overilelse, dels og for at dæmpe det Overmod og den Frækhed, hvormed deslige Folk almindelig udøve deres Forretninger og dels for om mulig derved at tilfredsstille den i nærværende Tilfælde fortørnede Gesandt."

Havde Politimesteren ventet sig en Haandsrækning fra denne Kant, blev han alvorlig skuffet. Det høie Kollegium fandt nemlig kun for godt at tilstille ham en lakonisk Befaling (af 25de Oktober) til ufortøvet at paakjende Sagen og indberette Udfaldet, og Flindt maatte nu selv lægge sit Hoved i Blød for at finde den bedst mulige Løsning. To Dage efter kunde han raabe: Funtus! Dommen var færdig. Arrestanten blev fremstillet for Retten, og Politimester afsagde nu følgende Mesterstykke af en Kjendelse:

„Naar Sagen blot fra en Synspunkt betragtes, har det Anseende, ligesom Lorenz Hofmeyer kuns haver udført en Pligt, da han den 29de Septbr. sidstleden paa Gaden nedslog den portugisiske Gesandt S. T. Hr. Greve Souzas Hund, efterdi Anordningen ikke indeholde nogen Undtagelse, ei heller er at uddrage af Forhørene, at under Udførelsen af hans Forretninger har blandet sig Ondskab. Men naar alligevel ikke hans Forretning i sig selv forvexles med Maaden, paa hvilken han samme har udført, derimod hver betragtes for sig, saa bliver der ikke Tvivl om, at ermeldte Natmands Karl jo har feilet i det, at han for Fødderne af Gesandten har slaget Hunden, og at han derved har handlet altfor fremfusende, samt vist en overdreven Iver i at slaa paa Hunden, efterat derimod var sket Indvendinger af saavel Gesandten selv som hans Følge, der ved Ordenstegn og i Klædedragt skal have udmærket sig. Hans Iver kan saameget mindre bifaldes, som der ikke havde været tabt ved, at han sin Forretning paa den Tid havde standset, særlig da hans Husbond,

Natmester Oswalt, forud havde ladet nogle Maaneder de Slags Forretninger hvile. Straf har Lorenz Hofmeyer derfor udsat sig for, dog bør hans lange Arrest komme i Betragtning, hvorfor, som og fordi hos Personer af hans Stand ikke kan paastaas det Overlæg som hos andre, og hans Forseelse alene bestaar i forsømt Overlæg i hans Forretninger, hermed kjendes for Ret: At Natmandens Karl, Lorenz Hofmeyer, efter Fortjeneste og ham samt hans Kamerater til Erindring om herefter i lige eller andre deres Forretninger at være mindre fremfusende, bør sættes i Gabestokken en Time paa egen Bekostning, ligesom han og selv bør betale sin Arrest og Forflegning efter Regning under videre Adfærd, dog om han dertil skulde findes uformuende, bør begge Dele udredes af Stadens Kasse."

Det vilde være vanskeligt at skildre Hofmeyers Følelser ved Oplæsningen af denne Dom. Ikke at Straffen var haard eller synderlig generende for en Mand af hans Kaliber, men da han blev fremkaldt for Retten, havde han — som det udtrykkelig siges — ikke blot ventet at blive entlediget fra sin lange Arrest, men endog at blive aldeles frifunden. En Time i Gabestokken for at have gjort sin Pligt! Dette var selv for meget for en Rakkerknægt, og harmfuld erklærede han, at han „følte sig fornærmet ved Kjendelsen og vilde appellere den, hvis Kancelliet, der havde befalet Sagens Anlæg, da ikke vilde forandre den." Man trak paa Skuldrene og førte ham tilbage i Arresten.

Politimester var igjen raadvild — han vidste end ikke, om dette Slags Domme overhovedet kunde appelleres. Men selv om dette ikke lod sig gjøre, stod den Udvei dog aaben, at Kancelliherrerne formildede Kjendelsen paa egen Haand. Eller vilde Grev Souza ikke i Betragtning af Personens langvarige Arrest selv eftergive ham videre Straf og gaa i Forbøn for ham? Herom maatte Flindt „afvarte det høie Collegii nærmere Befaling."

Der hengik en halv Snes Dage, før der atter spurgtes Nyt om Hundemordet, thi Kancelliet skulde konferere med Grev Bernstorff, og denne igjen med den portugisiske Gesandt. Imidlertid sad Lorenz Hofmeyer i Raadstuarresten og kukkelurede og hengav sig til allehaande mørke Betragtninger over

Livets Omskiftelser og de Mægtiges Overgreb. Dette Stilleliv var bittert for ham, som var vant til at færdes i det Fri, streife om paa Gaderne med Knippel i Haand og engang imellem assistere ved en Henrettelse eller Kagstrygning. Det saa næsten ud, som om man havde i Sinde at lade ham „sidde" for Tid og Evighed. Vilde det, naar Alt kom til Alt, dog ikke være det Klogeste at bøie sig for Magten, lide den uretfærdige Straf og saa gjenvinde den gyldne Frihed? Hans Husbond, Natmester Oswalt, opfordrede ham indtrængende hertil, men paa den anden Side —. Den gode Lorenz havde Principer og vaklede længe.

Den 11te Novbr. indløb der endelig Meddelelse fra Udenrigsministeren om hans Forhandlinger med Grev Souza. Den sidste havde aabenbart endnu ikke forvundet Tabet af sin Hund, thi ikke blot havde han udtalt sin Forundring over, at kun én af Rakkerknægtene var sat under Tiltale, da alle Tre dog havde lige Del i den omhandlede Sag, men han havde — som Bernstorff skriver — „uagtet den af mig givne Anledning ikke ladet sig mærke med nogen Lyst til at intercedere for den Sagfældte". Der var derfor nu ikke anden Udvei end at fuldbyrde Straffen uden videre Ophold, „hvorom, naar det er sket, jeg herved tjenstligst beder mig underrettet." Maaske vilde det alligevel have varet rum Tid, før Grev Souza havde faaet sin Satisfaktion, hvis Hofmeyers Overveielser i Fangehullet ikke tilfældigvis vare komne til Ende samtidigt. Den 12te Novbr., altsaa Dagen efter Bernstorffs Skrivelse, forlangte han nemlig at fremstilles for Politimesteren og erklærede, at „han nu var villig til at udstaa den Straf, han var idømt, naar det ei kunde være anderledes, alt paa det han kunde komme ud, siden det var ham utaalelig længer saaledes at hensidde i Stilhed." Derefter eskorteredes Hundemorderen af Vægtere med Morgenstjerner til Gabestokken, hvor han stod sin Time til Glæde for den kjøbenhavnske Ungdom, for Byens Hundevenner og for Grev Souza.

Der var imidlertid en anden Opgave at løse, før Hundespørgsmaalet definitivt var bragt ud af Verden — Politianordningen skulde forandres. Dette skete ved Plakat af 6te Marts 1789, som først kom i Stand efter mange Deliberationer mellem Generalprokureuren, Politimesteren, Colle-

gium Medicum og det udenlandske Departement, men under alle Omstændigheder indførte den heldige Forandring, at den offentlige Ihjelslagning paa Gaderne, „dette i sig selv ubehagelige Middel“, blev indskrænket til Tiden fra St. Hansdag til August Maaneds Udgang, „efterdi Galskab blandt Hunde formedelst Sommerens Hede mest kunde være at befrygte paa dette Tidspunkt.“

Den nye Lov betød unægtelig et Fremskridt, ikke blot paa Grund heraf, men fordi den nedsatte Bøderne og bestemte, at den befalede Ihjelslagning hvert Aar betimeligen skulde bekjendtgjøres i Adresseavisen i det danske og franske Sprog, før den tog sin Begyndelse, men Forbudet mod løse Hunde gjaldt fremdeles hele Aaret igjennem, kun at man den længste Tid slap med Bøder for Plakatens Overtrædelse og derefter kunde beholde sin Hund eller faa den tilbage. Det kunde imidlertid ikke gjøre noget godt Indtryk paa Borgerne, at Politimesteren formedelst særdeles Omstændigheder kunde meddele enkelte Personer (hvorved der mentes de fremmede Ministre og enkelte Herskaber, de sidste dog „meget sparsommeligen“) et vist Tegn til at bindes om Halsen paa de Hunde, som de ønskede at holde løse, dog at dette Tegn kun gjaldt, naar de fulgte deres Herrer paa Gaden og aldeles ikke i Sommermaanederne, da „den offentlige Sikkerhed ingen Undtagelse taaler“. Det var Bernstorff, som fik Udtrykket „enkelte Personer“ indført i Plakaten; man havde oprindelig foreslaaet, at der alene skulde staa: „de fremmede Gesandter“, men Udenrigsministeren fandt det betænkeligt og usædvanligt at nævne disse i en Plakat af denne Art, da mange Indbyggere vilde mene at have Krav paa samme Ret. Overhovedet optraadte Bernstorff ved denne Leilighed som Hundeven. Han kjæmpede for, at Natmesterens Folk, naar de streifede om i Sommerdagene efter deres Offre, slet ikke skulde have Lov til at nedslaa Hunde, der fulgte med deres Herre. „Det Heldigste — skriver han — vilde være, at ikke blot de Hunde, som bæres eller føres i Strikke ere undtagne, men ogsaa de, der bære et Halsbaand med Eierens Navn og følge med deres gaaende Herre. Der er vel slet ingen Fare at frygte af dem, thi der ligger allerede et Bevis for, at de ikke lide af Galskab, naar de ledsage deres Herre. Herved

vil ogsaa en meget almindelig Fornøielse blive skaanet, og tillige blive stillet en saa billig og let opfyldelig Betingelse, at end ikke de fremmede Gesandter ville have Grund til at beklage sig, naar de ved egen Forsømmelse paadrage sig Uleiligheder". Den store Statsmand kunde imidlertid ikke sætte sit liberale Forslag igjennem; det strandede paa Lægernes Modstand, ja man gik saa vidt med drakoniske Forholdsregler, at det i 1790 befaledes, at alle Skibshunde skulde holdes bundne paa Dækket.

Den „aarlige Ihjelslagning", som den nu officielt kaldtes, fortsattes altsaa paa Kjøbenhavns Gader i Sommertiden Aar ud og Aar ind; end ikke de faa priviligerede Hunde med Politimesterens Tegn om Halsen vare i disse Maaneder sikre for Rakkerknægtenes Efterstræbelser. Den offentlige Mening ivrede imod disse uhyggelige Scener baade af dyrevenlige og æsthetiske Grunde, men forgjæves; først i 1800 gav Regjeringen saavidt efter, at den befalede, at Nedslagningen skulde foregaa tidlig om Morgenen fra Kl. 4 til 7 eller undertiden til Kl. 8. I hvilket Omfang dette skete, fremgaar af en Politirapport fra 1801; den viser nemlig, at der i denne Sommer blev dræbt 815 omløbende Hunde i Hovedstaden. Det er et overordentligt Bevis for Indbyggernes indgroede Forkjærlighed for disse tro Husdyr, at deres Antal trods Massemyrderierne ikke formindskedes kjendeligt. „Hvert tiende Skridt møder man en Hund — hedder det i 1805 — Moden har forøget deres Tal, og dersom man vilde anstille en Tælling, vilde man sandsynligvis naa op til mange Tusinder." Paa dette Tidspunkt vare Pudelhunde særlig i Velten; det var nemlig blevet Skik, at unge Modeherrer spadserede med et saadant Dyr i Baand. At Hundenes Fjender ogsaa lod høre fra sig er en Selvfølge; de forestillede atter og atter Kjøbenhavnerne, at disse Dyr fortærede overordentlig meget, at de forhøiede Priserne paa Livets Fornødenheder, og at man gjorde bedre i at anvende Pengene til Understøttelse for Fattige og Nødlidende. Og hvilken Mængde Lidelser bleve ikke paaførte Menneskene af disse unyttige Dyr, først og fremmest den frygteligste af alle kjendte Sygdomme: Vandskræk! Men disse Betragtninger gjorde ikke mindste Indtryk. Saa tog man Ordet for Indførelse af Hundeskat, som uden Tvivl vilde

indbringe betydelige Summer. Havde man ikke allerede en Skat paa Luxusheste, hvorfor skulde Luxushunde gaa fri, som ikke gjorde allermindste Nytte? Skatten burde være saa høi, at Fattigfolk, der vare forgabede i Hunde, aldeles ikke kunde betale den, og hvem kunde vide det — maaske vilde man paa denne Maade kunne undgaa de væmmelige Optrin i Hundedagene paa offentlige Gader og Veie. Thi Alle — baade Hundevenner og Hundefjender — vare enige om at fordømme Myrderierne.

Det varede dog længe, før den offentlige Ihjelslagning ophørte, ja man faldt endog tilbage til den gamle Uskik at anstille Parforcejagterne paa alle Tider af Døgnet. Først i 1813 bestemte man sig til at afskaffe den gammeldags Raahed og Brutalitet, og samtidig gik det op for Regjeringen, at det egentlig kun var de herreløse omstreifende Hunde, det gjaldt om at komme tillivs, „fordi det fornemmelig var hos dem, at Hundesygdom kunde befrygtes.“ Det var med andre Ord de Bernstorffske Principer, som seirede. Da herreløse Hunde bedst kunde antræffes om Morgenen, blev det ved Plakat af 25de Juni befalet, at løsgaaende Hunde i Kjøbenhavn og Forstæder om Sommeren fra 24de Juni til 31te August skulde — ikke dræbes — men optages i Morgentimerne fra Kl. 4 til 7, samt derefter føres ud til Veterinairskolen paa Christianshavn, hvor Exekutionen skulde fuldbyrdes. Dog ikke strax — der gaves tvertimod hvert indfanget Dyr en Respit af 24 Timer, i hvilken Eieren kunde reklamere det mod at betale en Mulkt af 2 Rdlr. første Gang, 4 Rdlr. anden Gang og fremdeles 2 Rdlr. mere for hver Gang samme Hund blev optagen. Fra dette Tidspunkt forsvandt Natmændenes Knipler fra Hovedstadens Gader; man saa dem nu i Stedet vandre om med et Slags store Net eller Ketschere, hvori Hundene bleve opsnappede og derefter slyngede op i en overdækket Vogn, som transporterede dem til Christianshavn. Mange nulevende ældre Folk ville endnu mindes dette Skuespil, der var mere komisk end tragisk, og desuden medførte den for en hundevenlig Fantasi behagelige Forestilling, at Døden endnu ikke var uundgaaelig.

To Aar efter, i Sommeren 1815, indtraadte der en Reaktion, som dog ikke skyldtes et Omslag i Regjeringens Op-

fattelse, men simpelthen den Kjendsgjerning, at der udbrød en ondartet Betændelsesfeber blandt Hundene i Kjøbenhavn, som gjorde dem bidske og farlige. Man begyndte med lempelige Forholdsregler, thi Plakaten af 25de Juni 1813 blev kun sat ud af Kraft, forsaavidt løsgaaende Hunde nu maatte optages paa enhver Tid af Dagen, men det stod fremdeles ved Magt, at Eieren kunde indløse sin Hund mod en Mulkt, naar Dyret da ikke var angrebet af en Sygdom.

Den haarde Nødvendighed tvang imidlertid Myndighederne til at gaa videre, thi Sygdommen ophørte ikke ved Sommerens Udløb, men tog tvertimod til, og efter Forslag af Sundhedskollegiet og Stadsfysikus blev der da udfærdiget en ny og streng Plakat af 4de Oktober 1815. Heri blev det — indtil Hundesygdommen var forbi — aldeles forbudt at holde Hunde i Kjøbenhavn og dens Forstæder, medmindre de bestandig holdtes bundne eller vare forsynede med forsvarlige Mundkurve, et Paabud, som ikke blot skulde gjælde for Gaderne, men ogsaa for Trapper, Gange og Gaarde. Man kunde altsaa nu ikke spadsere en Tour med sin Hund. uden at føre den i Baand med Mundkurv. I Overtrædelsestilfælde bleve Dyrene uden videre optagne og — dræbte, hvorhos Eierne ifaldt en Mulkt fra 5 til 30 Rdlr. Enhver syg Hund eller en rask Hund, der havde bidt et Menneske, skulde under en Mulkt af 10 til 50 Rdlr. strax udbringes til Veterinairskolen, hvor den dog — aabenbart i Videnskabens Interesse — ikke skulde dræbes strax, men holdes i god Forvaring. Disse og flere Bestemmelser vare dog kun midlertidige; større Interesse har det, at der ved samme Plakat for første Gang indførtes Hundeskat i Kjøbenhavn. Det blev nemlig befalet, at enhver Hund i Fremtiden skulde anmeldes for Politiet, indføres i en Protokol under et Numer og endelig forsynes med et Polititegn at anbringe paa Dyrets Halsbaand. Tegnet, som gjaldt for et Aar, kostede 2 Rdlr. Sølvværdi. Herved opnaaede man en virksom Kontrol med Hundeholdet i Hovedstaden, saavelsom et fortræffeligt Middel til at udfinde vedkommende Dyrs Eier, ligesom man herved kunde haabe, at alle herreløse Hunde lidt efter lidt vilde forsvinde. Der blev strax anmeldt 3206 Hunde, men allerede det næste Aar gik Tallet naturligvis som Følge af Skatten ned til 2576. Ind-

tægten fordeltes mellem Politikassen, Fattigvæsenet og Veterinairskolen. Selvfølgelig ophørte Hundeslægtens Gjenvordigheder ikke, fordi Dyrene bleve skatteydende Medlemmer af Samfundet, men deres Stilling forbedredes derved, og man kan med Sandhed sige, at deres moderne Emancipation skriver sig fra dette Tidspunkt. Enhver Hund med Politiets Tegn om Halsen er til en vis Grad priviligeret i vore Dage, men hvis Dyret kjendte sin Slægts Historie, vilde det maaske se længere tilbage i Tiden og betragte 1788 som et større Mærkeaar for Racen end 1815. Thi det oprindelige Stød til Befrielsen, til Hunderettighedernes første svage Anerkjendelse, blev givet ved Hundemordet i Vimmelskaftet, da den portugisiske Gesandt, Grev Souza, skrev sin harmfulde Klage til Grev Bernstorff den 1ste Oktober 1788.

Bakkehus-Sproget

af **Otto B. Wroblewski.**

I det nu snart forløbne Aarhundredes danske Memoire-Literatur, og da navnlig i den, der stammer fra literær Haand, dvæles der ofte ved Bakkehuset og dets kjendte Beboere: Knud Lyne Rahbek (f. 18de Decbr. 1760, død 22de April 1830) og hans aandfulde Hustru, Kamma (ɔ: Karen Margrethe), født Heger (f. 19de Oktober 1775, død 21de Januar 1829).

Saavel af denne Literatur, som ved mundtlig Overlevering, Breve o. l. vil det være noksom bekjendt, hvorledes det var givet hende som en suveræn Herskerinde, ved sin livlige Aand, spillende Lune, vittige Pen og først og sidst ved sit rørende, trofaste Venskab, at samle om sig i Bakkehusets lave Stuer, der endnu den Dag i Dag staa saa temmelig uforandrede i Rahbeks Allé, en udvalgt Kreds af dem, der kunde regnes til de Første paa Aandslivets Omraade herhjemme i den meste Tid af Aarhundredets første tre Decennier. Enhver, der har fordybet sig i den interessante Række af Memoirer og Brevsamlinger, berørende hin Tid, vil have bemærket, at til Skikkene i dette Musers og Gratiers Hjem, hvor aandrige, vittige Mennesker færdedes i livlig Samværen, hørte ogsaa den, at der af Husets Frue gaves de intimere Venner, som hørte til den snævrere Kreds, et Tilnavn, der i Reglen paa en eller anden sindrig, oftest pudsigt spøgende Maade pegede paa en eller anden Særegenhed hos Vedkommende i Væsen, Tale, ydre Fremtræden eller Livs-Virksomhed, Stilling o. l.

Dels ved fleraarigt Samarbeide med afdøde Kontorchef P. K. Boye, Søn af Bakkehusets trofaste Ven A. E. Boye

(„Peter Wegner") med Ordningen af de Rahbekske Papirer, dels ved egne Optegnelser af hvad jeg i Aarenes Løb er stødt paa i Memoire-Literaturen og i Breve, trykte og utrykte, har jeg samlet en Række af disse Navne, hvilke jeg har den Ære herved at fremlægge, ordnede, for Overskuelighedens Skyld, alfabetisk efter Vedkommendes borgerlige Navn. Det i ( ) tilføiede Navn betegner Kilden, enten den Navngivende eller en Henvisning til det Sted, hvor det findes.

Foruden de aparte Navne paa Personer, hørte ogsaa til Bakkehus-Sproget en Række Betegnelser af forskjelligartede Begreber, Gjenstande og Vendinger i daglig Tale, kun forstaaelige for de Indviede i Kredsen; hvad jeg har samlet heraf, medgives med vedføiet Forklaring.

Forklaring over Forkortelserne.

Kr. Arentzen = Kr. Arentzen, Baggesen og Oehlenschlæger, literatur hist. Studie. Kbh. 1870–78.

P. H. B. = P. H. B(oye), Om Karen Margrethe Rahbeks Brevvexling etc. Kbh. 1881. (Optryk af Ugebladet »Nær og Fjern«, VIII. og IX. Bd. 1879—80).

Nic. Bøgh = Aftenlæsning. Ny R. VII. N. Bøgh: Kamma Rahbek og hendes nærmeste Omgivelser.

J. L. Heiberg = Breve fra og til Joh. Ludv. Heiberg. Kbh. 1862.

Ingemann = Breve fra og til B. S. Ingemann. Kbh. 1879.

Molbech = Chr. Molbech og Karen Margrethe Rahbek. En Brevvexling. Kbh. 1883.

J. P. M. = J. P. Mynster, Meddelelser om mit Levnet. Kbh. 1854.

J. P. M.s Breve = Breve fra og til J. P. Mynster. Kbh. 1860.

J. P. M.s Liv = Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid. Kbh. 1875.

Oehl.s Erindr. = Oehlenschlægers Erindringer. 1.–4. Bd. Kbh. 1850–51.

Oehl., Mindebl. = C. L. N. Mynster, Mindeblade om Ad. Oehlenschlæger. Kbh. 1879.

Rahbek = K. L. Rahbek, Erindringer af mit Liv. V. Bd. Kbh. 1829.

Schmidt = Provst Frederik Schmidts Dagbøger. Kbh. 1868.

J. M. Thiele = Erindringer fra Bakkehuset. Kbh. 1869.

Chr. Winther = Breve fra og til Chr. Winther. Kbh. 1880.

K. L. Rahbek. Egernet, the small animal, who lives in woods (vistnok en Hentydning til Rahbeks Haarfarve og Gestus) — Gjøg-

	leren, min Gjøgler (Rahbeks Stilling som Theaterdirektør) — den Haabendes — Brumbølikon (R.s brummende, tonløse Sang) — Dagdriveren (R. som Udgiver af Bladet „Dagen"). Alle disse Betegnelser stamme fra Kamma Rahbek. Endvidere: Dunks — Beksius (Omskrivning af Navnet Rahbek, se Rahbeks Erindr.).
Kamma ɔ: Karen Margrethe Rahbek.	Kelselia, Variant af Kjærling — Cammadulis, Cammamia, Omskrivning af Kamma — „Ikke destomindre" — Ams; (se Rahbek, V., S. 366). „Bocca-mela, Honigmäulchen", et lille Honning-ædende Dyr af Væselarten; i overført Betydning: sødttalende (Fru Fried. Brun, f. Münter) — „Niecen", saaledes kaldet af J. P. Mynster, hvem Kamma Rahbek til Gjengjæld kaldte „Onkel", „Onkel Job" (J. P. M.s Breve) — „Wunderlich", saaledes kaldet paa Grund af hendes Æskemageri efter en i Kjøbenhavn dalevende Foderalmager af samme Navn (J. M. Thiele).
H. C. Andersen.	Der kleine Declamator (J. M. Thiele).
August Baggesen, Jens Baggesens Søn.	Den unge Witte. Det sidste Ord: Forkortelse af Faderens Tilnavn „Wittewattewee". Oprindelse hertil ubekjendt; muligvis hidrører det fra en Stammen eller Famlen efter Ord hos ham (P. H. B.). Den lille Afplyndler. Anledning hertil ubekendt (J. P. M.s Liv).
Jens Baggesen.	Wittewattewee, den gamle Witte (se ovenfor) — Bakkehunden — Jens Jaskesen — Bakkelse-

	bestet — Baggelsen — Jens Paaskelillie (tildels Omskrivninger af Navnet). Det vittige Barn (P. H. B.) — Bens Jaggesen (J. P. M.s Liv) — Vovehalsen, oprindelig Navnet paa en udbrudt Tugthusfange. (Se nærmere herom i Breve fra J. P. M, S. 129.).
Niels Christian Bjerring, Prokurator.	Den lille Marat, saaledes kaldet paa Grund af hans republikanske Anskuelser, der endog medførte offentlig Tiltale og temporær Landsforvisning (P. H. B.).
Elisabeth Blicher, N. F. S. Grundtvigs Forlovede.	„Det Krøniske“, afledes vistnok af Titelen paa Grundtvigs Skrift: „Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng“. Kbh. 1812. (J. P. M.s Breve).
A. E. Boye, Sekretær. (Peter Wegner).	Den Nautiske, Nautikeren, sigter til hans Forkjærlighed for Søen (J. M. Thiele) — „Lisianskoy“, efter Navnet paa Chefen for Skibet „Newa“, der hørte til den berømte russiske Søfarende Krusensterns Expedition — den berømte Nautiker Adolf — Krusenstern — Den Korrekte — Bø-ge (Brevvexling mellem K. R. og A. E. B.).
Anne Marie Boye, f. Holm, hans Hustru.	„Dearest Mary“ (P. H. B.).
C. J. Boye, Præst, Psalmedigter, dramat. Forfatter.	„Phantasien“.
Marie Adolphine B., født Birckner, hans Hustru.	„Esther“; blev gjerne hilst af Heger med Tilraabet „Ach, wai mir“ (mundtlig Meddelelse af Ægteparrets Søn, Bibliothekar V. C. Boye).
J. D. Brandis, Læge.	Løven (P. H. B.).
Louis Brandis, Søn af ovenstaaende.	Løveungen — Urse (P. H. B.).

E. Chr. Broager, Præst i Reerslev, Oversætter af Walter Scott og Byron.	Den parisiske Letsindighed, mundtlig Meddelelse af Sønnen, P. D. Broager.
Friederike Brun, født Münter.	Den Grandiose, mundtlig Meddelelse af A. E. Boye.
P. O. Brøndsted, Arkæolog.	Den lille Professor Worm, Br. var en af den bekjendte Rektor Worm skattet Elev (J. P. M.s Breve) — Den nygræske Professor (P. H. B.).
Georg Buntzen, Fru Gyllembourgs Pleiesøn.	Gygge (J. L. Heiberg).
Jonas Collin, Geh. Conferensraad.	Den Blonde, ifølge mundtlig Overlevering af Sønnen Edv. Collin (forøvrigt havde Chr. Møhl — se nedenfor — samme Tilnavn).
Collins Børn.	„Tusindtakkerne" (Edv. C.s Meddelelse).
Fr. Chr. Dahlmann, Prof. i Kiel, Historiker.	„Das vornehme Urgebirge" (J. P. M.s Liv).
Nathan David, Nationaløkonom, Politiker, Minister.	„The right honourable sir opposite" (J. P. M.s Breve). David hørte jo i sine unge Aar til Oppositionen i politisk Retning.
Anna Christ. Dorthea Drewsen, født Larsen, g. m. Drewsen paa Strandmøllen.	Hexen i Tversadelen (J. M. Thiele).
Julie Drewsen, ovenstaaendes Datter, senere gift Aagesen.	Bjørnedronningen (Ingemann) — Ravnedronningen (J. M. Thiele) — Chineserinden (Schmidt).
Ophelia Drewsen, senere g. m. Dr. Pingel.	Philla (J. M. Th.). Bakkehus-Datteren (O. Borchsenius).
W. F. Engelbreth, Provst, Præst i Lyderslev.	Fader Æolus (J. P. M.s Liv).
Caroline Falck, senere g. m. Gross. Th. Suhr.	Deiligheden (P. H. B.). Se endvidere om hende Johanne Louise Heiberg: Et Liv, gjenoplevet i Erindringen. 1.—4. Kbh. 1891—92.

Anders Andersen Feldborg, Professor, Lærer i Engelsk.	Beden — den stakkels Bede — Ligvognshesten (J. M. Thiele) — Felporco (Grev Lunzis Breve) — Den Dimlende (Chr. Molbech). Feldborg hørte til de „taalte“ Besøgende paa Bakkehuset, hvor han var Gjenstand for Manges Løier. „Den stakkels Bede“ kalder Fru Rahbek ham, „den danske Englænder eller den engliserede Danske“. Han var, som bekjendt, Udgiver af en engelsk Danmarks-Beskrivelse; se om ham: Thieles Bakkehuset, Oehl.s Erindr., Biogr. Lexikon, V., S. 101 fl. — Grev Lunzis „Felporco“ er vel nærmest en ved Ukyndighed i Sproget fremkaldt komisk Fordreielse.
Heinrich Grosche, Arkitekt.	Blasche (J. M. Thiele).
N. F. S. Grundtvig.	Fætteren, sigter til Grundtvigs og J. P. Mynsters indbyrdes Slægtskab (J. M. Thiele).
Fr. Høegh-Guldberg, Prof., Forfatter.	Kjære Broder (Rahbeks Erindr.).
F. C. Gutfeld.	Tiradeprovsten (Schmidt).
Gyllembourg-Ehrenswärd.	Ta' mig Fan'en. Efter A. E. Boyes mundtlige Meddelelse hyppigt Mundheld hos den Paagældende.
Fru Thomasine Gyllembourg, f. Buntzen.	Ih, Gud forbarme sig. Efter A. E. Boyes mundtlige Meddelelse.
Hansen, Etatsraad.	Lyngager (J. M. Thiele).
Hartmann, Translatør.	Uhyret (J. P. M.s Liv).
Hedemann, et ungt Menneske fra Langeland, der en Tidlang var Pensionær i det Rahbekske Hus.	Langelænderen, æ Laangelæner (J. M. Thiele) — Nukahiveren, efter Nukahiva, en af Marquesas-Øerne (A. E. Boye).

Carl Heger, Kamma Rahbeks Broder, Bibliothekar.	Hufe, Hufeland, den astheniske Hufeland, sigter til C. Hegers Forkjærlighed for den berømte tyske Læge (Thiele, Rahbeks Erindr.). Molbechs Kjæreste (Molbech).
Stephen Heger, Kamma Rahbeks Broder, Skuespiller.	Persius (J. P. M.s Liv).
Maria Heger, født Smidth, sidstn. Hustru.	Persia (Oehl.s Mindeblade). Om hende se Nic. Bøgh: Fra Oehlenschlægers Kreds.
Deres Børn.	Persiller (Nic. Bøgh).
Johan Ludvig Heiberg.	Der kleine eller der liebenswürdige Diplomatiker, l'enfant (Friedr. Brun). Den Spanske (J. M. Thiele). Heiberg dyrkede i sin Ungdom Studiet af Spansk (hans Doktordisputats var over et spansk Emne), men muligvis rummer ogsaa dette Tilnavn en Hentydning til Heibergs senere noget reserverede Holdning overfor Bakkehusets Beboere.
Jens Kragh-Høst, Dr. jur., Literat, Historiker.	Jens Krage (P. H. B.).
Bernh. Sev. Ingemann.	Et Deilighedsbarn (Nic. Bøgh). Hermelinen (Ingemann). Ingenting (P. H. B.).
Laurids Kruse, Forfatter, Oversætter, Professor.	Ruderknægt, den spraglede Ruderknægt, saaledes kaldet i et Vers af Oehlenschlæger.
Hanne Langberg, senere gift med Chr. Molbech.	Grevebarnet, kaldet saaledes af Kamma Rahbek paa Grund af hendes fornemt smukke Nakke (J. P. M.s Liv).
G. L. Liebe, Skuespiller.	Marskalken. Tilnavnet stammer fra hans Beundring for Frankrigs Marskalker (A. E. Boye).
C. A. Lund, Præst i Kjeldby p. Møen.	Møens Horats (P. H. B.).

Ole Lund, Klædehandler i Kjøbenhavn.	„Den grønne Lund" (J. M. Th.). Under dette Tilnavn var O. Lund ogsaa kjendt udenfor Bakkehuskredsen; en Broder af ham kaldtes „den graa Lund" og en tredie Broder „den blaa Lund" (se Erindringer fra Hjemmet, trykt som Manuskript 1880).
Konrad Lunzi, Greve, født paa Zanthe.	Grækeren; kom i 1813 c. 15 Aar gammel i Følge med P. O. Brøndsted til Danmark, hvor han opholdt sig i 5 Aar, var i denne Tid en hyppig og kjærkommen Gjæst paa Bakkehuset, og førte ogsaa efter sin Hjemkomst en flittig Korrespondance med dets Frue. Faderen var dansk Konsul paa Zanthe, og i hans Hus fandt Brøndsteds Reisefælle og Svoger Georg Koës omhyggelig Pleie under den Sygdom, der endte med Døden i 1811 (P. H. B.). Konrad Lunzi reiste hjem 1818 efter at have gaaet i Skole hos M. Nielsen (Borgerdydsskolen), men bevarede gjennem et langt Liv sin varme Interesse for Danmark, hvis Sprog han baade talte og skrev. I en fremrykket Alder besøgte han i 1869 Danmark, og hans første Gang fra Banegaarden var til Bakkehuset og til det Rahbekske Gravsted paa Frederiksberg Kirkegaard. Han døde i Begyndelsen af Firserne. (P. H. B. og J. M. Th.).
Chr. Molbech, Professor, Etatsraad, Theaterdirektør. Hans Hustru, se ovenfor (Langberg).	Udgiveren (af „Athene"), the Under-librarian (sigter til hans Stilling ved det st. kgl. Bbl.) -- ulveagtig — molbechsk (P. H. B.).
K. C. F. Molbech.	Den lille Udgiver (A. E. Boyes Breve).

Jacob Peter Mynster, Biskop.	Job, Onkel Job (J. M. Th.). Døberen (Fr. Schmidt). Esbern Snare (A. E. Boyes Medd.).
Fanny Mynster, f. Münter, hans Hustru.	Francisca buona, Direktricen (J. P. M.s Breve).
Joachim Mynster, deres Søn.	Mønsterbarnet (J. P. M.s Breve).
Ole Hieronymus Mynster, Professor, Læge.	Den store Ole (J. M. Th.).
Christian Møhl, Læge.	Den Blonde (J. M. Th.). Tilnavnet stammede fra hans Haarfarve; ogsaa Jonas Collin havde dette Tilnavn.
Samme i Forening med J. M. Thiele.	Aftenbakkerne. Disse 2 Venner boede paa Bakkehuset i Etagen over Rahbeks. Naar Rahbek vilde kalde dem ned til Aftensbordet, gik han ud i Haven, klappede i Hænderne og sang: „Aftenbakke, flyv, flyv“.
Poul Martin Møller.	Bakkehusets kjæreste Søn (P. H. B.).
Adam Oehlenschlæger.	Adagiospilleren, fordi han skulde ligne en Mand, der særlig spillede Adagio og som Fru Rahbek havde kjendt. (Oehl.s Erindr.). Adam hin Digre (Kr. Arentzen). Den unge Paalecompot, som Søn af Slotsforvalter O., der kaldtes Paale (J. M. Th.). Det største Genie (Chr. Molbech). Der irrende Ritter (samme). Ynglingen med de sorte Lokker (P. H. B.).
Christiane Oehlenschlæger, født Heger, hans Hustru.	Atair, efter et Stjernebillede, hun engang havde omtalt i Søsteren Kamma Rahbeks Nærværelse (Oehl.s Erindr.).
Joachim Conrad Oehlenschlæger, Slotsforvalter paa Frederiksberg.	Paal eller Paale, fordi han jævnlig sagde Paalekum i Stedet for Publikum. (Oehl.s Erindr. og J. M. Th.). Kastellanen. Sigter til hans Stilling som Slotsforvalter (Molbech).

Orellana, Greve, Sekretær ved den spanske Legation i Kbhvn.	Spanieren (A. E. B.). Havde digtet en Sonnet, som Chr. Winther oversatte til Kamma Rahbek (se Chr. Winther, Sang og Sagn, S. 94, Anm.).
Erasmine, Augusta og Frederikke Petersen, Døttre af Slotsgartner Petersen.	Blomsterpigerne (Lunzis Breve). Gartnerpigerne (J. M. Th.). Den ældste af dem, Erasmine, kaldtes den forbistred' Rørendes (i et utrykt Brev), uvist hvorfor, selv protesterer hun derimod i et ligeledes utrykt Brev; den yngste, Frederikke: Zuleika, saaledes kaldet af Fru Rahbek paa Grund af hendes Skjønhed, hun blev gift med Præsten O. J. Freuchen (J. M. Th.).
F. C. Petersen, Filolog, Professor og Regentsprovst.	Den bedre (J. P. M.s Breve); den bedre Græker (Schmidt).
Pigerne i det Rahbekske Hus.	Den ofte omtalte gamle Stine: Vor Fodpost (J. M. Th.) Marie: Wittewattewee (Lunzis Breve); forøvrigt det samme Tilnavn, som J. Baggesen havde.
Thorleif Gudm. Repp, Translatør.	Lord Repp eller Lord min Sandten Repp; „min Sandten" formentlig et Mundheld hos ham. Var en hyppig om ikke just altid en velset Gjæst paa Bakkehuset (J. M. Th.).
Fredr. Schmidt, Præst i Eker (Norge), Medl. af Eidsvoldsforsaml., død som Præst i Himmeløv (Sjælland), Dr. theol.	Pacifiken, Latinisering af Fornavnet (J. M. Th.). Præsten (Molbech).
Henrik Steffens, Filosof, død som Professor i Berlin.	Keiseren; Keiser gale Frederik, fordi Rahbek fandt, at han lignede en bekjendt kjøbenhavnsk Original, der gik under disse Navne (J. P. M.s Breve, J. P. M.s Liv, Kr. Arentzen).

Hanne Steffens, født Reichardt, Ovennævntes Hustru, Datter af Komponisten, Kapelmester R.	Giebichenstein, efter et Landsted eller Slot i Nærheden af hendes Fødeby Halle; ogsaa Keiserinden, efter hendes Mands Tilnavn (J. P. M.s Liv).
Thomas Thaarup, Theaterdirektør, Digter.	Don Thomas af Smidstrup, efter en Landeiendom, han eiede dersteds (P. H. B.).
J. M. Thiele, Etatsraad, Forfatter.	En af Aftenbakkerne (se ovenfor: Møhl), ogsaa Jensen, efter en Foderalmager af dette Navn, der konkurrerede med Foderalmager Wunderlich (se Kamma R.); senere Staal-Jensen, fordi Thiele bar sit Uhr i en Staalkjæde og i Analogi med, at der i Kjøbenhavn var en bekjendt Mand ved Navn Staal-Hagen (J. M. Th.).
Wormskjold, Søofficer.	Kaperen, paa Grund af hans Holdning og Manerer (Schmidt).
Sophie Ørsted, A. S. Ørsteds Hustru, Oehlenschlægers Søster.	Eller sligt, efter et Mundheld, hun brugte (Oehl.s Erindr.); Geheimeraadinden (J. P. M.s Liv). Hendes Mand var vel at mærke den Gang ikke Geheimeraad.

Endnu et Par Navne, hvorom Oplysninger savnes: Rogro (J. M. Thiele, S. 46) og Konginden (J. M. Thiele, S. 101), muligvis en Datter af ovennævnte Fru Drewsen.

Andre Bakkehus-Udtryk.

Generaler og Generalinder, Bakkehusets jævnlige Gjæster. En flittig General = en jævnlig Besøgende.

Spækhøkerne, Rahbeks ældre Venner.

De smaa Forfattere, de unge Studenter („Russer").

Kapellet — the great Cabin —, Kamma Rahbeks Værelse paa Bakkehuset. Et Par andre Værelser kaldtes „Kjælderen" og „Kahytten".

Borgen, Molbechs Svigerfaders, Justitsraad Langbergs Eiendom ligeoverfor Bakkehuset.

Overgivenheds Spænd, Spændglæde, overdrevne Løier (P. H. Boye).

Mjøs -- mjøsik, Affektation. (Schmidts Dagbøger, S. 115, og J. P. M.s Breve, S. 91).
Eilardisk, tvært, trevent.
Sludderstof, Brevstof.
Entrader, Behandling (se Breve til Mynster, S. 43).
Knophsk, koket (Blade af J. P. Mynsters Liv, S. 26).
Gjøgleri, Komediespil (heraf Rahbeks Øgenavn Gjøgleren ɔ: Theaterdirektøren.
Dimlende, dimmelagtig, kjedsommelig, upasselig, dvask.
Dimmelen, betegner den Tilstand man er i, naar det lakker ad Dimmelugen (Chr. Molbech og K. M. Rahbek, S. 4).
Bededag, naar „Beden" (A. A. Feldborg) indfandt sig paa Bakkehuset.
I Styrt, styrtende, at styrte et Brev sammen, Hastværk, at skrive et Brev i Hast.
Gnirkende Skrift, Gnirk, det Egernske Gnirk, Rahbeks Haandskrift. Ogsaa Kamma Rahbeks Skrift kaldes gnirkende (Mynster).
Nautisk, godt, fortræffeligt (Hentydning til A. E. Boye, der havde en høi Stjerne paa Bakkehuset. En nautisk Aften, Boyes Besøg paa Bakkehuset, særlig hyggelig Aften).
Armqvik, rask, rørig.
„Den er ottekantet", siges om Ting, hvorom man ikke vil sige sin Mening, eller hvorom man ingen Mening har (se J. M. Thiele, S. 34—35).
Commerz, selskabelig Omgang.
Vennepoesien, Fr. Høegh-Guldberg.
At være Herholdt, at være paa Omtale, at maatte „holde her".
Harhoff, om Noget for Fru Rahbek uforstaaeligt (se Breve til Mynster, S. 40).
Bo i Snapop, komme paa Fattighuset (efter en Hytte tæt ved Bakkehuset). (J. M. Thiele, S. 109).
Hundepost — undertiden Hondepost —, Oehlenschlægers Brevvexling med Fru Rahbek i Form af en lille skreven Avis; en saadan findes trykt i „Nær og Fjern" 1879, Nr. 385.
Jan-Børn, Børn fødte i Januar Maaned (J. M. Thiele, S. 124).
Fortrip, en Æske-Fabrik (J. M. Th., S. 42 og 127).
Dørenes Formørkelse, Besøg paa Bakkehuset af Folk udenfor den indviede Kreds (P. H. B., S. 96).
Egern-Skrig, K. L. Rahbeks Kalden (sstd.)

Squire Madsen, en Tandlæge? (sstd.).
Smigerpræsten (Bl. af J. P. Mynsters Liv, S. 32).
Werlauffsk Besøg, Udeblivelse fra Bakkehuset (P. H. B., S. 67).
Benægte Existentsen, være ligegyldig ved — ikke synes om (Molbech, K. R.s Breve, S. 31).
Persiske Nei-for-nei-Theorier, sigter til St. Hegers Mundheld Nei for nei (sstd., S. 59).
Hamborgsk, fortræffeligt. Fru Rahbek havde stor Forkjærlighed for Hamborg og forsynede sig bl. A. gjerne med Skrivematerialier fra Hamborg (P. H. B., S. 138, Anm.).

Dagbog, ført under Kjøbenhavns Beleiring 1658—60.

Meddelt af Dr. phil. **O. Nielsen.**

Nærværende Dagbog er forfattet af en kjøbenhavnsk Borger, men da Originalen neppe er bevaret uden i en Afskrift, som Præsident P. Resen lod tage 1682, kan man ikke opdage hans Navn. Han synes at have været Medreder af et Kaperkompagni og at have havt let Adgang til at vide, hvad der foregik ved Hove. De fleste Optegnelser ere gjorte samtidig, men det er tydeligt, at en og anden Efterretning er indført nogen Tid, mest kun nogle Dage efter Begivenhederne. Om der end ikke findes mange ny Oplysninger, er Formen dog anderledes end i de andre bevarede Dagbøger fra hin Tid, og det vil formentlig ikke være uden Interesse at læse om de Ting, der særlig have gjort Indtryk paa de Beleirede i henved to trange Aar. Jeg har kun fundet Anledning til at give nogle enkelte Forklaringer i Noterne. Udgaven er gjort med nyere Retskrivning, men med Bibehold af Sprogformen.

Kjøbenhavns Beleiring 1658.

Den 3. Augusti kom Peder Wibe[1]) her fra Trondhjem og til Kjøbenhavn, den 7. Aug. døde han til Mikkel Langemacker paa Kjøbmagergade, den 26. blev Peder Wibe begravet og indsæt udi S. Nikolai Kirke med Proces[2]).

---

[1]) Lensmand i Trondhjem Len, som han forlod, fordi det ved Freden i Roskilde var afstaaet til Sverig.

[2]) Procession.

Udi dette nærværende Aar den 7. Aug. kom Svensken her til Sjælland med hans Krigsfolk og satte udi Land for Korsør. Den 9. slog han Leir ved Hvidovre udi nogle faa Dage, samme Dag lagde han sine svenske Skibe, 28, her for Kjøbenhavn paa Reden. Den 11. lod Hans Majestæt brænde Forstaden af uden Vester og Nørre Porte, samme Dag blev ved Krudt sprængt og nedslaget den ny Kirke uden Nørreport, Klokkerne sønderslagne og alting ruineret. Der Taarnet blev sprængt, var Kongens Murmester ved Navn Isak, som var oppe i Taarnet at skulle tage Klokkerne af, han kom i Døren at ville gaa neder, da mødte Ilden hannem, skamferede hannem meget, saa han døde 2 Dage efter.

Den 12. Aug. lod Svensken sig se for Kjøbenhavn med sin Magt og Byen vilde beleire. Den 13. Aug. en Fredag under Prædiken gjorde vores Folk Udfald af Vesterport og slog ved 150 Svenske, foruden nogle taget til Fange. Den 14. Aug. gjorde Oberst Schack Udfald og slog ved 100 Svenske, og Ulrik Christian [1]) imod Aften og slog over 60 Svenske baade i Løbegraven og paa Marken. Den 15. Aug. blev Kjøbenhavn belagt for Alvor, der de skød ind til Kjøbenhavns Volde, og fyrede vores Stykker lystig paa Svensken igjen.

Den 17. Aug. begyndte Svensken at kaste Løbegrave uden Vesterport og tvært over Bredgaden [2]). Samme Dag begyndte de at bryde Spiren af paa Vesterport, og begyndte Kjøbenhavns Borgere med de andre at gjøre Voldene faste. Den 19. Aug. Den vestre Spir var afbrødt til mod Muren; som en Tømmermandsvend stod og hug paa Spiren, kom en Kugle fra Svenskens Leir paa 3 Pund, skød Øxen af hans Haand, saa han foer med Øxen udenpaa Taarnet; i det samme slog han sin Arm paa Kanten af Træet, som var saa nær afbrødt, kom ind igjen uskadt og raabte neder, at de vilde forvare hannem sin Øxe. Da Spiren var afbrødt til Muren, lod Hans Majestæt lægge paa Porten 4 smaa Stykker [3]), samme Stykker gjorde Svensken stor Afbræk og Skade ind paa deres Batteri og ind i deres Leir, som var ret tæt udenfor Byen.

---

[1]) Gyldenløve.
[2]) Den nuværende Vesterbrogade, hvis officielle Navn var Beltgade.
[3]) Kanoner.

Den 23. Aug. udfaldt af Vesterport Borgere, Studentere, Ryttere, Soldater, Skibsfolk, høie og nedrige Officerer, med Morgenstjerner, Øxer, Hakker, Pikker, Halvmaaner, ved Tusende Mand, ruinerede Svenskens Løbegrave uden Vesterport. Blev slagen af de Svenske ved 300 Mand, blev tagen tilfange over 200 Svenske, bekom vi 6 Stykker, som Keiserens Vaaben stod paa; desforuden blev 4 efternaglet og 3 kast neder i et dybt Vand og blev de [der]. Vores Folk holdt sig meget vel, saa vi miste man (kun) ringe Folk, og blev kvæstet tillige ved 30 Mand. Samme Gang blev en svensk Oberst ved Navn Svante Banner død og en Oberstlieutenant fangen og indført i Byen. Samme Nat kom vores Skibsfolk under Svenskens 3 Skibe, som laa under Falsterbo og vilde havt ladet sat Folk ind paa Amager, et Skib blev sat Ild paa, et Skib blev synket, det tredie vandt Seilet. Bekom vores Folk Fanger, og Prammen, som kom ind til Bremerholm, 24 [store] og 12 smaa Stykker, alle Falkeneter, blev brændt, og huggen neder ved 500 Mand Svenske og blev tagen til Fange, bekom vores Folk meget stort Bytte.

Den 30. Aug. gjorde vores Folk Udfald af Nørreport, blev der slagen Svenske ved Ravnsborg i deres Løbegrave og af Rytteriet ved 60 Mand; paa vor Side blev slagen 20 og kvæstet 11.

Den 3. Sept. gjorde vores Folk Udfald af Vester og Nørre Porte, blev slagen af de Svenske ved 40 Mand, blev slagen paa vores Side ved 12 Mand og ved 30 kvæstet. Blev skødt paa vores Pram 1 Kaptain, blev kvæstet og siden døde efterskrevne gode Mænd: Jens Rosenkrantz, Keye (Kjeld) Lange, Keye Urne, Oberstlieutenant Bremer.

Den 13. Sept. bekom Svensken Kroneborg, den Tid var Christoffer Bilde Slotsherre, Benfeldt Kommendant, Brunow Oberstlieutenant, som det overgav til Svensken. Den 24. Martii derefter kom Brunow og Benfeldt her til Kjøbenhavn og dem vilde forsvare[1]).

Den 21. Sept. skød Svensken og vores imod hinanden fra Morgen til Aften, og om Natten gjorde de Svenske mange-

[1]) Om Kronborgs Erobring og Aktstykkerne i Processen se Danske Magazin, 5. R. I

steds stor Skade paa Husene i Byen. Samme Tid blev skødt Henrik Rosenmeyer, og mange Borgere blev skamferet og kvæstet og skødt paa adskillige Steder i Byen saavel som paa Voldene. Peder Jensen[1]), Kgl. Majestæts Bogtrykker, som han kom gangen fra Slottet, vilde gaaet hjem, paa Pladsen imellem Slottet og Høibro kom en Kugle flyendes og skød hans Hoved midt over den halve Part. Blev Sten Bjelke, Sveriges Raad, som haver liggen her udi Kjøbenhavn siden Mai, kom udi Hs. Majestæts Lysthave Rosenborg der at blive i Arrest til videre Anordning.

Den 22. Sept. blev skødt *en general*[2]) til Mester Gregerses, Konrektor til vor Frue Skole, hvor en Pige blev død og Kvinden meget ilde skændet, forraadt[3]) og laa længe derefter paa Sengen og siden døde, og nogle af hans Folk kvæstet og skamferet og Husene baade inde og ud til Gaarden baade Vinduer og Døre i sønder og skamferet. Samme Nat kom fra den svenske Leir en gloende Kugle til Borgmester Hans Nansen[4]), tændte Ild og brændte i Husene og gjorde stor Skade. Den 22. eller 21. Sept. gik den svenske Flaade til Seils, som her laa for Kjøbenhavn, og neder til Kronborg. Den 23. skød Svensken og vores imod hinanden udi tre Dage.

Den 26. Sept. slog en Granat neder paa Vestergade til Lauritz Sørensens Bryggerkvinden og en Pige ihjel, som stod at ville gaaet til Kirke, skamferede alt det, som var i Stuen, Vinduer og Døre ud. Den 30. Sept. om Natten faldt vores Folk ud af Vesterport ved 150 Mand, slog ved 200 Svenske og med Skraaer skød af Voldene; af vores Folk blev skødt 12 Mand og 8 kvæstet.

Den 2. Okt. fik vores Folk Pris 2000 Tdr. Rug og 800 Tdr. Hvede. Den 3. Okt. En ung Karl ved Navn Jakob, fød paa Møen og tjente Wrangel, paa 6 Aars Tid været udi hans Tjeneste og nu skulde have været til Wismar med Wrangels Gods fra Kroneborg, derfra blev taget; der de kom ud paa Vandet, tvang han Kaptainen og de andre Svenske, der var

[1]) Peder Jensen Morsing.
[2]) en general, særlig.
[3]) forrykket = forslaaet.
[4]) Boede i Snaregade.

inden Borde, at løbe til Kjøbenhavn med Skibet. Derpaa vare 16 Stykker og over 200 Mand med allehaande kostelige Gods, som var tagen fra Frederiksborg og Kroneborg, derforuden meget Klæde og andet adskilligt. Samme Jakob blev forlent paa Møen med 10 Gaarde hans Livstid, Børn efter Børn, mens de ere til, og naar de og den Slægt bliver ude, da skal Godset under Kronen igjen[1]).

Den 4. Okt. om Morgenen blev gjort Udfald af Vesterport fra 1 slet til imod 4 slet, midlertid slog vores Folk, ved 20[00] Mand, Svensken fra over 200 Mand, blev slagen af vores Folk ved 20 og kvæst ved 30. Imellem den 7. og 8. Okt. om Natten bemægtigede sig Svensken Amager, og brænde Svensken og vores Folk Landet af. Den 16. Okt. slog vores Folk paa Amager de Svenske fra over 300 Mand og tagen tilfange ved 100 Mand foruden en Major og en Lieutenant. Udi samme Slag var begge Kongerne tilstede af Danmark og Sverig, desligeste og den svenske Wrangel; hos vores gode Konge vare Ulrik Christian, vore øverste Officerer, Rytteriet, Haandværksvende og mange Borgere, unge Karle og andre, holdt dennem meget vel, saa den svenske Konge og Wrangel maatte rømme bort med stor Skam paa en Baad og over Vandet.

Den 22. Okt. faldt vores Folk ud af Vesterport, slog der ved 150 Svenske i Dronningens Have[2]) og uden Porten. Samme Dag kom den hollandske Flaade under Kobbermøllen, deres Admiral var Opdam. Den 29. Okt. fægtede Hollænderne og de Svenske tilsammen for Kroneborg, blev skødt 5 svenske Skibe til Grunde, 4 brændte og 4 ført op til Kjøbenhavn, som føre have været vores. Svensken gjorde sig en Digt og sagde: Hollænderne stod op af Døde og frelste Kjøbenhavn af Nøde. Udi samme Slag blev slagen Wit Witsen, den hollandske Viceadmiral. Der Slaget var overstanden, blev begravet udi Holmens Kirkegaard af de hollandske Skibe over

---

[1]) Hans Forleningsbrev af 3. Nov. 1658 er trykt i Danske Magazin 3. R. VI. Af en Ansøgning til Kongen af Juli 1659 skulde man iøvrigt ikke tro, at Jakob Dannefer, hvis Tilnavn ogsaa lyder fremmed, var af dansk Slægt, thi den er skreven paa Tydsk.

[2]) Omkring nuværende Tivoli.

450 Mand, som blev skødt paa Skibene, foruden dem, som blev kvæstet, som rigeligen blev forsørget med god Varetægt, Øl og Mad og gode Senge, som vare dennem benaadet udi det danske Kompagni, Skræder-Lavshus og Smede-Lavshus og med god Opseelse Dag og Nat, saa dennem intet skulde fattes. Det siges, at der blev skødt af de Svenske over 1500 Mand. Den svenske Konge haver selv sagt udi Kjøge, han haver mist for Kjøbenhavn i Udfald og paa Landet og paa Vandet, siden han er kommen her over til Sjælland, over 7000 Mand foruden hans høie Officerer og andre fornemme Herrer og Friherrer, det fortrød hannem allermest.

Den 29. Okt., der Slaget var overstanden til Søs med Hollænderne, samme Dag og Nat opbrød Svensken sin Leir for Kjøbenhavn og kvitterede den og Vartov[1]) og slog sin Leir ved Brønshøi. Den 7. Nov. blev Vartov afbrødt, saa de fattige kom her ind i Byen i Pilestrædet udi Ole Rogentins Gaard. Den 1. Nov. brændte Svensken den ny Hollænderby af uden Vesterport, desligeste og Valby.

Den 29. Aug. skød Svensken Kugler ind udi vor Frue Kirke igjennem Vinduet over Seierværket og skød igjennem Jærnværket ved Koret og skød en af de udskaarne Piller isønder, som staar med forgyldte Bogstaver paa udskaaren og Aarstal paa, skamferede nogle af Stolene, saa Kuglen kom op til Alteret og gjorde ingen anden Skade; desligeste skød de og Kugler igjennem Vor Frue Spir. Desligeste skød de og Kugler ind i H. Geistes Kirke og ovenover S. Nikolai Kirke paa Hvellingen, gjorde, Gud ske Lov, ingen Skade. Der vare mange Dage, ingen turde gaa ud af deres Huse sikker paa Gaderne, for gloende Kugler skød mange Huse neder og igjennem Husene, saa mange Folk flytte af deres Huse og andre Steder i Byen, hvori Kuglerne inde faldt. Skød igjennem Slottet og Løngangen udi Kongens Stalde og ind paa Slottet igjennem Husene og Taget, saa Kuglerne gik over Slottet og faldt neder i Gaarden. Desligeste skød nogle Kugler igjennem Magister Simens Hus[2]) og paa Kancelliet og ud paa Rentekammeret, gjorde, Gud ske Lov, ingen Skade.

[1]) Ved Enden af Sortedamsø.

[2]) Simon Hennings, tidligere Præst ved Petri Kirke, boede vel paa Slotsholmen.

Kom en Kugle ind igjennem Thor Segllæggers Vinduer[1]) ved Stranden ind i Stuen, som en Studenter stod og saa paa, hvorledes to andre sad og legte Brætspil, skød Kuglen hannem strax ihjel og døde, som var Byfogdens Søn til Bergen i Norge. Kom en Kugle igjennem Sivert Friis'es Enke[2]) hendes Stuevinduer og ind i Stuen, løb runden om, saa Skorstenen revnede i Stuen og kom igjennem Væggen og ud af Forstuen. Blev skødt ind paa det ny Bryggers, Tøihus, Proviantshuset og over Proviantskriverens Hoved, som han sad og skrev, og igjennem Loftet og ud ad Gaarden. Desligeste blev og skødt mange Kugler ind paa Holmen, over Hundrede, desligeste igjennem Holmens Boder og paa Holmens Kirke og gjorde ingen Skade. Som en Kvinde stod og tappede Øl nere bag ved Slottet, kom en Kugle og skød det ene Laar af hende og Ryggen isønder, saa hun døde. Kom en Kugle igjennem Rentemester Peter Reetzes Skorsten[3]), gjorde et Hul paa Skorstenen som et Hoved stort, foer saa i Slotsgraven og gjorde ingen anden Skade. Kom en Kugle paa S. Nikolai Kirkegaard, slog en Væg og 2 Vinduer ud og foer derfra og igjennem Jens Sørensen Renteskriver, som boer paa Hjørnet paa Kongensgade, igjennem hans Stue, slog en stor dobbelt Skive[4]) om i Stuen, saa den stod paa den ene Side, og den anden Side opad, slog Laasen isønder for Stuedøren, foer saa opad i Bjælken under Loftet, stilledes der ved og gjorde ingen anden Skade. Kom gloende Kugler ind paa Raadhuset og udenfore, saa nogle af Borgerskabet bekom Skade og blev kvæstet, og skød Byens Jærnalne midt itu, som hængte paa Raadhusdøren. Desligeste skød ind i Jakob Andersen Raadmands Hus og Gaard[5]) med gloende Kugler i hans Stue og ind i hans Sengekammer og skød hans Skorsten neder og gjorde hannem meget stor Skade paa hans Gaard og Hus. Desligeste skød ind igjennem Byfogden Claus Raffns Hus[6]) med gloende Kugler; havde de ikke kommet saa snart op

[1]) Nu Nr. 10 og 12 ved Stranden.
[2]) Nu Nr. 14 ved Stranden.
[3] Paa Slotsholmen.
[4]) Bord.
[5]) Nr. 3 paa Nytorv.
[6]) Nr. 46 paa Kjøbmagergade.

paa Loftet, som de gjorde, da Kuglen sad i Bjælken og brændte, da havde Gaarden blevet afbrændt og mange Godtfolk hans Naboer med hannem bekommet Skade. Bleve skødt mange gloende Kugler allevegne om i Byen, somme faldt neder udi Folks Gaarde, igjennem Tagene og neder igjennem Husene og Stuerne og paa Gaderne, saa ingen kunde gaa sikker, hvor de vilde gaa. Faldt mange gloende Kugler igjennem Folks Huse, som de laa og sov om Natten i Sengene; skøde til Peder Christensen Aa Byskriver[1]), som hans Drenge laa om Natten og sov, kom en gloende Kugle til dennem i Sengen, brændte Klæderne og gjorde dennem ingen anden Skade, den ene Dreng hedder Claus Tom, nu Secretarii Lentes [Skriver], den anden Dreng hedder Rasmus Frimand.

Den 30. Sept. kom en Kugle ind til Mester Jørgen Friis[2]) i hans Sengekammer ved hans Hovedgærde, som han laa paa hans Seng, og fik ingen Skade. Desligeste skød de og med gloende Kugler udi sal. Christen Thomesen Kanslers Gaard paa Nytorv[3]) baade oven og neden udi Gaarden og i Husene, saa Rentemester velb. Mogens Friis maatte flytte af Gaarden og andre Steder i Byen. Bleve og nogle af Attollerimesterne, Konstablerne og nogle andre, som betjente Stykkerne paa Voldene, baade skødte og kvæstet. Den 28. Aug. kom en Granat ind til Bispens udi hans Stue, slog isønder en stor Kiste, Tresor, Skiver, Stole og Bænker, Skrine og alt, hvis der var inde i Stuen, slog Vinduerne ud af Stuen og gjorde der meget stor Skade.

Den 20. Okt. slog en Granat ind udi sal. Doctor Lavrids Mortensen Bispens Hus, som hans Søn Doctor Peder nu bor[4]), slog alle hans Vinduer ind baade oven og neden i Husene og ud til Gaden og slog samme Granat tvært over til Dyrkøb, slog alle hans Vinduer ud til Gaden. Den 30. Nov. blev Secretarii Lentes Datter skødt ihjel af deres Dreng uforvarendes og blev nederset i den tydske Kirke med Proces om Aften.

---

[1]) Han kaldes ellers And. Han døde 9. Aug. 1659.
[2]) Ubekjendt.
[3]) Laa hvor nu Raad- og Domhuset findes.
[4]) Nørregade Nr. 9, Hjørnet af Studiestræde.

Den 8. Dec. slog Borringholms Mænd der paa Landet alle de Svenske, som der laa, og marsede dennem neder, uden de som laa paa Slottet, de gave dennem med Akkord og paa Hans Majestæts naadig Behag; dermed bemægtede Borringholms Folk Landet paa H. Majestæts Vegne. Den 11. Dec. døde Ulrik Christian om Morgenen Kl. ved 6 og var en ret god Krigsmand, stod over Jorden udi et Aar 5 Maaneder 17 Dage og blev begraven den 11. Maji 1660.

Den 19. Dec. tog Svensken uden Vesterport Renteskriver Reckell [1]) til Fange, som red med nogle Herremænd, som vilde ride om paa Marken, saa havde de Svenske gjort nogle dybe Huller paa Marken fuld med Sne, saa Rentemester kom med hans Hest i Hullet at sidde, saa han kunde intet komme deraf igjen, dermed fik Svensken hannem, saa Herremændene takkede Gud, de undkom og slap derfra, lod Rentemester hytte sig selv. Den 19. og 20. Dec. skulde 600 af Hollænderne og Dragunerne over til Malmø, kom begge Gange tilbage igen, thi Vinden var dennem imod.

Anden Juleaften var udkommenderet og indskibet 1500 Mand Soldater, Hollændere og Draguner, skulde haft været over til Malmø om Natten. Gud véd, hvem Skylden havde, det ikke skede, thi en Del af Færgerne, Skibe og Pramme kom paa Grunden at staa, saa de kom ingen Sted. Havde de kommet over, maaske de næst Guds Hjælp havde bekommet Malmø fra Svensken tilbage igjen, thi det var intet Malmø Borgere deres Skyld, de havde deres Bud nogle Gange hemmeligen til Kongen derom.

Noget tilforn udi Sept. blev Studenternes Kost kortet med dennem udi Klosteret, at de skulde man (kun) have et Maaltid Mad om Dagen, hvorfore den største Part er bortreist, somme til deres Forældre, til Ystad, Skaane, Fyen, Laaland, Falster og Møen og paa andre Steder til deres Slægt og Venner.

Den 24. Dec. Juleaften lovede [2]) og solgte de paa Amagertorv efterskrevne Vare, som efter følger: En kalkunsk Hane 8 Rdl., en Gaas 5 Rdl., 4 Rdl., 14 Mk., et Lam 12 Rdl., en

[1]) Jørgen Regelsen (?).

[2]) taxerede.

Lammefjerding 11 Mk., et Par Høns 3 Rdl., en Snes Æg 10 Mk., en Kost at feie med 6 Sk., en slagtet Ko, vel ringe, 44 Rdl., en Oxe, middel, 64 Rdl., en Favn stakket Ved 16 Rdl., et Skaalpund frisk Kød i Slagterboderne 1 Mk., et Pund Flæsk 12 Sk., en Fjerding Smør 22 Rdl., en Svineryg 1 Rdl., et Svinehoved 4 Mk., en Pot sød Mælk 6 Sk., et Svin, levende, fra Laaland, 12 Rdl. og 13 Rdl., en Pot Nødder 8 Sk., et Pd. saltet Kød fra Lybæk 16 Rdl., en Td. Smør fra dito 60 Rdl., en Favn dobbelt Ved 40 Rdl.

Den 30. Dec. fik Ebbe Ulfeldt Forlov at maatte reise over til Laaland, eftersom han haver været anholden, siden Kjøbenhavn blev belagt, og skal han forblive udi Nakskov, til Fred bliver sluttet[1]). Nytaarsaften blev en Chevallier hudstrøgen, som tilforn havde været en Oberstlieutenant, formedelst nogle Ord og Tvistigheder mellem Oberst Baad[2]) og hannem vare paasagt og ikke han kunde gøre bevislig.

Udi dette Aar om Vinteren aag[3]) H. Kgl. Majestæt og Dronningen udi Ring i Byen. Om Natten kom her Bud, at Svensken havde Fyen inde, derpaa gjorde Svensken et Rim og skrev:

Holsten have vi vundet,
og Jylland have vi fundet,
den Tid Konningen og Dronningen aag i Ring,
da fik vi Fyen og Sjelland ind.

Kjøbenhavns Beleiring 1659.

Nytaarsdag skifte Svensken og vores Fanger imod hverandre i Ny Hollænderby uden Vesterport, nogle over 100 paa hver Sted. Blev nævnet af alle Prædikestole her udi Byen, udi forgangne Aar vare døde med Christianshavn 1800, vare fødte Børn 668, uægte Børn 98, er saa flere døde end fødte 1034.

---

[1]) Gift med Christian den Fjerdes og Kirstine Munks Datter Hedvig, men traadte i svensk Tjeneste.

[2]) Both.

[3]) kjørte.

De hollandske Soldater nederbrød en ganske Længde af Kongens Boder og Baadsmandshuse uden Østerport[1]) og solgte Tømmeret og Stenene til hvem, der vilde kjøbe, hver Snes Sten for 4 Sk.

Paa Nytaarsdag løbe Folkene af S. Nikolai Kirke og Helliggeistes Kirke midt under Prædiken, og Præsterne gik af Prædikestolene og vidste ikke andet, end Svensken vilde have faldet Byen an. Folkene, der havde været til Skrifte, blev ikke berettet førend om anden Dagen. Der var saadant et Anskrig i Kirkerne, at Svensken var udi Byen indkommet, saa Folkene faldt ud af Kirken ovenpaa hverandre, og somme komme ud af Vinduerne. Mange af Kvinderne miste deres Kaaber, Muffer, Forklæder, Huer af Hovederne, og Mandfolkene, man og[2]) unge Karle, miste deres Kapper og Hatte, løbe fra dennem, saa de fik dennem aldrig mere igjen. Der kom nogle og gjorde dette Allarm i Kirken, saa man vidste ikke, hvem det gjorde eller vare tilvisse.

Den 3. Jan. faldt Svensken ind paa Amager over Isen, 18 Tropper Ryttere, som siges at være ungefær 1500 Mand. Var H. Majestæt selv derude med nogle Ryttere og Soldater. Der H. Majestæt saa, at Svensken var vores Folk for stærk, fik Folket Beskeden at marchere tilbage igjen imod til Byen, og lod H. Majestæt føre nogle Stykker iblandt de Svenske, og blev Svensken der indtil mod Midaften, marcherede han tilbage igjen over Isen. Eftersom dér vare nogle af Borgerskabet af Byen med deres Heste og Vogne at ville hente Vare, tog Svensken over 150 skjønne og statelige Heste fra dennem og deres Vogne, tog nogle af Borgerne til Fange, Peder Juul Brygger, som vilde havt været over til Laaland, og en anden Brygger, med 1500 Rdl., de vilde kjøbt Korn fore i Laaland. De toge ellers mange fornemme Borgere af Bagerne og andre unge Karle med dennem til deres Leir til Fange, nogle af dennem døde hos Svensken. Lutt Skovrider, Henrik Müllers Svoger[3]), hannem trækkede de af hans Klæder til hans bare Skjorte, den rev de isønder om hannem, siden

---

[1]) Nyboder.

[2]) endog.

[3]) Om Henrik Müller, se Museum 1894 II.

tog hannem slet af, saa han maatte gaa barfodet fra dennem, og bad, at den halte Skjælm skulde gaa sin Vei, tog Hest og Vogn fra hannem. Havde de vidst, han havde været Henrik Müllers Svoger, han havde intet sluppet, som han gjorde.

Vare opreiste paa det ny Bryggers[1]) 3 Pumper, paa Tøihuset 2 Pumper, paa Provianthuset 1 Pumpe, paa Christianshavn 3 Pumper ved Borgemester Hans Sørensens Hus og ved den ene Ende af Henrik Müllers Hus. Den største Del af samme Pumper vare 8 Alne høie, hvilket Vand der blev pumpet i de ferske Render tilbage[2]) og løb i Byens Graver omkring Byen; dermed bekom de over 3 eller 4 Alen Vand høit i Byens Graver omkring Byen, som Graverne vare dybe til, sommesteds 5 eller 6 Alne høit. Mange af Borgerne forundrede sig paa, som ikke vidste, hvorledes Vandet var kommet saa høit i Byens Graver.

Hellig Trekongers Aften brød Svensken Hollændernes Kirke af uden Vesterport[3]). Hellig Trekongersdag om Aftenen ved 6 slet klemtede det med alle Klokkerne, slog Allarm paa Gaderne, saa Borgerskabet og alle unge Karle maatte til Volds, og mentes, at Svensken vilde have stormet. Aarsagen dertil var, at Svensken var efter vores Skildvagt, saa de gav Fyr med deres Musketter, og gik nogle af vores Stykker af paa Volden, blev skødt af Prammene og af Volden ved Østerport, nogle af de Svenske og deres Heste blev skødt med Skraaer, nogle tog de Svenske med dennem af deres døde, og nogle bleve beliggende paa Marken hos deres Heste. Samme Dag løbe der nogle af de svenske Skibe fra Landskrone med Folk ud af Østersøen; der mentes, at Svensken vilde have sendt Folk til Borringholm. Hans Skibe vare 3 og 13 Skuder, og løb der nogle af vores Skibe og af Hollænderne efter dennem.

Den 7. Jan. om Natten ved 12 slet klemtede udi alle Kirkerne, slog Allarm om Byen med Trommer og mentes, at Svensken vilde stormet. Han lod sig (ikke) se, og intet videre blev forrettet den Nat. Den 9. Jan. kom 6 Tropper Svenske paa

[1]) Det gamle høie Depothus ved Frederiksholms Kanal.
[2]) De underjordiske Render med fersk Vand.
[3]) Ny Hollænderby, Frederiksberg.

Amager, kom did om Morgenen og bort igjen om Middag, ingen Modværge dér blev gjort. Der mentes, at de skulde bespeide om Flaaden, hvorledes de bedst kunde komme til at sætte Ild paa den. Den 13. Jan. kom en Trop Svenske paa Amager, hvoraf Knud Urne Jørgensen skød 3 Svenske og en tagen til Fange, og fik han 4 Heste. Samme Dag kom der 12 Tropper Svenske til Amager, og sagdes, at Kong Carl Gustavus var selv med, og red de strax tilbage igjen. Der mentes, at de vilde bese, hvorledes de kunde bedst komme til at storme til Christianshavn. Den 19. Jan. kom paa Amager 8 Tropper svenske Ryttere, skjermyserede vores Folk imod Svensken, blev skødt Landgreve[1]) Homburg sit ene Ben fra, og en Hob med ham følgende svenske Ryttere og Heste omkomme, men ikke en Mand blev paa vores Side.

Den 17. Jan. var den keiserlige og brandenborgske Gesandt til Gjæst hos Kongen, og blev mægtig trakteret paa Slottet udi Rigens Raads Nærværelse.

Den 22. Jan. om Morgenen ved 4 klemtede udi alle Kirker, da red Svensken vores Butenvagt ind og brændte deres Kortegal[2]) af og lod sig se med nogle Tropper og mentes, at de vilde have stormet, hvilket ikke skede. Der stod udi Beredskab paa Byens Volde over 20,000 Mand, over og ikke under, af Borgere, Studenter, Haandværkssvende, Kræmmersvende, Kjøbsvende og andre unge Karle, lode sig alle godvillige og trohjertig befinde Nat og Dag.

Den 25. Jan. klemtede om Natten ved 11 slet udi alle Kirker og slog Allarm i alle Gader. Aarsagen dertil, der blev set ved Vester og Nørre Port nogle Tropper Ryttere og Soldater, og mentes, at Svensken vilde haft stormet til Storms. Den 29. Jan. om Morgenen ved $3^1/_2$ klemtede udi alle Kirker og slog Allarm om Byen; da mentes, at Svensken vilde have stormet; var ikke andet, end at han vilde haft været over Isen til Amager, var først ved Kallebo, saa var Isen dennem ikke stærk nok, saa de turde ikke begive sig derover, red saa tilbage igjen. Samme Dag kom fra Borringholm og her til Kjøbenhavn 47 svenske fangne Ryttere og Soldater.

---

[1]) Palsgreve.

[2]) Corps de Garde, Vagthus. Butenvagt, Forvagt.

Den 30. Jan. kom til Amager nogle Tropper Ryttere, var der paa Landet 3 Timer over Middag, red strax tilbage igjen over Isen. Samme Aften ved 10 slet klemtede udi alle Kirker og slog Allarm paa alle Gader, da krøb Svensken paa Jorden paa Marken og vilde haft den lille Skandse ved Vesterport, paa det de des bedre kunde komme over til Amager og kanske over til det ny Bryggers til Tøihuset. Der vores Folk blev det var, skød de af Voldene med Skraa, saa der blev mange af de Svenske skødt. Man kunde høre paa Voldene, hvorledes de skrege og gave dennem jammerlig og ynkelige. Den 31. Jan. ved 11 slet om Natten slog Allarm om Byen og klemtede udi alle Kirker, da kom der nogle Tropper Svenske for Christianshavn; der de fornam, at de intet kunde udrette, saa at der de fornam, at der var Folk at tage imod dennem og deres Ankomst, marcherede de tilbage igjen. Den 2. Febr. lagde vores Folk paa Marken uden Vesterport en Granat, imod Svensken vilde komme om Natten, eftersom de havde jaget Skildvagten ind. Havde vores lagt Løbekrud til Granaten; der Svensken kom imod den, slog den løs iblandt dennem, saa mange af de Svenske laa døde paa Marken om Morgenen og nogle tog de Svenske med dennem af deres Døde.

Den 4. Febr. kom der ved 8 Tropper Svenske paa Amager, hvoraf en Part blev skødt med Skraaer; de øvrige red tilbage igjen over Isen. Samme Nat gjorde Svensken 4 blinde Allarm uden Vester og Øster Port. Den 7. og 8. Febr. var Svensken paa Amager, hver Gang 7 eller 8 Tropper Ryttere, red saa tilbage igjen, eftersom vores havde fyret nogle Stykker efter dennem af Voldene. Den 9. Febr. om Morgenen imellem 2 eller 3 slet klemtede udi alle Kirkerne og slog Trommerne Allarm om Byen, da anfaldt Svensken vores Pram, som havde gjort dennem udi deres Leir og Batteri den store Afbræk, mens de laa for Byen. Samme Pram laa imellem Kallebo og imod Tøihuset. Samme Pram sætte Svensken Ild paa, saa den brændte noget oven af paa den ene Side. Vel muligt vores Folk tog ikke vel Vare paa og lagde dennem til Hvile, Svensken kom i Krudkammeret, der lod han springe en halv Tønde Krud, kastede Svensken 4 af vores Stykker i Vandet, dog Vandet var ikke dybere, end Prammen stod paa Grunden.

Paa samme Pram vare 12 Mand, de 7 kom paa Baaden og overad til Tøihuset, en blev skødt, de 4 tog Svensken med dennem. Samme Tid blev mange af de Svenske skødt af Voldene, saa man fandt paa Isen om Morgenen af Svensken halve Hoveder og hele Hoveder, som dennem vare fraskødte, og Lokkerne vare skødte fra Hovederne og laa paa Isen med Kjød og Blod, foruden meget Blod laa paa Isen og Sneen; de døde Kroppe havde Svensken taget med dennem. Samme Gang red der nogle Tropper Svenske over paa Amager i den Mening, at de vilde have stormet til Christianshavn, hvilket dennem ikke kunde angaa, blev skødt mange Stykker efter dennem fra Christianshavns Volde, saa at de maatte give Refugium tilbage igjen fra Amager. Fra Christianshavns Volde blev fyret og af Prammen imod Vesterport skødt; udi det samme blev skødt Oberst Hersterrig, som skulde have ført Armedien[1]) til Storms for Kjøbenhavn, om den føre skulde sket, end den skede. Bekom vores Folk en af de Svenskes Stormvogne med 8 Hjul og 20 Alen lang og 5 Deller (Brædder) bred, som de skulde haft lagt over Vandet, naar de havde gaaet til Storms. Samme Vogn kom op paa Slottet, imellem hvert Hjul laa et Slagbord, som med Jern og støb der hengen sammen[2]), saa de kan med Slaaer og Hjul gjøre dennem saa lange, som de ville.

Den 10. Febr. om Natten ved 12 slet klemtede udi alle Kirker og slog Allarm om Byen, da red der 8 Standarter Ryttere af til Amager, gjorde intet andet, end de red tilbage igjen, blev skødt 2 Stykker løs efter dennem af Christianshavns Volde.

Den 11. Febr. imellem 11 og 12 om Natten klemtede udi alle Kirkerne med alle Klokkerne, slog Allarm om Byen med alle Trommer, saa Svensken faldt an at storme fra 2 til 5 om Morgenen ved Østerport og fra Vandkunstskandsen ved Løngangen bagved Slottet og omkring til det nye Bryggers, ved 14000 Mand. Nogle Svenske havde hugget 8 Pallisader af, som blev skødt og laa døde ved dennem, og nogle Svenske var gaaet op paa Voldene og sagde, ingen Danske eller Hol-

[1]) Armeen.
[2]) uforstaaeligt.

lændere skulde gives Kvarter; de blev strax skødt, at de tumlede neder af Volden. Der laa Stykker paa Voldene omkring Byen fra det nye Bryggers og der paa den Pram, men og indtil Prammen ved Toldboden tillige[1]) 618. Blev skødt af de Svenske, som laa døde omkring Byen bag Slottet og i Isen bag Slottet og fra Vandkunstskandsen og der omkring, laa 338, ved Østerport og der omkring laa 128, for Christianshavn og Amager laa tillige 20. De solgte af de svenske Fanger paa Christianshavn, hver for 1 Rdl., ført fangen til Kjøbenhavn indved 200 Mand, foruden mange Hundrede Svenske, der fandtes døde. I Graverne bag Slottet og ved Skibet, der ligger ved det nye Bryggers, dér saa de i Vandet, mange laa døde, foruden dennem der laa døde ved Skibet. Desligeste bekom vores Folk, som de proberede, 2 Petarder, 6 Faner, 2 Fyrmøsser, 160 Stormstiger, 9 Brygger at føre over paa. Derforuden bekommede vores Folk nogle Haandgranater, Musketter og andre Gevær.

De Svenske gjorde intet andet den Nat, efter Stormen var overstandet: med 30 Slæder tog af deres døde, der laa paa Marken og aag til imod Dag af Marken og til den murede Galge[2]) og til Vartov paa den Side, kaste af og hente igjen mange Hundrede, som de lode siden begrave. Paa vores Side miste vi ikkun 2 Herremænd, Jakob Rothsteen og Gunde (Holger) Rosenkrantz, 1 Borger, 1 Soldat og 1 Baadsmand[3]). Borgerskabet og alle unge Karle holdt dennem meget vel, vare mere lystige, der alting havde Ende, end de vare før. Disse efterskrevne bleve døde og kvæstede og siden de Kvæstede døde udi deres Leir, som bekom deres Bane den Nat, Stormen gik an: Gen.-Major Wawassor, Obr. Gengel, Graf Lodevig Drummont, Obr. Lieut. Lensmand, Obr. Lieut. Fetinghouff, Major Schmit, Richtmester Augustin, Richtm. Vilhelm von Neuhaus, Richtm. Westerlagen, Capt. Uglas, Capt. Riis. Disse forskrevne vare alle høie Officerer, Grever og Friherrer. De Svenske, som kom fra Leiren og her ind, sagde, de havde mist udi denne Storm over 2500 Mand.

---

[1]) tilsammen.
[2]) Denne stod, hvor Amerika Mølle paa Vesterbro nu findes.
[3]) Man regner paa dansk Side 17 Faldne, Svenskernes Tab er usikkert.

Den 12. Febr. om Natten imellem 12 og 1 og om Morgenen klemtede udi alle Kirkerne og slog Allarm om Gaderne. Lod de Svenske sig se med 5 Tropper Rytteri med bange og bedrøvede Hjerter. Blev fyret af Volden efter dennem med 5 Stykker, og intet videre der blev forrettet den Nat. Den 13. Febr. om Morgenen ved 2 slet klemtede udi alle Kirkerne og slog til Allarm om Byen, kom 2 eller 3 Tropper imod Vesterport, red af og til imod Porten og Leiren. Svenske Kongen var gjort Kundskab, at der vilde gjøres Udfald af Borgerskabet og al Krigsmagten paa hans Leir udi Brønshøi. Samme Nat var der nogle Tropper Ryttere paa Amager og for Christianshavn, blev skødt nogle Stykker løs efter dennem af Volden; intet videre blev forrettet den Nat.

Den 14. Febr., Fastelavns Mandag, bare de 11 svenske Lig, baade Grever og høie Officerer, vare klædte her i Byen, ud af Nørreport, paa Ligbaare, som blev skødt her for Byen den Nat, som Stormen stod, og var de Svenske bevilget at søge iblandt de døde Kropper efter forbemeldte høie Personer. Deres Lig blev baaren til de Svenske og bleve leverede ved Ladegaarden, der annammede de dennem med stor Proces og blev ført til deres Leir. Somme Ligvogne vare 6 Heste og somme 4 fore. Derforuden blev og klædte 2 Dage efter og udbaaren 4 Oberstlieutenanter. Den 16. Febr. om Morgenen imod 4 klemtede og slog Allarm om Byen. Da skjermuserede Svensken med Vores uden Østerport imod Vartov med vores Vagt. Blev der skødt nogle Svenske. Gav vores Folk sig ind under Stykkerne, blev skødt af Rundelen med Skraa efter Svensken, hvor nogle Svenske bleve skødte. Tog de Svenske nogle af deres Døde med dennem, en stor Del laa paa Marken. Samme Nat var der nogle Tropper Svenske paa Amager og for Christianshavn; fyrede de der af Voldene med Skraa efter Svensken, saa der blev en Del skødt af dennem, som de tog med dennem.

Den 17. Febr. ved 2 slet om Natten klemtede udi alle Kirker og slog Allarm paa alle Gader, var nogle Tropper Ryttere uden Vesterport. Blev skødt nogle Stykker med Skraa af Voldene efter dennem og blev skødt nogle Svenske, som de toge med dennem. Rede og over til Amager nogle Tropper Ryttere samme Nat og kom for Christianshavn, blev

skødt der af Volden med Stykker og Skraaer, hvor der bleve en ganske Del Svenske skødt. En Bager paa Christianshavn og en anden Borger med hannem lod dennem sætte over Vandet om Morgenen paa en Baad til Amager at ville udplyndre de Døde. Kom de uforvarendes paa en Granat, som laa i Jorden, de uforvarendes rørte ved Linen, saa denne gik løs, slog dennem baade Laarene og Benene sønder.

Den 18. Febr. sagde M. Hans paa S. Nikolai Prædikestol, eftersom hans Broder M. Rasmus Brochmand Rektor [1]) var kommen fra den svenske Leir i Aftes og haver ligget i Kjøge, siden Kjøbenhavn blev belagt, blev berettet udi Roskilde og Kjøge, at her blev kvæstet for Byen 1300 Mand, for Kjøbenhavn fandtes døde paa Marken 565 Mand foruden over 100, der fandtes døde i Stranden og i Grøfterne bag det nye Bryggers, saa de haver mist, baade der vare døde og kvæstede, tillige ved 5000 Mand. Den Tid, de skulde her for Kjøbenhavn at storme, da blev der Mytteri imellem Rytteriet og Fodfolkene, saa de sloges og bleve forvildede fra hverandre og sloge paa hverandre, saa de ikke vidste andet, end det var vores Danske, de sloge paa. Da sloge Svensken hverandre og blev trædt under Hestene. De toge 5 Stykker med dennem, 2 Fyrmøsser og 2 Bardarder [2]), Stykkerne og Fyrmøsserne vilde intet gaa af for Byen, Fyrmøsserne og de 2 Bardarder fik vores Folk og kom til Tøihuset; sagde ydermere, at Svensken forgangen imellem Onsdag og Torsdag om Natten var for Møen og Langeland, der blev Svensken fraslagen en ganske Del Folk.

Den 19. Febr. tog Svensken et hollandsk Skib i Sundet, var fuldt med Vin og Salt, og førte til Landskrone. Den 20. kom 4 af vore Islandsskibe her for Kjøbenhavn med Kjød, Fisk og Smør. Den 21. Febr. fandtes der mange af de svenske Dragoner i Stranden, som man ikke føre af vidste, imellem Kallebo og Amager; deriblandt fandt de en Karos i Stranden med 6 gule Heste fore og 6 graa Heste for en lang Bro, som de vilde haft stormet med til Christianshavn. Den 21. Febr. bar de Svenske 4 Officerer ud til deres Leir,

---

[1]) Universitetets Rektor.

[2]) Vistnok Petarder, en Art Granat til Sprængning af Porte o. lign.

som vare her klædte og skødt for Kjøbenhavn. Den 22. Febr. skifte vores og Svensken Fanger sammen, gave os hollandske Skibsfolk for svenske Fanger, som vi bekom den Nat, der Stormen gik an.

Den 23. Febr. tog Svensken en Lybsker i Sundet, som var kommen fra Spanien med adskillige Vare, der siges med Vin, Salt og andet Gods; noget af Godset blev losset for Helsingør, saa meget Svensken vilde have paa Kronborg. Som Skipperen skulde haft løbet til Landskrone med Resten af Godset, besætte de Skibet med 16 svenske Soldater og en Kaptain. Som de kom i Søen, gav Skipperen Soldaterne et Fad Vin, som de skulde gjøre dennem lystig med i Rummet, Kaptainen drak med Skipperen, saa han vidste ikke andet, end de seilede til Landskrone. Der de kom paa Kjøbenhavns Red, da spurgte Skipperen Kaptainen ad, om han vilde have Kvarter, thi vi ere nu for Kjøbenhavn. Skipperen tog saa Lugen op og talte dennem op en efter anden, gjorde caput med dennem og kaste dennem over Borde.

Den 4. Martii, som et Kolberg-Skib laa i Kallebo og var indfrøssen og vilde haft været ad Lybæk, var kommen fra Svensken og havde Vin og andet adskilligt Kjøbmandsvare og Gods inde, kom Svensken til hannem, satte Ild paa Skibet, og det anbrændte til Vandet, kom saa 3 Tropper Ryttere og havde villet plyndre Skibet ud, hvilke Ryttere slap ned under Isen paa 3 eller 4 nær, de kom tilbage og sagde de andre Tidinger fra dennem, hvor de vare bleven. Samme Dag tog Svensken en hollandsk Galliot, sammesteds var indfrøssen, fuld med Vin og anden Vare, som Svensken lod føre op til Kjøge, det der forlosser. Den 5. Martii blev kommenderet af Svensken 200 Baadsfolk af Engelske, Frantzoser og Svenske, at skulle sat Ild paa den hollandske Flaade og stukket den i Brand. Som de skulde om Natten til Skibene, kom de under Isen og druknede alle sammen.

Den 6. Martii blev gjort Taksigelse udi alle Kirkerne i Kjøbenhavn, for Trondhjem og Borringholm var kommen under Danmarks Krone igjen. Siden Stormen stod, haver de Svenske ladet dennem skinne [1]) om Natten for Byen med

---

[1]) erscheinen. vise.

nogle Tropper og skift undertiden Fanger paa begge Sider, og intet andet er gjort, og somme Tider jagede Svensken vores Skildvagt under Stykkerne. Den 11. Martii blev Peder Kalthoff Tøimester afsæt med sin Bestilling, som han tilforn haver været Hs. Majestæts Bøssemager og Forvalter paa Sparepengen til Frederiksborg, formedelst hans Folk vare ikke tilstede den 11. Febr., der Stormen angik, at der skulde have manglet Munition paa Voldene paa hans Post og Batteri. Kom en Frantzoser i hans Sted, som havde angivet for Hs. Majestæt at sætte de Granater paa Marken med Kunst, som gik løs, naar man rørte uforvarendes ved Linen, som med Kunst var gjort udi Jorden, og Granaten at gaa løs og kan slaa mange Mennesker ihjel. En Granat kan slaa løs om sig runden om 80 Favner. Den 13. Martii ved Hveen laa et af de hollandske Skibe, som var dreven løs fra Flaaden, var udkommenderet fra Landskrone 2 af de svenske Skibe og gav Fyr paa hverandre, saa de svenske Skibe maatte give dennem tabt og flyede bort med Skamme. Saa lod Svensken en Galliot og en Brander løbe til Hollænderne, hvilken Brander Hollænderne skød Ild paa, saa den afbrændte, og Gallioten skød de i Sænk. Den 20. Martii bekom vores Folk en Kreier fra Malmø, var fuld af Korn, Kjød, Flæsk og anden Vare og Fetallie, skulde haft været til Stokholm, kom, Gud ske Lov, til Kjøbenhavn.

Den 24. Martii gav Hs. Majestæt Kjøbenhavns Borgere Privilegier for deres tro og trygge Hjælp udi Krigstid, der Kjøbenhavn var belagt af Kong Carl Gustavus af Sverig.

De Svenske sender her til Kjøbenhavn et Evangelium, lyder om den Herre Rigsadmiral Wrangel udi den sidste Bog udi det sidste Kapitel: Derfore sender jeg til eder og til eders Generaler og Oberster og Krigsforstandere, de samme skal eder nogle slaa ihjel og somme beholde, og nogle haver I fanget og sat udi eders Stokhuse og haver dennem forfulgt af en Leir og i en anden, paa det at over eder alle skulde komme det Soldaterblod, som forgjæves er kommen udi Løbegraverne, indtil det ærlige Banner-Blod og indtil Gen.-Lieut. Gardie, den gamle Feltherre de la Gardies Søn, som blev død slagen imellem Approchen og Batteriet, hvilket, jeg siger eder, skal komme over den ganske Slægt.

Kjøbenhavn, Kjøbenhavn, du, som døder Generaler og forfølger Kommendanter og Officerer, dig sendt ere, hvor ofte haver dine Borgere dig til Kongen af Sverig forsamlet villet, som en Høne forsamler sine Kyllinger under sine Vinger, og I have ikke villet, derfore siger jeg eder, I bliver ikke værdige til at se, indtil jeg siger: Lovet være den, der kommer fra Frederiksodde udi Kongen af Sverigs Navn [1]).

Det hændte sig en Nat, at en af vores Skildvagter og en af Svenskens, efter Stormen var overstandet, kom udi en venlig Samtale med hverandre. Spurgte vores Vagt den svenske Vagt ad, naar han lystede at ville storme igjen til Kjøbenhavn, da svarede han vor Vagt, han havde ikke Lyst dertil, han vilde ikke lade de brændende Djævler komme tiere udi Frederik Slagters Gilde eller Storm. Den 22. Martii løbe af de hollandske Skibe og vores, tilsammen 12, foruden Skuder og andre Skærbaade til Lybæk og Henrik Vorger (Würger), en Borger til Lybæk, som har været her udi Byen, siden Byen blev belagt, og er Hs. Majestæts Faktor til Lybæk, han følgede med Flaaden; med dennem var Kaptain Holt. Foruden ligger til Lybæk en ganske Del Skibe, Skuder, Baade og Færger, skal tilsammens føre af de brandenborgske Rytteri og Soldater og andre gevorben Folk. som ligger til Lybæk og vil her til Danmark. Gud give dennem til Lykke. Senere Tilføielse: Folkene, der laa til Lybæk, kom under Hans von Alefeldts Regiment, de kom intet her til Byen. Skuderne løb til Belt med Otte Krag og Henrik Müller med Fetallie og Munition.

[1]) Dette Brev er en Efterligning af Matthæi Evangelium, 23. Kap.

(Fortsættes).

Ny-Zeeland.

Erindringer og Erfaringer

af **F. Schrøder.**

Da jeg har havt Leilighed til forskjellige Steder i Landet at holde nogle Foredrag om Ny-Zeeland, og disse ere blevne modtagne med megen Interesse og Velvillie, har jeg Haab om, at det kunde interessere dette Tidsskrifts Læsere at høre lidt nærmere om dette fjerne Land, hvor jeg har tilbragt fjorten af mine bedste Aar, og hvor jeg i Begyndelsen ernærede mig ved Arbeide i Skovene og paa Sletterne, senere som Landmand og Entreprenør. Det vilde glæde mig, i Fald min kortfattede Skildring af Landet og Folket kunde bidrage til at vække Opmærksomhed for dette store mærkværdige Øland, der ogsaa spiller en vis Rolle for os her i Danmark, da saa mange af vore Landsmænd have bosat sig dér. De Vink, jeg tillader mig at give med Hensyn til Udvandring dertil, er Frugten af Erfaringer, jeg har indhøstet i den nye Verdensdel og ved to Gange at have reist omkring Jorden, hvorved jeg er kommen i Berøring med mange forskjellige Nationer.

I Omegnen af Palmerston, der ligger paa den nordligste af Ny Zeelands to store Øer, bo der mange Skandinaver, som ankom dertil i de første Aar efterat den frie Udvandring var begyndt, altsaa i Aarene 1874—77; det var ogsaa her, at Biskop Monrad boede i sin Tid. Ikke alene paa dette Sted, men i flere andre smaa Byer: Foxton, Fielding, Halcombe og Marton træffer man jævnlig Landsmænd. Der er flere Danske i Ny-Zeeland end Norske og Svenske, deres Antal er henved 3000 fra forskjellige Egne i Danmark, deriblandt ikke saa faa Slesvigere, som have forladt deres Fædreland for at undgaa den tyske Militærtjeneste. Forresten findes der Danske spredte omkring over hele Ny-Zeeland. Nogle ere forhen-

værende Søfolk eller andre vidtbereiste Mænd, som Opdagelsen af Guld har lokket hid fra andre Verdensdele. Enkelte vare heldige ved Guldgravningens vanskelige Haandtering, Flere uheldige, men alle kom de til at holde af det ny Land og de Fleste forbleve og bosatte sig dér. Denne Klasse Folk, som havde set de gyldne Tider i Landet, da Guldgravning ansaas for den mandigste Beskjæftigelse, idet den muligvis kunde gjøre enhver Arbeider, som var fattig idag, rig i Morgen, saa lidt ned paa og ringeagtede tildels deres Landsmænd, der kom fra Danmark som fri Udvandrere. De bibeholde ogsaa stadig en vis Overlegenhed overfor disse „New chums“ (nys Ankomne), som de ganske vist ogsaa kunne lære en Del i Begyndelsen af deres Koloniliv. Alligevel komme de ganske godt ud af det sammen, da der jo over alt er et vist Baand, som knytte Landsmænd sammen i Verden.

Da de første danske fri Udvandrere ankom til Ny-Zeeland i Begyndelsen af Halvfjerdserne, var der nok af Arbeide til en høi Løn i de første Aar, saa at Mange lagde betydeligt op og saa sig i Stand til at kjøbe Land og skabe sig et hyggeligt Hjem med Udsigt til en sorgfri Fremtid. Desværre bar de Fleste sig imidlertid ufornuftigt ad og forbrugte deres Fortjeneste paa en taabelig Maade, da de troede, de gode Tider vilde vare bestandig. Men uheldigvis kom der en Tid, efterat Anlæget af de vigtigste Jernbaner og Veie var fuldendt, da Ny-Zeeland ikke mere var det tidligere Eldorado for Arbeidere. Det var dengang almindeligt for dygtige Folk at tjene fra 8 til 18 Kroner om Dagen, men en saa høi Dagløn har alt ophørt for mange Aar siden, og det er ikke saa let at faa Beskjæftigelse som tidligere. Som Følge af deres egen Ubesindighed ved at slaa for stort paa og ved at indlade sig i forvovne og uheldige Landspekulationer, følgende de engelske Kolonisters Exempel, have mange af de driftige Danske det ikke saa godt, som de burde have i Forhold til den Tid, de have tilbragt i Landet. Dog have de Fleste skaffet sig et Hjem, hvor de leve uafhængigt og have det vistnok bedre, end hvis de vare forblevne i Danmark; de Færreste fortryde da ogsaa Udvandringen.

Da det gode, aabne Land, som let lod sig opdyrke, allerede var temmelig dyrt ved Skandinavernes Ankomst,

kjøbte de Fleste Jord bevoxet med tæt Urskov. Prisen var gjerne 18 Kroner for Acre; Mange fik ogsaa 40 eller 50 Acres Skovjord gratis paa afsides Steder, hvor de vare de første, der nedsatte sig, og snart fulgte Flere i deres Spor. En saadan Nybygger i de ny-zeelandske Urskove maa ikke ligge paa den lade Side, men arbeide haardt for at komme frem. Det er jo nødvendigt at skaffe Skoven bort, før Jorden kan dyrkes, og dette sker ved at hugge alle Træerne om og opbrænde dem. Det synes vel underligt at ødelægge saa meget Tømmer ved at brænde det, men i et Land som Ny-Zeeland og især paa den nordlige Ø, hvor den største Del af de frugtbare Egne ere bedækkede med uhyre Urskove, i hvilke mange af Træerne ere værdiløse, gjælder det om at bekjæmpe disse Skove, for at Jorden kan ernære Befolkningen. Man hugger derfor Skoven om, hvilket er et besværligt og langvarigt Arbeide, da Træerne ere overordentlig tykke; der er derfor ogsaa Folk, som lade de største staa og senere nedbrænde dem, efterat de ere udgaaede og blevne tørre; den bedste Maade er dog at omhugge alt paa en Gang, da Brændingen saa bliver bedst. De hugges om Vinteren, og i Slutningen af Sommeren sættes der da Ild paa dem, naar de ere tørre, og naar Vind og Veir er gunstigt, udbreder Flammerne sig snart over det Hele, og Luften opfyldes med Røg. Ilden fortærer Kvistene, Bladene tilligemed nogle af de tykke Grene og enkelte af Stammerne, hvor de ligge tættest sammen, men kun faa af de store Stammer brænde, saa man kan altid bagefter benytte det brugbare Tømmer. Efter Branden er Jorden bedækket med et Lag Aske og det Træ, som Ilden har sparet, og har i lang Tid et sort, forbrændt Udseende; den afbrændte Strækning har et trist og underligt Udseende ved Siden af den tilstødende grønne Skov, af hvilken de nærmeste Træer ere visnede og dræbte af Ilden. I den saaledes frembragte aabne Plads i Urskoven saas dernæst Græs, som snart voxer frodigt op og danner gode Græsgange. Om at pløie, kan der ikke være Tale i mange Aar, da der findes et helt og stærkt Netværk af Rødder under Overfladen, som kun forraadner langsomt. Det er af stor Vigtighed, at Branden er god, da den ny-zeelandske Plantevæxt er meget frodig og hurtigvoxende, og det gjælder derfor om, at Ilden spreder sig over

hele Overfladen og ødelægger alle Spirer og Smaarødder; ellers vil der atter hurtigt fremvoxe Smaatræer og Skud overalt. Dette sker dog paa enkelte spredte Pletter selv efter den bedste Brand, men de vinde ikke let Overhaand og ere lette at blive af med. Hvis den Underskov, som voxer frem efter en Brænding, bliver staaende i nogle Aar og derefter omhugges og brændes paa den sædvanlige Maade, lider Jorden Skade derved, da de nærende Bestanddele i Overfladen fortæres af Ilden og efterlade den bar og ufrugtbar dér, hvor det øverste Jordlag er tyndt, hvilket er Tilfældet i Kauriskovene. Man kan ogsaa se, at selv efter den første Brand voxer der i lang Tid intet Græs paa de Steder, hvor Ilden har været særdeles heftig, f. Ex. rundt om Ratatræerne. Naar den første „Clearing" i Skoven er gjort, tænker Eieren paa at bygge et Hus; thi under de forberedende Arbeider og Fældningen har han som oftest boet i et Telt eller en lille Hytte, opført paa samme Maade som de Indfødtes. Huset bygges ved at samle noget af det bedste Tømmer og bygge en tarvelig Bolig deraf; Loghuse som de, der opføres i Amerika, kjender man ikke til i Ny-Zeeland. De Skovboere, som have mere Tid til deres Raadighed og større Midler, save selv eller lade andre save Brædder og Bjælker i Gruber, og opføre et godt, solidt Træhus. Mange vente dog med at bygge et stort Hus, indtil en eller anden Savmølle opstaar i deres Distrikt og faa da Tømmeret derfra. Til Indhegning benyttes en Del af de Træstammer, som ligge paa Jorden; de rulles sammen paa Grændsen af Eiendommen og lægges ovenpaa hverandre og paa denne Maade danne de et solidt Gjærde i mange Aar, indtil Tømmeret forraadner, hvoretter der opføres et mere varigt Hegn. Det Træ, som Ilden har sparet, rulles efterhaanden sammen i Bunker og brændes, men de største Stammer og Stubbe ere vanskelige at faa Bugt med paa Grund af deres Størrelse og Dybde; det varer mange Aar, inden de forraadne. At der udfordres stor Udholdenhed og Energi til at drive det til Noget og skabe sig en uafhængig Tilværelse i Ny-Zeelands Urskove, er en Selvfølge, og det, der opfordrer Folk til at nedsætte sig dér, er kun, at Jorden er billig og meget frugtbar. Det varer imidlertid flere Aar, inden man ser nogen Frugt af sit Arbeide,

og det er i Grunden først Børnene, der komme til at høste Fordel af Forældrenes Flid og Udholdenhed. Dog leve de fleste af disse Skovboere tilfredse i deres Ensomhed, idet de kun stille faa Fordringer til Livet. En Del af Føden forskaffe de sig ved at jage Vildsvinene i de omkringliggende Skove, og paa sine Steder er der ogsaa vildt Hornkvæg, som skydes af Kolonisterne. Jeg har selv ofte været med paa saadanne Jagter, som kunne være temmelig farlige, især hvis en Orne eller Tyr bliver saaret uden at dræbes, thi en Ornes Hugtænder kunne opnaa en Længde af sex à syv Tommer, og mangen en god Hund og enkelte Mennesker ere blevne dræbte af dem. En anskudt Tyr angriber strax Jægeren, og det er kun muligt at undgaa den ved at klattre op i et Træ, da den bevæger sig med stor Lethed imellem Slyngplanterne, som den, naar de ikke ere altfor store, sønderriver med Hornene. Det sker aldrig, at en Oxe indvikles i Planterne, saa at den ikke kan slippe løs igjen, hvorimod Heste ere ubehjælpsomme i Skovene, thi hvis de blot faa nogle enkelte Slyngplanter om Halsen, blive de staaende ubevægelige og dø af Sult, hvis Ingen kommer dem til Hjælp.

Skovjord egner sig udmærket til Dyrkning af Kartofler, Kaal og andre Havesager, hvorfor man ogsaa ser gode Haver omgive Skovboernes Huse. Istedetfor Sukker bruge enkelte Nybyggere Honning, hvoraf der gjerne findes Overflødighed i Skovene; det gjælder kun om at være en dygtig Bijæger for at finde de Træer, hvor Bierne have deres Bopæl i hule Stammer eller Grene som oftest høit oppe fra Jorden. For at faa Honningen maa Træet fældes, hvilket ofte tager flere Timer, naar det er stort. Naar det er hugget om, pleier man at lade et Kvarter hengaa, forinden man giver sig i Kast med Kuben, forat Bierne kunde komme lidt til Ro efter det voldsomme Stød, da Træet faldt til Jorden, og forat de Bier, der efterlodes i Luften, atter kunde finde deres Hjem. Derefter hugges der Hul i Siden af Stammen og Honningen udtages, men for at udføre dette Arbeide er det nødvendigt at være meget rolig og ikke være bange for at faa nogle Stik. Jeg har selv flere Gange fundet Bitræer, og én Gang fik jeg over Hundrede Pund Honning af ét. Skovboernes Hovedindtægtskilde er dog Kvægavl; enkelte have Faar, men de

betale sig som oftest ikke saa godt som Hornkvæg, saalænge Træerne ikke ere ryddede af Jorden; thi Faarene rive meget af Ulden af, og fordærve den ved at gnide sig mod det sorte forkullede Tømmer. Land, som ligger i Udkanten af Skovene, er meget efterspurgt, thi det er fordelagtigt at have meget aabent Land og dertil et mindre Stykke Skovjord, da Tømmer jo er nødvendigt til Byggematerialer, Redskaber og Brænde. Endvidere kunne Kreaturerne søge Læ i Skoven, naar der af og til indtræffer Uveir om Vinteren. I Ny-Zeeland, hvor Klimaet er saa mildt, gaar nemlig Besætningen ude hele Aaret, hvilket er en stor Besparelse for Landmændene, der saaledes ingen større Udhuse behøve. De fleste dygtige Farmere have dog gjerne en Stald til Brug for de Heste, hvormed de arbeide, men om Aftenen slippes de dog som oftest alligevel ud paa Marken.

Ny-Zeelands sydlige Ø er den mest fremskredne med Hensyn til Agerbrug, da der ikke fandtes mange Indfødte, og da de store Canterbury Sletter vare lette at opdyrke. Paa den nordlige Ø er en stor Del af Landet bedækket med Skove, som vanskeliggjør Opdyrkningen af Jorden; men de ville dog efterhaanden forsvinde og give Plads for grønne, frugtbare Marker, kun de Skove; der voxe op af Klippesiderne og udfylde Kløfterne i de vilde Bjergegne, ville efterlades og forskjønne Landskabet, idet de samtidigt minde fremtidige Generationer om de tidligere udstrakte Skove. Til den Tid vil der være mere Pløieland dér end paa den sydlige Ø. Næsten $^4/_5$ af denne sidste Ø er bedækket med Bjerge, af hvilke den største Del nu er bevoxet med Græs og egner sig godt til Græsgange. Det er væsentligt her, at de store Faarehjorde findes, en af Landets vigtigste Indtægtskilder. Der er i Ny-Zeeland omtrent 18 Millioner Faar, som ere frembragte ved Krydsning af forskjellige Racer. Nogle have Fortrin, hvad Ulden angaar, andre med Hensyn til Kjødet; de bedste forene begge Dele, have fin Uld og ere fortrinlige til Slagtning. Faarene klippes kun én Gang om Aaret i Slutningen af Efteraaret eller Begyndelsen af Sommeren, og de Folk, der udføre Klipningen, tjene godt. En dygtig Klipper kan expedere 100 Faar om Dagen eller flere, hvis de ere smaa og

tynduldede. Faarene bindes ikke under Klipningen, men sættes opreist og hvile med Ryggen imod Klipperens Ben; denne staar opreist og bøier Overkroppen ned over Faaret, idet han støtter Dyrets Hoved med den venstre Haand og fører Saxen med høire i lange Skaar rundt om Faaret. Det er et anstrængende Arbeide, og der udfordres flere Aars Øvelse til at blive en god „Shearer". Klipningen foregaar i to, tre Maaneder, som ere en travl Tid over den største Del af Landet. Hjordene drives sammen i Flokke ved Hjælp af afrettede Hunde, hvis Klogskab er beundringsværdig og værd at se, naar de udføre dette Arbeide. Nogle Dage forinden Klipningen drives alle Faarene ind i store Indhegninger, som vende ud til en stor Dam, der som oftest er anlagt ved at opdæmme en lille Aa. Her igjennem tvinges Faarene til at svømme, for at Ulden kan vaskes. Halerne blive altid afhuggede, medens de ere Lam, for at der ikke skal klæbe for meget Snavs i Ulden bag paa Faaret; dog samler der sig alligevel ikke saa lidt, hvilket nødvendiggjør, at de maa drives ind nogle Gange om Aaret for at renses ved Klipning. Paa samme Tid blive Fødderne eftersete, og de tynde Hove, som omgive Fødderne afskæres kort, ifald de ere for lange, forat Dyret ikke skal komme til at halte. Merinofaarene, som have den fineste Uld, egne sig særdeles godt for de ujævne, bakkede Bjergegne, der ere lidet bevoxede, da de ere hurtige og letbevægelige. De andre svære Arter, som have langt mere Uld, men af en grovere Kvalitet, kunne derimod ikke klare sig i Høilandene, da de ere for svære og ubehjælpsomme til at springe omkring i det store Terræn forat finde Føden. De store Faar trives derimod godt paa de flade, gode Jorder, hvor Græsset er rigeligt. Naar Ulden bliver lang, maa der imidlertid holdes nøie Opsyn med Dyrene, for at de ikke skulle komme til at ligge paa Ryggen, thi i denne Stilling ere de aldeles ubehjælpsomme, ligge og sprælle med Benene i Luften og kunne ikke selv reise sig, da Ulden bliver helt flad og haard paa Ryggen og danner ligesom en Pude paa begge Sider af Dyret, der forhindrer det i at komme op. Hvis Ingen kommer dem til Hjælp, dø de temmelig hurtig i denne Stilling; det kan vel ske, at de raskeste arbeide sig selv paa Benene igjen, men er

der en lille Hulning i Jorden, hvor de ligge, er det dem umuligt.

Der har i de senere Aar udviklet sig en for Ny-Zeeland særdeles vigtig Industri ved Udførsel af Faarekjød til London. Det er kun det bedste, som forsendes paa denne Maade. Faarene slagtes forinden Indskibningen og henlægges i Frysekamre ved Havnen, hvorefter de bringes ombord og blive henstuvede i Frysekammeret paa Skibet, hver enkelt Faar indsyet i Lærred. I Begyndelsen var der stor Uvillie i England imod dette Slags Kjød, og den almindelige Mening var, at det ikke kunde maale sig med det engelske og skotske. Slagterne vare især de værste Modstandere. Kolonisterne overvandt imidlertid lidt efter lidt al Fordom ved at sende prima Varer, og nu spises ny-zeelandsk Faarekjød med Velbehag i England. Der er i Virkeligheden ogsaa saa lidt Forskjel i Smagen paa det og det nyslagtede, at det kun er Indbildning at ville skjelne derimellem.

Der er mange Mænd, som eie store Faarehjorder paa indtil 200000 Stk.; ogsaa i Napierdistriktet paa den nordlige Ø findes der store Faarefarmere. Disse Folk besidde udstrakte Eiendomme, nogle henved 50000 Acres Land, som de have erhvervet for temmelig ubetydelige Summer, da Landet begyndte at koloniseres. At saa store Strækninger ere i Hænderne paa nogle faa Mænd kan ikke siges at være til Gavn for Ny-Zeeland, da Landet kunde ernære Tusinde af Familier, istedetfor at det nu kun beriger nogle Faa, som kun anvende forholdsvis ringe Arbeidskraft. Det var ogsaa kun i Koloniens yngste Aar, at saa store Strækninger kunde kjøbes af én Person. Befolkningen fik snart Øinene op for, at paa denne Maade grundlagdes der store Godser, hvis Eiere rimeligvis med Tiden vilde komme til at spille en lignende Rolle som de store Godseiere i England, og det gjaldt derfor om i Tide at forebygge Grundlægningen af et dominerende Aristokrati i det nye Land og umuliggjøre et altfor stort Svælg imellem Rige og Fattige. Derfor bliver Jorden nu kun udmaalt og solgt i mindre Stykker til hver Person.

En af Hovedmændene i denne Bevægelse var den forhenværende Guvernør Sir George Grey, som har gjort Ny-Zeeland saa meget godt ved sin Dygtighed og Energi. Han

har stedse arbeidet paa, at Landet skulde tilhøre Folket og har været de lavere Klassers sande Ven og Beskytter. Siden Grey afgik som Guvernør, har han næsten altid været Medlem af Parlamentet og havt en vægtig Stemme i Landets Anliggender; nu bor han paa den lille Ø Kawau i Nærheden af Auckland, der tilhører ham. Den er omtrent 1000 Acres stor og er bekjendt for sin Skjønhed, som Eieren har forhøiet ved Anlæg og Beplantning af Træer fra alle Lande. Han har ogsaa indført forskjellige Slags Vildt, som leve her i Tryghed, da Grey kun sjældent tillader Nogen at jage, men ellers ere Fremmede altid hjærtelig velkomne paa Kawau, og paa Festdage er den lille Tur dertil med Dampskib en Yndlingsudflugt for Aucklænderne. Kun faa komme i Berøring med George Grey uden at erfare, at han er en høit begavet og fremragende Mand.

Kjører man igjennem Canterburysletterne med Jernbanen, faar man det Indtryk, at Landet her er ligesaa opdyrket som i Danmark; kun er Egnen langt fladere og Markerne større imellem Indhegningerne, der bestaa af Staaltraadsgjærder forsynede med Pigge, eller levende Hegn opførte af Jordvolde, hvori der voxer en altidgrøn Plante, Furze, som er forsynet med stærke spidse Torne. Naar en saadan Hæk passes godt, er den uigjennemtrængelig. Husene, de saakaldte „Homesteads", ligge mere fjernede fra hverandre end i Danmark, da Eiendommene i Almindelighed ere større; Bygningerne ere opførte af Træ, og der er færre af dem, da Kreaturerne, som tidligere omtalt, gaa ude hele Aaret, og der findes heller ingen Lader. Omkring hvert „Homestead" er der gjerne en Have eller lille Plantage af forskjellige Træer, som bryder de lave, nøgne Sletters Ensformighed, hvorover de mægtige, sydlige Alper dog rage majestætisk op i det Fjerne. Der dyrkes mest Hvede, som høstes ved Hjælp af selvbindende Meiemaskiner og stakkes paa Marken; kort efter bliver det tærsket af Damptærskemaskiner og sendes i Reglen straks pr. Jernbane til et eller andet Udskibningssted. Straaet brændes, da det ikke benyttes til noget. Saa længe Landet er nyt, giver Jorden i Reglen mange Fold, men den er dog flere Steder begyndt at blive udpint, saa at Farmerne se sig nødsaget til at anvende kunstig Gjødning eller at lade Markerne

henligge som Græsgange. Der udføres en betydelig Mængde Korn fra den sydlige Ø til England. I Høstens Tid var det tidligere vanskeligt at faa Kornet bjerget af Mangel paa Arbeidsfolk.

Skjøndt jeg ikke har været i Ny-Zeeland i den bedste Tid, har jeg dog, ved at kjøre gjennem Canterbury med Jernbanen, set Landmændene ved de smaa Mellemstationer tigge og bede Folk i Toget om at blive og arbeide for dem imod en høi Dagløn. Det var ikke alene gode Tider for Arbeiderne, men ogsaa for Arbeidsgiverne, som fik en høi Pris for deres Produkter, og det var almindeligt, at flere af de Næringsdrivende i Byerne tilbragte Sommeren med at høste, da det lønnede sig udmærket. De selvbindende Maskiner forandrede imidlertid disse Forhold.

Hvad Meieriet angaar, kunne Kolonisterne lære en Del; de have i de senere Aar begyndt at udføre Smør til Australien, og det er deres Ønske at finde et Marked for det i England. Men dertil er Kvaliteten dog endnu ikke god nok, og det Smør, de producere, kan langtfra maale sig med det danske Smør, som bliver hæderligt omtalt overalt. Derimod fabrikere de god Ost, især i Canterbury. Der udføres ogsaa en Del Heste, Kreaturer og Svin til Australien. I de store Byer Sidney og Melbourne har Ny-Zeeland et temmelig godt Marked for alle Slags Produkter, da Dampskibene kunne overføre Varerne billigere dertil, end mange af de fjerntliggende indre Distrikter i Australien, saalænge dette Land endnu ikke gjennemskæres af et stort Jernbanenæt. Ny-Zeelands Faare- og Oxekjød er desuden af en bedre Kvalitet end Australiens.

Det var Opdagelsen af Guld, som lokkede mange af de nuværende Kolonister til Ny-Zeeland. De rige Guldmarker, som opdagedes i Kalifornien og Australien i Midten af dette Aarhundrede, frembragte en Klasse Mænd, som ikke gav sig af med andet end at søge og bearbeide nye Guldleier i øde, afsidesliggende Distrikter i de nye Verdensdele. I Udøvelsen af dette Kald udstaa disse Folk ikke sjældent utrolige Savn, Farer og Strabadser ved Mangel paa Levnedsmidler, Angreb af fjendtlige Indfødte og usundt Klima. Vanskeligheder og Farer afskrække imidlertid ikke disse Folk, hvis Beskjæftigelse er bleven dem til en Lidenskab, thi en ægte

Guldgraver har kun Sands for sit Arbeide og tænker kun paa det. Derfor er det, at saa mange af dem ikke kunne holde op, selv om de ere saa heldige at gjøre et godt Fund, hvilket de let sætte til ved nye Minearbeider og Spekulationer. Ja, mangen en gammel Nybygger, som har grundlagt sin Velstand ved et heldigt Fund af Guld, og nu sidder i et hyggeligt Hjem, omgiven af sin Familie, tænker ofte med Suk og Længsel tilbage paa de frie, gyldne Guldgraverdage. I Amerika og Australien sprang San Francisco og Melbourne saa at sige op af Jorden og bleve til store Byer i forbausende kort Tid. I Ny-Zeeland er det nærmest Dunedin, som skylder Guldet sin Opkomst. Uagtet man flere Aar før havde fundet Spor af Guld forskjellige Steder i Ny-Zeeland, og der var opstaaet et „Rush“ (det vil sige: en Tilstrømning af en Mængde Mennesker til en ny Guldmark) i Nærheden af Nelson, saa var det længe kun et Bevis paa, at der muligvis var stor Rigdom af det kostbare Metal skjult i Jorden, men det bragte dog Regjeringen til at udlove en Belønning for Opdagelsen af en god Guldmark. I 1861 lykkedes det at opdage rige Guldleier i Otago, og først da udbrød den egentlige Guldfeber, som lokkede Tusinder af Fremmede til Ny-Zeeland især fra Australien, hvor Folk begyndte at blive kjede af de gamle, allerede temmelig bearbeidede, Guldmarker. Det var de erfarne Guldgravere derfra, som gav den ny Industri Opsving, da de paa den mest praktiske Maade forstod at udfinde Guldet i de skjulte Steder i Jorden. Man lovede sig store Ting af Opdagelsen og indbildte sig, at det Eldorado i Sydhavet, som Spanierne drømte om i det femtende Aarhundrede, nu var bleven til Virkelighed i Ny-Zeeland. Der var ogsaa Grund til at formode det, da man i de fleste Floder og Bække kan finde fint Guldstøv ved at udvaske Bundfaldet i et Fad. Dette sker ved at fylde dette halvt med Jord og Vand og dernæst give det en hurtig svingende Bevægelse, hvorved det tunge Guld synker til Bunds, og man samler da de enkelte glindsende, fine Korn, efter først omhyggeligt at have fjernet det øverste Jord- og Gruslag. Det har imidlertid vist sig ved nøie Efterforskninger, at de Strækninger, hvor betalbar alluvial Guld findes, kun ere faa i Ny-Zeeland; hermed menes, at der ikke kan tjenes en ordentlig Dagløn ved

at bearbeide det. De Steder i Otago og paa Vestkysten, hvor Guldet blev opdaget, bleve temmelig hurtig udtømte, skjøndt de i flere Aar ernærede mange tusinde Mennesker og berigede en Del.

Ved alluvial Guldgravning, som Kolonisterne kalde: „en fattig Mands Guldmark", forstaas, at Guldet er temmelig let at faa fat i, da det kun ligger i ringe Dybde under Jordens Overflade, saa at der kun behøves faa Redskaber og ringe personligt Arbeide for at bringe Stoffet, det indeholdes i, for Dagens Lys. Dette Stof bestaar gjerne af løse Bestanddele, hvoraf Guldet let udskilles ved Hjælp af Vand og Kvægsølv. I Almindelighed forene flere Arbeidere sig og dele Udbyttet. Dette Slags Marker vare ikke længe, og som oftest forlade Europæerne dem nogle Aar efter deres Opdagelse, men de nøisomme Chinesere arbeide gjerne det Stof om igjen, hvoraf de Hvide alt have udvundet det meste Guld, og hvori de indbilde sig, at der ikke er meget tilbage. Chineserne fortjene dog ganske godt paa denne Maade, og der er ogsaa enkelte Europæere, som give sig af hermed.

Af de 5000 Chinesere, som findes i Ny-Zeeland, ernærer det største Antal sig ved Guldgravning, men der er mange, der leve som Gartnere i Byerne, et Arbeide, de egne sig særdeles godt til. I de senere Aar er Indvandringen af disse Folk bleven forbudt af den ny-zeelandske Regjering, eller rettere bleven i høi Grad vanskeliggjort, fordi den mongolske Race ikke er nogen ønskelig Tilvæxt til Befolkningen. Der var Frygt for, at de skulde blive for talrige, da Klimaet egner sig for dem, og da de ere nøisomme og flittige, men de passe ikke til at leve iblandt Europæerne, idet de arbeide billigere og derved foraarsage Uvillie imod sig; de sende tillige som oftest Alt, hvad de fortjene ud af Landet. Endvidere er det Kvarter, de bo i, særligt hvor de optræde saa talrige som i enkelte større Byer i Australien og Amerika, altid udpræget urenligt og usundt. Dette har jeg især bemærket ved at besøge de chinesiske Kvarterer i San Francisco, Sidney og Honolulu paa Sandwichøerne — overalt saa jeg paa disse Steder, hvor sammenstuvede og svinsk de levede. Desforuden demoralisere de Ungdommen ved deres Laster, Spil og Opiumsrygning. I Australien og Amerika har man ligeledes taget

Forholdsregler imod, at det himmelske Riges Børn blive for talrige.

Om mange af Indvandrerne end skuffedes med Hensyn til deres Forventninger om at blive rige ved Guldgravning, vare de fleste dog vel tilfredse med Ny-Zeelands sunde Klima og dets skjønne, frugtbare, velvandede Egne. I saa Henseende staa Øerne langt over Australien, hvor Landmændene ofte lide stort Tab af Kreaturer paa Grund af Vandmangel i den tørre Tid af Sommeren. Da en stor Del af Guldsøgerne vare fra Australien, var det derfor ikke saa underligt, at de foretrak at blive i Ny-Zeeland, som det af Naturen mest begunstigede Land. Paa denne Maade nedsatte der sig mange gode, haardføre Kolonister, som vare vante til at leve et ensomt og nøisomt Liv, og som passede godt til at være Pionerer for Civilisationen i øde, afsidesliggende Distrikter.

Skjøndt de store Forventninger skuffedes, saa opdagede de snart, at Ny-Zeeland er rigt paa guldholdigt Kvarts i Landets Bjergegne. Men da dette som oftest forekommer i betydelig Dybde, undertiden mere end 1000 Fod under Overfladen og i solide Klippemasser, udfordres der store Kapitaler til at drive dette Slags Minearbeide, som udføres ved Hjælp af kostbare Maskiner. I Jorden maa de haarde Stensammensætninger, hvori Guldet ligger fordelt som grovt eller fint Støv, brydes ved Hjælp af Sprængstoffer, og naar de sønderbrudte Stykker bringes til Overfladen, knuses de til Støv af stærke Maskiner, forinden Guldet kan udvindes deraf. I disse Miner arbeide Folk for Dagløn, og da mange aldrig se det Guld, de hjælpe til at bringe for Dagens Lys, er dette Arbeide ikke saa populært iblandt Befolkningen som den tidligere alluviale Gravning. Kvartsminerne ville blive af stor Betydning for Ny-Zeeland i Fremtiden, da denne Industri er i Opkomst, og der formodes at være uhyre Rigdomme skjulte i Jordens Skjød. Vanskeligheden bestaar i at opdage det rige Kvarts, der indeholder tilstrækkeligt Guld, til at det kan betale sig at bearbeide det, thi Metallet findes i saa mangfoldige Sammensætninger med andre Stoffer, vidt forskjellig fra den Maade, hvori det forekommer i andre Lande. Undertiden kan Stenen f. Ex. være meget guldholdig, uden at

man kan opdage Spor af Guld i de sønderbrudte Stykker ved Hjælp af et Forstørrelsesglas. For at opmuntre og udvikle denne Industri har den ny-zeelandske Regjering oprettet adskillige Skoler til Uddannelse af dygtige Minearbeidere.

De vigtigste af Kvartsminerne i Ny-Zeeland ere i Otago, paa Vestkysten og i Nelsondistriktet; paa den nordlige Ø er der rige Kvartsdistrikter i Thames og Koromandelbjergene.

De udstrakte Kullag, som findes mange Steder i Ny-Zeeland undertiden af stor Tykkelse, ville ligeledes med Tiden blive en Velstandskilde for Landet. Kul forekommer hyppigt tæt ved Jordens Overflade; saaledes stikker en Aare ud ved Mokauflodens steile Bred et kort Stykke fra Mundingen. I Nærheden af Wangarei kjender jeg et Sted, hvor gode Kul, som enkelte af Egnens Beboere benytte, rage frem af Jorden i en lille Dal, som kun venter paa, at Kapitalister skulle faa i Sinde at spekulere deri. Den største Rigdom paa Kul skal dog findes paa den sydlige Ø.

Tømmerhandelen blev tidligere dreven paa hensynsløs og ødsel Maade, hvorved store Skovstrækninger undertiden ødelagdes, især i de brændbare Kauriskove, men nu har Regjeringen udstedt Love og skærpet Kontrollen især med Hensyn til Kauriskovene; de øvrige er man ikke saa nøieregnende med, da de endnu bedække uhyre Arealer. Udførslen af Tømmer er betydelig baade i tilhugget og savet Tilstand. De største Dampsavmøller ligge ved Wairoafloden i den nordlige Del af Ny-Zeeland og i Thamesdisriktet.

I de nordlige Kauridistrikter ligge Savmøllerne gjerne ved Floderne, hvori Træstammerne kastes, naar de ere fældede, og bugseres efterhaanden til Møllen i Flaader sammenlænkede med Jernkjæder. I de bakkede Egne i Nærheden af en Flod føres „the logs", som gjennemsavede Træstammer kaldes, ud i Strømmen paa en sindrig Maade. I Bunden af hver Kløft løber der i Reglen en lille Bæk, hvori de mægtige Kauritræer, som voxe paa de steile Skrænter, med Lethed nedrulles efter at være savede i passende Længder. Da der imidlertid ikke er Vand nok i Bækken til at den kan skylle dem bort, bygges der en stærk tæt Dæmning med store Sluseporte i den øverste Ende af Kløften, som derved lukkes. Naar der nu indtræffer

stærkt Regnveir, hvilket sker temmelig hyppigt i Ny-Zeeland, danner der sig en stor Dam ovenfor Dæmningen; Portene lukkes da op, og den mægtige Vandmasse, som paa en Gang styrter igjennem den snevre Kløft, skyller med ustandselig Kraft Træstammerne ud i Floden, hvor de efterhaanden samles i Flaader. Ved Transporten af det svære Tømmer paa tørt Land, spille Stude den vigtigste Rolle, da de trække sindigt og jævnt og ere mere haardføre end Heste til svært Arbeide baade i Skovene og paa de ujævne, daarlige Veie i det aabne Land og Bjergene. De Mænd, som arbeide i Skovene, ere kraftige, haardføre og nøisomme; lang Øvelse har hærdet deres Muskler, og givet dem stor Færdighed i at bruge en Øxe. Den Hurtighed og Lethed, hvormed de fælde et stort Træ, har forbauset mangen en „New Chum". En „Bushman", (den ny-zeelandske Benævnelse af Urskoven er „the Bush"), tilbringer den meste Tid af sit Liv i Skovene; kun af og til gjør han en Udflugt til en eller anden By for at rekreere sig lidt, men vender hurtig tilbage til sine store, prægtige Træer. Urskovens Ro og Høitidelighed bevirker ofte, at Skovboerens Karakter og Væsen faar noget Alvorligt og Tankefuldt.

Landet Nord for Auckland egner sig godt for Frugtavl paa Grund af sit milde, ensartede Klima. Her trives ogsaa alle Slags halvtropiske Frugter saasom Vindruer, Appelsiner, Citroner, Figner o. s. v. Overalt paa den nordlige Ø voxer Ferskner og Aprikoser i stor Yppighed i Farmernes Haver; desuden finder man mange af de europæiske Æble- og Pærearter, som opnaa stor Fuldkommenhed i deres ny Hjem. Man lover sig ogsaa meget af Ny-Zeeland som et frugtproducerende Land, dog vil denne Virksomhed vist udvikle sig langsomt, da Kolonisterne ere for energiske og rastløse til at sysle med Frugtavl. Det er ogsaa karakteristisk, at nogle af de bedste Frugthaver tilhøre Udlændinge fra det sydlige Europa eller Californien, som have været vante til denne Beskjæftigelse fra Barnsben af.

Kolonisterne i Ny-Zeeland ere en Race, som ethvert Land kan være stolt af at tælle blandt sin Befolkning; de ere sunde og kraftige og blive som oftest gamle. Deres gode Udseende og Kraft skyldes væsentligt det gode Klima, men der er ogsaa andre Ting, som bidrage hertil. De nedstamme

fra eller ere selv Indvandrere, i Reglen unge, raske Folk, som Lysten til at forbedre deres Kaar har bevæget til at forlade den gamle, overbefolkede Verden. Ligesom Klimaet er sundt, er Kosten i Ny-Zeeland sund og kraftig, og der spises mere Kjød end herhjemme. Rugbrød kjendes ikke; det er kun Hvede, som benyttes til Brød; om Morgenen spise mange Havregrød, en sund og nærende Føde, som er et af de haardføre, nøisomme Skotters vigtigste Næringsmidler, men som mange Danske mene, kun er Føde for syge Folk. Befolkningen er meget hengiven til alle Slags Legemsøvelser, Kricket, Fodbold, Kapløbning, Springning o. s. v., og de tilbringe en stor Del af deres Fritid hermed. Selv midaldrende Folk deltage i al Slags Sport, der hjælper til at bevare deres Ungdommelighed. Overalt i Ny-Zeeland mødes Kolonisterne en eller to Gange om Aaret et Sted i deres eget Distrikt, hvor der da afholdes forskjellige Legemsøvelser med Prisbelønninger til de dygtigste. Disse Møder er tilligemed Hestevæddeløbene Folkets Nationalfester, og baade Gamle og Unge, Kvinder og Børn, slaa da Gjækken løs.

Befolkningen paa Landet er temmelig ædruelig, men dette kan derimod ikke siges om Bybeboerne, skjøndt der ogsaa heri er sket en Forandring til det Bedre, da Afholdsbevægelsen har vundet et stort Parti overalt i Ny-Zeeland. Paa Landet er der store Distrikter, hvor der ikke sælges spirituøse Drikke, og Befolkningen savner dem heller ikke, da de Ældre ere afvænte med Brugen deraf paa Grund af deres Eiendommes isolerede Beliggenhed i de første Aar af deres Koloniliv, og de Unge voxe op i en naturlig Afholdstilstand. Det kan dog ikke undgaas, at der ogsaa findes Drankere, som reise til Byerne og i faa Dage ødelægge flere Maaneders Fortjeneste. Betydelige Summer drikkes undertiden op i en Ugestid, som tilbringes i en stadig Rus, og Hotelværten trakterer ofte alle Tilstedeværende paa den Berusedes Regning, og denne reiser saa tilbage for at gjenoptage sin vante Gjerning, naar Pengene ere opbrugte. Denne Fremgangsmaade bliver dog sjældnere Aar for Aar. I Guldgravningens Tid skete det undertiden, at Hotelværterne skjænkede en bedøvende Drik for Folk, som de antog havde Penge, hvilke de saa berøvede dem, og i Fald Offeret indgav Klage til Øvrigheden, havde han sjældent

tilstrækkeligt Bevis til Støtte for sin Paastand. Skjøndt de ny-zeelandske Byer ikke kunne roses for Ædruelighed, er Forbruget af spirituøse Drikkevarer dog ikke nær saa stort som i Danmark, hvor det baierske Øl spiller saa vigtig en Rolle. I Ny-Zeeland drikkes kun meget lidt Øl eller Spiritus under Arbeidet, thi Kolonisterne have indset, at de herved hverken kunne arbeide saa hurtigt eller godt, som ved at nyde kold The eller knuste Havregryn rørte ud i Vand; dette sidste er en lædskende, styrkende og tillige billig Drik, — det vilde være ønskeligt om den danske Arbeiderklasse kunde vænne sig til at benytte denne Drik. I Ny-Zeeland har man flere Gange forsøgt at inddele Folkene ved større Arbeidsforetagender i Afholdsmænd og Ikkeafholdsmænd, og det har stedse vist sig, at hine have udført det meste Arbeide. Paa den sydlige Ø skete det en Gang imellem for mange Aar tilbage, at en Landmand stillede en stor Øltønde i Marken i Høstens Tid til fri Afbenyttelse for Folkene, men han gjentog sjældent dette Experiment, da det gik ud over Arbeidet og ofte foraarsagede Kjævlerier. Naar Skandinaverne komme til Ny-Zeeland lære de ogsaa snart at undvære Flasken under Arbeidet, thi de se, at de ellers ikke kunne staa ved Siden af Kolonisterne og opnaa samme Dagløn. Der arbeides haardt, og Brødet maa fortjenes i Ansigtets Sved, men Arbeidstiden er kun 8 à 9 Timer om Dagen, og om Søndagen ligger Alt stille; kun den allernødvendigste Gjerning udføres saasom at malke Køerne eller at bjerge Høet, naar Veiret er ustadigt.

8 Timers Arbeide, 8 Timers Adspredelse, 8 Timers Hvile og 8 Shilling om Dagen er en Talemaade i Landet og Arbeidernes ideale Arbeidsdag.

Hvad der bidrager meget til at indskrænke Forbruget af spirituøse Drikke i Ny-Zeeland er, at Priserne ere ualmindelig høie; en Flaske Cognac eller Whisky koster f. Ex. fem à sex Kroner og en halv Flaske Øl omtrent 40 Øre. Alle Luxusartikler saasom Spiritus, Øl, Vin, Tobak (et Pund koster sex Kroner og en ordentlig Cigar 40 Øre), Silketøier, Kniplinger o. s. v. ere nemlig høit beskattede, hvorimod alle Livsfornødenheder ere ligesaa billige, maaske gjenemgaaende lidt billigere end her i Danmark; dette gjælder baade om Fødevarer og Klæder.

Retstilstanden er god i Ny-Zeeland; Retfærdigheden haand-

hæves strængt, og Liv og Gods er intet Sted sikkrere paa Jorden end dér; det er saare almindeligt, at Landbefolkningen lader sine Døre staa uaflaasede om Natten, og det er sjældent, at de, der bo i Telte, miste Noget. I Byerne maa man naturligvis være forsigtigere, da der af og til sker Indbrud ligesom i alle andre Lande. I Ny-Zeeland findes der ingen Hær og Flaade, da det er unødvendigt ifølge Landets Beliggenhed, men man har begyndt at befæste de vigtigste Søstæder. Der er mange Korps af Frivillige, som af og til øve sig i Vaabenbrug. Retspleien er offentlig, og en god Politistyrke paaser, at der er Ro og Orden i Landet. Der findes endnu intet offentligt Fattigvæsen, da det ikke er fornødent, men enkelte Steder kunne gamle fattige Folk blive forsørgede. Hospitalerne staa uden Betaling aabne for de Ubemidlede, og hvis Folk uforskyldt ved Sygdom eller Ulykkestilfælde komme i Trang, er Godgjørenheden stor. Overalt i Landet er der fri Skoler, saa at endog de mest afsidesliggende Kolonisters Børn kunne nyde Undervisning ved at ride nogle Mil. Ny-Zeelands Universitet kan dimittere til alle Fag ligesaa godt som Universiteterne i England.

For dem, der ville udvandre fra deres Fædreland, er det jo det første og vigtigste Spørgsmaal, hvor det bedste Sted er at reise hen, og dette er ikke saa let at afgjøre, da hvert nyt Land har sine gode og sine daarlige Sider. Først og fremmest vil jeg raade mine Landsmænd til at vælge deres fremtidige Hjem iblandt engelsktalende Folk, enten i de forenede Stater i Nordamerika eller i en engelsk Koloni. Thi der ville de finde, at de komme til at leve iblandt et beslægtet Folk, som forstaar og sympathiserer med dem og ikke have forglemt, at de selv nedstamme fra de gamle Nordboer, hvis Kraft og Energi de have bevaret endnu mere end den Befolkning, der nu lever i de tre nordiske Lande, Vikingernes gamle Hjem. Det er Englænderne, som ere gaaede i Spidsen for Civilisationens og Kristendommens Udbredelse i de fremmede Verdensdele; overalt hvor de have taget Landet i Besiddelse og nedsat sig, er Friheden større, Lov og Orden sikkrere og Forholdet imellem Europæerne og de Indfødte bedre end i andre Nationers Kolonier, og derfor befinder Nordboen sig ogsaa bedst paa de Steder. Han finder sig snart tilrette

dér, lever sig hurtig ind i Forholdene og kommer til at holde af det nye Land, uagtet han aldrig glemmer sit gamle, kjære Fædreland. Børnene voxe op og sammensmeltes med det Folk, de leve iblandt, men Forældrene og deres Erindringer blive Hovedleddet imellem de Unge og det gamle Land. Selv føle de sig som tilhørende det Land, der ernærer dem, og hvori de ere fødte, og ere stolte af, at de ikke have tabt noget ved at blive indlemmede i et saadant Folk som Angelsakserne.

Kan det Samme da ikke siges om de Nordboere, der udvandre til de Lande, som stiftes og bebos af Sydeuropæerne? Jeg tror det ikke. Idetmindste er det min Erfaring, at Skandinaverne sjældent føle sig rigtig hjemme mellem dem, da Sæderne og Skikkene ere for forskjellige i de fleste Henseender. Dertil kommer, at selve Arbeidet ikke er saa agtet som iblandt Englænderne og Amerikanerne, en Følge af, at det meste bliver udført af kulørte Folk, thi det er jo en vigtig Ting, at der ikke bliver set ned paa en Arbeider, da de fleste Udvandrere høre til denne Klasse, og Foragt for Arbeidet bliver skadeligt for Landets Udvikling. Endvidere ere disse Nationers Besiddelser i Almindelighed beliggende i tropiske Egne, hvor Klimaet tilintetgjør Nordboernes Kraft og driftige Egenskaber i Løbet af faa Generationer.

Da Danmark nu ikke selv har Kolonier af Betydning for Udvandrere, er dets Børn nødsagede til at ty til fremmede Nationers Lande, hvor der er mere Udsigt til at bane sig en Vei og opnaa Uafhængighed end her hjemme. En rask ung Mand eller Kvinde behøver ikke at frygte for at udvandre, naar de ikke ere bange for at bestille Noget, men dette fordres overalt. En god Ting er, at Skandinaverne ere godt ansete overalt i Verden.

De forenede Stater i Nordamerika er der skrevet nok om af Folk, der kjende dem langt bedre end jeg, skjøndt jeg har besøgt Landet og har læst og hørt en Del derom. De kunne have Fordele fremfor Australien og Ny-Zeeland; Reisen er blandt andet ikke nær saa kostbar og langvarig som til Antipoderne, Land er ogsaa noget billigere at erhverve, og de, der tage bort med det Hovedformaal at tjene Penge og vende hjem igjen hurtigt, have vel ogsaa bedre Udsigter dér

end i Australien og Ny-Zeeland, men til Gjengjæld kan Klimaet langtfra maale sig med disse Landes, især Ny-Zeelands, Liv og Gods er langtfra saa sikkre og Samfundslivet ikke saa roligt og behageligt. Det er karakteristisk, at naar Kolonisterne fra disse Lande reise til Amerika, vende de næsten altid hurtig tilbage igjen.

Ved den ægte Udvandrer forstaar man den, der har i Sinde at gjøre det ny Land til sit Hjem. Det Vigtigste for ham er da at komme til et Land, hvor Klimaet er behageligt og sundt, hvor Forholdene ere rolige og fredelige, Jordbunden frugtbar, og hvor Flid og Nøisomhed kan skaffe et rigeligt Udkomme, selv naar han ikke medbringer Andet end en god Villie til at arbeide og stærke, sunde Lemmer.

Alt dette vil man finde i Ny-Zeeland, foruden at Øiet kan fryde sig ved den skjønne Natur.

Prisen paa Land i Ny-Zeeland er forskjellig i Følge dets Beskaffenhed og Beliggenhed. Den bedste opdyrkede Jord i de gamle Distrikter, der staa i Forbindelse med de store Byer ved Jernbaner og Hovedveie, koster omtrent to Trediedele af Prisen paa de bedste Jorder her i Danmark. Jo mere afsides Landet ligger, og jo ringere det er, des billigere er det naturligvis. I Waikatodistriktet kan man faa temmelig godt aabent Land bevoxet med smaa Manukabuske og Bregner for 50 til 100 Kroner pr. Acre. Det er sjældent, at Prisen paa godt Land er under 18 Kr. pr. Acre, selv om det er bedækket med Skov, dog er der Steder i den nordligste Del af Ny-Zeeland, hvor god Jord bedækket med Bregner eller Smaaskov kan erholdes for 9 Kr. pr. Acre, eftersom Regjeringen i de senere Aar her har aabnet Distriktet, hvor Kolonisterne kunne kjøbe mindre Stykker Land billigere end før. Det er begyndt at gaa op for den ny-zeelandske Regjering, at den tidligere har holdt Landpriserne for høie og over Jordens virkelige Værdi, hvilket har skadet Udviklingen af Landet betydeligt. „Landsharking“ har ogsaa tabt sig meget og er nu temmelig sjælden. En landshark vil sige en Person, der søger at sælge en Udvandrer Land paa en, om end ikke ulovlig, saa dog svigagtig Maade.

Den, der reiser til Ny-Zeeland, bør ikke kjøbe Land strax

efter Ankomsten, selv om han er i Besiddelse af rigelige Midler dertil. Det er klogere for ham at arbeide for Andre, idetmindste et Aarstid for at blive bekjendt med Forholdene, der alle ere ny og forskjellige fra de europæiske, derved vil han senere bedre være i Stand til at kunne bedømme Udsigterne for sin Fremtid og heller ikke saa let være udsat for at blive tagen ved Næsen af Spekulanter. Naar han har bestemt sig til at kjøbe Jord, gjør han bedst i at henvende sig direkte til Regjeringens Embedsmænd uden at benytte nogen Mellemmand.

Daglønnen i Ny-Zeeland er gjennemgaaende to til tre Gange saa høi som i Danmark, og Arbeidstiden er kortere, men der forlanges langt mere udført i den Tid, der arbeides, Noget, Fremmede dog efterhaanden vænne sig til. — Landarbeidere lønnes i Ugeløn, de fæstes kun i Ugevis og kunne afskediges og selv forlade Tjenesten med en Uges Varsel. 14 til 18 Kroner tilligemed Kost og Logi er den almindelige Ugeløn. Ny-Zeeland har stedse været et godt Land for Mænd, der ere dygtige til alt Landvæsen, men der fordres undertiden ogsaa, at de skulle malke, da Kvinderne ikke udføre denne Gjerning dér. Dygtige Meierister ville uden Tvivl snart finde Beskjæftigelse især i Canterbury, og raske unge Haandværkere, som ikke tabe Modet, i Fald de ikke netop strax faa Noget at bestille ved deres Haandtering, behøve ikke at være ængstelige for at reise til Ny-Zeeland.

Hvad Kvinder angaar, saa er Ny-Zeeland netop et Land for dem. Alt kvindeligt Arbeide betales særdeles godt, og hvad der er ligesaa vigtigt, de kunne altid hurtig finde Beskjæftigelse. Men her gjælder det samme som for Mændene, der forlanges Meget udført i kort Tid. Ugelønnen for Tjenestepiger er fra 10 til 15 Kroner om Ugen tilligemed Kost og Logi. En dygtig, respektabel og flittig Pige bliver i Reglen ikke mange Aar paa et Sted, da hun gjerne bliver gift temmelig hurtigt. Det er lettere for en Kvinde at blive gift i Ny-Zeeland end i Evropa, da Mændene ere talrigere end Kvinderne, dog taber denne Forskjel sig Aar for Aar, saa at den Tid ikke er fjern, da Antallet af Mænd og Kvinder vil være lige stort.

Der er mange Udvandrere, som mene, at det er nød-

vendigt at medføre mange forskjellige Sager, som de anse for vanskeligt at faa i det ny Land. De, der reise til Ny-Zeeland, behøve kun at være ganske godt forsynede med Klæder og med Penge, der jo ere anvendelige overalt; andre Ting slæbes kun med til ingen Nytte.

Det er lettere at reise til Ny-Zeeland nu for Tiden end tidligere, da det næsten udelukkende var Seilskibe, som befordrede Udvandrerne; Søreisen var da sjælden kortere end 90 Dage og ofte længere. Nu er det næsten udelukkende Dampskibe, som overføre Passagerer direkte dertil; Reisen varer fra 42 til 45 Dage og koster fra 300 til 1300 Kroner fra London til hvilkensomhelst større Søby i Ny-Zeeland. Man kan ogsaa lægge Veien over Australien for samme Pris, men Folk foretrække i Almindelighed den direkte Route med Shaw Sawill & Co.s eller New Zealand Shipping Co.s Skibe, der seile rundt om Sydafrika paa Udreisen og rundt Cap Horn paa Hjemreisen, hvorved der altsaa gjøres en Jordomseiling, forinden de atter komme tilbage til Udgangspunktet: London.

Begge disse to Selskaber eie store første Klasses Dampskibe udstyrede med den nyere Tids Smag og Luxus, og der er sørget saa godt for Passagerernes Sikkerhed og Komfort, som det er muligt paa en saa lang Søreise. Der er flere Klasser med forskjellige Priser, som Folk kunne vælge i Forhold til deres Formuesomstændigheder og de Fordringer, de stille i Retning af Bekvemmeligheder og Kost.

Ligesom der ingen Roser findes uden Torne, saa har Ny-Zeeland naturligvis ogsaa Skyggesider. Alt er mere raat og vildt end i Evropa, og man savner meget af den Ynde og Hygge, som Kulturen udbreder over Menneskelivet; Noget, der er en Selvfølge i et nyt Land, hvor Befolkningen hidtil har været altfor udelukkende beskjæftiget med Livets første Opgave: selve Existensen til at befatte sig med Samfundslivets forfinende og forskjønnende Arbeider. Den store Frihed medfører tillige undertiden politisk Korruption; der hviler desuden endnu et Tryk over Landets Pengeaffærer paa Grund af den store Gjæld, og Rentefoden er høi; men disse Onder ville nok tabe sig med Tiden.

Ny-Zeeland er i det Hele taget et godt Land, „hvor Jorden ler med en Høst, naar man kildrer det med en Rive"; det danner en Verden for sig i sin Ensomhed, hvor Alt er nyt for Evropæerne, selv Stjernerne over deres Hoveder ere jo andre end Nordhimmelens. Det er et Land, det nok er værd at reise til, naar man har besluttet at forlade sit Fædreland for at forbedre sine Kaar eller for Helbredets Skyld.

Om Barselstuen
i de to forskjellige Udgaver 1724 og 1731.

Af Julius Martensen.

Siden Rahbek i 1816 anstillede sine Betragtninger over de Forandringer, som Holberg foretog i Barselstuen, efter at Stykket baade var spillet og trykt, har Forholdet mellem de to forskjellige Udgaver, hvori Holberg lod Publikum faa Stykket at læse, ikke været gjort til Gjenstand for nogen ny Undersøgelse. Grunden hertil er dog ikke, at Rahbeks Betragtninger have gjort en ny Undersøgelse overflødig. Man har kun troet, at det forholdt sig som Rahbek fandt, hvorefter næsten alle de af Holberg foretagne Forandringer ere virkelige Forbedringer. Den oprindelige Komedie er ikke bleven læst af ret Mange; det er bestandig den omarbeidede, der bydes Publikum. Men hvor værdifulde Oplysninger Rahhek endogsaa kunde meddele om de Holbergske Komediers Historie baade paa Skuepladsen og i Literaturen, er der i disse Komedier Noget, som han aldrig lærte at forstaa. Han havde den i hans egen Tid bestaaende Skueplads altfor meget i Tankerne, og da han var hildet i de Begreber, som det moderne Theater bibringer om, hvorledes en Komedie bør være indrettet, kunde han ikke faa det rette Syn paa Forholdet mellem de to forskjellige Skikkelser, hvori Holberg lod Barselstuen fremkomme.

Dersom Rahbek virkelig havde bragt Klarhed over, hvad der var Stykkets oprindelige Indhold, og hvad Holberg tilsigtede og foretog, idet han forandrede det, havde der heller ikke i 1844, da næsten Ingen kjendte Barselstuen uden i dens omarbeidede Skikkelse, været Anledning til at føre en offentlig

Diskussion om, hvad Stykkets femte Akt har til Indhold, eller hvorledes en Række af Scenerne i den omarbeidede femte Akt ere at forstaa. Sandsynligvis vilde denne Diskussion, der blev ført af Anonymer dels i „Fædrelandet“, dels i et Dagblad, som hed „Kjøbenhavns Theaterblad“, nu være fuldstændig glemt, hvis den ikke for nogle faa Aar siden var bleven omtalt i Fru Heibergs Livserindringer, og man derved havde faaet at vide, hvem Anonymerne i „Fædrelandet“ vare. Den første af Artiklerne, den, der har til Overskrift: „Søndagsforestillingen paa det kgl. Theater den 17de November“, var af Fru Heiberg, den følgende, der har til Overskrift: „Gade eller Stue?“ var af hendes Mand, som under hendes Mærke „28 M.“ tog hende i Forsvar mod Theaterbladet, hvis anonyme Artikler blev skrevne af Lægen J. H. Lorck. Hver af Parterne forblev ved sin Mening, og naar man kun kjender Barselstuen i dens omarbeidede Skikkelse, kan der siges lige saa meget for det Ene som for det Andet. Men at ingen af Parterne kjendte den oprindelige Komedie, vil findes undskyldeligt. Thi siden Kjøbenhavns Ildebrand 1728 var saavel Originaludgaven som det Phønixbergske Eftertryk blevne sjældne Bøger, hvoraf der i 1844 kun fandtes ganske faa Exemplarer, og efter at Holberg i 1731 havde udgivet Komedien i dens forandrede Skikkelse, var den ikke bleven trykt paany i sin oprindelige. De Fragmenter, som Rahbek i 1806 og Boye i 1843 havde meddelt af den ældste Udgave, kunde heller ikke give noget Begreb om, hvorledes den femte Akt oprindelig var. Thi Rahbek havde Intet meddelt af denne Akt, og Boye kun nogle af de udeladte Grovheder i Skjændsmaalet mellem Advokaterne. Først i 1854 blev hele Komedien i sin oprindelige Skikkelse optrykt i et Tillæg til det Holbergske Samfunds Udgave af Komedierne.

De stridende Parter frakjendte hinanden gjensidigt al Evne til at være Holbergs Fortolker og stred uden at vide af det for Holberg mod Holberg. Det Indhold, Anonymerne i „Fædrelandet“ gav den femte Akt, er nemlig Aktens oprindelige Indhold, som Holberg siden forandrede af Hensyn til Reglen om Stedets Enhed, men som er vedbleven at skinne igjennem det nye Indhold, som han lod Akten faa. Thi som sædvanligt er hans Omarbeidelse foretagen flygtigt og ufuldstændigt.

Diskussionen dreiede sig om det Spørgsmaal, hvorledes de Personer, af hvem Corfitz bliver ærgret i den femte Akt, ere at opfatte, om det er lutter Pudsenmagere, der indfinde sig hos ham for at drive Gjæk med ham, saa at han hele Tiden er Gjenstand for et Intrigespil, — eller om kun nogle af dem ere Pudsenmagere, medens Poeten og Advokaterne og Officeren ikke have Noget med den af Gotthard Cantor iværksatte Hævn at gjøre, saa at Corfitz efter at have været Gjenstand for et Intrigespil kommer i Konflikt med den virkelige Verden. „Hvo, som ikke kan føle“, sagde Heiberg i sin anonyme Artikel, „at i det mindste Poeten og Officeren tabe mer end Halvdelen af deres vis comica ved at være Masker og ikke virkelige Personer, burde aldrig tale med om komisk Digtekonst.“ Men Modparten vedblev at tale med derom, idet han fastholdt sin Mening og forsvarede det kgl. Theaters Fremstillingsmaade af den femte Akt. I Overensstemmelse med gammel Tradition blev nemlig Akten endnu i 1844 spillet i en Stuedekoration, og det var Stuedekorationen, der havde givet Anledning til Diskussionen. Thi naar Poeten og Advokaterne ikke skulle anses for Personer, der indfinde sig hos Corfitz for at drille ham, men ere fremmede Folk, til hvem han henvender sig, kan det ikke være i hans Stue, at Handlingen hele Tiden foregaar, og da Corfitz uafbrudt er paa Skuepladsen, maa Akten kun have én Dekoration, og Stedet enten være Stue eller Gade. Artiklerne i „Fædrelandet“ udrettede, efter hvad Fru Heiberg fortæller, at Theatret senere ophørte at spille femte Akt i Stuedekoration og lod Stedet være Gaden udenfor Corfitz' Hus.[1])

Det Uklare og Forvirrede i den omarbeidede femte Akt kan alene forstaas, naar man kjender Akten i dens oprindelige Skikkelse og indser, hvad Holberg tilsigtede med dens Omarbeidelse. Han havde i sine ældste Komedier, til hvilke Barselstuen hører, ladet Handlingen foregaa paa et større Territorium, end han siden fandt, at Reglen om Stedets Enhed tillod, og han søgte nu at bøde paa denne Feil. Reglen om Stedets Enhed havde alle sine Dage været en Regel, der blev fortolket paa forskjellig Maade. Efter Holbergs Mening var

[1]) Et Liv gjenoplevet i Erindringen. II. 147.

dens Indhold kun, at Handlingen skulde foregaa paa et lille Territorium, men ikke at dette Territorium skulde være et saadant, at det kunde staa afbildet med Naturtroskab i en enkelt Dekoration. Det er derfor ikke saa ubegribeligt, som Rahbek og Andre have fundet det, at Holberg nævner sin „Henrik og Pernille“ som et Mønster paa en regelmæssig Komedie, skjøndt Handlingen foregaar afvexlende paa Gade og i Stue. Thi da Holberg ved „Stedets Enhed“ kun forstod et lille Territorium, og da Handlingen i denne Komedie foregaar dels i Jeronimus' Hus dels paa Gaden udenfor, saa var Reglen efter hans Opfattelse iagttagen. Holberg mente altsaa, at Handlingen gjerne maatte foregaa paa forskjellige Steder, naar disse kun laa indenfor en snæver Omkreds. Den samme Opfattelse af Reglen var ogsaa mange Andres. Men hvad det kommer an paa, naar et Skuespil skal være en illuderende Efterligning, af hvad der foregaar i den virkelige Verden, er, at hvert af de Steder, hvor Handlingen foregaar, behandles som en Realitet, og Holberg brød sig ikke om den Naturtroskab eller Illusion, der skulde fremkomme ved Iagttagelsen af de akademiske Regler om Sted og Tid. Han vilde derfor ikke anse disse Regler som givne, for at Handlingen kunde blive naturtro, men fulgte dem som Regler, der vare givne, for at Handlingen kunde faa bedre Sammenhæng. En Komedie behøvede altsaa ikke efter hans Mening at være indrettet saaledes, at de forskjellige Steder, hvor Handlingen foregaar, kunde staa afbildede med Naturtroskab i vexlende Dekorationer. Disse Steder vare alle for ham blevne til ét Sted, som var selve den materielle Skueplads, hvis Bagtæppe hele Tiden skulde forblive uforandret det samme og kun var et Ornament, der kunde indeholde Antydninger af, hvor det var, at Handlingen i det Hele foregik. Saaledes blev „Jeppe paa Bjerget“, medens Handlingen skal tænkes at foregaa snart i Bondestue, snart paa Landevei, snart paa Kroen, snart i Værelser paa Baronens Gaard, spillet med et Bagtæppe, der angav, at Komedien foregaar ude paa Landet, og endnu da den i 1749 blev spillet paa det kgl. Theater, vaagnede Jeppe i Baronens Seng, medens Dekorationen forestillede en Skov. At sondre skarpt mellem de forskjellige Steder, hvor Handlingen foregaar, maatte Holberg finde unødvendigt. Man faar

derfor ofte i hans Komedier ikke at vide, hvornaar Handlingen flyttes fra et Sted til et andet, og stundom skal Stedet tænkes at vexle, medens Personerne forblive paa Skuepladsen. Herpaa haves en Mængde Exempler, af hvilke jeg kun vil nævne Exemplet i „Den pantsatte Bondedreng", hvor Leerbeutel og Pernille finde Bondedrengen staaende paa Torvet og love ham herlige Dage, naar han vil gjøre, som de paalægge ham, hvorefter de iføre ham elegante Klæder. Det er ikke paa ét og samme, til Anskueliggjørelse i en enkelt Dekoration egnet Sted, at denne Scene foregaar. Den begynder paa Torvet og foregaar dernæst i Leerbeutels Logis i Vimmelskaftet, hvad der ogsaa bliver udtalt i Komediens Slutningsscene, hvor Bondedrengen fortæller, at de kom til ham paa Torvet og bad ham følge med dem, og at det var hjemme hos Leerbeutel, at han blev iført Fløielskjole og fik en pudret Paryk paa Hovedet. At den reale Skueplads er det Sted, hvor Handlingen under alle Fiktioner foregaar, gjøres der ogsaa jævnligt Hentydning til i Dialogen. F. Ex. i „Jakob von Thybo", hvor Jesper, medens Handlingen skal tænkes at foregaa paa Gade, siger til Leonard: „kommer I kun ind (ɔ: optræder I kun her paa Skuepladsen) med Jer blotte Kaarde, saa vil jeg være Mand for, at de Alle skal tage Flugten." Ligeledes i „Abracadabra", hvor Jeronimus i Slutningsscenen, der foregaar paa Gade, siger til sin Søn om Henrik: „Se der er din Fader, som sidder bunden paa Gulvet." I „Jean de France" er det foreskrevet, at Arv, medens Jean og Madame La Fleche have deres Stævnemøde i Kongens Have (eller som det er blevet forandret, da Komedien skulde være regelret, i Vimmelskaftet), kommer ind og sætter sig paa Gulvet med et stort Stykke Kridt og maler den Dands af, som han saa i en af de foregaaende Akter. Molbech og efter ham Werlauff have i den Anledning vist sig hildede i en moderne Anskuelse ved at gjøre den Bemærkning, at Holberg her maa have glemt, at Handlingen foregaar paa Gaden eller i Kongens Have. Saa glemsom var Holberg dog ikke. Men Stedet har i alle hans Komedier en Dobbelthed, da det baade er et fingeret Sted og den reale Skueplads. Han skrev ikke sine Komedier for en Skueplads som den moderne, der lægger an paa at frembringe den størst mulige

Illusion, og som ved sit Dekorationsvæsen stedse giver sig Udseende af at være et andet Sted, end det i Virkeligheden er.

Blandt hans ældste Komedier var der nu en, som nødvendigvis maatte foregaa paa et stort Territorium, „Jeppe paa Bjerget". Denne Komedie slap da for at blive gjort regelmæssig, og ligeledes lod Holberg „Den ellevte Juni" vedblive at foregaa dels paa Vestergade, dels paa Børsen. Men baade „Den politiske Kandestøber" og „Den Vægelsindede" og „Jean de France" blev forandrede saaledes, at Handlingen kom til at foregaa paa et mindre Territorium uden Hensyn til at „Den Vægelsindede" og „Jean de France" derved mistede Noget af deres kjøbenhavnske Lokalfarve og fik en mindre forstaaelig Handling, og at „Den politiske Kandestøber" tog Skade. Thi Satiren i denne Komedie er jo, som ogsaa Holberg siger baade i Fortalen 1723 og i sin Selvbiografi, rettet mod Almuesfolk, der sidde paa Værtshus og ræsonnere over Borgmester og Raad, og som, fordi det er paa et offentligt Sted, at de have deres Sammenkomster, faa en Lektion, hvorved hele Staden diverteredes. Men af Hensyn til Reglen om Stedets Enhed blev Komedien forandret saaledes, at Haandværkerne bestandig have deres Sammenkomster hjemme hos dem selv, for at Handlingen kan komme til at foregaa „udi Kandestøberens Hus alene".[1]) Fremdeles kom „Gert Westphaler" som Enaktsstykke til at foregaa paa et meget mindre Territorium end Femaktsstykket, og endelig blev „Barselstuen" bragt til at foregaa i Corfitz' Hus alene, uden Hensyn til, at den femte Akts Indhold derved blev fordærvet.

I den oprindelige Komedie foregaar nemlig den femte Akt dels i Corfitz' Hus dels paa forskjellige Steder ude i Byen. Den Omstændighed, at Corfitz uafbrudt befinder sig paa Skuepladsen, er, som man vil være bleven oplyst om, ikke noget Bevis for, at Handlingen hele Tiden foregaar paa et og samme Sted. De første Scener foregaa i Corfitz' Stue. Det er her, at han modtager Besøg af Kiromantikeren og af Gamle Gunild, og at han prostitueres for sine Tjenestefolk, da de se ham

[1]) Jvfr. Brevet til Paulli 1724.

med den Maskine paa Hovedet, som Kjellingen har ladet ham sidde med. Men derefter skal man tænke, at han, ledsaget af Troels, begiver sig ud i Byen. „Jeg maa hen og tale med en Advokat“, siger han. Troels raader ham til først at henvende sig til andre fornuftige Mænd, og han henvender sig da først til en studeret Person, hvem Troels kjender af Anseelse, „Per Iversen, en lærd Mand, der gjør mesten alle Brudevers i Byen“. Efter at være bleven ilde modtagen af Per Iversen, fordi han forstyrrer ham i hans Rimerier, og efter kun at have havt Ærgrelse af at konsulere Leilighedspoeten, hvem han mod sin Villie giver Stof til et satirisk Digt, kommer han til en Advokat, just da denne har været i Strid med en Kollega, og da de to Advokater erfare, hvad han vil, rives de om ham som et Bytte. Paa hans Nødraab iler en Officer ham til Hjælp og befrier ham af Advokaternes Kløer, men den Aabenhjertighed, hvormed han besvarer Officerens Spørgsmaal om hans Kone, giver ham snart Anledning til at ærgre sig paany. Under sin Samtale med Officeren er han paa Hjemveien til sit Hus, og da Officeren tilsidst spørger ham: „Hvor boer Monsieur?“ svarer han: „Der er min Dør, velbaarne Herre.“ Hjemkommen fra sin uheldige Udflugt i Byen faar han Besøg af sin gamle Nabo Jeronimus og siger nu til denne Noget, som tydeligt viser, at Handlingen ikke hele Tiden er foregaaet enten i hans Stue eller paa Gaden udenfor hans Hus, idet han siger: „Jeg har løbet som et galt Menneske fra En til Anden for at spørge mig tilraads, men har træffet paa de mest forbandede Mennesker i Byen, der istedenfor at give mig Oplysning og gode Raad, har af halvgal gjort mig rent gal.“

Saaledes var den femte Akts oprindelige Indhold, og saadan var det endnu i 1724, da Komedien blev trykt. Men da Holberg senere vilde gjøre Komedien regelmæssig ved at bringe Handlingen til at foregaa i Corfitz' Hus alene, maatte den femte Akts Indhold blive et andet. Alle de Personer, af hvem Corfitz ærgres i denne Akt, skulde nu være Deltagere i et af Gotthard Cantor foranstaltet Intrigespil og være en Række Personer, der opsøge Corfitz for at drive Gjæk med ham. Derfor begynder den omarbeidede femte Akt med en

ganske ny Scene, hvori Gotthard Cantor under Form af en Samtale med en Ven ved Navn Leonard lader Publikum vide, at man nu skal faa at se den Hævn, han vil tage over Corfitz, idet han har faaet en Madam Maren, hvem Corfitz har henvendt sig til og venter Tjenester af, til at lade en bekjendt Skælmsmester Oldfux med nogle af dennes Venner spille ham adskillige Puds. Rahbek fandt denne ny Begyndelsesscene ganske overflødig, fordi Cantoren allerede i Slutningen af fjerde Akt har sagt, at han ikke blot vil faa Gamle Gunild til at spille Corfitz et Puds, men ogsaa vil sætte Andre ud paa at fixere ham; og Skavlan gjentager efter Rahbek, at den kun er tilføiet „for unødig Tydeligheds Skyld.“ Men hverken Rahbek eller Skavlan forstod den oprindelige femte Akt og indsaa ikke, at den i Omarbeidelsen har faaet et nyt Indhold. Det er ikke af Hensyn til en virkelig Person i Holbergs Tid, at Poeten har ophørt at være „Per Iversen, der gjør mesten alle Brudevers i Byen“,[1]) det er af Hensyn til Reglen om Stedets Enhed, at han er bleven en forklædt Pudsenmager, hvem Troels kun kan betegne som „en lærd Mand“. Endvidere er det kun for at motivere, at Advokaterne indfinde sig hos Corfitz, at der efter Poetens Bortgang er indskudt en ny lille Samtale, i hvilken Corfitz meddeler Troels, at han „har haft Bud efter en Advokat“, — et Indskud, hvorved Holberg dog har overset, at denne Yttring af Corfitz ikke stemmer med, at han lige før Poetens Optræden er vedbleven at sige, at han „maa hen og tale med en Advokat“. Efter saaledes at have motiveret Advokaternes Optræden i Corfitz' Hus synes Holberg at have ment, at han nu havde gjort tilstrækkeligt for, at Reglen om Stedets Enhed kunde siges at være iagttagen. Scenen med Officeren er forbleven uforandret, og naar Officeren spørger: „Hvor boer Monsieur?“ og Corfitz svarer: „Der er min Dør“, er man, for at dette ikke skal blive helt løierligt, nødt til at antage, at Advokaterne have bragt Corfitz til at flygte ud paa Gaden, og at det er udenfor

---

[1]) Se Rahbeks Formodning om »Per Iversen« i Holbergs udvalgte Skrifter, Fjerde Del, Side 236.

Huset, at Officeren befrier ham fra dem. Men Intet kan tjene til Undskyldning for, at Corfitz i Slutningsscenen er vedbleven at fortælle, at han er løben som et galt Menneske fra En til Anden for at hente Raad og har truffet paa de mest forbandede Mennesker i Byen.

Som det ses, er den femte Akts Omarbeidelse alt andet end heldig. Indholdet er blevet forringet, og Poeten og Advokaterne ere tiltrods for hvad der er gjort for, at de skulle være maskerede Pudsenmagere, der indfinde sig hos Corfitz for at fortrædige ham, vedblevne at være fremmede Personer, der ikke kjende ham og ikke ville ham Noget, førend han har henvendt sig til dem. Kiromantikeren, efter hvem Corfitz i den omarbeidede Komedie har havt Bud, bliver anmeldt, førend han indtræder i Corfitz' Stue, men Poeten indtræder uanmeldt og er ved sin Indtrædelse i den ham ubekjendte Mands Stue saa fordybet i sine Tanker, at han slet ikke lægger Mærke til Corfitz, før denne taler til ham. Det Ørefigen, han i den oprindelige Komedie tildelte Corfitz, da denne kom og forstyrrede ham, mangler han enhver Berettigelse til at tildele ham, naar Scenen foregaar i Corfitz' Hus. Og lige saa lidt passer det, at Advokaterne først staa her og skjændes og have en Bataille med hinanden, førend de kunne tage Notice af den Mand, i hvis Hus de ere indtraadte. Den omarbeidede femte Akt er et kuriøst Exempel paa, hvorledes Holberg kunde fordærve sine Komedier, naar han vilde gjøre dem regelmæssige.

Men da det var for at bringe Handlingen til at foregaa i Corfitz' Hus alene, at Holberg omarbeidede den femte Akt, er der Anledning til at spørge, om det ogsaa er i Corfitz' Hus, at den ny Begyndelsesscene eller Samtalen mellem Gotthard Cantor og Leonard skal tænkes at foregaa. Det er jo ganske urimeligt, at Gotthard og hans Fortrolige holde denne Samtale i Corfitz' Hus, og at de fra en Afkrog i hans Stue ere Vidner til det efterfølgende Komediespil. Rahbek, der stedse havde det moderne Theater i Tankerne, mente derfor, at den femte Akt maa foregaa udenfor Corfitz' Hus, og fremkom allerede i 1816 med det samme Forslag, der blev fremsat af Fru Heiberg i „Fædrelandet“ 1844. Men det er slet ikke paa noget fingeret Sted, hverken i Stuen eller paa Gaden,

at Gotthard og Leonard føre deres Samtale. Denne ny Scene er en Prolog, som ikke hører med til Handlingen og ikke skal tænkes at foregaa paa noget andet Sted end selve Skuepladsen. Den „Afkrog", hvori Gotthard og Leonard ville staa skjulte, er en af Sidegangene paa Theatret, og naar Gotthard siger, at Oldfux vil begynde at spille sine Roller, „saa snart han ser Hr. Corfitz komme ud", saa menes hermed ikke, som Rahbek antog, at Corfitz skal komme ud af sit Hus, men at han skal optræde paa Skuepladsen. Thi at komme ud og at komme ind er i Holbergs Theatersprog enstydige Betegnelser for at optræde, og naar en Person gaar bort, kan han baade siges at gaa ind og at gaa ud. Den nye Begyndelsesscene foregaar alene paa Theatret, og først fra det Øieblik at Corfitz optræder, skal man tænke, at Handlingen foregaar i Corfitz' Hus, medens den tillige vedbliver at foregaa paa det materielle Theater, hvor Gotthard og Leonard fra deres Afkrog kunne være Vidner til det efterfølgende Intrigespil.

Om den oprindelige femte Akt vil jeg endnu bemærke, at den indeholder en Replik, som det er vanskeligt at forstaa uden ved at antage, at en Scene er strøgen, før Komedien blev trykt. Thi da Kiromantikeren falder Corfitz besværlig, siger Corfitz afsides: „Den Karl er lige saa forbandet som den Forrige." Hvem mener han med „den Forrige?" Kiromantikeren er den Første, af hvem han fixeres i denne Akt, og Corfitz mener næppe nogen af de Personer, som vare hos ham i den foregaaende Akt, og af hvilke den Sidste var Gotthard Cantor. I den omarbeidede Komedie er den afsides Replik forandret til: „Den Karl er gal." Sandsynligvis skulde denne Forandring allerede have været foretagen i den ældste Udgave af Stykket og er kun ved Uagtsomhed bleven forsømt. Der er ogsaa Noget i den fjerde Akt, som bestyrker den Formodning, at en Person er strøgen i den femte. Gotthard Cantor siger i fjerde Akt, at han ikke blot vil faa Gamle Gunild til at spille Corfitz et Puds, men tillige vil sætte Andre ud paa at fixere ham. Disse „Andre" ere i Udgaven 1724 alene Kiromantikeren.

Reglen om Stedets Enhed var dog i den oprindelige Komedie ikke blot overtraadt i den femte Akt. Den var

ogsaa overtraadt i den fjerde, og Holberg søgte ligeledes at bøde herpaa. Thi den Samtale, hvormed fjerde Akt begynder, Samtalen mellem Troels og en Madame, der fortæller ham, at hun paa sin Visit i Barselstuen saa en Mand ligge skjult under Sengen, foregaar ikke som de følgende Scener i Corfitz' Hus, men paa et Sted ude i Byen. Den er derfor i den omarbeidede Komedie bragt til at foregaa i Corfitz' Hus, hvad der er sket ved, at Samtalen har faaet et Tillæg, hvori det motiveres, at Madamen indfinder sig her paany samme Eftermiddag, som hun har gjort Visit hos Barselkonen. Tillæget begynder med at Troels spørger, om hun igjen vil gjøre Visit. „Ikke til Barselkonen", svarer hun da, „men til den gode gamle Monsieur Corfitz, som jeg længst har kjendt." Troels beder hende om at lade det være og ikke gjøre hans Husbond Hovedet mere kruset. „Saa tal da intet derom, at jeg har været her", siger hun, idet hun gaar. Den tilføiede Ordvexling skal alene tjene til Underretning om, at Stedet, hvor Troels taler med Konen, ikke længer er ude i Byen, men i Corfitz' Hus.

Kun i de to sidste Akter gjorde Holberg Forandringer af Hensyn til Reglen om Stedets Enhed. I de øvrige Akter syntes det ham, at Reglen var iagttagen, eller at der ikke burde gjøres nogen Forandring af Hensyn til den. Men den første Akt foregaar ikke hele Tiden i Corfitz' Hus. Efter den Monolog, hvormed Troels indleder Stykket, og som han ikke skal tænkes at holde paa noget andet Sted end Theatrets Brædder, følger nemlig en Scene, der foregaar paa en af Byens Gader i Omegnen af Aabenraa, hvor Corfitz bor, Scenen mellem de to Drenge Troels og Claus, og dernæst en Række Scener, som foregaa i Corfitz' Hus. Den Omstændighed, at Scenen med de to Drenge ender med, at Claus siger: „Men der kommer din Husbond. Adiøs!" er nemlig ikke, som Rahbek antog, et Bevis for, at den foregaar i samme Stue, hvor Corfitz indtræder, ør af al den Snak, han nylig har hørt inde hos sin Kone. Den foregaar kun paa samme Sted, forsaavidt som Stedet er den materielle Skueplads. Men Scenen med de to Drenge kan ifølge sit Indhold ikke foregaa i Corfitz' Hus, da Claus fortæller, at der var saa fuldt i Aabenraa af Folk og

Vogne, at han ikke kunde komme frem og se, hvad der var paafærde, og at han derfor vil spendere en Skilling paa at komme op i det runde Taarn. Hvis han befandt sig i Corfitz' Hus, kunde han jo derfra gaa ud i Aabenraa, eller se ned i Gaden fra et Vindue eller en Luge. Scenen foregaar paa en af Gaderne mellem Aabenraa og Runde Taarn og bliver ubegribelig, naar den efter Rahbeks Ønske spilles i samme Stue, som de følgende Scener. Dengang Rahbek lagde sin Mangel paa Forstaaelse for Dagen, var det nemlig Brug ved det kgl. Theater at spille de to første Scener i en Gadedekoration, som derefter blev forvandlet, et Arrangement, der kun var at bifalde.

Hvad Holberg gjorde for at faa Komedien til at blive mere „efter Reglerne", førte altsaa ikke til, at den blev bedre. Den blev det heller ikke ved en anden indgribende Forandring, som han foretog, Barselsengens Ombytning med en Lænestol. Denne Forandring behøver dog ikke at have været Holbergs egen Opfindelse. Det kan være en Forandring, som Aktørerne fik ham til at foretage, dels fordi det var dem bekvemmere at benytte en Lænestol, dels af Ærbarhedshensyn. Thi Barselstuen er vistnok omarbeidet paa en Tid, da Aktørerne, efter at have faaet deres i 1725 fallerede Theater bragt paa Fode igjen, mente, at det var dem tjenligst at undgaa saa vidt muligt hvad der kunde findes anstødeligt.

Som bekjendt var det udtalt i Christian den Femtes Danske Lov, at en Barselkvinde burde holde sig hjemme i en sex Uger, og hun pleiede i al den Tid at modtage Besøg, medens hun laa pyntet i en smukt opredt Seng. Det kan nu gjerne være, at denne Skik var i Aftagende, dengang Theatret i Grønnegade bestod, og at en Barselkvinde efter at have ligget nogle Uger i Sengen sad i de følgende i en Lænestol. Men Holbergs Komedie har til Forudsætning, at Barnet er født for nogle faa Dage siden. Ingen af de Madamer, som besøge Barselkonen, har tidligere været hos hende siden den glædelige Begivenhed. De komme alle som Gratulanter. Det er ogsaa fornylig, at Troels har maattet løbe om i Byen for at melde dem og andre Madamer sin Husmoders Forløsning med en ung Datter. Ved at modtage Gratulanterne, medens

hun sidder i en Lænestol, handler Barselkonen mod Skik og Brug, og naar hun vedvarende, ligesom da hun laa i Sengen, klager over at være „saa forskrækkelig afmægtig", er der Grund til at spørge, hvorfor hun da ikke er bleven liggende. Tillige er hun som Følge af, at hun befinder sig oven Senge, bleven en nogle Uger ældre Barselkvinde, end hun efter Stykkets Indhold skal være. At der, naar hun sidder i Lænestolen, maa være forløbet længere Tid siden Barnets Fødsel, end da hun laa i Sengen, har ogsaa Holberg lige strax indset. Thi det er naturligvis kun derfor, at han har forandret det Svar, hun giver en af Gratulanterne, da denne spørger hende, om Barnet alt har været i Kirke. Medens hun laa i Sengen, svarede hun: „Ja, igaar blev det døbt", men siddende i Lænestolen svarer hun: „Aa vist, alt for længe siden." Børn pleiede at døbes, kort efter at de vare fødte, og Spørgsmaalet passer derfor ikke længer, men burde enten have været strøget eller forandret til et Spørgsmaal om, hvad Barnet var kommet til at hedde. Men Holberg har i det Hele ikke sørget for at faa Dialogen overalt afpasset til den nye Situation. Thi Barselkonen er vedbleven at sige, at hun „ligger" og tænker paa, hvad hun skal spise til Aften, og i sin versificerede Epilog taler hun vedvarende om at „ligge i 42 Dage." Ligeledes er Dorthe Knapmagers vedbleven at sige til hende: „Du skal faa Skam paa din Nakke, dersom du vover dig for tidlig op", hvilket i Boyes Udgave feilagtig er korrigeret til „for tidlig ud", som om en Barselkone ikke skulde holde sig inde i sex Uger.

I den saakaldte Scena muta er en fornøden Ændring foretagen, men Scenen har tabt, ved at Barselkonen sidder i Lænestolen. Thi dengang hun liggende i Sengen sagde til Engelke, der bestandig staar og neier uden at følge hendes Anmodning om at tage Plads: „Madame, jeg kan umulig taale, at hun staar længere; vil hun, at jeg skal staa op af min Seng for at nøde hende?" saa var dette mere komisk, end det er blevet, naar hun siddende i Lænestolen siger: „vil hun, jeg skal staa op for at nøde hende?"

At Sengen er bleven fjernet fra den Stue, hvori Barselkonen modtager Besøg, og som alligevel i femte Akts fjerde

Scene er vedbleven at kaldes Sovekammeret, har dog havt en værre Følge. Corfitz kan nu ikke længere krybe i Skjul under Barselsengen; han skjuler sig under et Bord. Men at han ligger under Bordet, er ikke blot mindre komisk, det har tillige givet Anledning til, at han i de to sidste Akter er bleven ubegribelig. Thi dengang det var under Sengen, at Corfitz laa, kunde Troels gjerne lade ham høre, at den Karl, som en af Madamerne havde set ligge skjult i Stuen, „laa under Bordet"; navnlig da denne Yttring af Troels kun er en Talemaade for, at Karlen var hemmeligt skjult, og da Corfitz i hvert Fald ikke opfatter Ordene anderledes. Men naar han selv har ligget under Bordet, og naar han i et Par af de nye Replikker, som hans Rolle har faaet[1]), tydeligt giver tilkjende, at han har opfattet Troels Ord som en Angivelse af Skjulestedet, saa er det ubegribeligt, at han kan blive som ude af sig, naar han i Slutningsscenen hører Troels fortælle det Samme igjen, og at det først nu gaar op for ham, at den Galan, der skulde have ligget skjult i Barselstuen, var ham selv.

Det Eneste, som i den omarbeidede Komedie er en Forandring til det Bedre, er en lille Scene i fjerde Akt, hvor Corfitz faar Besøg af den drukne Jens Olsen istedenfor af de to drukne Borgere, der kun have nogle faa Ord at sige. Rahbeks Bemærkning, at „mellem de mange beskjænkede Scener, alle Alderes og Nationers Lystspil fremvise, vel faa i komisk Sanddruhed og Styrke kunne sættes over Jens Ølsens", er vistnok rigtig. Men naar han ligeledes berømmer Holbergs Kritik i Anledning af, at de foregaaende Scener, hvori Corfitz har Besøg af to Officerer, der nøde ham til at traktere dem med en Masse Vin, ved at sætte ham i Skræk for deres Musketterer, hvem de befale at vise ham militær Honnør, ere strøgne og erstattede med en Forlængelse af Scenen mellem Corfitz og den ene Officer, saa har Rahbek ikke betænkt, at Holberg muligvis kun har omarbeidet disse Scener, for at der ikke skulde være for mange Personer ad Gangen paa Skuepladsen. Holberg synes nemlig at have lagt sig efter en saadan Økonomi, da han omarbeidede Stykket. I den tredie

[1]) Baade i Akt IV, Sc. 3, og Akt V, Sc. 4.

Akt er den Scene, hvori der stod foreskrevet, at „der kommer ind saa mange Fruentimmer, som kan kommes afsted", bleven strøgen, og i den fjerde Akt ere de to Officerer reducerede til én, de to Musketterer til én og de to drukne Borgere til én. Der er i den omarbeidede Komedie stedse kun et lille Antal Personer, høist fem, paa Skuepladsen, medens Komedien har et overordentlig stort Antal Personer, der skulde spilles af et lille Aktørselskab.

Efter at jeg nu har omtalt de Forandringer, Holberg foretog i Stykket, vil jeg kun sige et Par Ord om de i Stykket foretagne Forkortelser. De fleste af dem ere foretagne i de to Barselstue-Akter, der kunne betragtes som et Intermedium i Lighed med Intermedierne i Maskeraden og Kildereisen. Den dramatiske Handling staar i disse to Akter stille. I den første af dem foregaar der ikke Andet, som har Betydning for det Følgende, end at Corfitz kryber i Skjul hos sin Kone og derved giver Anledning til, at en Madame siden fortæller, at der laa en fremmed Mandsperson skjult i Stuen. Den næste Akt indeholder ikke det Ringeste, som tjener til at gjøre det Følgende mere forstaaeligt og kunde for saa vidt gjerne stryges helt. Maaske er den ogsaa kun bleven til, fordi Komedien ikke maatte være i 4 Akter, men skulde være i 5. Visiterne i dette Intermedium kunne efter Behag være flere eller færre, og Barselsnakken kan brede sig mere eller mindre. Forkortelserne ere alene foretagne for Theatret. Men hvad Holberg siger i sin Selvbiografi om de ligeledes kun for Theatret foretagne Forkortelser i Jakob von Tybo, at de udeladte Partier godt kunne være til Fornøielse for Læserne af Stykket, det Samme kan siges om Forkortelserne i Barselstuen. De udeladte Partier ville alle findes morsomme at læse og ere i hvert Fald af kulturhistorisk Interesse. Den Skikkelse, hvori Theatret bringer Holbergs Komedier til Opførelse, bør ikke være bestemmende for den, hvori Publikum faar dem at læse. Theatret har for over hundrede Aar siden ophørt at være det Sted, hvor de kunne fremstilles korrekt. De lade sig ikke længer spille, uden at Noget i dem kommer til at tage sig anderledes ud, end det skulde. Deres rette Hjem er blevet i Literaturen, og det er i Literaturen, at der skulde gjøres noget Mere for dem, end der hidtil er gjort.

Desuden bære de i Barselstuen foretagne Forkortelser Vidnesbyrd om den samme Mangel paa Omsigt som de foretagne Forandringer. Thi ikke blot er en af Doktorens Replikker bleven mindre forstaaelig som Følge af en tidligere Repliks Forkortelse, men det er nu ikke længer muligt at udfinde, hvem der er den Kone, som i fjerde Akt fortæller Troels, at hun saa en Mand ligge skjult i Stuen, og som gjorde denne Opdagelse dér Klokken tre. Corfitz gik ind til sin Hustru kort efter Middagsmaaltidet, som Folk dengang pleiede at holde mellem 12 og 1, idet han troede, at der ikke ved den Tid vilde komme Gratulanter. Men da der mod Forventning meldte sig nye Visitter, og han ikke kunde slippe uset bort, skjulte han sig i Stuen og blev nødt til at forblive der „i 2 Timer". Han blev set i sit Skjul ved Tretiden, kort før han forlod det. Kjender man nu kun Komedien i dens omarbeidede Skikkelse, saa er Geske Klokkers den sidste, der besøger Barselkonen, medens Manden ligger skjult i Stuen, og Geske kan umuligt være den lystige Kone, der taler med Troels. Ikke heller kan det være nogen af de Madamer, der besøge Barselkonen kort før Geske. Rahbek, der holdt sig til Komedien i dens omarbeidede Skikkelse, mente, at Konen. der taler med Troels, maa være en af de Damer, der besøge Barselkonen, strax efter at Corfitz er krøben i Skjul, altsaa en, som ikke er i Stuen Klokken 3.[1]) Endnu galere var det Arrangement paa Theatret, hvorover Fru Heiberg klagede i sin Artikel i „Fædrelandet" 1844, at det er Arianke Bogtrykkers, en Madame, som, foruden at hun heller ikke er i Stuen Klokken 3, har en helt anden Karakter end Konen, der taler med Troels. Kun naar man kjender Komedien i dens oprindelige Skikkelse, begriber man, hvem hun er. Thi hun findes i en af de udeladte Scener. Det er Ellen Cantors, der samtidigt med Karen Uhrmagers besøger Barselkvinden til allersidst, da Klokken er 3, og som har Leilighed til at sidde og gjøre Iagttagelser, medens Karen synger nogle Viser for Barselkvinden.

---

[1]) Saaledes er det ogsaa i den gamle tyske Oversættelse fra 1742.

Jeg har nu omtalt de Forandringer og Forkortelser, som Holberg foretog i Stykket. Men ved Siden af dem findes der i Udgaven 1731 en Mængde smaa Forandringer og Udeladelser, som ikke kunne anses for at hidrøre fra Holberg selv.

Der er den Mærkelighed ved Udgaven 1731, at den ikke er trykt paa Grundlag af den ældre fra 1724. Ellers, naar Holberg lod en Komedie trykke paany, efter at han havde gjort Forandringer i den, pleiede Alt, hvad der var blevet staaende uforandret, at optrykkes efter et Exemplar af den foregaaende Udgave. Samme Fremgangsmaade kunde ogsaa have været brugt. da Barselstuen skulde trykkes i forandret Skikkelse. Thi det Meste af Stykket havde Holberg ladet blive, som det var. Alligevel er den omarbeidede Komedie trykt efter et fuldstændigt nyt Manuskript, hvad der fremgaar af de utallige Afvigelser fra Sprogformen og Stilen i den ældre Udgave. Der er Anledning til at spørge, hvilken Betydning man skal tillægge disse Afvigelser, eller hvad det har været for et nyt Manuskript, hvorefter den omarbeidede Komedie blev trykt.

At Holberg, der stedse tog sig ivare for unyttigt Arbeide, selv skulde have skrevet hele Komedien om, kan ikke antages. Han har alene gjort de Forandringer og Forkortelser, hvormed han ønskede, at Stykket fremtidig blev spillet, og en Anden har derefter skrevet Komedien om. Denne Anden har sandsynligvis været Theatrets egen Afskriver. Thi der var ingen Grund for Holberg til at bekoste den omarbeidede Komedie renskreven. Han lod Theatret selv anskaffe sig en ny Sufflørbog til Stykket, og det er uden Tvivl efter denne Sufflørbog, at Komedien i 1731 blev trykt. Man lægge nemlig Mærke til to Ting.

For det Første ses det af Udgaven 1731, at Stykket har været Gjenstand for en Theatercensur. En saadan Censur var det ikke Holbergs Bestilling at foretage. Han klager i sine Epistler over den Mønstring, hans Komedier bleve underkastede ved Theatret i Frederik den Femtes Tid. Barselstuen har været underkastet en Mønstring ved Grønnegade-Theatret. Jeg skal give en Oversigt over hvad der er strøget og forandret i Dialogen paa Grund af, at det er fundet anstødeligt eller upassende.

„Herre Jeh!" — „4 Skilling i Salve til Ammen, som har ondt i sine Bryster, 8 Skilling i Røgelse, naar Barnet begaar Noget i Selskab," — „for Guds Skyld!" — „Gud bevare os!" (forkortet til: Bevar os!) — „Det er bedst da, at jeg smører mine Støvler og gaar min Vei itide" (forkortet til: Det er da bedst, at jeg gaar min Vei itide) — „min Tro!" — „Gud glæde hendes Sjæl, hun er nu vel, det Guds Barn, og er skilt fra denne Verden", (forandret til: Nu er den kjære Kone død og hensoven) — „ligesom Fanden efter Sjælen" — og hvad Ane Signekjælling og Barselkvinden sige om Bønnen, førend der skal signes eller maales, — fremdeles: „hun ser ud saa skikkelig og saa pen, som hun ikke kunde skræve over et Halmstraa", (forkortet til: hun ser saa skikkelig og saa pen ud) — „Gud ske Lov!" (i Corfitz' Replik: Jeg har, Gud ske Lov! et sundt Legeme) — og naar Troels gjør Poeten opmærksom paa, at der findes et dansk Rim paa Navnet Troels, da man kan sige, at gaa til Stols, saa er „Stols" kun antydet med nogle Prikker. Endvidere er den Del af Advokaternes Dispute, der giver Troels Anledning til at indflette nogle obscøne Bemærkninger, udeladt, og ligeledes hvad Jeronimus i Slutningsscenen fortæller om den Sag, han i sin Ungdom havde for Tamperretten med en Skjøge.

For det Andet lægge man Mærke til den Besynderlighed, at medens Dialogen i det Hele har beholdt sin gamle Form, er der foretaget en Omredaktion af en Mængde af de parenthetiske Anmærkninger, som skulle tjene til Veiledning for Aktørerne. Det er næppe Holberg, der har omredigeret disse Anmærkninger. De vare tydelige nok og behøvede ikke at bringes i ny Form. Derimod kunde vel den Person, der skrev Theatrets Sufflørbog, finde det passende at omredigere dem, naar det forekom ham, at deres Form kunde være bedre. Thi da Ordene i disse Parentheser ikke skulde lyde fra Skuepladsen, maatte han anse sig for berettiget til at udtrykke deres Mening med andre Ord. Enkelte af de parenthetiske Anmærkninger ere nu virkelig blevne formede bedre eller dog mere i Overensstemmelse med Skrivebrugen i Theaterstykker, f. Ex. naar Anmærkningen: „De gaar bag Skjærmbrættet, imidlertid kryber Corfitz frem og spør, om de ere borte, men

kryber strax tilbage igjen", er forandret til tre mindre Anmærkninger og en Replik.[1]) Andre ere gjorte nøiagtigere, f. Ex. naar der istedenfor „Hun græder og târ sit Forklæde op" er kommet til at staa: „Hun græder og tører sine Øine paa sit Forklæde." Eller de ere gjorte mere kortfattede, f. Ex. naar „Støder Corfitz, saa at han falder om", er blevet til „Støder Corfitz ned". Men stundom er Forandringen ikke heldig. Thi det Oprindelige „De gaar begge bort" er bedre end „De gaar bort begge To", det Oprindelige „Gaar ind, Troels gaar ogsaa bort", er bedre end „Gaar bort og Troels med", og rent unyttigt er den i anden og tredie Akt hyppigt forekommende Replikoverskrift „Barselkvinden" forandret til Barselkonen. „Barselkvinde" er den Benævnelse, der bruges i Christian den Femtes Lov; det er ogsaa den, som Holberg har brugt.

Hvornaar og i hvilken Anledning Stykket er blevet omarbeidet, kan blot være Gjenstand for Gisning. Stykket udkom ved Paasken 1724 i den Skikkelse, hvori det var spillet den forgangne Vinter. Det er vel ikke blevet omarbeidet, allerede inden Theatret i Februar 1725 gik fallit. Jeg formoder, at Omarbeidelsen er foretagen, efter at Holberg i 1726 var hjemkommen fra sin sidste Udenlandsreise, og at Anledningen har været, at Aktørerne vilde gjenopføre Stykket, efter at det i længere Tid ikke var spillet. Om Stykket virkelig blev gjenopført i 1726 eller i noget af de to følgende Aar, hvori der endnu gaves Forestillinger paa Theatret i Grønnegade, er forresten ubekjendt. Men Theatret fik sig en ny Sufflørbog, og denne er senere bleven overladt til Holberg, da han foranstaltede den samlede Udgave af sine Komedier. Det var under Landesorgen efter Frederik den Fjerdes Død at han lod sin Komediesamling trykke. Aktørerne havde ikke i Sørgeaaret Brug for deres Sufflørbøger og maatte anse det for meget tvivlsomt, om de nogensinde mere fik Brug for dem.

Af Udgaven 1731 fremgaar, at Sproget i det Manuskript,

---

[1]

(De gaar bag Skjærmbrættet.)

Corfitz (stikker Hovedet frem).

Er de borte?

(Kryber tilbage igjen.)

hvorefter den omarbeidede Komedie blev trykt, har paa mange Punkter været mindre forskjelligt fra det nuværende Dansk, end det var i den oprindelige Udgave. Jevnligt er det gammeldags udi forandret til i, siunes, Lius og siunger ere blevne til synes, Lys og synger, eeniste, hendis, saaledis til eneste, hendes, saaledes, Caffee og Coffee til Caffe, hvad der tyder paa at den fremmede Udtale Café ikke skulde bruges paa Theatret, næseviis (det tyske naseweis) er forandret til næsvis, Uremagers til Uhrmagers, Bøgger til Bøger, ynsker til ønsker, Legome til Legeme, Hanreder til Hanrei, læsede til læste, jer forbandet Snak til jer forbandede Snak, ligesom den forbandet Kjælling til den forbandede Kjælling, Vegger og Musekatter til Vegge og Musekatte, — og adskillige af Ordstillingerne ere gjorte mere naturlige.

Til ovenstaaende Afhandling om Forholdet mellem de to ældste Udgaver af Barselstuen vil jeg føie et Par Notitser, der angaa Komedien lige meget baade i dens oprindelige og dens omarbeidede Skikkelse. Der forekommer nemlig i Troels' Rolle nogle Ord, som ere blevne snurrigt misforstaaede igjennem flere Menneskealdere og vedvarende misforstaas. Endvidere forekommer der i hans Rolle nogle Ord, som jeg anser for at være interessantere, end man i vort Aarhundrede har fundet dem, og hvis rette Forstaaelse vistnok allerede i Holbergs Tid begyndte at gaa tabt.

I den lange Monolog, hvormed Troels indleder Komedien, og hvori han opregner en Mængde af de Madamer, hos hvem han har været, nævner han to, af hvilke den ene hedder „Ellen Frue Cantors" og den anden „Malene Frue Vagtmesters." Hverken Rahbek eller Boye have forstaaet disse Ord, da de i deres Udgaver af Stykket have forandret Frue til Fru, og heller ikke Liebenberg kan have forstaaet dem, men har kun holdt sin Udgave fri for samme Feil, fordi han optrykte Komedien med de ældste Udgavers Orthografi. Thi dersom han havde indset, hvor urigtigt det er paa dette Sted at forandre Frue til Fru, vilde han næppe have undladt i en Note

at forklare de hidtil misforstaaede Ord, og der var saa meget mere Anledning hertil, som „Udvalget for Folkeoplysnings Fremme" i sine Optryk af den Liebenbergske Textredaktion med moderne Stavemaade, saavel i 1869 som i 1890, har begaaet den samme Feil, som Rahbek og Boye. Men hvad skal man tænke ved „Ellen Fru Cantors" og „Malene Fru Vagtmesters?" Paa Holbergs Tid kunde en Cantors eller Vagtmesters Kone ikke have Fruetitel. Der skal læses „Ellen Frue Cantors" og „Malene Frue Vagtmesters", og Ellen Frue Cantors er Ellen, gift med Cantoren ved Frue Skole (Metropolitanskolen), Malene Frue Vagtmesters Malene, gift med Opsynsbetjenten ved samme Institution. Endnu den Dag idag er Vaktmästare den svenske Benævnelse for Budet eller Portneren ved en offentlig Bygning.

Siden gjør Troels i de Samtaler, han har i den første Akt med Corfitz, en Bemærkning, hvori der vistnok skjuler sig en Oplysning om Stykkets Historie paa Theatret. Jeg formoder, at Dagen, paa hvilken Stykket kom til Verden, staar foreviget i Stykket.

Dengang Overskou skrev om den danske Skueplads i Grønnegade, saa han sig ikke istand til at meddele Andet om Tiden, hvornaar Barselstuen blev opført, end at den første Forestilling fandt Sted i Efteraaret 1723. Men for en Række Aar tilbage offentliggjordes i Norge nogle Breve fra Holberg til hans Ven Bogholder Hagen i Trondhjem, blandt hvilke der findes ét, hvoraf man ser, at Barselstuen blev opført i Oktober, og at Opførelsen fandt Sted i samme Maaneds første Halvdel. Dagen er det derimod endnu ikke lykkedes at udfinde. Vel kunde ogsaa Dagen menes at være udfunden, efter at P. M. Stolpe i 1889, i sit Værk om Dagspressen i Danmark (III. 14.), har gjort opmærksom paa en Bekjendtgjørelse i Aviserne 1723 om den første Forestilling. Thi samme Dag, som de danske Aktører aabnede deres anden Vintersæson med en Gjenopførelse af „Den politiske Kandestøber" Mandagen den 27de September, bekjendtgjorde de i Aviserne, at der næstkommende Fredag den 1ste Oktober skulde spilles „et nyt Stykke, kaldet Barselstuen". Men Et er hvad der loves, noget andet er, hvad der virkelig sker, og jeg mener, at, naar

Troels i den Første Akt gjentagende Gange lader sin Husbond høre, at „nu skriver vi den 8de Oktober", saa er det Forestillingsdagen, der nævnes. Den i Aviserne til Fredagen den 1ste Oktober anmeldte Forestilling er bleven udsat til den paafølgende Fredag, og dengang Holberg den 21de Oktober skrev til Hagen: „der blev forgangen Uge spillet en Komedie, kaldet Barselstuen, hvilken allarmerede en Hob af vore Fruentimmer", var Stykket ikke allerede 3 Uger gammelt, men var fremkommet for knapt 14 Dage siden i den Uge, hvori Fredagen var den 8de Oktober.

Dagbog, ført under Kjøbenhavns Beleiring 1658—60.

Meddelt af Dr. phil. **O. Nielsen.**

(Sluttet).

Den 24. Martii om Morgenen ved 7 slet vare udkommenderede 3 Tropper af vores Rytteri til Vartov imod Svensken, skød disse paa hverandre, blev mand (kun) skødt af Svensken 3 Ryttere og 5 tagen til Fange og ført i Byen, paa vores Side blev ingen hverken skødt eller kvæstet og intet videre blev udret den Dag. Den 26. Martii gjaldt et Skaalpund fersk Kjød i Slagterboderne 20 Sk. Samme Dag gav de for en Favn Langved ved Stranden 20 Rdl. og en Favn Birkeved 7 Sletdaler, stakket (kort) Ved. Den 27. Martii bekom Svensken Langeland. Den 28. løb en Del af Svenskens Skibe fra Landskrone og Wismar. Den 29. løb en Del af Svenskens Skibe fra Landskrone og de, der laa for Kronborg, tilsammen ad Gottenborg; der siges, at han er borte at ville bestærke sig med Folk og Fetallie. Den samme Dito døde velb. Christen Skeel, Danmarks Riges Raad, her udi Kjøbenhavn, blev indsat og begravet med Proces den 14. Julii i Hélliggeistes Kirke.

Paaskeaften (2. April) kostede Varene paa Torvet: En kalkunsk Hane 8 Dlr. En mager Gaas 3 Dlr. 1 Skaalpund Kjød i Slagterboderne, fra Laaland, 14 Sk. 1 Pd. saltet Kjød ved Stranden 6 Sk. 1 Skaalpund Torsk ved Stranden 6 Sk. 1 Par Høns 12 Mk. 1 Skaalpund Smør 22 Sk. 1 Favn stakket Ved 12 Dlr. 1 Snes Æg ved Stranden paa Skuderne 2½ Mk., paa Torvet 5 Mk. 1 Skaalpund Flæsk 12 Sk. 1 Td. Rug ved Stranden, fra Laaland 13 Mk. 1 Td. Rostokker Øl 6 Rdlr., Potten 6 Sk. 1 Lispund tør Fisk 3½ Mk.

Den 5. April, tredie Paaskedag, gik 8 Skibe til Seils, 2 af vores og 6 hollandske, skulde til Lybæk efter Folk og Fetallie. Dem fulgte velb. Otte Krag, Rigens Raad, og Henrik Müller fra Kjøbenhavn til Laaland, at skulle forhøre det Klagemaal og Angivende imod Frands Brockenhuus og Nakskov Borgere og Bønder i Halsted. Reiste derfra og til Lybæk.

Den 6. April kom den engelske Flaade i Sundet, 44 Skibe, store og smaa; derpaa var 9330 Mand og 1960 Stykker. Den 8. April fægtede vores Skibe og Hollænderne imod Svensken paa Belt. Den 11. April kom fra Lybæk et Skib med Flæsk, Malt, Smør, Sild og allehaande Slags Fetallie. Samme Dag skifte Svensken og vi Fanger med hverandre. Vi gav 35 Svenske imod nogle vore Borgere, Peder Juul Brygger, Hans Møllengraff, hans Kone og Børn og Folk, Hans Holst paa Amagertorv, Hans Herman Hegst [1]), nogle Bagere og andre af Kjøbenhavns Folk og Borgere, kom hjem alle paa een Dag.

Den 19. April kom Hr. Sten Bjelke, Sveriges Riges Raad, som har været anholden, siden Beleiringen skede for Kjøbenhavn, udi Hs. Majestæts Lysthave Rosenborg, kom at ligge udi Hr. Korfits Ulfeldts Gaard i Løvestrædet. Samme Dag bekom vi fra Malmø en Skibsladning med Malt, Rug, Kjød, Flæsk, Sild, Fisk og alle Slags Fetallie og Gods, som skulde haft været til Stokholm, og løb Skipperen her til Kjøbenhavn med Skib og Gods, eftersom Skipperen tilforn haver været udi Hs. Majestæts Tjeneste og var fangen under Svensken. Med hannem var inden Borde en svensk Officerer, han vidste ikke andet, end Skipperen seilede til Stokholm. Der Skipperen kom for Kjøbenhavn, kom samme Officerer strax op i Portstuen, [2]) hvis Breve han havde med sig, kom op til Kongen, og kom han strax til Stokhuset udi Gevaldigers Forvaring. [3]) Udi disse Dage kjøbte man et Skaalpund fersk

---

[1]) Peder Juul, Hans Møllengraff og Hans Herman Heister bleve 14. April derefter Medlemmer af de 32 Mænds Forsamling.

[2]) Slotsporten.

[3]) Jfr. en lignende Beretning under 23. Febr.

Kjød for 5 og 6 Sk. Om Juletider er seet et Tegn om Aftenen i den klare Himmel over Anderskov Slot, hvilket Portneren først blev var, ligesom en buget Mand. Han kaldte paa den svenske Vagt at skulle komme ud at se det, og dømte strax paa Skikkelsen, at det var deres Konge. I hvis samme Syn opvoxte et stort Taarn, hvorudi samme Menneske nedsank.

Den 27. April løb to vores Skibe udi Østersøen, som var Trefoldighed og Svanen, og 18 af de hollandske Skibe; med dennem var den hollandske Admiral Opdam og Hr. Henrik Bjelke, den svenske Flaade at opsøge, som siges at skal være 36 store Orlogsskibe foruden andre smaa Skibe. Gud give vores Flaade god Vind og faa Overhaand over vores Fjender. Samme Dag var en Ildebrand optændt i Helliggeistesstræde og blev brændt Overdelen af 5 Huse, som syntes i Begyndelsen at skulle haft gjort stor Skade, men Gud hjalp, at det blev dæmpet, dog fik de fattige Folk en stor Skade paa deres Gods og Formue, som baade blev brændt og bortstaalet. Den samme Dag efter Middag bekom de Svenske Falster og Bogø, satte deres Folk derpaa fra Sjelland med Prammer, Skuder og Færger. Vores Folk gjorde ingen Modstand, fordi de fandtes forsømmelige og vartede intet paa deres Fjender. Lensmanden Lindenov [1]) var udi Harejagt paa Bogø, der laa to svenske Skærbaade med danske Flag paa, saa gik han til Vandet at ville tale med Folkene paa Baadene, saa toge de hannem og seilede bort med hannem til Vordingborg eller til deres Flaade.

Den 29. April kom de Svenske for Møen med 11 Prammer, Skuder og Færger og Baade at ville taget Landet ind. Kommandanten der paa Landet, Hans Schrøder med Soldaterne, Borgere, Bønder og menige Almue holdt sig meget vel, fyrede og skød efter dennem med deres Stykker og Bøsser paa Vandet, skød nogle af deres Skuder, Prammer, Baade og Færger udi Sænk paa Vandet, saa faa undkomme. De skal ikke have Lyst til at komme der igjen.

Den 5. Maj kom et Skib fra Lybæk med 2500 Tdr. Hvede til Hs. Majestæt og bekom af H. M. Forsikring paa Betalingen

[1]) Christoffer Lindenov, Lensmand paa Falster.

til en vis Tid. Den 6. Maj tog vores Folk paa Malmøs Red en Galliot, derpaa var 4 Stykker, og seilede ind med den her til Kjøbenhavn; derudi var 9 Læster Tjære og adskillig Fetallie. som skulde haft været til Sverig, med anden Slags Vare. Den 8. Maj kom Tidender, at vores Skibe havde været udi Slag med de Svenskes Skibe fra Fredagen den 6. Maj og til Søndag Morgen den 8. Maj udi Belt ved Langeland. Svensken skulde have skrevet den engelske Admiral til, som laa paa Lappen for Kronborg, at ville sekunderet hannem med 14 af deres Skibe, han vilde sætte de Engelske til Underpant Kronborg og Gulland, hvortil den engelske Admiral gav til Svar, at de intet dansk Gods vilde have til Forsikring, men vilde de Svenske sætte svensk Gods til Underpant og Forsikring, udi Sverig enten Stokholm eller Elsborg, da vilde han skrive hans Protektor [1]) til derom, saa bekom han vel hans Herres Villie tilbage derom igjen med det første.

Den 10. Maj blev udkommenderet til Landskrone 3 Skibe, Lindormen, den sorte Rytter og Caritas at ruinere eller tage 3 af de Svenskes Skibe, som laa der fortil udi Gabet, som (hvor) man seilede ind til Byen, at føre til Kjøbenhavn. Vores Skibe kom tilbage igjen med 4 Prydser, [2]) som saa mentes at skulle været, og kanske at de vare Lurendreiere, og de bleve givne løs igjen. Den 10. og 11. Maj blev udkommenderet 200 Mand at skermydsere med de Svenske ved Hyltebro [3]) og imod Utterslev; vores skød 3 eller 4 af de Svenske og fik de Svenske 2 til Fange og vores en Rytter og en Lieutenant, thi de Svenske vare vores for mægtige. Den samme Tid indtog de Svenske Laaland og beleirede Nakskov baade til Lands og Vands, og gjorde vores Udfald af Nakskov og slog en stor Hob Svenske. Den 11. Maj blev optagen et svensk Bud, som havde nogle Breve fra deres Flaade til den svenske Dronning. Samme Bud blev slagen ihjel, og bekom vores Konge Brevene.

Den 18. Maj skifte vores Fanger imod Svenskens, og bekom vi igjen nogle af Kjøbenhavns Folk og Borgere; derimed

---

[1] Cromwell.
[2] Prøisere.
[3] Broen ved Løgten.

var Isak Claumands Kvinde, som havde været i Roskilde, siden Byen blev belagt. Samme Tid tog Svensken 2 af vores Herremænd til Fange, Henrik Ditlev Holch og Hr. Sten Bildes Søn af Fyen, Erik Bilde. Samme Herremænd haver været fangne udi Fyen og havde paa Parol reist til Kjøbenhavn og intet komme tilbage igjen at holde deres Parol. Den 9. Maj tilforn bekom nogle af Borgerne med deres Kapers et Hamborger Skib paa Kjøbenhavns Red, som havde taget sin Ladning ind til Wismar af Hvede, Smør og andet Vare, havde Svenskens Pas og svenske Breve, som han skulde levere til Kronborg, og havde inde over 3500 Tdr. Hvede.

Den 18. Maj lagde Svensken 5 af sine Orlogsskibe paa Kjøbenhavns Red. Den 19. Maj haver den spanske Ambassadeur [1]), som haver ligget udi Kjøbenhavn paa 14 Aars Tid, bekommet Audiens hos Hs. Majestæt udi Rigens Raads og Adelens Nærværelse, hos vare de 4 Borgemestere efter deres nye Privilegier [2]). Han blev indbaaren for Hs. Majestæt udi en Stol formedelst Podagel [3]), han havde udi hans Ben. Blev strax sat en anden Stol, som han skulde sidde i hos Hs. Majestæt, og talede de sammen udi langsommelig Tid; blev Ambassadeuren samme Aften trakteret paa det ypperste hos Hs. Majestæt til Aftensmaaltid. Samme Ambassadeur seilede herfra paa hans Reise til Spanien først til Lybæk den 23. Maj. Den 19. Maj kom Svensken for Møen, havde nogle Skuder og Baade fulde med Folk at ville sat der paa Landet, hvoraf blev skødt 2 Baade med Folk udi Sænk, mist ellers af de andre Skuder og Baade en ganske Del Folk.

Den 22. Maj kom den anden hollandske Flaade fra Holland. Admiralen for samme Flaade Rytter (Ruyter) med 33 Orlogsskibe laa nogle Dage for Kullen, løb derfra paa Belt til den anden hollandske Flaade, som Opdam er Admiral fore, og til vores Flaade. Rytteren havde med sig Skibsfolk at bestyrke Opdams Flaade med i Steden for dem, han havde mist, der han fægtede med de Svenske, og for de afdøde og kvæstede. Hollænderne og vores Skibe fægtede intet imod den

[1]) Rebolledo.
[2]) At Kjøbenhavn skulde være en Rigens Stand.
[3] Podagra.

svenske Flaade formedelst en Anstand (Stilstand), Hollænderne havde gjort og besluttet i Holland paa Svenskens Side paa 3 Ugers Tid og siden paa 9 Dages Tid. Mentes udi midlertid, at Krigen skulde bleven forligt, som intet skede. Svenskens Skibe kom her tilbage igjen fra Østersøen, 17 Skibe løb med dennem ind udi Landskrone Havn; formedelst den Anstand indtog de Svenske Laaland, Falster og Møen. Havde Hollænderne villet fægtet, da havde Hs. Majestæt beholdet hans (sine) Lande.

Den 23. Maj døde velb. Lave Beck, Landsdommer udi Laaland og Krigscommissarius over Sjælland og Laaland, om Morgenen ved 8 slet. Den 26. Maj, som var Torsdagen i Pindseuge, Mikkel Blytækker i Violstræde, som han sad og tækkede noget Bly paa den lille Spir paa vor Frue Kirke, som han sad og arbeidede, gik Stolen løs under hannem, som han sad paa, saa han faldt neder, først paa den store Kirke, deraf paa den liden Kirke og neder paa Kirkegaarden uskad, gik hjem til hans Hus. Den 26. Maj kom et Bud fra den hollandske Flaade med Breve til Hs. Majestæt; som han kom gaaendes fra Helsingør, kom nogle Svenske efter Budet, saa trækkede han sig af hans Klæder og Skjorte og lod det ligge efter sig paa Landet, gav sig til at svømme med Brevet udi Munden til imod Kjøbenhavn ved 2 Ugesøs[1], der han kom til en Fiskebaad, som satte hannem udi Land ved Fæstningen. Der laante Soldaterne hannem nogle Klæder at tage paa sig, mens han gik til Kongen med Brevene.

Den 27. Maj løb Svenskens de 5 Skibe her fra Reden til Landskrone. Den 28. Maj gjaldt et Skaalpund Smør paa Torvet 2 Mk. 4 Sk. Den samme dito kom de hollandske Gesandter her til Byen i Land for Toldboden, blev indhentet med 3 Hs. Majestæts Vogne, hver med 6 Heste fore. Den 28. Maj kom et lybsk Skib her til Byen med Malt, tog 5 Rdlr. for Tønden, som kom Byen til megen Hjælp og Undsætning. Samme Tid seilede velb. Otte Krag og Henrik Müller fra Lybæk med nogle Skibe og Skuder fulde med Munition og Fetallie, som de leverede udi Belt til Hs. Majestæts

[1] Sømil.

Flaades Behov. Den 28. Maj bekom Borgerskabet og Hs. Majestæts Tjenere med deres Kompens [1]) en svensk Bojert med Stykker paa, fuld med Kobber og Tin, skulde have været til Sverig, var nogle Tusinde Dlr. værd. Den 28. Maj gjaldt en Favn dobbelt Ved, hvert Træ 2 Alen langt, 20 Rdl., et Skaalpund fersk Kjød 12 Sk., Flæsk 14 Sk.

Den 28. Maj kom et Bud fra Møen, Jens Møller, boer i Stege, efter en Fyrmøsse og Krud med Kugler. Samme medførte Munition bekom Svensken paa Reisen til Møen. Samme Mand berettede og havde Brev til Hs. Majestæt fra Møen og sagde, at et af vores Skibe, Caritas, kom for Møen dennem til Undsætning paa Landet, da vidste de ikke andet paa Landet, end at det var et svensk Skib med svensk Flag. Der Kommendanten Hans Schrøder det fornam, kommer han alle Kvindfolkene der paa Landet, at de skulde drage dennem udi Karleklæder og udi Gevær, lægger dennem ved Stranden og slaar Leir og sender saa Bud ud til Skibet, enten de var Svenske eller Danske, da skulde de komme til Landet til dennem. Saa kommer Kaptainen til dennem til Land og til deres Officerer; der de saa H. Majestæts Breve og Pas, da bleve de meget glade der paa Landet.

Den 29. Maj, som var Hellig Trefoldigheds Søndag, blev Mester Niels Svendsen, som tilforn var indsæt paa Dragsholm for nogle Vildfarelser udi Religionen og siden entlediget, offentlig sat udi Kirkens Band i S. Nikolai Kirke af Mester Hans Brockmand, at skulle udelukkes fra Kirken og Guds Menighed, skulde være og blive et bandt Menneske, og de, hannem husede og hælede, for han havde ikke søgt Sakrament paa nogle Aars Tid. Samme Mester Niels Svendsen var nogle Dage tilforn gaaet til Skibs med den spanske Ambassadeur til Lybæk [2]). Samme Dag døde Hr. Hans Lindenov, Rigens Raad, her i Kjøbenhavn om Morgenen Kl. imod 8½ under Prædiken. Den 29. Maj seilede Svensken med 17 Orlogsskibe her fra Kjøbenhavn og til Møen og i Belt. Den

[1] Medredere i en Kaper.

[2]) Niels Svendsen Chronius var bleven afsat som Lector theol. i Kristiania og 1655 sat paa Dragsholm, men løsgiven af Svenskerne 1658.

30. Maj bekom Svensken Møen, satte an med 9 Skibe 3 Steder, og blev vores Folk for stærke. De seilede fra 12 slet om Natten og til 4 om Morgenen, saa mange paa vores Skibe blev af Soldater og Bønder paa Steden, fordi de vilde hverken have Kvarter eller give Kvarter. Kommendanten Hans Schrøder blev kvæstet og tagen til Fange. Den 30. Maj var den hollandske Gesandt udi Haven til Forhør[1]) udi H. Majestæts og Rigens Raads Nærværelse. Den 30. Maj kom Bud fra Lüneborg, at Dronningens Moder var død, saa alt Hofgesindet gik sort klædt for hende.

Den 1. Junii. Vores Korpers (Kapere) og Svenskens skød digt paa hverandre, kom en Rostocker Skude med Øl, Malt og Brød udi, som vilde været til Kjøbenhavn, bekom Svensken Overhaand, bekom samme Skude med sig. Den 2. Junii lod H. Majestæt optage Skibsfolk paa Gaden og udi Husene ved Nat og Dag, over 500 Mand, som skulde paa Skibene mod de 4 svenske Skibe, som laa paa Reden og forhindrede, saa ingen Skibe eller Skuder kunde komme ind eller ud, lagde saa 5 Skibe til paa Reden, fordi Svensken fik Kundskab om vores Anslag. Den 4. Junii tog Svensken nogle lybske Skuder, som vilde haft været her til Byen med adskillige Fetallie, en Skude kom fra dennem ind udi Kallebo med Hvede og Rug og noget Ved, som H. Majestæt bekom for Betaling. Den 5. Junii blev Doct. Johan Didriksen, H. Majestæts Hofprædikant, ordineret udi vor Frue Kirke at skulle være Bisp udi Viborg af Doct. Johan Svane i Kjøbenhavn. Den 6. Junii var den hollandske Gesandt paa Slottet, besøgte Dronningen og vores unge Prinds, op og neder udi H. Majestæts egen Vogn, som var overdragen med Skarlagen, og 6 Heste fore.

Den 7. Junii de hollandske Gesandter, her ligger i Byen, og de, der ligger udi Helsingør, mødte tilsammens udi Roensted[2]) Kro anlangendes Fredsfordrag at ville gjøre med de Svenske paa vores Side, desligeste med Keiseren, Kurfyrsten af Brandenburg, Polen og Tydskland, da vilde Hollænderne og Engelskerne lægge dennem derudi, Krigen at forlige, hvilket siden blev afslaget. Den 8. Junii døde Hr. Frederik Reedtz,

[1]) Audients paa Rosenborg.
[2]) Rungsted.

Rigens Raad, her udi Kjøbenhavn ved 1 slet efter Middag, blev han baaret om Aftenen imod halvgangen 10 til vor Frue Kirke den 12. Juni. Den 10. Junii kom 17 de Svenskes Skibe tilbage igjen, som havde været for Møen og udi Østersøen, løb han udi Landskrone Havn. Den 14. Junii kom Rentemester Reckell[1]) ind og nogle Herremænd med 12 Officerer og nogle Fruer fra svenske Leiren, som havde siddet fangne under de Svenske. Den 15. Junii kom fra Stokholm 4 store svenske Skibe, de blev lagt her paa Reden hos de andre; det fjerde kom paa Grunden at staa. Havde Hans Majestæt ladet lægge Stykker paa Amager Odde og lod fyre digt paa samme Skibe fra 2 slet om Morgenen og til imod 4 over 40 Skud, gjorde Skibet ingen Skade, formedelst det stod for lavt ud paa Vandet. Samme Skib blev udlosset og kom af Grunden og seilede saa til Landskrone.

Den 17. Junii gjorde vores Folk et lidet Udfald af Vesterport med 20 Ryttere og 40 Dragoner om Natten ved 2 slet, skermyserede vores Folk imod de Svenske. Blev af de Svenske skødt en Oberst og nogle Underofficerer, ved 8 Mand, blev ingen paa vores Side. Paa det sidste maatte vore Folk give sig under Stykkerne[2]), thi Svensken kom dem for stærke fra deres Leir. Den 18. Juni kostede et Skaalpund Smør paa Torvet $2^1/_2$ Mk. Den 18. Junii tog vores Kompendi[3]) i Østersøen, som Svensken lod tage og føre fra Nykjøbing Slot. 3 Stykker gammel rinsk Vin, som skulde have været til Sverig og den svenske Vinskjænk. Var samme Vin saa gammel: det første Fad stod der paa det Aar 1610, var 49 Aar gl., det andet stod paa 1598, den Vin var 61 Aar gl., det tredie Fad stod paa 1599, den Vin var 60 Aar gl. Samme Vin kom til Kjøbenhavns Slot. Derhos var en Skude med Rug, den beholdt de Svenske, for vores Folk var dennem ikke stærk nok paa Kompendi. Den 21. Junii holdtes paa Slottet Krigsraad for Middag, nærværendes Rigens Raad og andre høie Krigsofficerer, om Rigens og Krigens Tilstand. Efter Middag var Rigens Raad oppe igjen paa Slottet hos H. Majestæt, blev

[1]) Se 19. Decbr. 1658.
[2]) Trække sig tilbage under Fæstningens Kanoner.
[3]) Kaperkompagni.

ophent ved nogle Herremænd de hollandske Gesandter i H. Majestæts Vogn, var overdragen med sort Klæde, var oppe hos H. Majestæt og Raadet over en Time. Strax de hollandske Gesandter var nedergangen, kom Bud efter de polske Gesandter, var og oppe hos Kongen og Raadet over en hel Time. Hvis der blev forret og samtykt, fik ingen at vide.

Den 22. Juni blev anholden en Studenter ved Navn Ouge Clausen, fød udi Skaane i Christiansstads Len. Hans Fader hedder Hr. Claus Helmcke[1]) i Træne. Forskrevne Studiosus tjente H. Majestæt til Hove for en Poet og havde sin Tilgang ude H. Majestæts Gemakker og havde nu nyligen været ovre i Skaane og havde anlovet de Svenske at lade vide med tilfældige Bud Tid efter Tid, hvis nyt og Anslag der kunde forefalde hos H. Majestæt til Hove. Kom Bud fra Skaane til H. Majestæt at skulle vare sig for samme Person og for hans Forræderi. Derefter gav Luth Skovrider tilkjende, at samme Person havde faaet hannem til Forvaring, der han kom fra Skaane, 250 Dukater, som H. Majestæts Kammerskriver Hans Gabriel annammede den 27. Juni, foruden 100 Dukater og 100 Rdl., han havde hos sig selver. Den Tid, han reiste fra Skaane, seilede han til Borringholm, tog en svensk Lieutenant med sig, lod han lægge hannem der udi Kvarter, som skulde ligge der paa Landet, hannem vilde han skrive til, hvis her forefalde kunde, saa skulde han reise over til Skaane med hans Brev og skulde sige at ville over til Kjøbenhavn; saa skulde han reise over til Borringholm igjen fra Skaane. Svensken haver lovet hannem 1000 Dukater, fik han strax af dennem halve Part 500 Dukater. Blev lagt paa 4 Steile den 18. Aug.

Den 25. Junii kostede en Lammefjerding, som man havde kjøbt føre saa til Aars for 12 eller 13 Sk., kostede nu 14 Mk., og et Skaalpund fersk Kød 1 Mk., 1 Skaalpund Flæsk 1 Mk., 1 Par Høns 14 Mk., 1 Par unge Ænder 13 Mk., 1 Par kalkunske Høns 12 Rdl., 1 Par unge Kyllinger paa 6 Uger 8 Mk., 1 Snes Æg 4 Mk., 1 fed Gaas 18 Mk., 1 Skaalpund Smør 2 Mk. 12 Sk., 1 blød Fisk, som tilforn kunde kjøbes for 6 à 8 Sk., kostede 1 Mk. 8 Sk.

[1]) Om Ove Klavsen Helmer, se H. Rørdam, Studenternes Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar, S. 120 flg.

Den 26. Junii blev en ung Karl ved Navn Nikolai sat i Taarnet, som haver tjent Ulrik Christian for en Laqvai, formedelst stor Eftertale paa H. Majestæt, derhos en Gudsbespottere og ellers for andre Aarsager Skyld haver tidt og ofte været udi den svenske Leir og sagt Kundskab her fra Byen, som siden blev hængt paa Nytorv den 11. Aug. Hr. Korfits Ulfeld, forrige Hr. Rigens Hovmester, siden anholden udi Malmø i hans egen Gaard med hans Frøken, Børn og Tjenere, dennem paavarter stærk Vagt Nat og Dag inden og uden Døre, 24 Ryttere og Soldater, formedelst høie og store Fortænkelser. Saadanne høie og mægtige Landsforrædere straffer Gud som en retfærdig Dommere til sin Tid. Han sidder endnu udi Malmø den 23. Aug.

Den 27. Junii kommer den engelske Flaade, som haver ligget udi Kronborg, lagde sig under Hveen ungefær 50 Skibe, store og smaa; om Aftenen ved 8 slet kom en Galliot i Land fra Skibene, førte en hollandsk Flag bagpaa og en engelsk Flag paa store Top, satte nogle Engelske udi Land ved Toldboden. Samme Dag gik den svenske Flaade fra Landskrone, 12 Orlogsskibe, 8 Gallioter og Skuder, gik ad Østersøen ad Møen. Den 28. Junii blev ophent med H. Majestæts egen Vogn til H. M. og Rigens Raad de keiserlige Gesandter, de hollandske, polske og brandenborgske; hos vare de fire Borgemestere af Byen; hvis forrettet blev, fik ingen at vide.

Den 31. Junii kom det Skib Caritas her til Byen, som tilforn for nogen Tid siden løb herfra til Møen, havde været i Østersøen til Borringholm og paa andre Steder. Det samme Skib kom her for Byen, løb der nogle af de svenske Skibe efter det, saa fyrede vores Stykker af Fæstningen og af Blokhuset efter Svenskens Skibe. Der Svensken fornam, at de hollandske Skibe gjorde Seil og vilde været efter dennem, saa løb Svensken bort, dog blev et af Svenskens Skibe skødt til Skade. Samme Dag blev kgl. Majestæt og Dronningens Breve optagen udi Østersøen af de Svenske, samme Breve skulde have været til Lüneborg. Samme Dag tog en af Borgernes Korpus (Kaper) en svensk Skude med 60 Læster Tjære udi og andre Vare, som de løb ind i Kallebo med, og kom siden med Prammen hid til Kjøbenhavn. Samme Dag kom et lybsk Skib fra Norge igjennem Sundet om Natten, fuld med Sild

og Torsk, som blev losset og solgt noget deraf paa Dragør, siden kom de med Skibet her til Byen, solgte Tønden af Silden for 7½ Rdl., Tønden af Torsk for 6½ Rdl., kostede 1 Tønde Sild og 1 Tønde Torsk tilsammen 21 Sletdaler[1]).

Den 1. Julii holdtes Bededag over Kjøbenhavn og Christianshavn, Synden og Guds Straf at afbede, Gud hjælpe os! Den 2. Julii kom vores Skibe og den hollandske Flaade Opdam tilbage fra Østersøen, tilsammen 80 Skibe. Der Svensken saa Flaaden komme under Dragør, vandt han Seil op og løb som en Skjælm hen til Landskrone med de 5 Skibe, som han havde belagt Byen med, Søfarten at forhindre. Med samme Flaade kom velb. Otte Krag, Keje Lykke, Doct. Simon Paulli og Henrik Müller. Vores Skibe og Hollændernes laa nogle Dage under Dragør. Samme Tid kom med samme Flaade en ganske Hob Skuder med Fetallie, Flæsk, Smør, Kjød og andet mere, og blev Kjøb sat paa Varene. Paa Skuderne ved Stranden: 1 Skaalpund Flæsk 10 Sk., 1 Skaalpund Smør 20 Sk., 1 Ol røget Sild 28 Sk. Høkerskerne maatte ikke tage mere og blev sat Kjøb paa: 1 Skaalpund salt Kjød 5 Sk., 1 Skaalpund salt Torsk 4 Sk., 1 stor saltet Sild 1 Sk. og 2 smaa saltet Sild 1 Sk. Der blev forordnet 4 Mænd, som haver sat Kjøb derpaa og haver Indseende dermed. 1 Skaalpund Smør gjaldt 8 Dage tilforn 3 Mk. 4 Sk.

Den 5. Julii red nogle faa af vores Ryttere i Marken og vilde slaa Græs. Kom der nogle af de Svenske imod dennem. Skermyserede de med hverandre, vores Ryttere var Svensken ikke stærk nok, saa fyrede vores Konstabler 4 Stykker af Voldene ved Nørreport, saa der bleve 2 eller 3 af de Svenske skødt og nogle tagen til Fange ind med dem til Kjøbenhavn. Den 5. Julii imod 11 slet til Middag bleve de hollandske Gesandter ophent til Slottet til H. Maiestæt udi Rigens Raads og Schacks Nærværelse, og Ridder Opdam blev hent fra Flaaden, som laa under Dragør. Blev Gesandterne og Opdam opført hver udi sin forgyldte Vogn. Da er bleven sluttet, at Skibene og Skuder skulle hente Ryttere og Krigsfolk fra Femern

---

[1]) En Sletdaler var 4 Mk. eller ⅔ af en Daler eller Rigsdaler.

og andre Steder. Den 5. Julii om Aftenen skede Udfald af Nørreport med 120 Ryttere og af Vesterport med Dragoner og Fodfolk, tilsammen 250, var tilsammen 370 Mand Ryttere og Fodfolk. Dennem anførte Oberstlieutn. Gotfred af Haneschen (Henschen). Vores Folk og de Svenske kom imod hverandre paa hin Side Valby Bakke i Morgenstunden, skød og skermyserede mægtig imod hverandre. Paa Svenskens Side blev skødt 31 Mand og 19 tagen til Fange, foruden 2 Ryttere gav sig selv godvilligen til os. Paa vores Side blev ikke en Mand. Bekom vores Folk temmelig godt Bytte og Heste, dog Hestene var ikke synderlig. Blev fyret og skødt nogle Stykker af Voldene paa Svenskens Tropper, ellers havde de Svenske kommet imellem Byen og indenfor vores Folk ved Rettersteden[1]).

Den 4. Julii var af Rigens Raad Hr. Axel Urup, Otte Krag, Gunde Rosenkrantz udi den engelske Flaade, som laa under Hveen hos den engelske Admiral, efter H. Maiestæts Befaling. Hvis forrettet blev, fik Ingen at vide. Den 6. Julii tog de for en fed Gaas 18 Mk. Den 6. Julii kom den anden hollandske Flaade fra Belt, som Rytter (Ruyter) er Admiral fore, med Orlogsskibe, sætte under Dragør hos Opdams Flaade, hvor iblandt var mange Skibe og Skuder med Fetallie, som kom her til Kjøbenhavn, Gud være lovet. Begge deres Flaader vare Orlogsskibe, foruden Komferdiskibe (Koffardiskibe) og Gallioter. Den 7. Julii var de lybske Herrer og Gesandter paa Slottet hos H. Maiestæt; blev ophent udi H. M.'s Vogne 1 Borgmester, 1 Raadsherre og 1 Doctor, over en Time. Tilbød Herrerne af Lybæk H. M. deres redebonne Tjeneste og Villighed udi alle Maader, de kunde gjøre og tjene H. M. og Kronen til Ære og Tjeneste, tilsagde H. M. at have over deres By at byde og befale, hvis H. M. kunde have Gode og Godt af. De forstrakte H. M. 30,000 Daler.

Den 8. Julii holdt H. Maiestæt lang Taffel paa Slottet, havde alle Officererne til Gjæst, baade hollandske og andre, desligeste Schack og Opdam, bleve paa det høieste trakteret. Den 9. Julii gjorde H. M. Gjæstebud ude paa Dragør og Amager, havde til Gjæst Rigens Raad, begge Admiralerne

[1]) Retterstedet ved Amerika Mølle. Kanonerne gav altsaa Ild, fordi Svenskerne vare ved at omgaa Vore og afskære dem fra Fæstningen.

for den hollandske Flaade, Ridder Opdam og Rytter, desligeste de keiserlige Gesandter, de polske og de brandenborgske. Lod H. M. føre derud 3 Amer rinsk Vin, 4 Oxehoveder fransk Vin, 9 Tdr. Øl, desligeste 2 lange Telter, som de bleve trakteret udi paa Marken. Rigens Raad og Gesandterne vare meget lystige, stod paa Knæene, drak Kongens og Dronningens Skaaler og Prinsens. Der alting var overstanden, gav H. Maiestæt det til Pris til de hollandske Skibsfolk, som der var udi Land kommen Kongen og andre Gjæster at ville bese. Bleve alle Gjæsterne paa det høieste trakteret. Var mangfoldige Borgere og andre ude af Kjøbenhavn paa Dragør og saa, hvorledes alting tilgik.

Den 9. Julii gjaldt Kjøbet paa Torvet her i Byen: 1 Lammefjerding 18 Mk., 1 Skaalpund fersk Kjød 20 Sk., næste Torsdag efter 24 Sk., 1 Par Høns 4 Sletdaler, 1 Favn dobbelt Ved, 2 Alen lang, 14 Rdl. Den 10. Julii berettede velb. Axel Sehested, som godt Folk stod hos at høre derpaa, at han havde kjøbt udi forgangen Vinter og givet for en Slump Hø, som han havde ladet age hjem, var næppe 1½ Læs, derfore betalt 120 Rdl. Den 12. Julii løb 17 Komferdiskibe udi Østersøen, baade Hollændere og andre, til Dansken [1]) og nogle Skuder efter Rug, Fetallie og andre Vare, dennem følgede 15 Orlogsskibe, de 10 skal strax tilbage igjen. Den 16. Julii holdt H. Maiestæt lang Taffel paa Slottet og havde de brandenborgske Gesandter til Gjæst og nogle af Rigens Raad.

Den 16. Julii tog H. Maiestæts Skærbaade og nogle af Byens Kapers 4 Skuder fulde af Smør, Fisk og andre Vare fra Møen, som skulde haft været til Sverig til Gottenborg og blev skatteret for nogle Tusend Rdl. Samme Dag vilde de Hollændere ikke trække op til Volds paa deres Post at staa og holde Vagt, fordi Oberst Fuchs og den hollandske Oberst Pickel [2]) var kommen nogle Ord imellem, hvilket blev strax om anden Dagen bilagt og aftalt, og blev Fuchs Kommendant paa Borringholm. Alle Skuder og Skibe, som laa der for Kjøbenhavn, blev skrevet H. Maiestæts Krone paa, og

[1]) Danzig.
[2]) Peuchler.

skulle hente nogle Tusende Ryttere og Fodfolk, som laa paa Femern og udi Holsten. Gud give til Lykke! Til deres halve Fragt gav de Høilærde (Universitetet) 5000 Rdl. og Kjøbenhavns By 10,000 Rdl., Resten skal dennem betales, naar Gud vil, de kommer tilbage med Brændeved af Skove i Jylland og paa andre Steder i Holsten, og ellers bleve alle Skuder taxerede, hvad enhver kunde være værd; om de kom noget til paa deres Reise, da vilde H. M. dennem betale. Senere Tilføielse: De kom hverken efter Folk eller Ved, men laa af og til under Stevns Klint og under Møen paa 5 Ugers Tid.

Den 18. Julii kostede 1 Tønde Hvede ved Stranden 4 Sletdaler. Saltholmen, som de Hollændere (Bønderne) paa Amager have haft deres Kvæg paa, havde Kjøbenhavns Borgere slaget nogle 100 Læs Hø paa og ført over til Kjøbenhavn. Der havde aldrig været slaget Hø der paa den Ø og affφrt før nu denne Sommer. Haver H. Maiestæt ladet kaste bag Tøihuset og det ny Bryggers, begyndte ved Vandkunstens Skandse og Dronningens Have over Grunden og ud til Dybet, en Grøft baade bred og dyb; hver Mand i Kjøbenhavn maatte give en Skovl eller Spade at grave med. Her kommer daglig Dag, Gud være lovet, af Fetallie og andet Vare hid til Byen, dog det er dyrt for fattige Folk. Bønderne paa Amager tager for et Læs ringe Hø 10, 12, 13, 15, 18 Daler, og somme tager 14 Rigsdaler. Havde ikke det Hø været, de bekom fra Saltholmen, da havde det været meget dyrere.

Den 20. Julii kom de franske Gesandter her til Kjøbenhavn anlangende Fredsfordrag. Vare da tilsammen de keiserlige, de Polske, de Brandenborgske og Hollandske, blev stiftet Stilstand paa 14 Dages Tid. Den 21. Julii seilede H. Maiestæt og den hollandske Flaade Opdam og Rytteren (Ruyter), Generaler fra den hollandske Flaade, i Østersøen, over 70 Orlogsskibe og 150 Komferdiskibe, Gallioter, Fløiter og Skuder, som skulde have været til Femern og Holsten og Jylland, der at indtage Rytteri og Soldater, at sætte an paa Laaland, Falster og Møen, kom ingensteds, uden at al „Frantztøyet“ [1]) laa under Stevns Klint og under Møen, og kom tilbage igjen

[1] Dette Udtryk, hvormed Fjenden betegnes, maa betyde det samme som Pokker.

nnder Dragør og Kjøbenhavn. Flaaden laa under Stevns Klint en Tid lang, bekom saa H. Maiestæts Ordre, at de skulde ligge stille med Flaaden og fortøve indtil videre Beskeden og Anordning. Med samme Flaade var Hr. Henrik Bjelke, H. Maiestæts Admiral over Flaaden; var General Schack, Feltmarskalk, velb. Otte Krag og Henrik Müller med, desligeste mange Oberster og Generaler og Underofficerer[1]), som skulde haft taget Rytteri og Krigsfolk ind, som laa udi Aalborghus Len og udi Vendsyssel.

Den 28. Julii bekom vores Korpus (Kaper) 4 svenske Skuder imellem Skaane og Borringholm, som skulde haft været til Wismar og Stockholm, vare fulde af Vin, Kobber, Hør og Hamp og alle Slags Kjøbvare, som ere skatterede for mange Tusende Daler. Den 1. Aug. under Borringholm tog vores Korpus, som vare kommen fra Skaane, Kommendanten paa Øsel, en svensk Trompeter og en lybsk Kjøbmand og Hr. Sten Bjelkes Frue med hendes Gods, Børn og Folk, som blev igjen løsgivet, formedelst hun havde H. Maiestæts Pas tilforn, som Opdam havde forskaffet hende, fordi hun hørte Opdam til, formedelst hun var en hollandsk Frue. Kjøbmanden gaves løs, Kommendanten og Trompeteren bleve her til videre Beskeden. Den 2. Aug. kom de engelske Gesandter af England, Skotland og Irland, tilsammen 60 Mand stærk, ind af Nørreport. Dennem blev annammet af Rigens Raad foruden mange af Adelen og unge Herremænd, og blev indtaget paa det prægtigste med 3 af H. Maiestæts forgyldte Vogne, hver med 6 Heste fore, og blev de paa det prægtigste trakteret udi nogle Dage i deres Logement. Den 3. Aug. vare forskrevne 3 Gesandter paa Slottet hos H. Maiestæt udi Rigens Raads Nærværelse, bleve meget prægtig ophent udi forgyldte Vogne, hver med 6 Heste fore, og med Dravanter, som gik runden omkring ved Vognen. Den samme Dag imod Aften bleve forskrevne Gesandter igjen ophent ved lige Proces udi forgyldte Vogne, hver med 6 Heste fore; Gesandten sad udi H. Maiestæts egen Vogn, var overdragen med sort Klæde, med Dravanterne omkring, frem og tilbage. Gesandterne havde med sig selv to af deres engelske Vogne, hver med 6 Heste

[1]) Officerer af ringere Grader.

fore, blev meget prægtig ophent frem og tilbage. Samme Dag kom den hollandske Gesandt fra Helsingør, som derpaa er at ligge hos de Svenske, kom her op paa en Galliot, blev fyret nogle mange Stykker for hannem af Skibene og ved Toldboden.

Den 4. Aug. vare de engelske og hollandske Gesandter paa Slottet hos H. Maiestæt, besøgte Dronningen, Prindsen samt de andre kgl. Børn, Hertuger og Frøkener. Samme Dag imod Aften var de engelske og hollandske Gesandter i Haven (Rosenborg) hos H. Maiestæt udi Rigens Raads Nærværelse; bleve Gesandterne udhent med stor Proces udi H. M.'s Vogne, hver med 6 Heste fore, med Dravanter omkring Vognene frem og tilbage. Den 5. Aug. vare de engelske Gesandter paa Byens Volde at bese Byens Fasthed, som dennem meget vel befaldt, efterdi de havde meget hørt sige paa fremmede Steder, hvor vel Kjøbenhavns Borgere havde forholdt dennem og Svensken udi Stormen afslaget, desligeste været med udi Udfald inden og uden Byen, sagde derhos, med god Forsyn var det ikke muligt, at nogen Herre eller Potentat kunde storme eller overvinde Kjøbenhavn. Den 6. Aug. reiste de engelske og franske Gesandter til Kronborg, anlangendes Fredsfordrag, og vare Rigens Raad hos dennem, føre de reiste af.

Den 8. Aug. vare vores Folk ude paa Parti udi Papirmøllen[1]), de sloge der 15 af de Svenske, tog en ind med dennem til Byen. Bekom vores Folk noget Bytte, Sadeler, Pistoler, Kapper. Den 8. Aug. blev gjort Anstand (Stilstand) imellem de Svenske og Gesandterne udi 15 Dage. Den 10. Aug. kom de hollandske Gesandter tilbage igjen, som havde været til Dansken[2]), havde taget et svensk Skib udi Søen paa 19 Stykker. Den 11. Aug. kom de engelske Gesandter tilbage igjen fra de Svenske, som skulde haft trakteret om Freden, havde intet udrettet. Den samme dito kom Feltmarskalk Hans Schack fra Flaaden igjen, havde intet udrettet uden ligget for Stevns Klint udi 3 Uger.

Den 11. Aug. blev en ved Navn Nikolaj hængt paa Nytorv, havde tjent Ulrik Christian[3]), som var en Gudsbe-

[1] Paa Strandveien.
[2] Danzig.
[3] Gyldenløve. Jevnfør S. 31.

spotter, vilde ikke lade sig undervise eller berette af Præsten. Samme Tid blev en Rytter halshuggen, som ikke heller vilde lade sig berette, som var udi Makkerskab med samme Nikolaj. Den 13. Aug. stod en Lybsker ved Stranden og solgte af de ny saltede Sild, tog med det første for 1 Sild 8 Sk., vilde have 10 for Stykket, ginge Soldaterne og gjorde al hans Sild til Pris for hannem, slog Tønderne om, saa solgte Soldaterne siden 1 Sild til 1 Sk. Gælder paa Torvet og i Slagterboderne: 1 Skaalpund fersk Kjød for 8 Sk., 1 Skaalpund Smør 14 Sk., 1 Tønde Malt 13 Mk., 1 Td. Dantziger Rug 3 Dlr.

Søndagen den 13. Aug. var Rigens Raad udi Raadstuen med hverandre inden lukte Døre fra Morgenen ved 5 slet og til 11 slet om Morgenen (Aftenen). Siden gik Raadet op paa Slottet til H. Maiestæt. Samme Aften bleve de engelske og hollandske Gesandter opaget til H. M. udi Rigens Raads Nærværelse ved 5 slet med 3 forgyldte Karme, hver med 6 Heste, foruden havde Gesandterne selv med dennem deres egen prægtige Karme, hver med 6 Heste fore. Kom op med stor Proces og tilbage igjen, eftersom de var kommen fra den svenske Konge anlangendes Fredsfordrag. Den 14. Aug. var Rigens Raad oppe igjen fra Morgenen 5 slet inden lukte Døre til 8 slet imod Aftenen, reiste Gesandterne af til Svensken igjen. Den 15. Aug. lod Svensken sig se med 6 Tropper Ryttere uden Østerport, blev fyret efter dennem af Voldene med to Stykker, red de tilbage igjen. Den 17. Aug. kom Gesandterne tilbage igjen, blev intet udrettet. Imidlertid Gesandterne vare borte, lode de Svenske sig se med adskillige Tropper, tog nogle af vores Skildvagter bort, og bekom vores Folk nogle af de Svenske, som de tog ind med dennem til Byen.

Den 18. Aug. blev Hr. Sten Bjelke entlediget af hans Arrest, var en af Sveriges Riges Raad og havde siddet her anholdet over et Aar, fra det første Byen blev belagt. Havde imidlertid siddet først i H. M.'s Have Rosenborg med hans Frue, Folk og Børn og siden udi Hr. Korfits Ulfelds Gaard i Løvestrædet. Hannem paavartede Nat og Dag et Kompagni Soldater baade ude og inde. Imod hannem, hans Frue og Børn blev udvexlet Hr. Christoffer Urne, Rigens Kansler, og Hr. Ove Gedde, Rigens Admiral. Den 18. Aug. blev en tydsk

Magister ved Navn[1]), som for et Aar forleden var kommen fra Pommern og sig her udi Byen opholdede, med Kone og Børn arresteret, som sig haver ladet bruge udi den sorte Kunst for adskillige, baade for Adelen og Andre, hannem haver villet bruge. Han blev her anholdet for Mistanke Skyld med Auge Clausen[2]), som blev henrettet, for han skulde have haft nogen Medvidenskab med hannem, kom siden løs igjen.

Den 19. Aug. var udkommenderet over 4 Kompagnier Ryttere og 200 Fodfolk, kom ud ved 8 slet om Aftenen, holdt under Valby, og de Svenske holdt ved deres Leir og ingen turde komme til hverandre. Vores Folk mente, at de Svenske skulde haft været dennem for stærk, dermed gav vores Folk sig ind under Stykkerne og ind til Byen igjen. Den 21. Aug. kom de engelske, franske og hollandske Gesandter fra Svensken med slet Beskeden. Paa de hollandske Gesandter var Kong Karl meget fortørnet, han svarede, at der var ingen Bud efter dennem, han vilde intet have med dennem at bestille, saa de skare til hverandre. Strax lagde de Engelske af deres Orlogsskibe 18 for Kronborg, saa ingen Tilførsel skulde ske imellem Skaane og Sjelland. Den 22. Aug. var den sidste Dag af Anstanden, gjort var udi 2 Uger. Den 23. Aug. reiste de engelske, de franske og de hollandske Gesandter, tvende af Rigens Raad, Hr. Ole Parsberg og Hr. Mogens Høg med dennem at traktere om Freden. Blev tre Telter opsat og opreist paa vores Side og tre Telter paa Svenskens Side under Bryggervangen uden Nørreport, hvorudi der skulde trakteres om Freden; mødte ingen af de Svenske den Dag. Samme Aften vare de engelske og hollandske Gesandter paa Slottet fra 4½ og til 6 slet om Aftenen, over 1½ Time, og udi Rigens Raads Nærværelse. Da blev sluttet, hvorledes Gesandterne sig imod de Svenske skulde forholde udi Traktaten.

Den 24. Aug. vare Gesandterne med Rigens Raad Hr. Ole Parsberg og Hr. Mogens Høg udi Telterne med de Svenske. Blev intet andet forrettet, end at de leverede over, hvis deres Foregivende var, dermed blev alting opsæt til om

[1] Navnet ikke udfyldt.
[2] Se foran Side 104.

Morgenen igjen at møde ved 8 slet. Den 25. Aug. var alle Gesandterne og Rigens Raad udi Telterne igjen fra 3 slet efter Middag til 6½ om Aften. Den 26. Aug., der vores Gesandter kom kjørendes ved halvgaaen et, der de Svenske saa dennem komme, reiste de fra Telterne og til deres Leir i Brønshøi, for vores Gesandter var ikke komne efter den Afsked, der de gjorde om anden Dagen, der de skiltes ad. Den 26. Aug. kom den hollandske Flaade Rytteren (Ruyter) fra Østersøen med 23 Orlogsskibe og lagde sig for Kjøbenhavn, eftersom de formærkte, at de Svenske gjorde mand (kun) Ophold og intet vilde lade sig bekvemme til nogen Endelighed. Den 27. Aug. var vores Gesandter, de engelske og hollandske, forsamlet udi Teltet paa Marken. Hvis forhandlet blev, fik ingen at vide, de vare forsamlet fra 12 og til 6 om Aftenen.

Den 28. Aug. fægtede den hollandske Admiral Rytter imod de Svenske under Kronborg, skød de svenske Skibe og fordærvede. Tre Dage tilforn den 26. Aug. løb den engelske Flaade herfra til England, som havde ligget her siden den 6. April, paa de Skibe nær, som skulle blive her beliggendes, engelske Gesandter at opvarte, som nu ligger at traktere Freden paa vores Vegne med de Svenske. Den 29. Aug. om Natten tog vores Skibe 2 Skuder med Rug og Byg paa Malmø Rhed, som skulde have været ad Gottenborg, og dennem førte her til Kjøbenhavn. Den 30. Aug. vare de engelske Gesandter udi Teltet hos de Svenske baade for og efter Middag, tilmed hverken vores eller de hollandske Gesandter vare der ude. Den 31. Aug. vare de hollandske og engelske Gesandter paa Slottet hos H. Maiestæt, hver udi deres egne Karme, hver med 6 Heste fore, kjørte ind paa Slottet, tog Afsked hos H. Maiestæt, hvis der skulde videre forrettes med de Svenske, efterdi de Svenske havde haft nogle Bud efter dennem med en Trompeter, at de vilde komme ud til dennem igjen. Samme Dag var de frantzosiske Gesandter hos de Svenske, og intet der blev forrettet. Samme Dag blev Dronningens Moder begravet, Fyrstinde til Brunsvig og Lüneborg.

Den 1. Sept. vare de engelske Gesandter i Teltet hos de Svenske, og intet der blev forrettet. Den 2. Sept. kom Dronningens Broder, Hertug Johan Didrik fra Lybæk op til Kjø-

benhavn, havde med sig 800 Mand Fodfolk. Den 3. Sept. vare de engelske Gesandter udi Teltet hos de svenske Raad, og intet der blev forrettet. Den 5. Sept. blev sendt til Ysted af vores Folk 450 Mand, tog Byen ind den 7. Sept., slog de Svenske af deres Skanser: med dennem var Oberst Frederik von Ahlefeldt og mange andre fornemme Officerer. Kom de Svenskes Magt imod Ysted fem Dage derefter. Havde vores Folk ikke kommet tilbage igjen og søgt deres Fartøi, Skuder og Baade, saa havde de blevet slaget. Frederik von Ahlefeldt blev tilsagt: anden Dagen efter, han reiste fra Kjøbenhavn med de 450 Mand, skulde der komme efter hannem 3000 Mand, som ikke skede. Dog vores skermyserede med de Svenske undertiden baade i Ysted og udenfore, saa der blev af de Svenske ved 80 Mand og nogle kvæstet; af vores Folk blev døde 9 Mand og 8 kvæstet.

Den 9. Sept. blev forhørt udi H. Maiestæt og Rigens Raads Nærværelse paa Kjøbenhavns Slot imellem Christoffer Bilde, Beenfeldt og Brunow anlangende Kronborgs Overgivelse, blev forhørt imod hverandre paa begge Sider. Den 10. Sept. blev holdet Krigsret fra Morgen ved 8½ og til Aften 9 slet den ganske Dag over Beenfeldt, blev dømt fra alt hans Gods og Formue, hvor det fandtes, og selv skulde rettes med et Sværd æreløs. Brunow blev dømt at miste Hovedet, Christoffer Bilde blev dømt til inden 6 Uger skulde rømme af Land og Rige, og være af Landet udi 3 Aar. Den 16. Sept. blev Beenfeldt og Brunow givet Pardon formedelst de engelske og hollandske Gesandters Forbøn Skyld, benaadet Livet. Udi disse Dage kjøbte man 1 Td. Sild for 8 Sletdaler og en Td. Torsk for 10 Dlr., 1 Skaalpund Smør for 14 Sk., 1 Favn Nestved Ved for 10 Rdl.

Udi denne Maaned lod H. Maiestæt opsætte paa Marken uden Nørreport tvende Huser at traktere udi om Freden med de Svenske og en Stald til deres Heste, som siden faldt ned den 23. Maji derefter. Den 26. Sept. vare de engelske, de franzosiske og hollandske Gesandter og vores Riges Hovmester Hr. Axel Urup, Hr. Otte Parsberg og Mogens Høg ude hos de svenske Gesandter at traktere om Freden; hvis forrettet blev, fik ingen at vide. Den 27. Sept. gik den hollandske Flaade til Seils og lagde sig under Dragør, til Vinden blev

god. Med dennem var Gen. Feltmarskalk og Hans Schrøder, som var Kommendant paa Møen med mange andre høie Officerer og noget Fartøi med Komferdiskibe, Gallioter, Flaker[1]) og Skuder. Derpaa vare 3000 Ryttere og Soldater samt Stykker, Fyrmørser, Hjulbører, Hakker, Skovler og Baade med andet mere, dertil hørte, gik til Seils fra Dragør den 2. Okt. Den 2. Okt. reiste de engelske og hollandske Gesandter til Nykjøbing til Kongen af Sverig ang. Fredsfordrag. Den 3. Okt. tog de Hollændere 2 Skibe med svensk Gods, det ene en Lybsker, det andet fra Stokholm; var paa hvert Skib 18 Stykker, hvorpaa var meget Munition, Fetallie og anden Vare, blev skatteret over 3 Tdr. Guld tilsammen. Den 10. Okt. kom Opdam med sin Flaade, 46 Skibe stærk, havde med sig en ganske Hob jydske Skuder med Fisk, Korn, Smør og anden Vare som Ved og andet. Den 13. Okt. kom en Kaper Galliot med 4 Stykker paa, som skulde have komfoiet[2]) nogle Skibe og Skuder til Wismar med Folk. Samme Skipper var hollandsk, dog født her udi Danmark og havde 12 Svenske paa Gallioten med sig og løb her til Kjøbenhavn. Den 17. Okt. kom en svensk Galliot med 4 Stykker paa, som havde ført fra Stubbekjøbing Gods og Fetallie, skulde til Tydskland, løb derfra til Kjøbenhavn med sin Ladning Gods. H. Maiestæt forærede Skipperen Gallioten. Den 22. Okt. seilede Opdam herfra til Holland med sin Flaade, som havde været her siden den 22. Okt. 1658. Havde været her et Aar. Den 23. Okt. kom en Skude fra Ysted, som skulde haft været til Tydskland, som havde inde Munition og 2000 og nogle Hundrede Kugler.

Udi disse Dage havde unge Cornelius Kruse, Kaptain af Kjøbenhavn, taget en svensk Kaper, kommet fra Wismar og skulde været til Sverig, som var ladet med dyrebare Vare, Guld, Sølv, Kobber, Tin, Gods, Klæder med meget andet udi Kister, Kofferter og Skrine. Posten, som førte Tidinger fra dennem, berette, at hver Mand, som var inde[3]), bekom paa Mands over 400 Rdl. Den 26. Okt. blev udkommenderet af

[1]) Fladbundede Fartøier.
[2]) Konvojeret.
[3]) Medreder i den Kaper, som C. Kruse førte.

vores Folk over til Papirsmøllen, slog der nogle af de Svenske, indtog af dem to til Fange, tog en Ritmester alle hans Sengeklæder med Taftes Sengedyner og Puder, thi Ritmesteren undkom.

Den 27. Okt. blev udskibet fra Kiel 9800 Mand Ryttere Dragoner og Soldater, som blev sat i Land paa Fyen, slog de Svenske af, saa vores Folk fik Landet ind den 13. (14.) Nov. Gav de Svenske ingen Kvarter. Blev slaget og taget til Fange 7000 Mand og 2000 Ryttere, gav sig til vores Konge. Den 5. Nov. kom de hollandske Gesandter fra Nykjøbing fra den svenske Konge, havde intet udrettet om Freden. Den 8. Nov. kom der 4 af de svenske Skibe fra Østersøen til Landskrone. Den 9. Nov. kom der 19 Ryttere og en Lieutenant indløben fra Svensken, som var meget vel udmanderet med Gevær, Pistoler og Hest, og kommer hver Dag indløbendes. Samme Tid og Dag reiste nogle af de engelske Gesandter herfra, som havde ligget her udi langsommelig Tid, Krigen at ville forlige, efterdi at begge Kongerne intet vilde bekvemme dennem imod hverandre, og nogle Gesandter bleve her.

Udi disse Dage havde de Svenskes Confertz[1]) fra Grønsund optaget et Skib, som var kommen fra Lybæk med Kramgods, over en Tønde Guld værd, som Kjøbmændene udi Kjøbenhavn tilhørte[2]). Udi lige Maade haver Svensken optaget et af H. Maiestæt Skibe med 18 Stykker udi Østersøen.

Den 14. Nov. gjorde vores Folk Udfald af Nørreport, 50 Ryttere og 100 Soldater, stak neder deres Hovedvagt og Forvagt, bekom en Ritmester og en Kapitainlieutenant og to andre Officerer, slog og stak neder 50 Svenske, tog til Fange ind med dennem over 40 Svenske, saa ingen skød eller løsnede nogen Pistol imod hinanden. Bekom vores Folk statelig Bytte, over 60 Heste og statelige Gevær foruden Guld, Sølv og skjønne Klæder. De Svenske skød et Stykke løs af Leiren. Havde det ikke været en stor Storm og Regn den Nat, saa Stormen og Vinden stod vores Folk i Ansigtet, da havde vores Folk gaaet paa den svenske Leir. Den 14. Nov. stod offentlig Feltslag i Fyen, som var paa St. Frederiks Dag.

---

[1]) Kapere.
[2]) Skibet hed Phoenix og derpaa vare »mange godt Folk af vore Borgere«.

Onsdagen derefter gav Langeland sig under Kongen, derpaa laa 30 Svenske. Den 16. Nov. om Natten faldt vores Folk ud af Nørreport, slog de svenskes Forvagt ved Hyltebro[1]) og Vartov, bekom ind med dennem 5 Fanger. Kom ind til Byen 13 Ryttere af de Svenske godvilligen. Den 19. Nov. kom der 13 Ryttere ind fra den svenske Leir, og anden Dagen efter 20 Ryttere. Den 20. Nov. kom Gyldenløve og Hans von Ahlefeldt fra Fyen, efter Fyen var vunden og erobret. Den 22. Nov. kom den sorte Bjørn med 300 Favne Ved. Ved de Tider tog 3 af vores Skibe et svensk Skib med 18 Metalstykker paa. Den 24. Nov. skede Taksigelse med Ringen og Kimen med alle de store Klokker. Gik alle Stykkerne af paa Volden om Byen og paa Skibene, og alle Soldaterne gav Salve, og blev slaget paa Kjedeltrommer paa Nørreport, for vores Folk havde faaet Fyen. Imidlertid stod Kongen paa Hellig Trefoldigheds Taarn. Imens Slaget stod i Fyen, bekom vi 3 svenske Skibe for Assens. Den 27. Nov. kom de engelske Gesandter fra Svensken anlangendes Fredsfordrag, thi Svensken ingenlunde vilde stifte Fred; han vilde intet tænke paa, han havde mist hans Folk udi Fyen, over 7000 Mand, foruden han havde mist for Kjøbenhavn udi Udfald og paa andre Steder i Sjelland over 15000 Mand. Vi havde ikke derimod mist over 800 Mand[2]). Den 28. Nov. fik den polske Gesandt Audiens, blev ophent med H. Maiestæts forgyldte Vogn og Dravanter, blev trakteret paa det høieste til Aftensmaaltid. Paa 6 Ugers Tid er her indløben af de svenske Ryttere fra Leiren Tid efter Tid over 120 Mand. Kom Eberstein fra Fyen til Stift Bremen med 3000 Mand det at tage ind fra de Svenske.

Udi disse Dage er her indkommen Skibe og Skuder med Fetallie, solgte for Billighed 1 Td. Sild for 10 Sletdaler, 1 Td. Torsk 8 Dlr., 1 Fd. Smør 8 Dlr., 1 Td. salt Kjød 10 Dlr. 2 Mk., 1 Spegelax 3 Dlr., 1 Favn 4 Alen langt Ved 20 Rdl., 1 Favn stakket Ved 5 Dlr., 1 Lispund Flesk 2 Sletdaler, 1 Lispund Talg 9 Mk., 1 Fad lybsk Øl 5 Rdl., 1 Td. Rostokker Øl 4 Rdl.

---

[1]) Broen ved Løgten.

[2]) Disse Tal ere selvfølgelig ikke paalidelige.

Den 1. Dec. var vores Rytteri og Fodfolk uden Nørreport, tog vores Telter ind og forgyldte Stalde[1]) med andet mere, som vare i Teltene, og førte til Slottet. Fyrede de Svenske fra deres Leir to Stykker efter vores Folk. Samme Dag var saa høit Vand i Stranden, som ikke havde været før udi 40 Aar, og da var Vinden Sydvest. Den 5. Dec. kom den hollandske Flaades Skibe fra Holland med deres Fetallie, desligeste Trefoldighed med nogle andre vores Skibe, som havde ligget i Norge over 1½ Aar; kom med af de islandske Skibe 5 fulde med Kjød, Fisk og andet Fetallie, kom ind samme Gang en stor Hob Skuder med Fetallie og Ved. Samme Gang kom en Hob Fanger fra Fyen, Officerer og andre høie Fanger, som blev der taget, der Slaget stod. Den 7. Dec. holdt H. Maiestæt lang Taffel, havde til Gjæst den hollandske Admiral Rytter (Ruyter) og andre af de hollandske Officerer. Efter at de vare komne fra Fyen, holdt H. Maiestæt sig med de Hollændere meget lystig.

Den 11. Dec. kom den anden Flaade hjem, som havde ligget under Fyen; med dennem kom en Hoben Skuder med Ved og Fetallie og anden Vare, baade fra Lybæk, Rostok, Ysted og Norge. Den 11. Dec. om Natten skede et Udfald af Nørreport og en Part kom til Sparepenge ved Frederiksborg, tog de af den svenske Konges 26 udvalgte, skjønne Heste og førte her til Kjøbenhavn. H. Maiestæt tog nogle deraf, en Part solgte Rytteriet Borgerskabet og bekom skjønne Penge derfor. Den 15. Dec. hidkom 15 af vores Ryttere, som havde været paa Parti paa 2 Mile hin Side Ringsted og 2 Mile hin Side Køge. Tog de paa Reisen til Fange 1 Lieutenant og 1 Kornet, bekom de 14 Heste og 13 Ryttere og meget Bytte ind med dennem.

Kongen af Sverig haver ladet udskrive over Skaane, Halland og Blegind over 600 Mand, 300 af dennem ere løbne til den norske Armede, og en Part er kommen her over til Kjøbenhavn og kommer Tid efter Tid over. Juleaften gjorde de Svenske Allarm ved Vartov og der den ganske Nat nogle Kompagnier deres Ryttere udi den fulde Paatal[2]). Den 30.

[1]) Stole.
[2]) uklart.

Dec. kom fra Rytter (Ruyter) Admirals Flaade, som laa her for Kjøbenhavn, 1000 Mand Musketerer og Pikkenerer, som strax blev sat paa Byens Volde. Samme Dag kom de engelske, franzosiske og hollandske Gesandter fra Helsingør, som skulde haft handlet om Freden; formedelst Svenskens store og ulovlige Begjæringer blev det afslagen, og intet blev forrettet eller nogen Formodenhed den Tid til nogen Fred. Samme Dag vare nogle af vores Rytteri udreden og jagede de Svenske paa Flugten og tog en af deres til Fange og førte ind med dennem. Var en Pige udløben af Byen og vilde haft løben over til den svenske Leir. Kom der 2 af vores Ryttere efter hende og førte hende til Byen igjen. Fandtes der nogle Breve hos hende; hun blev sat i Taarnet og døde nogle Dage efter i Taarnet.

1660. Paa Nytaarsdag lod H. Maiestæt skyde alle Stykker af paa Voldene omkring Byen og paa alle Skibene, desligeste og paa de hollandske Skibe og Flaade. Samme Dag blev forkyndt af alle Prædikestoler over Kjøbenhavn, vare døde det Aar over al Byen 1800, dermed vare fødte baade ægte og uægte Børn tilsammen 766, vare døde, mere end der var fødte 1034. Den 2. Jan. haver den hollandske Admiral Rytter (Ruyter) haft H. Maiestæt Dronningens Broder og Hertug Ernst Gynter og hans Gemal, de engelske og franzosiske og andre Officerer til Gjæst paa Skibene ved Toldboden. Vare Skibene overdragne med rød Fløiel, Klæde og andet Tøi, blev overmaadeligen trakteret. Den 5. Jan. stod en general Mønstring uden Østerport af Rytteriet og de hollandske Soldater og vores egne Soldater, udi H. Maiestæts egen Nærværelse. Dennem mønstrede velb. Haagen (Holger) Vind, Steenbuch og Henrik Müller.

Vores Rytteri rider stedse og altid ud paa Parti imod Aften, somme Tider fører de ind svenske Fanger, og mange løber herind af de svenske Ryttere og Soldater om Natten til Revelinen og Byens Porte og giver dennem an, kommer saa ind i Byen og faar god Kvarter og Underholdning og deres rigtige Penge, kommer ind undertiden, Tid efter Tid, 2—13 og flere. Den 7. Jan. om Natten ved 11 klemtede udi alle Kirkerne og slog om Byen med Trommen Allarm; der mentes, at Svensken vilde haft stormet, og var intet andet paa Færde,

end nogle af vores Rytteri var ude og blev jaget ind under Stykkerne. Vores Folk skermyserede, saa der blev 3 eller 4 af de Svenske, og tog de Svenske 3 til Fange af vores Folk. Den 10. Jan. var Kongen og Dronningen udi Harejagt paa Amager, med dennem var 150 Ryttere udkommanderet at paavarte, imidlertid Jagten stod paa, thi de vare frygtagtige, at de Svenske skulde kommet over til Amager paa Isen; der var tyk taaget Veir den Dag.

Den 17. Jan. optoges der en hollandsk Soldat imellem Amager og Kallebo, som havde Breve med sig til de Svenske at lade vide, at vores Folk vilde gjøre Udfald paa Søndag paa den svenske Leir. Samme Soldat blev tagen af en Amagerbonde og nogle Fiskere, som stod paa Isen at stange Aal. Samme Soldat blev sat i Taarnet og siden gaaet igjennem Spidsroden. Den 17. Jan. om Natten imod 12 slet blev der Ildløs i Skindergaden til en Bagers, og brændte et Hus af i Gaarden med al hans Hvede og Rug, og gjorde hannem meget stor Skade. Dermed blev ingen anden Skade, og Ilden blev slukt. Den 16. Jan. indkom af de Svenske, som var kommen fra Ringsted, 17 Ryttere, var meget vel udstafferet med gode Heste, Gevær, Pistoler og Sadler. Samme Aften var Henschen[1]) ude og indtog med sig 4 Svenske, som blev udtrukken af deres Klæder, miste deres Heste, Pistoler og Sadler, der foruden stak neder 3 eller 4.

Den 21. Jan. imod Aften red 30 af vores Rytteri ud til Roskilde, kom did om Natten ved 12 slet til Borgemester Schrøder. Der forstak Borgemester Kommendanten Greve Banner og nogle andre høie Officerer, slukte Ild og Lys udi Huset; vores Folk fik dog paa Bispegaarden ved 24 Heste og meget skjønt Bytte, som de kom her tilbage med. De stak om dennem i Borgemesters Stue og udi Husene, der mentes, at de havde stukket Kvinder og Børn ihjel; de stak paa Bispegaarden og til Borgemesters over 30 af de Svenske ihjel og gav ingen Kvarter der i Byen. Vores ruinerede Borgemesters Hus, Vinduer og Døre, og hvis i Huset var.

Sankt Peders Aften[2]) om Natten blev udkommenderet al

[1]) Oberstlieutenant.

[2]) Dette Udfald foregik 25. Jan., men det var ikke S. Peders Aften, der er 28. Febr. Der skal læses S. Pouls Aften.

Rytteriet; med dennem var Hertug Ernst Gynther, Hans von Ahlefeldt og Frederik von Ahlefeldt, Obersten[1]), Gyldenløve og mange andre høie Officerer og unge Karle af Byen, skulde haft overfaldet den første svenske Leir, kom uforvarendes paa Svenskens den store Leir udi Utterslev, blev man (kun) slagen af vores Folk 4 eller 5 Mand og en Rytter tagen til Fange. Kom vores Folk ind igjen med 4 svenske Fanger. Den 28. Jan. skifte vores og Svensken Fanger imod hverandre, ved 70 paa hver Side. Samme Gang kom mange Borgere og Borgerkvinder ind. Den 30. Jan. blev gjort Udfald med 150 Ryttere uden Nørreport, kom vores Folk ind med 6 svenske Ryttere, 1 Lieutenant, 1 Kornet og med 16 Heste.

Den 4. Febr. gik en Del Soldater paa Amagertorv og neden omkring ved Stranden med Gevær og Stænger, tog fra Høkerskerne der Kjød, Flæsk, Smør, Fisk, saltet og udblødt Kjød med andet mere Fetallie, de havde at sælge, hvorover Borgerne og Soldaterne sloge digt ind paa hverandre med dragen Værger og Stænger. En Part af Borgerskabet blev huggen baade paa Torvet og ved Stranden, en Part maatte give Refugium, kom ind i Husene og maatte lukke baade Porte og Døre for dennem. Oberstens[2]) Folk gav Skylling (Klage) over Soldaterne; saa ginge de til hans Losement, slog Vinduerne ind paa hannem. Anden Dagen derefter ginge alle fire Borgemesterne og Rigens Raad paa Slottet til H. Maiestæt derom. Soldaterne klagede paa, at de ikke havde faaet Penge eller haft Kvarter i 11 Uger. Siden blev forordnet 8 Ryttere paa Amagertorv og 4 Ryttere ved Stranden, skulde Høkerskerne paavarte, saa Soldaterne ikke videre skulde tage fra dennem.

Den 11. Febr. blev gjort Taksigelse udi alle Kirker udi Kjøbenhavn og paa Christianshavn, ringede og kimede med de store Klokker, gik alle Stykkerne af Voldene og paa Skibene for den lykkelige Seirvinding, vi fik forgangen Dag et Aar, der blev stormet til Byen, og skal ske Taksigelse her udi Kjøbenhavn hvert Aar efter Aar.

Den 13. Febr. var 30 Ryttere ude paa Parti, var under

[1]) Formodentlig F. Thuresen.

[2] F. Thuresen.

Svenskens Leir, saa Svensken turde intet gaa vores Folk imod. Gyldenløve var ude med dennem, vores Folk red ind igjen ved 9 slet om Morgenen, og intet der blev udrettet. Samme Dag var Kongen og Dronningen, Hertugen af Brunsvig og Lyneborg, Dronningens Broder, Hertug Ernst Gynther til Gjæst paa de hollandske Skibe hos Admiral Rytter, desligeste de engelske og franske Gesandter. Blev paa det høieste trakteret og gik Stykkerne af over den ganske Flaade. Var de der ude fra 11 slet om Middagen og til 5 slet om Aftenen. Den 14. Febr. havde Admiral Rytter al Hofgesindet paa Slottet, baade Herremænd, Fruer og Jomfruer til Gjæst paa Skibene. Den 16. Febr. havde Kongen Admiral Rytter og mange andre Officerer til Gjæst paa Slottet. Den 20. Febr. lagde nogle af de hollandske Skibe sig under Landskrone. Kom et svensk Skib med 2 Rader Stykker paa 26; det Skib tog den hollandske Admiral til Pris, som skulde været til Kronborg. Den 21. Febr. blev en Baadsmand hængt paa Amagertorv, var født udi Norge, for han løb af H. Maiestæts Tjeneste. Samme Tid blev slagen paa Gallen (Galgen) 6 Blik med Bogstaver paa, at 50 Mand med hannem var bortløben af Tjenesten.

Den 22. Febr. løb 34 af de hollandske Skibe, lagde dennem for Kronborg og Landskrone, saa ingen Tilførsel skulde ske. Den samme dito kom Tidinger, at Kong Karl Gustaf af Sverig var død til Gottenborg, døde den 11. Febr.[1]), paa hvilken Aarsdag tilforn han stormede til Kjøbenhavn. Den 23. Febr. løb 5 Orlogsskibe og nogle Kofferdiskibe med 30 Skuder over til Fyen med nogle Ryttere og Folk, som der skulde blive beliggendes Landet til Defension til videre Anordning.

Den 2. Martii kom en Rytter fra Helsingør med en Del Breve, som han skulde leveret i den svenske Leir, red vild til vores Forvagt, vidste ikke andet, end det var de Svenskes Vagt, og leverede vores Folk Brevene. Tog vores Folk samme Rytter og førte hannem i Byen med Brevene til Slottet til H. Maiestæt. Den 5. Martii seilede H. Maiestæt til Rytterens (Ruyters) Flaade, som laa udenfor Landskrone, med 3 Brand-

[1]) Han døde Natten mellem 12. og 13. Febr.

skibe, som mentes at vilde løbet ind for Landskrone og villet sat Ild paa de Svenskes Flaade, thi Vinden ikke vilde føie sig. Der Svensken det fornam, lod han lægge 7 af deres Skibe i Gabet for Landskrone, saa intet blev forrettet. Kom Kongen her tilbage igjen den 7. Martii. Den 6. Martii om Morgenen gjorde vores Folk Udfald med 150 Ryttere, og intet blev udrettet. Den 14. Martii om Morgenen ved 3 slet gjorde vores Folk Udfald med 200 Heste. Der de kom imod Valby, da laa af de Svenske i Grøfterne baade Rytteri og Soldater, skød ind paa vores Folk og Rytteri, saa vi miste ved 7 eller 8 Mand, thi vi fik intet at vide, hvor mange der blev af de Svenske. Den engelske Konge (!) lod de Svenske vide om Dagen tilforn, at det Udfald skulde ske. Den 14. Martii blev Hr. Hans Lindenov, Rigens Raad, som døde vor Herres Himmelfarts Dag, indsat i S. Nikolai Kirke om Aftenen ved 9 slet.

Den 9. Martii haver de Hollandske og Svenske gjort Stilstand med hverandre, saa Hollænderne og Svensken skal give hverandre igjen hvis Skibe, de haver bekommet af hverandre udi denne Tilstand, saa ingen Hollænder eller Svenske skulde tage paa hverandre efter denne Dag udi Søen. Dermed lagde de Svenske deres Skibe ud af Landskrone Havn, lagde sig imellem Kronborg og Landskrone med 9 Skibe, saa de hollandske Skibe lagde sig imellem Hveen og Kjøbenhavn. Den 15. Martii blev skift Fanger paa begge Sider. Kom ind Christoffer Lindenov, Stygge Høeg og mange andre Fanger af Ryttere og Soldater. Samme Dag vare alle Gesandter paa Slottet hos H. Maiestæt og udi Rigens Raads Nærværelse, de keiserske, de engelske, de polske, brandenborgske, franzosiske anlangende Fredsfordrag. Hvis forrettet blev, fik ingen at vide; dermed reiste de engelske og franzosiske til Kronborg. Samme Dag sendte de Svenske adskillige levende Kvæg, Øxen, Køer, Faar, Lam, kalkunske Høns og andet smaa Kvæg, som de vilde ved Gesandternes Folk haft solgt for Penge. Det fik vores Folk at vide, gjorde de det imellem hverandre til Pris.

Den 23. Martii lagde Svensken sig for Kastrup med 5 Skibe, optager alle de Skuder og Skibe, der kommer, og lader føre dennem til Landskrone. Samme smaa Skuder giver han løs. Samme Dag tog de Svenske et Skib, som var kommen

fra Borringholm og skulde været her til Kjøbenhavn, det lod han føre til Landskrone. Hollænderne ere os falske baade hemmelig og aabenbare. Her er ankommen over 30 Skuder, baade før og siden Svensken lagde sig herfore, og er der billig Kjøb paa hvis her er tilkjøbs: 1 Favn dobbelt Ved 7 Rdl., 1 Favn stakket Ved 20 og 22 Mk., 1 Td. Rug 18 Mk., 1 Td. Malt 14 Mk., 1 spæd Lam 3 og 3½ Mk., 1 fed Kalv 10 Dlr., 1 Snes Æg 1 Mk., 1 Lispund Flæsk 8 Mk., 1 Fjerding Smør 8 Sletdaler.

Den 27. Martii aag ud af Rigens Raad Hr. Ole Parsberg, Hr. Axel Urup, Peter Reedtz, uden Nørreport paa Traktat at akkordere om Freden. Den 28. Martii var vores Gesandter igjen hos de Svenske udi Traktat uden Nørreport i de Huse, dertil er gjort. Den 29. Martii vare vores og de svenske Gesandter tilsammen igjen uden Nørreport, og intet der blev udrettet om Freden. Samme Nat var vores Rytteri ude, bekom vores Folk af de Svenske imod Valby 5 Ryttere og en Korporal, som de tog med dem udi Byen.

Den 4. April vare alle Gesandterne hos de Svenske udi Fredshusene, og intet der blev forrettet. Den 6. April vare de engelske, polske og frantzoske ude hos de Svenske om Freden at traktere; blev intet forrettet, uden de engelske og hollandske Gesandter skifte onde Ord med de Svenske, skældede dennem for falske og menedige Folk, som ikke skøtte om, enten hvad de sagde eller gjorde. Den 10. April lod den hollandske Admiral Rytter de Svenske vide, at de strax skulde løbe til Landskrone Havn, eller de skulde slaas og fægte med dennem, thi de svenske Skibe havde ligget hos de hollandske Skibe paa Reden siden udi Martii Maaned. Imidlertid de Svenske saa laa, toge de paa vores danske Skibe og Skuder og førte dennem til Landskrone med Gods og Folk og hvis de havde inde, og en Del lode de ligge ved deres Skibe, thi Hollænderne vare os falske og utro.

Den 10. April vare alle Gesandterne udi Traktathusene, begjærede de Svenske 14 Dages Anstand. Samme Aften drog alle Gesandterne paa Slottet til Kongen. Samme Dag blev Feltmarskalk Schack og Oberst Hans[1]) von Ahlefeldt tagen

[1]) Han hed Claus v. A.

og fangen med forræderske Vis imod Møen paa en norsk Galliot og ført til Malmø og siden derfra til Enkøbing i Sverig. Den 13. April kom 6 vores Ryttere ind, havde været til Frederiksborg og der omkring, der drukket med de svenske Ryttere; de vidste ikke andet, end det var deres egne Folk. Vores Folk slog de Svenske ihjel, fik med dennem 13 svenske Heste, som de tog udi Nejede. Som de kom imod Vartov, maatte de slaa dennem igjennem den svenske Vagt, kom saa ind i Byen med Hestene. Samme Dag var nogle af vores Korpus[1]) ude af Kjøbenhavn, tog under Malmø 3 Skuder med Rug, Korn og Fetallie, som skulde haft været til Sverig, bekom over 1200 Tdr. Rug og Korn og 1500 Tdr. Malt foruden andet Fetallie.

Den 18. April reiste Dronningens Broder Hertug Johan Frederik herfra og til Lybæk og siden til Tydskland. Den 19. April vare 13 af vores Ryttere paa Vagt med Peter Weysen imod Valby, skød de 3 svenske Ryttere og en Lieutenant. Den 25. April vare 16 af vores Ryttere ved Frederiksborg til Nejede og Herlev, der bekom de 17 Heste og slog dennem igjennem den svenske Vagt imod Kjøbenhavn, og blev en af vores Ryttere skødt midt igjennem. Samme Dag kom 13 svenske Orlogsskibe her for Kjøbenhavn, skød de Hollænderskibe imod dennem, saa de Svenske maatte sætte dennem udenfor Hollænderne og blive i Arrest, til Freden blev sluttet. Der sagdes, at hvis (hvad) de havde taget paa Frederiksborg og Kroneborg, var udi samme Skibe. Den 27. skermydserede 200 af vores Ryttere imod de Svenske om Morgenen ved 3 slet; var H. Maiestæt med. Skød de Svenske af deres Leir og skød en Rytter Stigbøilen fra Hesten og Saalen fra hans Støvle under hans Fod og Rytteren uskadt. Blev ingen Skade paa vores Side. Saa tog vores en svensk Korporal og førte med dennem ind ad Byen. Dog blev der nogle af de Svenske skødt og nederhuggen.

Den 28. April ved 1 slet om Natten blev udkommenderet af vores Ryttere 60 og 30 Soldater, vare imod Svenskens Leir ved Brønshøi og skærmydserede digt med hverandre. Blev

[1]) Kaperkompagni.

vores slagen tilbage imod Hyltebro, saa vi miste tilsammen ved 9 af vores Folk og 25 tagen til Fange og nogle kvæstet. Iblandt de døde laa der en huggen; der Svensken havde draget de døde af deres Klæder og Skjorter, lod han, som han var død med de andre. Der de Svenske var bortgangen, stander han op fra de døde og løb ind til Byen saa nøgen, som han var født til Verden. Vores Rytteri og Folk kom paa det næste ind igjen. Samme Tid blev fangen 2 Kapitainer og 1 Lieutenant og 1 Fændrik og 2 Kapitainer blev slagen.

Den 1. Maji indkom af vores Ryttere 36, som havde været ude paa Parti udi Stenholt Mølle ved Frederiksborg udi 5 Nætter og Dage; der bekom de 18 skjønne Heste og Gods af 3 Røstvogne. Med Hestene slog de dennem igjennem den svenske Skildvagt imod Kjøbenhavn, de andre kom til Vands fra „Nyboref"[1]) og hid til Byen med meget skjønt Bytte. Den 2. Maji kom Hannibal Sehested med H. Maiestæts Bevilling ind i Kjøbenhavn, eftersom han havde haft hans Tilhold og Vaaning udi de Svenskes Leir med hans Frøken[2]) og Tjenere. Han havde været nogle Gange af og til her imellem Leiren og Kjøbenhavn; hvad efter vil paafølge, det giver Tiden. Samme Dag lagde 7 hollandske Skibe sig imellem Kronehavn og Kroneborg, for Svenskens Skibe maa ingensteds komme, før Freden bliver sluttet.

Er her hidkommen tvende Kapers, Høienhald og en anden, ere fulde af adskilligt Korn og Fetallie, Kobber og Tin, som skulde have været til Stokholm, de tog Godset og lod Skuderne løbe i Søen, hvor de vilde, fordi naar vores Kapers toge nogle Skibe eller Skuder i Søen, saa ere de dømt tilbage igjen for frit Gods, saa Kapitainerne og Folket, der vovede deres Liv, havde intet for deres Æventyr og Bekostning.

Den 11. Maji blev Ulrik Christian begraven om Natten mellem 11 og 12; de bare omkring hans Lig for og bag over 150 Fakler. Med hans Lig vare mange af Adelen, Fruer og Jomfruer, for og bag hans Lig blev baaret tvende Standarter, som blev baaret af 2 Herremænd. De bare hans Lig fra

[1]) Niverød.

[2]) Hans Gemalinde var, som bekjendt, en af Christian den Fjerdes Døttre med Kirstine Munk.

Klædeboderne, som han døde, og neder ad Skindergaden og ned ad Kjøbmagergade omkring Amagertorv op ad Vimmelskaftet og om ad Nørregade til vor Frue Kirke. Kongen og Dronningen stod imidlertid paa Amagertorv til Peter Holmers [1]) og saa derpaa.

Den 17. Maji Formiddag skærmydserede 150 imod 17 Tropper svenske Ryttere, skøde digt imod hinanden. Vores Ryttere lod dennem drive imod vores Stykker. Laa der nogle af vores Dragoner eller Snaphaner udi Grøfterne. Som de Svenske kom efter vores Folk imod Grøfterne, skød [vi paa] de Svenske og af Voldene, vendte vores Rytteri tilbage og forjagede de Svenske paa Flugten. Blev skødt en ganske Del af de Svenske, iblandt andre en Oberstlieutenant og en Kapitainlieutenant. Blev ingen paa vores Side uden en Korporal kvæstet og en Rytter og 2 tagen til Fange; blev skødt 5 af vores Rytterheste. Derimod bekom vores Rytteri 7 af de svenske Heste ind med dennem og nogle svenske Fanger. Bekom vores Rytteri og Snaphaner paa de Svenskes Døde godt Bytte, Guld, Sølv og Klæder.

De engelske, frantzoske, hollænder og polske Gesandter havde paa nogle Ugers Tid mesten hver Dag været udi Fredshusene uden Nørreport og trakteret om Freden. Imellem disse tvende Riger blev saaledes forhandlet efter forrige Roskilde Fred, undertagendes Trondhjem skulde blive under Danmark igjen, efterdi det var erobret med Sværdet tilbage igjen. Borringholm skulde blive under Danmark paa et Aars Tid og siden komme tilbage til Sverig igjen, uden H. Maiestæt vilde akkordere sig det til med Penge. Rigens Raad vare nogle Dage tilforn udi Raadstuen inden lukte Døre, midlertid Akkorden stod paa.

Den 19. Maji var Rigens Hovmester Jokum Gersdorff og Hannibal Sehested hos de Svenske forsamlet udi Fredshusene efter denne forgyldene svenske Fred, som de bekom ind med dennem beskreven. Vare mange af vores Rytteri og Borgere ude med dennem. Samme Dag blev forbøden over al Byen, ingen at maatte handle eller kjøbe noget Kvæg eller andet med de Svenske uden Portene, hvad det være kunde. Samme

[1]) Nuv. Nr. 14 paa Amagertorv.

Dag blev Borgerskabet tilsagt stærk at skulle søge Voldene herefter om Natten, som de og gjorde og lod sig finde godvilligen dertil.

Siden derefter vilde de Svenske ingen Fred underskrive, førend deres Skibe maatte løs gives, først som laa hos den hollandske Flaade udi Arrest, til Freden var sluttet, saa de maatte løbe, hvor de vilde, og efter 4 Ugers Tid der kom Bud fra Sverig med Fredsbrevene at underskrive, og 14 Dage derefter skulde Marcheringen ske af Sjælland med Krigsfolkene, hvilket ikke af H. Maiestæt og Stænderne de Svenske maatte bevilges. Hvad her efter sker, det giver Tiden.

Den 23. Maji blev Borgerskabet tilsagt at skulle møde til Volds, og blev udkommenderet 100 Ryttere og 350 Musketerere. Den 25. Maji stak Frederik Thuresen Stadshopmand en norsk Soldat ihjel, thi samme Soldat havde taget et Stykke Træ fra en anden Mand og vilde slaget Manden til, kom Hopmanden gangendes i det samme og vilde svare for Manden, tog Soldaten sin Kaarde ud, slog Frederik Thuresen Hopmand over Hovedet og stak efter hannem, saa Hopmanden drager sin Kaarde ud og stak hannem neder; gik Hopmanden strax paa Slottet og berettede H. Maiestæt, hvor til var gangen, saa H. Maiestæt pardonnerede hannem strax[1]). Den 26. Maji om Aftenen ved 5 slet og til 7 slet blev skødt af alle Skibene udi Flaaden baade af de hollandske og svenske Skibe, fyrede nogle Hundrede Stykker løs og gik af, thi alle Skibene løb op imod Kronborg og her tilbage igjen, efterdi alle Skibene havde ligget en lang Tid stille.

Den 26. Maji vare de Svenske Soldater uden Vesterport og efterkaste de Grøfter, som vores Folk var udi og gjorde Svensken tidt Afbræk af, og [de] tidt miste mange Folk; anden Dagen efter droge vores Folk ud, havde med sig tre Regimentstykker og kaste op samme Grøfter igjen, som vare ved Rettersteden[2]) og imod Valby. Holdt nogle Tropper af de Svenske over paa Bakken, imidlertid vore Folk arbeidede, og turde intet give sig imod dennem. I disse Dage kom her mange

[1] Thuresens skriftlige Beretning om Sagen til Kongen er af 29. Mai, se O. Nielsen, Kbhvn. Hist. V. 244—45.

[2] Den foran omtalte murede Galge.

norske og jydske Skuder med Fetallie, Ved og allehaande Vare for billig Kjøb af Sild og Fisk; en Tønde Sild 7 Rdl., en Tønde Torsk 6 Rdl., en Favn stakket Ved 14 Mk.

Denne 26. Maji vare de Svenske intet tilsinds at ville holde deres Akkord, sendte nogle Poster her ind til Kongen at skulle indgaa: 1) At H. Maiestæt skulde tilsige Wrangel 60,000 Rdl. for Trondhjems Overgivelse, som de selver med Sværdet havde vundet tilbage igjen. 2) At de nye halve Kroner, som H. Maiestæt havde ladet slaa, med Sværdet og Armen, maatte afskaffes. 3) Den Bog, som Gunde Rosenkrantz havde gjort imod de Svenske, maatte afskaffes og brændes[1]. 4) Den Bededag, som aarligen skal holdes paa den 11. Febr. for den Seirvinding, Gud gav os med Stormen, skulde afskaffes. 5. For Borringholm vilde de Svenske have H. Maiestæts Revers paa, at det til Aarsdagen skulde overleveres eller Penge derfor 4 Tdr. Guld.

Den 27. Maji imod Aften ved 5½ reiste vores Gesandter ud, som vare Rigens Raad Hr. Ole Parsberg, Hr. Axel Urup og Peter Reedtz, til Fredshusene. Der mødte de svenske Rigens Raad, Hr. Sten Bjelke og Rosenhane. Der gjorde de Fred og vexlede Breve med hverandre. Det stod paa til 8½. Som vores Rigens Raad og Ryttere kom imod Byen tilbage, saa skød alle vores Ryttere deres Pistoler af. Strax efter begyndte alle Stykkerne om Byen, fra Slottet og runden omkring paa Voldene, af alle Rundeler og Skanser, ud af det nye Kastel og om til Toldboden, over 450 Stykker; desforuden gik der af alle Stykkerne paa de hollandske, svenske og vores Skibe udi Flaaden, over 3000 Stykker. Desligeste blev fyret af Christianshavns Volde og Skanser mange Stykker, gik runden om Byen Salver af alle Borgerskabene, de Hollændere og vores Soldater, unge Karle, Kjøbsvende, Studenter, Handtværksvende, nogle Tusende Skud. Der fyredes tre Gange Stykker af efter hverandre med alle Stykkerne og gaves Salve imellem. Det varede over 1½ Time med stor Lyst og Glæde udi Byen. Om Natten til 11½ sloges an paa Kedeltrommer og blæste udi Trompeter, og ved H. Maiestæts Herold blev Freden forkyndet og udblæst, ved Fakler og Blus oplæst.

[1]) Se Chr. Bruun, Gunde Rosenkrantz, S. 21.

Imidlertid det stod paa, stod H. Maiestæt og Dronningen og vores unge Prinds paa det runde Taarn. Desligeste gik og Stykkerne ud af de Svenskes Leir af deres Volde og Skanser og med Salve.

Den 28. Maji gjorde H. Maiestæt et stort Gæstebud udi Haven Rosenborg; der var alle de engelske, hollandske, franske og brandenborgske Gesandter og Rigens Raad til Gæst, blev alle paa det høieste trakteret. Den 30. Maji løbe de svenske Skibe herfra, som havde her ligget udi Arrest hos de hollandske Skibe, til Freden var sluttet. De hollandske Skibe skal blive beliggendes her, til de Svenskes Krigsmagt er af Landet, paa det at de Svenske skal ikke tage til Gevær igjen, thi Svensken er ikke at tro. Den 31. Maji, vor Herres Himmelfærds Dag, vare de svenske Herrer udi H. Maiestæts Have til Gjæst, Hr. Sten Bjelke og Rosenhane og vores Riges Raad, og blev paa det høieste trakteret.

Den 1. Junii kvitterede de Svenske deres Leir for Kjøbenhavn i Brønshøi, som de haver haft inde udi 22 Maaneder og 7 Dage. Samme Leir var vidt begreben, større end Kjøbenhavns By. Derudi vare skjønne Værelser og Huse, som Kong Gustavus af Sverig og de andre Grever og Herrer samt høie og nedrige Oberster og Underofficerer holdt Hus. Udi mange Værelser var Gulvet lagt med Fliser, skjønne Stykker omkring Stuerne, desligeste udi deres Gemakker vare skønne Vinduer udi med Døre og Jærn-Kakkelovne og meget vel udstafferet. Var meget fast med Volde, Skanser, Rundeler, meget stærk befæstet; de havde dennem saa befæstet og forvart, ligesom de skulde besiddet og beboet dem udi 100 Aar. Alle Ryttere og Fodfolk havde deres Hytter og Værelser, somme i Jorden, og somme ovenpaa med deres Heste. Imidlertid de 4 Dage stod paa, de skulde gjøre Leiren ryddelig, var Borgerskabet udi Leiren og kjøbte Kvæg, Heste, Øxen, Stude, Faar, Lam, Høns, Gæs, hvad som de havde taget fra Bønderne udi deres Skatter, og for hvis Bønderne kunde været til dennem skyldige. Imidlertid de havde haft deres Kvarter hos dennem og paa Herregaardene, dem havde de taget fra Øxen, Køer, Heste, Boskab og Klæder, alt hvis der havde været og forefandtes, mange af Adelens Gaarde havde de afbrødt Taarne, Mure og Bygning og handlet ilde med dennem, taget Kobber og Bly

af. De Adel, som vare tilstede, eller deres Fogeder, maatte kjøbe og give Penge for deres eget, om de vilde beholde deres Kvæg, Hester og andet, hvis de havde. Mange Kirker havde de nederbrødt, somme stander Taarnene paa og somme Taarne ere slet af, desligeste Kirkemurene ere nederbrødt og øde. Den 2. Junii stod H. Maiestæt udi de Svenskes Leir og Hofgesinderne med hannem og den bese.

Den 5. Junii blev den svenske Leir opbrødt, saa hver Bonde og alle de, der bor i Sjælland, maatte bekomme deres eget igjen, som de havde taget at bygge deres Leir op med, det være sig deres Huse og Gaarde, som var nederbrødt, baade Bænke, Jærn-Kakkelovne, Sengesteder, Sengeklæder, Ulden og Linned, Puder, Lagen, Skilderi med alt andet. Haver velbaarne Oberst Breda og velbaarne Jørgen Reedtz bekommet H. Maiestæts Befaling paa, hvis Bønderne kan bevise dennem tilhører, blev dennem strax leveret.

Dette er en kort Optegnelse paa, hvis sig udi den sidste svenske Krig, som begyndtes den 3. Aug. 1658 og til den 5. Junii 1660, den svenske Leir blev opbrødt, haver tildraget.

Lidt om Selskabslivet i Kjøbenhavn for hundrede Aar siden.

Af **Carl Bruun.**

— —

Moralister og Satirikere have fra Arilds Tid havt Privilegium paa at bruge stærke Farver, men til Gjengjæld kunne de heller ikke gjøre Krav paa ubetinget Tiltro. Naar man vil danne sig en nogenlunde korrekt Mening om Livet i Kjøbenhavn for hundrede Aar siden, gaar det derfor ikke an blindt at stole paa de i Overflødighed foreliggende satiriske Skildringer i Datidens Tidsskrifter eller hos de humoristiske og komiske Forfattere, thi man vilde da komme til høist mærkelige Resultater. De unge Damer fremstilles i Gjennemsnit som det, vi nu tildags kalde „Pjanker", de unge Herrer for Størstedelen som „Lapser", begge Kjøn tænke kun paa Fjas og Tant, man drikker og spiser til Overmaal og lader Fiolen sørge — hele Livet gaaer som i en „Kehraus", en evindelig Tummel af alle Slags ikke synderlig ophøiede Forlystelser. Selvfølgelig maa der trækkes betydeligt fra, hvis man vil nærme sig Sandheden, skjøndt der naturligvis alligevel er „Noget deri". Livet i Hovedstaden var i Slutningen af forrige og Begyndelsen af indeværende Aarhundrede lystigt og let; Handelen blomstrede, man havde Penge i Overflod, der var mange Rigmænd, og man havde vænnet sig til at betragte Danmark som en fredlyst Plet under de Ulykker, Revolutioner og Krige, der hjemsøgte det øvrige Europa.

Paa det kulinariske Omraade, der sikkert ikke blev upaavirket af de gode Tider, ere Moralisterne særdeles strænge og skarpe. Hvis man kunde tro dem, var Drukkenskab og

Fraadseri dengang alle „smukke Folks" Hovedpassion, forresten ogsaa Almuens. Menigmand drak Brændevin (der var 300 Brændevinsbrændere og over 2000 Brændevinsmænd i Byen), de velstaaende Samfundsklasser derimod Vin. Tode skriver om disse Vindrikkere, at „de le af alle Doktorer, holde en god Vintapper for den bedste Apotheker, ere saa stærke som Ege, saa runde som Oxehoveder og saa røde og blussende som en Tjæretønde, naar den staar i Lue, saa at Skildvagten ved et Krudttaarn ikke tør lade dem komme nær paa ti Skridt," men, tilføier han „denne Sundhed, denne Kjæmpestyrke vilde jeg ikke ønske mig, thi den ender med Apoplexi." Mod Spisegilder om Aftenen er han særlig fjendtlig stemt, og dadler disse Fester, ved hvilke Indbydelsen lød paa et Stykke Smørrebrød, men „Kokkepigen alligevel stegte flere Agerhøns end Inkvisitionen i Lissabon har stegt Jøder." Han giver en drastisk Skildring af et saadant Aftengilde, ved hvilket „Pankrats de Skildpaddestjerne til store Fyldebøtte- og Rævne-Vom-Gaard optræder med en Svælgeevne, der havde Lighed med Englands Nationalgjæld, igjennem hvis Legeme Druesaften reiste som en Kurer, hvis Størrelse og Skabning lignede Svaletønden i en Brændevinsmands Laboratorium, og som midt i Vinfloden kunde sidde saa ubevægelig som en Klippe i det stormende Hav og med saa klart et Hoved som en Løgtepæl paa Slotspladsen. Men naar han havde nydt en halv Snes forskjellige Retter, blev han overvældet, navnlig om Aftenen. „Det kan ikke nytte — vedbliver Tode — at man henviser til Paven, der kun spiser Lidt om Middagen og sparer sin Appetit til om Aftenen. For Pius den Sjette som geistlig Potentat har jeg al Respekt, men i Hensigt til hans Fordøielsesredskaber er han ligesaa fuldkommen under Naturens Myndighed som den ringeste Bonde, der kysser Hans Helligheds Tøfler. Han har maaske Nøglen til Himmerige, men over sine Indvolde har han ikke Mere at befale end andre Dødelige. Naar han har spist flere Maccaroni, end hans Mave kan taale, vil han faa Ondt, om han saa tog sin tredobbelte Krone paa, og naar han er bespændt af indknebne Vinde, saa vilde det nytte ham saare lidet, om han satte dem i Ban." En halv Snes Aar senere bemærker Frankenau i sin „Sundheds og Moerskabs Tidende", at mange af „Hovedstadens Indbyg-

gere lægges for tidlig i Graven ved overdreven Fraadsen," og han sigter særlig Handelsstanden for denne Last, naar han siger: „I Middagsstunden, naar Børstiden nærmer sig, møder man allevegne paa Slotsholmen vraltende, stønnende og haltende Fuldmaaneansigter saavel af Principaler og Subalterner, alle talende Beviser for, at Velstand oversvømmer i de senere gyldne Tider vort kjære Fædreland." Samtidig (i 1805) anmelder en satirisk Indsender i „Skilderiet", at han agter at udgive et Maanedsskrift: „Bugvennen", der skal indeholde originale Afhandlinger af Hovedstadens berømteste Spisere, nydelige Poesier til Appetitens Opvækkelse saavelsom til Smagens Forfinelse, satiriske Stykker og Epigrammer over Tarveligheden, bekjendte Fraadseres Levnedsbeskrivelser, Opfindelser i Spisekunsten, Rescensioner over Koge- og Syltebøger og endelig engang imellem Kobberstik af en eller anden bekjendt Æder, en ny Ædemaskine m. m.

Alt dette lyder meget slemt, men der er dog ingen Grund til at tage det bogstaveligt. At der var Fraadsere og Drankere i Hovedstaden, kan ikke betvivles, men de vare sikkert ikke i Flertal. Det er værd at lægge Mærke til, hvad Steffens skriver i sine Erindringer om Studenterlivet: „Den danske Ungdom elskede den Tid de selskabelige Glæder, ikke de udmattende Dinéer, der siden bleve Mode, meget mere de lystige Drikkelag om Aftenen, der rigtignok ogsaa varede til langt ud paa Natten. Man maa ikke tro, at de vare saa særdeles umaadelige. Den Vin, vi nød, blev mer besunget end drukket." Og et andet Sted: „Man har vel ofte bebreidet Nordboerne, at de have en stor Tilbøielighed til at drikke, men jeg tør paastaa, at de Aftener, vi saaledes tilbragte i overgiven Glæde, endog hvor de svævede frem og tilbage og vaklede paa det Sømmeliges betænkelige Grændse, dog aldrig sank ned til den skandaløse Plumphed og Raahed, der paa en modbydelig Maade skræmmede mig tilbage, da jeg i Jena første Gang bivaanede de tydske Burschers Ølgilder." Fra Ungdommen kan man drage Slutninger til de Ældre; man véd da ogsaa andetsteds fra tilstrækkeligt om Livet i Klubberne og private Kredse, hvor Musik, Conversation, Dands, privat Komedie og Lege spillede en Rolle, til at være forvisset om, at det selskabelige Liv i Hovedstaden hverken savnede Gratie eller Ynde.

En fin Iagttager og skarpsindig Kritiker v. Ramdohr har i sine „Studier“ paa en Reise i Danmark (1792) ogsaa berørt det selskabelige Liv. „Middagsselskaber — siger han — synes i det Hele at være hyppigere i Kjøbenhavn end Aftenselskaber. Man spiser sent, Klokken 3, undertiden Kl. 4. Man kan ikke sige, at disse Tafler ere overdaadige, men den kgl. Forordning (af 1783), som for nogle Aar siden fastsatte Antallet af Retter, er, som man kunde forudse, forlængst gaaet i Glemmebogen. Kjøkkenet er godt, men Maden serveres paa en noget anden Maade end hos os. Umiddelbart efter Suppen spiser man Frugt, derefter Steg og Gemyse. Skildpadde betragtes som en af de lækreste Retter, og man byder Gjæster derpaa som paa en Sjeldenhed. Der gives nogle, men faa Huse, der altid have nogle Kouverter staaende ledige for Bekjendte, som komme uformodet. Corps diplomatique synes nu at være en af de behageligste Selskabskredse. Den russiske Gesandt, Baron Krüdener, anerkjendes som en Mand af Aand og Talenter. Hans Gemalinde, som jeg ikke har lært at kjende, har samme Ry. En anden Kreds, der udmærker sig ved Munterhed, bonne chère og Musik, er den, hvortil Konferentsraaderne Fabritius' og Classens Huse høre. I dette lille Samfund træffer man omtrent den Tone, der fordum herskede hos de rige Finantsmænd i Frankrig. Der gives hyppigt Concerter, ved hvilke Dilettantinder synge. De franske Flygtninges Efterkommere, hvoraf der endnu findes temmelig mange i Kjøbenhavn, leve meget sammen. Der hersker en original munter Tone i deres Selskaber, som ligner den, der er sædvanlig i Sydfrankrig.“

Udlændingen kommer dog ikke nærmere ind paa Enkeltheder; man føler tydeligt, at hans Kundskab ikke rækker langt, og at han støtter sine Betragtninger paa et forholdsvis begrændset Antal Iagttagelser. Derimod foreligger der en halv Snes Aar senere en Række Breve fra daværende Amtmand i Pløen, August Hennings, skrevne til hans Hustru i Sommeren og Efteraaret 1802 under et Besøg i Kjøbenhavn.[1]) Hennings, en aandrig og begavet Mand. Grev Ernst Schimmel-

[1] Disse interessante og i de forskjelligste Retninger oplysende Breve ere mig velvilligst meddelte af Hr. Archivsekretær J. Bloch.

manns tidligere Ven og Fortrolige, havde Forbindelser i de forskjelligste Samfundsklasser, baade adelige, diplomatiske, politiske, kommercielle og literaire, hørte selv hjemme i det bedste Selskab og havde overalt Øinene med sig. Han saa sig godt om i Hovedstaden, som han kjendte nøie fra tidligere Tid og deltog meget i Selskabslivet; hans Breve ere i Grunden daglige Rapporter, som han ret con amore aflagde til Hustruen i Hjemmet, og i hvilke han førte et helt Galleri af Figurer frem. Han deltog i Tafler hos Kongen, hvor man fik god Mad, fortræffelig Dessert, men den sletteste Vin i Hovedstaden (dog var Champagnen god); ei heller var det aandelige Traktemente af bedste Slags. Han omtaler den overordentlig stive Tone, der herskede ved Hertugen af Augustenborgs Soupeer og skildrer en Række Middage hos Datidens Stormænd, Aristokrater og Kapitalister. Paa „Sølyst“ hos Grev Schimmelmann var han til Skildpaddemiddag, men fandt Maden middelmaadig, skjøndt Greven havde en fransk Kok, der havde tjent hos Necker. Ogsaa ved Hoffet serveredes der Skildpadde, men „efter Rang“, saaledes at de Høieststaaende fik de bedste Stykker. Hennings bekræfter fuldtud, hvad Ramdohr allerede har meddelt, at man allevegne satte overordentlig Pris paa det velsmagende Krybdyr, der tilførtes i Snesevis fra Vestindien, ja det var Skik, at der paa offentlige Steder i Byen gaves Skildpadde-Pikniker, i hvilke Enhver kunde deltage for Betaling. Et saadant Maaltid kostede 4 Rdr. pro persona. Den 6te Septbr. 1802 deltog Hennings i et saadant Skildpaddegilde i Raus Gjæstgivergaard paa Kongens Nytorv (nuværende Hotel d'Angleterre). „Det blev givet — skriver han — i en rummelig paa antik Vis dekoreret Dandsesal og bestod af henved 34 Personer. Saadanne Selskaber have det Gode, at de bringe Folk af alle Stænder sammen, men de synes dog ikke her at blive benyttede nok dertil. Ved Uddelingen af Pladserne sniger Etiketten sig ubemærket ind, og der hersker ikke den almindelige Interesse, som i England, i Whigklubben og andre Meetings forener Gemytterne ved Spisningen. Man taler derfor kun lidt, er lidet meddelsom og er indskrænket til sin Sidemand og et Par andre Personer. Prindsen af Würtemberg lod vente paa sig som en Fyrste og havde, som naturligt er, den øverste Plads, ved Siden Grev

Joachim Bernstorff og *the master* ikke *of the chair*, men *of the disk*, Konferentsraad Fabritius, der præsiderede som Forskjærer. Mine Sidemænd vare Sten Bille og Classen. Grev Chr. Reventlow samtalede med den første, Grev Rantzau Ascheberg med den anden, saaledes at jeg var temmelig alene. Det Samme var Tilfældet med Andre og for mig intet stort Tab, da jeg kan glæde mig ved at høre paa Andre. Classen fortalte med den Bonhommi, som kun har isinde at nyde, Smaahistorier fra Paris, og Rantzau „vindbeutlede" nogle aristokratiske Anekdoter om, hvorledes han hævdede sin Grevetitel i Frankrigs Demagogtid. De syntes ikke at gjøre det Indtryk, Fortælleren ønskede." De Vine, man især satte Pris paa, vare Bordeauxvine, Capvin, Rhinskvine og fremfor Alt Madeira; „man fandt det ikke dyrt — siger Hennings — at give 150 Lst. for en Pibe af denne Vin, og for at forhøie dens Værd lod man den undertiden gjøre en Reise med til Vestindien, og bagefter en ny til Ostindien.

I aristokratiske Kredse, hvor der serveredes en Overflod af Mad: Dyreryg, Kaviar, Karry, Trøffel-Posteier fra Perigord, bøhmiske Fasaner og en „sjelden Fisk, kaldet Helleflynder, der havde havt den uhyre Størrelse af 99 Pund", kunde det gaa livligt og fornøieligt til ved de mindre Selskaber, hvor Vært og Gjæster kjendte hverandre nærmere og stod i intimt Forhold. Damerne vare aandrige, vittige eller ialfald skjønne i deres lette „Nymphegevandter", og Herrerne drøftede enten Tidens store Spørgsmaal: Politik, Finantsvæsen, Opdragelse og Agerbrug eller de nedlod sig til at spøge med det smukke Kjøn og fortælle om Byens nyeste Skandaler. Var Taffelet derimod stort og repræsentativt, havde det ingen rigtig Art med Munterheden. „Paa Bernstorff — skriver H. — var Selskabet meget koldt og stivt, omenskjøndt man lo høit, og Ingen kan være en elskværdigere Vært end Bernstorff. Ved hans Bord og i hans Hus hersker den yderste Elegance. Hver af Gjæsterne havde ved Bordet en Glasskaal foran sig, hvori der stod et omvendt Glas i Vand. Dette Raffinement forekom mig ikke hensigtsmæssigt, thi det saaledes rensede Glas blev paa Grund af Mængden af den serverede Vin kun lidet eller slet ikke brugt." At Elegancen i visse Kredse kunde slaa over til Extravagance indses let; saaledes for-

bausedes Hennings høiligt over de Lakaier, der optraadte ved en Diner hos den østerrigske Gesandt Grev Kaunitz, iførte Livreer i smagløse Farver og med latterlige Bræmmer. „Jeg troede at se lutter Wiener Casperls — at tænke sig, at det ene Menneske kan gjøre det andet til en saadan Harlekin for at vise sin Overlegenhed!" Hans Skildring af en Middag hos den rige Konferentsraad Heinrichs, hvor der spistes paa Sølv, hvor der baade var hvide og sorte Tjenere, hvor der serveredes øster- og vesterlandske Spiser, og Maden krydredes med Karry, medens Desserten bestod af syltet Guayava, er uden Tvivl typisk for en Kreds af vestindianske Parvenufamilier, der slog Stort paa, men forresten vare uden Smag og Dannelse. Et andet Slags Extravagançe fandtes hos daværende Etatsraad (senere Konferentsraad) Brun, hvor Maden var saa slet, at man ikke engang kunde blive mæt. „Jeg anser Jevnhed for meget godt, men at faa ildelugtende Olie paa et Sted, hvor man kunde faa den fineste, er ikke Jevnhed." En Forklaring heraf ligger maaske i Bruns egen Yttring, at „det var Ingenting at tjene Penge, men holde paa dem var derimod meget vanskeligt." — „Jeg tilraadede ham at blive staaende ved det Lettere" — skriver Hennings.

Om Tonen i det selskabelige Liv i det Hele har Ramdohr gjort nogle gode Bemærkninger, som i det Væsentlige stemme med Hennings' Opfattelse, og hvad mere er, indeholde adskilligt Træffende den Dag idag. „Danskeren — siger han — har et stort Anlæg til Bonhommi, som kun fornægter sig, naar hans Egennytte træder frem, eller naar han tror sig tilsidesat af andre Nationer. Han er ikke meget lidenskabelig, ikke meget hurtig i sine Domme eller Handlinger, ikke meget snakkesalig eller meget støiende. Et vist Phlegma, der er forenet med Iagttagelses- og Opfattelsesevne, sund Følelse, rolig Dømmekraft, naiv Sorgløshed og Overbærenhed synes at være hans Hovedcharakter. Hans Sæder er hverken raa eller fordærvede ved Kunst. Han har Sands for Fornøielser, skjøndt især af den roligere Art. Alt dette skaber en Disposition til Fordel for den gode Tone, den moralske Anstand, Sikkerheden og den gjensidige Forekommenhed i Selskabslivet. Disse Fortrin finder man næsten i alle kjøbenhavnske Kredse, og man vilde finde dem overalt, hvis

ikke Partiaanden undertiden bevirkede, at de bleve kastede overbord". Hvad Ramdohr væsentlig har at indvende mod de Danske i Selskabslivet er „deres Mangel paa visse ydre Former, som man nu engang forlanger hos kultiverede Nationer, en Fernis, en ydre Politur, som ganske vist ingenlunde er afgjørende, men hvis Mangel dog forekommer de Kortsynede en Feil og endog bringer de Oplyste til at studse, fordi den synes dem at være Savnet af et ikke ligegyldigt Smykke. Mange danske Herrer og Damer mangle Kontenance, hin frie Anstand ved Indtrædelsen i og Bortgangen fra en Selskabssal, hin Gratie i Legemets Holdning, naar det er i Hvile eller bevæger sig, og navnlig naar det bøies. Nogle anlægge et ængsteligt, Andre et stivt uroligt, atter Andre et anmassende Væsen. Hos Mændene er den Feil hyppigst, som man kunde kalde „Abundants," Overflod af Former, en unyttig Mimik med Gebærder og Miner, der ikke altid holder Skjønhedslinien. Kvinderne ere sky og tilbageholdende overfor Fremmede og Halvbekjendte, hvilket ialfald er Tegn paa manglende Verdenstone. Kort sagt, den store Masse af Danske formaar ikke at holde Middelveien mellem fuldkommen Forsømmelse af den ydre Anstand og altfor ængstelig Overholdelse af de konventionelle Former. De have heller ikke bragt det vidt i den Gave at gjøre de almindelige Høflighedsyttringer, *politesse d'usage,* forbindtlige og tillokkende, navnlig ved deres Iklædning. De feile let, enten ved for meget eller for lidt."

Breve fra Numismatikeren Christian Ramus paa hans Udenlandsreise 1789—1793.

Meddelte af Provinds-Arkivar G. L. Wad.

Den nu snart forglemte, i sin Tid vel bekjendte og ansete Slægt Ramus (oprindelig Gren) stammede fra Norge, hvor den i det 17de Aarhundrede fostrede de to lærde Brødre, Geografen Melchior R. og Historikeren Jonas R. Den førstnævntes Børn gik til Danmark, og i næsten 200 Aar frembragte Slægten en Række fortjente Embedsmænd og Videnskabsmænd, bl. A. to Biskopper, en Justitiarius i Norges Overret, to Professorer i Mathematik, adskillige Præster og Provster, en Numismatiker og en Generaldirektør for Skattevæsenet, den 1874 afdøde Kammerherre F. E. Ramus, med hvem Slægtens Mandslinie udslukkedes.

Numismatikeren, med hvem vi her skulle beskjæftige os, var Christian Ramus, født 3. Januar 1765 i Mariboe, hvor hans Fader af samme Navn — Søn af den ældre og Broder til den yngre Biskop Ramus — da var Præst og Provst; i sin Barndom undervistes han af sin Moder, Barbara Thestrup, en Datter af den rige og som human Godseier bekjendte Frants Thestrup til Øllingsøgaard; men efter at hun i hans syvende Aar var bortkaldt fra ham og hans to Sødskende, tog hans Fader, der nogen Tid før havde faaet det store Stokkemarke Kald paa Grevskabet Knuthenborg, sig af hans Undervisning, som han dog snart overlod til fremmede Lærere, indtil Drengen 10 Aar gammel blev sendt til Herlufsholm, hvis Rektor, Professor Bernth, var gift med en Søster til Barbara Thestrup. Provst Ramus giftede sig igjen med Marie Stampe, en

Søsterdatter af hans forrige Hustru og Broderdatter af Geheimeraad Henrik Stampe; dette Ægteskab var dog ganske kortvarigt.

Da Christian Ramus havde gaaet sine reglementerede sex Aar paa Herlufsholm, dimitterede Professor Bernth ham 1781 til Universitetet med et udmærket Testimonium, der sluttes med Ønsket om, at han maa ikke alene naa, men endog overstraale Ramus'ernes og Thestrup'ernes berømmelige Navne. Ved Universitetet gjorde han sit Navn al mulig Ære og tog med smukt Udfald filologisk Examen 1784 og Attestats 1786; siden laa han paa Borchs Kollegium, hvor han fortsatte sine filologiske Studier samtidig med, at han underviste i Latin i Borgerdydskolen, der ifølge Abraham Kalls Udsagn i ham havde en af sine allerbedste Lærere.

Blandt hans Omgangsvenner i denne Periode træffes Historikeren Frederik Sneedorf, Juristerne Hurtigkarl og Nørregaard, Naturhistorikeren Gregers Wad, Filosofen Anders Gamborg og hans Skolekammerat K. L. Rahbek. Familierne Carstens, Feddersen, Kall og Riisbrigh stod han nær, og fra sin første Ankomst til Kjøbenhavn havde han Adgang til den udmærkede Filolog Jacob Badens Hus, der i selskabelig Henseende især fik sit Præg af hans aandrige og vittige Hustru Charlotte, født von Klenow; til deres Sønner, Filologen Torkel Baden og Historikeren Gustav Ludvig Baden, stod han i Venskabsforhold, og den sidstnævnte blev senere Ramus' Svoger.

For at fortsætte og udvide sine Studier havde Ramus det brændende Ønske at komme udenlands; Göttingen især, over hvis Universitet den navnkundige Filolog C. G. Heyne og en Kreds af udmærkede Lærde den Gang spredte en usædvanlig Glands, tiltrak ham; men hans Planer gik langt videre, i Italien vilde han studere Oldtidens Minder paa Stedet, og i Frankrig tænkte han at afslutte sine Vandreaar. Ved Hjælp af Stipendier og Tilsagn om Støtte fra sin Morbroder, Justitsraad Peder Thestrup til Westensborg (paa Falster), saa han dog omsider sit Ønske opfyldt; en anden Morbroder af ham, Hof- og Stadsretsassessor Ole Thestrup (død 1814 som Høiesteretsassessor og Etatsraad), der faderlig havde taget sig af ham i hans Studereaar, lovede at besørge Vexler

m. v. for ham under Reisen — et Arbeide, der var ligesaa brydsomt som utaknemmeligt og jævnlig gav Anledning til Misforstaaelser — og i Sommeren 1789 kunde Ramus da tage Afsked med Venner og Slægt i Kjøbenhavn; i September og Oktober besøgte han sine Slægtninge i Østofte og Halsted Præstegaarde, Venner paa Lolland og Falster, og den 12. Oktober forlod han sit Hjem, sin gamle Fader og sine Søskende, som han nu ikke i fire Aar mindre end et Fjerdingaar skulde gjense.

Paa Reisen kunne vi følge Ramus ved Hjælp af de Breve, han skrev hjem til sin Fader og til Assessor Thestrup; Størstedelen af dem er endnu opbevaret. Et Middel til at udfylde de Lakuner, som findes i Brevenes Meddelelser, haves i hans Reisedagbøger, som til Tider ere førte med stor Omhu, medens de af og til ere stærkt forsømte; men desværre er Haandskriften saa utydelig og Blækket tidt saa blegt, at det er forbundet med den største Øienfordærvelse at dechiffrere dem. Desuden gjemte Rasmus fra sin Reise en Mængde Optegnelser af arkæologisk og filologisk Indhold, Kollegiehefter o. lign., hvilke tildels ere opbevarede[1]).

Af disse Breve til Hjemmet skal her meddeles et Udvalg; i mange af dem vil man finde gode Bidrag til Brevskriverens egen Karakteristik, i andre interessante Skildringer af Datidens Liv og de politiske Bevægelser i en stærkt gjærende Periode. Brevskriverens Retskrivning er moderniseret.

Vi begynde med et Brev til Assessor Thestrup, skrevet kort inden Afreisen fra Hjemmet.

Stokkemarke d. 1. Sept. 1789.

Høistærede Morbroder!

Det gik da rigtigtnok, som jeg havde ventet det; Falster holdt Dem dog nogle Dage over Deres Bestemmelse, og jeg er endda vis paa, at Justitsraad Stabel[2]) har sagt Dem, at De kunde gjerne have blevet længere borte endnu. Skjøndt ubuden skulde jeg dog, overbevist om at være velkommen,

[1]) De Breve, som han under Reisen modtog fra Danmark, har han utvivlsomt ogsaa gjemt; men de ere nu alle gaaede tabte.

[2]) Justitsraad Nicolai Stabel, en Kollega af Assessor Thestrup.

have bivaanet den Fête, som Deres Broder[1]) inden Deres Afreise gav, hvis jeg enten kunde have faaet bekvem Befordring til Vogns eller havt Leilighed til at føre min nødvendige Habit med paa en Hest. Men begge Dele vare paa den Tid lige umulige. Rygtet havde i Forveien fortalt mig noget om dette forestaaende Gilde, og jeg nægter ikke, at jeg jo havde ventet, at Posten havde bragt mig ikke nogen solen Invitation, men blot en Efterretning om Sagen fra Deres Broder, som blot kunde have forsikret mig om, at han ikke alene ikke havde noget imod, at jeg kom, thi dette kunde jeg da nok vide forud, men ogsaa, at han ønskede min Nærværelse. Dette er nu igjen — vil De maaske sige — Stolthed og utimelig Higen efter at agtes og at sættes Pris paa, men det kan ikke hjælpe længere at reise mig for sligt, jeg er nu altfor gammel i disse Grundsætninger og finder sandt at sige ogsaa saa megen Understøttelse for dem i min Fornuft, at jeg vel næppe staar til at forbedre eller forandre. Og er det overalt en gal Filosofi at agte sig selv og at være ilde tilfreds, naar man synes at finde Beviser paa Ringeagtelse af Andre? I Sandhed, jeg véd ikke, hvorledes god sædelig Opførsel kan bestaa uden dette. Kaadhed, Uforskammenhed, Vindmageri og alle disse smukke Sædelighedens Kontraparter reise sig ene heraf eller dog kunde ikke være til uden Mangel paa Agtelse for sig selv. Men nok herom. Jeg er for lang Tid siden god igjen og besøger vist Deres Broder endnu inden denne Uges Udgang, for at overbevise ham derom, hvis, som man skulde tro, han har nogen Tvivl om det modsatte og frygtede derfor.

Med Posten i Gaar havde jeg Brev fra Baden[2]) i Göttingen; han melder mig, at min Ankomst dertil sker tidsnok ved Slutningen af Oktober. Imidlertid, for ikke at reise paa den allerubehageligste Tid, har jeg besluttet at gaa herfra omtrent midt i September eller lidt derover. Det kan derfor ikke blive længe, inden jeg maatte have mine Remisser til

---

[1]) Formodentlig Justitsraad Peder Thestrup paa Westensborg eller Amtsforvalter Matthias Thestrup i Nykjøbing p. F., ogsaa Broder til Ramus' Moder.

[2]) Torkel Baden, Ramus' jævnaldrende Ven, reiste 1788—91 i Udlandet, død 1849 som Professor.

Reiseomkostningerne tilsendte. Efter Aftale med Dem udbeder jeg mig og venter 100 Rdlr. og deraf saa mange, som det var Dem muligt, i god og gjældende Kurant. Jeg skriver i Dag til Professor Baden[1]), som lovede at skaffe mig 50 Rdlr. Kurant og giver ham, som jeg haaber, De tillader, Adresse paa Dem til at indvexle dem. Her i Landet skal jeg paa alle Steder se at opsnuse, hvad jeg kan faa fat paa, men jeg skal først til Falster at faa nogen Penge der. — Min Ekvipering til min Reise har kostet mig saa meget, at jeg ikke har været i Stand til at betale dette Alt med de Penge, som jeg dertil havde laant af Deres Broder. Jeg har en Regning paa mig hos Kræmmer Clausen paa 17 Rdlr. 5 Mk. 8 Sk. for et Stykke Lærred af 59¼ Alen, og jeg vil endnu komme til at lade mig et og andet Stykke gjøre til min Reise. Disse Ting, bedste Morbroder! har De nok den Godhed at udbetale for mig efter Anvisning, da De igjen ved at aftrække fra mit første Aars Gage gjør Dem betalt.

Endnu ikke denne Gang tager jeg Afsked fra Dem, thi De ser Breve fra mig oftere, inden jeg reiser. Min Fader hilser Dem flittig, og min Søster[2]) ligesaa. Dem beder jeg paa det indstændigste at formelde min Hilsen til alle Venner og Velyndere omkring Dem — — —

Göttingen d. 29. Oktbr. 1789.

Høistærede Morbroder!

— — —

Min Reise fra Rødby til Kiel var ret lykkelig, i ringere end 24 Timer lagde jeg disse 16 Mil tilbage. En Del af Natten maatte jeg tilbringe paa Kielerfjord, hvor saa tyk en Taage overfaldt os, at vi ikke turde seile længere. I Kiel traf jeg den Mand, Kammerherre Brockdorff[3]), til hvilken jeg havde Adresse fra hans Kusine Fru Baden, syg, søgte derfor om Eftermiddagen at divertere mig nogenlunde selv og gjorde

---

[1]) Jacob Baden.

[2]) Franciska Margrethe Ramus, født 1763, forlovet med Herredsfoged i Lollands Nørre Herred, Gustav Ludvig Baden.

[3]) Kmhr. Kai Frederik Brockdorff, hvis Moder var en Søster til Fru Charlotte Badens Fader, Major G. L. Klenow.

en Tur i en Baad til Kanalen. Dagen derpaa forlod jeg Byen og gik med Posten til Hamborg. Jeg kom her Fredag Formiddag, men besluttede, for at se mig lidt om i denne berømte By, at opholde mig her til den følgende Postdag, som var næste Onsdag. I Hr. Clausen, Konrektor i Altona, fik jeg strax, ved Hjælp af et Brev fra hans Broder i Lolland[1]), en meget god Ven, og havde af ham, medens jeg opholdt mig her, uendelig megen baade Nytte og Fornøielse. — — — Jeg besøgte ogsaa i Altona Fru Hornemann, som meget glædede sig over at se En fra sit Land og af sin Familie[2]). Jeg fortæller Dem aldeles Intet om Hamborg, thi De har, som jeg véd, selv været der og set Alting. Byen synes mig ret at være en Trompeterby imod Kjøbenhavn, dens Indbyggere nogle stolte Kanailler, dens ædle Raad nogle høist komiske Patroner, men deres Komoedie er smuk. Jeg saa 2 Stykker opførte, i hvilke begge Schrøder[3]) selv havde en betydelig

[1]) Gottlieb Ernst Clausen, senere Rektor ved Gymnasiet og Professor, Broder til Henrik Georg Clausen, den Gang Kapellan i Mariboe, senere Stiftsprovst i Kjobenhavn, 1790 gift med en Kusine til Ramus.

[2]) Foruden sin Moders Kusine, Bodil Birgitte Hornemann, født Riegels (Enke efter Justitsraad Ole H.), som Ramus kalder fornuftig og oplyst fremfor Tusinde af sit Kjøn, traf han tilfældig i Hamborg sin Ven K. L. Rahbek, der i hans Stambog efterlod følgende Vers:

Snart svinde Ungdoms blide Dage hen,
Thi snar som Lynet svinder Støvets Lykke,
Dog nyde vi et Glimt af dem igjen,
Naar vi en Ungdoms Ven op til vort Hjerte trykke.

Ven! naar Du mindes Susaas blide Egne,
Gjenkald Dig da vort Venskabs Foraar dér,
Tænk paa Din Rahbek, som vil allevegne
Med Venskab mindes Dig, hvor end vi begge er.

Ved vort uformodenlige Møde
til gammelt Venskabs Erindring
Rahbek,
Herlovianus.

Hamborg d. 19. Okt. 1789.
Symb.: Ubi bene, ibi patria.

Ramus' Stambogsblad til Rahbek af 21. Oktbr. 1789 er meddelt i »Museum« 1895 II, 185.

Da Rahbek som Student en Tid opholdt sig paa Herlufsholm, læste han Justinus med Ramus, der ikke stod sig godt med sin Horer; herved knyttedes Venskabet mellem den ældre og yngre Herlovianer.

[3]) Den berømte Skuespiller Friedr. Ludwig Schrøder, om hvem mere end nok kan læses i Rahbeks Erindringer.

Rolle, og saavel han som hans Kone behagede mig særdeles. Hamborg forlod jeg Onsdag Eftermiddag og gik med en saakaldet Eber (Smakke) til Haarburg, hvorfra jeg med Posten lod mig indskrive til Hannover. Dette, ikke i Hamborg, men først i Haarburg at lade mig indskrive til Posten, var et Kneb, som saamænd min Leietjener i Hamborg lærte mig, og er fordelagtigt derfor, at Pengene i det Hannoverske gjælde mer end i Hamborg. Fra Haarburg kom jeg strax i den forskrækkelige Maskine, die Landkutsche, som De selv kjender, og maatte nu med denne følge som i en Procession lige til Göttingen. Befordringen gik bestandig, naar jeg undtager en Times Tid eller to, som den opholder sig paa hver Station, og dog gik fulde tre Dage bort til de 28 Mil fra Hamborg til Göttingen; thi først Lørdag Aften ankom jeg her. — — — Udenfor Göttingen modtog den unge Baden mig og geleidede mig til det Logis, der var bestilt og stod færdigt til mig. Denne Landsmand og gode Ven af mig er alt nu borte, thi han reiste i Gaar til Wien, hvor han bliver i Vinter. En anden Landsmand, Bendtsen[1]) fra Fredensborg, er her vel endnu, men han reiser herfra om 14 Dage hjem. Her bliver altsaa kun af mine Landsmænd tilbage et meget ungt Menneske, en Christensen fra Jylland, og en Grev Rabe[2]) fra Lolland, som med sin Hovmester var ankommen hertil nogle Dage før jeg. Min Opvartning har jeg alt gjort hos adskillige af Professorerne, og bilagt, som man kalder det her, det er, ladet mig tegne til og betalt de Kollegier, som jeg hører. Ingen af disse ere endnu begyndte, men i Morgen begynde de fleste. Min Reise hertil kostede mig, som jeg havde gjort Regning paa, fulde 50 Rdlr., hvoraf min Overfart over Vandet, som kostede mig 14 Rdlr., og mit Ophold i Hamborg, hvor jeg ikke slap ringere end med 15, borttog det meste. Her i Göttingen har jeg alt til at forskaffe mig de Nødvendigheder, som jeg strax maatte have, og til at etablere mig udgivet og udgiver efterhaanden saa meget, at min Kasse snart igjen er tom. De véd, at jeg snart ingen Klæder bragte med mig

[1]) Bendt Bendtsen, en Bekjendt af Ramus, senere Rektor i Frederiksborg.
[2]) Grev Frederik Christian Raben, død 1838 som Besidder af Grevskabet Christiansholm.

hertil, og jeg har derfor strax maattet ladet mig gjøre nogle her. Men da saavel Materialierne hertil, som ogsaa det øvrige af Brænde, The, Sukker, Kaffebønner (thi jeg har forsynet mig strax med en liden Kvantitet af hvert Slags, som skal være den klogeste Økonomi), Thetøi, Spisetøi samt Støvler, Sko etc., som jeg har maattet anskaffe mig, ere her i en uforskammet Pris, ere mine Penge saaledes medgaaede, at jeg snart, hvis jeg ikke understøttes, vil komme i Forlegenhed. Med en Kjøbmand i Hamborg, som De havde sagt mig, talte jeg ikke, thi da jeg ikke havde Adresse til nogen, kjendte de Herrer som nogle stolte, impertinente Knægte, og desuden formedelst Mangel paa Færdighed i Sproget var noget frygtsom [for] at indlade mig med Fremmede, lod jeg det glide over og ræsonneret mig til, at det vel kunde gaa an. Se, bedste Morbroder! hvilken stor Handelsmand i Kjøbenhavn, der forlanger af sin Korrespondent i Hamborg at udbetale mine Vexler og tilsende mig dem, vil lettere kunne udrette dette end jeg, som var ganske ubekjendt. De har selv mange Bekjendtere og Venner imellem de Herrer Kjøbmænd i Kjøbenhavn, og hvilken af disse De forlanger det af, at sende Vexler til mig til sin Ven i Hamborg og lade ham med Posten tilsende mig Pengene, vil ikke nægte det. Jeg har igjen bedet Badens i Kjøbenhavn, om de kan det, at skaffe mig Kuranter og givet Anvisning paa Dem til at indløse dem. Jeg har skrevet det samme til min Fader og beder ogsaa Dem, bedste Morbroder! at give Dem lidt Uleilighed hermed; thi betaler De i Sedler, og mine Vexler deri udstedes, taber jeg $^1/_4$ af Kapitalen, og da gaar det galt. I Louisd'ors eller hollandske Dukater, dog helst de første, som imod grov Kurant skal beregnes mig til 26 Mk. dansk Stykket, hvorom De paaminder Kjøbmanden, naar Pengene sendes mig. — — —

Göttingen d. 22. Novbr. 1789.

Høistærede bedste Morbroder!

— — — Det er med Doktor Bendtsen[1]), som nu ogsaa forlader Göttingen, at dette Brev sendes Dem, og han har

[1]) Bendtsen havde nylig i Göttingen taget Doktorgraden.

lovet mig personlig at overlevere dette for at berette Dem som et Øienvidne, hvorledes jeg lever her. At denne gode Fyr saa hastig efter min Ankomst reiser herfra, gjør mig saa meget mere ondt, som mine tilbageblevne Landsmænd nu ere kun faa og saadanne som de er. Jeg skal af disses Omgang ikke love mig megen behagelig Morskab i Vinter, saa at, hvis jeg ikke iblandt Tyskerne her kan være saa lykkelig at gjøre nogle gode Bekjendtskaber, vil Tiden imellem Stunder falde mig lang. Thi her er ingen Maader at søge Adspredelse paa eller offentlige Divertissements, det er Ulykken; og dog vilde disse vist være lige saa tjenlige her, naar de bleve brugte med Maade, som de kunde være skadelige, naar de misbrugtes. Den almindelige Fornøielse her: at spadsere ud omkring til de nærliggende Byer og Smaastæder betager den slemme Aarstid; da her ingen Toldbod er, ingen Løngange og ingen Vesterbro, saa er her med saadan Vei og Veir, som det nu er, aldeles ingen Promenader i Göttingen.

— — — Frygt for ikke at kunne komme ud med de Stipendier, jeg haver om Aaret, har drevet mig til at skrive med denne samme Leilighed et Brev til Professor Horneman[1]) om at give mig et eller andet lidet Stipendium til; men hvor meget jeg end har søgt at gjøre ham det begribeligt, at jeg ikke kan leve af det, jeg har, og at han let, uden at skade Nogen, kan lade mig endnu faa et af de mange smaa Stipendier, han har at disponere over, har jeg dog kun lidet Haab om at se dette Ønske opfyldt. Det sidder nu saa gammelt indgroet i de Folks Hoveder, at man ikke bør have mere end 2 Stipendier paa én Gang, at ingen Betragtning af forandret Levemaade eller dyrere Tider kan virke noget til at kuldkaste dette Princip.

Her gaar i Byen det besynderlige Rygte, som jeg ikke véd, hvorfra er kommen, at der i Kjøbenhavn skulde være Allarm og Oprør. Denne Snak sætter mig rigtignok i nogen Frygt, skjøndt jeg formoder og haaber, at der er intet om. Jeg véd nok, at der er ikke nogen synderlig god Forstaaelse imellem Kjøbenhavns Borgere og Ministeriet, men dog skulde dette vel aldrig være brudt ud dertil. Det vilde kanske ikke

[1]) Theologen Claus Frees Horneman.

skade — vil De maaske sige — om de længe trykkede Undersaatter satte sig lidt paa Bagbenene og, som i Frankrig, afkastede de Lænker, som de mægtige Aristokrater saa længe har holdt dem bundne i, medens de udsugede deres Marv og ødelagde dem; og jeg har intet Andet herimod end dette, at slige voldsomme Kure sjeldent have nogen lykkelig Indflydelse paa den nærværende Slægt, og er i Almindelighed farlige og forskrækkelige for dem, som ere i Nærheden, og jeg kan derfor ikke andet end være i nogen Bekymring, da jeg har Dem og saa mange andre Venner i Staden, hvor Tumulten skulde være. Jeg venter sikkert med næste Post nogen Oplysning om denne Sag, og faar jeg den ikke, vil jeg ikke blive vel tilfreds. Fra min Fader havde jeg med sidste Post Brev og den glade Efterretning, at han i sin Enlighed levede rolig og fornøiet. Det vigtige Skridt med min Søster er nu gjort[1]; Himlen give, at det nu maatte falde saa lykkelig ud, som jeg ønsker dem det!

— — —

Göttingen d. 30. Decbr. 1789.

Høistærede Morbroder!

— — — Pengene ankom i Gaar og vare mig virkelig usigelig kjærkomne, thi jeg var nu ganske blottet, og Kvartalet var for Haanden. At jeg maatte have tømt min Kasse, vil De let indse, naar De erindrer, at jeg af de medbragte Penge havde maattet lade mig gjøre Klæder[2], betale Omkostningerne ved Indskrivningen ved Akademiet, betale Kollegierne, som alle betales forud, at jeg havde forsynet mig med Brænde osv., og naar De tillige betænker, at man ikke gjør sig det rette Begreb om Levemaaden her, naar man sammenligner den med Kjøbenhavns eller andre Stæders hos os. — — — Jeg kan ikke, som jeg havde tænkt at burde det, skikke min Vexeller nogen Kvittering, thi Himlen og ikke jeg véd, hvem dette Subjekt er, som har sendt mig mine Penge; vil han have noget Bevis fra mig, skal han først med et Par Ord forlange det.

[1] Hun havde havt Bryllup med G. L. Baden.

[2] Ved Ankomsten til Göttingen blev det strax Ramus klart, at hans kjøbenhavnske Klædedragt ikke kunde passere dér.

— — —

Deres sidste Brev har foraarsaget mig ubeskrivelig megen Glæde; det lægger paa det tydeligste for Dagen den Affektion, som De uafladelig vedligeholder for mig, og som De saa meget og tilstrækkelig har bevist baade i Ord og Gjerninger, men og siger mig Deres Brev saa mange forbindtlige og smigrende Ting, at min Egenkjærlighed ikke har kunnet andet end kildres derved. Hvad de fordelagtige Tanker angaar, som De yttrer om mit Hjerte, da har jeg søgt altid at fortjene disse og tør love, at jeg Intet skal efterlade for at vedligeholde dem, men angaaende de Forventninger, som De synes at have fattet og tror Dem berettiget til at have af mine Talenter og Studeringer, da bør jeg alvorlig paaminde Dem om ikke at overspænde disse; det er ubehagelig at bedrage sine Venners gode Forhaabninger, men man er uskyldig deri, naar disse ere uden Hensyn til det Maal af Kræfter, som ere blevne os til Del. I Sandhed, mine Naturgaver, det erkjender jeg selv altfor vel, ere ikke til, at jeg kunde gjøre Paastand paa at gjøre Opsigt i Verden, og tænker De paa noget Sligt, da forbeholder jeg mig at være fri for Tiltale, dersom Deres Forventning slaar feil, og Dem selv alene bliver Skylden at tillægge for Deres skuffede Haab. Dog ingenlunde dispenserer jeg mig fra at anvende alle mine Kræfter med al mulig Flid og Arbeide for at gjøre mig saa duelig, som det kun staar i min Magt; men da det filosofiske Axiom staar mig fast, at Virkningerne ikke kan være større end Aarsagen, som frembragte dem, saa besværger jeg Dem ikke deraf at vente noget Overordentligt.

Göttingen bliver mig efterhaanden mere og mere behagelig, jo nøiere jeg bliver bekjendt med dens Sæder, og jo mere jeg bliver vant til at rette mig efter dem. — — — Iblandt de faa, som jeg endnu hidindtil er bleven bekjendt med og omgaas, er en Svensker, en Sekretær Kämpe, som alt var her til Hviids Tid og hvis Navn De vil have set i sl. Hviids Dagbog[1]). — — — Med mine adelige Landsmænd,

[1]) Den 1788 afdøde Regensprovst, Professor A. C. Hwiid havde 1787 udgivet »Udtog af en Dagbog, holden i Aarene 1777—80 paa en Reise«, hvori han (S. 55 f.) omtaler, at han i 1777 i Göttingen traf Sekretær

Grev Rabe og hans Hovmester, har jeg meget lidt Omgang; enten det er af Stolthed eller Dumhed, at de skyer deres danske Landsmænd, véd jeg ikke, men vores Konversation er yderlig hofmæssig. Vi have været inviterede til dem en Gang og har derpaa aflagt vores Visit oven paa; vi invitere dem da en Gang igjen og faa formodentlig ogsaa en Visit dertil; og dette er vor Omgang. Med Christensen derimod, som foruden disse er min eneste danske Landsmand, omgaas jeg meget; dette er et besynderlig godt Menneske, og jeg kan for hans uindskrænkede Artighed og Tjenstvillighed imod mig ikke andet end elske ham meget. I Aften — det er Nytaarsaften — skal Burscherne have adskillige naragtige Ceremonier, som jeg ret længes efter. De skal for det Første have den slemme Skik at lægge hist og her paa Gaderne et Slags Raketter, som man kalder Schläger, med Lunter i, som skal give stærke Knald. Naar de attraperes i dette Forehavende, tages de uden Skaansel ved Vingebenet, men det véd de godt at hytte dem for. Dernæst skal da ogsaa, naar Klokken i Nat slaar 12, alle paa én Gang slaa deres Vinduer op og istemme denne Nyaarssang: Pereat das alte Jahr, vivat das neue! og en stor Mængde trække ud af Byen og for en af Portene vræle nogle Gange disse Ord. Dette er saadanne smaa Levninger af de tyske Akademiers gamle Sæder. Dog, disse ere ikke de eneste Levninger; man hører endnu jævnlig Tale om Dueller og Klammerier, hvorved dog sjælden udøses meget Blod, men Vedkommende tie stille dertil, saa længe det ikke gaar til Mord og Drab.

— — — Jeg beder hilse Deres gode Drenge[1]) og alle andre mine Venner og Bekjendte. — — —

Göttingen d. 15. Marts 1790.

Høistærede Morbroder!

— — —

Kollegierne for denne Vinter høre nu efterhaanden op, og to af dem, som jeg hørte, ere alt endte. De ere igjen

Carl Kämpe, der opholdt sig dér som Ven og Hovmester for en svensk Kavalleriofficer; Hwiid fandt megen Behag i K., som var vel kjendt med dansk Literatur og danske Lærde.

[1]) Assessor Thestrup, der siden 1786 var Enkemand, havde to Sønner, Peter og Frants, begge døde som Kammerjunkere.

anslagne at begyndes til d. 19. i næste Maaned; men den Maaned vil dog nok gaa til Ende, inden de tager deres Begyndelse. Jeg har været meget vel fornøiet med den Undervisning, jeg har haft i Vinter, og jeg vil haabe at blive det ligesaa for i Sommer. Det er en herlig Sag med disse Kollegier, at man just vælger de vigtigste og interessanteste til at læse over og det, som de Studerende mest behøve Undervisning i. Heynes[1]) Kollegier ere mig de betydeligste og ere — det forstaar sig — ganske fortræffelige. Dog kan denne Mand for sine mange Forretninger ikke læse saa meget, som man nok kunde ønske at høre af ham. Men dog taber man i det Virkelige heller ikke herved, thi han udarbeider imidlertid Skrifter, af hvilke man kan hente lige saa megen Undervisning som af hans mundtlige Foredrag. Ved Akademiet har ellers Juristerne Overbalancen: af disse er Tallet langt større end af de andre. Virkelig ere ogsaa [disse] Videnskaber, tillige med de dertil for en Del henhørende politiske, Kameral-Økonomi og Politi-Videnskaber, bedst her ved Akademiet besatte. Af theologiske Lærere er her kun et Par ret gode, af Filologer ogsaa faa, dog at mærke, den ene Heyne veier op imod mange, og ligeledes af Medici. Imidlertid er her store og berømte Mænd i alle Videnskaber, saa man kan i intet Fag være forlegen.

Et blodig Optrin forefaldt for faa Dage siden ved vort Akademi. To Burscher duellerede, og den ene blev saa farlig saaret, at man alt for nogle Dage siden ganske har opgivet alt Haab om hans Liv. En ubetydelig Querelle paa et Billardhus gav Anledning til denne Feide, som vel ikke er sjælden i sit Slags — thi Dueller skal her falde temmelig ofte — men er bleven saa almindelig bekjendt, fordi det her gik videre, end sædvanlig sker. Man bruger ved slige Leiligheder at hugges, og den første lette Blessure ender gemenlig Affæren; paa den Maade blive de fleste slige Batailler skjulte. Men her kom Lidenskaberne med i Spillet, og man hørte ikke op, inden den ene faldt om og laa svømmende i sit Blod; de Andre, Kontraparten og Sekundanterne, toge da Flugten —

[1]) Chr. Gottlieb Heyne, Prof. der Beredtsamkeit, berømt tysk Humanist, død 1812.

thi det skete som sædvanlig paa en Stue — og blive nu solenniter relegerede.

Et Rygte har jeg hørt her at mumles om, som har gjort mig noget frygtsom, skjøndt jeg fra Kjøbenhavn ikke har havt nogen Bekræftelse derpaa, det var, at vor Kronprinds skulde have vist nogen Spor til samme Sygdom, som hans Fader har. Jeg har nægtet dette dristig, men jeg har dog ikke kunnet undgaa at have nogen Tvivl, især da jeg erindrer, at man sagde i Kjøbenhavn, at hans Nervesystem ikke skulde være det sikkerste. Om Bernstorffs Fald snakker man endnu, men ogsaa dette nægter jeg, fordi jeg ikke kan se Grunden dertil. Han skal ikke være russisk sindet, siger man, men feiler uden Tvivl deri[1]; Bernstorffs Interesse kan jo ikke stride mod nogen af Prindsernes, og jeg synes, de maatte gjerne ønske at beholde ham, hvem af dem saa spiller Mester. I en Avis har jeg set, at en farlig Syge iblandt Kvæget skulde være udbrudt i Holsten, og i en anden, at Kvægsygen var i Fyen; det er bedrøveligt, skal denne Plage nu igjen træffe os. Om Uroligheder i Tøndern i Anledning af den frie Udførsel af Korn er mig ogsaa fortalt Et og Andet, men dog ikke saa meget, at jeg kan vide, om Sagen er af nogen Betydenhed eller ikke. Kort, mine Efterretninger og Nyheder fra mit Fødeland ere meget usikre, og sjælden opvartes jeg med nogle af disse fra mine gode Venner. Men saa meget desto behageligere vil det være for mig snart at faa nogle interessante Efterretninger fra Dem. Skriver man endnu ligesaa rask hos os? og kommer ved den Leilighed noget Godt ud? O, kunde jeg af og til faa en eller anden saadan vigtig politisk Pjece, da vilde jeg derved blive glædet besynderlig, og ogsaa vilde jeg derved kunne vise de Herrer her, som tænke ringe om Danmark, hvor meget de fare vild, thi det tilstaar de Alle, at Trykkefriheden er den største Gave, som kan tilstaas en Stat, og den sikkerste Barriere mod Vold og Despotisme.

— — —

[1] Disse Rygter om Bernstorff vare ikke saa urimelige, da han netop paa denne Tid var ilde omtalt i St. Petersborg paa Grund af Danmarks Optræden i den russisk-svenske Krig 1789.

Göttingen d. 25. Juli 1790.

Høistærede Morbroder!

Kjær var mig, bedste Ven, Ankomsten af mine Remisser denne Gang, thi sandt at sige, de bleve saa længe ude, at jeg begyndte halv at blive urolig. Jeg havde lovet Betaling før, end jeg kunde præstere den, og den lille Rest, som jeg havde reserveret mig at tære paa, gik til Grunde. Imidlertid, som jeg før har sagt Dem, jeg havde ikke og kan aldrig ved slige Forhold have nogen Nød, saa længe jeg har den Landsmand, som jeg paa nærværende Tid har her, thi baade har han en skjønne stor Vexel og er tillige en god Økonom, og ikke mindre villig er han til at tjene mig, saa snart jeg forlanger det. — — — Men alle mine Griller forsvandt, og mine Bekymringer adspredtes, da jeg i Tirsdags med Posten fik Brev fra min Kommissionær i Altona og med den agende Post Dagen derpaa i godt Guld tilsendt 113 Rdlr. 5 Mk. i hannoverske Konventionspenge. Jeg aflægger Dem igjen min sande Taksigelse, — — —. Denne Understøttelse er ellers ikke kommen mig utilpas til adskillige extraordinære Udgifters Bestridelse i Vinter, saasom adskillige Sprogmestre, Ekvipering til min Reise etc., til hvilke Ting jeg maa begynde at opofre saavel noget af min Tid og Omsorg som af min Pung. De ser, høistærede Ven, heraf, at jeg ikke er betænkt paa at forlade Göttingen endnu noget, og jeg beder Dem om Forladelse, at jeg heri handler lidt imod Deres gode og velmente Raad. De kan ikke tvivle om, min Ven, at det Raad, De giver mig i denne Sag, jo meget understøttes saavel af min egen Begjærlighed efter Tiltrædelsen af den behagelige Reise, jeg har at gjøre, som ogsaa af den glade Forventning at kunne se Dem, mine øvrige Venner og mit Fædreneland igjen saa meget snarere; og De bør derfor ikke tro Andet, end at meget vigtige Grunde paa den anden Side bestemme mig til at handle heri saavel imod min egen Fordel og Tilbøielighed, som imod Deres Ønske, og disse Grunde ere, som De let vil selv kunne skjønne, ikkun Bevidstheden med mig selv om ikke at være endnu saa vel forberedet til denne Tur, som jeg ønsker at være og tror at burde være det. — — — Naar Svalerne til næste Aar komme igjen, giver jeg mig med dem paa Flugten, og

da har jeg Tiden for mig til at udse mig en bekvem Plads til at opslaa min Rede for næste Vinter; — — — over Wien til Italien, derfra gjennem Schweiz til Frankerig og Engelland, hvortil jeg, for at gjøre Maleriet fuldkomment, lægger til: over Holland igjennem Westphalen, over Rhinen igjennem disse Lande, eller endnu bedre: over Dresden, Berlin, igjennem Mecklenborg og hjem. Dette er det fuldkomne Omrids af en Tur omkring Europa, og jeg tilstaar Dem det gjerne, jeg gaar til at begynde denne med det Forsæt og den Villie at fuldføre den efter denne Plan. — — —

Et Par overmaade behagelige Dage har Etatsraad Bartholins[1]) (fra Aastrup) Ophold i Göttingen forskaffet mig. Han kom hertil med sin hele Familie (deriblandt en ret kjøn Datter) i Fredags fra Pyrmont og bliver her endnu i Dag over — han gaar her fra paa en Tur igjennem Sachsen og venter ikke at komme hjem før sildig ud paa Efteraaret. Han diverterer sig her meget vel ved at besøge alle Professorernes Kollegier og adskillige af Professorerne, og siger at kunne have Lyst at blive her et helt Aar om. I dette Øieblik (Kl. 7 Morgen) kommer han til mig for at følges med mig paa adskillige Kollegier. Han har paalagt mig meget at formelde Dem sin Hilsen. Min Reise til Pyrmont har jeg næsten igjen begivet, det koster mig for mange Penge. Deres Efterretning om Riegels's Etablissement paa Falster var mig meget interessant; hvad der vil komme ud af og om han derfra endnu vil fortsætte sine Anslag paa Jomfru Hincheldey vil jeg være nysgjærrig at vide[2]).

Et skrækkeligt Spektakel er i Byen her i Dag, og var i forrige Nat. En Bursch blev i Gaar pryglet af nogle Snedkersvende, og en 400 lærde Kolleger toge deraf Anledning til at forsamle sig i Nat for Snedkersvendenes Herberge, slaa Vinduerne ind og nedrive deres ny og zirlige Skilt. En Del andre Vinduer omkring i Byen gik ved samme Leilighed i Løbet.

---

[1]) Etatsraad og Høiesteretsassessor Johan Eichel Bartholin til Stamhuset Aastrup.

[2]) Ramus' Slægtning, den historiske Forfatter Niels Ditlev Riegels, der dengang var ugift, boede i adskillige Aar i Højet paa Falster. Han har altsaa lagt an paa en af den rige Justitsraad Hincheldeys Døtre paa Ourupgaard, hvilket Anslag imidlertid ikke lykkedes.

Indtil nu (Kl. 3 Eftermiddag) have Burscher og Haandværkssvende fægtet imod hinanden omkring i alle Gader, og endnu skal Allarmen være i fuld Gang. Jeg holder mig forsigtig inde og véd derfor lidt af disse mordiske Optøier, uden hvad En eller Anden, som af en Hændelse kommer her i Huset, fortæller mig. Udfaldet af denne slemme Historie, som kan blive farlig nok, da det formodentlig til Natten vil blive et almindeligt Mytteri, skal jeg melde Dem med næste. — — —

Leipzig d. 18. Mai 91[1]).

Høistærede Morbroder!

Jeg er nu, bedste Ven, kommen i de Egne, som De en Gang ogsaa har besøgt, og medens jeg efter min Plan forfølger min Reise igjennem Halle, Berlin og Dresden, vil jeg endnu kunne fryde mig over denne Tanke i lang Tid. Og har da denne Erindring noget behageligt for mig, vil De spørge. Ja, min Ven! naar jeg gaar at spadsere her i de herlige Spadseregange, naar jeg besøger den skjønne Rosendal, beser Kabinetter, Kirker osv., da falder det mig strax ind: her var ogsaa den bedste Ven, den gode Morbroder — og strax er ikke alene Erindringen om Dem levende hos mig, men alle disse Steder bekomme noget interessant og angenemt for mig, som om jeg i disse var levende samlet med Dem. — — — For mig, min Ven! som kommer fra de triste Egne om Göttingen, — — — har det herlige Sachsen, hvis skjønne hvide Marker, som naturlig Godhed og deres Dyrkeres Flid lige meget gjøre frugtbare, — — — hvad en angenem Lædskedrik er den Tørstige, en behagelig Vederkvægelse, og Leipzig, som i sine environs indslutter alle disse Fuldkommenheder, var mig et Paradis; kuns den ubekvemme Tid, i hvilken jeg

[1]) Efter omtrent halvandet Aars Ophold i Göttingen, hvilket Tidsrum Ramus med stor Flid havde benyttet til Studier, forlod han den 26. April 1791 denne Stad og reiste over München, Kassel, Eisenach, Gotha, Erfurt, Weimar til Jena, hvor han gjorde Bekjendtskab med en dansk Kammerjunker Buchwald, som under sin Studietid her havde giftet sig med en Kvinde af ringe Stand. Fra Jena kjørte Ramus til Leipzig, hvorfra han hjemsendte følgende Brev med en dansk Jøde, Cohn, som han traf ved Messen.

er kommen hertil, det er den uophørlige Støi af den utallige Mængde forsamlede Mennesker og den bestandige Trængsel, hvori man befinder sig, hvor man gaar og staar, thi det er just paa denne Tid en af de store Leipziger-Messer, forstyrre mig noget i Nydelsen heraf. Jeg søgte virkelig just at indtræffe her til denne Tid, fordi man, det er sandt, virkelig ser Leipzig i disse Dage i sin største Glimmer. Men jeg maa bekjende, jeg er kun alt for tidlig bleven mat heraf, og den uoverseelige Mængde af Varer og Kostbarheder, den Vrimmel af Mennesker og de Høitideligheder, som anstilles daglig til disses Underholdning, Komoedier, Koncerter osv. skulde jeg Alt gjerne bortgive for i mere Rolighed og med bedre Smak [(?) Smag] at nyde saavel de herlige Egne her omkring som de gode og artige Folks Omgang, med hvilke jeg her har gjort Bekjendtskab, og med hvilke utallige Beskjæftigelser og Adspredelser nu næppe tillade en nogen ret fornuftig Samtale, og hvilke, da de uophørlig overløbes af besøgende Fremmede, man ikke kan tage det ilde op, at de kun kan skjænke hver enkelt Person en kort Underholdning. — — — I Weimar havde jeg den Ære at gjøre den berømte Wieland min Opvartning og at underholde mig med ham en halv Times Tid; dette er Alt, hvad man kan vente af denne Lærde, da han til alle Tider er særdeles okkuperet. Diskursen med denne Mand var om lærde Ting [1]), men af hans Svigersøn, Prof. Reinhold i Jena, erfarede jeg, at han var en særdeles stor Velynder af vores Baggesen, som paa sin sidste Reise i Tydskland havde opholdt sig hos Wieland ganske 8 Dage; ogsaa har Baggesen gjort tyske Vers og sendt ham nogle, som skal være fortræffelige. Den nylig nævnte Reinhold vil De maaske inden kort Tid se i Kjøbenhavn. Han er af Prindsen af Augustenborg bleven anmodet om at antage en Post som Gesellschafter hos ham med 1200 Rdlr. aarlig Gage, og det kunde vel træffe, at han tager derimod, skjøndt han endnu ikke har bestemt sig [2]). Hvorledes den gode Prinds kan gjøre

---

[1]) Især om Stridighederne mellem Voss og Heyne.

[2]) Karl Leonhard Reinhold, fodt i Wien 26. Oktbr. 1758, Professor i Filosofien ved Universitetet i Jena, blev 1793 paa Foranledning af A. P. Bernstorff kaldet til Professor i Kiel, død som Etatsraad 10. April 1823. Som Videnskabsmand sluttede han sig nærmest til Kant; som

saadanne Figurer, og ved hvis Penge han kan være i Stand til at indbyde saadanne Personer, begriber jeg ikke let, ligesom det overalt synes mig, at denne Kavallers Husholdning er noget vel rask. Han reiste forrige Sommer, gav store festins og gjorde megen Pragt, hvor han opholdt sig, førte et unødvendig stort Følge med sig; og nu er det igjen denne Sommer det samme. Inden 14 Dage vil han indtræffe her, hvorfra han tager en Prof. Platner[1]) med sig, som han har inviteret til at gjøre sig Selskab til Badet. Mit arme Fædreneland, hvorledes dog dine adopterte Sønner misbruge din Godhed! Men raaber og skriger dog ikke disse og flere saadanne Misbrug, at det dog endelig er Tid at adskille fra hinanden de kongelige Midler og Landets Skatter, at en Civilliste som den i England eller Frankrig, kun noget ringere end begges, er nødvendig, om ikke vore desperate Hofholdninger i Bund og Grund skal ruinere Land og Rige? Er det ikke græsseligt, at disse Folk til deres unyttige Pragt og Overdaadighed skal have umiddelbar Adgang til Landets Sønners Sved og Arbeide og kunne bruge disse saa ofte det lyster [dem]? Hvor latterligt stikker det af, med pompøse Ord at udskrige en Besparing, som tildels bringer tro og fortjente Folk af Levebrød, og til samme Tid bekoste en Reise, som medtager mere, end flere Aars Besparelser indbringe? Hvad siger dog vores Patrioter, hvad siger den gode Riegels hertil? Dog, disse Betragtninger henhører ikke her. Jeg forirrede mig til disse fra Reinhold og hans Vokation; men jeg bør dog ogsaa lægge dette hertil, at, økonomiske Bevæggrunde tilsidesat, vil det gjøre mit Fædreneland Ære at besidde denne Mand, hvis store Geni og Talenter og udbredte Lærdom giver ham Rang blandt Tydsklands første Lærde,

---

Menneske var han høit skattet for sin ædle Karakter. Det var Lavater, som under sit Besøg i Kjøbenhavn havde anbefalet Reinhold til Bernstorff, og det var Baggesen, som havde bragt Lavater og Reinhold i Forbindelse med hinanden. I »Reinholds Leben und litterarisches Werken«, udg. af hans Søn Ernst R., Jena 1825, nævnes Intet om hans Forhold til Hertug, den Gang Prinds, Frederik Christian af Augustenborg.

[1]) Ernst Platner, anset tysk Filosof, Professor i Fysiologi i Leipzig, død 1818.

ligesom han til visse er et af de største Hoveder, som paa denne Tid lever i Tyskland.

Over Göttingen og dets Universitet har jeg ved mit Ophold i Jena og Leipzig havt overflødig Leilighed til at overbevises om den almindelige Doms Rigtighed, som tilstaar dette et udmærket Fortrin for de andre store Universiteter i Tyskland. Göttingen imod Jena er hvad et Selskab af artige og sædelige Folk er imod en Borgestue; Leipzig kan i denne Lignelse hedde en Assemblé i en Hovedstad. I Jena svirer man — dog gemenlig, og det fra Morgen til Aften, i Øl — slaas, gjør daglige Valfarter til Landsbyerne omkring i Egnen osv.; i Leipzig gaar man paa Komoedie, Koncerter og i Selskaber; i Göttingen studerer man. I Jena er det uanstændigt at hilse hinanden, og alle Høfligheds-Betegnelser udlees; i Leipzig ved jeg ikke, hvor vidt man driver dette, men i Göttingen holder man efter min Dom en fornuftig Middelvei. Man hilser hinanden paa Gaden ved et artigt Buk, med Hattene paa, — at beholde Hattene paa i Kollegierne, som i Jena er Skik, vover Ingen i Göttingen — man gaar af Veien for hinanden, og et lidet Albuestød afbedes gemenlig med et: Verzeihen sie, mein Herr! da det i Jena kostede en Udfordring osv.; kort: jeg troede, at Jena var det Sted, hvor man med god Samvittighed kunde raade vore unge Landsmænd, som ikke have Raad at ligge i Göttingen og dog vilde studere udenlands, at tage til — thi man kan godt komme ud [af det] her med 200 Rdlr. aarlig — men efter det, jeg har lært at kjende til dette Sted, bør jeg anse enhver Mand, som sender en ung Søn, der endnu ikke har Erfaring i Verden nok til at modstaa de utallige Forførelser, som her fra alle Sider omgive En, herhid, for sit eget Barns Forræder. Og, leider! saadanne ere mange. — Nok herom. Jeg er urolig [efter] at erfare, om Deres gode Drenge har undgaaet den skrækkelige Børnepest, som har hersket hos Dem; fra Berlin skal jeg give Dem Leilighed at meddele mig denne og andre Efterretninger. Indtil saa længe haaber jeg det bedste. — — —

Berlin d. 1. Juni 1791[1]).

Høistærede Oncle!

Har De faaet, som jeg venter det, mine Breve, som jeg afsendte med Cohn fra Leipzig, saa véd De, hvorledes det er gaaet mig den første Del af min Reise; og jeg iler saa meget mere at meddele Dem Underretning om den sidste Del heraf indtil nu, som jeg haaber mig den Belønning herfor at modtage igjen, saa snart det kan ske, Efterretninger om Dem, hvorefter jeg saa meget længes. Jeg bruger angaaende Fortællingen om min Reise samme Manér som sidste Gang, og sender Dem et aabent Brev til min Fader, hvilket jeg igjen udbeder mig af Dem besørget videre med nærmeste Post. — — — De vil se deraf, at jeg efter en næsten bestandig Flakken i fulde 5 Uger har nu bestemt mig til at etablere mig paa nogen længere Tid her, og at jeg gjør Regning paa at smage igjen nogen mere Rolighed, end jeg hidtil har kunnet det. — — — Af Landsmænd har jeg [truffen], foruden Fru Horneman[2]), Kunstneren Clemens[3]) og vores Legationssekretær, den unge Bernstorff[4]), hvilke sidste jeg dog begge endnu ikke har besøgt. I Potsdam besøgte jeg ogsaa vores Landsmand, Oberstlieutenant Scheel, som jeg dog maa sige, jeg ikke var kommen til, hvis jeg ikke havde maattet søge mine andre Landsmænd, Prof. Sneedorf med sit Selskab[5]), som just derhen vare inviterede, hos ham. Jeg vidste det ikke heller engang, at denne Mand var i Potsdam. Imidlertid gefalt han mig godt og var meget artig; og kommer jeg oftere til Potsdam, som let kan træffe sig, skal jeg vist besøge ham. Jeg har paa intet Sted divertert mig bedre end dette, og den guddommelige Have ved Sanssouci vilde jeg aldrig kunne blive kjed af

[1]) Den 20. Maj reiste Ramus fra Leipzig over Halle, Dessau og Potsdam til Berlin, hvor han ankom den 31. Mai.

[2]) Denne Dame havde Ramus besøgt i Altona

[3]) Kobberstikkeren Clemens, med hvem Ramus havde daglig Omgang i Berlin, hvor han opholdt sig for at stikke Frederik II's Revue efter Cunningham. Clemens levede ene med sin Søn; hans Hustru var »nylig« død, skriver R. i Juni 1791.

[4]) Greve Christian Günther Bernstorff.

[5]) Professor Sneedorf reiste sammen med Lieutenant Ilindt, Kammerjunker v. d. Lühe og en Holstener v. Qvalen.

at spadsere i. Der er ogsaa her Kostbarheder og Kunstsager, som man ikke kan blive færdig med at se alle paa én Gang. Alle disse Herligheder uagtet, med samt de skjønne Slotte i og omkring Berlin, har dog den nærværende Konge begyndt et nyt Lystslot, som tillige med den dertil hørende prægtige Have skal overgaa de forrige i Kostbarhed og Kunst; Bygningen skal være ganske af italiensk Marmor. Men denne Pragt holder Hs. Maj. for sig selv, og det er aldeles Ingen tilladt at nærme sig denne Helligdom. De Skatte, som dertil forødsles, skulde med mere Nytte og Ære anvendes efter den afdøde Konges store Exempel paa at understøtte Reparationer og Forbedringer af de store Pallaster i Potsdam, som nu, da deres Besiddere, der ofte ere af den ringeste Klasse af Borgere, ikke selv besidde Formue nok til at underholde dem, jammerlig forfalde og inden kort Tid ikke ville forestille andet end prægtige Ruiner. Kongens eget Ophold er saa ubestemt og flygtigt, at Ingen den ene Dag er i Stand til at sige, hvor han vil være den følgende. Han kom i de Dage, jeg var i Potsdam, fra Revuen i Magdeborg dertil, logerte en Dag i sit nye Slot, [tog] derpaa til Charlottenborg ved Berlin, og i Dag skal han igjen enten være draget eller ville drage til Potsdam. Hans nærværende Favoritter — og uden disse kan han ikke leve — ere Madame Ritz, som han bestandig for en Datters Skyld, som han med hende haver og gjør overordentlig meget af, hænger ved endnu, og en Grevinde Denhoff; dog skal han i Smug elske mange Andre af ringere Stand. Hans Legeme skal ogsaa være saa svækket, at han bestandig bruger Medicin[1].

Hvor meget, bedste Ven! jeg nu længes efter Nyheder fra Dem og min øvrige Familie, som overhovedet fra mit Fædreneland, kan De let forestille Dem, da jeg i fulde 5 Uger ingen Efterretninger har havt derfra, andre end hvad Cohn fortalte mig i Leipzig, og Sneedorf nu siden i Berlin; imidlertid var ikke heller disse Efterretninger synderlig nye. Jeg beder Dem derfor paa det indstændigste ikke at lade for lang Tid

[1]) Kong Frederik Wilhelm II af Preussen havde med Grevinde Dönhoff to Børn; hans anden bekjendte Mætresse, med hvem han ogsaa havde to Børn, var Grevinde Lichtenau, der havde været gift med en Mand ved Navn Rietz. Det Slot, som han byggede i Potsdam, er Marmor-Palæet, hvis Bygning stod paa i ti Aar (1786—96).

hengaa, inden De sender mig et Brev fra Dem. At Deres Broder, Hr. Justitsraaden, har skilt sig ved sit Gods[1]), sagde Sneedorf mig; men hvor og hvorledes den gode Mand lever siden den Tid, vidste han Intet at sige mig om. — — —

Et lidet Brev giver jeg mig endnu den Frihed at indslutte heri til min Broder[2]) — — —

— — —

Dresden d. 16. Juli 1791[3]).

Høistærede Morbroder!

Jeg er i Dresden nu da jeg skriver Dem dette Brev, omtrent i samme Forfatning, som da jeg sidst skrev Dem fra Berlin, det er at sige, jeg har været her omtrent lige saa længe, har et privat Hus, hvor jeg har leiet mig ind, paa samme Fod mine Sager, har gjort nogle faa Connaissancer osv., men jeg maa sige Dem, jeg befinder mig paa nærværende Tid bedre, er mere fornøiet, har mere Udsigter til et behageligt Liv — og, jeg véd ikke selv Alt hvad jeg vil sige, for at berette Dem, at her er ganske anderledes at være end i Berlin. Denne By kan jeg nogenlunde overse, af Støv dræbes jeg ikke paa Gaden, hvor jeg vender mit Øie fra et Sted, som har nogenlunde Udsigt, har jeg de meget blide Egne og leende Prospekter for mig, alle Folk ere ikke alene høflige, men venlige, forekommende, indbydende og — dog holdt; de maatte tro, at Kupido[4]) havde givet mig mit Bane-

[1]) Westensborg; 1795 kjøbte han Nysø og Jungshoved.

[2]) Ramus' Broder Frants, født 1766, var Fuldmægtig hos sin Onkel, Amtsforvalter Matthias Thestrup i Nykjøbing p. F. 1798 blev han ham adjungeret, og Aaret efter blev han virkelig Amtsforvalter, da Thestrup afstod ham Embedet; død 1807. I sit Ægteskab med Helene Margrethe Hincheldey var han Fader til den 1856 afdøde Prof. math. Chr. Ramus.

[3]) Fra Berlin reiste Ramus den 11. Juli direkte til Dresden i Følge med Jean Monod, en ung Præst fra Genève, der havde tilbragt Vinteren 1790 i Kjøbenhavn, 1794—1808 Præst ved den reformerte Kirke i Kjøbenhavn, død i Paris 1835, og en ung Dansk ved Navn Nielsen, der paa kgl. Bekostning reiste for at lære Stutterivæsenet at kjende og som R. alt i Göttingen havde gjort Bekjendtskab med; denne Nielsen maa være Fr. C. E. Nielsen, der senere blev Stutmester paa Frederiksborg og døde 1851.

[4]) Han kan kanske spille mig en slem Streg nok; jeg har en nydelig lille katholsk Mammeselle til min Opvartning, for hvilken ikke selv en Jerndyd kan staa. Gud véd, hvordan det vil gaa mig? (Forf. Anm.)

saar her — saaledes vil jeg synes Dem at sværme. Men De har selv besøgt begge Stederne, og det skulde undre mig, om De ikke selv har havt samme Erfaring; jeg vilde i det ringeste ønske det, thi jeg vilde ugjerne, at min Dom skulde være urigtig; dog maa jeg bekjende, at mit Ophold er her endnu for kort til at gjøre min Dom ganske sikker, og jeg vilde derfor være fornøiet, om Andres Erfaring bestyrkede den. Hvorom Alting er, saa er det vist, at jeg er i Dresden i min Herres Glæde. — — — I det Øvrige har mit Liv i Berlin langt fra ikke heller været mig uangenemt eller kjedsommeligt; ikke heller, som jeg haaber det, mit Ophold der været mig unyttig. Jeg lærte at kjende en Del herlige Folk og nød tildels disses Omgang mest daglig. Hvormed jeg iøvrigt mest beskjæftigede mig var at lære Skolerne at kjende, som man her har temmelig gode. Konversationen er af den Aarsag [for] en Fremmed ikke saa ganske behagelig i Berlin, fordi man sjælden hører politiske Diskurser over Statens Forfatning og Hoffets Forhandlinger, der fornemmelig interessere Fremmede. For meget føle sig de stolte Berlinere ved deres nærværende Regjering nedbøiede, til at de gjerne skuldé tale om denne, og hvorvel man maatte tro, at de vare trætte og kjede af den forriges Berømmelse og Beundring, saa entrere de dog meget hellere med en i denne. De store Optrin i Frankrig give desuden i vore Dage saa meget Stof til politiske Diskurser, at snart ingen anden behager end denne, og hvor lidet republikanske end Preusserne have Ord for at være, tager dog en stor Del af disse en levende Andel heri. — Preussens Tænkemaade i Hensigt til disse Affærer var interessant at vide, da deres Overmagt i Tyskland paa en Tid, da det hele hellige romerske Rige truer med at falde over den arme Nationalforsamling, giver deres Stemme den betydeligste Vægt, men det er i et Ministerium som dette ikke let at komme efter Kabinettets Raadslutninger. Imidlertid véd jeg, at da det tyske Fürstenbund — den udødelige Konges eget Værk — er opfordret til at forsvare Rigets krænkede Rettigheder mod Franzosernes Indgreb, har Preussen lovet at stille en Armé op af 24,000 Mand. — Men disse Planer og Anlæg til en Rigskrig har uden Tvivl Kongen af Frankrigs

mislykkede Flugt[1]) i det ringeste gjort nogen Standsning i, og man véd næppe nu, hvorledes man skal gribe Tingene an. Rygterne fra de russiske Grændser, hvor de preussiske Armeer staar, ligesom ogsaa den liden fredelige Fremgang af Hr. Bischofswerders[2]) — Kongen af Preussens Favorits — Forhandling med Keiseren, lader til at give Preussen selv nok at tænke paa fra en anden Side. Under alt dette sørger Berlin over at have mistet sin store Minister Hertzberg[3]), hvis Aftrædelse fra Ministeriet den med Grund anser som et sørgeligt Vidne om Tingenes forandrede Gang fra de forrige Dage. Om ingen Mand ved Roret har Preussen saa store Tanker eller tiltror nogen Anden saa megen Patriotismus som denne Minister, og det var Staten derfor sørgeligt, at han just skulde træde af, medens Uveiret synes saa nær over Hovedet og saa mange Ting bidrage til at gjøre Statssagerne forviklede. Man indser let, at kuns Chikaner i sit Embeds Førelse og Hindringer i at udføre sine Planer til Rigets Bedste have bragt ham til den Beslutning at takke af; dog venter man sig igjen meget godt af den — nogle Uger før Hertzbergs Afgang — valgte Kabinetsminister Schulenborgs[4]) Duelighed, om hvilken man taler med megen Høiagtelse. Ministeren v. Wöllner[5]) raser bestandig fort med sin usalige Iver for Rettroenhedens Overholdelse og prostituerer sig og prostitueres af Andre hvert Øieblik. Ved en despotisk Kabinetsordre forbød han nylig Salget af en Bog om en theologisk Stridighed, som alt var passeret Censuren, og en Bogtrykker havde betalt Forlaget paa og ladet trykke. Bogtrykkeren beklagede sig over den Skade, han led herved, og blev ved en ny Kabinetsordre henvist at søge sin Regres hos Forfatteren og Censoren. Han stævnede nu disse for den ærværdige Kammerret, som strax

[1]) Kongens Flugt fandt Sted i Slutningen af Juni 1791.

[2]) Johan Rudolf von Bischofswerder, Fredr. Wilhelm II's Yndling og Minister.

[3]) Greve Ewald Friedr. Hertzberg, Kabinetsminister, trak sig tilbage 1791 af Misforneielse med Konventionen i Reichenbach med Østerrig.

[4]) Greve Friedr. Wilhelm von der Schulenburg.

[5]) Johann Christoph v. Wöllner, Frederik Wilhelm II's Statsminister, mest bekjendt ved det saakaldte Wöllnerske Religionsedikt, der truede enhver Afvigelse fra de symbolske Bøger med Straffe eller Embedsfortabelse.

absolverede Forfatteren fra Tiltale, og efter nærmere Undersøgelse af Censorens Sag — denne var en berømt Geistlig i Berlin, Hr. Ober-Konsistorialraad Zöllner — ikke alene ogsaa frikjendte denne, men i sin Dom belagde ham med offentlig Berømmelse som en ærværdig Forsvarer af den sunde Fornufts Rettigheder og Forfægter af denne mod Overtro og menneskelig Authoritet i Religionssager, og tillod Citanten Tiltale til Ministeren v. Wöllner til Skadesløsholdelse for sit Tab. Denne hele Procedure, hvori saavel af Hr. Zöllner som af Bogtrykkerens Prokurator forekommer Dokumenter, fulde af bitre Satyrer og Ræsonnementer over Ministerens Opførsel, er med Kammerrettens Tilladelse offentlig udgivet og tjener de Herrer Berlinere til ikke liden Underholdning og Satisfaktion imod den almindelig hadede og foragtede Minister. Hoffets Liv i Berlin er en bestandig Kjæde af Fester og Høitider, som dels af Kongen, dels af de andre kongelige Herskaber, som hver lever for sig, foranstaltes. — Hs. Majestæt har paa sit Lystslot Charlottenborg, som gemenlig tjener ham til Sommerophold, ladet opbygge af ny et prægtigt Operahus, hvorpaa jeg bivaanede den første Forestilling. Den engelske Prinds, Hertugen af York og Biskop af Osnabrück, opholder sig siden nogen Tid i Berlin, og man har sagt, at et Parti mellem ham og den ældste kgl. preuss. Prindsesse Frederikke skulde være paa Tapetet. Denne Datter er af Kongens første Ægteskab, det er, af den Prindsesse, hvis uordentlige Liv foraarsagede hendes Afskedigelse og Forvisning til Stettin, hvor hun endnu lever[1]). Den almindelige Dom siger, at Kongen har aldeles ingen Del i hende. Det er denne Prinsesse, som man vilde have paasmurt vores Kronprinds, men vi ere hans Overlæg og Delikatesse meget skyldige, at han afslog dette. I høi Grad er denne kgl. Horeunges Liv uordentligt, og endog Hs. Majestæt selv, overbevist om, hvor ugrundede hans Rettigheder til Fadernavnet af hende ere, skal, som man siger,

[1]) Frederik Wilhelm II's første Gemalinde var Prindsesse Elisabeth af Brunsvig, fra hvem han efter 4 Aars Ægteskab blev skilt 1769; hun døde først 1840, 93 Aar gammel. Hendes Datter, Prindsesse Frederikke af Preussen, født 1767, blev 29. Sept. 1791 gift med Hertugen af York, Prinds Frederik af Storbritannien.

ikke selv foragte hendes Douceurer. Hvad skulde vi have ventet os af en slig Dronning?

— — — Her bliver jeg nu for det første sikkert i 4 Uger, og derpaa gaar Reisen over Prag til Wien, hvor jeg efter Løfte venter Remisser fra Dem. — — — Med Deres erholdte Exspectance paa Plads i Høiesteret gratulerer jeg Dem og Retten lige meget; kun beklager jeg, at De nu ikke har de behagelige Udsigter mere til at fordrive de vakante Sommere, som denne Forandring vil give Dem, paa Deres elskede Westensborg. — — —

Prinsen af Augustenborg er her i Byen med sit Følge siden i Torsdags. Iblandt dette er en Hofraad og Professor Platner fra Leipzig, som jeg dér lærte at kjende. Jeg har talt denne Mand her og er bedet at komme til ham i Dag Kl. 10 for at høre, om jeg kan faa Audiens i Dag hos Hs. Durchlaucht, — i alt Fald gjør jeg ham her min Opvartning, om ikke i Dag, saa en anden Dag. — — —

Wien, d. 21. Septbr. 1791.[1])

Høistærede Oncle!

Jeg befinder mig nu i Tysklands keiserlige Residensstad og altsaa i den fornemste Stad, som jeg endnu har besøgt. — — — Jeg havde noget Haab ved min Ankomst her at træffe Breve fra mit Fædreneland hos vores Gesandt, og jeg gjorde derfor denne Mand i Gaar min Visite for at erkyndige mig herom, men erfarede til min Sorg, at mit Haab slog feil. I øvrigt blev jeg af Gesandten vel imodtagen, men venter mig

[1]) I Dresden gjorde Ramus et længere Ophold end paatænkt for at overvære de Festligheder, som et Besøg af Keiser Leopold og Kongen af Preussen gav Anledning til. Kort efter sin Ankomst til Byen havde han Audiens hos Prindsen og Prindsessen af Augustenborg, som opholdt sig dér. Prindsessen underholdt sig med ham om de forskjellige Malerskolers Fortrin og Eiendommeligheder, medens Prindsen spurgte ham ud om Professorerne i Gøttingen. Ved en anden Audiens dreiede Samtalen med Prindsen sig om Forbedringer i det lærde Skolevæsen og om dettes Tilstand i Berlin, som Ramus havde gjort sig bekjendt med, navnlig om Indførelse af Faglærere, som man havde i Berlin. Den 29. Aug. kjørte Ramus fra Dresden og efter 3 Dages Forløb havde han tilbagelagt de 18 Mil til Prag.

dog ikke, da Manden just ikke skal være meget forbindtlig af sig, nogen synderlig Artighed af ham medens mit Ophold her.[1]) Vores Legationssekretær — Grev Luckner — lod at

---

[1]) Geheimeraad Armand François Louis de Mestral de St. Saphorin, død 1805 som Gesandt i Wien; han havde studeret i Gøttingen, hvilket dannede Æmnet for hans Samtale med Ramus, der for øvrigt var lidet tiltalt af hans kolde Høflighed. I Legationssekretæren, Grev Ferdinand Luckner, senere Gesandt ved det polske Hof, fandt han derimod mere Behag. Om sit andet Besøg hos St. Saphorin skriver Ramus i sin Dagbog (21. Okt.): »Jeg gik hen til vor Gesandt, af hvem jeg egentlig vilde udbede mig Tilladelse at se hans Malerier, som jeg havde hørt han besad en temmelig Samling af. Da jeg kom, lod jeg mig melde, og da jeg havde ventet noget i en Sal, hvor Betjentene opholdt sig, kom endelig Betjenten, som var gaaet ind at melde mig, ud og bragte mig et Brev, som Gesandten lod sige var arriveret til mig. Jeg sagde, at jeg gjerne vilde opvarte Gesandten, af hvem jeg ikke havde ventet den Uhøflighed at faa et Brev i hans Forsal tilsendt igjennem en Domestik — og nu blev jeg indladt. Jeg takkede ham for Uleiligheden med mit Brev og udbad mig dernæst den Artighed af ham, at jeg maatte se hans Malerier. Han svarede mig temmelig brutalt, ligesom han overhovedet med en impertinent stiv og stolt Mine tog imod mig, at jeg kun behøvede at se omkring mig, da de hængte om os; imidlertid, lagde han dog til, er endnu en Del ovenpaa, som De ogsaa kan se, og gav en Betjent Ordre at føre mig op og vise mig disse. Jeg modtog strax dette Tilbud og gik bort, efter at have gjort min Kompliment, uden at komme igjen, da jeg var færdig med at se Malerierne. Oftere skal jeg ikke heller besøge denne Herre. Jeg var hos ham for nogle Dage siden henved 11, han lod sig, som man sagde, frisere, og jeg ventede noget, da man sagde mig, at Betjenten strax vilde komme ud igjen fra ham, forgjæves. og gik bort igjen — i Dag skikker han mig et Brev ved sin Domestik — Stud, uden at bede mig komme ind, og da jeg kommer til ham, modtager mig med en stolt Mine. Skulde jeg vel oftere ydmyge mig til at vise saadan en Herre Galanterier? Det er dog virkelig en Skam, at ens eget Lands Gesandter ere saa lidet høflige mod dem, som de dog burde anse og behandle som Landsmænd af dem, om de end ikke, som her virkelig er Faldet — thi St. Saphorin er en Schweizer — vare det. Skjændigt er det dog, at vi hensende til Gesandter i fremmede Lande Udlændinge, som ikke en Gang forstaa vort Sprog og om Landet, hvis Repræsentanter de ere, ikke vide mer Besked, end om de aldrig havde været der. Hverken Hr. Luckner, som ellers er en meget artig Mand, eller St. Saphorin forstaa noget dansk Ord, og nylig, da et Dokument i vort Sprog af Magistraten her blev Gesandten tilsendt til Undersøgelse og Bedømmelse, hvilket — som jeg tror — af en Reisende var indbragt. maatte han lade det af en anden oversætte først, inden han kunde forstaa det.« Gesandtens Malerisamling fandt Ramus god; der var kostbare og skjønne Stykker af Jordaens, Ruis.

være mere forbindtlig, tilbød mig i alt, hvad han formaaede, sin Tjeneste, og bad mig oftere at besøge sig. En Landsmand af mig er en Superintendent Fock, som er Præst ved den lutherske Menighed her, og med denne har jeg gjort et meget interessant Bekjendtskab.[1] — — — En dansk Portrætmaler — Stunder[2]) — har jeg ogsaa truffet og besøgt her, og er ligeledes paa det bedste, som naturligt af en Landsmand, bleven modtagen. Endnu skal en anden Landsmand være etableret her som Juveler, men denne har jeg endnu ei havt Tid at søge; hans Navn skal være Neauvell. Foruden disse har jeg lært adskillige wienske Folk dels her dels i Prag at kjende, saa at jeg ret lover mig et angenemt Ophold i denne Stad; kuns sørger jeg hemmeligt lidt over, at jeg nødes at gjøre dette noget kort; thi for længe har jeg nølet paa de foregaaende Steder, jeg har været, til at blive længe her. Dog under en 4 til 6 Uger bliver mit Ophold ikke. De véd, hvad der holdt mig op i Dresden, og det gik mig snart ligesaa i Prag. Mer end 8 Dage havde jeg ikke bestemt her, men da jeg saa, at de rette Feierligheder først efter disse angik, kunde jeg umulig bevæge mig til at forlade Byen uden ogsaa at tage Del i disse, og den Opmærksomhed, som der ved alle Leiligheder vistes mod Fremmede, gjorde disse det temmelig let at kunne dette. Jeg bivaanede begge Kroningerne[3]), saa Herskaberne oftere ved Taffelet, paa Hofbal, ved Manøvrer o. s. v., og var endelig tilstede Aftenen før min Afreise fra Prag paa det over al Beskrivelse prægtige Bal, som Landstænderne gave Monarken i et eget dertil oprettet Hus. Noget mere glimrende end dette har jeg aldrig set: Salen bestod egentlig i to Afdelinger, hvoraf den ene udgjorde det ny opbygte Hus, den anden det ganske Parterre og Theater i det Komoediehus,

---

dael, Mengs, Rubens o. fl.; et Gemak var saavel i sin Udstyrelse som efter Maleriernes Indhold at betragte som en Slags Venustempel.

[1]) Om denne Mand fortæller Ramus, at han var en Holstener, der havde opholdt sig en Tid lang i Danmark og bl. a. været Informator hos Stuttermester Nielsen paa Frederiksborg.

[2]) Johan Jacob Stunder eller Stonndre, af en reformert Slægt; han havde dengang, fortalte han Ramus, opholdt sig 8 Aar i Wien (se om ham Weilbachs Kunstnerlex. og Rahbeks Erindringer III. 22, 24).

[3]) Keiserparrets Kroning med den bøhmiske Kongekrone den 6. Sept.

hvortil den ny Bygning var sat. I begge Salene brændte mer end 100 Lysekroner og mer end 4000 Voxlys. Keiseren med sin Familie spiste i et forhøiet Kabinet ved Enden af Salen, der var [for]oven med en Silkehimmel bedækket i Form af et Tempel. I begge Salene vare tilsammen 5 Orkestre. Selskabet bestod tilvisse af henved 4000 Mennesker. De fornemste af Adelen bemærkedes i Kabinetter, som langs ind vare anlagte aabne ved Siden af den nye Sal. En stor Mængde andre beværtedes i Logerne, og for de øvrige vare Buffets, hvori ved alle Haande kold Spise og mangfoldige Vine enhver paa det rigeligste beværtedes. Is, Punch, Chokolade o. s. v. var ligeledes tilstede i den største Overflødighed. Jeg havde kunnet, om jeg havde villet det, drikke mig en Rus i Champagne, Tokayer, Burgunder og Rhinskvin. Dog, al denne Herlighed uagtet, maa jeg tilstaa Dem, jeg saa et Spektakel endnu i Prag, som forekom mig majestætiskere, og som jeg saa med mere Deltagelse, og dette var en Himmelreise af den berømte Luftskipper Blanchard.[1]) For dette prægtige Syns Skyld alene vilde det ikke have fortrudt mig at være bleven 8 Dage over min Bestemmelse i Prag. Skjønt Veiret ikke var det favorableste og af den Aarsag den sædvanlige Gondol, hvori Manden pleier at sætte sig, ikke kunde anvendes, tiltraadte han dog, siddende paa en Tverbjælke, sin Reise, foer hen i Luften mer end en halv Mil for vore Øine i en jævn og stadig Fart, og lod sig ned paa et Bjærg uden for Byen. Keiseren var selv nærværende herved, uagtet han havde set ham to Gange opstige i Wien. Leopold har Udseende af at være en overmaade god jævn Mand, har Navn af at være den bedste Husholder, og maa være en yderlig interessant Selskaber; han sladrer, saa ofte man ser ham, i et fort med en eller anden. Hos hans Undersaatter lader han imidlertid ikke at være saa elsket som Joseph — i det ringeste efter sin Død — er det. Over Freden med Tyrkerne bider sig Østerrigerne i Læberne, saa ofte derom tales, og endnu mere skulle Hungarerne gjøre det.[2]) Keiser Joseph prises i alle Ender og Hjørner,

[1]) N. F. Blanchard, bekjendt som en af de tidligste og dristigste Luftskippere, død 1809.

[2]) Freden i Sistova 1791, ved hvilken Østerrig efter flere Aars Krig med Tyrkiet Intet vandt.

og hans Klosterreformationer véd endog den ringeste Almue at tale om med Berømmelse. Jeg har set Værelserne paa Slottet her, og jeg har staaet paa det Sted, hvor denne store Mand opgav sin Aand; hellig burde en Plet være, hvor Menneskelighed tabte saa stor og saa ædel en Beskytter. En barbarisk Etikette har indført, at alle huslige Indretninger af en afdød Monark strax forandres af dennes Successor, og det er derfor lidet, hvad man kan se af de Overblevninger, som i hans Værelse have omgivet Keiser Joseph. Dertil hører to smaa Portræter af Kaunitz og Lascy[1]), som han i lang Tid havde i sit Sovekammer. Et Bord, ved hvilket han paa sin Dødsseng endnu arbeidede, og ved hvilket han skulde have arbeidet til sin Dødsstund, hvis ikke Efterretningen om hans kjære Elisabeths Død havde to Dage forhen betaget ham hans sidste Kræfter, staar endnu som et helligt Mindesmærke i denne Sal.[2]) En simpel Kobberkiste ved Foden af hans Moders og Faders Lig gjemmer hans Ben; og ogsaa denne Simpelhed ser man med Ærbødighed og Beundring.

— — —

Florents, d. 2. Jan. 1792.[3])

Højstærede Morbroder!

— — —

Nu noget om min Reise, siden jeg forlod Venedig. Veien fra dette sidste Sted til Bologna er over Land paa denne

---

[1]) Statsmanden Kaunitz og Feltherren Lascy.

[2]) Keiser Joseph II døde 20. Febr. 1790; to Dage før havde hans Brodersøn, den senere Keiser Frants II, mistet sin unge Hustru, Elisabeth af Württemberg.

[3]) I Wien opholdt Ramus sig fra 17. Sept. til 26. Nov., hvilket Tidsrum han benyttede til at gjøre en Mængde Bekjendtskaber med Lærde og Andre — f. Ex. Numismatikerne Eckhel og Neumann —, besøgte flittigt Bibliothekerne og Malerisamlingerne, hørte Forelæsninger paa Universitetet og overværede Undervisningen i forskjellige Skoler og Instituter. Foruden de i forrige Brev nævnte Landsmænd havde han her den Fornøielse at træffe igjen sin Ven, Dr. Torkel Baden, der kom til Wien paa Hjemreisen fra Italien og saaledes kunde give Ramus de bedste Oplysninger og Vink med Hensyn til hans videre Reise; i de Dage, Baden opholdt sig i Wien (29. Sept. til 15. Okt.), vare de saa at sige bestandig

Aarets Tid saa fordærvet af Oversvømmelser, at den enten aldeles ikke, og kuns ved en lang Omvei, eller dog med Fare og Besværlighed kan passeres. De meste Reisende betjener sig derfor af en pavelig Post eller saakaldet Kurér, der til Skibs gjør denne Tur og medtager Passagerer. Jeg valgte ogsaa dette, og i Selskab med en schweizisk Kjøbmand, hvis Bekjendtskab jeg havde gjort i Venedig, embarkerte mig Juleaften i et frygteligt Veir. Der er ved denne Reise, da det bestandig gaar igjennem Floder og Kanaler mellem disse, ingen Fare, og man reiser for godt Kjøb. — — — I Forbigaaende sagt, overskrider Italienernes Passion for Theaterforlystelser alle Grændser; Venedig har 7 Theatre, hvorpaa alle Aftener spilles, og man bygger det 8de; Bologna har 2; Florents, hører jeg, har 6. Jeg var ikke lidet fornøiet, da jeg naaede Bologna, thi 8 i et lidet Aflukke — thi saa stort var Selskabet fra Ferrara, og dette dertil ikke af det bedste — var just ikke meget behageligt. Man har ingen ordentlig Kahyt paa Skibet, men midt paa er et Kammer gjort, som i nogle af disse Barker — thi vi skiftede disse ofte — er aabent til begge Sider og kuns ved forhængte Matter lukkes, og i andre ved ordentlige Døre tilsluttes. I Bologna fordrev jeg 3 Dage blot med at se Kirker og Pallaster. — — — Iblandt de Mærkværdigheder, jeg saa her, hvilke næsten ene bestaa i skjønne Malerier, hvoraf her er en ubeskrivelig Mængde, traf jeg en, som gjorde mig besynderlig Fornøielse. I et Pallast, som tilhører en anselig adelig Familie Ranuzzi, fandt jeg et Maleri, som var forfærdiget til Erindring af, at vores Kong Frederik den Fjerde havde været her og logeret i dette Hus. Paa dette store Stykke saas den unge Konge modtagende en Deputation af 4 Bolognesiske Raadsherrer, som vare sendte at

---

sammen. Som overalt hvor han kom, var Ramus ogsaa her en ivrig Theatergænger, og havde den Nydelse at høre »Tryllefleiten«, dirigeret af Mozart selv.

Fra Wien gik Reisen med Vogn til Triest i Selskab med 3 græske Kjøbmænd, »og disse 3 Skurke forpestede mig mit Liv paa den ganske Reise, som — Gud forbarme sig — varede i fulde 10 Dage.« Efter et kort Ophold i Triest tog Ramus med Skib til Venedig, en behagelig Fart, der kun varede 12 Timer, og tilbragte her Dagene fra 13.—24. Dec., da han tiltraadte den i Brevet nærmere omtalte Reise.

komplimentere ham; bag ham saas hans Suite, og en Overskrift fortalte, at dette hængte til Erindring af den Ære, at have havt denne Fyrste to Gange til Gjæst i dette Hus, paa Henreisen nemlig til Rom og paa Tilbagereisen.[1]) Jeg var bleven Løverdagen over her, men da jeg just traf paa denne Dag Leilighed at reise i Selskab til Florents, vilde jeg ikke lade denne gaa unyttet bort — — —. Vetturiner hedde Fo'rmændene i Italien, hvad i Tydskland er Lohnkutscher, det er Folk, som føre Reisende paa lange Ture med samme Heste og Vogn. De Italienske have dertil gemenlig den Skik, at de sørger for Passagerernes Underholdning og saaledes gjorde jeg og Kontrakten med denne. For de 57 ital. Millia (12 danske) betalte jeg, iberegnet Drikkepenge, 6 Rigsdaler dansk omtrent, og var saa lykkelig at træffe ret godt Selskab. Med dette, som bestod af en italiensk Kapelmester fra Warschau med sin Kone, ankom jeg som oven meldt denne Eftermiddag Kl. 3 her, og agter igjen at gjøre et Ophold af en Uges Tid i denne Stad. Her ere mangfoldige rare Ting at bese, men imidlertid, da jeg nu er saa nær Rom, er jeg for forpikket paa dette, til at jeg skulde have nogen ret Rolighed, inden jeg kommer der, og jeg bliver derfor sikkert ikke længere her. — — — Men hvorledes ser det ud i mit Fædreneland? I utænkelige Tider har jeg intet Brev derfra, og i de Aviser, som jeg ser i dette Land, finder man sjælden Kjøbenhavn nævnet. Kun den smukke Tidende har jeg fundet meldet derfra, at vores Regering havde udnævnt en Gesandt til de franske Prinser i Koblenz.[2]) Skulde dette være sandt, maatte jeg vide, hvo der har beordret os dertil, thi vores Kabinet staar nu engang under Formynderskab; om efter Sædvane Keiserinden af Rusland eller en anden Potentat. Hvad i al Verden kan vi have med disse Herrer at gjøre? Skulde vi kanske ogsaa tage Del i deres Æventyrer? Og hvad siger Nationen dertil, at vi ville indlade os med Folk, der saa skammelig forraade deres eget Fædreneland? Dog, det er

[1] Paa sin italienske Reise kom Frederik IV. den 9. Marts 1709 til Bologna, hvor han opholdt sig i tre Dage.

[2]) Denne Efterretning har næppe været rigtig; i Statskalenderne 1792—93 findes Intet herom.

sandt, Nationens Stemme er hos os ingen, og Monarkens eller Monarkernes Grundsætninger i denne Punkt kunne vel ikke Andet end være en Del forskjellige fra vores Andres. Men den Monark, som hævede Bøndernes Slaveri og løste dem af Lænker, som han ræsonnerte rigtig, at ingen Vedtægt og selv ingen Lov kunde eller burde betrygge, fordi Naturens Lov, det er, Menneskets uforgribelige og uforkrænkelige Rettigheder for lydt skrege derimod — denne Monark, synes mig, skulde tage sig lidt i Agt for ikke at opirre sit Folk for meget, eller at bringe dem ind i et saa farligt Bekjendtskab som Franskmændenes paa nærværende Tid er det, at de ikke efter samme Grundsætninger, som ligger til Grund i den til Bøndernes Fordel anvendte Filosofi, skulde falde paa at undersøge deres og deres Monarks Situation og Forhold til hinanden. Begge Kvæstioner har megen Lighed med hinanden, og Opløsningen af dem turde vel ogsaa blive temmelig lige. Men overalt, hvad taler man dog i Dannemark om de franske Affærer? Hvad siger Publikum derom, og tør man i Publikum tale og skrive om denne Materie? Hvad De mener, og endnu mer, hvad Deres Broder Hr. Justitsraaden siger derom, véd jeg uden Tvivl rigtig, og gjætter jeg rigtig, fornøier det mig at have Dem paa mit Parti. Jeg træffer i disse Lande kuns faa af disse; men det er naturligt, thi hvorledes disse Sager her foredrages, kan man ikke let forestille sig. Jeg læste nylig i en bolognesisk Avis, at man anførte det som en Triumf for vores allerhelligste Religion, at nogle Munke i Rom havde besluttet at foranstalte Sammenskud til de rebelske Præsters Underholdning, der have flygtet herhid, og man talte heri om Nationalforsamlingens Ugudelighed og Blasfemi. Dette skal rimelig forstaaes: imod den jordiske Gud i Rom, og fra dette Himmerig, tænker jeg, kommer snart en Bulle, som i Mangel af et bedre Helvede dømmer hele Nationalforsamlingen eller kanske, paa Nogle undtagne, hele Frankrig til at brændes.

— — —

Rom d. 25. Jan. 1792[1]).

Høistærede Morbroder!

Naar jeg nu har skrevet Dem dette Brev, og med det underrettet Dem om min Adresse i Rom, saa véd jeg, at jeg i vores Korrespondens har en stor Regning paa Dem, med hvilken jeg paa ingen Maade tænker at give Dem nogen Kredit. Jeg har været nødt til at udsætte min Fordring paa Betaling indtil min Ankomst hertil, men jeg paatager mig nu ogsaa ganske en interesseret Kreditors Person, og anmelder mig hos Dem med al den Uforskammenhed, som disse i Almindelighed tillade sig. Dette vil sige — uden Billeder og

[1]) Over Siena kom Ramns 21. Januar 1792 til Rom. Her traf han flere Landsmænd, Medailleren P. L. Gianelli, den fra Thorvaldsens Historie bekjendte Nordmand Brown, der var Kavaler hos en Kardinal og havde skiftet Religion, almindelig kaldet Baron Brown, fordi Romerne udtalte hans Navn som Barone, men fremfor Alle Georg Zoëga, om hvem Ramus skriver: »Denne Mand er en fortræffelig Lærd og forener med de udbredteste Kundskaber den bedste Karakter; han er den redeligste og den fortræffeligste Raadgiver for alle sine Landsmænd og gaar dem tilhaande i Alt, hvad han kan.« Til ham havde Ramns Breve, hvorfor han strax sogte ham og blev modtagen paa det bedste af ham og hans smukke Kone. Da Zoëga stod i nært Forhold til Kardinal Stefano Borgia, som »paa en fortrinlig Maade var de Danske gunstig«, og til hvem Ramns havde Breve fra tyske Lærde, blev Ramus strax meldt til Kardinalen og inviteret til Middag hos ham. Her blev han modtagen paa det bedste, Kardinalen omfavnede og kyssede Ramus til Velkomst og spurgte ham ud om sine tyske og danske Bekjendte; Selskabet bestod foruden disse af Zoëga, en romersk Kobberstikker Cardelli, der var beskjæftiget med at aftegne Monumenter af Borgias Museum, og en lærd Munk Fra Paullino. Efter Middagen, der var god, men ikke prægtig, og Kaffen fjærnede Gjæsterne sig med Haandkys. Ved disse Middage hos Kardinalen, der spiste Kl. 1, blev Ramus en hyppig Gjæst; de ovennævnte Personer vare der næsten hver Gang; af og til traf han ogsaa Andre ved Bordet, hvor han dog ikke følte sig særlig tiltalt af Underholdningen, som for en stor Del bestod i, at Kardinalen gjorde Løier med Fra Paullino, »en jovialsk og ret underholdende Mand«, eller fik et Par geistlige Herrer til at gjøre Spas med hinanden.

Til Zoëga sluttede Ramns sig nøie under sit lange Ophold i Rom; de saaes næsten daglig, og Ramus var hans Ledsager paa mangen en arkæologisk Udflugt i Roms Omegn; ved Omgangen med Zoëga var det først, at Studiet af Numismatiken blev en Hovedopgave for ham, og i en efter sine Forhold betydelig Maalestok kjøbte han antike Mønter og skaarne Stene, som der den Gang var rig Leilighed til at erhverve i Rom. Sin numismatiske Lærdom skyldte han Zoëga, som han senere bestandig mindedes med største Taknemmelighed.

Figurer — at jeg fuldkommen regner paa, at De, saa snart De af mit Brev ser, at De har at adressere Deres Breve til Rom til Strada Frattina incontro alla casa del Barone Gavotti — kortere incontro all pallazzo Gavotti — at De da ikke længere vil udsætte at fornøie mig med Efterretninger om mit Fædreneland, om min Familie og mine Venner og om Dem og Deres Hus, efter hvilke Tidender jeg umulig kan sige Dem, hvor begjærlig jeg paa nærværende Tid er. — — — De ser, at jeg med den Modtagelse, jeg har faaet i Rom, og med de Bekjendtskaber, jeg dér har truffet, er vel fornøiet; De ser ogsaa af den Frygt, som jeg yttrer for at komme herfra igjen, at jeg alt har faaet temmelig Smag paa de Ting, som ere her, og paa det Liv, som føres i denne Stad. I Sandhed, i dette Stykke véd jeg ikke let, hvorledes jeg vil fyldestgjøre de forskjellige Inklinationer, af hvilke jeg til modsatte Sider hendrages. Alle sige mig: hvad er 5—6 Maaneder i Rom? for den Tid er det ikke Umagen værd at gjøre denne lange Reise — man kan netop i den Tid præparere sig til at nyde ret godt og forstaa sig rigtig paa det Gode, som er her; da at reise bort er at dø paa sin Bryllupsnat osv. — men mit Hjerte kalder mig til min Familie, mine Venner og mit Fædreneland. — — — Hvad er da det Rom, vil De sige, som med saa fantastisk en Enthusiasmus fængsler de Folk, som kommer i det? Det er et Paradis, vil De tro, og den gyldne Alder lever op der igjen. O, Gud hjælpe os! Rom er en Røverkule, et Stodder-Nest, en Svinestald etc. etc., kort sagt, Alt det, som mest i Verden kontrasterer med en smuk, ordentlig og vel indrettet Stad. Gaderne vrimle af de ublueste og af allehaande Elendighed paa det skrækkeligste tilredte Stoddere — man gaar og kryber omkring uden Hænder, Ben, Næse etc., eller ligger i slig Gestalt for Kirkerne og paa de mest frekventeret Steder. Foruden disse offentlige Betlere er den største Del af Byens Indvaanere lutter Stoddere, det er Folk, af hvis lumpede Klæder mavre, gule, indfaldne Gesigter, Armod og Elendighed læselig fremskinner. Paa Gaderne er ikke det mindste Politi, ingen Lygter oplyse disse om Natten, og der hører Praxis og Erfaring til ikke at løbes eller kjøres over i Mørket, naar man gaar noget sildig hjem; — ingen Gaderenovation vaager over deres Renlighed, og ikke er saa

megen Opsigt engang, at man kan være sikker for om Natten at styrte over opbrækkede Stene, henlagte Bjælker osv. og brække et Ben. Jeg vil ikke tale om et andet Slags Utøi her, som, om ikke saa farligt og besværligt for en Fremmed, dog for Staten er endnu tusindfold mere ødelæggende end alt det foregaaende, de sataniske Pfaffen, som her i alle Gestalter, fra de røde Kalotter, som udmærke Kardinalerne, og røde Strømper, som Bisperne have tilegnet sig til Kjendetegn, og indtil de elendige barfodede Bettelmunke, der dække deres bare Krop med et groft uldent Gevandt; i uendelige Gradationer mellem disse to Extremiteter ser man disse kjøre, spadsere, løbe, hoppe eller krybe omkring i alle Vraaer og Ender, og for de Rigdomme, som disse Skurker æde, drikke, h . . . og sove op, gjøre de ikke alene intet Godt, men udbrede derfor saa megen Dumhed, Overtro og Uvidenhed, at man dog umulig kan Andet end geraade i Iver og Hæftighed, naar man ser og lærer at kjende en for saa mange Tusinde Mennesker saa ødelæggende Husholdning. Dog, midt imellem disse Afskyeligheder, for hvilke man maa med Tiden stræbe at lukke Øinene eller Forstanden, finder man ogsaa de første Mesterstykker, som menneskelige Talenter og menneskelig Flid har frembragt, og man finder disse i saadan en Mængde, at en halv Levealder ikke er tilstrækkelig at trække alt det Gode og Lærerige af dem, som de tilbyder. Man lærer at kjende her, og kuns her, de Mesterværker, som en til den høieste Grad bragt Kunstflid og Overdaadighed frembragte hos et Folk, om hvis Storhed, Rigdom og Magt vi næppe engang kan gjøre os nogen Forestilling, fordi vi mangler al Maalestok til at vurdere disse. Man gaar her igjennem Gader, fulde af Betlere og elendige Mennesker, ind i Paladser, ved hvis Anblik man skulde tro sig at være i en romersk Keisers Residens; de prange med Rigdomme og Kostbarheder, hvilke en Augustus ikke skulde have beklaget sig over at være omgivet af. Paladser, Lyssteder, Haver og Gaarde gjemmer disse Kostbarheder i en saadan Mængde, at man alene af disse kunde slutte sig til de Folks Rigdomme, hos hvilke de bleve forfærdigede, men over hvilke man dog da først falder i Forundring, naar man véd, at de langt fra ikke udgjøre en Hundrededel af det, som i Byens Flor sirede den. Dog, jeg

kjender endnu selv for lidet disse Herligheder til at være deres Lovtaler, denne Side af Byen Rom falder ikke saa gesvindt og saa let i Øinene som den fattige og elendige Side af den. Jeg skriver en anden Gang mere om begge. Jeg har for denne Gang endnu nogle faa andre Efterretninger at melde Dem. Grev Susa, der som portugisisk Gesandt var i Kjøbenhavn og den Tid besøgte Deres Broder paa Falster, opholder sig paa denne Tid her, skjøndt han egentlig i disse Dage ikke er i Byen. Han har nemlig et Lyststed i en Landsby nogle Mil herfra — han er nemlig for nærværende Tid portugisisk Gesandt her —, hvor han okkuperer sig meget med at grave efter Antikviteter, og skal have været saa lykkelig at finde Adskilligt; han er just dér i denne Tid. Saa snart han kommer tilbage, agter jeg at gjøre ham min Opvartning, og jeg har alt ved Hr. Zoëga, som igaar er reist ud for at bese hans fundne Rigdomme, ladet mig melde hos ham som en nær Forvandt af Deres Broder og en god Ven af Hr. Riegels[1]), med hvilken han var saa nøie forbunden. Jeg kan ikke vente mig Andet end en god Modtagelse af denne Mands Artighed og Fornøielse af hans Bekjendtskab. I Grev Christ. Leop. Stolberg[2]) har jeg en Landsmand her, som for sin Fornøielse har opholdt sig og endnu tænker at opholde sig her nogen Tid. Han var, som De ved, bestemt til Gesandt i Neapel, men er, som man siger, her bleven valgt imidlertid til Præsident for Domkapitlet i Lybæk, hvilken Post nøder ham at opgive den anden, og gaar igjen hjem. Om dette er sandt, eller om nogen anden Grund har tilintetgjort dette Gesandtskab, er jeg nysgjerrig at vide; og De vilde forbinde mig med at meddele mig Underretning herom, om De véd det. Jeg har ikke været hos ham og gaar ikke heller til ham, hvis jeg ikke ved nogen Leilighed støder paa ham og derved nødes dertil; han fortjener ikke det Galanteri af nogen Dansk. Jeg har truffet en ung Kunstner her fra Kjøbenhavn, som nylig er ankommen fra Kjøbenh., og denne har fortalt mig Meget om vores nye Kronprindsesses slette

---

[1]) Niels Ditlev Riegels.

[2]) Her menes Grev Friedrich Leopold Stolberg (ikke Broderen Christian S.) der var bleven Regjeringspræsident i Eutin.

Opførsel, om hendes Stolthed, Gjerrighed, at hun var hæslig, yderlig forhadt osv. Er alt dette sandt? Mishandles af hende den gode Lovise Augusta? Hvorledes staar det sig med Kronprindsens Renommé, begynder han at blive noget elsket? Jeg forsvarer ham allevegne, hvor der tales om ham, fordi jeg rigtig venter noget Godt af ham, og fordi jeg paa ingen anden Maade kan gjøre det godt igjen, som jeg ikke kan sige Noget imod, at der tales om vores Konge.

Jeg er paa nærværende Tid om Tingene i mit Fædreneland ganske fremmed; hjælp mig dog til at faa en Smule Bekjendtskab med dem igjen; De skal af mig igjen faa at vide Alt, hvad De vil have, og jeg kan tjene med. — — —

Rom d. 22. Febr. 1792.

Høistærede Morbroder!

Det er mig umuligt at opsætte at skrive til Dem, indtil jeg faar Deres Brev, eller at indrette min Korrespondance med Dem paa den Maade, som jeg før har gjort det med mine Venner, at vi vexlede Breve, lige for lige; thi jeg vilde paa den Maner, som jeg mærker, næppe faa Leilighed at skrive Dem et Brev hvert Fjerdingaar, og saa lang Tid kan jeg ikke lade gaa forbi uden al Underholdning med mine Venner. De kunde spørge derved, hvorfor jeg da ikke kunde imellem plage andre af mine Venner med mine Breve, og hvorfor De altid skulde være overløbet, men hertil kan jeg give Dem det grundede Svar, fordi jeg fast ingen andre gode Venner har i Kjøbenhavn at hænge mig paa. Fra Göttingen havde jeg endnu nogle andre Korrespondenter i Kjøbenhavn, men da jeg paa Reisen siden har afbrudt denne Kommerce med dem, og disse mest vare Folk, som enten ingen Station havde eller vare i denne høist usikre, kan jeg ikke uden nærmere Avertissement herom ikke engang rigtig vide, hvor jeg har at træffe disse, om de endnu skulle søges paa samme Sted som før, og denne Forandring véd jeg til Ex. at være foregaaet med 2 af mine Venner, Fr. Sneedorf og Hr. Wad[1]). Dog — har jeg ogsaa nødig at søge Undskyldninger for, at

[1]) Baade Frederik Sneedorf og Gregers Wad vare paa Udenlandsreise.

jeg inkommoderer Dem med mine Breve? Jeg bør ikke tro det, og jeg vil derfor afholde mig fra at anføre flere, og ikkun tilføie en liden Applikation af denne Indledning, som jeg ikke turde være saa ganske vis paa, at De vilde gjøre selv. Saa fattig som min Korrespondens er fra mit Fædrenelands Residensstad, saa indskrænkede ere naturligvis ogsaa de Kilder, hvorfra jeg skulde have Efterretninger om, hvorledes det staar sig, og hvordan det gaar til hos os. I alle Stykker heraf er jeg saa uvidende, som nogen Fremmed kan være det, og den skulde have et svært Arbeide, som vilde paatage [sig] at opfylde denne Mangel hos mig paa én Gang. Hvad dog alt af politiske, literariske, historiske og Familie-Forhold kan have og rimelig maa have tildraget sig i de mer end 5 Maaneder jeg intet Ord har havt fra mit Hjem! Bedste Morbroder! Hvor meget skulde De forbinde Dem mig, om De, som jeg nu snart venter det, først meddelte mig et langt Brev med en Mængde Nyheder i, siden efter gjorde Dem en liden Forretning af, naar De plat ud ikke vidste noget Bedre at anvende Deres Tid til, at anvende en Times Tid paa at sætte nogle Efterretninger op og sende mig; eller om Forretninger og hurtige Beskjæftigelser hindrede Dem selv heri, formaa en af Deres Nevøer til at gjøre dette; thi at De har en eller anden saadan daglig om Dem, som De, ligesom mig fordum, føder, formoder jeg ikke uden Grund af det Hjertelag, som jeg kjender hos Dem for Deres Familie. Jeg er nu ingen Vagabond mere, som jeg har været det saa længe, jeg har slaaet en stadig Bopæl op i Rom, og De kan nu til alle Tider vide, hvor De kan træffe mig. Hvad? stadig Bopæl, vil De sige; De skal være nær ved at tro, at jeg skal gjøre, som De advarer mig imod i et af Deres forrige Breve, afsige Fædreneland og Fædrene-Religion og sætte mig ned i Rom, som en af min Familie fordum[1]), og for ikke saa lang Tid siden en af mine Landsmænd har gjort det. Denne Vei er temmelig sikker Levebrød; naar man changerer og har en

---

[1]) Ramus tænker her paa sin Bedstefaders Broder Johan Daniel Ramus, der i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede gik over til Katholicismen og blev Jesuit; om han havde været i Rom, vides ikke; han døde i hvert Fald i Kölln.

god Patron, kan man opnaa uden megen Besværlighed maanedlig Gehalt af en hellig Kasse her, som er omtrent til det Brug, og har derfor Intet at gjøre; og at lade sig kalde katholsk i Steden for luthersk vilde ikke falde nogen Reisende meget besværligt: thi man har paa en lang Reise dels ingen, dels alle Religioner. Dog fra denne Side vil dog næppe alvorlig være Frygt for mig; jeg vilde dog altid skamme mig [ved] at bekjende mig offentlig til en Religion, som daglig indgiver mig mer og mer Foragt for sig; og for kjært er mig mit Fædreneland, at jeg skulde kunne, for hvad Pris det end var, renoncere paa det. Men saa meget er sandt, at, vidste jeg noget mere havende Middel til at forlænge mit Ophold noget lidet i Rom, da vilde jeg gjøre Brug deraf, for at blive her denne Sommer og den følgende Vinter over. Den Leilighed, som dette Sted tilbyder til at profitere i saa mange vigtige Grene af de ædleste Videnskaber, vilde jeg benytte, og jeg vilde derved tillige berede mig en bekvemmere Reise tilbage igjen til mit Fædreneland, end jeg, om jeg igjen maa forlade Rom i denne Sommer, vil have det. — — —

Tre Sider ere nu fulde, uden at jeg endnu har fortalt Dem Noget om, hvorledes det gaar mig her i Rom, og hvordan jeg nyder dette. De vil dog let se af min Begjærlighed efter at forlænge mit Ophold her, at det ikke kan gaa mig her slet, og at jeg maa finde mig godt fornøiet; og dette er ogsaa det sande. Det Ubehagelige her, hvorom jeg sidst skrev Noget, lærer man efterhaanden at fordrage, og fra mange Sider er Livet her høist fornøieligt. Den fortræffelige Kardinal Borgia skylder jeg fra denne Side meget; jeg har alt i den korte Tid, jeg er her, spist ofte i hans Hus, og har gjort dér mange interessante Bekjendtskaber. Den lystigste Tid, man kjender her i Rom, ere de 20 Dage, som igaar endte sig, og i disse har jeg været Kardinalens Gjæst 3 Gange. Disse Dage ere det berømte Karneval, som dog dette Aar, fordi de 4 sidste Dage vare høist regnige og kolde, ikke har været nær saa prægtigt, som det ellers pleier det. Den meste Herlighed derved indskrænker sig til en Gade i Byen, i hvilken man da rigtignok en 3—4 Timer om Eftermiddagen ser vel alt det Skjønneste og Prægtigste, som er i Rom, men tildels — hvilket man holder for det Rare derved — i saa fortvivlede Karika-

turer fremstilt, at man Lidet erkjender af det Skjønne, og kuns maa divertere sig over det Latterlige. Den Gade hedder il Corso og er ⅕ dansk Mil lang. Omtrent Kl. 2 efter Middag begynder Folk at samle sig der hen til Vogns og til Fods, de Fleste i Masker, og inden kort Tid vrimler her saaledes, at det er vanskeligt at komme frem. De Fleste i Vognene ere maskeret saavel som Kuske og Tjenere, og ikke sjælden kjøres Vognene af en særdeles pyntet Dame; ofte agerer selv Herren denne, og det træffer sig vel, at hans Frue staar bag paa. Antallet af Maskerne, som spadsere op og ned, er ikke let at beskrive; imidlertid vilde det være større og Maskerne selv smukkere, i Fald man, med den Lyst man har til at rase i denne Tid, ogsaa havde nogen Formue til at fyldestgjøre sin Begjærlighed; men denne Middelstand er altfor elendig, eller rettere sagt, denne mangler her ganske, og Alting gjøres af de rige fyrstelige Huse, som ere her. Klokken henimod 5 — da Gaderne i Forveien er besat helt igjennem med Militær, og Kareterne saavel som Folkene ere opstillede til begge Sider i Gaden — holdes Væddeløb af Heste, hvilke omtrent i 2½ Minut igjennemstryge deres Bane. Naturligvis har disse en smal Vei, og det hænder sig derfor ogsaa — hvilket ogsaa en Dag i dette Karneval var Faldet — at en løber imod et Karethjul og styrter paa Stedet. Disse Væddeløb holdes alle Dage; 6—8—10 Heste løbe gemenlig ad Gangen, og Prisen er et kostbart Stykke Tøi, som Jøderne i Byen maa levere for Intet. 4 Gange i denne Tid er maskeret Bal eller Festin, som det kaldes, hvortil Indgangen koster 3 Mk. omtrent; Leien af Habit med Tilbehør kommer En [paa] henved 1 Rdlr. Man ser der igjen en Mængde Masker, og ser disse nettere og bekvemmere. Det begynder efter Midnat og varer til Dag. For en Gang er det ret brav, oftere var jeg der ikke heller. I Dag har nu den terrible Quarésima [1]) begyndt, i hvilken lige indtil Paaske det er forbudt — Søndagen undtagen — at spise enten Kjød, Mælk, Smør eller Æg; Fisk og Urter skulde egentlig være Føden, imidlertid søger og faar man let Dispensation fra denne skrækkelige

[1]) ɔ: Fasten (Quadragesima).

Anordning under Foregivende af et svagt Legeme osv., og lover saa derefter at holde sig ganske efter Lovens Strænghed.

Rom d. 7. Marts 1792.

Høistærede Morbroder!

Den 20. Febr. modtog jeg Deres Brev af 28. Januar, og med det den længe forønsket Forvisning om Deres og mine øvrige Venners Velgaaende. Hvor kjærkommen denne var mig, kan De nogenlunde slutte af den Begjærlighed, som jeg næsten med Utaalmodighed i mine sidste Breve til Dem havde yttret herefter; og hvor meget slige gode Efterretninger virke paa mig, hvor meget de oplive og opmuntre mig, kan De vide, dersom De nogen Tid har havt Leilighed til at kjende, hvor meget mit Hjerte hænger til mine Venner i mit Fædreneland. Er det disse i nogen Maade magtpaaliggende — og mange af dem tror jeg, at det er det — at erfare igjen fra mig, at jeg lever og befinder mig saa vel, som jeg udenfor mit Fædreneland og skilt fra saa mange gode Venner kan det, da kan De give dem Alle denne Efterretning om mig; thi jeg vidste virkelig Intet, som jeg til min nærværende Skjæbne kunde ønske mig, uden det, at kunne dele min Lykke med adskillige af mine Venner, hvis Omgang jeg savner. Hvilket Liv kan ogsaa være angenemmere end at være paa et angenemt Sted, hvor midt i Vinterens Tid er et bestandigt Foraar, hvor man alle Dage kan afvexle med de bedste Haveurter og Frugter til sin Mad, hvor man i skjønne Sager kan finde idelig Underholdning for sit Øie og sin Geist, hvor man snart ingen Bekymringer har, og hvor jeg heller ikke ganske er uden Venner og Selskab! Jeg er paa dette sidste ikke rig i Rom, men jeg har ikke heller derover at klage. Adskillige Folk har jeg fundet her, i hvis Omgang jeg finder Underholdning og Fornøielse, og i den fortræffelige Mand, under hvis Adresse Deres sidste Brev kom til mig, har jeg en Ven [1], som jeg ikke har mange af i Verden. Hans Forstand, hans Hjerte og hans Lærdom skaffer ham Agtelse og Kjærlighed

[1]) Zoëga.

hos Enhver, som kjender ham; det Venskab og den Aabenhed, han har vist imod mig, har tilvendt ham min ganske Tilhængighed og Fortrolighed, og da han tillige har en smuk og god Kone, er hans Hus min sædvanlige Tilflugt, og ingen Dag gaar forbi, at jeg jo konverserer ham. Denne Beskrivelse af mit lykkelige Liv her i Rom vil, som jeg haaber, tjene Noget til at forlige mig med Dem igjen, om mit sidste Brev og dets Andrag til Dem skulde maaske have stødt Noget an, dels imod hvad De havde ventet, dels havde ønsket af mig. Thi kan det undre Dem, at jeg kan begjære at kontinuere et saa angenemt Liv? og er det ikke tilgiveligt, at jeg vover noget for at udflytte den Termin, som skal ende denne korte Glæde? Jeg véd paa nærværende Tid ikke mere selv, hvad jeg skal sige til dette Skridt af mig; om jeg skal tage dette Andrag tilbage, eller jeg skal søge nye Bevæggrunde, som jeg vel kunde finde, for at besmykke det? Jeg vil være ærlig nok at tilstaa Dem, at jeg ingen ringere Lyst finder nu, end den Gang, til at forlænge mit Ophold i Italien, finder ikke mindre Vanskeligheder ved at fortsætte min Reise efter min første Plan end den Gang, og kort, finder ingen anden Tvivl, som kunde tvinge mig til at forandre mit gjorte Foredragende til Dem, uden den Erfaring, som jeg efterhaanden faar om, hvor dyrt det mod min Forventning er at leve her, eller rettere, hvor uimodstaaelig man henrives til at gjøre Udgifter over det, hvorpaa man er forberedt, og hvor mange Penge ved den Leilighed imidlertid gaar med. Jeg tror vel, at jeg kan leve her for en 400 Rdlr. om Aaret, men dels Reiser og dels Anskaffelsen af en Mængde andre Ting fordrer Udgifter, som næsten overstige disse. Adskillige Bøger og mere endnu nogle Sager, som enten henhøre til Naturalier eller Antikviteter og Kunstsager, ere En dels nødvendige, dels haves i saadan en Mængde og derhos haves saa let, og, naar man ser paa de enkelte Stykker, for saa billigt Kjøb, at man ikke kan afholde sig fra at benytte en Leilighed, som man i sit Liv ikke kan vente sig oftere. Gamle Mønter, Aftryk af udskaarne Stene, forskjellige Sorter Mineralier kjøbes her stykkevis for Skillinger, naar de andensteds betales i Rigsdalervis; men den Grille at begynde at samle paa disse har imidlertid noget ligt med vores Lotteri; det trækker langsomt, men fordrer

bestandig Tilskud og udgjør snart en Sum, og enkelte Stykker af disse Sager er af ingen Værdi; Kvantiteten giver først denne. Jeg har virkelig begyndt at lægge mig et lidet Mønt- og et lidet Naturalie-Kabinet an, hvorover De vel vilde kunne falde paa at le, dersom jeg ikke forekom Dem med, at disse bestod for det Første endnu af Sager, som enten Bekjendteres Godhed eller Tilfælde have bragt mig i Hænderne, og at de dernæst umulig kunne have det Omfang til Øiemaal, som man gemenlig pleier at give saadanne Samlinger. Nogle af de fornemste af det første Slags og de vigtigste Sager af det sidste, som findes og graves i Italien, ønskede jeg at kunne bringe sammen; og at enhver sparet Skilling anvendes derpaa, vil De saa meget mindre laste, som De selv véd, at dette Spøgeværk er af vigtig Nytte. Men, som sagt, jeg klatter imidlertid Penge bort, og det vil se traurigt ud for at holde endnu en Vinter ud her. — — — Jeg erindrer mig herved Deres Spørgsmaal om, i hvad Vei jeg ønsker mig ved min Tilbagekomst i mit Fædreneland, hvorpaa jeg er pligtig at svare Noget, om jeg nu [end] ikke kan det saa ganske bestemt. Den geistlige Tur eller den lærde Tur ere de to, som De proponerer mig at vælge imellem, og rimelig er disse ogsaa de eneste, hvori jeg kunde vente mig nogen Forsørgning. Imod den Første har hverken De eller Deres Broder, saavel i Hensigt til Standens borgerlige Situation som til de dermed forbundne Embedsforretninger, mere Afsky eller mere Frygt for den, end jeg, og aldrig har jeg kunnet betragte et Levebrød af det Slags anderledes end bekvemt, for deri at forfølge de Studeringer, for hvilke man fandt Tilbøielighed, og iøvrigt søge den Ære, som Posten ikke gav, dels i den tilfældige Nytte man i sin Cirkel — ikke som Præst, men som Borger — kunde stifte, eller søge at skaffe sig denne ved lærde Arbeider. Og fra denne Side betragtet véd jeg ikke, hvorfor man ikke kan ære og agte en fortjent Mand, enten han saa har valgt at samle sit Levebrød af hvad han høstede paa sin Ager og han samlede — efter gammel Herkomst[1]) paa Herrens Alter, eller han trak disse umiddelbart af Kongens eller Landets Kasse. Men dog — end ikke paa

[1]) ɔ: Adkomst.

denne Maade gefaller mig dette Liv; jeg elsker at have Forretninger og ønsker ikke engang i mit Liv at blive saa fuldkommen Herre over min Tid. Ved Akademiet[1]) kan jeg hverken vente eller ønske at komme an strax, og et Skoleembede, naar dette var efter mit Hoved, vilde være mig langt kjærere. Rektor i Herlufsholms Skole er, mellem os sagt, Maalet for mine Ønsker, og gaves der Leilighed at komme an dér — var det endog kun som Konrektor, jeg tog med Glæde derimod; dog kun, naar Bernth eller en anden gammel Nathue er Rektor[2]); med en Anden, naar jeg ikke i Forveien kjendte ham som min gode Ven, vilde jeg ikke have at gjøre. Jeg vilde paa dette Sted, tror jeg, være ikke saa ilde anbragt; i det Ringeste tror jeg at kunne gjøre Nytte dér. Imidlertid var det vel muligt ved min Tilbagekomst i mit Fædreland ved et Bibliothek f. Ex., ved et Museum o. s. v. at finde en liden Plads for mig. Meget beror af Konjunkturerne, som man finder disse, derefter maa man rette sig. En Post ved vores Akademi vilde være mig ærefuld og velkommen, men sandt at sige, saa længe Sagerne staa paa den Fod, som de endnu ere paa hos os, er heller ikke ved den Vei nogen Hæder at vinde.

— — —

Rom. d. 10. Marts 1792.

Høistærede, bedste Fader!

Rom er et underligt Sted, thi man kunde aldrig blive færdig, hverken om man vilde sige alt det Onde eller alt det Gode, som virkelig med Rette kan siges om det; men saa meget er dog sandt, for Fremmede kan Opholdet ikke andet end være i mange Maader behageligt. — — — Ikkuns i ét Stykke er man noget genert her, eller er dog paa visse Maader tvungen til at genere sig noget, og til Ulykke træffer just dette en Punkt, som er mig temmelig empfindtlig. Man kan ikke vel

---

[1]) Ved Akademiet forstaar han naturligvis Universitetet.

[2]) Professor Bernth, der siden 1755 havde været Rektor paa Herlufsholm, havde ganske vist i sine senere Aar noget vanskeligt ved at styre Skolen, hvorfor man 1785 havde adjungeret ham en Konrektor; i sine tidligere Aar havde han Myndighed nok.

ryge Tobak her. Det forstaaer sig, mangfoldige Fremmede ryge her bestandig, og deres Værter maa finde sig deri, men man er dog, naar man vil dette, dels af sine Husfolk idelig inkommoderet med Klager herover, og dels udsat for at høre ilde herfor, hvor man kommer i Selskaber. Meget faa af de italienske Mandfolk lide Tobaksrøg, men med Fruentimmerne er det rent galt, disse faa gemenlig ondt og blive syge, saa snart de lugte det Ringeste heraf. Min Værtinde havde jeg ved min Pibe bragt, troer jeg, paa Gravens Bredde, hvis jeg havde kontinueret at ryge her paa min gamle Vis, og min Vært erklærede rent ud, at jeg maatte forlade hans Hus, hvis jeg ikke kunde indskrænke mig med denne. Naar jeg kom i Selskab, maatte jeg høre ilde for min syndige Pibe, og tænk en Gang, mine Naboer — min ublide Skjæbne har just givet mig nogle delikate Frøkener til Naboer — beklagede sig saagar over min Pibe! Da jeg saaledes saa mig ved min Rygen bragt i Lapperi med Husfolk, Naboer og Venner, var der intet Andet for, end at give efter for disse Kapricer i nogen Maade, og jeg har bragt denne romerske Delikatesse det store Offer, at jeg — næsten — har opgivet min kjære Pibe. Ikkuns ved et Haar ere vi endnu med hinanden forbundne, og naar jeg siger Dem, at jeg ingen Dag ryger en ganske Pibe Tobak, kan De slutte, at jeg ikke er langt fra at ophæve al Forbindelse med den. Underligt er det ellers, hvorledes de italienske Næser i dette Stykke kunne være saa delikate, da Gud véd, disse ere det ikke, ligesaa lidt som deres Øine, i alle andre Stykker. Det Svineri, som hersker paa Gaderne, i alle Porte og Indgange til Huse, er utroligt; lige indtil op ad Trapperne endog i gode Huse er det ikke sjældent at finde de allervæmmeligste Urenligheder, som vi, der ikke ere vante til Sligt, ikke uden at holde for Næsen, kunne passere. Her i Rom er denne Urenlighed saa meget mere at ærgre sig over paa Gaderne, som saa mange Mennesker dér næsten bestandig opholde sig, at man paa en Maade kan sige disse ligesaa vel beboede som Husene. Det lykkelige Klima gjør, at man kan have alle Slags Værksteder og holde alle Slags Butikker i Værelser, som til Gaden ganske ere aabne; og en Del af disse Folk ser man enten virkelig stillede for deres Døre at beskjæftige sig med deres Haandtering, eller

dér staa og underholde sig med hinanden. Man ser hel vidtløftige Marketenterier paa Gaden, hvor bestandig steges, koges og efterhaanden udsælges. Dette finder især Sted i denne Tid, og det paa en Maade, som meget inkommoderer min Næse. I den store Faste, som det nu er, er iblandt de mange Sorter af Levnedsmidler, som den katholske Religion forbyder, ogsaa Smør, og hvad der ellers steges deri, steges nu i Olie. Dette Oliebraseri snurrer og — at jeg skal bruge et godt lollandsk Ord — støjer fra den ene Ende af Gaden til den anden. Et Par Sorter Kager, som paa denne Maade tilberedes, ere meget renommeret her for deres Delikatesse, og naar de i Husene ere lavede godt, smage de ikke ilde. De laves kun i Paasken, og det er en Slags Skik at sende hinanden Foræringer i disse; vores Hittevækker[1]) er en Levning fra de Tider, da disse Ceremonier vare i Brug hos os, og det er vel, man har beholdt saa meget deraf. Denne lange Faste, som egentlig forbyder Kjød, al Slags Mælkemad, altsaa og Smør og Æg, holder naturligvis kun faa, og under enhver liden Prætext af Upasselighed, Uformuenhed eller sligt kan man ogsaa faa Dispensation herfra. Imidlertid ville dog de Katholske have Anseelse af, i det Ringeste for os Protestanter, at iagttage hellig denne vigtige Andagt, og af denne Aarsag inviterer min Kardinal den ganske Faste igjennem ingen af os Kjættere, som ellers saa ofte spiser hos ham. Dog, denne lille Svaghed kan man let tilgive en Mand, som iøvrigt er saa tolerant og saa ophøiet over det sædvanlige katholske Pfafferei, som en Mand i hans Stilling kan være det. Denne Mand har et prægtigt Kabinet eller Samling af alle Slags Rariteter og lærde Kunstsager paa et Lyssted 5 danske Mil her fra, som tilhører ham. For at se dette og tillige gjøre mig en liden Motion, gjorde jeg i forrige Uge en Tur til Hest hen til dette Sted, og blev der Natten over. Jeg befandt mig derefter fortræffelig og lader dette være min Trøst for de Omkostninger, som denne lille Reise foraarsagede mig. Til Gjengjældning for den Godhed, som mine Landsmænd alle i Rom have nydt af denne fortræffelige Kardinal, have de fleste af disse, der som Lærde

---

[1]) Et Slags Fastelavnsbrød, som nødes varmt, vel noget lignende som Nutidens Fastelavnsboller. Navnet bruges endnu paa Ærø.

have opholdt sig her, inden deres Afreise taget et eller nogle faa Stykker af dette Museum og skrevet en Afhandling over til at oplyse det. — Jeg kan mærke, at Manden ønskede det samme af mig, og da der just deriblandt er nogle Sager, som han tiltroer mig fremfor andre — saasom de just angaaer Oldsager fra mit Fædreneland — at kunne forklare, har han saa uformærkt ladet mig forstaa, at et saadant Arbeide vilde ikke være ham ukjendt (sic!). Jeg har naturligvis ikke kunnet entrere heri endnu, da det koster Forberedelse og Tid, men kan jeg for denne sidste overkomme det, vil jeg neppe lade en saa bekvem Leilighed gaa forbi at fortjene en Slags Tak af en Mand, som jeg virkelig skylder saa Meget.

En Tid nærmer sig nu i Rom, som er en af de feierligste i Aaret, og til hvilken mange Fremmede pleie at komme sammen; og denne er Paaskeugen. Man har en hel Bog over alle de geistlige Solenniteter, som celebreres i denne. Disse bestaaer mest i prægtige Kirkemusiker, Kirkeilluminationer, Processioner og sligt, som giver Øiet noget at se og Øret en angenem Velklang; men indeholde, alle og en, den største Satyre over den menneskelige Forstand, som kun kan skrives. Man har bortødslet paa Kirkers Forsiring, paa Sølvkar, paa kostbare Billeder af Hellige, paa Kister til at bevare de Helliges Legemer o. s. v. Millioner; og Folket — pjaltet og hungrig — finder Fornøielse, ja vel og Opbyggelse i at angabe disse Ting, uden at mærke, at disse Rigdomme ere stjaalne fra deres hungrige Maver og fra deres nøgne Legemer, for hvilke de med Rette kunde, paa hvad Maade det var, fordre dem tilbage. Det var igaar en Helgens Festdag, den hellige Franciskas. Et Nonnekloster, hvis Patronesse denne var, viste ved denne Leilighed sin Pragt og ornerte en Kirke, som — Gud véd paa hvad Maade — staar i Forbindelse med det, endskjøndt der er et Munkekloster derved, med saadan en Mængde af Sølvlamper, Sølvlysestager, Sølvbilleder, med Guld broderet og stukne Messeklæder, at man derover faldt i den dybeste Forundring; i deres eget Kapel behænger de saagar deres hellige Patronesse med Smykker af ægte Stene. Kan man dog øse Penge ud i en elendigere Maade?

— — —

Rom, d. 11. April 1792.

Høistærede, bedste Fader!

De har for ikke lang Tid faaet et Brev fra mig igjennem Assessor Thestrup, hvis det ellers er indløbet, thi derom er jeg altid uvis, inden jeg ved Svar forsikres herom. Indholdet af dette var mest romerske Mærkværdigheder, og jeg havde deri lidet talt om mig selv; jeg skal denne Gang gjøre min egen Person i det Ringeste til Gjenstanden for en god Del af mit Brev. At jeg lever frisk og vel, forstaaer sig af sig selv, naar jeg ikke udtrykkelig melder det Modsatte; men paa hvad Maade jeg lever, hvorved jeg okkuperer mig, hvilke mine Amusements ere, derom skal jeg i Dag give Dem nogle nærmere Efterretninger. Den meste Tid af Dagen fordriver jeg enten med at spadsere omkring i Museerne, i Byen eller ogsaa udenfor den, samt paa Bibliothekerne. Ethvert Museum, som indeholder enten Samlinger af gamle Kunstsager eller af nye, koster henved 3 Mark hver Gang at se, men for denne Sum kan ogsaa et ganske Selskab gaa der tilsammen. Dette søger man at bringe sammen, og saaledes er Omkostningen derved ringe. Men udenfor disse tillukte Rariteter ere i Rom en hel Del, som bestandig kunne frekventeres uden Betaling, og disse bestaar mest i gamle Ruiner af kostbare Bygninger, som — alle Ødelæggelser til Trods — ere endnu tilbage fra Romernes Tid. Disse gaar man gjerne omkring at beskue om Eftermiddagen, thi Klimaet her fører det med sig, at man for at konservere sin Sundhed maa gaa meget og movere sig brav. Af Bibliotheker, som staa aabne til alles Brug, ere flere i Rom, og da man paa et fremmed Sted naturligvis ikke kan have mange Bøger hos sig selv, og disse end ikke let faas til Kjøbs i Rom, er det en skjøn Sag, at man kan gjøre saa fri en Brug af disse. Til Omgang i Rom har jeg nogle faa gode Venner, som for det Meste ere Kunstnere, og med disse fordriver jeg nogle Timer imellem, naar jeg intet Bedre har at gjøre. Dog oftere end nogen Anden konverserer jeg en fortræffelig Landsmand, som jeg her har fundet, og om hvilken jeg har fortalt Dem før, Hr. Zoëga. Denne Mand holder i sit Hus hver Søndag Aften en Slags Konversation af en, to til tre Timer, hvor saa vel de øvrige af vores Landsmænd som ogsaa adskillige andre, dels Fremmede, dels

Romere komme. I store Selskaber er det en Fremmed ikke vanskeligt at skaffe sig Adgang i Rom, thi Fremmede ere alle Vegne godt antagne; de Fornemme holde oftere Selskaber, hvor de uden Forskjel modtage enhver Fremmed, og et saadant er just i Aften, hvortil en god Ven har overtalt mig at gjøre sig Selskab. Jeg har indvilliget i dette, fordi jeg véd, at man vil gjøre en skjøn Musik dér; ellers ere slige Divertissements ikke min Sag. Til nogen Afvexling og for ret at nyde Italien har jeg forhen gjort nogle smaa Reiser, men nu staar jeg just i Færd med at gjøre en, som er noget vidtløftigere og vil medtage nogen mere Tid. Jeg gaar nemlig i Morgen til Neapel og bliver der en fire Uger. Jeg har Selskab her til af en tysk Officer fra Trier, som er et godt og artigt Menneske og til Dels selv Kunstner. I Morgen Eftermiddag (Torsdag) gaar vi her fra i en liden tohjulet Kalesche, og paa Løverdag Aften mener vi at være i Neapel. Man har givet mig Haab om her at træffe en Landsmand, som — om dette kunde træffe sig — vilde være mig til megen Nytte dér, hvilket jeg saa meget mere kan vente mig af ham, som han paa nogen Maade er lidet forvandt med mig. Denne er en Horneman[1]), en Stifsøn af Fru Horneman, der som Kunstner en Tid lang har opholdt sig paa forskjellige Steder i Italien. Men det Værste er, at han just i denne Tid, som jeg her har spurgt, skal selv tænke paa at forlade Italien, og af den Grund er jeg noget frygtsom, om jeg endnu vil finde ham. Imidlertid har jeg andre gode Adresser til Neapel, saa jeg vil ikke mangle Leilighed til at gjøre Bekjendtskab dér.

Den sidst forgangne Uge har været en af de prægtigste, som man kjender i Rom, og da fra alle Kanter kommer en hel Mængde Fremmede sammen for at se Høitideligheder, som foretages i denne, maa jeg dog fortælle Dem noget om denne Pragt. — Høitideligheder i denne saakaldte hellige Uge bestaar for det Meste i Andagts-Handlinger eller saadanne, som i det Ringeste skulde ske af Devotion, men Gud véd, de behandles ikke derefter. De bestaa (sic!) i pavelige Kapeller, hvor hans

[1]) Christian Horneman, død 1844 som Hof-Miniaturmaler. »Det er, tror jeg, en ganske brav Kunstner, men en høist smudsig og noget vindig Herre«, skriver Ramus om ham i et andet Brev.

Hellighed Paven selv er tilstede ved Messerne og under en Mængde til Dels latterlige Ceremonier tager selv Del i disse. De tre Dage, Skjærstorsdag, Langfredag og 1ste Paaskedag, ere de feierligste, af hvilke paa de to første celebreres Christi Lidelse og Død, paa den sidste hans Opstandelse. Vi gjøre endelig hos os det Samme, men vi gjøre det paa en anden Maade. Hos os lader vi os nøie med at bringe disse høitidelige Begivenheder i Erindring, og anstille andægtige Betragtninger derover, som kunne virke til Dyds og christelig Tænkemaades Bekræftelse hos de Tilhørende og bestyrke dem i deres Kjærlighed og Hengivenhed til deres Skaber og deres Frelser. Men her vil man gjøre det bedre og stille alle disse Begivenheder i et mere klart Lys ved at lade udføre paa nogen Maade det hele Optog, som foregik med Christus, forstaar sig, ved allegoriske Forestillinger, som dog imellem Stunder forekommer en hel Del naragtige. Saaledes f. Ex. gjør man de to Aftener efter hinanden, Torsdagen og Fredagen, naar Messen er ude, paa et mørkt Sted i Kirken paa én Gang saadan en Buldren, at derom ikke Underrettede tro, at Kirken vil falde sammen over deres Hoved: og dette sker for at jage Forræderen Judas ud. For at udtrykke, at alle Christi Venner forlade ham til Enden, antænder man disse samme Aftener 15 Lys nær ved Alteret, slukker et efter andet, indtil ét er tilbage, som bringes bort og skjules. Dette betyder, at de 12 Apostle og de 2 Marier forlode Christus, og ikkun den ene Marie, hans Moder, blev ham tro; hvorfor man stikker hende ind under Alteret, véd Himlen. En indviet Oblat er efter den katholske Tro ikke mere en Oblat eller Mel og Vand, men er sandt naturligt Brød og et Stykke af Christi Legeme. Man tager saadan en, lægger den i et Bæger, sætter dette i en høist kostbar Æske, stiller den op i Veiret paa et dertil beredet Sted paa et Alter, omkring og paa hvilket brænder Voxlys i Hundredetal; dette hedder at begrave Christus, og Stedet: Christi Grav. Naturligvis føres da dette igjen tilbage i Triumf, naar han skal staa op. Paven har et eget Kapel til denne Grav, og de Lys ere utællelige, som oplyser denne af Størrelse middelmaadige Sal. Man opfører under disse Ceremonier i disse Dage skjønne Musiker, Ligsange, Jeremiæ Klagesange og, jeg véd ikke Alt; og dette er det

Bedste ved Høitiden. Om Torsdagen er en egen Ceremoni for at efterligne Christi Ydmyghed, i hvilket Spilfægteri ogsaa andre har fundet Plæsér, thi det efterlignes af adskillige katholske Monarker: Paven vadsker Fødderne paa 12 fattige Præster paa Landet, gjør dem ved den Leilighed en Present af en ny Klædning til hver; siden giver han dem et godt Maaltid Mad, hvorved han selv varter op, og dertil nok en lille Foræring af Penge. Disse og mange flere Ceremonier løbe naturligvis alle Fremmede efter i disse Dage; men hvor stort et Fortrin end disse have, ere dog de Anstalter, som gjøres hermed, saa slette, og Stederne, hvor Feirlighederne holdes, for en Del saa ubekvemme, at det er langt fra, at Alle kunne se Alt. Men de, som gaa glip deraf, tabe ikke heller Meget, og dermed maa de trøste sig, som samme Lod træffer. Jeg saa saa temmelig alt det Mærkværdigste, men jeg har ogsaa udstaaet Hede og Trykning og Strabadser nok derfor, og blev jeg endnu 10 Paasker i Rom, jeg skulde ikke uleilige mig oftere derfor.

— — — (Sluttes.)

Erindringer fra Livet i Dybbøl i Aarene 1858—64.

Af **F. R. C. Bülow**, fhv. Sognepræst i Dybbøl.

Dybbøl! Før 1848 var dette Navn kun kjendt af Faa. Efter 1848 var det kjendt af Mange. Kampene havde raset dér. Baade Danske og Tyske havde udgydt Blodet. Mange Suk vare derfra blevne opsendte baade i Smertens og i Dødens Stund. Derfor blev Dybbøl efter 1848 et Navn, der vakte dyre og stolte Minder i mange Danskes Bryst, Minder, der hver 28. Mai og hver 5. Juni bleve levende.

Dybbøl! Hvor blev det særligt et Navn med Hjerteklang for Forfatteren af disse Linier. Det var den 14. Juni 1858, at jeg mødte til Præstevalget i Dybbøl Kirke. Det er jo altid en Alvorsdag baade for den Menighed, der skal vælge deres Præst, og for de Mænd, der stille sig til Valget, som skulle prædike ikke blot til Opbyggelse, men for mulig at komme til atter og atter dér at varetage den betydningsfulde Præstegjerning. Det var særlig en Alvorsdag for mig. Paa Sandbjerg Palæ laa min Fader, Generalløitnant Bülow, syg til Døden. Det var hans inderlige Ønske, at jeg skulde blive Præst i Dybbøl, paa det Sted, der gjemte de store Minder for Generalen i 1848. For den endnu uøvede Kandidat, der efter Deltagelsen som Frivillig og Lieutenant i 1848—50 væsentlig havde syslet med Skolegjerning, var det visselig ikke let at skulle prædike med to velansete og veløvede Præster: Diakonus Christian Krog Meyer i Sattrup, der var en kjendt og i sin Menighed saare afholdt Præst, som tilmed i Vakanceaaret i Dybbøl ogsaa var bleven kjendt og

skattet dér, og Sognepræst Bang i Adserballe paa Als, en særdeles begavet Taler, der ogsaa havde været Frivillig i Kampen for Fædrelandet, og ligeledes i sin Menighed havde det bedste Lov. Jeg kom da uden Haab til Valget. Inderlig ønskede jeg, at Valget maatte falde paa Krog Meyer. Etatsraad Regenburg ønskede just dette Udfald, og havde givet mig Haab om saa at blive Diakonus i Sattrup, hvilket Embede besattes af Regeringen uden Valg. Jeg stod da før Valget i Præstegaardens Havestue i den store Forsamling af Præster og Andre, der vilde overvære Valget. Som jeg saa stod og saa ud i den skjønne Have, kom den mig da ukjendte Præst, N. L. Feilberg fra Ullerup. Han slog mig paa Skulderen og sagde: „Ser De ud i Deres Have?" „Ja, Gud hjælpe mig," svarede jeg helt benauet. „Ja, det forstaar sig," sagde han saa, „Gud skal hjælpe, om det skal blive Deres Have!" Og denne Udtalelse af denne fromme, freidige og kjærlige Mand borttog min Frygt, og lod mig lade Alt bero paa Gud Faders Villie. Jeg var den Sidste, der prædikede, og det var vel de værste Timer, især da jeg blev ene tilbage. Underligt var det saa at følge Skovfoged Asmussen, der, som Kirkebud den Dag, kom og hentede mig. Jeg kom ind ad Døren ved Alteret og stod saa i den propfulde Kirke, mellem Mennesker, der jo for Størstedelen vare mig ukjendte. Dog vidste jeg, at min Hustru og min Søster bade Gud styrke mig. De vare mellem Tilhørerne. Min gamle Krigskammerat, Pastor Schleppegrell fra Broager, tilhviskede mig et „Mod, gamle Ven", og jeg gik op paa Prædikestolen. Senere blev det sagt mig, at jeg var gaaet op saa rask, som skulde jeg storme en Skandse, og at dette havde tiltalt Menigheden. Gud véd det, at Hjertet sad i min Hals, og at det var Tanken: „hellere springe end krybe i det", der lod mig gaa rask frem. Min Prædiken var af gode Grunde jævn og ligefrem. Min kraftige Stemme kom mig tilgode. Jeg blev selv greben ved at oplæse den deilige Text: „Kommer til mig alle I, som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile." Skjøndt det nu var den tredie Prædiken, Menigheden den Dag hørte, blev ogsaa den tiltalt af Prædikenen. Nær var jeg standset i den, da to Mænd lige under Prædikestolen paa én Gang vendte sig mod hinanden og talte. Senere hørte jeg, at de havde sagt: „det bliver vor Præst." Disse

ansete Mænds Udtalelse gjorde Udslaget ved Stemmegivningen, der kom efter Provstens Formaningstale. Kammerherre Heltzen som Amtmand, Provst Karstensen i Broager og Godsinspektør Thoyssen fra Sandbjerg modtoge Stemmesedlerne. Vi tre Kandidater vandrede saa i Præstegaardens Have, indtil Skovfogden kom med Budskabet: „Bülow valgt med 83 Stemmer mod 25 og 10.“ Ingensinde i mit Liv er jeg bleven mere overrasket! Da jeg om Aftenen kom til Sandbjerg og sad ved min gamle, kjære Faders Dødsleie, hvor takkede jeg da Gud, at selv om han ikke vidste det, bevidstløs som han syntes at ligge hen, saa var hans inderlige Ønske dog nu opfyldt. Men, Gud ske Lov, henad Morgenstunden, da han kom til Bevidsthed, sagde han: „Jeg véd det nok. Kan Du se, Vorherre vilde dog, Du skulde være Præst i Dybbøl. Lad nu din Menighed bære mig til Graven!“ Det blev saa næsten hans sidste sammenhængende Tale. Hans Udtalelse refererede sig til en Episode i hans Liv for 9 Aar tilbage. Han og jeg, der var hans Ordonnansofficer, holdt en Dag i 1849 tilhest paa Dybbølbjerg og saa ud over det skjønne Land. Da sagde han: „Gid Du kunde blive Præst dér!“ Og da jeg sagde: „Ja, men det er umuligt,“ svarede han: „Hvad véd Du? Gud raader jo for det og ikke Du, min Dreng!“

Den 16. Juni sov saa min kjære, gamle Fader hen. Dybbøllere bare ham fra Kapellet ind i Kirken, da Dagen kom. Krigskammerater bare den gamle Hærfører til Graven. Artilleri- og Geværsalver lød over Graven, medens der i samme Stund afgaves Salut i Kjøbenhavn og fra Fredericias Volde. Pastor Krog Meyer talte hjerteligt ved hans Grav. I Kirken talte Garnisonspræst Bruun fra Kjøbenhavn og Provst Karstensen. Hans Grav er paa Dybbøl Kirkegaard. Hans Buste staar paa Fredericia Torv, og hans Billed hænger paa Frederiksborg. Begge Dele kom til Veie ved Indsamlinger fra By og Land, Billedet for 5 Aar siden, da Nederlagets Smerte just bragte Seirens Dage med deres rige Glæde saa levende i Hu.

Jeg blev saa ordineret i Flensborg og modtoges af Dybbøl Menighed med en Kjærlighed og Tilslutning, der ikke aflod, men blev mig til Del, saa længe vi levede sammen. Blandt dem, der ikke havde stemt paa mig, vandt jeg mine kjæreste Venner, og paa Spørgsmaalet om, hvorvidt saadant Præste-

valg var ønskeligt, har jeg kun kunnet anføre, hvad en Mand i et Nabosogn engang yttrede til mig, at i Dybbøl har der i Mandsminde altid været et godt Forhold mellem Præst og Menighed, medens dette ikke kan siges om alle Sogne, hvor der ikke finder Valg Sted. Af egen Erfaring véd jeg, at det er en velsignet Følelse at være valgt af Menigheden, men ogsaa den stærkeste Spore til at stræbe at blive i det gode og venlige Forhold og gjøre Sit til, at Valget ikke fortrydes. At jeg blandt de mange Ansøgere blev præsenteret med paa Valg, skyldtes udelukkende Hensynet til min Fader. Og vel sagde en Mand til mig: „De skulde prædiket meget daarligt, om jeg ikke havde givet min Stemme til Sønnen af min gamle General og til den fordums Ordonnansofficer." Men min jævne Prædiken, mit klangfulde Organ og min Fremtræden havde dog efter Alles Sigende sin store Betydning.

Medens saa mange Præster i Sønderjylland havde Bryderier med Hjemmetyskere i deres Sogne, kjendtes saadanne ikke i Dybbøl, hvor Alle hørte til Bondestanden og vare ubetinget Danske. Hertil havde særlig min Formand, Provst Karstensen i Broager, virket i de 19 Aar, han havde været Præst i Dybbøl. Ved sin djærve Optræden og sine mange begeistrede Fædrelandssange havde han havt den stærkeste Indflydelse paa Menigheden. For mig var det ikke let at følge efter en saa øvet og begavet Præst. Ofte var ogsaa Søndagen mig en svær Dag at komme over. Da fik jeg en Dag et udmærket Raad af den forhenværende Stænderdeputerede Petersen i Suurlykke, nu Aftægtsmand. Han sagde: „Naar De besøger Gamle og Svage, hvad vi glæde os ved, at De saa flittig gjør, da skriv Deres Prædiken om Mandagen, tag den med og læs den for os; det kan være, at vi iblandt kunne give Dem et Raad." Og det blev mig til Trøst og til Baade. Hvad de kjære Gamle i min første Menighed lærte mig, blev til Velsignelse for mig, ikke blot dér, men ogsaa senere. Det gav mig Lethed til at tale med Almuen om aandelige Ting og faa dem til at tale med. Præsten skal tale med Mennesker for ret at kunne tale til. Det blev mig navnlig under min senere tiaarige Hospitalspræstegjerning af den allerstørste Betydning.

Dybbøl havde da omtrent alle Betingelser for Velvære. Hertil kom den gode Indtægt, den skjønne Beliggenhed, Nær-

heden af Kjøbstaden, at jeg kunde byde min gamle Moder et Ophold i det af mig kjøbte Enkesæde lige ved Præstegaardens Have, min Svogers Stilling som min Nabopræst i Sønderborg, mine Præstenaboers Venskab og det venlige personlige Forhold, hvori jeg hele Tiden stod til Godsinspektøren Thoyssen paa det henrivende Sandbjerg, hvor ikke blot jeg og mine mange Gjæster altid fandt den kjærligste Modtagelse, men hvor alle vi Præster i Sundeved jævnlig mødtes i Glæde, fiskede i Møllesøen og vandrede i Skoven ved det deilige Alssund. Ak, hvor lidt tænkte vi da paa, at netop dér skulde det ske, at Preusserne faa Aar efter skulde øve Heltedaad ved Overgangen til Als, Heltedaad, siden de jo ikke kunde ane det Forfærdelige, at Rolf Krake blev trukken tilbage i Stedet for at gaa frem til den visse Tilintetgjørelse af Fjenden, eiheller at de kunde komme næsten uhindrede i Land og sætte sig fast paa Als med Feltskyts, endogsaa før vort Feltskyts kunde komme til at virke!

Blandt de af mine Naboer, der væsentlig støttede mig, den Uøvede, maa jeg dog særlig nævne min kjære Ven, Feilberg i Ullerup, i hvis kjærlige Hjem jeg altid fik signet Svar paa mine Spørgsmaal Præstegjerningen angaaende, som ogsaa baade min Hustru og jeg i ham og hans Hustru Bolette, født Rørdam, fandt vore kjæreste Venner. Ingensinde kan jeg glemme, at Pastor Krog Meyer i Sattrup, trods den store Skuffelse, Udfaldet af Præstevalget i Dybbøl beredte ham, strax samme Dag bragte mine Forældre sin Lykønskning, og i hele vort Samliv derovre var og blev mig en fuldtro Ven og Nabo.

Garnisonen i Sønderborg, Anlæget af Skandserne m. m. medførte for mig, som tidligere Militær og opdragen mellem Militære, Fornyelse og Vedligeholdelse af mange kjære Bekjendtskaber fra Dage af fordum. Frederik den Syvendes Ophold paa Lyksborg og Komme af og til baade til Sundeved og Sønderborg bragte mig ogsaa i Forhold til ham. Naar han ved Middagene i Sønderborg lod den tappre Landsoldat spille og derefter udbragte Faders Skaal som Mindeskaal, maatte det jo inderligt bevæge os, hans Efterladte. Da Kongen med Marquis Torre-Arsa fra Italien besaa Skandserne, havde Menigheden opreist en Æreport, hvor jeg talte. Fra Dybbøl

blev jeg indbuden til at overvære Indvielsen af Faders Buste i Fredericia. Fra Dybbøl tog jeg til Flensborg for at overvære Indvielsen af Løve-Monumentet. Da der i Sønderborg afholdtes en Folkefest med Taler fra en af Skandserne paa Dybbølbjerg og Fanetog ned til Graven paa Dybbøl Kirkegaard, blev der sunget: „Deiligste Dybbøl" — Ingen kunde synge det med af fuldere Hjerte end jeg, den da saa lykkelige og livsglade Præst. Dybbøl, det minderige Dybbøl! Var der Nogen, for hvem Dybbøl maatte staa som det jordiske Paradis, saa var det mig! Derfor kan jeg jo ogsaa fuldt ud sige, at Ingen har vel i høiere Grad maattet føle den Elende, der brød ind over Sønderjylland og særligt over Dybbøl i 1864, da Vold, Svig og Løgn toge Magten over Ret og Sandhed, da de Faa og Svage maatte vige for de Mange og Stærke!

Det var i November Maaned 1863, at Rygtet fortalte, at Kongen var bleven syg paa Lyksborg. Det var den 16. Novbr., at det sørgelige Budskab kom til os i Dybbøl, at Kongen var død. Med hvilken Bekymring modtoges ikke dette Budskab i hele Landet, men dog navnlig i Sønderjylland, hvor man følte, at den fredelige og lykkelige Tid vel var omme! Det varede ikke heller længe, før der viste sig truende Skyer paa den politiske Himmel baade udadtil og indadtil. De gamle slesvigholstenske Fordringer dukkede atter op; de gamle slesvigholstenske Løgne fik atter Kurs; de gamle slesvigholstenske Rænkesmede, der havde faaet Plads rundt om i Tyskland efter Fordrivelsen i 1848, bearbeidede paany den tyske Presse. Det gamle „ewig ungedeelt" fik atter Lyd. I Kjøbenhavn gjorde Eiderpartiet sin Indflydelse stærkt gjældende; Christian den Niende underskrev Forfatningen, og den gav en kjærkommen Anledning for Preussen og Østerrig til at give Møde med Paastand om at ordne Forholdene i Hertugdømmerne med Vaabenmagt. For os i Dybbøl fik Krigsrygterne Vind i Seilene. Paa Skandserne begyndte Arbeiderne, og da Kongen kom for at inspicere dem, vare vi mere og mere forberedte paa, hvad der vilde ske. Ogsaa da opstilledes paa Dybbølbjerg en Æreport; ogsaa da stod jeg der, omgiven af Menigheden, for at hilse paa Kongen. Ak, det var ikke som hin skjønne Sommerdag, da vi hilsede Frederik den Syvende velkommen. Beboerne havde mørke Anelser. Jeg fulgte med rundt om

Skandserne, og da jeg ved Skandsen Nr. 10 tog Afsked, gav Kongen mig venligt Haanden og sagde: „Det ser ud til megen Alvor for Dem og Deres Menighed, kjære Pastor Bülow!" Jeg kunde kun bøie mig stiltiende, men i mit Hjerte rørte sig visselig den dybe Alvor, og jeg maatte vel tænke paa, hvad Kammerherre Heltzen lige havde sagt: „Om der ogsaa havde flydt noget Blod i Kjøbenhavn, det vilde sparet meget Blod her paa dette Sted." Ak — Preussen, og navnlig den onde ledende Aand dér, havde kun altfor let fundet en anden Anledning. Kampen var bestemt. Maalet var jo stort, det at vinde Kielerhavnen for at danne det tyske Søværn. Nu vilde vel Stormagterne i Europa givet meget til, om de havde protesteret, men dengang taug de i den sælsomste Kortsynethed. Det lille Danmark var prisgivet og ingen Haand løftede sig til vort Forsvar, selv ikke Brødrenes mod Nord.

Saa begyndte da vort eget Værn at røre sig. Det bevægelige Værn førtes mod Sydgrændsen. Det døde Værn baade ved Dannevirke og ved Dybbøl istandgjordes. En forunderlig Tro fæstedes til Dannevirkestillingen, særlig blandt de Ledende i Hovedstadens Presse, og derved i Folket. Ingen, der kjendte Stillingen fra 1850, kunde fæste Lid til dens Forsvar af den lille Styrke, hvormed den kunde besættes. Resultatet blev da ogsaa den tunge Opgivelse af Stillingen, det forfærdelige Opbrud i Vinterens Hjerte, den sørgelige Erkjendelse af, at vare Dybbøl Skandser blevne befæstede, som Dannevirkestillingen var blevet det, da havde Kampen kunnet optages dér med anderledes Haab, i al Fald uden saa store Tab ved den senere uundgaaelige Storm af den overveiende Overmagt. I Dybbøl var der af en Kommission foretaget en Taxation af alle Eiendomme for den eventuelle Ødelæggelses og derefter følgende Erstatnings Skyld. Det var jo klart, at kom det til Sammenstød ved Skandserne med Fjenden, maatte Dybbøl Sogn blive fuldstændig ødelagt. Jeg havde i Menigheden faaet Stemning for, at vi skulde se at flytte det mest mulige af Værdi bort, naar Fjenden gik over Eideren, men da det kom til Stykket, bad man mig ikke at gjøre Begyndelsen, for ikke at svække Modet. Det er saa svært at forlade Hus og Hjem! Saa gik vi da Ødelæggelsen i Møde, og den lod ikke længe vente paa sig. Vi saa det lange sørgelige Tog af

Materiel bevæge sig i Tilbagegang paa den speilglatte Chaussé, der fører fra Flensborg til Sønderborg. Med Forfærdelse tænkte vi paa, hvorledes Armeen, om Dannevirke opgaves, skulde komme ordnet den Vei tilbage. Med Bekymring saa vi, hvorledes Dybbølskandserne manglede kun altfor meget i at være i Orden. Der manglede Forbindelsesveie, Ammunition, ja Skyts i mange af Skandserne. Mørkt og tungt saa det ud, og det blev endnu værre, end vi frygtede det. Hvad kom vi ikke til at se i Dybbøl! Hvor kom ikke Ordet „deiligste Dybbøl" til at slaa over i sin Modsætning! For hvor Mange kom ikke Dybbøl til at hedde det forfærdelige, det grufulde Dybbøl! Det var tungt at holde Jul i Dybbøl 1863, tungt at holde Nytaarsprædiken 1864! Ved Paasketide var det ikke Kirkens Klokker, der ringede for det livsalige Opstandelses-Budskab, det var Preussens Kanoner og Granatskyts, der udbredte Død og Ødelæggelse. Det var ikke Dybbøl Menighed, der da gik til Kirke; den var dreven fra Hus og Hjem, der laa i Grus. I Stedet for at holde Paaskeprædiken sad Dybbølpræsten i Fængselscellen; ogsaa min Lykke og Glæde var bleven Ruin med Dybbøls Lykke og Glæde. Jeg saa ingensinde oftere det elskede Dybbøl! Men jeg saa forinden det Forfærdelige. Jeg saa min elskede Menighed, de Mennesker, der elskede mig som jeg dem, prisgivne Krigens Elende under Nød og Savn. Jeg saa deres Sorg og var Vidne til deres store Tryk ved at forlade Hjemmet, ved at se deres Velstand ødelagt. Og jeg kunde Intet gjøre for dem; Intet uden fuldt ud at dele deres Sorg. Den eneste Trøst var det mig, at jeg ikke blot delte Sorgen med dem, men at ogsaa de vidste, at min Sorg og mit Savn var endnu større, vilde blive endnu større.

Det var ved Armeens Tilbagemarsch, at min Hustru og jeg midt om Natten under en saa solid Snestorm, som Østenvinden kan give den i en Februar-Nat, bleve vækkede af en Fourer med Ordene: „Indkvartering kommer om et Par Timer." Forberedte, som vi jo vare det, havde vi slagtet og bagt. Men hvad forslog det Lidet, endda det tyktes os meget, til de Mange! Der kom General Vogt med Stab, en Bataillon paa 1000 Mand af 2det Regiment (Faders gamle Regiment), 30 Heste m. m. af Træn. Alle udmattede og forsultne trængte

de baade til Føde og især til Hvile. Vogt modtog mig med de Ord: „Skandserne ere vel dog klare og i Orden?" Jeg kunde kun svare med en Hovedrysten. Gik Preusserne paa, vilde de let have kunnet gaa lige over til Als efter den ødelagte Armé, ødelagt ved Kulde og Marsch. Vi vidste ikke dengang, at den preussiske Armé just vilde en Beleiring for at faa Leilighed til at prøve og indskyde sit nye Skyts. Hvor var det dog vemodigt for mig saaledes at mødes med mange gamle Krigskammerater fra den forrige Krig. Da jeg spurgte Kapitain Ross: „Hvad kan jeg dog gjøre for Dem?", pegede han paa sine blodige Fødder og sagde: „Strømper!" General Vogt fik jeg i Seng, forkommen og stivfrossen. Kort efter var der ikke en Plads udenom som indenom i Præstegaarden, uden at den var belagt med dødtrætte Mennesker. En Mand kom ind og meldte: „en Officer ligger død udenfor i Sneen paa Gaardspladsen." Det var Løitnant Bretton af Artilleriet. Vi fik ham baaren over i Enkesædet, hvor en Dyrlæge havde lagt sig til Sengs. Vi sprængte Døren og lagde Officeren ind i Sengen, hvor han kom til Live, men for næste Dag at føres bort som sindssyg.

Min Hustru og mine tre Piger fik den Nat første Gang Krigens Uro at mærke. Det var dog denne Gang vore egne Folk. Senere fik de anderledes Krigens Rædsel at føle, da de paa Sandbjerg maatte blive tilbage ved Lasarettet, medens jeg var ført fangen bort. Om Morgenen Kl. 8 var der ikke spiselig Føde i Præstegaarden. Med Generalen gik jeg op til Faders Grav, og Vogt og jeg bad dér en Bøn for Danmark. Paa sit Dødsleie ihukom han mange Aar efter denne Bøn, og anmodede sine Kjære om at lade mig tale over ham i Garnisons Kirke, hvor jeg ogsaa talte for en stor og bevæget Kreds af Militære, der ved min Tale kom hin bevægede Tid i Hu. Senere førte Oberst Ditlev Høst (Faders Adjudant i 1848) Bataillonen paa Forpost. Ved at passere Faders Grav lod han skuldre og raabte ind til mig: „Honnør for Graven!" Folkene sang den tappre Landsoldat. Henad Formiddagen kom der Bud, at Præstegaarden maatte forlades, da den og Byen skulde skydes i Brand. Det burde været sket, men skete dog ikke den Gang. Imidlertid maatte vi jo drage bort. Jeg havde tilbudt min Tjeneste som Præst med Forpligtelse til at blive i Skand-

serne under Kampen, men mit Tilbud modtoges ikke. I Sønderborg hos min Familie var Alt overfyldt. Med min brave Sognefoged, Jørgen Hanssen Ravnskobbel, Stænderdeputeret og Broder til Hanssen Nørremølle, havde jeg aftalt, at vi skulde søge at holde os i den Del af Sognet. Min kjære Ven, Godsinspektør Thoyssen paa Sandbjerg, tilbød os at bo hos sig. Han kom med en Slæde. Jeg kjørte selv min, da min Karl var tagen til Arméen. Soldater pakkede Tøiet paa Slæderne, og Soldater pakkede ud paa Sandbjerg. Vi flyttede, hvad vi kunde, men Meget blev tilbage. Jeg kunde have ladet det Meste staa, thi paa Sandbjerg blev det senere Altsammen plyndret og ødelagt af Preusserne, da vi vare førte fangne bort, og min Kone og Folkene havde maattet ty ind i Skovfogdens Hus. Da det kom til Fjendens Kundskab, at Tøiet tilhørte „der verdammte Spion“, blev Alt slaaet i Stykker, opbrudt og plyndret. En Buffet fandtes senere i tre Stykker; Kasser med Porcellæn og Glas vare stødte itu med Geværkolberne; Benene brækkede af Stolene; Speilene ituslagne osv. Jeg havde faaet to nybærende Køer indstaldede paa Sandbjerg Mølle, saa Mælk fattedes vi ikke. To Heste kom ind i Inspektørens Stald med en Vogn og Slæder samt Kane. Min lukkede Vogn havde jeg laant til Gaardeier Køks i Ragebøl, for at han i den kunde bortkjøre sin gamle Moder. Den blev ved Aabenraa kapret af en østerrigsk Officer, der skulde til Flensborg; han lod den staa i Flensborg, og Ægtbonden kjørte Forspandet bort; men en Dybbøller saa den og fik den ombord i en Damper. Den seiledes til Svendborg og henstod dér, indtil jeg et Aar efter, da jeg var Hjælpepræst paa Langeland, fik den igjen. Det var en af de faa Ting, som jeg fik igjen. En Ryttersabel, som jeg tog efter Slaget i Fredericia og senere bar i Krigen, undgik Konfiskation derved, at min djærve, sønderjydske Pige, som vidste, at den var mig et kjært Minde, reddede den ved at bære den i 14 Dage under sine Skjørter, fastgjort til sin Hofte, medens Tyskerne snusede efter Vaaben. Den hænger nu paa min Væg, er ofte bleven brugt til at lægge paa Kisten, naar gamle Vaabenbrødre førtes til Jorden, og skal engang med samt min Erindringsmedaille og mit Ridderkors pryde min Kiste. Jeg vidste jo, at Dybbøl Kirke vilde blive hærget af Indkvartering og skyndte mig at faa Bud til Konfirmanderne,

som jeg næste Dag konfirmerede, medens Døde og Saarede førtes ind i Præstegaarden fra Forpostkampen ved Tørvemosegaard og Stenderup Skov. Kun Mødrene mødte i Kirken med Børnene, Fædrene flyttede. Det blev i 1½ Aar den sidste Kirketjeneste i Dybbøl. I min Kane kjørte jeg saa Kirkebøger, de hellige Kar, de vigtigste Papirer og Kirkestagerne over til Provst Karstensen i Broager. Jeg fik saa ved Ritmester Viktor Bülow et Pas fra Forpostkommandoen, hvorefter de Dybbøllere, som jeg indestod for, kunde faa Lov til at passere den danske Forpostkjæde og komme ud paa Terrænet mellem den og Fjendens Forpostkjæde, for derved at komme til Broager eller Nord paa. Det blev en Tjeneste for Mange i de første Dage, men benyttedes af Fjenden til min Skade, idet de derpaa støttede deres Behandling af mig som mistænkt og beskyldt „wegen Verdacht der Spionage". Saa længe jeg blev paa Sandbjerg inden min Arrestation, gik jeg eller kjørte jeg hver Morgen op til Dybbøl og passerede langs Forpostkjæden, iført Præstekjolen, bunden op om Livet (som mit Kjendingsmærke), lange Vandstøvler og min Reisepels, og Passet i Haanden. Kjendt blev jeg da af Mange, og ikke sjældent modtaget med et „Hurra for Dybbølpræsten" af Soldaterne, men med Graad og Klage af min stakkels Menighed. Kunde jeg kjøre i Kanen, havde jeg min Hustru med, og paa en saadan Tur kjørte jeg sidste Gang over Dybbøl Præstegaard og til Sønderborg for dér at tage Afsked. Paa min sidste Morgentur fik jeg min Ven H. P. Fogeds to Vogne over Sandbjerg Dæmning gjennem Posterne dér. Vognene vare høit læssede, og paa Toppen sad Kone og Børn; han og jeg førte Vognene, idet vi dels red paa Hestene, dels førte dem ved Haanden; de skulde til Nørremølle, og vi slap over. Men saa standsedes denne Trafik ved Forskandsninger, der opførtes og kun tillod Passage til Fods, hvad Sneføret mere og mere vanskeliggjorde. Det varede saa ikke heller længe, før jeg en Dag ved Sandbjerg Skov mødte en rød Husar af Fjendens, og Dagen derefter kom en Infanteripatrouille, der indelukkede os i Inspektørens Værelse og vexlede Skud med Forposterne ved Sandbjerg Vandmølle. Min Pige var just da paa Veien fra Møllen med en Krukke Mælk til os. Hun var altsaa mellem dobbelt Ild, men tog det kloge Parti at lægge

sig plat ned paa Jorden. Da Patrouillen var gaaet bort, kom hun meget irriteret, „fordi æ Tysker ikke havde ventet, til hun var kommet over, for de kunde jo gjerne vente med deres Narrestreger!“ Hun havde dog ikke spildt Mælken, men havde, med Skjørterne oppe over Hovedet, holdt paa Krukken, der stod paa Jorden, og hun fortalte triumferende, at hun havde vendt Agterpartiet imod Tyskerne. Der forløb nu nogle Dage, i hvilke vi kun gik om i Haven. Jeg skød Faders gamle Stridshest, for at ikke Preusserne skulde tage den 24aarige gamle Ven, der skulde have havt Naadsensbrød hos mig til sin Død, men som nu dog faldt i Krigens Tid. Fader havde havt den fra dens femte Aar, saa den førte mange Minder med sig. Den gamle danske Møller Jepsen var nær bleven skudt, da han udsatte sig, idet han mente, at Preusserne ikke kunde skyde saa langt, men de ramte paa over 1800 Alen, saa Kuglerne vare gaaede ind i Murene.

Saa kom omsider vor Tur. Om Morgenen den 17. Febr., som jeg sad og talte med min Hustru, paaklædt til at gaa over til Dybbøl, kom pludselig en preussisk Rytterpatrouille svingende op for Huset. Officeren red til Vinduerne, slog paa dem med sin Sabel og raabte: „Der Prediger heraus!“ Da jeg kom ud, greb han mig i Brystet og sagde: „Sie sind arretirt!“ Uvilkaarlig rev jeg mig løs fra det brutale Greb, og han var nær falden af Hesten derved. Gjennem Huset myldrede det saa med Infanteri, der kom gjennem Haven. En Officer satte mig en Revolver for Brystet, og en Mand tog mig ved hver Arm. Min stakkels Hustru skreg, og jeg saa hende falde besvimet om, uden at det tillodes mig at ile hende til Hjælp eller tage Afsked. Rytterpatrouillen foer i Karriere ned mod Dæmningen, og Fodfolket aabnede en livlig Ild tvers over Søen mod Dæmningen, hvor vor Feltvagt tog Kampen op. Jeg saa da ikke blot Tændnaalsgeværerne i Brug, men fik ogsaa vore Folks Kugler om Ørerne. Det manglede kun, at jeg skulde være falden for dem! At jeg vilde raabt et jublende Hurra, om mine to Gripomenusser vare faldne for dem, var, om ikke kristeligt, saa dog vel ret naturligt. Men jeg fik dog snart Andet at tænke paa. Godsinspektør Thoyssen blev paa den brutaleste Maade slæbt ud fra sit Kontor. I en tynd Frakke, barhovedet og i Morgensko

blev han, trods det barske Vinterveir og den megen Sne, ført med mig ad Veien forbi Skoven ad Sattrup til. Da vi havde passeret Skoven, kom vi til Patrouillens Fører, Oberst Alversleben, der ogsaa i Feilbergs Erindringer nævnes som en raa og brutal Officer. Da jeg i al Ærbødighed udbad mig en Forklaring over den voldelige Adfærd imod os, og spurgte, hvorfor vi arresteredes, svarede han: „Det faar De tidsnok at vide!" Og da jeg henledede hans Opmærksomhed paa det Uforsvarlige i at lade Inspektøren staa i den Paaklædning i Vinterkulden, og spurgte, om han ikke vilde sende et Bud til Sandbjerg efter Klædningsstykker, besvarede han min Forespørgsel med at vinke til en Profos, der stod med Reb bundet om to Stokke. Han fik saa Ordre til at surre Inspektørens Arme sammen paa Ryggen, og der kommanderedes Marsch. Rasende af Harme rakte jeg ogsaa mine Arme frem og brugte temmelig voldsomme Udtryk. Obersten sagde saa til mig: „Præsten skal ikke bindes, men De maa huske paa, at De er Præst og tie." Jeg svarede, at just fordi jeg var Præst, vilde jeg tale imod et sligt Barbari. Den Underofficer, der holdt min Arm, hviskede mig i Øret: „Ti dog endelig!" og pegende paa Obersten sagde han: „Er ist ein grober Kerl." Saa taug jeg da en Stund, og vi droge afsted, Inspektøren mere død end levende, jeg skummende varm af Harme, og jo ogsaa fuldt paaklædt. Da vi havde gaaet en Stund og vare nær ved Snogbæk Skole, sagde jeg til Adjudanten, der ridende bag Obersten, var nær ved mig: „Tror De, det kan nytte, at jeg taler til Obersten?" Han trak paa Skuldrene, men sagde: „Forsøg det da!" Jeg sagde da: „Herr Oberst!" Jeg fik da et vrantent: „Hvad vil De saa?" Jeg svarede: „Jeg kan jo tænke, vi skulle føres til Graasten i Forhør, og vil igjen anmode om at faa en Stafet sendt til Sandbjerg for at faa Klædningsstykker sendte til Graasten." „Ja, hvorfra skulde den Stafet tages!" svarede han. „Jo, fra Skolen, vi komme til. Jeg kan skrive, om jeg maa, paa en Ordreseddel, og skrive Tysk, saa kan jo Herr Obersten læse, hvad der staar." Han brummede, men gav dog, da vi kom til Skolen, Ordre til at gjøre Holdt. Adjudanten maatte slaa paa Vinduerne og raabe: „Der Küster heraus." Han kom, og menende, at det nu var hans Tur, kastede han sig grædende paa Knæ

og bad for sig. Da han fik at vide, hvad han skulde, lovede han det, og sørgede ogsaa for, at der kom et Bud til Sandbjerg, saa min Hustru fik at vide, hvad der var bestemt med os, og kunde sende Klæder til Thoyssen og Linned og Strømper til os begge. Det laa saa til os paa Graasten, og ret mærkeligt dog, at det dér kom os i Hænde. Efter denne Episode maatte vi vandre videre ad Ullerup til. Da vi ankom dér, forlod Oberst Alversleben os, og vi bleve opstillede ved Kirken. Mange deltagende Blikke mødte os fra Befolkningen, der bestod af fuldtro Danske, og for hvem jeg ofte havde prædiket, naar Feilberg var forhindret. Saa kom en preussisk Kapitain hen og saa paa os. Da han udbrød: „Saaledes skulle Spioner have det!" svarede jeg ham, at Ingen dømte Spioner strængere end jeg, baade som Præst og forhenværende Officer; men at jeg undrede mig over, at han kom med den Beskyldning mod os, og at jeg, om jeg var fri Mand, nok skulde have svaret ham. Han taug lidt, men svarede saa: „De har Ret! Jeg burde ikke sagt det, og dette her er da ogsaa for galt!" Jeg pegede paa den bundne Inspektør. og sagde: „Saa faa ham løst, hvis han ikke skal pines til Døde!" Han gik bort, men kom snart igjen, og bragte Bud, at Inspektøren skulde løses, og at en Officer alene skulde føre os til Hovedkvarteret paa Graasten. Forinden lod han Inspektøren faa et Glas varm Punsch fra den nærliggende Kro, og lod ham faa en hvid Faareskinds Pels, der brugtes ved Forposttjenesten og skulde afleveres paa Graasten. Der kom en Vogn med Skotøi, men Inspektørens Fødder vare saa ophovnede og vaade, at han ikke kunde faa Støvler paa. En Bonde kom med en lodden Hue, og saa droge vi afsted med en venlig Løitnant v. Dewald, der beklagede vor Tilstand. Paa Veien mødte vi et Regiment, og Lieutenanten lod os gaa med ham bag Hegnet, at ikke Folkene skulde haane os, hvad han ikke kunde forhindre. Vi mødte Oberst v. Blumenthal med en Adjudant. Lieutenanten sagde, at han var en „liebenswürdiger Mann". Han standsede sin Hest og spurgte Lieutenanten, hvem vi vare. Da denne svarede, at det var Inspektøren fra Sandbjerg og Pastor Bülow fra Dybbøl, svarede Obersten: „Schön." Jeg saa paa Lieutenanten og gjentog hans „sehr liebenswürdig"; men jeg forklarede saa Lieutenanten, at Hr. v. Blumenthal uden Tvivl ved

at høre mit Navn var kommen den 6. Juli 1849 i Hu, da han var en af de preussiske Officerer, der, som tjenende i Oprørsarmeen, var bleven banket af med den. Vi kom saa til Graasten baade forkomne og sultne, da vi Intet havde nydt siden vor Morgenthe, og det var nu sent paa Eftermiddagen. Vi førtes ind i Hovedkvarterets Kontor, der var etableret i Slottets store Hovedsal, hvor vi overfusedes af Souschefen, en Major v. Rose, der gjentog Spionbeskyldningen og betydede os, at Auditøren nu skulde optage det foreløbige Forhør. I en stiv Klokketime stod vi ret op og ned og ventede. Det var for mig ret underligt at ihukomme, at jeg selv som Officer havde siddet som de Adjudanter og Ordonnansofficerer, der nu omgave os; det var visselig nu en Forandring her at staa som mistænkt Spion! Endelig kom da Auditøren, og de sædvanlige Formaliteter iagttoges. Ved mit Navns Nævnelse yttrede Auditøren: „De er af tysk Slægt!“ Jeg svarede: siden 1600 indvandret i Danmark, og at Tyskerne vistnok 1848—49 havde faaet ret gode Beviser for, at Slægten var dansk. Han spurgte saa, hvad det var for et Skud, der for et Par Dage siden var faldet i Sandbjerg Skov. Jeg svarede, at det var Faders gamle Kampagnehest, der blev skudt, for at den ikke skulde blive røvet, saaledes som jo mine andre Heste bleve røvede ved min Arrestation. „Der hørtes et skarpt Fløit den Aften i Skoven, hvad var saa det?“ „Jeg fløitede ad min Hund.“ „Ja, men der lød to Fløit?“ „Den kom ikke første Gang,“ svarede jeg, og viste ham min Stok, hvori Fløiten var, om han maaske vilde lade den prøve. „De er set den Dag i Ragebølskovs Udkant, hvad havde De dér at gjøre ved Forpostkjæden?“ Jeg svarede, at jeg hjalp den unge og ukjendte Officer med at udstille Posterne, da han ikke kjendte Terrænet saa godt som jeg, hvis Skov det var. Saa kom endelig det Pas frem, som jeg havde faaet af Viktor Bülow, og hvorefter Folk kunde slippe ud af vor Forpostkjæde. Da jeg blev slæbt bort, var det fundet paa mit Bord paa Sandbjerg. Jeg forklarede den rette Sammenhæng, at det var for at hjælpe de ulykkelige Dybbøllere, der maatte flygte den Vei ud; men han svarede, at det var i høi Grad mistænkeligt, og at det jo ogsaa kunde være, at jeg havde virket for at skaffe Oplysninger paa den Maade. Jeg svarede, at med en

god Villie kunde det vel nok forstaas saa, og at jeg jo i Dag havde faaet et godt Bevis paa Preussernes gode Villie ved den skændige Behandling, der var vederfaret den aldeles uskyldige Godsinspektør Thoyssen. Paa hans andre Spørgsmaal om den danske Stilling og Armé, svarede jeg kun, at det vidste Preusserne sikkert bedre end jeg, da de jo, hvad mit Forhold angik, vidste saa god Besked. Inspektøren blev saa tagen i kort Forhør, og der blev sagt, at vi skulde føres til Herredsfoged Smiths forrige Bolig. Det var dog ikke, som i tidligere Dage hos de gjæstfrie Mennesker sammen med gode Venner; vi førtes ind i en Kjælder, der var forsynet med fugtigt Halm, hvor to preussiske Soldater vare arresterede for Tyveri; de skulde til Spandau, og jeg antog, vi skulde samme Vei. Kort efter indbragtes Pastor Schleppegrell fra Broager, en Frænde, Husfoged Bülow fra Broager, og Thingskriver Hanssen, ligeledes fra Broager. Forsultne, som vi jo vare, fik vi hentet noget Hvedebrød og en Flaske Rom, som vi broderlig delte. Skjøndt det jo ikke manglede paa Stof til Samtale, varede det dog ikke længe, før vi sov ind paa vort Halm, baade Fjender og Venner, medens vi neppe vækkedes mere end de Øieblikke, Skildvagten, der med skarpladt Gevær sad hos os, blev afløst. Næste Morgen, den 18. Februar, kommanderedes vi udenfor. En Officer lod et Mandskab lade Geværerne og os tage Plads paa en Ægtvogn med Halmknipper og Sædebræt. Vi kjørte da Fod for Fod til Flensborg under Eskorte paa begge Sider af Vognen. Hundekoldt var det jo, og der var kun liden Lyst til Samtale. Det var en lang Tur, og mange Tanker om fordums Dage gik gjennem mit Sind; jeg ihukom, hvorledes jeg første Gang kom til Flensborg. Det var i 1850, da Arméen drog ned til Istedslaget og da jeg gjorde Tjeneste ved Ordonnansafdelingen og Hovedkvarteret. Medens General Krogh kjørte i Forveien fra Aabenraa, rykkede vi efter for at samles med ham udenfor Flensborg og derfra rykke ind i Byen. Da modtoges vi med Jubel af de tro Flensborgere. Ja, saa stor var Begeistringen, at da jeg holdt efter Afdelingen, for som yngst Officer at slutte den, medens Têten holdt under Æreporten, kom en ung Dame og kyssede Felttegnet paa min Sabel, medens jeg sprang af Hesten og omfavnede hende.

Senere kom jeg oftere til Flensborg i de Aar, min Fader boede dér som kommanderende General for Sønder- og Nørrejylland. Hvor var det da en Fryd at færdes med ham i Flensborg, hvor han var almindelig afholdt. Saa tænkte jeg paa den skjønne Mindedag i Flensborg, da jeg dér ordineredes efter Præstevalget i Dybbøl. Nu var det Altsammen kun Minder. Virkeligheden var, at vi førtes som Fanger ind til Byen under Preussernes Bedækning og Pøbelens Jubel; thi det varede kun kort, saa omgaves Vognen af en infam Pøbel, pyntet med store slesvigholstenske Kokarder. De haanede og udskjældte os, ja tilsidst spyttede de ind i Vognen. Schleppegrell blev da aldeles rasende, han greb den Nærmeste i Nakken, fik sin Haand ind under hans Halsklæde og trak til, saa den arme Djævel blev blaa i Ansigtet, til han endelig blev vristet løs og faldt halvdød om paa Gaden under sine Kammeraters voldsomme Hylen og Larmen. Heldigvis for os, naaede vi i samme Øieblik Vagten, hvor Kommandanten, Major Funch, i et Nu lod Vagten sprede Pøbelen og holdt en Tordentale til vor Bedækning, der havde forholdt sig ganske ligegyldig under al vor Forhaanelse, gemytlig fraterniserende med Pøbelen. Vi førtes nu til Raadhuset op ad en Vindeltrappe til en Korridor, hvor en meget vindig, civilklædt Person i Majorens Nærværelse ransagede alle vore Lommer og tog deres Indhold. Derefter førtes vi, to og to sammen, ind i en hvælvet, 6 Alen lang og 3 Alen bred Celle med et lille Vindu under Loftet. Der var hverken Stol eller Bord, hverken Sengklæder eller Lys. Paa Brixen laa en gammel, yderst urenlig Hø-Madras, og, da Ovnen kun gav liden Varme, var det ikke synderlig opmuntrende for Fremtiden. En dobbelt Dør af tykke Planker blev omhyggeligt aflaaset. Uvisheden om vor Skjæbne, Bekymring for Fædrelandet, Tanken om de Kjære, der vare blevne tilbage i deres Sorg, og om deres forladte Stilling kunde kun nedtrykke Sindet. Vel vare vi to sammen, ikke af Hensyn til os, men af Hensyn til Rummene, da det kneb paa Pladsen til de mange Forbrydere; men, hvor meget jeg end holdt af min Lidelsesfælle, Godsinspektøren, saa forøgede Synet af hans ved Mishandlingen og Transporten paadragne store Lidelser, i høi Grad den Harme, hvorunder jeg led. Saa nervøs var han bleven, at, saasnart Nogen rørte ved

Døren, eller Sabler raslede paa Gangen, brød han ud i Skrig eller Taarer. Han, den kraftige, 37aarige Mand, forvandt heller ikke den infame Behandling, der udviklede sig en Leversygdom hos ham, og, da han ved Overgangen til Als atter blev arresteret, døde han kort efter i Sommeren 1864 paa Sandbjerg. Bedst som vi sad paa vor Brix og saa paa hinanden, hørte vi en skingrende Sang. Der blev sunget den bekjendte Sang: „Ach Du lieber Augustin, alles ist weg!" Arrestforvareren underrettede os senere om, at det var en tysk Sangerinde, der var arresteret, ikke for sin Dyds Skyld. Hun har vist neppe tænkt, hvilken skærende Sandhed hendes Sang udtalte for os. Vi havde hende i den ene Sidecelle og i den anden en Mand, der havde stjaalet Flæsk fra en Militærvogn; det var i Sandhed nette Omgivelser. Vi kunde vel i første Øieblik ikke Andet end le, da vi fik disse Oplysninger, men der var ingen ret Klang i den Latter. Saa kom imidlertid den vindige Arrestforvarer tilbage, men forundrede bleve vi, da han sagde til mig: „Jeg er Arnoldi, der ikke maa bære min danske Uniform og kun maa tyskes med disse Djævle af Preussere, ikke engang maa tale mit gode Sprog. Inderlig ondt gjør det mig, at jeg har maattet behandle min gamle Chefs Søn, som om han var en Forbryder!" Det var da ogsaa Minder fra gamle Dage. Arnoldi var Søn af den Arnoldi, der ved andet jyske Regiment slog den store Tromme. Jeg huskede ham godt fra Kasernen, hvor vi boede; hans Kone havde en stor Flok Børn, og jeg erindrer aldrig at have set hende uden ved Vaskeballen, omgiven af flere Børn og Soldater. Hun var en flittig og hæderlig Kone, blev 91 Aar gammel, og jeg kom som Hjælpepræst paa Frederiksberg til at begrave hende 1893, medens jeg et Par Aar før havde fulgt hendes Søn, vor Arrestforvarer, til Jorden paa Garnisonskirkegaard, og jeg kunde da forbause Præsten ved at fortælle ham, at den Afdøde i 7 Uger havde været min Arrestforvarer. En Broder til ham blev 1850 forfremmet til Officer fra Sergent, og han levede som afskediget Kaptain for nogle Aar siden. — Dengang i Flensborg forsikrede jeg da min gode Arnoldi, at jeg af ganske Hjerte tilgav ham hans nødtvungne Behandling, og at vi vare glade over i ham at træffe en god dansk Mand. Alle vi Embedsmænd, der kom under

hans Varetægt i de Tider, ville eiheller glemme ham og hans brave Kone, der gjorde, hvad de kunde, for at lette os Byrden. Ingen beholdt han dog saa længe som Thoyssen og mig. Den første Nat maatte vi skiftes til at benytte Brixen, da Forsøget paa begge at ligge paa den jo altid endte med, at den Ene faldt paa Gulvet. Natten gik da, som den kunde. Næste Formiddag kom Major Funch for at visitere Fængslerne. Jeg forefandt i ham en stiv Preusser, navnlig naar han kom ind under sin „Oberstwachtmeister“ Værdighed, thi saaledes kaldtes Majorerne i Tjenesten. Senere i vort ufrivillige lange Samvær fandt jeg i ham en venlig Mand, hvorvel vi undertiden havde smaa Sammenstød ved vore Samtaler. Han saa dog gjennem Fingre med, at Arnoldi skaffede os en Hømadras til at lægge paa Gulvet ved Siden af Brixen, samt med, at den danske Kvindekomité sendte os Mad daglig under det lange Ophold. Endnu tillod han dog ikke noget Skriveri, saa jeg vedvarende var og blev uden Underretning om min Hustru og hun om mig. Efter nogle Dages Ophold bleve vi hentede over til Hr. v. Zedlitzs Bureau, hvor en meget høflig Sekretær meddelte os, at vi frigaves, da Intet var fundet i vore Papirer og Sager. Jeg tillod mig at bemærke, at jeg utvivlsomt uden et „Schein“ vilde blive arresteret paany af de Militære. Jeg fik da et saadant, hvori stod, at vi „frei und ungehindert“ kunde begive os hjem til Sandbjerg. Jeg tog saa Afsked med Hr. Majoren og Arnoldi, men bad dog denne foreløbig gjemme vort Linned og vore Strømper, hvilket viste sig at være saare heldigt. Saa vandrede da vi Fanger afsted fra Flensborg til Graasten. Jeg var iført Præstekjole og Pels, just ikke nogen bekvem Dragt til at spadsere i, men ret god mod Kulde. Der er selvfølgelig ikke nogen Præst i Danmark, der har gjort saadanne Fodture som jeg i Præstekjole. Da vi om Aftenen naaede til Ringenæs, tog vi Afsked med vore Venner fra Broager, der gik over Alnor hjem. Inspektøren og jeg gik ind til den brave Thingskriver Jepsen, der modtog os saare venligt, hvad hans Kone ikke gjorde, da hun mente, at vort Ophold maatte føre til Jepsens egen Arrestation. Han havde Stuerne fulde af Indkvartering, men præsenterede os for Officererne, dog ikke som Fanger, men som Mænd, der næste Dag ønskede at faa Prinds Friedrich Carl i Tale. Vi

samtalede da den halve Nat, og da en meget vakker Læge, født i Holland, spurgte, om de danske Præster altid gik i Præstekjole, svarede jeg: „Ja, i Krigstid!“ Vi sov saa i Halmen, og gik om Morgenen til Graasten og meldte os i Hovedkvarteret med Bøn om at blive ført til Korpsauditøren, Justitsraad Marcard. Han leverede vort Schein til Souschefen, Hr. v. Rose. Denne udbrød: „Von Civilbehörde“ og smed det haanligt henad Bordet. Derefter sagde han: „Sie sind wieder arretirt und sollen zurück!“ Jeg henholdt mig til Ordet „ungehindert“, men fik kun en haanlig og uforskammet Latter at høre. Vi førtes da foreløbig ind til en venlig Jøde, tilbragte Natten dér og havde den Sorg at se fangne danske Soldater opstillede næste Morgen, medens en dansk Kompagnifane laa henslængt i en Krog. Vi førtes saa paa vant Vis tilbage til Flensborg, hvor vi med nogen Forbauselse modtoges af Major Funch med et „sind Sie wieder da“. Jeg forsikkrede ham, at det ikke var med vor gode Villie, vi kom igjen, men kun fordi Souschefen ikke ret kunde læse Tysk, især ikke forstaa Ordet „ungehindert“. Vi henførtes saa til en lidt større Celle, hvor der dog var en bedre Kakkelovn og et tomt Sengested, hvor vi indrettede os og hvilede om Natten halvpaaklædte. Saa forstyrredes vi ikke af noget Forhør, men bleve dér i adskillige Uger, kun af og til hørende lidt om Sagernes Gang, naar Arnoldi eller min Ungdomsven, Toldassistent Wigelsen, gjennem ham bragte os tyske Aviser og Bøger. Jeg fik da en Dag gjennem Kommandanten et Brev fra min Hustru, der var skrevet med megen Forsigtighed, men dog indeholdt Besked, at hun endnu var paa Sandbjerg, hvor der nu var Lasaret. Jeg fik saa endelig Lov til at skrive til hende — men paa Tysk, sagde Majoren. Jeg skrev da paa Tysk, som svarede til Holberg-Latin, og undrede mig ikke over, at Majoren udbrød: „Gott bewahre, wie schreiben Sie doch!“ Jeg svarede, at saaledes talte vi Tysk her i Danmark. Han svarede: „Ja, Sie sprechen mit Geläufigkeit, aber ganz ohne Grammatik!“ Dermed endte den Samtale, men min Hustru fik dog Brevet, der beroligede hende. Senere fortalte hun mig, at hun havde været meget urolig, især da hun havde hørt, at jeg var bleven set fri paa Landeveien, men atter var bleven arresteret, fordi jeg grovelig havde insulteret

en høiere Officer. Hun kjendte min Hidsighed og var ikke fri for at tro, at der vel kunde være Noget deri. Gud skal vide, at paa Villie dertil fattedes det mig ikke, saa lidt som paa Grund; men Forstanden beherskede Villien, og jeg maatte nøies med mange ikke kærlige Ønsker. Nogen Tid efter fik jeg et Besøg af en saare elskværdig ung Lieutenant v. d. Horst, Adjudant, der var indkvarteret baade i Ullerup og i Sattrup Præstegaarde. Paa Krog Meyers Foranledning havde General Goeben, der var en elskværdig Mand, og som af mine kjære Venner, Præsterne Feilberg og Krog Meyer, var sat ret ind i Forholdene, personlig hos Prinds Friederich Carl interesseret sig for min Hustru. Adjudanten kunde dog ikke i Majorens Nærværelse tilbageholde sin Forundring over vor Behandling. Min Hustru fortalte mig senere, at han ved sin Tilbagekomst havde sagt hende, at jeg saa „furchtbar" ud. Sagen var, at jeg jo i længere Tid ikke havde kunnet barbere mig, at jeg var iført en Underfrakke, da jeg jo ikke kunde gaa i Præstekjole, og at jeg var iført et Par Støvler af den Sort, som Forbrydere maatte gaa med i Fængslet. — Da en Tid atter var gaaet, kom Hr. von der Horst igjen og spurgte mig, om jeg kjendte en Familie i Flensborg, der vilde modtage min Hustru. Han vilde i saa Fald sørge for, at hun førtes sikkert hertil. Jeg henviste til min Ven, Toldassistent Wigelsen. Jeg havde saa den Glæde nogen Tid efter at se Kommandanten komme med min Hustru. Det var visselig nok et tungt Møde, men Glæden ved at ses igjen var dog overveiende. Lieutenant v. d. Horst havde fuldt ud holdt sit Løfte og ladet hende kjøre under Eskorte af en paalidelig Fourer lige til Flensborg. Dette skyldtes hovedsagelig min Ven, Pastor Krog Meyer i Sattrup, og hans kjære Hustru. der varmt havde talt min Kones Sag hos General Goeben. Heldigvis havde hun holdt ud paa Sandbjerg og ikke modtaget Herredsfoged Fischers Tilbud at tage med ham til Broager, da han kom umiddelbart efter min Arrestation. Hvor venligt det end var af ham, vilde hun vistnok havt det svært ved i hans Hjem at se de mange Slesvigholstenere, der nu søgte til ham, der jo selv senere blev Amtsrichter i preussisk Tjeneste og atter svigtede Danmark, ligesom han gjorde det i 1848, da Ploug kaldte ham: Zu den

Waffen, Fischer[1])! Svært havde det været for min Kone paa Sandbjerg, da hun udjoges fra Thoyssens Bolig, og med vore 3 Piger, Thoyssens Jomfru, min Sognefoged Hansen Ravnskobbel og hele Familie af 8 Personer, maatte bo hos Skovfoged Asmussen og Kone i det lille Skovfogedhus. Det havde jo ogsaa været strengt for hende at se, hvorledes Preusserne fuldstændig plyndrede og ødelagde alle vore Eiendele under Trusler og Haan mod „der verdammte Spion.“ Hun tog imidlertid det rette Parti at pleie Venner og Fjender paa Lasarettet, der var oprettet paa Sandbjerg. Hendes Komme nu til Flensborg og den varme Anbefaling, som Prindsens Adjudant havde givet hende til Major Funch, førte nu til, at man generede sig for at lade hende besøge os i Cellen, og man flyttede os da over i Stænderbygningen, hvor min Hustru fik Lov til at besøge os nogle Timer om Dagen. Vi fik ogsaa dér Lov til at gaa lidt i den lille Have, ledsaget af 2 Soldater med opplantede Bajonetter paa Geværerne. Harmeligt var det dog, at vi, hvergang vi gik ned i Haven, skulde passere Resterne af Løven fra Kirkegaarden, der laa henslængt i Gaarden, og paa den mest hundske og raa Maade behandledes af den militære Pøbel. Vi fik imidlertid dog et ordentligt Værelse med Senge og Vinduer, som vi kunde oplukke. I Værelset paa den ene Side var Provst Karstensen og min Degn Mulliin fra Dybbøl internerede. I Værelset paa den anden Side Etatsraad Eckardt fra Ørumgaard, der var arresteret af Østerrigerne, og kst. Husfoged Bülow fra Broager. Dørene vare vel aflaasede mellem os, men gjennem Nøglehul og Sprækker kunde vi samtale og havde jo meget at tale om, saa Konversationen gik Nat med Dag.

Dette gav dog Anledning til et Par ret pudsige Scener. Naar man, som jeg, i fem Uger har været indelukket i et Tyvehul, hvor man kun kunde se ud ad Vinduet ved at krybe op og, staaende paa hinandens Skuldre, se ud ved at holde sig i Jernstængerne, — saa længes man jo efter Friluft. Det første jeg da foretog mig var at aftage Forsatsvinduerne. Jeg henlagde dem under min Seng for at blive af med dem.

---

[1]) Fordi han 1848 i en Proklamation til Beboerne af Barsø havde sluttet med disse Ord.

Sengene vare af de gamle med Gjorde, saakaldte Feltsenge, der kunde klappes sammen. Den første Nat har jeg da rimeligvis, ved Behageligheden i at være afklædt, rækket mig vel stærkt i Sengen. Gjordene brast, og ihukommende at Vinduerne laa under, sprang jeg ud paa Gulvet. Inspektøren gav et Skrig, da han vaagnede og stod hurtig ved min Side. Vi fik da en hjertelig Latter, og den blev ikke mindre, da vor Skildvagt kom ind og spurgte, hvad der da gik af os. Vi kunde ikke svare for Latter. Skildvagten gik ud og hentede sin Fælle med de Ord: „Die Staatsgefangene sind G. v. mich ganz toll.“ Da saa Situationen var opklaret, gik ogsaa de leende ud, og vi maatte saa fortælle vore Lidelsesfæller til Siderne, hvad der var passeret. Næste Dag blev der imidlertid en Scene, som let kunde ført til værre Ulemper. Det var jo i Slutningen af Marts og endnu koldt; der var ikke lagt i Ovnen hos os, og vi frøs. Da Provst Karstensen spurgte mig, hvad der var at gjøre, raadede jeg til at skrive et Andragende derom til Kommandanten. Skildvagten skaffede et Ark Papir med Tilbehør og vi opsatte da et ærbødigt Andragende om Varme, ved at stikke Andragendet gjennem Dørene blev det underskrevet af os alle sex og ved Afløsning sendt til Majoren. Men det førte jo til et Besøg af den aldeles rasende „Oberstwachtmeister“. Han kom i fuld Mondur med Sabel og Adjudant, samt 4 Mand med opplantede Geværer; han foer løs paa mig med et Udraab: „Wie haben die Staatsgefangene sich in Verbindung gesetzt? Sie sollen alle dafür wieder zurück zur Cellen“. Med et „bitte um Verzeihung“ tog jeg Andragendet ud af hans af Harme rystende Haand, gik til Dørene, stak det frem og tilbage gjennem Sprækkerne og sagde med et ærbødigt Buk: „so Herr Major!“ Han blev da ret manerlig, men føiede til: „Vogt Dem for Gjentagelse!“ Vor Anmodning om Varme blev bevilget, men min Anmodning om at faa Dørene aabnede mellem os blev, trods min Bemærkning, at 2 Skildvagter saa kunde spares, ikke bevilget. De henved 14 Dage, vi tilbragte saaledes, maatte vi samtale gjennem lukkede Døre. Det gav Anledning til det Pudsige, at da jeg, som først blev løsladt, efter Anmodning bragte Eckardts Broder i Kjøbenhavn en Hilsen og sagde, at jeg i 14 Dage daglig havde talt

med ham, maatte jeg paa Fru Eckardts Spørgsmaal, om hendes Svoger saa daarlig ud, svare, at jeg vidste det ikke, da jeg aldrig havde set ham. Først nogle Aar derefter kom vi til at sidde sammen i Theatret, og han kjendte mig da „paa Røsten.“ Jeg fik saa en Dag fra Majoren en Skrivelse fra v. Zedlitz, om jeg vilde underskrive det Hoslagte? Da det imidlertid var et Andragende om Afskedigelse fra mit Embede i Dybbøl, paategnede jeg det med en Erklæring, at det ikke i mindste Maade kunde falde mig ind, da jeg jo vidste med Bestemthed, at baade mine Foresatte og min Menighed helst ønskede at beholde mig. Jeg fik saa et Par Dage efter en ny Skrivelse, som indeholdt min Afskedigelse og Erklæring om, at jeg var befunden „unwürdig als Prediger in Herzogthum Schleswig wegen Verdacht der Spionage“. Tillige betydedes det mig, at jeg inden 24 Timer havde at forlade Flensborg, og at der vilde gives mig et Tvangs-Reisepas til Lybæk. Jeg forsynede Dokumentet med et vidi og mit Navns Underskrift. Jeg androg om, at min Hustrus Navn maatte blive medindført i Passet, hvilket ogsaa skete. Der forlød Intet om Godsinspektørens Frigivelse, saa lidt som mine andre Medfangers. Jeg tog da næste Morgen Afsked med dem, og førtes under Ledsagelse af en Militærkommando og Kommandanten, Major Funch, til Banegaarden. Da vi vare komne ind i vor Kupé, greb denne begge mine Hænder og sagde: „Leben Sie recht wohl, lieber Herr Pastor von Bülow“. Saa førte Toget os fra Flensborg! Havde jeg dengang anet, hvad der fremdeles skulde ske, at jeg aldrig mer skulde komme til Dybbøl, at hele Slesvig skulde gaa tabt, at ikke blot Dybbøl, men ogsaa Als skulde erobres — da vilde visseligen Afskeden være bleven svær at udholde. Nu reiste jeg i Haabet om, at Ret skulde seire over Vold, Sandhed seire over Løgn! Vi kom til Hamburg, hvor vi bleve om Natten, og reiste saa med Morgentoget til Lybæk, hvor vi afseilede med det Dampskib „L. I. Bager“, der senere fik et sørgeligt Navn, idet dets Brand i rum Sø førte til mange Passagerers ynkelige Død. Nu førte det os velbeholdne til Kjøbenhavn. Paa Veien bordedes vi af Lieutenant Mac Dougall med en dansk Orlogsbaad. Han vilde høre Nyt, og da han ønskede at tale med mig, gjenlød Skibet snart af

Raabene: hvor er Pastor Bülow? Det indjog min Hustru stor Skræk, da hun endnu havde i frisk Minde, hvad det Raab havde ført til. Jeg havde ikke været i Kjøbenhavn, siden jeg 1858 kom til Dybbøl, saa det var vemodigt nu at tænke paa, hvad der var mistet af Lykke siden da. Vemoden forandredes snart til bitter Harme, da det kun altfor snart viste sig, at vor Forbliven paa vor Post til det Sidste i Sønderjylland var langt fra at finde Paaskjønnelse. Det var ikke blot den daværende slesvigske Minister, Kammerherre Johannsen, der modtog mig med et knarvurrent „kommer De ogsaa! Jeg havde dog troet, at De kunde have holdt Dem." Jeg svarede, at han udentvivl vilde have kunnet det, om han var bleven paa sin Amtmandspost i Husum; men at jeg ikke kunde det, da den preussiske Vold og Magt blev anvendt imod mig! Som mig gik det de fleste af de tilbagevendende sønderjydske Embedsmænd. Vi fik ingensomhelst Paaskjønnelse, men fuld Følelse af at vi betragtedes som en Byrde. Derfor afspistes vi med en ringe Pengeunderstøttelse, og da jeg, der havde mistet al min Eiendom ved Rov og Plyndring under de 7 Ugers Fængsling, talte om Krigsskadeserstatning, meddeltes det mig, at Loven derom ikkun gjaldt Nørrejyllands Beboere, men at jeg maatte henvende mig til Preusserne. I saa Henseende kom jeg fuldt ud til at dele Lod med Dybbøls Beboere. Uagtet de danske Militære havde afbrændt Byen, uagtet der skete Taxation forinden, saa henvistes de til at anlægge Sag, hvilken de tabte ved Høiesteret, „da de ved Fredsslutningen vare komne til at høre til Tyskland!" Det var Takken for deres tro danske Sindelag. Jeg mistede for c. 6000 Rigsdalers Værdi og blev som Menigheden ødelagt i økonomisk Henseende, ligesom de 6 Aar, jeg havde været i Embede derovre, kun betingede den mindste Pension.

Jeg fik et Avertissement rykket ind i Aviserne om „de betrængte Dybbøllere." Det førte dog til, at der indkom et lille Beløb, som jeg senere fik sendt til Borgmester Finsen til Uddeling. Underligt nok fik jeg sendt Pengene med Dybbøllere. Som jeg nemlig en Dag med min Hustru gik til Kirke og som altid tænkte paa Dybbøl, mødte vi pludselig tre Familier derfra. De vare komne samme Morgen over Korsør og vare nu ude at lede efter mig. Vi kjørte strax ud til Sommerlyst

for i Ro at spise Frokost sammen. Da jeg forundret spurgte, hvorledes det gik til, at de kjære Venner kom over Korsør hertil, fik jeg Svar, at det var foranlediget ved General Steinmann. Denne havde nægtet disse tro Mennesker ved Vaabenhvilens Begyndelse at komme over til Sundeved, for at de ikke skulde bringe Bud til Fjenden om Tilstanden paa Als!! Han havde derved tvunget dem til at gaa over Kjøbenhavn-Lybæk for at naa Dybbøl. Dette jo ikke blot harmede dem, da baade Finsen og anerkjendte tro Sønderborgere forgjæves havde talt deres Sag, men de vare jo ogsaa forknytte over Bekostningen ved den lange Reise. For den Bekymring kunde jeg nu fri dem ved det indkomne Pengebeløb, som de saa besørgede overført til Sønderjylland. Men Harmen over Steinmanns Adfærd mod disse tro Sønderjyder maatte jeg fuldtud dele. Hvad maa disse Mennesker ikke senere have tænkt, da Steinmanns Dispositioner lod Preusserne saa godt som uhindrede gaa over til Als, medens han lagde al Vægten paa at komme til en god Retræte! Hvad maa de ikke have tænkt, da Rolf Krake, istedetfor at gaa frem og gjøre den tyske Førers Ord: „jetz sind wir verloren“ til Sandhed, gik tilbage for at sikkre sig en god Retræte? Var det underligt, at de den Dag i Dag betragte Als's Erobring som Forræderi, eller dog som et mislykket diplomatisk Træk, befalet ovenfra? — De reiste saa over Lybæk til Sundeved og bragte vore kjærligste Hilsener til Menigheden, der nu græd ved Ruinerne af deres tidligere Hjem og Velstand, og først Aaret efter kunde samle sig igjen og bygge op. — Nogen Tid efter løslodes Inspektør Thoyssen, og kom paa Veien til Pederstrup til Kjøbenhavn. Vi havde tidligere saa ofte talt om at tage sammen til Kjøbenhavn. Nu vare vi dér; men Forholdene vare anderledes! Trangt var det nu at færdes dér. Stemningen var trykket og tynget, og blev det end mere, da de for Lægmænd aldeles ubegribelige Dispositioner prisgave de ødelagte Skandser ved Dybbøl for en Storm af Preusserne, som medførte, og jo maatte medføre, sørgeligt Mennesketab, og give Preusserne en Vind i Seilene, der blæste over hele Tyskland. Hvorfor toges ikke Tropperne tilbage til Als, saa Preusserne kun fik de forladte Skandser? Var det muligt, at Krigsministeren ubetinget

bøiede sig for Monrads Opfattelse? End ikke Træfningen ved Helgoland kunde oplive Stemningen. Dens Udfald var til stor Oplivelse for Marinen, som jo hidtil havde havt den betydningsfulde og besværlige Blokering af Kyster og Havne at udføre, men ingen Kamptider. Ak! ogsaa Marinens Laurbær fra Helgoland visnede ved Rolf Krakes Tilbagegang i Alssund! Den lange Vaabenhvile, den dybe Skuffelse ved Erobringen af Als, den forfærdelige Sorg ved Fredsslutningen, det var jo altsammen egnet til at trykke Stemningen mere og mere. Ingen følte det vel mere end vi, der i Forveien havde prøvet saa meget og tabt saa meget! Et saare kjærligt Tilbud fik jeg om at tage Ophold paa Brahetrolleborg, hvor Lehnsgreve Reventlow tilbød mig Ophold, indtil jeg kunde vende tilbage til Dybbøl. Men jeg turde ikke modtage det for ikke rent at falde sammen. Jeg maatte ombytte Livet i det gjæstfri Hjem med Arbeide. Saa arrangerede jeg mig med den svage Pastor Edsberg i Lindelse paa Langeland. Jeg blev hans Hjælpepræst fra 1. November 1864. Den 14. kom min Hustru derover, den 25. døde hun af en Blodprop, efter Lægens Mening opstaaet ved Skrækken paa Sandbjerg og de følgende Bekymringer og Sorger. Fra Julen 1863 til Julen 1864, hvilke Tab vare ikke lidte! Jeg havde 1863 min lykkelige Stilling i Dybbøl, en elsket Hustru, en dyrebar Menighed, et velforsynet Hus og Hjem. Ved Julen 1864 stod jeg ene paa Langeland og havde mistet det altsammen! Men jeg kom til at føle, at den, der prædiker for Andre, prædiker for sig selv. Lindelse Menigheds varme Medfølelse og Tilslutning bar mig oppe. Den Kjærlighed, de viste mig, først ved at bringe mig et Offer til en Mindesten over min Hustru, og senere ved enstemmig i Vakance at søge om at faa mig til Præst, blev mig til Husvalelse og Styrkelse, gav mig Kræfter til atter at tage fat paa Livet, hvor mørkt det end saa ud for mig. Paa Langeland fik jeg saa Brev fra Dybbøl, da Menigheden atter havde samlet sig. Det indeholdt en Anmodning til mig om at komme tilbage, hvis Tilladelse kunde udvirkes. Jeg svarede, at dersom hele Menigheden vilde ansøge, vilde jeg paa Ansøgningen paategne, at jeg var villig til at vende tilbage og bære deraf følgende Konsekvenser. Min ene Kirkeværge skrev: „Betænk Dem ikke paa at komme,

fordi De skal bede for Kongen af Preussen, thi en Voldsmand og Røver trænger jo fornemmelig til alvorlige Kristnes Forbøn!“ Ansøgningen blev afslaaet, fornemmelig paa Foranledning af den forrige danske Amtmand Arthur Reventlows Erklæring imod mig. Min anden Kirkeværge, der som den første havde undertegnet Ansøgningen, tilskrev mig, at saa gjerne han vilde havt mig igjen, saa var han glad over, at Ansøgningen var afslaaet, da jeg ikke vilde have kunnet bære Livet derovre nu. Han tilføiede: „De vil ikke glemme os, saalidt som vi Dem.“ Fra en anden af mine Venner derovre skreves der til mig: „Naar De nu kommer sammen med brave danske Mænd, da læg dem paa Sinde, at de ikke glemmer os Danske i Sønderjylland!“ Jeg har heller ikke undladt at gjøre dette. Som fleraarig Medlem af Overbestyrelsen for de danske Vaabenbrødre, fik jeg rig Leilighed til at opfylde denne Bøn; jeg har maattet tale ved Obeliskens Indvielse paa Garnisons Kirkegaard i Kjøbenhavn; ved 25 Aarsfesten for Fredericiaslaget, da jeg talte fra selve Kæmpegraven til den store Forsamling; ved mange forskjellige Leiligheder ved Faldnes Grave og ved Vaabenbrødrefesterne i Slagelse. — I det sidste Brev, jeg fik fra Dybbøl, skrives der til mig: „Jeg er nu for gammel til at møde undtagen ved Valgene. Men vær De vis paa, at den opvoxende Slægt er mere dansk i Sinde nu, end vi vare, da vi vare unge.“ Og, naar dette er Sandhed, som det jo er, da skyldes det særlig Preussernes og Hjemmetyskernes Magtsprog og Drillerier. Havde Preusserne ladet alle os danske Embedsmænd afgive en Hyldingserklæring og blive i vore Embeder uden at forsøge paa at fremtvinge det tyske Sprog i Befolkningen, da vilde det store tyske Riges Nærhed have gjort sig gjældende, ogsaa hvad Sproget angaar. Nu blev Vold og Uret de Magter, der kom til at raade i Sønderjylland! Nu stiller den ældgamle danske og nordiske Seighed sig imod Vold og Løgn med det sikkre Haab, at den Tid skal komme „da Falsk slaar sin Mand paa Hals,“ da Ret skal seire over Vold, Sandhed over Løgn!

Dr. Sven Hedins Reise gjennem Ørkenen Takla-Makan.

Ved **Emil Kock.**

Den unge og energiske, begavede svenske Doktor Sven Hedin, der er bekjendt fra sine to tidligere Reiser i Asien, befinder sig nu paa en tredie Reise i samme Verdensdel. I 1894 undersøgte og beskrev han Høilandet Pamir, dette mærkelige Land, hvor Russerne og Englænderne mødes, og hvor Kampen mellem disse to Folk om Herredømmet i Asien maaske vil tage sin Begyndelse. Han besteg Bjergkæmpen Mus-tag-Ata, der begrændser Pamirplateauet imod Øst og undersøgte den fra samme imod Syd udgaaende Przewalsky Gletscher. I April og Mai 1895 har han iblandt Andet foretaget en mærkelig Reise gjennem Ørkenen Takla-Makan, der ligger imellem de to Floder Jarkand Darya og Khotan Darya, der udspringe den første paa Mus-tag-Ata, den anden paa Kuenlun Bjergkjæderne og derpaa, efter at være forenede, flyde mod Øst gjennem Østturkistan ud i Lob-Nor. Han har beskrevet denne Reise i Breve til sin Familie og i en Indberetning til det geografiske Selskab i Berlin.

Han forlod Mesket, en lille By paa høire Bred af Jarkand-Darya den 10. April. Han ledsagedes af sin Livtjener Sarten Islam-bay og tre andre Mænd, Muhamed Schah fra Jarkand, Kasim Achun fra Aksu og Kasim-Achun fra Jangi-Hissar. Denne sidste havde i 6 Aar hvert Foraar foretaget en Reise i Ørkenen „for at lede efter Guld og Sølv“, og paastod derfor, at han var godt kjendt dér. Han førte med sig 2 prægtige Hunde, 3 Faar, nogle Høns og 8 Kameler, disse sidste for at

bruges dels til Ridedyr, dels til at transportere Bagagen, der bestod af Proviant, 4 store Jerncisterner med Vand, nogle Sække med Olie og Olivenskaller, Foder for Kamelerne i Ørkenen, Honning, 6 Gedeskind til Vandtransport, 400 Brød, ristet Mel, nogle Spader, Piske, Lygter, forskjellige mindre Kar og Skaale, Sække, Kogeapparater med tilhørende Petroleum, The, Sukker, Instrumenter, Geværer, Ammunition, Fotografiapparater, Telte, Senge m. m. samt 455 Liter godt Drikkevand. Kamelerne vare stærke og velnærede Dyr. De saa nok saa veltilfredse ud; de anede jo heller ikke, hvilken Sultekur og trist Skjæbne de gik imøde. De Reisende selv tiltraadte Reisen i bedste Velbefindende og med glade Forhaabninger, ledsagede af Befolkningen i Mesket med venlige Afskedshilsener og forsynede af den med Gaver af Mad og andre nyttige Sager. Dr. Hedin skriver i sit Brev fra Byen Buksem ved Chotan Darya den 14. Mai saaledes:

Vor Ørkenreise har været meget eventyrlig, og det er et virkeligt Under, at jeg nu sidder her i en Løvhytte i Skoven og skriver til Hjemmet. Den lykkelige Stjerne, som Gud lader lyse over mine Veie, har aldrig straalet saa klart som i de sidste 14 Dage, og jeg har en Kjæde af Underværker at takke for min Frelse. Vi vare nemlig lige ved at dø af Tørst, da vi i sidste Øieblik med svigtende Kræfter endelig naaede Floden Chotan-Darya. For ikke at gjøre Eder urolige, vil jeg strax skynde mig med at sige Eder, at jeg er i bedste Velbefindende og venter her i Skoven hos et Par brave Hyrder, medens min Tjener Islam-bay er vendt tilbage til Ørkenen, for at frelse, hvad der endnu kan frelses af vor Karavane. Jeg har Overflødighed af Mad, Brød, Mælk og Rosiner, og jeg nyder som aldrig nogensinde før den Lyst at kunne forfriske min Hals med rent, koldt Vand, hvorpaa jeg her ikke behøver at spare.

Jeg vil nu give Eder et kort Overblik over min Ørkenreise.

Den 10. April brød vi op fra Mesket og styrede Kursen imod Øst. Allerede samme Dags Aften naaede vi Randen af Ørkenen. Indtil den 18. gik alt sin jævne og uforstyrrede Gang. Teltet blev opslaaet hver Aften, jeg tegnede Kort og gjorde righoldige Optegnelser m. m. Islam forsynede mig

rigeligt med The, Brød og Suppe, kogt paa Faarekjød eller Høns. Da Sandet bestandigt blev høiere, nødtes vi til at forandre Kursen til Nordøst, hvorfor vi stadig kun befandt os omtrent tre Dagreiser fra Jarkand-Darya. Vi kunde derfor ved hver Leirplads finde Vand paa to Meters Dybde og gravede hver Aften en Brønd. Vandet var saltholdigt, men Kamelerne og Hundene drak det med Lyst, saa vi kunde spare paa vort rene og friske Vand i Cisternerne.

Den 18. kom vi til en stor, tidligere ubekjendt Sø, hvor vi fandt bedre Vand. Den 19. drog vi mod Øst og opdagede et Bjerg, ved hvis nordlige Ende der udbredte sig en herlig lille Sø. Jeg formodede, at det var Bjerget Masar-tag, og denne Formodning viste sig senere at være rigtig. Her hvilede vi den 20. Bjerget strækker sig imod Sydøst saa langt vi kunde se, og da vi kunde vente at finde frisk Vand ved dets Fod, tømte vi Cisternerne for at lette de tre Vandkameler for deres Byrde. Den 21. havde vi en usædvanlig lang og interessant Reise langs med det omtalte Bjerg, ved hvis Side der strakte sig en langstrakt, meget smuk Sø. Under denne Tur mødte vi ganske uventet en Mand, som kom ridende fra Maralbaschi for at hente Bjergsalt, hvoraf der skal findes store Masser i Masar-tag. Han var ikke bekjendt med Ørkenen østerpaa, men sagde, at vi befandt os kun to Dagsreiser Sydøst for Maralbaschi. Om Aftenen leirede vi os ved Bjergets yderste Ende tæt ved Søens Bred og blev der hele den 22., dels for at skaffe Kamelerne fornøden Hvile, Æde og Drikke, dels for at jeg kunde undersøge Bjerget nærmere og gjøre astronomiske Observationer, dels endelig for at Cisternerne, hvad jeg udtrykkelig gav Ordre til, kunde blive fyldte med Vand for 10 Dage. Jeg overdrog Kasim fra Jangi-Hissar at sørge for Vandforsyningen, men da han mente, at vi om nogle faa Dage vilde naa Chotan Darya Floden, forsynede han os ikke tilstrækkeligt. Ifølge Kortene, som vi førte med os, skulde vi kun have 100 Verst (10 svenske Mil) til Chotan-Darya, og da vi sædvanlig tilbagelagde 20 Km. om Dagen, vilde vi altsaa kunne naa denne Flod om 5 Dage. Det viste sig imidlertid, at Kortene ikke vare paalidelige. Der var meget længere til Floden; vi reiste i al Fald over 200 Km., inden vi naaede den.

Den 23. red vi imod Sydøst. Jeg havde ventet paany at støde paa Bjerge, thi efter Kortene skulde Masar-tag strække sig tvers igjennem Ørkenen til Chotan-Darya, men heller ikke dette viste sig at være rigtigt. Efter en Times Ridt kom vi ind imellem høie, tunge Sanddyner, hvor vi dog endnu fandt Buske hist og her. Her rømte Hunden Mamra, ligesaa feig, men klog som hans tidligere Husbond. Hunden løb ganske sikkert tilbage til Søen og derfra til Maralbaschi og Kaschgar. Dog derom véd jeg Intet endnu, men det var et usædvanlig klogt Dyr, som havde været med paa mange Reiser. Den viste det ogsaa her ved at vende om. Den anden Hund Jolldasch, som fulgte os mere trofast, maatte vistnok bøde med Livet for sin Troskab. Dog heller ikke det véd jeg endnu sikkert.

Om Aftenen den Dag leirede vi os ved den sidste Busk, som Kamelerne aad helt op. Her gravede vi en Brønd, men den gav ikke Vand. Jeg spurgte nu, hvor meget Vand vi havde i Cisternerne, og fik den Besked, at det kun vilde strække til i 4 Dage. Da jeg nu spøgende sagde til Folkene, at vi maaske havde 10 Dages Ørkenreise for os. svarede Kasim-Achun fra Jangi-Hissar, som jo oftere havde gjort Udflugter i Ørkenen for at lede efter Guld, at vi snart vilde komme igjennem det høie Sandbælte og da atter finde Vand. Da vi aldrig tilforn havde havt Vandmangel, troede vi Manden paa hans Ord. Det viste sig imidlertid, at det var upaalideligt.

Den 24. gjorde vi en lang Reise. Paa denne ophørte efterhaanden ethvert Spor af Liv, endog Natsværmerne og Moskitoerne, som tidligere hver Aften havde sværmet om mit Lys.

Den 25. ophørte endog de faa bare Pletter af flad Sandmark, som vi tidligere havde benyttet til Leirpladser for Natten. Allerede nu styrtede en stor sort Kamel. Den begyndte med at standse hvert Øieblik, lagde sig saa ned og var ikke til at faa op igjen. Det er en forfærdelig Følelse for Ørkenreisende, naar „Ørkenens Skib", hvorpaa Ens Liv og Vel beror, bliver Vrag. Det stakkels Dyr havde et stort Bæresaar paa Ryggen. Vi gav den et Knippe Hø af dens egen Byrde, en halv Kande Vand og fordelte dens Byrde paa de andre Kameler. Hen paa Aftenen styrtede en anden Kamel. Saa maatte vi slaa

Leir og holde Rast. Det Sand, vi vadede i, var meget fint og af en gul Farve. Det dannede en uafbrudt Labyrint af Dyner af en Høide indtil 150 Fod. Vi maatte se at finde de bedste Overgange og maatte derfor ofte gjøre lange Omveie. Undertiden maatte vi endog gaa et Stykke imod Vest. Baade Islam og jeg vare forsynede med Kompasser. Uden dem havde vi været fortabte, især da det blæste og som oftest var Sandtykning. I det Hele taget er det næsten umuligt at orientere sig i denne Sandtaage. Man taber al Stedsands. De Indfødte kalde dette „Pelesmak", hvilket Ord er af arabisk Oprindelse og betyder Trylleri, Hexeri. De paastaa, at den, der vover sig for langt ind i Takla-Makan, bliver forhexet og nødes til bestandig at gaa i Kreds, saa at han aldrig kan komme ud igjen. Men denne Tykning var i en anden Henseende et Gode for os, idet Solen derved forhindredes fra at brænde saa stærkt.

Den 26. red vi igjennem og over bestandige Sanddyner af værste Slags, og vi saa ikke Andet i alle Retninger. De to syge Kameler bleve ledede bag efter os af Muhamed Schah og Kasim fra Jangi-Hissar. Disse Mænd kom senere til os med den Efterretning, at Kamelerne vare styrtede, og de havde maattet lade dem ligge. Vi slog Leir paa en flad Plet imellem høie Dyner og gravede med Fortvivlelsens Mod en Brønd. I en Meters Dybde var Sandet fugtigt, men da vi kom længere ned, blev det atter tørt. Folkene arbeidede i flere Timer efter Tur. Der blev sat et Lys ned til dem, og de nøgne Skikkelser saa helt fantastiske ud i denne Belysning. Dyrene leirede sig instinktmæssig ved Randen af Brønden med fremstrakte Hoveder. Selv Hønsene kom frem og tittede ned i Dybet. Denne Nat opslog vi ikke Teltet. Alle vare vi dog ved godt Mod: thi vi troede, at Sandet vilde blive lavere, efterhaanden som vi kom længere mod Øst. Jeg var hele Dagen gaaet til Fods, dels for at skaane min Kamel, dels for at finde de bedste Overgange. Vi reiste lige imod Øst, fordi vi mente derved hurtigere at naa Floden.

Den 27. saa vi to Gæs flyve fra Sydøst imod Nordvest. De oplivede vort Haab. Om Natten havde Kamelerne faaet en hel Pakke Foder, som de aad med stort Begjær. Om Morgenen fik de alt det Brød, vi troede at kunne undvære.

Ved Leirstedet lod vi blive alle de Sager, som bedst kunde undværes, deriblandt min Teltseng og flere Ting. Jeg gik nu bestandig forud. Sandet vilde ikke tage af. Vi traf hele Bjerge og Høideplateauer af Sand, hvor vi sank dybt ned for hvert Skridt. Jeg medførte en Kikkert, hvormed jeg bestandig undersøgte Horizonten. Ikke et Straa, intet Spor af Liv, kun Sanddyner, intet Andet end uendelige Sanddyner. Da Kamelerne ikke kunde holde længere ud, holdt vi Hvil efter 19 Km.s Reise paa en Sanddyne. Om Aftenen bagte Islam et Brød til mig. Imod Vest saas tunge Regnskyer. De drog imod Sydvest og naaede ikke os. Jeg gav Ordre til at holde Teltlærredet i Beredskab for deri at samle Regnvand. Jolldasch kradsede og gravede i Sandet for at vise, at han var tørstig.

Den 28. April vækkedes vi af en Orkan. Hele Leiren var næsten begravet af Sandet. Jeg havde ligget under aaben Himmel og var næsten helt tilsandet. Mange af vore Sager maatte vi grave op af Sandet med vore Stænger. Under Marschen var Sandskyerne saa tætte, at vi kun kunde se de nærmeste Kameler. Jeg gik den meste Tid. Da vi ikke kunde se langt frem, kom vi ofte ind iblandt de værste Dyner. Paa en af disse maatte vi efterlade en tredie Kamel med dens to tomme Vandcisterner. Det stakkels Dyr gik en pinlig Død i Møde. Efter 20 Km.s Marsch holdt vi Rast paa en lille jævn Flade. Vi fandt den Dag Skeletterne af en Fugl og en Rotte, hvilket dog ikke beviste meget. Om Aftenen gjennemgik Islam og jeg hele Bagagen, af hvilken vi besluttede at efterlade dér paa Stedet en stor Del, deriblandt saa godt som hele Provianten, beregnet for to Maaneder, Alt nedpakket i Kister, der omgaves af Tæpper. Vi vilde kun medtage Proviant for 4 à 5 Dage. Paa den høieste Dyne i Nærheden reistes en Stang, hvortil fæstedes et Stykke af en svensk Avis med en Adresse paa Russisk. Vi haabede at finde Stedet igjen, i Fald vi snart naaede Vand. Jeg lod Folkene formelig fraadse i Konserves. Selv udvalgte jeg af disse de fugtigste, nemlig Hummer og Sardiner. Jeg tog ligeledes et dygtigt Maaltid til mig og drak dertil en stor Portion af det modbydelige kinesiske Brændevin, hvoraf vi medførte en Dunk til Kogeapparatet „Primus". Vi opslog Teltet den Nat, da det endnu blæste stærkt. Alt tiloversværende Vand fyldtes i to Jernkander og

gjemtes i mit Telt. Det udgjorde kun to Liter. Om Morgenen fandtes der blot en lille Slat i den ene Kande. Den anden var endnu fyldt. Alle mistænkte Kasim fra Jangi-Hissar. Senere om Morgenen blev han ogsaa greben i at drikke Resten i Kanden, hvorfor han fik Prygl af Islam.

Den 29. marscherede vi hele 27 Km. i Begravelsestakt. Veiret var bedre; det var friskt, takket være Blæsten og Sandtaagen. Jeg gik i 12½ Time. En visnet Stamme af en Poppel oplivede os, men destoværre den fulgtes ikke af flere. Kamelerne saa matte og ligegyldige ud; de aandede tungt og mat. Om Aftenen fik de hele mit Forraad af Smør samt noget Olie, hvilket gav dem ny Modstandskraft.

Den 30. om Morgenen blev ovennævnte Kasim syg. Han klagede over Smerter i Bryst og Mave, fik derfor Opium og en Drik Vand. Om Morgenen havde vi endnu et Bæger Vand, som jeg bevarede, som om det kunde være Guld. Om Middagen fugtede jeg Mændenes Læber dermed, men da vi leirede os om Aftenen vare de sidste Draaber stjaalne af Muhamed Schah og den anden Kasim. Vi leirede os under aaben Himmel. Overalt i Horizonten kun Sand og Dyner, intet Andet.

Den 1. Mai brød vi op ved Dagens Frembrud. Det blev en forfærdelig Dagsreise. Mine Folk drak, hvad der var blevet tilbage af den harske Olie, som var bestemt for Kamelerne. Selv var jeg nærved at forgaa af Tørst. Jeg lod mig atter friste til at drikke en Del af det modbydelige kinesiske Brændevin. Det gjengav ganske vist mit Legem lidt Fugtighed, men kort Tid efter følte jeg en forfærdelig Mathed. Det var, som om Kræfterne fuldstændig skulde forlade mig. Islam maatte nu gaa i Spidsen, jeg slæbte mig bag efter, langsomt og vaklende. Efter en Vandring paa 4½ Km., sank Muhamed Schah pludselig sammen, gav sig til at græde høit og anraabte Gud om Hjælp. Alle Kamelerne vægrede sig ved at gaa videre og lagde sig. Selv faldt jeg kort efter om, aldeles kraftesløs. Islam, der var kommen noget forud, vendte nu tilbage, da han saa mig segne om, og tilbød, at han, som var den stærkeste, alene skulde gaa fremad imod Øst og se at finde Vand. Da min Afmagt vedblev, opgav han dog denne Tanke og slog i Forening med Kasim-Achun fra Jarkand Teltet op Kl. halv 10 om Formiddagen. Jeg var neppe i

Stand til at krybe ind i Teltet. Islam klædte mig af og aabnede Teltet imod Vindsiden. Det trak herligt gjennem Teltet. Hvilen, Skyggen og Køligheden hjalp mig, saa at mine Kræfter lidt efter lidt vendte tilbage. Men der var nogle Øieblikke, de eneste baade før og senere, hvor jeg var fuldstændig fortvivlet. Jeg troede saa bestemt, at min Dødsstund var nær. Hele mit Liv fløi forbi min Tanke som en Drøm. Jeg syntes, jeg saa hele Jorden og den ydre Verden forsvinde og Evigheds-Portene staa paa Klem. Saa skete der et Under. Kræfterne vendte tilbage, og om Eftermiddagen følte jeg mig igjen fuldkommen stærk og forhaabningsfuld og i Stand til endnu nogen Tid at kæmpe for Livet. Mine Folk slagtede det sidste Faar for at drikke Blodet, men det var ikke til at faa ned. Saa opsamlede de Urinen fra Kamelerne, og Islam drak noget deraf, blandet med Eddike og Sukker. Men Følgen var blot den, at han fik de ulideligste Mavesmerter og voldsomme Brækninger, der tog stærkt paa hans Kræfter. Om Aftenen blev han dog bedre. Vi gjennemgik da paany vor Bagage, for at efterlade, hvad der paa nogen Maade kunde undværes. Vi beholdt kun mine Instrumenter, Penge, Optegnelser, Breve, Kort, Penne samt noget The, Sukker, Mel, Cigarer, nogle Kar, en Pels, et Tæppe og en Maatte. Alt andet maatte vi lade blive tilbage i Teltet, deriblandt mine Fotografiapparater tilligemed en Mængde Plader, vore Klæder, Kister, Ammunition, Sadler, Bøger med Undtagelse af min Bibel og Salmebog, og vort Apothek med Undtagelse af noget Atropin og Morfin. Ogsaa Hønsene lode vi blive tilbage, og de gave sig strax til at æde af Faarekroppen. De medtagne Sager fordelte vi paa de 5 Kameler, som endnu vare i Behold. Kl. 7 om Eftermiddagen forlod vi endelig dette uhyggelige Hvilested. Jeg havde forinden for sidste Gang skiftet Klæder fra Inderst til Yderst og iført mig et Sæt lette, hvide Bomuldsklæder. To af mine Folk, Muhamed Schah og Kasim fra Jangi-Hissar, maatte vi dog lade blive tilbage. De erklærede sig ude af Stand til at følge med, og dem have vi senere hverken hørt fra eller set noget til. Det var saaledes kun Islam og Kasim fra Jarkand tilligemed de 5 Kameler jeg førte med mig. Vi tog Veien lige imod Øst. Islam førte Karavanen. Jeg red paa den hvide Kamel. Det

blev snart bælmørk Nat. Vi saa ikke, hvor vi kom frem. Hvert Øieblik stoppede en Sanddyne Veien for os. Af og til stod jeg af og gik et Stykke i Forveien for at finde Vei. Islam plagedes bestandig af smertefulde Brækninger. Med Sneglefart skred vi frem. Kl. 12 om Natten styrtede min tro Islam. Han kunde hverken gaa eller tale. Kasim var heldigvis endnu ved Kræfter. Da vi nu efter min Beregning snart maatte være ved Slutningen af vor Tragedie, besluttede jeg at gaa i Ilmarsch imod Øst med Kasim for at naa Floden, der ikke kunde være langt borte. Jeg følte mig i det Øieblik kraftigere end nogensinde, fuld af Mod og Haab. Jeg sagde nogle fortrøstningsfulde Ord til Islam, bad ham hvile sig et Par Timer og saa lade Alt i Stikken og følge efter, saa godt han formaaede. Hunden Jolldasch blev tilbage hos ham. Jeg bar to Kronometre, Uhr, Kompas, Kniv, en Blyantspen, 10 Cigaretter, en Daase med Hummer og en do. med Chocolade. Kasim tog med sig en Spade, en Spand, nogle Stykker Brød og Faarets Fedthale. Det var bælmørkt, da vi drog afsted. Lygten stod og brændte ved Siden af Islam, vi kunde se dens Skin i nogen Afstand, men saa skjultes det af en mellemkommende Sanddyne. Vi formaaede dog kun at gaa fremad i to Timer, saa følte vi os saa søvnige og trætte, at vi maatte lægge os ned. Nattekulden jog os dog snart op igjen. Vi marscherede atter et Stykke, men maatte atter lægge os til Hvile.

Den 2. Mai vandrede vi uafbrudt i 5 Timer, bestandig over uoverskuelige Sandmarker, men saa kunde vi ikke mere. Vi holdt en Times Rast, vandrede saa atter en Time, men Dagheden gjorde os fuldstændig udmattede. Vi lagde os Nord for en høi Sanddyne. Kasim gravede os en Seng ned i det kølige Sand, hvori vi lagde os fuldstændig afklædte. Af og til øste Kasim køligt Sand over mig. Det forfriskede herligt. Om Aftenen imellem Kl. 6 og 1 vandrede vi paany i det prægtigste Maaneskin, men maatte hyppigt hvile os under Marschen.

Den 3. Mai brød vi op Kl. halv fem. Da vi havde vandret en Tid, opdagede vi pludselig mod Øst et grønt Naaletræ (Julgun). Vort Haab blev nu oplivet paany. Vi takkede Gud og spiste af dets friske Grønne, der viste os, at dets Rødder

maatte naa ned til Grundvandet, og vi kunde altsaa ikke være langt fra Floden. Hvilken usigelig Glæde for os! Jeg plukkede en Buket af dets friske Stilke og nød ret den forfriskende Duft. Kl. henimod 10 naaede vi en grøn Kamisch-Busk, af hvis Blade vi plukkede en Del til at tygge og suge paa. Saa stødte vi atter paa en Julgun, hvorunder vi holdt Rast, da Solheden aldeles havde udtørret vore Legemer. Kl. 7 om Aftenen brød vi paany op. Kl. 10 naaede vi tre prægtige Popler. Under dem holdt vi Hvil hele Natten. Her maatte vi ikke have langt til Grundvandet. Vi forsøgte at grave en Brønd, men havde ikke Kræfter til at naa ned til Vandet. Vi spiste Resten af vore Hummer og Poppelblade til Dessert. Derpaa tændte vi et mægtigt Baal for at varsko Islam, hvis han endnu maatte være i Live, hvad jeg dog betvivlede meget.

Den 4. Mai Kl. 4 om Morgenen fortsatte vi vor Marsch, kom atter over et bredt Stykke øde Sand uden Spor af Vegetation, men fik saa igjen Øie paa nogle Naaletræer (Julgun), hvorunder vi holdt Hvil. Kasims Kræfter vare nu saa medtagne, at han ikke formaaede at grave den sædvanlige Sandseng til mig. Kl. 8 om Aftenen klædte jeg mig paa for at vandre videre, men Kasim var ikke i Stand til at reise sig. Han kunde ikke tale høit, blot udstøde nogle hæse Ord, hans Tunge var hvid og ophovnet, hans Læber blaa. Han syntes ikke at have mange Timer tilbage. Vi opdagede Skov i Horisonten. Jeg vandrede videre alene i det prægtigste Maaneskin, gik igjennem Skoven og naaede ud i den udtørrede Flodseng. Saa kunde jeg ikke mere. Jeg segnede om under en Julgun og optændte der et Baal, da jeg heldigvis endnu havde Tændstikker hos mig. En Tid efter kom Kasim vaklende til mig. Han saa forskrækkelig ud med indsunkne Øine og Kinder og led af krampagtige Brækninger.

Den 5. Mai brød vi efter nogle Timers Søvn op paany. Det lød, som om det knagede i alle vore Ledde, naar vi bevægede os, men mit Haab og min Tro var nu mere fast og urokkelig end nogensinde. Kl. 5 kom vi til en lille Poppelskov, derpaa atter over et øde Sandbælte og endelig ind i en tæt, uafbrudt Skov, saaledes som det altid er Tilfældet ved Bredderne af disse Floder. Der fandt vi friske Træer, Slyngplanter, Buske, Skygge og Fuglesang, men ogsaa Spor af utallige

vilde Dyr, Ulve, Ræve, Hjorte, Antiloper samt Faar og Geder. Kl. 7 naaede vi en bred Vei med Spor af Heste og Mennesker. I kunne forstaa, hvilke Følelser af Glæde og Tak det vakte hos os. Vi fulgte den imod Syd, men maatte saa atter holde Hvil i Skovskyggen. Først Kl. 7 om Aftenen var jeg i Stand til at fortsætte Vandringen. Kasim kunde ikke følge med. Han blev liggende paa Ryggen med aaben Mund og stirrende Øine. Jeg bad ham komme med til Vandet, men han formaaede kun ved Tegn at lade mig forstaa, at jeg skulde gaa fremad alene til Vandet og saa komme tilbage til ham. Han formaaede ikke at røre et Lem. Han var nær ved at dø. Jeg maatte altsaa vandre alene gjennem Skoven. Efter at have gaaet omtrent en Time, naaede jeg en aaben Strækning. Den viste dybe Furer, og hist og her laa der store Træstammer. Det var tydeligt, at det var Flodsengen, men den var udtørret! Vi vare netop komne dertil paa den Tid af Aaret, da Vandstanden er lavest. Hidtil vare vi gaaede lige imod Øst. Jeg forandrede nu Retningen til Sydøst. Hvorfor? — ja jeg kan ikke besvare dette Spørgsmaal. Jeg gik rent instinktmæssig i denne Retning, men med stor Sikkerhed og lyst Haab som ført af en usynlig Haand. Efter tre Timers Vandring fik jeg Øie paa Skovstrækningerne paa Flodens høire Side. Her blev Flodsengen dybere. Da jeg var kommen Flodbredden omtrent paa 20 Skridt nær, fløi en And op med hurtige Vingeslag og den plaskende Lyd, som høres, naar denne Fugl flyver op fra en Vandflade. Et Øieblik efter stod jeg ved en Flodsænkning, fyldt med det herligste kølige og friske Vand. Hvad jeg først tænkte, behøver jeg ikke at sige Eder. Stor var min Glæde og Taknemlighed. Jeg drak, drak, drak, som om jeg aldrig skulde høre op at drikke. Aldrig har noget vederkvæget mig som dette Vand, og Virkningerne viste sig hurtigt. Mine Hænder, der kort forinden vare træagtig haarde, bleve atter bløde og bevægelige; min Hud, der var tør som Læder, blev atter fugtig og begyndte at transpirere; mit hele Legeme fik nyt Liv, nye Kræfter. Jeg hørte en raslende Lyd blandt Sivene ved Flodbredden; maaske var det et Rovdyr, en Tiger; jeg frygtede ikke et Sekund, jeg havde jo i dette Øieblik paany faaet mit Liv som Gave. Da jeg endelig havde slukket min Tørst, vendte mine Tanker sig til den stakkels

vansmægtende og maaske døende Kasim. Jeg havde drukket af en tom Chocolade-Daase, men den kunde ikke rumme meget, og jeg havde ikke noget større Kar med mig. Jeg trak derfor mine vandtætte Støvler af og fyldte dem til Randen, stak min Stav gjennem Stropperne og bar dem saaledes over Skuldren. Med lette Fjed gik jeg nu tilbage. idet jeg fulgte mine egne Spor. Da jeg kom ind i Skoven, blev det ganske mørkt. Jeg tabte Sporene og søgte forgjæves at finde dem igjen. Jeg raabte flere Hange høit paa Kasim, men fik intet Svar. Saa følte jeg mig træt og tændte et stort Baal, dels for at veilede Kasim, hvis han skulde være fulgt efter, dels for at holde de vilde Dyr i Afstand.

Den 6. Mai Kl. 4 om Morgenen brød jeg paany op, fandt Sporene og traf endelig Kasim. Han var ganske vild og kjendte mig ikke strax. Jeg spurgte, om han vilde have Vand, men han rystede paa Hovedet. Jeg lod ham høre Vandet skvulpe i mine Støvler, da udstødte han et høit Skrig og tømte Støvlernes Indhold til sidste Draabe. Saa takkede han mig og sagde, at jeg havde frelst hans Liv. Han var dog for svag til at følge med mig.

Den 7. Mai vandrede jeg hele Dagen gjennem den udtørrede Flodseng uden at møde Nogen. Jeg vendte tilbage til Vandbeholdningen, tog mig et Bad, drak atter og fyldte Støvlerne, hvorpaa jeg alene gik mod Syd. Kasim kunde ikke fare vild, da han jo havde mine Spor at rette sig efter. En Sandstorm blæste op, mine Fødder smertede og bleve fulde af Blærer og Saar. Jeg plagedes af Sult og maatte nøies med Træernes Kviste og Blade. Jeg tændte atter et Baal og hvilede mig, til Morgenen brød frem.

Den 8. Mai fortsatte jeg Vandringen, en lang Tid uden Resultat. Saa fandt jeg endelig friske Spor af to barfodede Mænd med fire Æsler. Der fandtes ogsaa Spor af flere Heste. Jeg fulgte Sporene, men i modsat Retning. Sporene gik imod Nord, jeg vandrede imod Syd. Ved Solnedgang kom jeg tæt forbi en fremspringende Odde. Da hørte jeg en usædvanlig Lyd. Jeg troede først, det var en Fugl, en Drossel; jeg standsede og lyttede. Hvilken Glæde! Det var en Menneskestemme, en Hyrdesang. Saa hørte jeg en Ko brøle, og jeg gik med hurtige Skridt efter Lyden. Endelig traf jeg en

Faarehjord med sin Hyrde. Han blev yderst forskrækket ved at se mig, troede formodentlig, at jeg var en Skovtrold og flygtede ind i Krattet. Men nu kom en anden mere uforfærdet Mand frem. Jeg beroligede ham med et venligt: „Salamalejkum“ (Goddag) og fortalte ham, hvem jeg var, og hvorfra jeg kom. Jeg meddelte ham tillige, at jeg ikke havde faaet Mad i otte Dage og bad ham om lidt Brød. Han førte mig nu venligt hen til en Løvhytte og trakterede mig med Maisbrød og Vand. Jeg spiste, som den spiser, der har fastet saa længe som jeg, og blev snart god Ven med Hyrderne. Dog mærkede jeg tydeligt, at de endnu troede, jeg sagde Usandhed, og at de ansaa mig for en mistænkelig Person. De vare tre Mænd i Følge og vogtede hele Aaret igjennem Hjorder af Køer, Faar og Geder, der tilhørte Kjøbmænd i Chotan. Jeg havde ingen Penge hos mig, men lovede, at jeg skulde betale dem for deres Gjæstevenlighed, naar jeg kom til Chotan. Jeg troede i dette Øieblik, at hele min Karavane, Islam deriblandt, var gaaet til Grunde, og at kun Kasim endnu stod til at redde. Jeg tænkte derfor paa at blive hos Hyrderne, til der indtraf nogle Kjøbmænd og saa følge med disse til Chotan, hvor jeg vilde laane Penge hos den russiske Konsul, for saa at blive i Stand til at vende tilbage til Kaschgar. At jeg netop skulde træffe de Hyrder, som vare længst imod Nord, var det tredie Underværk. Om Aftenen den 9. Mai inddtraf et fjerde. Da kom der en Karavane forbi, bestaaende af tre Kjøbmænd, ridende paa fortræffelige Heste og førende en hel Mængde Pakæsler med sig. De fortalte mig, at de en Dagsreise nedad Floden havde set en Mand mere død end levende ligge ved Siden af en stor hvid Kamel. Ligesom den barmhjertige Samaritan vare de standsede for at hjælpe ham og faa at vide, hvor han kom fra. Han havde kun været i Stand til at fremhvæse: „Su! Su!“ Vand, Vand! De gave ham da en stor Jernkande fuld af Vand, og han tømte den i et eneste Drag, hvorpaa de gav ham Brød, Nødder og Rosiner. Det var Islam-bay, som jeg troede død. Da han var kommen lidt til Kræfter, bad han dem søge efter mig, men han kunde ikke sige dem, hvor de skulde søge mig, maaske var jeg allerede død. Han bad dem laane mig en Hest og føre mig til Chotan. De tilbød mig nu

ogsaa en fortræffelig opsadlet Hest, men efter denne mærkelige Nyhed foretrak jeg at blive for at faa fat paa min tro Islam. Kjøbmændene forsynede mig med et stort Forraad af Hvedebrød, og Hyrderne fik Vished for, at min Fortælling var sand.

Den 10. Mai sendte jeg den ene af Hyrderne ved Navn Pasi-achun afsted for at søge efter Islam. Selv sov jeg derpaa hele Dagen i Løvhytten. Henimod Skumringen vaagnede jeg ved at høre en Kamel brøle. Jeg skyndte mig op og ud. Det var Pasi, der kom tilbage med en Kamel. Bagefter fulgte Islam. Den trofaste Tjener kastede sig høit grædende til mine Fødder og omslyngede dem i dybeste Bevægelse. Jeg beroligede ham og reiste ham op. Han var næsten ukjendelig og saa forfærdelig udtæret ud. Han førte med sig paa Kamelen alle mine Penge (5000 Kr.), alle Instrumenterne med Undtagelse af Høidemaalerne, mine Optegnelser, Kort, Breve, to Geværer, Kar, Pelse og Cigarer.

Om sine Oplevelser berettede han følgende: Da vi forlod ham den 1. Mai, blev han liggende nogle Timer. Saa brød han op og fulgte vore Spor, medførende de 5 Kameler, skjøndt Dyrene vare svære at faa afsted. Den brave Karl tænkte saaledes mere paa at redde mine Sager end sig selv. Om Aftenen den 3. Mai fik han Øie paa vort Baal. Det opmuntrede ham i høi Grad. Han naaede endelig Poppelen og fandt Spor af Ilden og den Brønd, vi havde forsøgt at grave. Her hvilede han hele den 4. Mai og Natten derpaa. Med sin Øxe huggede han Hul paa Poppelen og fik derved en Skaal Vand. Han efterlod her tre Kamelbyrder og fortsatte derpaa sin Vandring i vore Spor og kom endelig til den lille Skovstrækning, hvor han efterlod de tre Kameler, som strax gave sig til at æde med stort Begjær. Da han var kommen ud paa det derpaa følgende Sandbælte, vægrede min Ridekamel, Bogra, sig ved at gaa længere. Han maatte derfor lade den blive dér tilligemed dens Byrde og mente, den vilde snart dø. Saa havde han kun den hvide Kamel tilbage, og med den naaede han endelig det større Skovbælte og Veien, men nu kunde han ikke holde ud længere. Han styrtede om, men da skete det Underværk, at netop i samme Øieblik passerede de tre Kjøbmænd forbi. Kort efter ankom Kasim. Saa vidt

hans Beretning. Samme Dags Aften kjøbte jeg et Faar af Hyrderne og fik mig lavet en fortræffelig Bouillon. Brød og Mælk havde vi Overflødighed af, saa vi befandt os snart rigtig vel. Da Græsgangen nu var fortæret af Hjorderne, bestemte Hyrderne sig til at bryde op Dagen efter. Vi fulgte med til den nye Leirplads, lidt længere ned langs Floden, og dér byggede vi os paa en lille Høi tæt ved Flodbredden en fortræffelig Løvhytte af unge Popler. Vi fik af Hyrderne et Filttæppe, som vi bredte paa Gulvet, og derpaa opstillede vi mine Sager. Der blev nu rigtig hyggeligt, og jeg begyndte strax paa at gjøre mine Optegnelser med Blyant.

Den 12. Mai kom en lille Karavane forbi paa Vei til Chotan. Vi slog ned paa disse Kjøbmænd som Falke og kjøbte af dem for 750 Tenge tre gode, fuldt opsadlede Heste, samt noget Mais til Hestefoder, Hvede til os selv, Støvler til Islam, da den stakkels Mand var barfodet, og endelig en Kobberkande og nogle Skaale. Om Aftenen samme Dag kom to Jægere forbi. Dem engagerede jeg strax, da de vare vel kjendte med hele Egnen deromkring.

Den 13. Mai fik jeg af Jægerne en nylig skudt Hjort, hvis Kjød smagte mig aldeles fortræffeligt. Kl. 2 samme Dag sendte jeg Islam, Kasim og de to Jægere afsted med den hvide Kamel og de tre Heste samt Proviant for 6 Dage for at lede efter Resterne af min Karavane. Jeg sidder nu alene tilbage her i Hytten, men Hyrdernes Leir er tæt herved, og de bringe mig tre Gange om Dagen en stor Mængde Mælk og Hvedebrød samt koldt Vand. De ere i det Hele mageløs elskværdige imod mig. Igaar kom der igjen nogle Kjøbmænd forbi. De kom fra Chotan og skulde til Aksu. Af dem kjøbte jeg Rosiner, tørrede Aprikoser, lidt The og Sukker, et kjærkomment Tillæg til min Proviant. Tiden gaar forøvrigt godt for mig. Jeg har fuldt op at gjøre. Jeg nedskriver mine Oplevelser, tegner Kort over Ørkenen, læser Breve, sover, spiser og drikker, kort sagt jeg befinder mig fortræffeligt. Det eneste, der generer mig, er Skorpionerne; dem er jeg bange for. Der er mange af dem. I Morges dræbte jeg et stort, gult Exemplar paa mit Sengetæppe. Veiret er fortrinligt, 30 Gr. Varme midt paa Dagen, men dog ikke trykkende paa Grund af den forfriskende Blæst.

Er det dog ikke mærkværdigt, at jeg skulde være den Første, der fandt Vand, og i det Hele taget være den, der stod sig bedst, medens Landets egne Sønner bukkede under? Jeg led mindre af Tørst end de Andre og kunde ikke bekvemme mig til at drikke af Urinen eller, som Kasim fra Jangi-Hissar, tygge paa Faarelunger. Han saa aldeles modbydelig ud, da han blodig i Ansigt og paa Hænder krøb hylende hen til mig og udstødte sit: Su! Su! Vand, Vand. Hvorledes det er gaaet ham og Muhamed, véd jeg ikke. Islam fortæller, at de krøb efter ham en Dags Tid, men da han hvilede sig ved Poplen et Døgn, hverken hørte eller saa han Noget til dem, hvorfor han tror, at de maa være døde. Han kan ikke forstaa, hvorfor de ikke have anstrængt sig lidt mere, saa vilde ogsaa de være reddede. Dog forstaar jeg saa godt, hvilken stor Fristelse det er at blive liggende, naar man føler sig saa dødtræt. Jeg mærkede det i Teltet den 1. Mai. Hvilen var saa sød; man sover smerteligt ind i en lang, tung Søvn, fra hvilken man aldrig vaagner. Den 5. Mai, forinden jeg havde fundet Vandet, slog min Puls kun 49 Slag og var neppe til at føle. Dagen derpaa, efter at jeg havde drukket rigeligt, steg den til 56 Slag, og da jeg havde spist Faarekjødet den 10. Mai, var den naaet til 60 Slag. Men nu, efter at Legemet er kommen i normal Tilstand efter rigelig Hvile, Søvn og Føde, er den stegen til 82 Slag.

Hvor jeg nu længes efter Bogras's, min Ridekamels Byrde. Den er nærmest og vigtigst. Den indeholder blandt Andet alle mine Anæroider, Kogethermometre, min Feltkikkert samt The, Sukker og Cigarer.

Den 18. Mai. Ja her sidder jeg endnu i min Løvhytte. Jeg befinder mig udmærket og nyder ret den friske Skovluft og hører Østenvinden suse i Poplernes Toppe. Her er saa stille og fredeligt som paa en ubeboet Ø. En af Hyrderne sover altid om Natten udenfor Hytten for at have Tilsyn med Baalet. Jeg pleier at sove til Kl. 7, og da er Hyrden borte, men Brød og Mælk staar da og venter paa mig. Hvor er det dog mærkeligt, at jeg kunde gaa tre Dage i Flodsengen uden at opdage Spor af Liv! Nu passerer her hver Dag Karavaner forbi til Chotan og Aksu. Kjøbmændene komme altid ind og hilse paa mig. Destoværre medføre de kun

Rosiner, Uldtæpper, Uld, Bomuld og Heste. Mit Forraad af The og Sukker er sluppet op, og det kan jeg ikke faa fornyet hos dem. Rygtet om min Reise og vidunderlige Redning har spredt sig som en Løbeild baade til Chotan og Aksu. I Bazarerne taler man meget derom, og igaar fortalte en Kjøbmand mig, at man venter mig med Længsel til Chotan. Ja, det skal blive morsomt at komme dertil. Jeg vil saa blive der nogle Dage.

Jeg har endnu ikke hørt Andet fra mit udsendte Redningstog, end at de have været to Dage om at naa det Sted, hvor jeg kom ind i Skoven og stillede min Spade op som Signal. Dér have de gravet en Brønd og fundet rigeligt Vand. De ville vel behøve 3 à 4 Dage for at finde Stedet, hvor Teltet blev efterladt i den store Sandørken. Jeg er nu fuldkommen udhvilet og længes efter de Andres Tilbagekomst. Blot jeg snart havde Bogras's Byrde, saa kan det Andet bedre undværes. Min paatænkte Sommer-Reise maa jeg i hvert Fald forandre.

Den 19. Mai. I Dag er det Bedesøndag. (I Sverig har man fire saakaldte Bønsøndage.) Jeg har læst Dagens Text og Salmer. Forøvrigt er jeg ikke kommen videre endnu. Igaar kom her en Kjøbmand fra Aksu, som fortalte mig, at han havde truffet en af Jægerne, der havde meddelt ham, at de hidtil kun havde fundet én Kamel og Sporene af en af de Mænd, som jeg troede vare omkomne. I Forgaars vilde de samlede drage ind i Sandørkenen, hvorfor jeg næppe vil kunne vente dem tilbage før om 5 à 6 Dage. Det begynder at blive lidt ensomt for mig saaledes at sidde her i Hytten ganske alene Dag efter Dag. Hvilket Held, at jeg dog fik reddet mine Skrivematerialier! Af Kjøbmanden fik jeg noget The og Sukker; det afhjalp dog et Savn. Et Par Kommentarer til mine tidligere Beretninger vil jeg tilføie her. Den Tanke, at mine Kjære i Hjemmet vilde savne mig, hvis jeg ikke skulde vende tilbage, pinte mig meget. Det var den, der gav mig Mod og styrkede mig til at anstrænge mig til det Yderste for at naa frem, selv om de Andre bukkede under, selv om jeg skulde krybe frem. Den 5. Mai, Befrielsesdagen, følte jeg mig endnu saa stærk, at jeg mente at kunne holde ud 2 à 3 Dage til. Da jeg naaede Flodsengen og fandt den

tør, faldt det mig strax ind, hvad jeg havde lagt Mærke til ved Jarkand-Darya og de andre Floder, at de løb mod Øst, og at Flodsengen derfor vilde være dybest paa Flodens høire Side. Det viste sig ogsaa at være Tilfældet. Paa den Side findes netop paa en længere Strækning flere saadanne Vandsamlinger, som den, jeg fandt, og det er ved dem Karavanerne holde Hvil. Om en fjorten Dages Tid vil Vaarfloden indfinde sig. Saa bliver Chotan-Darya en Kæmpeflod med rivende Strøm, som er vanskelig at vade over selv til Hest. Jeg haaber at faa det at se paa Veien til Chotan.

Den 21. Mai. En Hyrde bragte mig igaar Bud fra Islam. Han meddelte mig, at de indtil da havde fundet én levende Kamel og én død samt disses Byrder; endvidere Sporene af en Mand. Maaske de Mænd, som jeg ansaa for døde, dog leve endnu. Det var jo altid en Glæde for mig at vide, at jeg ikke var Skyld i, at noget Menneskeliv var tabt, skjøndt den ene af disse Mennesker var Skyld i Karavanens Ulykke. Teltet og de værdifulde Sager, vi havde efterladt dér, havde de ikke fundet Spor af, hvad jeg heller ikke havde ventet, da Afstanden imellem det Sted og Floden var over 10 svenske Mil (c. 15 danske Mil) og der jo havde raset flere Sandstorme siden den Tid, hvorved alle Spor vare udslettede.

Kaschgar den 21. Juni. Først nu kom jeg hertil i bedste Velbefindende. Generalkonsul Petrowski har tilbageholdt Posten to Dage for min Skyld, men nu skal den gaa om et Øieblik. Derfor blot disse faa Linier. Jeg har havt en fortræffelig Reise hertil.

Kaschgar den 25. Juni. Mit sidste Brev maatte saa hurtigt afsted, at jeg ikke fik Tid at skrive noget om Redningsexpeditionen. Den drog jo afsted den 13. Mai og kom først tilbage den 21. s. M. iblandt Andet med den Besked, at den Kamel, som bar Anæroidbarometrene, Hypsometrene, min store Kikkert, Revolverne samt Proviant for to Mand i en Maaned, og som Islam havde maattet lade blive tilbage døende $2^1/_2$ Km. fra Skoven, var forsvunden tilligemed det Livbælte, han havde bundet til det tætved staaende Naaletræ for at kunne finde Stedet igjen. Det var altsaa tydeligt, at den ene eller maaske begge de Mænd, vi havde ladet blive

tilbage, havde fundet Kamlelen, gjort sig til Gode med Provianten og sat sig i Besiddelse af Kamelens Byrde. Man gjennemsøgte derfor Skoven i alle Retninger, men fandt hverken Kamelen eller Mændene. Derimod fandt de den sorte Kamel, som Islam havde befriet fra dens Byrde ved de tre Popler, og som derpaa af sig selv var draget hen ad Skoven til, efterfulgt af Hunden Jolldasch. Denne sidste fandt de ikke igjen, og den savner jeg meget. Siden havde de forsøgt at finde Teltet, men forgjæves, hvorimod de fandt den ene af de efterladte Kameler død og i fuld Forraadnelse. Det er nu min Mening, at den Kasim, som vi lod blive tilbage ved Teltet, ene eller maaske tilligemed Muhamed har fundet Kamelen med Provianten, og, efterat have styrket sig ved denne, er med Kamelen vendt tilbage til Teltet og har sat sig i Besiddelse af, hvad der var i dette, fornemlig Ammunitionskisten, der var meget tung, og hvori han derfor troede, som han havde sagt til Kammeraterne, at jeg havde gjemt mine Penge. Jeg forsøgte selv en ny Expedition den 23. Mai, og naaede endog helt frem til den først fundne Vandbeholdning i Flodsengen, hvilken Jægeren Achmed døbte med Navnet Choda-vardikall, ɔ: „det af Gud givne Vand“, men heller ikke da fandt vi Noget, skjøndt vi paany gjennemstreifede Skoven i alle Retninger. Vi havde derfor ingen Grund til at opholde os længere dér paa Egnen, sagde Farvel til Hyrderne og Jægerne og drog til Aksu. Karavanen bestod da af mig, Kasim og Islam, der red paa tre Heste, samt de to Kameler med Bagagen. Vi brød op den 25. Mai og naaede Aksu den 3. Juni. Den russiske Konsul i Aksu tog særdeles venligt imod os og viste sig i det Hele taget at være en fortræffelig Mand. Jeg havde alt forud skrevet til ham, og han havde givet Befaling til alle sine Underordnede at søge efter Tyven Kasim og gribe ham, hvis de maatte finde ham.

Den 4. Juni var det den store Bejramfest. Paa den Dag døde den hvide Kamel som Følge af alle de Anstrængelser, den havde døiet. Det var, som om jeg stod ved en god Vens Dødsleie. Det var jo den, ved hvis Hjælp Pengene, Instrumenterne og saa mange andre vigtige Sager bleve reddede. Den store, sorte Kamel befandt sig endnu vel, og det var med blødende Hjerte, jeg bestemte mig til at sælge den. Man

bød mig dog kun 200 Tenge for den, kun en Trediedel af Kjøbesummen, men det var, fordi man troede, at ogsaa den vilde dø. Da jeg nødig vilde, at den skulde komme i ukjendte Hænder, forærede jeg den til Konsulen, der strax sendte den til Bjergene for at den kunde hvile sig der hele Sommeren. Det var den sidste af de otte Kameler, hvormed jeg var begyndt min Reise. Med Undtagelse af Anæroiderne, Hypsometrene og Fotografiapparaterne med tilhørende fuldførte og ufuldførte Plader kan Alt, hvad der fandtes i Teltet, faaes erstattet her. Jeg har alt telegraferet til Friherre v. Richthofen i Berlin om at sende mig de manglende Instrumenter. Mit hele Tab ved Ulykken paa Ørkenreisen beløber sig til 1500 Rubler = 5000 Kr. Jeg vil naturligvis ikke blive liggende uvirksom her, indtil jeg faar Instrumenterne fra Berlin. Jeg bliver her kun, til jeg faar hvilet mig ud. Saa laaner jeg de nødvendigste Instrumenter hos Generalkonsul Petrowsky og begiver mig ad en ny Vei Nord om Mus-tag-Ata gjennem Passet Ulux-rabat til Bjergegnene der omkring for yderligere at gjøre mig bekjendt med dem og vandrer derpaa tilbage langs Jarkand-Darya ligeledes ad en ny Vei. Denne Tur maa dog ikke tage mig mere end to Maaneder. Naar jeg saa vender tilbage omtrent i Begyndelsen af September, har jeg forhaabentlig Instrumenterne og de øvrige Sager, jeg har skrevet om.

Saavidt Dr. Hedins egen Beretning om denne høist eventyrlige Reise gjennem Ørkenen Takla-Makan eller, som de Indfødte ogsaa kalde den: Dekken-Dekka, det vil sige: „Tusind og En", fordi efter Sagnet 1001 Stæder skulle ligge begravede i denne Sandørken. Det turde dog vel være noget overdrevent, men vist er det i al Fald, at denne Ørken er en af de største Ødestrækninger i hele Verden, og at uhyre Meget kan ligge skjult og begravet under dens vidtstrakte og endeløse Sandbanker.

Jeg skal endnu kun tilføie, at ifølge senere Breve til Hjemmet forlod Dr. Hedin Kaschgar den 10. Juli og drog over det 16,000 Fod høie Pas Ulug-Art paany til Pamir-Høilandet, hvor han undersøgte flere af ham tidligere ikke besøgte Strækninger. Paa samme Tid opholdt den russisk-engelske Grændsereguleringskommission sig der i Landet for

endelig at faa bestemt Grændsen imellem disse to Folks Besiddelser. Hedin blev modtagen med største Venlighed af begge Parters Repræsentanter og deltog, efter at Kommissionens Hverv heldig var endt, i de i den Anledning afholdte Festligheder. Over Jangi-Hissar vendte han derpaa tilbage til Kaschgar, hvortil han naaede den 3. Oktober. Imidlertid vare de Instrumenter og andre Sager, han havde bestilt i Europa, ankomne i god Behold. Han udrustede sig nu til sin nye Reise og agtede i Midten af November at begive sig over Jarkand, Chotan og Keria ind i den nordlige hidtil næsten helt ukjendte Del af Thibet. Efter at have fuldført sine Undersøgelser dér, vilde han over Altyn-tag begive sig til Søen Lob-Nor og derfra gjennem det kinesiske Mongoli og Manschuri til Wladiwostok. Herfra vilde han saa gjennem Siberien og Rusland reise tilbage til Hjemmet, hvor han, hvis Alt gaar godt, vil kunne ventes en Gang i Sommer.

I et Brev fra Dr. Hedin, dateret Kaschgar den 20. Novbr. 1895, har Brevskriveren udtalt sig udførligere om sin Reise gjennem Ørkenen Takla-Makan og de Undersøgelser og Opdagelser, han dér har gjort. Et Uddrag heraf vil formentlig kunne interessere Læserne af hans første Beretning om denne mærkelige Ørkenfart.

Grunden til, at han foretog denne Reise, siger Hedin, var Ønsket om nærmere at undersøge og kortlægge Bjergkjæden Masar-tag, som efter den russiske Opdager Przewalskis Beretning skulde strække sig igjennem hele Ørkenen, hvilket viste sig at være feilagtigt. I Vinklen mellem Floderne Kaschgar-Darya og Jarkand-Darya ligger der et Bjerg ved Navn Masar-tag. I Nærheden af Floden Khotan-Darya findes der ligeledes en Bjergstrækning af samme Navn. Inde i Ørkenen fandt Hedin et tredie isoleret Bjerg. Det er vistnok dette, der har bragt Przewalsky til at antage, at Masartag var en sammenhængende Bjergstrækning, som gik igjennem hele Ørkenen. Muligen har ogsaa disse tre nu isolerede Bjerge en Gang i en tidligere Jordperiode udgjort en sammenhængende Bjergkjæde; thi det viste sig ved Hedins Undersøgelser, at de bestaa af samme Bjergarter med en porfyragtig Hovedmasse, hvis store Haardhed

har sat den i Stand til at trodse Tidens ødelæggende Magt. Maaske have de tre Bjerge en Gang, da det nuværende Øst-Turkestan udgjorde et stort asiatisk Middelhav, været tre Øer i dette Hav.

Hedin havde ogsaa ventet i Ørkenen at finde Spor af en forsvunden tidligere Kultur, men han fandt ikke mindste Spor af en saadan. Derfor er der dog ikke Noget til Hinder for, at Takla-Makan kan have været beboet og bebygget af Mennesker, før den blev forvandlet til en Sandørken. Der kan ligge Meget skjult under dens uhyre, vidtstrakte Sandbjerge, men nu er der intet Spor tilbage. Hvad der bragte Hedin paa den Tanke, var den Omstændighed, at der i den sydlige Del af den saakaldte Tarim-Ørken, Ørkenen Syd for Floden Tarim, findes mange Spor af en saadan tidligere Bebyggelse. De gamle Geografer omtale et i Øst-Turkestan boende Folk, der kaldtes Tuchara. En chinesisk Forfatter taler om et Folk, som hed Tocholo. Det er rimeligvis det samme Folk. Chineserne kunne ikke udtale Konsonanten R, og sætte derfor L, hvor Andre bruge R. Dette Folk skulde efter samme chinesiske Forfatter bo Syd for Tarim-Floden, Øst for Khotan-Darya og Sydvest for Lob-Nor. Da Sandflugten begyndte, er Folket blevet nødsaget til at flytte Vester paa, thi der har man endnu samme Navn i Provindsen Tocharistan, hvis Indbyggere have et mongolsk Præg. I saa Fald er Navnet Takla-Makan en Forvanskning af det chinesiske Tocholo.

Men fandt Hedin ikke noget synligt Spor af en tidligere Kultur i Ørkenen Takla-Makan, saa fandt han hos de omkringboende Folk mange Sagn og Legender om hvad den skulde indeholde. Den kaldes jo ogsaa Dekken-Dekka, fordi 1001 Stæder skulle ligge begravne under dens Sand. Disse Stæder skulle efter Sagnet have været meget rige, hvorfor Ørkenen skal skjule uhyre Masser af Guld, Sølv og andre Skatte. Det er derfor ganske almindeligt, at Folk endnu i vore Dage gjøre Streiftog ind i Ørkenen for at lede og grave efter disse Skatte, men de vende altid tilbage uden Resultat. De paastaa, at de blive forhexede, naar de ere trængte længere frem i Ørkenen. De føres af onde Aander bestandig rundt i en Kreds, indtil de styrte af Mathed. Marco Polo beretter, at Folk fortalte ham, at, naar de nærmede sig Ørkenens Grændser,

hørte de deres Navne nævne høit og Trommer lyde, og naar de fulgte Raabene og Lydene, bleve de førte vild, og havde vanskeligt ved at finde tilbage igjen. En gammel Mand i Maralbaschi fortalte Hedin, at han en Gang var dragen flere Dagsreiser ind i Ørkenen og havde der fundet Ruinerne af en Stad og derunder en Masse Guldpenge, hvoraf han tog til sig saa mange, han kunde bære. Da han nu vilde vende tilbage, blev han pludselig angreben af en Mængde Vildkatte, der først forsvandt, efter at han havde kastet Guldpengene fra sig. Lignende Beretninger hørte han af Andre.

Medens han opholdt sig i Skovene ved Khotan-Darya, traf han en Jæger ved Navn Achmed fra Byen Tavek-Kel, der ligger ved Floden. Denne Mand og hans to Sønner havde i flere Aar jaget Maraler, en Slags Hjorte, der paa Egnen. Disses Skind og Horn solgte de i Khotan. En Gang havde de ført et Æsel med Vandforsyning med sig, og vare da dragne 6 Dage imod Øst henimod Kirja-Darya; der havde de saa fundet en Stad, tildels begravet af Sandet, og i den henimod 200 Menneskelig. Det var dog kun Skeletterne med Rester af Klædningerne, der vare tilbage. Efter disse at dømme maatte dette Folk have hørt til den chinesiske Race. Flere Kvindeskeletter bare endnu Guld Arm- og Halsbaand, men de vovede ikke at tage disse Smykker af Frygt for de onde Aander. Er denne Beretning sand, saa maa denne Stad have ligget Øst for Khotan-Darya, Syd for Tarim og Sydvest for Lob-Nor, altsaa netop i den Egn, hvor efter de gamle Forfattere Tucharerne skulle have havt Bolig.

Paa sin femte Dags Reise ind i Ørkenen fandt Hedin til sin Forundring Spor og Exkrementer af vilde Kameler og vilde Heste (Khulang). Sporene gik fra Nordvest til Sydøst, hvorfor hans Ledsager mente, at der inde i Ørkenen i den Retning maatte ligge en Oase med Græsgange. Det er ogsaa almindelig antaget blandt Befolkningen omkring Ørkenen, at der i dennes sydlige Del skal ligge en Sø, der kaldes Jeschill-Kel („den grønne Sø"), men ingen Nulevende har set den. Usandsynligt er det dog ikke. Fra Mustag, Thibets og Kyenlyns snedækte Bjergkjæder løber der en Mængde Vandstrømme imod Øst og Nord. Størstedelen samles i de store Floder Jarkand-Darya og Khotan-Darya, hvis Vande samlede under

Navnet Tarimfloden løbe ud i Lob-Nor. Det er ikke umuligt, at nogle af de mindre, der ikke naa saa langt, danne en Sø i Ørkenens sydlige Del.

Paa den sjette Reisedag fandt Hedin nogle Kilder i Ørkenen, hvor der ligeledes opdagedes Spor af vilde Heste og Kameler. Medens han befandt sig i den nordlige Del af Ørkenen stødte han i kun 2 Dagsreisers Afstand fra Maralbaschi paa et Bjerg, der faldt i tre Afdelinger og var omgivet af en Mængde smaa Søer, Moser og Skovstrækninger. Her opholdt han sig i to Dage, for nærmere at undersøge og kortlægge Bjerget og dets Omgivelser. Han medtog forskjellige Prøver af Bjergets Bestanddele, og disse vare heldigvis iblandt de Sager, der bleve reddede, og ere senere sendte til Sverig. Den Mængde Søer og Kjær omkring Bjerget hidrørte efter Hedins Antagende fra Jarkand-Daryas Oversvømmelser.

Iblandt de Planter, som findes længst inde i Ørkenen, nævner han Poplen (populus diversifolia). Den fandt han endnu tre Dagsreiser fra Ørkenens Rand. Ofte var hele Stammen skjult af Sandet, men Toppen dog grøn og frisk. Endnu længere inde blandt Sanddynerne fandt han Julgunbusken (Tamarix elongata). Det var den sidste Vegetationspost, han traf paa sin Reise fra Vestkulturen, ligesom det var det første Livstegn, han fandt, da han og hans Tjener nærmede sig Ørkenens Rand imod Øst og Floden Khotan-Darya. Kamischbusken (Lasiagrostis splendens) hører ogsaa til de Væxter, der fandtes længst inde i Ørkenen i Dalene imellem Sanddynerne. I Skovene paa Flodsiderne fandtes en Mængde Buske, der kaldtes Jantak (Alhagi Camelorum).

Paa en flad Strækning imellem høie Sanddyner, ni Dagsreiser fra Khotan-Darya, fandt Hedin en Mængde forstenede Muslinger og porøse vandslidte Porfyrstykker samt Levninger af Skelettet af en vild Hest. Hvorledes er det muligt, at dette Dyr kan have forvildet sig saa langt ind i denne alt Liv dræbende Sandørken, eller har den ligget der siden den Tid, da Klimaet her var anderledes, og før Sandflugten begyndte? Dette Sidste er mest sandsynligt, da Sandet har en stærkt bevarende Evne lige overfor alle organiske Legemer. Skelettet maa da have ligget paa denne Plet i umindelige Tider. Paa samme Sted og flere andre fandtes forstenede Sneglehuse.

Disse Forsteninger vise, at denne nu saa øde og livløse Landstrækning tidligere har havt et andet mere tiltalende Udseende og større Rigdom paa Vand.

Hedin tør ikke indlade sig paa at give en geologisk Beskrivelse af Ørkenen, da han kun har undersøgt og gjort sig bekjendt med en Del af den. Imidlertid tror han dog at kunne fastslaa enkelte Resultater. Efter hans Formening gaar Flyvesandets Vandring uimodstaaelig frem imod Sydvest og Vest og truer de kultiverede Landstrækninger i denne Retning med Død og Undergang. Han støtter denne Mening paa Folkesagnene, de arkæologiske Undersøgelser og Fund samt hans egne Iagttagelser. Østlige og nordøstlige Vinde ere de hyppigste, og disse medføre altid en stærk Sand- og Støvtaage, hvad der ikke er saa underligt, da de komme fra det Indre af den store Ørken Gobi. Naar Østenvinden steg til Storm, blev Sandtykningen saa stærk, at det midt om Dagen blev mørkt som om Natten. Formen af Sanddynerne bestyrker ogsaa denne Formening. Derimod blev Luften strax klar og støvfri, saasnart Vestenvinden begyndte at blæse ind over Ørkenen. Den kom jo ogsaa fra de store Høilande og Bjergstrækninger imod Vest med deres rene, kjølige og klare Luft. Floden Jarkand-Darya, der kommer fra disse vestlige Høilande med deres evige Snemasser, har et rivende Løb, stor Strømhastighed og derfor ogsaa en dybere Flodseng, der til ingen Tid om Aaret kan overskrides uden ved Hjælp af Færger. Der finder ogsaa jævnlige Oversvømmelser Sted ved dens Bredder. Khotan-Darya, der kommer fra Syd og løber igjennem Ørkenstrækninger paa begge Sider, har et roligere Løb, større Bredde, men ogsaa mindre dyb Flodseng, hvoraf store Dele ere helt tørre til sine Tider af Aaret. Ved og i Nærheden af Jarkand-Darya er Befolkningen tættere og det kultiverede Land større. Der findes her en Mængde Byer og endog chinesisk Postforbindelse imellem disse. Ved Khotan-Darya findes den største Befolkning imod Syd i Nærheden af Khotan. Langs hele Løbet gjennem Ørkenen findes ikke en eneste By, end ikke et eneste Hus, men store Skovstrækninger og Græsmarker, hvor den faatallige Befolkning lever et fuldstændigt Nomadeliv, vogtende store Hjorder af Hornkvæg, Faar og Geder. De have ingen faste Boliger, men bo i Løv-

hytter eller Telte og ere idelig paa Vandring. Der er her ikke Tale om nogen fast ordnet Postforbindelse. Posten besørges af Karavanerne, som drage fra Khotan til Aksu og omvendt, medførende fra Khotan tørrede Druer, Abrikoser og andre Frugter samt Bomuld og vævede Sager, fra Aksu Heste, Æsler og russiske Kolonialvarer. Disse Karavaner benytte kun Æsler og Heste, næsten aldrig Kameler. Hele Reisen fra Khotan til Aksu pleier at vare 18 à 20 Dage. Hedin brugte 23 Dage til Reisen gjennem Ørkenen fra Mesket til Buksim ved Khotan-Darya og tilbagelagde i den Tid 457 Kilometer eller i Gjennemsnit 19,3 Klm. om Dagen. Den lige Afstand imellem disse to Punkter er efter de nyeste Kort 280 à 300 Kilometer.

Hedin beklager nok det uheldige Udfald af Ørkenreisen og navnlig Tabet af hans kostbare Instrumenter, Fotografiapparater og henved 1000 fotografiske Plader, hvoraf 100 vare exponerede. Han maatte jo af denne Grund forandre hele Planen for Sommerreisen og opsætte Reisen til og igjennem Thibet. Men han er dog glad og taknemlig over, at det gik, som det gik. Der var jo en Tid, hvor det saa ud, som om de Alle skulde finde deres Død i Ørkenen, og hans Redning er jo næsten et Vidunder, vel værd at være taknemlig for. Han fik jo ogsaa, trods alt Uheld, ikke saa ringe Udbytte af selve Reisen, baade personligt og videnskabeligt, og Tiden, der medgik, indtil han fik de uundværlige Instrumenter og andre Sager erstattede fra Europa, benyttede han til en i alle Maader interessant og indholdsrig ny Reise til Pamirplateauet.

Saasnart han efter Ørkenturen var kommen tilbage til Kaschgar, satte han strax ved den elskværdige og meget formaaende russiske Konsul Petrowskys Hjælp de chinesiske Autoriteter i Bevægelse for at faa Undersøgelser i Gang om de Sager og Folk, der vare blevne tilbage i Ørkenen. Navnlig var det ham meget om at gjøre at faa fat paa den Kamel, som Islam-bay maatte efterlade i Nærheden af Skoven, og som bar alle Instrumenterne til Høidemaaling, Skitsebogen, Kikkerten, Revolverne m. m. Han nærede ganske vist ikke meget Haab om, at det vilde lykkes, men Mandarinen, Chineseren Daotaj gjorde sig i alt Fald megen Umage derfor. Han

lod strax Beken i Mesket, Nias Muhamed Bek, som havde skaffet Hedin Kasim fra Jangi-Hissar, kalde til Kaschgar. Det var jo denne Kasim, der havde ført dem paa Vildspor og trods Hedins udtrykkelige Befaling undladt at sørge for tilstrækkelig Vandforsyning. Beken kom ogsaa til Kaschgar tilligemed Kasims og den anden tilbageblevne Mand, Muhamed Schahs Familier. At den gamle Muhamed var død i Ørkenen, var Hedin vis paa, og han gav derfor ogsaa dennes Familie en passende Erstatning. Sandsynligheden taler ogsaa for, at Kasim er bukket under, da man i saa lang Tid Intet havde hørt fra eller om ham. Derimod havde den russiske Aksakal (Konsul) i Khotan gjort en mærkelig Opdagelse. Han traf hos en af de tre Kjøbmænd, der fandt og hjalp Islam-bay, Hedins svenske Officersrevolver, der netop var blandt de Sager, som bares af den Kamel, Islam maatte lade tilbage i Nærheden af Floden. Der er altsaa Sandsynlighed for, at disse Kjøbmænd have fundet og annekteret Kamelen og dens Byrde. Derimod næredes der intet Haab om at gjenfinde Teltet og de mange værdifulde Sager, som bleve efterladte deri. Det Sted, hvor det blev ladt tilbage, befandt sig imellem uhyre Sanddyner, og netop kort efter blæste det en ren Orkan, hvad der er saa almindeligt dér ved Sommertide. Det Hele er ganske vist snart blevet skjult af Sandet og kan saa maaske blive gjemt der i Aartusinder, inden det igjen kommer for Dagen, ved at en Orkan atter bortfører den Sanddyne, der har skjult og bevaret det. Sandet har jo som sagt en mærkværdig Evne til at bevare de Ting, som det en Gang har faaet i sin Favn.

Breve fra Numismatikeren Christian Ramus paa hans Udenlandsreise 1789—1793.

Meddelte af Provinds-Arkivar **G. L. Wad.**

(Sluttet.)

Tivoli, d. 23. Oktbr. 1792.

Kjære Morbroder!

Jeg bliver i Italien en Jerusalems Skomager, og bringer jeg intet Andet tilbage til mit Fædreneland, bringer jeg sikrere et Par bedre Ben. Hør en Gang — imidlertid at jeg venter paa Svar paa mit sidste Brev og hverken vil eller kan al den Tid over, inden det kommer, holde min Mund — tillad, at jeg imidlertid underholder Dem lidet med de Mirakler, som jeg til Fods endnu denne Dag har gjort, og De skal forundre Dem, at jeg derpaa endog har kunnet skrive saa langt et Brev, som jeg i det Ringeste nu har i Sinde at skrive det. Overskriften af Brevet siger Dem, at jeg befinder mig i Tivoli, det er 18 italienske Millia eller over $3^1/_2$ danske Mil borte fra Rom, og disse har jeg denne Formiddag gjort paa min Fod. To Landsmænd, Hr. Zoëga, Hr. Cabott[1]) og jeg gave os paa

---

[1]) Johan Herman Cabott, hvem Ramus i et Brev fra Septbr. omtaler som nylig ankommen til Rom, da han hjemme ikke kunde komme an og Intet saa for sig at fortjene, død 1814 som Lærer ved Kjøbenhavns Kunstakademi.

Reisen i Dag ved Solens Anbrud fra Rom, og ankom her til en halv Time efter Middag; og efter indtagen Middagsmaaltid have vi endda gaaet adskilligt omkring at se nogle Mærkværdigheder her. Stedet selv er ikke aleneste for sine Antikviteter af de berømteste, men for sin herlige Beliggenhed og skjønne Natur af de angenemste Steder omkring Rom. — — — Men denne Tur i Dag er ikke den eneste og ikke engang den største, som jeg paa mine Bens Vegne har foresat mig at gjøre mig tyk af for Dem. Forrige Mandag gjorde jeg med et Par andre en Landtur i Selskab med Kardinal Borgia. Dette var til Palestrina, 25 italienske og 5 danske Mil fra Rom; det forstaar sig, at Hs. Eminents gik i sin Karrosse med 4 Heste for, og jeg benyttede mig af samme Leilighed for Turen der hen, men da der paa den samme Vei lidt afsides var mærkværdige Antikviteter at tage i Betragtning, og Hr. Zoëga, som ogsaa var med dér, tilbød mig Selskab at vandre til Fods tilbage og bese disse med det Samme, antog jeg dette og renoncerte paa den gode Karet. Imidlertid maa jeg tilstaa, at jeg havde nogen Mistro til mig selv for denne stive Tur, og for at have nogen Tilflugt i Tilfælde af Nød leiede jeg et Æsel med sin Driver, som førte vores Overkjortler; men af hvilket jeg dog næppe for 4 Mil (ital.) gjorde Brug til at ride paa. At jeg diverterte mig vel i dette Selskab paa denne Reise, vil De ikke tvivle om; men jeg maa imidlertid dog fortælle Dem noget Lidet om, hvad Liv vi førte dér. Der er nemlig i hvert Kloster en Del Værelser bestandig ledige og beredte til at modtage Fremmede og Reisende, og store Folk, som naturligvis alle Vegne kunne gjøre Alt, hvad de ville, kunne ogsaa gjøre sig det til Gode, og betjene sig til deres Fornøielse af denne Indretning, som egentlig har Understøttelse enten for fattige Vandrere eller for saadanne, som andetsteds intet Kvarter kunne finde, til Øiemed. Kardinalen havde da skrevet til et saadant Kloster, og efter denne Ordre stod hele Klosterets Besætning paa Fode at imodtage os, da vi kom til Byen. Turen begyndte nu med hele Byens Geistlighed, som i en katholsk — skjøndt ikke fuldt af 5000 Sjæle bestaaende — By ikke udgjør et lidet Tal, der er f. Ex. alene 5 Klostre her. — Nogle af den verdslige Øvrighed komme da ogsaa nødvendigvis med, men ogsaa disse have almindelig

Udsigten (!) af Geistlige, da Alt, som har nogen Post i Staten, bærer runde Parykker og sorte Klæder. Hs. Eminents indrømmedes Priorens i Klosteret Værelser; vi andre fik hver sin Munkecelle at leve i. For Resten beværtede de gode Munke os fortræffelig. Kardinalen førte Kok og Folk med sig og lod for det Meste lave paa sin Regning; dog bidrog Klosterets Prior fra sin Side saa vel hertil, at vi i de to Dage, vi levede med dem, bleve dem ret Meget for deres kristelige Kjærlighed og Omsorg skyldige. Dagene fordreve vi med at løbe omkring at bese Antikviteter i Byen, men Aftenerne i Kardinalens geistlige Assembleer eller paa vore Kamre; thi denne uforlignelige Mand har iblandt meget Andet ogsaa det Gode hos sig, at han paa ingen Maade i Verden generer sit Selskab. Vores omtalte Hjemreise i Selskab med vores Æsel og dens (!) Driver var især morsom; jeg vilde have givet Meget til, at De havde været med, De skulde kostelig have diverteret Dem. Fra Byen Palestrina gik vi om Morgenen Kl. 6; igjennem Skove og Lunde af Valnødde- og Kastanietræer eller imellem Vinhaver vandrede vi i Begyndelsen frem, indtil vi efter et Stykke kom paa en antik Vei, som, lagt af store, flade Sten som alle gamle romerske Veie, førte os mellem Ruiner af gamle Akvædukter, Villaer etc. — indtil den nye fundne Stad Gabii, hvilken var egentlig Gjenstanden for vores Vandring. De fundne Levninger af Statuer og sligt ere bragte til Rom, men man har begyndt at grave paany og finde adskillige smukke Ting; og et gammelt høist mærkværdigt Tempel befinder sig store rudera af endnu. Vi havde bragt med os til Styrkning paa Veien et Par Kyllinger og Spegepølse — af Kardinalens Kjøkken — med et Brød, og vi gjorde vores Frokost heraf ved Bredden af en Bæk, af hvis rindende Vand vi drak til vores Mad. Vi holdt Middag i en liden Hytte i Nærheden af Gabii, og vi kom om Aftenen Kl. 7, rigtignok noget trættede og strabadserte, tilbage til Rom, men befandt os Begge derpaa saa vel, som vi efter vores Tur i Dag gjøre det.

Rom, d. 22. Decbr. 1792.

Høistærede Morbroder!

Deres Brev af 27. Novbr. indløb for to Dage siden, og da jeg efter dette har udsat nogen Tid at skrive til Dem, benytter jeg mig nu af den nærmeste Postdag for at give Dem Efterretning fra mig. Men først takker jeg Dem for Deres skjønne lange Brev og for de politiske Nyheder, hvormed De deri underholder mig, ligesom jeg ogsaa af mit ganske Hjerte bevidner Dem min forbindtligste Taksigelse for Deres igjentagne ræsonnable Tilbud til at understøtte min Tilbagereise.[1]) — — — De Efterretninger, De giver mig om Tingenes Tilstand i mit Fædreneland, ere mig overmaade behagelige, thi jeg elsker mit Fædreneland ikke mindre i Italien, end førend jeg kjendte dette Land. Ogsaa er det ikke sjælden Gjenstanden for mine og mine Landsmænds Diskurser her at rose de fornuftige Forholdsregler, som vort Ministerium i denne kritiske Periode indtil hidtil har fulgt, og deraf efter den Smule Filosofi og Kundskab om andre Tider, som vi have, at profetere vores Land for Fremtiden, om ogsaa det almindelige politiske Jordskjælv, som i vore Dage er udbrudt, skulde udbrede nogen Rystelse indtil vores Klimater, at man dog dér ikke vil føle saa hæftige Konvulsioner, som de fleste andre Lande enten have undergaaet eller snart ville det. Et underkuet Folk, som en Gang har faaet noget Lys om Uværdigheden af sin Tilstand, som ved nogen Foranledning er bragt paa at indse, hvor prekær deres Forfatning er, som underkuer det, og endnu mere, som hører eller ser Exempel af andre deres Lige, der med Lykke har sønderbrudt deres Lænker — dette Folk er et farligt Monstrum. Det kan med Godhed maaske stilles noget tilfreds, i det Ringeste aflægge sin Vildhed, om det ogsaa begynder at gjøre Brug af sin Magt. At en Arm, hvis Styrke kun grunder sig paa Konvention og Fordomme, væbner sig imod dette, er at irritere det, og der maa da nok flyde Strømme af Blod, inden det tilfredsstiller sin billige Harme. Et mishandlet Folk, som er opklaret over sine Forurettelser, kan ved despotiske Tvangsmidler kanske bringes

---

[1]) Ramus og hans Morbroder havde vexlet nogle temmelig skarpe Breve om hans Reiseplaner og Pengesager, som ikke meddeles her.

til et Skin af Rolighed, men det er et farligt Skin, et Palliativ, hvorefter Recidivet bliver tusindfold skrækkeligere, end Sygdommen i sit første Udbrud vilde have været det. Det er en Ild, som tildækkes, ikke slukkes, og som tildækkes endog med saadanne Midler, som giver Ilden selv, naar den over kort eller langt bryder igjennem, Føde og Materie til at brænde mangefold heftigere. Er Ilden en Gang anlagt, og kjender man ikke mer Midler at slukke den, da betage man den efterhaanden, hvoraf den nærer sig, og den fortærer sig saaledes successiv uden at gjøre farlig Skade. Dette sidste Billede forekommer det mig at kunne passe nogenlunde paa mit Fædreneland; paa de andre mangler ikke Exempler i de Lande, hvor jeg opholder mig. Man arresterer i Rom og exilerer daglig Folk, fremmede og einheimische, bosatte Folk og ledige Personer, og det for at yttre nogle Ord om Misbrug, som dog enhver indser, føler, og vel ved Leilighed ikke maatte være ugenegen til at vove Noget for at befri sig fra. Man gjør imidlertid Intet til at formindske eller afhjælpe disse Misbrug; kuns at man ikke paa samme Tid paa en himmelskrigende Maade forøgede disse! Man fylder Byen med Soldater, tagne fra Ploven i de mest dyrkede Provindser og øser Summer ud for at underholde disse. Imod hvem? En Haandfuld pavelige Tropper imod Soldater, som har afslaaet keiserlige og østerrigske Armeer — er det et Vovespil, som fortjener at angribe Statens yderste Kræfter for? Men er det vel ogsaa Hensigten af denne Bevæbning? Himlen véd det, men det véd jeg, at det er en Materie, som jeg ikke engang holder det for raadeligt at skrive mere om i mit Sprog, hvor faa end i Rom forstaar det. Saa vidt gaar Spion-Haandværket her. Dog danske Spioner er her positiv ikke. Om Franskmændene iøvrigt tænke at komme her eller ikke, derom leve vi i den største Uvished, og deres Hensigter saavel med den middellandske Flaade som med deres Hære i Lombardiet vide de at holde paa en uigjennemtrængelig Maade skjulte. Endog efter det Besøg, som de have aflagt i Neapel, véd man intet af, hvor de ere gaaede hen. Ville de til Civita vecchia og i Færd med Paven, siger man, hvorfor komme de da ikke? de store Tilberedelser tror man ikke at være dertil nødvendige. Dog under enhver Betingelse kjøber man sig sikkert, alle Til-

rustninger uagtede, fri for Franskmændenes Prætensioner; kunde man kun ogsaa dette fra Undersaatternes! For disse og ikke for Franskmændene frygte de Fornuftigere og ogsaa de Uskyldige; Synderne — og hvilken Trop er denne! — ere bange fra alle Kanter. Dog, ikke mer Politiseren. Jeg vilde nødig hovedkulds fra Rom, hvor jeg endnu okkuperer mig med noget, som jeg gjerne i Mag vilde ende. Jeg gaar i denne Vinter daglig i Vatikanet for at konferere nogle codices, og om end min Tid i Rom ikke vil være tilstrækkelig til at ende dette Arbejde, vilde jeg dog gjerne bringe det saa vidt, at jeg kunde have nogen Frugt deraf, som jeg, om jeg strax pludselig skulde afbrække det, ikke vilde. Dette vil imidlertid ikke opholde min Afreise herfra, som uforanderlig vil gaa for sig, saa snart Foraaret her begynder. De har Ret, at de nærværende Konjunkturer gjør mig det vanskeligt at bestemme nøiagtig Planen af min Tilbagegang og angive de Steder, som jeg tænker at passere, men jeg skal i alt Fald endda finde Midler til at redde mig. — — —

— — —

Om Hensigten og Følgerne af Franskmændenes Besøg i Neapel ved man nu noget nærmere, og jeg vil endnu meddele Dem, hvad herom fortælles. Man vidste alt forud, at Almuen i Neapel, som indtil Tilbedelse elsker deres Konge[1]), var opbragt i en høi Grad imod Franskmændene, og de havde ved adskillige foregaaende Akter ladet se, at de vare tilbøielige til at vove deres Trøie for at bevise dette Sindelag. Den hellige Januarius, Neapels berømte Skytsgud, havde den høist overtroiske Pøbel høitidelig valgt sig til Anfører, og hans Sølvbuste havde man givet en Sølvbøsse paa Skulderen til Tegn paa hans Værdighed. Den neapolitanske Almue bestaar mest af de saakaldte Lazzaroni, et eget Slags Folk, som udgjør næsten en Stat for sig, der har sit eget Overhoved, og er Folk, som i Almindelighed Intet eier, men ere, naar de slaa sig sammen og gribe til Vold, i en Hast og let Herrer af Alt, som de oftere have vist. Disse ere især de, hvis Afgud er den særdeles populære Konge. Hs. Majestæt kjendte vel dette Sindelag, men hverken er han selv krigersk sindet, og for vel

[1]) Ferdinand IV.

vidste han ogsaa, at lidet reelt, hvor meget Sludder derom end er gaaet, var gjort til at vove Kamp mod saadan en Fjende som den franske Nation. Da dennes Flaade, 14 Krigsskibe, nærmede sig, samlede sig Pøbelen tykt til Strandbredden, og da man derfra med alle Fredstegn sendte [Folk] i Land, for at søge om at komme i Forhandling med Hoffet, var det kun med Nød, at dette kunde bevæge Folket [til] at tillade det. Imidlertid skete det, og Folket var tilfredsstillet med den Satisfaktion, at de ankomne Franskmænd skreg med dem: viva il Re di Napoli! Da de havde gjort dette, ledsagedes de til at traktere med Kongen i Land sendte Franskmænd, som bestod i en Minister fra Konventionen og nogle Officerer, som geleidede ham, af en Hob af Almuen til Kongens Palads, medens de andre bleve tilbage at forhindre, at ingen flere landede. Den franske Minister underholdt sig med Kongen i 3 Timer og derpaa med dennes Minister Acton i 5, i hvilke sidste Acton 3 Gange gik til Kongen og kom tilbage igjen, og Kongen skal efter Slutningen af disse Forhandlinger have sagt: jeg har gjort adskillige Ofre, men jeg har ikke villet indvikle mit Folk i en farlig Krig[1]). Og heri har han gjort vel, mener jeg, thi disse skal være de akkorderede Punkter: Kongen. erkjender den franske Republik, og sender sin Minister til Paris; han antager og behandler lige med andre Rigers Ministre den franske Gesandt ved sit Hof; han tilbagekalder sin Gesandt, som han har i Constantinopel, hvilken skal have talt fornærmelig om den franske Nation og foraarsaget Sémonville[2]) Bryderi der; han erklærer sig i alt neutral i nærværende Krige imod Frankrig, og endelig i Fald af Behov indrømmer Franskmændene en Havn til Brug for deres Flaade. Rom maltraiterer Neapel for at have skammelig prostitueret sig ved disse Forhandlinger, men de tænker ikke paa, at dersom man giver sig i Færd med dem, vil de ikke nær faa det for det Kjøb. De ere store af deres mange Soldater, som de have i Byen, men de tænker ikke paa, med hvad for Folk disse vil have at gjøre. Paven har

[1]) Det næste Aar deltog han dog i Koalitionen mod Frankrig.
[2]) Marquis Charles Louis Huguet de Sémonville (f. 1759, † 1839) var i 1792 en kort Tid fransk Gesandt i Constantinopel.

overgivet et Sujet, som i nogle Aar har tjent som General ved keiserlige Armeer og dér havt et Regiment, en vis Caprara, al Gevalt i det militæriske; og paa hans Skuldre hviler alle Mesurer, som skulle tages til at forsvare Landet. Han er Krigsraad, Generalitet, General, Oberst, Kapitain etc. etc., thi mellem ham og Soldaten ere alle Numrene vakante. Han skulde kunne gjøre Mirakler, om der af alle disse Ophævelser skulde kunne komme noget reelt ud. Nu dette Spøg vil vel ogsaa snart endes. Man er endnu ikke vissere, om den franske Flaade er gaaet til Sardinien eller til Constantinopel, thi begge Dele siger Rygtet, og Romerne lægge endda til, at Constantinopel alt er taget. Nu, dette er da romersk Politiseren, og jeg er vis paa, at dersom den har taget denne Vei, har den intet Ondt i Sinde imod Tyrken, dens Hensigt maa da upaatvivlelig være at ophidse og understøtte disse imod Russerne og derved tillige redde Polen, med hvis ulykkelige Katastrofe[1]) de umulig kunne andet end være høist utilfredse. I dette Tilfælde vilde jeg, at mit Fædreneland, som da vel ogsaa vil komme i Spil med, tog en fornuftigere Resolution og et klogere Parti, end da det sidste Gang[2]) lod sig indvikle i Ruslands Interesse. Om dette Uhyre skulde hele Verden forene sig.

— — —

Rom, d. 16. Jan. 1793.

Høistærede Morbroder!

Hvad De i et af Deres Breve spaaede, og mange andre, som kjendte noget til de politiske Sagers Sammenhæng, længe forudsaa, at Rom ingen langvarig Rolighed kunde love sig, er for en Del alt indtruffen; men Urolighederne have taget en Begyndelse og indtil hidtil en Vending, som man vel ikke saa lige havde formodet. — — — En Franzos, Bassville[3]), som i Neapel havde været Legationssekretær hos den franske

[1]) Polens tredie Deling.

[2]) Nemlig 1788, da Danmark som Ruslands Allierede gjorde et Indfald i Sverrig fra Norge.

[3]) Nicolas Jean Hugou de Bassville repræsenterede den franske Republik i Rom fra Novb. 1792 til sin Død.

Minister Mackau[1]) dér, var i Begyndelsen af forrige Uge kommen her, som man sagde, for i sin Stats Navn at traktere med Regeringen her; og man véd ogsaa, at han oftere har været hos Statssekretæren. Den første Virkning af denne Mands Nærværelse her saa man forrige Onsdag d. 9. Januar, da de kgl. franske Vaaben bleve borttagne, som indtil den Tid havde siddet over Porten af det franske Malerakademi, over den franske Postgaard og over Huset, hvor deres Konsul bor. Det franske Akademi — et prægtigt og høist nyttigt Mindesmærke af Ludvig d. 14.s Pragtkjærlighed — havde flere kgl. Insignia, med hvis Udryddelse man de følgende Dage beskæftigede sig. En i et af Værelserne opstillet Trone blev nedtaget, de ophængle kgl. Portræter bragte væk, og Ludvig d. 14.s Statue i Marmor, som stod lige for Indgangen i Gaarden, sønderslaget. Akademisterne holdt ved denne Leilighed en liden republikansk Fest imellem sig, hvor Bassville og nogle andre Franskmænd tillige vare tilstede, og hvor man som Selskabets og Festens Skytsgud havde opstillet en Buste af den ældre Brutus paa den Base, hvorpaa før en Buste af Ludvig d. 15. havde staaet. Franskmændene ere levende i at udtrykke deres Affekter, de lade gemenlig deres Glæde høre i Sang; de maa maaske imidlertid have drevet deres Enthusiasme noget for vidt eller dog ikke iagttaget den Forsigtighed, som Omstændighederne gjorde nødvendig, kort: denne Fest og dette Optrin gav Anledning til megen Omtale og megen Forbitring. Imidlertid var det ikke nok at have aboleret de kongl. Insignier, man vilde nu i deres Sted opsætte de republikanske. Hoffet blev spurgt om Tilladelse. Det blev afslaaet. Akademisterne forlode altsaa efterhaanden Byen, og inden Løverdagen vare de alle 12 borte. Paa Pavens Afslag om de nye Vaabens Udstilling var strax en Kurér afsendt til den franske Minister i Neapel; denne affærdigede strax en Officer af det dér liggende forulykkede Skib, Msr. de la Flotte, med et, som man siger, høist uhøfligt Brev til Paven og et til Kardinal Statssekretæren; det førstes Udskrift var: til Bispen i Rom, det andet: til Signor Zeloda (det er Sekre-

[1]) Baron Armand Louis de Mackau (f. 1759, † 1827) var 1792 fransk Gesandt i Neapel.

tærens Navn). Det var igjentagne Fordringer om at opsætte Republikens Vaaben, og i vidrig Fald Trusler med Krig, thi Trusler bør det formodentlig snarere hedde, end nogen ordentlig Krigserklæring, hvad en ved et fremmed Hof residerende Gesandt skriver til et andet Hof, uden nogen bekjendt Autorisation af sin Regering. Overbringeren af dette, Hr. Bassville, skal endog for Statssekretæren have talt om 500,000 Mand, som ville snart lade sig se, for at udføre deres Fordringer. Paven havde imidlertid paa den første Begjæring om Vaabenets Udstilling ladet skrive et Brev, hvori han igjennemgaar de Fornærmelser, som personlig vare viste imod ham i Paris og i Marseille, paa det første Sted mod hans Nuntius, paa det sidste imod hans Konsul; de Indgreb, som de Franske havde gjort i hans Rettigheder, dels som Kirkens Overhoved, dels som verdslig Fyrste, og endelig anført, at da ingen anden Stat havde endnu recognoscert den franske Republik, vilde og kunde han det ikke heller. Han havde ladet dette Skrift uddele til de fremmede Gesandter, og Hr. Bassville blev til Svar paa Mackaus Brev henvist hertil. Iøvrigt, thi ogsaa dette var forlangt, kunde Hr. Bassville for ham med sine Betjente gjerne bære deres Kokarder, men han raadede dem, ikke at gjøre det, og kunde ikke være ansvarlig for Insulter og Vold af Pøbelen derimod. Den følgende Dag, Søndag d. 13. Jan. om Eftermiddagen, farer Bassville med et Fruentimmer — jeg tror hans Kone, thi hun var her ogsaa — igjennem Corso, den største Gade i Byen, der paa Helligdage om Eftermiddagen tjener til almindelig Promenade, med Betjentere og Kudsk, som bære Kokarder. Dette var Signalet til Allarm. Man begynder med Stene at angribe Vognen — dette er Romernes almindelige Vaaben, med hvilke et Par Opbragte ofte strider imellem sig, uden at nogen Øvrighed enten straffer sligt delictum eller — som var meget let — gjør noget for at forebygge det. Han farer strax til sit Logis hos en fransk Bankier, Vognen ruineres, da de Stormendes Tal formeres. I flere Dage, siden de nye Soldater ere komne til Rom, havde alt en Mængde Patrouiller gaaet i alle Gader og besynderlig i denne, men de vare enten ei strax til Stede, eller kunde ei forhindre, at Huset, efter at Vinduerne vare indslaaede, stormedes; Pøbelen trængte sig ind, hvor Hr. Bassville befandt sig, og da

han derpaa har grebet til sine Pistoler for at forsvare sig og, som man siger, afskudt en, er han bleven saaret af et Knivstik i Underlivet og med en Stok i Hovedet; blodig af hvilke Saar han endelig kom i Soldaternes Hænder, og af disse blev ført i en af deres Vagter, hvor han Aftenen efter Kl. 7 døde. Med Bassville var tillige foruden det franske Akademi bragte i Infami hos Romerne nogle andre franske Huse, som han frekventerte, og som man i en lumpen udstrøet Paskvil havde udspredt som hans og hans Sags Tilhængere. Det ene af disse Huse var det, hvori han selv var greben, det andet en anden fransk Kjøbmands paa Corso. Efter at have ruineret Vinduerne hos den første, gik Pøbelen, som alt i større Antal klyngede sig sammen, for det sidste og anrettede da paa Vinduerne, og hvad deres Stene traf indenfor disse, en lige Ødelæggelse. Det franske Akademi angrebes derpaa paa lige Maade, men og herind trængte man og sønderslog i de for Resten tomme Værelser Lysekroner og nogle Gibsstatuer, tændte endog Ild herpaa, som ganske opbrændte Paladsets Port. Stærke Vagter vare imidlertid trængte til alle disse Steder, og disse stillede saavel Branden paa det sidste Sted fra at udbrede sig videre, som reddede ogsaa de andre Huse fra videre Ødelæggelse. Den øvrige Del af Natten fordreves imidlertid med Pøbelens Omdrivning paa Gaderne, Klyngning og Raadslagning omkring de angrebne Huse, dog uden at anrette flere Ulykker. Deres Løsen var: viva il Papa! (leve Paven), viva il Dio! (leve Gud), viva Madonna! (leve Mutter Marie) item: fuoco ai Francesi! (Ild paa Franskmændene), tirate ai Francesi! (stener Franskmændene) o. s. v., og med disse amuserede man sig Gader op og Gader ned. Den følgende Morgen var vel endnu en Del Urolighed imellem Folket, man saa alle Vegne smaa Hobe af disse enten at fortælle hinanden det Forbigangne eller at raadslaa om, hvad videre var at foretage. Ingen Franskmand vovede at vise sig, og de fleste Fremmede var ogsaa saa forsigtige at holde sig inde. Soldaterne patrouillerede flittig alle Vegne, optoge og bragte i Vagten nogle Sbirrer, et Slags høist forhadte Politibetjente her, som man gemenlig kalder privilegerede Spidsbuber, som vare impertinente. Om Morgenen tidlig havde man imidlertid besørget, at Mr. de la Flotte kom bort. Man gav ham

Vagt med til Grænserne imod Neapel, for at beskytte ham og, formodentlig da han af sin Bankier i den Konfusion, som han rimelig efter Stormen var i, ikke strax kunde faa Penge, ogsaa Reisepenge. Denne Aften begyndte igjen Pøbelens Sammenløb. De samlede sig først paa de Steder, hvor de den forrige Aften havde vist Bravur, men da de dér fandt alting vel bevaret af Soldater, drev de hist og her omkring med deres Vivaskrig, uden at have nogen endelig Hensigt eller Maal for Øie. En Mængde trak endelig til den store Plads for Vatikanet, hvor Paven bor, lykønskede Hs. Hellighed igjen med igjentagne Viva, og vilde, som man siger, have Løfte paa, at alle Franskmænd skulde blive jagede fra Byen. Herpaa ere de faldne paa Jødestaden og vilde have stukket denne i Brand. Aarsagen hertil véd jeg ikke. Nogle sige, at man havde disse Folk mistænkte for, at en Mængde af dem vare Jakobinere, og at de gjemte hos sig Forraad af Kokarder; andre, at de havde truffen nogle Jøder, som ikke have villet raabe med dem: viva il Papa, viva la Madonna! og andre endelig, at man søgte Rigdomme her. Hvorom Alting er, var det alvorlig stilet paa at anlægge Ild paa denne Del af Staden, og en Mængde Stikker og brændbare Sager vare alt tilsammenbragte, som man vilde antænde, da Soldaterne og en af de fornemste Officerer komme til og med Nød fik Folket til at lade dette fare. Der skete denne Nat intet videre, og den følgende Dag var ogsaa rolig indtil om Aftenen. Man havde imidlertid stærk besat Jødestaden med Vagter, og da Folket rigtig nok igjen samlede sig hertil, bleve de af Vagterne drevne tilbage. Herved skal nogle Knivstik være forefaldne, og et Par komne med blodige Pander herfra. Herfra gik det imod den saakaldte spanske Plads. Denne, hvorpaa er den spanske Ministers Palads, er med en temmelig Strækning omkring tillige under spansk Jurisdiktion, og just i denne Egn bo sædvanlig en Mængde Fremmede. Pøbelen gik omkring paa Jagt efter Franskmænd og ventede her at finde disse. Soldaterne, som ikke vare i Stand til at standse denne Strøm, fulgte efter den for at gjøre Modstand, om de paa noget Sted vilde begynde Ustyr. Paa Pladsen skulle Huseierne have staaet, alle i deres Døre bevæbnede, for med Vold at afværge Vold. Folket stormede til et Hus

nær ved Pladsen, som en fransk Snedker eier, der er bekjendt for at være en Ynder af den nye Forfatning i Frankerig De bragte med sig Risknipper og Fakler og skulde have antændt Huset, hvis Soldaterne ikke havde lagt sig derimellem. De forsøgte det samme endnu paa et andet Sted, men bleve ved samme Midler afholdte. I Dag har Alting været roligt, og da det i Aften er et høist stormigt og regnigt Veir, vil dette formodentlig holde Folket inde; endnu Kl. 7 i Aften hører jeg Intet til dem. Til at berolige Folket har man fra igaar af foranstaltet Missioner, et Middel, som man ofte anvender, naar man vil have Noget bibragt den gemene Mand, eller og for nogen Devotions Skyld. Det bestaar i, at Prædikener holdes om Eftermiddagen paa visse Steder, dels i Kirkerne, dels paa Pladserne, og i disse da af vedkommende Geistlige det foredrages, som man vil have bibragt Folket. Tre saadanne Talerstole ere opreiste paa tre af de store Pladser, just i Nærheden af de Steder, hvor Pøbelen mest har sin Bopæl. Herforuden er i Dag et Edikt paa Gadehjørnerne anslagen, vel og fornuftigt skreven, hvis Indhold er: at takke Folket i Pavens Navn for den Anhængighed, som det midt i disse Uroligheder har vist imod deres Religion og deres Fyrste, at formane til ikke at skjænde selv denne Religion ved uanstændig Opførsel eller Forurettelser mod deres Næste, at forsikre det endelig, at Regjeringen ikke skulde efterlade at sørge for saa vel, saa vidt muligt, at betrygge Staden og Landet for fjendtligt Overfald, som ogsaa at mistænkelige og strafskyldige Personer enten bortvistes eller straffedes. Dette vil uden Tvivl ikke mangle Virkning hos et Folk, som i sig selv ikke er ondsindet og ikke heller vanskelig lader sig lede, naar kuns deres Præster alvorlig lade sig det være angelegen at tilskynde dem til noget Godt. Imidlertid staar de arme Franskmænd her paa en meget prekær Fod, og det vel mere de arme Emigranter end de andre. De ere alle blevne advarede at holde sig inde. Af de Sidste ville imidlertid nok de fleste være borte fra Byen, og disse vide dog, hvor de kunne henvende sig; de arme Landflygtige, i Fald de her overgives, hvor skulde de da ty hen i Verden? De have vel en maadelig Skjæbne at vente, om deres Landsmænd, som man nu mer end nogen Tid frygter, skulde som Fjender og

med Seir komme til Rom. Om **Bassvilles** Endeligt fortælles mangehaande underlige Ting; hvor meget der er sandt deraf, véd jeg ikke. Han skal have været Geistlig forhen; i Følge de nye Forandringer have giftet sig. Man vil, at Samvittighedsnag herover skal have bragt ham til paa sit Yderste at revocere, hvad han forhen havde antaget, til at afsværge den nye Formular, hvorefter han i Frankrig havde svoret; ja man vil endogsaa, at han skal have angivet en Mængde Medvidere i en Sammenrottelse, som han her havde bragt sammen, der alle ved given Leilighed dertil skulde have anlagt Kokarden, som han alt i Mængde havde Forraad af for dem, der ogsaa hos ham skal være fundet, ligesom ogsaa i hans Papirer Bekræftelse af denne Konfession. Som sagt, man siger dette, og — synes det — er importert for at udsprede disse Rygter, men Omstændighederne give ingen Grund til at fæste Tro hertil. Overalt er det høist dunkelt, hvad endnu hidindtil er bleven bekjendt om det almindelige Sagn af en stor Bande Patrioter i Rom, og de, som mistænkte herfor ere enten forviste eller blevne straffede, synes mere at have paadraget sig dette ved egne personlige uforsigtige Yttringer eller lovstridig Opførsel, end ved enten at være overbeviste om forræderiske Anslag mod Staten, eller som Hoveder eller Lemmer af en Konspiration.

Indtil hidtil have vi Fremmede af andre Nationer Intet havt at frygte, dog, da det danske Navn, hvorover jeg alt forhen har klaget, saa lidet er bekjendt i Rom, give vi os gemenlig Titel af Tyske; gaar det videre, eller skulde Krig begynde hovedkulds, pakker jeg ind og gaar til Florents. Jeg vilde kun, at min Vexel forinden indløb, hvorom jeg forhen har skreven. Dog derom, i Fald Omstændighederne skulde gjøre sligt nødigt, skal De nærmere blive underrettet, ligesom jeg i Betragtning af de nærværende Konjunkturer haaber ikke at ville misfalle Dem med, at jeg noget oftere end ellers giver Dem Efterretning om Forholdene i Rom. — — —

Rom d. 26. Jan. 1793.

Høistærede Fader!

Dersom jeg nu ikke snart reiser fra Rom, kan jeg vente, at man jager mig herfra; det vil derfor sikkert ikke mere

staa længe hen, inden jeg har den Glæde at se Dem. Man er paa nærværende Tid i Rom omgiven paa alle Sider af Spioner, og er man uheldig nok til at komme frem for en saadan med nogen republikansk Tanke eller yttre Bifald til noget Maxime, som strider mod Hierarkiets og Despotismens Grundsætninger, kan man kort Tid efter vente et kjærligt Raad om at forlade Byen saa snart muligt. Det bedste og kjærligste derved er, at man i Almindelighed giver saadanne, naar de til Undskyldning anfører Udeblivelsen af deres Vexler, Reisepenge, og en af mine gode Venner har givet mig det Raad at mage det saa, at jeg paa disse Vilkaar bliver bortvist. Dog, Projektet er for nærværende Tid noget riskerligt, siden man i Rom har begyndt at straffe disse politiske Kjættere med Knive og Køller. Paa den Maade kom den arme Bassville af Dagen her, hvis Begivenhed jeg ikke vil fortælle Dem, da Aviserne rimelig har alt bragt denne Historie til Dem. I 3 Dage rasede Folket, dog ikkun med at løbe omkring paa Gaderne om Aftenen og søge efter Franskmænd, hvoraf de iøvrigt ingen videre fandt, saa at hele Allarmen ikke har kostet videre end ovenanførte Menneskes og en anden Aften en Soldats Liv. Franskmændene have imidlertid retirert sig af Byen, men ere — som deres Sprog i det ringeste er det udenfor — ikkuns retirerte for at vende tilbage og hævne deres Flugt. Man véd tilstrækkelig, at de brænde af Hævn, og man kan ingen Tvivl bære om, hvorledes den hele Sag vil i Frankrig blive optagen, og man har derfor nok temmelig Grund til at vente et Besøg af Franskmændene over kort eller langt i Rom, hvortil man iøvrigt tror sig vel forberedt og yttrer derimod ingen Frygt. Jeg siger dette om det almindelige Folk, thi med de Store maatte det nok forholde sig noget anderledes, om man kunde se dem i Hjertet. Man kan af dette Sindelag paa begge Sider ellers forudse, at det vil gaa blodigt til i Rom, om Franskmændene kommer; og jeg ønskede end ikke at være Tilskuer af denne Scene. Jeg venter endnu, for at regulere min Afreise herfra, Vexel for Reisepenge, men skulde det paa det samme falde de desperate Folk ind at komme hovedkulds hertil, forlader jeg Alting og gaar herfra, som jeg staar i det. Med alt det er Byen fuld af Fremmede, og de Engelske havde nylig en Fest her paa deres Dronnings

Fødselsdag, hvortil over 70 af denne Nation havde subskribert; mest alle Reisende. Den engelske Prinds, som ligger denne Vinter her, holdt ved den Leilighed en Tale, som sigtede til at opmuntre Selskabet til i disse kritiske Tider at blive deres Konge og deres Lands gamle Konstitution tro, hvilket de ved Ed Alle forpligtede sig til. Saaledes drives ogsaa politiske Forbindelser i Rom. Af min Nation er til denne Vinter ingen Ny ankommen foruden, hvad De næppe skulde tro, en Munk. Havde jeg dog i mit Liv ventet at finde en Landsmand [som] katholsk Præst og Munk! og det ikke en Udlænding, født af en Hændelse inden Danmarks Grændser, men en ægte oprindelig Dansk, som ogsaa hans Navn udviser. Han hedder Müller[1]). Dette Sujet var Maler, og i Friderich d. 5tes Tid blev sendt til Rom for at fuldkomme sig i sin Kunst, men han fandt for megen Smag i Italien, tillige — som han siger — blev ikke behandlet, som han prætenderede at fortjene det, og besluttede ikke at vende tilbage. Han drev nogen Tid her sin Kunst, engagerte sig derpaa i en Kardinals Tjeneste, blev katholsk og lod sig indvie til Præst. Da han havde levet nogen Tid i denne Post, forlod han den, jeg véd ikke af hvad Grund, gik først at bo i en By, nogle Mile herfra, hvor han havde gjort et Bekjendtskab med en Enke, som maa have gefallet ham; gik derfra at bosætte sig for sin øvrige Tid til et Sted, en Snes Mile fra Rom, som hedder Spoleto. Her lever et Slags Munke, som kalder sig Eremiter, skjøndt de leve, efter som han har beskrevet mig det, mer som Kavalerer. Enhver har et lidet Hus med en liden Have, hvori de leve med en Betjent, og deres Forretninger bestaar, som hos alle Munke, i visse Andagtsøvelser, som de daglig have at iagttage i deres Kirke. Imidlertid er denne Forskjel paa disse Munke og andre, at disse ikke underholdes af deres Orden, men leve hver for sig af hvad de have. Hvad nu denne gode Herre haver, véd jeg ikke; men da han har antaget den katholske Religion og, hvad endnu mere er, har gjort sig Præst til en Tid, da slige Proselyter blive godt aflagte, vil han formodentlig ved en anselig og mægtig Familie

---

[1]) Denne Mand hed Anton Müller, var Historiemaler, og havde været borte fra Kjøbenhavn i det mindste siden 1754.

her, i hvilken han har været bekjendt, have opnaaet nogle geistlige Beneficier, som her er mange af. Han er over 70 Aar gammel og er over 40 Aar udenfor sit Fædreneland, men taler dog endnu ret godt Dansk.

— — —

Vi Danske have endnu her i Rom et eget Kapel og en egen Begravelse; dog desto værre kuns for de katholske af os. I en Kirke her er et Kapelle for en gammel dansk Konge, den hellige Knud, og under dette er Begravelse for katholske Danske. Dette tilkjendegiver en Indskrift, som midt paa Gulvet staar udgraven i en Sten, med disse Ord: Solis Danis in urbe fideque Romana obeuntibus monumentum. En dansk Privatmand har ladet dette Kapel meget zirlig udpynte, og har endog efterladt en Kapital, for hvis Renter aarlig en Fest i Kirken skulde holdes den hellige Knud til Ære, men Munkene, som Kirken tilhører, skulle — siger man — have spist Pengene op, og Festen være gaaet ind. Nu derved har de ikke gjort ilde. Festens Vedligeholdelse bestod før i at anstikke en Mængde Voxlys og anstille Musik i Kirken; og Pengene vare dog saa blevne brændte og gnedet paa Fiolen op, hvilken Anvendelse deraf ikke havde været et Haar bedre.

Min Tilbagereise vil ikke vare meget længe. Tidernes Urolighed gjør det ubekvemt at se sig om, og den ligeste og gesvindeste Vei vil blive den bedste at vælge. — — —

— — —

Rom d. 26. Jan. 1793.

Høistærede Morbroder!

To Postdage ere gaaede forbi, at jeg ikke, som jeg lovede i mit sidste Brev, har kontinuert de Efterretninger, som jeg den Gang meddelte Dem om Urolighederne i Rom. — — — Følgerne af de til at stille Folket foranstaltede Midler, hvorom mit sidste Brev gav Underretning, vare virkelig kraftige nok til at bringe Alting igjen til Rolighed. Man har ikke siden set noget vigtigt Skridt hverken fra Folkets eller Regjeringens Side. Den følgende Dag efter mit sidste Brevs Dato udkom et Edikt imod Jøderne, som dog kuns fornyede nogle gamle, om at disse under anselig Pengestraf skulde bestandig, naar

de gaar ud, bære et Tegn paa Hatten, eller som Fruentimmerne paa Hovedet, at de udenfor deres Bezirk ingen Butik turde holde, at de til en vis Tid skulde være om Aftenen inden deres dem anviste Grændser osv., som Alt har været befalet før, men igjen glemt, som og dette — siger man — hastig vil blive. Iøvrigt er det uvist, om denne Tumult imod de arme Israeliter var et Udbrud af en Del Kristnes Had imod disses Vindskibelighed og Handelslykke, eller virkelig var grundet i nogen billig Mistanke om nogen forræderisk Konvention med de Franske. At Kjøbmænd og forskjellige Professioner, mest Skræderne, hade Jøderne her til det Yderste, er bekjendt. Den følgende Dag udkom her under offentlig Autoritet en trykt Relation af det Forefaldne, hvori tillige den franske Gesandt i Neapel, Hr. Mackau's Brev til Kardinal Statssekretæren tilligemed Beretning af hvad imellem Hr. Bassville og Overbringeren af ommeldte Brev, Msr. de la Flotte og Statssekretæren var forefalden; hvilket Alt anførtes naturligvis for at retfærdiggjøre dermed de paa Hr. Bassville udførte Voldsomheder. — — — Man véd siden, at de la Flotte strax har forladt Neapel, er gaaet til Søs til Marseille for at opfordre sine Landsmænd til Hævn, hvortil alle Franskmænd, som vare ombord paa Krigsskibet, der ligger i Neapel, alle skulle ved Ed have forbundet sig. Fra Civita vecchia véd man, at de Franske der have truet med Bombardement, og var ikke alle de Ulykker i Middelhavet mødt denne Flaade, var formodentlig alt noget Sligt indtruffen. Nu haaber man i Rom mest Redning fra Engellands Flaade, og deklareres virkelig Krigen derfra, vil det formodentlig ogsaa befri Rom for nogen Tid. Men med Tiden vil det dog nok komme over deres Hoveder.

Jeg læste nylig uventet i en italiensk Avis den skjønne Efterretning fra mit Fædreneland, at man der, medens man paa andre Steder debatterer om den moralske eller politiske Lovmæssighed af den mer end umenneskelige Slavehandel i Indien, har alt uden Debatter — hvilke virkelig i denne Materie ogsaa synes at gjøre en Nation Skam — lagt Haand paa Arbeidet og med en fornuftig Moderation — ligesom i det Fag med Stavnsbaandets Ophævelse — gjort Tingens sukcessive Udførsel sikker, uden ved Overilelse at foraarsage

Forvirring eller Ruin.[1]) En tysk Professor skrev nylig til en privat Ven i Rom, at Danmarks Regering var paa nærværende [Tid] i dens Politik den skjønneste i Evropa, og at Tankefrihed og Talefrihed havde under den et Asylum, som den ingen anden Steds fandt i Evropa. Det er godt at høre slige Ting fra et Land, hvor man staar i Færd med at begive sig til, og det er vel, at man dog véd nogle Stykker, ved hvilke man i Byttet med det guddommelige italienske Klima profiterer. Med Længsel ventes Deres Efterretninger.

— — —

De vil have undret Dem over den italienske Udskrift paa mit sidste Brev; det var for at undgaa Mistanke for selv at være Franskmand eller korrespondere med saadanne; det ringeste Skin var i de Dage, da Raseriet kogte, betænkelig og farlig.

Rom, d. 13. Febr. 1793.

Høistærede Morbroder!

Jeg skulde efter min Regning kunne paa nærværende Tid have Svar fra Dem paa mine Breve. — — — Saa angenem som mit Ophold hidindtil har været mig i Rom, saa ubehageligt begynder det nu at blive, siden de indtil herhid udbredte Uroligheder har frembragt en Gjæring, hvis Virkninger det er høist betænkeligt at afvente. Til hvad Side disse slaa ud, vil det altid foraarsage hæslige Optrin, og den nærværende Periode er især for de Fremmede kritisk. Folket er til det Yderste opbragt mod de Franske, og enhver Urolighed eller Sammenløb har til Maal at angribe eller fortjage nogen af disse. Man har derfor i Grunden ingen Nød, med mindre at man tilfældig skulde blive tagen for Franzos. — — — Men en Mængde Fremmede reiser ikke desto mindre efterhaanden bort, da det baade er fortrædeligt at være i Frygt og tillige ikke let med et frit og roligt Sind at gaa omkring og bese Antikviteter og andre Sager. Efter de første bekjendte Uroligheder har det ellers været ganske stille her indtil i de sidste

[1]) Slavehandelen afskaffedes af den danske Regering ved Forordn. af 16. Marts 1792 fra 1803 at regne.

Dage, da formodentlig Efterretningen om Kongens Henrettelse[1]) paa ny har sat Folket i Fermentation. De have da et Par Dage rottet sig sammen for forskjellige Franskmænds Huse, hvilke dog saavel som Folkene i dem ved de gode Anstalter og den promte Sukkurs af de militære Patrouiller, som i stor Mængde bestandig gaa omkring i Gaderne, ere blevne reddede, saa at aldeles ingen Ulykke er arriveret. Nu har igjen i et Par Dage alt været roligt.

— — — Da igjentagne Efterretninger, som vi her have om Tingenes gode Tilstand og rolige Gang hos Dem, gjør enhver fraværende Landets Søn det saa meget mere ønskeligt at kunne vende igjen tilbage til sit Hjem, som Forvirring og Uorden saa almindelig og vidt er udbredt, og saa meget mere som disse Uordeners Fortgang og de dermed forbundne Ulykker lære, at de Fordele, som man søger at opnaa, kjøbes saa kostbart, at det til sidst vil blive klart, at ingen har staaet sig bedre, end de, der med Taalmodighed have baaret deres Kaar, indtil Tid og Leilighed efterhaanden og uden voldsomme Midler bringer Lindring. Lyksaligt det Land, hvor dette indses, og hvor Regeringen selv paa sin Side ogsaa indser, at dens egen Interesse er saa nøie forbunden med alle slige Uordeners Afværgelse, at den ingen Betænkning tager i at gjøre Opofringer hellere end at bruge Tvangsmidler, hvor disse endnu ikke ere nødvendige for at forekomme dem. Men de Efterretninger, som Tidenderne have bragt fra Sverrig, have sat mig nogle Betænkeligheder i Hovedet. Jeg frygter ikke, at dette vil smitte paa Dannemark, men det nære Norge, som altid har haft et Pik paa sin mere yndede Halvsøster Dannemark, kunde mulig derved blive ledt i Fristelse. Om man ogsaa bruger Præparativer herimod hos os, véd jeg ikke, men efter hvad øvrigt jeg hører fra vores Ministerium, skulde jeg næsten ikke tvivle herom. Kan man tænke paa at skaffe sig et stort Navn ved at adoptere i Statsregeringssystemet de filosofiske Grundsætninger, som det engelske Parlament ikke har taget i Betænkning at profligere som antipolitiske, vil man vel ikke forglemme at søge ind-

[1]) Ludvig XVI. var bleven henrettet den 21. Januar.

vortes Rolighed og egen Sikkerhed ved at følge, hvad sund Fornuft og de første Elementer af Politik diktere.

Vores Karneval er forbi i Rom, men — Jammer! forbi uden den ringeste Solennitet eller at man har havt det ringeste Divertissement. Det er Ting, som Ingen i Rom har oplevet Lige til, uden — tror jeg — da just en Pave døde den første Karnevalsdag. I Dag er Fasten begyndt, og den hele katholske Kirke skulde fra nu af i 40 Dage holde sig fra Kjød, Mælk og Æg og leve ved Olie, Fisk og Urter. Men for den romerske Stat er i Betragtning af den slette Oliehøst kommen en almindelig Dispensation, saa at man her, paa de første og de sidste 4 Dage nær, kan spise, hvad man vil.

Jeg sender Dem denne Gang mit Brev under Adresse af Dr. Baden, og jeg gjør dette af en Forsigtighed, som jeg efter Tidernes Beskaffenhed her ikke holder overflødig. Jeg skriver oftere til Dem, end til nogen Anden; saa mange Breve af én Haand og med samme Adresse kunde maaske opvække Mistanke, og jeg vil saavel undgaa denne, som befri mine Breve fra Ophold med de Følger, som dette kunde have. — — —

Rom, d. 15. Marts 1793.

Høistærede Morbroder!

Jeg lovede Dem i mit sidste Brev snart nøiere Efterretninger saa vel om min Afreise fra Rom, som om Indretningen af min ganske Retur. — — — At jeg udsætter min Afreise til efter Paaske, vil De maaske ikke strax hove, men naar De hører Grunden dertil, haaber jeg dog, at De ikke ganske vil misbillige dette. Jeg har nemlig for den ganske Reise funden en Reiseselskaber og det en Landsmand; og for denne Fordels Skyld bliver jeg rigtignok i Rom en Uges Tid eller to længere, end jeg havde villet det. Denne er Hr. Kjøbmand Fiedlers Søn[1]), et artigt og godt ungt Menneske, hvis Forsætter at gaa til Marseille og der studere Handelen og siden besøge de italienske Kyster, den almindelige Ildebrand i disse

[1]) Vistnok Christian Frederik Fiedler, født 1775, død 1829 som Justitsraad og Eier af Basnæs.

Farvande, som Franskmændenes enten Mod og Patriotisme eller Vildhed og Overmod har antændt, naturligvis for nærværende Tid tilintetgjør; hvorfor han gaar lige hjem. Omendskjøndt han nu gjerne gik herfra strax, synes han dog ikke at kunne forsvare det for sig selv at forlade Rom nogle Dage før den berygtede hellige Uge, som indbefatter de største og glimrendste af Roms hellige Fester. Saa snart han derfor har styret denne Nysgjerrighed, og Paasken er passert, forlade vi Rom i de første Dage efter. Med dette Selskab har jeg Aarsag at være fornøiet, thi først er det et føieligt og bravt Menneske, og dernæst er det en vigtig Sag at finde Kompagnon, som gjør hele Turen med En. Man kan paa den Maade tage Mesurer til Reisen, som med liden Forskjel i Omkostninger bringe mange Fordele i Henseende til Bekvemmeligheden, og kan sætte sig ud over den Chicane, som jeg saa ofte har erfaret, at lade sin Reise opholde efter Leilighed og Selskab. Vi ville uden Tvivl komme vel ud med hinanden, thi vi stemme i det Øvrige godt overens, kuns den Forskjel er der, at han er rig og jeg fattig, som rigtignok er en ikke ubetydelig Inkonveniens i et Reiseselskab. Imidlertid ogsaa deri ville vi se at akkomodere os efter hinanden, og det vil uden Tvivl lykkes, da vi Begge, som er overhovedet vor Nations Dyd, inklinere meget til Føielighed. Planen til Reisen er denne, hvori dog Omstændighederne og Konjunkturerne i de Lande, vi passere, kunne gjøre nogen Forandring: over Florents, Livorno og Genua til Mailand. Herfra gaar vi paa München, men ad hvilken Vei, er ikke ganske at bestemme strax. — — — Fra München gaar vi paa Regensburg, derfra til Nürnberg. — — — Herfra endelig til Hamburg. Hvad Tid jeg regner, at denne Tur vil medtage, ifald al Ting gaar godt, er indtil Hamborg omtrent mellem 70 og 80 Dage; og paa denne Maade — thi ved den 2den April vil formodentlig Afreisen ske — venter jeg sikkert at være i mit Fædreneland inden Juni Maaneds Udgang. — — — At jeg med Begjærlighed tiltræder denne Reise til mit Fædreneland, og at jeg med mere Ligegyldighed, end jeg selv havde troet det, ser min Afreise i Møde, er en oprigtig Bekjendelse, hvortil jeg ogsaa let selv indser Grunden. Thi foruden den Tilhængelighed, som — endskønt De maaske nogen Tid har tvivlet derom,

jeg er mig bevidst at have altid følt for mit Fædreneland, har, som jeg mener, den nærværende Tid for Enhver, der retskaffen elsker sit Fædreneland, en dobbelt Interesse, som kalder til at vende tilbage til det. Høist mærkværdig er den nærværende Tidspunkt; og Virkningen af den Sensation, som den har opvakt, synes at strække sig saa vidt, som Kultur og nogenlunde Oplysning har udbredt sig. Den almindelige Geist af denne Rørelse er, ifald jeg ellers anser den fra den rette Synspunkt, en næsten almindelig Stræben efter at sættes i Besiddelse af ulovlig eller unaturlig betagne Rettigheder, og en hæftig Kamp af den enten undertrykte eller dog mindre lykkelige Del af Menneskeslægten imod sine enten Undertrykkere eller dog uforskyldt lykkeligere og altsaa med Grund misundte Medbrødre. Jeg tror, at Enhver, til hvilken kuns nogen liden Fornemmelse af det engang givne store Stød er trængt, paa forskjellig Maade efter sin forskjellige Situation enten tænker saa, det er Tiden nu til at vinde noget, eller paa den anden Side, det gjælder nu at forsvare de Fordele, vi have. Denne Stemning af Gemytterne er uden Tvivl høist vidt udbredt, og Enhver ser let, at en saadan maa frembringe noget Udbrud. Disse Indsigter paa begge Sider ere uden Tvivl Frugter af Kultur og skyldes sikkert de gode Hoveder og oplyste Mænd, som ved Skrifter og Underretning have virket paa deres Alders eller Lands Mennesker. Disse have virket Forberedelsen, disse have banet Veien, men Udførelsen og Begyndelsen af Værket selv er endnu paa de fleste Steder tilbage. Men det staar for Døren, og jeg tror ikke, at der behøves megen Visdom til at kalkulere Tidspunkten, da Explosionen efterhaanden vil ske. Tiden er svanger eller rettere, den er i Barnsnød. Veerne have hist og her skrækkelig ladet sig se; Barselkonen behøver kloge Hænders Hjælp, at Fosteret enten ikke dødt eller vanskabt, eller som en abortus kommer til Verden. En almindelig Oversigt over denne herskende Disposition af Tingene og af Menneskene i Verden gjør det let at indse, at nogen Forandring i det Hele maa kunne frembringes enten til den menneskelige Slægts Lyksalighed i Almindelighed eller til nogen vis sammenhængende Del deraf — et Rige, et Land o. s. v. især. Som nu upaatvivlelig Handling og ikke Skrivning, Praktik og ikke Theori har heri

den første Rolle at spille — og Handlekraft tror jeg i enhver god Borgers Bryst og Nerver er vældig opvakt i nærværende Periode — saa dog, da intet mindre end noget Godt og Sandt fordelagtigt med blotte Hænder og Vaaben kan udføres, bliver uden Tvivl en vigtig Rolle tilbage at spille for Fornuften; kun praktisk maa den virke og nærværende, det er, den maa følge Geisten af det Selskab, hvortil den hører, sekundere deres rigtige Anslag, modsætte sig forkerte Foretagender, overhovedet give det hele Værk den Direktion, som til at opnaa det almindelige Øiemed er nødvendig. I disse Tingenes og Tidernes Forfatning hvo ønsker ikke ogsaa at have nogen Post for at virke med den almindelige Stræben? Hvo er, som føler enten Kjærlighed for Mennesket eller Kald og Duelighed til at gavne det, eller i det Ringeste indbilder sig at føle det, og kan ligegyldig se sig udelukt fra al Brug af sine Kræfter, udenfor den almindelige Aktivitets Cirkel, som næsten omfatter Alle? At være ørkesløs Tilskuer, og det ganske og aldeles ørkesløs, er at være et unyttigt Sujet, er at være en Forræder af sin Slægt, af sit Kald og af sine Pligter. De lykkeligste af alle Udsigter ere de, at tænke sig i en Situation til at være sand nyttig i Verden. Vi dømme gemenlig et Menneskes Værd efter det Gode, han har gjort, og efter de Spor, han i Verden har efterladt sig af sin Tilværelse; vi skulde bedømme derefter hans Lyksalighed, og dette var i det Ringeste billigere, thi Lykken og Hændelsen har gemenlig den største Del heri. Slutningen af al denne Ræsonnement er, at, at det er næsten en Skam eller dog alt for liden en Beskæftigelse for den nærværende Tid, ikke at gjøre Andet end studere; det er Tid at give sig ind i Verden og virke med den, ikke at afsondre sig fra den. Men nok filosoferet: Her ser De et Udtog af mit politiske System.[1])

— — —

[1]) Omsider maatte Ramus forlade den evige Stad og de Venner, han her havde funden. Et Par videnskabelige Æresbevisninger vare her, formodentlig ved Zoëgas Indflydelse, blevne ham til Del, idet han 1. Sept. 1792 var bleven Medlem af *La societá letteraria de' Volsci* i Velletri og af det endnu bestaaende, besynderlige Selskab *Accademia degli Arcadi,* der regnede efter Olympiader, og hvis Medlemmer havde Hyrdenavne; Ramus fik Navnet Itasco. Med Borgia stod Ramus efter sin Hjemkomst jevnlig i Korrespondance, og Kardinalens hjertelige Breve

Stokkemarke, d. 23. Juli 1793.

Nu er, bedste Morbroder! den udenlandske Korrespondens til Ende, og jeg melder Dem i Dag fra min Faders Hus Triumfen over mine Omflakninger og Viderværdigheder. Disse har holdt ud med mig, og jeg kunde til sidste Rest have strandet imellem Heiligenhafen og Rødby. Jeg ankom til Heiligenhafen sidste Torsdags Morges tidlig, og saa snart vi havde faaet et lidet Skib leiet, og dette var færdigt, afseilede vi med temmelig kontrær Vind, men dog i passeligt Seilingsveir. Vi vare komne 2 Mile frem, indtil næsten Femern forbi, da Veiret blev hæftigere og Vinden os mere imod, og vi kunde ikke komme videre. Vores Søfolk maatte føre os strax tilbage igjen; vi forlangte at udsættes paa Femern og der i det ringeste afvente Eftermiddagen, om maaske Veiret noget til vor Fordel skulde forandre sig. Vi traf at afsættes i Nærheden af en liden Herregaard, og paa denne blev vi just ikke paa det Bedste i Begyndelsen modtagne, men dog strax efter, da vi bleve med hinanden noget nærmere bekjendte, vel behandlede og med et ret godt Middagsmaaltid beværtede. Dog var her ikke Leilighed at blive længe liggende, og vi maatte igjen om Eftermiddagen i et haardt Veir søge Heiligenhafen og lade os af det stormende Hav dygtig overskylle, inden vi naaede det. Denne og den følgende Dag maatte vi nu pønitere i Heiligenhafen, og ærgrede os saa meget mere over at være udelukkede fra den forønskede Ø, som vi paa vores første Fart havde set, eller dog troede at have set dens lokkende Kyster. I Løverdags Morges Kl. 2 gik vi endelig igjen til Søs, og mod Middag vare vi efter en lykkelig, men dog temmelig urolig Seilads, i Rødby, hvorfra jeg over Maribo

ere et talende Vidnesbyrd om hans levende Interesse for den danske Videnskabsmænd, hvis Portræt han ophængte i sit Museum. Den 3. April 1793 reiste han i Følge med den ovenfor nævnte Fiedler; »jeg forklaredes«, skriver han, »den evige Regn, som forfulgte os til Florents, som Himlens Deltagelse i min Sorg over at forlade Rom.« Den 7. kom de til Florents, opholdt sig dér nogen Tid, før de fortsatte Reisen til Livorno, hvorfra de indskibede sig den 1. Mai til Genua, som de efter en farlig og anstrængende Reise først naaede den 6. Over Pavia, Milano, Como, Splügen, Chur, Lindau, Augsburg, Nürnberg og Gotha kom de endelig efter mange Besværligheder til Altona, hvor de skiltes ad; fra Lindau til Altona gjorde de Turen i en Reisevogn, de havde kjøbt. Paa Reisen hjem til Laaland havde Ramus Følgeskab af Konrektor Clausen og hans Søster.

indtraf i Stokkemarke om Aftenen[1]) med min Reiseselskaber, som reiste med mig og endnu opholder sig her for en Sygdom, som forhindrer ham at reise videre. Samlingen, min Ven! var med min Fader, som De let kan forestille Dem, efter saa lang en Fraværelse høist glædelig; jeg fandt den gamle Mand paa Benene og ret munter, men dog uendelig meget svækket, især paa Forstandens Evner, siden jeg havde forladt ham.[2]) Med min Broder vil jeg samles i Dag eller i Morgen; med min Søster haaber jeg i næste Uge. De vil formodentlig have set hende i Kjøbenhavn, og jeg vilde, at hun havde givet mig ogsaa Tid at se hende dér, thi Anmeldelsen af hendes Ankomst hertil vil mod min Villie udsætte min Ankomst til Byen. I næste Uge vil jeg endnu ikke kunne afreise herfra, men den derpaa følgende vil uden Tvivl sikkert samle mig med Dem, bedste Ven! og andre kjøbenhavnske Venner. Jeg staar nu paa en slet Fod, jeg maa i det ringeste forsøge, om Lykken vil staa mig bi til at komme paa en anden; og min Nærværelse i Kjøbenhavn vil naturligvis være nødvendig til at finde de Midler, som til mine Hensigters Befordring maatte være mig nødvendige. Og hvilke ere disse Hensigter? vil De sige; jeg véd det ikke, min Ven! Tiderne og Omstændighederne maa bestemme det. Jeg søger Levebrød og Underholdning; de Midler, som kunne befordre dette, maa jeg lære at kjende for at anvende, og paa hvad Maade jeg kan finde det paa den bedste og anstændigste Maade, vil være Maalet for mine Bestræbelser. Deres Godhed for mig, Deres Forbindelser og Indflydelse haaber jeg mig ingen liden Nytte af, og jeg kan ikke tvivle om Deres Redebonhed heri, som har vist Dem saa beredvillig mod mig i væsentligere Poster. Skulde Noget gjøre min hastigere Nærværelse i Byen nødvendig eller vigtig for mig, udbeder jeg den Godhed at underrette mig herom, og i alt Fald vil De forbinde mig meget med fortløbende Efterretninger om Deres og Deres Families Befindende. Himlen være lovet, som har bevaret mig i Dem en saa oprigtig Ven og saa beredt Raadgiver og Understøtter, jeg har erfaret dette tilstrækkelig og kraftig. Jeg

[1]) Den 20. Juli.
[2]) Provst Ramus døde det følgende Aar den 7. Mai, 68 Aar gammel.

ser med Glæde i Møde den Tid, af hvilken jeg haaber, at De ved at lære at kjende mig igjen paa ny vil overbevises om, at jeg har følet og endnu føler dette, ligesom ogsaa, at jeg i mine Grundsætninger og moralske Karakter er lige saa uforandret som i min Høiagtelse og Kjærlighed for Dem.

Deres hengivneste Ven og Tjener

C. Ramus.

For den, der har fulgt Ramus paa hans lange Reisefærd, vil det have Interesse at se, hvorledes hans Løbebane herefter blev. Nogle Maaneder efter sin Hjemkomst erhvervede han Magister- og Doktorgraden for en Afhandling om Ligtaler hos Athenienserne, holdt i 1794—95 ved Universitetet Forelæsninger over forskjellige klassiske, mest græske Forfattere og fik 1795 sin første Ansættelse som Bibliothekar ved det Classenske Bibliothek, der skulde bringes i Orden, før det aabnedes i Foraaret 1797. Aaret efter indgav han en Memorial til Kongen om, at de antike Mønter i det kongl. Møntkabinet burde ordnes, og at der burde holdes Forelæsninger over dem ved Kabinettet. Man synes herefter at have henvendt sig — ikke til Ramus — men til den theologiske Professor (senere Biskop) Münter om at udarbeide et Katalog over disse Mønter, men paa Grund af hans mange Forretninger blev det til Intet[1]). At det virkelig er gaaet saaledes til, er rimeligt nok; thi allerede 1791 hørte Ramus i Berlin, at Münter skulde foretage en Reise til Wien for under Eckhels Veiledning at sætte sig ind i Numismatiken, da han skulde have Opsyn over det kongl. Kabinet. „Et synderligt Amt“, skriver Ramus, „at give en theologisk Professor, især naar han ikke er videre deri, end at han først maa reise udenlands for at lære Videnskaben at kjende. De faa, som gjøre Lykke, véd man ikke alt det, man vil byrde paa; kun Skade, at denne Lykke gjøres, og dette Kjæledæggeliv opnaas ikke ved Fortjenester, men ved Patronskaber, Konnexioner og Kabaler“.

Paa Forslag af Statsminister, Greve Cai Reventlow, der var Medlem af Kommissionen for Møntkabinettet, blev der da

[1]) A. D. Jørgensen, Georg Zoëga S. 179.

1799 tillagt Ramus 300 Rd. aarlig i to Aar for at bringe de antike Mønter i Orden, og kort efter, da Fuldmægtig paa Rosenborg M. C. Svendstrup var død, bifaldt Kongen, at det Opsyn over Møntkabinettet paa Rosenborg, som denne havde havt, overdroges Ramus, og at den nævnte Sum tillige skulde betragtes som Honorar herfor. Efter de to Aars Forløb ansøgte Ramus om fast Gage for Opsynet med Samlingen, da han hidtil kun havde faaet arbeidet lidet paa Fortegnelsen over de antike Mønter, eftersom Tiden var gaaet med at revidere Samlingen efter Svendstrup, med Kjøb af Mønter paa Auktionen efter Suhm og mangehaande nødvendige Ordningsarbeider. Gagens Størrelse overlod han til Kongens Naade og Rentekammerets Skjønnende at bestemme, og tillod sig kun at bemærke, at han nu i en Alder af næsten 37 Aar havde paa Videnskabens Bane ikke kunnet bringe det til at erholde, han vilde ikke sige, hvad der henhørte til et nogenledes skikkeligt Etablissement, men end ikke, hvad der kunde forsikre ham hans anstændige Udkomme, da han udenfor Kabinettet kun havde 350 Rd. aarlig ved det Classenske Bibliothek.

Efter et halvt Aars Forløb tillagdes der ham som Inspektør ved Kabinettet en fast Løn af 400 Rd. aarlig med Forpligtelse til at holde Forelæsninger over de Gjenstande af Antikviteterne, som staa i Forbindelse med Kabinettets Indhold. Denne Forpligtelse indfriede han i Sommeren 1802, da han holdt Forelæsninger ved Kabinettet; om Vinteren forbød det sig af sig selv paa Grund af Kulden paa Rosenborg, og senere har han næppe gjentaget Forsøget. S. A. fik Ramus Titel af Professor. 1808 forhøiedes hans Gage til 600 Rd. i Betragtning af den Iver og Flid, han under Bombardementet havde vist for at redde Kabinettets kostbare Indhold, og 1810 fik han et aarligt Tillæg af 600 Rdl., foreløbigt i 3 Aar, men derefter atter fornyet i Anledning af Arbeidet med Beskrivelsen af de antike Mønter. Samtidig maatte han opgive den daglige Inspektion ved det Classenske Bibliothek, hvor Devegge nu blev ansat som Assistent; sin Afsked fra Bibliotheket tog Ramus først 1831.

Foruden en Del mindre Afhandlinger væsentlig af numismatisk Indhold — f. Ex. om Brakteaterne (i Skandinavisk

Museum), hvilken Afhandling efter Nyerups Udsagn sikrede ham en udmærket Rang blandt de Arkæologer, der gjøre Danmark Ære — har Ramus fuldført et stort Værk, den ovennævnte Beskrivelse af Kabinettets antike Mønter, der udkom paa Latin 1816, paa Grund af de daarlige Tider desværre trykt paa slet Papir og forsynet med ukunstnerisk stukne Afbildninger; dette havde i mange Aar været hans Hovedarbeide, og det vil ogsaa bringe hans Navn som Numismatiker til Efterverdenen. Det var vistnok dette Værk, som s. A. skaffede ham Sæde i Videnskabernes Selskab og det følgende Aar ved Reformationsfesten Ridderkorset; af det kongl. danske Selskab var han alt 1813 bleven Medlem, og 1818 optoges han i de skjønne Videnskabers Selskab. Ogsaa fra Udlandet fik han fortjent Anerkjendelse. Keiserne af Østerrig og Rusland, Kongerne af Preussen og Sachsen sendte ham kostbare Ringe med de fyrstelige Navnetræk i Brillanter [1]) og fra Hertugen af Gotha modtog han et kostbart Værk.

For Møntkabinettet er Ramus' Betydning den, at han af uordnede, tilfældig sammenkomne Masser skabte et harmonisk Hele. Forøvrigt kunde Samlingen i hans Tid snarere betragtes som hans egen end som Statens; Samlinger ansaas den Gang almindeligt som Noget, der kun var til for enkelte Lærde og ikke vedkom Offentligheden. Ramus havde derfor altid en stor Del af Mønterne i sin egen Leilighed, hvor han arbeidede med dem; selv Numismatikere som C. J. Thomsen og P. O. Brøndsted, der blev hans Eftermand, havde kun et Par Gange været med ham i Kabinettet, og naar man talte til ham om at gjøre det mere tilgængeligt, svarede han sædvanligt: „det skal nok ske en Gang; nu har jeg for Gud ikke Tid dertil.“ Medens Ramus var Inspektør — fra 1821 Direktør —, ialt 33 Aar, voxede Samlingen betydeligt ved Kjøb og Gaver, især saa længe Zoëga levede; thi efter hans Død (1809) havde Ramus ingen Forbindelser i Udlandet, og til private Samlere hjemme stod han i et halvt fjendtligt Forhold. Da han imidlertid — siger Konferensraad C. J. Thomsen [2]) —

[1]) Hvor værdifulde Præsenterne vare, viser dette, at 3 af Ringene efter hans Død solgtes for 1900 Rdl.

[2]) Thomsen nedskrev i sin Tid sine Erindringer om Ramus' Forhold til Møntkabinettet, hvilke bleve trykte i Herlufsholms Skoleprogram 1867

forstod at behandle formaaende Stormænd, gjorde han kun, hvad han vilde.

Som det fremgaar af Ramus' Breve, var han i sin Ungdom aldeles et Barn af sin Tid — Rationalist i religiøs Henseende og stærk berørt af den franske Revolutions Ideer. Med den modnere Alder modereredes hans politiske Anskuelser betydeligt, som Tilfældet var med saa mange af hans Samtidige. Koleriker var han i høi Grad og næppe nem at omgaas. Dog havde han adskillige gode Venner og var vel set mange Steder; om Sommeren var han ofte i Besøg hos Grev Danneskjolds paa Gisselfeld. For sine Nærmeste var han en sand Støtte; sin tidlig faderløse Brodersøn, den senere bekjendte Mathematiker, Professor Chr. Ramus, tog han sig faderlig af, om end Brodersønnen maatte lide en Del under Onkelens Urimeligheder, saaledes naar denne satte ham fra en Latinskole i en anden, fordi han blev vred paa en Rektor, eller naar han absolut vilde gjøre sin Neveu til theologisk Kandidat, uagtet Studiet var ham imod. Da Ulykken, Afskedigelse og Statsfængsel, ramte hans Svoger, Landsdommer G. L. Baden, havde Ramus gjort Alt for at formilde det vrede Kancelli ved at tilbyde af sine Midler saavidt muligt at dække hans Gjæld; siden bragte han hver Maanedsdag sin Søster en Pung med Penge.

I mangfoldige Aar, lige til sin Død, boede Ramus i den den Gang nye røde Gaard Kronprindsessegade Nr. 4 i Stueetagen, der for et Par Aar siden er bleven forvandlet til Butik. Herfra havde han kun faa Skridt til Kabinettet paa Rosenborg, og naar han gik derover, kunde man jævnlig se ham i sin Hæftighed slaa med Stokken til Sælgekonerne, naar de sad ham i Veien ved Indgangen til Haveporten. Da han bestandig var ugift, havde han boende hos sig sin Tjener, Nordmanden Rasmus Andersen og dennes Hustru; de styrede hans Hus, og Andersen, der overlevede sin Herre et Par Aar, fik af Ramus' Slægt det Skudsmaal, at han havde tjent sin Herre i 28 Aar med sjelden Troskab og Hengivenhed.

(ogsaa særskilt: Et Par Ord om Herlovianeren Chr. R.). Dette værdifulde Stykke er Kilden til en Del af det her meddelte.

Ramus var en Mand af Middelhøide, mørk og med et alvorligt Udtryk; det eneste Portræt, der haves af ham, er malet i hans unge Aar, vistnok kort før hans Udenlandsreise.

Allerede 1813 omtaler han sin meget mislige Helbredstilstand, og med Aarene tiltog hans Svagelighed, især som Følge af den sørgelige Sygdom (Epilepsi), hvoraf han led; efter et Anfald af denne kunde han være saa medtagen, at han græd over Ubetydeligheder. Dette hængte sammen med hans hæftige Sind, der gjorde, at han var i bestandig Bevægelse. Under al denne Uro og midt i sit samvittighedsfulde Arbeide bortkaldtes han ved en pludselig Død den 11. Juli 1832 ved Ordrup, hvor han laa paa Landet. Han havde sat sig paa en Bænk og sendt sin Tjener ind i Huset; da fik han et Anfald af sin Sygdom, og man fandt ham liggende i Grøften aldeles hjælpeløs; kort efter at han var baaren ind, udaandede han.

Hans Begravelse paa Gjentofte Kirkegaard gav Anledning til et aparte Optrin mellem hans Svoger Baden og en Høiesteretsassessor, som vilde udtrykke sin Deltagelse for Baden; men denne, som ikke havde glemt, at Assessoren i sin Tid havde været med til at dømme ham fra Embede og Velfærd, forstod Uret og viste ham fra sig med vældige Ord, saa et for det øvrige Følge høist pinligt Skjænderi blev Resultatet af den utidige Kondolence.

Lystanlægene ved Randers og deres Historie.

Meddelt af Arkitekt **F. Uldall.**

Ved at læse Beretningen om Randers Byraadsmøde den 29. April f. A. undrede det mig, at der kunde herske Uvished om, hvornaar den Plantning ved denne By, som benævnes „Dronningens Have“ og „Marielund“ eller, som den nu kaldes, „Tøihushaven“, er anlagt, og jeg mener, at man kan komme Sagen adskilligt nærmere, end at „Plantningen altsaa er begyndt mellem 1804 og 1830“. Da Byens Plantager i denne Tid i det Hele blive meget omtalte paa Grund af den Tanke, der er kommen frem, at reise et Monument for de Mænd, hvis Fortjenester vi skylde Byens smukke Omgivelser, var det maaske netop det rette Øieblik til at trænge lidt nøiere ind i disse Forhold. Jeg omtaler da først og navnlig Tøihushaven, der er det ældste af Anlægene, og som ikke skriver sig fra Tiden mellem de ovennævnte Aar, men hvis Plantning er udført i Aarene 1803—5 [1]), medens Forberedelserne allerede maa være paabegyndte i 1802 [2]).

[1]) Jeg skylder Hr. Kammerherre, Amtmand Hoppe megen Tak for den særdeles Velvillie, med hvilken han har tilladt mig at gjøre Uddrag af de udførlige og interessante historiske Dokumenter, der findes i Randers Amts Arkiv angaaende Tøihushaven, fra den Tid den anlagdes til 1855 inkl.

[2]) At Stadfeldt ikke omtaler »Dronningens Have« i sin Beskrivelse over Randers fra 1804, er intet Bevis for, at Anlæget den Gang ei var paabegyndt. Manuskriptet til et saa betydeligt Arbeide kan have været færdigt nogen Tid, før det lykkedes Forfatteren at faa det i Trykken, eller maaske denne ikke den Gang har havt Tro til, at det ganske unge Anlæg vilde udvikle sig saa smukt, som det senere gjorde, og derfor med Forsæt ikke har omtalt det.

I 1801—2 var „Arsenalet"s Hovedbygning bleven opført, og en enkelt af de mindre Bygninger, som hører dertil, bærer Aarstallet 1805. Det var altsaa ganske naturligt, at man, saasnart Hovedbygningen var færdig, tog fat paa at pynte paa Omgivelserne, saa meget mere som disse, hvad vi senere skulle se, i høi Grad trængte dertil. Direktionen for „Nørre-Jyllands Arsenal", som det i Almindelighed den Gang kaldtes, bestod af den kommanderende General for Nørre-Jylland, Generallieutenant A. L. Moltke, Generalmajor Friboe og Kammerherre, Amtmand Fønss. Overtilsynet med „Dronningens Have" var overdraget den Førstnævnte; men da han boede i Aalborg, kunde han, som rimeligt var, ikke tage sig meget af Sagen, og det var derfor Kammerherre Fønss, som med meget virksom Bistand af Kancelliraad (senere Justitsraad), Toldkasserer Ludvig Holberg stod for Anlæget.

„Den forhen udyrkede og øde Plads", som Kammerherre Fønss i 1815 kalder det smukke Anlæg, som nu snart i et Aarhundrede har været til saa megen Glæde for Byens Folk og Fremmede, var indtil 1802 nærmest at kalde en Grusgrav, der eiedes af Kommunen. Arealet indeholdt 5 Tdr. Land, indbefattet den Plads, hvorpaa Bygningerne ligge. Til Haveanlæget aabnede man en Subskription, navnlig paa en dansk Oversættelse af Abts „Døden for Fædrelandet". Kgl. Raadmand Bendixsen, der i Følge sin Ansættelse som saadan i 1797 havde Kommunens Regnskabsvæsen og i 1801 tillige blev Herredsfoged og Skriver i Galten og Houlbjerg Herreder, overtog Regnskabet over „Dronningens Have", som han førte med pyntelig Omhu[1]). Subskriptionen paa „Døden for Fædrelandet" indbragte næppe store Summer[2]); thi som vi senere ville se, blev det nødvendigt, at dels Holberg, dels vistnok navnlig Fønss af egne Midler maatte bidrage betydeligt til

[1]) Det er vor forrige Amtmand, Hans Excellence Geheimekonferentsraad M. Rosenørn i Kjøbenhavn, der først har gjort mig opmærksom paa Bendixsens nævnte Virksomhed for Teihushaven, og jeg har tillige ham at takke for den særdeles Redebonhed, hvormed han, som er saa nøie kjendt med vor Bys Historie, har givet mig flere værdifulde Oplysninger til denne Afhandling.

[2]) Den 31. Aug. 1803 beløb Indtægten heraf sig til 156 Rdl., og senere nævnes denne Post ikke i de Regnskaber, der endnu ere opbevarede i Randers Amts Arkiv.

Anlæget. De Mænd, som iøvrigt vare virksomme for at skaffe Penge dertil, vare: Provst Brøchner i Raarup, Pastor Zartmann i Viborg og Raadmand Bruun i Fredericia.

Bendixsens ovennævnte Regnskab fra April 1803 til Juni 1806 forefindes endnu, og ved at gjennemgaa dette faar man forskjellige Oplysninger om Dronningens Have i dennes første Tilbliven, som ikke ville kunne findes andetsteds. Vi se da først, at der allerede i April 1803 opføres til Udgift 550 Rdl. 2 Mk. 15 Sk. som „Tid efter anden leveret Materialskriver Møller til Bestridelse af Udgifterne ved Plantageanlæget efter qvitteret Regning med Bilag", endvidere at Gartneren, som benyttedes i 1803, hed Haman og var fra Aarhus, samt at Kancelliraad Holberg udlagde Pengene for hans Logi og Kost her i Byen. Træerne bleve dels kjøbte af Haman, dels af Gartner Nic. Voetmann i Sønderborg og flere Andre. Den 20. Septbr. 1803 blev udbetalt til Skipper Hans Christensen for „et Norsk Træhuus"[1]) og 31 Tylter Lægter 71 Rdl. Selve Arbeidet ved Anlæget udførtes tildels af Artillerister for Betaling og under Tilsyn af Fyrværker Sivertsen. Det følgende Aar arbeidede Gartner Riisager der 6 Maaneder. Den fornødne Gjødning kjøbtes af flere af Byens Kjøbmænd. I 1805 omtales Springvandet, hvortil Kobbersmed Fasting leverede Kobberrørene. I dette Aar kjøbtes endnu en Del Træer, saaledes bl. A. for 45 Rdl. Lindetræer hos ovennævnte Gartner Voetmann. De herlige Linde, ved hvis skjønne Form og Skygge vi nu glæde os, have altsaa oprindelig slaaet Rod i Sønderjylland.

At dømme efter Regnskabet synes det, at Dronningens Have i alt Væsentligt har været anlagt og beplantet ved Udgangen af Aaret 1805, og Arbeidet havde indtil da medført en samlet Udgift af 2,248 Rdl. 4 Mk. 2 Sk. Adskillige af Byens Haandværkere havde havt deres Part af Fortjenesten ved Anbringelsen af Hegn og Bænke samt flere Monumenter osv. Inden Dronningens Have blev anlagt, eiede Justitsraad,

---

[1]) Denne lille Bygning, som endnu kan mindes af meget gamle Folk, stod i Anlægets sydøstlige Del, og havde næppe anden Bestemmelse end at være til Pynt og vel til derfra at nyde Udsigten over Gudenaaen og øvrige Omgivelser.

Borgmester Carøe en Have og nogle Lodder ud mod Aaen, det saakaldte „Rander Kjær". Disse Lodder udgjøre den sydøstlige Del af den nuværende Tøihushave. Kanalen, hvorpaa Kanonerne og Ammunitionen skulde føres til og fra Tøihuset, blev gravet gjennem Carøes Have, og han, der ikke modtog nogen Erstatning herfor, skjænkede ved Gavebrev af 20. August 1804 yderligere et Areal paa 10,176 □ Al. af sine nysnævnte Eiendomme til Tøihuset, som havde Brug derfor. Desuagtet vedblev Carøe dog at have Jord baade Øst og Vest for Kanalen. I en Erklæring af 17. Oktbr. 1818 til Randers Amt gjør han opmærksom paa de Offre, som han frivillig har bragt for at hidføre denne Ordning, og paa de „betydelige Tab", som den har paaført ham. At det har været ham meget ubekvemt, at hans oprindelige Eiendom af Kanalen blev delt i en østre og vestre Del, er indlysende, og der opstod nu vanskelige Forhold med Kjørsel til og fra Eiendommen, som senere gav Anledning til temmelig langvarige Forhandlinger mellem Carøe, Kammerherre Fønss, Generallieutenant Moltke og de eligerede Borgere m. Fl. Carøe udbad sig nemlig i Skrivelse af 30. August 1804, at der skulde gives ham et Revers for visse Vilkaars Opfyldelse i Henseende til Hegn og Kjørsel m. v. Han vilde saaledes blandt Andet forbeholde baade sig selv og Peter Fabech Fisker, som eiede det udenfor Eiendommen og videre beliggende Fiskeri med de i Aaen værende Holme, Ret til paa alle Aarstider at kjøre omkring Kanalen op ad den til Tøihuset anlagte Chaussé og derfra til Landeveien. Peter Fabech skulde have Tilladelse til at stakke det Hø, som han avlede paa Engene og Holmene i Aaen, paa det Jordsmon, som afstodes til Tøihuset osv. Carøe solgte imidlertid snart sin ovennævnte Eng til Peter Fabech „for en meget ubetydelig Penge". Generallieutenant Moltke var strax meget venlig stemt med Hensyn til Carøes Betingelser; men man fandt senere, at det var uheldigt, at der var privat Ret til Kjørsel Syd for Arsenalet, hvilket førte til, at Generalen forlangte et Stykke Jord paa 8 Al. Bredde afstaaet af Byen til en „ny Vei langs med Pallisade-Hegnet østen for Krudt-Taarnet fra Landeveien af". Magistratens Skrivelse til Kammerherre Fønss angaaende denne Sag er af 29. Septbr. 1808, og lød meget

imødekommende. Det hedder heri bl. A.: „Det kan ikke nægtes, at denne Hauge, som er beæret med vores allernaadigste Dronnings Navn og kaldes Marielund, er anlagt med god Smag, og de der plantede Træer trives got og staae i en frodig Grøde, saa at de nu allerede begynder at give en fornøyelig og ved sine passende Afvexlinger ret tillokkende Spadserefart, hvilket med Tiiden maa blive bedre, naar Anlægget fremdeles vedbliver at vorde opelsket. Vi nære derfor eens Ønske med den for det almindelige Bedste saa hengivne og Nidkiære Lands-Patriot Hans Excellence Hr. Generalen, at dette skiønne Anlæg maatte blive fredet; men saalænge Kiøre-Vej skal gaae igiennem Haugen, ville dette ikke fuldeligen kunde opnaaes."

I Febr. 1809 var Veien afpælet, og Kammerherre Fønss affordrede da Etatsraad Carøe en Deklaration for, at han ganske frafaldt „den Ret, som han forhen havde forbeholdt sig og Hr. Fabech Fisker og efterkommende Eiere af Jorder, Enge og Fiskeri sønden Arsenalets Grund til Kjørsel igjennem Dronningens Have og Jyllands Arsenals Eiendomme".

Den 9. August 1809 skrev Kong Frederik den Sjette til Kammerherre Fønss og overdrog ham Overopsynet med „Dronningens Hauge Marielund ved Randers", ligesom Kongen det følgende Aar paalagde ham at have Tilsyn med Kanalens Vedligeholdelse.

Det kneb i disse Aar for Kammerherre Fønss at klare Anlægets Udgifter med dets faa Indtægter, og den 11. Septbr. 1810 ansøgte han derfor Kongen om, at det paa Grund af, at Havens visse aarlige Indtægter kun udgjorde 40 Rdl., maatte tillades, at det Overskud, der blev af den Sum, som var anvist til Tøihusbygningen, maatte benyttes til Marielunds Vedligeholdelse.

Den 20. Novbr. s. A. meddelte „det Kongelige General Commissariats Collegio" Kammerherre Fønss Kongens Resolution, der lød paa, at den Beholdning af ca. 2933 Rdl. 79 Sk., der var tilovers dels af de til Tøihusets Opførelse anviste Summer, dels af frivillige Bidrag „kan successive anvendes dels til derværende Kanals Opmudring og Vedligeholdelse, og dels til at vedligeholde og forskiønne Haugen, Alt paa den Maade, som Collegiet finder meest passende".

De ovenfor omtalte 40 Rdl. bleve aarlig udbetalte, i ethvert Tilfælde indtil 1809, da Justitsraad Holbergs Kvittering af 29. April 1810 for Beløbet endnu forefindes, men Summen synes kun at være opkrævet i Begyndelsen af Kammerherre Fønss' Embedstid, og Eftermanden, Kammerherre Stemann, vidste Intet om denne Sag, der senere gav Anledning til Efterforskninger og megen Brevvexling. Kammerherre, Amtmand Lorentz omtaler i en Skrivelse af 20. Januar 1834, at der existerede „et Sagn", som fortalte, at Kong Frederik den Sjette som Kronprinds under sit Ophold i Kiel skulde have skjænket 1000 Rdl. til Marielund, og at de 40 Rdl., som aarlig udbetaltes, vare Renterne deraf. Ved Kongens Nærværelse i Randers den 16. Juni 1834 gav han Lorentz mundtlig Ordre til at indsende Indberetning om Dronningens Haves Pengesager, og denne Indberetning, som er dateret den 30. s. M., lyder meget bedrøvelig, idet den dels oplyser, at det Kgl. General Kommissariats Kollegium paa L.s Forespørgsel havde svaret, at af den ovennævnte Sum, 2933 Rdl. 79 Sk., „ingen videre Beholdning haves", og at disse Penge altsaa „maae i saa Henseende ansees aldeles tabte", dels meddeler „at den til samme Øiemed af Deres Majestæt aarligen tilstaaede Sum af 40 Rdl. ikke i 25 Aar af Vedkommende er bleven rekvireret" osv. L. indstillede da, at den aarlige Understøttelse maatte forøges til 80 Rdl., hvormed han formodede, at en Gartners Lønning og Havens Vedligeholdelse vilde kunne bestrides uden videre Tilskud, eller at Kongen i modsat Fald vilde tillade, at der en Gang for alle udbetaltes et Par Huudrede Rdl. af hin opkrævede Sum. Kongen bevilgede de ansøgte 200 Rdl., og fra 1834 bleve de 40 Rdl. atter paany aarlig udbetalte af det militære Fond paa Amtmandens Rekvisition.

I Foraaret 1810 forlod Holberg Randers, hvad der fremgaar af et Brev, han den 2. Juni i det nævnte Aar tilskriver Kammerherre Fønss fra Kjøbenhavn, og i hvis Slutning han siger: „Aldrig kan jeg forglemme de mange Prøver, Deres Høivelbaarenhed saa ædelmodigen har skjænket mig paa Deres Bevaagenhed og Yndest, som jeg udbeder mig fremdeles lige ædelmodigen opbevaret." Sandsynligheden taler altsaa for, at den nedennævnte Konrektor Volckersen strax

har afløst Holberg i dennes Virksomhed til Bedste for Dronningens Have, idet V.s Navn nu kun findes nævnt i Forbindelse med denne i det ene Aar 1812.

Af de gamle „Randers Amts Avis"er fra Aarhundredets Begyndelse har jeg samlet en Del Uddrag, som, da de ere skrevne af de Mænd, der havde Opsynet med selve „Dronningens Have" eller Marielund, kunne staa som historiske Data.

Dette Blad begyndte at udkomme i 1810, og allerede den 5. Mai 1812 finde vi en Beretning om „Marielund" i følgende Bekjendtgjørelse: „At Undertegnede er flyttet fra Christineberg til lille Voldgade Nr. 558, giver jeg mig herved den Ære at melde for Vedkommende, som maatte have Noget med mig at afgjøre. Tillige skulde jeg ikke undlade at bekjendtgjøre, at Indgangen til Marielund er aaben fra førstkommende Søndag for Dem, som hertil have faaet Adgangsrettighed, igjennem den sædvanlige Dør i Dalen ved Reberbanen. Al anden Nedgang enten fra Arsenalet eller Vagten gjælder kuns for Familierne paa Arsenalet og dem, som dertil have et specielt Tegn. De, som for dette Aar ikke ønske sig Adgang, men som dog have faaet Nøgler i Fjor eller forrige Aar, ville behage at tilbagelevere mig Samme mod Erstatning, da de dog ikke vil bekomme Beholderne til nogen Nytte. Volckersen."

„Christineberg", hvor Volckersen boede indtil Mai 1812, laa „ved Østerport" og var den Eiendom, som han kjøbte af Holberg i 1810, og hvor Amtmandsboligen senere byggedes (i 1828). Det var Holberg, der anlagde den øvre smukke Have paa Bakken i de første Aar af Aarhundredet. Han begravede sin Hustru i selve Haven „ved Fjeldets Fod" lige overfor den Møllerske Familiestiftelse (nu Arkitekt Olivarius' Eiendom). I Kjøbekontrakten, som oprettedes med Volckersen, bestemtes udtrykkeligt, at „den mig saa kjære Grav" skulde fredlyses. Ikke desto mindre er ethvert Spor af den forlængst forsvundet. Volckersen[1]) var Konrektor ved den herværende

[1]) Frederik Volckersen, født i Tønning den 10. Mai 1775, blev Student 1793, Cand. theol. 1804, Overlærer ved Randers lærde Skole 1806 og Sognepræst til Nysted og Herridslev paa Lolland 1812, hvor hans Fader tidligere havde været Præst indtil 1785. F. V. døde den 15. Jan. 1817 »af Tæring og Næringssorg«. Se Wibergs Præstehistorie, 2det Bind, Side 490.

Latinskole, hvilket Byfoged Neckelmann siger i sit Avertissement af 11. Mai 1812, da han nylig var flyttet ind i den af V. før beboede Leilighed. Samme Aar blev V. Præst, idet han nævnes som saadan i Kammerherre Fønss' nedenfor anførte Brev til Schaldemose.

Af Volckersens Bekjendtgjørelse se vi altsaa, at Fønss havde overdraget denne, hvad man kalder de løbende Forretninger eller det daglige Tilsyn. Endvidere fremgaar det tydeligt af V.s Ord, at Marielund i 1812 ingenlunde var noget ganske Nyt, men tværtimod allerede et Anlæg, som Byens Folk med særlig Tilladelse kunde faa Adgang til og glæde sig over, naar de meldte sig for at modtage Nøgle til „den sædvanlige Dør i Dalen ved Reberbanen[1])". Denne Dør, som længe vedblev at være aflaaset, fandtes ved den vestre Ende af Tøihushaven, altsaa vel lidt Nordost for Sagfører Poulsens nuværende Villa. Saavidt vides, fjernedes Laagen først omtrent 1835, men i Amtmand Stemanns Tid blev det forsømt at lukke den. Den Gang stod der temmelig høie Graner indenfor denne, ligesom uden Tvivl en ikke ringe Del af Træbestanden oprindelig var Fyr og Gran, som efterhaanden afløstes af Løvtræer. Hovedgangene i Anlæget vare i Aarhundredets Begyndelse i alt Væsentligt de samme som nu.

Da Volckersen ikke længere kunde have med „Dronningens Have" at gjøre, anmodede Kammerherre Fønss den 7. Septbr. 1812 Schaldemose om at paatage sig det daglige Tilsyn, hvori denne indvilligede.

I et meget forbindtligt Brev af 14. s. M. takkede Fønss Schaldemose, fordi han vilde paatage sig Opsynet, og meddelte ham forskjellige Instruktioner.

I 1813 byggede Schaldemose for egen Regning et lille Skænkehus af Træ i Dronningens Have ved Kanalens Indmunding. Tanken var vistnok, at Folk, der havde badet eller fisket i Aaen, skulde seile derop for at indtage en Forfriskning[2]). Samme Aar var Mads Høeberg „Gartner i Dron-

[1]) Denne sidste laa langs neden under Skrænten, som senere beplantedes af daværende Lieutenant Faber.

[2]) I Sommeren 1854 benyttedes den lille Bygning sidste Gang, og det fremgaar tydeligt af den om samme førte Brevvexling, at Beværtningen her just ikke var videre vel set af Tøihushavens Bestyrelse, der lod Bygningen nedbryde.

ningens Have". Han druknede det Aar i en Brønd, der skred sammen om ham.

Fra 1815 have vi en udførlig Beretning om Tøihushaven, underskreven med Kammerherre, Amtmand Fønss' Navn. Den lyder saaledes:

Hendes Majestæt Dronningens Have Marienlund ved Randers er anlagt paa en forhen udyrket og øde henliggende Plads. Hensigten med dens Anlæg er, at Randers Bys Indvaanere kunne erholde en behagelig med Træer beplantet Spadseregang, som forhen savnedes.

Anlæget blev begyndt i 1802. For dets Tilværelse maa man fornemmelig takke Hr. Justitsraad Holberg[1]), hvis Smag, Gavnelyst og utrættelige Arbeidsomhed — ja endog Bekostning — har bevirket dets heldige Fremvæxt.

Marielund staar aldeles ikke i nogen Forbindelse med det Militære eller med Tøihuset. De hertil Henhørende have kun Ret til at fare de dem anviste Veie til Arsenalet, Kanalen og Krudttaarnet. Den Høistkommanderende ved Tøihuset og Tøihuuslieutenanten har man forsynet med særskilte Haver, og det i Marielund faldende Græs er [dem] indtil videre overladt, for ydermere at anbefale Anlægget i deres Yndest og Omhu.

Overopsigten over Marielund og Bestyrelsen af, hvad der vedkommer samme og Kanalen, har Hans Kongelige Majestæt betroet mig, siden den Tid Hans Excellence General Moltke forlod Jylland. Kanalen vedligeholdes for Kongens Regning; men til Havens Vedligeholdelse og Forbedring haves ingen anden Indtægt end omtrent 100 Rbdlr. Rente af udestaaende Kapitaler, og hvad der indkommer ved den Afgift, som erlægges for de Nøgler til Haven, hvormed Vedkommende forsynes. Resten, ja endog det meste af, hvad Anlægget kostede, har jeg selv betalt.

[1]) Holberg var født paa Sjælland, blev Student i sit 22de Aar, var i 2 Aar Skuespiller ved det kgl. Theater, ansattes ved Toldfaget i Horsens, kom i 1796 som »Tolder« til Randers, hvor han forblev til 1810, og døde i Aarhus den 1. Mai 1824 som afskediget i en Alder af 77 Aar. »Han var en Gudsøn af vor udødelige Holberg«, hos hvem hans Fader var Forvalter. Baron Holberg havde tilladt, at L. H. opkaldtes efter ham. (Se Fr. Thaarups »Fædrenelandsk Nekrolog«, S. 302, og de Notitser, som Kancelliraad Olsen har skrevet i det Exemplar af Stadfeldts Beskrivelse, som jeg eier.)

Efter saaledes at have offeutlig kundgjort min Authoritet over og Forbindelse med Marielund og derved værende Kanal, fastsættes herved i Henseende til sammes Afbenyttelse for denne Sommer følgende Bestemmelser:

1.

Alle og enhver uden Undtagelse er det tilladt at gaa i Dronningens Have Marielund hver Torsdag og Fredag Eftermiddag fra Kl. 1 til Kl. 6; men kuns igjennem Laagen ved Vagten[1]) er Indgang for dem, der ikke ere forsynede med Nøgel. Denne Adgang til Haven nydes uden Betaling; men det paasees, at ingen kommer der uden at være efter sin Stand renlig og sømmelig paaklædt. Hvo, der vil, kan efter Behag nedlægge sin Gave i en ved denne Indgang anbragt Bøsse for de Fattige.

2.

Nøgler til Hoveddøren ved Reberbanen kan bekommes hos Hr. Schaldemose hver Formiddag fra 10 til 12 i denne Uge mod Betaling af 2 Rbd. S. V. Hvo, som har forskaffet sig en saadan Nøgel, har til alle Tider i Sommer fri Adgang til Haven. Disse Nøgler kunne bekommes af Embedsmændene i alle Stænder, Borgere samt Haandværkere og deres Svende. Nøglen maa benyttes af Husfaderen, hans Kone og voxne Børn, som og kan medtage Fruentimmer; men Nøglen maa ikke udlaanes til andre Mandspersoner enten i Huset eller i Byen; derimod kan enhver Udenbyes medtages.

3.

Børn maa aldeles ikke uden under deres Forældres eller Læreres Opsigt komme i Haven. Disse, hvad enten de ere

---

[1]) Sandstenspillerne ved denne Laage stod endnu de første Aar, jeg var her i Bauders. De preussiske Soldater havde i 1864 benyttet de Blykugler, hvormed Pillernes Top var forsynet, som Angrebspunkt ved deres private Øvelse i Bajonetfægtning, hvoraf de bar meget tydelige Spor. Da Gangstien omlagdes paa dette Sted i 1882, nedbrødes Pillerne; men Vagtbygningen findes jo endnu, saa Enhver vil let være orienteret i, hvor den omtalte Laage i sin Tid var anbragt.

Indvaanere i Byen, eller bebo de til Tøihuset hørende Bygninger, staa til Ansvar for, at deres Børn ikke afplukke Blomster eller Blade, eller gaa udenfor de anlagte Gange eller begaa nogensomhelst Uorden."

De følgende Paragrafer indeholde Forbud mod at tage Hunde med i Haven, mod Fiskeri i Kanalen o. s. v.

„Sluttelig anmodes alle og enhver om at vaage over, at Intet Marielund vedkommende bliver i nogen Maade beskadiget. Med de ubehageligste Følelser har jeg selv saavel som flere af dette Anlægs Venner været Vidner til, at aldeles uberettigede Personer have benyttet sig af Haven med en Frihed, som om det var deres Eiendom, ja at man som Voldsmænd har bestormet den ved at bryde over Plankeværk og Hegn. At forebygge gjentagne Voldsomheder af saadan Art er Hovedøiemedet af denne Kundgjørelse. Maatte den tillige vække Agtelse for et Anlæg, hvis blotte Navn maa gjøre det kjært for enhver Eftertænksom, og hvis Bestemmelse er Byens Ziir og Medborgeres Opmuntring og Vederqvægelse! Dette ville samtlige Byens Indvaanere tage i Betænkning; og jeg tør da ikke tvivle paa, at de jo alle ville tage Marielund under deres særdeles Beskyttelse.

Randers den 15de Mai 1815.

P. S. Fønss."

Som det vil ses hos Stadfeldt, havde han just ikke megen Tillid til Kanalens Hensigtsmæssighed, og Fremtiden gav Bekræftelse paa hans Tvivl. Regnskabet fra 1812—1817, som endnu opbevares, udviser, at det var betydelige Beløb, som i disse Aar medgik til Opmudring, Bolværkets Istandsættelse m. v., saaledes navnlig i 1813, ialt 645 Rdl. 5 Mk. og i 1817: 318 Rdl. 3 Mk. Niels Ditlevsen, som var „Mudder Maschinens Førere og Styrere", fik en Dagløn af 3 Rdl. og hans Hjælpere hver 2 Rdl. 3 Mk. I 1827 var Bolværket omkring Kanalen saa raadent, at der maatte ske en større Forandring, til hvilken Ingeniør-Korpset gjorde Forslag, som bifaldtes af Kongen. Bolværket skulde borttages, og Jorddosseringer anbringes, et nyt Bolværk skulde opsættes ved Kanalens Munding, „hvor Grunden er fast" (?), hvorved man vilde vinde, at dette kom nærmere Strømmen, hvortil en Rende kunde udmudres i

110 Favnes Længde, $4^1/_2$ Favnes Bredde og 7 Fods Dybde o. s. v. I 1851 var Kanalen endnu i Brug, idet der i det Efteraar kunde gaa en lille Jagt derop, som indladede nogle Kanoner. Disse vare under den første slesvigske Krig blevne nedgravede i den saakaldte „Thehave", et tildels særlig indhegnet Parti af Tøihushaven, som laa bagved Marketenderiet, der var tæt ved Vagten. De største af Kanonerne bleve dog førte ned til Havnen og indladede der. Snart efter groede Kanalen saaledes til, at den ikke længere kunde benyttes. I de senere af de Aar, at Resterne af den endnu vare til, dannedes der en Kaninø i den. Denne Ø omtales i Snedker N. Schmidts Regning for Juli 1840, da han forhøiede samme ligesom „den lille Anne Ø" (ɔ: Ande-Ø), hvilken sidste desuden blev flyttet. Den nævnte Regning er et i flere Retninger mærkeligt Dokument, hvis sidste Post f. Ex. lyder: „for Skibet at En og udsætte i Kanalen og leie af Samme 4 Mk." Formodentlig gjemmer Bekostningen ved Leie af Baaden, hvori Snedkeren roede ud til Øerne, sig under de noget mystiske Ord. Man begyndte altsaa at fylde Kanalen, og da den gamle Cikoriefabrik i Fabrikstræde brændte i 1863, benyttede man Affaldet til saa at sige ganske at udslette dens sidste Spor[1]). Stedet, hvor Indløbet har været, kjendes dog endnu. I 1817 opgav Schaldemose sin Virksomhed ved Dronningens Have. Hvad der var Grunden, har jeg intet Sted kunnet finde noget aldeles sikkert om, dog formoder jeg, at han allerede da har modtaget en Ansættelse paa Clausholm; thi den 24. April 1821 opholder han sig dér, som det synes af hans Brev til Prokurator Hald, til Stadighed, og paa en Konvolut af et Brev fra disse Aar har jeg fundet Udskriften „Velædle Hr. Forvalter Schaldemose paa Clausholm pr. Randers", hvilket sidste jo ikke lader nogen Tvivl. Det fremgaar ogsaa, at Gartner Jens Lem, der forhen vistnok kun var Havekarl, er avanceret betydeligt ved Schaldemoses Bortreise, saa at han nu var Manden i Haven i 11 Aar under Amtmandens Overledelse; men som

---

[1]) Disse og flere vigtige Oplysninger har jeg Hr. Gartner Søren Sørensen at takke for, som er født her i Randers 1816 (hvor hans Fader ogsaa havde sit Erhverv af Blomsterne, og som i Aarene 1851—56 var Gartner ved Tøihushaven.

vi senere skulle se, vendte S. da atter tilbage til sin gamle Post og fik forøget Indflydelse paa Styrelsen af Anlæget.

Skulde Nogen ønske at sætte sig nøiere ind i, hvorledes Tøihushaven saa ud i Aarhundredets Begyndelse, skal jeg meget anbefale ham at læse „Maries Lund“, et poetisk Maleri af J. Olavius, der udkom 1817, og hvis 2det Titelblad lyder: „Randers By, under hvis Ægide Lunden blomstrer, helliges disse Blade.“ Maaske Ingen her i Byen eier Bogen, og det Exemplar, jeg har liggende for mig, tilhører Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn. Til en Prøve skal jeg meddele de første tre Vers, der lyde:

Hvad stander hist i Dnggens blanke Draabe?
Med Saphirkronen paa det gyldne Haar:
Aurora smykket i sin Purpurkaabe,
Hun Nattens Chaos vifter fra vor Jord;
Vær hilset Eos! paa din høie Throne,
Dit Guld dn gyde huldt i Harpens Tone.

Du søde Egn! I nydelige Dale!
Hvor Konsten vandrer ved Naturens Arm;
Du grønne Hei! I smaa Syrenesale!
Indhugne i en stenet Bankes Barm;
Hvor Navnet[1]) Holberg staar i grønne Tinde,
Hver Sommer skjænker ham et Blomsterminde.

Vær hilset! hilset Aaens Siv og Kande!
Du Markens frie, muntre Melodi!
Du Kirke speilende dit Spir i Vande,
I Grunden af det høie Maleri;
Dog Læser! gak og se det skjønne Skue,
Thi, Harpen mangler Lyd og Skjalden Lue. —

Lad os nu ogsaa antage, at Digteren har malet „Maries Lund“ med lidt for rige Farver, saa er det dog klart, at det Anlæg, han beskriver i sin Bog i 1817, ikke er plantet henimod 1830!

Flere af den lille Bogs Vers bringe os historiske Oplysninger, som maaske ikke let ville findes andet Steds. Dette er saaledes Tilfældet med det følgende:

[1]) »Justitsraad Holberg, som bestyrede Lundens første Anlæg.«

En enlig Gran staar mørk, som selve Sorgen,
Blandt lyse Stammer, paa en hævet Grav,
En Kriger ligger ved dens Rod forborgen,
Og Fugle synge ved hans brudte Stav;
Lyksalig den, der sødt som han kan ligge,
Ved Fuglesang i Ly af Gran og Hægge.« —

En Note oplyser, at Talen er om Generalmajor Friboe. Hans Grav er Syd for Tøihusets Hovedbygning, nær ind imod den beplantede Skrænt i den lille Runddel, ved hvis Indgang staar et Par Linde, og som iøvrigt er omgiven af Kastanietræer. En Bænk staar her, og Musiken pleiede at spille paa dette Sted. Jeg har fundet Graven nævnt endnu i 1840 i Schaldemoses Regnskab; men alle Spor af den ere nu forlængst forsvundne. At Generalmajor Friboe var Medlem af Direktionen for Nørre-Jyllands Arsenal har vel været den nærmeste Grund til, at han fik sin Grav i Tøihushaven. (Sammenlign „Fædrenelandsk Nekrolog" af Fr. Thaarup, Side 288). Først i den senere Tid har jeg vidst, at Christian Wildenradt Friboe, der var født omtrent 1732 og døde den 8. April 1806 her i Randers, ligger begravet i Tøihushaven, og han fortjener dog at mindes; thi han „var en hæderlig og retsindig Mand og dygtig Officer; det af ham kommanderede Regiment[1]) fremhæves gjentagne Gange af Kronprinsen som værende i fortrinlig Orden." [2]).

I et andet Vers omtales „en Kjæmpestøtte fra Oldtiden". Hermed kan kun menes den ene af de tvende Granitsøiler, som endnu staa i Tøihushaven. Disse, der oprindelig skulle have hørt til det gamle Essenbæk Kloster, og gaa tilbage til det 12. Aarhundrede, ere paa Grund af deres Kapitælers Form meget sjeldne her i Jylland. Efterat Klostret var nedlagt, lod Fru Anna Krabbe, Jacob Bjørns Hustru, dem føre til Stenalt og lod der indhugge sine Forbogstaver F A K og Aarstallet 1589 samt sit Vaaben paa dem. At just hun vilde lade sligt udføre, passer særdeles godt med Omtalen af hende, der er bekjendt som en af Danmarks lærdeste Damer og navnlig for sin Omhu for gamle danske Visers og historiske Minders Be-

[1]) Det jydske Regiments lette Dragoner, hvis Chef han blev 1797.
[2]) Ifølge »Biografisk Lexikon« af C. F. Bricka, 5. Bind, S. 391—392.

varelse[1]). I dette Aarhundredes Begyndelse, da Tøihushaven var anlagt, førtes Granitsøilerne, hvis Fodstykker jo desværre mangle, paa Slæde over Isen fra Stenalt hertil og opstilledes; men uden at der herved gjorde sig gjældende nogen Forstaaelse af deres Karakter og Betydning. Man vil kunne begribe, at jeg har en ganske særlig Forkjærlighed for de 2 gamle Søiler, fordi jeg daterer min Virksomhed her i Jylland paa Arkæologiens Omraade fra mit Bekjendtskab med dem, idet jeg første Gang hørte Ordet „Tøihushaven" nævne i Forbindelse med Søilerne, da Worsaae, dengang jeg for 31 Aar siden reiste hertil, bad mig virke for, at de fik en passende Anbringelse. Den 22. Mai 1871 bevilgede Randers Byraad enstemmigt Pengene til Søilernes Opstilling, og efter forskjellige Omskiftelser i Aarhundredernes Løb faa de forhaabentlig Lov til at staa (i Modsætning til forhen) med Hovedet opad, da de nu høre til „de fredede Mindesmærker."

Vi have ovenfor set, hvorledes Kammerherre, Amtmand Fønss i 1815 gjorde rede for sin Virksomhed med Hensyn til „Dronningens Have"; men Digteren offrer ham ogsaa et Par Vers, af hvilke det første lyder:

En Kildes Raslen vækker mig af Drømme,
Jeg iler efter kjære, kjendte Lyd,
Dens Indskrift siger: vil Du rigtig tømme
Dit Livets Bæger, maadeholden nyd;
En[2]) Ædlings Navn paa Kildens Fronte prunker.
Hans Daad kun svagt kan prise mine Funker.«

Naar Digteren slutter det følgende Vers med Ordene:

»I Brødres Navn jeg vil et Ønske yde,
Som Kildens Sølv saa gid hans Dage flyde!«

kom Fønss's sidste Leveaar til at danne en sørgelig Modsætning hertil.

Olavius omtaler ogsaa General Moltkes Mindestøtte, som nu staar i Runddelen ved Tøihushavens vestre Indgang. Den-

[1]) Traps Beskr. af Kongeriget Danmark, 2. Udg., 5. Del, Side 589. Hun døde 1618.

[2]) Hr. Kammerherre Amtmand og Ridder de Fønss, hvis Omhu og Opofrelse Lunden skylder sin Vedligeholdelse.

gang havde den imidlertid en anden Plads end nu, og stod „tæt ved alfar Vei af hugne Sten, hvor Volden hist sig høiner", nemlig paa Banken vest for Krudttaarnet. Moltke var jo, som før nævnt, kommanderende General i Jylland, og Støtten skal minde

»Om Hoitidsdagen[1]), da Neptuni Drenge
Jog Britten bort fra lille danske Vænge.«

At Dronningen fik sit Vers i Bogen ligesaavel som sit Monument i Haven[2]), behøver jeg neppe at nævne. Dette Monument omtales i Beretningen i „Randers Amts Avis" om Kong Frederik den Sjettes Besøg i Randers den 15. og 16. Juni 1824. Det hedder herom: „Om Aftenen var hele Byen og Dronningens Hauge paa det skjønneste illumineret, sidste med utallige coulørte Lamper og Begkrandse, der tog sig overordentlig skjønt ud imellem det grønne Buskats. Hs. Majestæt havde den Naade at glæde Folket, der i overordentlig Mængde var strømmet herud, med sin Nærværelse. Ved Indtrædelsen i Haugen blev Allerhøistsamme, i den Runddel, der omgiver Dronningens Støtte (der i denne Anledning ogsaa var smukt illumineret) modtaget af et Kor af festligklædte Damer og Herrer, som akkompagnerede af Borgervæbningens Musik afsang en Sang, der ved en lille Pige blev Hs. Majestæt overrakt".

Kong Frederik den 6. kom fra 1824—1836 næsten hvert Aar om Sommeren til Randers og sædvanlig i de samme Dage fra 15.—17. Juni. Ved en slig Leilighed besøgte Kongen atter Marielund, hvor der var foranstaltet en Fest og opreist en Dansesalon til Folks Fornøielse. Til al Uheld gik der fra Papirslygterne Ild i Salonen, og Ballet maatte ophøre[3]). Endel

---

[1]) Den 2. April 1801.

[2]) Dette stod i Runddelen paa samme Plads, hvor Moltkes Monument nu findes. Dronningens Støtte var omgivet af Jernkjæder og desuden af en Kreds af Rønnebærtræer.

[3]) Nu afdøde Madam Carlsen i Haandværkerstiftelsen, som jeg besøgte, da hun var 101 Aar gammel, bad jeg fortælle mig Noget fra gammel Tid her i Randers, og hun tog da strax fat paa denne Begivenhed: »Kan De ikke huske, at Kronprinsen dansede med Jordemoderens Datter, og at der gik Ild i hinner Hat?« »Kronprinsen« var nu imidlertid ikke, som man skulde tro, den virkelige Tronfølger, men derimod den

af de omstaaende Træer beskadiges af Ilden. Jeg meddeler disse Begivenheder, for at man heraf kan se, at saadanne Folkefester, der nu altid holdes paa Skovbakken, allerede kunde feires saa tidligt i Marielund som i 1824.

Ved Skrivelse af den 14. Marts 1821 overdrog Kongen den nye Amtmand v. Stemann Overtilsynet med Dronningens Have.

Fra Kammerherre, Amtmand v. Stemanns Embedstid (1821—1827)[1]) forefindes, saavidt mig bekjendt, næsten ingen Dokumenter vedrørende Dronningens Have i Amtets Arkiv, og Efterretningerne, som vi i det Hele have om Anlæget i disse Aar, ere derfor kun sparsomme. Imidlertid vides det, at Kammerherreinde v. Stemann selv plantede, saaede og vandede Blomsterne i Havens tildels i Blomsterkurve optagne Anlæg. Kjendelig er det dog, at Haven i disse Aar har lidt meget under den ovenfor nævnte Pengemangel, saa Schaldemose var meget misfornøiet med Tilstanden, da han i 1828 efter Kammerherre, Amtmand Lorentz's[2]) Anmodning atter overtog det daglige Tilsyn. Ved Stemanns Afreise tog Lorentz sig nemlig foreløbig af Sagen, og ved Skrivelse af 12. Novbr. s. A. udnævnte Kongen ham til øverste Tilsynshavende med Dronningens Have, ligesom denne Post havde været betroet Amtmanden i Stemanns Tid.

Schaldemose var dengang en duelig, energisk og vistnok forholdsvis dannet Mand, om hvilket sidste hans Haandskrift og tildels gode Skrivemaade bærer Vidnesbyrd. At han skrev temmelig mange Verber og Adjektiver med store Bogstaver, var nok i de Tider kun at regne for Smaating, og saavidt jeg har kunnet, har jeg i denne Afhandling pyntet lidt paa slige Mangler, naar jeg anfører hans egne Ord. Af gamle Folk, der have kjendt ham, skildres han som en godmodig Mand, der aldrig saas i daarligt Selskab, men mest kom sammen med Garnisonens Officerer, med hvilke

---

senere Kong Frederik VII, der gjentagne Gange ledsagede Kongen paa sine Reiser her i Jylland. Jeg var imidlertid lovlig undskyldt for at hnske Begivenheden, da jeg endnn ikke var født dengang.

[1]) Stemann, der altsaa kun var her i forholdsvis kort Tid, blev den 17. Febr. 1827 nduævnt til Amtmand over Sorø Amt.

[2]) Lorentz var bleven udnævnt til Amtmand over Randers Amt den 5 April 1827.

han spiste sin Middagsmad hos Madam Rydell, da han var ugift. At Gjæstgiverenken som Regel gav den fattige Schaldemose Maden uden Betaling, forstyrrede ikke det gode Forhold. Da han i 1828 med megen Iver tog fat paa den ham stillede langtfra lette Opgave, var hans første Skridt at skrive et Brev til Kammerherre v. Lorentz, hvori han siger, at Haven har tabt sig saa meget i den senere Tid og erklærer sig villig til paa Grund af, at den for Tiden ingen væsentlige Indtægter har, foreløbig at vedligeholde den uden anden Løn end fri Bolig. Schaldemose foreslaar endvidere flere Forbedringer, saaledes Anlæget af en Planteskole paa det i sin Tid af Etatsraad Carøe skjænkede Stykke Jord langs Kanalens østre Side, Regulering af Hegn m. v. Alt tidligere var det bestemt, at et andet Terræn skulde indtages til Planteskole. Han indstiller ogsaa, at en Protokol skal forfærdiges, hvori der skal indføres Alt, hvad der angaar Anlæget. I Schaldemoses Skrivelse hedder det ogsaa:

„Vel har Jens Lem fra 1817 til afvigte Aars Udgang, altsaa i 11 Aar, efter egen Tilstaaelse oppebaaret over 1200 Rbd., foruden at han i de senere Aar har havt fri Bolig, altsaa mere end hvad han ved sin Antagelse af mig blev tilstaaet maanedlig, der var 8 Rbd. 2 Mk. Men da han nu til næste Flyttetid skal fraflytte sin hidtil havte Bolig, han altsaa skal se sig om en anden Leilighed, beder ieg: At Jens Lem uagtet han vel næppe kan tilegne sig nogen Fortjeneste for den Maade, hvorpaa han i den senere Tid har passet Haugen, og paaset Orden i samme, dog maa skjænkes 30 Rbd. til Husleje for et Aar, hvoraf det Halve betales ham strax til at Leje for og Resten naar han flytter."

Forslaget blev i alt Væsentligt approberet af Amtmanden. Efter Schaldemoses Ønske optoges den 19. Aug. 1828 et Skjøn over den Tilstand, hvori Dronningens Haves Monumenter og Indhegning m. v. befandt sig. De af Retten udmeldte Skjønsmænd vare Murmester Peter Nørlem og Snedker Lars Møller. Skjønsmændene bekræftede i det Hele Schaldemoses Udsagn. Havens Monumenter behøvede for Størstedelen Udbedring, hvad der saaledes i høi Grad gjaldt om „Granitstøtten til Minde om Fædrenelandets Forsvarere", der, som før nævnt den Gang stod paa Banken vest for Krudttaarnet, Granit-

trappen, som førte op til Monumentet[1]), maatte omlægges og et Par Stenløver ved denne „vare saa forhuggede i Hovederne, at de vare halvt borte.“ Det nævnes, at „Støtten lige for Kanalen, hvilken bestod af Sandsten, stod godt; men dens Indskrift var udslettet, og den var bekradset med Navne, og at „Dronningens Støtte, der bestaar af Træ med derpaa værende Vaaben og Kurv af Blik, befandtes, uagtet den er gammel, vel vedligeholdt.“ Stenstøtten ved Generalmajor Friboes Grav var tildels forfalden.

Vi have set, hvorledes Schaldemose fik Tøihushavens Areal udvidet mod Øst, men ogsaa ved Anlægets modsatte Ende havde han lignende Planer, og den 22. Sept. 1828 skrev han til Magistraten i Randers om at maatte inddrage et lille Stykke Jord, der i mange Aar havde ligget til ingen Nytte udenfor den nederste Indgang til Dronningens Have, hvilket Andragende blev bevilget.

Hvorvidt Schaldemoses Forslag om, at der skulde anskaffes en af Amtmanden autoriseret Protokol, hvori Alt optegnedes, der vedkom Anlæget, virkelig blev til Alvor, véd jeg ikke; men i Amtets Arkiv findes skreven med S.'s Haand hans „Concept til den over Marienlund førende Protokol.“ Denne Concept, der er affattet med megen Omhu og Nøiagtighed, maa være udarbeidet i Slutningen af Aaret 1828, og medens den paa forskjellige Punkter ikke fortæller noget Nyt udover, hvad jeg ovenfor har kunnet meddele efter de Dokumenter, hvorover den ogsaa indeholder en Fortegnelse, fuldstændiggjør den paa en meget heldig Maade de førnævnte Skjønsmænds Forretning, idet den giver os Schaldemoses egen sagkyndige Udtalelse om, hvorledes det stod sig med selve

---

[1]) Det er vistnok paafaldende, at denne ældre Støtte, som var »et anselig stor, af næsten mageløs Kamp og god Bornholms-Sandsten forfattet Monument,« hvad den kaldes i Kammerherre Fønss's Circulære, skrevet paa Løvenholm d. 16. Aug. 1805, kunde forfalde saa hurtigt. I Circulæret siges, at »Monumentet staar nu allerede opreist med høie Vedkommendes Naadigste Tilladelse. De Mænd, som fødte Ønsket om dette Monuments Tilværelse og dertil have havt Villien: have og Evnen at bekoste det. Circulæret udstyres altsaa ikke for at samle Penge; men allene for at give de fleere, som maatte ønske Deltagelse deri, Leilighed dertil: Desaarsag er den blotte Deeltagelse det Kjæreste, og ethvert Bidrag det større og det mindre, alle kiærkomne.«

Plantningen, da han d. 1. Aug. 1828 for anden Gang overtog det daglige Tilsyn med Anlæget.

Et Brev fra Schaldemose af 14. Jan. 1829 til Kammerherre v. Lorentz viser os ogsaa, at han havde de bedste Hensigter til at frede om Anlæget og fjerne Alt, hvad der kunde skade dette, samt at det var i forskjellige Retninger, at der i høi Grad trængtes til Forbedringer. Han siger heri blandt andet:

„Ved de Bestemmelser, der da vare tagne, kom der ei andre end anstændig klædte Personer — Børn altsaa under deres Foresattes Opsigt. — Hunde afholdtes fra Haven. — Og i Almindelighed paasaa enhver Adgangs-Berettiget, at intet Upassende eller Skadeligt for Anlægget foretoges. — Ved at Haven om Fredagen stod aaben for alle ordentlig Klædte, kunne de ikke Adgangs-Berettigede dog engang ugentlig fornøye dem der, det var da en Sjeldenhed for den almindelige Klasse, og dette giorde, at de opførte dem ordentlig og paaskiønnede Fornøyelsen ved at komme i Haven. — Men i de senere Aar har ei denne Orden været fulgt; i de første Aar gik det saa nogenlunde, fordi den lavere Klasse var vandt til at agte Anlægget, men ieg har med Bedrøvelse seet, at jo længere Haven har staaet aaben for alle, jo mindre er den bleven agtet. Det er ikke saa gandske uden Grund, at den bedre Klasse af Byens Indvaanere meget sielden i de sidste Aar har besøgt Haven; naar der forhen var Musik i Haven, hvilket for det meste var hver Søndag, var Haven overordentlig besøgt, derjmod har ieg et Par Gange i Sommer, der gaves Musik og i det skiønneste Vejr, paa faa nær, ikke funden andre i Haven end Haandværksdrenge, Dragoner, Artillerister, Børn og Tienestepiger. — Siden ieg overtog Haven, har ieg flere Gange funden drukne Haandværkssvende og Daglejere der at udsove Ruusen, ja ikke engang havt Midler til at bringe dem af Haven uden at giøre Allarm. Heele Skarer af Svende, Haandværksdrenge, Artillerister med Tienestepiger, der til langt ud paa Aftenen ja heele Natten har giort Optøyer, omkastet Monumenter, synget upassende Viiser, og andre for de virkelig Spasserende mere ømfindtlige Ting. Jeg har meget nøye lagt Mærke dertil i afvigte Sommer, men sielden har ieg seet Damer at spassere i Haven om Aftenen, fordj de har fundet det upassende at komme der paa den

Tid. — Dette var ikke Tilfældet før, — Haven er tillige bleven en alfar Vej for Beboerne østen for Randers."

Den 14. Jan. 1829 indgav Schaldemose et Forslag til Amtmanden „betreffende Adgang til og Orden i Marienlund," ifølge hvilket Haven ikke blot hver Fredag Eftermiddag som hidtil skulde staa aaben for alle anstændig klædte Personer, men ogsaa hver Søndag Eftermiddag. Han oplyser, at den i det sidste Aar hyppig har været hjemsøgt af „Haandværksdrenge i heele Flokke i Skjorte-Ærmer med Skjødskind samt af lavere Militaire med Tjenestepiger til langt ud paa Natten med mere Saadant." Schaldemose skjønner, at Haven ikke kan vedligeholdes under 200 Rbd. aarlig og formener, at da dens Indtægt kun er 40 Rbd. om Aaret, vilde det være heldigt, om de frivillige Bidrag paa en eller anden Maade kunde forøges.

Amtmanden approberede Forslaget, dog med den Forandring, at Haven skulde holdes aaben for Alle hver Mandag og Fredag Eftermiddag og altsaa ikke Søndag. I den følgende Maaned udsendte Schaldemose en Bekjendtgjørelse derom og lod med det samme en Liste ombære, hvorpaa Byens Borgere kunde tegne sig for frivillige Bidrag til Vedligeholdelsen.

Af hvad der hidtil er meddelt, vil det sikkert fremgaa, at det just ikke var nogen meget indbringende Post, som Schaldemose havde paataget sig i Dronningens Have fra Aaret 1828. Han havde fri Bolig, nemlig 2 Værelser og Kjøkken, ingen fast Løn, men kunde maaske tjene lidt paa Beværtningen. Det Regnskab, som S. aflagde for første Halvdel af Aaret 1834 til Amtmanden, giver et godt Billede af, hvorlidt der blev tilovers for den Mand, som dog satte saa meget ind paa Sagen, til at leve af. Regnskabet vidner om Schaldemoses Ordenssands. Udgiftssiden danner en lang Liste; men Havens største tilfældige Indtægt var 3 Rbd., som S. fik af Snedker Juul for en omhugget Løn, hvilken var skadelig for den øvrige Plantning. Ærteris indbragte 1 Mk. 8 Sk. og et Par ubrugelige Sandsten 1 Rbd. 1 Mk. Hermed vare Indtægterne færdige. Af Regnskabet ses endvidere, at „en hæftig Orkan-Storm" den 10. Marts omblæste 3 Lærke- og 4 Fyrretræer, der bleve bestemte til at anvendes til Pæle og Bænke. Den tidligere nævnte Jens Lem arbeidede nu for S. i Haven for en fast maanedlig Løn af 10 Rbd. S. mente, at han

skulde have dette Beløb ligesom Daglønnen til forskjellige andre Arbeidere godtgjort, men Amtmanden satte et Kryds ved disse Poster, og han maatte selv klare Udgifterne. S. blev saa tilstaaet en Duceur af hele 5 Rbd! Som Kuriosum i hans Regnskab skal det nævnes, at der midt mellem alle Posterne staar anført under den 16. Juni: „Var Hans Majestæt Kongen i Haven.“ Det ses dog, at denne Begivenhed hverken har medført Indtægt eller Udgift, og just derfor kunde den gjerne være udeladt paa det Sted[1]).

Hvor velmente end Schaldemoses Bestræbelser vare for at tilveiebringe Orden i Dronningens Have, ses det dog, at Folks Kaadhed eller Ligegyldighed ofte har beredt ham Skuffelser; thi i Mai 1836 fandt Kammerherre Lorentz det atter nødvendigt offentlig at paakalde Publikums Velvillie for Sagen i en Bekjendtgjørelse i „Randers Amts Avis“.

I Juli 1840 blev der truffet Anstalter til at modtage Kong Christian den 8. med Dronning her i Randers, og dette bringer atter Schaldemose til at tage Pennen i Haand og sende sin Foresatte et Brev med Anmodning om, at Renterne af de i Sparekassen indsatte 200 Rbd. maatte blive ham udbetalte.

I de følgende Aar gik det paa en sørgelig Maade ned ad Bakke med den før saa dygtige Schaldemose. Han bukkede tilsidst under for Fattigdom, Usselhed og — det nytter jo ei at nægte det — menneskelig Skrøbelighed. Kammerherre Lorentz gjorde ham alvorlige Forestillinger i et Brev af 18de Juli 1843, hvilket maa have været haardt for ham at modtage, men nødvendigt for L. at skrive. Saa høre vi Intet mere om Tøihushaven inden det Brev, hvori Schaldemose maa tage Afsked med sin forhen saa kjære Virksomhed dér, ligesom overhovedet med al sin Gjerning for Plantningssagen. Det gjør et vemodigt Indtryk at læse dette Brev, just fordi det er skrevet af en Mand, der føler, at han nu staar ved Afslutningen af sin Livsgjerning. Brevet, der er stilet til Kammerherre Lorentz, lyder:

„Da Alder og Svaghed tiltager, efter nu at være 60 Aar gammel, og ieg som fleere Gange blesseret lider meget, finder ieg, at Deres Hvbh. handler Ret ved at anbringe en dueligere

[1]) Forhen er det dog nævnt, hvorlodes dette Besøg gav Anledning til Forbedringer i Havens bedrøvelige finantsielle Status.

Opsynsmand til Dronningens Hauge — Og ieg skal ifølge Deres Hvbh.s Befaling vige.

Men ieg beder Deres Hvbh., kast et Blik paa Skovbakken, paa Fattighuus-Bakken, paa Randers Byes Omgivelse, og De vil vist finde, at Deres Anbefaling af 4. Octbr. 1841 indeholdt vel en for mig særdeles hæderlig Anbefaling, denne indeholdt den største Hæder for mig, men det var reen Sandhed, og en høy Embedsmand værdig.

Kiøbstæderne Mariager, Ebeltoft, Viborg, Hobroe og Randers, hvilken Bye ieg har virket for som Planteur siden 1812 eller i 32 Aar, vil mindes mig.

Mange Steder i Jylland er ieg overbeviist om, at de takker mig for min Flid, og for hvad ieg har bidraget til Træplantning, hvor man før troede, der ikke kunde trives et Træe.

Hans Tausens Minde paa Nørresogns Kirkegaard i Viborg, som ieg ved Deres Hvbh.s Anbefaling, hvorfor ieg er meget takskyldig, overtog og udførte i 3 Maaneder, har vundet saavel det Offentliges som Hans Majestæt Kongens og Dronningens Allerhøyeste Bifald. — Jeg har derfor ingen anden Trøst i mine høyst trange Kaar, end den — At naar mine Been forlængst ere hensmuldrede — vil den kommende Slægt glæde sig ved mine Gierninger, om mit Navn da forlængst er tabt, og det er det vel alt nu ved de fleste, der foragter den Fattige uden at tænke paa, hvad han har gjort.

Jeg mangler i dette Øieblik alt muligt, er saa fattig, at ieg endog vil skamme mig ved at omtale det.

Underdanigst beder ieg Deres Hvbh. vil afhielpe min Nød, ved at indvilge, at Hr. Joh. Gran, der før i 4 Aar har havt Restauration i Skiænkehuuset, maa beholde det i denne Sommer. Aaret 1813 opførte ieg dette Huus for egen Regning, ieg har derfor den Bøn til min høye Foresatte, at det ikke bliver en Gammel, yderst Fattig frataget i denne Sommer.

Overbevist om Deres Hvbh.s gode Hierte og Retsind beder ieg, at De ved dette mit Andragende vil hielpe min store Nød.

Randers 7 Martz 1844.

Underdanigst
Schaldemose.

(Sluttes.)

Lidt om fremmede Sprog herhjemme.

Af **Oscar Arlaud.**

Det gaar herhjemme med Oversættelser fra eller til fremmede Sprog som med Menneskene i Almindelighed: de ere ikke altid saa gode, som de burde være. Hvis der ønskes Bevis for denne Sætnings Gyldighed, behøver jeg blot at henvise til, jeg havde nær sagt et hvilketsomhelst Numer af en hvilkensomhelst Avis, hvor der i Feuilletoner, Artikler om Udlandet, »Løst og Fast« eller hvad nu denne Journalistikens Smaamont benævnes, kan findes Sidestykker nok til det bekjendte Sprog-Uhyre: »Jeg gaar at reise til Bogense, jeg kommer fra at tabe min Fader« (*Je vais partir pour B. je viens de perdre mon père*), og kan man ikke fra Scenen høre Repliker i Smag med denne: »Ah, véd De vel, min Herre, at De fornærmer mig« (*Ah, savez-vous bien, monsieur,* etc.)? Den Slags Forsyndelser mod det danske Sprog skal jeg imidlertid ikke opholde mig ved her, saa meget mindre som de jævnlig anholdes af Dagbladsanmelderne — uden dog, som det synes, at blive synderlig færre; her skal kun omtales nogle enkelte af de mest komiske Feiltagelser, som jeg er stødt paa, og ved hvilke Meningen ganske er forsvunden eller er bleven en hel anden ved Gjengivelsen. Jeg kan opvarte med en Blomstersamling fra alle tre Hovedsprog; de ere alle authentiske og foreligge alle paa Tryk, paa et Par enkelte Undtagelser nær, der ere blevne mig budte ved forskjellige Afgangsexaminer; men jeg skal vel vogte mig for at nævne Navnene paa Synderne eller rettere paa Aviserne — det er nemlig disse, der have de allerfleste af de følgende Morsomheder paa deres Samvittighed — »saasom jeg,« som Holberg siger, »agter ey at lægge mig ud med saa mægtige *Potentater*, man kan derforuden have Fiender nok.«

Kamelerne hoppede og sprang omkring paa Bjergene — *les chamois*, Gemserne.

En Slange med Klokker paa — *un serpent à sonnettes*, Klapperslange.

Medlemmerne af det engelske Parlament have kun een Fod Jord i London — *un pied-à-terre*, Aftrædelsesleilighed.

Denne skrækkelige Passus om Heden — *ce terrible passage de La-bruyère* (den franske Forfatter).

Ridderen Hr. Michel — *M. Michel Chevalier* (den franske National-økonom).

George Sand kaldte sin Svigersøn for en Marmorskræder — *tailleur de marbre* (haanlig Betegnelse for *sculpteur*, Billedhugger).

Han virker tiltrækkende som en Elsker — *aimant*, Magnet.

Fætterne sværmede om hende og stak hende fra alle Kanter — *cousins* Myg.

Den røde, sølvbroderede Dragt var hendes Mands Branduniform — *l'uniforme de feu son mari*, hendes afdøde Mands Uniform.

Jøderne bleve omskaarne i deres Hjem — *se retranchèrent*, for skandsede sig.

Det frugtbare Moravie — *la Moravie*, Mähren.

Han havde lært sin Datter Javanesisk — *javanais*, en i sin Tid af Demimonden i Paris benyttet Argot.

(Titel paa en Komedie:) Den følsomme Streng — *la corde sensible*, den ømme Side.

Den ildespaaende Kassander — for Kassandra (Priamos' Datter hvis Spaadomme aldrig bleve troede).

Marsmarken i Paris var besaaet med Flag — *pavillons*, mindre Bygninger.

Epauletter af Spinatfarve — *épaulettes à graine d'épinards*, Epauletter med Kantiller.

Hun bed i et Æble med sine smukke Tænder — *à belles dents*, med Velbehag.

Han blev nødt til at tilbringe Natten under den skjønne Stjerne — *à la belle étoile*, under aaben Himmel.

Jeg var paa Veien til Jardin des Plantes for at assistere ved Boa'ens Diner — *assister à*, overvære.

(Slutningen af et Brev:) Tro mig derpaa. Deres hengivne N. N. — *Croyez-moi votre affectionné*, Vær overbevist om, at jeg er Deres h. N. N.

Russeren lader sig nøie med nogle faa Skefulde sarrasenisk Suppe — *sarrasin*, Boghvede.

Kirkefesten feiredes ved en ung General — *jeûne général*, almindelig Faste.

(Som en Parenthes i et Referat af en Debat i det franske Deputeretkammer:) Generalen ler — *rire général*, almindelig Latter.

De mest anvendte Sujets til Ornamenter under Ludvig XIV er: Kronprindserne, Solen og udfoldede Blade — *dauphins*, Delfiner.

Det franske Genikorps paa Madagaskar ligger for Størsteparten paa Hospitalet — *corps du génie*, Ingeniørkorps.

A. Dumas fils var Barn af en ungdommelig Fantasi hos Forf. til »De tre Musketerer« — *fantaisie*, flygtig Kjærlighedsforbindelse.

Jeg har lovet det Bæst af en Svigerfader at faa hele Hoffet til at være med til Champagnefesten — *fête champêtre*, landlig Fest.

Edm. Magnier's Hustru havde kommanderet en Flytteomnibus til at bringe hendes Mand bort — *commander*, bestille.

Han vær et stærkt Hoved og desuden et positivt Menneske — *forte tête*, skarpt Hoved; *homme positif*, praktisk Menneske.

Der kan ikke tænkes noget mere storartet end det pragtfuldt udstyrede Hotel, han beboede — *hôtel*, Palais.

Døden berøvede Hertugen af Orleans de Franskes Kjærlighed — (denne Sætning er bleven meningsløs, fordi Gjenstand og Hensyn ere ombyttede).

Ind foer som en Stormvind Hr. Machin — *M. Machin*, Hr. . . . hvad er det nu han hedder?

Englænderne holdt ikke af at se Baptisten St. John optræde i en Ballet — *St. John the Baptist*, Johannes Deberen.

(Under et Billede:) Livingstones Depecher i Jeopardy — *jeopardy*, Fare.

Damerne gik med deres Leghornhatte, fyldte med Roser — *Leghorn*, engl. Benævnelse for Livorno.

Dronning Dowager af Korea er afgaaet ved Døden — *the Queen Dowager*, Enkedronningen.

Butikerne i London vare lukkede paa Grund af General Holidays Ankomst — *arrival of general holidays*, de almindelige Helligdages Indtræffen.

En god Skefuld Ricinusøl — *Ricinusöl*, amerikansk Olie.

En Toneleder — *Tonleiter*, Skala.

Opfinderen af Pissoirer — *Pisébau*, (*Pisé*, stampet Ler til Bygninger).

Religionen er Kulturens Syramme — *Nähramme*, Amme.

Man kunde nærmest kalde ham en lille Drillepind — *ein kleiner Necker* (den berømte franske Finansmand).

Byen udfører navnlig røgede Varer — *Rauchwaren*, Pelsværk.

Overalt frydedes Øiet ved prægtige Vandmalerier — *Wandgemälde*, Væggemalerier.

Det lille fortrukne Barn — *verzogen*, forkælet.

Han vendte sig om paa Afsatsen — *Absatz*, Hæl.

Desserten bestod af Granatæbler, rundt om besatte med Spidser, saa de lignede Igler. Indsprøitning af Cyankalium har ingen Virkning paa en udvoxen, mandlig Igle — *Igel*, Pindsvin.

Fjenden blev dreven til Paaren — *zu Paaren treiben*, drive paa Flugt.

En af Pavens kvindelige Tilbedere har foræret den hellige Fader et Osteri af Guld — *Osterei*, Paaskeæg.

Stambulofs Enke reiste strax efter sin Mands Begravelse ud til Friedhof, hvor hun vil tilbringe Sommeren. — *Friedhof*, Kirkegaard.

I Portugal bruger man ikke at forestille Fremmede for hinanden med den Formel: »Maa jeg præsentere Dem Hr. Sonndso?« — *Hr. So und so*, Hr. N. N.

Den baierske Krigsminister overrakte Keiseren en Kelle, og Rigsdagens Formand overrakte ham en Hammer, hvorefter Keiseren slog tre Slag — *Kelle*, Murske.

Kirken blev helt ødelagt af Askeild — *åskeld* (sv.), Lynild.

Jeg kan ogsaa i denne Sammenhæng minde om det berømte — jeg

kunde gjerne sige berygtede: »*Le Danemarc s'efface*«, om hvis rette Fortolkning man var saa naiv at sende Bud til Victor Cherbuliez, skjøndt der er Folk nok herhjemme, der véd, at det betyder: »D. trækker sig i Stilhed tilbage«, og ingenlunde, som Nogle paastod: »D. er ved at blive udslettet af Nationernes Tal«.

Ikke engang overfor Norge kan man være sikker. At der i Christiania »er kommet Liv *ved Bryggen*« er i et dansk Blad blevet til: »i Bryggerierne«; omvendt synes Normændene ikke altid at forstaa os: at der ved et Valg herhjemme var blevet afgivet »14 blanke Stemmesedler«, er blevet fortolket til: »*Hr. Blanke fik 14 Stemmer.*«

Langt sjældnere bliver man selvfølgelig i Oversættelser fra Dansk paa et fremmed Sprog opmærksom paa den Slags Misforstaaelser. Her er dog et Par Exempler. En dansk Forfatter havde skrevet, at der var henlagt Gravenstener paa Klokkerens Loft; hos den franske Oversætter er det blevet til, at Menighedens Gravstene (*monuments funèbres*) laa deroppe i lange Rækker! — Et dansk Blad vilde fortælle sine udenlandske Læsere, at Frederik den Syvende i sine sidste Timer hyppigt fantaserede; men det blev i den franske Omklædning til, at Kongen havde mange løierlige Indfald (*des fantaisies réitérées*)! — Kjedeligt var det jo ogsaa, at »Kvindernes Udstilling« blev til en »Udstilling af Kvinder« (*exposition de femmes* for *exp. des femmes*).

En anden Slags Sprogsynder, der sjeldnere begaas paa Tryk, men desto hyppigere i daglig Tale, bestaar i forkert Anvendelse eller ligefrem Forvanskning af fremmede Ord. Det er jo i og for sig en ærlig Sag ikke at kunne andre Sprog end sit eget; men ligesom, efter en Franskmands Udsagn, »Intet er lettere end ikke at skrive en Tragedie i fem Akter og paa Vers«, saaledes synes det ogsaa at være nemt nok ikke at slaa om sig med fremmede Ord, naar man ikke er aldeles sikker paa at kunne anvende dem rigtigt. Hvis Folk vilde lægge sig denne Sandhed paa Sinde, vilde man ikke saa ofte høre og se saadanne Uting som: Kom endelig hjem til os ganske uden *sans façon* — her kan man være ganske uden *sans gêne*[1]) — Chansonnetten Frøken N. N. (*chansonnette* betyder paa Fransk kun: en lille Sang) — vi svælgede i Østers, Champagnen flød i Strømme, aah! vi levede saa frugalt—luxuriøst udstyret (for: luxuøst; det franske *luxurieux* betyder: udsvævende) — han complimenterer (completterer) sit Bibliothek — Medkollega (det har jeg hørt en Præst sige i en Ligtale) — Kaprifolier (Kabrioler) — *rafraîcheur* (*rafraîchisseur*) — Misalliance — tre Værelser *en suite* (for: *de suite*) — *au revoir* (for: *à revoir*) — Konfectyrer (for: *confitures*; jeg har paa et Skilt set det stavet paa denne forbløffende Maade: *comfeçteures*) — *peu* om *peu* — det er et Fakta — mit Fabrikata — Lexika'er (dobbelt Flertalsform) — Marinxer (for: *meringues*) — *belle-ésprit* og *la demi-monde* (sat i Hunkjøn, fordi der er Tale om Kvinder!) — *à la bonheur* (for: *à la bonne*

[1]) Det minder om, hvad man ogsaa kan faa at høre herhjemme: begynde fra forfra.

heure) osv. osv. Herben høre ogsaa de forfærdelige Benævnelser paa Kaféer og lign.: Café *du villa, du* Storm, *du* Leir; *magasin du West;* N. N., Detail og Marchandiser. Mange af Forvanskningerne ere rigtignok aldeles gaaede op i Sproget, saa at der ikke kan være Tale om at vise dem ud igjen; men der er dog ikke vundet Noget ved at forøge deres Antal. Saaledes er det vel slaaet fast, at Barcarole betyder: en neapolitansk Baadførers Sang; men paa Italiensk betyder det, saavidt vides, kun selve Baadføreren. Vi tale om en »Dydsdragon«, skjøndt det burde hedde en »Dydsdrage«; Ordet *chapeau bas* om en »Klaphat« har ingen Hjemmel i det franske Sprog, lige saa lidt som *Restauration* i den berhjemme gængse Betydning, osv. — men denne Undersøgelse vilde føre mig for vidt, den kunde fortjene en hel Artikel for sig. Men jeg kan ikke nægte mig den Fornøielse at mindes den Medborger, som med Holbergs Jacob i »Erasmus Montanus« kunde sige: »jeg kjender ikke en latine Bogstav«, og derfor efter de første Stavelser i Navnene Peter og Dorothea kaldte sin Eiendom: »Villa Pedo«, hvilket er udlagt — ja den i Latin ukyndige Læser kan selv danne Oversættelsen af dette Verbum af det sidste Ord i »Peder Paars« 2den Bog, 2den Sang. Villaen er forresten heldigvis bleven omdøbt.

Citere rigtigt fra fremmede Sprog kan dog vel i al Fald Enhver — men ogsaa her syndes der. Det er umuligt, at en blot nogenlunde dannet Franskmand kan have sagt »*C'est moi qui l'a fait*« eller »*C'est nous qui sont l'aristocratie*«, og dog er det forekommet paa Tryk. Endnu værre er følgende Forvanskning: Baggesen siger i et Digt til sin første Hustru, at hans Kjærlighed til hende er lig den blussende Rose, der gjerne formæler sig i Bedet (*im Beete*) med den snehvide Lillie; men det er i Citatet blevet til: i Sengen (*im Bette*).

Gaar man saa et lille Skridt videre i sine Undersøgelser, støder man paa den forkerte Udtale af fremmede Ord: den fremkommer som oftest netop af Iver efter at tale rigtig korrekt[1]). Hvor ofte hører man ikke: Kustyme — Relikvi — Kulischer — Tujerierne — Konceftpapir — Komfolut — Orsjester — sjenial — Porcelæng — ekcetera — Telefong — Makabr-Buketter (opkaldte efter Tyskeren Makart) — Schifong (*siphon*) — Mutahr (*moutarde*) — Applo — Deligence — Tunnell — Gu-irlander osv. i det Uendelige?

Herfra og til at lave Fremmedord er Springet ikke stort. Jeg har hørt En sige: »Ja, naar man først er gift, saa hører saamænd al Sjenangse op«, og Vedkommende troede sikkert at have udtalt sig paa en udsøgt dannet Maade.

I sidstnævnte, som i mange af de foregaaende Tilfælde, kunde man fristes til at sige med Holberg: »Tal Dansk, din sorte Hund!«; men en ganske anden Sag er det, naar Folk med Dødsforagt gaa paa med deres mangelfulde Sprogkundskaber for, om muligt, at gjøre sig forstaaelige; det lykkes jo desværre ikke altid. Jeg beundrer saaledes den Dame, der fortalte

[1]) Det er den samme Tendens, der gjør sig gjældende ved nogle danske Ord, naar Folk, som ville tale meget fint, sige Selvhund (Sælhund), Valgros (Hvalros) osv.

en fransk Veninde, at hendes Barn led af *d petits serpents* (smaa Slanger) — hun mente: Orm; hun blev strax forstaaet. Og saa den nu afdøde Musikdirigent, som ved en Jernbanestation nær ved Rom pludselig opdagede, at han havde glemt sine Penge. Han gik resolut hen til Billetudsalget, satte et bedrøveligt Ansigt op, slog paa sin Buxelomme og gjentog flere Gange: *Valuta! . . . melancolia! . . . valuta! . . . melancolia!* — han fik min Sandten en Billet til Rom. Jeg skal ikke kunne sige, om den Mand var ligesaa heldig, der i Italien ønskede en stegt Due, og, da han kom i Tanker om, at den Hellig-Aand fremstilles i Skikkelse af denne Fugl, uden at blinke forlangte: *Santo spirito frito!* Mindre heldig var i al Fald den Danske, der fremstillede sig for en svensk Krovært med den værdifulde Oplysning: *Jag är sultan!* — og den bekjendte Fysiker, der forbløffede Franskmændene ved i et improviseret Foredrag at tale om *les étoiles qui rotent*, hvilket er udlagt: »Stjerner, der — ræbe«. Saa var der ogsaa den Dame, der i et fransk Hotel forlangte *un matelot* (en Matros) — hun mente *un matelas* (en Madras); og den Mand, som til Frederik den Sjette fortalte, at han *per fas et nefas* (paa retmæssig og uretmæssig Maade) tjente saa og saa meget i Kongens Tjeneste, hvortil Kongen svarede: »Tak Du din Gud til, at Du ikke kan Latin!«; og ham, der i Paris tiltalte en Droskekusk med *cochon*! (Svin) for *cocher*! (Kusk), og endelig den Kunstnerinde, som i Berlin afbrød en Prøve med: *Unschuld, Hr. Kapellmeister!* — Ved et af Studentertogene til Sverrig var der blandt de danske Deltagere en Student, der udmærkede sig ved en sjelden Grimhed. Ved Hjemkomsten fra en af de store Fester fortalte han forarget sin Værtinde, at den og den høitstaaende Person var »fuld«; men hun opfattede dette Ord som det svenske *ful* (grim) og svarede, at det skulde han nødig tale med om, *for du är, ta mig fan, alls inte vacker sjelf!* — En Krovært i Roskilde havde sin egen Maade at tale Tysk paa — som jeg forresten ikke vil anbefale til Efterligning: han satte Forstavelsen *Ge* foran alle Hovedord, »for saa véd jeg da fra Skolen af, at de er Neutrum!«

Naa — for at komme tilbage til mit Udgangspunkt — mange af de egentlige Oversættelsessynder skyldes, som saa meget Andet i denne syndige Verden, vel sagtens kun, hvad jeg vil kalde »Tankeløsheds-Bacillen« — man har jo set ærede Samtidige skrive om Kvartetter, udførte af tre Mand, og om Kvadrigaer, trukne af tre Heste! Jeg selv, der sidder her og holder Dom over mine Værkfæller, har engang oversat *dreiundzwanzig Jahre* ved »tre og tredive Aar«, og dog kan jeg høit og helligt forsikre, at jeg i henved et halvt Aarhundrede har vidst, at det betyder »tre og tyve«; og denne Broler passerede nanfægtet gjennem tre kyndige Mænds Korrekturer, og det var først en Tysker, der kun ufuldkomment kunde Dansk, som gjorde mig opmærksom paa den! Men derfor tør jeg dog vel nok opfordre til lidt mindre ulovlig Omgang med Fremmedord — det har i alt Fald været Meningen med disse Linier.

(Yderligere Bidrag til det her omhandlede Æmne modtages gjerne.)

Af to kjøbenhavnske Damers Reisedagbøger i Aaret 1797.

Meddelt af **G. Salicath.**

I Aaret 1797 foretog to velhavende kjøbenhavnske Familier, Etatsraad Hartvig Marcus Frisch med sin Hustru Dorthea født Tutein og hans Svoger Kattunfabrikant Didrik Tutein med sin Hustru Frederikke, der var Søster til Dorthea, en Reise gjennem Tyskland, Holland, Frankrig, Schweiz og derefter hjem.

Som Skik og Brug og Nødvendighed bød det, skete Reisen i deres egen Ekvipage, medens Postillon og Heste leiedes underveis; Reisen gik derfor efter Nutids Begreber lidt langsomt, men de Reisende, som derved fik bedre Leilighed til at se sig om, have forstaaet at benytte Tiden og at more sig saaledes, at man maa beundre deres Udholdenhed, der trods »fatigues« og og »Müdigkeit« tillod dem at være med til Alt. De to Damer noterede meget samvittighedsfuldt »die Ereignisse des Tages«, og da de ikke oplevede Noget af særlig Interesse, have deres Dagbøger ei heller anden Interesse end den, at man gjennem dem lærer, hvorledes unge Damer af den dannede Klasse for hundrede Aar siden have set, opfattet og gjenfortalt, og man faar desuden et ret morsomt Indblik i Forhold og Former paa den Tid, som ellers sjælden komme frem i Referater, der ere bestemte til Offentliggjørelse. Damerne, som begge skrev en livlig og utvungen Stil, have selvfølgelig ikke affilet deres Sprog i de private Optegnelser, der ere skrevne paa Tysk, men man har søgt at holde Oversættelsen saa tæt op til den originale Text som mulig, for paa den Maade nogenlunde at bevare den gammeldags Tone og Duft.

Fru Dorchen (Dorthea) Frisch og Fru Frederikke Tutein førte hver sin Dagbog, men at gjengive disse i deres Helhed kan der ikke være Tale om, alene paa Grund af deres Vidtløftighed og de idelige Gjentagelser, de meddeles derfor i Brudstykker, tagne snart i den Enes, snart i den Andens Optegnelser, hvilke henholdsvis betegnes med et »D.« eller et »F.«

Dorothea Tutein (født 1764 i Kjøbenhavn, død 1814) var Datter af Grosserer Peter Tutein og Pauline Marie Rath; hun blev gift 1783 med Etatsraad, Direktør for den grønlandske Handel, Hartvig Marius Frisch (født 1754, død 1816). Hendes Søster Frederica (født 1768 i Kjøbenhavn, død 1844) blev 1790 gift med sin Fætter, Grosserer Diderich Tutein (født 1751 i Mannheim, død 1827), Medlem af Grosserersocietetets Komité.

Roeskilde, 19de Mai 1797.

Klokken to ankom vi hertil. De Damer og Herrer, som have gjort sig lystige over, at jeg vilde reise med Muffe og Pels i Mai, kan jeg sige, at jeg har befundet mig fortræffeligt derved.

Nu sidde vi her i fuld Forventning om, hvad man vil diske op for os, da vi føle stærk Trang til at styrke os ved Mad og Drikke. Dorchen.

19de Mai 1797.

Fredag den 19de blev endelig mit længselsfulde Ønske realiseret, idet min Søster Frisch med sin Mand, Tutein og jeg, sad i Reisevognen og forlode Kjøbenhavn for en Tid lang — mine to Børn havde de gode Forældre taget til sig — altsaa ingen Sorger, glade og muntre droge vi afsted, naaede Roeskilde, hvor vi forefandt et godt Maaltid Mad, kjørte videre og sov om Natten i det venlige Krebsehus. Friederiche.

Korsør, 20de Mai 1797.

Igaar passerede vi Ringsted og naaede Krebsehuset, hvor vi alle ønskede at blive. Det var en smuk Aften, og det synes, som om Egnen her er meget grønnere end i Omegnen af Kjøbenhavn.

Vi lovede os selv her at skulle sove herligt, men ak desværre! Sengene vare snevre og slette, og den attraaede Vederkvægelse udeblev.

Klokken syv sad vi allerede i Vognen, og Morgenen var ikke mindre smuk, end Aftenen havde været.

I Slagelse traf vi General Dørring med sin Søn, med dem traf vi den Aftale at leie en Smakke sammen, som den, der kom først til Korsør, skulde bestille. Her have vi nu siddet i et Kvarter og maa sandsynligvis vente endnu flere Timer, da der ingen Smakke ligger her, men vi vente paa at en skal komme tilbage fra den anden Side. Imidlertid have vi bestilt Middagsmad. Vinden er stærk og temmelig god — jeg vil derfor næppe naa den forønskede Ø Fyen uden at betale Søen Told. Søster Friedericke skriver et Brev til Mama, Diedrich Tutein spadserer, og min Frisch læser Aviserne, der ere komne med Posten igaar. D.

Odense, 21de Mai.

Det var en traurig Overfart for mig; sex Timer varede den og jeg var daarlig hele Tiden; under Sprogø var Vinden saa contraire, at vi maatte lavere[1]), og Skibsfolkene gave os den Trøst, at vi ikke vilde naa Nyborg før Klokken ti om Aftenen, men Vinden sprang om, og Klokken otte vare vi dér.

Odense er en smuk og, som det synes, folkerig Stad. D.

23de Mai.

Imorges kjørte vi fra Haderslev, hvor vi vare meget fornøiede med Trakteringen og fik deilig Sandart, dog vilde Geert Westphalers store Begeistring ikke komme over mig; Veien derfra og Egnen lige til Aabenraa var saa fortræffelig, som man vel kan forestille sig, store Bakker, hvor Vognhjulene maatte bindes, Skov og Dal vexlede bestandig og dertil en Postillon for alle Postilloner, som ganske fortræffelig blæste Psalmer og ogsaa engelske Danse paa sit Horn.

Til Flensborg er Veien derimod en øde Landegn, men Byen er meget smuk med mange smukke Bygninger; alle mulige Erhverv og stor Skibsfart, næsten saa stor som i Kjøbenhavn, gjør Byen meget livlig og behagelig.

Konerne ro her smaa Baade, og vi havde her en lille Øvelse i Plattysk, idet Konen, der roede os, fortalte, at de kvindelige Matroser vare meget jaloux paa hinandens Fortjeneste, og hun selv beviste det næsten for tydeligt; thi idet vi roede forbi en gammel Kone, skreg hun; „dat ole Aas hat et gar nich nødig, se hat 500 Daler!" F.

Kiel, 26de Mai 1797.

Efterat vi havde besøgt Iselins, kjørte vi i vor Værts Vogn til Düsternbrook. Moldenhawers boe her overordentlig behageligt; hans Kone er en interessant Brunette, der trakterede os med The og Kaffe; vi gik derfra til Holtenau, hvor vi kom tidsnok til at se et Skib gaa igjennem. En Hollænder! mente vore Herrer, hvad der ogsaa strax viste sig ved den Økonomie, der herskede ombord; thi Brødet, som formodentlig skulde spises den Dag, laa opskaaret i Skiver paa Dækket for at tørres i Solen, at det bedre kunde slaa til. Værtinden i

[1]) Krydse.

det nærmeste Værtshus sagde ogsaa, at hun hellere saa, at de hollandske Gjæster bleve borte; thi de vare i Almindelighed 8 à 10 Mand om for en Søsling Brændevin.

Klokken to vare vi atter i Kiel, hvor „die schöne Welt“ sad paa sirlige Bænke udenfor deres Huse. Vor Værtinde modtog os med sin Familie, som ere ret nette Folk; vi spiste paa vort Værelse, da table d'hôte allerede var hævet.

Klokken fire gik vi atter videre. En Milsvei fra Kiel i et Værtshus „der lustige Bruder“ overraskede Iselin med sin Kone os. Jeg saa her for første Gang svært belæssede Fragtvogne, der lignede den gamle Ligvogn, hvori vi havde set Prindsesse Charlottes[1]) Lig blive ført bort. Om Aftenen Klokken halv ti vare vi i Pløen. D.

27de Mai.

Igaar kom vi til det nydeligste Hus i Skoven med en allerkjæreste Udsigt over Søen og frydede os over den. Vi saa den berømte Kanal og vare saa heldige at se et hollandsk Skib passere Slusen. Vandet opbevaredes i Slusen og strømmede først lidt efter lidt ud, da Skibet ellers vilde gjøre Kulbøtte. Vi kjørte igjennem den herligste Egn omkring den deilige Sø ved Pløen, igjennem dybe Skove under Ledsagelse af den yndigste Nattergalekoncert og Sang af andre Smaafugle. O, de Lykkelige, der kunne leve dér, og hvor utilfreds er dog det menneskelige Hjerte, maatte jeg udraabe, da jeg hørte, at Hennings[2]) slet ikke følte sig lykkelige. Ved Segeberg stege vi af for at frokoste, men maatte vente to Timer paa Heste; endelig ankom de arme Dyr, lige hentede hjem fra Marken, nu skulde de trække os til Hamburg, hvortil der er 7 Mil. — Oh! hvor vi have ennuyeret os, det var den frygteligste Hede, Solstraalerne prellede lodret paa vore Hoveder. Frisch følte sig ilde tilpas, da han ved Vanddrikken havde fordærvet sin Mave. Efter megen fatigueren naaede vi et Bondehus, hvor vi fik The, men erfarede her, at det var for sent at naa Hamborgs Porte den Aften. Vi sank alle hen i „mauvais humeur“ og vare enige om, at det dog ikke altid er saa „entzückend“ at reise. Ved at betale Postillonen dobbelte

[1]) Frederik den Fjerdes ældste Datter Charlotte Amalie, født 1706, † 1782.
[2]) Den bekjendte A. A. Fr. Hennings, dengang Amtmand i Pløen.

Drikkepenge skaffede han os dog igennem den berømte Stads Port samme Aften. F.

Hamborg, 28de Mai.

Gjennem Frisch i Altona bleve vi inviterede til Borgmester Rohde i Ottensen; vi fandt i ham en meget venlig gammel Mand, der havde en Madam Staahl til at styre sit Hus. Han er en stor Liebhaber af Musik og spiller selv forskjellige Instrumenter. Han var i Begyndelsen „sehr kurz angebunden", som man siger, og gjorde sig som alle Genier noget kostbar. Forresten traf vi lutter fremmede Ansigter, hvad der just ikke altid er saa særlig amusant, blandt Andre en Dame, der vakte vor Opmærksomhed ved at have to Uhrkjæder, der udgik fra Brystet hen under Armene, hvor der hang Petschaft, Lak og andre Uhrattributer. Maaltidet var godt men simpelt, Fruentimrene i Huset vare meget angeneme, men den afskyelige Tobak hang i Stuerne og kildrede vore Næser. Jeg kunde ikke bare mig for at sige, at saa fuldkomne vare Herrerne endnu ikke i Kjøbenhavn. Efter Bordet satte hele Selskabet sig til Vogns og kjørte til Dokkenhude for at se Godefroys Have; men efter de store Lovprisninger, vi havde hørt om den, bleve Dorchens og mine Forventninger meget skuffede, og jeg kan ikke sige, at denne Promenade var meget amusant. Om Aftenen efter Hjemkomsten til Hamborg førte Prinzhausen os hen til en Vauxhall, han var her Dorchens Chapeau, medens Friedener var min. Det var en stor illumineret Have, hvor der gaves en Ballet. Jeg ærgrede mig over, at Dekorationerne til Balletten var bedre end hos os. Et temmelig godt Orchester spillede en Symphonie, og Duos blev sungne af ret gode Sangere. Herrerne regalerede os med Is og kold Collation. Tilsidst saa vi et Fyrværkeri, om hvilket Frisch mente, at han aldrig havde set det bedre. F.

I en otte Dages Tid farte de Reisende nu omkring i Hamborg og Altona, besøge hyppigt Theatre og ovennævnte Vauxhall og finde alt saare »angenemt«; de aflægge Visitter hos forskjellige Familier og Bekjendte, saasom Brückners, Printzhausens, Friedener, Staahl, Cramers, Limprechts, Sievekings, Beckers o. s. v. og indbydes til Diners: „hvor al Stivhed er „banlyst, man maa tilstaa, at naar Hamborgerne give mange Retter, vide „de ogsaa at ordne hver enkelt. Her er ingen Konfusion og Husfruen sidder „ikke af Angest og Rædsel og retter Øinene paa, hvad Tjenerne foretage

„sig, men tage Del i Selskabet. Lejetjeneren ordner Alt efter sit Forgodt-„befindende, skærer for, øser op og sørger for, at Alle faa, hvad de skulle „have, men man maa saa rigtignok ogsaa sørge for, at han faar, hvad han „skal have."

Med Hamborgerdamerne vare de ikke rigtig tilfredse: „de besidde ikke „en fin Levemaade, synes det mig, det er for dem ikke om at gjøre, at lette „de Fremmede det ubehagelige ved et nyt Bekjendtskab paa en angenem „Maade, men blive ofte siddende uden at svare, naar man „spørger."

I Theatret ere de danske Damer mest forbausede over: „at Hoved-„aktricen, Madame Schrøder, som skal forestille en ung, smuk Enke, „er langt op i Fyrrerne, suffisamment hæslig og klædte sig efter Moden „fra ti Aar tilbage, og at Aktørerne tale i hver sin Dialekt, da de stamme „fra alle Dele af hele Tydskland."

„For Bekvemmeligheds Skyld have vi anlagt Haartours, og jeg anlagde „en saadan for første Gang; jeg saa fuldstændig ud, som naar Beck[1]) spiller „Prokurator hos os, med høit optaarnede Lokker, hvori mit Ansigt ganske „laa i Baggrunden."

Tostedt, 6te Juni.

Tredie Pintsedag, som endnu feires i Hamborg, men ikke i Altona, bestemtes til vor Afreise. Efter at have pakket ind og uddelt forskjellige Kys, men i Særdeleshed Penge, hvoraf man maa medbringe en hel Pose fuld, naar man vil opholde sig i Hamborg, steg vi ind i Vognen for at lade os kjøre til Bomhuset. Her standsede vi for ligesom fra Templets Tinde for sidste Gang at overse Staden i al dens Herlighed.

I Bomhusets store Sal frokostede vi, hvad man halvt for Skams Skyld er nødt til; her mødte vi Printzhausen, der kom for at sige os Adieu for sidste Gang. Paa Elben fik vi Regn; efter kort Tid vare vi i Harburg, hvor vi saa vor Vogn blive hævet op af „Everen" (Prammen) ved en Kran.

I Værtshuset spiste vi til Middag og kjørte dernæst i fem Timer gjennem en bedrøvelig Sandørken til Tostedt, hvor vi overnattede. D.

Tostedt, 6te Juni.

Vi have kjørt tre Mile i det afskyeligste Sand og Hede og brugt fem Timer dertil og iøvrigt ennuyeret os inderlig; vi kom til et Hus, der saa meget simpelt ud, og besluttede os til at blive Natten over; vi forlangte Smørrebrød med The,

[1]) Skuespiller B. H. Beck ved det kongelige Theater i Kjøbenhavn, død Novbr. 1797.

men Theen var saa jammerlig, at vi vare glade over selv at have The hos os i Vognen, det smager kun saa som saa, naar man ikke har Fløde dertil; den kjære Fløde maa jeg vel her sige Levvel til. Efter at Sengene vare besigtigede, fandt vi dem bedre, end vi havde formodet, kun var der den lille Inconveniens, at begge Senge stod i et Værelse, hvad der kom mig meget pudserligt for; dog som alle kloge Folk satte vi os ud over saadanne Bagateller og gik til Sengs Klokken ti, først Dorchen, saa Tutein, saa Frisch, som trak Gardinerne for som Skjold, og endelig jeg, som pustede Lyset ud; vi erindrede os Jorisses Historie, lo meget deraf, og ønskede hinanden Godnat.

Erik[1]) kom og vækkede os Klokken halv tre; vi sprang flux ud af Fjerene og gjorde gesvindt Toilette, alle fire foran et Speil; da Frisch troede sig at være bleven rigtig smuk, havde han iført sig sin Vest paa Vrangen.

Imidlertid var det blevet lidt lysere, vi stod fulde af Forventning lænede til et Træ for at se Solen reise sig fra sit Leie; endelig kom den, den prægtige, i al sin Majestæt; den var akkurat kommen op tre Kvarter paa fire, — hos os staar den tidligere op, — da vore Heste arriverede, og vi kjørte videre. F.

Bremen, 8de Juni.

Fra Tostedt til Rothenburg brugte vi atter fem Timer om de tre Mil. Det sidste Sted var der bestilt for Prindsen af Würtemberg og hans nye Gemalinde, en Prindsesse af England, 270 Heste. Omendskjøndt Bønderne, som maa give deres Heste dertil, blive godt betalte derfor, gjøre de det dog ugjerne, fordi Hestene maa tilbagelægge en Mil i Timen.

Efter andre fem Mil til Bremen naaede vi denne By Klokken ni om Aftenen, hvor Postillonen strax kjørte os til et Værtshus, som slet ikke gav os den bedste Ide om Byen. Den følgende Dag spadserede vi omkring og kjøbte Silkehalstørklæder og Parasoller, hvortil vi trængte meget. Kjøbmanden, vi handlede hos, havde Fürstenberger Fajance, som var meget smukt; Maleriet er ligesaa godt og maaske bedre, end det bedste paa vore Fabriker, og efter min Mening meget billigt.

[1]) En gammel Tjener, der fulgte dem paa hele Reisen.

Jeg vilde gjerne have kjøbt noget deraf, men Herrerne paastode, at Indførslen i Kjøbenhavn var forbudt. Vi besaa ogsaa Byens Mærkværdigheder, som Børsen, Raadhussalen og den saakaldte Blykjælder — en Kjælder under den eneste herværende lutherske Kirke, der er meget gammel —, i hvilken Intet skal gaa i Forraadnelse. Lig, der ere 200 Aar gamle, og som ikke ere hensmuldrede, men hentørrede, bleve os foreviste. I Kirken var der ogsaa en Globus med et Hul, i hvis ene Ende et Barn krøb ind og fra hvis anden Ende et Barn krøb ud.

Klokken halv otte om Aftenen hentede Raadsherre Vollmar os til en lille Souper i Rathskjælderen. Jeg saa her saa megen Vin, som jeg aldrig mere i mit Liv vil se; der laa Fad ved Fad, deriblandt nogle indeholdende 50 Oxhofter, og foruden det tolv store Fade, som kaldes de tolv Apostle. Endelig kommer det allerhelligste, som kaldes Rose med fjorten store Fade, hvoraf hver Flaske skal koste 200 Thaler. Dette bliver aldrig solgt, men gives til Syge mod Lægerecept.

Foruden Værten og hans Kone bestod Selskabet af Hr. Bardewitsch, som vi allerede kjendte fra Kjøbenhavn, Dencker og en Franskmand. Vi vare meget muntre, saa hvis Tonen overhovedet er saaledes i Bremen, er den virkelig meget god; efter at vi alle havde sunget Claudius' Rheinweinlied, spillede Hr. Dencker til vor Forundring meget smukt for os paa sin Spadserestok, der var indrettet som en Fløite. Vi morede os udmærket og drak flittigt, ogsaa af de tolv Apostle blev hvert Fad proberet; jeg frygtede kun for, at vore Herrer af den megen Proberen skulde glemme at finde hjem; dog de beviste, at de ikke vare saadanne Svæklinge og bragte os meget rigtigt tilbage til vort hæslige Logis.

Den næste Morgen besaa vi Museet, hvor der var en Mængde Dyr i Spiritus, og efter at have spist godt til Frokost fortsatte vi vor Reise Klokken et. D.

Wildeshausen, Clappenburg, Løningen, Haselüne, alle afskyelige Reder i det Westphalske. Naar alle katholske Stæder ere saa svinske og væmmelige, vilde det glæde mig at nøies med et Kvarters Ophold dér. Paa sidstnævnte Sted maatte vi overnatte; der var Gardiner for min Seng, som for Største-

delen bestod af Straa, men Ens Fingre vilde blive hængende fast ved dem, naar man rørte dem. Efter at jeg havde udbredt mit Tæppe over Sengen, lagde jeg mig paa det uden at tage Klæderne af og dækkede mig til med min Kappe; tilsidst faldt jeg dog i Søvn.

I Lingen, en preussisk By var der desto behageligere, thi der herskede den største Renlighed; efter et Kvarters Forløb stod der fjorten udmærket tillavede Retter paa Bordet, tilligemed Sølvgafler.

Northorn, Ameloo og Deventer; fra sidstnævnte Sted gjorde vi en Afstikker til Loo, Prindsen af Oraniens Lystslot, men hvis vi havde vidst, at Slottet var saa ødelagt af „die Franzen“, som man her kalder dem, saa vilde vi have sparet os den Umage. Alle Tapeterne vare gjennemskaarne af Sabler, paa Portræterne vare Mundene flængede, ikke et Møbel, ikke en Stol var skaanet, Vandspringene ødelagte, Træerne omhuggede, kort sagt, Alt hvad der tilhørte Prindsen, tilintetgjort, men alt andet ikke berørt; Alt, hvad der tilhørte Borgerne og Bønderne, havde været dem helligt.

Det synes overhovedet, som om Indbyggerne her godt kunne lide „die Franzen“; i Ameloo saa vi de første, og i Deventer oven i Kjøbet et helt Regiment udmarschere.

Derimod er man slet ikke tilfreds med Englænderne; de skulle have opført sig saa slet paa deres Retirade for to Aar siden, endskjøndt de kom som Venner til Holland, og baade Officerer og Soldater vare hver Dag drukne, solgte den Havre, som de skulde give deres Heste, og lod disse dø af Sult, og tog saa uden videre Bøndernes Heste bort med Magt; ved Deventer havde de endog af lutter Kaadhed forvandlet en Borgers Hus til en Askehob. D.

Amsterdam, 16de Juni.

Hertil kom vi igaar og besaa strax en Del af Byen med den ene Pragtbygning ved Siden af den anden, hvortil der er brugt en Mængde Marmor, og Gaderne ere brolagte med Fliser. Foran Raadhuset er plantet et sirligt Frihedstræ med Hue paa; paa Skjoldet findes Figurer, der omfavne hinanden og med Underskriften „Broderskab“; jeg tror dog, at fra Hollændernes Side er det kun et Kys „par force“. Det er morsomt

at se Frieslænderne med Hatte saa store som det største af mine Kjøkkenfade.

Hr. von Rée viste os sit Kabinet med udstoppede Fugle, Muslingeskaller og Papillons. Han var meget oprørt over Franskmændene og vilde ikke leve i et Land, hvor Franskmændene regjerede.

Om Aftenen vare vi i Theatret og saa „Le père" af Diderot paa Fransk; Skuespillerne skreg op og spillede slet, og Aktricerne vare meget stift paaklædte efter gamle Moder. F.

Amsterdam, 21de Juni.

Igaar kjørte vi i en „Schleife" til Jødekomedie. „Schleifer" blive kun brugte i Amsterdam, og man kan ikke tænke sig et langsommere og hæsligere Kjøretøi.

Den Besynderlighed at se en Jødekomedie, som maaske er den eneste i Verden, bragte os derhen, thi at det maatte være slet, det vidste vi i Forveien. Huset var ikke ilde, men for lille til den store Masse Tilskuere. Der blev spillet „Tryllefløiten", et Mesterstykke af Mozart; men saaledes som her er vist aldrig nogen Musik bleven „verhunzt"; Stemmerne vare saa slette, og der blev sunget saa falskt, at man med det mest uøvede Øre, naar man da ikke først havde stoppet det med Bomuld, resikerede at faa Kolik. Alt, hvad der skulde gaa hurtigt, gik immer langsomt, og skjøndt Dirigenten brugte begge sine Arme som en Brændehugger, for at gjøre dem det begribeligt, hjalp det dog ikke; det jødetydske og dertil i Sang gjorde det hele meget latterligt; Nattens Dronning, som efter Stykkets Indhold skal komme prægtig og majestætisk tilsyne, var en uformelig Tyksak, som først burde have lært at gaa; thi hun slæbte den ene Fod langsomt efter den anden, medens Kroppen hang til den ene Side, og Armene brugte hun ligesaa slet. De mange Tryllerier, der skulde forekomme i Stykket, udelodes omtrent alle, og de faa, der viste sig, vare saa gudsforbarmelige, at man var nærved at omkomme af Latter. Lokkede af Tryllefløitens fortræffelige Toner hoppede der nogle vilde Fugle frem paa Scenen, der vare saa daarligt lavede, at man i Stedet for Fugleben tydeligt saa to Menneskeben med Strømper paa. Slangen, der var dræbt, fandt paa at krybe ud af Kulissen, da den formodentlig kjedede sig. Fra Nabo-

logen, hvor man stadig applauderede, tilkastede man os rasende Blikke for vor megen Latter. Udmattede af Latter og af Varme vendte vi tilbage med vort glimrende Kjøretøi.

Vi have gjort et Par Udflugter til Haarlem, hvor der er et stort og prægtigt Orgel, som den Dag blev spillet af den berømte Abbé Vogler, endvidere til Zaardam og Brugs. Sidste By karakteriserede sig ved sin Renlighed, Gaderne ere belagte med Kiselsten og Sand, revet sirligt i Flammer. Hverken Vogne eller Kvæg maa passere Gaderne, Pladsen foran Husene er tykt belagt med Muslinger, og er det en Have, da skal man ikke kigge efter Blomster, thi alt bestaar af Snirkler af Muslingeskaller og blaa, gule og sorte Perler imellem andre brogede Stene. Der findes ogsaa Grotter med en Amor eller en Triton midt imellem de kulørte Muslinger; det eneste grønne er Buxbom, men rigtignok ikke som det er fra Naturens Haand, nei! Kunsten skaber her Hjorte, Hunde, Katte og Mennesker; Træernes Stammer ere bemalede og alt er saa propert og net, at det bliver kjedeligt. Gjerne havde jeg beset et af de morsomme Huse indvendig, men af den Kone, til hvem vi i den Anledning henvendte os, fik vi den Besked, at naar hun kom i „Keisers Gracht" og vilde bese vore Huse, vilde vi vist spørge „hvad har saadan en Bonde her at gjøre?" Her er ogsaa den Mærkværdighed, at hvert Hus har to Døre, af hvilke den ene kun bliver brugt ved to Leiligheder, nemlig paa Bryllupsdagen, naar det unge Par gaar ind i Huset, og naar et Lig bliver baaret ud. Til denne frygtelige Dør hører der hverken Trappe eller Slaa. D.

Leyden, 23de Juni.

Her er mange smukke Bygninger, som ikke give dem i Amsterdam noget efter, men vi hørte ogsaa, at her kun boede meget rige Folk, der levede af deres Renter. Disse smukke Huse vare næsten alle tomme nu, da saa mange Rige vare dragne bort, medtagende deres bedste Eiendele af Frygt for at „Franzoserne" skulde tage dem.

Vi vare inde i den reformerte Kirke, der er stor og lys; vor „Lohnlakey", der ikke holder af Franskmændene, fortalte, at de smukke Vaabenskjolde, der forhen prydede Kirken, vare blevne brændte, og at de særskilte foroven anbragte Stole for

Borgmestrene vare borttagne, saa at disse nu maatte sætte sig blandt de andre Mennesker, hvad der choquerede vor Leietjener meget. Vi fandt overalt stor Misfornøielse og har endnu ikke fundet Nogen, som var tilfreds med den nuværende Regjering.

Endnu kan man dog se mange Kostbarheder, mange Værelser ere belagte med tyrkiske Tæpper, der atter ere bedækkede med andre for at skaane de kostbareste, Gange og Trapper ere hyppigt belagte med Marmor eller have meget fine Straamaatter. Man ser alle mulige Slags Springvand og smaa Bassins med Vand.

Hollænderens Lyst til Kaffe er saa stor, at de Fattige, der ikke have Raad til at kjøbe Kaffebønner, nøies med brændte Hestebønner, som falbydes paa Trottoirerne, hvor de staa færdigbrændte; saavidt ere vi dog ikke komne i Kjøbenhavn, skjøndt den gode Mama skjænder saa meget paa vort Kaffedrikkeri.

Fra Leyden til Haag gik det paa Treckschuyte de tre Mil. Underveis vare vi i særdeles godt Humør; vi spillede et Parti Whist, hvor vi ret havde den arme Frisch i Klemme; han kunde ikke her komme med sit „jeg har virkelig ikke Tid, jeg har virkelig altfor meget at skrive", og heller ikke retirere sig fra os, medmindre han vilde svømme bort. Vi vare saa fro som Fuglene i Luften, Egnen var skjøn, Haver og Huse vexlede bestandig, og vi lod vore Stemmer lyde; deres Harmoni fortryllede vore Herrer og et ungt Menneske paa Fordækket, men Dyrene vilde ikke komme, omsonst kiggede vi ud snart af det ene snart af det andet Kahytsvindue, men det hjalp ikke — den langbenede Fugl og den krybende Slange erscheinede ikke; vi maatte med Skam bekjende, at Prindsen i Jødekomedien var vor Mester i Sang. F.

Haag, 27de Juni.

Da vi steg ud af Treckschuyten, kjøbte vi nogle Pund Kirsebær, vi forlangte ogsaa Jordbær, men fik i Stedet for stegte Aal, saa at jeg kan mærke, at vi ikke ere rigtig bevendte i Hollandsk. Her i Haag ligger meget fransk Militær; General C— bor i samme Hus som vi, og vi have derfor en fransk Skildvagt for vor Dør, og der staar naturligvis ogsaa

et Frihedstræ her i Nærheden. Af alle de Frihedstræer, vi allerede nu have set, ville vi godt kunne lave en hel lille Skov. Igaar vare vi i Conventet, der afholdes i den forrige Prinds og Statsholders Slot; der løber to Gallerier i Salen, hvorfra enhver kan overvære Forsamlingen, og endelig er der en stor Sal ved Siden af, hvor man kan opholde sig, naar man er forsynet med særlige Adgangsbilletter.

Præsidentens Sæde er hævet nogle faa Alen i Veiret og belagt med Tæpper; Bordet, ved hvilket han sad, var overtrukket med rødt Fløil og rigt besat med Guldfryndser og Kvaster, hans Stol ligner en Throne uden Himmel, dens Rygside er forsynet med mange allegoriske Hentydninger til Broderskab og Lighed. Paa hver Side af Præsidenten staar et Bord, ved hvilket Secretærerne sidde. Endelig er der en Slags Prædikestol, hvorfra den ene Secretær oplæser de indløbne Papirer ved Samlingens Aabning, og derefter sætter han sig ved Siden af Præsidenten. Rundtom paa de tre Sider af Amphitheatret staa Bænke med Ryg tillige med Borde overtrukne med grønt Klæde; ved disse sidde Repræsentanterne for Provindserne. Den hollandske Veltalenhed gik tabt for mig; thi jeg forstod kun meget lidt af den. En Sag dreiede sig om en Kjøbmand, der vilde have Tilladelse til at sende The til Kjøbenhavn; en anden handlede om en Mand i Leyden, der ellers var bekjendt som Patriot, men som havde raabt „Orange booven"; nogle vilde have ham straffet, andre undskyldte ham med, at han havde drukket et Glas for meget.

Myne Heeren viste overhovedet liden Anstand og bragte ingen Værdighed over Forsamlingen; de sad med eller uden Hatte, lagde Benene op paa Bænkene, hang med Armene over Bænkeryggene, og talte med deres Bagmænd, nikkede og smilede til hverandre hele Tiden. D.

30te Juni.

Jeg havde gjerne sovet længere, naar ikke den haarde Nødvendighed havde drevet mig ud af Fjerene; halvt sovende satte jeg mig Klokken fem om Morgenen i Vognen og frøs lige til Middag, som om det havde været i Oktober. Min Pels og Muffe maatte atter frem, og dog ankom jeg ganske forfrossen til Breda. Man lovede os Bouillon, men da det

var „jour maigre", kunde de intet Kjød faa, og vi ingen Bouillon. Tutein havde Dagen før fordærvet sin Mave med Kirsebær, Øl og røget Kjød, og en god varm Suppe vilde have været ham meget velgjørende, men nu maatte han tage til Takke med Rhabarberdraaber.

Vi bemærkede strax her en stor Afvigelse fra de andre hollandske Byer, hvorfra vi kom. De lignede iøvrigt alle hverandre som det ene Æg det andet. Her vare Gaderne ikke længer saa renlige, og Husenes indre Indretning var langtfra saa net; lige over for „den gyldne Løve", hvor vi vare tagne ind, laa et gammelt hæsligt Hus med smaa uregelmæssige Vinduer.

I den første Landsby i fransk Flandern eller egentlig Brabant, bleve vi temmelig skarpt visiterede; Søster Frederikke var i stor Skræk for et Stykke Musselin, som hun havde kjøbt i Hamburg, men heldigvis undgik det tilligemed Herrernes nye Silkestrømper Visitørens Opmærksomhed. Medens Visitationen varede, gik jeg ind i et Værtshus og lod mig, ihukommende „Madam Wagners Mittel gegen Ohnmächten", give en Tallerken Gemyse, som Værten, Konen og Pigen just sad og lode sig smage. Retten bestod af Gulerødder, grønne Ærter og hvide Bønner samt Klipfisk, og af dette indgav jeg min stønnende og forskrækkede Søster nogle Skefulde, og det slog ligesaa godt an, som „Madam Wagners Kaal", i Særdeleshed da hun i samme Øieblik modtog Efterretning om Visitørens Blindhed. Denue Ret smager wahrhaftig meget godt.

Paa Veien herfra til Antwerpen mødte jeg en Mængde Vogne, alle forspændte med Oxer; endog den elendigste Karl, der gik med saadant et Kjøretøi, havde den franske Nationalkokarde paa Hatten. Vi yttrede vor Forundring til Postillonen over, at han ingen havde, hvortil han svarede, at i det sidste Værtshus før Antwerpen vilde han laane en; thi det var paa det strængeste forbudt at vise sig dér uden Kokarde. Vi lo af det, og sagde til vore Mænd for Spøg, at de skulde gjøre det samme; men Svoger Didrik tog det meget alvorligt og sagde, at han ikke vilde fæste saadant Narrestads paa sig. Dog næppe vare vi komne til Antwerpen og havde talt med Værtshusets Herre, før baade de og vor Tjener havde Kokarde

paa Hatten. Didrik blev ikke skaanet af os, men godt udlet for sine faste Beslutninger.

Næste Dag bleve vi indbudte til Middag hos en af min Mands Bekjendte med den Bemærkning, at vi vare ret hjertelig velkomne, naar vi vilde tage tiltakke; thi i disse Tider kunde man ikke uden at vække Opmærksomhed vise sin Velstand. Man anslaar hans Formue til fire á fem Millioner. Alle formuende Folk tage paa Landet eller leve meget stille i deres Huse, af Frygt for at betale endnu større Skatter, og mange have opgivet Forretningerne. Misfornøielsen med Franskmændene synes at være endnu større her end i Holland. D.

Reiseselskabet fortsatte nu, efter at have beset Antwerpens Mærkværdigheder, deres Vei over Gent, Brüssel og videre Syd paa over Valenciennes til Paris.

I Gent saa de i et Theater en Komedie, kaldet „*l'interieur d'un comité revolutionaire ou les Aristides modernes*", og det forbausede dem meget, at man saa aabenlyst satiriserede over Revolutions-Komiteerne; de tilføie dog: „alle de franske Officerer reiste sig og forlode Theatret."

I Frankrig selv ere de benrykte over paa hver Station at kunne faa friske Heste, der oven i Kjøbet løb meget hurtigt. Deres egen Vogn roses ogsaa forskjellige Steder for dens Lethed.

I Valenciennes se de paa Torvet et Træstillads opstillet, hvortil tre Forbrydere vare bundne; de to havde stjaalet, og den tredie havde lavet falske Penge. De bemærke herom meget eiendommeligt: „Straffen var meget mild, thi Forbryderne sad paa Stole!"

Paris, 12te Juli.

Vi havde imorges endnu 26 Lieues at kjøre, førend vi naaede Paris, efter hvilket jeg længtes i saa høi Grad; jo mere vi nærmede os dertil, jo stærkere bankede Hjertet i mit Bryst.

Vi maatte nøies med koldt Kjøkken til Middag, men Heden var ogsaa saa trykkende, at man næsten ikke gad aabne Munden hverken til at spise eller til at tale med.

Heldigvis kom vi igjennem Skoven ved Chantilly, og den ydede os Skygge i længere Tid. Det var forfærdeligt her at se Ødelæggelserne ved Prindsen af Condé's forhenværende Slot; lige saa herligt det er at se saadanne store Bygninger og deilige Anlæg i deres Pragt, saa sørgeligt er det at se det modsatte.

Hvilket Overmod for en Prinds, der dog kun var en fjern

Slægtning af Kongen — — —, i Sandhed, Ingen kan undre sig over, at Folket endelig reiste sig i Forbittrelse over, at det ikke kunde betale en saadan Herre og andre af hans Slags Afgifter nok, og ødelagde Alt.

Robespierre brugte disse Slotte til foreløbige Fængsler for dem, der senere bleve guillotinerede i Paris.

Vi fortsatte vor Vei igjennem St. Denis, en sød lille By, hvor Kongerne fordum bleve begravede. Endelig naaede vi det kjære Paris — — men ak! mine Forventninger bleve slaaede ned; thi den Del af Byen, vi kjørte igjennem, var hæslig og saa ud som Korsør. F.

Paris, 14de Juli.

Omendskjøndt jeg havde forestillet mig Paris gammel og hæslig, fandt jeg dette dog over min Forventning, thi jeg har aldrig set noget saa frygteligt. Luften er lige saa stinkende som trykkende, og Nætterne bringe ingen Forfriskning.

Vi vare igaar i Theatre Feydeau og saa „La Caverne".[1]) Bygningen er fuldstændig i romersk Stil med prægtige Søilerækker, men Scenen var for nær Tilskuerne. Korene var fortræffeligt besatte, men Solostemmerne, navnlig Damernes, lod en Del tilbage at ønske; Stemmerne ere ikke bøielige som Italienernes, og derfor skrige de formeget op. Efter Theatret gik vi rundt i Palais royal's Skatkamre med hele Butikker fulde af Diamanter og alt oplyst paa det Herligste; der var ogsaa en Mængde Restaurans, hvor Folk sad og spiste. Vi fik et lille Værelse og drak der Limonade, det var sandelig nødvendigt i den skrækkelige indelukkede Luft og Hede. De afskyelig stinkende Rendestene, hvormed Gaderne ere impresserede, hjalp ikke paa Luften; men taler man med Pariserne derom, synes de helt forbausede og forstaa det ikke. D.

16de Juli.

Hr. og Madame Cramer kom her tilligemed Hr. Eitzen i Visit. Besøget var meget angenemt, kun indtraf det lige i Middagstiden, hvor jeg var gevaltig hungrig; Traktøren havde ogsaa allerede sendt Maden, der ventede i Forværelset. Jeg

[1]) Uddrag af Romanen »Gil Blas de Santillane.«

kunde ikke udholde Hungerens Kvaler og gik ud for at samle Kræfter til Underholdningen ved Hjælp af to Posteier, og til den Ende dreiede jeg Nøglen omhyggelig om i Laasen, for at de Andre Intet skulde mærke; dog tillod min zarte Samvittighed mig ikke at spise mere end én Postei ved Bordet, og jeg overlod ædelmodigt Resten til de andre.

Vi fandt, at Hr. Cramer var bleven meget distrait; jeg tror, at han kun tænker paa sit Bogtrykkeri. Madam Cramer er en smuk Kone, dog meget magrere, end da hun var i Kjøbenhavn; hun har allerede en Datter paa 15 Aar, men ser endnu meget ung ud. Hr. Eitzen har lutter Huse og Speculationer i Hovedet; at kjøbe billigt og sælge dyrt udfylder hans Tanke saaledes, at han ikke en Gang har spurgt til sine Søstre. De vare alle indtagne i Paris og roste meget Friheden i Levemaade; Ingen bekymrede sig om den Anden, man kan leve, som man vil, og gjøre, som man synes, ingen Mennesker tager Notits deraf. Denne Frihed er i og for sig behagelig — de Gode bruge den, og de Slette misbruge den.

Om Eftermiddagen kom den gode Duverrier og var saa galant at føre os hen i Theatre Feydeau; dér saa vi det smukke, men paa sine Steder frygtelige Stykke „*La mère coupable*“ [1]). Hovedrollen spillede den herlige Mademoiselle Contar, hvis Spil er uforligneligt, naturligt, rørende. Det var første Gang paa hele Reisen, at jeg var helt befriet for de sentimentale Theaterstykker. Derfra gik vi til en „*glaciere*“, hvor den obligeante Duverrier førte os ind og opvartede os med Is. Denne Pavillon har Hertugen af Richelieu ladet bygge og udstyre med saa megen Smag, Elegance og Pragt, som man kunde vente af ham. Der blev præsenteret os deilig Is af alle Slags; pyntede Folk sad i Mængde omkring Bordene, gik og kom ret som i et Dueslag. Jeg morede mig superbe, men vi beklagede slet intet i den Art at have i Kjøbenhavn, da man her har over tyve saadanne Huse til at divertere sig i og spise Is. Da vi vare blevne ret oprømte og afkølede, gik vi hjem, og ved Afskeden fornyede Duverrier sin Indbydelse om at maatte afhente os den følgende Dag til Middag hos sig, hvilken vi med Fornøielse modtog. F.

[1]) Et af Beaumarchais's meget bekjendte Stykker, der er Fortsættelse af Barberen i Sevilla og Figaros Bryllup.

16de Juli.

I Forgaars var der Fest for Bastillens Ødelæggelse. Vi havde leiet en Vogn for hele Dagen og kjørte sammen med Aubris til Marsmarken. Derhen passerede vi saa mange smukke Pladser, Broer og Paladser, at jeg maa tilstaa, at Paris kan være meget smuk, men ogsaa meget smudsig og hæslig. Den skjønneste af Pladserne er den, hvor Kongen og Dronningen bleve henrettede; her stod en uendelig Mængde Lygtepæle, der havde tjent til at skille saa mange Uskyldige af med Livet.

Paa Marsmarken exercerede Tropperne, som vore Herrer fandt meget smukke.

Vi vare ogsaa i Champs Elysées om Aftenen og morede os ogsaa ret godt; der var en Mængde Mennesker af den fine Verden, men ogsaa en Hoben alle Slags, som havde leiret sig i Græsset og just ikke iagttog den fineste Anstændighed. Vi havde troet, at her var Illumination og Bal, og det havde vi vor Leietjeners Uvidenhed at takke for, der ikke vidste, at Festen blev holdt i Luxemburg, og da vi kom dertil Klokken ti om Aftenen, var Festen allerede forbi.

Igaar var det den allerhedeste Dag, vi have havt; vi vare dog i Operaen om Aftenen og befandt os meget vel. D.

17de Juli.

I Forgaars vare vi i den store Opera, og jeg maa ogsaa tilstaa, at naar den mest spændte Forventning bliver saa tilfredsstillet som ved disse fortræffelige Dekorationer, forglemmer man Hedens Kvaler. Man gav „Alceste“; Alt, hvad der er brillant og skjønt at udføre i Dekoration og Dands, tror jeg vel var forenet her. De skjønneste og gratiøseste Personer, og ikke enkelte Hoveddandserinder, ogsaa Figuranterne vare som Gratier i Væxt og Gebærder; vi kunde ikke andet end tænke paa vore i Kjøbenhavn, denne Samling af tykke og tynde, skjæve og krumme.

Duverrier hentede os til Middag, da Klokken var fire. Vi troede, at dette var meget sent, men da vi kom hen til Restaurationen, maatte vi endnu vente til Klokken halv sex paa en Dame, der kom med sin Mand; hun hed Madame Echaudée. Det øvrige Selskab bestod af lutter Herrer. Man

var meget munter og animeret, og Beværtningen var meget kostbar og elegant; en Hoben smaa fine Retter bleve serverede paa en Gang. En ny Maade at koge en stor Karpe paa, som er en meget yndet Spise her, og Krebs kogte i Vin, kan jeg ikke optage som andet end en Forbedring, ogsaa gjøre de her megen Fête med hele Brisler, men jeg siger med Søster Pauline [1]: „*que c'est bien mauvais*“. Det forekommer mig iøvrigt, at man spiser ligesaa godt hos os.

Efter Middagen fik vi Kaffe, men kun daarlig Fløde; efter Kaffen proponerede man at gaa til en „*glaciere*“, hvilket blev bifaldet, og vor høflige Vært lod to Vogne hente. Vi steg ud ved Tuillerierne og spadserede i den skjønne Have, hvor de seværdigste Statuer findes, gik derpaa over Revolutionspladsen til Champs Elysées. Det var imidlertid begyndt at blive saa mørkt, at man ikke længer kunde skjelne Gjenstandene; vi satte os derfor snart ned og underholdt os ret muntert. En fransk Officer, Hr. Abraham, lod sin Vid ret have frit Løb, og da Dorchen havde den Lykke at behage ham, steg hans Konversation tilligemed hans Vittigheds Barometers Kviksølv til den franske Jargon, hvor man siger meget uden at sige noget.

Efter at have let og spøget meget, gik vi til *glacieren „garde meuble“*, hvor vi satte os foran Pavillonen og spiste Is; jeg fandt den grønne Pistache-Is ganske fortræffelig; efter at have siddet her en god Stund og forfrisket os, gik vi hjem, da Klokken allerede var bleven elleve, efter at have anbefalet os til alle Sider og takket den gode Duverrier for den angeneme Dag.

Madame Echaudée lovede ogsaa at besøge os; hun er en livlig lille Dame, smuk, brunette, men sminket, det forstaar sig, og med en sort Paryk og meget hvid i Teinten; hun var meget høflig og deltagende, og fortalte, da vi talte om Landliv, at denne Lyst egentlig ikke findes hos Pariserne; man tager nok ud et Par Dage, men kommer hurtigt tilbage igjen, for dog at kunne sige, at man har været der; de gode Parisere kunne ikke længe forlade deres By, hvad der er trolig nok, da

[1]) Moder til Julie Tutein (Weyses Elskede), der blev gift med Nolthenius i Holland.

de have vænnet sig til saa mange Fornøielser, og saa kan det stille Landliv vel forekomme dem kjedsommeligt.

Naar man her ser de mange Amusements, skulde man tro, at Menneskene ikke kunde bestille andet end at løbe efter Fornøielser, men man siger dog, at der gives Familier, som i denne forlystelsessyge Stad leve ganske stille og tilbagetrukkent. F.

18de Juli.

Vi vare i Pantheon, en prægtig majestætisk Bygning, som Ludvig den 15de havde bestemt til en Kirke; den nuværende Regjering finder det dog ikke fornødent, og da den heller ikke var fuldendt under Kongerne, har man indrettet den til en Hal og bestemt den til at optage Mindesmærker for store Mænd, som have gavnet deres Fædreland. Dog er man nu bleven saa klog, ikke at lade Nogen vederfares denne Ære før ti Aar efter Døden, da man skammer sig over den Overilelse at have bragt Borger Marat derhen, for kort efter atter at bringe ham ud.

Voltaires og Rousseaus Mindesmærker findes her; paa den førstes Kiste findes en Lyre støttet paa en Kugle, paa Rousseaus stod skrevet „*l'homme de la nature et de la vertu*“, og der ses afbildet en Dør paa Klem, som man siger paa Dansk, af hvilken en Haand med en brændende Fakkel strækkes ud. Derefter steg vi op paa Taarnet, hvorfra man kan se hele Paris ligge for sig; da Husenes Tage alle ere belagte med hvidt Støv, formodentlig fra Kridtstenene, hvoraf Bygningerne ere byggede, og hvormed Gaderne ere brolagte, kan man kun se Gjenstandene utydeligt.

Efter Middagen gjorde vi Toilette og kjørte ud til *bois de Boulogne*; i den her beliggende Have *Bagatelle* tilbragte vi Aftenen. Den var smukt oplyst, med superbe Musik og en Del Dandsende; det var dog kun simple Folk, man sagde mig: Frisører og Domestiker, men de dandsede charmant. Tilsidst kom et Fyrværkeri, der var meget smukt men kortvarigt. Bravournumret var et Palais, som brændte. Vi besaa ogsaa igaar Fabriken, hvor *haut de lisse* Tapeterne blive vævede; det er utroligt, at den menneskelige Aand kan opfinde noget saa kunstværdigt og besværligt. En Svend kan være mere end tyve Aar i Lære, før han kommer saa vidt, at han kan væve

Figurer. Jeg beundrede mest et Stykke, forestillende den rasende Roland i en stor, vid Egn, og en hel Række om Historien „Angelique og Medoc“. Skade, at denne store Kunst, som nu er bragt til saa stor Fuldkommenhed, maaske skal gaa tilgrunde; thi de sælge nu saa lidt efter Revolutionen, og Arbeiderne blive saa daarligt betalte. F.

28de Juli.

Idag havde den tyrkiske Gesandt Audiens hos Direktoriet; allerede i længere Tid havde de Anstalter, som ved denne Leilighed skulde træffes, været anmeldte i Bladene.

Vi havde gjort os Umage for hos vore Bekjendte, ja, selv hos den herværende danske Minister at faa Billetter til denne Decade [1]) i Luxembourg. Ministeren viste sig meget forekommende og aflagde os to Visiter, den sidste rigtignok kun for at sige, at det var ham umuligt at gjøre os denne Tjeneste, og det skjøndt han havde henvendt sig derom til Udenrigsministeren, men af denne havde faaet det Svar, at der ingen Billetter vilde blive uddelte, da Pladsen var saa kneben, at næppe de, der havde Fordring paa at overvære Audiensen, vilde kunne faa Plads. Vor Ven Duverrier havde imidlertid skaffet os to Billetter, som vi overlod til vore Mænd. Vi Damer modtoge en Indbydelse til at overvære Optoget fra Konsul Tessiers Altan.

Klokken fem indfandt vi os, men traf dem endnu ved Middagen, dog varede det ikke længe, inden Toget begyndte at drage forbi. Den fremmede Gesandts Kjøretøier vare for Størstedelen kun Hyrevogne, og selv om der i Optoget var enkelte Ekvipager, gjorde de dog intet Indtryk af Parade, særlig da Domestikerne ikke vare i Livré og Vognene kun vare forspændte med to Heste; de eskorterende Husarers Uniformer vare gamle, slidte og støvede, og det gik altsammen meget uordentlig til, thi Husarerne lode sig undertiden række et Glas Øl, hvorved de bleve skilte fra det øvrige Følge, der ikke vilde vente. Gesandten red selv bag ved sin Ekvipage, hvad der forekom os saare latterligt; hans Hest var udstyret

[1]) Decade kaldtes i den under den første franske Revolution en Tidlang indførte republikanske Kalender Tidsrummet af 10 Dage, hver Maaned var inddelt i 3 Decader, den 10de Dag Decade høitideligholdtes som Søndag.

med et smukt perlestukket Skabrak; 6 Tyrker gik ved Siden af Hesten, og to af dem bare to tildækkede Kurve, hvad disse indeholdt, véd jeg ikke; men at hele Herligheden ikke var værd at gaa fem Skridt for, er jeg overtydet om. Vi gjorde imidlertid et angenemt Bekjendtskab med den Familie, hos hvem vi vare, især var Fruen en aimable Dame. Om Aftenen tog vi til Odéon med dem. Det var tidligere et af Paris's bedste Theatre, men ved Revolutionen blev en stor Del af Skuespillerne fængslet, og Resten fordelte sig ved de andre Theatre; nu bliver Bygningen kun benyttet til Baller.

Denne Aften skulde der være et meget stort Bal, hvor den tyrkiske Gesandt og Direktørerne vilde indfinde sig. Saa vel Salen som Selskabet var udsøgt og glimrende, Paris's skjønneste og berømteste Damer vare tilstede, og forresten saa vi mange superbe klædte og deilig pyntede Damer, nogle med helt nøgne Arme og mange med ganske blottede Bryster, ganske som Himlen havde skabt dem, kun med et meget tyndt Flor derover. Som to udmærkede Skjønheder viste man os Mademoiselle Ange og Madame Tallien [1]), Paris's Aspasia, hvem alle Hjærter hylde; hun var klædt som Tyrkinde. Der gives overhovedet mange smukke Damer i Paris, men jeg tror, at deres Klædedragt og Sminke kan gjøre den ubetydeligste Person smuk, og særlig ved Lys. Musiken spillede hele Tiden, men Ingen lod til at have Lyst til at danse; Danserne fra Operaen vare betalte for at opføre Kontredanse til Ære for de tyrkiske Herrer, men først Klokken elleve ankom Gesandten, fordi han efter Audiensen, der varede til Klokken syv, havde dineret sammen med de andre Gesandter. Saa snart han traadte ind i en Loge, blev der almindelig Klappen i

[1]) Therese Tallien, født 1775 i Madrid, Datter af Minister Grev Cabarrus, fortræffelig opdraget, henrykte Paris ved Ungdom og Skjønhed, g. m. Marquis de Fontenay 1790, flygtede under Revolutionen, blev fængslet i Bordeaux, befriet af Tallien, blev skilt fra Marquisen og blev Talliens Elskerinde. Hun var en ivrig Tilhænger af Revolutionen, bevægede ofte Tallien til Mildhed. Efter en Tale i Conventet for Kvinden, blev hun paa Robespierres Befaling fængslet, men efter hans Fald frigivet, hvorefter hun ægtede Tallien; under Direktoriet var hendes Salon den mest feirede og besøgte. Da Talliens Stjerne dalede, lod hun sig skille fra ham og ægtede Grev Caraman. Hun døde 1835.

Mlle Ange, Skuespillerinde ved Theatre Feydeau, bekjendt for sin Skjønhed og sine talrige Kjærlighedseventyr.

Hænderne, og Alle stormede til for at se ham, medens han ganske ugenert hilste og nikkede til alle Sider. Da han havde siddet i nogen Tid, bragte en Lakei ham en stor orientalsk Vifte, og nu begyndte Alle at le høit og atter at klappe i Hænderne; han blev dog ikke forlegen derover, men stak Møblet, som vakte saa megen Glæde, ud af Logen til alle Sider, saa langt han kunde. Lidt efter blev hans Hermelins Kaabe ham for varm, hvorfor han trak den af og sad i den bare Skjorte, indtil man bragte ham en Silkekaftan. „*Il ne se gêne pas*", hørte man fra alle Sider af Salen; han gik imidlertid nu med en af Direktørerne ned i Salen, hvor Trængslen blev saa stærk om ham, at vi skyndsomt trak os tilbage til vor Loge. Klokken tolv tog vi hjem, da vi ikke særlig amuserede os. Efter hvad vore Ægtemænd fortalte, maatte vi prise os lykkelige ved ei at have faaet Billetter til Luxembourg; thi Pøbelen havde trængt sig igjennem Vagten og havde opfyldt det lille Rum, hvor Audiensen fandt Sted, med Stank og Varme, samt opført sig meget afskyelig grovt og uforskammet. D.

29. Juli.

Vi vare inviterede af en Banquier Girando til Middag til Klokken halvfem og tog heller ikke derhen før, men maatte dog vente med at gaa til Bords lige til Klokken sex. Det var en Mode for min kjære gamle Papa! Hvor vilde han ikke brumme; der var da ogsaa en gammel Herre, som sagde til Frisch, at han ellers pleiede at bede sig undskyldt, naar han fik en Middagsinvitation dér.

Vi havde begge ladet os charmant frisere *à la grecque*, som her er den nyeste Mode, og jeg havde en ny Kjole paa, der var forfærdiget af en fuldstændig Kunstskræderinde, saa at jeg ganske var paaklædt *à la parisienne*. Da vi traadte ind i Salonen, var der saa mørkt, som om vi skulde lege Blindebuk, thi Skodderne vare trukne helt til, da det er den eneste Maade at værge sig mod Heden i disse varme Lande. Der var ogsaa rart kjøligt, thi Murene ere tykke, og derfor kan det ogsaa lykkes, naar Solstraalerne holdes ude, at forskaffe sig en udholdelig Tilstand. Vi kom en Smule til Kræfter

efter den Poenitense, som vi havde maattet udstaa den ganske Morgen i vort Logis med 28 Gr. Varme.

Værten i Huset førte mig tilbords og var meget omhyggelig med at byde, hvad der mellem de mange Retter og den hurtige Betjening næsten var mig en Smule besværligt. Efter at vi havde talt om alle mulige Ting, sagde han pludseligt: „Ja denne Dag, den 9de Thermidor, er evig uforglemmelig „for mig. Da Robespierre blev guillotineret, havde jeg allerede „sukket ni Maaneder i Fængsel; da trængte pludselig Efter-„retningen om hans Henrettelse gjennem mit Exils Mure — „havde han levet nogle Dage længere, havde jeg Intet hørt „derom — og i det Hele taget var det kun et Under, at jeg „blev reddet, thi min Svoger var bleven arresteret sammen „med mig og blev kort derefter offret; det var blot en ren „Forglemmelse, jeg kunde takke for mit Liv.“ Den arme Mand var ganske graahaaret, og paa hans Ansigt stod hans Lidelser ogsaa tydeligt at læse. Jeg gratulerede ham hjertelig til, at jeg kunde se ham her i sin Families Kreds, og drak et Glas paa hans Sundhed og ønskede, at det skjønne Frankrig snart maatte have Fred.

Det var den mest excellente Middag, vi endnu have været til; efter endt Taffel, spadserede vi en Smule om i Husets Have, hvor man ganske forglemte, at man var midt i Byen; saa anbefalede vi os for at tage til en Fête i Jardin Tivoli, hvor en Luftballon skulde stige op Klokken syv. Vi kom lidt for sent, men naaede dog at se den høit oppe i Luften. F.

30te Juli.

I Dag kom Duverrier *jeune*, Adjudantmajor i *Corps legislatif*, med Billetter til et Møde. Klokken elleve gik vi derhen.

Le Conseil des cinq cents er i en stor Sal, som staar i Pragt og Skjønhed langt tilbage for det hollandske Konvent; Indgangen er fra Tuilerierne. Vi ventede forfærdelig længe; endelig kom Præsidenten, bankede med sin Hammer og sagde, at Mødet nu var aabnet, hvorefter Sekretæren begyndte at læse Noget op, men jeg var ikke i Stand til at forstaa et eneste Ord; Salen gav et stærkt Ekko og en bestandig Larm,

thi de vare ikke alle forsamlede paa en Gang, men spadserede rundt omkring i Salen og snakkede og talte høit. Præsidenten bankede vel over tyve Gange og raabte: „*Silence! Citoyens, il n'a pas moyen d'entendre,*" men ikke En bekymrede sig derom; jeg har ret ærgret mig over denne Uorden, men det er ret Frihed, at Ingen behøver at genere sig; men iøvrigt var det meget amusant at se, hvor ivrigt de sprang op fra Bænkene hen til Tribunen, sprang op paa den for at sige deres Mening; men Nogle spruttede den af bare Ivrighed fuldstændig utydeligt ud. I denne Støi var der dog Nogle, der sov.

Vi Damer blev snart kjede deraf, men vore Ægtemænd, der naturligvis ikke kunde aflægge en vis Nimbus af Vigtighed, trods de ikke forstode noget som helst, vilde blive der endnu nogen Tid. Vi gik saa hjem, ledsagede af vor gamle Tjener Erik, der ogsaa „var kjed af de Narrestreger"; men det var intet let Arbeide, thi medens vi vare i Konventet, havde det regnet; Gaderne vare ganske slibrige, saa at jeg med mine Sko uden Hæle næsten ikke kunde staa; det varede længe, inden vi fandt den rette Vei, og Fiskerkoner og Andre raabte stadig efter os: „*levez votre robe, levez votre robe, Madame, elle est tout abimée.*"

Om Aftenen vare vi i Théatre de la cité, hvor vi saa et Lystspil, som er skrevet efter Franskmændenes Seire; i mange Vaudeviller, som hædre og ære Soldaterne, forekommer der Noget om Englændere, saa den Tanke opstod i mig, at der maaske var Tilstedeværende, som ikke følte sig saa vel derved, da jeg pludselig hørte en Stemme fra Galleriet, der i en arrig Tone modsagde Aktørerne. Paa den anden Side af Galleriet strakte en miserabel klædt Person Hovedet ud (den Første var elegant antrukken i smagfuld „incroyable") og raabte, at man kunde vel nok se, hvem der havde beriget sig ved Republiken, for han selv var da baade bleven mager og elendig. De to skjændtes nu dygtig og hang ud over Barrieren med hele Kroppen; Aktørerne viste sig meget forundrede over dette og søgte stadig syngende at tale dem til Rette; tilsidst proponerede de dem at komme ned paa Scenen, hvor de to saa broderllg omfavnede hinanden og dandsede sammen til Tegn paa Fred og Kjærlighed. I Begyndelsen vare vi urolige

over dette Impromptu, men mærkede dog snart, at det hørte med til Stykket. Det andet Stykke handlede om Spanierne i Amerika med de grueligste Scener, Mord, Afskyeligheder, ja selv en næsten virkelig Auto-da-fé blev fremstillet. D.

2den August.

Om Formiddagen kjørte vi til Palais Marboeuf; dette Palais er møbleret og dekoreret efter nyeste Mode; thi den gamle Duchesse, der er meget rig, havde en Artist til Liebhaber, og denne, der gjerne vilde give sine Venner Noget at fortjene, brugte alle sin Maitresses Penge til paa den Maade at forskaffe sig den eleganteste Bolig i Paris.

Vi vare ogsaa i forskjellige Butikker, hvor Alt, efter hvad Aviserne sagde, skulde være saa billigt; jeg kjøbte ogsaa blandt Andet noget meget smukt Taft til 3 Mk. 8 Sk. dansk Alenen og et rosa Mousselins Halstørklæde, som er meget paa Mode.

Om Aftenen kjørte vi til Jardin de Giron, hvor der skulde gives Kunster til Hest, Koncert, Illumination, Bal og Fyrværkeri til Ære for den ottomanske Gesandt. Vi maatte vente meget længe, inden det begyndte, da han først skulde i Operaen. Det regnede, saa det blev saa koldt, at Tænderne klapprede i Munden paa mig, og først efter at Halvdelen af Lamperne allerede vare gaaede ud, kom den langskjæggede Herre; Mængdens Sammenstimlen, Trompeterne og Paukerne forkyndte hans gulbrune Nærværelse. Kunsterne til Hest vare beundringsværdige, kun Skade, at det var saa mørkt. Først Klokken et kom vi hjem.

Didrik Tutein, som havde spist til Middag hos Hr. Simons og med Mademoiselle Ange, som er dennes Maitresse for Øieblikket, og som allerede har bragt mange unge Folk til Bettelstaven, fandt vi allerede i Krølhaarene, — thi Fjersenge findes ikke her. D.

3die August.

De Blade, som her daglig falbydes, ere uendelig mange, og Pøbelen tager saa megen Del i disse for Størstedelen politiske Sager, at Høitlæsning paa Gaderne er en hel Erhversbranche; hyppigt ser man et tæt sammenpakket Auditorium

om saadan en laset Taler. Paa Gaderne udraabtes i Dag: „*la liste des jolies femmes, presentées aux ministre Ottoman.*"

Vi vare henne ved Augustinerkirken, hvor de Statuer og Monumenter, der ere nedrevne under Revolutionen, blive opstillede. Hellige, Konger, Munke, Nonner, Heste, Guder og Maitresser laa og stod mellem hverandre; de Hellige manglede den himmelske Glorie, Kongerne Kronen, Munkene Næsen, Nonnerne Fødder og Fingre, Hestene Hals, Gudinderne Hoved og Maitresserne al Skjønhed, det var en Jammer at se denne Stenverden; men en Mængde Læger havde allerede forsamlet sig, og forsynede med Gibs og Kalk forsøgte de med let Haand at klæbe det Manglende paa Patienterne. Det gamle Ordsprog: „Hvor Nøden er størst, er Hjælpen nærmest," passede her godt.

Vi spiste til Middag hos Texiers Klokken halvfem, og efter Kaffen og Likøren, som her altid høre med, vare vi i Theatre Vaudeville, hvor der blev givet tre meget morsomme Stykker. Der var her en Mængde visse Damer, der besøge dette Theater saa meget, at man for kort Tid siden havde set sig nødt til at lukke det, fordi de dreve deres Væsen for slemt. Hvad denne Materie angaar, saa er Moralitet og gode Sæder her banlyste, thi man iagttager ikke engang den ydre Anstændighed. Denne Omstændighed gjør mig mange Øieblikke Opholdet i denne Hovedstad meget forhadt. D.

4de August.

Vi gjorde noget tidlig Toilette for at kjøre ud paa Landet til en Hr. Oberkamm, der har en stor Kattunfabrik tre Mile fra Paris. Vi leiede en lukket Karosse og kjørte afsted. Den lille By er for Størstedelen beboet af Fabriksfolkene; Eieren er en Tysker af Fødsel, en aaben og venskabelig Mand. Da vi vare stegne af, bleve vi førte ind i en Salon, hvor Husets Herre snart kom os i Møde, og vi kunde strax se paa ham, at vi vare særdeles velkomne; der blev strax sat flere Kuverts til Bordet, og vor Ankomst syntes ikke at foraarsage den mindste Forstyrrelse. Efter lang Tids Forløb kom endelig Husets Frue og bad os excusere hendes lange Bortebliven, da hun selv ammede sit Barn; jeg havde forestillet mig en simpel og naturlig Dame, der alene levede for sin

Mand og sine Børn, da vore Herrer, som faa Dage forinden havde været derude, havde fortalt os, at hun stedse levede paa Landet og ikke fandt Behag i Paris; hvor forbauset blev jeg nu ikke ved at se en ægte Pariserinde med tyk Sminke helt op under Haaret og i temmelig elegant Antræk, med fyrige durchborende og ubeskedne Øine. Efter den første Hilsen kastede hun sig hen ad en Sofa og lagde Benene op, medens vi maatte nøies med Straastole. Vi gik derpaa tilbords, og Maden var ganske fortræffelig (jeg tror, at de havde en Kok), og Alt var indrettet paa en meget elegant Fod; medens vi sad ved Bordet, blev det lille Barn bragt ind for at faa Bryst, og uden at Fruen i mindste Maade fjernede sig, satte hun sig tvertimod lige over for Tutein. Den Utaknemlige syntes ikke i mindste Maade at lade sig afficere deraf. Efter Bordet gik vi Damer ind i et Sideværelse, og Dorchen og jeg lo indvortes af hendes naragtige Manerer, medens hun uophørlig speilede sig og arrangerede sin Pynt, stadig konverserende. Hun forlod os nogle Øieblikke, og da hun kom tilbage, kunde jeg tydelig se, at hun havde lagt mere Sminke paa, og at Aarsagen til de hyppige Reparationer var nogle dybe Rynker, som den troløse Sminke forraadte, naar Musklerne ved Talen kom i Bevægelse. Ogsaa her kastede hun sig paa Sofaen med en Pude i Ryggen og inviterede mig til at tage Plads paa den ene Ende af Divanen, medens Dorchen selv maatte hente sig en Stol. Hun havde en særlig Affektion for mig og beærede mig med megen Fortrolighed, viste mig sit Underskjørt og sin Chemise, og forsikkrede mig, at hun aldrig havde mere paa end ét Skjørt. Denne Nedladenhed opfordrede ogsaa mig til Fortrolighed, saa at jeg viste hende min Bommesies Klokke, men hun kunde slet ikke begribe, at man kunde klæde sig saa varmt. Den gode Dame ennuyerede os imidlertid, og vi bade derfor om Tilladelse til at bese Haven, hvad hun allernaadigst bevilligede, og da Hr. Oberkamm kom til, var han saa aimable at vise os hele Fabriken.

Da vi selv have en Kattunfabrik, skaffede Synet af denne os megen Glæde, da det er en saa udbredt Anstalt, at der daglig beskjæftiges 400 Arbeidere. Noget Nyt saa vi, nemlig at Valserne bleve opvarmede med glødende Bolte for at gjøre

Varen glat forinden Trykningen; vi beundrede ogsaa det skjønne Tryk, hvor der ikke var en eneste Ujevnhed at se; den klare Strøm rinder lige forbi og letter meget Skylningen af Kattunet. Jeg kunde ønske, at denne Strøm laa ved Rosendal[1]. Vi besaa ogsaa Varelagret; Tøiet glittes ikke før det bliver kjøbt; Kjøbmændene komme derhen for at udsøge Varerne, og man har altsaa den store Behagelighed ikke at behøve at have noget Magasin i Staden. Efter at vi havde taget Alt i Øiesyn, vendte vi tilbage til Huset, sagde Adieu til den naadige Madame, takkede den gode Hr. Oberkamm for al hans Venlighed, tog hans Neveu med os i vor Vogn og passiarede ret angenemt med ham paa hele Turen hjem.

F.

5te August.

Vi gik til Louvre for at bese Museet, hvilket dog ligesaa lidt lykkedes os denne Gang som før, fordi de fra Italien hjemkomne Kunstværker endnu ikke vare ordnede. Paa Portalens Søiler læste vi forskjellige Afficher, som man næsten maatte tro kunde bringe hele Paris i Oprør. Det er fast ubegribeligt Alt, hvad man her tør lade trykke, og at Trykkefriheden saagar protegeres af dem, mod hvem den rettes. I selv samme Moment, hvor vi undrede os over den Dristighed, hvormed man bedømte Direktoriets Handlinger, fik vi et slaaende Bevis paa Friheden ved at se to Personer, der havde afrevet Afficherne, blive arresterede og førte bort af Vagten. Enhver Person kan handle ganske frit her; han maa kun bære sig klogt ad, thi ellers bliver han dygtigt „*geprellt*“.

Om Eftermiddagen og Aftenen bleve vi Damer hjemme for første Gang; Ingwersen kom hen til os, hvad jeg ikke brød mig Meget om, da jeg skrev i min Journal, med hvilken jeg var kommen stærkt i Restance.

D.

[1] Rosendal, en Del af det nuværende Rosenvænge, var en Eiendom, der tilhørte Familien Tutein, og hvor Peter Tutein (Brevskriverindernes Fader), født i Mannheim 1726, død i Kjøbenhavn 1799, havde anlagt et stort Kattuntrykkeri.

6te August.

Vi spiste hos Delamare paa hans Landsted, 4 Lieues fra Paris ved Marne; Huset er meget stort, og der er immer Gjæster hos ham; til Middag kom der saa mange, at nogle maatte sidde ved Sideborde; hver Dag holder han aabent Taffel. Hans Kone gefallt os særdeles godt, hun var tarveligt antrukken, naturlig og syntes saagar at tage sig af Husholdningen, hvad der her er en Sjældenhed hos saa rige Folk, der endogsaa i deres Tjeneste have den fornemste Kok fra Ludvig den 16des Kjøkken. Selskabet var saa overordentligt lystigt, at det slet ikke passede med de Danskes Begreber om Munterhed. De bad os om at komme igjen om Lørdagen og blive der Søndagen over, hvad vi imidlertid ikke kunde, da vi havde fastsat vor Afreise til Mandag. D.

6te August.

— — — Delamare saa meget godt ud og var virkelig den Dag saa smuk, som jeg endnu aldrig har set ham; derimod synes hans lille Datter Aspasia ikke at blive saa smuk som Forældrene. — — — Selskabet var meget muntert, Herrerne løb om Kap som smaa Drenge, bar Damerne og løb bort med dem; da vi to fremmede Damer var smaa og smækkre, løb de meget ofte med os paa Armene, og man lo meget over disse bestandige „*enlèvements*". Tilsidst løb Herrerne igjen om Kap, og faldt i en Grøft, hvorfra de opstode ganske sorte, satte sig derpaa hen ved Kilden, hvor de vaskede sig og tilsidst gik helt ned i Vandet med Klæderne paa, kom op igjen og saa ganske afskyelige ud, saa man stadig maatte holde sig dem fra Livet. Tilsidst maatte de gaa ind i Huset, hvor Delamare gav dem andre Klæder paa — ja baade Benklæder og Strømper. Ak! men Hattene vare ganske ruinerede, fordi de havde baaret Vand i dem. Omendskjøndt jeg gouterer den franske Munterhed, saa synes mig dog, at disse Udslag deraf gik mig vel vidt og næsten grændsede til „*polissonnerie*", og jeg maatte tænke paa Madame Wagners Sprichwort: „*jeu de main, jeu de vilain*" Vi anbefalede os, skjøndt de bad os blive Natten over, hvad vi dog ikke kunde modtage, da vi intet Nattøi havde med os. Samtlige det øvrige Selskab blev og vilde dandse om Aftenen; den ene af de Tilstede-

værende var en meget behagelig Mand; han havde udklædt sig som Tyrk, hvilket klædte ham godt; vi kaldte ham for Ambassadøren, og han ledsagede os til Vognen og havde hele det øvrige Selskab til Følge. Vi Damer havde gjerne blevet, hvis det havde været muligt. Det deiligste Maaneskin ledsagede vor Hjemkjørsel. Vi arriverede først til vort Logis Klokken elleve, hjertelig trætte af at kjøre, og gik skyndsomt i Seng. F.

7de August.

Denne Dag var det „Decade". Vi vilde faa Direktoriet at se i sit fulde Antræk, thi de give hver Decade Audients; men min Mand havde faaet en daarlig Fod af sin megen Løben omkring, og jeg havde faaet en daarlig Mave. Svoger Didrik gik da alene derhen og saa saa meget som muligt — thi af de 5 Direkteurs var kun en eneste tilstede. Om Aftenen vare vi i Theatre Montansier, hvor der gaves tre lystige Stykker. D.

8de August.

Frisch og jeg gik rundt i Byen for at indkjøbe Forskjelligt. Vi vare blandt Andet hos en Miniaturmaler, der boede høit oppe i Palais royal. Personer, der ere plagede med Asthma, bør ikke gjøre for mange Visiter i Paris, thi de fleste Folk bo saa at sige helt oppe i Skyerne. Denne Maler boede da oppe i sjette Etage, men hans Kunst var saamænd ikke den Himmelfart værd. Jeg vilde saa gjerne have havt et Portræt af min Mand, men Malerne her lade sig saa enormt betale, og man vil dog ikke „ohne weiter" kaste sine Penge ud paa det Uvisse; det er jo muligt, at han ikke kan træffe Originalen.

Duverrier havde tilbudt os en Loge i „*Theatre de la Rêpublique*", nu „*theatre de la loi*", hvor den ottomanske Gesandt skulde komme. D. selv var saa optagen, at han ikke kunde ledsage os.

Gesandten lod længe vente paa sig, og imedens amuserede Parterret sig med at beklappe Enhver, der traadte ind. I den forreste Loge var en Person, der var saa nysgjerrig, at han traadte frem foran Silkegardinerne, for derfra bedre at kunne

betragte Tyrkens Sopha; i den Anledning brølte alle „*le voilà*“ og Jublen og Applausen fik ingen Ende.

Det er et elskværdigt Karaktertræk hos Franskmændene, at de ere yderst lystige, men sjældent uopdragne; derimod ere de forbausende nysgjerrige. Da vi et Øieblik havde ladet vor Logedør staa aaben, blev den ganske fyldt af Folk, som her troede at kunne se Tyrken paa nærmere Hold. Imellem Akterne lagde baade Børn og Voxne sig plat ned paa Maven og løftede Tæppet i Veiret for at stikke Hovedet ind paa Scenen og tilfredsstille deres Nysgjerrighed. Der spilledes en ny „*Marche à la turque*“ og gaves en Farce „*Le roi de Cocagne*“, som blev excellent spillet.

Duverrier fortalte os forleden Dag blandt Andet, hvor hyppige Dueller der fandt Sted — fast ingen Morgen bryder frem, hvor der ikke i bois de Boulogne bliver hugget og stukket, saa En, saa en Anden. Hvilke afskyelige Ting, der dog foregaar i denne Stad. Frisch kom nylig over Grèvepladsen, og der findes en lille indgittret Plads, hvor de Myrdede hver Morgen blive anbragte, og desværre er det de færreste Dage, hvor denne traurige Forretning ikke finder Sted — man havde lige bragt Liget af en ganske ung Pige, der var skaaret i Stykker, — — — med Rette gruer man over disse Gyseligheder, og naar man spørger, om Øvrigheden ikke forsøger at opdage Gjerningsmændene, svarer man, at det er aldeles umuligt at faa saadanne Sager bragt for Dagens Lys i denne store By. D.

9de August.

I Dag gik vi for tredie Gang til Louvre, hvor vi endelig kom ind; der er en mægtig stor Sal fuld af Malerier, men hvad Fornøielsen angaar, havde jeg uendelig megen mere Nydelse af Samlingen hos Hr. Gildemeister i Amsterdam; vel tror jeg, at denne Dom er meget enfoldig, men da jeg ikke er Kjenderinde og altsaa ikke kan opdage de store Skjønheder, kan det vel være tilgiveligt, — men jeg kan nu ikke finde nogen Glæde ved disse afskyelige Sujetter; hvorfor kunne Kunstnerne ikke øve deres Geni paa andre Ting end denne Mængde af Christusbilleder paa Korset, hvor de udnytte al deres Opfindsomhed for at gjøre det ret afskyeligt og frygteligt,

— denne Mængde af blødende Johanneshoveder, disse Martyrer og mange andre affreuse Ting gjorde mig saa ilde tilmode, at jeg søgte i min Angst en lille Plads, hvor mit Øie havde Ro, og hvor mit Hjerte hørte op at banke. Nei! naar Kunsten ikke kan anvendes bedre, er det bedre ikke at besidde noget Talent. Der var ogsaa nogle meget smukke Landskaber, og Susanne i Badet er en herlig Figur.

Om Aftenen vare vi i Theater Montansier og saa „*Harlequin protegé par l'amour*"; det er amusant i Mellemakterne at gaa ud af Logerne og fra Galleriet at se ned i Salen, hvor der er en saadan Trængsel af Mennesker. En Hoben Mamselles søge la bonne fortune, og Mændene gaa efter dem, men de tilbyde sig selv, saa at Herrerne ikke behøve et „refus".

Naar jeg havde Sønner, vilde jeg ikke have, at de kom her, ikke fordi de blive forførte, thi det kunne vi alligevel ikke forhindre, men paa Grund af den slette og ringe Ide, som de ville faa om vort Kjøn, og fordi man siger mig, at Sædernes Fordærvelse her er saa almindelig, ikke blot blandt denne Klasse, men ogsaa blandt Damer, om hvem man slet ikke skulde tro det, og naar de unge Folk nogle Gange ere blevne trukne med, tro de, at der ingen Undtagelser gives, men at alle ere ens; ja, Ingwersen forsikrede mig, at det var gaaet ham saaledes, og at han i lang Tid ikke følte nogen Ærbødighed for vort Kjøn. F.

9de August.

Endelig vare vi i Louvres Museum, hvor der i en Sal, der er over 400 danske Alen lang, var Malerier af franske, nederlandske og italienske Mestre. Selskabet bestod af den unge Saxtorph, Henriques og Ingwersen fra Kjøbenhavn, to unge svenske Miniaturmalere, Madame Texiers og Familien Fabricius. Madame Texiers, Fabricius og Ingwersen spiste til Middag hos os; jeg vilde ønske, at man i Kjøbenhavn kunde se Fremmede hos sig med lige saa lidt Møie og følgelig større Fornøielse; man sender kun Bud til Restauranten og har strax et fuldstændigt Maaltid. Efter Kaffen vare vi i Palais royal, i Theater Montansier, hvor Harlequin, Pantalon, Crispin og Columbine vare Hovedpersonerne.

I Louvre var jeg i den mærkværdige Sal, hvorfra Carl

den Niende skød fra Vinduerne paa sine reformerte Undersaatter, der vilde redde sig over Seinen i Baade. Afskyelige Konge! og endnu afskyeligere Moder! Du, der kunde forføre Din Søn til en saadan Handling, som aldrig bliver forglemt. Med store Bogstaver staar der skrevet under Vinduet ud til Kaien: Herfra skød Carl den Niende paa sine Undersaatter.

Salen er meget smuk og nu Musernes Opholdssted. D.

10de August.

En for Paris mærkværdig og skrækkelig Dag, er den, paa hvilken Schweizergarden vilde beskytte sin Konge mod Folket og blev et Offer for sin Troskab. Fra Tuilerierne have vi set den Plads, hvor 100 af dem bleve massakrerede. At dog Menneskenes Lidenskab forfører dem til saadanne Afskyeligheder, som de med koldt Blod vilde fordømme. Det vilde næsten være at ønske, at Menneskene i deres Svaghed havde mindre Magt, for ikke at blive fordærvelige; thi hvor meget gjøre vi ikke i Dag, som vi ønske ugjort om kort Tid.

Denne Dag er anset som en Festdag, men bliver kun feiret af faa, og da kun af Folk af den lavere Klasse, for hvem Aarsagerne til en Fest er ligegyldig og kun se paa den Fornøielse, de nyde uden at betale.

Paa Marsmarken var der Væddeløb, baade til Fods og til Hest; Prisen for det første var en Sabel, for det andet en smuk Hest. Der var en stor Mængde Mennesker, men kun af de lavere Klasser. Champs élysees vare oplyste, der var her Fyrværkeri, Dands og Musik. Hver Klasse holdt sig for sig selv, Folket dandsede og spadserede paa de oplyste Steder, medens den fine Verden sad i Mørke og ikke syntes at have Anelse om en Fest. D.

13de August.

Dette er den sidste Dag i Paris. Vi kjørte til Døvstummeinstitutet, efter at vi desværre forgjæves havde søgt at faa Plads til den moralske Gudstjeneste.

Den Menneskeven, der forestaar Døvstummeinstitutet, er Abbed Sicard, der med uudsigelig Taalmodighed bibringer de Døve Kundskaber. Efter i længere Tid at have beset dette,

tog vi til Blindeinstitutet. Her var anbragt et lille Theater, Kvinderne sad paa de forreste Bænke med deres Strikketøi og en Slags smaa Haandvæve, ved hvilket de forfærdigede Punge og Strømpebaand; Mændene udførte meget god Musik, Chor fra „Athalia“ og fra andre Operaer.

Som Erhvervsmiddel maa de med almindelige Typer trykke Vaudeviller og smaa Operaer, fordi deres Pension næsten ikke bliver udbetalt af Regjeringen, og der fremstod derfor nu en Poet, som reciterede en meget artig Fabel af hans egen Komposition, ledsaget af en Kompliment, som han i alle de andre Blindes Navn rettede til en Minister, der ved sin Embeds Tiltrædelse havde givet de Blinde en Souper. Det var meget fint og vittigt; han bad Ministeren om, da denne ikke hver Dag kunde give dem et saa godt Aftensmaaltid, dog at ville sørge for, at der blev dem udbetalt en lille Pengesum, — men ikke i Papir, — da de ellers maatte dø af Sult. Jeg kjøbte forskjellige Ting til Erindring om denne Menneskekjærlighed i Paris. D.

Fruerne Tutein og Frisch havde nu opholdt sig en Maaned i Paris, og deltaget i alle mulige Fornøielser, hvoraf de allerede anførte kun er en ringe Del; Udflugter i Omegnen, Besøg i Theatre og andre Seværdigheder havde nstandselig vexlet med Dinéers, Baller og Selskaber hos Venner og Bekjendte, kun en eneste Dag havde Damerne holdt sig hjemme, da „vi vare „lidt uvel, men det blev bedre om Eftermiddagen, thi den danske Minister „Dreyer gjorde os en Visit — man mærker slet ikke Excellencen hos ham.“ Den 14de toge de fra Paris, efter at „den gode Duverrier rørt havde taget „Afsked med os, medens Taarerne trillede ham ned ad Kinderne, og foræret „os Bonbons til Børnene.“

Fontainebleau, 11de August.

I Morges Klokken sex vare vi allerede i vor Reisevogn og kjørte i mere end en halv Time, førend vi naaede Barrieren. Henimod Fontainebleau begyndte graa Granitklipper at hæve sig, men meget høie vare de imidlertid ikke; vi kom hertil saa tidligt, at vi kunde bese Slottet, som Frants den Første har bygget. Nogle Gemakker vare, Møblerne undtagne, ganske som de oprindelig havde været, Dronningens Værelser vare overordentlig rigt udstyrede efter nyere Smag, og især var hendes Boudoir nydeligt; derimod saa Kapellet afskyeligt ud, da alt her var ruineret; man sagde os, at dette Slot var

forblevet i fuldstændig Orden, indtil Kongen blev guillotineret, saa kom de begjærlige Kommissionærer herud, faldt over deres Bytte, solgte Alt, hvad der var transportabelt, og opholdt sig her i tre Maaneder i Herlighed og Glæde.

Vi havde en Blind til Fører, som med sin Stok gik foran os og fortalte om hvert Hus, hver Statue og hvert Springvand. Han var alt andet end Republikaner: „*Je donne la république au diable,* — jeg tænkte nok, at det ikke vilde gaa godt, da de slog alle Kongens 100 Hunde ihjel", sagde han til os. Han foretrak ogsaa at sige *Seigneur* for *Citoyen.* Han havde da ogsaa Grund til at beklage sig, thi i disse urolige Tider kom Fremmede sjældent til Fontainebleau, og han havde derfor slet ingen Fortjeneste; en lille Kapital, som han havde sammensparet sig og sat ud paa Rente, blev nu tilbagebetalt ham i Papirspenge.

Haven var overladt Invaliderne til Afbenyttelse, og det herlige Parterre, hvor forhen Ingen turde komme med Træsko, var nu beplantet med Kaal, Roer og Bønner. Natteleiet svarede ikke til sit indbydende Udseende; thi Væggetøi og Larmen af ankommende Diligencer bortjog Søvnen. Vor Værtinde talte om Festdag, hvorfor jeg spurgte hende, om det i Dag var Decade. „Ak hvad, Decade", svarede hun mig, „deraf ville vi Intet vide, i Dag er det *le jour de St. Vierge*, og derved holder vi: nu gaar hele mit Hus til Messe." At det virkelig forholdt sig saaledes, bemærkede vi overalt, Alle vare festligt paaklædte og gik fra og til Kirke med Bøger i Haanden. F.

d'Autun, 17de August.

Den Egn, vi i Dag passerede, var ikke saa smuk; Vindyrkningen tog fuldstændig af, derimod dyrkedes Boghvede, Hamp og Mais. Der var en Mængde Slotte i Nærheden, og mange laa henrivende. I et af disse skiftede vi Heste, og Herrerne lod sig bringe en Flaske Burgunder til fire Livres. Folkene vare meget høflige og viste os Værelserne i alle Taarnene, og vi overtydede os om, at et Værelse i et Taarn har mange Fortrin, da det har fri Udsigt til alle Sider.

Eieren, som før var Postmester, var en Adelsmand, der emigrerede, ja endog emigrerede helt ud af Verden. Vi søgte

efter de gamle romerske Ruiner, men fandt kun Janustaarnet; hele Byen er meget antik. Husene hænge med Hovederne og true med at styrte sammen.

Det store Jesuiterkloster er nu en Centralskole, og det prægtige biskoppelige Palads staar ledigt; thi den sidste, der residerede her, er nu Udenrigsminister. D.

Tournus, 18de August.

Her i Egnen, siger man, er der mange Ulve, som dog ikke gjør nogen Skade; dog var der i denne Tid blevet bidt 30 Mennesker af nogle rasende Ulve; de, der lide denne frygtelige Skjæbne, blive efter nogen Tid selv rasende og dø paa en høist sørgelig Maade.

Folkene i denne Egn placere deres Senge paa en vidunderlig Maade; der staar sædvanlig 2, 3, 4 eller 5 i ét Værelse, og det er dog ikke ligegyldigt, med hvem man begiver sig til Ro.

Vi talte her med en gammel Mand, som var meget snaksom og som forsikrede, at Bønderne vare saa enfoldige Folk, at de ikke en Gang vilde erkjende, at de havde vundet uendelig meget ved Revolutionen. F.

Lyon.

Vor Bolig er lige paa den Plads, hvor Guillotinen før stod.

Vi vare her i Theatret og saa „den smukke Arsène", men der var en overordentlig stærk Larm fra Parterret; i Paris viser Folket en uskyldig Munterhed, men her gaar det over til at blive uanstændigt. Jeg spurgte en Dame, der sad ved Siden af mig, om det altid var saa slemt, hvorpaa hun svarede, at det om Søndagen altid var værst. I Anledning af mit Spørgsmaal syntes hun at opfatte det som en Pligt at overvælde mig med alle mulige Spørgsmaal, om hvorledes det var i Paris, hvorfra jeg var, om Kjøbenhavn var stor, om der ogsaa var Theater dér, om man amuserede sig dér, og om man dandsede dér; som god Patriot fortalte jeg hende naturligvis, at Kjøbenhavn var meget større og bedre end Lyon, og Theatret meget mere fuldkomment. — —

Vi gik en smuk Spadseretur langs Kaien, der har en skjøn Allé af høie Popler; paa den ene Side flyder den skjønne

Rhône med en stærk, stridig Strøm og forener sig med den blide Saône, som lydløst glider afsted; dette herlige Syn bragte os paa den træffende Tanke, at det var som Brud og Brudgom, der forenede sig og vandrede gjennem Livet Haand i Haand. Hvor forbausede bleve vi ikke, da vi saa, at denne Idé ikke var ny, men at Allegorien allerede var antagen, thi over Raadhusets Indgang findes to Figurer i Bronze, hvoraf den ene er Rhônen, som en Vandgud, hvilende paa en Løve med aabent Gab og vild Mine, medens Saônen er en herlig kvindelig Gestalt.

Tuteins Barber fortalte os, at man Dagen forud havde kastet en Jacobiner i Floden, og at alle Jacobinere, der viste sig, bleve behandlede paa denne Maade; det synes ganske vist grusomt, men naar man ser den Skade, den vilde Kohorte har anrettet i Lyon, kan man ikke undre sig derover.

Hvad Renligheden angaar, maa vi bede Paris om Undskyldning, fordi vi havde troet, at de dér vare de værste Grise, thi Lyon overgaar al Beskrivelse; Gaderne ere saa modbydelige, at de ikke kunne være værre i Spanien; i Forstuerne ligger Støv fra mange Uger, og den fredelskende Pige lader rolig Edderkoppen væve sit kunstige Spind, og Barberen kastede uden videre efter endt Arbeide sit Sæbevand paa Gulvet. — — —

Værtinden spurgte, om vi vilde have Trøfler til Middag, hvortil vi glædede os høiligen; vi fik dog kun en Skaal med Kartofler, og Gaaden løste Værtinden ved at fortælle, at de dér kaldte Kartofler: „*nos truffes*“. F.

Genève, 25de August.

I de sidste Dage har jeg havt en meget daarlig Mave, men befinder mig nu bedre efter at have indtaget to Rhabarberpulvere, dog blev jeg hjemme og sidder nu og udbedrer min Parasol og min Hat og min Mave, medens en tysk Kok laver Risengrød til mig, og medens de andre ere ude for at betragte Solnedgangen og Søen. D.

Genf, 26de August.

Vi kjørte i en magelig Vogn til det berømte Ferney, hvor Voltaire boede; her besaa vi to Værelser, hvor Alt er blevet

staaende paa den gamle Plads, hans Seng, hans Stole og hans Portræt; han har efterladt sig en Mængde Penge, som han har erhvervet sig ved sine Skrifter, og dette er jo let at begribe, da der i den Tid var saa faa Lærde, og han skinnede som et Lys i Mørket; nu vilde det vist ikke have lykkedes ham; besynderlig er det dog, at alle Reisende ville se Resterne af denne Mands Møbler, der blive opbevarede som Relikvier efter en Helgen.

Om Eftermiddagen leiede vi en Baad og lode os ro rundt paa den skjønne Sø og saa Solen gaa ned. Hvor prægtigt speilede dens Straaler sig paa Snebjergene! Søens Bredder ere henrivende, omgivne af Vinbjerge, skjønne Landsteder og Haver; vi vare alle henrykte over at have set et saa fortryllende Sted. F.

Chamouny, 28de August.

Denne Dagsreise har været den skjønneste, men ogsaa den mest fatiguante.

Fra Salenche havde vi faaet et Kjøretøi, som man kalder „char à banc". Det Ord „char" vækker strax en stor Idé, men jeg kan forsikkre, at Intet kan være elendigere, to til hinanden limede Brædder, over hvilket der er spændt et Stykke Lærred, som holdes i Veiret af fire Træpinde, for at beskytte mod Solen, udgjør det Hele; Fødderne hænge til den ene Side, naar man ikke vil stille dem paa et smalt Brædt, der er anbragt under Vognen i Kjæder. Vor Kjøretur var saa latterlig, at jeg vilde ønske, at vore Venner i Kjøbenhavn havde set os, for at deres Lunger kunde blive satte i en sund Bevægelse. Vi kom over tre forskjellige Strømme, som dog nu vare indtørrede; i én af disse omkom for faa Aar siden Præsten Paccart. Ved „la chapelle de Monçenart" kom vore Førere os i Møde for at bringe os til „Glacières de Bassons". Det var et excellent Syn, og i det Fjerne kunde man se Mont Blanc.

Paa Tilbageveien lignede vor „char à banc" en Kasse, paa hvilken nogle Misdædere bleve bragte til deres Bestemmelsessted, og bagved gik fem haandfaste Karle, forsynede med lange jernbeslaaede Stokke.

D.

28de August.

Det var en meget fatiguant Tur med den „Char à banc", „at dersom det ikke var for Ærens Skyld, kunde man ligesaa godt gaa til Fods," som Henrik siger i Holberg, og naar det da ikke var for den herlige Omegns Skyld; fra nogle Klipper nedstrømmede Kaskader, de frygtelige Bjerge med skrækindjagende Afgrunde, hvor Floden styrter med Larm over Stenene, vare et majestætisk Syn; vi stode noget stille for at beundre denne vilde Egn; høit oppe paa Bjergets Tinde boede Mennesker, vi kunde se deres Hytter, deres smaa Græslodder for deres Smule Kvæg. Naar man her ser, hvor kummerlig Menneskene benytte hver Plet Jord, tænker man ret paa, hvor hvert Stykke hos os kunde bruges mere husholderisk.

Om Middagen kom vi til et Hus, hvor vi iøvrigt fik rigtig god Mad; Manden arbeidede i Sølvminerne, som havde været meget anselige, men siden Franskmændene ere Herrer her, have Folkene ingen Betaling faaet, nu er der kun sex Arbeidere; man fortalte, at de af et Centner Bly kunde faa to Unzer Sølv. Igjennem de frygtelige Egne naaede vi et Sted, hvorfra Øiet hvilede paa den yndefulde Dal ved Chamouney, den var dækket med Foraarets grønne Tæppe, og over den skuede man Bjergene, indhyllede i hvidt Vintergevandt. Vi steg videre opad for at se paa Isbjergene (Gletscherne), men paa Halvveien opgav jeg Projektet og satte mig udmattet og overhed i Græsset, Førerne persuaderede mig, og med deres Hjælp gik jeg som i en Gangkurv og naaede at se en Hoben „equilles" af Is, men det var meget smudsigt og slet ikke saa smukt, som det burde have været.

Den næste Morgen stod vi op ved Lys, Mulæslerne vare sadlede, Guiderne pakkede det kolde Kjøkken ind, og nu begyndte den sælsomme Kavalkade; jeg var vidunderlig til Mode, det var jo saa lang Tid siden jeg havde siddet til Hest, Bjærget var i Begyndelsen steilt med store Klippestykker og Afgrunde paa Siderne, Angsten holdt mig varm, skjøndt Førerne forsikkrede, at der ikke var Grund til Frygt, og de gode Dyr forstod meget bedre end Menneskene at undgaa de farligste Steder og at vælge de bedste; de faldt aldrig, endskjøndt de havde saa nydelig delikate Ben. Efter lang Tid naaede vi et Sted, hvor der kun til Nød kunde gaaes

tilfods, Høiden var her 1284 danske Alen, Synet var frappant, Solen stod bag Bjergene, Isen laa i hele sin Skjønhed foran os, og Luften blæste med ren Kølighed; med Forbauselse betragtede vi Naturens Vidundere, stadig smelter Isen forneden og danner mange velgjørende Strømme og Floder, uundværlige for Menneskene, — hvor vist har den Algode sørget for sine Skabninger! F.

Igjennem Schweiz gaar Reisen over Martigny, Baix, Lausanne, Payenne, Bern, Baden, Zürich til Wintherthur; ligesaa henrykte de Reisende ere over Naturens Skjønheder, ligesaa fortvivlede ere de over Herbergernes slette Indretning og Madens Tillavning; kun med Table d'hôte i Lausanne, hvor der var en stadig Tilstrømning af Reisende, og hvor de forefandt ikke mindre end fyrreogtyve Mennesker til Bords fra alle Verdens Lande, synes de at være tilfredse.

Hvert smukt Sted ønsker Dorothea laa ved Wodroffgaard, som hendes Mand jo nu eiede. Desværre fik de for sent at vide i Bern, at Baggesen opholdt sig i Nærheden af Byen, da de ellers vilde have besøgt ham.

Paa Veien traf de en Dame fra Frankrig; hun fortalte, at der i Anledning af de urolige Tider var udstedt et Forbud mod at spille Kort, men »at Damerne vare saa store Liebhabere deraf, at de satte sig ned i Kjældrene for i Ro at kunne dyrke Spillet.«

Winterthur, 10de September.

Vi vare igaar i Kirke i Zürich for at høre Lavater[1]) tale; hans Prædiken behagede mig i høi Grad og syntes mig meget passende og fornuftig til en Kommuniondag, som det var igaar. Den Maade, hvorpaa Nadveren bliver uddelt, synes mig derimod ikke at svare til sit Maal; Vinen bliver rakt i 24 Træbægre til Menigheden i Kirken, til hvilken Ende de theologiske Kandidater gaa om til Kirkestolene; Raadsherrerne og andre, der høre til Regjeringen, have deres særlige Bægre.

Hvad jeg beundrer mest hos denne Nation er, at de bevise deres lærde store Mænd deres Taknemlighed ved at bringe et Minde om dem til den sene Efterverden; vi saa saaledes Gesznérs[2]) Mindesmærke i sort Marmor med en simpel Lovtale, og omgivet af smukke Sørgepile; ligeledes Mindes-

---

[1]) Lavater havde faa Aar før opholdt sig i Kjøbenhavn, hvor de sandsynligvis have hørt eller truffet ham.

[2]) Den lyriske Digter og Maler, som døde i Zürich 1787.

mærket over den heltemodige Vilhelm Tell, som Schweiz har saa meget at takke for; af hans Ansigt taler Mod og Energi.

Jeg kan altid se Forskjel paa, om vi ere i en katholsk eller evangelisk By paa Ordenen, Fliden og Renligheden.

D.

Mühlhausen, 16de Septbr.

Vi besøgte vor gamle Ven Mants, der boede sammen med sin Søsterdatter Jomfru Landsmann; han var meget glad ved at se os og inviterede os strax til Aften sammen med Madame Schmaltser og Madame Landsmann; de gamle Damer kunde jeg ikke forstaa, da de talte et høist mærkeligt Sprog, men Jomfruen var en meget elskelig, behagelig ung Pige. Den næste Dag havde vi indbudt dem til Aften i vort Logis, men hvor forbausede bleve vi ikke, da vi ved Afreisen erfarede af Værten, at den elskværdige Hr. Mants havde betalt for hele vort Ophold iberegnet Aftensmaaltidet, som vi bildte os ind at have trakteret ham med, og oven i Kjøbet Postheste til den næste By. I Sandhed en sjælden Mand! Man kan ikke tænke sig noget mere galant.

F.

Winden, 25de Septbr.

Dette er en Landsby, hvorfra Familien Cornil stammer. Den Gamle er en Onkel til Tutein, han har tre Sønner og en Datter, af hvilke de to ældste allerede have voxne Børn; det er en meget elskværdig Familie, og foruden de nævnte bestod Selskabet af en fjern Slægtning af Konen, der først havde været luthersk Præst ved Strassburg, men blev ved Revolutionen Soldat og kommanderede en Brigade, ved hvilken Leilighed han viste Familien en reel Tjeneste ved at tage den Gamles Sønnesøn, der ellers skulde have været Soldat, med sig som Tjener. Efterat alle tyske Officierer havde faaet Afsked, giftede han sig med en rig Kone og beskjæftigede sig nu just ikke paa den bedste Maade, idet han eftersporede Emigranter og fordægtige Personer. Den Gamle kaldte ham for et slet Menneske, og vi troede Alle, at han ved at se vor Vogn kjøre igjennem den Landsby hvor han boede, var fulgt efter os.

Forleden i Lauterburg kunde vi nemlig ikke komme ind af Porten, førend en medlidende Soldat aabnede den for os, og for ikke at Vognens Raslen skulde vække Opmærksomhed, maatte vi blive i et simpelt Værtshus i Forstaden. Her bleve vi meget plagede med nærgaaende Spørgsmaal, om hvorledes vi vare komne ind i Byen, da Stadens Porte jo havde været lukkede i over $1^1/_2$ Time. D.

Mannheim, 29de Septbr.

Vi have besøgt hele Familien[1]), og igaar Aftes vare vi med begge vore Kusiner i Theatret; her ere alle Logerne bortabonnerede med Undtagelse af en eneste, i hvilken Fremmede kunne faae de bageste Pladser. De tyske Skuespillere tabe meget i vores Øine, som i lang Tid have set franske; de forekom mig saa stive som Staaltraadsdukker, og deres Sprog var mig i høieste Grad imod. Derimod var Musiken udmærket.

I Dag vare vi ude i den østerrigske Leir for at se Kavalleriet manøvrere; jeg forstod ikke noget deraf, og Pallaskernes Blinken i Solen var mig det smukkeste. Bagefter tog vi til den smukke Have ved Schwetsingen, hvor vi saae Apollos smagfulde Tempel med Kaskader og Grotter, endvidere Minervas Tempel, Badehuset, Moskeen og et Springvand, der forestiller Fugle, som staa og sprøite Vand paa en Ugle.

D.

6te Oktober.

I Formiddags tog vi fra Frankfurt, efter at vi med stort Besvær havde faaet Postheste; den østerrigske Leir var nemlig brudt op og havde rekvireret Heste i en vid Omkreds. Vi frygte for at støde paa enkelte franske Tropper, hvad der passerede forleden Dag ikke langt fra Strassborg, hvor nogle franske Soldater paa en afskyelig Maade forlangte femten Sous af os, fordi Herrerne ikke bare den franske Kokarde; der kom dog endelig nogle Officierer til og efter meget høflig at have udspurgt os og gjennemlæst vort Pas, tillod de os

[1]) Diderich Tutein var født i Mannheim.

at reise videre, idet de samtidigt bemærkede, at da Danskerne altid havde været Venner af Frankrig, vilde de ønske os en rigtig lykkelig Reise. F.

Frankfurt, 4de Oktober.

Vi bo her i „Rothen-Hause", som ligger i Byens fineste Gade. Kl. fire igaar Eftermiddags kjørte vi i Besøg hos Madame Cornel, og Kl. fem til Madame Lehrs, hvor vi vare inviterede til The. Her fandt vi et helt Selskab Herrer og Damer samlet; den selskabelige Omgangstone her i Byen er meget behagelig. Til Theen serveredes overordentlig tynde Stykker Smørrebrød, lagt i Lag ovenpaa hinanden, saaledes at det saa ud som et helt Brød.

Klokken sex var der Koncert af en Italienerinde i „Rothenhause", hvorhen jeg kjørte sammen med en Del af Selskabet. Begge vore Herrer og Friederike gik derimod til Cornels. Her taler man mere ved en Koncert, end man hører efter Musiken. Men jeg fandt det ganske henrivende; Siddepladserne vare ganske anderledes ordnede end hjemme hos os, og bedre indrettede med Hensyn til Bekvemmelighed for Konversation. D.

Cassel, 10de Oktober.

I Selskab med Hr. von Thinen med Kone og Datter besaa vi Weissenstein, da det jo ikke bliver saa kostbart, naar man er flere, der dele Udgifterne. For at se alle Kaskaderne i Virksomhed maatte man betale en hel hollandsk Dukat, og for at se Carlsberg oppe fra Høiden og stige op igjennem Herkules Kølle maa man passere gjennem Hænderne paa fire forskjellige Førere, der hver have sit Revier at vise frem. — — — — — — Den lille Bolig „Bagatelle" tiltalte mig fremfor alt; den ligger i den chinesiske By. I Værtshuset fik vi en god Middag; det fremmede Selskab var meget muntert; Madame von Thinen havde en superbe Teint og smukke Hænder; hendes Fingre vare saa veldannede og spidse, at Herrerne, der bad om Forlov at turde kysse dem, ganske mistede Appetiten. Mine Øine frydedes ved Synet deraf, uden at jeg i mindste Maade tabte min gode Appetit. Hendes Haar var desværre ildrødt, og hendes Næse ziredes af for-

skjellige smaa Vorter. Rigtignok har jeg først betænkt mig noget paa at nævne dette sammen med den øvrige Skjønhed, thi skulde dette nogen Sinde komme en Mandsperson for Øie, da vil han sikkerligen udraabe: „Nu, de Fruentimmer skal dog alletider komme med et „Aber", naar der er Tale om en Skjønhed blandt deres eget Kjøn." Men hvad kan jeg gjøre for, at det er Sandhed? Rigtignok havde jeg kunnet tie dermed, — men det er da ogsaa et Spørgsmaal, om der i det Hele taget gives nogen fuldkommen Skjønhed i Verden; det er da i al Fald en Tanke, som uvilkaarlig kan paatrænge sig En.

Da vi steg ned fra Carlsberg, vistes der os atter forskjellige Vandspring. Pangruppen, hvor Pan spiller paa en syvrøret Fløite, hvis Musik frembringes af et Orgel, der drives ved Hjælp af Vandet, gefalt mig særdeles. Det er meget overraskende at høre saa god Musik. To store Springvand og fire andre Figurer fuldstændiggjøre dette Parti. — — — — Om Morgenen havde vi beset Felsenburg, der dog endnu ikke er ganske færdig. Her opbygger man Ruinerne, og ved Mainz og i Elsass river man ned for at frembringe sande, men sørgelige Ruiner. Landgreven vil bebo dette Felsenburg, saasnart det er færdigt, hvad der nok vil tage lang Tid endnu, da han saa ofte skifter Idéer, at hvad der er bygget den ene Maaned ofte bliver revet ned den næste. D.

Göttingen, 11te Oktober.

Strax efter Frokosten i Cassel imorges gik vi hen til den herlige Museumsbygning; — — — — man faaer her ogsaa Begreb om Klæderne i gamle Dage, hvormed et helt Værelse var fyldt; de ere visseligen mere kostbarere, men ogsaa meget solidere, end nu om Stunder. Bibliothekværelset var større end nødvendigt for de Bøger, det indeholdt. Man har imidlertid søgt at hjælpe sig, idet man har malet forskjellige Strækninger af Væggene, saaledes at det saa ud, som om der stod Bøger.

Efterat have set Paraden og beundret Soldaternes puddrede Hoveder og efterat have ærgret os over Landgrevens eller hans Soldaters Despoti, (de for løs paa en Jøde og gjennempryglede ham, fordi han gik op paa Broen, hvor han

efter Reglementet skulde være gaaet under), tog vi en let Dinér og kjørte derfra Klokken tolv, og ankom her til Göttingen Klokken ni om Aftenen.

Hamburg, 18de Oktober.

— — — — Til Middag spiste vi hos min Svoger Wilhelm Frisch[1]) i Altona. Selskabet bestod af Hr. Donner med Kone, Døttre og Svigersøn. Hr. Donner kan glæde sig ved at have lutter smukke Børn, sortøiede ligesom han selv. — — — — Vi have havt Besøg af Jacob Fröhlich, der for et halvt Aar siden er kommet hertil fra Schneppfenthal[2]) og nu staar i Lære her hos en Kjøbmand. Denne unge Mand gefalt mig særdeles; hans gode Ydre, forbunden med en klædelig Frimodighed, og alt det Gode, som han tillagde saavel Salzmann som og sin Principal, gjør at jeg anser ham for en meget haabefuld ung Mand[3]). Jeg har tilbragt hele Formiddagen med at gaa fra Butik til Butik, for sammen med min Mand at gjøre Indkjøb, baade for os selv og Andre. I den Henseende er Hamburg et fortræffeligt Sted, thi her kan man faa alt muligt, ja, den har endogsaa Fortrinet for Paris, idet alle Sorter engelske Varer, som ere forbudte i Paris, ogsaa findes her. D.

Apenrade, 21de Oktober.

I Flensburg forefandt vi Breve til os, iblandt andre et fra Kusine Bähr[4]), der indeholdt gode Efterretninger om vor lille Sophies[5]) Sundhed. D.

Frisch havde nu meget travlt for at komme hjem, da han som kongelig Embedsmand maatte være i Kjøbenhavn paa en bestemt Dag. Vi ilede derfor meget de sidste Dagsreiser.

---

[1]) Auktionsforvalter, Broder til H. M. Frisch.

[2]) Opdragelsesanstalt, grundlagt 1784 af Christian Gotthilf Salzmann.

[3]) Johan Jacob Frölich (f. 1777, d. 1858), senere Grosserer og Medlem af Grosserersocietetet, gift med Brevskriverindens Broderdatter, Pouline Wilhelmine Tutein (f. 1789, d. 1881).

[4]) Charlotte Amalie Bähr, f. Frisch, Søster til H. M. Frisch.

[5]) Sophie Frederikke Frisch, f. 12/7 1796, blev gift med Kammerherre Joseph Nicolai Benjamin Abrahamson.

Vi ankom lykkelig til Kjøbenhavn og steg strax af hos de gode ømme Forældre, der modtog os med aabne Arme. Mine to Børn traf jeg sunde og blomstrende; de gode Forældre havde havt dem i deres Hus tilligemed Barnepigen i vor lange Fraværelse. Uden disse to fortræffelige Gamles Omsorg havde jeg ikke turdet gjøre denne Reise.

F.

Syv Aar af Nordgrønlands Krønike.

Af S. Carstens.

Under et femaarigt Ophold i Nordgrønland har jeg samlet efterstaaende Notitser, som vedrøre en af de interessanteste Perioder i Grønlands Historie, nemlig Krigsaarene 1807—14. Det er dels fra Efterforskninger i Inspektoratsarkivet, dels fra den i Landet dengang levende Mineralog Gieseckes Dagbog, dels endelig, om end for en ringere Part, fra de i Folkemunde endnu levende Fortællinger, at disse Skildringer hidrøre. Ihvorvel Grønland ligger for fjernt til at kunne gjøre Krav paa almindelig Interesse, har jeg dog villet forelægge Læserne disse Blade, da de give et Indblik i de Folks Sæder og Skikke, som leve under saa fjernt et Himmelstrøg og under saa ublide og abnorme Vilkaar.

* * *

Allerede fra 1800 havde Danmark stedse været en Krig med England nær, men endnu var Uveiret drevet over. Men i 1807 skete det noksom bekjendte Overfald paa Danmark. I Begyndelsen af September bombarderedes Kjøbenhavn, og alle de danske Handelsskibe, som Englænderne kunde overkomme at opbringe, bleve tagne. Saaledes gik det da ogsaa alle de i 1807 fra Grønland hjemvendende Skibe, med Undtagelse af et, nemlig den nye Brig „Hvalfisken", der reddede sig ind i Sundet, skarpt forfulgt af engelske Kapere. Dette Skib, som var bygget i Kalmar i 1801 og dengang hed „Snogbriggen Benohen", var 1802 for første Gang i en grønlandsk

Havn, og existerer iøvrigt endnu, og udfører aarlig sit Togt til Grønland; det turde nu være, om ikke det allerældste Skib i Landet, saa dog nær ved. Da der som bekjendt ikke er nogen Forbindelse med Grønland udover Sommertogterne, saa anede de Danske i Grønland selvfølgelig Intetsomhelst om den udbrudte Krig, og først i Foraaret 1808 kom Efterretningen derom til Grønland. Det var med et engelsk Skib under Kommando af Hvalfangeren John Marshall fra Hull. Efter gammel Skik kom han ind til Logen Godhavn, og meddelte da de forfærdede Danske om Flaadens Tab etc. Senere paa Sommeren kom det fragtede danske Skib „Norges Haab" til Kolonien Sukkertoppen i Sydgrønland. Det var af Regeringen udsendt fra Farsund i Norge med Proviant, som blev at fordele mellem alle Kolonierne. Som et Billede paa Stemningen i Nordgrønland i denne Sommer kan tjene Følgende til Direktionen i Danmark indberettede:

„— — — Usigelig Tak og Forbindtlighed skyldes Direktionen for den udviste ømme Omsorg, for at skaffe os den med bemeldte Skib fra Farsund udkomne Understøttelse, som, endskjøndt helt utilstrækkelig, dog er høist betydelig i vor ellers hjelpeløse Tilstand. Desuden opvækker og dette Skibs lykkelige Ankomst Haabet om, at et eller flere kunne komme, hvorved begge Inspektorater kunne blive forsynede med det Høistfornødne til Livsens Ophold. Skulde derimod ingen videre Tilførsel ankomme, vil vi, efter de til Dato indkomne Proviantbeholdningers Angivelse, komme til at mangle Brød og Smør, endog til halv Rançon, indtil vi næste Sommer 1809 kunne vente Understøttelse. Maatte dog den ødelæggende Krig snart ophøre og den blide Fred atter herske i Europa! Vor Skjæbne vil ellers blive høist beklagelig. De engelske Skibe, som hidtil have været her under Land (hvoriblandt skal være 3—4 lettres of mark)[1]) have alle opført sig saa høflige som nogensinde, og de, jeg har talt med, have beklaget sig i Særdeleshed over den mod Danmark begyndte Krig og med mig istemmet det hjertelige Ønske, at Freden snart maatte blive gjenoprettet. Skulde imidlertid nogen Koloni blive angreben af noget bevæbnet engelsk Skib, da

[1]) Kapere.

véd jeg intet bedre Middel for os, som ere altfor værgeløse til at gjøre Modstand, end ved høflig Begegnelse at formilde det Onde, de have isinde at paaføre os."

Saaledes skrev Inspektør Motzfeldt hjem. Man ser, at endnu er der ingen overhængende Hungersnød paafærde. Halv Rançon var tilstede, og Haabet om yderligere Forsyning blev ikke gjort tilskamme, men senere hen blev det rigtignok langt værre. — Den 28. August samme Aar viste et engelsk Krigsskib „Neptunus" sig udfor Godhavn — Inspektørens Residens og den letteste Havn at anløbe. En Chalup med hvidt Flag kom til Land og medbragte Brev fra den Høistkommanderende ombord, Agent og Lieutenant John Jarratt. I Brevet meddeltes, at Krigen fremdeles vedvarede, at Neptunus var udsendt af den britiske Regering, for at bringe nogle Provisioner, samt for at hente de til Hjemsendelse henliggende grønlandske Produkter. Endelig, at endnu et Skib, „Adventure", havde ledsaget Neptunus i samme Ærinde, men desværre var forlist med Mand og Mus under Kap Farvel. Samme Dags Eftermiddag indkom saa Neptunus paa Havnen. I de følgende Dage oplossedes endel af dens Last. En engelsk Matros havde vist sig opsætsig imod Skibets sailing master, Skipper Coulson, og efterdi Matrosen derved havde krænket den danske Konges Territorium, idømte Inspektør Motzfeldt ham, med Matrosens Foresattes Billigelse, 10 Slag Tamp under det heisede danske Splitflag. Dommen fuldbyrdedes ogsaa, men nedsattes til 5 Slag i Betragtning af Synderens store Anger.

I Godhavn forsynedes Lieutenant Jarratt nu med et Kreditiv, og ledsaget af konst. Kjøbmand Ritter, der skulde agere Tolk, „da han kan lidet Engelsk", drog han saa til Kolonien Ritenbenk. Senere kom han til Kolonien Egedesminde og fik her fra Inspektøren tilsendt en Attest for, hvad Ærinde han havde havt i Grønland, for at denne kunde fri ham for danske Kapere i europæiske Farvande. Overalt havde det engelske Skib vist største Høflighed og Disciplin.

Med denne uventede, med Neptunus udkomne, Forsyning blev Nordgrønland saa heldig stillet, at det nu ikke behøvede at ty til de til Sydgrønland med „Norges Haab" udsendte Varer, og Sydgrønland kunde vel nok behøve det Hele. — Men i endnu høiere Grad skulde Lykken tilsmile de Danske i

Norden, thi den 6. Oktober 1808 ankom „Diana", Kaptain Hansen, hjemmehørende i Flensborg, fra Archangel med Proviant til Godhavn. Da Aarstiden var saa stærkt fremrykket, maatte Skibet overvintre ved Godhavn. Fra de andre Kolonier i Nordgrønland indfandt sig nu Smaafartøier, for at føre Lasten omkring. Kun Kolonien Umanak og „Forsøget" Upernivik, de to nordligste, fik Intet, da Veien derop var for lang og for risikabel.

Et ret betydeligt Arbeide ved Godhavn, nemlig Minering af en Kanal gjennem en c. 100 Alen lang klippefuld Landtunge maatte stilles i Bero, thi der skulde nu spares paa Krudtbeholdningen. Nogle Uregelmæssigheder ved Umanak gjorde Inspektøren adskillige Bryderier, idet en Indfødt udgav sig for Troldmand, og hans Landsmænd slog ham da i deres Forfærdelse ihjel. Under de herskende Omstændigheder resolverede Motzfeldt tilsidst, at det var det letteste ingen Straf at diktere.

Om Vinteren 1808—09 erfaredes det fra Umanak pr. Slædepost, at stor Nød var paafærde dersteds, samt at Upernivik kun kunde holde sig til 30. Juni 1809. I den Anledning sendtes nogle faa Provisioner paa Slæde til Umanak, og for Uperniviks Vedkommende bestemtes det at sende det indefrosne „Diana" derop med første aabne Vand. Isen i Godhavns Havn brød op den 23. Juni, og strax afgik „Diana" derop; det var ogsaa paa høie Tid, thi tre Dage efter indkom en engelsk Orlogsbrig, alene i det Øiemed at opbringe „Diana". Da dette Skib imidlertid ikke fandtes, og de Danske i Godhavn holdt ren Mund, saa gik Orlogsbriggen, der førte 12 Kanoner, til Logen „Hunde Eiland", lidt Syd for Godhavn, og derpaa nordpaa efter Diana. Imidlertid haabede man i Godhavn paa Dianas tre Dages Forspring. Den 19. Juli vendte Diana tilbage og forklarede, at den var bleven indhentet af Briggen. Der var imidlertid Intet vederfaret den, eftersom Skipper Hansen havde forklaret Briggens Fører, at det gjaldt Livet for de Danske i Upernivik, om Diana hindredes i at naa derop. Men — havde den engelske Kaptain sagt — paa Tilbagereisen skulde Diana nok blive attraperet. Imidlertid var man lykkelig undgaaet Briggen, og Diana

blev nu dirigeret til Kolonien Jacobshavn, „hvor Kaperne ikke saa let kunne finde ham“.

En stor Mangel paa Skrivematerialier var man overalt geraadet i; til Penne anvendtes Ravne- og Maagefjer, til Korrespondancen med Inspektoratet anvendtes det ubeskrevne Papir, som kunde rives ud bag i Protokollerne, og til Blæk anvendtes Kakkelovnssod, udrørt i Brændevin; og virkelig ere Brevene fra de Dage skrevne med et svagt lysebrunt Blæk, saa at de nu kun med Vanskelighed kunne tydes. Ogsaa Medikamenter savnedes, og disse maatte kjøbes eller tigges hos Englænderne. Personalet var ikke fuldtalligt; der manglede fire Overbetjente, foruden en halv Snes Underbetjente, hvorved Tjenesten blev byrdefuldere for dem, der vare tilstede. I dette Aar anstilledes ogsaa efter Direktionens Ordre Forsøg med spiselige Tangarter, men de Danske kunde dog ikke bekvemme sig til at nyde disse. Formedelst manglende Brændsel maatte nu en stor Del af de Danske opholde sig i lave grønlandske Jordhuse, som paa eskimoisk Vis opvarmedes med Spæklamper, ja selv Inspektøren, Landets høieste Øvrighed, havde Spæklamper til at opvarme sin Stue. Herved gik en stor Del Spæk tabt, ligesom ogsaa ved manglende Fadeværk.

Der udkom altsaa intet Skib i 1809, og i 1810 kom kun et eneste, nemlig „Freden“, Kapt. Mathiesen, som dog først den 6. Novbr. ankom til Egedesminde og der overvintrede. Imidlertid var Trangen overalt bleven overordentlig stor; fra Sydgrønland fik man kun ca. 100 Pd. Bly, og man skred derfor til at optage alt det Bly, som fandtes i Huse og Fartøier, omkring Vinduesruder og Ringbolte ved Havnen; ja mangt et Stykke Kandestøberarbeide støbtes om til Bøssekugler. I denne Sommer drog Inspektør Motzfeldt med to Jagter til Holstensborg, Sukkertoppen og Godthaab i Sydgrønland, for at bjerge nogle Provisioner samt Brændsel af Dværgbirk og Dværgpil, men Resultatet blev yderst tarveligt. En stor Del af de fra Archangel i 1808 modtagne Varer vare bedærvede, saasom Flæsk og Smør; Malt og Mel vare udsendte i aabne Bastmaatter. Malten var helt ubrugelig; Melet var bedre, men Brændsel til Bagning manglede. De brugelige Togter til Kulbrudet ved „Skandsen“, 6 Mil fra Godhavn, vare komne i Forfald, idet en hel Del af Mandskabet ved

Godhavn (Hvalfangermatroserne) vare deserterede ud paa de engelske Skibe, og tilmed savnedes ofte Fartøisleilighed. Af de samme Aarsager indskrænkedes den danske Hvalfangst nu ogsaa til at drives som en Biting, naar Omstændighederne vare særlig gunstige, og det var ellers paa Hvalfangsten det Hele hvilede; men hvorfor samle Spæk, som Englænderne dog kom og tog?

I 1810 blev da ogsaa kun fanget to Hvaler, en ved Godhavn og en ved Kronprindsens Eiland. For at gjøre Alt saa galt som vel muligt, udbrød der nu ogsaa indbyrdes Stridigheder, i Kraft af det gamle Ord, at Hestene bides, naar Krybben bliver tom. Saaledes skriver Motzfeldt:

„— — — Ikke heller vil jeg bebyrde Direktionen med de mange idelige og fra alle Kanter modtagne Veklager over vor nærværende Mangel og fatale Udsigter for Fremtiden, eller om mine i disse Anledninger havte Besværligheder og Bekymringer, overbevist om, at den høivise og ædelmodige Direktion indser alt dette langt bedre, end jeg kan beskrive, og jeg er ligeledes overbevist om, at Høisamme ikke blot har ønsket at skaffe os stakkels isolerede Mennesker Undsætning, men ogsaa paa det Virksomste har draget Omsorg derfor, og altsaa har været ligesaa bekymrede som vi. Grønlænderne har hidtil med temmelig Taalmodighed skikket sig i Skjæbnen, men den største Del af det danske Mandskab har derimod vist sig meget ubeskedne, uvillige til Arbeide og opsætsige, saa at jeg saavelsom Handels-Betienterne har havt den største Besværlighed med at holde dem i Ave og til nogenledes at opfylde deres Pligter. 4 saadanne Slyngler, alle Arbeidskarle eller saakaldte Matroser, 2 fra Ritenbenk, 1 fra Godhavn og 1 fra Kronprindsens Eyland, fandt for godt at absentere sig med engelske Hvalfangere. Nogle andre, tildels ikke bedre end disse, som have udtjent, maa næste Aar hjemgaa. Deres Plads kan, forsaavidt det er fornødent og formedelst Proviantbeholdningerne, muligen besættes med Nationale[1]), men om det end ikke kunde ske, er det under nærværende Omstændigheder bedre at mangle end være bebyrdet med slige dovne og ondskabsfulde Personer — — —"

[1] Indfødte.

I dette Aar læste man i Grønland i engelske Aviser, at Hans brittiske Majestæt havde ladet udgaa en Proklamation, hvori der tilstodes Liçenser med Hensyn til Farten paa Grønland, hvorfra der maatte handles paa London og Leith. Dette oplivede i høi Grad de Danskes Haab om fornyet rigeligere Proviantering. Desværre blev Haabet for en stor Del gjort tilskamme.

Den 21. Juli 1811 seilede „Freden“ hjem, efter at have overvintret ved Egedesminde. Godhavns Jagt blev strax ved Isbrudet opsendt til Forsøget Upernivik, for at bringe de derværende Danske ned til Godhavn, da man ikke mere øinede Udsigt til at kunne forsyne dem med det til Livets Ophold Fornødne. Jagten var paa Hjemveien fra Upernivik sprungen læk i en Storm ved Svartenhuk og paa et hængende Haar forlist; den medbragte Assistent Rosbach og tre Hvalfangermatroser, medens Formanden Stenholdt efter eget Ønske var bleven ladt tilbage, for at varetage Bygningerne. I denne Sommer var de Engelskes Hvalfangst yderlig slet, de forliste et Skib i Discobugten, og kun tre Skibe kom ind til Godhavn, hvoraf de to havde Kaperbreve, nemlig Kapt. Morris fra London og Kapt. Forster fra Hull. Disse to Herrer havde til Hensigt at opbringe „Freden“, men „afstod fra deres onde Forsæt“ paa Inspektør Motzfeldts Forestillinger.

Imidlertid drog Forster nordpaa, og snart hørtes, at han var seilet ind til Udstedet Tasiusak, 16 Mil Nord for Upernivik, og der, trods Formanden Mads Thomsens Protest, havde opbrudt med Vold Spækhuset og røvet en stor Del Spæk og Skind foruden Fadeværk, ligesom han ogsaa slog Udstedets eneste Slup istykker. Hertil berettigede hans Kaperbrev ham ikke, hvorfor Motzfeldt indgav en Klage til den engelske Regering over hans Forhold. Giesecke bemærker, at Forster handlede i Drukkenskab. Iøvrigt berettede Hvalfangerne næste Aar, at Forster foreløbig var bleven berøvet sit Skib „Trulow“, og at han selv strax ved Hjemkomsten var bleven sat under kriminel Tiltale.

Sent paa Sommeren drev Vraget af et engelsk Fregatskib „Königsberg“ paa Land ved Marrak, 6 Mil Øst for Godhavn, og Motzfeldt afsendte ufortøvet nogle Slupper til Stedet, for om mulig at redde nogle Provisioner til den betrængte Koloni,

men Vraget var da sunket eller bortdrevet. Derimod havde de derboende Indfødte reddet en hel Del Proviant, hvoraf de dog paa ingen Maade vilde afstaa Noget, endskjøndt de paa sædvanlig Grønlændervis ødslede paa en aldeles uforsvarlig Maade, saasom brændte Svinefedt i deres Tranlamper etc. Giesecke, som var med derude, beretter, at Eskimoerne holdt store Gjæstebud, leirede om det paa Jorden udbredte engelske Orlogsflag og nydende en ny Ret, bestaaende af Sirup og Mel, hvoraf de nød umaadelige Kvantiteter, lidet ventende de forfærdelige Virkninger — som af amerikansk Olie — der senere paafulgte.

I den følgende Vinter 1811—12 observeredes en stor og klar Komet, som stod paa Himlen hele Vinteren. Dens Bane var fra NO. til SV., og den synes at have gjort et ret stærkt Indtryk paa Inspektør Motzfeldt og de andre Danske, saavel som paa den indfødte Befolkning.

Ihvorvel to engelske Skibe ankom til Godhavn fra Englands Regering, nemlig Fregatten „King George", Kapt. John „Turner", og Briggen „Sir Henry Mildmay", saa forslog disses Varer kun lidt, da de skulde fordeles til hele Nordgrønland. Den allerstørste Nød afværgedes vel, men Smør, Krudt, Bly og Trævarer medførte Skibene desværre ikke.

Flere Gange er Mineralogen Giesecke bleven omtalt. Han var ankommen til Sydgrønland i 1806, udsendt af den danske Regering paa meget favorable Vilkaar. Det var Meningen, at han skulde opholde sig høist 2½ Aar i Grønland, for at undersøge Landet i mineralogisk Henseende, men ved Skjæbnens Ugunst slap han først hjem i 1813. Denne Bergraad Giesecke havde oprindelig været Skuespiller i Wien, ja var maaske endog den rette Forfatter af Texten til Operaen „Trylleføiten", hvilket Forfatterskab hans Direktør Schikaneder fik anmasset sig. Senere blev han Mineraliehandler, kom saa til Grønland og fik tilsidst en Kaldelse som Professor ved Universitetet i Dublin, hvor han døde. Det var Opbringelsen af en af ham hjemsendt prægtig Mineraliesamling, som fik Opmærksomheden i England henvendt paa ham. Iøvrigt var Giesecke en overordentlig energisk Mand, der benyttede de 7 Aars Fangenskab til at bereise Grønland saa indgaaende, som ingen Anden efter ham. I de mindste Fjorde

og Smuthuller trængte han ind; han naaede langt norden for Upernivik og omkring Kap Farvel et Stykke om paa Landets Østkyst. Næsten ethvert Findested for mere eller mindre karakteristiske Mineralier har han allerede fundet, og alle senere Forskninger hvile paa det af Giesecke lagte Grundlag. Giesecke skrev paa Tysk en Dagbog, som først i de senere Aar delvis er udgivet i Trykken. Om Giesecke skriver Motzfeldt:

„— — — Ifølge Direktionens Befaling er Hr. Bergraaden her i Nordgrønland bleven begegnet og efter Mulighed forsynet med Beværtning, Klæder etc., men desværre har Beværtningen, efter disse Tiders Pinagtighed, været helt maadelig, og det Behøvende til Linned og Klæder m. v. været saare vanskeligt at forskaffe. Som rimeligt, længes Hr. Bergraaden nu usigeligt meget efter at komme hjem fra dette, særdeles under nærværende Omstændigheder, i saamange Henseender ubehagelige Land, og at Velbemeldtes Ophold i disse dyre og vanskelige Tider er overmaade byrdefuldt, vil vist ogsaa gunstigst indses."

I Gieseckes Kreditiv bemærker Direktionen, at det er dens Ønske, at Overbetjentene optage Giesecke som deres Gjæst „for at spare ham det Bryderi med at føre Husholdning". Man skulde nu efter Motzfeldts Brev synes, at den velvise Direktion nok maatte kunne indse, at en saadan Reisende, som jo var som Gjæst halve Aar ad Gangen paa et Sted, kunde være en Byrde, og at „nærværende pinagtige Tid" ikke egnede sig til videnskabelige Expeditioner, men ikke desmindre udsendtes endnu i Krigsaarene to Reisende til, d. v. s. de „Kostnydendes" Antal i det ulykkelige udhungrede Land forøgedes med to Personer, nemlig Lieutenant Wormskjold og Kancellist Heiligen, som ankom i 1812. I det Hele taget synes Direktionen at have havt et ret skævt Syn paa Sagen og at have undervurderet Nøden i høi Grad, hvorpaa et Exempel nu skal gives.

Da den danske Direktion i Kjøbenhavn hurtig viste sig at staa ret hjælpeløs overfor denne nye Situation, som aldrig før var passeret i disse upraktiske Bureaukraters Praxis, saa erklærede den sig strax renonce og overdrog en Privatmand

i Kjøbenhavn, en Hr. Brodersen, som en privat Entreprise, at forsyne Grønland med det Fornødne.

Denne Brodersen havde da ogsaa i 1810 og 1811 udsendt „Freden“ til Nordgrønland og ligeledes nogle Skibe til Sydgrønland. Ikke blot vare disse Forsyninger jo i og for sig aldeles utilstrækkelige, men der var ogsaa hjemme fra begaaet Feil i Expeditionen, og Ubehjælpsomheden i Skibenes Bestuvning vidnede noksom om Hr. Brodersens Ukjendskab til Forholdene; saaledes udsendtes de Fade, som indeholdt Skibsbrød, i kun halvfyldt Stand, hvorved en stor Del uskatterligt Skibsrum ynkelig gik tilspilde. Men ikke nok hermed. Paa given Foranledning havde Hr. Brodersen fundet sig foranlediget til i kjøbenhavnske Blade at meddele, at de grønlandske Kolonier forsynedes indtil Overflod, saa at det danske Publikum ikke behøvede at nære mindste Bekymring for deres Landsmænds Velvære i Grønland. Denne Artikel kom imidlertid begge Grønlands Inspektører for Øie, og i deres retmæssige Harme over at se det danske Folk bragt til at tro, at de Danske i Grønland førte et i alle Maader behageligt og sorgløst Liv, medens det tværtimod var dem, der af alle Danske maaske vare mest betrængte og ofte rent ud sagt led Sult, skrev de da et Brev til Hr. Brodersen (de indlod sig ikke i nogen Polemik), hvori de bebreider ham den forhen omtalte Artikel (i Bladet „Dagen“ for 1810, Nr. 2) samt den uheldige Benyttelse af Skibsrummet.

„— — — Overbeviste om, at De fuldkommen indser det store Tab, som flyder af, at Produkterne ikke afskibes, som ogsaa, at de med „Freden“ udkomne Fornødenheder ikkun kunne anses for en foreløbig Nødhjælp (ikke som Forsynelse) lader os ikke tvivle om, at De jo har sørget for, at flere Skibe (ligesom Skibet Freden) ere indkjøbte og udsendes efter derom modtagen Ordre; men skulde det ikke være sket, maa det for Guds Skyld ske, og hav da endelig den Godhed at paase, at ethvert Skib medtager af de vigtigste Fornødenhedsvarer, hvad som kan lastes og rummes, og i Særdeleshed, at den vigtigste Artikel: Brød, som denne Gang udsendtes i 1½ Tøndes Piber à 100 Pd., maa fyldes med saameget de kan rumme, hvorved vi denne Gang kunde have

faaet flere 100 Pd. Brød mere, hvilket storlig vilde have hjulpet til at betrygge os for Mangel og Hungersnød."

Ligeledes overvurderede Direktionen den Hjælp, som kunde faas hos de engelske Hvalfangere. Det hørte til Sjældenhederne, at disse, som selv havde et stort Mandskab at forsørge, og hvis Reiser ofte bleve langvarige, kunde undvære mere end „nogle Maaltider Kartofler". Ofte benyttede de sig af de Danskes Trang til at forlange ublu Betaling. Man har ogsaa det smukke Syn at se Inspektøren selv handle om Medicin for Fuglefjær, Kajakmodeller, Hundeskindshuer og Sælskinds Tobakspunge. Da Direktionen fik Nys herom, undsaa den sig ikke for at gjøre mange Ophævelser over den af Betjentene drevne Snighandel med Engelskmændene. Man kan nok undre sig over denne Sneverhjertethed, og desto glædeligere er det at se Motzfeldt paa Alles Vegne træde i Skranken og oplyse Direktionen om, at Forsvaret vel kunde indskrænkes til de 4 Ord: „Nød bryder alle Love", samt at det ikke var for deres Fornøielses Skyld, at de „drev Negocie med Rigens Fjender."

Som i 1811 saa var ogsaa i 1812 Fangsten grumme slet, da Krudt ikke fandtes. Atter blev der sendt Bud til Upernivik, for at faa den Aaret iforveien efterladte Formand Stenholdt bjerget, men Jagten maatte gjøre Vendereise begrundet i Is og ondt Veir. Derhos led man den Skuffelse, at de fra England og Danmark udsendte 3 Skibe alle kom til Sydgrønland; derfor fandtes der i Sommeren 1812 i Nordgrønland ikke et Krudtkorn, ikke et Pund Smør, intet Brød, ingen Tøivarer. I et privat Brev, som endnu er opbevaret, jamrer Giesecke over nu end ikke at eie en Skjorte mere, og han beder Motzfeldt om dog endelig at laane ham en, da Skindtøiet gnaver hans Hud. Om Inspektøren har kunnet hjælpe ham, vides ikke; men derimod vides det, at Motzfeldt i denne Sommer ligesom i de to foregaaende Aar, lagde en stor Mængde Hundehvalpe til, som om Efteraaret slagtedes og Vinteren over hang i frossen Tilstand paa Gavlen af Inspektørboligen, for efter Behov at tjene Landets øverste Embedsmand til Føde. De danske Damer gik i lodne Sælskindskjoler, Resten af Protokollerne anvendtes til Korrespondancen, og man ser endnu Sporene af denne Udskæren af Papir. Mandskabet deserterede allevegne efter en stor Maalestok, og det hindredes med velberaad Hu ikke. Saa

kom D'Hrr. Wormskjold og Heiligen fra Sydgrønland saa ubeleiligt som vel tænkeligt. Motzfeldt haaber i den Anledning, „at D'Hrr. Fremmede tager tiltakke med Leiligheden og Beværtningen, saaledes som den kan falde, og at de, hos hvilke disse Fremmede tage langvarigt Opholdssted, maa naadigst bekomme nogen Skadesløsholdelse for de til Beværtningen medgaaede Specerier og Forfriskninger m. v.“. Det bemærkes, at man i Grønland ved Forfriskninger ingenlunde tænker paa Delikatesser, men ene og alene paa fersk Føde, saasom Ryper etc. Nogen Bitterhed vakte det, at disse to Reisende ikke blev i Sydgrønland, som jo dog fik lidt Proviant, men strax vilde nordpaa, hvor Manglen var stor. Om det var Rentekammeret eller de Reisende selv, der var taktløse nok til at indrette det saaledes, vides ikke.

Endelig, for at forøge Jammeren, udbrød en pestagtig Sygdom ved nogle af Umanaks Udsteder; næsten Alle paa disse Pladser bortrykkedes, og det var med Besvær og kun ved at at udfolde en ret hensynsløs Energi imod de forfærdede Indfødte, at Kjøbmanden Winding skjærmede selve Kolonien. Sygdommen opstod paa „Ubekjendte Eiland“, en stor Ø i Umanaksfjorden, vistnok hidbragt af Hvalfangere fra Skotland. Naturligvis troede Grønlænderne, at der var Hexeri med i Spillet, og en gammel Grønlænder og hans Kone, der ansaas for angakut (Troldmænd), bleve dræbte af de øvrige Indfødte. Hen mod Vinteren 1812—13 døde Pesten hen.

Om Foraaret 1813 drog Godhavns Jagt atter til Upernivik, for at redde Stenholdt, om det da ikke var for sent. Reisen lykkedes og Stenholdt kom i god Behold ned til Godhavn, men havde rigtignok maattet leve paa Eskimovis i 1¾ Aar. Samtlige Bygninger ved Upernivik henstode i god Stand. Ved denne Tid endte ogsaa en høist bedrøvelig Expedition, som var bleven sat i Scene om Vinteren. Som anført havde der i lange Tider ingen Ammunition været i Nordgrønland, og da Motzfeldt havde hørt, at tre Grønlændere fra Jacobshavn havde foretaget en Reise med Hundeslæde til Holstensborg i Sydgrønland og der virkelig faaet lidt Krudt, saa lod han udruste fem Slæder under Anførsel af Assistent Mørch. De drog afsted den 18. Marts 1813, men Reisen, der bl. A. gik over en 40 Mil lang, ubeboet Strækning, endte høist bedrøveligt, idet Mørch først kunde

vende tilbage i Juli 1813. Giesecke beretter om denne Reise, og hans Dagbogsskildring stemmer overens med Inspektørens Indberetning:

„Godhavn d. 22. April 1813. — — Om Aftenen kom 2 Grønlændere hertil fra Kronprindsens Eiland og bragte Meddelelse om en anden Reise, men med ulykkeligt Udfald, som Grønlænderne under Anførsel af Hr. Assistent Mørch havde foretaget fra Egedesminde til Holstensborg, forat hente Krudt og Bly. De drog den 18. Marts fra Egedesminde med 5 Slæder og tilbagelagde den første Dag 8, den næste 16 Mil. Fra nu af begyndte Ulykken at forfølge dem. I den anden Nat opaad Hundene en Del af det Remmegods, der hørte til Seletøiet, og i den følgende Nat kom denne Skare bidske Bæster, der ikke vare vænnede til hinanden, i Slagsmaal. De Saarede bleve for deres Eiermænds Øine sønderrevne og opædte af Seirherrerne. De Reisende maatte nu lade 2 Slæder istikken, læsse deres Gods over paa de andre Slæder og gaa tilfods. Saaledes tilbragte de 5 Nætter under aaben Himmel og kom endelig den 26. Marts om Morgenen, ganske afkræftede af Sult og Kulde, uden Hunde og Slæder til Holstensborg. Den sidste Slæde med Resten af Hundene maatte de lade blive tilbage en halv Mil norden for Holstensborg, fordi de stakkels, udmattede Dyr ikke mere formaaede at trække den. De bleve afhentede den næste Dag. Da nu 33 af deres Hunde vare dels sultede ihjæl, dels løbne bort og dels opædte, saa kunde de Reisende ikke komme samme Vei tilbage. To af Grønlænderne begav sig med de tiloversblevne 8 Hunde paa Hjemveien og ankom 8 Dage efter lykkelig til Egedesminde. Hr. Mørch og de andre Grønlændere, hvoraf 1 staaer Fare for at miste den ene Fod af Frost, maa nu afvente en Leilighed til at kunne komme tilbage til Nordgrønland til Foraaret.“

Denne Reiseskildring anser jeg ingenlunde for at være overdreven; hvad Giesecke her anfører om Hundenes Evne til at kjøre 16 Mil paa én Dag, har jeg selv prøvet, og deres Slagsmaal o. s. v. kan den Dag i Dag passere, saameget mere som Hundene i dette Tilfælde vistnok have lidt Sult, da de jo aad Seletøiet først. I hvert Fald giver Giesecke her et overmaade godt Billede af en grønlandsk Vinterreise: som de vare

dengang, ere de endnu, dér tillands sker ingen Fremskridt i Retning af Komfort etc.

Da Mørch hjemkom med Fartøi fra Holstensborg i Juli 1813, medbragte han til Forsyning for Nordgrønland: 2 Fjerdinger Smør, 1 Tønde Skibsbrød, 20 Pd. Krudt, 100 Pd. Hagel og 68 Pd. Bly. Det var hele Udbyttet.

Den 8. August ankom uventet Brigget „Hvalfisken", Cpt. Lindberg til Godhavn. Det var det eneste Skib, som i dette Aar beseilede Nordre Inspektorat. Hele Nordgrønland fik med dette Skib ialt kun 150 Pd. Krudt, som efter at være fordelt mellem alle Kolonierne, var opbrugt inden 14 Dage. Hvalfisken beseilede ogsaa Kolonien Umanak og hjemtog fra Godhavn Hr. Bergraad Giesecke, som nu med Utrættelighed havde bereist Landet i syv lange Udlændigheds Aar. I sin Dagbog giver ban sin Glæde Luft over endelig at se sine Bestræbelser om atter at komme til Europa, kronede med Held.

Vinteren 1813—14 hengled stille og roligt. Nød og Mangel herskede jo overalt, men enkelte Kolonier fandt lidt Lindring i heldig Sælhundefangst i Garn under Isen, en Fangstmethode, som i ældre Tider blev dreven med større Driftighed end nuomstunder, men alt i alt var Mangelen saare trykkende, nu havde disse Tilstande ogsaa varet længe nok. I 1814 ankom „Freden" til Godhavn med sparsom Proviant og til Alles Fortvivlelse med Melding om, at Krigen fremdeles vedvarede. Til Gjengjæld kunde Motzfeldt melde hjem, at Grønlænderne havde afbrændt alle Bygningerne ved Upernivik og dets Udsteder. En Pest, ganske lignende den fra Umanak i 1812 bekjendte, rasede i Uperniviks Distrikt og vistnok bevirket paa samme Maade, og en Del af de tiloversblevne Indfødte flygtede ned til Umanak.

Atter paafulgte en bedrøvelig Vinter med bitter Nød, en Vinter, hvori paa én Nat hele Kolonien Godhavns Beholdning af nybrygget Øl frøs og sprængte Tønderne, Øl, brygget ved det sidste Brændsel, der fandtes. En Vinter, hvori Motzfeldt og sikkerlig med ham flere Andre i flere Dage ad Gangen slet ikke forlod Sengen, „fordi han dér bedst kunde holde Varmen."

Endelig oprandt Sommeren 1815. Først nu erfor man ved Briggen Hvalfiskens Ankomst til Godhavn, at Krigen var endt i 1814. Saaledes blev 1815 det første Aar, da en regel-

mæssig Beseiling blev retableret. Inspektør Motzfeldt, som i flere Aar havde været svagelig og allerede i 1809 søgt om Afsked, fik nu Hvile ovenpaa sine drøie Embedsaar; han hjemgik nu med Hvalfisken, og én af Kjøbmændene konstitueredes i hans Sted. Hans Stilling har været baade ubehagelig og pinlig, og hyppig har han maattet handlet efter Konduite med dertil hørende Ansvar; men saavidt man kan dømme, har han forstaaet med Mildhed at holde sammen paa den hele faldefærdige Handel, Mission og Hvalfangst, der truede med aldeles at falde fra hinanden. Af de private Breve til ham, som endnu foreligge hist og her, gjemt mellem Kopibøgernes Blade og vistnok forglemte af ham, faar man det bestemte Indtryk, at han var en saare pligttro, og derhos human og af sine Undergivne overmaade godt lidt Mand. Det har derfor heller neppe været for stor Paaskjønnelse, at han ved sin Hjemkomst hædredes ved at blive optagen i „de administrerende Direktørers" Tal.

Lystanlægene ved Randers og deres Historie.

Meddelt af Arkitekt **F. Uldall.**

(Sluttet.)

Af Forskjønnelses-Kommissionens Forhandlingsprotokol fremgaar det, at denne i de senere Aar af Kammerherre Lorentz's Embedstid har havt det direkte Tilsyn med Tøihushaven, dog under Amtmandens Overbestyrelse. I Bestyrelsesmødet den 21. Febr. 1850 vedtoges det saaledes, at en Planteskole, mest med Stiklinger af Buskvæxter, skulde anlægges ved Salonen ved Tøihushaven. I et Møde, som afholdtes faa Maaneder senere, bestemtes blandt Andet, „at Raadmand Klemm og Faber skulle tale med Amtmanden om Dronningens Hauge“. Med det nysnævnte Aar synes dette Navn helt at tabe sig, og den hedder nu for Eftertiden „Tøihushaven“. I Septbr. 1852 besluttede Bestyrelsen at tilskrive Kommunalbestyrelsen om at udlægge det Stykke Jord, som Byen nylig var kommen i Besiddelse af østen for Krudttaarnet til Beplantning, saa det forenedes med Tøihushaven. Der dreves samtidig Forhandlinger med Kammerherre Lorentz om, hvorvidt man kunde faa Lieutenant Præstruds Have lagt til Tøihushaven, naar denne indvilligede i at afstaa den, da det formentlig kun var en Villighed, at den var overladt Tøihuslieutenanten. Disse forskjellige Bestræbelser førte til et heldigt Resultat — for det sidstnævnte Partis Vedkommende dog først efterat Lieutenant Præstrud var entlediget i 1860 — og den nordøstlige Del af Tøihushaven fik da væsentlig den Skikkelse, som vi nu kjende.

Kort efter at Kammerherre M. Rosenørn var bleven Amtmand i Randers 1854, indgav han et Andragende om at maatte fritages for Overbestyrelsen af Tøihushaven, hvorved dennes Overgang til Kommunens Omsorg med Tilskud fra Militæretaten bevirkedes.

I Tyverne var Gartnerboligen bleven opført ved den vestre Ende af Dronningens Have. Det er den lille grundmurede, 1-Etages Bygning, som endnu staar dér ganske som den Gang og benyttes efter sin oprindelige Bestemmelse. Den tidligere nævnte Gartner Jens Lem var dette Hus' første Beboer; ved Paaske Flyttetid 1829 rykkede Schaldemose derind. I 1833 vare en Del Mænd traadte sammen for ved frivillige Bidrag at faa opført en Salon til Afholdelse af Baller, og som skulde sættes i Forbindelse med Gartnerboligen, idet Gartneren skulde staa for Beværtningen. Bygningen, som er i 1 Etage af Mur og Bindingsværk, skulde opføres saa billigt som muligt, og i det mindste en Del af Tømmeret blev skovet i Dronningens Have. Det kaldes i Brandforsikringsprotokollen for 1847 „Blandingstømmer", hvad der altsaa passede godt nok. Senere ere flere af Murene fornyede med Grundmur, da Anlægets Træer i Længden viste sig ikke at være noget holdbart Bygningsmateriale. Det var i de første Aar af Salonens Tilværelse navnlig de unge Handelsbetjente, som svingede Damerne derude. Blandt de Dokumenter, som endnu opbevares om denne Sag i Amtets Arkiv, kan nedenstaaende vel navnlig have Interesse for Medlemmerne af det nuværende Selskab „Marienlund". Kammerherre, Amtmand Lorentz skriver saaledes i sin Koncept: „Paa en Begjæring fra Bjerring, Valentin, Preusz og Tørslev af 31. Juli 1835 blev tegnet:

I Henhold til de af mig under 13. Marts 1833 foreskrevne Betingelser for Opførelsen af den ommeldte Tilbygning, ifølge hvilke denne som et accessorium til Gartnerboligen skal tilhøre Haven, meddeles herved den attraaede Tilladelse til, at bemeldte Salon med derom værende indelukkede Plads indtil videre allene maae afbenyttes af dem, som have contribueret til Bygningens Opførelse og Vedligeholdelse eller fremdeles dertil maatte contribuere, dog at der

ikke med bemeldte Bygning eller Plads foretages nogensomhelst væsentlig Forandring uden mit Samtykke. At Planteur Schaldemose for Contribuenterne overtager Beværtningen m. v. og desangaaende contraherer med disse, vil jeg Intet have at erindre imod, saalænge han paa Grund af det ham af mig overdragne Tilsyn med Marienlund har Bolig i det Gartnerhuus, hvormed Salonen er sammenbygget.

R. A. d. 14de Aug. 1835. W. L."

Det ses heraf, at den paagjældende Forening vel havde Brugsretten, men ikke Eiendomsretten til sit Hus, der ikke stod paa dens egen Grund, og at den altsaa var betydelige Indskrænkninger underkastet. Allerede tidligt har dette Forhold givet nogen Anledning til Enkeltes Misfornøielse, og vi læse saaledes i Bladet „Diversa, et Politie og Moerskabs-Ugeblad" for den 28. Juli 1837 følgende Inserat:

„**Til Bestyrelsen for Salonen i Dronningens Have.** Den ærede Bestyrelse har behaget i Randers Amtstidende Nr. 95, som udgik den 17. Juli sidstl., at gjøre almindelig bekjendt: „at Ingen, der ikke er Interessent af Salonen, er berettiget at indfinde sig der, uden speciel Tilladelse af Bestyrelsen, og at det med Stakit indhegnede Terrain henhører til Salonen."

I den Anledning voves det Spørgsmaal: er de ca. 140 Interessentere, hvoraf Selskabet bestaaer, bleven skjænket den med Stakit indhegnede Plads, tilligemed den for Havens Gartner opførte Bygning? Hvis dette Spørgsmaal ikke kan besvares bejaende, troer Indsenderen med mange flere af de henved 7000 Individer, som Randers Bye tæller, ikke heller, at den er berettiget til at forbyde noget honet Menneske at promenere paa den Grund, som er skjænket Byens Indvaanere til Forlystelsesplads.

Thi det er vist og sandt! at Grunden, hvorpaa Gartner-Boligen staaer og en Deel af Salonen er bygget, tilligemed det med Stakit indhegnede Terrain er taget fra Byens Eiendom, og hædret med Navnet „Marialund", samt ved Hds. Maj. Dronningens Godhed vedligeholdt, efter at Tolder Holberg havde begyndt dette Anlæg.

Denne Høikongelige Godhed kan ikke være skjænket, i

Aarene 1798 og 1799, til de nu i Salonen værende Interessentere, med mere Udvidelse end til Byens øvrige Indvaanere.

Man vil maaske indvende, at det med Stakit indhegnede Terrain er lidet; men det er dog en Deel af den Byen skjænkede Forlystelsesplads og tillige det Sted, hvor der gives den skjønneste Udsigt.

At det er bleven indrømmet, at en Del af Salonen er bygget paa Havens Grund og sat i Forbindelse med Gartnerens Bolig, finder Indsenderen nogenlunde rimelig, da han er Selskabets Vært; men endvidere at borttage fra Almeenheden Havens skjønneste Qvarteer, synes formeget.

Salonen har Interessenterne ved frivillige Bidrag faaet bygt, og Ingen vil vist have noget imod, at den holdes lukket for Dhrr. allene; og til de Tider der er Bal, vil ingen dannet Mand fremtræde i deres sluttede Kreds.

At der skulde søges Tilladelse hos Bestyrelsen, hvis Navne ei engang kjendes af Indsenderen, forinden man træder indenfor Stakitet, er noget latterligt! thi skulde man løbe omkring til 3, 4, maaske 5 eller endog Flere for at betræde den Plads, Interessenterne formene sig Ret til, da ville vist Lysten forgaae. En Randersianer."

Enkelte Ting i dette Inserat vække vistnok Forundring. Det er saaledes i det mindste ikke mig muligt at forstaa, hvad der menes med „denne høikongelige Godhed i Aarene 1798 og 1799", ligesom vi jo ingensinde før have hørt, at Haven blev „vedligeholdt ved Hds. Maj. Dronningens Godhed". Det er vel ikke sandsynligt, at Dronningen som Kronprindsesse allerede i 1798 skulde have lovet at tage det Anlæg, der blev paabegyndt i 1802—3, under sin Beskyttelse. Formodentlig har da „En Randersianer" været mindre vel underrettet.

Den 7. Mai 1840 ansøgte Foreningens Bestyrelse Amtmanden om, „at der i dette Foraar maatte foretages en Tilbygning af 4 Fag Hus til Salonens vestre Ende, dels til Afbenyttelse for en Vært og dels til et Entré-Værelse for Damerne, naar der sammesteds er Bal". Bygningen skulde være 10 Alen lang og 12 Alen bred. Den følgende Dag bevilgede Kammerherre Lorentz Andragendet med en Henvisning til de ældre Betingelser og saaledes, at Tilbygningen tilligemed Gartner-

boligen og selve Salonen tilhørte Haven. En anden af Amtmandens Koncepter findes kun paa en lille Stump Papir, som desværre er uden Dato; dog maa den antages ogsaa at hidrøre omtrent fra 1840 eller muligt lidt senere. Han svarer heri blandt Andet vedkommende Bestyrelse: „at jeg efter Omstændighederne ei vil have noget at erindre imod, at Rettigheden til at afbenytte den saakaldte Salon med Tilbygning i Hds. Maj. Dronningens Have overdrages til det under Navn af Borgerforeningen bestaaende Selskab under de samme Rettigheder som ved det nuværende Selskab foreskrevne", og „at jeg, saafremt en saadan Transaction ei maatte realiseres, heller ei vil have noget imod, at Afbenyttelsen af dette Locale overlades den ved Haven af mig ansatte Gartner, saalænge han er i denne Stilling og derhos i Henseende til Anvendelsen underkaster sig de nærmere Bestemmelser, jeg maatte finde mig foranlediget at foreskrive ham".

Atter i Maí 1841 lader Bestyrelsen høre fra sig, idet den da ansøger Amtmanden om at maatte lade anlægge en Keglebane paa den indhegnede Plads, som omgiver Salonen, hvorved man haaber at kunne skaffe Foreningen større Tilgang. Bestyrelsen, der vilde spille Kegler, bestod den Gang af Tørslew, L. Hielmdrup og J. Klem. Foreningen gik senere over til at blive Selskabet „Marienlund", der nylig har feiret sit Halvhundrede-Aars-Jubilæum. I Nutiden ere enkelte af Bygningerne yderligere blevne udvidede; men de ovenfor beskrevne Grundtræk fra gamle Dage kjendes endnu. Selskabet „Marienlund", hvortil Konsistorialraad Kruse i 1851 paa visse Betingelser overdrog et Stykke Havejord, har i sin Tid for Randers Amts Landvæsenskommission indgaaet en Art Skjelforretning med Tøihushaven.

Næst efter Tøihushaven maa nævnes „Fabers Anlæg", der, som Trap siger, er „paabegyndt ved Aar 1820, og skyldes den i flere Henseender af Byens Omegns Forskjønnelse fortjente Oberstlieutenant Faber[1])". Da Dragonregimentet kom

[1]) Oberst Christian Frederik Snedorff v. Faber blev født den 23. Januar 1796 i Odsherred, hvor hans Fader Peter Ditlev Faber da var Kapellan i Vig og Asminderup Sogne. Kort efter blev P. D. Faber Sognepræst

tilbage til Randers efter Krigen 1815, fandtes kun en Ridebane for samme, nemlig den lille lige Vest for Tøihuset. Denne var tilmed alt Andet end behagelig, fordi den var ganske aaben imod Syd, hvorfra den stærke Blæst fra Fjorden strøg op over den og medførte Støvet, saa meget værre, fordi Skrænten ned mod Tøihushaveveien benyttedes til Oplagsplads for Muraffald og andet Affald fra Byen. Daværende Lieutenant Faber fik saa senere Regimentets Officerer til at indgaa med et Andragende til Magistraten om at faa Pladsen Syd for Ridebanen overladt til Beplantning, imod at Officererne bekostede denne og Vedligeholdelsen, i hvilket Øiemed der stiftedes et Konsortium. Faber paatog sig Arbeidets Udførelse, og plantede det meste af Anlæget med egen Haand, dog havde han jo sine Dragoner til Bistand ved Gravningen og den øvrige grovere Del af Arbeidet. — Kastaniealléen langs Diget mod Ridebanen blev først anlagt, ligesom en Tjørnehæk paa Jordvolden, og derpaa beplantedes hele Skrænten med Gran. Det fortælles, at den bekjendte Lieutenant Würtzen, da han en Gang kom forbi nedenfor Skrænten og saa Faber staa i Arbeidsdragt og slidende svært i det, saa han just ikke tog sig særlig godt ud, raabte op til ham: „Hvem skulde tro, at Du stod der til Byens Forskjønnelse!" Det var først omtrent 1851, at man begyndte at

---

til Stavreby og Jungshoved, og de Tjenester, som han i denne Stilling fik Leilighed til at vise sit Fædreland under den engelske Okkupation i 1807, gav Anledning til, at Kronprinds Frederik ved Parolen den 9. Decbr. s. A. befalede, at Præstens tvende Sønner, C. F. S. Faber og L. Faber, skulde ansættes som Frikorporaler og gives, uanset deres Alder (vor Faber var altsaa den Gang kun knap 12 Aar gl.), »Frikorporals Traktement«, hvilket skulde udredes extraordinært. Fra Nytaar 1808 skulde Sønnerne begynde at frekventere det danske militære Institut. Efter at have gjennemgaaet dette, udnævntes C. F. S. Faber den 24. Decbr. 1813 til Sekondlieutenant ved det jyske Regiment lette Dragoner og deltog med dette i Krigen mod de forenede Magter. Efter at være vendt tilbage med Regimentet til Randers, forblev han her uafbrudt, indtil den første slesvigske Krig 1848—50, og gjorde dette Felttog med, samt var atter her efter Krigen. Faber døde den 24. Mai 1859. De ovenstaaende og flere Meddelelser ere med megen Velvillie givne mig af Oberst Fabers Søn, Hr. Landbrugsingeniør Chr. Faber i Kjøbenhavn, som jeg herved aflægger min bedste Tak.

plante enkelte Bøge mellem Granerne pan Skrænten, og disse afløstes da snart helt af Løvtræer.

En Beretning om denne og flere af Byens Plantninger m. v. læse vi i „Randers Amts Avis“ for den 20. Marts 1826. Den lyder saaledes:

„Randers. Vor By, der paa den senere Tid har erholdt flere Forskjønnelser, saavel med Hensyn til Bygninger og reelle Fortoges Tilveiebringelse, ved de høie Trappers og Kjælderskures Bortskaffelse, som ogsaa med Hensyn til dens nærmeste Omgivelser, kan efter Forlydende i Aar atter glæde sig til en ny Forskjønnelse, næmlig en Lysthaves Anlæg paa den i Byens nordre Del liggende St. Laurentii Bakke[1]), fra hvis høie Standpunkt haves en skjøn Udsigt over Byen og Aaen. Den imellem Arsenalet og Husene udenfor Østerport, forhen mindre end smukke, Bankes Planering og Omdannelse til den nuværende, med en Jordvold omgivne skjønne Ridebane, saavelsom det, paa den søndre Side af Jordvolden, paa Bankens Skraaning anbragte Lystpartie, der nu afgiver en smuk Entré til Dronningens Have, ere ligesaa meget til Prydelse for Byen, som de gjøre Anlæggerne Ære. Ogsaa Byens vestre Entré har man begyndt at forskjønne ved Træplantning paa den høie Banke nærmest Fattighusene; og selv disse, der i deres nærværende Udvidelse udgjøre et samlet Heelt, hvortil maaske ikke mange Provindsstæder kunne opvise Mage, synes ikke lidet at have oplivet Byens forhen temmelig øde Udseende fra denne Side. I en saa skovløs Egn som vores maa vi dobbelt taknemmelig paaskjønne de Mænds Arbeider, som lede til at afhjælpe denne Mangel.“

Trap siger, at den nævnte Træplantning paa en Bakke ved Fattighusene — „Vester Altan“, som den nu sædvanlig kaldes — blev paabegyndt 1818. Schaldemoses Navn er paa det nøieste knyttet til dette Anlæg, og en Beretning herom samt om hans Virksomhed overhovedet for Plantningssagen her i Jylland finde vi i „Randers Amts Avis“ for den 31. August 1829 saaledes lydende:

[1]) Glæden varede dog kun kort; thi den 19. Juni 1827 meddelte d'Hrr. Philip Hartvig Rée & Komp.: »At der for Fremtiden ikke tilstedes Adgang til Haven paa St. Laurentii Bakke, vorder herved til behagelig Efterretning bekjendtgjort.«

„Fra Hr. W. Schaldemose i Randers, hvis uegennyttige Iver for at fremme Træplantning og Humleavl[2]), og hvis Dygtighed i saadanne Foretagender allerede tidligere var det Kgl. Landhuusholdnings-Selskab bekjendt, modtog det i Vinter en med behørige Attester ledsaget Beretning om hans vedvarende heldige Bestræbelser i denne Sag. Deraf erfares, at han i Aaret 1828 har anlagt tvende Planteskoler for Frugt-Træer og vilde Træer, den ene ved Ebeltoft paa omtrent 3 Skpr. Land og den anden ved Randers paa over 1½ Td. Land, fra hvilke Planteskoler unge Træer ville blive overladte for en lempelig Priis. Jorden til disse Anlæg er ham af Vedkommende overladt gratis, imod at han selv forskaffer Frøe og Planter og udfører Anlæggene uden Godtgjørelse. Desuden har han mod billig Betaling besørget de aabne Pletter i Ebeltoft Skov besaaede og beplantede, samt beplantet samme Byes nye Kirkegaard med regelmæssige Alléer, og givet endeel af Byens gamle Kirkegaard en passende Dannelse og Beplantning, saa at den nu har Udseende af et smagfuldt Lystanlæg. Endelig har han anlagt en Plantage paa en, Randers Byes Fattigvæsen tilhørende, høitliggende Gruusbakke udenfor Byen. Som en Opmuntring og Understøttelse i Anledning af disse hans roesværdige Bestræbelser, bevilgede Selskabet ham en Sum af 100 Rbd. Sedler."

Nogle faa Aar forud, nemlig i 1826, havde det Kgl. Landhusholdningsselskab allerede tilstaaet Schaldemose 200 Rbd. Sedler, imod at han skulde anlægge Humlehaver for 50 Gaardmænd i Galten og Nørhald Herreder samt føre Tilsyn med Anlægene i de første 3 Aar.

Schaldemose plantede en Allé langs Hvide-Mølleaa (nu „Volden") og anlagde en Plantage, der efter Sigende skal have staaet for Vestenden af Værtshusholder Berthelsens Eiendom, dér hvor Veien nu gaar ned fra Vestergade til Bane-

---

[2]) Allerede i meget gammel Tid dyrkedes Humle her ved Randers. Helligaandshusets Humlehave var det Terræn, som nu er Amtmandens søndre Have, og strakte sig helt ud til »Pæretræet«. Kong Frederik den Anden tillod i Aaret 1573 Befalingsmanden paa Dronningborg Slot, Jørgen Skram, at bruge og beholde indtil videre to Humlegaarde udenfor Randers By beliggende, den ene kaldet »Slots-Humlegaard« og den anden »Østrop-Humlegaard«. (Tildels efter Kancelliraad Olsens Notitser.)

gaardens Pakhus. Dette synes at have været omtrent i 1837, idet det i dette Aar omtales, at „Mølleveien knnde blive en meget smuk Spadseretur". Det siges imidlertid, at den da var ufremkommelig i den halve Del af Aaret, og der klages over den aldeles brøstfældige Tilstand, hvori Broen over Aaen befinder sig.

Efter Schaldemoses Tid bleve betydelige Partier af Vesterplantagen eller „Vester Altan" anlagte under Oberst Fabers og Ritmester Gethers Ledelse, ligesom den Førstnævnte plantede „Fabers Allé". Det var ogsaa ved disse tvende Mænds Foranstaltning, at Plantningerne Nord for Byen udførtes, som forbinde Vester Altan med Skovbakken. Allerede den 9. Septbr. 1845 vedtoges det paa en Generalforsamling i „Foreningen til Randers Byes Forskjønnelse" at tilskrive Kommunalbestyrelsen, at „naar Bevillingen til Udskiftningen kom, da at sørge for, at der af den daarlige Jord tæt ved Byen blev forbeholdt til Plantning m. v. en Del saaledes, at der kunde tilveiebringes en Forbindelse med Skovbakken og Anlægget ved Fattighuset." Denne Sag trak dog ud nogle Aar, og først i Begyndelsen af Halvtredserne kunde Gether lade beplante Strækningen Øst for Mariagerveien, ligesom ogsaa Anlæget Syd for Veirmøllen, hvorved Gartner Søren Sørensen var ham behjælpelig. At Udskiftningen blev ordnet saa heldigt, som den skete, har Byen afdøde Kammerherre, Amtmand de Bretton i Viborg at takke for, idet han forestod denne, da Lorentz, som selv var Lodseier, ikke kunde have dermed at gjøre.

„Flintbjerg" er, som bekjendt, det gamle Navn for det Bakkedrag, der strækker sig Nord og Nordøst for Byen. Her var i Aarhundredets Begyndelse kun golde Bakker med Senegræs og hist og her Lyng, som Ingen vistnok havde synderlig Nytte eller Glæde af. Rakkeren boede deroppe, og ham holdt man sig jo helst i en vis ærbødig Afstand fra. I „Randers Amts Avis" læse vi i 1821:

„Ifølge det Kgl. danske Cancellies Circulaire af 26. f. M. bekjendtgjøres: at Rakkerkulen [1]) udenfor Byens Østerport,

[1]) Denne laa lige Syd for den vestre Del af den nuværende Skovbakke paa et ikke ringe Stykke af Dragonkasernens Grund. Meget gamle Folk knnne endnu huske, at man af og til nedgravede døde Heste der, ligesom det Træskur, hvori den saa ilde ansete Rakker havde boet, endnu stod under Skrænten i deres Ungdom.

Fækulen og Kulen i Galgebakken, begge udenfor Byens Vesterport, hvori der skal være nedkastet Been af Qvæg, som i Aaret 1767 er omkommet af den da herskende Qvægsyge, ei maa aabnes, og at Overtrædelse heraf vil drage Straf til Følge.

Randers Politikammer, den 7de Juni 1821.

Neckelmann."

Den 11. April det følgende Aar bekjendtgjør samme Embedsmand, at „Torsdagen den 18. April næstkommende bliver paa Raadstuen afholdt Auktion, hvorved Bakken Nord for Exercerskolen, imellem Jødekirkegaarden og Fattighuset, med den forhen til Hauge for Fattighuset udlagte Plads, opraabes til Bortleie i 5 à 9 Aar". Exercerskolen laa den Gang paa den nu smukt beplantede Trekant Øst for Amtmandsboligen, og Bakken, der skulde udleies, var altsaa den mellem den mosaiske Kirkegaard og Ridebanen.

Uagtet forskjellige Forespørgsler hos meget gamle Folk, har jeg Intet kunnet erfare om det her nævnte ældre Fattighus, som ingen Nulevende synes at kunne huske. I Aarhundredets Begyndelse fortsatte den nysnævnte store Bakke eller og andre Bakker sig langt længere mod Vest. Man benyttede disse til Grusgrav for Byen og tog Fyld herfra til Havnens Udvidelse i Trediverne. Senere planeredes da Terrænet og kom til at danne den store Ridebane.

Det har næppe været store Beløb, som Kommunen kunde vinde ved Udleie af en slig ufrugtbar Bakke, og foruden det Ovennævnte vide vi kun om denne Del af Flintbjerg fra Aarhundredets Begyndelse, at Dragonerne havde deres Standpladser til Pistolskydning ind imod Banken oppe i „Langdal". Enkelte Steder er der endnu Spor heraf. Denne Dal benyttedes i sin Tid ogsaa af unge Mennesker til Boldspil. Det synes, at man har grebet Kammerherre Lorentz's Plan at beplante Flintbjerg med Begjær. Han var Hovedet og Schaldemose den høire Haand, da der i 1829 blev begyndt just paa den nysnævnte Banke mellem den mosaiske Kirkegaard og den nuværende Ridebane. Det daværende tilplantede Terræn begrændsedes mod Nord af den Vei, der fra Kong Frederik den Syvendes Monument gaar mod Vest. Af og til har jeg hørt Tvivl fremsat om, hvornaar man først tog fat paa Skovbakkens Beplant-

ning; men disse maa jo vige, naar det f. Ex. endnu den Dag kan læses i afdøde Kjøbmand N. C. Langes Almanak for 1829 og skrevet med hans Haand: „Efteraaret 1829 paabegyndtes Skovanlæget paa Flintbjerg eller saakaldte Langdal ved Kirkegaarden. 16 Tdr. Land.“ Ikke saa ganske faa endnu levende gamle Folk, der ere fødte her i Randers, kunne jo desuden den Dag i Dag huske det hele Terræn uden et eneste Træ. For yderligere at bortrydde det sidste Spor af mulig Tvivl, kan jeg blot henvise til Neckelmanns og Tørslevs (den Sidste var konstitueret) officielle Bekjendtgjørelse, udstedt fra Randers Raadstue den 2. Marts 1831, angaaende den af det kongl. Generaltoldkammer vedtagne Toldlinie for Byen, hvori det hedder under Punkt 3: „det østlige og nordlige Hegn omkring den i Aaret 1829 anlagte Skovplantage indtil Skjellet imellem den saakaldte lille Exercerplads og om den gamle Rakkerkule og dette Skjel indtil Landeveien til Hadsund.“ Byens Borgere rakte hjælpsomt Haand til Anlæget, dels med Gaver i rede Penge, dels ved at yde fri Kjørsel af Grus til Gangene osv. Der var allerede i Efteraaret 1829 og Foraaret 1830 udført saa meget Arbeide, at Kong Frederik den Sjette, ledsaget af Prinds Frederik Carl Christian, da han var her i Byen den 15. Juni 1830, tog „den af Hr. Kammerherre, Amtmand v. Lorentz foranstaltede Træplantning paa Bakkerne udenfor Østerport“ i Øiesyn. I Begyndelsen af Trediverne fortsatte Schaldemose Plantningen længere mod Nord og Øst, navnlig med Gran og Birk. Hovedgangene paa Skovbakken ere i alt Væsentligt endnu, som han i disse Aar anlagde dem; dog ere de tildels gjorte bredere. Den 5. Juli 1834 udnævntes Plantør Wilhelm Frederik Schaldemose til Dannebrogsmand „for hans udviste Iver og Nidkjærhed ved Beplantningen af Flintbjerget ved Randers [1])“. I 1841 indgav S. „med Hensyn paa de af ham ved flere Kjøbstæder i Jylland udførte Plantninger gjennem Amtet Andragende om, at han maatte tillægges Prædikatet „Forstplanteur“, men det kgl. Rentekammer skrev den 13. Novbr. s. A. til Kammerherre Lorentz, „at, ihvorvel det efter de fremkomne Oplysninger maa erkjendes, at han (S. altsaa) med Held har virket i den angivne Retning, maa Rente-

[1]) Udskrift af Protokol III over Dannebrogsmænd i det kgl. Ordenskapitul.

kammeret dog finde det betænkeligt allerunderdanigst at andrage paa, at han tillægges det anførte Prædikat".

Samtidig med, at Schaldemose plantede paa Skovbakken i Trediverne, tog daværende Ritmester Faber ogsaa fat paa andre Partier af denne. De stode imidlertid ikke i nogen Forbindelse med hinanden og vare endog af temmelig forskjellige Meninger angaaende Principerne for Plantningen. Som Mænd, der i disse Aar (omtr. 1832—35) interesserede sig meget for Plantningssagen, skulle ogsaa nævnes Justitsraad Reiersen og Kjøbmand Søren Caspersen.

Trods Alt, hvad der var blevet udført, skrev en Indsender, der undertegnede sig „aie", i Mai 1837 i „Randers Amts Avis": „At der i Randers er gjort forholdsviis langt Mindre, end i næsten alle andre Stæder i Landet for at forskjønne Byens Omgivelser, eller idetmindste at give dem et anstændigt Udvortes, er en Sandhed, som enhver Upartisk vil indrømme, og som enhver god Randerssienser ofte med patriotisk Harme har maattet høre Folk fra andre Stæder fremføre." Hr. „aie" klager endvidere over, at Veien til Tøihushaven er et dybt Morads, saasnart det har regnet noget osv. Faa Dage efter opfordrede en anden Indsender, som kalder sig „s", til „at oprette et Selskab, hvis Stræben skulde gaa ud paa at forskjønne Byens Omgivelser".

Som Følge heraf dannede der sig samme Aar en „Forskjønnelses-Kommission", der skulde varetage Byens Plantningers Interesser. Kommissionen bestod af Ritmester Faber som Formand, Kæmner P. Thygesen som Kasserer, Gartner Johan Frederik Bursche og Adjunkt Simony. Der indsamledes atter frivillige Bidrag hos Byens Borgere, og disse tegnede sig ogsaa for fri Kjørsel, idet man nu vilde udvide Beplantningen af Skovbakken længere mod Nord, Øst og Vest. Senere opnaaedes der Understøttelse af Byraadet. Faber havde den øverste Ledelse af disse Foretagender; men ved Siden af ham fortjene Peder Thygesen og J. F. Burscbe at nævnes med stor Hæder, fordi de med megen Opofrelse af Tid og Penge lagde særdeles meget personligt Arbeide i den hele Sag. Det ses af Forskjønnelses-Kommissionens Protokol[1]), at Schaldemose

[1]) Hr. Kammerjunker, Borgmester v. Stemann har havt den Godhed at udlaane den nævnte Protokol til mig, hvorfor jeg herved bringer min Tak.

endnu plantede paa Skovbakken i Aarene 1843 – 44; men ikke til Stadighed. P. Thygesen havde en trofast Medhjælper: det var Jens Møller. Han havde som Arbeidsmand hjulpet Schaldemose, men fra 1850 steg han til Formand. Under Fabers og Thygesens Veiledning har han plantet en stor Del af Træerne paa Skovbakken. Samme Jens Møller var en efter sin Stand fremragende duelig Mand og en ret interessant Personlighed. Han var født i Glenstrup Mølle ved Hobro 1809 og havde som ung været Tjenestedreng hos Steen Steensen Blicher i Spentrup Præstegaard, var ofte fulgt med ham paa Jagt og havde meget at fortælle om Livet fra den Tid og om sin Husbond. Jens Møller beholdt sin Plads ved Byens Anlæg lige til sin Død 1883. Han havde den Gang arbeidet paa Skovbakken i omtrent 40 Aar. Det østligste Parti af Skovbakken, altsaa nærmest Skydepavillonen, lod Faber besaa med Frø af Bøg omtrent 1840. Det var en Planteskole, han her anlagde. Flere saadanne fremstod ogsaa andetsteds under F.s Ledelse, saaledes paa de vestre Bakker, og Tanken hermed var at bøde paa de knappe Indtægter som Anlægene havde; han kunde nu selv lade sine opelskede unge Træer udplante. Skovbakkens yngste Parti er Strækningen Øst for Hadsundveien hen til Udsigtspunktet ud over Byen. Denne Strækning lod Faber tilplante med Gran i Efteraaret 1850. Her havde Dragonerne endnu Skydebane flere Aar efter. Senere ere Naaletræerne paa det nævnte Parti afløste af Løvtræer.

I 1846 blev der gjort Forsøg med at plante Blomster paa Skovbakken, hvortil Gartner Bursche forærede Georginer.

Snart efter at Forskjønnelses-Kommissionen dannedes, synes Schaldemoses væsentligste Virksomhed at have været afsluttet med Hensyn til Skovbakken. Han følte sig — dog næppe helt med Grund — i høi Grad forurettet og tilsidesat, om hvilket det nedenstaaende Brev fra ham bærer et tydeligt Vidnesbyrd:

„Til de ærede Bestyrere og Medlemmer af Forskjønnelses-Commissionen!

Efter ved afvigte Aars Samling at have i Skrivelse, der da blev fremlagt og oplæst for de Tilstedeværende, meldet mig som Medlem af den ærede Forening og derhos giort det

Tilbud, at ieg uden mindste Betaling ville levere til Efterplantning paa Skovanlægget paa Flintbjerg fleere Tusinde Træer mod Selv at plante dem, erholdt ieg saadant Svar:

„At ieg som enhver anden kunde være Medlem —

„At det af mig giorte Tilbud om Træer modtoges —

„Men det blev ved den engang tagne Bestemmelse, at ieg ikke maatte plante."

Jeg henvendte mig nu til Hr. Thygesen for at giøre mig bekiendt med Planen for Foreningen og at tegne mit Navn — hvilket skeette — min Contingent for afvigte Aar er betalt og skal med Glæde ogsaa videre blive erlagt paa Anfordring, som ieg ogsaa skal viise, endnu kan være et nyttigt Medlem af Foreningen.

Men hvor forbauset blev ieg ikke ved at læse Listen, hvorpaa Foreningens ærede Medlemmer havde tegnet dem, ved ikke at finde mindste om, hvad der er anført i et i min Værge værende Original-Brev af 3die November 1838 mig og Skovanlægget betræffende! — hvori blandt fleere underlige Ting findes anført:

„Ved den Efterplantning i nævnte Skovanlæg, som det ansees nødvendigt at foretage i dette Aar, fandt Committéen sig ikke foranlediget til at afbenytte Planteur Schaldemoses Hielp, og det saa meget mindre, som endog adskillige Biedrage til Foreningen ere betingede af, at han udelukkes fra Deltagelse i dens Virksomhed."

Jeg vil søge at undgaae videre Oplysning; men ieg skylder mig Selv at giøre opmærksom herpaa — Og ønsker ret meget ikke at tvinges til at offentliggiøre de mellem mig og Vedkommende Skovanlægget betreffende vexlede Breve, og tillige tvinges til at oplyse alt.

Mine ærede Herrer!

Den, der ikke er skeet en saadan Behandling, som ieg er vederfaret for at gavne ved Plantning især paa det nøgne og steenede Flintbjerg, hvor ieg har opofret alt, laant eller sadt mig i Gield saalænge ieg kunde faae Credit og tilsidst været nødsaget at sælge det lidet, ieg eiede, for at vedblive at plante — Og da maatte have den Krænkelse ikke engang at maatte efterplante fleere Tusinde Huller, hvortil ieg havde

Træer, og hvilke Huller var betalte med de sørgelige Levninger af, hvad der hos mig endnu var tilbage,

Den siiger ieg, som ikke har erfaret en saadan Fremfærd, kan ingen virkelig Begreb giøre sig om en saadan Krænkelse, som ieg er vederfaret.

Der er vist nogle af de ærede Tilstedeværende, der vil finde det upassende, at ieg forebringer dette. — Men er Forsamlingen talrig, er det vist den mindste Deel — Jeg vilde Selv ønske, at ieg ikke havde været tvungen hertil, som ieg og vil forvente, at ieg ikke skal nødsages til offentlig at forelægge all den Correspondance[1]), som er skeet Skovanlægget, og hvad dermed staaer i Forbindelse, betræffende.

Men ieg beder Dem, sæt Dem i mit Sted, De vil da føle, hvor tungt det maa have været, og i dette Øieblik ieg skriver dette endnu er, at berøves den sidste og eneste Glæde, ieg har tænkt mig paa mine aldrende Dage, ieg er nu over 55 Aar, at maa plante paa et Anlæg, ieg har opofret saameget for.

Saa og ieg nærer det Haab, at vel ingen nu vil nægte mig at antage efterstaaende Tilbud.

Efter paa det nøyeste i 3 Dage at have beseet alt, finder ieg, at i det mindste 5000 Træer endnu bør plantes; disse Træer leverer ieg og planter i dette Efteraar uden mindste Betaling.

Har Forskiønnelses-Commissionens Kasse saameget tilovers fra andre maaske paatænkte Ting, at Hullerne maaske kan graves uden Udgift for mig, skal det være mig kiært, men i andet Fald skal Arbeidskraften ikke komme dem til Last. Det er en Selvfølge, at alt da vil skee ved Aftale og Overeenskomst med de ærede Bestyrere.

Da ieg har tænkt over alle Tilfælde, maa ieg ogsaa antage, at muelig en eller anden af de ærede Tilstedeværende kunde tænke eller yttre:

Nu vil han plante; han har som Gud og hver Mand veed ingen Penge — Vil atter sætte Penge til — og tilbyder nu

---

[1]) Den Brevvexling, hvortil S. her hentyder, findes ikke i Randers Amts Arkiv.

at plante og levere 5000 Træer, lade Hullerne grave — og alt uden Betaling.

Men for at sikre Tvivlerne for at ieg ikke forebringer andet, end ieg meener og kan holde — saa vil ieg ifald saadant skulle ansees nødvendig herved tilbyde at stille en saadan Sikkerhed i betimelig Tid for Opfyldelsen af mit Løfte, at vist ingen, ja ikke en eneste vil vove at nægte dens Modtagelse.

Jeg troer, at den største Hindring for, at ieg ikke maatte tillades at plante, uagtet mit giorte Tilbud og Paastande, nu ere bortrydede.

Det er ubehagelig, om ieg skulde tvinges til at bekiendtgiøre alt passeret, men hver retskaffen Mand vil ikke nægte mig det Krænkende i den skeete Behandling, og skal ieg, som ieg ikke haaber, tvinges dertil — da skal det blive et advarende Exempel for enhver, der vil og kan gavne sit Fag — Ikke at indlade sig paa Foretagender af den Art — uden at være sikkret ikke aleene for større Tab, end han har Formue til — Men meest sikkre sig for Ting, der er værre end Formuens Tab, ieg meener uforskyldt Krænkelse og Haan.

Marienlund, 27. Julii 1841.

Ærbødigst

Schaldemose."

Schaldemose kunde neppe give os noget tydeligere Billede af sin sørgelige økonomiske Forfatning end i dette Brev, og dog skulde hans Kaar senere blive endnu værre. Ved Kongelig Resolution af 14. Juli 1843 blev han bevilget en Gratifikation af 50 Rbd. Sedler og paa samme Maade Aarsdagen efter en Pension af 50 Rbd. Sølv aarlig. Skjøndt 50 Rbd. dengang strakte adskilligt længere end 100 Kroner nu, kunde Schaldemose dog selvfølgelig ikke leve af denne Sum, og den 4. Jan. 1846 blev han i en Alder af 64 Aar indlagt paa Randers Fattiggaard. Ved hans Navn staar i Protokollen den Vedtegning, at han havde „Tilfælde af Rørelse." S. tibragte sine sidste 2½ Aar her, indtil Døden den 3. Juni 1848 befriede ham.

Var end Schaldemoses sørgelige Livsaften tildels selvforskyldt, burde Kommunen som saadan have regnet det for langt under sin Værdighed at lade den Mand, der vitterlig

har indlagt sig saa store Fortjenester af Byen, og hvis Konge derfor havde hædret ham med Sølvkorset, ende sine Dage i et Fattighus.

Jeg har forgjæves gjennemsøgt de paagjældende „Randers Amts Aviser", da jeg tænkte mig Muligheden af, at en eller anden af Schaldemoses gamle Venner havde ofret et Par Ord til hans Minde og i en Nekrolog meddelt nogle historiske Oplysninger om ham; men det eneste der findes er nedenstaaende 2 Linier:

„At Dannebrogsmand F. Schaldemose ved Døden er afgaaet, i en Alder af 66 Aar, bekjendtgjøres for fraværende Slægtninge.

Fattig-Commissionen."

Der var dog Enkelte, som tænkte paa hans Minde, og Farver Ernst gik omkring til Byens Borgere og indsamlede Bidrag til at sætte en Sten paa hans Grav. Paa samme staar:

Under denne Sten
hviler
Dannebrogsmand
V. Schaldemose,
fortjent af Randers
ved de Plantninger
han udførte
med Smag, Dygtighed
og Uegennyttighed.

Skovbakkens Bøgetræer staa hvert Aar paa Schaldemoses Dødsdag i deres skjønneste Pragt, og de strække deres Grene skjærmende ud over hans Grav. Der er nu gaaet et halvt Aarhundrede, siden S. skrev: „Naar mine Been forlængst ere hensmuldrede, vil den kommende Slægt glæde sig ved mine Gjerninger." Vil Nogen nægte, at hans Ord ere blevne til Sandhed!

Den 4. Decbr. 1844 tillodes det af Kommunalbestyrelsen: a) „at istandsætte og beplante Veien bag Ridehuset og tage et Hjørne af Marketender-Haven [1]), b) at beplante Bakken ved

[1]) Denne laa ligesom Ridehuset (eller Exercerhuset) paa Trekanten ost for Amtmandsboligen.

Schous Toft udenfor Veirmølleporten og c) at maatte beplante den Strimmel, der er imellem Veien østen for Kirkegaarden og Raadmand Krogsgaards Toft.“ Allerede i Begyndelsen af Fyrrerne var der blevet nedsat en Komité, der skulde fremkomme med Tegning og Overslag samt udvælge en Plads til Bolig for en Opsynsmand for Plantningerne, ligesom ogsaa skaffe de fornødne Midler. Det har vel været disse sidste, som det navnlig har skortet paa; thi i flere Aar hørtes der intet fra Komitéen. Ved Generalforsamlingen den 7. Decbr. 1846 bragte Bestyrelsen atter Sagen frem, som den fandt meget nødvendig, „da Plantagerne nu snart har opnaaet en Størrelse, hvorved de udsættes for Skovtyveri, ligesom det Yngre behøver Tilsyn for Fred.“ Man hører saa ikke mere om Sagen, før der i 1852 blev skrevet til Kommunalbestyrelsen, at der ønskedes opført et Skovfogedhus i det nordvestlige Hjørne af Skovbakken. Det vil være bekjendt, at Tanken dog aldrig kom til Udførelse.

Som rimeligt var, greb Krigen forstyrrende ind i Plantningssagen her ligesom i saa mange andre forskjellige Forhold. Formanden for Forskjønnelses-Kommissionens Bestyrelse Ritmester Faber fik ganske andre Ting at tænke paa, og i Forhandlingsprotokollen forestiller en tom Side hele det Tidsrum, der hengik fra den 7. Decbr. 1846 til den 24. Jan. 1850, et Tidsrum, der var af saa vidtrækkende Betydning for vort Fædreland. Medens Faber var fraværende i Felten for sammen med det brave 5te Dragonregiment at kjæmpe mod Fjenden, kom Ritmester Gether hertil fra Grenaa som Toldkasserer[1]) og det siges, at han midlertidig overtog Fabers Plads som Tilsynshavende ved Skovbakken og Vester-Altan m. v. Paa Generalforsamlingen i Jan. 1850 vedtoges det, at Bestyrelsen eller „Direktionen“ for Eftertiden skulde bestaa af 7 Medlemmer, blandt hvilke Faber atter blev Formand og Farver (senere Kammerraad) Halkjær Kasserer. Paa et Møde den 10. Juli s. A. bestemtes det, at Apotheker Køster skulde fungere som Formand i Major Fabers Fraværelse, hvilken varede i flere Aar. Blandt Bestyrelsens Medlemmer var dengang Melchiorsen, som var Vært i Rosenlund, og som paatog sig

---

[1]) Hans Udnævnelse til Embedet er dateret den 27. Septb. 1849.

noget særligt Tilsyn med Plantningerne, hvorfor han skal have faaet en lille aarlig Løn. P. Thygesen fratraadte Posten som Kasserer for Foreningen i 1850 samtidigt med, at han ophørte at være Kæmner, og Forligelseskommissær Ingerslev blev Kasserer i hans Sted. I 1850 hører man første Gang Tale om Beværtning paa Skovbakken, idet Bestyrelsen antog, at der kunde faaes en Afgift af denne til Fordel for Kassen. Det skulde paalægges den, der fik Udskjænkningen, at der ikke udskjænkedes Spiritus for den ukonfirmerede Ungdom, ligesom at intet upassende Drikkeri fandt Sted. Om Sommeraftenen Kl. 10, eller naar det blev mørkt, skulde der lukkes. I Forsommeren det nævnte Aar var Konditor Michelsen overdraget Udskjænkningen for en Afgift af 10 Rbd. (senere 8 Rbd.) maanedlig; men det har vel ikke kunnet svare Regning; thi senere samme Sommer fik Vagtmester Grønholts Kone Beværtningen paa Skovbakken mod at svare 5 Rbd. maanedlig. Stabstrompeter Christrup nævnes ogsaa blandt de første, der havde Fortjenesten af at skaffe de Spadserende Forfriskninger. Fordringerne vare imidlertid dengang ikke saa store som nu til Dags, og hele Beværtningen foregik fra en lille rødmalet Markedsbod, som var opsat i den sydostlige Del af Skovbakken. Man slog blot Disken ned som en Klap, og saa kunde Kjøberne komme. I 1850 er det ogsaa, at Tanken kommer frem om at opføre en Pavillon paa Skovbakken, der skulde være „en grundmuret Bygning med Kvist.“ To Aar senere modtog Bestyrelsen et Brev fra Restaurateur Andersen, hvori han ytrede det Ønske, at Komitéen vilde anbefale et Andragende fra ham til Kommunalbestyrelsen om at blive overladt et til Beplantning udlagt Stykke Jord imellem Østervangsdiget og Plantagen, for derpaa at opføre et Restaurationslokale. Det blev dog ikke til Alvor med denne Plan, og man hjalp sig da i et Par Aar med et stort Lærredstelt, der rummede mindst 100 Mennesker, hvilket Andersen satte op tilligemed et lille tilhørende Kogehus, naar han skulde beværte Skydeselskabets Medlemmer. I 1854 lykkedes det derpaa disse at faae opført Skydepavillonen efter Tegning af afdøde Arkitekt P. Hansen her i Byen, ligesom det ogsaa var ham, der i 1866 byggede den lille Thepavillon paa Plainen,

som for et Par Aar siden afløstes af den nuværende langt større. „Randers borgerlige Skydeselskab“ overdrog i nyere Tid Skydepavillonen til Kommunen.

Det stærkere Besøg paa Skovbakken daterer sig efter Sigende fra omtrent 1850. Indtil da var der ingen aaben Plads deroppe; men det var just det større Besøg, der gjorde denne fornøden. Hvor den store Plaine nu er, stod dengang Graner, blandt hvilke de 3 smukke Løvtræer, Egen, Bøgen og Birken ragede op. I sin Tale ved Grundlovsfesten i 1870, som holdtes paa Skovbakken, mindede Prokurator Bjerring om „Jens Møllers Bøg, det Træ der skyldes en fattig Arbeidsmands Medynk med en Bøgekvist, og som nu indbyder Familier til Skygge og Læ.“ Til Held for Jens Møller kom han ikke til at se sit smukke Træ falde for Øxehuggene; thi det overlevede ham, men nu staar Egen ene tilbage. Om dette Træ udtalte Bjerring ved samme Leilighed: „Vi skal nok agte de smaa Resultater; Mænd som gamle P. Thygesen, der i god Aand og med en venlig Tanke for Efterslægten lagde Kjærnen til det herlige Egetræ i Jorden, som jeg nu søger Skygge under, skal ikke savnes iblandt os.“ Lad os haabe, at P. Thygesens Eg maa kunne hævde sin Plads og staa frisk og grøn hvert Aar, om end de andre Træer rundt om den ville skifte i Tiderne.

Da Oberst Faber døde den 24. Mai 1859, blev Ritmester Gether Formand for „Komitéen for Byens og dens Omegns Forskjønnelse og Beplantning“, som den nu kalder sig. Denne bestod desuden af Apotheker S. Køster og Institutbestyrer H. C. Jacobsen. Den Iver og Duelighed hvormed Ritmester Gether i den lange Aarrække, indtil han i Novbr. 1878 forlod Byen, har ført Tilsyn med Anlægene og udvidet disse, er endnu saa almindelig bekjendt, at jeg ikke skal komme nærmere ind herpaa; blot skal jeg nævne, at G. ikke var saa lidt af en Politimand, naar han gik gjennem Plantagerne, og at jeg endnu synes, jeg kan høre ham raabe: „Hvem gaar i Græsset?!!!, da jeg som ganske nyankommen til Byen begik den Forbrydelse at sætte den ene Fod paa en Plaine i Tøihushaven for at plukke en vildtvoxende Blomst. Det var mit første Bekjendtskab med Ritmester Gether, og jeg trængte siden aldrig til lignende Formaninger.

Ritmester Gether, der var født den 11. Juni 1807, døde den 29. Decbr. 1891. Hans Kiste blev ført hertil, og han ligger ligesom Schaldemose og Faber begravet paa den herværende Kirkegaard.

Efter Gether's Bortreise fra Randers var det Apotheker Karmark Obel, som overtog Tilsynet med Plantagerne, og nu er det Justitsraad, Byraadsmedlem Boldsen, som freder om dem. — Gartnerne Mørup og senere Christensen ere dem, der i den nyere Tid have knyttet deres Navne til Byens Plantninger ved Udførelsen af selve Arbeiderne.

Jeg har næppe i denne Afhandling kunnet nævne alle de Navne, der maaske have Krav paa at omtales; dog vil jeg haabe, at intet af de væsentligste er glemt, navnlig naar det gjælder Anlægenes første Historie. Skulde det, som jeg her har samlet, kunne hjælpe til at klare, hvilke Navne der bør staa paa det Mindesmærke, man tænker at reise, vilde det glæde mig. Som saadanne skal jeg tillade mig at foreslaa følgende:

Kammerherre, Amtmand P. S. Fønss,
R. af D.
Justitsraad, Toldkasserer L. Holberg.
Etatsraad, Borgmester J. F. Carøe,
R. af D.
Kammerherre, Amtmand W. Lorentz,
R. af D.
Planteur W. F. Schaldemose,
Dbmd.
Kæmner P. Thygesen. Gartner J. F. Bursche.
Oberst C. F. S. Faber,
R. af D. og Dbmd.
Ritmester H. L. Gether,
R. af D.

Om de betydelige Forandringer, der i 1895—96 ere foretagne ved Vester-Altan vil jeg lade fremtidige Forskere af Byens Historie dømme. For ikke at beskyldes for at have overset disse Arbeider, vil jeg blot her nævne, at der blandt Byens Borgere ere meget forskjellige Meninger om disses Nytte for det smukke Anlæg.

Rettelse.

S. 306. L. 6—5 f. n. *au revoir* (for *à revoir*) læs *à revoir* (for *au revoir*).

MUSEUM.

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE OG GEOGRAFI.

REDAKTION:

CARL BRUUN. A. HOVGAARD. P. FR. RIST.

AARGANG 1896

ANDET HALVBIND

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

FR. BAGGES BOGTRYKKERI.

1896

INDHOLD

Side.

To Breve fra Christian Winther.

Meddelte af Professorinde **Mathilde Molbech** i Anledning af Digterens 100 Aars Fødselsdag.

Professor Chr. Molbech havde anmodet Chr. Winther om Oplysninger vedkommende hans Liv, til Benyttelse i „Dansk poetisk Anthologi" (1830, 1832 og 1840). Som Svar herpaa afsendte Digteren efterstaaende Breve, hvoraf især det andet af 24de Marts 1840 indeholder interessante Bidrag til Bedømmelsen af Chr. Winther's poetiske Produktion og Opfattelse.

---

30. Septbr. 1839.

Kjære, høistærede Hr. Justitsraad!

Ifølge mit Løvte tager jeg mig her den ærb. Frihed at sende Dem mit *curriculum vitæ*. Skulde der mangle een el. anden Omstændighed, som De ønskede at vide, eller er der Noget, hvorom De vil have yderligere Oplysning, da skal jeg med Fornøielse dermed supplere nærværende Skelet.

Stedse Deres ærb. hengivne
Christian Winther.

Jeg hedder Rasmus Villads Christian Ferdinand, og er født den 29de Juli 1796 i Fensmark Præstegaard her i Sjælland. Min Fader var Pastor Hans Christian Winther og min Moder Johanne Dorthea Borchsenius. I Foraaret 1807 blev jeg fra Kjøbenhavn, hvor min Fader dengang laae syg, sendt

i den latinske Skole i Nykjøbing paa Falster. I Sommerferien s. A. besøgte jeg mine Forældre i Kbhvn., og maatte blive der under Belejringen. 1808 berøvede Døden mig min Fader. Min Moder forblev Enke indtil 1812, da hun indgik Ægteskab med nuværende Biskop over Lollands-Falsters Stift, Dr. Theol. & Phil. Rasmus Møller, Cmd. af Db., Dbmd. 1815 blev jeg Student, og tog theologisk Embedsexamen i Aaret 1824. Fra Foraaret 1825 til Foraaret 1830 var jeg Huuslærer hos Grosserer Müffelmann. I Begyndelsen af Aaret 1830 mistede jeg min Moder; samme Aar aflagde jeg de for tilkommende Præster befalede homiletiske og catechetiske Prøver. I Aarene 1830 og 31 foretog jeg en Udenlandsreise, og opholdt mig den meste Tid i Italien, hvis Sprog og Literatur jeg der søgte at gøre mig end mere fortrolig med. Siden har jeg opholdt mig i Kbhvn.

Hvad jeg har ladet trykke er følgende:

Der Feld- und Garnisonsdienst, n. d. Dänischen übers. 1819. Seidelin.

Pokalen, en Fort. af Tieck, oversat i Biblioth. for Moerskabslæsning.

Pellegrin, en Novelle af E. v. Miltitz, og

Forlovelsen i Muffen, Episode af Jean Pauls Palingenesie, oversat i Maanedsroser.

Digte, 1827. hos Reitzel.

Digte, gamle og nye, 1832, hos samme.

Halvhundrede Fabler f. Børn, 1834.

De lykkelige Skinsyge, en lille Comoedie af Giov. Giraud, oversat i Repert. f. Moerskabslæsning.

Nogle Digte, 1835, hos Reitzel.

Endnu et halvhundrede Fabler for Børn, 1836, hos samme.

Judith, Bruchstüch eines Gedichtes 1837, hos samme.

Dr. Karl Hases Kirkehistorie, 1835, oversat, (første Halvpart, 18 Ark.)

Monologer, en Nytaarsgave af Schleiermacher, oversat 1839, hos Philipsen.

Digte, gamle og nye, tredie Udgave, 1839, hos Reitzel.

Prædikener om det christelige Huusliv, af Schleiermacher, overs. 1839, hos Philipsen.

Reise i det hellige Land, af Prokesch v. Osten, overs. 1839, hos Klein.
To Fortællinger, 1839, hos Reitzel.
Sang og Sagn, Digte, 1839, hos Philipsen.

Tillige har jeg redigeret de første 16 Nr. af dansk Konstblad, været Medudgiver af Nytaarsgave for danske Digtere 1837, samlet og udgivet Hundrede Romancer 1826, hos Thiele, og danske Romancer, hundrede og fem, 1839, hos Klein, samt besørget Udgivelsen af Poul Møllers efterladte Skrifter, første Bind, 1839.

---

24. Martii 1840.

Høistærede, kjære Hr. Justitsraad!

Jeg har herved den Ære at tilstille Dem omstaaende Liste paa mine Digte i en chronologisk Orden saa nøjagtig, som jeg af Hukommelsen, uden Optegnelser, har kunnet gjøre den. Hvad derimod Deres Ønske om yderligere Oplysninger om min indskrænkede poetiske Virksomhed angaaer, saa maa jeg desværre fatte mig kortere, end jeg gjerne vilde.

Naar jeg har sagt Dem, at det første Digt, jeg lod trykke, nok var Studentervisen (1820?); at mine Digte, i det Hele taget, ere fremkomne uden Studier, i dette Ords artistiske Betydning, nedskrevne med Besvær, og siden trykte aldeles uden Omarbeidelse eller Filen; at jeg omtrent tre eller fire Gange i mit Liv har tilintetgjort alt, hvad jeg havde skrevet og dernæst begyndt forfra; at den græsk-romerske antike Literatur næsten intet Indtryk har gjort paa mig; at blandt Bøger, Pontoppidans Atlas, Danske Magasin og desl., Goethe, Tieck, Schlegelerne, og alle mulige Samlinger og Folkeviser (mindre Kjæmpeviserne), blandt Mennesker Poul Møller og blandt Konstværker især nederlandske Billeder have havt stærkest Indflydelse paa min poetiske Retning; at mit indre Liv ikke har lidt Omvexlinger, der betydeligt have kunnet forandre denne: saa har jeg sagt Dem Sandheden, og omtrent alt, hvad jeg kan sige. Jeg havde rigtignok forsøgt i

Tankerne at udarbeide et mere detailleret Billede af mit indre poetiske Liv; men jeg opgav det; thi jeg greb mig selv for ofte i stor Uklarhed og i en vis Besmykning, som vilde have gjort det Hele mere til en „Dichtung" end til „Wahrheit"; og dermed vilde De jo være slet tjent. Det undrer Dem vel, at jeg ikke har nævnt Oehlenschlæger? Jeg vil forklare Dem dette. Jeg har fra første Færd beundret og elsket Oehlenschlæger; men vist og sandt er det, at han aldrig hos mig har tilveiebragt den Opvækkelse (Anregung) og Fortrøstning, som Goethe, Tieck og Schlegelerne, og aldrig den Begejstring til Production som — Pontoppidans Atlas f. Ex.! — Blandt de Sager, jeg, som ovenfor sagt, til forskjellige Tider har ødelagt, vare naturligviis især saadanne Arbeider, hvori jeg troede at ane eller spore den letteste Reminiscens eller en fremmed Indvirkning; thi Intet var og er mig saa modbydeligt og foragteligt som den høist fordærvelige Trafique, der nuomtide med en saa uhørt Ubluhed og et saa stort Held trives, nemlig, af andre Poeters disjecta membra at sammenkitte en Art af Mosaik eller paa Andres Ideer at koge en tynd Suppe, og udgive dette for „original" Poesie — vid. H. P. Holst, Digte.

Jeg tillader mig til Slutning at henlede Deres Opmærksomhed paa en Digter, hvis Navn De ikke sidst nævnede, blandt dem, De agtede at optage i Anthologien. Jeg mener Emil Aarestrup. Trods alt det, der muligen kan siges mod enkelte af hans lyriske Digte, saa besidder Størstedelen dog en saadan Friskhed, Glands, Ynde og Kraft, Nyhed og Originalitet, at de vel fortjente mere Opmærksomhed, end der hidtil er bleven dem tildeel. Efter min Følelse har Aarestrup ti Gange saa megen Vægt som Hansen + Andersen + Holst, uagtet den fornemme Ringeagt, hvormed især den Sidste seer ned paa ham og — plyndrer ham! — Hvis De ønsker det, skal jeg fra Aarestrup skaffe Dem biographiske Notitser.

Stedse med Højagtelse og Taknemlighed
Deres hengivne
Christian Winther.

For Poul Møllers Dom havde jeg saa stor Respect, at jeg fuldelig er overtydet om, at min første lille Samling (1828)

ikke dengang vilde være kommet for Lyset, hvis ikke min Broder just da havde været i Norge, og jeg altsaa procul a fulmine.

Digte, gamle og nye, 1832.

Regentsen 1820:

Studentervise.
O! var jeg!
Sonet: „Jeg glemme dig!"
Phantasie.
Hans og Grethe.
Drikkevise (vide „Nogle Digte" pag. 12).

Kjøbeløv paa Lolland 1821:

Afsked.
Sangeren søger sin Elskede.
Johan og Lise.
Jørgen og Trine.

Kjøbeløv 1822:

Fadderne synge.
Paa Herregaarden.
Jeg elskte Fogdens Datter
Vignet.

Kjøbeløv 1823:

Rokkebrevet.
Naar kommer Høsten.
Bjergmænd.

Kjøbeløv og Kjøbenhavn 1824:

Steffen og Anne.
Ellinors Sværmeri.
Christen og Lene.

Kjøbenhavn og Lyngbye 1825:

Skjønheds Magt.
Haandværkssvenden synger.
Gjensyn.
Matrosen.
Henrik og Else.

Ibidem 1826:

Hvile paa Vandringen.
Mismod.
Flyv Fugl, flyv!
Sonet: O hulde Søvn!
Sonet: Som naar en Draabe —
Rankens Datter.
Ridder Kalv.
Romance om Harald Graafeld.
Knud og Inger.
Asbjørn og Thora.

Ibidem 1827:

Vinterlandskab.
Hilsen.
Sonet: Og da mit Hjerte er.
Hvordan hun er?
Martin og Marie.
Erik og Ellen.

Ibidem 1828:

Reisepas til Timm. (?)
Tonerne.
Skizze.

Ibidem 1829:
Sauvegarden.
Min Moster og jeg.
Elskovsseglet.
Fakkelsang.
Vise.
Kongens Skygge.

1830:
Juleaften i Rom (i Rom).
Brev fra Kiel (i Kiel).
Klage (i Mauelz, Tyrol).

1831:
Til de danske Qvinder.
De høie Steder (i Straszburg).
Rosen (i Rom).

1832:
Ved Fr. Kuhlaus Grav.
Musiken (Kbhvn.).
Sang i Dalen.
Sang paa Fjeldet.
Doris og Fætter Jean.
Haren.
Den hellige Jomfrues Hævn.
Rudolf og Bertha.
Jacob og Lone.

Nogle Digte 1835 (i Marts).
1833. Kbhvn.:
Champagnevise (?).
Bachus og Venus.
Ved et Bryllup.
Vandring og Opdagelse.
Til A. M.
Flugten til Amerika.

1834. Kjøbenhavn:
Prolog til Damerne.
Vise.
Farvel til Hertz (?).
En Sviptuur til Rom.
Den første Excursion.
En Sommernat (i Mariebo).
Sjælland (beg. i Rom).
Til Træet.
Hemmeligheden (Lolland).
Dandsen i Skoven (i Mariebo).
Alfens Brud.
Cousinerne.
Berthold Schwarz.
Vaabendragerens Eed.
Annette (7 Digte).

Ibidem 1835:
Til min Læser.
Aftenmøde.
Ringens Indskrift (i Febr. 1835).

Sang og Sagn.
Denne Samling er paa et Par Smaating nær skrevet i Aarene 1835—39 i Kbhvn.

Haandtegninger.
Skreven i Novbr. og Decbr. 1839. Kbhvn.

Judith
er skrevet i Rom 1830—31.

To Fortællinger:
Et Reise-Æventyr 1827. Vinter.
Hesteprangeren 1828.

Dagbogs Optegnelser under Krigen 1864

af **C. Krog Meyer,** Præst i Sattrup i Sundeved.

Den Dagbog, jeg førte under Krigen, havde jeg ikke Tanke om nogensinde at ville offentliggjøre. Jeg havde kun til Hensigt at sætte min Hustru og mine Slægtninge og Venner, med hvem al Brevvexling foreløbig maatte ophøre, i Stand til senere at faa et mere korrekt Billede af vore Oplevelser og Stemninger, end det kunde fremkaldes ved mundtlig Beretning efter maaske lang Tids Forløb, naar mange Smaatræk, som kunde bidrage til at belyse Situationen, vare glemte. Vel blev jeg gjentagne Gange opfordret til at udgive mine Optegnelser, som formentes at kunne interessere Flere end dem, for hvem de nærmest vare bestemte; dog vægrede jeg mig stadig derved, da jeg ikke fandt, at de kunde have en saadan Almeninteresse, at de egnede sig til Offentliggjørelse. Men da udkom i „Museum“ under Titel: „En Præstegaard i Sundeved under Krigen 1864“ en Række Breve, skrevne af Pastor N. L. Feilberg[1]), og den ualmindelig velvillige Omtale, de fra alle Sider fik i Pressen, indgav mig den Tanke, at min Dagbog dog maaske ogsaa kunde finde en gunstig Modtagelse hos de Mange, der endnu interessere sig for hin sørgelige Tids Begivenheder. Jeg havde dog én Betænkelighed, den Omstændighed, at da Feilberg og jeg vare Nabopræster og i mange Retninger delte Skjæbne med hinanden, maatte vore Meddelelser blive temmelig ensartede, og i saa Fald vare mine

---

[1]) Se „Museum“ 1890.

Optegnelser nu overflødige. Men ved nøiere Sammenligning fandt jeg dog en væsentlig Forskjel, som for en stor Del har sin Grund i vore Sognes forskjellige Beliggenhed. Ullerup er ved Sattrup Sogn skilt fra Dybbøl; det ligger altsaa længere tilbage fra det Terræn, som vilde blive den egentlige Krigsskueplads, og det var heller ikke besat af vore Tropper, hvorfor ogsaa Preusserne strax ved deres Fremrykning i Sundeved belagde det, idet de stillede deres Forposter omtrent ved Grændsen mellem Sattrup og Ullerup Sogne. Ullerup Præstegaard laa saaledes en god Fjerdingvei bagved Preussernes første Forpostlinie, og Pastor Feilberg blev derfor ikke afskaaren fra Forbindelse med Omverdenen eller fra Brevvexling med sin Slægt, — allerede i Februar faar han jo Brev fra sin Svoger i Odense — og med Undtagelse af de Dage, han var Arrestant, kunde han saa temmelig frit bevæge sig omkring i hele sin Menighed og røgte sin Præstegjerning under de abnorme Forhold, som medførtes af den fjendtlige Okkupation. Det er særlig denne sin Virksomhed, han dvæler ved, samtidig med, at han skildrer sine Oplevelser og Gjenvordigheder i al den Tid, Fjenden raadede i hans Præstegaard.

Min Præstegaard i den vestligste Deel af Sattrup var ikke langt fjernet fra de preussiske Forposter, og da vor første Forpostlinie stilledes over Byens Marker, kom den til at ligge mellem de to Armeers Forpostkjæder, hvorved vi bleve ganske afskaarne fra al Forbindelse med den øvrige Verden og voldgivne de preussiske Soldaters Vilkaarlighed. Ophørte end denne Tilstand efter 3 lange Ugers Forløb ved Fjendens Besættelse af denne Del af Sognet, saa laa dog dette, som Nabosogn til Dybbøl, bestandig i den yderste Linie, og indtil 18. Marts kæmpedes der hyppig i dets østlige Del. Længselsfulde efter at kjende Udfaldet, lyttede vi til Patrouillernes Fortællinger om de hyppige Sammenstød mellem Forposterne og senere til Officerernes, navnlig General Goebens Beretninger om de alvorligere Kampe. Hvad vi da saa og hørte, Krigen og Krigsførelsen vedrørende, hvad vi oplevede i den Tid, hvad vi led og følte under de sørgelige Begivenheder, hvortil vi vare saagodtsom Vidne, — det nedskrev jeg i min Dagbog, hvorimod jeg sjeldnere berørte min Præstegjerning, og da kun, naar den særlig paavirkedes af Krigsforholdene og

tjente til at belyse den exceptionelle Tilstand. Dels var min Virkekreds meget indskrænket; thi selv da min Arrest blev hævet d. 7. April, blev mit „Wohnort“, som jeg ikke maatte forlade, mig forklaret som det Terræn, der laa mellem Kirken og Skolen — en Strækning paa ca. 6—800 Alen. Dels laa det ganske udenfor det Øiemed, jeg havde med mine Optegnelser, at skildre min Præstegjerning under Okkupationen.

Den Kritik, der stundom udtales over vor Krigsførelse, skyldes væsentlig General Goeben, hvis fyldige Udtalelser havde særlig Interesse for mig, fordi jeg var overbevist om hans overlegne Evner til at bedømme Forholdene saavelsom om hans Upartiskhed og Sanddruhed.

Enkelte bittre Yttringer burde jeg maaskee have udeladt nu, da jeg ser Adskilligt i et andet Lys; men jeg har ikke villet gjøre det, fordi ogsaa de bidrage til at skildre de Følelser, som bevægede os, og den Stemning, hvori Begivenhederne bragte os. Overhovedet anser jeg mig forpligtet til, naar jeg vil udgive mine Dagbogs Optegnelser, da at gjengive dem, som de bleve nedskrevne, uden at foretage nogen Forandring deri.

D. 25. Mai 1891. C. Krog Meyer.

Sattrup, d. 8. Febr. 1864.

Søndagen d. 31. Januar var jeg hos min Broder, Sognepræst Hans W. Krog Meyer i Ulkebøl Præstegaard i Selskab med endel Officerer, hvoriblandt Major Kauffmann og Kapitainerne Lønborg og Klein af Artilleriet, og selvfølgelig var den forventede Krig og dens snarlige Udbrud den væsentlige Gjenstand for Samtalen. Enhver Uvished, om hvor nær forestaaende Krigen var, forsvandt dog strax efter Middagsbordet, da der til de nævnte Batterichefer indløb Telegrammer, som meldte Krigens Udbrud, og indeholdt Ordre til hurtigst muligt at fuldende Batteriernes Udrustning og støde til Armeen. Der blev saaledes en brat Ende paa Selskabet, idet alle Officererne kun tænkte paa at opfylde deres Pligter; Klein og Lønborg sagde, at de endnu samme Dag vilde bryde op og ile til Dannevirke. Ogsaa jeg

skyndte mig hjem til Sattrup, for at meddele min Hustru[1]) den særlig for os betydningsfulde Efterretning; thi vi, som bo paa Fastlandet, maa jo være belavede paa snart at se Fjenden i vort Hjem. Jeg har aldrig indbildt mig, at vor lille Hær i Længden vil kunne holde Dannevirke-Stillingen overfor de forenede Østerrigere og Preussere, og er derfor forberedt paa, at den efter en haardnakket, hæderlig Kamp maa gaa tilbage til Als, og at Sundeved vil blive besat af Fjenden, som Tilfældet var i 1848 og 1849. Ofte havde min Hustru og jeg med den længe forventede Krig for Øie yttret til vore Venner paa Als, at vi nok skulde holde ud at have Fjenden i Huset i 3—4 Maaneder, og vi beredte os nu strax paa hans Komme. Vi tog vore nye Brysseler Tæpper af Gulvene, indpakkede dem og alt overflødigt Sølvtøi samt forskjellige Kunstsager, og i Torsdags bragte jeg alle disse Sager til Ulkebøl, hvor de i Præstegaarden formentlig ville være vel bevarede mod at ødelægges eller røves af Fjendehaand. Jeg tog i Sønderborg Afsked med min kjære Ven, Borgmester Finsen og hans Familie; dér traf jeg ogsaa min Broder, som kom lige fra Flensborg. Det havde været hans Hensigt at tage til Slesvig, men i Flensborg havde han af en høitstillet Officer faaet det Raad hurtigst at vende tilbage til Als, da Armeen snart vilde bryde op fra Dannevirke og gaa tilbage. Hvor paalidelig den Kilde end maatte antages at være, hvoraf denne Efterretning var øst, forekom det os næsten utroligt, at der allerede skulde være Tale om Tilbagetog, men denne Tanke virkede dog meget nedslaaende, og det var i en trykket Stemning, jeg skiltes fra min Broder og Finsen, forvisset om, at jeg ikke vilde gjense dem i lang Tid.

Skjøndt jeg nu maatte være forberedt paa, at Dannevirke snart blev forladt, overraskede det mig dog, da Hjulmand Jørgensen iforgaars Middag kom til mig med det sørgelige Budskab, at Dannevirke-Stillingen var rømmet og hele Armeen paa Tilbagetog; han selv vilde flygte til Kongeriget for ikke at falde i Tyskernes Hænder, idet han ikke havde glemt den Forfølgelse og de Mishandlinger, han havde været underkastet i 1848 og 1849.

[1]) Sida Elise Charlotte, Datter af Generalkrigskommissær Grüner til Kjærup.

Jeg nærede ikke Tvivl om, at Efterretningen var rigtig, men kunde ikke forstaa, hvad der havde bevirket Armeens Tilbagegang, da jeg ikke havde hørt, at nogen større afgjørende Kamp havde fundet Sted. Derfor længtes jeg i høi Grad efter nærmere paalidelig Underretning, og igaar Eftermiddag gik jeg da op til Landeveien ved Kirken, for mulig dér at træffe tilbagegaaende Afdelinger, af hvis Førere jeg maaske kunde faa den ønskede Oplysning. Tilfældet vilde, at den eneste Afdeling, som havde valgt denne Vei, var Batteriet Klein, med hvis Chef jeg forrige Søndag havde været sammen i Ulkebøl. Det var et sørgeligt Syn at se Batteriet paa den speilglatte Vei. Konstablerne gik ved Hestene for at støtte dem og holde dem oppe fra at falde; Alle vare de vel indhyllede i deres Kapper med Kraverne om Ørene for at kunne modstaa den bidende Kulde, og jeg vilde ikke have gjenkjendt Kapitain Klein, dersom han ikke var standset og havde hilst paa mig. Paa mit Spørgsmaal, hvad der var passeret, som havde foranlediget Armeens Tilbagetog, svarede han, at han Intet vidste, som kunde motivere det. Han var kommen med Batteriet til Slesvig Tirsdag, havde holdt det forspændt Onsdag og Torsdag, ventende paa at beordres ud til Kamp, og saa havde han uventet faaet Ordre til at vende tilbage til Als. Var Tilbagetoget uforstaaeligt for en saa dygtig Militær, hvad maatte det da ikke være for en Lægmand som mig; men hvad der end havde foranlediget det, vidste jeg, at jeg snart vilde komme til at føle dets Følger. Min Præstegaard ligger jo kun $^3/_4$ Mil fra den yderste Skandse paa vor høire Fløi (Skandse X), og da Fjenden utvivlsomt nu vil angribe Skandserne paa Dybbøl Bjerg eller idetmindste cernere dem fra Sundeved-Siden, for at ikke vor Hær fra Als skal kunne rykke ind i Slesvig, vil det sikkert ikke vare mange Dage, inden Fjenden er her. Et betegnende Forbud herpaa er Postgangens Standsning. Postkarreten, som daglig gaar mellem Sønderborg og Aabenraa og ved vort Brevsamlingssted medtager vore Breve til Kongeriget, er udebleven, vistnok af Frygt for, at Posten skal falde i Fjendens Hænder, og der er da ikke Udsigt til, at vi i lang Tid ville kunne faa Breve afsendt til vore Slægtninge og Venner. Jeg har derfor bestemt mig til at føre en Slags Dagbog og deri jævnlig optegne.

hvad vi vilde have meddelt dem, hvis Forbindelsen med dem ikke var afbrudt. Vore Kjære ville da senere derigjennem kunne erfare, hvad vi have oplevet, tænkt, følt og lidt i denne tunge Tid, og vi selv derved levendegjøre Erindringerne fra en Periode i vort Liv, der vistnok vil faa et andet Præg end den Lykke, Fred og Glæde, som hidtil udmærkede vort Liv her i Sattrup.

D. 14. Februar.

Som jeg formodede, varede det ikke længe, inden Fjenden viste sig. I Onsdags (d. 10de) lige efter Middag ser jeg en af vore Dragoner komme ridende i stærk Karriere oppe fra Kirken ned gjennem Byen, og da der i det Samme lød et Par Geværskud lige ved Præstegaarden, vidste jeg, at nu havde vi Preusserne. Det varede ikke et Minut, inden de kom ad Veien og gjennem Haven, og da jeg ilede ud paa Forstuen, for at tage imod dem, stødte jeg paa en Underofficer af Garden, der hilste og høflig spurgte: Sind Sie der Ortsprediger? Paa mit bekræftende Svar bad han om Oplysning, om der i Præstegaarden var danske Soldater, hvorefter han atter hilste og bad om Undskyldning, fordi han havde forstyrret mig; han havde kun gjort sin Pligt. Han ilede afsted for at naa sine Kammerater, der allerede vare forbi Præstegaarden, og et Øieblik efter vare de alle forsvundne ligesaa hurtigt, som de vare komne. Men vi hørte i nogen Tid Geværskuddene, der vexledes med vore Forposter, som nok staa ikke langt fra vor By.

Fra den Dag have vi atter og atter havt Patrouiller, som skulle eftersøge, om der er danske Soldater i Huset, og spørge: Sind keine Dänen hier? Som oftest komme de høflig som hin Underofficer i Onsdags, men undertiden kan det hændes, at de ere uforskammede, som igaar, da et Par stormede ind i Kjøkkenet, stødte Geværkolbene mod Stengulvet og raabte til Sida: „Ihr Mann heraus!“ Hvad der forøger Vanskelighederne især for Beboerne af den søndre Gade ɔ: ved Landeveien mellem Sønderborg og Aabenraa, er, at der stundom kommer danske Patrouiller og derved sker Sammenstød med Preusserne, hvorved det let gaar ud over de fredelige Beboere; Aftægtskonen i Smedien fik i Onsdags en Kugle i sin Dør og en i Vindueskarmen. Siden iforgaars, da

en preussisk Uhlanofficer paa den søndre Gade blev skudt af en Patrouille paa 5 Mand, som derefter bleve tagne tilfange, er der vakt Mistanke mod Befolkningen her, idet Preusserne sige, at hint Skud faldt fra et Hus, hvor de Danske vare. Det gik strax ud over vor Brevsamler ved Kirken, hvem Uhlanerne bankede med Sablen, fordi han skulde have sagt, at der ingen Danske var, og han kunde dog umulig vide, om der var danske Soldater paa et Strøg, der laa mindst 1000 Skridt fra hans Hjem og aldeles ikke kunde ses der fra.

Som Følge af denne Begivenhed fik jeg igaar Besøg af en Officer, der var sendt af Forpostkommandøren med Anmodning til mig om at benytte min Indflydelse paa Menigheden til at forhindre, at der fra Husene blev skudt paa de preussiske Tropper. Jeg svarede ham, at jeg var aldeles overbevist om, at ikke en Eneste af Befolkningen skød paa Preusserne, ja at det sikkert var dem alle meget imod, at der blev skudt fra deres Huse, men de kunde jo umulig forhindre det. Da Preusserne kom i Onsdags, havde de med Kolbeslag stødt de Døre ind, som ikke hurtig nok aabnede sig for dem; men de danske Patrouiller tog sig naturligvis samme Ret som de preussiske, og Befolkningen kunde umulig forhindre det. „Sig dem blot“, udbrød Officeren, „at de skulle sende Bud til den preussiske Feltvagt, som er her i Nærheden, saasnart der kommer en dansk Patrouille, saa skulle vi snart befri dem“. „Nei“, lød mit Svar, „det Hverv paatager jeg mig aldrig, at opfordre mine Sognefolk til at sende Bud til Preusserne, naar danske Soldater — maaskee deres Slægtninge og Venner, men i hvert Tilfælde deres Landsmænd — kommer til dem!“ „Af Deres Svar forstaar jeg“, yttrede da Officeren, „at De er vor Fjende, men vi respektere Deres Anskuelse. Dog beder jeg Dem om at gjøre Deres Menighed opmærksom paa, at ethvert Hus, hvorfra der bliver skudt paa preussiske Tropper, vil herefter strax blive skudt i Brand“. Tillige fik Sognefogden Ordre til at bekjendtgjøre, at den Mand, i hvis Hus der træffes dansk Militær, efterat han har benægtet, at det var der, strax vil blive skudt.

I Dag fik jeg ogsaa en Bekjendtgjørelse fra Prinds Friedrich Carl af det Indhold, at Enhver, som indlader sig i Forbindelse med Fjenden og meddeler ham Efterretninger, der kunne

gjøre „den diesseitigen Truppen" Skade, strax vil blive stillet for en Krigsret og uden Skaansel dømt til Døden.

Det er vanskelige Forhold for os, men med Guds Hjælp gaa vi dem nok igjennem, og uden Fortrøstning til ham maatte vi jo altid gaa i Angst og Fare. Bedre bliver det vel ogsaa for os, naar vi faar preussisk Indkvartering, thi da ville vi ikke være udsatte for den Ubehagelighed at skulle ud og give Forklaring for den ene Patrouille efter den anden. Vi have i Dag Haab om, at det vil ske snart; idetmindste var her i Eftermiddag 3, som skulde efterse Kvarteret med Hensyn til hvormange Officerer vi kunne have, og hos Sognefogden er der igaar blevet forespurgt, hvormange Gaarde der er i Byen, og det tyder jo paa, at Øieblikket nærmer sig, da Preusserne ville belægge Sattrup.

I Dag er det forøvrigt gaaet bedre end igaar; der har kun været Faa, og jeg har havt den Glæde at kunne holde Konfirmation aldeles uforstyrret. Naar først Sognet var belagt, vilde der ikke være noget Sted, hvor jeg kunde samles med Konfirmanderne, ja da vil sandsynligviis ogsaa Kirken blive tagen i Brug til Kvarter eller Andet. Jeg har derfor havt Børnene hos mig hver Dag i sidste Uge, og jeg fuldendte i Dag den hellige Handling i uforstyrret Ro. Jeg var belavet paa, at der vilde komme Preussere ind i Kirken, og det vilde vel ikke have forstyrret mig, men vistnok Børnene og Menigheden, saa jeg var saare glad over, at der under hele Handlingen ikke kom en eneste Soldat ind i Kirken. Jeg sagde „Menigheden", men jeg maa tilføie, at den ikke var stor; foruden Konfirmanderne og deres kvindelige Slægtninge og Venner var der kun 4 Mænd; det er jo især Mændene, hvis Nærværelse er nødvendig hjemme og kræves af Fjenden. — Preusserne have i Dag forlangt Nøglen til Kirkens Taarn, saa jeg formoder, at de ville have en Udkigspost, men véd det forøvrigt ikke; da der er vid Udsigt fra Taarnet, er det jo sandsynligt, at de benytte det til Observation.

I Dag da Sida vilde se, hvormange Æg hun havde til den forventede Indkvartering, overraskedes hun ved at finde alle Hønserederne tomme; en ung Hane, som maaskee har været for vagtsom, fandtes paa Gulvet med næsten afrevet Hoved, men alle Hønsene vare i Behold, hvilket dog var nogen

Naade. Det har vel været en Visiterende, som ikke har kunnet modstaa Fristelsen ved Synet af Æggene i denne paa Fødemidler saa knappe Tid, og de Æg under jeg gjerne en hungrig Sjæl og undrer mig kun over, at der ikke manglede en eneste Høne. At her er Mangel paa Fødemidler, slutter jeg deraf, at der i Dag var 3 Preussere her, som kom fra Ullerup for at kjøbe 2 Pd. Smør. Og naar vi i Sattrup By faa et Par 1000 Mand, vil det vel snart gaae os ligesaa; men da have vi den Udvei, at vi kunne faae Noget fra Graasten.

D. 17de Februar.

Vi ere endnu ikke komne videre, idet Haabet om at faa Indkvartering endnu ikke er gaaet i Opfyldelse, og alle Ubehagelighederne ved at ligge mellem de to Armeers Kjæder vedblive altsaa fremdeles. Der har iøvrigt kun været Faa her i disse Dage, og som oftest ere de komne for at faa Smørrebrød. Imidlertid er man stadig udsat for Ubehageligheder, thi dertil kan vel regnes, hvad der mødte mig igaar. Jeg vilde gaa ned til min Kollega, Pastor Nis Hansen i Snogbæk, og jeg gik i mit lovlige Kald, eftersom jeg skulde levere ham Fortegnelsen m. v. over de Børn, som jeg konfirmerede i Søndags, til Indførsel i Kirkebogen; men selve Fortegnelsen kunde jeg først affatte hos ham, fordi hos ham beroede mine Optegnelser desangaaende, som jeg havde sendt derned tilligemed mine andre Embedspapirer, fordi jeg kan vente, at ved en mulig forestaaende Kamp vil min Præstegaard sandsynligvis blive skudt i Brand. Jeg var altsaa nødt til at gaa selv, men jeg var ikke gaaet langt, førend jeg hørte et „Halt"! og saa en Uhlan komme sprængende ned ad Kirkebakken hen imod mig, og med opløftet Pistol spurgte han da, hvorhen jeg vilde, hvad jeg vilde dér, om jeg havde set Danske, i hvilken Retning Dybbøl laa etc. etc. Jeg tager nu Sligt med Ro og bliver ikke forskrækket i den Grad som min Degn, der for et Par Dage siden blev saa altereret over en Pistol, som en Uhlan rettede mod ham, at han blev syg og i 3 Dage laa tilsengs efter den Forskrækkelse; men behageligt er det ikke at skulle afgive en længere Forklaring, medens Pistolen var rettet mod mit Bryst. Jeg fik da endelig Lov til at passere, udrettede mit Ærinde og skyndte mig hjem, men jeg kommer

ikke saasnart ud igjen, da man helst undgaar slige Ubehageligheder. Imidlertid skal jeg paa Kirkegaarden i Eftermiddag for at begrave en gammel Kone, men jeg haaber dog, at det maa kunne ske i Ro. — I vor Uvidenhed om hvad der foregaar i Verden, er det os paafaldende, at Preusserne nogle Steder skulle have spurgt, ikke blot om der var Danske i Huset, men om der var Russere; har maaske Rusland erklæret sig mod Preussens og Østerrigs Besættelse af Holsten og Slesvig? Vi, som ere hermetisk aflukkede fra den øvrige Verden, vide jo ikke, hvad der foregaar i denne.

Rygtet gaaer, at vor Brevsamler Lorenzen skal være bleven bortført igaar. Hvor det dog gjør mig ondt for hans stakkels Kone og 3 Børn! Gud hjælpe os alle!

D. 19de Februar.

Ja, med det Suk, hvormed jeg sluttede sidst, maa jeg begynde i Dag; thi vor Tilstand er næsten uudholdelig. Vi vide næsten ikke, hvad vi skulle ønske: at vore Kjære kjendte den nøie, for at deres Deltagelse kunde følge os, eller at de ikke kjendte den, for at de kunne være befriede for den Frygt, der ellers vilde fylde dem paa vore Vegne. Hvad der gjør vor Tilstand saa fortvivlet, er den Omstændighed, at vi ingen Indkvartering have, thi hvis vi havde Officerer i Huset, vilde vi hos dem faa den Beskyttelse, som vi nu savne, og vi vilde være sikkrede mod den raa Behandling, vi nu lide. Igaar Aftes var det især slemt. Efterat der nemlig i de sidste Dage var kommet enkelte Patrouiller, som havde forlangt Levnetsmidler, kom igaar Aftes en Flok, som med Bajonetten mod Sidas og mit Bryst forlangte Levnetsmidler, særlig Spegepølse, som vi tilfældig ikke have i Aar, kasserede, hvad der blev budt dem af Smørrebrød, og efterhaanden aftvang os 20—30 Pd. Skinke, røget Kjød, salt Kjød og Rullepølser foruden et Stykke Smør paa 4 Pd., Ost og Brød. Mig erklærede de for Arrestant og forlangte, at jeg skulde følge dem til Feltvagten, hvortil jeg erklærede mig beredt, og Ordføreren var uforskammet nok til at rykke mig min Pibe ud af Munden, idet han sagde, at en Arrestant ikke maa ryge Tobak. Imidlertid da de havde faaet Saameget, de kunde bære (de havde stukket de forskjellige Kjødvarer paa Bajonetterne), gik de deres Vei uden at tage mig med, hvilket jeg heller ikke frygtede for,

da jeg er vis paa, at det er ganske imod Officerernes Vidende og Villie. Og det Paaskud, at jeg er dansk Præst, vilde neppe blive taget for gyldigt; idetmindste vil det blive vidtløftigt for dem at bortføre alle Præster i hele Landet, fordi de have aflagt Ed til Kongen. Da jeg er mig bevidst aldeles Intet at have forbrudt, ser jeg ganske rolig for mit eget Vedkommende en eventuel Bortførelse imøde, naar den kun sker om Dagen og efter Ordre, men at blive slæbt afsted i Mørke af Soldater, der ikke have Ordre dertil, og som maaske derfor ikke tør bringe mig til det foregivne Bestemmelsessted, men maa skille sig af med mig underveis, det er jeg rigtignok bange for. For min Sidas Skyld maa jeg ønske og bede til Gud om at forskaanes for at blive ført bort, thi hvorledes vil det gaa den kjære Sjæl, naar hun er alene. Man mærker ikke, at hun forfærdes, men hun sagde, at Benene rystede under hende ved hint Optrin, og hvor kan det være anderledes! Vore Piger derimod skreg i vilden Sky, da de hørte, at jeg blev erklæret for Arrestant. Jeg lagde Mærke til, at hine Røvere havde gjort deres Bedste for ikke at blive gjenkjendte; Skulderstropperne, hvorpaa Regimentets Numer staar, vare ombøiede, saa at jeg ikke kunde se, til hvilken Afdeling de hørte; de havde altsaa lagt an paa at gaa ud paa Røvertog, og de 3 af dem havde været her om Eftermiddagen og faaet Proviant til Feltvagten.

Det er rigtignok drøie Vilkaar, hvorunder vi nu leve, og der er jo slet ikke Udsigt til Forandring, thi det synes jo, at Preusserne ikke ville indkvartere sig her, da Sattrup ligger for nær vore Forposter. Jeg kan derfor ikke tænke mig anden Forandring, end at vor By ved første Leilighed bliver skudt i Brand, naar Fægtningen efter et tilbageslaaet Angreb paa Dybbøl strækker sig gjennem Byen; da ville vi ret komme til at trænge til, at Gud i sin Barmhjertighed vil holde sin Haand over os.

Inspektør Thoyssen og Pastor Bülow, som med sin Hustru flyttede til Sandbjerg, da de forlod Dybbøl Præstegaard, siges at være bortført igaar; ligeledes gik Rygtet igaar, at Pastor Feilberg var ført bort fra Ullerup. Naar kommer Turen til mig? Maaske i Dag! Iforgaars brændte det i Dybbøl, igaar Eftermiddag i Stenderup, — sørgelige Varsler om hvad

der venter os. I en saadan Tid føler man ret Velsignelsen af at have en trofast, kjærlig Sjæl ved sin Side, og hvorledes holdt jeg denne Tid ud, naar jeg ikke havde Sida? Gud velsigne og bevare hende!

D. 21de Februar.

Saa ere vi da komne 2 Dage frem i Tiden og have naaet Søndag; men Søndags Fred er her ikke, thi den forjages af Skydningen, som jeg i dette Øieblik tydelig hører fra Forposterne. Og beklemte ere vi jo bestandig, saameget mere som vi have Grund til at formode, at Angrebet paa Dybbølstillingen snart vil gaa for sig. To forskjellige Patrouiller sagde igaar bestemt, at det vil ske i Morgen, men det er ikke sandsynligt, at de vide Besked derom. I de forløbne 2 Dage have vi forresten havt det ret godt efter Omstændighederne; de, som var komne for at furagere, ere komne med Høflighed, og saa finder man sig gjerne i at rykke ud med, hvad man har, især naar det sker om Dagen. Værre er det om Natten, saaledes som vi prøvede det sidste Nat. Jeg blev vækket ved et forfærdeligt Rabalder udenfor Døren, og i den dybeste Negligé foer jeg op for at lukke Forstuedøren op. En Dragon lod sin Hest sparke paa Døren og brølede: „Licht"! Da jeg havde faaet tændt Lys og bragt det ud paa Forstuen, var Underofficeren, der førte Patrouillen, dog saa høflig at bede mig om at klæde mig paa, for at jeg ikke skulde forkøles. I en Fart kom jeg i Klæderne. og da gik det løs med Undersøgelse af det ene Værelse efter det andet, saa grundig som aldrig forhen. Da Dragonen bad Underofficeren om at jage Bajonetten i de opredte Senge i Havestuen, fik jeg det dog forhindret ved at tilbyde mig at tage alle Sengeklæderne ud af Sengene. Efterat vore egne Værelser vare ransagede, gik Undersøgelsen rundt i hele Huset, i Pigekammeret, hvor jeg viste dem Pigerne i Sengene, i Spisekammeret, Mælkestuen, ja paa Loftet. Efter endt Undersøgelse, der faldt ud til Vedkommendes Tilfredshed, anmodedes der om Kaffe, og medens den blev lavet og drukket, havde jeg en længere Samtale med dem, og Dragonen og Underofficeren, der stadig optraadte som Ordfører for Truppen, fortalte nu alle mulige Ting og kom idelig tilbage til, at Pastor Bülow var den 7de Præst, som de havde taget i disse Dage, og at de havde

Ordre til særlig at passe paa Præsterne og Embedsmændene. De sagde ogsaa, at der hos Bülow havde været en forklædt Officer, men det er vist en Fabel, da Bülow skal være arresteret hos Thoyssen og med ham, og Thoyssens Knebelsbarter have vel bragt dem til at tro, at han var Officer. De talte tillige om, at der i Dag vilde blive en mindre Fægtning, men i Morgen et Hovedangreb paa Skandserne, og til det Øiemed vilde der indtræffe store Masser her i Egnen. Med den mest affekterte Stemme raabte Dragonen: „Das ganze Deutschland schreiet nach Blut"! Truppens Ophold i Forstuen varede en Timestid, skjøndt Soldaterne ikke maa sidde ned og heller aldrig gjøre det; men omsider brød de da op. Underofficeren gjorde Undskyldning for, at han havde forstyrret os, men sagde, at han kun havde opfyldt sin Pligt, og med det almindelige Ønske: „Gute Nacht" gik de videre og vi i Seng igjen Kl. 12½. Det var den første Nattevisitation, vi have havt, og tillige den grundigste.

I Dag har der Ingen været her, og nu Kl. 4½ er Skydningen ophørt; man siger, at der er brændt et Hus i Ragebøl. Denne lille Fægtning havde vort natlige Besøg bebudet; mon ogsaa Forudsigelsen om Angrebet paa Dybbøl i Morgen vil gaa i Opfyldelse?

D. 22de Februar,
Kl. 9½ Formiddag.

Den gik i Opfyldelse! Da vi kom op Kl. 6¾, kunde vi se ovre paa Landeveien de tætte Skarer og de lange Rækker Artilleri, som droge ad Dybbøl til, og vi vide ikke, hvor tidlig de ere begyndte at marschere her forbi. Og som de komme ad Aabenraaveien, saaledes vistnok ogsaa ad alle andre Veie, som føre til samme Maal. Tænk, hvorledes vi maatte være tilmode ved dette Syn! Hvorledes skulle vore Folk kunne modstaa saa store Masser! Vore Tropper ere vel spredte over hele det sydlige Als, og inden de komme til Sønderborg og Dybbølbjerg, vil det vist være for silde. Jeg har vel ikke Forstand paa Sligt, men jeg antager, at der ikke er over 4000 til Forposttjeneste og til Bedækning for Skandserne, maaske med en lille Reserve; hvorlænge ville de kunne holde Stand mod de store Masser, som i Dag ville vælte sig over dem?

Kl. 11½.

Jeg blev afbrudt af Sida, som kom med det Budskab, at hun kunde se Preusserne komme tilbage. Saa blev da Stenen dengang væltet fra vort Bryst! Naar man ikke har været i en lignende Situation, vil man næppe kunne forestille sig vore Følelser, naar vi saaledes ere om end fjerne Vidner til en Kamp, hvori vort Hjerte tager saa levende Del. I Dag hørte Geværilden snart op, det vil sige, Lyden tabte sig snart og det var os et Tegn paa, at vore Forposter trak sig hurtig tilbage; men det varede ikke længe, inden vi hørte Lyden af de svære Kanoner og deraf kunde slutte, at Preusserne nu vare indenfor Rækkevidden af Skandsernes Skyts. Hvad der undrede os, er, at der faldt langt færre Skud, end vi havde tænkt os. Vi hørte ingen uafbrudt Buldren, men kun enkelte Skud, undertiden 3 til 4 samtidig, og saa kunde der atter være en Pause. Der har paa Tilbagemarschen fra Dybbøl været flere mindre Hold her i Huset for at faa Noget at leve af; de vare brudte op fra Varnæs Kl. 3 imorges, og de Stakler vare jo meget sultne. De hørte alle til samme Regiment, og det havde ikke været i Ilden. Vi spurgte, om de havde set mange saarede Danske, men det blev benægtet; de havde kun set En, og han havde faaet Næsen skudt bort; hvis Andre vare blevne saarede af dem, de havde set, da maatte det ikke være værre, end at de kunde løbe med det. — Derimod fortalte de, at omtrent 200 Slesvigere og Holstenere vare gaaede over til dem; de sagde udtrykkelig, at de ikke vare blevne tagne tilfange, men komne „frivillig" og vare saa glade og fornøiede. Fremdeles sagde de, at de havde drevet Dansken ind i Skandserne, og mere havde de ikke villet i Dag. Imorges belavede vi os for første Gang paa at maatte forlade vort Hjem, og vi pakkede vore Gangklæder og Linned i en Kuffert og en større Kasse, for at faa dem bragt ud af Huset, hvis vi maatte flygte, medens vi i en mindre Bylt tog noget Linned og nogle Nødvendighedsartikler med os. Vi tænkte os nemlig, at naar Angrebet blev tilbageslaaet, vilde Preusserne blive forfulgte af Vore og Fægtningen trække sig igjennem vor By. Der kom ogsaa en Trup, som stillede sig op som Kjæde mellem Præstegaarden og vor Gjenbo Snedkerens Hus ved Veien, som fører herfra op til Landeveien, og vi maatte da tro, at de der

vilde vente de Danske, som muligen forfulgte dem; i saa Fald vilde de jo kaste sig ind i Husene, og da var Spillet gaaende. Vi vare virkelig ganske forberedte paa som Husvilde at forlade den brændende Præstegaard, og vi vilde da have begivet os til Pastor Nis Hansen i Snogbæk, som havde været saa venlig at tilbyde os 2 Gjæsteværelser til Afbenyttelse. Vi havde ogsaa ladet Røgteren lægge Tøir paa alle Køerne, for eventuelt lettere at kunne faa dem ud af Stalden. Dog vi kunde have sparet os alle disse Foranstaltninger og mange Bekymringer; thi hverken blev Skandserne tagne, ei heller fandt nogen Forfølgelse Sted. Det kom idetmindste ikke til Kamp her i Sattrup. Om de danske Forposter have indtaget deres tidligere Stilling eller ere blevne trukne længere tilbage, vide vi ikke. Flere preussiske Soldater have sagt her, at deres Forposter nu ere stillede foran Sattrup, og at vi sandsynligvis nu faa Indkvartering.

Slap vi for Kamp i vor By, saa slap vi ikke for at faa Kjøkkenet fuldt af hungrige Gjæster. Sida havde i Kjøkkenet faaet en stor Kjedel indmuret ved Siden af Komfuret, for i paakommende Tilfælde at kunne koge Mad til Mange. I Dag blev der da sat Grød paa, for at have Noget at stoppe i de Mange, vi ventede, men da de kom langt hurtigere, end vi havde tænkt os, var den ikke kogt, saa de maatte nøies med Smørrebrød og Øl, hvorover de ogsaa vare glade. Man kan have ondt af dem, naar de ere saa forhungrede, og deres Forpleining er saa ringe, at de maa komme og bede om Brød til Feltvagten; det behøver dog næppe den danske Soldat. Og naar de komme høflig og bede om Mad, give vi dem gjerne, hvad vi have, og vi ere heldigvis rigelig forsynede med Fødevarer, da vi i November pleie at proviantere os med røget Flæsk for et helt Aar, og vore Køer malke stærkt, saa at her kjærnes hver Dag. I de to Bøndergaarde oppe ved Kirken skal Alt være fortæret, ligesom ogsaa hver Pind Brænde er forsvundet, saa vi have det godt i Sammenligning med saa mange Andre. Men det viser sig rigtignok, at Mennesket ikke lever af Brød alene, og vi længes ganske overordentlig efter at høre, hvorledes det gaar vort arme Fædreland i denne tunge Tid, om Modet og Tilliden bevares endnu. Mon Østrigerne ere rykkede ind i Jylland, og hvorledes gaar det da

Broder Frits og Julie paa Vissingsminde?[1]) Saaledes spørge vi ofte, men om vi end kunne forsøge at svare derpaa, saa bliver det dog altid kun Fantasier, og hvor faa vi Vished? Vort nærværende Liv er værre, end om vi boede ved Vintertid paa Anholt; thi til Uvisheden om alt Muligt kommer den bestandige Spænding, hvori vi befinde os, og som gjør det umuligt for mig at henvende mine Tanker ret alvorligt paa Noget. Ved enhver Lyd lytter man, om der er Noget løs, og medens jeg skriver dette, har jeg vel hundrede Gange lyttet og set ud paa Veien, om der kom Patrouiller, og om de forbimarscherende Tropper maaske kom herind; thi saa maa jeg strax være parat til at modtage dem, og jeg skynder mig da at tage Overfrakken paa, for at jeg ikke skal blive forkølet fra Forstuen eller maaske blive bortført uden Overtøi. Det er nemlig blevet fortalt, at Thoyssen ikke fik Lov til at klæde sig om, dengang han blev arresteret, men maatte drage afsted i Slobrok og Tøfler. Vi have tillige hørt, at politiske Fanger selv skulle sørge for deres Forpleining i Fængslet, og min Hustru har derfor syet en Hundredaler-Seddel ind i min Frakke, for at jeg ikke skal være aldeles blottet, naar jeg kommer til Flensborg. Det er haardt at skulle staa paa Pinde for enhver menig Soldat og dertil hele Dagen gaa i en vedvarende Spænding; dog have vi ikke tabt Modet, idet vi stole paa, at Vorherre ikke lægger større Byrder paa os, end vi kunne bære.

D. 23de, Aften.

I Aften er det med større Bekymring end sædvanlig, at jeg tager fat paa disse Optegnelser, thi i Dag har Sida været syg, og det er dog det Tungeste, som kunde hændes os i denne Tid. Hvad skal jeg Ulykkelige gjøre? Vi ere jo afskaarne fra Sønderborg og Graasten og kunne altsaa ikke sende Bud efter Læge. Hvis det ikke bliver bedre i Morgen, vil jeg spørge en af Patrouillerne, om der ikke er en preussisk Læge her i Nærheden, og bede dem om at tage et Par Ord med til ham; jeg troer sikkert, at ingen Læge vil vægre sig ved at komme til os. Igaar red 2 Læger her forbi ned til

---

[1]) Proprietær Frederik Krog Meyer til Vissingsminde, gift med min Hustrus Søster, Julie Grüner.

Skolen i Øster-Sattrup, hvorhen endel Saarede vare bragte under Fægtningen; men da jeg ikke véd, om disse ere blevne i Skolen eller allerede transporterede videre bort, kan jeg heller ikke vide, om Lægerne atter ville komme her til Sognet. Jeg vil imidlertid gjøre mit Bedste for at skaffe en preussisk Læge tilveie; men maaske Sida vil befinde sig bedre i Morgen. Det er mit Haab og min inderlige Bøn til Gud, at det maa blive Tilfældet.

Jeg talte i Eftermiddag med en preussisk Underofficer, som var her for at faa Vin eller godt Øl til sin Lieutenant der nu var den eneste Officer ved Kompagniet, som igaar havde mistet 3 Officerer. Da der ogsaa igaar havde været en Dragon i Kjøkkenet, som havde sagt at et Kompagni havde mistet 3 Officerer, har Underofficerens Beretning nok været rigtig. Han selv var ramt af 2 Kugler uden at blive saaret, og han roste sig af, at han med sine 16 Mand havde taget 17 Danske til Fange og drevet 23 paa Flugt; der havde nemlig været 40 imod ham. Om end Tallet maaske ikke er nøiagtigt — hvad jeg i dette Tilfælde dog ikke betvivler, saa gjælder det ogsaa her, at der ikke gaar Røg af en Brand, uden at der er Ild i den. Da jeg nemlig spurgte ham, til hvilket Regiment hine 17 hørte, rakte han mig sin Sabel og bad mig selv udfinde det, thi Sablen var dansk, og han havde selv taget den fra dem. Den var mærket: 5 J C, hvilket passede med, hvad han troede, at de hørte til 22de Regiment; det er jo det gamle 5te Jægerkorps. Jeg ærgrer mig over, at vore Folk saa let lade sig tage til Fange. Det var sket nede ved Sandbjerg, hvor Veirmøllen blev afbrændt. Hvor sørgelig er dog stakkels Fru Bülows Stilling! Hun var med sin Mand flyttet til Palæet, for at undgaa den sikkre Ødelæggelse i Dybbøl Præstegaard. Og nu er Bülow og Inspektøren førte bort, og hun sidder der ene, medens der hver Dag fægtes i Skoven og Haven omkring hendes nuværende Bolig.

Der har i Dag været Skydning Nord paa; Preusserne sige, at det har været ved Ballegaard i Ullerup, hvor nogle Skibe vilde forhindre dem i at opkaste Batterier. Angrebet paa Dybbøl igaar var — siges der — kun en stor Rekognoscering for at se Skandserne og derefter at kunne lægge en Angrebs-

plan; naar Angrebet virkelig skal gaa for sig, ville Preusserne først komme med 200 Kanoner, for at skyde dem sønder og sammen, og Skandserne ville de tage, hvad det end skal koste. — Nu vil jeg liste mig ind til Sida og se, om hun sover; thi nu er det Sengetid, Kl. $9^1/_2$.

D. 25de Februar.

Baade igaar og i Dag er det, Gud ske Lov! bedre med Sida; hun føler sig lettere i Brystet, saa jeg tør vel haabe, at det fremdeles vil gaa fremad, selv uden Læge. Dagene snige sig hen som sædvanlig, og saalænge vi have, hvad der fordres, gaar det jo. Igaar Formiddag var der ellers et slemt Besøg i Kjøkkenet. Efterat der havde været et Par Hold, som anmodede om Flæsk til Feltvagten, kom der nemlig 2 Soldater, der vare betydelig drukne, og som, da de ikke kunde faa Brændevin hos os, forlangte Kaffe og i deres berusede Tilstand tumlede vildt med deres Geværer; snart sigtede de paa Stuepigen Anna, snart vilde de skyde ud af Vinduet, Alt af Kaadhed. De vare her en Time og tumlede herfra ind til min Nabo, hvor den ene faldt i Søvn; den anden landede i Snogbæk; begge mødte ikke til rette Tid ved Feltvagten og bleve derfor eftersøgte af Patrouiller, som ogsaa vare hos mig og spurgte om dem. Patrouillen sagde, at de vilde komme 3 Aar paa Fæstningen, fordi de havde været drukne; i Fredstid var Straffen 3 Dages Arrest, i Krigstid 3 Aars! Begge Syndere bleve læssede paa Vogne og kjørte bort, og de vare nok ogsaa ude af Stand til at staa paa Benene.

Imorges blev vi behagelig overraskede ved, at Sida fik Brev fra Pastor Feilberg i Ullerup, naturligvis skrevet paa Tysk og aabent, som overbragtes af nogle Soldater, der skulde hente det Smør, hvorom Sida blev anmodet. Foruden 6 Officerer har Feilberg i Indkvartering 100 Mand og 20 Heste. Feilberg skriver, at han er fri, hans Familie rask og ved godt Mod, og det glædede os saameget mere at høre dette, som Rygtet jo havde fortalt det Modsatte, nemlig, at han var bortført; men maaske der just i hans Bemærkning: jeg er fri, skal ligge en Antydning af, at han har været idetmindste i Forhør.

Lidt Skydning hører til Dagens Orden; hvad der udrettes derved, véd jeg ikke. Folk her i Byen fortælle, at en større

Afdeling igaar er tagen til Fange af de Danske; i Taagen havde de ikke set sig tilstrækkelig for, førend de vare indenfor den danske Kjæde og omringede; men — Gud maa vide, om det er sandt. Man tror rigtignok at have set en stor Flok paa 800 Mand marschere ud, men kun 500 komme tilbage, og man vil ogsaa have hørt vældige Hurraer fra de Danske; men mine kjære Sattrupper ville saa gjerne forestille sig og tro, hvad de saa inderlig ønske og haabe.

I Eftermiddag var der atter, ligesom for 3—4 Dage siden, en Vogn efter tørt Brænde til Feltvagten. Jeg kan nok se, at det varer ikke længe, inden den sidste Pind gaar; imidlertid trøste vi os med, at med hver Dag komme vi et Skridt nærmere til Foraaret. Endnu ligger rigtignok Sneen overalt, og det har maaske lange Udsigter med Foraarets Komme. Mon det vil bringe os nogen Forandring i vor nuværende Stilling?

D. 27de Februar.

Situationen er uforandret. Hver Dag høre vi Geværerne knalde, og hver Dag se vi Gaarde brænde, igaar Frydendal Kro, idag Ravnskobbel, som vor Stænderdeputerede Jørgen Hansen eier. Begge Steder skulle være brændte af de Danske, som give Beboerne et Par Timer til at flytte ud i og derefter begynde Ødelæggelsesværket, — Alt for at frigjøre Dybbølstillingen for Bygninger, hvor Preusserne kunne sætte sig fast.

Igaar Aftes var her nogle nette Rhinlændere: de fortalte, at igaar Formiddag var 4 Slesvigere gaaet over til dem, saasnart de rykkede frem, og de havde sagt, at hvis de blot rykkede længere frem, stod 100 rede til ligeledes at kaste Geværerne og gaa over. Igaar Eftermiddag var imidlertid hin Bataillon afløst af rigtige Danske, og de havde da snart maattet trække sig tilbage. Naar vi høre og se, hvormange Slesvigere der gaa over til Preusserne, kommer jeg til at tænke paa Samtaler, vi havde før Krigens Udbrud, da jeg i Ulkebøl talte med to Kompagnikommandeurer Skeel og Bærentzen af 13de Regiment, som saa fuldkommen vilde indestaa for deres Folks Paalidelighed, medens min Broder og jeg udtalte som vor Overbevisning, at de vilde benytte enhver Leilighed til at knibe ud; desværre viser vor Mening sig at være den

rette. — Hine Rhinlændere fortalte os ogsaa. at de havde været med ved Midsunde. og at Preusserne der havde havt 72 Kanoner i Ilden; „die Dänen wehrten sich aber gut“. Prinds Carl havde selv været med dér. — Rhinlænderne vilde betale Alt; det vidner om, at der er god Disciplin i deres Bataillon, thi det er vistnok befalet Alle at betale, hvad de faa. De omtalte fremdeles, at Alt næsten var opspist i Felsted, hvor de havde ligget, saa at 1 Pd. Smør kostede 5 Mark og 1 Kop Kaffe 20 Skilling!

D. 29de Februar.

To Dage videre i Tiden, men i andre Henseender ere vi ikke komne videre.

Vi havde deilig Ro igaar Formiddag og saa ikke en Soldat før Middag, saa at jeg kunde holde Gudstjeneste ganske uforstyrret; men Enhver frygter for at være hjemmefra, da Ingen véd, naar Huset er fuldt af de fjendtlige Soldater, og derfor var det kun en lille Menighed, der havde samlet sig i Guds Hus. Kort efter Middag kom en Vogn fra Feltvagten efter Brænde, Kartofler og Halm, og vi troede os derefter sikkre for Resten af Dagen. Men en Time senere kom en hel Række Vogne fulde af Soldater farende forbi; den ene dreiede ind hos mig, ledsaget af en halv Snes Mand, og deres Fører forlangte anvist, hvor mit Brænde var, og hvor der var Halm, samt befalede min Vogn forspændt i al Hast, og saa gik det løs. 2 Mand kastede Favnestykkerne ud i Gaarden, andre læssede, og det varede kun kort, inden de havde læsset et Læs Brænde saa stort, som jeg aldrig har ladet kjøre; der var vist en god Favn. Ligesaa hurtigt gik det med Halmen og saa afsted; de samme Folk piskede da ind til min Nabo og til en anden Bonde, som ligeledes maatte levere. Vore Navne stod i Underofficerernes Dagbog, og det var nok en ordentlig Udskrivning efter Sognefogdens Opgivende, og vi saa ogsaa kort efter hele Rækker Vogne komme med Halm, derimod kun 5 Vogne med Brænde; den Artikel er nok snart opbrugt. Én saadan Udskrivning til, da ere vi færdige med tørt Brænde, og hvad vilde Preusserne da gjøre? Jeg tænker, at de tage vore Markled, Redskaber og Slydestænger og tilsidst bryde Tagene af, for at faae det tørre Tømmer. C'est la guerre!

Da min Karl Peter ikke var kommen hjem, da vi gik i Seng, frygtede vi for, at Preusserne havde beholdt ham med Vognen, da vi jo ogsaa maa vente at komme til at kjøre for dem; imidlertid kom han dog Kl. 11, men havde i den Tid (siden Kl. 3—4) ikke faaet en Bid i sin Mund, altsaa ikke siden Middag; men Hestedækkener havde han dog faaet med, og saa heldige havde ikke Alle været, da det skulde gaa i saadan Fart, at Nogle ikke fik Lov til at gaa ind og tage Dækkenerne.

Naar vi ellers spare paa vort gode Brænde, for at det kan slaa rigtig til, skulde man tro, at vi blev helt forknytte ved at se det saaledes blive ført bort; dog er det ingenlunde Tilfældet. Vi tage nu Sligt meget rolig, da vi ere forberedte paa at blive fuldstændig afklædte i Henseende til Alt, hvad der kan spises eller brændes; det er for os kun et Tidsspørgsmaal.

Hvad vi derimod mindre kunne finde os i, er vor fuldkomne Uvidenhed om Alt, hvad der foregaar i Verden og i vort Fædreland — naar undtages vort eget Strøg her ved Kirken — og om vore Kjæres Tilstand i Sjælland og Jylland. Om vore Kjære i Sjælland tør vi da tro, at de idetmindste ere forskaanede for Fjendevold; men har Frits eller Julie tysk eller dansk Indkvartering, og hvorledes gaaer det dem under denne? Det maa være særlig byrdefuldt for dem, der se ud efter Storken, og hvad den vil bringe. Hans har det vel som i forrige Krig, og jeg kan derfor godt forestille mig, hvorledes det gaar til dér; han har vist en Brigadestab i Kvarter og er derved sikkret mod Meniges Kaadhed.

Det er nu $3^1/_2$ Uge, siden jeg sidst saa en Avis! Hvilken Tilstand for mig, der altid har bevaret den samme levende Interesse for Verdensbegivenhederne, som i min Ungdom i Sorø bragte mig til hver Søndag at læse Ugens Aviser inde hos Overlærer Wegener, som forklarede mig den politiske Situation og satte mig ind i de Spørgsmaal, som dengang forelaa! Og nu har jeg ikke det fjerneste Begreb om, hvorledes mit eget Lands Stilling har udviklet sig i den forløbne Maaned. Har Tyskernes Overfald paa Danmark bevirket, at venligsindede Magter ere komne os til Hjælp? Er hele Europa kommen i Krig, eller bevares Freden allevegne, undtagen i

vort Land? Jeg véd det ikke, men denne Uvished er næsten mere, end jeg kan bære.

D. 3die Marts.

Igaar kom endelig det længselsfuldt ventede Øieblik, da Fjenden belagde Sattrup, og vi fik Indkvartering. Oberst, Friherre v. Buddenbrock, Chef for 53de Regiment, med Adjutant, Pr. Lieutenant v. Bähr, Regimentslæge Dr. Lindner, 2 Underofficerer samt 42 Mand med 12 Heste; Mandskabet bestaar fornemmelig af Spillemænd. Officererne ere meget nette Mænd, der kom os imøde med al ønskelig Høflighed og med Undskyldning for, at de kom og faldt os til Byrde. Obersten fik Gjæsteværelset til Sovekammer og Sidas Værelse til Dagligstue; Adjutanten og Lægen Havestuen, der tillige tjener til Skriverstue; de 2 Skrivere og Musikdirektøren ligge i Karlekamret, hvorfra Peter er flyttet ud, da han foretrak at ligge paa Stengulvet i Brændehuset for at ligge i Seng med Musikdirektøren. Der er han ogsaa hos sine kjære Heste, som naturligvis strax bleve viste ud af min Stald og nu ere opstaldede i Brændehuset, hvor der er blevet god Plads, efterat Preusserne have taget saameget Brænde. Officerernes Heste fylde nu min Stald, og Vognskuret, hvorfra alle Vogne og Redskaber ere fjernede, tjener nu til Stald for 8 Heste, begge Loerne til Kvarter for Hoboisterne og Dragon-Ordonantserne. Forøvrigt opholde disse sig især i Kjøkkenet, hvor der derfor er babylonisk Forstyrrelse, da de idelig ville konversere Pigerne, hvoraf Kokkepigen, som er fra Graasten, og Stuepigen, som er fra Flensborg, forstaa Tysk. Vi koge for dem, da Sida foretrak dette, for at have dem som Kokke ved Komfuret. Men en uhyre Byrde er det og bliver det for Sida, der ikke kan komme til at sidde ned, undtagen ved Middags- og Aftensmaaltiderne, som vi indtage alle i Forening i den store Stue. Dog, er Byrden stor, saa er dermed forbundet andre Fordele, som vistnok opveie den. Og først vil jeg nævne den, at vi ere fuldkommen sikkrede mod vilkaarlig Behandling af raa og maaske drukne Patrouiller; thi hvor udmærket Disciplinen end er, findes der i enhver Hær enkelte Subjekter, hos hvem Naturen gaar over Optugtelsen. Vi blive ogsaa fri for al Patrouilleren og Undersøgelse, samt for vilkaarlige Rekvisitioner, hvilket strax viste sig igaar,

da der kom 3 Artillerister, som temmelig høirøstet forlangte Hø. Obersten hørte den høie Tale, kaldte dem til sig og forlangte at se Kvitteringen, som de skulde medbringe, hvis det var lovlig Rekvisition, og da de ingen havde, skjældte han dem dygtig ud og jog dem paa Porten med Trusel om at lade dem arrestere. Foruden hvad vi befries for, opnaa vi ogsaa virkelige Goder, nemlig Tilladelse til at skrive til vor Familie og til at modtage Breve, og vi faa Aviser. I hvilken Spænding har jeg ikke i Dag læst en Avis første Gang efter 4 Ugers Forløb! Jeg fandt desværre ikke nogensomhelst Antydning af, at Nogen vil hjælpe os mod Tyskerne, men jeg saa, at der under Tilbagetoget fra Dannevirke har fundet en stærk og hæderlig Fægtning Sted ved Oversø, hvorom jeg hidtil ikke har hørt et Ord. Den tyske Avis opgiver vort Tab til 15 døde og saarede Officerer og Østerrigernes til 28 Officerer; efter dette Tab at dømme er der kæmpet tappert under Max Müllers Kommando.

Musikdirektøren er ifærd med at stemme Fortepianoet efter Anmodning af Lieut. Bähr. Obersten vilde gjerne, at hans Adjutant skulde spille for ham, og Lieut. Bähr spillede ogsaa et Stykke igaar Aftes, men erklærede Instrumentet for aldeles forstemt.

I Nat døde en ung Lieutenant, som Obersten holdt meget af; han var bleven saaret iforgaars.

D. 4de Marts.

Der skandses og pallisaderes nu ved Kirken, for derfra at kunne tilbageslaa et muligt Angreb af de Danske. Gud fri os for at der skal blive skudt fra de Skandser, eller at der overhovedet skal ske et Angreb paa Byen! I flere Huse laves Skydeskaar i Murene, idet der hugges Huller i Væggene. Træer omhugges glat væk, for at bruges til Pallisader; hos mig er der taget 2 store Træer, foruden flere Læs af friske Bøgestammer, som endnu ikke er sauget i Favnemaal; jeg har imidlertid klaget min Nød for Obersten, og han har været ude for at klare den Sag. Ved sin Hjemkomst sagde han mig, at hvis jeg kunde opgive, hvormange Stykker der vare tagne, skulde jeg faae Kvittering for dem, og der skulde ikke blive taget mere, og der har heller ikke senere i Eftermiddag

været Nogen, som har taget Træ, men Gud véd, hvad der sker imorgen.

Igaar maatte jeg til Sognefogden for at jævne en Sag for ham og forebygge videre Ulykker. Der var beordret 50 Mand af Beboerne til Skandsegravning, og da Sognefogden havde forstaaet, at der var forlangt Bønderkarle, havde han ved en Løbeseddel udskrevet alle Karle, men der var kun mødt 7. Herover klagede Ingeniørofficeren til Obersten, og da jeg fra mit Værelse kunde høre den høirøstede Tale og særlig hørte Obersten beordre Officeren til, hvis der ikke i Dag Kl. $7^1/_2$ var 50 Mand ved Kirken, at arrestere Sognefogden og uden videre at tage Folk ud af Husene, de første de bedste, gik jeg ind til Obersten for at intervenere i den Sag. Jeg søgte at forklare Obersten, at da Sognefogden var en fornuftig Mand, der maatte indse, at han under de givne Forhold maatte bøie sig for dem, der havde Magten, maatte her være en Misforstaaelse, som jeg paatog mig at ville klare. Jeg gik til Sognefogden, og i Tanken gik vi da alle Huse igjennem og noterede Alle, som ikke vare i Krigstjeneste eller i Kjørsel, og vi fik da 68, som alle bleve tilsagte, for at have nogle at løbe paa. Imorges hørte jeg Ingeniørofficeren komme og melde Obersten, at Alt var i Orden. Jeg beklager ret den ulykkelige Sognefoged, som fra Morgen til Aften bestormes med Ordrer og er nærved at blive tosset. Han sagde i fuldt Alvor til mig: Gid jeg laa paa Bunden af Vemmingbund! Min Hustru har virkelig ogsaa Grund til at blive helt forstyrret, da hun bliver overlæsset fra Morgen til Aften og ikke kan sætte sig til Ro et Øieblik; af lutter Anstrængelse om Dagen kan hun ikke sove om Natten. I Eftermiddag har hun dog været ude en Timestid hos et ungt Menneske, som i 3 Aar har ligget syg uden mindste Haab om Helbredelse. Der hviler hun sig, medens hun faar sig en Passiar med Forældrene. Dr. Lindner har efter min Anmodning set til den Syge, har ogsaa ordineret Noget, men det vil vel ikke hjælpe bedre end de Kure, de mange Læger have forordnet, som have tilset ham.

Da jeg i Dag kom ud i min Gaard, saa jeg endel Pionerer læsse en Vogn med mit Skovbrænde, og jeg gik da hen til dem med det Spørgsmaal: „Haben Sie die Kvittung?“ men fik

det Svar: „Wir nehmen es ohne Kvittung“. Jeg meldte det til Obersten, som lod meget forbittret og strax gik ud, men kort efter vendte tilbage og forsikkrede mig, at det skulde ikke ske oftere.

D. 6te Marts.

Der var i Dag militær Gudstjeneste, hvorved den evangeliske Feltpræst Lespoldt fungerede. Efter endt Gudstjeneste blev en Jæger begravet, som var skudt igaar; alle de militære Grave, ogsaa Monumentet over de den 5te April 1849 faldne Danske, vare efter Oberstens Ordre smykkede med Krandse. Men hvor er vor smukke Kirke dog allerede molesteret! Huller huggede i de nye Bygninger til Skydeskaar, og Forskandsninger opkastede rundt om Kirken.

Med vor Indkvartering ere vi fremdeles tilfredse og ønske kun, at vi maa beholde den, da vi nu engang ere blevne bekjendte med den; men i Morgen skulle Forposterne nok afløses, og jeg venter derfor ny Indkvartering. Obersten udtalte i Dag, at han i høi Grad paaskjønnede, at han havde havt det saa godt hos os; han ønskede tillige at opgjøre sin Regning med mig i Eftermiddag, for det Tilfælde, at han drog tidlig ud i Morgen. Jeg sagde ham, hvad Vinen kostede mig, og han betaler da min Indkjøbspris; med Hensyn til den øvrige Beværtning, da havde jeg ikke før været Gjæstgiver og forstod derfor ikke at taxere mine Varer, og jeg anmodede ham derfor om blot at betale os, hvad han ellers gav, hvor han laa i Kvarter. Han var meget glad derover, og jeg tror, at han frygtede for, at jeg skulde have sagt, at jeg Intet vilde have, men det kan der ikke være Tale om. Vi maa vel have dem i vort Hus og beværte dem anstændig, men de ere her ikke som Venner og kjære Gjæster.

D. 9de Marts.

I Mandags forlod da vor første Indkvartering os. Obersten betalte mig, foruden Vinen, 2 Mark Rigsmønt pr. Dag for hver af Officererne, idet han sagde, at han vel vidste, at det kun var lidt, men antog, at jeg just derfor hellere modtog Pengene. For den Pris er det rigtignok umuligt at beværte Officerer, tilmed nu da Priserne paa alle mulige Ting ere skruede i Veiret. Pigerne fik 16 Mark i Drikkepenge. Ved Afskeden bad Dr. Lindner, om han stundom maatte besøge

mig; han var saa træt af den aandløse Konversation, han hver Dag maatte føre med Officererne.

Vor nye Indkvartering er General v. Goeben, Chef for 26de Brigede, med Adjutant Lieutn. Clemen og øvrige Følge, i Alt kun 16 Mand foruden Officererne. Da det er forholdsvis faa, i Sammenligning med hvad vore Naboer have, har jeg faaet flere Kvarterbilletter, hvormed nyt Mandskab er kommet; men Generalen lader dem strax jage væk; han vil kun have sin Stab dér, hvor han er indkvarteret. Hos min Gjenbo Bødkeren er der indrettet Telegrafstation, saa jeg faar vel herefter stedse Brigadekommandører. General v. Goeben er knap 50 Aar gammel, meget høi, ja høiere end alle de Officerer, som hidtil vare her, og de vare i Reglen høie. Han har Sidas Værelse til sin Disposition, ligger paa en Sovesofa, da der intetsteds findes Senge, som ere lange nok, hvorfor han pleier at ligge paa Gulvet; sit Arbeidsbord har han umiddelbart op til Vinduet ved Sidas Skrivebord. Efter Middagsbordet drikke vi alle Kaffe i min Stue, og om Aftenen bliver han og vi andre siddende omkring det store Bord i Salonen indtil Sengetid og diskutere alle mulige Ting. Igaar Aftes fortalte Generalen mig, at nu var Indmarschen i Jylland endelig opgiven, og vi talte da om Udsigterne for Danmark, som jeg vel fandt mørke for Øieblikket, men ikke saa fortvivlede, at vi skulde tabe Modet og Haabet. Jeg grunder mit Haab om et for os godt Udfald paa den Kjendsgjerning, at naar den danske Stat har bestaaet indtil Eideren i 1000 Aar, tiltrods for vore Kongers ofte saa ukloge Politik og tiltrods for alle Tysklands Bestræbelser. tiltrods for at de gottorpske Hertuger til sine Tider have havt Souverænetet over Dele af Sønderjylland, og tiltrods for at Jylland flere Gange har været besat af Tyskerne i flere Aar, — saa faar den vel nok Lov til at bestaa fremdeles.

„Ihre Landsleute sind jetzt vorsichtig geworden“, sagde Generalen igaar; han havde været ude at rekognoscere, men han kunde dem ikke „anfassen“, da de overalt viste stærke Afdelinger. I Dag skulde der ogsaa have været Rekognoscering; men det er stærkt Snefog, og Veir og Marker ere saa optraadte, at Folk neppe kunne komme frem. Generalen sagde i Middags, at jeg kunde være glad over det slette Veir i disse

Dage; ellers skulde han ganske anderledes have udmattet vore Folk ved idelige Rekognosceringer og Overfald paa Feltvagterne. Han red dog ud Kl. 3, og jeg har ogsaa hørt nogle Skud, men det er et saa voldsomt Fygeveir, at Himmel og Jord staar i Et, saa at der umulig kan være Fægtning. Der arbeides i Dag paa Skandser ved Rønhave og Arenkielsøre. — Min Kaleschevogn er laant i Dag for at kjøre en syg Læge til Flensborg Lasaret.

Som jeg har fortalt, fik jeg d. 2. Marts Tilladelse af Oberst Buddenbrock til at afsende Breve, hvori jeg dog ikke maatte omtale Preussernes Stilling, og jeg havde samme Dag benyttet Tilladelsen, idet jeg skrev til min Svoger Georg. Brevet leverede jeg aabent til Obersten, som dog ikke læste det, men blot spurgte, om jeg havde omtalt Preussernes Stilling og Styrke, og da jeg benægtede det, forseglede han det i min Nærværelse og paatrykkede sit Stempel og et „vidi" v. Buddenbrook. Dette Brev kom nu tilbage i Dag. Det var ikke nok, at Obersten havde skrevet sit vidi paa det, med Tilføiende, at det uden Skade kunde passere; nei, der kom nu Forespørgsel fra Overkommandoen, om han ogsaa havde læst det, og derfor sendte Obersten det nu til Brigaden her, for at det ulykkelige Brev kunde blive læst. Jeg oversatte da de første 3—4 Linier for Adjutanten, der erklærede, at nu var det læst, og saa kom det endelig afsted. Det synes latterligt at gjøre saameget Væsen af en Landsbypræsts Brev, men det er sikkert rigtigt, og jeg vil kun ønske, at vor Overkommando maa foranledige et ligesaa grundigt Eftersyn af de mange Breve, som Hjemmetyskerne i Sønderborg og Augustenborg vist daglig sende til Tyskland.

D. 11te Marts.

Igaar skulde jeg begrave Gaardeier Jes Lorenzen, men det var meget vanskeligt at komme ind paa Kirkegaarden, og jeg har da ikke før passeret en Tambur med et Lig. Og hvor ser min smukke Kirke dog ud! Man vilde ikke kunne gjøre sig nogen Forestilling derom, naar man ikke har set det. Vaabenhuset og Sakristiet er barrikaderet; der er anbragt Skydehuller i Murene, ja selv i den udmærket smukke Kirkedør, der efter Prof. Winstrups Tegning ifjor blev kunstfærdig udskaaret, er der hugget Skydehuller. Ved hvert

Vindu er der inden i Kirken indhugget Bjelker i en saadan Høide, at der ved Opfyldning af Jord indtil den øverste Bjelkes Rand danner en til Vinduets nederste Rand nedgaaende skraa Flaade, paa hvilken Geværerne lægges for at bestryge Gangen langs Kirkens Side. Og foruden dette sørgelige Syn var jeg Vidne til den Skandale, at Degn Poulsen var aldeles drukken og fuldstændig fjollet; han vilde ikke synge, da vi gik med Liget til Graven; derimod begyndte han at synge, medens jeg holdt Ligtale.

Generalen var som sædvanlig ude for at efterse Forposterne paa hele Linien, hvilket han gjør baade Formiddag og Eftermiddag; men han havde igaar det Uheld, at Hesten sank i med Forbenene lige til Bugen, saa han maatte kaste sig af Hesten, dog kom baade han og Hesten godt derfra. Ja, hvorledes Veie og Marker ere i denne Tid, derom gjør man sig ikke let nogen Forestilling!

General Goeben er en fuldstændig gentleman og tillige ualmindelig dannet og begavet; han bliver sat uendelig høit af alle Officerer paa Grund af hans overlegne Dygtighed og store Tapperhed. Han er født i Hannover [1]) og hører til en adelig Familie, hvis mandlige Medlemmer stadig ere gaaede den militære Vei. I den hannoveranske Legion, som under Wellington kæmpede ved Waterloo, havde han fire nære Slægtninge, hvoraf de tre faldt i Slaget. Selv gik han som ganske ung Officer til Spanien, hvor han i flere Aar kæmpede under Don Carlos's Fane; 4 Gange blev han saaret, og 1 Gang fanget, men befriet, kort forinden han skulde skydes. Han var avanceret til Oberstlieutenant i den Carlistiske Hær, dengang den omsider maatte nedlægge sine Vaaben; blottet

[1]) General August Karl v. Goeben er født i Stade den 10de December 1816. Han døde den 13de November 1880.

1ste Del af „Das Leben des königlich preussischen Generals der Infanterie August von Goeben von G. Zernin" udkom 1895. Denne Bog indeholder en stor Samling Breve, som Generalen skrev til sit Hjem under Krigen, og som paa den interessanteste Maade supplere Pastor Krog-Meyers Dagbogsoptegnelser; de frembyde desuden mangfoldige Beviser paa den Kjærlighed og Respekt, som Generalen nærede for Præsten i Sattrup og dennes Familie, hos hvem han altid lod sig indkvartere, naar blot Forholdene tillod det.

Red. Anm.

for Alt, blev han fra en spansk Havn overført til en fransk og maatte nu paa sin Fod vandre til Strasbourg, hvor han havde en Slægtning; for at friste Livet maatte han modtage Understøttelse fra By til By, som en Vagabond, der hjemsendes. Efter Hjemkomsten søgte han Ansættelse i den preussiske Hær, fik den, men maatte indtræde som Premierlieutnant, men underkastede sig efterhaanden de forskjellige Prøver, som udfordredes for at optages i Generalstaben. Kong Wilhelm tog som Kronprinds Goeben til sin Adjutant, og og han levede da i flere Aar i dagligt Samfund med Kronprindsen og dennes Gemalinde, der fik Undervisning af Goeben i Spansk og Italiensk. Fra den Tid skriver sig det varme Venskab, Kong Wilhelm nærer for ham, og det har vistnok bidraget til hans hurtige Avancement; i Alder er han den yngste preussiske General, men vistnok ogsaa den mest aktive.

Imod mig er han yderst forekommende og tillige mærkværdig meddelsom. Han forskrækker os ofte ved at fortælle os sin Plan, at komme os i Ryggen, ved et eller andet Sted at gaa over til Als, medens der pro forma kæmpes ved Dybbøl. Han sad ganske rolig og forklarede mig, hvorledes han vilde bære sig ad, og jeg kunde kun sige ham, at jeg haabede, at mine Landsmænd vilde passe saa godt paa, at hans Plan maatte mislykkes. — I Middags fortalte han os, at der vist havde fundet en heftigere Fægtning Sted i Jylland; thi der var igaar i Aabenraa forlangt et stort Antal Vogne til Saarede. Fjenden er rykket ind i Jylland, og Jylland skal føde den fjendtlige Armé. Stakkels Frits og Julie! Nu bliver de da helt ødelagte! Jeg ser, hvorledes det gaar til her, og Slesvig bliver dog ikke betragtet som fjendtligt Land; hvormeget mere vil det da gaa ud over Jyderne, især i den nærmeste Omegn om Fredericia, der skal beleires, og Vissingsminde ligger vel ikke mer end 3 Mile fra Fredericia. Nei, saa slemt som her bliver det i en vis Henseende ikke; thi det er kun de nærmeste Sogne, Dybbøl, Sattrup, Nybbøl, Broager og Ullerup, hvorover det især gaar ud. I Varnæs er Alt meget bedre, og der er f. Ex. Kirken ikke molesteret, og jeg tror, at det heller ikke er Tilfældet i Ullerup. — Min Vogn er stadig i Brug siden den 2den, men det er dog godt,

at den gjør Tjeneste her hjemme, baade for Karlens og Hestenes Skyld. Den stod først til Disposition for Obersten og fulgte med ham til Blans, og da den næste Dag kom tilbage, var her allerede Ordre fra Sognefogden, at den skulde afløse en Vogn, der var fulgt med Generalen fra Varnæs. I Dag er den kjørt til Aabenraa for at hente Proviant og skal være tilbage i Aften; det er en drøi Tour, næsten 8 Miil, paa saa slette Veie, men her hjælder ingen „kjære Moder".

Den 14. Marts.

Hesten kom da lam hjem, og jeg har faaet en anden Hest hos Sognefogden, og med den i Forening med min egen nærmer Hest skal Peter atter til Aabenraa i Dag. — Igaar Morges var Generalen ude Kl. 4, for at overrumple vore Feltvagter, og henimod Kl. 7 kom han hjem, medbringende 4 Underofficerer og 30 Mand af 16de Bataillon; Lieutenanten var undsluppen — Goeben vidste ikke, hvorledes — men hans Kaarde var fundet tilligemed det nyeste Nummer af „Dagbladet", hvilket sidste Bytte Generalen overgav mig. Mærkeligt nok var det just det Nummer, jeg særlig ønskede at læse; thi deri stod den udførlige Rapport om Træfningen ved Bilskov eller Oversø. Gustav [1]) var ikke nævnt i Rapporten, saaledes som jeg havde ventet og haabet. Det var da saare uheldigt, at baade Wilster og Capt. Hoffmann skulde saares i den ubetydelige Træfning foran Fredericia; ogsaa det læste jeg i „Dagbladet". Igaar skulde Beskydningen af Dybbøl Skandser begynde fra Batterierne paa Gammelmark i Broager Sogn, hvorfra Preusserne vente ogsaa at kunne naa Broerne over Alssund; men det vil jeg dog først se, førend jeg tror det. — Igaar fortalte Generalen mig ogsaa, at den tyske Flaade var gaaet tilsøes, for at opsøge de danske Skibe, og han længtes meget efter at erfare Udfaldet. Preusserne stole i høi Grad paa deres riflede 24 Pd.s Granatkanoner, hvis Projektiler uden Undtagelse explodere ved Anslaget, og med dem haabe de at ødelægge vore Skibe. Men med alt det er det dog umuligt for Sida og mig at være forbittrede paa vor Indkvartering. Generalen udtaler bestandig

[1]) Kammerherre, Oberstlieutenant Gustav Grüner til Høstmark og Egense Kloster, som i 1864 var Premierlieutenant i Artilleriet ved 11te Batteri.

sin Deeltagelse for Danmark og et Ønske om, at han var fri for at deltage i denne ulige Kamp. Hvor krigslysten han end er og har vist sig at være ved at opsøge Krigen, hvor den rasede, først i Spanien og senere i Marokko, saa staar hans Hu dog ikke til denne Krig, men til Krig først og fremmest mod Østerrig, dernæst mod Frankrig eller Rusland. Han kom forleden med en Avis, hvori der stod, at den 8de var der indbragt 60 haardtsaarede Østerrigere, medens de Dødes og Letsaaredes Antal var ubekjendt; efter de Haardtsaaredes Antal sluttede han, at Østerrigernes Tab maatte være 3—400 Mand, og udtalte det Ønske, at de maatte faa alvorlige Bank. Generalen hader Slesvigholstenerne, og det glædede ham ret igaar Aftes, at Prindsens Forsøg paa at danne en Armé strax er blevet kuldkastet.

I Formiddag begravede jeg en Preusser, der blev skudt igaar; hele Ligfølget med Kisten maatte klavre over Stenmuren, for at komme ind paa Kirkegaarden, der er lukket og forskandset til alle Sider. Hvilke Tider!

Det stakkels Sønderborg! Det er bestemt til at ødelægges og skydes i Brand, men Generalen siger, at det allerede er forladt af Alle, hvilket jeg dog ikke tror. Jeg sagde ham, at der vistnok var Lasaret i Slottet, — hvilket han nævnte som det første Sted, der skulde ødelægges, fordi det var Kaserne, — idetmindste var det Tilfældet, da jeg sidst var i Sønderborg, og i forrige Krig blev det ogsaa anvendt dertil, hvorfor det heller ikke den Gang blev beskudt af Forbundstropperne. Dertil svarede Generalen, at i saa Fald burde Kommandoen paa Als underrette den preussiske Armé derom, og det havde den hidtil ikke gjort.

Om et Par Dage bliver vor Indkvartering afløst, fortalte Generalen os i Middags, og vi faa da General Schmid, en fuldblods Slesvigholstener, der i sin Tid tjente i den slesvigholstenske Armé som Bataillonskommandør. Vi ville vist komme til at savne General Goeben, der er saa særdeles forekommende og galant, som man kan vente det af en Mand, der har levet i de fineste Kredse. Den nye Orden, han modtog iforgaars, Kroneordenenes 2den Klasse med korslagte Sværd, er allerede gaaet itu idag; det ene Sværd er brækket over.

Igaar afbrændte vore Folk alle Gaarde og Huse, som ligge mellem Landeveien og Alssund, ligefra Skandserne til Sandbjerg Mølle, der allerede er afbrændt. De ulykkelige Beboere ty herover med deres Kreaturer; de ere aldeles ødelagte. Jeg forstaar ikke, hvad al den Brænden skal til; de ville dog umuligt kunne forhindre Preusserne fra at opkaste Batterier. Ogsaa Rágebøl Skov forsøgte de for anden Gang igaar at afbrænde, men det lykkedes ikke trods al den anvendte Tjære. Jeg kan da heller ikke tænke mig Muligheden af at faa en frisk Bøgeskov til at brænde. Er Skoven til Hinder for Forsvaret, burde den inden Krigen være exproprieret og ryddet.

D. 15. Marts.

„Heute Nachmittag sind Sie uns böse gewesen“: med disse Ord modtog Generalen mig ved Aftensbordet igaar, idet han fortalte mig, at Vore have skudt 1 Officer og 2 Menige, og at flere vare blevne haardt eller let saarede, Disse Folk hørte dog ikke til Brigaden i Sattrup, men til en Brigade i Nybbøl eller Broager, som var kommen Ragebøl for nær igaar Eftermiddag og dér var bleven modtaget paa ovennævnte Maade. Generalen tror forøvrigt, at vi snart rømme Ragebøl og brænde Byen af, naar vi forlade den, idet han mener, at vi trække os tilbage til det egentlige Skandseterræn. Vorherre holde sin Haand over Vore! De ville faa en haard Dyst at bestaa, naar Terrænet indenfor Skandserne bliver overøst med Granater og maaske endog angribes af den preussiske Flaade. Saavidt vi kunde mærke paa Generalen igaar Aftes, ventes hele den preussiske Kanonbaadsflotille samt 3 større Skibe til Sønderborg; da skal Rolf Krake staa sin Prøve. Generalen siger, at de 24 Pds. riflede Kanoner skyde igjennem dette Skibs Panser, ja gjennem endnu tykkere Jernplader efter de Forsøg, man har anstillet i Preussen, men jeg vil dog først se det, førend jeg tror det. Skal Rolf Krake være ene om Kanonbaadene, da bliver Forholdet som 1 mod 20! Vi tænke stadig i disse Dage med Bekymring paa vore Skibe; der har raset en forfærdelig Storm, alt nu paa tredie Dag; jeg forstaaer ikke, hvorledes Skibene kunne bjerge sig, naar de skulle ligge og blokere.

Imorges blev Sida ubehagelig overrasket ved at finde

Laasen brækket paa Døren til Hønsehuset; 6 Høns og alle Æg var stjaalne. Hun meldte det strax til Adjutanten. Vor Indkvartering har sikkert ikke gjort det, men rimeligvis nogle Fouragører fra Feltvagterne. Det er ikke sandsynligt, at Vedkommende attraperes, men sker det, blive de strengt straffede. En Underofficer i Oberst Buddenbrooks Regiment havde fundet nogle Høns i Nærheden af en Gaard, som vore Folk havde afbrændt, og som altsaa var forladt. Han tog Hønsene som herreløst Gods, blev truffet med dem og degraderet til Menig.

Generalen er atter ude i det forfærdelige Veir; han er mageløs ufortrøden. Om Morgenen rider han ud paa fastende Hjerte mellem Kl. 5 og 6, og kort efter Middag gjentager han sit Inspektionsridt; dog er det ikke alene for at eftese Forposterne, om hver er paa sin Plads, at han tager saa tidlig ud om Morgenen, men han vil til den Tid være i Nærheden af Forposterne, for at være rede, hvis Vore ville angribe Preusserne, og det mener han vil ske i den tidlige Morgenstund. Jeg vil kun ønske, at vore Generaler ere ligesaa aktive og paapassende.

D. 20. Marts.

De sidste Dage ere gaaede saa hurtig, at der nu er forløbet 5 Dage, siden jeg fik skrevet i min Dagbog. Flere Faktorer have medvirket hertil. Det gode Veir, der har lokket os lidt ud, har maaske bidraget Sit dertil, men fornemlig hidrører det fra, at vi have havt saa travlt i de sidste Dage paa Grund af de Saarede, som vare indbragte i vort Nabolag.

Den 16de om Aftenen talte Generalen om, at han ikke forstod, at de Danske ikke benyttede den nærværende Tid til at gjøre et eller andet coup, ved med stærk Overmagt at kaste sig over Forposterne og sandsynligvis da tage de Batailloner, som laa i Sattrup. Ingen Stilling, sagde han, kan forsvares ved blot passiv Modstand; der hører ogsaa et aktivt Moment med til Forsvaret. Da jeg gjorde den Indvending, at Vore neppe vare stærke nok til at gaae angrebsvis til Værks, forklarede han Situationen for mig. „De har 24 Batailloner paa Als og i Stillingen; vi har 25 Batailloner, hvoraf Halvdelen ligger 1 Mil længere borte herfra. Med disse 12—13

Batailloner skulle vi omspænde fra Broager Sogn Syd for Vemmingbund over Nybbøl og Sattrup Sogn en lang krum Linie, som ender ved Alssund. De føre de 12 Batailloner ud i Stillingen, for at være forberedte paa at modtage det Kontrastød, som kan forudses, og med de andre 12 Batailloner rykkes der rask mod Sattrup Kirke. Min Brigade er spredt over hele Terrænet fra Nybbøl og Sattrup lige til Sundet, og jeg kan ikke faa Hjælp før om 5 Timer fra den Brigade, der skal støtte mig, og Deres Landsmænd ville ikke kunne undgaae at tage de Tropper til Fange, som ligge mellem Sattrup Kirke og Vandet. Vel vil det endelige Udfald ikke derfor blive tvivlsomt, da Preussen stedse kan sende saamange Tropper herop, som ville være nødvendige for at overvælde den danske Hær, men det moralske Indtryk, som det vil gjøre paa Deres Soldater, naar de føre 6 à 800 Preussere som Fanger til Sønderborg, har stor Betydning med Hensyn til at opmuntre og styrke dem." [1]) Da Generalen hver Dag ventede et Angreb, har han i disse Dage været meget paafærde, og den 17de red han, efter først at have gjort sin Inspektionstur tidlig om Morgenen, atter ud mellem Kl. 9 og 10. Han var ved den yderste Feltvagt, da han saa vore Folk komme ud af Ragebøl Skov, og da han var overbevist om, at nu kom det forventede Angreb, sendte han strax sin Adjutant tilbage for at allarmere den preussiske Hær paa

---

[1]) General Goeben skriver i et Brev af 21de Marts: „En Storm paa Dybbøls Skandser o. s. v., som jeg har læst om i „Køllnische Zeitung" er ikke Andet end rene Daarskabs Fraser. Dybbøls Skandser stormes ikke saa let; godt forsvarede kunne de kræve mange Maaneders vedvarende Beleiring". — — — I Anledning af at Aviserne tale om Vaabenstilstand skriver han i samme Brev: „Jeg vil være vel tilfreds dermed, fordi denne Krig imod det lille Danmark overhovedet ikke tiltaler mig; jeg har Medlidenbed med den svage Modstander, omtrent som jeg havde det med Marokkanerne, skjøndt det jo er en ganske anden Sag. — Augustenborg-Historien har aldrig havt min Sympathi, — en Udjævning (Ausgleichen) med Danmark, der sikkrer den tyske Befolknings Rettigheder og Friheder synes mig langt fornuftigere." — Endnu i Juli Maaned slutter Generalen et Brev med disse Ord: „Jeg har Medlidenhed med Danmark og overlader det gjerne saa meget som muligt, det vil sige: alt virkelig dansk Land."
Zemin. Das Leben d. Gen. A. v. Goeben. Red. Anm.

hele Linien. Saaledes trak Fægtningen, der begyndte Kl. 10, sig ud, til det var ganske mørkt, og Resultatet blev, at Preusserne besatte baade Ragebøl og Dybbøl, og Vore ere nu drevne ind i Skandserne. De kunde gjerne have sparet sig den Umage med at brænde vore 2 Gaarde af og derimod afbrænde Ragebøl og Dybbøl Byer, der ligge meget farligere for Dybbøl-Stillingen; det kunde dengang være gjort uden Tab, men nu ere de stedse besatte af Fjenden.

Kl. 2—3 saa vi de første Vogne komme med Saarede, og Sidas skarpe Øie opdagede strax, at der var Danske deriblandt. Vi gik op til Kroen, hvorhen vi hørte, at de vare bragte, og blandt de Saarede traf vi desværre Kapt. Peter Bauditz, der havde kommanderet 4de Regiment og var bleven saaret ved Ragebøl; Kuglen var gaaet gjennem Skulderen ud gjennem den høire Overarm; han kaldes „haardt saaret, men ikke livsfarlig". Han blev meget glad ved at se os, da vi kjendte ham saa godt fra 1848—1850; den Gang var han først ved Hovedkvarteret og senere Adjutant hos General Schleppegrell og blev som saadan saaret ved Øvre Stolk i Slaget ved Isted.[1]) Sida var naturligvis mageløs blandt de saarede Danske; vore Jenser og de preussiske Læger vare lige glade ved hende, da hun fungerede som Tolk, og det varede ikke længe, inden alle Vore raabte paa hende og vilde udtale sig for hende. Da vi skulde hjem og sørge for vor Indkvartering, der først kom til at spise til Middag Kl. $8^1/_2$, maatte vi forlade dem, tidligere end vi havde ønsket. Jeg fik dog skrevet et Brev, som Bauditz betroede mig, til Christiansen i Flensborg, og General Goeben sendte strax sin Tjener med Brevet, ligesom han ogsaa har besøgt ham og tilbageleveret ham hans Kaarde. Generallieutenant Wintzingerode har gjentagne Gange besøgt Bauditz og givet ham Løfte om, at han efter sit Ønske skal blive bragt til Flensborg. Det første Forsøg lykkedes ikke, fordi Saaret brød op, og en tyk Blodstraale sprang ud af det; Transporten maatte derfor opsættes til igaar Eftermiddag. Han er bleven behandlet med udsøgt Opmærksomhed af Fjenden, der med samme Omhygge-

[1]) Kapitain Peter Jacob Fr. Bauditz, Kommandør for 4. Regiment, døde den 30. April paa Flensborg Lasaret. Red. Anm.

lighed antog sig vore Jenser, hvis Taalmodighed blev almindelig rost.

Bauditz dikterede mig sin Rapport over Dagens Fægtning indtil det Øieblik, da han blev saaret og fangen, og den blev strax sendt til Als.

Hvilket Indtryk en saadan Kampdag gjør, forestiller man sig ikke, førend man selv oplever dens Rædsler. Den uafbrudte stærke Geværild og den preussiske Kanonild lød fra tidlig til sildig; paa alle Sider saa man Luerne af de brændende Bygninger hæve sig høit mod Himlen, og saa endelig Synet af de Saarede og Bevidstheden om, at Vore have tabt mange Folk, Alt gjør et forfærdeligt Indtryk. Generalen sagde mig, at der laa mange døde Danske paa det Terræn, hvor Kampen havde bevæget sig; hans Folk opsamlede næste Morgen en død Officer og 15 Menige og desuden en Saaret, som altsaa have ligget paa Marken hele Natten i den stærke Frost; hvormange af hine 15 ere maaskee først døde i Nattens Løb?[1])

Da vi kom hjem, efter at have været hos Bauditz, forefandt Sida flere Anmodninger om at lave Hønsekjødsuppe til de saarede preussiske Officerer, og vi sad endnu ved Bordet, da hun blev bedt om at komme til den danske Kapitain. Derfra kom hun tilbage Kl. 11¼, just som Suppen var færdig og kunde afleveres til de ventende Oppassere.

Næste Dag delte vi os fremdeles mellem vore Saarede og vor Indkvartering. 3 Danske vare døde om Natten, og Resten skulde nu ledsages til de egentlige Lasaretter, som laa længere tilbage; det var kun en Ambulance, som var etableret i Sattrup Kro. Bauditz kunde, som sagt, ikke flyttes den Dag, og blandt de Øvrige var der en dansk Menig, hvis Død ventedes hvert Øieblik, da han efter 3 Lægers Erklæring ikke kunde leve, fordi Kuglen var gaaet ind i Ryggen og ud af Maven, og Saaret derfor absolut dødeligt. Man havde derfor ikke villet forbinde ham, for at spare ham for den Smerte, der vilde være forbundet dermed. og han selv

[1]) Tabet den 17de Marts var paa vor Side 11 Officerer og 666 Underofficerer og Menige. paa fjendtlig Side 16 Officerer og 122 Underofficerer og Menige. Red. Anm.

ventede nu Døden og ønskede at nyde Herrens Nadvere. Jeg betjente ham selvfølgelig, og efter hans Ønske skrev jeg til hans Fader i det sydøstlige Sjælland og meldte Sønnens sandsynlige Død, samt bragte ham hans sidste Afskedshilsen. Jeg vil med Villie ikke nævne hans Navn, da det gjorde et slet Indtryk paa mig, at den unge Mand trøstede sig med Visheden om ikke at have voldet Nogens Død, eftersom han *aldrig* havde afskudt sit Gevær!! Jeg haaber, at det maa være ganske enestaaende; ellers saa det sørgeligt ud med vort stakkels Fædreland, dersom det havde mange saadanne Sønner.

Som denne lille Episode maatte virke nedslaaende paa mig, saaledes vare de Meddelelser. Bauditz gjorde mig, meget nedtrykkende. Han fortalte mig, at en preussisk Granat var gaaet gjennem en Lysaabning i et Rum, som troedes bombefast, og hvori Skandsens Besætning opholdt sig; den var sprunget inde i Rummet og havde dræbt og lemlæstet Mange. Bauditz klagede ogsaa over Mangel paa Aktivitet hos de Kommanderende. Ogsaa General Goeben har i Anledning af Kampen d. 17de udtalt for mig sin Forundring over, at Overkommandoen den Dag stillede sig saa tilsyneladende ligegyldig eller dog uvirksom ligeoverfor den Fægtning, som havde udviklet sig ved 4de Regiments Fremrykning. Efter hans Mening maatte Overkommandoen forudse, at dette Angreb maatte fremkalde Modangreb fra Preussernes Side og derfor være forberedt paa at støtte de Afdelinger, der vare ovre i Stillingen; men han tror ikke, at der har været flere Tropper i Ilden end de 2 Regimenter, som havde Forposterne og afgave Besætning til Skandserne, og de 2 Regimenter, der daglig staa som Reserve; idetmindste véd han ikke af, at Preusserne have havt andre Afdelinger at kæmpe med end 4de og 5te, 7de og 8de Regiment[1]), medens Preusserne førte alle deres Batailloner frem. Han forundrer sig dernæst over, at vi ikke havde noget Feltartilleri med os, medens han selv havde 2 Batterier, men særlig undrer han sig over, at Rønhave Batterierne slet ikke greb ind i Kampen. Han havde

[1]) Der deltog ikke andre danske Afdelinger i Kampen end de nævnte. Red. Anm.

en Bataillon staaende paa Dæmningen mellem Alssund og Sandbjerg Sø; Ordren, til at blive staaende i den Stilling, Afdelingerne indtog i det Øieblik, Ordren indtraf, bandt den til hin Stilling, og enhver Kugle fra Rønhave Batteriet vilde have revet Rækker bort, men ikke et Skud faldt! Det er vel den gamle Historie fra 1848 og 1849, at der ikke maa skydes fra Kystbatterierne uden høiere Ordre; men de høiere Befalingsmænd have jo ikke altid det Kjendskab til den øieblikkelige Situation, som den Batteriet Kommanderende, som derfor ene burde raade, naar det beleilige Øieblik er kommet til at bruge Kanonerne.

I hele sidste Uge er Skandserne og Sønderborg bleven beskudt af et Batteri med 24 Pds. riflede Granatkanoner, som Preusserne have opkastet paa Sydsiden af Vemmingbund i Broager Sogn, hvorhen vore Kanoner ikke kunne naa. Siden igaar er Ilden ogsaa aabnet fra et Mørserbatteri ved Hvilhøi, der ligeledes ligger udenfor vore Kanoners Skudvidde. Det maa være rare Kanoner, vi have! Mit Skrivebord og Vinduerne ryste ved de stærke Skud fra Mørserbatterierne. Brigaden her mistede i Torsdags 7 Officerer og 35 Menige; Brigaden paa den høire preussiske Fløi tabte færre Officerer, men 3 Gange saameget Mandskab; dog vides det endnu ikke ganske nøie.

I Anledning af Fægtningen i Torsdags vil jeg dog notere, at først Kl. c. 5 kom den Brigade marscherende, der skulde være til Soutien for Brigaden Goeben. Jeg stødte paa den ved Kirken. Da Goeben allarmerede Armeen gjennem Telegrafen her omtrent Kl. 10, blev hans Ord saaledes fuldkommen bekræftet, at han ikke vilde kunne faa Hjelp før om 5 Timer, hvad han tilfældig havde sagt den foregaaende Aften.

Prinds Friedrich Carl sendte igaar Aftes vor General en Hjortekølle, som Generalen bad Sida om at maatte overgive til hendes Kjøkken. Det kniber ellers med at skulle sørge for Beværtningen, da Tyskerne ikke kjende vore landlige Retter, Grød og Vælling, som Sida derfor mener ikke at turde byde dem. Pigerne ere ogsaa vanskelige at styre; der gjøres stærkt Kur til dem, og Modstandskraften er ikke stor, dog tror jeg sikkert, at de dog ikke give sig hen til Tysken. Imidlertid faa de god Hjælp af de røde Husarer. En sliber

Knive, en Anden polerer Maskine etc. etc., men ligevidt komme vi, siger Sida.

D. 22de Marts.

Igaar begravede jeg en preussisk Officer, 18 Aar gammel, hvis Død har rystet alle Officererne, ogsaa min General, som sagde mig, at det var den Officers Død, som hidtil havde bedrøvet ham mest. Hans Moder var Enke — hun havde en skjøn Morgen fundet sin Mand død i Sengen —, og for 2 Aar siden havde hun mistet sin ældste Søn som Skibslæge paa „Amazone", der gik under med Mand og Mus. Divisionsgeneralen Wintzingerode besøgte mig igaar Eftermiddag for at takke mig for de Ord, jeg havde talt ved Graven.

Igaar Middag forlod General Goeben os for at tage til Ullerup.[1]) Han havde forinden belavet mig paa, at min nye Indkvartering var en ivrig Slesvigholstener, som havde deltaget i Krigen 1848—50. For at vi skulle undgaa Controverser med ham, sagde Goeben min Sida og mig, hvilke Fordringer Generalen kunde stille med Rette, som vi derfor vare pligtige at opfylde, men ud over dem havde han ikke Ret at gaa.

Iforgaars Middag tilbød han mig at ville besørge et Brev til Als, hvis jeg ønskede at skrive til min Broder i Ulkebøl; han skulde have en Parlamentær afsted med de Uhre, Penge, og Breve, som vare fundne hos de Døde d. 17de, og han vilde da besørge Brevet ved samme Leilighed. Var det ikke meget opmærksomt af ham? Han kom atter den Dag tilbage til det for ham Forunderlige, at vi intet Feltartilleri havde imod ham i Torsdags; han sagde, at det kunde have gjort god Virkning ved Ragebøl.

Goebens Efterfølger her i Huset er General Schmid, en ældre svagelig Mand, der naturligvis ikke har hins Aktivitet. Han red først ud i Eftermiddag. Saavel han som Adjudanten Lieut. v. Grach ere meget svagt tærende; sidstnævnte drikker ikke Kaffe, og kan knap taale The; han fik kold Mælk imorges. Min Vin er nu opbrugt, men den nye Brigade fører selv Vin med.

---

[1]) I Kvarteer hos Pastor N. L. Feilberg, hvis Optegnelser fra Krigen ere meddeelte i „Museum" 1890. Red. Anm.

Den nye Indkvartering bragte mig Brev fra Pastor Feilberg: Alt er forsaavidt godt i Ullerup Præstegaard. — Sida har i Eftermiddag været hos Fru Bülow paa Sandbjerg. Den Stakkel har lidt og lider endnu saa forfærdeligt, at hun er nær ved at gaa fra Forstanden. Igaar Aftes var hun endog bleven jaget ud af det eneste Rum — ikke stort Andet end en Alkove, — som hun endnu havde i Thoyssens Hus, og havde maattet flygte til Skovfogden. I 5 Uger har hun ikke været af Klæderne, men er tidlig og sildig bleven jaget op og dertil udskjældt og truet.[1])

D. 23. Marts.

Sidas Hoste er igjen foruroligende slem, og hun havde kun en daarlig Nat; men det kan jo ikke være Andet, end at hun maa blive syg, naar hun idelig maa gaa og staa i Træk, især i denne kolde Tid. Pigerne udrette jo Intet og have fuldt op med at høre paa de Mange, der gjøre Kur til dem, og har Sida ikke stadig Øie med dem, kan hun være vis paa at finde dem staaende i rolig Passiar med Folkene uden at bestille Noget. Det er, som om Alle skulde dovne. Jeg selv bestiller Intet. Fjenden har lagt Beslag paa Kirken og paa Skolen; intet Menneske gaar hjemmefra, og Enhver tænker blot paa at forsvare sine Eiendele mod Fjenden, som raader i Hus og Gaard. Peter kører hver tredie Dag til Aabenraa, men ellers bestiller han Intet, idetmindste ikke Andet end at liste om paa Tøerne og fodre sine Heste. Min Tærsker passer Køerne og saver Brænde og gjør ellers Intet. Sida derimod slider hele Dagen.

General Goeben var her i Formiddag, for at gjøre os en Visit. Skjøndt hans Komme havde denne Karakteer, var det dog vistnok nærmest foranlediget af et Par Ord, som vi sendte ham igaar med en Fourér, for at indhente hans Raad, hvorledes vi skulde forholde os ligeoverfor Fordringer fra Gen. Schmid, som vi maatte anse utilbørlige efter den Oplysning, vi havde faaet af Goeben; det gjaldt Forpleiningen af det Mandskab, som følger med Brigadestaben. Goeben gik i den Anledning ind til General Schmid og sagde os, at

---

[1]) Se „Erindringer fra Livet i Dybbøl 1858—64“ af Pastor F. R. C. Bülow. „Museum“ 1896 I. S. 195. Red. Anm.

Alt var bragt i Orden efter vort Ønske. Sida benyttede Leiligheden til at tale om Fru Bülow, da hun vidste, at han nok vilde tage sig af hende. Han sagde ogsaa strax til General Schmid, at han maatte befale den Kommanderende paa Sandbjerg, at hun blev ladt i Ro i sit Værelse, og han tilbød at besørge et eventuelt Brev til Prindsen, hvis hun ønskede at tage til sin Mand og være hos ham i Fængslet; han tilføiede, at der skulde Intet være i Veien derfor.

Den 28de Marts.

Jeg var saa forleden selv hos Fru Bülow, hvem jeg bragte Brev fra Pastor Bülow; det var kommet her til Generalen. Hvor hun saae elendig ud!

Om Aftenen, efterat jeg havde nedskrevet mine Optegnelser den 23de, just som man troede, at Alt var roligt, blev hele den preussiske Armé allarmeret over nogle Patrouiller, man havde set komme ud af Skandserne. Min svagelige General maatte ikke gaa til Sengs, men ride til Ragebøl, eller som Preusserne nu sige, Rakkerbüll, Kl. 10 Aften, og kom hjem næste Morgen Kl. 6¼, uden at der var passeret det Mindste. I Nat blev der atter gjort Melding Kl. 3, og jeg vaagnede Kl. 4 ved at høre Adjutanten paa Forstuen give Ordre til Dragonordonansen, der holdt for Døren. Jeg laa vaagen til Kl. 5½, da jeg lyttede efter dem, der kom og gik, da jeg var ængstelig ved at vide Forstuedøren, som jeg havde lukket ved Sengetid, paa vid Gab. Endelig faldt jeg da i Søvn, men vaagnede atter Kl. 6 ved at høre min General tale med en Ordonans. Denne kom fra Prins Friedrich Carl for at beordre Generalen til at komme strax med Brigaden. „Wo ist der Prinz?“ „In Rakkerbüll, Hr. General!“ Og strax efter begyndte Stabsordonansen at blæse Allarm, og kort efter hørte vi Trommerne slaa Allarm, og nu ere de alle ved Ragebøl for at tage imod Vore, der skulle være rykkede frem, om for at afbrænde Dybbøl, vide vi ikke, men det antages efter den Røg, man ser. Jeg troer snarere, at det er nogle Gaarde, som ere skudte i Brand af Preusserne fra Batterierne i Broager, og at de saaledes have allarmeret sig selv. Der skydes uafbrudt, men jeg hører kun Kanonild, rimeligvis fra Batterierne. Imidlertid er Alt beredt herhjemme til Afmarsch. Alt er pakket sammen, Papirer og Kufferter,

og bragt ud i Brigadevognen, og saaledes ere Preusserne altid forsigtige, for at de ikke skulde miste Noget ved et Tilbagetog, som dog altid er usandsynligt. Den stakkels General og Adjutant fik Intet at leve af inden deres Afreise; det er godt, at det ikke er mig, thi jeg kunde ikke døie at tage ud fastende.

General Goeben sendte mig igaar den nyeste tyske Avis, hvori der stod endel Indberetninger fra Overkommandoen paa Als og i Fredericia. Det er sørgeligt at se, hvormange der blive saarede og dræbte af Preussernes Granater ved Dybbøl! Vi have ikke saa mange Folk at miste og i Særdeleshed ikke mange Officerer. Forøvrigt kan det ogsaa træffe for Preusserne, at enkelte Afdelinger blive slemt medtagne; her er en Bataillon, som kommanderes af en Lieutenant; de øvrige høiere Officerer ere enten saarede eller syge.

Igaar, Paaskemorgen, fik vi Georgs og Ludvignes [1]) Breve af 16de og 17de ds.; det var en stor Glæde, som kom saa beleilig, for at opmuntre os lidt paa Paaskedag, der kun var trist under den almindelige Forstyrrelse i Menigheden. Om Gudstjeneste er der ikke Tale, da Fjenden har lagt Beslag paa Kirken; men selv om det ikke var Tilfældet, vilde vore Sognefolk dels ikke kunne komme, dels ikke kunne være dér med Andagt; thi Synet af vor lemlæstede Kirke — Ødelæggelsens Vederstyggelighed staar nu paa det hellige Sted — vilde sikkert gjøre det samme Indtryk paa dem som paa mig, da jeg nys var i Kirken, og det Indtryk var saa dybt, at jeg ikke kan udholde at komme der igjen før i fredelige Dage, naar Krigens Spor ere nogenlunde udviskede. Vi leve nu som Hedninger, der knap vide, om det er Helligdag eller ikke.

Eftermiddag.

Allerede Kl. 10 kom Generalen hjem. Det var ikke de Danske, men Preusserne, der foranledigede Træfningen i Dag, nok derved, at de vilde skyde deres Forposter længere frem mod Skandserne ved den høire Fløi, altsaa ikke paa vor (Sattrup) Side; thi her er Preussernes venstre Fløi. Jeg troer, at Angrebet er aldeles mislykket, og General Schmid siger, at

---

[1]) Min ældste Svoger Kammerherre Georg Grüner til Raunstrup og min Hustrus Søster Hofjægermesterinde Ludvigne Grüner til Egemarke.

de have havt stort Tab, deriblandt 2 Stabsofficerer foruden mange andre døde og saarede Officerer. „Rende saaledes mod Skandserne som i Dag, det gjøre vi ikke mere", siger Generalen.[1]) Han beundrede den mageløse Præcision, hvormed vort Artilleri skjød med de „uhyre" Kanoner, som med et Gevær. En Bombe var gaaet lige over hans Hoved, og 2 var slaaet ned 10 Alen foran ham, alt i Løbet af 10 Minutter; da betakkede han sig for at være der længere og trak sig tilbage, og dog var der egentlig ikke Fægtning paa den Side. Hvor stort Tabet har været for Preusserne faar jeg vel nok at vide af Goeben; foreløbig trøste de sig med, at der ogsaa er faldet mange Danske, og at de have taget „eine Unmasse von Gefangenen", deriblandt en saaret Stabsofficer. Goeben havde ikke været med i Dag, da han for Øieblikket ligger i Reserve i Ullerup, men paa Tirsdag faa vi ham vist igjen. Forleden fik General Schmid en hel Ladning Kager (!) hjemmefra og en Pølse (!). Uhyre Sendinger komme til Preusserne fra Hjemmet, baade Penge, Vin, Chokolade og Tobak etc.; jeg drikker daglig en fortrinlig Moselvin, som er en saadan frivillig Gave, og jeg tænker, at Giveren fik et Tilfælde, hvis han vidste, at en af „de sorte Gensdarmer" drak hans Vin. Ja, i Schmids Tid leve vi hver Dag, Middag og Aften, høit med Kage og Vin.

Der kom i Middags Ordre om, at vi maatte rømme Fattighuset, som Preusserne ville bruge til Lasaret. Heldigvis var der kun faa Fattiglemmer, som med Økonomen bleve flyttede til et Nabohus, som derfor blev frigjort for Indkvartering.

Den 31. Marts.

Iforgaars Eftermiddag gik Sida og jeg til Ullerup Præstegaard for at besøge Feilberg og jeg tillige Goeben. Det var rart nok at faa sig en saadan Spadseretur — den første efter Tilbagetoget fra Dannevirke — og det var heldigt nok, at vi ikke opsatte den til næste Dag; thi da vi kom hjem, kom Generalen til mig og udtalte sin Beklagelse over

[1]) Om Affæren den 28de Marts skriver General Goeben: „Morgenaffæren igaar er efter min Overbevisning en ren Dumhed, fordi den bragte Tab uden Nødvendighed og uden Resultat."
Zemin. das Leben d. Gen. v. Goeben. Red. Anm.

det ubehagelige Hverv, han havde faaet, at erklære mig for Arrestant. Dersom jeg istedetfor at føres til Flensborg — som det egentlig var befalet —, vilde blive i Præstegaarden, skulde det være mig tilladt, naar jeg vilde give Generalen mit Æresord paa ikke at tale med noget andet Menneske end min Hustru, hverken med mine Tjenestefolk eller med mine Sognefolk, ligesom jeg (efter General Schmids Opfattelse) ikke maatte udføre nogen geistlig Forretning. Imellem de 2 Vinduer i mit Værelse vil en Skildvagt blive posteret; han skal følge mig ud i Haven, naar jeg ønsker det, dog ikke videre end i den forrreste Have. Jeg havde allerede i Ullerup hørt, at Dr. Wedel i Graasten var bleven arresteret, og nu erfarede jeg, at den Skæbne, som har ramt mig, ogsaa er overgaaet alle mine Kolleger i Sundeved; han nævnte Roth i Varnæs og Mørk-Hansen i Felsted. Jeg tog imod Generalens Tilbud at ville beholde mig i Præstegaarden, gav ham det forlangte Æresord og sagde ham, at jeg slet ikke fandt det saa „trostlos“, som han syntes at mene. Tvertimod, naar andre gode danske Mænd arresteredes for deres Danskhed og Fædrelandssind, da maatte jeg skamme mig som en Hund, hvis der skete en Undtagelse med mig, og jeg ikke agtedes værdig til at blive passet paa. „Die Schildwache wird meine Ehrenwache sein“, med disse Ord endte min Samtale med Generalen.

For mit eget Vedkommende bryder jeg mig slet ikke om at være Arrestant, og jeg er ret tilfreds med, at vore Fjender have den Tro om mig, at jeg nok vilde gjøre dem al den Skade, der stod i min Magt, skjøndt jeg rigtignok ikke forstaar, hvorledes jeg skulde kunne gjøre det. Men ligeoverfor alle Menighederne i Sundeved er hin Forholdsregel meget mærkelig. Hele Landskabet Sundeved er altsaa nu belagt med Ban og Interdikt. Ikke blot var allerede Guds Ords Forkyndelse faktisk ophørt paa Grund af Kirkernes Forvandling til Fæstninger; men nu maa hverken Børn døbes eller Folk kristeligt begraves, eiheller Sakramentet rækkes de Døende. Det er rare Tilstande her fremkaldes af dem, der ere komne for at befri Slesvigerne fra den herskende „Verwilderung in Kirche und Schule“, som bestod i, at ikke blot Tyske, men ogsaa Danske kunde høre Guds Ord. Gene-

ral Goeben havde just i Ullerup givet mig sidste Nummer af „Köllnische Zeitung“, som indeholdt Kong Christians Afskeds-Budskab til Rigsdagen. Den sidste Akt herovre slutter sig værdig til de i Budskabet opregnede Voldshandlinger i Slesvig; men hvis man tror at naa Maalet derved, tager man feil. Naar preussiske Officerer have sagt, at Krigen var tilende, naar Dybbøl Skandser ere erobrede, thi da maa Danmark give efter, har jeg altid svaret, at naar Dybbøl og Fredericia ere erobrede, da ere Preusserne ikke videre, end de vare i Foraaret 1848, da de havde begge Steder besatte, og da først begyndte Krigen. Nei! jeg siger med Kongen, at den Tid ligger endnu fjern, da vi kunne blive nødte til at underkaste os en ydmygende Fred. Vi skulle nok holde ud herovre! Hvad der har foranlediget hin voldelige Forholdsregel mod alle Dannede, som antages at kunne være farlige, maa Gud vide. Er det en Følge af det mislykkede Angreb den foregaaende Dag, som man paa Grund af det uheldige Forhold tror at være forraadt til de Danske? Eller er det for at sikkre sig ved det forestaaende store Angreb, som forberedes og vist snart skal gaa for sig, efterat den preussiske Gardedivision iforgaars er kommen fra Fredericia Egnen til Sundeved?

Jeg længes meget efter, at General Goeben skal komme herover, for at jeg kan høre af ham, hvorledes det egentlig forholder sig med vor Arrestation. Jeg kan endnu ikke tro, at det virkelig er Tilfældet, at jeg ikke maa udføre nogen kirkelig Handling. Og naar Goeben om et Par Dage kommer i Kvarter her, vil jeg sikkert ogsaa faa mere Frihed; thi han er en sjælden dannet Mand, en høihjertet og høimodig Fjende, om hvem jeg med Vished véd, at han vil gjøre sit Yderste, for at min Stilling maa blive saa lidt ubehagelig som mulig. Hidtil har jeg holdt mig inde hele Tiden. Naar jeg vil gaa ud, skal jeg lukke Vinduet op og sige det til Skildvagten, at jeg vil i Haven, men jeg gider dog ikke gaae dér, naar jeg skal have en Skildvagt med skarpladt Gevær ved min Side, da jeg tænker paa Slaverne, som man i gamle Dage traf paa Kjøbenhavns Volde og ude paa Glaciet, ledsaget af de behørige Drabanter. Under saadanne Forhold taber Ha-

ven, hvor jeg ellers saa gjerne var, sin Ynde for mig, og jeg kan vel nok undvære den Motion, idetmindste foreløbig.

Jeg længes ogsaa efter at se de danske Beretninger om Træfningen i Mandags. Preusserne have af Forposterne taget 73 Mand og en saaret Stabsofficer til Fange; derimod have de selv lidt et stort Tab af Døde og Saarede og sandsynligvis ogsaa af Fangne. „Ein Zug“ af det Brandenburgske Livregiment var ikke kommen tilbage om Aftenen, fortalte vor Indkvartering os, og man mente, at de vare komne til en Skandse og tagne til Fange i Graven. Af de 2 polske Regimenter savnes 3 Officerer, som formenes saarede at være faldne i de Danskes Hænder.[1])

D. 1ste April.

Efter gjentagne Opfordringer af Generalen og Adjutanten var jeg i Haven igaar, da Adjutanten havde lovet mig, at der ingen Skildvagt skulde komme i Haven, naar jeg kun forud sagde det til ham. Generalen spadserede først en halv Time med mig, og derefter var jeg alene med Sida i Haven, hvor vi gjorde de første Foraarsarbeider. General Goeben kom ikke igaar, som jeg havde haabet, og General Schmid sagde mig, at han ikke vilde blive afløst. Jeg sætter Goebens Udeblivelse i Forbindelse med min Arrestation, som tydende paa, at en afgjørende Kamp er nær forestaaende. Derfor skulle alle bekjendte Danske forhindres fra mulig at give den danske Hær Underretning om Forberedelserne dertil, og Goeben udebliver, fordi han med den afgjørende Kamp — hvad han saa ofte har fortalt mig — vil gjøre et særegent Coup. som kræver hans Nærværelse andetsteds, og jeg har derfor al Grund til at antage, at hans Udeblivelse tyder paa, at Angrebet nu skal gaa for sig. Han havde selv sagt mig, at han kom til Præstegaarden den 1ste. Vi troede egentlig, at det skulde gaa løs sidste Nat; jeg sov saa urolig, vaagnede idelig ved Lyden af de svære Kanonskud og troede at høre baade Infanteri og Artilleri drage her forbi, og jeg drømte om idel Kamp. Dog skete Intet af Betydning i Nat. Igaar bestilte

---

[1]) Tabet den 28de Marts var paa vor Side 8 Officerer og 210 Underofficerer og Menige, paa fjendtlig Side 12 Officerer og 176 Mand.
Red. Anm.

jeg „Berlingske Tidende“ paa Posthuset i Aabenraa. Postmesteren lovede at bestille den i Lübeck, saa jeg haaber at faa danske Aviser i næste Uge. Igaar kom her en stor Ladning frivillige Gaver, bestaaende af Tobak, Cigarer, Pølser og uldne Tepper fra Angel! til Preusserne. Sida maatte beværte Gavernes Overbringere.

Den 2. April, Kl. 6.

Det afgørende Øieblik er nu rykket nær. Generalen har i Eftermiddag sagt os, at vi Kl. 7 kunne vente 4 Officerer, for hvem vi skulle berede Plads her i Nat, nemlig Divisionsgeneral Winzingerode og hans Stab. Vi have rømmet vort Soveværelse og maa ligge paa Gulvet i min Stue. General Schmid selv er i dette Øieblik redet herfra og véd ikke, om han kommer tilbage i Nat; thi hans Brigade har Forposterne paa Preussernes venstre Fløi, og da han ellers aldrig rider til Forposterne paa den Tid af Dagen, skal der vel angribes.

En Masse Mænd, Kvinder og Børn ere i Eftermiddag førte her forbi ad Kirken til, rimeligvis fra Sandbjerg, Fuglesang og Sattrupskov, og sandsynligvis ere de bortførte, for at ikke Nogen skal kunne signalisere over til Als om det forestaaende Angreb. Man har ikke indskrænket sig til at bortføre de Karske, thi i de Vogne, som saas i det sørgelige Tog, laa flere Syge. I Anledning af denne Begivenhed fik jeg nys Besøg af Oberst Witzleben, Chef for 13de Regiment, som hører til Schmids Brigade. Han kom for at anmode mig om at drage Omsorg for, at alle hine Folk fik Noget at leve af, da de Intet havde kunnet føre med sig og nu vare indespærrede i Kirken. Jeg tillod mig at bemærke, at naar Preusserne traf en saa overordentlig Foranstaltning som den, at slæbe en fredelig Befolkning ud af dens Huse og føre den en halv Miil bort fra deres Hjem, for at indespærre den som Arrestanter i Kirken, da maatte det være deres Skyldighed, at sørge for dens Forpleining. Forøvrigt undrede det mig, at Obersten i den Anledning henvendte sig til mig, da han sikkert maatte vide, at jeg er Arrrestant og ikke maa tale hverken med mine egne Folk eller mine Sognefolk, og at jeg derfor er ude af Stand til at gjøre Noget i den omhandlede Henseende. Med de Ord, at det havde han glemt, gik

han med det samme uhøflige Væsen, som har karakteriseret ham, hver Gang jeg har set ham her i Huset.

Hele Eftermiddagen fyres der uafbrudt fra Preussernes Batterier, der ved den vedholdende Ild vel skulle forberede og lette Infanteriet Angrebet, og jeg hører ikke vore Batterier svare. Vorherre holde sin Haand over Vore, og skal Ulykken ske, at baade Skandserne og Als erobres, da virke han i Naade, at ikke for Mange miste Livet! Det bliver en frygtelig Nat for os, og hvad vil den Dag imorgen bringe?

Den 3. April.

I Nat skete der intet Angreb. Man saa vel henad Aften stærke Ildebrande, ligesom det ogsaa brænder i Dag, men hvad der brænder, vides ikke. Den formodede Overgang til Als maa altsaa enten være mislykket eller opgivet, maaske paa Grund af det stormfulde Veir. Men for os var Aftenen igaar og Natten i høi Grad urolig. Min Hustru havde travlt med at gjøre 4 Senge istand foruden de 2, som Generalen og hans Adjutant har, og derefter med at dække et stort Bord til Aftensmaatid, og dette Arbeide var neppe endt, før Generallieutenanten og hans Stab var her. Inden man blev færdig med Theen og Aftensmaden, blev Kl. 10, og da gik Sida ledsaget af Generalen og hans Suite, vor Karl Peter og en Underofficer, til Kirken med Mad til vore Sattrupper, der vare indelukkede i Kirken. Sida bragte dem en hel stor Skinke, en Spand Mælk og adskillige Brød, som Underofficeren maatte hjælpe Peter at bære. Der var Glæde blandt vore Sognebørn, da Sida kom med Provianten. Alteret maatte tjene som Bord, hvorpaa Sida skar Skinken i passende Stykker, medens Peter skar Brød. Alle Folkene vare skikkede til Sæde i Stolene, for at Ingen skulde blive overset og forglemt, og saa gik Sida fra Stol til Stol med sine Gaver, som bleve modtagne med megen Taknemmelighed. Denne Akt tog imidlertid lang Tid, og inden den var endt, var Generalen gaaet med sine Officerer, og da saa omsider Sida vilde gaa hjem, ledsaget af Underofficeren, vilde Skildvagten udenfor Kirken ikke lade hende komme ud; Underofficeren kunde gjerne gaa, men Damen skulde blive. Det var først, efterat Underofficeren havde truet Skildvagten med, at han strax skulde blive arresteret, fordi han vilde forhindre ham i

at udføre Generalens Ordre, at føre Fruen sikkert hjem, at Skildvagten gav Kjøb og lod Sida passere. Først ved Midnatstid kom hun hjem og maatte da til at vaske Thetøiet og tage af Aftensbordet, og Klokken var $1^1/_2$, da vi endelig trak os tilbage til vort Værelse, hvor vi laa paa Gulvet, begge uafklædte. Vi vare neppe faldne i Søvn, førend vi Kl. mellem 2 og 3 vaagnede ved den dumpe Lyd af forbimarscherende Troppers tunge Trin. Vor første Tanke var, hvorhen disse Tropper styrede deres Marsch? Lys turde vi ikke tænde, da vi lige udenfor vore Vinduer havde Skildvagten, der skulde passe paa mig; vi besluttede os da til i Mørke at liste os ind i General Schmids Værelse, hvis ene Vindu vendte ud mod Veien; der kunde vi rolig være, da Generalen var ved Forposterne. Natten var bælgmørk; det øste Vande ned, og der blæste tillige en komplet Storm. Længe var det os ikke muligt at se en Haand for os, og skjøndt vi stadig hørte Soldaternes tunge Trin, kunde end ikke Sidas skarpe Øie skjelne, til hvilken Side de gik. Omsider kom nogle Officerer, som havde Lygte i Haanden, og ved Lygteskæret, saa vi strax hele Skaren bevæge sig mod Vest, altsaa ad Ullerup til, og dermed fik vi sikker Formodning om, at Maalet var Egnen ved Ballegaard, hvorfra Overfarten pleier at ske til Hardeshøi i Nørre Herred paa Als, og at den paatænkte Overgang til Als skulde foretages derfra til den nordlige Del af Øen. Vi kom lykkelig og vel ud af Generalens Værelse og ind i vort eget, men vi fik ikke nogen Søvn den Nat, da vore Tanker dvælede ved, hvad der nu gik for sig, og allerede Kl. $5^1/_2$ vare vi paa Benene, og strax begyndte Beværtningen af Kaffe til Officererne, af hvilke Lieutenant Ledebour allerede Kl 6 steg til Hest, rimeligvis udsendt for at indhente Underretning om Nattens Begivenheder. Fra Kl. 10 til 12 var der stort Frokostbord, som først kunde dækkes af Kl. 1 paa Grund af, at Chefen for Gardedivisionen, General v. Mülbe aflagde Visit hos Wintzingerode. Omsider Kl. $1^1/_2$ forlod denne os for at tage tilbage til sit Kvartér i Snogbæk, hvorfra han dog vender tilbage hertil Kl. 6 Eftermiddag, og saaledes vil det vel nu vedblive, indtil Skandserne ere tagne, skjøndt Afstanden mellem Snogbæk og Sattrup Præstegaarde ikke er en Fjerdingvei, saa han kunde for den

Sags Skyld godt blive i Snogbæk. Men herefter skal Wintzingerode ligge i Gjæsteværelset, som Adjutant Grach hidtil havde, hvorimod denne flytter ind i Havestuen, hvor der nu kommer 4 Senge, nemlig for Stabschefen, Capitain i Generalstaben Friherre v. Dørnberg, Ritmester v. Kleist af Garde-Dragonerne, Lieutenanterne Grach og Ledebour. Schmid beholder Sidas Værelse, og vi beholde vort Soveværelse, men kun 1 Seng, og mit Værelse. (Hvad der forbruges af Dækketøi, Lagener og Haandklæder er storartet, og her er en evig Vasken).

Ogsaa idag fyres der uafbrudt, men ligesom igaar høre vi ikke synderlig deraf, fordi Vinden bærer fra. Om det bliver til Noget i Nat er vist meget tvivlsomt; i det mindste venter General Schmid at kunne sove rolig.

Af „Kreuzzeitung", som Wintzingerode gav mig i Dag, saa jeg, at min kjære Ven, Provst Karstensen og hans Frue, Huusfoged Bülow og Frue (sic!) samt Degn Müllien i Dybbøl ere arresterede og efter Forhør i Graasten bragte til Raadhusfængslet i Flensborg, beskyldte for at have været delagtige i Pastor Schleppegrells Flugt. Det bemærkes, at hos Schleppegrell fandtes kun ubetalte Regninger! Det er en net Tilstand herovre: hele Geistligheden arresteret! Og alle Kreaturerne, som blive tilbage i de Huse, hvorfra Beboerne bortførtes igaar, hvorledes blive de fodrede? Sida talte strax imorges derom til Wintzingerode og forestillede ham, at det var Beboernes største Bekymring, at der ikke var et levende Væsen i den Kant af Sognet til at fodre alle Dyrene.

Den 4. April.

General Goeben besøgte os igaar Eftermiddag i længere Tid. Jeg havde længtes meget efter at se ham, da hans mageløse Forekommenhed mod os bevirker, at vi altid hilse hans Komme med Glæde, og især havde jeg Lyst til at vide, hvorledes Feilberg har det som Goebens Arrestant. Han havde hverken Skildvagt eller Forbud mod at tale med sine Tjenestefolk, og han kan gaae til Kirken, for at forrette kirkelige Handlinger, blot ledsaget af en Sergent; kort sagt, han har det meget bedre end jeg. Jeg fortalte da Goeben, hvorledes jeg var stillet, og beklagede mig, ikke over min Arrestation, men kun over det Ban og Interdikt, der var lagt

over mit Sogn. „Unsinn"! udbrød han, ogsaa med Hensyn til Forbudet mod at tale med mine Tjenestefolk, og derefter gik han ind til Schmid og kom strax efter tilbage med denne, der beklagede, at han havde misforstaaet Generalkommandoens Ord, og sagde mig, at jeg herefter kunde døbe og begrave Folk. Det er egentlig flovt for Schmid, at Goeben kommer her og er $1^1/_2$ Time hos os, og derefter gaaer ind til ham og bliver der 5 Minutter. Det glæder mig meget, at Goeben sandsynligvis kommer her imorgen for at afløse Schmid, ikke blot for min egen Skyld, men ogsaa for Fædrelandets og vor Sags Skyld. Thi Grunden til at han nu skal afløse Schmid, sagde han mig at være den, at det særegne Hverv, som var ham overdraget, af forskjellige Grunde ikke havde kunnet udføres. Hvad dette særegne Hverv var, sagde han ikke igaar, men jeg kjender det jo godt, da han tidligere har fortalt mig, at han havde udbedt sig af Prinds Friedrich Carl, at hvis der skulde forsøges en Landgang paa Als, det da maatte blive hans Brigade, som fik det farefulde Hverv at være den første, der blev sat over. Det er sikkert dette Forsøg, som anstilledes Natten mellem Løverdag og Søndag, men som maa være mislykket eller opgivet. I Forbindelse dermed har det vistnok staaet, at Beboerne førtes bort fra Sattrupskov, Sandbjerg og Fuglsang, da der rimeligvis ogsaa derfra skulde forsøges Overgang, medens Hovedovergangen skulde udgaa fra Ballegaard. At Forsøget er helt opgivet, se vi deraf, 1) at Goebens Brigade nu overtager Forposttjenesten, 2) at Divisionsgeneralen sendte Afbud igaar Aftes, og endelig 3) at der igaar Eftermiddag gaves hine Beboeres Koner og Børn Tilladelse til at vende tilbage til deres Huse; Mændene følge nok efter i Dag. Jeg tilstaar, at der er lettet en tung Sten fra mit Hjerte ved at vide hint Forsøg opgivet; thi vel vidste jeg, at det var farefuldt, og at „Esbern Snare" laa bag ved Arnkilsøre for at passe paa, men naar jeg tænker paa Femern og de 3 Dampkanonbaade, som laa der, da stoler jeg ikke paa vore Folks Aarvaagenhed. Og da der ligger saare faa Tropper i Nørreherred — efter Bauditz's Sigende kun 3 Kompagnier — kunde en Overgang let være lykkedes, inden disse bleve samlede. For at Overgangen bedre kunde lykkes, skulde der demonstreres foran Skandserne, for at hen-

lede den danske Overkommandos Opmærksomhed særlig paa dette Punkt, medens Sønderborg tillige skulde skydes i Brand. Om det sidstnævnte er sket, vide vi ikke; i Løverdags skete det ikke; derimod maaske igaar; idetmindste brændte det hele Dagen og Aftenen, og det var en stor og bred Ild. Sida mener dog nei, og hun har jo Leilighed til at tale med Folk; det antages, at det er Cikoriefabrikken, som ligger tæt ved det gamle Færgehus og hvor der var et stort Oplag af Brænde og Stenkul. Det vil nu vise sig. Foreløbig trøster jeg mig med, at om end Sønderborg er brændt, ere Skandserne dog ikke dermed erobrede. Nu vil man herfra stræbe at bringe Skytset til Taushed og da forsøge Stormen, som menes at kunne ske med Lethed, naar først vore Kanoner ere demonterede, og der ikke kan skydes med Kardætsker.

Igaar slap vort tørre Brænde op. Sida meldte det til Generalen og tilføiede, at der dog endnu var tørt Brænde i Præstegaarden, nemlig det som blev taget fra Sattrup Sogn, 2 Dage, førend vi fik Indkvartering, og da atter kjørt hertil; det var vel nærmest til Feltvagternes Brug, men nu trængte de ikke dertil, da de havde Ragebøl Skov, hvor der var Brænde nok. Det gik ganske, som min Hustru havde ventet efter det Kjendskab, vi nu havde til General Schmids Karakter. Han erklærede strax, at der herefter ikke maatte føres Brænde bort fra Præstegaarden, men det skulde Alt forbeholdes den her indkvarterede General. Min Karl, som havde gjenkjendt vort stortslaaede Brænde, blev da strax beordret til at flytte alt Brændet ind i vort Brændehus. Denne Afgjørelse, som Sida saa snildt havde fremkaldt, gav i Formiddags Anledning til en komisk Scene. Der kom nemlig en „Zahlmeister“ (Intendant), som skulde udlevere det Brænde, der skulde besørges til Feltvagten, og han blev ikke lidt forbauset, da Brændet var forsvundet fra det Rum, hvor det hidtil havde været henkastet, og da han saa min Hustru, spurgte han hende om Sammenhængen hermed. Hun meddelte ham da, at Generalen havde forbeholdt sig Brændet og givet Ordre til, at det ikke maatte føres bort fra Gaarden. Det hjalp ikke, at Zahlmeisteren forlangte af hende, at hun skulde anvise ham, hvor Brændet var, da han skulde og vilde have

det; hun henviste ham til Generalen, hvem han kunde træffe i hans Værelse; thi uden hans Tilladelse blev intet Brænde udleveret. Men Generalen var ikke til at bevæge til at give den ulykkelige Zahlmeister et eneste Favnestykke. Først da Intendanten gjorde Generalen opmærksom paa, at Tiden var saa fremrykket, at han ikke vilde kunne skaffe Brænde andetstedsfra i rette Tid, gik Generalen ind paa at laane ham 3 Favnestykker, dog kun imod, at Intendanten høitidelig forpligtede sig til inden Aften at tilbagelevere det samme Kvantum!

D. 6te April.

Goeben er endnu ikke kommen, og jeg begynder at frygte for, at han slet ikke kommer, thi General Schmid talte igaar om, at det var muligt, at han blev afløst af en Anden, og i Kjøkkenet, siger Sida, taler man om, at her kommer en Artilleri-Kommando. Jeg vil meget nødig have Artilleri i Indkvartering; thi de menige Artillerister ere de raaeste, og de tage uden videre Alt, saa det vil være daarlige Udsigter for min Havre; desuden ville vel alle Rum i Præstegaarden blive fyldte med Heste, medens jeg dog nu kun har 18, og da vil min utærskede Hvede og Rug snart komme under Hestenes Fødder. Endelig véd jeg ikke, hvorledes det vil gaa mig selv. Kommer Goeben her, da er jeg vis paa, at han vil gjøre mig mit Fangenskab saa let som muligt; men kommer en Anden her, gider han maaske ikke passe paa mig, og da kan det gaa mig, som Mørk-Hansen, der er ført bort, fordi hans Indkvartering erklærede, at den ikke havde Leilighed til at passe paa ham. Ogsaa for mit Vedkommende beror det alene paa min Indkvartering, om den vil beholde mig eller sende mig til Flensborg. — Igaar kom her endnu 2 Batterier til Sattrup, men hvor eller hvorledes de ere blevne indkvarterede, skal jeg ikke kunne sige. Min General protesterede paa det Bestemteste imod at give dem Plads i Sattrup By, som allerede har 1 Brigade Infanteri, 1 Eskadron og 2 Batterier. Der blev i Sidas og min Nærværelse ført en levende Strid mellem Generalen og Divisionens Stabschef, Friherre von Dörnberg. Denne sagde iblandt Andet, at han var kommen personlig, for mundtlig at kunne ordne det bedst mulig i Samraad med Generalen og saaledes

lette denne den ganske vist vanskelige Opgave, og at han havde kunnet indskrænke sig til at sende ham en skriftlig Ordre fra Divisionen. Generalen forblev dog urokkelig ved sin Vægring, idet han erklærede, at han ikke kunde og ikke vilde efterkomme nogen Ordre mundtlig eller skriftlig til at indskrænke Brigadens nuværende Kvarterer.

Jeg er nu desto mere tilbøielig til at troe, at Schmid bliver forlagt herfra og afløst af Artilleri-Overkommandoen, som da efter Behag kan fylde alle Huse og Rum med Artilleriheste.

D. 10. April.

Allerede Dagen efter, at jeg skrev Ovenstaaende, kom Generalen og underrettede mig om, at min Arrest var hævet, og at jeg kun ikke maatte forlade „meinen Wohnort“. Det staar naturligvis i Forbindelse med Opgivelsen af Planen at gaa over til Als. Dagen før min Frigjørelse fik jeg Lov til at begrave 2 Døde og til at berette en gammel Kone. Men det er mig næsten uhyggeligere at komme paa Kirkegaarden end at være Arrestant; thi paa Kirkegaarden har jeg Synet af min fordrukne Degn, der er rent skandaløs i denne Tid. Desværre have vi nu Skarlagensfeber her i Sognet, og igaar begravede jeg en Broder til den Pige, jeg begravede i Onsdags, og nu ligger Faderen syg. Overhovedet have vi overordentlig mange Syge, og Mange lide af Dyssenteri, som begynder at tage Overhaand blandt Tropperne og fra dem forplanter sig til den civile Befolkning.

Igaar blev General Schmid afløst, og til vor Glæde var det Goeben, som afløste ham. Forøvrigt kunne vi ikke sige Andet, end at vi havde al Grund til at være tilfredse med Schmid og hans Adjutant; ogsaa hans Skrivere vare nette Folk, som altid vare rede til at afhjælpe Uordener, naar vi paatalte disse. Goeben er en prægtig Mand, men hans Skrivere og hans Tjener ere ikke behagelige, og Sida har allerede et Par Gange siden igaar maattet sige dem Besked. Ved Afreisen var Schmid ganske rørt og kunde ikke noksom takke Sida for det gode Kvarter og den gode Behandling; men skjøndt vi saaledes ikke kunne klage over, at Brigaden Schmid ikke har vist os Høflighed og Opmærksomhed nok, vare vi dog glade over, at vi paany fik General Goeben i

Kvartér, thi vi kunne ikke være blinde for den Kontrast, der er mellem disse Generaler, hvem vi nu have lært at kjende i længere Tid. Medens Goeben i sin Optræden og hele sit Forhold viser sig som den fint dannede Mand, gjør Schmid Indtrykket af en avanceret Underofficer og har Udseende af en Stokmilitær. Goeben, som fra sin Adjutanttid og sin Deltagelse i Krigene i Spanien og Marokko har en Masse Dekorationer, bærer kun et Kors om Halsen (den røde Ørns 2. Klasse), medens intet Baand antyder, at han har et Dusin Ordener. Schmid derimod har, foruden den røde Ørns Ordens Ridderkors, over hele Brystet en Række forskjellige Ordensbaand, som vel repræsentere en Række Medailler eller simple Kors, han har faaet som Officer i den slesvigholstenske Armé. Thi medens Goeben afskyer de slesvigholstenske Oprørere, er Schmid ivrig Slesvigholstener, og han har kommanderet en Bataillon i Oprørernes Hær. I Slaget ved Fredericia maatte han overgive sig til Kaptain Schjønning, som stormede den Skandse, Schmids Bataillon havde besat. Det er muligt, at han den Gang var meget modig og tapper; nu er han det ikke, men — som han selv har sagt mig — der er stor Forskjel paa at gaa i Krig, naar man er ugift, og naar man har Kone og Børn hjemme; nu har han kun én Tanke og ét Ønske, at komme levende hjem til disse, og han har forsikkret mig, at ligesaa snart denne Krig er endt, tager han sin Afsked. Naar han om Eftermiddagen rider ud for at inspicere Forposterne, pleier han — efter eget Sigende — at stige af Hesten, inden han kommer indenfor Skudvidde af Skandsernes Kanoner, idet han indbilder sig, at man strax fra Skandserne vil skyde paa en bereden Officer. Han har selv fortalt mig det, ligesom ogsaa, hvad der en Dag hændtes ham og hans Adjutant. Da de nemlig gik paa Landeveien lidt forbi Ragebøl Kro, hvor de endnu troede sig udenfor Kanonernes Skudvidde, kom der en „forfærdelig" stor Bombe susende forbi dem i kun en Snes Skridts Afstand, og strax kastede de sig paa Hovedet ned i Veigrøften! Hvilken Modsætning til Goeben, der tidlig og sildig er ved Forposterne, altid i yderste Linie og altid til Hest! Schmids Mangel paa Mod er da ogsaa ofte Gjenstand for Officerernes Omtale, og det er ikke saa underligt — om end ikke stemmende med

streng Disciplin — at en af Brigadens Officerer har forfattet et Smædedigt, kaldet „Die eiserne Brigade“, hvorved betegnes Brigaden Schmid, som derved stemples som en Afdeling, der ikke bruges under almindelige Forhold, men kun haves i Behold for overordentlige Omstændigheder (i Lighed med „eisernes Proviant“). En af Officererne forelæste Digtet for mig, og jeg beklager kun, at jeg ikke bad om en Afskrift deraf; men jeg lagde Mærke til, at som der blev spottet over General Schmid, blev Goeben lovprist som Armeens tappreste Officer.

Til at belyse General Schmids Ængstelighed tjener det Faktum, at da han kom her til Præstegaarden, beordrede han strax en Skildvagt til hele Natten at gaa frem og tilbage foran hans to Fag Vinduer. Denne Skildvagt kaldes Brandvagt, men da han ifølge Præstegaardens Bygningsform fra sin Post kun kan overse en ubetydelig Del af denne, og han ikke skal patrouillere omkring i Gaarden, passer hin Benævnelse kun daarlig. Jeg er tilbøielig til at tro, at da Generalen har Lampe brændende hele Natten i sit Værelse og Rullegardinerne optrukne, skal Skildvagten særlig holde Øie med, at Ingen sniger sig ind i Generalens Værelse og myrder ham. Schmid er nemlig yderst mistænksom og indbilder sig at være omgiven af lutter „Forrædere“, hvilket Navn han behager at tillægge hele den herværende Befolkning; men hvis han tiltror mine brave Sattrupper, at de kunde opføre en ny Udgave af den sicilianske Vesper, gjør han dem virkelig altfor stor Ære. Endnu vil jeg tilføie, at General Goeben engang tilfældig kom til at sige mig, at han aldrig har havt sin Fod i General Schmids Hus, skjøndt de begge som Brigadekommandører i samme Division garnisonere i samme By i Westphalen. Jeg forstaar saa godt, at Goeben ikke kan have Omgang med Schmid; dertil ere de for store Kontraster.

Efter at Goeben igaar var kommen i Kvartér hos os, kom han ind til mig og var længe hos mig, for at fortælle mig om den paatænkte Overgang til Als. Jeg havde altsaa gjættet rigtig, men jeg havde ikke tænkt mig Planen af saa stort Omfang. Det var Bestemmelsen, at 26 Batailloner skulde sættes over fra Ballegaard, og for at dække Overgangen mod Skibene, vare 50 riflede Kanoner bragte i Batteri ved

Ballegaard. Baade det østerrigske og det preussiske Pontontræn var samlet dér, og Goeben skulde føre Avantgarden; naar Armeen var kommen over til Als, ansaas Sagen for afgjort, da den danske Hær — hvoraf en stor Del bandtes til Skandserne, paa hvilke der skulde gjøres et forstilt Angreb, — umulig kunde staa sig mod Preussernes store Overmagt, og med Als var da tillige Dybbølstillingen og hele den danske Hær tagen med ét Slag. Imidlertid — saaledes skulde det ikke være, og om Natten, da Overgangen skulde iværksættes, blev det et rædsomt Veir med Storm, Regn og Sne, som gjorde det rent umuligt at sætte over, hvorfor Pontonnerne end ikke bleve tagne af Vognene. Man ventede endnu 24 Timer, men det samme Veir vedblev, saa Forsøget tilsidst opgaves, da man nu tilmed maatte vente de Danske underrettede derom og forberedte paa at tage imod dem. Saavel Pionererne som de til Hjælp kaldte Sømænd erklærede det umuligt i saadant Veir, og selv med gunstigt Veir vilde der være $^9/_{10}$ Sandsynlighed for, at Forsøget mislykkedes, og kun $^1/_{10}$ for, at det vilde lykkes — takket være Rolf Krake. Thi det blev fremhævet, at om end de riflede Kanoner kunde skyde de andre Skibe, som Absalon og Esbern Snare i Sænk, og det første Tog, bestaaende af 2 Batailloner og 2 Kanoner kunde komme over, saa vilde der ikke medgaa mer end $^3/_4$ à 1 Time, før Rolf Krake kom og vilde seile dem alle i Sænk, naar de kom anden Gang; og de havde nu Erfaring for, at deres Kanoner Intet kunde udrette mod dette Skib. De vare derfor alle imod dette Forsøg, som var udtænkt af Generalstaben, og som maaske var lykkedes, dersom det efter Goebens Raad var foretaget for 3—4 Uger siden; thi da vare Vore mindre forberedte. I Flensborg vare Alle saa visse paa, at det vilde lykkes, at man var ganske sikker paa Als's Erobring forrige Søndag, og derfor forklarede man Wrangels Tilbagekomst til Flensborg af den Omstændighed, at der ikke skulde være blevet et eneste Hus tilbage paa Als, men Alt være brændt! Wrangel var nemlig kommen til Graasten, for at være nær ved den store Begivenhed.

Da nu Overgangen til Als er opgivet, tages der alvorlig fat ved Skandserne, og Officererne udtale den Mening, at det ikke vil vare mere end 8 à 14 Dage, inden Skandserne ere

tagne. Igaar kom der 20 Kanoner til fra Preussen, og naar alle Batterierne ere færdige, ville Preusserne beskyde Skandserne koncentrisk i 3 Gange 24 Timer og mene derved at demolere dem og tillige at gjøre det umuligt for Mandskabet at holde sig bag Skandserne, og da formenes en Storm at være let.

Imidlertid søge Vore i disse Dage at genere Preusserne. Disse have oftere talt til mig om det Forunderlige i, at de Danske ikke skød Ragebøl i Brand og derved berøvede Preusserne Ly og Læ. Igaar Aftes have de dog begyndt derpaa; om Formiddagen brændte et Hus, om Aftenen 2 Gaarde; i Nat er der atter brændt en Gaard, og Kanonaden er meget levende idag. Et Batteri paa Als generer Preusserne; Goeben sagde mig, at de havde taget 4 Kanoner bort, som vare satte i Batteri foran Ragebøl, fordi det nye danske Batteri med riflede Kanoner enfilerede dem. Men Enden maa dog blive, at Skandserne blive tagne; thi her er jo nu en uhyre Magt samlet. Bladene, vi fik iforgaars, taxere Styrken til 60000 Mand.

Igaar Aftes saa vi i „Hamburger Nachrichten", at ved et Engagement med Forposterne d. 5te om Aftenen er foruden Andre Lieutenant Ravn[1]) falden. Jeg kjendte ham godt fra den Tid, han stod ved 7de Bataillon; han kaldtes „Arbeidsbien", fordi han altid var saa rolig og flittig, og besørgede Alt, saa hans Kompagnichef, Kapitain Høst, havde magelige Dage. Det gjør mig ondt, at vi have mistet den flinke Officer.

Igaar Aftes modtog vi ogsaa de første Numre af „Berlingske", hvorpaa jeg subskriberer siden 1. April. Mærkeligt nok, at den første Dødsanmeldelse, Sida ser, er vor Ven Kuhlau's. Saa er nu baade Moder og begge Døttre — Enker!

D. 12te April.

Formodningen om, at det ikke varer mange Dage, inden Dybbøl Skandser ere tagne, vinder mer og mer i Sandsynlighed. Igaar og i Nat ere flere Batterier byggede ved Lillemølle, og det Forunderlige er, at skjøndt der tidlig igaar

---

[1]) Premierlieutenant af 5te Regiment Fr. Vald. Ravn.

Eftermiddag kom Vogne kjørende derhen med Skandsekurve, Faskiner etc., har man dog ikke paa Als forsøgt at forstyrre Arbeidet — hvad Goeben ikke kan begribe. Nu ere Batterierne færdige, og i Nat blive de armerede, og derfra kan Broen ses og beskydes, ligesom ogsaa den Plads kan beskydes, hvor vore Reserver af Artilleri og Infanteri hver Dag opholde sig. Imorgen vil Hovedbeskydningen begynde og sandsynligvis vare 3 Dage, hvorefter Stormen skal foretages; maaske forbindes dermed et Forsøg paa at gaa over Alssund ved Sandbjerg, hvortil der ogsaa træffes Anstalter. Goeben mener i Dag, at vi ville forlade Skandserne, ja at vi bør ubetinget gjøre det. Han siger, at det baade i militær og i politisk Henseende vilde være Daarskab længere at holde Skandserne, thi at ville med vor hele Styrke forsvare disse til det Yderste, vil medføre Armeens Ødelæggelse og sandsynligvis Erobringen af Als. Maaske vil, trods Preussernes uhyre overlegne Styrke, den første Storm blive afslaaet, men næppe den næste, og hele den preussiske Hær vil da trænge ustandselig frem, medens den danske Armé ikke har anden Tilbagetogslinie end Veien til Broen. Hvorledes naa Broen uden at blive ødelagt, og hvorledes komme over Broen, som maaske skydes i Stykker og i hvert Tilfælde bestryges af Preussernes Batterier? Goeben mener, at vi i heldigste Tilfælde ville tabe ca. 5000 Mand, og et saadant Tab er for stort til, at vi skulde udsætte os derfor, tilmed nu da Konferencen skal aabnes i London. Danmark har andre Chancer for sig, naar det har Als, som sættes paa Spil ved Armeens Ødelæggelse, og kan paaberaabe sig den Kjendsgjerning, at det dog intet Nederlag har lidt endnu, og at Preusserne endnu ikke have vundet en eneste Seir; thi det kan aldrig blive en Seir at besætte nogle forladte Grusdynger. Dersom det blev Enden paa Preussernes Krigsbedrifter i Slesvig, da vilde Enhver pege Fingre af dem ved Tilbagekomsten til Tyskland — siger Goeben. Han antager ogsaa, at den danske Overgeneral er betænkt paa Tilbagetog; dertil sigter efter hans Mening den næsten fuldstændige Ophøren af Skydning fra dansk Side (jeg tror, at Kanonerne gjemmes for at være i Behold og kunne bruges ved Stormen), de mange Batterier, som anlægges paa Als, samt de Retræteveie, som ligeledes anlægges.

Han siger ogsaa, at Forsvaret har været saa fortrinligt, at de Danske kunne med Ære forlade en Stilling, der ikke længere kan holdes. Vi faa nu se. Vist er det, at i Morgen begynder Beskydningen, hvorved ogsaa den nordlige Del af Sønderborg vil blive ødelagt. Det er mig ubegribeligt, at vi ikke gjøre Forsøg paa at ødelægge slige Batterier, som opkastes lige i Næsen paa Batterierne paa Als; vi vilde dog derved forhale Sagen og maaské ogsaa gjøre Fjenden betydelig Skade. Den store Forskjel mellem Generalerne Schmid og Goeben aabenbarede sig ogsaa deri, at medens hin var mistænksom og meget forsigtig med ikke at nævne nogen af deres Operationer, er Goeben aabenhjertig, og ligesaa snart han kommer hjem, fortæller han mig Alt, hvad han har set, og hvad han har foretaget sig. Han véd, med hvilken levende Interesse jeg hører derpaa. Man har forsøgt at lade Vandet løbe ud fra Sandbjerg Sø, for at faae et Placement for en Masse Infanteri, der da vilde være skjult og dækket bag den Dæmning, hvorpaa Veien gaaer mellem Møllen og Palæet. Men de har kun faaet 3 Fod Vand af den, og deres Bestræbelser ville være frugtesløse, fordi det er Mosebund. Et Resultat have vi dog havt deraf: en Gjedde paa 7 Pd., som havde forvildet sig paa lav Bund, blev fanget og bragt til Generalen; vi spiste den til Middag i Dag, og den var udmærket.

Igaar Morges kom her 3 Overløbere — Slesvigere, og imorges indbragtes 1 Fange af 3die Regiment, som toges i Nat i Skyttegravene. Forøvrigt fraterniseredes igaar paa den herværende høire Fløi, ikke blot mellem de Menige, men ogsaa mellem Officererne. Begyndelsen skete fra dansk Side, idet de kom frem med Øl og Vin, som lige var kommet fra Sønderborg. Soldaten løftede Geværet høit i Veiret og stak det i Jorden; Officererne stak Kaarden i Jorden og gik derpaa frem og opfordrede Preusserne til at drikke med dem. Posterne staa dér 50 Skridt fra hinanden, og da Preussernes Poster skulde 30 Alen frem i Dag eller igaar, raabte de til de Danske, at de skulde gaa lidt tilbage, og efterat der først var svaret med Hovedrysten, men Preusserne havde forklaret, at de skulde og maatte frem, trak Vore sig 30 Alen tilbage!

D. 14de, Aften.

Da jeg skrev iforgaars, havde jeg ingen Anelse om, at

Goeben skulde forlade os samme Dag; han selv blev ligesaa overrasket derved som vi, og antog, at der skulde gjøres et eller andet Coup, men vidste iøvrigt Intet derom.

Schmid afløste ham da igjen, og Alt tyder paa, at det afgjørende Øieblik nærmer sig. Hvor Goeben skal bruges til Overgang eller rettere, hvor denne skal finde Sted, — om fra Ballegaard, fra Sandbjerg eller Snogbæk — vide vi ikke, men jeg trøster mig med, at der er Skibe at se i Farvandet, og jeg haaber, at det er Pantserkorvetten „Dannebrog", der nu ligger i Stekvig ved Nørreherred; den vil vel nok kunne taale nogle Skud. Imidlertid vide vi, at der gjøres Forberedelser til Stormen ifølge de Efterretninger, vi have fra Kjøkkenet, hvor Skriverne plumpe ud med Alt, hvad der kan interessere Pigerne. Hver Brigade skal afgive 1 Bataillon til Stormkolonne i 1ste Linie, tilsammen 9 Bataillener. 12 Bataillener skulle danne 2den Linie. Da der er samlet 63 Bataillener, vil der være 42 Bataillener, hvoraf der vil kunne afgives flere Brigader til eventuel Overgang til Als, medens Resten er Reserve for Storm-Bataillonerne. Til Forberedelse til Stormen tjener den uafbrudte Skyden, som finder Sted siden igaar Morges, idet nu Preussernes Batterier omkredse hele vor Linie fra Sandbjerg til Vemmingbund, og der arbeides nu løs paa at demontere alt vort Skyts. Fra vore Skandser er der ikke faldet et Skud hele Dagen, uagtet det har været den voldsomste Kanonade fra tidligste Morgen, og er det endnu i dette Øieblik (Kl. 10 Aften), hvor Vinduerne uafbrudt ryste. — Desværre har Dagen været sørgeligere for min Hustru og mig end saa mange andre tidligere, fordi Rønhave er skudt i Brand. Det gjør os saa ubeskrivelig ondt for vore kjære Venner, Rosens, de rare og elskværdige Mennesker, der nu anden Gang i saa kort Tid maa friste den tunge Skjæbne at se Gaarden gaa op i Luer. Kone og Børn vide vi i Sikkerhed i Ulkebøl, men hvorledes skal han holde disse Stød ud. Maaské er hans gode Besætning ogsaa brændt, og det vil vare længe, inden han faar igjen en saa udsøgt Samling Kreaturer, og just i Vinter havde han opfodret en saadan Masse Sæd paa Køerne! Det gjør os rigtignok usigelig ondt for Rosens! Igaar fortalte Adjutant Grach, at paa Rønhave arbeidede Folkene rask i Marken, og i Dag da Sida og

jeg vare fulgte med ham — for første Gang — op i vort Kirketaarn for at se ud over Egnen og Kamppladsen, glædede vi os ret ved at se Rønhaves mægtige Bygninger i god Behold. Men kort efter fortalte Adjutanten os, at 2 Minuter, efter at vi vare gaaede fra Taarnet, havde han set en Granat slaa ind i Taget, og 10 Minuter efter stod hele Gaarden i lys Lue. Hele Eftermiddagen brændte det paa Als i Egnen ved Baadsagergaard; ligeledes gik Skovfogedboligen i Arnkiel samt 2 Steder i Kjær op i Luer. Have vore Batterier tiet, saa har dog vort Feltskyts været i Ilden, og vi have været meget heldige i Dag, forsaavidt vi i Formiddag have demonteret 1 og i Eftermiddag 2 riflede 12 Pd.s Kanoner og vel ogsaa foraarsaget Preusserne anden Skade, hvorom der dog ties.

Min General har været i Batterierne i Eftermiddag, og han har set et preussisk Batteri gjøre Prøveskud paa Skibsbroen, som — paa 4500 Alen — alle traf; ligeledes anstilledes Prøve paa at naa Fabrikerne i den yderste Ende af Sønderborg, hvilket lykkedes strax. Selve Broens Ødelæggelse og Byens fuldstændige Opbrænden skal vente, indtil Angrebet sker paa Skandserne.

I Nat har der været et Sammenstød paa Preussernes høire Fløi, hvorved 4 Officerer og 106 Menige af Vore ere faldne i deres Hænder. Der var dansk Feltartilleri i Ilden, og Major Jena af den preussiske Garde er bleven dødelig saaret af en Kardætskkugle, der er gaaet gjennem Ryggen paatværs. Det er den samme Officer, der som Forpostkommandør sendte mig den Meddelelse, som er omtalt paa et af de første Blade af disse mine Dagbogsoptegnelser.

I disse klare Maaneskinsnætter haaber jeg, at Vore itide ville se de preussiske Tropper, naar de storme frem mod Skandserne. Vorherre holde sin beskærmende Haand over vore Folk og vort Land!

Sida er gaaet til Ro, og jeg vil følge hendes Exempel, men om Søvnen vil indfinde sig, medens Huset ryster ved de mange svære Sknd, er et andet Spørgsmaal.

D. 17. April.

Vore Tanker ere i Dag paa Vissingsminde, og vi ønskede saa inderlig at vide, under hvilke Forhold Broder Frits i Dag oplever sin 55de Fødselsdag. Indkvartering har han vel ikke,

da jeg formoder, at Østerrigerne ere mere koncentrerede henimod Fredericia, men der kommer sagtens Patrouiller nok, og Rekvisitioner høre vel til Dagens Orden. Hvorledes det gaar med hans Heste, om de ere alle i Krigskjørsel, er jo et Spørgsmaal, som nødvendig maa paatrænge sig os i disse Dage, da man begynder om mulig at tage fat i Marken. Mine Heste have været i Militærtjeneste i 7 Uger, men jeg laante(!) dem forleden af Generalen for at harve Havre ned.

Skydningen fortsættes uafbrudt, navnlig i de sidste 3 Dage er den meget heftig. I Nat er der paa høire Fløi taget 63 af Vore til Fange, men Preusserne have dog ogsaa havt endel Døde og Saarede ved Beskydningen fra Als, der i Nat har været stærkest Kl. 2. Huset ryster, men jeg har i disse Nætter sovet saa trygt, som om der ikke var Tale om Skydning. Naar man i 4 Uger hver Nat hører Kanonernes Torden, overhører man den tilsidst. Iøvrigt troer jeg, at Stormen skal gaa løs imorgen, men Vished har jeg ikke. General Schmid er ikke meddelsom som General Goeben. Hin kan jeg takke for den Ubehagelighed at maatte huse en fuldblods Slesvigholstener i 2 Dage, en Cigarfabrikant i Slesvig, der i forrige Krig var Lieutenant i den slesvigholstenske Armé og Adjutant hos General Schmid, som dengang kommanderede en holstensk Bataillon. Generalen kom til Sida og talte om, at han havde faaet „einen werthen Besuch“ og appellerede til vor Gjæstfrihed, uagtet han vidste, at det var „ein Feind“. Sida svarede, at for Generalens Skyld skulde vi beholde ham, og han har været her fra iforgaars Eftermiddag til i Dag Formiddag. Da han reiste, og sagde Farvel til Sida, sagde han, at han haabede, at naar vi kom til Slesvig, han da maatte faa Leilighed til at gjøre Gjengjæld, hvortil Sida svarede, at hun ikke havde været i Slesvig og haabede, aldrig at komme dér. Generalen kjørte bort med Hr. Marxen, men kort efter, da vi sad ved Kaffen, fik vi Besøg af en sachsisk Riddergodsbesidder v. Witzleben, der er kommen for at besøge sin Broder, der som Regimentskommandør (13de Reg.) ligger her i Sattrup. (Jeg har før omtalt Oberst Witzleben som en uopdragen og uforskammet Herre; nu kan jeg tilføie, at flere preussiske Officerer have skildret ham som den feigeste Officer i den preussiske Hær. Fordi han er saa høi og bred-

skuldret, bilder han sig idelig ind, at han ikke kan undgaa at blive ramt af Kuglerne, og derfor holder han sig helst udenfor Skudvidde.)

Oberst Witzlebens Broder lod derimod til at være en net og dannet Mand. Han bragte Sida Brev fra Fru Bauditz, der takkede hende for den Pleie, hun havde ydet hendes Mand, og sagde, at det i de sidste Dage begyndte at gaa frem til det Bedre, skjøndt Kræfter og Appetit endnu mangle; Brevet var skrevet d. 6te d. M. — En Overløber, der kom i Middags, er for Øieblikket i „Bureauet"; jeg tænker, han bliver ordentlig udspurgt, da han er Tysker, altsaa har baade Villie til at forraade Alt og Evne til at gjøre sig forstaaelig.

Det er længe siden, vi fik Breve og danske Aviser. Jeg holder vel „Berlingske", men har kun faaet Aviserne indtil den 5te, thi i den sidste Tid gaar vor Vogn ikke mere til Aabenraa efter Proviant, hvilket forsaavidt er meget kjedsommeligt, om det end kan være godt for mine Heste. Overkommandoens Indberetninger staa oversatte i „Hamburger Nachrichten", men jeg længes efter detaillerede Beretninger fra Korrespondenter ved Armeen. Efter tyske Blade vilde den engelske Gesandt i Kjøbenhavn d. 13de reise til Armeen paa Als; han har altsaa havt Leilighed til at høre Bombardementet just i disse Dage, da det har været heftigst. Gud véd, hvad den Dag imorgen vil bringe! Jeg frygter det Værste.

Vi have ikke set Goeben, siden han forlod os d. 12te. hvilket tyder paa, at han har meget travlt i disse Dage; jeg frygter altid for at høre, at han er kommen over til Als.

D. 17de, Aften.

Sandsynligheden for, at Kampen begynder i Nat eller i Morgen, er bleven forøget ved, hvad jeg har oplevet i de sidste Timer. Kl. $7^1/_2$ begyndte de forenede preussiske og østerrigske Pontontræn at passere forbi ad Veien til Sandbjerg eller Sattrupskro, hvilket tyder paa en paatænkt Overgang til Als. Og ligesom vi havde sat os til Aftensbordet, kom der en Ordonnans med Forespørgsel fra en Oberst, om han maatte inddrage den Skildvagt, der har Post udenfor Generalens Vinduer for at passe paa ham. Tilladelsen gaves, og jeg tænker, at det skete for i Morgen at have hver eneste

Mand rede til Kampen om Skandserne. Medens jeg smilede over Preussernes Omhu for ikke at savne det Vagtmandskab, om de end vare mer end 3 Gange saamange som vore Folk, blev jeg uendelig bedrøvet, ja harmfuld ved det Budskab, som indtraf, endnu medens vi sad ved Aftensbordet. Der kom nemlig Melding om et dumdristigt Coup, som 2 Officerer med 16 Underofficerer og Menige have gjort i Eftermiddag, idet de seilede over Alssund, gik i Land og fornaglede Kanonerne i vort Batteri paa Arnkielsøre. Hvorledes er det muligt? At det er sket, kan ikke betvivles, thi Preusserne have medtaget Vidskeren til Kanonerne, som synligt Tegn paa den Bedrift, de have udført. Den Soldat, der stod Vagt ved Batteriet, skød ikke, men løb for at kalde paa Feltvagten; dog inden den kom tilstede, vare Preusserne allerede i Baaden. Havde hin Skildvagt skudt strax, vilde han ved Skuddet have allarmeret og hidkaldt Feltvagten itide. Men den ulykkelige Skildvagt har vel havt Ordre til ikke at skyde, ligesom i Mezas Tid i 1849, og ligesom d. 17de Marts, da Rønhave Batteriet forholdt sig taus, uagtet der stod tætte Skarer ligeoverfor, af hvilke hver Kugle maatte bortrive Rækker. Det er forfærdeligt nedslaaende og irriterende at høre Fjendens Forbauselse over, at Sligt kunde lade sig udføre, og dobbelt tungt, naar man selv føler, hvor berettiget hans Hoveren er. Begge Officererne[1]) have allerede modtaget telegrafisk Meddelelse fra Prinds Friedrich Carl om, at de ere udnævnte til Riddere og Korsene afsendte. Det er hurtig Expedition! — Dersom der ikke var paatænkt en Overgang til Als, vilde hin Handling kun have været et Vovestykke uden Betydning, men da vi vide, at der mulig skal forsøges en Overgang, har det sin store Betydning, at det Batteri, der skulde vanskeliggjøre den, ikke har brugelige Kanoner. Det er ikke til at udholde at tænke derpaa!

D. 18de, Morgen.

Min Formodning igaar var rigtig; i Dag skal Stormen finde Sted. Vi have havt en urolig Nat, da vi bestandig hørte Vogne og Artilleri passere, og fra Kl. 4 imorges den vold-

[1]) De to Officerer, Hauptmann Hoffmüller og Lieutenant Hesse hørte til Goebens Brigade. Red. Anm.

skudsikret, bilder han sig idelig ind, at han ikke kan undgaa at blive ramt af Kuglerne, og derfor holder han sig helst udenfor Skudvidde.)

Oberst Witzlebens Broder lod derimod til at være en net og dannet Mand. Han bragte Sida Brev fra Fru Bauditz, der takkede hende for den Pleie, hun havde ydet hendes Mand, og sagde, at det i de sidste Dage begyndte at gaa frem til det Bedre, skjøndt Kræfter og Appetit endnu manglede; Brevet var skrevet d. 6te d. M. — En Overløber, der kom i Middags, er for Øieblikket i „Barakkerne“; jeg tænker, han bliver ordentlig udspurgt, da han er Tysker, altsaa har baade Villie til at forraade Alt og Evne til at gjøre sig forstaaelig.

Det er længe siden, vi fik Breve og danske Aviser. Jeg holder vel „Berlingske“, men har kun faaet Aviserne indtil den 5te, thi i den sidste Tid gaar vor Vogn ikke mere til Aabenraa efter Proviant, hvilket formodentlig er meget kjedsommeligt, om det end kan være godt for vore Heste. Overkommandoens Bekjendtgjørelser staa oversatte i „Hamburger Nachrichten“, men jeg længes efter disse ærlige Beretninger fra Korrespondenter ved Armeen. Efter tyske Blade skulde den engelske Gesandt i Kjøbenhavn d. 13de reise til Armeen paa Als; han har altsaa havt Leilighed til at høre Kanontordenen just i disse Dage, da det har været heftigst. Gud ved, hvad den Dag imorgen vil bringe! Jeg frygter det Værste.

Vi have ikke set [illegible] siden han forlod os d. 12te, hvilket tyder paa, at han har meget travlt i disse Dage; jeg frygter altid for at høre, at han er kommen over til Als.

D. 17de April.

[illegible] at Kampen begyndte i Nat eller i Morges, er meget forøget ved, hvad jeg har oplevet i de sidste Timer. Kl. 7½ begyndte de forenede preussiske og østerrigske Pontontræn at passere forbi ad Veien [illegible] Satrup-bjerg [illegible] Sottrup-Kro, hvilket tyder paa et paatænkt Over-[illegible] Og ligesom vi havde sat os til Aftensbordet, [illegible] Ordonnans med Forespørgsel fra en Officer [illegible] inddrage [illegible] der har Post [illegible] findes for at passe paa ham. T[illegible] [illegible]ker, at det skete for i Morgen at have [illegible]

Mand rede til Kampen om Skandserne. Medens jeg smilede over Preussernes Omhu for ikke at savne det Vagtmandskab, om de end vare mer end 3 Gange saamange som vore Folk, blev jeg aandelig bedrøvet, ja harmfuld ved det Budskab, som indtraf, endnu medens vi sad ved Aftensbordet. Der kom nemlig Melding om et dumdristigt Coup, som 2 Officerer med 16 Underofficerer og Menige have gjort i Eftermiddag, idet de seilede over Alssund, gik i Land og fornaglede Kanonerne i vort Batteri paa Arnkielsøre. Hvorledes er det muligt? At det er skeet, kan ikke betvivles, thi Preusserne have medtaget Viskeren til Kanonerne, som synligt Tegn paa den Bedrift, de have udført. Den Soldat, der stod Vagt ved Batteriet, skad ikke, men løb for at kalde paa Feltvagten; dog inden den kom tilstede, vare Preusserne allerede i Baaden. Havde hin Skildvagt skudt strax, vilde han ved Skuddet have allarmeret og hidkaldt Feltvagten i Tide. Men den ulykkelige Skildvagt har vel havt Ordre til ikke at skyde, ligesom i Mezas Tid i 1849, og ligesom d. 17de Marts, da Rannaes Batteriet forholdt sig taus, uagtet der stod tætte Skarer ligeoverfor, af hvilke hver Kugle maatte bortrive Rækker. Det er forfærdeligt nedslaaende og irriterende at høre Fjendens Forbauselse over, at Sligt kunde lade sig udføre, og dobbelt tungt, naar man selv føler, hvor berettiget hans Hoveren er. Begge Officererne[*] have allerede modtaget telegrafisk Meddelelse fra Prinds Friedrich Carl, om, at de ere udnævnte til Riddere og Korsene afsendte. Det er hurtig Expedition! — Dersom der ikke var paatænkt en Overgang til Als, vilde hin Handling kun have været et Vovestykke uden Betydning, men da vi vide, at der muligt skal forsøges en Overgang, har det sin store Betydning, at det Batteri, der skulde vanskeliggjøre den, ikke har brugelige Kanoner. Det er ikke til at udholde at tænke derpaa!

D. 18de. Morgen

Min Formodning gaar var rigtig; i Dag skal Stormen finde Sted. Vi have havt en urolig Nat, da vi bestandig hørte Vogne og Artilleri passere, og fra Kl. 4 imorges den stad-

[*] De to Officerer, Hauptmann H[illegible] og Lieutenant Hesse, høre til [illegible] Brigade. Red. Anm.

somste Kanonade. Vi have været meget bekymrede igaar og i Dag og fældet mangen en Taare, og da vi stod op imorges, frygtede vi for, at Preusserne allerede vare paa Als. Imidlertid har Overgangen ikke fundet Sted, og hidtil er det kun en Demonstration, som skal drage vor Opmærksomhed til Sandbjerg, medens Skandserne stormes, og kun i meget heldigt Tilfælde vil en Overgang blive forsøgt. Dette vide vi af Goeben, som kom her, ligesom jeg havde grebet Pennen og skrevet: d. 18de Morgen. Vi ville aldrig glemme den deltagende Maade, paa hvilken Goeben meddelte os det saa sørgelige Budskab, at Stormen skal gaa løs Kl. 10. Klokken er nu 9, og Goeben red nu bort, idet han yttrede den Formodning, at han kom tilbage endnu i Dag. Kl. 9 er Beskydningen af Sønderborg begyndt saavel sydfra — fra Broager — som nordfra — fra Ravnekobbel og Lillemølle — Batterier, for derved at vanskeliggjøre vore Reserver at komme gjennem Byen. Jeg kan ikke skildre den Følelse, som besjæler os ved Bevidstheden om, at om en Time ville saamange Tusinder vælte sig over vore stakkels Folk. Og hvad kan det trøste os, at Preusserne maaske ogsaa tabe flere Tusinder, naar vi miste Saamange og have saa Faa at tabe!

D. 19de.

Kl. 10 begyndte, som sagt, Stormen, og 20 Minuter over 10 vare Skandserne 1—6 tagne, hvorefter Angrebet vendte sig mod 7—10, hvoraf 10 ikke blev forsvaret; Armeen forfulgt til Brohovedet og dette taget Kl. 1, men atter rømmet af Preusserne paa Grund af den stærke Ild fra Als; ca. 3000 Fanger, nogle Hundrede Døde og Saarede, Rømning af Slesvigs Fastland[1]). Dette er Resultatet af Gaarsdagens Kamp, saaledes som Goeben berettede det igaar Eftermiddag. Men vort Tab er vist større; thi Goeben, som ikke deltog i Kampen, men holdt sig beredt til at gaae over til Als, indtil Overgangen blev opgiven, havde kun set Kamppladsen ved selve Skandserne og i deres Nærhed, saa han kunde jo ikke kjende det hele Omfang af vort Tab. Efter hans Sigende

[1]) Tabet den 18de April var paa dansk Side 113 Officerer, 220 Underofficerer, 4477 Underkorporaler og Menige. Preusserne havde et Tab af 71 Officerer og 1130 Underofficerer og Menige. (Den dansk-tyske Krig 1864, udg. af Generalstaben.) Red. Anm.

skal Preussernes Tab være betydelig større. Oberst Buddenbrock, som kommanderede Stormkolonnen paa høire Fløi, tabte 13 Officerer, men deraf var 2 Ingeniører, som Preusserne kalde Pionerer.

Vi sørge ikke saameget over Tabet af Dybbøl Stillingen — vi havde tværtimod ønsket, at den var bleven rømmet for 8 Dage siden, da Goeben sagde os, at den nu ikke kunde holdes, og derfor burde forlades, — thi med Dybbøl Stillingen er ikke Alt tabt. Jeg sagde i Formiddag til en Oberst (som mente, at Freden nu var nær, siden Dybbøl var taget og den danske Armé ødelagt), at nu begyndte Krigen først ret, idetmindste var vi i April 1848 efter Slaget ved Slesvig ikke i Besiddelse af Dybbøl Høider, og dog varede Krigen endnu i 3 Aar. Kunne vi ikke holde os i Marken mod den forenede preussiske og østerrigske Overmagt — og det havde vi aldrig indbildt os at kunne — da maatte vi indskrænke os til Søkrigen og til Ødelæggelse af Tysklands Søhandel, der maaske kan opveie Halvøens Besættelse. Ja, det er vor Trøst i Sorgen over Tabet af Dybbøl, at vor Sag dog ikke afhænger af Dybbølbjergs Besiddelse. Vort Tab er vel slemt, maaske 3—4000 Mand, men det er dog ikke hele Armeen, og jeg havde næsten frygtet for, at vi havde tabt mere ved Tilbagetoget til Als; men det maa ikke være lykkedes Preusserne at ødelægge Broen. Hvad der derimod bedrøver os dybt, er de mange Fanger og den Modløshed hos Soldaterne ligeoverfor Preusserne, at de strax kaste Geværerne; thi det tyder paa en forfærdelig Demoralisation. Sida fortalte mig just nu, at hun talte med en Soldat, som sagde, at Slesvigerne vare komne dem imøde med en ubeskrivelig Glæde. I Skandse 3 kom en Oberstlieutenant Oberst Buddenbrock imøde og overgav sig med 400 Mand. Paa noget Forsvar inde i Skandserne, efterat et Par Mand var trængt derind, blev der ikke tænkt. Buddenbrock blev 2 Gange rendt overende af flygtende danske Soldater [1]). Forøvrigt bleve flere danske

[1]) Disse Meddelelser til Pastor Krog Meyer have ikke været korrekte, netop Skandse III forsvarede sig efter yderste Evne, og Modstanden fortsattes i Skandsens Indre, efter preussiske Beretninger endog i Krudtmagasinet. (Den dansk-tyske Krig 1864 udg. af Generalstaben.)
Red. Anm.

Fanger og Letsaarede ramte af Kardæskkugler fra vore egne Batterier, og ved Brohovedet blev en dansk saaret Officer skudt, hvem Preusserne vare ifærd med at bære bort. Af danske Døde véd jeg hidtil kun General du Plat.

Der er Vaabenstilstand i Dag fra Kl. 12—6, rimeligvis for at begrave de Døde. Det er underligt, at hver Afdeling begraver Sine, istedetfor at lægge Alle i én stor fælles Grav; saaledes skulle de Døde af Buddenbrocks Regiment begraves her paa Kirkegaarden Kl. 6. I den Anledning plyndres min Have, og jeg maa være glad, hvis man indskrænker sig til at tage vore Hyazinther, der sprang ud igaar og allerede i Dag maa lade deres unge Liv; jeg frygter mere for mine stedsegrønne Buske. Dog det er jo Alt for Intet at regne i Sammenligning med det langt Større, vi have at sørge over.

General Schmid har forladt os Kl. 12 for at gaa tilbage til Ullerup. Jeg har endnu ikke omtalt min Indkvarterings Deltagelse i Gaarsdagens Kamp, men den havde ogsaa mindre Betydning, takket være Generalen. Dog vil jeg nedskrive, hvad Generalen selv fortalte mig efter sin lykkelige Hjemkomst. Det var hans Opgave med sin Brigade, hvoraf dog 1 Bataillon deltog i Stormen, at tage Skandse 10, og — jeg formoder det, skjøndt han ikke udtrykkelig nævnte det — rykke rask frem i Ryggen eller Flanken af vore kæmpende Tropper. Imidlertid faldt der et Par Skud fra Skandse 10, hvorved nogle faa Mand ramtes, og Generalen befalede da strax at standse Fremrykningen og lod Folkene lægge sig ned paa Jorden for at være mindre udsat for Kuglerne fra Skandsen. „Det kunde aldrig falde mig ind at rykke mod en Skandse, hvori der endnu var brugelige Kanoner". Han blev da rolig liggende, indtil han omtrent Kl. 11 fik en ny Ordre fra Prinds Friedrich Carl til absolut at besætte den omhandlede Skandse. Han begyndte da paany Fremrykningen, der nu kunde ske uden Fare; thi Skandsen var forladt af Vore. Dog havde han været saa heldig at faa fat i en Læge, hvis Dolk med tilhørende Snoregehæng han havde gjort til Bytte og nu viste mig med en vis Tilfredsstillelse. Efter denne Bedrift satte han sig paa Banken ved „Stengaarden", hvorfra der gaaer en Sti ned mod Sønderborg, og her modtog han senere Ordre til at sende nogle Batailloner

ned til Brohovedet til Understøttelse for Preusserne, som her lede store Tab; men han nægtede det foreløbig. Idet han fortalte mig det, sagde han: „Tror De, at jeg vil lade mine Folk skyde ned". Han blev dog omsider nødt til at afgive 2 Batailloner til Forstærkning for Preusserne ved Brohovedet.

D. 20de April.

Goeben kom igaar, men har igjen forladt os i Eftermiddag for at gaa tilbage til Graasten, og for Øieblikket have vi ingen Indkvartering. Vort Tab iforgaars er da langt større, end Goeben først havde troet. Vort store Tab skriver sig fra Terrænet nærmere ned ad mod Brohovedet, hvor den haardeste Kamp har fundet Sted. I Middags have Preusserne begravet 420 Danske, og der var Nogle, som først vare fundne i Dag — altsaa 48 Timer efter Kampen — maaske Saarede, som ere døde af Sult eller Mangel af Forbinding! Oberst Lassen er død, ligeledes Major Rosen, som var Souschef ved Overkommandoen; Oberstlieutenant Bernstorff er dødelig saaret. Hvor det gjør mig ondt for Rosens! En Broder saaret i Februar eller Marts, Rønhave brændt og nu Majoren død fra 6 smaa Børn! Og hvor det gjør mig ondt, at vi rømme Als! Det troer Goeben, idetmindste siger han, at han har set en Masse Dampskibe — hvert med 2 Skibe paa Slæb — afgaa fra Hørup Hav, og alle vare de fulde af Soldater, der stod tæt sammenpakkede. Vel forstaar jeg, at Als ikke kunde holdes efter den Demoralisation, der følger med Nederlaget og med Tabet af mange Officerer, og det var maaské nødvendigt at rømme Als, for at redde Resterne af Armeen, der vel trænge til at reorganiseres; men allerede igaar var Befalingen kommen til ikke at angribe Als. Og i Dag var allerede alle Garderegimenter, samt 1 Brigade Infanteri og det herværende Dragonregiment afmarscheret til Jylland! Men naar Als er forladt af Vore, gaa vel Preusserne over og besætte Øen, og da er der ingen Udsigt til, at vi faa den igjen saa snart. Hvor det dog er sørgeligt!

Jeg har i Eftermiddag begravet 9 — 5 Danske og 4 Preussere — som vare døde siden igaar, og jeg har ogsaa i Eftermiddag været paa Lasarettet i Snogbæk og talt med mange Danske; de ere saa glade ved at se og tale med Landsmænd. De har det jo — paa deres Saar nær — godt, thi

Preusserne ere ligesaa omhyggelige for vore Saarede, som for deres egne. Alle, paa 2 nær, troede at have det ret godt, men de ere dog alle haardt saarede, og flere skulle amputeres. Jeg troer, at Preusserne ere temmelig hurtige til at sætte Arme og Ben af, ligesom vi i det første Krigsaar 1848, og Flere vare amputerede i et andet Lazaret, som jeg dog ikke naaede at faae besøgt i Dag, da Klokken blev 8, inden jeg var færdig i det første Lasaret. — Jeg hørte af en Læge, at En havde faaet begge Fødder amputerede; den Stakkel! Jeg vil haabe, at han ikke overlever den Tur, og at Gud vil fri ham fra et Liv, der under saadanne Forhold maa være en uhyre Byrde. En af Soldaterne fortalte mig, at Premierlieutenant Schou var falden i hans Nærhed; det maa være en Broder til den prægtige Artillerikapitain Schou, som faldt ved Midsunde 1850. Oberstlieutenanterne Dreyer og Falkenskjold ere fangne; omtrent 40 Officerer skulle i det Hele være fangne, og jeg troer, at Preusserne have fundet 11 à 14 døde danske Officerer; Oberst Lassons Lig var endnu ikke fundet i Dag![1])

Hvis det forholder sig saa — som det imorges blev mig fortalt af en Dansk, der kom fra Flensborg og havde talt med den fangne Oberstlieutn. Dreyer, — at Krigsraadet paa Als for nogle Dage siden havde besluttet at rømme Dybbøl paa Grund af Stillingens nuværende Uholdbarhed, men at der kom Befaling fra Kjøbenhavn at holde den endnu i nogle Dage — da hviler der et stort Ansvar paa Ministeriet. Nu er ikke blot Dybbøl tabt, men rimeligvis ogsaa Als, og Armeen har lidt et stort, uopretteligt Tab, medens Preusserne kunne møde paa Konferencen i Dag med en glimrende Seir, som de ikke havde kunnet opnaa, hvis Skandserne vare rømmede, da Krigsraadet ansaa det nødvendigt. Jeg maa tænke paa Goebens Udtalelse d. 12te! Materiellet havde de kunnet bortføre om Natten eller gjøre det ubrugeligt, nu da Skandserne selv vare ubrugelige og sammenskudte. Kunde Skandserne end ikke i Længden holdes mod den store Overmagt, har dog det udholdende Forsvar af Stillingen gjort god Nytte,

[1]) Tabet af Officerer var den 18de April: 38 dræbte, 31 saarede og 44 fangne. Red. Anm.

forsaavidt Fjenden har maattet møde med en uhyre Styrke, og vore Venner have faaet den fornødne Tid til at komme os til Hjælp — hvis de havde villet. Nu kunne Svenskerne gjerne blive hjemme! Havde de staaet ved vor Side ved Dannevirke, saa at de havde kunnet dække vor venstre Fløi, havde Dannevirke vel nok kunnet holdes; nu er det post festum.

Nu skal det gaae løs i Jylland. Foruden de igaar herfra afmarscherede Regimenter, er der ogsaa for en Uge siden afgaaet en ny Brigade (Bornstedt) fra Schlesien, og den er vistnok allerede nu i Jylland, thi jeg har læst i „Hamburger Nachrichten" i Dag, at den var ifærd med at passere Haderslev. Østerrigerne have 5 og Preusserne nu 4 Brigader Infanteri i Jylland foruden hele Kavalleriet og meget Artilleri; det er næsten latterligt at samle en saadan Masse mod vor lille Styrke. Rimeligvis ville de gaa lige til Limfjorden og tage hele vort Kavalleri og meget Artilleri; det er glædelige Udsigter til, at vor lille Armé bliver fangen ved Limfjorden, medens Vore tro, at Angrebet gjælder Als og gaa derfra, for ikke at blive fangne!

D. 24de.

Jeg sidder her i Præstekjole og venter paa Lasaretforvalteren, der skal melde mig, at de Døde ere komne til Kirkegaarden. Jeg skal nemlig begrave 3 (1 Dansk og 2 Preussere), og saaledes vil det gaa daglig i nogen Tid endnu. Det er rystende at se de mange kraftige Mænd saa tidlig lukke deres Øine; men det er dog endnu værre at tænke sig dem som Krøblinger. Paa Lasarettet saa jeg igaar 2 Amputerede — Fynboer —; begge havde de faaet et Ben afsat, den ene over, den anden under Knæet; en Tredie — en Jyde — havde ikke villet lade sin høire Arm amputere og maa nu dø, skjøndt han gjerne vil leve og nu ogsaa vil af med Armen, men nu er det for silde. Hvor det er tungt! Paa et Lasaret i Snogbæk ligger en Kapitain Hansen; han er haardt saaret og vil neppe gaa det igjennem. Der blev af Lægen strax i Tirsdags skrevet efter hans Kone — født Sylow fra Korsør. — Det er mageløst, hvor vore Bønderkarle ere hengivne og taalmodige, selv de amputerede, og hvor ere de smukke og kraftige Mænd!

Det er et stort og sørgeligt Tab, vi have lidt, og vi kjende vel ikke vort eget Tab i dets hele Omfang, vide ikke, hvormange af de Saarede der ere døde. I „Hamburger Nachrichten“ har jeg set endel Navne paa Stabsofficerer, men noget Paalideligt har jeg ikke hørt. Preussernes Tab er dér angivet til 9 døde og 43 saarede Officerer; General Goeben har sagt mig, at Brigadegeneral Raven var dødelig saaret og Chefen for 4de Garderegiment haardt saaret. Vi længes meget efter at høre fra Svoger Gustav, der vist har taget Del i den sidste Tids svære Artillerikamp, der i Særdeleshed er ført af Feltbatterierne paa Als. Maatte Efterretningen om ham idetmindste blive god!

I 3 Dage have vi paa en Maade ikke havt Indkvartering. Goeben var tagen bort den 20de om Eftermiddagen, og Dagen efter kom Adjutant Grach med alle Ordonnanser og endel Folk, men ikke selve General Schmid, som ikke var rigtig rask. Og efterat Oberst Buddenbrock havde anmeldt sit Komme i Kvartér her i Eftermiddag Kl. 6, har General Schmid sendt Bud, at han i Morgen tidlig vil komme i sit gamle Kvartér her, og Buddenbrock maa altsaa se sig om efter et andet Kvartér. Det er jeg egentlig glad ved, thi Adjutanten er saa flink, at jeg kan bruge mine Heste i Marken, medens de staa til Generalens Disposition. Idag er der blevet saaet Vikkehavre i Romarken, da jeg ikke tør indlade mig paa Roer paa en Tid, der er saa fattig paa Arbeidskraft. Igaar har jeg faaet 3 Pionerer, hvoraf den ene tærsker (første Gang siden 2den Marts), og de to andre grave Haven. Vore Sattrupper ere ikke til at faa; dels ere Mange i Krigstjeneste, Andre i Krigskjørsel, og Resten passer Børn, medens Konerne vaske for Soldaterne, hvorved de have god Fortjeneste. Forresten ere de alle svagelige, da den blandt Soldaterne herskende epidemiske Sygdom Dyssenteri ogsaa angriber hele Befolkningen. Lad det være sagt i en god Tid: her i Præstegaarden ere vi hidtil blevne forskaanede for den slemme Sygdom, men vi have ogsaa været særlig gunstig stillede derved, at Præstegaarden blev Generalskvartér, medens alle Gaarde og Huse ellers have været opfyldte af Militær, saa at Eieren have maattet nøies med et lille Rum, ofte uden Kakkelovn. Dødeligheden er derfor ogsaa

stor; i Dag er der anmeldt det 11te Dødsfald i denne Maaned, medens Gjennemsnitstallet af Døde for et helt Aar er 16—18.

Den ledige Tid ɔ: Indkvarteringsfritid er benyttet til Rengjøring, saa den har ikke bragt Sida Hvile, men forøget Arbeide. For Øieblikket er hun gaaet til Lasaretterne i Snogbæk for at besøge vore saarede Landsmænd, altid kjærlig, altid opoffrende!

Medens vi i disse Dage ingen General have havt i vort Hus, have vi havt et mindre behageligt Besøg af Oberst Witzleben; dog gjaldt Besøget ikke os, men Generalens Kvartér. Han lod, som om han var hjemme, rekvirerede Middagsmad, skjøndt det var længe efter vor Middagstid, kastede sig i Sofaen med besporede Støvler og med Felthuen paa, og senere forsvandt han uden at takke eller betale. Maaske har han havt en Slags Konstitution under Schmids Upasselighed, men jeg skal i hvert Tilfælde fortælle Goeben, hvilket smukt Exemplar af en Tølper den preussiske Officersstand besidder i Oberst Witzleben.

I Morgen har Goeben Forposterne, og vi vente da, at han besøger os, og haabe, at han medbringer mange Breve og Aviser; thi han har spurgt os, om han maa tage vor Post i Aabenraa, og jeg anser ham for at være saa venligsindet mod os, at han nok alene for vor Skyld kan sende en Husar til Aabenraa for at hente vor Post. Husarerne have nu afløst Dragonerne, der drog til Jylland; ogsaa Rhinjægerne ere afmarscherede derhen. Gud hjælpe vor stakkels lille Flok i Jylland og alle gode danske Mænd der! — Rent blottede ere vi dog ikke i Sundeved; thi, som Adjutanten fortalte mig i Dag, her laa endnu 30000 Mand; det er jo ret anstændigt for 6 Sogne!

D. 30. April.

Goeben kom i Tirsdags Eftermiddag og bragte os Breve og Aviser; han havde ganske rigtig ladet dem hente i Aabenraa. Medens vi glæde os over, at Begivenheden paa Vissingsminde er lykkelig overstaaet, gjør det os usigelig ondt, at Arnesen har mistet sin kjære Anna, den prægtige, bomstærke Pige, som var Sundheden selv og som Arnesen elskede saa høit. Men hvoraf er hun dog død?

Pastor Møller fra Hoptrup besøgte os ogsaa i Tirsdags:

han var her for at besøge Lasaretterne her i Sognet. I Haderslev er nu kun Helveg afsat.

I Tirsdags var ogsaa Wintzingerode her for at forkynde mig, at jeg nu havde min fuldkomne Frihed og kunde gaa, hvorhen jeg vilde, selv til Als, føiede han til. Jeg betragtede dette Tillæg som en Spøg, men han sagde, at der fra hans Side Intet skulde være iveien, hvis jeg vilde besøge min Broder i Ulkebøl. Schmid og Goeben sagde det Samme og opfordrede mig til at tage derover, medens de kommanderede Forposterne i Onsdags og Torsdags; men jeg skulde just i de Dage begrave 4 af mine Sognefolk og 1 Soldat, saa det lod sig ikke gjøre.

Onsdag kom Goeben her igjen for at opfordre mig til Torsdag at følge med ham til Skandserne; han vilde afhente mig i sin Vogn næste Morgen Kl. $6^1/_2$. Han vilde nemlig saa gjerne, at jeg skulde se dem, for at jeg kunde være overbeviist om, at Modstanden var dreven til det Yderste; thi han véd og siger det saa ofte, at jeg er saa „zäh und hartnäckig.“ Og jeg har nu set dem: kun uordentlige Gruusdynger, navnlig paa venstre Fløi og i Centrum; Blokhusene splintrede, som om det kun havde været Pindeværk, Traverser og Skydeskaar sammenskudte; sønderskudte Hjul og Rapperter, som vidnede om, hvor ofte Kanonerne vare blevne demonterede; hele Terrainet rundt omkring var kun store, dybe Huller, som Granater og Bomber havde udhulet, og Jorden overalt besaaet med Jern af alle mulige Slags. Det er næsten ubegribeligt, at vore Folk kunde holde sig saalænge i eller ved Skandserne; der maa have hørt en mageløs Udholdenhed og et altopoffrende Mod dertil. Jeg saae ud over Sønderborg. Dr. Matthiessens Hus stod tilsyneladende ubeskadiget, Præstegaarden ligeledes; Finsens Huus havde faaet et Skud ved det yderste Vindue henad Matthiessens til; Capt. Hagerups Hus existerede ikke, kun det lille lave Hus ved Siden af, hvor han havde sin Skrivestue. Igaar Eftermiddag kom Goeben igjen ridende, stod ikke af Hesten, men sagde kun: „Wissen Sie es schon? Meine Intrigue hat gesiegt; ich habe ihn hinausgeschmeissen und komme übermorgen, um bei Ihnen Kvartier zu nehmen.“ Denne „ihn“ er den ulykkelige General Schmid, hvem Goeben ofte har fordrevet herfra, og nu jager han ham atter til Ullerup.

Schmid er i Grunden en skikkelig og i mange Retninger godmodig Mand, der kom hid som ivrig Slesvigholstener, men som er saa led og kjed af den hele Historie, at han siger, at for ham maa vi gjerne faa Slesvig og Holsten, som vi vil, naar han blot maa komme hjem til Kone og Børn. Han var saa glad ved Sidas lille hyggelige Stue, som han kunde faa godt varm, at han er meget kjed af at skulle til Ullerup Præstegaards store Sal, som han ikke kan faa varm, da der ikke haves tørt Brænde. Hans Adjutant er et rigtig rart Menneske, som jeg foretrækker for Goebens Adjutant, Clémen, og jeg havde helst beholdt Grach, da han paa det mindste Vink er rede til at hjælpe med Alt, jage Folk bort og til Hvile om Aftenen, samt hjælpe mig med Kjørslerne, saa jeg slap med Turen til Aabenraa hver 3die Dag: derved har jeg naaet at faae 2r. Byg saaet i denne Uge, og nu har jeg det Meste i Jorden. Ved at omtale Adjutant Grachs Hjælpsomhed kommer jeg til at tænke paa, hvad der hændtes forleden, hvilket jeg dog vil notere, for at bevare et fuldstændigt Billede af Forholdene under en fjendtlig Okkupation. Jeg hørte en Aften fra mit Værelse, hvorledes Schmids Brandvagt arbeidede paa med sin Sabel at bane sig Vei gjennem det Stakit, som skilte Haven fra det Terræn, hvor Indkjørslen til Præstegaarden fandtes, og jeg gik derfor til Lieutn. Grach og bad ham forhindre, at Stakittet blev ødelagt. Grach var strax villig til at gaa ud og paa det Alvorligste forbyde Skildvagten at røre ved Stakittet, og det blev heller ikke oftere antastet. Men næste Morgen laa alle de høistammede Roser, som i en rund Gruppe vare plantede udenfor Sidas Værelse, brækkede paa Jorden. Skildvagten havde om Natten, da han ikke maatte bryde Stakittet itu, taget Revanche ved at brække alle Roserne og ved tillige at hugge alle Spidserne af et Ornamenttræ — pinus palassiana —; det skulde jeg vel have til Tak for min Klage til Adjutanten. Jeg viste General Schmid næste Formiddag den skete Ødelæggelse; han beklagede det, men han lod ikke anstille Undersøgelse om, hvem der havde begaaet denne Vandalisme, uagtet det maatte være saa let at opdage, da Brandvagten havde sin Post ligesaa godt ved Roserne som ved Generalens Vindu, der ikke var 6 Alen fra hine. C'est la guerre!

I Torsdags Morges kom Capt. Hansens Kone og Broder: Hint Brev, som Lægen havde skrevet Dagen efter Slaget, havde hun ikke faaet; derimod havde jeg i Mandags skrevet til Overkommandoen paa Als og anmodet den om at telegrafere efter hende, og det lykkedes. Jeg troer ikke, at Hansen kan leve; han har vist allerede Brystvattersot. De 3 danske Officerer, som ligge i Ullerup, har det forholdsviis bedre; de to, Capitain Andresen og Lieutenant Borberg, ere kun let saarede, Lieut. Fischer haardt; dog gaar det fremad med ham. Jeg besøgte dem igaar. Den preussiske General Raven, som blev amputeret efter Slaget, døde i Onsdags. I Lasarettet i Nybbøl ligger en Preusser, som har 6 Skudsaar og 1 Bajonetstik; alle Lemmer ere sønderskudte, og leve kan han ikke, dog er han ikke død endnu. Det er et mærkeligt Bevis paa Kugleregnens Voldsomhed, at saa Mange have mange Saar. Lieut. Borberg er saaledes ramt i Brystet og 2 Steder i Siden, og hvis et af disse Skud var kommet 1 Linie dybere, var han død, men er nu let saaret.

Sida gaar daglig til Lasaretterne, allerede tidlig paa Formiddagen. Skade, at de ikke ligge i Sattrup, men i Snogbæk By, thi det er saa langt fra os, at vi have en Fjerdingvei à 1/2 Miil dertil! Det vanskeliggjør ogsaa at bringe Soldaterne den Forpleining, de helst vilde have. Vore Jenser ynde mest Mælkemad istedetfor Preussernes Suppe, og Sida laver dem Vælling, alt efter deres jyske eller fynske Hjerter. Fynboerne ville helst have Boghvedegryn. Igaar har Sida lavet Chokolade, som hun nu bringer en Preusser, som længtes meget derefter, og som en sand barmhjertig Søster gjør hun ingen Forskjel paa Dansk eller Preusser.

Nu er det blevet sagt os, at vi igjen kunne sætte Kirken istand og benytte den; det lykkedes os ikke at faa den færdig til i Morgen, men Christi Himmelfartsdag ville vi sandsynligvis holde Gudstjeneste, efter næsten 2 Maaneders Forløb.

Overgangen til Als maa dog ikke være aldeles opgiven. Der er i denne Uge kjørt mange Bjelker og Planker til Sandbjerg, hvormed 3 og 3 Pontonner skulle sammentømres og paa dem dannes et Dæk, hvorpaa Kanonerne kunne staa. Hvor stor Styrken er paa Als, vide vi ikke.

(Sluttes.)

Den Kgl. Hofholdnings gamle Rhinskvin m. m.

af Overhofmarskal **Løvenskiold.**

Tidsskriftet „Museum", Aargang 1896, 1ste og 2det Hefte, indeholder bl. A., som meddelt af (nu afdøde) Dr. phil. O. Nielsen, Arkivar ved Kjøbenhavns Raadstuearkiv, en Dagbog, ført under Kjøbenhavns Beleiring 1658—60, i hvilken forekommer Følgende:

Den 18. Juni (1659) tog vores Kompendi (et af kjøbenhavnske Borgere i Fællesskab udrustet Kaperskib) i Østersøen, som Svensken lod tage og føre fra Nykjøbing Slot, 3 Stykker gammel rhinsk Vin, som skulde have været til Sverig, og den svenske Vinskjænk. Var samme Vin saa gammel: paa første Fed stod der paa det Aar 1610, var 49 Aar gl.; det andet stod paa 1598, den Vin var 61 Aar gl.; det tredie Fad stod paa 1599, den Vin var 60 Aar gl. Samme Vin kom til Kjøbenhavns Slot.

I Kjøbenhavns Slot Vinkjælderregnskab, der opbevares i Rigsarkivet, findes under denne Dato Intet tilført om Modtagelse af disse Stückfade. Det er først i et Aktstykke, affattet den 20de Marts 1679 over Inventariet „udi Kongl. May's Egen Kjælder" paa Kjøbenhavns Slot, der henligger ved Vinkjælderregnskabet 1680—1686 som Bilag til Antegnelser til Vinkjælderregnskabet $^1/_1$ 1682—$^1/_1$ 1684, at de findes anførte som værende dér tilstede, og da med følgende Bemærkning af Kjældermester Frantz Riepolt:

Udi Rundelet, Hans Kongl. May. Egen Kielder, befindes

Efterskrefne Stückfadder med Gammel Rhin Win: fiire Stöcker med udskarene Bodner (Bunde?), der Udi er 44 Win (Vin af Aaret 1644), nock trei Stöcker med Jern Baand forudend Porte, der Udi findis følgende Sortement af Rinsk Win, det eene fra Ao 1598, det Andet fra 1599, det Tredie fra 1615, och der foruden En Pibe Bastar (Bastart), Hvor udi fattes 10 Stöfk., nock et halft Ancker Strasborger Brendewin ....

Dette viser altsaa, at der paa den Tid har været en Afdeling af Vinkjælderen, hvis Beholdninger have været betragtede som Kongens private Eiendom til Forskjel fra det, der henlaa i Hovedkjælderen, hvilket var anskaffet for Statens Regning, og hvorover der aflagdes Regnskab til Rentekammeret. Hvor langt tilbage i Tiden, Kongen har havt sin egen særskilte Vinkjælder i Kjøbenhavns Slot, fremgaar ikke af Vinkjælderregnskaberne, men at dette i al Fald var Tilfældet 1650 findes Bemærkning i disse Regnskaber om, idet de anføre, at der den 12te August nævnte Aar blev leveret og indlagt i „Kgl. Maitz egen Vinkjælder, efter der paa af Overskjænkens underskrefne Bevises videre Forklaring: Rinskvin 17 Amer 16 Stöfcken; Rinsk Kirsebærvin 1 Ame“.

Oplagsstedet for disse Vine var Kjælderrummet i Runddelen, der var det sexkantede Taarn i Kjøbenhavns Slot, som stødte op til Kongefløiens nordvestlige Ende imellem denne Fløi og Hovedporten og tæt op til Slotsbroen fra Slotspladsen; der var dertil kun Adgang inde fra Slotsbygningen. Stueetagen beboedes 1673—1684 af Prinds Jørgen, 1695—1705 af Prinds Vilhelm, og dér fandtes Kabinettet i Runddelen. I Kongeetagen laa dér „Kongens Runddel“, og i 2den Salsetage 1695—1700 Kronprindsens Gemalindes Kabinet.

I Taarnets Kjælderrum ere altsaa ventelig ogsaa de i 1659 af det danske Kaperskib tagne Stückfade, der tilligemed Kong Carl X Gustavs Mundskjænk vare paa Veien ad Sverige til, indlagte og blevne betragtede som Kongen personlig tilhørende. Maaske ere de blevne henregnede til Kongens private Eiendom, allerede medens de henlaa paa Nykjøbing Slot.

Den 1ste September 1682 modtager Wigandt Michelberger, der var antaget til at være Kgl. Kjældermester efter afdøde Frantz Ribolt (Riepolt), Vinkjælderens Beholdninger

i Kjøbenhavns Slot, ved hvilken Leilighed der opføres i Kongens egen Kjælder de 3 Fade af 1598, 1599 og 1615, samt 4 Stückfade af Aaret 1644, ialt 7 Stückfade gl. Ferne Rhinskvin (Firnewein ɔ: gammel Vin) „so guth and neulich abgestocken".

Wigandt Michelberger dør Mai 1692, hvorefter der 6te Januar 1693 sker Aflevering af Vinkjælderbeholdningen og Inventariet til den nye Kjælderforstander, Kjælderskriver, tidligere Reisemundskjænk Albrecht Dusseldorff, Svigersøn af Madame Anna sal. Wigandt Michelberger, maaske ogsaa af denne. Der anføres som værende i:

Runddelen,

som kaldes Hans Majestæts egen Kielder, derfor en dobbelt Dør med Tralværk over, Laas og Nøgel, som velbaarne Hr. Hofmarskal Raben selv haver udi sin Forvaring, saa Ingen i samme Kielder kommer uden Hr. Hofmarskals Consenz.

I samme Runddel findes

beliggende efterskrevne gamle Vine, som ei er beregnet i Kielderregnskaberne til Indtægt eller Udgift, nemlig:

1 Støkfad Vin med Jernbaand paa, foruden Port; der paa fandtes skreven med Kridt 1598.

1 dito Støkfad Vin med Jernbaand paa, foruden Port; der paa fandtes skreven med Kridt 1599.

1 Støkfad Vin udskaaren paa Bunden (Frederik III's og Sophie Amalies Navnechiffer med Krone over), der paa fandtes skreven med Kridt 1650 (1615?).

4re dito Støkfade Vin udskaarne paa Bunden (Frederik III's og Sophie Amalies Navnechiffer med Krone over) med Jernbaand og Porte paa, og var der paa dem alle fire skreven med Kridt 1644.

Disse 7 Støkker Vin bliver ugentlig opfyldt af hvid Vin, som beregnes til Leccage paa Kielderens Ugesedler (ugentlig 1 Støfken 3 Potter).	Er tilsammen 7 Stücker Rinskvin, som ikke staaer paategnet, hvor mange Ahmer hver Stück holder.

Den 11te Mai 1707 afleverede Kjældermester Jost Gülich Kjælderbeholdning og Inventarium til Eftermanden

Johan Schlösser. Ved denne Leilighed opføres 7 Stykfade ældgammel Rhinskvin i Kongens Kjælder i Runddelen, henliggende dér under Hofmarskallens Forsegling. Den 7de November 1716 foregaar en lignende Overlevering fra Schløsser til Kjælderskriver Christoffer Høy.

Foruden de i Runddelkjælderen henliggende Vine, der betragtedes som Kongens private Eiendom, benyttedes ogsaa Kjælderen i Kjøbenhavns Slots Raadstue — en Bygning der laa udenfor Slottet i Nærheden af Holmens Bro, og hvor Rigsraadets Medlemmer, senere Geheimeraadet holdt Møde — til Oplag af Vin. Da denne Kjælder i Aaret 1731 af Kongen overlodes Madame Fabritius, Enke efter Vinhandler i Kjøbenhavn Herman Fabritius, henlaa dersteds under Overhofmarskal Witzlebens Forsegling 2 Last ældgammel Franskvin = 790 Firtler eller 4 Amer 32 Støfken. Den 20de Februar 1731 udfærdigede den nye Kjælderskriver Peder Bugge Kvittering til den forrige Kjælderskriver Christoffer Høy for Modtagelsen af denne Vin. Den føres til Indtægt i Hovedkjælderens Regnskab for 1731 med 776 Potter og har vistnok været hvid Vin, eftersom der ved andre Vine jevnsides bemærkes, at de vare røde. I det paafølgende Aars Regnskab opføres den beliggende paa Rosenborg, altsaa samtidig med Paabegyndelsen af Kjøbenhavns Slots Nedrivning. Ogsaa der laa den under Overhofmarskal Witzlebens Forsegling, og der er altsaa al Sandsynlighed for, at ogsaa ved den Tid de Vine, der hidtil havde ligget i Runddelens Kjælder, ere flyttede der hen og blevne samlede, saaledes som 1735 Aars Vinkjælderregnskab udtrykker sig, med andre Hs. Majestæt Høistselv tilhørende gamle og fremmede Race-Vine. 1742 udgaae de 776 Potter ældgammel Franskvin af Hovedkjælderens Regnskab med Bemærkning, at de, som hørende til Kongens private Vine, henligge under Overhofmarskallens Forsegling paa Rosenborg, og hvor Ingen kan komme til. Der er Anledning til at formode, at Resten af denne Vin, 296 Flasker, er den, der nu gjemmes i Christiansborg Slots Vinkjælder og benævnes Dronning Margaretas Vin. I Aaret 1754 erklærer Overhofmarskal Moltke sig over alle de paa Rosenborg henliggende Vine med Tilføiende, at Kjældermesteren med Hensyn

til dem aflægger maanedlig, som af gammel Tid brugeligt, særskilt Regnskab til Overhofmarskallen.

Ved en Undersøgelse i Aaret 1869 af den af Rosenborg Slots Kjældere, der tjener og igjennem en lang Aarrække har tjent til Opbevaring af den Kgl. Hofholdnings ældgamle Rhinskvine, forefandtes dersteds at henligge

1	Stückfad	med	paaført	Aarstal	1598,
1	do.	do.	do.	do.	1599,
1	do.	do.	do.	do.	1615,
3	do.	do.	do.	do.	1644,
2½	do.	do.	do.	do.	1684,
1	do.	do.	do.	do.	1690,
1	do.	do.	do.	do.	1709,
1	do.	do.	do.	do.	1739.

Ifølge det ovenfor Udviklede kan der næppe reises Tvivl om, at Tilstedeværelsen af Stückfadene, der ere betegnede med Aarene 1598, 1599 og 1615, hidrører fra den i Aaret 1659 nævnte Begivenhed, ligesom ogsaa al den Vin, der henføres til 1644, er den, der nævnes første Gang i Vinkjælderregnskabet i Aaret 1682, og hvoraf maaske en Del hidrører fra den Vin, der henlagdes i Kjøbenhavns Slots Runddelkjælder 1650. Derimod har det hidtil ikke kunnet oplyses, fra hvilke Omstændigheder Stykfadene, der betegnes med Aarstallene 1684 og 1690 skrive sig, eftersom Oplysning ganske savnes herom, ialfald Vinkjælderregnskaberne aldeles tie derom.

Ligesaalidt vides der Noget om, hvorfra Tilstedekomsten af Stückfadene 1709 og 1739 skriver sig, hvilket er saameget mere uheldigt, som det ved den i Aaret 1869 foretagne Undersøgelse, og som er stadfæstet ved senere Prøvning, maa betragtes som godtgjort, at Indholdet ikke er Rhinskvin, men snarere Franskvin, og da navnlig Jurançon eller en lignende sydfransk Hvidvin. Og hvad der er dobbelt beklageligt og uheldigt er, at man lige indtil 1869 ikke alene har fyldt Rhinskvin paa disse Fade, men ogsaa har benyttet disse Franskvinsfades Indhold ved de gamle Rhinskvinsfades Paafyldning, hvorved der i begge Retninger er sket et uopretteligt Misgreb, og som nu, endskjøndt Franskvinfadene holdes for sig, kun høist ufuldkommen lader sig bøde paa.

Efter det i Aaret 1869 indvundne Resultat blev der nemlig vedtaget en Reduktion af Beholdningen, saaledes at de 9½ Stückfade Rhinskvin, hvert indeholdende cirka 1300 Flasker, efterhaanden skulde bringes ned til et Antal af 6 ved sukcessive at afstikke 1 Fad og dermed opfylde de tiloversblevne. Der tappes af 1598 og 1644, saaledes at den første anvendes til Tafler og til Syge, og 1644 til Paafyldning nedefter og opefter (1598—1690). Naar denne Beholdning er opbrugt, skal der begyndes med et 1690 til Paafyldning nedefter, og naar dette Fad er opbrugt, fyldes med 1 af Fadene 1684 nedefter, indtil Bestanden bliver

1598, 1599, 1615, 2 Fade 1644, 1684, ialt 6 Fade.

Dagbogs Optegnelser under Krigen 1864.

Af **C. Krog Meyer**, Præst i Sattrup i Sundeved.

(Sluttet.)

D. 2den Mai.

Iforgaars Eftermiddag kom her pr. Telegraf Efterretning om Fredericias Rømning af Vore og dens Besættelse af Østerrigerne. Grach glædede sig over, at Krigen nu var endt, men jeg betog ham den Glæde ved at gjøre opmærksom paa, at Fredericias Rømning just var et Bevis paa, at vi ikke ventede at faa Vaabenstilstand med Opretholdelse af Blokaden, men derfor faktisk ville opnaa det Samme ved at trække os tilbage til Øerne og indskrænke os til Søkrig. Naar Preusserne have det øvrige Jylland besat, kunne vi gjerne lade dem faa Fredericia med og derved spare 4—5000 Mand, som ellers vilde blive dræbte, saarede eller fangne, og Fredericia dog taget inden 3 Uger. Nei, for Æren er der gjort nok!

Det glædede mig igaar, da Goeben paany kom her i Kvarter, at han delte min Mening og ligeledes betragtede Fredericias Rømning som Bevis paa Krigens haardnakkede Fortsættelse, og jeg faar saaledes Ret ligeoverfor Witzleben, der mente, at Krigen var endt med Erobringen af Dybbøl og Armeens Ødelæggelse dér. Jeg svarede ham, at 1) var Armeen ikke ødelagt og 2) afhang Danmarks Skæbne ikke af Dybbøl Skanser. Ikke ét Menneske i Danmark havde været saa afsindig at mene, at den lille danske Armé kunde seire over Preussens og Østerrigs forenede Hære; vi gjorde kun

Modstand saalænge, og hvor vi formaaede; kunde vi ikke længere holde os i aaben Mark, trak vi os tilbage til Øerne og indskrænkede os til at ødelægge Tysklands Handel, hvilket vel kunde opveie Jyllands Besættelse. Saaledes havde vi gjort i 1848, og Krigen var begyndt med Rømning af baade Dybbøl og Fredericia, og dog havde den varet 3 Aar. Da Obersten dertil svarede: „Sie sind doch ein wahrer Demokrat," forsikkrede jeg ham, at jeg tværtimod var konservativ, og at enhver konservativ dansk Mand hellere vilde give Liv og Blod hen end efterkomme Tysklands Fordringer paa at befale, hvorledes vi skulle lave vor Forfatning. Jeg véd, at Obersten senere har omtalt mig som en Fanatiker, men det faar ikke hjælpe; Sandheden skal de høre, og de faa den at høre, og de Fleste komme dog til Fornuft.

Hvad jeg lovede mig selv for en Uge siden, holdt jeg igaar, da Goeben var kommen her i Kvarter. Jeg fortalte ham, hvor raat Witzleben var optraadt her, som om Præstegaarden var en Krostue; jeg udtalte, at enten maatte Obersten betragte Huset som en Kro, men saa ogsaa betale, hvad han rekvirerede, eller han maatte betragte sig som Gjæst og da takke Værten, der gjæstfri havde beværtet ham, eller han stillede sig selv i Klasse med den raa Soldat, der benyttede Krigen til at plyndre og tage, hvad der behagede ham. Goeben blev aabenbart flov ved min Beretning, og han kunde ikke tro, at Oberst Witzleben kunde have baaret sig saaledes ad, som jeg havde fremstillet det; jeg maatte have misforstaaet ham. Witzleben var af meget god Familie, og efter Goebens Mening kunde ikke det korte Feltliv have ødelagt hans gode Sæder. Jeg blev imidlertid derved, at der kunde ikke have fundet nogen Misforstaaelse Sted fra min Side; dertil havde Oberstens Opførsel været tydelig nok.

Amtmand Heltzen og hans Frue vare her et Øjeblik igaar paa Reisen til Dybbøl og Ragebøl. Han ventede ikke at kunne holde sig mere end 8 Dage endnu. Provst Karstensen er afsat ogsaa som Præst i Broager. Jeg siger, at jeg kommer snart til at følge efter, men Goeben paastaar, at det ingenlunde sker, og at i den rent danske Del ville ogsaa de danske Præster beholde deres Embeder. Provstens Afsættelse betragter han som Undtagelse paa Grund af den høiere Stilling,

han indtog som Provst. Men Goeben har ikke Øie for, at det er Slesvig-Holstenere, som paa Grund af deres Kjendskab til Forholdene i Landet ere blevne den øverste „Civilbehørde"s Raadgivere og Veiledere, og at det er dem, som under Beskyttelse af de preussiske Bajonetter ville tilfredsstille deres Had til de danske Embedsmænd. Derfor venter jeg at blive jaget paa Porten en skjøn Dag.

I Middags hørtes atter Skydning. Folkene fortælle, at vi have skudt paa Pontonnerne ved Sandbjerg, sønderskudt 2 Pontonner og saaret 3 Heste og nogle Mand. Hvorledes det egentlig forholder sig, véd jeg endnu ikke, da Goeben er fraværende; naar han kommer hjem, faar jeg vel rigtig Besked.

Preusserne hente nu ikke mere Proviant i Aabenraa, og derfor har jeg ikke faaet Post i de sidste 8 Dage; vi længes naturligvis meget efter baade Aviser og Breve.

I Morges besøgte jeg et Par af Lasaretterne. En af Vore skulde i Dag have sin Fod amputeret, en anden havde Tyfus og vil vistnok dø fra Kone og 3 Børn. Et ungt Menneske, Muxoll, som var meget haardt saaret og meget lidende, lever endnu, men i en saa sørgelig Tilstand, at han har maattet faa sit eget Værelse for den Stanks Skyld, der udgaar fra hans Saar og er uudholdelig for hans Kammerater. Kapitain Hansen[1]) døde iforgaars, og hans Lig blev igaar bragt til Sønderborg. Han er den eneste Dansker, som er død her i de sidste 8 Dage paa Lasaretterne, medens jeg i den Tid har begravet 4 af mine Sognefolk.

D. 6. Mai.

I de faa Dage, som ere forløbne siden 2den Mai har jeg atter begravet 3 af Sognets egne Folk; det er ikke blot gamle Mænd og Kvinder, som bukke under for den seneste Tids Besværligheder, men kraftige Mænd blive bortrevne under den ualmindelige Sygelighed.

Igaar — Christi Himmelfartsdag — tog vi da atter Kirken i Brug, og Pastor Hansen prædikede, men maatte skynde sig, da der var militær katholsk og protestantisk Gudstjeneste

---

[1]) Kapitain Hans Julius Valdemar Hansen af 9. Regiment blev begravet paa Korsør Kirkegaard den 5. Mai. Red. Anm.

baade før og bagefter. Jeg lod derfor Gudstjenesten omsætte til Søndag Eftermiddag Kl. 2, for ikke at blive forstyrret. Prædikenen igaar er den eneste Embedsgjerning, Hansen har udført siden Preussernes Komme.

Witzleben besøgte i Formiddag Generalen. Skjøndt han ikke har det mindste at gjøre med Goeben, da han ikke hører til dennes, men til Schmids Brigade, vil han gjerne indsmigre sig hos den formaaende General, og det var vel i det Øiemed, han kom i Dag og forærede ham nogle Oldsager, han havde ladet udgrave paa Nydam Mose. Da han havde været temmelig længe hos Goeben, kom denne ind til mig med de Ord: „Ihr Freund Witzleben ist da"; han sagde mig, at han ikke havde kunnet blive af med ham, og da det nu var nær ved Middag, bad han, om Witzleben maatte være vor Gjæst til Middag, hvorvel han vidste, at det vilde være mig ubehageligt. Jeg svarede, at det vilde være mig kjært at kunne imødekomme hans Ønske, og Witzleben mødte altsaa med Goeben ved Middagsbordet. Efter endt Maaltid trak de to Herrer sig tilbage til Generalens Værelse, medens Sida og jeg gik ind i min Stue; Kaffen blev bragt ind til Generalen, og en halv Time efter hørte jeg ham og Witzleben passere det store Værelse og saa denne forlade Præstegaarden. Saasnart det var sket, kom Goeben ind til mig og forklarede mig, hvorfor han havde fulgt Obersten ud i Forstuen og var bleven dér, til denne var ude af Huset; han havde villet se, om Witzleben gik ind i mit Værelse eller opsøgte min Hustru for at sige os Farvel og Tak. Desværre havde W. ikke gjort det, og nu maatte han erkjende, at min Udtalelse om Obersten var berettiget, hvor nødig han end havde villet tro det. Han vilde ikke undskylde ham, men kun udtale sin Beklagelse over, at en preussisk Officer kunde bære sig saa uopdragent ad.

D. 11. Mai.

Der er atter gaaet flere Dage, uden at jeg har skrevet i min Dagbog, men dels har mit Embede lagt Beslag paa en stor Del af min Tid, dels forefalder der nu saa Lidet, som er værd at optegne. Jeg havde, som jeg bemærkede forleden, sat Gudstjenesten i Søndags til Kl. 2 Eftermiddag, for ikke at blive forstyrret af Tyskerne; men jeg var dog næppe kommen paa Prædikestolen, førend der begyndte at komme

Soldater og kort efter en katholsk Præst, som da maatte vente, til jeg havde sluttet Gudstjenesten. Der skulde være „Beichte“. Gudstjenesten begge Pinsedage er ansat til Eftermiddagen, men maaske er Afskeden kommen forinden. En Time førend jeg skulde gaa til Kirke i Søndags, kom en Skrivelse fra den nye Provst Godt, hvorefter der skal holdes Visitats paa Fredag! Jeg fortalte det til General Goeben og forklarede ham den formodede Hensigt og det sandsynlige Udfald for mig, samt spurgte ham, om vi kunde faa Skolen til Afholdelse af Skolevisitats efter Provstens Brev. Det skal der ikke blive Noget af, svarede Goeben, „der Racker“ skal ikke faa Skolen. Da jeg dertil svarede, om han vilde give mig det skriftligt, leverede han mig kortefter en Skrivelse, hvori han nægtede at overlade noget Skolelokale til saadant „Unsinn“, og hvori han skrev, at da der ikke havde kunnet holdes Skole i 3 Maaneder, kunde Skolevisitation ogsaa godt opsættes. Denne Skrivelse bragte Nis Hansen Provsten næste Dag tillige med Underretning om, at der ikke kunde være Tale om Regnskabernes Afslutning, da vi vare afspærrede fra Sønderborg, hvorfra vi skulle have vore Regninger, og desuden have vi Fattiganstalt fælles med Dybbøl, og det var derfor umuligt at opgjøre Regnskabet og Mellemværendet med Dybbøl, da der for Tiden ikke var noget Fattigkollegium i Dybbøl. Godt erklærede imidlertid, at han dog vilde komme, og at Lærerne og alle Sognets Bestillingsmænd skulde møde hos Sognepræsten paa Fredag, og da kan der næppe ventes Andet, end at han har Spørgsmaal eller Fordringer at gjøre, som en dansk Mand umulig kan gaa ind paa, skjøndt jeg for Menighedens Skyld underkaster mig næsten Alt, ligesom jeg har underkastet mig den øverste „Civilbehørde“ „für die Dauer der Besitzung —“. Jeg er ikke Slesvig-Holstener og har ikke studeret i Kiel, og det er tilstrækkelig Grund til at jage mig bort. Det vil blive en drøi Dag iovermorgen, naar Godt kommer Kl. 10 og bliver 5 — 7 lange Timer.

Igaar kom Telegrafdepesche om Vaabenstilstanden. Da vi have Als besat, og Jylland er besat af Fjenden, ser jeg ikke Andet, end at vi, for Intet at naa, har opgivet vort eneste Kampmiddel mod Tyskland — Blokaden. Sida ærgrer sig ogsaa over Vaabenstilstanden og siger, at hun bliver

snart kjed af at være Dansk, fordi vi altid give efter. Jeg forklarer hin Indrømmelse alene af Frygt for, at Hegermanns Division skulde blive tagen til Fange — det var jo Preussernes Hensigt at gaa over Limfjorden i disse Dage — eller af Hensyn til England, der maaske har lovet os Hjælp, hvis det ikke bliver til Alvor med Fredsunderhandlingerne paa Konferencen. Idetmindste udtale Aviserne i Dag den Anskuelse, at England mer og mer gaar over til at slutte sig til Danmark. Var Efterretningen om Vaabenstilstanden os uvelkommen, glædedes vi derimod ved den samtidig dermed indtrufne Efterretning om vor Søseir over Østerrigernes Dampfregatter, og Avisen i Dag bringer forskjellige Telegrammer fra Helgoland, som bekræfte Efterretningen og vise, at vi maa have været nær ved at tage idetmindste „Schwarzenberg“, der har mistet Fokkemasten og Bougsprydet og været i Brand, medens den har 100 Døde og Saarede. At vi ikke have lidt stort Tab, idetmindste ikke stor Skade paa Skibene, ses af Meldingerne om, at vore Skibe krydse i Nærheden, medens der udtales Glæde over, at de allierede Skibe „sind hinter der Sandinsel sicher ankernd.“ Det glæder mig for vore Søofficerer, at de dog endelig ere komne i en ordentlig Fægtning og have banket Østerrigerne. Det maa være kjedeligt at ligge og blokere og stundom blive beskudt af smaa Kanonbaade paa en Afstand, hvor vi ikke kunne besvare Ilden, og paa saa lavt Vand, at vi ikke kunne komme dem paa Livet.

Med vore Saarede paa Lasarettet gaar det godt, og i lang Tid have vi ingen Døde iblandt dem. Selv Muxoll synes at skulle komme sig; idetmindste lever han endnu, og hans Moder er kommen hertil. Sida er daglig i Lazaretterne, lige utrættelig og kjærlig.

Fra min Broder i Ulkebøl havde jeg Intet hørt, siden vi skiltes den 4de Februar, og jeg havde jo heller ikke kunnet skrive herfra til Als. For et Par Dage siden frembød der sig endelig en uventet Leilighed dertil, idet Generalen foreslog mig at skrive til min Broder og tilbød at ville sende Brevet til Als med en Parlamentær, samt at ville besørge hans Svar modtaget og strax pr. Ordonnans expederet hertil. I Begyndelsen afviste jeg dog Tilbudet, idet jeg sagde rent ud til Goeben, at det efterhaanden var blevet mig saa modbydeligt

at skrive tyske Breve, at jeg hellere vilde renoncere paa den Fornøielse, det ellers kunde være mig. Men da han sagde, at jeg kun skulde skrive paa Dansk, han skulde dog sikkert besørge det, skrev jeg et længere Brev til min Broder, men fik intet Svar. Derimod fik jeg i Dag Brev (af 26de April) fra min Svigerinde Ludvigne; den kjære Sjæl glemmer os ikke.

Paa Fredag eller Løverdag vil Fjenden vist blive færdig med at jævne Skandserne og da gaa tilbage. I den sidste Tid har her været saa stærkt belagt som nogensinde, fordi man for 8—14 Dage siden fik en Telegrafdepesche fra Berlin, ifølge hvilken Vore vilde gjøre Overfald paa Tropperne i Sundeved. I den Anledning blev Alt forstærket, og vi have den Ære for Øieblikket at have 3 Generaler i vort Sogn — en Ære, som ikke før er bleven os til Del. Divisionsgeneralen Wintzingerode i Snogbæk Præstegaard, General Schmid, der med 5 Batailloner bevogter Kysten, i Nørremølle, og General Goeben, der med sin Brigade deltager i Besættelsen af Dybbøl Stillingen, her i Huset. Altsaa en hel Division i et Sogn! Naar Efterretningen om Vaabenstilstanden kommer officielt — den var ikke kommen endnu i Formiddag, da Goeben var hos Prindsen — og Demoleringsarbeiderne ere endte, skal der i hele Sundeved kun forblive 2 Batailloner, istedetfor nu 23 foruden Artilleriet, og Indkvarteringen vil da næppe mærkes; vi faa sandsynligvis kun en Kapitain, men maaske afmarschere ogsaa vi som afskedigede. Blive vi, da faa vi nok Besøg af Generalinde Goeben. Han selv har i Dag besluttet at reise med Permission paa 14 Dage til Hannover og da vende tilbage med sin Hustru, for at hun kan se sig om her paa Egnen, hvor Krigen særlig har raset. Vi ville i Sandhed savne den sjælden vakkre Mand og noble Fjende, der igaar glædede sig saa levende over vor Søseir, skjøndt der ogsaa havde været preussiske Skibe med. Da jeg spurgte ham: „was hätten Sie gethan, wenn wir Schwarzenberg nach Kopenhagen gebracht hätten,“ svarede han: „dann hätte ich mich königlich gefreut.“ Han fortalte os igaar, at Witzleben var bleven ganske forbauset, fordi han igaar Formiddag havde sagt ham, at nu var han fuldkommen „dänishgesinnt“. Det er virkelig ikke Spøg, men oprigtig Alvor, at han ønsker os baade Seir og et godt Udfald af den hele Sag, og i den Sag har

han en god Tro[1]). Han forsikkrer mig, at det er hans Overbevisning, at Preusserne ville paa Hjemmarschen blive udpebne i Tyskland, ligesom de paa Hidmarschen paa alle Banegaarde bleve hilsede men Hujen og Piben. Han siger: Landet er dansk og vil vedblive at være det. Han har været os en oprigtig Ven under hele Okkupationen, hvad enten han var indkvarteret hos os eller andetsteds.

D. 19de Mai.

I Fredags — den 13de — fandt Visitationen da Sted. „Der Racker“, som Goeben kalder Godt, kom ganske rigtig, begyndte med at undersøge, hvilke Skolebøger her fandtes, og forbød Brugen af alle, som have danske Forfattere, saaledes ikke blot Karstensens Sangbog og Birchs og P. Hjorths Læsebøger, men selv Thonboes Bibelhistorie og Balslevs Forklaring af Luthers Katekismus! Undervisningen i Historie og Geografi suspenderedes, indtil en Lærebog kunde blive forfattet, „hvori Historien ikke var forvansket“. Efter Bøgerne kom Turen til Lærerne. Da Degn Poulsen afhørtes, om han havde aflagt Homogialeden, svarede han: „Ja, men det var dengang, og nu har jo Alt forandret sig“, hvortil Godt bemærkede: „Ja, Forholdene have forandret sig, men heraf følger ikke, at De har forandret Dem.“ Kirkeværgerne benyttede da Leiligheden til at gjøre Provsten opmærksom paa, hvor fordrukken Poulsen var bleven, saa at det var til Forargelse for Menigheden, hvad jeg kunde attestere ved at henvise til de skandaløse Scener, han havde fremkaldt ved tvende Begravelser i dette Foraar. Godt lovede, at han skulde tale nærmere med Poulsen derom. Han gav Lærerne en Forklaring af Slesvigs Rettigheder ɔ: Ret til Forbindelse med Holsten som uafhængig Stat, hvor Mandsstammen regjerede; „i intet Tilfælde kan Christian IX komme til at regjere her“. Her greb Amtmand Heltzen ind for at gjøre

---

[1]) Goeben skriver den 9. Mai til sin Hustru: „Meine Ansicht in Bezug auf die hiesige Frage ist: Theilung. Das dänische Nordschleswig ganz zu Dänemark, der deutsche Süden zu Holstein! Aber das passt unseren Ultra-Deutschen so wenig, wie es nach dem Geschmack der Ultra-Dänen ist.“

opmærksom paa, at Arvefølgen hørte til de endnu uafgjorte Spørgsmaal, og at der ikke kunde fordres Erklæring om Lærernes Tænkemaade i den Henseende. Efter Lærerne kom Turen til os Præster. Han forelagde os mundtlig nogle Spørgsmaal, som jeg efter min Opfattelse af hans Ord troede at kunne besvare bekræftende, og jeg gav den Erklæring, han forlangte. Han kom siden i min Præstegaard, for at revidere det herværende Bibliothek for Skolelærerne, og konfiskerede Allens Bøger og Barfoeds Fortællinger, hvorefter jeg var med ham og Heltzen i Kirken og paa Kirkegaarden. Jeg drømte ikke om, at der her forefaldt noget Mærkeligt, men jeg hørte dog næste Dag, at Godt havde sagt til en Officer: „Pastor Krog-Meyer kan ikke underskrive den Erklæring, jeg har sendt ham i Dag, efter hvad han sagde igaar paa Kirkegaarden". Jeg havde nemlig vist ham og Heltzen Graven og sagt: „I denne Grav ligge de Faldne af 53de Regiment, men i denne ligge Vore og Preussere sammen." Jeg fik ogsaa ganske rigtig den følgende Dag en Erklæring, som jeg strax skulde skrive under eller „meine Weigerung erklären". Da jeg blandt Andet skulde erklære, „dasz ich meinem Amte in Uebereinstimmung mit den — die Verwaltung der obersten Civilbehörde leitenden Grundsätzen vorstehen will", nægtede jeg at underskrive, da „jeg tvivlede om, at mine Grundsætninger stemte overens med den østerrigsk-preussiske Civilbestyrelses", og Godt fik saaledes Ret. Jeg vil dog ikke gjøre mig til Hund for et Ben.

General Goeben, som vilde reise Fredag Eftermiddag, ventede, indtil jeg kom tilbage fra Snogbæk, for at høre Udfaldet. Den Gang troede jeg, at jeg blev, og i denne Tro er han reist til Hannover. Det var ellers interessant at se, hvorledes han tog imod Godt, da denne kom med mig fra Snogbæk! Han, med det milde, elskværdige Udtryk i sit Ansigt, sendte Godt et knusende Blik, fuldt af Foragt og tog ikke ringeste Notits af ham, der krybende bøiede sig for ham, men tog venlig Afsked fra mig og udtalte sit Haab om snarligt Gjensyn.

Jeg vil dog notere, at Goeben Torsdag Aften var reden til Divisionsgeneralen Wintzingerode — som var indkvarteret hos Pastor Nis Hansen — og havde fortalt ham,

hvad der forestod os næste Dag, hvorover W. blev meget opbragt og i ramme Alvor spurgte Goeben, om han ikke strax skulde sende en Ordonnans over til Godt i Broager, og forbyde ham at komme her i Sognet, saalænge han var der. Men Goeben fraraadte det, eftersom det jo ikke kunde hjælpe os, da de skulde drage herfra om Løverdagen, og da vilde jo Godt uhindret kunne komme. Det ærgrer Preusserne i høi Grad at se de slesvigholstenske Oprørere husere her i Landet.

Samme Dag jeg havde vægret mig ved at underskrive den omtalte Erklæring, tog min Hustru og jeg over til Ullerup Præstegaard, for at tale med vor kjære Ven og Nabo om Begivenheden. Vi kjørte ind i Gaarden, da Godt kjørte ud derfra. Feilberg har underskrevet Erklæringen, idet han sagde til Godt, at man jo ikke kunde tillægge en preussisk og østerrigsk Regjering slette Grundsætninger! ! !

Inden vi kjørte til Ullerup, havde Adjutant Clemen med Brigadestaben forladt os, og Dagen efter, Pinsedag, kom om Formiddagen Lieut. v. Wurmb, der kommanderer Kompagniet, medens Kompagnichefen Hauptmann v. Beust er permitteret; men saasnart Permissionen udløber, kommer Beust her.

Pinsedag var der kun 66 i Kirken — et Vidnesbyrd om, hvilken Virkning Krigens Tryk og den uhyre Indkvartering har havt paa Menigheden, der ellers alle Søn- og Helligdage samledes saa flittig og saa gjerne i Guds Hus.

2den Pinsedag gjorde jeg Forsøg paa at komme over til Als. Jeg kjørte til Chausseen og gik derfra til den tidligere Skibsbro, men blev afvist, fordi jeg ikke havde Passerseddel fra Kommandoen i Graasten.

D. 27de Mai.

Det er en forholdsmæssig rolig Tid, der er oprundet hos os, efterat Vaabenstilstanden er indtraadt, og baade Sida og jeg kunne nu uforstyrret gaa hver til sin Gjerning; men det er dog en tung Tid, forsaavidt vi daglig gaa i Ængstelse for, hvilket Udfald Konferencen i London vil faa, og i Forventning om min Afskedigelse, som jo ikke kan udeblive, efter at jeg har vægret mig ved at underskrive den forlangte Erklæring.

Lieutn. Wurmb er os ikke til videre Gêne; han er vistnok en temmelig indskrænket Person, men godmodig og godtroende, og det lykkedes mig at faa ham til at skaffe mig Adgangskort til Als. Jeg længtes jo meget efter at se min Broder i Ulkebøl, og jeg ønskede ogsaa at meddele Kommandoen, hvad Goeben havde fortalt mig, om hvorledes Overgangen til Als skulde gaa for sig, naar den engang kom til Udførelse.

Jeg har nu været derovre igaar og iforgaars. Det var med tungt Hjerte, jeg gjensaa Sønderborg, som jeg fandt fuldstændig i Ruiner eller dog mer eller mindre ødelagt. Finsens Hus stod dog, skjøndt ogsaa det var ramt og bar Spor af Fjendens Kugler; Dr. Mathiessens var kun en Ruin, ligesaa Capt. Hagerups Bolig, medens hans Kontor tilsyneladende er uskadt. Det var en trist Gang gjennem Byen og et sørgeligt Møde med min Broder, der som jeg var dybt nedslaaet over Landets Ulykke og den megen Elendighed, Krigen har bragt over vore Sognefolk.

Da vi drøftede Krigsbegivenhederne, fortalte Hans mig, at Overkommandoen d. 12te April havde telegraferet til Ministeriet og udbedt sig Tilladelse til at forlade Dybbølstillingen som ikke længere holdbar, men at Ministeriet, uden at give eller nægte den søgte Tilladelse, havde fremhævet, hvor vigtigt det var for Fædrelandet, at Stillingen blev holdt saa længe som muligt, og efter dette Svar ansaa General Gerlach sig forpligtet til ikke at opgive Skandserne paa Dybbølbjerg. Gerlach var imidlertid syg, kunde ikke stige til Hest, ikke kommandere under en forestaaende Kamp, og General du Plat opfordrede ham derfor til at nedlægge Kommandoen, som da han — du Plat — vilde overtage som ældste Officer; han vilde paatage sig Ansvaret for Opgivelsen af Dybbølstillingen og føre alle Tropperne tilbage til Als. Men Gerlach havde ikke villet nedlægge Kommandoen. Hvor sørgeligt, at det ikke skete!

Jeg finder det saa interessant, at det just var d. 12te April Armeens Stabschef meldte til Ministeriet, at Skandserne nu vare uholdbare, fordi det var den Dag, General Goeben sagde til mig, at vi nu ubetinget burde forlade dem, hvilket jeg har nedskrevet under 12te April.

Med Hans kjørte jeg til Augustenborg for at se til Arnesens, som under Krigen have mistet deres kjære Anna, og med Arnesen og Hans gik jeg derefter til General Steinmann. Jeg fortalte Steinmann om det Angreb, som havde været paatænkt Natten mellem 2den og 3die April, idet Preusserne med 25000 Mand vilde gaa over fra Ballegaard til Hardeshøi i Als Nørreherred, og at det var det forfærdelige Veir i Forbindelse med Frygten for Rolf Krake, som bevirkede, at Forsøget blev opgivet, efterat man i 24 Timer havde ventet paa, at Veiret vilde bedage sig.

Hint Forsøg havde nu ingen Betydning, uden forsaavidt General Goeben havde udviklet for mig — der dengang var Arrestant — hvorledes Overgangen til Als skulde finde Sted, og da Muligheden af at angribe Als efter Udløbet af Vaabenstilstanden endnu forelaa, vilde jeg gjengive Goebens Udtalelser, da disse maaske kunde faa Betydning for Generalen med Hensyn til Forsvaret af Als. Jeg fortalte da, at det preussiske Infanteri vilde gaae over i Baade, hvoraf der var samlet et saa stort Antal, at der med én Tur vilde kunne overføres 2 Batailloner, c. 2000 Mand. Saasnart Baadene havde naaet Land, og Mandskabet var sprunget i Land, skulde Baadene strax gaa tilbage for at hente andre 2 Batailloner og saa fremdeles, Pontontrænet skulde alene benyttes til Artilleriet. Mange Pontonner vare ved svært Tømmer saaledes forbundne, at der tilsammen vilde kunne overføres 2 Kanoner med Tilbehør og fuldstændig Bespænding. Det første Angreb vilde altsaa ske med 2 Batailloner og 2 Kanoner. Jeg forsikkrede Steinmann om, at jeg havde lært Goeben at kjende som en saa sandhedskjærlig og ærlig Mand, der altid havde sagt mig Sandheden fuldt ud, at jeg var overbevist om, at hvad han havde meddelt mig, var fuldkommen paalideligt. Det lod ikke til, at Steinmann interesserede sig videre for min Beretning, som sikkert blev modtagen med Vantro; kun bemærkede han med Hensyn til den paatænkte Overgang til Als d. 2den April: „Gid de vare komne!“ General Steinmann har naturligvis ment, at Angrebet vilde være blevet tilbageslaaet med stort Tab for Preusserne; men da jeg nu hørte, at „Rolf Krake“ slet ikke kunde være gaaet igjennem Alssund for at forhindre

det, troer jeg, at det var lykkedes. Ved den stærke Beskydning af Sønderborg og ved den af en Division foretagne Demonstration mod Skandserne, vilde Overkommandoens Opmærksomhed være henvendt paa disse, og Formodning være vakt om et Hovedangreb, og Preussernes 25 Batailloner vilde have været paa Als, inden der fra det sydlige Als var kommet tilstrækkelige Kræfter til at forhindre det. Als vilde da være erobret, og Armeen sandsynligvis tagen til Fange, og Skandserne paa Dybbøl tagne bagfra.

Jeg var da ingenlunde opbygget af den Modtagelse, min Meddelelse havde fundet hos den kommanderende General, og endmere nedslaaet blev jeg, da min gode Ven, Capt. Hagerup førte mig ud i den Forsvarsstilling, der var indtagen for at forhindre Fjendens Overgang til Als. Iført en Artillerikappe og Felthue blev jeg af Hagerup kjørt ud langs Stillingen ved Alssund. Der var en fortløbende dyb Løbegrav, afbrudt de Steder, hvor Terrainet ved Kysten var gunstigt til Broslagning; ethvert saadant Punkt bliver bestrøget af et Par Kanoner, som ere sænkede saa dybt i Jordvolden, at de ere skjulte for Fjenden og vel ogsaa dækkede for Ilden fra hans Batterier, og de ere saaledes stillede, at de ikke kunne skyde ud over Vandet, men kun bestryge det Punkt af Strandbredden, der synes egnet for Broslagning. Jeg gjorde naturligvis Hagerup opmærksom paa, at Fjenden gik over i Baade og blot søgte Land, uden om Natten at kunne vælge sig bekvemme Landgangssteder, og at der slet ikke vilde blive Tale om at slaa Bro, førend den Del af Als var okkuperet. Men den flinke Artillerist Hagerup vilde dog ikke tro derpaa, men holdt fast ved den vistnok almindelige Mening, at Fjenden ikke kan komme over, førend der er blevet slaaet Bro.

Resultatet af min Udflugt til Als er blevet, at jeg fra nu af mistvivler ganske om et heldigt Udfald, hvis Preusserne, naar Fjendtlighederne fornyes, forsøge at gaa over til Als. Naar hverken Rolf Krake tør løbe gjennem Alssund fra Sønderborg af, eller vort Artilleri fra Land kan tilintetgjøre Preussernes Baade, er jeg vis paa, at Preusserne komme over, naar de virkelig forsøge derpaa.

D. 5te Juni.

Vi have havt et uventet Besøg af Inspektør Thoyssen fra Sandbjerg. Jeg har i Begyndelsen af disse Optegnelser fortalt, at han og Pastor Bülow vare blevne arresterede og bortførte, og senere havde vi Intet hørt om ham. Nu erfarede vi hans Skjæbne, at han længe havde siddet arresteret i Flensborg, og efterat være frigiven, var reist til sin Herre Grev Reventlow paa Pederstrup, hvor han var kommen til Kræfter efter den lange og haarde Medfart, han havde lidt. Greven havde indstændig bedt ham om fremdeles at blive paa Lolland, indtil her var fuldkommen Ro og Sikkerhed; men Thoyssen syntes, at det var hans Pligt at vende tilbage til Sandbjerg, da det forekom ham, at der nu ikke var nogen Fare for ham her. Baade Sida og jeg fraraadede ham at blive paa Sandbjerg, hvis Fjendtlighederne bleve fornyede. Dersom et Angreb paa Als da skulde foretages, vilde han absolut blive bortført, og skulde Krigsbegivenhederne blive forlagte til en anden Skueplads, vilde Sundeved dog blive belagt, og der vilde blive vaaget skarpt over, at der ingen Kommunikation fandt Sted mellem Sundeved og Als. Han vilde da været meget udsat for Mistanke og Ubehageligheder, eftersom hans Bolig ligger lige tæt ved Alssund, og Fjenden vel maatte antage, at han bedre end de andre Beboere ved Sandbjerg vilde kunne opfatte, hvad der hørtes om hans Bevægelser og tillige var bedre skikket til at kunne signalisere Sligt over til Als. Vore Ord vare imidlertid forgjæves, og Thoyssen holdt fast ved sin Beslutning at blive paa Sandbjerg og varetage Grevens og Godsets Interesse.

Jeg har tidligere berørt, hvor daarlig Sundhedstilstanden var iblandt Sognets Beboere i April og Mai, og hvor usædvanlig Mange der var døde. Nu synes Forholdene at have bedret sig. Efterat der i Midten af Mai endnu var indtruffet 3 Dødsfald, er der i de sidste 14 Dage ikke bortkaldt Nogen her af Menigheden. Heller ikke paa Lasarettet er der forefaldet noget Dødsfald siden den unge Muxolls Død d. 21de f. M. Ogsaa i andre Henseender ser det lysere ud. Der kommer nu atter Mange til Kirke, og idag var der 3 Mødre, som holdt deres Kirkegang. Maatte disse rolige Forhold ikke paany forstyrres!

D. 8de Juni.

Lieutenant v. Wurmb har i Dag underrettet mig om, at han skal forlade Præstegaarden, fordi jeg imorgen skal have General Goeben med Adjutant i Kvarter. Før Vaabentilstandens Udløb havde vi rigtignok ikke ventet Troppernes Tilbagekomst, men det er vel i sin Orden, at de itide indtage deres Stillinger, og vi ere i hvert Tilfælde glade over, at vi faae Goeben i Kvarter, da han altid har vist sig som en ædel Fjende, som til det Yderste imødekom vore Ønsker, og søgte at lette os Krigens Byrder saa meget som muligt.

D. 16de Juni.

Den 9de kom altsaa General Goeben og Lieutn. Clemen, og han sagde os strax, hvorledes han havde tænkt at indrette det paa en saadan Maade, at det skulde genere os saa lidt som muligt. Der skal efter Bestemmelsen nu kun ligge 1 Brigade i de nærmeste Sogne, og derfor kan Præstegaardens Indkvartering indskrænkes til ham med Adjutant og Oppasser. Skrivestuen skal forlægges til vor Nabo Andreas Poulsen, ligesom ogsaa Furerer og Ordonnanser indkvarteres i Nabolavet. Vi skulle i Sundeved leve en fredelig Sommertid, medens Krigen forlægges til andre Egne; rimeligvis vil man forsøge et Angreb paa Fyen, medens det idetmindste foreløbig er opgivet at gaa over til Als.

For Sida og mig er det tilsyneladende en god Tid, som forestaar os, i Sammenligning med de Maaneder, hvori vi næsten daglig have havt Krigens Rædsler for Øie og følt deres tunge Tryk. Men vi vide, at det dog vil blive en Tid fuld af Uro og Angst, da vi jo hver Dag ville komme til at gaa i Ængstelse for at høre Budskabet, at Fyen er erobret, og at vort Fædrelands Stilling derved bliver endnu ulykkeligere, end den allerede er. Imidlertid er der endnu til det Sidste Haab om, at Underhandlingerne i London kunne føre til en fredelig Afgjørelse, og dette Haab er blevet bestyrket, idet der d. 11te kom Efterretning om, at Vaabenstilstanden er blevet forlænget i 14 Dage, og samtidig kom der Ordre til General Goeben at gaa tilbage fra Sundeved. Han forlod os da d. 12te med Løvte om at komme igjen inden 14 Dage, saafremt Freden ikke er bleven sluttet.

D. 25de Juni.

Iforgaars blev vi overraskede, idet General Goeben kom og medbragte sin Hustru. Det er en meget svær Dame, og kjøn er hun ikke, men hun er særdeles dannet og kundskabsrig og beskjæftiger sig især med literære Sysler [1]. Hun lider meget af Nervøsitet, og det har været særlig slemt under Krigen, da hun har gaaet i stadig Spænding og Uro. Hun havde længtes efter at se den Egn, hvor Goeben havde opholdt sig saalænge under idelige Kampe, og hun var kommen for personlig at bringe Sida sin Tak, fordi hendes Mand havde havt det saa hyggeligt og godt her i Præstegaarden; Goeben fortalte mig, at han havde kjørt sin Hustru over Dybbøl Bakker og derfra ned langs Kysten til Sandbjerg og saa til Præstegaarden, for at hun kunde faa et Overblik over det Terræn, hvor han havde kæmpet. Han selv havde naturligvis brugt sine Øine godt for at se, hvad vi tog os for paa Als. Blandt Andet havde han set, at vore Folk øvedes i at gaa tilbage, og han kritiserede denne Øvelse strengt og kaldte den en farlig Øvelse, da den ligefrem opfordrede Soldaterne til at forlade deres Stilling og retirere, saasnart de syntes, at det var vanskeligt at holde den. Forresten udtalte han, at det Haab, han havde næret om at komme i Kvarter her, desværre foreløbig maatte opgives, da han var beordret til at tage Kvarter i Ullerup. Fra Pastor Feilberg bragte han os en Indbydelse til at komme dér til Middag næste Dag, og igaar tilbragte vi da Middag og Aften dér sammen med Goeben og hans Kone, hvem vi fandt meget elskværdig.

D. 27de Juni.

Det er i Dag vor Bryllupsdag, men under hvilke ulykkelige Forhold opleve vi ikke i Aar denne Dag, som vi altid hilse med ny Glæde! Krigen er brudt ud paany! Efter de preussiske Officerers Sigende har vor Regjering paa Konferencen i London forkastet Forslaget om Slesvigs Deling, hvorved den danske Del af Hertugdømmet i det Væsentlige var bleven ved Danmark. Jeg er jo for uvidende om, hvad

[1] Generalinde Marianne Goeben, født von Trese, død den 12te November 1871.

der er foregaaet under Forhandlingerne i London til at kunne fælde en Dom, men jeg frygter for, at det nu er gaaet, som det gik i April; ligesom Regjeringen dengang var imod det i militær og politisk Henseende lige kloge Forslag fra Overkommandoen at forlade Dybbølstillingen, saaledes har den vel nu her haardnakket fastholdt Fordringen om hele Slesvig. Hvorledes det nu end forholder sig, saa er det sikkert nok, at Krigen er brudt ud paany, og Begivenhederne have udviklet sig ganske anderledes, end vi havde Grund til at formode. Vort Haab om at faa Goeben i Kvarter var alt glippet, og nu tilintetgjordes vor Forventning om den rolige Tid for Sundeved, som han tilligere havde forjættet os; istedetfor en enkelt Brigade er et helt Armekorps rykket ind i Sundeved, og sandsynligvis skal Als nu angribes. Et Par Timer, efter at jeg iforgaars havde sluttet mine Optegnelser, holdt Oberst v. Götz med Adjutant Kupsch og Tilbehør sit Indtog i Præstegaarden.

Han er Chef for et Regiment (Nr. 64) af den brandenburgske Division, som vi ikke have set her. Det er en meget alvorlig Mand og vistnok meget streng overfor sine Undergivne; thi det er synligt, at enhver Soldat, som kommer ind for at aflevere en Rapport, skælver for den strenge Oberst. Ved den første Samtale, jeg havde med ham, omtalte han det mærkelige Uheld, at han overalt i Slesvig var bleven indkvarteret hos Danske og nu ogsaa var kommen i en Præstegaard, hvor Præsten var dansk. Det gav mig Anledning til at udtale, at det var saa temmelig naturligt, at han i et dansk Land blev indkvarteret hos Danske, og naar det efter hans Fortælling var hændet ham, at han endog i det sydligste Slesvig var indkvarteret hos en dansk Godseier (Gyldenfeldt paa Hohenlied), maatte det være ham et tydeligt Bevis for, at det ikke var Almuen alene, men hele Folket, som var dansk. Et kunde Obersten aldeles ikke forstaa. Han havde i en Aarrække i alle tyske Aviser og i mange Skrifter læst, at hele Slesvig var beboet af Tyske, som den danske Regjering vilde danisere, og hvem den vilde berøve deres Sprog, og for hvem Guds Ord nu skulde forkyndes i et dem fremmed Sprog. Med den Overbevisning, at det forholdt sig saaledes, var han lige nys kommen til Slesvig, og derfor blev han for-

undret ved bestandig at møde det danske Sprog. Hans Overbevisning var derved bleven noget rokket, og han bad mig, om Aftenen, naar han fik Tiden til sin Disposition, at sætte ham lidt ind i de virkelige Forhold.

Denne Opfordring fulgte jeg med Glæde, og da Theen og Aftensmaden var expederet, begyndte jeg en kort Skildring af Sønderjyllands Historie og af det danske Sprogs Historie i Sønderjylland. Jeg viste, hvorledes der særlig fra 1386, da Grev Gerhard i Holsten var bleven forlenet med Sønderjylland, var arbeidet paa at fortyske det fuldkommen danske Land. Holstenske Adelsmænd erhvervede Godser særlig i den sydøstlige Del af Landet og bragte tyske Forvaltere og Betjente med sig, saa Bønderne, der gjorde Hoveritjeneste paa Gaardene, og Arbeidsmænd kun hørte det plattyske Sprog, der efterhaanden trængte sig ind i Befolkningen. Til Kjøbstæderne bragtes Plattysk af de Handlende, som sendtes fra Hansestæderne, der fra 1400 til 1600 beherskede hele Nordens Handel. De mange Embedsmænd, der sendtes fra Holsten, bidrog ogsaa til, at det danske Sprog efterhaanden trængtes tilbage i den sydlige Del af Landet, og Reformationen virkede ogsaa, ligesom Universitetet i Kiel, til yderligere at styrke de Fremskridt, det tyske Sprog havde gjort; det trængte ind og blev paatvunget som Kirke-, Skole- og Retssprog selv dér, hvor den overveiende Del af Befolkningen endnu var dansktalende. Igjennem den administrative Forbindelse med Holsten var der ufortrødent arbeidet paa at vinde Slesvig for Tyskland. Som Exempel paa hine Forsøg paa at tvinge det tyske Sprog frem paa det danskes Bekostning kunde jeg heldigvis anføre selve Sattrup, i hvis Kirke det i sin Tid var befalet at prædike Tysk 3 Gange i Aarets Løb. Obersten kunde nu selv se, om han kunde finde nogen anden Tysk her i Sognet end en fordrukken Degn, og saa kunde han selv dømme om saadanne Foranstaltninger som at paabyde tysk Prædiken her i Sognet. De Foranstaltninger, hvorover man i de sidste 14 Aar havde raabt Allarm i Tyskland, vare ikke Andet end Bestræbelsen for at give den danske Befolkning, hvem man havde berøvet dansk Kirke-, Skole- og Retssprog, sin Ret ved at der, hvor Befolkningens Sprog var blandet, hveranden Søndag prædi-

kedes Tysk og hveranden Søndag Dansk, medens Enhver kunde faa den geistlige Forretning udført i det Sprog, han ønskede. Begge Nationaliteter havde faaet lige Ret. Der var naturligvis mange andre Forhold, jeg maatte gaa ind paa; jeg talte længe og talte mig varm. Oberst Gøtz hørte opmærksom paa mig og kom af og til med en Bemærkning eller et Spørgsmaal, som jeg besvarede, og denne Tale og Diskussion varede til Klokken 1 om Natten. Først da kom jeg til Ende, og jeg havde da den Tilfredsstillelse, at da vi reiste os, takkede Obersten mig og sagde: „Jetzt glaube ich, dass Sie Recht haben".

At jeg ved denne Forhandling har vundet Obersten, blev mig klart igaar Middag. Han kaldte mig ind til sig og meddelte mig, at han havde faaet bestemt Ordre til at arrestere mig og sende mig til Flensborg næste Morgen. Men han erklærede tillige, at han ikke vilde gjøre det, idetmindste ikke, førend han havde forsøgt enhver Mulighed for at forhindre det. „Sie sind gewiss ein Ehrenmann," sagde den gode Oberst og tilføiede: „hvis det ikke var saa, vilde General Goeben ikke have indført sin Gemalinde her i Præstegaarden, og jeg véd, at hun har været her under Vaabenstilstanden. Hvis De vil give mig Deres Æresord paa, at De ikke vil forlade Præstegaardens Territorium, da vil jeg gjøre Alt, for at Befalingen kan blive tagen tilbage. Jeg rider nu til Divisionsgeneralen, og kan han ikke tilbagekalde Ordren, iler jeg til den kommanderende General; jeg kan ikke udføre den Befaling, men er villig til at overtage det fulde Ansvar for, at jeg ikke efterkommer den". Jeg takkede Obersten for hans Humanitet og Venlighed og gav ham mit Ord paa, at jeg ikke vilde forlade Præstegaarden og dens hosliggende Terræn, og siden har jeg ikke hørt videre derom, saa Obersten maa have ført sin Krig igjennem.

Jeg er altsaa nu paany Arrestant, men rigtignok i mildeste Form, og jeg kan gaa baade i Have og Mark. Hvilken Modsætning til General Schmids Tid, da jeg havde Skildvagten udenfor mit Vindu, ikke maatte tale med nogen af mine Folk og ikke gaa i Haven uden Ledsagelse af en Skildvagt!

For Sida og mig er det en stor Ting, at jeg ikke blev bortført. Vel er det den tristeste Bryllupsdag, vi have op-

levet, men Sida er dog beroliget ved at have mig i Hjemmet, da hun ellers vilde gaa i bestandig Angst for, hvad der vilde tilstøde mig, og jeg føler levende, hvor velsignet det er at have en Hustru, som tidlig og sildig viser sig som den kjærligste, mest trofaste og modige Medhjælp.

Om vi end strax iforgaars ansaa det for afgjort, at Als nu vilde blive angrebet, er dette nu utvivlsomt. De mange Arrestationer af de samme Mænd, som i Slutningen af Marts arresteredes, dengang Overgangen til Als var paatænkt, overbevise os derom. Rygtet meldte strax iaftes, hvem der var bortført, og desværre erfarede vi, at Inspektør Thoyssen paa Sandbjerg var deriblandt, og at han var syg, da han blev kjørt bort.

D. 29de Juni.

Als er da taget af Preusserne og hele Slesvig dermed tabt! Hvilken Ulykke!

Igaar Middag var Oberst v. Götz ualmindelig alvorlig; der kom ikke et Ord over hans Læber uden det Allernødvendigste, og Stemningen var derfor meget trykket. Først om Eftermiddagen gik det op for mig, hvad der var i Veien; da det østerrigske Pontontræn kom kjørende forbi Præstegaarden ned ad Sandbjerg til, forstod jeg, at Øieblikket var kommet, da det skulde gaa løs, og at Oberstens Stemning hidrørte fra det formentlige farefulde Foretagende, hvis Vanskelighed han vel udmalede sig med altfor stærke Farver. Det overraskede mig derfor ikke, at kort efter at vi havde spist til Aften til sædvanlig Tid Kl. 8, kom Obersten ind til mig og sagde: „Klokken 9 forlader jeg Præstegaarden, og saasnart jeg er borte, er De fri og kan gaa, hvorhen De vil. Vi gaa til Als, og hvis jeg lever i Morgen, kommer jeg igjen." Han sagde disse Ord med et Udtryk, som vidnede om, at han intet Haab havde om at komme levende fra den Tur.

Det var med blandede Følelser, jeg saa vor Indkvartering forlade Præstegaarden. Det var jo vistnok en Lettelse fra det Tryk, der hviler paa En, naar Fjenden er i Huset, men vi vare paa den anden Side fulde af Bekymring for, hvad Natten vilde bringe. Jeg vidste jo, at alle Forsvarsforanstaltninger paa Als vare trufne i den Overbevisning, at Fjenden maatte slaa Bro for at komme over, og at dette først

kunde ske efter en forudgaaet længere Artillerikamp, og at man derfor først, naar denne var indledet, vilde have Alt paa rede Haand for at hindre Overgangen. Men jeg vidste tillige fra Goeben, at Overgangen vilde foregaa i Baade, og at Preusserne saaledes vilde overrumple vore Folk om Natten og komme, inden de vare ventede. I vor Bekymring gik Sida og jeg ud paa Gaden, hvor Naboerne efter Preussernes Afmarsch vare stimlede ud fra alle Huse, for at tale med dem om de forestaaende Begivenheder, men skjøndt det gjorde godt at høre den faste Fortrøstning, som almindelig næredes til, at Preussernes Foretagende vilde strande, var det dog med meget bekymret Sind vi lagde os til Hvile, og det var en meget urolig Søvn, hvoraf vi vækkedes imellem Kl. 2 og 3 ved en heftig Kanontorden, der vedblev i længere Tid, og i hvilken vi troede at kunne skjelne Rolf Krakes Kanoners dybe Røst. Det vakte et Haab, som dog snart skulde skuffes; thi i den tidlige Morgenstund vidste man i vor By, at Fjenden var kommen over til Als, og i Dagens Løb have vi fra forskjellige Sider faaet Bekræftelse paa, at Als er erobret. Oberst v. Götz kom kjørende paa en Arbeidsvogn, der bar synlige Mærker af at være tagen lige fra Gjødningskjørsel; han vilde blot hente forskjellige Sager, han igaar Aftes havde ladet blive i Præstegaarden, og kunde ikke slaa sig til Ro her, da hans Regiment er beordret til endnu i Dag at afmarschere Nord paa. Friherre Buddenbrock, der som Oberst i General Schmids Brigade var vor første Indkvartering, bragte mig Lieutenant v. Bährs Ridderkors og Sabel, med Anmodning om at opbevare begge Dele; Lieut. Bährs Lig var bragt op i Kirken, og der var telegraferet til hans Forældre, som formodedes at ville afhente Liget. Bähr var falden for det sidste Skud, som affyredes ved Høruphav; Kuglen var gaaet gjennem Korset ind i Hjertet. Buddenbrock var et Par Dage før Overgangen til Als udnævnt til Chef for en Brigade, som ligger i Düsseldorf, og samtidig var han bleven afløst i Kommandoen over 53de Regiment af en Oberst, der kom direkte fra Preussen; Buddenbrock havde derfor kun deltaget i Overgangen som Tilskuer.

Der er bragt mig en Tegnebog, som er funden i en død dansk Officeers Frakkelomme, for at jeg af de Breve, den

indeholdt, maaske kunde udfinde, hvem han er. Her var han haardt saaret ført over til Sundeved for at indlægges paa Sandbjerg Lasaret, men var død, inden han kom i Land, og lagt ind i et af Husene i Sattrupskov. Distinktioner og Portepée vare røvede, men efter Paaklædningen formentes han at være Officeer. Det viste sig ogsaa at være Tilfældet, idet jeg allerede af det første Brev saa, at det var Premierlieutenant Hindenburg, Søn af afskediget Generalmajor Hindenburg, hvem jeg kjender fra 1849, dengang han som Oberstlieutenant var Chef for 2den lette Bataillon. Det var en tung Pligt for mig nu at underrette den gamle elskværdige Mand om Sønnens Død.

D. 5. Juli.

Om Als's Erobring har jeg nogle Dage derefter faaet nærmere Beretning af Goeben. At Overgangen og Erobringen lykkedes, tilskriver Goeben alene den Omstændighed, at Rolf Krake forlod den Stilling, det en kort Tid havde indtaget, og hvor det umuliggjorde Overgangen. Goeben var med Divisionsgeneral Mannstein og en anden Brigadegeneral paa Vandet, da Rolf Krake kom frem fra Augustenborg Fjord, og dets Kanoner begyndte at bestryge Alssund. Han udbrød da: „Overgangen er mislykket", og han kunde vel gjøre det med Rette, da kun 1 Brigade var kommen over i det Øieblik, og alle Baade, som vare paa Vandet, øieblikkelig søgte Land, dels paa Als, dels paa Sundeved-Siden. Han kunde ikke tænke sig Muligheden af, at Rolf Krake vilde opgive den Stilling; thi han vidste, at Preussernes 24 Pd.s Kanoner (de riflede) ikke formaaede at gjennembryde dets Pandser. Det lod heller ikke til, at Pandserbatteriet havde lidt nogen væsentlig Skade, da det atter dampede bort; men dermed var Erobringen af Als afgjort. Det gjorde Goeben ondt at maatte sige mig, at ligesaa godt Dybbøl-Stillingen var bleven forsvaret, ligesaa daarligt havde Forsvaret af Als været; særlig havde 4de Regiment, der holdt den Del af Øen besat, hvor Angrebet skete, kun ydet svag Modstand, saa det blev et let Arbeide at faa fast Fod paa Als. Kun i Kjær By havde Preusserne mødt alvorlig Modstand, og der blev Goebens Hest skudt under ham. General Schmids Brigade var naturligvis gaaet sidst over Alssund, da Kampen i Kjær var til-

ende. Han havde da faaet det Hverv at forfølge vore tilbagegaaende Afdelinger, og han havde udført det med sin sædvanlige Forsigtighed, hvori han fortræffelig understøttedes af Chefen for det ene af hans Regimenter (Nr. 13) Oberst Witzleben.

Da han skulde forfølge vore flygtende Afdelinger, var han saa klog at lægge sin Vei over Hørup Kirke, hvor han tog Plads i en god Fjerdingveis Afstand fra det Punkt, hvor han kunde støde paa vore Folk. Det andet af Brigadens Regimenter (Nr. 53) var vel af sin nye Chef ført til Hørup-hav, men han skal dog have gjort sine Sager saa daarligt, at han samme Dag skjød sig og efterlod nogle Linier, hvori han udtalte det Haab, at hans Død maatte blive betragtet og modtaget som Sonoffer for de Feil, han havde begaaet.

Jeg burde allerede have bemærket, at Dagen efter Als's Erobring overbragte en Ordonnans mig fra General Goeben et Bevis, hvorefter jeg og min Hustru uhindret kunde passere fra Sattrup til Ulkebøl og omvendt, og deraf benyttede vi os den følgende Dag og tog over til Ulkebøl Præstegaard for at gjense vore Kjære.

Jeg vil ikke dvæle ved dette Møde; Alle vare vi jo sorgfulde over vore store Tab og Fædrelandets Nød, men jeg vil kun fortælle, at vi i Præstegaarden traf General Goeben. Han havde erindret og efterkommet den Anmodning, jeg engang tidligere havde rettet til ham, om at tage Kvarter i Ulkebøl Præstegaard, hvis han nogensinde kom over til Als, thi saa vidste jeg, at min Broder og Alt, hvad hans var, vilde være under en god og virksom Beskyttelse. Da Goeben ikke havde villet gaae i Kvarter, førend Kampen paa Als var tilende, havde han beordret Oberst Stoltz, hvem jeg kjendte som en stille og venlig Mand — tilsyneladende gammel — at belægge Præstegaarden, naar Tropperne naaede Ulkebøl, indtil han selv høiere op paa Dagen kunde tage Kvarter der. Der var Ingen og Intet, som havde lidt nogen Overlast, og han forvissede mig om, at mine Sager ville findes i god Behold. Jeg havde nemlig tidligere fortalt Goeben, at jeg ved Efterretningen om Krigens Udbrud havde læsset en Vogn med alt det Gods, som i og for sig var overflødigt, men som jeg dog nok vilde bjerge til bedre Tider, og var

kjørt dermed til Ulkebøl Præstegaard, som jeg dengang troede at være fuldstændig sikker mod Erobring af Tyskerne, om disse end kunde tage Skandserne paa Dybbøl Banker. Goeben lovede mig nu at ville sende mig det alt under sikker militær Bedækning, og et Par Dage derefter kom ogsaa en militær Vogn, under Beskyttelse af Goebens Furér med alle vore Sager. Jeg vil dog bemærke, at da vi sendte Sølvtøiet bort, havde vi dog beholdt et Dusin Spisesker, Gafler og de Ting, som daglig bruges ved Bordet, saa at vor Indkvartering aldrig savnede noget af den Slags, og det skal siges til de preussiske Soldaters Ros, at skjøndt der kom Masser af dem i Kjøkkenet, hvor Skeer og Gafler laa paa Bordet, blev der ikke stjaalet saameget som en Theske.

Min Broder fortalte mig, at han om Aftenen d. 28de var gaaet i Haven med en Kapitain af Generalstaben, som var ansat ved Hovedkvarteret i Præstegaarden, og havde talt med ham om Muligheden af, at Preusserne kunde tage Als. Kapitainen havde da sagt, at det vistnok var muligt, men der maatte gaa en Artillerikamp forud, thi før vort Artilleri var ødelagt, kunde de ikke slaa Bro og komme over. Her have vi atter den fixe Ide, at Preusserne kun kunde passere Alssund paa en Bro! Ligesom hos Captain Hagerup!

Jeg kommer neppe til ofte at benytte min fri Passage til Ulkebøl, eftersom Kampen d. 29de har medført betydeligt Arbeide for mig i forskjellig Retning. Der er efter Kampen blevet oprettet 12 Lasaretter her i Sognet for mer eller mindre haardt Saarede, idet de lettere Saarede strax blev førte længere tilbage. I Hovedbygningen paa Sandbjerg (Grev Reventlows Eiendom), som ligger umiddelbart ved Alssund og altsaa nærmest ved Kamppladsen, vare mange meget haardt Saarede indbragte, deriblandt Captain Bügel af 4de Regiment og Lieutenant Schlegel af 3die Regiment, som begge døde, Bügel allerede Dagen efter og Schlegel 2 Dage senere. Til Lasaretterne i Snogbæk var bragt Oberst Faaborg, Lieutn. Trepka af 18de Regiment, Lieutn. Schaarup af 5te Regiment og Officersaspiranterne Grev Baudissin af 3die Regiment og Worm af 5te Regiment, foruden en stor Mængde Menige og Underofficerer. Kun den, som selv har oplevet det, kan forstaa, i hvor høi Grad det maatte optage mig at

bringe Bud til de Saaredes Familier. Sida er utrættelig i at besøge de Saarede og notere, hvad de ønske skrevet og til hvem. Og hvor tungt er det at begrave de Mange, som i den kraftige Alder ere kaldte bort, og hvor Mange vilde ikke snart følge efter, efterhaanden som de bukke under for deres Lidelser! Dobbelt tungt falder det mig, fordi den Tanke piner mig, at alle disse Offre ere bragte forgjæves — synes det idetmindste. Jeg har igaar og i Dag tilbragt flere Timer i Træk paa Kirkegaarden for at jordfæste dem, som bragtes fra 5—6 Lasaretter, med en halv Times Mellemrum. I Dag har jeg tilmed maattet bringe en af mine Sognefolk til Hvile, og denne Ene var — Thoyssen. Samme Dag, som jeg skulde være arresteret, d. 26de Juni henad Aften, blev Thoyssen arresteret; skjøndt han var syg og sengeliggende, blev han sat paa en Vogn og kjørt til Flensborg. Da Als var erobret, blev han vel strax frigiven, men han kunde ikke gaa den Tur igjennem. Dødssyg kom han hjem, og da jeg saasnart det rygtedes op til Præstegaarden, tog ned til Sandbjerg for at se til ham, var han bevidstløs, og i Dag sagde jeg ham Farvel ved hans Grav[1]). Det var en flink Mand, som ved Flid, Arbeidsomhed og Orden havde bragt det dertil, at han — en Husmands Søn — blev Godsinspektør paa Sandbjerg, hvormed var forbundet Embedet som Politimester paa Grevskabet samt paa Ballegaards og Bøgeskovs Godser. Han var en hyppig Gjæst i Præstegaarden, da han som ugift havde det meget ensomt paa Sandbjerg, og om Sommeren var jeg flere Gange hos ham, i Reglen til Fisketure paa Sandbjerg Sø fra om Morgenen af. Var han dog bleven hos Grev Reventlow, som denne ønskede det, og ikke under Vaabenstilstanden kommen tilbage til Sandbjerg! Jeg vil stedse mindes ham som en kjær Ven, der var mig særdeles hengiven og overordentlig tjenstvillig.

D. 9de Juli.

Jeg var i Torsdags lige bleven færdig med ovenstaaende Optegnelser, da en Gensdarm overbragte mig følgende Skrivelse:

Flensburg, den 4ten Juli 1864.

„Ew Hochwürden werden hiedurch ersucht Sich am

---

[1]) Se „Museum“ 1896 I. Side 211.

8ten d. Mts um 2 Uhr auf dem Büreau der obersten Civilbehörde zu Flensburg einzufinden, um zu vernehmen, was mit Ihnen zu reden ist. Im Fall Ihres Nichterscheinens haben Sie die Folgen Ihres Ungehorsams zu tragen."

Im höheren Auftrage
Dr. Rehoff.

Den uforskammede Tone, der gik gjennem denne lille Skrivelse, varslede om det kommende Uveir, og Underskriften — den fra Amnesti udelukkede Forbryder Rehoff — bebudede, at nu kom Afskedens Time. Jeg havde i sin Tid, da jeg i en tysk Avis læste, at Rehoff, som er Præst ved Michaels Kirke i Hamborg, var af den øverste „Civilbehörde" beskikket til at „reorganisere" Kirken og Skolen i Slesvig — sagt til General Goeben, at dermed var min Afskedigelse givet, og det skulde nu vise sig, om min Opfattelse af Situationen var rigtig eller ikke. Med 3 af mine Embedsbrødre — Feilberg, Mørk-Hansen og Roth — som paa lignende Maade vare citerede, mødte jeg i Flensborg, og der blev da først forelagt os det Spørgsmaal, om vi i nogen Henseende ansaa os bundne ved den Ed, vi havde aflagt til Christian den Niende. Jeg bør dog ikke forbigaa, at Mødet indlededes med et Referat af, hvad der var passeret med Hensyn til den Erklæring, som tidligere var os affordret, om at bestyre vore Embeder overensstemmende med de Grundsætninger, som ledede den øverste „Civilbehörde", en Erklæring, som Feilberg, Mørk-Hansen og Roth havde underskrevet; denne Erklæring var under de forandrede Forhold ikke tilstrækkelig, men først og fremmest skulde vi erklære, ikke at være bunden ved hin Ed. Til mig, der ikke havde villet underskrive hin Erklæring, blev det særlig sagt, at jeg selvfølgelig allerede vilde være afskediget, hvis man ikke — fra Østerrigs og Preussens Side — havde været overbevist om, at ved Londoner-Konferencen under Vaabenstilstanden vilde Resultatet være blevet, at Slesvig var blevet delt, og at Sundeved vilde være vedblevet at høre til Danmark. Kun under denne Forudsætning havde man ladet mig blive uanfægtet i mit Embede. Jeg noterer dette som et Vidnesbyrd om, hvilken Elendighed Regjeringens Halsstarrighed paany

bragte over Danmark og det danske Slesvig, ligesom i sin Tid dens Vægring ved at opgive de sammenskudte Dybbøl-Skandser havde bragt Ulykke over den danske Hær og det danske Folk.

Dog — tilbage til Edsspørgsmaalet! Vi fire Præster vare naturligvis alle enige om i enhver Henseende at være bundne ved vor Ed, og Svaret blev overensstemmende hermed. Saa blev det sagt os, at der ikke, som paatænkt, vilde blive os forelagt flere Spørgsmaal, og at vi vilde blive afskedigede; dog blev det paa vor Begjæring indrømmet, at det i vort „Entlassungs"-Dokument udtrykkelig skulde udtales, at vi bleve afskedigede, fordi vi ansaa os bundne ved den Ed, vi havde aflagt til vor Konge. Det var altsaa kommet ganske, som jeg havde ventet det, naar Rehoff skulde raade i Kirkens Anliggender; oprigtige danske Mænd vilde han ikke taale i Slesvig, og dem forelagdes da det Spørgsmaal, om de vilde være Menedere; thi Magthaverne vidste, at saadanne Mænd vilde ikke være Menedere, og saa væk med dem! Men de Blakkede og dem, som havde gjort sig yndede af Slesvigholstenerne, dem forelægges slet ikke det Spørgsmaal, thi de skulle ikke nødes til at vælge Afsked.

For min Hustru var Resultatet af min Flensborgreise ikke overraskende. Hun deler ganske min Anskuelse og forstaar, at jeg kunde ikke have svaret anderledes; egentlig ere vi glade over, at den ventede Afgjørelse kom paa den Maade, at der slet ikke kunde være nogen Tvivl om, hvad jeg burde gjøre. Vi have været saa lykkelige i de 14—15 Aar, vi levede her i Sattrup, og Menigheden holdt saa meget af os begge, og der laa Tilskyndelse nok til at søge om muligt at blive ved Embedet; men nu er enhver Mulighed afskaaren, og det er vel det bedste. Under Reisen til Flensborg, som jeg gjorde i Selskab med Feilberg, fortalte vi hinanden om vore fata i forrige Uge. General Goeben var indkvarteret hos Feilberg, da Ordren kom, at han skulde arrestere denne og sende ham til Flensborg d. 27de. Som fuldendt Soldat, der ubetinget adlyder sin Chefs Ordre, nægtede Goeben ikke at adlyde, i hvor høi Grad det end var ham imod at sende Feilberg bort; men han sendte strax en Ordonnans til Flensborg for at gjøre Kommandanten ansvarlig for, at Feil-

berg og jeg blev behandlede anstændig (det faldt ham ikke ind, at Ordren om at sende mig til Flensborg — hvilken Ordre han kjendte — ikke blev udført); derefter tilbød han, at Lieutenant Gerlach, hvem Feilberg godt kjendte, skulde ledsage ham, og endelig erklærede han, at ville henvende sig til den kommanderende General Herwarth for at faa Ordren tilbagekaldt. Men foreløbig maatte den udføres, og d. 27de om Morgenen — Feilbergs Fødselsdag og min Bryllupsdag — kjørtes Feilberg til Flensborg, og Goeben red til Graasten for at træffe Generalen. Feilberg havde heller ikke været mere end en Time i Flensborg, i en Sal, hvor der stod 4 opredte Senge til Feilberg, Mørk-Hansen, Roth og mig, førend der kom en Ordonnans ridende med Ordre til Kommandanten, at sende Feilberg tilbage til Ullerup. Feilberg blev imidlertid, indtil han havde spist til Middag og drukket et Glas med sine to Kolleger.

Ligesom Oberst v. Götz vægrede sig ved at sende mig som Arrestant til Flensborg, saaledes har ogsaa den Bataillonskommandør handlet, der var indkvarteret i Snogbæk Præstegaard. Han havde ogsaa faaet Ordre til at sende sin Vært, min Kollega Nis Hansen, til Flensborg, men han nægtede rent ud at udføre Ordren, ja erklærede, at saalænge han var i Præstegaarden, skulde det ikke ske. Den gigtplagede, halte Nis Hansen skulde da ikke kunne løbe langt fra Præstegaarden! Det forekommer mig mærkeligt, at begge hine Officerer nægtede at udføre den dem givne Ordre. Det minder mig om hin Strid, som jeg vist tidligere har refereret, mellem Divisionens Stabschef og General Schmid, der bestemt erklærede ikke at ville efterkomme den Ordre, Stabschefen bragte ham, at belægge Kvartererne tættere, for at skaffe Plads til 2 Batterier, som skulde komme til Sognet. En ubetinget Lydighed og fuldkommen Disciplin fandtes altsaa ikke hos de preussiske Officerer, saaledes som jeg havde tænkt mig det.

Lieutenant v. Bährs Familie har været her for at føre hans Lig til Tydskland, og Sida havde i den Anledning en Ubehagelighed, ikke med at modtage Familien, der var meget net, men derved, at General Buddenbrock i Afreisens Øieblik kom for at hente Bährs Kors og Sabel, og da jeg uhel-

digvis var fraværende, og Sida ikke kunde lukke mit Skrivebord op, hvor Korset var gjemt, blev han ubehagelig og lod sig forlyde med en Mistanke om, at jeg vilde tilvende mig Korset. Sida lod da Smeden hente og dirke Bordskuffen op, og da Korset ganske rigtig laa der, blev Generalen jo flov og undskyldte sig med det Hastværk, han havde.

D. 14de Juli.

Et kjøbenhavnsk Besøg have vi ogsaa havt i samme Øiemed som det, der førte Familien Bähr til Sattrup. Det var en Urtekræmmer Bügel, som kom for at afhente sin Broder Kapitainens Lig. Heldigvis havde jeg, den Dag jeg begravede Bügel og 7 Andre i en og samme Grav, ladet sætte et Mærke ved den Kiste, der fra Lazarettet var betegnet mig som Kapitainens, og det viste sig ogsaa, da Kisten blev opgravet og aabnet, at det var den rigtige, idet Bügel gjenkjendte sin Broder. Men dennes Hals var brækket, fordi Kisten havde været for kort, og Liget var ganske nøgent, et Vidnesbyrd om, hvorledes Lasaretfolkene plyndre de Døde!

I Søndags Eftermiddag kjørte vi over til Ulkebøl, for at fortælle min Broder om Turen til Flensborg og om den forestaaende Afsked. Ogsaa han venter med det Første at faa Meddelelse om at være bleven afsat, og da han er vis paa, at det sker meget snart, søger han Kald paa Sjælland, hvor svært det end vil falde ham at forlade den Menighed, hvor han har virket i 33 Aar.

Goeben, hvem vi traf i Ulkebøl, skulde nu forlade Als og marschere Nord paa. Han kom ogsaa Dagen efter hertil, denne Gang ledsaget af Adjutant Blomberg, og blev her til næste Dag. Nu samles den preussiske Hær ved Slesvigs Nordostkyst for at true med at gaa over til Fyen. Efter at have hørt, hvor let Preusserne kom over til Als, tvivler jeg ikke mere om, at hvis de forsøge en Overgang til Fyen, vil den lykkes.

Vi have nu taget Afsked med Goeben, hvem vi rimeligvis aldrig gjense; vi kunne give ham det Vidnesbyrd, at han er en ualmindelig dannet og høimodig Mand, og en ædlere Fjende kan der ikke gives; vi ville altid bevare Erindringen om, i hvor høi Grad han har bidraget til at lette denne tunge Tid for os og vore Sognefolk.

Forøvrigt have vi ikke siden Tabet af Als havt Generalskvarter. En Del af den preussiske Hær holdt Als besat, medens den større Deel var dragen mod Nord; i Sattrup var der foruden de mange Lasaretter kun Artilleri, og her i Præstegaarden laa Artilleriofficerer, Tardowsky og Olfers, høflige og nette Mænd, men uden Interesse for mig. Da Goeben paa sin Gjennemmarsch saa vilde tage Kvarter i Præstegaarden, maatte de selvfølgelig rømme den, og nu Goeben er borte, have vi faaet en Artilleriofficer og en Læge.

D. 20de Juli.

Jeg har endnu ikke faaet nogen skriftlig Meddelelse om min Afsked, men Sagen er jo sikker nok, og vi have derfor strax efter min Hjemkomst begyndt med at forberede vor Afreise. Endel Kasser og Kister har jeg bestilt, for deri at indpakke Bøger, Glas, Porcellæn, Kobberstik og de tusinde Sager, man efterhaanden samler sammen baade til Nytte og til Udsmykning af vore Værelser. Den allerstørste Del af vort Bohave ville vi med Tiden føre over til Sjælland, men foreløbig ville vi lade det blive her, indtil Freden er sluttet, og 4 Gaardeiere i vort Nabolav have tilbudt at opbevare alle vore Sager paa deres Lofter, indtil vi forlange dem sendte. I Anledning af den begyndte Indpakning vare vi blevne fri for Indkvartering, og Artilleriofficeren og Lægen ere flyttede herfra, men jeg maa dog fortælle en lille Scene, som forleden fandt Sted mellem de tvende Herrer. Officeren er meget vigtig og hovmodig over Preussernes udmærkede Vaaben, baade deres Bagladegeværer og deres riflede Skyts, og da vi forleden spadserede i Haven, begyndte han atter at prale af deres Vaaben i Modsætning til vore, og udtalte den Mening, at vi paa Grund heraf ikke, naar det kom til Sammenstød, kunde gjøre alvorlig Modstand, men altid maatte „davon laufen". Doktoren bad ham da om dog at moderere sine Udtalelser, da det var saameget hæderligere for de Danske, at de gjorde saamegen Modstand trods deres ringere Vaaben og trods Misforholdet mellem Modstandernes Antal. Han bad endvidere Officeren om at erindre Midsunde og det store Antal — 72 — af de høitpriste Kanoner, som de havde havt i Ilden, og at det dér ikke var de Danske, men Preusserne, som vare „davongelaufen". Herover blev Officeren i høi

Grad opbragt og bebreidede Lægen, at han ikke havde mere Følelse for Armeens Ære, end at han i Fjendens Nærværelse vilde udtale sig saaledes, men Lægen svarede, at han kun havde sagt, hvad sandt var, og at den preussiske Armé's Ære slet ikke led ved, at den havde maattet vige i en enkelt Kamp. Officeren paastod derimod, at om det end var nok saa sandt, at de vare blevne slagne ved Midsunde, saa burde han aldrig tale derom, og det var særlig Mangel paa Takt at gjøre det ligeoverfor Fjenden. Jeg morede mig kostelig over denne Scene, og jeg ventede, at den var endt med en Udfordring; det gik imidlertid fredeligere af, end jeg havde ventet, men det er maaske ikke tilladt at duellere under et Felttog.

General Schmid har besøgt os en Timestid. Han kom fra Als for at gjøre Visit og takke for den lange Tid, han i Aarets Løb havde boet hos os, og for det gode Kvarter. Det var komisk at se ham dekoreret med den røde Ørns 2den Klasse for hans Deltagelse i Als's Erobring, da jeg kjendte hans Tilbøielighed til at dække sig og sine Folk for enhver Fare og tillige vidste, hvilken daarlig Rolle han havde spillet paa Als, hvortil han naturligvis først kom, efter at Kampen fra vor Side var opgiven og Tilbagetoget begyndt.

D. 24. Juli.

Idag har jeg faaet mit „Entlassungdocument“, som er udfærdiget d. 16de, men har brugt 8 Dage om at naa fra Flensborg til Sattrup, og nu skal det gaa rask med Indpakningen. I den Henseende er det en stor Lettelse, at vi ere fri for Indkvarteringen, og derfor intet Hensyn have at tage, men kunne tumle med Kasserne inde i Værelserne. Det er mig forment at holde Afskedsprædiken, og derfor ligger det os saameget mere paa Hjerte at kunne komme omkring til vore Sognefolk og tage Afsked med dem i deres Huse. — Da jeg nu har Sort paa Hvidt for, at jeg skal forlade Sattrup, har jeg skrevet til Herredsfogden og rekvireret Auktion over det, jeg ikke vil føre med mig til Sjælland, væsentligt Kreaturer, Vogne og Avlsredskaber, samt noget Bohave.

Som afsat Præst bliver jeg vel nu fri for det sørgelige Hverv at begrave de Mange, der efterhaanden ere døde paa Lasaretterne i Sognet. Foruden 5, hvoraf 3 Danske og 2

Preussere, som vare aldeles ukjendte, og som nedlagdes i en fælles Grav, hver blot indsvøbt i et Lagen — der havde ikke været Tid at faa lavet Kister — har jeg i denne Maaned begravet 34 Danske og 14 Preussere! De saarede Officerer og Officersaspiranter, som jeg tidligere har nævnt, døde alle paa Lieutenant Schaarup nær. Grev Baudissin, Søn af Major Grev Baudissin, var i Bedring, og der var Tale om at flytte ham til Flensborg en af de første Dage.

Men saa kom desværre hans Moder herover for at se til Sønnen. Hun var aldeles fortvivlet over Sønnens Saar og formaaede ikke at lægge en Dæmper paa sin Bevægelse, hvilket gjorde et stærkt Indtryk paa Sønnen, der synligt afficeredes af hendes fortvivlede Klager. Lægerne fraraadede hende derfor paa det Bestemteste at være hos Sønnen, da han ikke kunde taale at se hendes Fortvivlelse og høre hendes Klager; de sagde hende, at hans Tilstand maatte forværres derved, men hun var ikke at tale til Rette, og — Sønnen fik Feber og døde, 19 Aar gammel. Det var jo meget tungt for den stakkels Moder, og Sida og jeg tog inderlig Del i hendes Sorg. Hun var uendelig taknemmelig for det Lidet, vi havde kunnet gjøre for hende i den Tid, hun tilbragte i Præstegaarden, og vi maatte love at besøge hende paa Carlsberg ved Frederiksborg.

D 30. Juli.

Iforgaars fik jeg et uventet Besøg af min Herredsfoged, Fischer, som kom for at overbringe mig en Skrivelse fra den nye Amtmand, ifølge hvilken han i Henhold til den øverste Civilbestyrelses Cirkulære af 5te d. M. befalede mig ufortøvet at forlade Landet. Herredsfogden tilføiede, at hvis jeg ønskede en Frist af 2—3 Uger, som han ansaa for aldeles nødvendig for mig til Indpakning eller Realisation af mine Eiendele (han havde berammet min Auktion til den 8de August), vilde han andrage paa, at en saadan Frist blev mig bevilget, hvilket han betragtede som utvivlsomt. Jeg erklærede da, at en Frist af 14 Dage kunde jeg nok ønske, og han skulde have Tak, hvis han kunde skaffe mig den; jeg selv vilde ikke ansøge Amtmanden derom.

Jeg kunde ikke dy mig for at spørge Fischer, om der var blevet forelagt ham det Spørgsmaal, om han endnu ansaa

sig bunden ved sin Ed til Christian d. 9de. Han benægtede det, men sagde, at hvis det Spørgsmaal var blevet stillet til ham, vilde han have svaret ligesom jeg; dog tilføiede han, at han troede, at han ikke vilde blive spurgt, da man sandsynligvis havde Brug for ham. Sikkert nok! Han er jo ikke for ingen Ting siden 1848 bleven kaldet: „Zu den Waffen — Fischer".

Da det nu tegner til, at jeg kommer temmelig hovedkulds afsted, er jeg glad over, at vi allerede ere begyndte at tage Afsked med vore Sognefolk. I den bittre Skilsmisse fra de kjære Mennesker, som have sluttet sig til mig med saamegen Hengivenhed og Kjærlighed, er det mig en Trøst, at Alle forstaar, at jeg hverken kunde eller burde have handlet anderledes, end jeg har gjort. En af mine stadige Tilhørere sagde til mig: „Hvis jeg nogensinde var kommen til at høre Dem bede for Kongen af Preussen, da kunde jeg aldrig have Tillid til Dem og Deres Forkyndelse af Ordet". Og Manden har Ret, thi jeg kunde ikke gjøre det uden at staa som en Hykler i Guds Hus. Overalt i Sognet er Stemningen meget nedtrykt og sørgmodig i disse Dage, fordi der gaar Rygter om en nær forestaaende Vaabenstilstand med dertil knyttede Fredspræliminarier. Hvor ulykkeligt Udfald end Krigen hidtil havde havt, var man vel bedrøvet derover, men dog ikke uden Haab om, at det endnu kunde gaa som i 1848 og 1849, da Tysken dog maatte trække ud af Landet, men sluttes der Fred nu, da indse de, at Preussen beholder Slesvig, og det er den grueligste Ulykke, der kunde ramme. Derfor vil man, at Krigen skal fortsættes, og kan nu slet ikke forstaa, at Kongen skulde være nødt til at slutte Fred. Christian Jakobsen, en Bonde i den kraftigste Alder, græd som et Barn, da han talte med mig om en mulig Fredsslutning, hvormeget han end, ligesom de andre Bondemænd, havde lidt i den lange Tid, da Preusserne regjerede i hans Gaard, foretrak han dog langt en Fortsættelse af den samme Tilstand for Vaabenstilstand. Han erklærede, at han gjerne vilde hengive hele sin Eiendom, om det skulde være nødvendigt, naar blot Krigen maatte blive fortsat. Hvor jeg har ondt af disse brave, trofaste Mennesker, som gyse ved Tanken om at skulle gives i Tyskernes Vold!

Igaar kjørte vi til Ulkebøl for at tage Afsked med min Broder og Svigerinde, som vi „desværre" kunne vente snart at træffe sammen med i Kjøbenhavn. Tungere var mig den Tanke, at jeg vistnok aldrig vil gjense Ulkebøl Præstegaard, hvor jeg til forskjellige Tider har fundet et kjært Hjem. Der tilbragte jeg Størtedelen af mit første Kandidataar, for at øve mig i at prædike og ret sætte mig ind i hele Præstegjerningen, indtil jeg i Juni 1845 aflagde den homiletiske og kateketiske Prøve for Biskoppen over Als. Og da jeg i 1848 var kaldet til Sattrup og henvist til Biskoppen over Als for at blive ordineret, blev min Broders Præstegaard atter mit Hjem, indtil Ordinationen havde fundet Sted 4de Advents Søndag, ligesom jeg i 1849 atter tilbragte flere Maaneder dér, naar jeg var beordret til at følge efter Armeen for at blive indsat i mit Embede, men dette gjentagne Gange maatte opgives paa Grund af Krigsbegivenhederne. Hvormange interessante Bekjendtskaber har jeg ikke gjort i Ulkebøl Præstegaard, som i forrige Krig var et gjæstfrit Tilholdsted for Armeens Officerer!

D. 4de August.

Det blev da ikke til Noget med den 14 Dages Frist, som Herredsfoged Fischer havde lovet at skaffe mig! I Dag kom han for at melde mig, at hans Andragende øieblikkelig var blevet afslaaet, og han havde faaet Befaling til strax at udvise mig. Jeg maatte kvittere for, at Befalingen er bleven mig forevist, og Klokkeslettet, til hvilket det var sket, blev tilføiet. Inden 24 Timer fra det Øieblik af skal jeg være ude af Nybbøl Herred og inden 3 Dage ude af Slesvig.

Der er da intet Andet for mig at gjøre end at forlade Sattrup i Morgen og lade Sida blive tilbage, for dog at have et Øie med alle vore Sager, indtil Auktionen er afholdt, og det, vi ville beholde og derfor have indpakket, bragt hen til de 4 Gaarde i Nabolaget, hvis Eiere have tilbudt at modtage og gjemme vore Sager paa det Bedste. Sida er ikke forknyt for at blive ene tilbage; hun véd, hvor afholdt hun er af Alle, og kan stole paa at blive hjulpen paa enhver Maade; hun vil jo gjerne varetage vort Tarv saa godt som muligt. Det er Aftale mellem os, at saasnart Alt er besørget, tager hun over Flensborg til Lübeck og derfra med Dampskib til

Kjøbenhavn. Vor Nabo Peter Alexandersen kjører hende til Flensborg, og Proprietair Svendsen befordrer mig i Morgen dertil; jeg har nemlig allerede underhaanden solgt mine Heste.

Idet jeg drager bort fra det kjære Sattrup, hvor jeg har levet 15 lykkelige Aar, takker jeg Gud for den Naade, at det forundtes mig, trods megen Skrøbelighed, at virke saaledes i det mig betroede Embede, at jeg vandt Menighedens fulde Hengivenhed. Jeg er ogsaa glad over, at den dog beholder en dansk Præst, idet min Kollega bliver her, og han er i sit Hjerte oprigtig dansk, om han end allerede Dagen efter Visitatsen d. 13de Mai tog over til Provst Godt i Broager og lovede lydig Underkastelse, hvorfor Edsspørgsmaalet heller ikke blev forelagt ham. Jeg kunde nu ikke gjøre det, men skjøndt jeg paa Menighedens Vegne glæder mig over, at den dog slipper for at faa en Vildtysker til Præst, kan jeg kun beklage, at Sygelighed og økonomisk Misère kunde bringe den fordum saa kraftige Nis Hansen „Bondesøn" til at give sit tidligere Liv et saadant Dementi.

Flensborg, d. 8de Aug.

I Henhold til Udvisnings-Ordren forlod jeg da Sattrup d. 5te og reiste hertil, hvor jeg strax traf sammen med min kjære Ven og gamle Nabo Feilberg fra Ullerup, med hvem jeg under hele Krigen har delt Skæbne, og som ogsaa var bleven udvist samme Dag som jeg. Da vi strax ved vor Ankomst hørte, at der ventedes et Dampskib, som skulde komme hertil i det særlige Øiemed at overføre fordrevne Embedsmænd og deres Gods til Kjøbenhavn, gik vi i Forening op i Regjeringsbygningen for at udbede os Tilladelse af den øverste Civilbestyrelse til at forblive i Flensborg, indtil Dampskibet afgik, hvorved vi vilde forskaanes for den lange og kostbare Reise over Lübeck. Den forlangte Tilladelse blev strax givet, og det var kjendeligt, at den Brutalitet, hvormed man gik frem mod forhenværende Embedsmænd, væsentligt maa tilskrives underordnede Embedsmænd, som vilde mætte det gamle slesvigholsteenske Had til alle Danske, ved at behandle de nu afskedigede danske Embedsmænd saa hundsk som muligt. Vi slog os da til Ro for nogle Dage i Flensborg, og jeg underrettede strax Sida om den Chance, der

frembød sig til paa en nem Maade at komme til Kjøbenhavn, og bad hende om muligt at fremskynde sin Afreise saaledes, at den kunde gaa for sig strax efter endt Auktion, da Dampskibet antages at skulle gaae herfra d. 9de.

De mellemliggende Dage tilbragte Feilberg og jeg for det Meste sammen med de gode danske Borgere i Flensborg, hvoraf jeg særlig maa fremhæve Brødrene Plättner. Det er opløftende og styrkende at fornemme den Fædrelandskjærlighed, som fylder alle danske Slesvigeres Hjerter, og det faste Haab, hvoraf de alle besjæles, at det ikke vil vare længe, før Slesvig atter forenes med det øvrige Danmark, om det end rimeligvis nu bliver skilt derfra en liden Stund.

Jeg besøgte Lasaretterne og traf der flere Officerer, som jeg havde set tidligere som Saarede i Ullerup, f. Ex. Lieutn. Fischer, hvem jeg vist tidligere har omtalt, og Lieutn. Høhling, en Søn af min gamle Bekjendt, Major Høhling, der er Postmester i Ringsted. Overlæge Boesen medgav mig en Hilsen til Hans.

Overfarten til Kjøbenhavn vil slet ikke koste os Noget; det er den danske Regjering, som forpagter Dampskibet for at hjælpe de Mange ud af den Forlegenhed, hvori de befinde sig, da de pludselig skulle forlade Landet med al deres Habengut. Godt er det, at vi have ladet vort Gods blive i Sattrup; thi jeg har ved Dampskibet været Vidne til, hvorledes Kasser med Porcellain og Glas sønderslоges ved Indladningen, og deres Indhold fuldstændig ødelagdes.

Aften.

Sida er kommen, glad over, at Alt i vort gamle Hjem var besørget paa det Bedste. De fleste af Sognets Bønderkoner vare komne til Auktionen, nærmest for at tage Afsked med hende, men tillige for at kjøbe et eller andet Stykke til Erindring. Sida medbragte 218 Rdlr., som hun havde modtaget for de forskjellige Sager, hun havde afhændet, medens Auktionen gik for sig i Udhusene over Kreaturer, Vogne etc., og det vilde jo have været et behageligt Tilskud til Reisepengene, et Tilskud, som heldigvis nu ikke behøvedes.

I Morgen tidlig gaa vi ombord i Skibet og forlade det velsignede Sønderjylland. Gud beskærme det og forene det snart atter med Moderlandet!

Reiseliv i Schweiz.

Af Oberst **Emil Madsen.**

Det er sagt og med god Grund, at den Reisende allerede blot af den Maade, paa hvilken Hotellerne i et Land ere indrettede, og den Tilstand, i hvilken de ere, kan faa et ikke ringe Kjendskab til Befolkningens Sædvaner og Eiendommeligheder; thi der lægges selvfølgelig i Hotellerne an paa at tilfredsstille de Ønsker, som ere de almindeligt fremtrædende i Retning af Udstyrelse, Bohave, Spise- og Drikkevarer, Belysning o. s. v., med Tilsidesættelse af, hvad Gjæsterne ikke bryde sig om. Denne Regel har dog en Undtagelse i Schweiz, idet Hotellerne dér mindre ere indrettede paa at huse Landets Egne end den store, vistnok hovedsagelig af Udlændinge bestaaende Turiststrøm.

Hvor stort dette Antal af fremmede Turister nu er, lader sig vanskeligt bestemme. Det samlede Antal af Personer, som i et Aar have boet paa Hotellerne i Schweiz, anslaas til 250000 til 300000 [1]. Men idet der i saadanne Angivelser ikke skjelnes imellem de Fremmede og Schweizerne selv, dernæst mange, som have reist i Forretnings- og Familieanliggender, ere indbefattede i Tallet, og den enkelte Person tælles i hvert Hotel, i hvilket han har overnattet, faar man ikke noget klart Indblik i, hvad der alene angaar de fremmede Turister. Noget tydeligere synes Spørgsmaalet at blive besvaret ved de Angivelser, der stundom offentliggjøres af hvor-

[1]) Tschudi, Der Turist in der Schweiz. Zürich 1895. Pag. XIV.

mange Personer der have boet i Hotellerne paa et enkelt Sted i Løbet af et Aarstid eller en Sæson, og som indeholde Oplysninger om Personernes Hjemstavn. Disse Angivelser have Interesse baade som Bidrag til Bedømmelsen af, hvor stor Turiststrømmen har været, og til Bedømmelsen af den Reiselyst, som findes hos de enkelte Folkeslag, naturligvis med tilbørlig Hensyntagen til vedkommende Lands Befolkningsmængde og den Afstand, der skiller det fra Schweiz. Det findes saaledes meddelt for Interlakens Vedkommende [1], at der i Sommeren 1895 har overnattet i dette Steds Hoteller 30340 fra Tyskland, 12948 fra Storbritannien, 12610 fra de forenede Stater og Canada, 10940 fra Frankrig, 10726 fra Schweiz, 4862 fra Holland og Belgien, 3092 fra Rusland, 2904 fra Østerrig-Ungarn, 1018 fra Italien, 798 fra Danmark, Norge og Sverig, 562 fra Spanien og Portugal, 372 fra Balkanstaterne, 350 fra Asien og Afrika og 480 fra forskjellige andre Lande, ialt 92002. Det tilføies, at regnes de Personer med, der have boet i Privathuse, vilde Tallet være ca. 96000. — At Antallet af Schweizere er ringe, kan ikke undre, thi dels foregaar der ikke Forretninger af større Betydning i Interlaken — det er alene et Turiststed — og dels kunne de Schweizere, der reise som Turister, som Indlændinge oftere gjøre korte Udflugter, snart til én Egn og snart til en anden og mere eller mindre tage ind hos Slægt og Venner. Paa den anden Side maa det bemærkes med Hensyn til Udlændingene, at om Interlaken end er et Midtpunkt, som omtrent alle fremmede Reisende besøge, saa er der dog adskillige af dem, som blot reise igennem uden at overnatte, idet Stedet i og for sig ikke frembyder noget særdeles Mærkværdigt, og nogle komme ogsaa udenfor den egentlige Sæsontid, i April og i October. Det vil derfor næppe være at gribe for høit, naar man anslaar Antallet af de Fremmede, som nu for Tiden aarlig besøge Schweiz og bereise Landet i større Udstrækning, altsaa ikke blot reise igjennem det f. Ex. til Italien og blot overnatte nogle faa Gange, til omtrent 100000. Beregnes meget beskedent, at hver af disse kun bruger 200 Kr. i Landet, vil dette dog af dem have en Indtægt af ca. 20 Millioner Kroner

[1]) Münchener Neueste Nachrichten. 20. Oct. 1895.

aarligt, hvad der for en Befolkning af ialt 3 Millioner ikke er en ganske uvæsentlig Sum [1]).

Det er saaledes intet Under, at Schweizerne og blandt disse særlig Hoteleierne og Hotelværterne gjøre Alt for at skaffe de Reisende, hvad de behøve, saa godt og billigt som muligt, samtidigt med, at de søge ogsaa at skaffe sig selv den størst mulige Indtægt. Dette maa nu ikke forstaas, som om der skulde antydes, at de søge at gjøre sig uredelig Fordel. Tvertimod, Schweizerne bør i det Hele roses for deres Ærlighed [2]). De ere derhos, især i den tysktalende Del af Landet, forstandige, nøgterne, kun lidet, hvad vi vilde kalde gemytlige, og den stærke Konkurrence ansporer dem yderligere, saa at de tage Hensyn til alle Klasser af Reisende, idet de fortræffeligt indse, at om end en Rigmand kan betale høit, saa er der for hver saadan adskillige, der ere tarveligere stillede, men dog til syvende og sidst ved deres større Antal give største Indtægt. Det er saaledes især til Fordel for de mindre Bemidlede og ikke mindst for de Turister, der hovedsagelig reise til Fods, at der omtrent paa et hvilketsomhelst Punkt, hvor der kan være Mulighed for, at Nogen vil overnatte, findes et Hotel eller et Filial (Dependance) af et saadant, og overalt, hvor man i den varme Sommertid kunde fristes til at hvile lidt, mindst én Beværtning.

Landet er som oversaaet med Hoteller og Forfriskningsetablissementer. Det angives, at Antallet af Hoteller og lignende udgjør ca. 1100 med 62000 Senge [3]), medens Antallet af Personer, der drev Hoteller, Restauranter og lignende, alt

---

[1]) Hotellernes samlede Indtægt af de Reisende er meget større. Den udgjorde allerede 1880 ca. 38 Millioner Kroner (ca. 53 Mill. Francs). Liebenau: Das Gasthof- und Wirthschaftswesen der Schweiz in älterer Zeit. Zürich 1891 Pag. VII.

[2]) Det eneste, der maaske kunde berettige til at sætte et Spørgsmaalstegn herved, er Møntvæsenet i de nærmest Italien liggende Dele af Kanton Tessin. De i Værd ringere italienske Papirspenge og ikke gangbare Metalpenge fra forskjellige sydlige Lande bringes her let ind over Grændsen og kunne ikke godt nægtes modtagne af de Handlende o. A., og disse fristes derved til atter at give dem ud som god Mønt til Reisende, der ere ubekjendte med, hvad der er lovlig Skillemønt i Schweiz.

[3]) Tschudi l. c. Pag. XIV.

i 1882 udgjorde mindst 22500, heri ikke indbefattet dem, der alene skænkede Kaffe eller havde meget smaa og indskrænkede Beværtninger [1]).

Er der et Bjerg paa indtil ca. 6000 Fods Høide, fra hvilket det paa en skyfri Dag kan være lønnende at betragte en Solopgang eller Nedgang, mangler der sjeldent et Hotel. Er der en Landsby, som ligger saa heldigt, at der fra den nemt kan foretages Udflugter i Bjergene, som f. Ex. Meiringen, da ere Hotellerne og ikke at forglemme de næsten altid nær ved liggende Butikker med Fotografier, Træskærerarbeider og allehaande andre Erindringer, Tobak, Chocolade, conserverede Fødemidler, stundom ogsaa Reiseekviperingssager, saa talrige, at man næsten forgjæves ser sig om efter en Bygning, der ikke er Hotel, Restaurant eller Udsalgssted, og uvilkaarligt spørger sig selv, om de faste Indbyggere kun ere de i Hotellerne m. m. Ansatte eller for disse Arbeidende. At Spørgsmaalet uden stor Unøiagtighed kan besvares med Ja, vil ses af, at der i det ovenfor nævnte Meiringen, som staar opført med ca. 2800 Indbyggere, aarlig beskjæftiges omtrent 600 Mennesker blot med de omhandlede Træskærerarbeider.

Paa et saadant Sted og i de større Byer ere alle de tre Klasser af Hoteller, som svare til de tre Klasser, i hvilke man ligesom paa Jernbanen kan inddele de Reisende, repræsenterede. Der er først de kolossale, elegant indrettede Hoteller, der nærme sig de amerikanske Forbilleder og maaske bedst kunne karakteriseres ved, at det Værelse, eller de Værelser, for hvilke Betalingen erlægges, kun ere bestemte til at sove i, medens der iøvrigt findes til fælles Afbenyttelse Saloner og Rygeværelser, Læse- og Skrivestuer, en stor, smukt beliggende, med Palmer, Bananer og andre Varmlands-Planter rigt udstyret Have, undertiden endog en Park med mange Slags Fugle. Der er derhos paa alle Maader draget Omsorg for øieblikkeligt at tilfredsstille rige Reisendes Ønsker, saaledes ikke blot ved Hjælp af det egentlige Tjenerpersonale, men ogsaa ved, at Hotellet har eller hurtigt kan skaffe passende Kjøretøier og Rideheste, og at det, saafremt det ligger ved en Sø, har sine egne, med uniformerede Folk og for-

[1]) Kaffee- und Küchliwirthe. Liebenau l. c. Pag. VI.

skjellige Nationalflag forsynede Baade. Det hører ogsaa til disse Hotellers Karakteristik, at Lys og Betjening i Reglen beregnes med et Tillæg til den for Værelserne betingede Betaling. Hoteller af denne Art findes især i de større Byer, saaledes maaske fortrinsvis i Luzern, men de findes, som sagt, ogsaa paa de mere besøgte Punkter udenfor de større Byer, saaledes i Territet ved Genfersø, Grindelwald, Meiringen, Interlaken, Zermatt og m. fl. Steder. Disse Hotellers Fremmedlister kunne ikke sjeldent prange med Navne paa Personer, der høre til Europas Herskerfamilier, og med verdensberømte Navne paa fornemme Slægter, Kunstnere og Rigmænd. Undertiden foretrække disse Personer dog at være saa vidt muligt incognito. Paa et af Hotellerne i Grindelwald boede saaledes forrige Sommer paa denne Maade Dronningregenten af Nederlandene og hendes Datter. Den sidste spiste ved table d'hôte og var hyppigt, ukjendt, sammen med Hotellets øvrige Gjæster. At opholde sig incognito paa et Hotel er just ikke heller forbundet med Vanskeligheder, thi der fordres aldrig Legitimation, og den Reisende plages ikke synderligt med Fremmedbogen. Enkelte Steder kan det træffe, at man aldeles ikke bliver spurgt om Navn, Stilling eller Hjemstavn. I Almindelighed maa man dog opgive i al Fald Navn og Hjemstavn samtidig med, at der anvises En Værelse, og Hotellet sørger da for, at Opgivelserne indføres i Fremmedbogen. Hvor selve Bogen forelægges de Reisende, vrimler den i Reglen af mere eller mindre morsomme eller smagfulde Anbefalinger og Indfald i de Reisendes eget Sprog [1]).

Hotellerne af anden Rang søge efter Leilighed og Evne at efterligne Hotellerne af første, men der bydes selvfølgelig mindre, ligesom ogsaa Prisen er meget ringere, og der beregnes ikke særskilt Lys og Service. Ogsaa i dem vil man i Almindelighed savne Gjenstande, der kunne berøve Værelserne deres Præg af alene at være bestemte til at sove i. Man vil saaledes som oftest forgjæves søge efter et til Skrivning brugeligt Bord, Skrivetøi, Kop til Cigaraske og deslige, som vi ere vante til anse som nødvendigt Tilbehør. Der betales for et

---

[1]) Den ældste Fremmedbog, som haves opbevaret i Schweiz, er ført i „Kronen" i Bern og omfatter Aarene 1530—1532. Liebenau l. c. Pag. 210.

Værelse i dem gjennemsnitlig omtrent 1 Kr. 50 Øre om Dagen, og for de Reisende, der sætte Pris særlig paa en smuk Udsigt, ere de maaske endog at foretrække for Hotellerne af første Rang. idet de som oftest ere ligesaa smukt og frit beliggende som hine, og ikke, da de ere mindre, have saa mange Værelser til Bagsiden eller Gaarden.

Hotellerne af tredie Rang ere de tarveligst udstyrede, men man finder i dem ikke mindre end i dem af første og anden en høflig, taktfuld, ikke sjeldent endog forekommende og venlig Betjening, derhos stor Renlighed.

Til Hotellerne er der selvfølgelig ikke henregnet Hospitierne, der findes paa de mest befærdede Alpeovergange, og som ere saa vel bekjendte og i Tidens Løb have undergaaet saa faa Forandringer, at vi kun behøve at nævne dem.

Adskillige Hoteller have en ældgammel Oprindelse, men ere som oftest i Tidernes Løb byggede om og have stundom ogsaa skiftet Navn. Et af de ældste, om hvilket der vides Besked, er det nuværende Hotel Interlaken i Byen af samme Navn. En Erindring fra gammel Tid er et Slags Vaabenskjold, der indtil Hotellet blev ombygget i dette Aarhundrede, samtidig med at Navnet ændredes fra „Gasthaus Interlaken“ til „Hotel Interlaken“, var anbragt over Indgangsdøren mod Nord, men nu har faaet Plads i en Taarnmur paa Sydsiden. Over Skjoldet ses et slynget Baand, paa hvilket Aarstallet 1491 er anført med de sædvanlige Taltegn, saaledes som de skreves paa hin Tid. Det firdelte Skjold viser dels Interlakens Vaaben, dels et Vaaben, der formodes at være ført af den daværende samtidige, høieste Øvrighedsperson Louis Ross. Man véd, at dette Hotel er blevet solgt 1659 for omtrent 4000 Francs, 1745 for 9645 og 1834 for 51570 [1]). — Det kan betragtes som Regel, at naar et Hotel har Navn efter en Helgen, de hellige Trekonger og lignende, da hidrører det fra Middelalderen, men Navne af denne Art ere nu sjeldne. Ret hyppigt forekomme derimod Dyrenavne, især Oxen og Bjørnen, ogsaa Vinstokken, Ankeret og lignende, og disse betegne da i Reglen ligeledes, at Hotellet er af gammel Oprindelse, ligesom Ørnen og Hesten (Rössli), der ogsaa hyppigt forekomme,

[1]) Anzeiger für schweizerische Alterthumskunde. 1886. Pag. 292.

antyde, at der i sin Tid har væres Posthus dér. Nogle Hoteller ere bekjendte ved historiske Begivenheder. Saaledes blev Fredslutningen mellem Frankrig, Piemont og Østerrig 1859 undertegnet i Hotel Baur i Zürich [1]). De ældre Hoteller have dog ofte ikke kunnet holde sig paa Høide med Tidens Fordringer og fremtræde som 2den og 3die Rangs. De ligge derhos inde i Byerne og ikke ved Banegaardene og Landingspladserne, som det nu helst ønskes. Første-Rangs Hotellerne ere næsten alle byggede i den nyere Tid og føre som oftest Navne, der mere tilhøre Nutiden, som National, Schweizerhof, Viktoria, Terminus, St. Gotthard o. s. v.

Stadigt bygges der nye Hoteller, og dog skulde det synes, som om Maalet i Øieblikket var naaet, thi der klages hyppigt over, at Fortjenesten er meget ringe paa Grund af den store Konkurrence.

For at bøde herpaa lukkes mange Hoteller ikke alene paa Landet, men ogsaa i de store Byer, udenfor Sæsontiden, altsaa omtrent fra Slutningen af September til ind i Mai efter Beliggenheden, og det hele tjenende Personale sendes bort, saa at de staa tomme og tillukkede. Men medens dette er et Middel til at forringe Udgifterne, saa forbliver det dog Hovedsagen at trække de Reisende til i Sæsontiden, og om man end maa sige, at det fornemste Middel, der anvendes hertil, er at gjøre Alt saa godt som muligt for en rimelig Betaling, saa anvendes dog ogsaa ved Siden heraf mange andre Midler, som det frembyder Interesse at iagttage.

Det nærmest iøinefaldende af disse er naturligt Reklamen. Det er ikke Umagen værd at dvæle ved den overalt almindelige Form, at det eller det Hotel — nærmest 2den Rangs eller Bjerghotel — ved Plakater i Ventesale, Jernbanevogne, paa Banegaardenes Perroner og mange andre Steder, i farverige Billeder og med bedaarende Ord lovpriser den Egn, i hvilket Hotellet ligger, og Alt, hvad der bydes. Saadanne Bekjendtgjørelser træffes overalt og vildlede neppe, lige saa lidt som de veilede, thi den store Mængde af disse Plakater, foruden tilsvarende Bekjendtgjørelser i Bladene, gjør det ingenlunde let at træffe sit Valg. Dog fortjener det maaske at

[1]) Liebenau l. c. Pag. 88.

bemærkes, at Hotellerne i høiere Grad, end det er Skik f. Ex. herhjemme, angive Priserne og ikke nøies med de almindelige Talemaader: „billige Priser, moderate Priser, fordelagtige Betingelser“ o. s. v., der ere uheldige, fordi de egentlig Intet sige, idet hvad der er billigt for Hotelværterne, kan være dyrt for de Reisende. Ei heller er det Umagen værd at dvæle ved Reklamen i Form af, at Hotellernes mere eller mindre pragtfuldt udstyrede Portnere eller Karle søge at kapre de Reisende paa Banegaardene og Landingsstederne. De ere ihærdige, og man slipper dem ikke saa let, naar man har Bagage og ikke strax kan opgive Navnet paa et bestemt Hotel.

Derimod er det en for vedkommende Hotel mere lønnende Reklame, naar det kan opnaas, at Reisebøger give Anbefaling, og fremfor Alt, naar Opmærksomheden særlig hendrages paa Stedet ved fængslende Skildringer i Dagblade og Tidsskrifter, saaledes at den Reisende uvilkaarligt faar det Indtryk, at han egentlig har forfeilet sin Reise, naar han ikke netop har besøgt det eller det Sted, der lovprises som det allerskjønneste og interessanteste i Landet. Der arrangeres da mangfoldige sindrige Kombinationer ved Hjælp af de Selskaber, som eie de særlige Baner, som maa benyttes, naar man ikke vil gaa tilfods lange, besværlige Veie. Saaledes udstedes der Tur- og Returbilletter, som gjælde flere Dage end de 2, der ere det almindelige i Schweiz for ikke lange Reiser, og disse Billetter indbefatte da tillige Betalingen for Opholdet og Bespisningen paa et bestemt Hotel. Der arrangeres ogsaa af og til Selskabsreiser til Stedet, ligeledes med Opholdet m. v. paa et bestemt Hotel indbefattet i Betalingen. Nedsættelse i Betalingen for Jernbaneturene paa Søn- og Festdage er ogsaa almindelig. — Af og til foregaar der Svingning i Udtalelserne om, hvilken Egn der saaledes især bør ses. Medens tidligere Egnen om Montblanc stadigt fremdroges som det mest Seværdige i Schweiz med det tilstødende Savoyen, er det nu især Zermatt med det nærliggende Matterhorn, som overalt lovprises. Her er Forholdet det, at en Familie, der har et stort Navn blandt Hoteleierne, ikke alene synes at have en mægtig Indflydelse med Hensyn til den 7—8 Mile lange Sidebane, der forbinder Zermatt med Hovedbanen

i Rhonedalen, men ogsaa driver alle de Hoteller, som der egentlig kan være Tale om at bo paa i Zermatt. Hvad der ydes de Reisende, er fortræffeligt i enhver Henseende, men Nogle ville maaske mene, at de kunde nøies med mindre.

Et andet Middel er den meget roste, saakaldte Pensionspris, der stundom siges at indtræde blot efter faa Dages Ophold, og den i Reglen forholdsvis lave Betaling for Værelser i Hotellerne.

Hvad Pensionsprisen angaar, der ofte bekjendtgjøres som overordentlig lav, da synes den snarest at vise sig skuffende, og det er høist utilraadeligt at grunde et Overslag over Reiseudgifter paa samme. Selvfølgelig kan man akkordere om nedsat Betaling, naar man strax angiver at ville blive længe, og Akkorden kan stille sig meget billig, naar man i maanedsvis vil blive paa det samme Sted, især ude paa Landet; men dette kan man vel opnaa i ethvert Land, saa at der ikke er noget Særegent deri. Spørger man i de egentlige Hoteller i de større Byer, ogsaa paa Landet, om Betingelserne for at tage Nogen i Pension, svarer Værten i Reglen, at han ikke indlader sig paa det, eller Prisen bliver saa høi, at man ikke kan staa sig ved den, og der gjøres med Rette opmærksom paa, at, da man vistnok vil se sig om og ikke hele Dagen forblive paa Hotellet, vil man blive nødt til at indtage forskjellige Maaltider ude, og for disse vil man altsaa komme til at betale to Gange, da der ikke sker noget Afdrag i den betingede Pensionspris for de Maaltider, ved hvilke man er forhindret i at møde.

Hvad den lave Pris paa Værelser angaar, da betyder den ogsaa mindre, end det skulde synes, thi Mad og Drikke ere paa Hotellerne i Reglen dyrere end her, især naar det ikke er varm Mad. Der findes derhos det for os uvante, som iøvrigt ogsaa forekommer udenfor Schweiz, at The og Kaffe ikke leveres paa Hotellerne uden portionsvis. En „The komplet" eller „Kaffe komplet", som det kaldes, bestaar, foruden af Brød, Smør, Honning og Sukker, mere eller mindre rigeligt, af en Kande med The eller Kaffe, en do. med Mælk og en do. med varmt Vand, stundom tillige nogen Ost. For Theens og Kaffens Vedkommende er Portionen oftest saa rigelig, at der er nok til to; men da der i Reglen ikke ser-

veres halve Portioner, fordyrer det Reisen ikke saa lidt for den Enkeltreisende. Derhos beregnes hvert Tillæg, f. Ex. Ost, naar den ikke leveres i Portionen, Skinke, Pølse, og hvad man ellers kunde ønske for at skaffe lidt Afvexling, saaledes til Frokost, som vi ere vante dertil, altid særskilt og portionsvis, i Reglen med 1 Franc, hvilket atter fordyrer, da det ikke nytter, at den enkelte Portion, f. Ex. af Ost, er større, end at man godt kan fortære den. Æg serveres stykkevis og ere altid dyre. Smørrebrød kjendes selvfølgelig ikke. Brødet er derhos af en saadan Form og Beskaffenhed, at det vanskeligt kunde bruges til saadant. Sodavand er mange Gange dyrere end her.

Et andet Forhold, der træder i Forbindelse med det ovenfor fremsatte, og som kan være ret ubehageligt, er, at man i adskillige Hoteller, hvis Værter rimeligvis tilhøre en Forening, som ogsaa strækker sig ind i Italien, kan finde en lille, opklæbet Seddel paa et stundom ikke meget iøinefaldende Sted i Værelset; denne forkynder i flere Sprog, at den akkorderede Pris paa Værelset ikke betragtes som bindende, men vil blive forhøiet, saafremt man ikke indtager sine Maaltider paa Hotellet, stundom ogsaa at man vil have at betale for den paafølgende Nat, naar man afreiser i Løbet af Dagen og ikke har anmeldt sin Afreise inden Kl. 5 Eft., nogle Steder endog inden 12 Middag. Der kan ogsaa findes andre Bestemmelser, som vel ikke angaa en mulig Fordyrelse, men give Opholdet et noget kaserneagtigt Præg. Alt dette findes ikke forud angivet i Reklamerne eller i Reisebøgerne; ei heller omtales det, naar man leier Værelse, og Ubehageligheden ved disse Bestemmelser forøges ved, at Table d'hôte-Tiden efter Landets Skik oftest er Kl. $12^1/_2$, altsaa paa en Tid, der ikke passer, naar man vil gjøre længere Udflugter. Man gjør vistnok rettest i ikke at tage ind i Hoteller, hvor disse Bestemmelser findes, men da man ikke let forud kan vide, om de forekomme eller ikke, bidrage de til at vanskeliggjøre Valget af Hotel. Det er i denne Henseende tilraadeligt ikke at lægge stor Vægt paa Anbefalinger, men at se sig for. Det kan være tjenligt, at den Reisende, som ankommer til Stedet pr. Jernbane, lader sin Bagage blive paa Banegaarden, hvor den overalt modtages til Opbevaring for billig Betaling og mod

Garantiseddel. Han kan da lettere se sig om, uafhængig af Bagagen, og denne kan hurtigt hentes, naar Valget er truffet. Paa den anden Side maa det bemærkes, at Værten, saafremt der gjøres Indsigelse, mange Steder nøies med, at kun Morgenmaaltidet indtages paa Hotellet, og at den Reisende, der forhører sig i et eller andet Hotel, men ikke finder sig tilfreds med det, alligevel kun vil blive behandlet med stor Høflighed. Undertiden kan man dog møde en bestemtere Fastholden ved disse generende og fordyrende Bestemmelser, som mange Hotelværter iøvrigt kun synes noget modstræbende at være gaaede med til.

Som det vigtigste Middel til at drage Reisende til et bestemt Punkt og fastholde dem dér i nogen Tid maa fremhæves de udmærkede Foranstaltninger, der ere trufne for at lette de Reisende at finde hen til mærkelige Steder og give dem en saavidt mulig farefri Adgang til at bese dem. Om man end undertiden kommer til at mindes det bekjendte Udsagn i Daudets Tartarin, at hele Schweiz tilhører et Aktieselskab, idet der omtrent hvert Sted en, to til tre Gange forlanges Adgangspenge, som snart tilfalde vedkommende Kommune, snart vel ogsaa denne og Hotelværterne i Forening, saa forsones man dog dermed og finder det rimeligt, at der forlanges en Afgift, naar man ser de udmærkede Foranstaltninger, der ere trufne. Jeg skal ikke dvæle ved de Arrangementer, der i Form af Alpehytter, Stiger, Tove, Trapper, Førere og Førertariffer o. s. v. ere trufne med Hensyn til Bestigningen af Toppene i Høialpernes Sne- og Isregioner, thi det er jo dog i Virkeligheden et meget ringe Antal af de Reisende, som ere egentlige Tindebestigere, om ikke af anden Grund, saa fordi det er kostbart; ei heller ved den forstandige og udmærket veiledende Anbringelse af Veivisertavler, der ofte angive baade Afstanden til et Punkt og den Tid, der behøves for tilfods at naa det. Ei heller skal der dvæles ved de fortræffelige Veianlæg, af hvilke enkelte mærkeligt nok ikke ere blevne til uden stor Modstand netop fra Hotelværters Side [1]), eller ved, at mange Smaabyer have elektrisk Belysning i stor Udstrækning, endog paa Veiene udenfor den egentlige By; thi denne Belysning

[1]) Liebenau l. c. Pag. 324.

er billig, hvor et Vandfald kan afgive Drivkraften, og et større eller mindre Vandfald er ikke sjeldent, hvor der findes høie og steile Fjeldsider med Sne foroven. Af og til præsenteres derfor ogsaa selve Vandfaldene i elektrisk Belysning.

Derimod er der snarere Anledning til nærmere at omtale de andre forskjellige Foranstaltninger, som paa adskillige Steder ere trufne for at gjøre det muligt at komme hen til det mest Seværdige nedenfor Sneen og Isen. Ogsaa i denne Retning indtager Schweiz en mønsterværdig Plads.

Exempelvis kan nævnes Aareslugten ved Meiringen. Haslidalen, i hvilken denne By ligger, deles ved fast Bjerg og og en Moræne-Afleiring, der tilsammen viser sig som en mægtig Vold, i en øvre Del, der i forhistorisk Tid har været et Søbækken, og en nedre, der gaar ud til Brienzersø. I sin Tid have Gletscherne, der udfyldte Søbækkenet, og Aarefloden skaaret denne Bjergvold igjennem. I den faste Klippe i Volden er der derved dannet en kun nogle faa Alen bred, men henved trehundrede Fod dyb og omtrent 2000 Alen lang Kløft, i hvilken Aare nu løber, medens Søbækkenet er blevet tømt, og den tørlagte Søbund er bleven den øvre, aldeles flade Haslidal med Byer og Huse og dyrket Jord. Kløften, der hører til de mærkeligste Ting i Schweiz, vilde det paa Grund af den rivende, skummende Flod og de steile Vægge være umuligt at komme igennem og bese, hvis der ikke med megen Bekostning var tilveiebragt en Gangbro, der, baaren af Jernstænger, som ere fæstede i Klipperne, fører gjennem hele Kløften.

Som et andet Exempel kan den nedre Grindelwald-Gletscher nævnes. Nedenfor de Bjergvægge, som begrændse Grindelwald-Dalen, og mellem hvilke to Gletschere, den nedre og den øvre, gaa frem, er der en 300—400 Fod dyb Sænkning, som gennemstrømmes af den fra Gletscherne kommende Vandstrøm, den saakaldte sorte Lütschine, og skiller den tættest bebyggede Del af Grindelwald, der ligger omtrent i Høide med Gletschernes nederste Dele, fra disse og Bjergvæggene. For ikke lang Tid tilbage gik den nedre Gletscher langt ned i Sænkningen, saaledes at man næsten kunde komme lige til den til Vogns. I de sidste Aar har den trukket sig tilbage,

og den fremtræder nu mellem de steile Fjeldvægge, der begrændse den, men adskilt fra dem ved dybe, snevre Kløfter, fremkomne ved, at Afsmeltningen har skilt Gletscheren fra Væggene, i en Form, der nærmest kan sammenlignes med en uhyre, nedhængende Istap. Disse Kløfter, der tildels fortsætte sig i Klipperne, hvor Gletscheren tidligere havde sit Leie, og som minde noget om Aareslugten, kan man nu let komme til at bese, foroven og forneden, tildels ind under Gletscheren, ved Hjælp af de der anbragte Gangbroer. Til yderlige Anskueliggjørelse af Gletscheren er der ved Udhugning inden i den tillige tilveiebragt en omtrent 30 Alen lang Gang eller Grotte, i hvilken den blaalige Is, der danner Gulv, Loft og Vægge, gjør et besynderligt Indtryk. At man har søgt at forstærke dette ved inderst inde at anbringe et lille Bord med et Lys, der tændes, naar man kommer derind, er nærmest en smagløs Overflødighed, thi i det mindste i Solskin trænger Dagslyset tilstrækkeligt gennem Isen.

Som et særligt Tiltrækningsmiddel maa endvidere nævnes de Tandhjulsbaner, der ere anlagte til mange Høider paa omtrent 6000 Fod, og ad hvilke Enhver let kan komme op paa dem og glæde sig ved Udsigten. At der i Reglen øverst oppe findes et Hotel, er alt sagt ovenfor. Det Særegne ved disse Baner, hvilket tillige er Aarsagen til deres Benævnelse, er, at der imellem Skinnerne er lagt en smal Jernstige med tætsiddende Trin, der danner en Slags Tandstang, i hvilken et særligt Hjul i Lokomotivet griber ind. Toget bestaar kun af en eneste Vogn, der skydes opefter af Lokomotivet, medens dette ved Nedfarten derimod er forrest. Noget afvigende Konstruktioner, saasom med 2 Tandstænger istedetfor én, forekomme undertiden. Baner af denne Art findes vel ogsaa i andre Lande, men i Schweiz ere de nu saa almindelige, at der vel findes 30—40 Stykker, heri ikke indbefattet de Trækbaner, ved Hjælp af hvilke en Vogn paa Skinner trækkes op og ned med Tove, ved en faststaaende Dampmaskine. En af de første var en Tandbane op til Toppen af Rigi; nu findes der to Baner, én paa hver Side af Bjerget. Baade her og andetsteds er det interessant at se de dristige, undertiden som en Del af en Vindellinie eller Sneglegang

byggede Broer og øvrige Anlæg, der med en Stigning af indtil 48 % [1]) ere førte op ad Skraaningerne.

Særligt bør fremdrages den Bane, der fører over Wengernalp og Kleiner Scheidegg fra Lauterbrunnen til Grindelwald. Kleiner Scheidegg er en Ryg, som i en Høide af omtrent 6000 Fod gaar ud fra Eiger, et af Berneralpernes høieste Bjerge, og begrændser Grindelwalddalen mod Sydvest, medens denne videre mod Syd og Sydøst begrændses af den mellem Eiger og Schreckhorn liggende, ovenfor nævnte, nedre Gletscher, Mettenberg, der er Schreckhorns mod Dalen vendende Væg, den mellem Mettenberg og Wetterhorn liggende øvre Gletscher, endelig Wetterhorn selv og den fra samme udgaaende Grosser Scheidegg, der begrændser Grindelwalddalen mod Nordøst og skiller den fra Haslidalen. Tæt ved Eiger, i sydvestlig Retning, rage Munken og Jomfruen op, sammenhængende med Eiger, saaledes at de danne tre høje Toppe over en fælles Væg, der er skilt fra Kleiner Scheidegg ved et dybt Svælg. Tilsammen med Mettenberg og Wetterhorn danne disse Bjerge et af de interessanteste Partier, som derfor ogsaa er gengivet mangfoldige Gange i Malerier og andre Afbildninger. Banen er nu anlagt saaledes, at den fra Lauterbrunnen fører ganske tæt op til Jomfruen, Munken og Eiger, saa tæt, at man, bedragen af disse Bjerges uhyre Masser, skulde tro, at man kunde naa deres Isvægge tværs over Svælget med en Jagtriffel, medens den virkelige Afstand omtrent er en halv Mil. Fra Kleiner Scheidegg fører Banen lige ned paa Landsbyen Grindelwald, der ligger i en Høide af 3000 Fod, og paa denne Nedfart udfolder Panoramaet med Mettenberg, Wetterhorn, Gletscherne og selve den tæt beliggende Grindelwalddal, der ligger nedenfor Ens Fødder, sig paa den skjønneste Maade. Banens Stigning er 25 %. Ikke sjeldent bliver man fra Banen og Hotellet paa Kleiner Scheidegg Vidne til interessante Naturskuespil. Skyerne have ofte de underligste Former og foretage de mærkeligste Bevægelser,

[1]) Pilatusbanen. Tschudi l. c. Pag. 181. — Stigningen paa de steileste Steder af denne Bane svarer omtrent til en Linie, dragen til Rundetaarns Platform fra et Punkt paa Kjøbmagergade, nogle faa Skridt fjernere fra Taarnets Fod end det Amagertorv nærmeste Hjørne af Skindergade.

naar de gaa frem forbi eller over Bjergsiderne. De kunne stundom ligesom opsuges, saa at de forsvinde i et Øieblik. Stundom kunne de blive længe liggende, næsten ubevægelige. I Foraarstiden og i Forsommeren ere Laviner, der styrte ned i Svælget, ikke ualmindelige. Sjeldnere vil det træffe, at man bliver Vidne til en anden, mærkelig Fremtoning. I en eller anden Fordybning i de høitliggende Sne- og Ismasser kan der have dannet sig en Sø. Ved Middagssolens Varme kan Isdæmningen tø, og Vandet pludselig bryde igjennem. Man ser da et Vandfald, der kan vare 10—20 Minutter, ved hvilket Søen tømmes ud.

Tandhjulsbanerne tilligemed de tilhørende Hoteller drives i Reglen kun i Sommertiden. Dog vedblive de som oftest med nogle faa Tog daglig til langt ind i Oktober, naar Veirliget ikke er altfor slet. Henimod Midten af Oktober naar Snegrændsen dog til ca. 3000 Fod eller ikke alene ned over de høieste Alpegræsgange, men betydeligt ned i Skovene, der voxe paa Bjergsiderne til henved 5000 Fod, og til de mellem Skovene og i Høide med disse liggende Græsgange. Tiden er da ikke længer gunstig; Banerne sættes ganske ud af Drift, og Hotellerne lukkes til ind i Mai.

Allerede af den Omstændighed, at Sæsonen saaledes ikke er meget lang, følger, at Taxterne paa Tandhjulsbanerne maa være en Del høiere end de sædvanlige Jernbanetaxter. Det synes alligevel, at der findes tilstrækkelig mange Reisende til, at de godt kunne svare Regning. For den ovenfor nævnte Wengernalp-Bane, der er $2^1/_4$ danske Mile lang, ere Indtægterne saaledes stadigt voxede for hvert Aar siden 1893, da Banen blev aabnet. Der er svaret 4 pCt. i Aktiedividende, foruden at Prioritetsgjælden er bleven nøiagtig forrentet, og meget lagt hen til Reservefondet. Berner-Oberland-Jernbaneselskabet, der driver Banen, konverterer nu sin Prioritetsgjæld af 2 Millioner Francs, stiftet i 1890, til $3^1/_2$ pCt.[1])

Det er derfor intet Under, at man har Mod til at gaa videre. Man vil ikke længer nøies med at føre Tandhjulsbaner op til Høider paa 6000 Fod. Man har for Alvor tænkt paa at gjøre selv de høie Tinder tilgængelige for Enhver ved

---

[1]) Der Bund 4de Okt. 1895.

Hjælp af dem. Det er Jomfruen, der er ca. 13000 Fod høi [1]), som man først har taget i Betragtning. Der er givet Berner-Oberland-Jernbaneselskabet Koncession paa Anlæget, og Selskabet er nu ifærd med at søge den fornødne Kapital tilveiebragt [2]). Man tror ikke, at Vanskelighederne i teknisk Henseende ville vise sig altfor store, derimod frygter man mere for de finansielle. Det siges [3]), at der til Forrentningen af Anlægskapitalen vil behøves 400000 Fr., og for at tilveiebringe denne Sum maatte der paaregnes 50 Driftsdage à 8000 Francs. Derhos vilde der hver Dag, Banen var i Drift, behøves 4000 Francs til at dække Driftsomkostningerne. Naar en Billet, Tur og Retur, skulde koste 80 Fr., som det stadigt er forudsat, maatte Banen altsaa hver Driftsdag benyttes af 150 Personer. Men det menes at være tvivlsomt, dels om der virkelig vil findes saa mange Turister, som ville give 80 Fr. blot for denne ene Udflugt, og dels om der kan paaregnes 50 Dage aarligt med smukt Veir i den Høide, som der her er Tale om.

Om de almindelige Jernbaner, som man til Adskillelse fra de ovenfor nævnte benævner Adhæsionsbaner, og som i Schweiz tilhøre nogle faa, store Selskaber, gælder, at det til Ros for dem alle maa siges, at Materiellet og Driften holdes i god Orden, og at de Reisende saa lidt som muligt besværes med Formaliteter. Vognene ere byggede uden Kupéer, for 2den og 3die Klasse i Reglen med en Gang, der efterlader Sæder med 2 Pladser paa den ene Side og 2 eller 3 paa den anden, og som gjør det muligt at gaa gjennem Toget fra den ene Vogn til den anden, hvad der dog ikke er tilladt de Reisende under Farten. 1ste Klasses Vogne have en Gang paa en af de lange Sider, og her er det tilladt at være ogsaa under Farten, for at man kan have friere Udsigt. Iøvrigt findes der ogsaa i 2den og 3die Klasse Vinduer i Vognenes smalle Sider for Udsigtens Skyld. Selv i 3die Klasse ere Vognene meget renligt holdte og danne i saa Henseende en Modsætning til, hvad man finder i adskillige andre Lande,

[1]) 4166 Meter.
[2]) Der Bund. 4de Okt. 1895.
[3]) Luzerner Fremdenblatt. 7de Okt. 1895

navnlig Italien. Stationsbygningerne med de i samme værende Restauranter ere ligeledes nette og smukt holdte. Forevisningen og Mærkningen af Billetterne foregaar under Kjørselen, og der skal ikke forevises Billet for at faa Adgang til Ventesale og Perron. Vognene stuves ikke fulde efter en bestemt Plan; man kan vælge sin Plads i vedkommende Vognklasse, hvor man selv synes, at man er bedst anbragt, og, naar Toget holder paa Stationen færdig til Afgang, kan man stige ind, selv om der er adskillige Minuter til Afgangsklokkeslettet. At dette er en stor Bekvemmelighed for Reisende, naar de have en Del Haandbagage, er klart. Har man Rundreisebillet, kan man uden nogen Formalitet stige ud paa en hvilkensomhelst Station paa den Strækning, den enkelte Billet omfatter. Konduktøren spørger ved Forevisningen, hvor langt man vil kjøre, og er derefter den Reisende behjælpelig med at bemærke den rette Station, naar Toget nærmer sig til den, hvis der let kan tages feil. Man kan derefter fortsætte paa samme Maade, naar man vil. Billetten faar et nyt Klip osv., kun maa man selvfølgelig alene fortsætte i den Retning, som Billetten angiver. Betjeningspersonalet er meget godt klædt, derhos udmærket høfligt og taler ikke sjeldent to af de i Schweiz brugte Sprog. I og for sig behøve disse sidste Omstændigheder egentlig ikke at fremdrages, thi de ere ikke særlige for Jernbanepersonalet. I det Hele taget besidder nemlig den schweiziske Befolkning en saa høflig og net Optræden, at man fristes til at tro, at der tildeles Børnene i Skolerne Undervisning i saa Henseende. Fulde Folk træffes ikke, og Bøllebedrifter synes ukjendte. Derhos kunne Indbyggerne i Schweiz af alle Klasser hyppigt, mere eller mindre godt, tale og læse mindst to af de tre Sprog, Tysk, Fransk og Italiensk, der ere Modersmaal i de forskjellige Dele af Landet. Der tildeles vel ogsaa Børnene nogen Undervisning i saa Henseende, men Folk gjøre sig ogsaa selv megen Umage i denne Retning og sætte megen Pris paa Sprogfærdighed. Personer fra de fransk- eller italiensk-talende Distrikter søge saaledes ofte Pladser i den tysktalende Del af Landet eller omvendt for bedre at lære Sproget, og unge Piger af de mere velhavende Familier bytte indbyrdes Opholdssted i samme Hensigt.

Nogle af Jernbanerne udmærke sig, hvor de føre gjennem

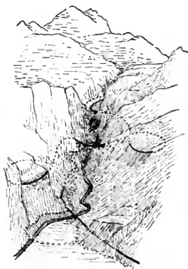
Bjergegnene, i høi Grad ved interessante Bygningsværker og ved Omgivelsernes Storartethed. Saaledes kan nævnes Banen fra Basel over Biel til Neuchatel, der især i Münsterthal, hvor den gaar dybt nede mellem nogle af Jurabjergenes steileste og mest gennemskaarne Dele, lader den Reisende nyde Udsigten til en sjelden Række af skjønne Landskaber. Fremfor alle andre maa dog St. Gotthards-Banen fremhæves. Det er ikke for meget sagt, at de vidunderlige Bygninger, som udgjøre Dele af den, ville gjøre et stærkt Indtryk paa Enhver, selv den i teknisk Retning mindst kyndige. Hvor faretruende end enkelte Strækninger kunne synes at være, er den dog hidtil befaret med mangfoldige Tog af enhver Art og med sædvanlig Hastighed, baade ved Dag og ved Nat, i al Slags Veir, uden at noget Uheld er indtruffet, saavidt vides. Driften og Betjeningen er om muligt endnu fortrinligere end paa de øvrige Baner; Togene komme og afgaa meget nøie svarende til de planmæssige Klokkeslet, og der er næsten ikke Spor af den ellers saa almindelige Rysten og Skumplen i Vognene. Banen er for Størstedelen dobbeltsporet. Længden af Hovedbanen fra Luzern til Chiasso ved den italienske Grændse er ca. 27 danske Mil, medens der derfra videre til Milano er lidt over 8. Foruden denne Bane ere Overgangene ved Mont Cenis og Brenner de eneste uafbrudte Jernbaneforbindelser, som endnu krydse Alperne, hvor de ere meget høie og mægtige. Medens Brennerbanen føres op over selve Passet, ere Mont Cenis- og St. Gotthard-Banen førte med en Tunnel gjennem selve den centrale Bjergmasse. I alt angives der at findes paa St. Gotthard-Banen 55 Tunneler med en samlet Længde af $5^1/_2$ danske Mile, for Størstedelen brudte gjennem meget haarde Bjergarter. Iblandt disse er den mærkeligste den store Tunnel, der fører gjennem selve Hovedstokken under St. Gotthardpasset, og som blev gjennembrudt i 1880 efter 10 Aars Arbeide med en gennemsnitlig Arbeidsstyrke af 2500 Mand. Dens Længde er paa det nærmeste 2 danske Mile, og den er den længste, som endnu nogetsteds findes, idet Mont Cenis-Tunnelen, der kommer den nærmest, er omtrent $1^1/_2$ Fjerdingvei kortere. Medens Bygningen af denne og de andre Tunneler stod paa, reiste der sig i Nærheden en Del Logishuse og Beværtninger for Arbeiderne. Disse

bleve atter forladte, da Arbeidsstyrken drog bort, og staa nu som en Række Ruiner i de øde Egne ved St. Gotthards Kjørevei. — Farten gjennem den store Tunnel varer 25 til 30 Minuter. Banens høieste Punkt ligger indeni Tunnelen og er ca. 3700 Fod over Havet. Stigningen inde i Tunnelen er kun ringe, idet Toppunktet kun ligger 143 Fod over Göschenen, Stationen ved Tunnelens Udgang paa Nordsiden, og 29 Fod over Airolo, den tilsvarende Station paa Sydsiden. Op til disse Høider hæver Banen sig med Stigninger, der svare til de sædvanlige i Bjergegne, idet de høist ere 2,6 % paa Nordsiden og 2,7 % paa Sydsiden. Paa enkelte Steder, hvor Dalbundene, som Banen hovedsagelig følger, pludseligt hæve sig stærkt, har man alene kunnet opnaa disse Stigninger ved at føre Banen i Vindinger eller Serpentiner, ligesom hvor Kjøreveie skulle bringes op eller ned ad en steil Skraaning; men medens Omdreiningerne paa en saadan Vei ikke behøve stor Plads, fordi der kun er Tale om en enkelt Vogn, maa Omdreiningerne være store, naar der er Tale om et langt Jernbanetog, og Banen er derfor paa slige Steder ført i Vindel- eller Sneglegang over sig selv, ind og ud af Bjergsiden, inden i hvilke Omdreiningerne foregaa i krumme, snoede Tunneler, og ad høie Broer over Svælg, i hvilke Bjergstrømmene styrte ned som Vandfald over Klipper og store Stene. Undertiden maa Banen ind under en saadan Strøm og mange Gange over og under St. Gotthardpassets Kjørevei, der ligeledes saavidt muligt følger Dalbundene. Naar man kjører paa Banen, kan man ikke opfatte dette, thi det er umuligt inde i Tunnelerne at se den Retning, i hvilken man kører. Men selv om man befinder sig udenfor Banen, er dens Spor paa slige Steder saa indviklet, at man ikke kan opfatte det med Blikket, selv om et Tog netop er paa Banen, thi det ene Øieblik ses det at kjøre i én Retning ind i et Hul og det næste Øieblik at komme ud af et andet, høiere eller dybere liggende, og kjøre ind i et tredie i modsat Retning. Sammenhænget kan først opdages, naar man nøie sammenligner Stedet med Kortet. To Punkter paa Banelinien ere saaledes særligt mærkelige. Det ene findes paa den nordre Side af St. Gotthardpasset ved Landsbyen og Stationen Wasen. Det gjaldt her om at faa Banen op til en betydelig Høide, hovedsagelig paa

en og samme Bjergside, og Banens Spor blev da som i nedenstaaende, perspektivisk tegnede Skizze, i hvilken Floderne ere antydede ved en tredobbelt Linie, St. Gotthards Kjørevei ved en dobbeltstiplet og Tunnelerne ved en punkteret Linie, medens Broerne ere særligt betegnede. Korset antyder Kirken i Wasen, som man tre Gange kommer forbi og snart ser paa høire, og snart paa venstre Side af Toget. Et ikke mindre mærkværdigt Sted findes paa Sydsiden af Passet, mellem Stationerne Rodi Fiesso og Faido. Omtrent ved den førstnævnte afsluttes

Nordsiden af St. Gotthards Passet.

Sydsiden af St. Gotthards Passet.

et høitliggende Dalstrøg om Ticino, hvilket i længst henrundne Dage har været en Sø, af en høi Bjergvold paa samme Maade, som det er omtalt ved Haslidalen. Gjennem denne Vold har Ticino banet sig Vei, ligesom Aare ved Meiringen; men Kløften er her bredere, mindst ca. 50 Alen, Væggene ere høiere og tildels overhængende, og Ticinos Fald betydeligt, saa at den kommer ned gjennem Kløften i en Række af Vandfald. Det kostede allerede meget Arbeide at føre Kjøreveien til Passet op her, men ulige større Vanskeligheder fremtraadte med Hensyn til Baneanlæget. De overvandtes ved at tildele Sporet

den Form, der er gjengivet i hosstaaende Skizze[1]), som med Hensyn til de forskjelligartede Liniers Betydning svarer til den foregaaende. Endnu et tredie Sted, paa Sydsiden af Passet i Nærheden af Stationen Giornico, findes to lignende Vendetunneler.

Hvor store Summer og hvormeget Arbeide, St. Gotthard-Banen end har kostet, vil det dog næppe vare mange Aar, inden der paa et andet Sted, ved Simplon, foretages endnu et Gjennembrud af en af de mægtigste Alpekjæder. For Øieblikket er der her endnu kun Forbindelse mellem Schweiz og Frankrig paa den ene Side og Italien paa den anden ved den af Napoleon den Første anlagte, storartede Kjørevei. Brig i Rhonedalen og Domo d'Ossola i Italien ere nu Endepunkterne for Jernbanerne i dette Strøg. Der har længe været Tale om at fortsætte Banerne, saa at der opstod en uafbrudt Forbindelse, men det synes, som om Italien paa Grund af sine finansielle Forlegenheder er mindre villig til at udrede de ønskede Bidrag, end det var med Hensyn til St. Gotthardbanen, til hvis Anlæg baade Italien, Tyskland og Schweiz ydede Tilskud. Der er dog gjort betydelige Forarbeider, og ifølge disse skulde Banen kun fordre en eneste Tunnel fra Brig til Isella. Disse Byer ligge nemlig i en Høide over Havet af kun ca. 2200 og 2100 Fod (medens Gøschenen og Airolo ligge i en Høide af ca. 3500 Fod og 3600 Fod), men Tunnelen vilde derved ogsaa faa en endnu betydeligere Længde end St. Gotthards, nemlig lidt over $2^1/_2$ danske Mil[2]). Paa Strækningen fra Isella til Domo d'Ossola menes det, at Tunneler kunne undgaas.

Iøvrigt er der ogsaa for Øieblikket Forhandlinger og Undersøgelser i Gang for forenet schweizisk og østerrigsk Regning angaaende et andet, storartet Jernbaneanlæg, der ligeledes synes at ville fordre et Gjennembrud af Alperne. Det skulde have til Hensigt dels at drage Noget af Færdselen mellem Vesteuropa og det sydøstlige Europa og maaske Orienten over Schweiz og dels at bringe Graubünden ud af sin nuværende, temmelig isolerede Stilling[3]).

---

[1]) Ligesom den foregaaende efter Tschudi, l. c. Pag. 223.

[2]) Tschudi, l. c. Pag. 303.

[3]) Der Bund. 4de Okt. 1895.

Schweiz mangler ganske Adgang til Havet. Ved at reise i Schweiz kan man altsaa intetsteds glæde sig ved de vidtstrakte Udsigter over Hav og Land, der ved Vandets og Luftens vexlende Farvetoner og ved de For- og Mellemgrunde, som Kysterne danne, ofte frembringe et saa skjønt Hele i vore hjemlige Egne, at man savner dem, hvor Tilsvarende ikke findes. En Erstatning haves dog i de store Indsøer, paa hvilke Farterne høre til noget af det mest nydelsesrige ved Reiserne i Schweiz som Følge af de maleriske, stedse vexlende Kyster og Vandets snart hvidblaa, snart grønlige, eiendommelige Farve. Kun Schweiz, Norditalien og tildels Bayern besidde saadanne Søer af betydelig Størrelse, medens lignende ellers omtrent ganske mangle i Bjerglande. Af Enkelte regnes Vierwaldstättersø for den skjønneste, og denne Mening synes at faa Medhold derved, at næppe nogen af de andre Søer har saa mange pragtfulde Villaer ved sine Bredder, især i Nærheden af Luzern, deriblandt det gamle, sagnrige, men nu tildels til en moderne Villa ombyggede og i Fremmedes Besiddelse værende Habsburg. De fleste Danske ville dog vistnok foretrække Genfersø, der er saa stor, at man, naar Veiret ikke er overordentlig klart, ikke formaar at overse Bredderne. Derhos er der noget hjemligt i, at Dampskibene, der befare den, næsten alle ere byggede som vore Øresundsdampere, og at de tæt bebyggede Kyster ved Territet, Montreux og Vevey ved deres hele Anlæg og deres Eiendommeligheder gjenkalde i Ens Erindring Skodsborg, Taarbæk og Skovshoved, naar man ikke altfor kritisk lægger Vægt paa, at Afstandene imellem dem tildels ere større, og at der ikke viser sig Skove paa Kysten, men kun Vinbjerge.

En anden Eiendommelighed i Schweiz, der bør nævnes, fordi den meget bidrager til Landskabernes Skjønhed, er, at Dalene som oftest ere temmelig brede, saa at det Indesluttede og Skumle, som Slettebeboeren føler sig trykket af i adskillige andre Bjerglande, i Reglen ikke mærkes her. Tillige er der megen Afvexling i Jordsmonnets Former, og det sydligste Kanton, Tessin, har desuden mange Steder, i de mere beskyttede Strøg paa Bjergenes Sydside, en saa yppig Vegetation, at der i de tilgrændsende Egne af Italien næppe findes bedre. Den Reisende behøver derfor ikke just at bestige de høie

Tinder for at finde Naturskjønheder. Allevegne findes de. ogsaa i de lavere Strøg, og uden Overdrivelse kan det vistnok siges, at Enhver vil kunne slaa sig ned i en hvilkensomhelst By eller Landsby i Bjergegnene og uden at trættes forblive der 8—14 Dage eller mere, idet han hver Dag vil kunne gjøre nye Udflugter og, naar blot Solen skinner, finde nye tiltrækkende Egenheder og nye Skjønheder. Kun med en Følelse af, at han endnu ikke har set Alt, hvad der var værd at se, vil han drage derfra.

Som et Exempel paa en saadan Udflugt, der ikke findes særlig fremdragen i Reisebøgerne, og som altsaa ikke frembyder noget i det store Publikums Øine aldeles Overordentligt fremfor mange andre, kan maaske vælges den, der kan foretages ad Veien til den lille By Gandria, som ligger en god halv Mil fra Lugano ved Indsøen, som bærer Byens Navn. — Overfor Lugano, adskilte ved den Gren af Søen, paa hvilke de Dampskibe fare, der føre Reisende til Comosø, ligger der to Bjerge, Monte Salvatore til Høire, tildels skovklædt, mere alvorligt, truende, mørk, med et Hotel paa Toppen og en Tandhjulsbane op ad Siden, Monte Bré til Venstre, mere venligt og smilende, klædt i Grønt og bedækket med Landsbyer idetmindste halvveis op. En Kjørevei fører fra Lugano til disse. Den deler sig, og naar man følger den Gren, der gaar op til Raadhuset i Castagnola — i disse Egne behøver en By ikke at være meget stor for at besidde et casa communale — ses en Veivisertavle med Navnet Gandria og en Haand, der peger henad en nogle faa Fod bred Sti. Den snor sig nedefter i Zigzag mellem Stenmure og Vinranker, fæstede til Stænger, saa at de danne en Pergola, med den yndigste Udsigt ud over nogle ved Søbredden liggende Villaer med nydelige Haver, Søen og de paa den modsatte Side liggende Bjerge. Til Venstre har man den høie Bjergvæg over sig, nederst beklædt med Vin og Morbærtræer, derpaa med Skov høit op mellem nøgne Stenflader, hist og her endog med Træer paa det Øverste af disse. Bjergsiden, ad hvilken den smalle Sti gaar ned, minder ved sin Form om Taleren paa Møen, men Stenen er her rødbrun og graa. Zigzag'en fører ikke ned til selve Søen. Denne ligger lidt dybere nede, med stille roligt Vand, over hvilket af og til en enkelt Baad glider frem, overdækket

med Teltlærred, anbragt paa Træbuer, saaledes som det bruges her og paa Comosø. Den smalle, lidt stenede Sti gaar derpaa lige ud, følgende Søbredden. Man kommer forbi et Stenbrud, hvor Arbeiderne tumle med store Klippestykker, der skulle tildannes til Bygningssten og udskibes her, og man er saa helt omme paa Sydsiden af Bjerget og pludselig omgiven af en sydlig Vegetation. Vilde Laurbærbuske danne Stiens Indfatning mod Søsiden. Til Venstre ligger ved Stien et lille, hvidt, ubeboet Hus. Det er ikke i den saakaldte Schweizerstil, af Træ; thi i Kanton Tessin ere Husene, ligesom i Italien, af Sten, med fladt Tag, uden Zirater. Rundt om det ligge Smaahaver, terrasseformigt, med Stenindfatninger, Pergolaer af Vinranker, med Oliven- og Morbærtræer, der klattre op ad Fjeldvæggen, indtil de gaa over i Løvskov. Til Høire ligger Søen, hvis stensatte Bred man ogsaa ser mellem de Træer og Buske af samme Slags, som hænge ud over den. Baggrunden dannes af den fjernere Del af Søen, omgiven af maleriske Fjeldvægge, mellem hvilke atter længst tilbage, som i et Skaar, Monte Legnones Snemasser vise sig mellem Bladene paa de tyndløvede Oliventræer, der voxe ved Søbredden. Medens man ser paa Alt dette, komme Arbeiderne frem om Hjørnet fra Stenbruddet. Der skal foretages en Sprængning, og der maa passes paa, at Ingen er for nær. Naar det dumpe Knald har lydt, og man fortsætter sin Vei, kommer man til en stensat Landingsplads, over hvilken der mellem Træerne viser sig et lille Hus, hvis bageste Del er selve Klippevæggen, og hvis Tag danner en Terrasse, til hvilken man kommer op ad en snever, udvendig Trappe, medens der nedenfor Huset findes Borde og Bænke. I den varme Sommertid er det en „grotto", hvor Vin sælges. Sent paa Aaret er den lukket; Intet forstyrrer Stilheden, og nedenfor Landingsstedet, i det steiltdybe, klare Vand staa Forellerne i Smaaklynger, som om de vidste, at nu var der ingen, der efterstræbte dem. Man kommer atter til et lille Hus. Denne Gang ses der en ældgammel Mand, der søger at skille to unge Bukke, der ere komne ind i den lille Have, i Endivensalaten, og ikke ville lade være at slaas. Saa følger et lille Stykke, der igjen ligger mere nordligt. Her er der Løvtræer og Buske, som vi have dem herhjemme, men, skjønt det er ud paa Efteraaret, staa de saa

friske og grønne, at man troer sig hensat til en Maidag i en af vore egne Skove. Saa viser der sig en enlig, fritstaaende Klippe, høi og afrundet som et Taarn. Mellem den og en lille Klippe, der ligner den store, som om den var et Barn af den, snor Stien sig videre. Nu stiger man igjen tilveirs i Zigzag. Paa et Fremspring af Klipperne, høit oppe mod Himlen, synes der at fremtræde store Buer, ligesom af Bygningsværker. Man synes at skimte Afsatser og Rækværker og begynder at tænke paa, at den Sti fører dog vel meget i Høiden. Men nei; det er ikke Meningen. Ligesom man dreier om Hjørnet, over den sidste nærliggende Zigzag, ser man tæt ved sig de første Huse i Gandria, og en lille Pige, som synes at have Station dér, spørger, om hun skal vise Vei til Restauranten. Man takker og siger nei, thi man har den Opfattelse, at Gandria ikke er saa stor, at man ikke let skulde kunne finde Vei i den. Hun følger med alligevel, og et Øieblik efter er man hende taknemlig. Gandria er nemlig ikke en By som de fleste andre. Den er bygget op ad en steil Klippevæg, saaledes at denne som oftest danner Bagsiden af Husene, og de omtrent 2 Alen brede Stier, der træde istedetfor Gader, gaa op og ned paa den vildsomste Maade, hyppigt med Trappetrin, mellem Huse, i hvilke man paa den Side, der vender mod Søen, fra Gaden kommer ind i øverste Stokværk. I Gaderne føre de kvindelige Beboere, pyntede med de mangefarvede Tørklæder eller Shawler, som især Italienerne ynde, livlige Samtaler; Gjæs og Høns vandre om, og i det hele Virvar finder den Fremmede sig vanskeligt tilrette. Ledsaget af den lille Veiviserske naar man tilsidst den tarvelige Restaurant. Man kommer ind i den øverste Etage. Udfor de andre er der Terrasser med Rækværk og Solseil og med pragtfuld Udsigt ud imod Søen og Monte Legnone, og atter nedenfor dem, nemmest naaet ad Trapperne inde i Huset, ligger den lille, snevre Landingsplads for Dampskibene. Trapperne ere egentlig alfar Vei, thi der staar paa en Plakat, at de Reisende, der ville med Dampskibet eller komme med dette, gratis kunne gaa gjennem Huset.

Man fristes til at se, hvad der ligger videre fremme, om maaske nye Partier ville dukke frem. Nei, Gandria er paa en Maade Afslutningen af Schweiz paa denne Side. Nogle

Kort antyde, at Hovedgaden i Gandria gaar videre over den nærliggende italienske Grændse. Men Gaden hører snart op; man kommer ind paa en meget tarvelig og meget lille Kirkegaard — thi der maa spares paa Jorden ogsaa for de Døde; saa følge nogle, 4 til 5 Alen brede, private Terrassehaver, med den sædvanlige Endiven, Hovedsalat, Morbærtræer og Vinpergola; saa stopper man ved et Gjærde under en høi, steil Fjeldvæg, og Folkene i Restauranten sige, at knap Geder kunne komme frem over den.

Ja, saa vender man om, — det maa man jo paa enhver Udflugt eller Reise, naar man da ikke er saa heldig at kunne komme Jorden rundt.

Om og af gamle Breve.

Af Arkivsekretær Thiset.[1])

I Rigsarkivet findes som bekjendt en stor Samling Privatbreve fra det 15de, 16de og 17de Aarhundrede, som, under det officielle Navn „Samlinger til den danske Adels Historie“, til daglig kaldet Bille-Brevene eller slet og ret Adelsbrevene, i 1888 blev afleveret fra det kongl. Bibliothek til Geheimearkivet, hvor den forøvrigt en Gang tidligere, indtil 1826, havde havt sit Hjem. Rigtignok er denne Samling i de sidste 50 Aar bleven saa gjennempløiet og udnyttet af vore Historikere, særlig af Allen og Troels Lund, at skjøndt kun en ringe Del af den foreligger trykt, saa er dog i Virkeligheden Duften gaaet af det Hele, og naar jeg nu alligevel drister mig til at gjøre den til Gjenstand for en lille Afhandling, har jeg derfor givet denne en saa beskeden Titel, at jeg haaber, Ingen venter her at finde et stort, videnskabeligt, berigende eller belærende Arbejde.

Da Adelsbrevene i 1888 kom til Geheimearchivet, bestod de af 59 Fascikler, hver paa henved 200 Breve, der af Bibliotheket vare blevne omhyggeligt forsynede med Løbenumre og

[1]) Nærværende lille Afhandling er en temmelig uforandret Gengivelse af et mundtligt Foredrag. Indhold og Form vilde ellers paa adskillige Punkter have været en anden.

fordelte i Pakker, hver Fascicil udgjørende en 3 à 4 Pakker. Fra gammel Tid laa Brevene i en Art Orden familievis efter Alfabetet, men dels fordi det i Virkeligheden var saare smaat bevendt med denne Orden — man havde snart rettet sig efter Brevskriverens, snart efter Modtagerens Navn, snart efter det første det bedste Navn, som Øiet var faldet paa i Brevets Text, og Arbeidet var saa skjødesløst gjort, at f. Ex. et Brev fra Kantsleren Claus Gjordsen havde forvildet sig hen under det feillæste Navn „Portze“, et andet fra Cecilie Rantzow, Priorinde i Uetersen Kloster, var lagt under „Utstein“, som man urigtigt havde læst Ordet „Uetersen“ — og dels fordi Samlingen i forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var bleven forøget med en stor Del, den ganske uvedkommende Sager, navnlig indkomne Breve til Kantsleren og andre Kancelli-Embedsmænd, Koncepter til Kancelli-Expeditioner, Brevsamlinger af nyere Dato osv., blev det efter Afleveringen nødvendigt at underkaste den hele Samling et grundigt Gjennemsyn, udskille de fremmede Bestanddele og ordne Resten efter et ensartet, bestemt gjennemført System.

Et Brev er selvfølgelig i Reglen mere oplysende om Brevskriverens Personlighed end om Modtagerens, og det var derfor fristende at ordne Brevene efter deres Underskrift, men et Arkiv, hvis Hovedopgave jo bør være at lægge ethvert Dokument paa dets naturlige Plads, kunde ikke se bort fra, at et Brev ikke er Afsenderens, men Modtagerens Eiendom og bør findes i hans Gjemmer, og ved at ordne Brevene efter Adressaterne opnaaede man nu ogsaa at komme til en langt klarere Forestilling om, hvorfra den hele Samling skrev sig, end den, man hidtil havde siddet inde med.

Der er etsteds i Ny danske Magazin trykt nogle Optegnelser af Hans Gram bl. a. om, at han en Gang hos den bekjendte Bogtrykker Wielandt havde set nogle gamle Papirer og Breve, som Wielandt havde faaet af Klokkeren ved Frue Kirke, der atter havde taget dem af nogle gamle Brevkister paa Hvælvingen over Kirkens Sakristi. Til disse Brevkister, der oprindelig vare komne fra Adelens Forsamlingshus ved Helliggeisteskirke, havde ikke blot Kirkens Betjente, men destoværre ogsaa Haandværksfolk, der efter Ildebranden 1728 arbeidede paa Kirkens Tag, havt uhindret Adgang, og

en Borgerkone vidste at fortælle, hvorledes en Tømmermand ofte havde bragt hendes Fader mange af disse gamle Breve, som de kaldte Esge Billes Breve og brugte til at undervise Børnene i at læse vanskelig Skrift. Hvad der var tilbage i Brevkisterne flyttedes 1731 til Geheimearkivet, hvor det kom til at udgjøre Hovedstammen af Adelsbrevene. Man har nu, sagtens med Borgerkonens Udsagn som første Udgangspunkt, hidtil forment, at denne Hovedstamme egentlig var Bille-Slægtens Familiearkiv, som ved Nedrivningen af dens Stamborg, Søholm i Stevns, var blevet overflyttet til Adelens Forsamlingshus i Kjøbenhavn, men denne Formening har vist sig kun for en ringe Dels Vedkommende at holde Stik. Vi have nemlig i Adelsbrevene utvivlsomt Indholdet af mindst syv af hinanden ganske uafhængige, adelige Brevkister, af hvilke dog den ene, der har indeholdt Hr. Mogens Gyldenstiernes Breve, godt kan være kommen direkte til Geheimearkivet fra det gamle Kjøbenhavns Slot, hvor den kan have henstaaet fra den Tid, da Hr. Mogens her var Statholder. De øvrige stamme formodentlig fra fem sjællandske Hovedgaarde: Søholm, Svanholm, Vognserup, Tølløse og Gunderslevholm og den sjette fra Lyngbygaard i Skaane. Fra Søholm er kommen den yngre Bent Billes Arkiv, omfattende hans Faders, Hr. Anders Billes, hans Farfaders, Hr. Bent Billes, og hans Oldefaders, Hr. Torbern Billes Breve, de sidste gaaende helt tilbage til Christoffer af Bayerns Dage. Fra Svanholm er kommet Rigsraad Peder Billes Arkiv, hvis Hovedbestanddel udgjordes af de talrige Breve til hans Forældre, Rigshofmesteren Hr. Esge Bille og Fru Sophie Krummedige, og hans Bedsteforældre, Hr. Henrik Krummedige og Fru Anne Rud; desuden indeholdt det en Del Sager vedrørende hans Hustrus Forældre, Hr. Oluf Nielsen Rosenkrantz til Vallø og Fru Ide Munk. Fra Vognserup er kommet et mindre Arkiv, nemlig Peder Ruds og Fru Grete Bryskes Breve, blandt de sidste en stor Del Dokumenter fra Fru Gretes Moder, Fru Kirsten Ulfstands Tid og Breve til hendes Brødre, Jørgen og Gregers Bryske. Tølløse Brevkisten rummede en Del Papirer vedrørende Hr. Peder Oxe og hans Hustru, samt Sager angaaende hans Søstre og Svogre, navnlig Jørgen

Brahe, Hans Barnekow og Erik Podebusk. Fra Gunderslevholm er kommet ikke blot Christoffer Gøyes og hans Hustru, Fru Birgitte Bølles Breve, men ogsaa flere mindre Arkiver, vedrørende hans nærmeste Slægtninge, navnlig de nu i Trykken udgivne Breve til hans Svoger og Søster, Herluf Trolle og Fru Birgitte Gøye. Endelig indeholdt Lyngbygaard-Brevkisten Rigsraad Knud Pedersen Gyldenstiernes og Fru Sidsel Ulfstands Arkiv, om hvilket vi vide, at det alt 1593 befandt sig i Adelens Forsamlingshus. Blandt Fru Sidsels Papirer var der mange interessante Brevskaber fra hendes Farbroder, Hr. Oluf Holgersen Ulfstands Tid, ja fra dennes Moster, Fru Birgitte Flemming, Sager, der ogsaa gaa langt tilbage i det 15. Aarhundrede.

Hvad Brevkisterne have indeholdt af Pergamentsbreve, lader sig nu vanskeligt oplyse, da disse ikke som Papirsbrevene ere forblevne samlede, men alt i forrige Aarhundrede bleve splittede ad og indlemmede i Arkivets store Samling af private Pergamentsbreve, som dengang blev ordnet topografisk. Hvad vi nu have tilbage af Papirsbrevene, er efter Omstændighederne vel bevaret; Papiret har jo været mere eller mindre fortræffeligt Kludepapir og Blækket ogsaa upaaklagelig holdbart, hvor da ikke de gode Mænd og Kvinder have spædt det for stærkt med Øl og Vand, da de skrev Brevene. Haandskriften! Naa ja, den kunde uden Skade hist og her have været læseligere, men gaa imorgen paa Posthuset og udtag paa Slump et tilsvarende Antal Breve og lad os saa se, om de gjennemsnitlig ere lettere at læse for en Nutidslæser, end sige for en Læser om 300 Aar. Det er ialfald lykkedes saa nogenlunde at komme igjennem dem alle til Hobe paa et Eneste nær, og dette ene er intet egentligt Adelsbrev. Det skal være et Dokument vedrørende den bekjendte politiske Agent Gabriel Milan, jeg siger med Villie „skal være", thi det er skrevet med saa ubekjendte Skrifttegn, at hele Arkivets samlede Lærdom end ikke har formaaet at tyde, i hvilket Sprog det er skrevet. Ellers er Brevenes Retskrivning saamænd saa tæt op til vor Tids, som ønskes kan, forsaavidt som Enhver skrev og stavede, som han lystede, ovenikjøbet med en udpræget fonetisk Tendents; man kan f. Ex. finde „at Du kan aldrig tro det" stavet „atu kand aler trod".

I det 15de Aarhundrede skrev man i Reglen paa enkelte Stykker Papir noget nær i Kvartformat, som atter blev det mest yndede Brevformat i det 17de Aarhundrede, men nu i Form af sammenlagte Halvark. I det 16de mere stort anlagte Aarhundrede flottede man sig derimod paa hele Foliosider, selv om man ikke havde ret meget paa Hjerte, f. Ex. følgende Juleindbydelse fra Hr. Holger Gregersen Ulfstand til hans Hustru Fru Helle Haks Fætter, hans Kollega i Rigsraadet, Hr. Henrik Krummedige, er skreven paa et helt Folioark:

„Venlig og kjærlig Hilsen Eder nu og altid forsendt med „vor Herre! Kjære Hr. Henrik, Frænde og synderlig gode „Ven! Maa I vide, at Helle og jeg beder baade Fru Anne „og Eder, at I ville have den Umag for vor Skyld, at I ville „komme her til os imorgen og blive hos os i Dage fire eller „sex Jul. Vi ville gjerne have Umag for Eders Skyld igjen „og altid gjerne gjøre, hvis Eder til Villie og til Gode kan „være igjen. Hermed Eder den alsommægtigste Gud befalendes. „Ex Laholm Tirsdag efter Juledag 1528.

Holger Gregersen, Ridder."

En anden, lidt mindre afmaalt Indbydelse til at slaa Katten af Tønden paa Tureby, som Gregers Bryske fik, er dog skrevet paa en ordinær Lap Papir. Den lyder, som følger:

„Venlig Hilsen med Gud! Kjære Gregers Bryske, „Nabo og synderlig gode Ven! Næst al Taksigelse er min „venlige Bøn til Dig, at Du vil vel gjøre og have den Umage „og komme hid til Tureby til mig Flæske Løverdag og fortøve „hos mig i Fastelavn og gjøre Dig glad med mig og flere „godt Selskab, jeg venter. Det forskylder jeg gjerne i lige „og andre Maade. Her forlader jeg mig vist til. Her med „Dig Gud befalendes med mange gode Nætter paa Sophies „og mine Vegne. Gjørendes gjerne, hvis Dig left er. Skrevet „af Tureby den Fredag efter Scholastice 1552.

Erik Bøller."

Ti Tusinde Privatbreve fra det 16de Aarhundrede, hvilke Skatte maa de ikke indeholde for Historie, Kulturhistorie, Adelshistorie, Genealogi osv. Ja, man skulde tro det, skjøndt forresten — jeg siger igjen: gaa paa Posthuset og udtag

paa Maa og Faa 10,000 Breve; jeg gad nok vidst, hvormegen historisk Honning kommende Tiders Forskere vil skjøtte om at uddrage af dem. Genealogi skal man nu i hvert Fald være meget varsom med at uddrage af disse gamle Breve, der slaa om sig med Benævnelser som Broder, Søster, Modersøster, Næstsødskendebarn osv., ligesaa ofte de tommeste Høflighedsudtryk, som Betegnelser for et virkeligt bestaaende Slægtskabsbaand, Udtryk, der bruges saa vilkaarligt, at f. Ex. den gamle Dronning Sophie, Kong Frederik den Førstes Enke, kalder sin Gemals Sønnesøn, den unge Kong Frederik den Anden for sin „Oheim". Nei, jeg kunde saamænd magelig have alle de genealogiske Optegnelser, som min Gjennemlæsning af Brevene have givet mig Anledning til, paa et halvt Ark Papir, og det, selv om jeg medtog saa negative Oplysninger som, at Jep Tordsen Sparre i Anledning af en Arvetrætte skriver til Hr. Mogens Gyldenstjerne: „Joseph Falsters Hustru hører mig saa meget til som en Ko og en Veirmølle," og saa kan man endda ikke stole paa saadan en Oplysning, thi vel har Jep Tordsen en Gang nydt den Ære at optræde som en med alle Dyder udstyret Elsker i en af H. F. Ewalds historiske Romaner „Niels Brahe", men at det var en ganske ufortjent Ære sluttes bedst af, at en af de ellers saa diskrete Slægtebøger giver ham det Skudsmaal „onde Jep Tordsen, som hver Mand véd af at sige." Jeg tillod mig ogsaa i sin Tid at bebreide afg. Registrator Plesner, at han ikke havde givet Ewald Anvisning paa en mere passende Helt, hvortil Plesner smilende svarede: „Aah hvad, jeg véd nok, at Jep Tordsen en Gang kom for Skade at slaa en Smule Borgmestersøn ihjel, men det véd jeg da, kunde den Gang overgaa saa mangt et pænt Mands Barn." Ganske rigtigt, men det samme pæne Mands Barn kom ogsaa for Skade at skrive saadant Noget, som vi i vore Dage vilde kalde falske Vexler, og saa havde han endda værre Synder paa sin Samvittighed, hvorfor han ogsaa blev nødt til at forlægge Residentsen til Lybæk istedetfor at ægte Niels Brahes yndige Datter. Det Sidste laster jeg ham mindre for, al den Stund den historiske Niels Brahe — slet ingen Døttre havde.

Men tilbage til Adelsbrevene! Saadan i Almindelighed tror jeg ikke, at det kan betale sig at gjennemlæse den hele

Samling fra Ende til anden, og det af flere Aarsager. For det Første var jo den enkelte Brevskrivers Horisont den Gang ganske anderledes begrændset end nuomstunder, og dog, naar man betænker, hvorledes hele Adelen den Gang udgjorde en stor Familie, gjør det et underligt Indtryk at se en Dame af Høiadelen, Fru Kirsten Bølle, der var inviteret til Fadderstads hos den rige Hans Johansen Lindenov paa Fobislet ved Kolding, en den Gang meget betydelig Eiendom, i den Anledning skrive til sin Søster Fru Birgitte: „Véd jeg aldrig ret, hvad enten Fobislet ligger i Jylland eller i Fyen.“ Dernæst kunde man den Gang, ganske som i vore Dage forresten, male Side op og Side ned, uden i Virkeligheden at have det Mindste at skrive om. Saaledes havde Fru Birgitte Bølle en Gang et Anfald af Rosen, og i den Tid bombarderede Søsteren hende med ømme, fire Siders Forespørgsler til hendes Befindende, af hvilke jeg her kun skal meddele en eneste Prøve:

„Min allerkjæreste Søster! Gud almægtigste bevare Dig „i alle dine Veie fra alt det, som Dig kan være skadeligt „enten til Liv eller Sjæl! Jeg vil nu, min hjertekjære Søster, „for Tidens Korthed ikke bemøde Dig med lang Taksigelse, „mens vil dog have alt søsterlig bevist og alle Velgjerninger „uforglemt i al Trohed og vil, saa længe jeg lever, findes Din „hulde Søster til at fortjene det med alt det Gode, der i min „ringe Magt er, der jeg nogen Tid véd at gjøre, der Dig „kjært er, eller Du kan være tjent med, som jeg Dig des „pligtig er, og Du aldrig skal have Tvivl paa, saa længe jeg „lever. Min allerkjæreste Søster, jeg kan ikke noksom fuld „skrive, saa ret fast, som mig længes efter Dig af alt mit „Hjerte og vil gjøre, til Gud vil unde mig den Glæde, at vi „maa findes. Gud unde os at findes sunde og helbred og i „hans faderlige Frygt, ihvor han vil føie Tiden, og beder jeg „Dig retteligen gjerne, at Du vil have den Umag at skrive „mig et Ord til, hvor min kjære Broder og Dig lider, og hvor „Du est nu til Pas af det Rosen. Gud for sin kjære Søns „Skyld unde mig altid at høre, at min gode Broder og Dig „maa lide vel, og han for sin store Naade og Miskundhed „unde Dig snart og vel at komme til Din Helbred, som Du vil „gjøre med Guds Hjælp, og maa Du vist tro, at det Ingen paa

„Jorden skal være kjærere end mig. Min hjertekjære Søster, „skriv mig et Ord til, om I ere nær til Ende med Eders „Skifte, og om Du agter Dig noget snart hjem til Gunderslev. „Gud almægtigste være hos Eder med sin Helligaands Naade, „og han unde Eder snart og vel at komme til en god, ende-„lig Ende dermed. Du maa vist tro, min allerkjæreste Søster, „at mig længes mere efter Dig, end jeg kan skrive, og er „ikke foruden stor Omsorg for Dig, til Gud vil, at vi findes, „thi Du varst saa svag og ilde til Pas, der vi skiltes ad. Gud „styrke og bevare Dig med sin Helligaands Naade, og han „unde mig den Glæde, at Du maatte længe leve og lide vel, „da er det min største Glæde. Jeg kunde, min hjertekjære „Søster, nu ikke længer forholde at skrive Dig til, thi mig „saa ret fast længes efter Dig, takker Dig saa meget. Jeg vil „nu intet forbie mig i Dig, mens Du skal alle mine Dage finde „mig i al Huldhed, som Dig bør at finde Din hulde Søster, „godvillig til at gjøre af min ringe Magt Alt, hvis jeg véd, „Dig kjært er, eller Du kant være tjent med, som jeg Dig „des pligtig er, og Du ikke skal have Tvivl paa, saa længe „jeg lever. Jeg vil, min hjertekjære Søster nu og til evig Tid „have Dig Gud almægtigste saa troligen befalet som mig selv, „og han opholde og bevare Dig længe naadeligen og vel med „megen Lyksalighed og Velfærd baade til Liv og Sjæl. Jeg „ønsker min kjære Broder og Dig altid mange gode Nætter. „Datum Bastnæs Løverdagen næst efter Kyndermisse Aar etc. „1574. Kirsten Bøler. Min hjertekjære Søster, jeg skrev Dig „til med Mourids Podebusks Vogndriver, jeg forseer mig til, „Du haver vel bekommet Brevet. Nu Gud bevare Dig, min „hjertekjære Søster, med sin Velsignelse og Benedidelse, og „han unde os snart at findes sunde og helbred.“

Jeg gad nok vidst, hvormeget historisk Udbytte man skal kunne hente af den Slags Breve, selv om man har dem i Dusinvis. Man kan jo ikke engang stole paa, at al den Søsterkjærlighed er ægte. Fru Birgitte Bølle var vist ingenlunde en særlig elskelig Personlighed, siden Slægtebøgerne titulere hende „de Brahers gale Moster“; men hun var meget rig, og hun havde ingen Børn, — da liegt der Hund begraben! Nei, saa foretrækker jeg et kort, tørt Forretningsbrev som det

efterfølgende fra den kgl. Sekretær Hans Skovgaard til hans Kollega Johan Venstermand:

„Kjære Johan, beder jeg Dig, at Du vil skrive mig til, „hvorledes Hegelund hugger hen med Kopierne, om han „haver dennem udskrevet. Sammeledes beder jeg Dig, Du „vil vel gjøre og gjøre Din Bedste og fly mig en liden Klokke „efter denne indlukte Form. Jeg forseer mig, de findes vel „fal der udi Byen. Hvad Du derfor udlægger, vil jeg Dig til „gode Rede igjen give. Du vil og sende os den Messing-„sandbøsse fuld af Sand, thi vi have her aldeles ingen Sand-„bøsse. Du vil og sige Christen Lange, at han vil forhøre, „om mit Seierværk er færdigt, at han da udi en Ask vel for-„varet vil sende mig det. Fortænk mig ikke, at jeg bemøder „Dig med mine Bestillinger. Hvad Du kan have godt af, gjør „jeg altid gjerne. Gud befaler jeg Dig. Ex Frederiksborg, „22. Juli 1564. Hans Skovgaard.“

Ja, visselig var der ogsaa den Gang Folk til, som kort og klart formaaede at sætte deres Tanker i Pennen. Alt Samtiden beundrede i høi Grad det djerve Svar, som Hr. Claus Bille sendte den svenske Rigshofmester, Hr. Thure Jonsen, jeg tænker, ikke mindst paa Grund af dets klassiske Indledning: „Hilsen efter Tidens Leilighed!“

„Maa Du vide, Thure Jonsen, at jeg fik udi Gaar Din „Skrivelse med nogle løsagtige Ord og Tale, at Du agtede „dermed at bedrage mig fra min Ære og Lempe og besmitte „min Redelighed, Ed og Ære og gjøre mig til saadan en løs-„agtig og besmittet Mand, som Du selv er, hvilket Gud skal „Dig forbyde, som alle ærlige Mænds Samvittighed bevarer. „Imod mange og bedragelig Tale, som Dit Brev indeholder, „da bekjender jeg mig ud af Guds Forsyn at være Dig for „god at give Dig andre og bedre Svar, end som dette mit „Brev formelder, thi Du har saa tidt vendt og slidt Din Kappe, „at hun er nu saa jammerligen slidt paa baade Sider, det „hun ikke vil tjene i nogen ærlig Mands Klædebon. Intet „mere paa denne Tid uden jeg befaler Dig den, som Gud „Fader befalede den Mand, som hans eneste Søn forraadte. „Bahus Søndag for Vor Frue Dag 1531. Claus Bille.“

Se, det kan man kalde rene Ord for Pengene, men ellers havde Tiden mere Mani for at skrive i forblommede Udtryk,

maaske noget af Hensyn til det usikkre Postvæsen. Naar det i et Brev af 15. Juli 1569 fra Christen Munk til hans Svigerfader Hr. Mogens Gyldenstierne hedder: „Agter Dorete og jeg med det Første at skrive Eder Noget til, som jeg forseer mig til næst Guds Hjælp, det skal behage Eder vel,“ saa er det ganske vist i Betragtning af, at Brevet er skrevet syv Maaneder efter Christen Munks og Dorete Gyldenstiernes Bryllup, lige saa let for Nutiden som i sin Tid for gamle Hr. Mogens at gjætte sig til, af hvilken Beskaffenhed den belovede Nyhed vilde blive; men hvem kan gjætte sig til Meningen af følgende, tre Sider lange Brev, som Fru Birgitte Bølle en Gang fik fra Fru Sophie Glob, den samme Sophie Glob, der som ung Pige ledsagede sin Mormoder, Fru Anne Meinstrup, til det Sjællands Landthing, hvor hun paa et hængende Haar var kommen til at dele Mormoderens blodige og voldsomme Død. Brevet lyder saaledes:

„Min ganske velvillige Hilsen altid forskrevet med Gud! „Kjære Berete, mit hulde og gode Næstsøskendebarn, jeg „betakker Dig med al velvillig Hilsen for alt det Ære og Gode, „det Du mig af langen Tid gjort og bevist haver, hvilket Gud „kjende, Du skal finde mig velvillig til at forskylde og for„tjene med alle det Gode, udi min ringe Magt kan være. „Mit kjære Næstsøskendebarn, kunde jeg nu ikke lade at „skrive Dig til, for jeg var ikke ret tilfreds, der jeg skiltes fra „Dig, og havde jeg vidst det, jeg nu véd, da skulde jeg biet „den Dag, og vidst, hvad Aarsag der ydermere var til de „Ord og Svar, der kom. Jeg haver hørt Noget, siden jeg „drog fra Dig, som jeg ikke kan skrive, før jeg talte med „Dig. Vidste jeg, naar den gode Kristoffer og Du kom udi „denne Egn, vilde jeg vist tale med Eder. Det Folk, Du vel „vedst, vilde ikke lade sig afsnakke for det Første, mens agter „alt at komme igjen, om der er nogen Raad til. Sindet er „saa hart dertil, at det er hart at vende derfra. Jeg kan „ikke skrive Dig alle Vilkaar i den Sag, før jeg finder Dig. „Jeg vilde aldrig tro det, og er deres Tro saa til Dig, det Du „noget mere haver talet der udi. Jeg haver ikke end sagt „det, som det var. Jeg troer ikke, det var den Enes rette

„Villie, saa sandt hjælpe mig Gud! Jeg saa den Ene taget „Noget med sine Øine af den Anden. Jeg beder Dig saa „huldelig, det Du vil skrive mig til med dette Bud, om Du „trøster til, naar den kommer udi Landet der, der blev først „omtalet. Havde det Folk, her ere, været hos Dig udi Dag, „havde de været til Pas. Nu ere de ikke vel til Pas, og vare „syge, der jeg kom hjem. Det skulde intet kymre mig, var „ikke det Folk der saa hart til givet, thi Gud være lovet, „det kan blive godt paa et andet Sted. Tiden er endnu her „fore, vilde man nøies, mens de mener, der falder intet Træ „for det første Hug. Min hjerteallerkjæreste Søster, skriv mig „et Ord til, hvad Du raader, for al den gode Tro jeg har til „Dig. Jeg vil brænde Dine Breve, først de ere læste, saa „sandt hjælpe mig Gud. Det Samme beder jeg Dig, som jeg „troer Dig til. Der ere dem til, forseer sig til Dig, som Du „var deres Moder. Min kjære Søster, gjør nu, som jeg og „mine Børn troer Dig til og skriv mig Din Mening til og gode „Raad. Saa vilde jeg nu og altid have Dig den milde Herre „Gud befalendes. Han unde os at findes helbred og glad. „Skrevet Rossølund den første Søndag udi Faste. Gjøre vel „og hilsen den gode Kristoffer med tusind gode Nat.

Sofia Glob."

Jeg tænker mig, at dette Brev mulig angaaer et eller andet mislykket Frieri, men da Fru Birgitte Bølle paa Brevets Bagside med egen Haand har skrevet „Hjælp Gud", hvorunder en Anden har tilføiet: „Hjælp Gud i al vor Nød Amen", kunde man heraf slutte, at Brevet sigter til en langt mere tragisk Begivenhed, skjøndt — det kan saamænd ogsaa gjerne være, at disse to Udbrud ikke have det ringeste med Brevets Indhold at skaffe, men slet og ret ere Prøver paa, hvor godt en ny skaaret Gaasefjer kunde skrive. Noget stort Tab for Historien havde det ialfald ikke været, om hele dette Brev havde været skrevet med Gabriel Milans mesopotamiske Skrifttegn, — Fru Sophies Kragetæer ere forresten saamænd drøie nok at komme igjennem. Jeg tænkte derfor ogsaa først, at de to Suk paa Bagsiden vare et frommere Udtryk for den samme Tanke, som mere end én Gang paatrængte sig mig under Læsningen: Gid Pokker havde den

Klo! Og saa har Fru Sophie selv ikke mindste Fornemmelse af, hvor ulæseligt hun skriver. Ellers havde hun sikkerligen sluttet med en lignende Undskyldning som den, Hr. Holger Gregersen engang tilføiede i et Brev til Fru Sophie Krummedige: „Bander ikke Skriveren, Læseren skal og stundom have Umag hermed." Lignende Undskyldninger for den slette Skrift træffes ofte i Brevene med eller uden Grund; men gamle Hr. Mogens Gyldenstierne gik engang et Skridt videre, idet han sluttede et Brev til Wobislav Wobitzer med de Ord: „Kjære Wobisløff, beder jeg Eder, at I ville nu bedre forstande denne Mening, end skrevet staaer." Det var i Grunden et uforskammet Forlangende at stille til en indvandret Udlænding, naar Talen var om et paa Dansk skrevet Brev, men troligvis har Hr. Mogens vidst, at Wobislav vilde have havt endnu vanskeligere ved at „forstande" hans Mening, hvis han havde skrevet den paa Tysk. Ialfald havde Landets høieste Embedsmand, Rigshofmesteren Hr. Esge Bille, engang den Tort, at en tysk Skolemester, der havde en af hans Sønner i Huset, indledede en Svarskrivelse til ham med de Ord: „Euer Gestrengkeit Diener hat mir einen Brief überantwort, dene ich nicht lesen noch verstehen konnen, aber er hat mir den Inhalt und Meynung desselben angezeiget." — Som oftest undskylder man naturligvis sin daarlige Skrift med Hastværk. „Kjære Hr. Rentemester, gjører vel og tager mig min uflittig og hastig Skrivelse ikke til onde, Uledighed det tilregnendes," skriver Øverstesekretæren Absalon Juul til Christoffer Walkendorff. Men er det ikke mærkeligt, at Jens Brahe turde slutte et Brev til Fru Sophie Krummedige med de Ord: „Beder ikke ondt for Skriveren, thi han havde et godt Rus, der han skrev Brevet." Fru Sophie Krummedige var jo hans — Svigermoder. Naa, Fru Sophie var nu ikke nogen almindelig Svigermoder, og dernæst var jo en Rus den Gang en dagligdags Begivenhed, som nok kunde overgaa et pænt Mands Barn uden Skade paa gode Navn og Rygte, og endelig slutter han en anden Gang et Brev til Fru Sophie saaledes: „Tager Jomfru Anne i Arm paa mine „Vegne og siger hende mange tusind gode Nætter paa mine „Vegne og beder hende drikke min Skaal, jeg vil altid gjerne „drikke hendes," saa der var altsaa, som man sér, en vis

Forbindelse mellem Jens Brahes Rus og hans Følelser for Fru Sophies Datter, hvor kunde Fru Sophie saa blive vred?

Gjennemgaaende er Tonen i Brevene yderst høflig. De faa Titulaturer, som stode til Tidens Raadighed, anvendtes med den største Omhu. Rigtignok kom Hr. Anders Bille en Gang for Skade at skrive til Hr. Oluf Rosenkrantz: „Gjør vel og siger Eders Hustru med Eders Børn mange „gode Nætter," men han skynder sig at tilføie: „og fortænker „mig ikke, at jeg forglemmer den Frue-Titel." Ridderen og den Geistlige fik altid et „Hr." foran sit Navn og i Omtale tilføiedes for den førstes Vedkommende Ordet „Ridder" efter Navnet, og i Udskrift paa Breve blev han ikke som en Nutids Riddersmand afspidset med et „R.", nei, man skrev fuldt ud: „Erlig og velbyrdig Mand og strenge Ridder Hr. osv. osv." Derimod gik nu det „Væbner" eller „af Vaaben", som man tidligere havde føiet til den menige Adelsmands Navn, mere og mere af Brug. Dog var der endnu særlig høflige Folk til, som Karl Bryske, der 1527 kalder sin Nabo: „Hr. Mads Bølle, Ridder af Tureby af Vaaben." Det var dobbelt Konfekt, en lignende overdreven Høflighed, som jeg mindes Exempler paa fra mine egne unge Dage, da jeg var ansat under den kongelige Civilliste og her stundom saa Ansøgninger til Kongen med Udskrift: „Deres Majestæt Kong Christian IX., Storkors af Elefantordenen pp." — Den menige Adelsperson tituleredes nu med Prædikatet „Erlig og velbyrdig", og efter Navnet tilføiedes et „ganske venligen tilskrevet", „kjærligen sendendes dette Brev" eller noget Lignende. Gregers Bryske fik dog engang følgende Brev fra Lehnsmanden paa Korsør:

„Hilsen med Gud! Kjære Gregers, giver jeg Dig til- „kjende, at mig er tilvidendes vorden og sagt af nogen af „Kongl. Majestæts Tjenere, nu jeg var i Kjøbenhavn, at „Du og Dit Folk og Dine Hunde skulde være set saa godt „som inde paa Kronens Frihed, hvilket mig tykkes ikke ret „at være, at Du skulde gjøre i min Fraværelse, jeg vilde ikke „have gjort Dig saadant et Hovmod i Din Fraværelse, som „Du haver gjort mig, thi raader jeg Dig, at Du raader Bod „derpaa og haver det fordrag, saa fremt Du vil ikke, at jeg

„skal give Kongl. Majestæt det til Kjende. Mig tykkes, at Du „saa godt som ikke fuldelig holder Love. Hvorledes at Du „holder det, det véd Gud. Hvis Du lovede mig, før jeg drog „til Jylland, hvorledes Du haver holdt det, det vedst Du og „vel selv. Dig Gud befalendes. Datum Korsør Slot Tirsdag „efter Jubilate Anno 1561. Jakob Skieyll.“

Uden paa dette Brev har der som sædvanlig staaet: „Erlig og velbyrdig Gregers Bryske til Skaftelev venligen tilskrevet“, men strax efter, ialfald med samme Blæk, er der slaaet en tyk Streg over Ordet „venligen“, en lille Advarsel til Gregers om, hvad han havde at vente sig inde i Brevet. Selv mellem de allernærmeste Slægtninge iagttoges den mest afmaalte Brevstil. En af Hofjunkerne paa Frederiksborg sendte sin Broder, den førnævnte kongelige Sekretær Johan Venstermand følgende Brev:

„Min ydmygeligen og kjærlig Hilsen nu og altid forsendt „med Gud vor Herre Jesu Christo. Min allerkjæreste Broder, „maa Du vide, at mig lider vel, Gud almægtigste unde mig „det Samme til Dig og alle vore gode Venner og til Moder „og Søskende at spørge. Allerkjæreste Broder, betakker jeg „Dig ganske kjærligen og gjerne for al Ære, Gode og Godt, „som Du mig gjort og bevist haver fra min første Barndoms „Tid og indtil denne Dag. Allerkjæreste Broder, er min kjær„lige Bøn til Dig, at Du vil gjøre, som min gode Tro er til „Dig, og undsætte mig med en Daler eller fire Mark til saa„længe, det jeg kan en Gang blive saa rig, jeg kan give Dig „dem igjen, saafremt som Du skal holde mig for Din kjære „Broder. Min allerkjæreste Broder, jeg vil nu og altid befale „Dig den almægtigste Gud befalendes og gjør, som min gode „Tro er til Dig. Skrevet paa Frederiksborg Slot den 23. Fe„bruar A° D[i] 1564. Henning Wenstermandt.“

Hvor meget mente man nu med al denne Kjærlighed og Gud befalen! Ja, jeg har mine Tvivl, naar jeg ser, at Fru Sophie Krummedige Gang efter Gang faar Breve, saa fra sin Søn Henrik Bille, saa fra sin Svigersøn Jens Brahe, begyndende: „Moderlig kjærlig Hilsen med vor Herre“ eller „Moderlig Hilsen nu og altid forsendt med vor Herre“ osv.; thi de to Lømler skriver jo aabenbart her lige ud af Mode-

rens Breve og det saa tankeløst, at de end ikke ombytter „Moderlig“ med „Sønlig“. Selv gamle Folk skrev ofte besynderlig tankeløst; saaledes faar Fru Sophie et Brev fra sin Svoger Hr. Knud Bille, hvori det hedder „og vilde jeg gjerne ydermere skrive, men er Tiden mig kort, og Villien er ikke heller god.“ Især er det dog disse Fromheds Udbrud, som nu engang hørte til i hver Linie af et Datids Brev, der ofte falde ret pudsigt for en Nutids Læser. Saaledes skriver Oluf Mouridsen Krognos fra Felten 1568 hjem til sin Morbroder Christoffer Gøye bl. A.: „og haver jeg fanget „Skrivelse, at der er fem af mit Folk bleven død og fangen, „og sex af mine Heste ere borte og baade mine Vogne, Gud „han hjælpe fremdeles!“, thi man maa selvfølgelig paa ingen Maade opfatte dette Suk som et lille ironisk Udfald imod Vor Herre; Sligt laa den Tids Tankegang saa fjernt som muligt.

Apropos! Krigen — den berømte Syvaarskrig falder lige i det Tidsrum, da Brevene flyde aller talrigst. Her maa da være ypperlige Oplysninger, saavel om Krigens Gang i det Store som om Enkeltmands daglige Liv paa Feltfod! Aah ja! hør hvad Gregers Bryske 1563 har at melde hjem til sin Moder.

Næst efter de sædvanlige Indledningsformularer hedder det om ham og hans Broder: „at vi Gud have Lov ere vel „til Pas og karske, men vor Pung han har al vor Sygdom, „at der er ingen Penge udi. Kjære Moder, véd jeg ingen „synderlig Tidende at skrive Eder til, thi her løber saa mange „Løgne-Tidende.“ Punktum! Nei, saa er dog Christoffer Gøye lidt mere meddelsom i følgende Brev 1566 til hans Hustru Fru Birgitte Bølle: „Kjære Byrytte, den alsom„mægtigste Gud han være altid hos Dig og holde Dig altid „udi hans naadelig Beskyttelse og Beskjærmelse og unde os „snart at findes helbred og glad. Kjære Byrytte, kan jeg „aldrig fuld skrive Dig til, saa ret fast, som mig længes efter „Dig, og hvor lang Tiden er mig. Og maa Du vide, at vi „haver slaget vor Leir her hart ved Bohus og ligger dog i „Sverrig, og skrev jeg Dig et Brev til den Tid, vi havde vores „Leir for Skaane, da vilde Øversten og Kommissarierne havt

„Bud ned til Kjøbenhavn, saa blev Passene forment, at der „ikke kunde komme Bud ned, før nu vi er kommen her op „til Bohus, at jeg for slig Aarsag Skyld ikke kunde skrive „Dig til, hvor vores Leilighed haver begivet sig, og den Tid „vi kom for Skaane, da havde det dødt der hart af Befæn-„gelse og alle Vegne udi Sverig; nu er det kommen i vor „Leir og døer der der nu ogsaa baade af Befængelse, Blod-„gang og Brynde, saa der er død meget godt Folk, baade „danske og tyske, dog er der ingen død af de danske Herre-„mænd uden Morten Krabbe, hvis Sjæl Gud være naadig „og unde en salig og glædelig Opstandelse og husvale kans „arme bedrøvede Hustru. Og er Thomes Kruse, Joseph „Mus, Christen Skram, Hr. Pers Søn, Jørgen Jensen „i Skaane og Hr. Jørgen Lykkes Søn og i Guds Vold og „mange Herremænd under de tyske Faner, hvilke Gud unde „alle en salig og glædelig Opstandelse. Og ere alle vore „Venner endnu vel tilpas, hvilket Gud være lovet for. Og „maa Du vide, at Torsdag og Fredag, da plustret de Svenske „alle vore Danske deres Vogne og tog Vognene og Hestene „allesammen bort uden nogle faa Heste, de fik Somme igjen, „og fik jeg ikke mer af mine sex end én igjen, og blev alt „mit Tingest der, saa jeg beholdt ikke mer end jeg havde „paa Livet, som jeg red i Marken om Dagen. Mit Skrin, mit „Telt, min Seng, mine Klæder og desligeste mine Linklæder „og al min Proviant og mine Urter og Alt, hvis jeg havde „med mig, blev der altsammens, og mit Sølv, og er der nogle „af de Danske, der have faaet Skade for mere end tusind „Dlr., og haver de Tyske ogsaa faaet stor Skade, dog ikke „nær som vi Danske. Dog haver jeg endnu ingen Nød havt, „hvilket Gud være lovet for, thi jeg gaar stundom til mine „Venner, saa jeg bekommer en daglig Føde. Kjære Byrytte, „at Du derfor vilde fly mig to Skjorter og er mig given tre „siden, saa jeg vil siden vel behjælpe mig hjem. Og Du vilde „fly mig en Feltseng færdigen, om jeg havde den Behov, og „desligeste Klæder til en Seng igjen. Og Du vilde bestille „mig to Foerflasker igjen, 3 Flasker i hvert Foer, og en Ring „ovenpaa Skruen og hver Flaske ikke større end til to Potter, „og Du vilde lade gjøre dennem, hvor Dig selver synes, at „de kan blive smukkest, og lade gjøre dennem slette inden i

„og Hus til dennem og Laas for. Og skulde jeg ogsaa have „nogen Proviant igjen, dersom Toget skulde vare længere og „desligeste nogen Havre og véd jeg ikke endnu at skrive „Dig til, hvor Du skulde sende mig det. Og skal Du lade „gjøre mig en Sæk til min Seng og en til min Feltseng og „en eller to til mine Klæder og nogle Kurve; thi jeg beholdt „slet intet af mit Tingest, og troer jeg ikke, at vi kan drage „nogen Sted, førend vi kan komme ned og ruste os paa det „ny igjen. Og haver den Svenske ikke endnu ladet sig se „med meget Folk, før igaar lod han sig se med 4 Faner „Ryttere, og de vare meget stærke, og 5 Fenlein Knægte. „Kjere Byrytte, kan jeg nu intet mer skrive Dig til paa „denne Tid for Tidens Kortheds Skyld. thi jeg (ei) vidste, at „dette Bud skulde reden før en Time tilforn, og det første „Bud mig stedes igjen, da skal Du ydermere faa min Skri„velse igjen. Og beder jeg Dig gjerne, at Du ingen Sorg „eller Græmmelse tager Dig til. Den alsommægtigste Gud „skal gjøre Altingest godt. Og skriv mig til med det første „Bud, Dig stedes, hvor Dig lider, og hvor det gaar hjemme „til. Og tør Du ingen Penge sende mig, før Du faar yder„mere min Skrivelse. Kjære Byrrytte, saa vil jeg nu og „altid have Dig den alsommægtigste Gud befalendes. Han „unde os snart at findes helbred og glad, som mig forhaabes „næst Guds Hjælp vel sker, og unde os en god Ende paa „denne langvarendes Krig formedelst hans kjære Søn og den „Helligaand. Sig Claus Daa og Din Søster Kirsten mange „gode Nætter paa mine Vegne og gjør min Undskyldning for „dennem, for jeg ikke skrev dennem til, thi Tiden vilde ikke „saa begive sig for mig. Skrevet paa Bohus Mandagen næst „efter Sti. Laursdag 1566. Chrstoffer Gøye. Kjære „Byrytte, skal Du heller intet af mit gjorte Sølv sende mig, „men lad svarre mig 2 eller 3 Træstobe. Kjære Byrrytte, „maa Du vide, at Per Gyldenstiern er skudt gjennem „Benet og Pax igjennem Armen, dog bliver dennem Intet at „skade til deres Helbred, og den største Afbræk den Svenske „haver gjort os, der haver han gjort i Skoven med Skytter, „og haver han ikke endnu til des vilt til Sletten til os, Gud „være altid hos Dig! Kjære Byrrytte, beder jeg Dig gjerne, „at Du vil lade gjøre mig sligt Skrin som det lille, jeg havde

„nu med mig, og lade beslaa det lige saadan og en Laas „paa Leddiken og lade det gjøre med et Jern, saa man kan „have en Hængelaas for det. Gud være hos Dig."

Af Brevene fra Krigen er ellers mest bekjendt det Brev fra 1564 fra Niels Lykke til hans Svigerfader Hr. Mogens Gyldenstierne, hvori han giver den Uvillie Luft, som en Del af Adelen dengang nærede mod Kongen. Det hedder deri:

„Kjære gode Fader, saa beder jeg Eder ganske gjerne, „at I nu ikke vil fortænke mig, at jeg saa dristigen byder „over Eder og beder Eder ganske gjerne for alt det Gode, „jeg troer Eder til, at I flyer mig Forlov paa en stakket Tid. „Dersom jeg ikke kan faae Forlov, da nødes jeg til med Flere „at tage selv Forlov, thi jeg véd mig saa meget at forsømme „hjemme, som jeg aldrig kan fortjene hos denne Herre, og „vilde jeg ikke gjerne nu saa krige for Kongen, at jeg selv „siden skulde være en Stakkel, thi jeg véd mig ingen Op„retning at faa af ham igjen. Derfor gjører i alle Maader, „som jeg troer Eder til." Lignende uvenlige Følelser spores ogsaa i andre Breve. En af Hofsinderne, Axel Gyldenstierne, skriver saaledes engang hjem til sin Moder Fru Sidsel Ulfstand: „Og maa I vide, at mig lider vel, og jeg haver vel „sovet i Nat, thi Kongen er i Frederiksborg og haver nu i „lang Tid ikke været inde til mit, og var jeg hos Fru Inger „Oxe i Aftes til Kl. var elleve. Gud unde mig altid det „Samme til Eder at spørge!" Det sidste Ønske skal naturligvis ikke tages lige efter Bogstavet. En anden Gang faa vi i et af hans Breve den Oplysning: „Unaade er let at bekomme „hos Kongen." Det var sagtens Kongens heftige Sind, der fortrædigede hans Omgivelser, og det blev ikke blidere med Aarene. Endnu 1581 skriver Øverstesekretæren Absalon Juul til Rentemesteren Christoffer Walkendorff: „I „kunde aldrig tro, hvor ilde tilfreds Hans Majestæt nu siden „den holstenske Handel haver været, for Hans Majestæt „sig saa vidt havde indladt, og in Summa derover utaalelig „udi Alt, hvis man hos Hans Majestæt skal udrette." Et ganske interessant Brev vexlede den samme Absalon det følgende Aar med Christoffer angaaende en Trætte mellem to af Kongens Skibshøvedsmænd: „Hans Majestæt ogsaa er

„tilfreds, at det imellem Christen Wind og Erik Munck „forenes, hvis dennem imellem er. Men dog haver jeg vel „mærket paa Hans Majestæts Ansvar der om, at det ikke saa „bliver forligt, at jo en stor Argvon og Nag hos Hans Majestæt mod Christen Wind bliver behængendes af hvis, „Erik Munch om hannem her haver angivet, før han did „er kommen til Eder, hvorom jeg Eder Noget haver tilforn „tilkjendegivet, og maaske samme Tid mere er berettet end „nu vides, eller Erik selv der hos Eder skulde være tilstanden, „saa at dersom Christen ikke anderledes skulde være der „udinden erklæret, og han var uskyldig, maatte det hver „Ærlig fortryde, at en Uskyldelig en Andens Dorhed og Drukkenskab til sin største Ulempe og Æres Forsmelering skulde „undgjælde, og han vil beklage den Tid, han var kommen „udi Kongelig Majestæts Tjeneste. Thi at Kongelig Majestæt „imod hannem saa er opprippet, for Eder at skrive, at han „hannem for Mælkedeie nævner, og til hvis, om hannem kan „være angiven, stiller aldeles Fortroende. Hvilket jeg etc. „etc."

Medens jeg er ved Kongens Person, maa jeg maaske citere et Par Breve fra Kongens Kammerjunker Eggert Ulfeld til Fru Sidsel Ulfstand, som aabenbart i Hans Majestæts Ungkarlestand har ført en Art Overtilsyn med hans Undermundering.

I et af dem hedder det:

„Som I og skriver, at I haver bekommet noget Lærred „og er begjærendes en Skjorte og Handduge, saa sender jeg „Eder en Kongelig Majestæts Skjorter, som er Hans Naade „til Maade om Halsen. Dog vil Hans Naade endnu have de „nye videre om Halsen og vel høie paa Kraven. thi Hans „Naade tager, Gud være lovet, vel til. Jeg sender Eder ogsaa „sex udsyede Handduge, dog er Hans Naade vel tilfreds, at „de nye ikke bliver meget udsyet, og Hans Naade passer intet „paa de Handduge med de Ovensømme og stor Hul paa. „Og sender jeg Eder en Handdug, som I selv haver gjort, „som disse andre sex ere svøbte udi. Saa store vil Hans „Naade have de nye allesammen gjort, som denne ene er.

„Kjære Fru Sidsel, I maa vel beholde disse Handduge „hos Eder, til Gud vil, vi findes."

I et senere Brev hedder det: „Kjære Fru Sidsel, haver „jeg bekommet Eders Skrivelse ved Eders Tjener, lydendes, „at jeg skulde fly Eder noget Lærred her hos de Hollændere „eller for Helsingør, saa giver jeg Eder ganske velvilligen at „vide, at her er intet godt Lærred at bekomme, og hvis her „er, det er grovt og saare dyrt. Og giver jeg Eder at vide, „at jeg haver fundet en Kiste udi Kongelig Majestæts Sølv„kammer med Lagen udi, saa at jeg nu haver (onde og gode) „Lagen til Hobe tolv Par, saa at Hans Naade en Tid lang „haver Lagen nok. Hans Naade haver ogsaa mer end tyve „Skjorter endnu, som Hans Naade kan et Stund hjælpe sig „hen med, men nogle Handduge haver han med Tiden behov „og to Linned Nathuer. Kjære Fru Sidsel, sender jeg „Eder endnu sex Kongelig Majestæts Skjorter, som I ikke til„forn haver overseet. Dersom I kunde lade hjælpe dennem, „da maa de ogsaa gjøres videre om Halsen, for Hans Naade „vil gjerne have dennem vide om Halsen.“

Af Christoffer Gøyes førnævnte Brev vide vi alt, at det selvfølgelig ikke blot var Kongelig Majestæt, der gik med Skjorter. Henrik Gyldenstierne takker ellers engang sin Moder Fru Anne Sparre saavel for tilsendte Skjorter som for Næseklude, men ellers var det ofte smaat nok med slige unge Herrers Garderobe, naar de befandt sig borte fra Hjemmet. Hartvig Bille, Rigshofmesterens Søn, klager til sin Moder over, at hans gamle Kjortelrok er gaaet af Mode, og han har ingen Penge til en ny. Han havde vel laant Erik Christiernsens, men den kræver Eiermanden nu tilbage.

Hvor meget man med Hensyn til Datidens daglige Spisetider tør udlede af, at Fru Kirsten Bølle bebreider sin Søster, at hun først æder sent paa Dagen, hun skal æde mellem Kl. 9 og 10, tør jeg ikke afgjøre; men at man alt dengang i Reietiden satte Pris paa et Stykke „med dobbelt Belægning“, slutter jeg af følgende Efterskrift i et Brev fra Fru Kirsten til Søsteren: „Min hjertekjære Søster! „Salome Daa siger min Broder, den gode, og Dig saa „mange gode Nætter, og sender jeg Dig lidt „Reger“, „som jeg fik ret nu af Stranden, og lod jeg syde dem lidt, „for de skulde ikke fordærves. Gud give, de kunne smage „Dig vel, min hjertekjære Søster.“ De samme Søstre havde

ellers en velbesat Hønsegaard, men dengang som nu var det brydsomt at lægge Kalkuner til. Fogeden paa Aunsbjerg sender Fru Birgitte følgende triste Opgjørelse: „Og maa I „vide, at de calconske Høns laa paa mere end 30 Æg, og „der blev af otte Kyllinger, og de ere døde.“ En anden Gang skriver Søsteren til hende: „Min hjerteallerkjæreste Søster, „jeg vil ikke sende Dig Din Paahøne, thi her er kun en gam- „mel Paahane. Jeg har vel unge Paahøns, men vi kan ikke „se, hvilke der ere Haner, før de blive ældre, saa skal jeg „give Dig en. Og kom Dine Paahøns alt for tidlig hid ifjor, „for fik de ingen Kyllinger.“ Skulde jeg dømme efter Brevene, maa Fru Sophie Krummedige have havt en særlig Interesse for Poppegøier; Brevene have for Efterverdenen bevaret den vigtige historiske Oplysning, at hvor meget der end gik i Skudder og Mudder for Adelen i Grevefeidens trange Tid, saa hyttede dog Fru Sophies Poppegøie sit Skind og led ingen Nød, takket være Ternen paa Mogenstrup Maren Villatisse. I hendes Regnskab 1537 findes følgende Post: „3 Mark „af samme Uldpendinge gav jeg for 3 Pd. Mandler til Eders „Poppegøie i Feiden.“ Og Fru Sophies Omhu strakte sig ogsaa til hendes Veninders Poppegøier. 1538 skriver Fru Magdalene Brahe, hun, der siden fristede den tunge Skæbne at blive stanget ihjel af en Tyr, til Fru Sophie: „Kjære Modersøster, beder jeg Eder ganske gjerne, at I ville „vel gjøre og sende mig min Poppegøie med dette samme „Bud, og skal I have saa stor Tak, for I haver havt saa stor „Umag med hende.“ Skal man nu heraf slutte, at Fru Sophie har havt en Art Kuranstalt for svagelige Poppegøier eller — skulde muligvis hendes have været en Poppehane ligesom Fru Magdalenes en Poppehøne, saa at det har været for Tillægets Skyld, at en lille Sammenkomst imellem de to har været ønskelig? Kilderne tyde dog nærmest paa det Første, thi der staar jo udtrykkelig i Brevet, at det var Fru Sophie selv, der havde havt saa stor Umage med Fru Magdalenes Hun.

Den samme Rolle, som Fjerkræet spiller i disse Damers Breve, spiller naturligvis Huddo, Verpom, Tastenan og lignende Køtere i visse Adelsmænds Breve. Allerede Allen

citerer en Udtalelse af Erik Bølle i et Brev til Hr. Esge Bille, hvem Erik beder laane sig den skjønne Tæve, Hr. Esge fik af Hr. Hans Bille, „jeg vil fly os et Slægte efter hende." Et helt Hundebrev fra Slotsherren paa Kjøbenhavn Ditlev Holck til hans Broder Christen begynder saaledes:

„Kjære Broder! Gud almægtigste være nu og evig hos „Dig og bevare Dig fra alt Ondt, og hav Tak for al broder„lig Velgjerning. Haver jeg bekommet Din Skrivelse, hvor„udi Du skriver om den brede Kortelas*), jeg haver at lade „færdig gjøre for Dig, skal blive nu gjort efter Din Begjæring. „Ellers var den mest færdig gjort slet og ret blaa. Udi lige „Maader, hvad Bøssen anlanger, skal og blive gjort, efter som „Du talede med mig om, det Første muligt er. Som Du „skriver, at Du haver talet med Teus om Kron, at jeg „den maatte bekomme udi gjen, hvilket Du gjører mig en „Tjeneste med. Hvad den sorte Tispe anlanger, som er „Søster til Bargahn, fik jeg nogen Tilsagn af hannem selv „nu, han var her, at han vilde gjøre sit Bedste, at jeg skulde „bekomme den, og vil jeg lade alle mine Tisper udskære „for den Skyld. Snelle haver faaet Hvalpe, og haver jeg „strax ladet kaste dennem bort, dog hun nu ikke duer at „udskære saa snart. Damer er og fuld af Hvalpe, som jeg „nu formærker, vil jeg gjøre mit bedste Flid, om hun kan „blive af med dennem. Kommer Esge Krafses Bud efter „Snelle, da skal han faa den, vilde han ikke fordærve hender. „Mogens Gøye haver havt Bud fra Jagten og hid efter „den Bøsse, Du fikst mig til hannem. Hvad den Havre an„langer til Dine Heste, som staaer her, skal de vel bekomme, „saa længe som jeg haver. Hvad Inger ad langer, hvor„ledes det nu er med hender, haaber jeg, at det bliver godt, „vilde hun æde Noget. Jeg haver en Gang eller to havt „hende ude i Marken, saa det er passelig vel bekommet „hender —" Ja, man maa nu endelig ikke tro, at Inger ligesom Damer og Snelle er en af Ditlev Holcks Tisper eller Tævehunde! Nei, hun er hans unge Hustru, Inger Rosenkrantz, der

*) Et Slags Sidevaaben.

døde en Maaned efter i sin første Barselseng. Forhaabentlig har han havt bedre Held med „Damer“ og hendes Hvalpe!

Der findes i Brevene flere Vidnesbyrd om, hvor levende vore gamle Folkeviser da endnu vare i den almindelige Bevidsthed. Jeg skal kun minde om, at et af de mange Breve fra Johan Friis til Hr. Mogens Gyldenstierne ikke har anden Udskrift end „Danske Brand van Wefferlin“, hvilket Navn jo er laant fra Visen om Sigvard Snarensvend. Ellers kan Samlere af gamle Ordsprog og Vendinger naturligvis træffe adskillige Kjendinger i Brevene, saasom: „Hvortil duer Uforsøgt?“ „Saa gjærne æde vi af Hunden, som Hunden æder af os.“ „Fattig Mand kommer enten for aarle eller for silde.“ „God Tale fik aldrig ond Ende.“ Det Sidste skriver underlig nok den Margrethe Gyldenstierne, som er saa bekjendt af sin romantiske Trolovelse med Hr. Henrik Rosenkrantz. I denne Forbindelse kan jeg maaske anbringe følgende eiendommelige „aabne“ Brev:

„Jeg Anders Glob, Provst udi Odense, gjør vitterligt „og kjendes med dette mit aabne Brev og egen Haandskrift, „her under skrevet, at jeg aldrig agter eller vil i nogen Maade „at oplade, resingnere eller opgive fra mig det Stund, jeg „lever, mit Provsti udi Odense enten for Pens, Gunst, Gave „eller skjønne Ord, thi al Verden er nu bedragelig. At jeg „skulde sidde af Hesten og faa den en Anden at ride, agter jeg „aldrig at gjøre ville det Stund, Sjælen og Kroppen blive „tilhobe. Mig blues at gaae at tigge, og Arbeid kan jeg „lidet gjøre paa min Alderdom. Til yderligere Vidnesbyrd „haver jeg under trykt mit Signet. Givet udi Kjøbenhavn „Stc. Bartolomei Apostoli Dag Aar 1536. Andreas Glob, „manu mea propria.“

Der gik engang det Rygte, at Mogens Rosenkrantz vilde gjøre sin sølle Broder Axel til en Fledføring, det vil sige, fratage ham hans Gods og give ham Livets Ophold istedet. Det blev dog ikke Mogens, men hans Morbroder Peder Christiernsen Dyre, der gjorde Axel til en Fledføring. Mogens derimod fralægger sig denne Hensigt med følgende energiske Ord: „Ikke vil jeg være den Første, som „skulde gjøre sin Broder til nogen Fledføring eller hugge

„Rumpen af hannem.“ Ja, som man ser, kan man en enkelt Gang i Brevene træffe Ord, der ikke længere have Borgerret i dannet Tale. Skik og Brug ændrer sig jo i Tidens Løb i den Henseende som i saa mange andre. Jeg skal kun minde om, hvorledes Eleonore Christine, en Dame, der dog baade i Rang og i Dannelse regnedes blandt sin Tids Ypperste, uden at blinke nedskriver følgende Anekdote i sit „Jammersminde“: „En Skoledrengs Moder i Frederiksborg titulerede Skolemesteren „Hr. Willas“. Han sagde: Jeg er ikke Herre. Mester da, sagde Kvinden. Jeg er heller ikke Mester, sagde han, jeg er ikkun slet og ret Willas. Saa sagde Kvinden: Min gode slet og ret Willas, min Søn slikker altid Fløden af mine Bøtter, ville I slikke ham igjen med et godt skarpt Ris i hans „Røff“. — Ja, man ler, og Eleonore Christine lo ogsaa, da hun hørte Historien; men der er den Forskjel, at medens hun lo af Konens Feiltagelser i Titulaturerne, saa ler man nu af Rosinen i Pølseenden, som hun ikke skjænkede en Tanke. Naar jeg nu citerer efterfølgende lille Episode fra et af Adelsbrevene, kan jeg naturligvis ikke undgaa Mistanke for, at det er dens Uartighed, som lokker mig, men er den deri forekommende Anvendelse af det lille Ord „ad“ lige saa fremmed for Andre, som den har været det for mig, faar jeg maaske dog nok Absolution for, at jeg har fremdraget den. Det paagjældende Brev er en Klage fra Hr. Mogens Gyldenstiernes Foged til hans Herre, hvori det hedder: „Saa var Mourids Podebusks Karl ved Navn „Flores, han var efter mig og vilde slaget mig ihjel, fordi „jeg kunde ikke fly ham saa mange Vogne, som han vilde „have, havde ikke Hjælp været, men jeg bad, han vilde gjøre „det for Guds Skyld, at jeg maatte nyde Eder godt ad. „Saa bukkede han og flængede sin Gump op og bad mig „kysse derind for Hr. Mogens' Skyld. Men da gav han sig „ad efter mig med et Knevelspyd. Saa kom min Hustru „gangendes og bad ham for Guds Skyld nyde Hr. Mogens „godt ad. Da sagde han, at han vilde give Hr. Mogens „og hende med alle de Pokker og Frantsoser, i Verden haver „været og komme skal. Men det var Mourids Podebusk „uvitterligt“.

Naar jeg undtager, at Hr. Henrik Krummedige engang kalder Moer Sigbrit „den gamle Hore Sigbrit“, hvad der vel kan tilgives i Betragtning af de bekjendte ømme Følelser, begge Parter nærede for hinanden, er det meget sjeldent, at egentlig kaade, mer eller mindre vovede Ord og Vendinger forekomme i Brevene, men mærkeligt er det, at de, der findes, forekomme alle uden Undtagelse i Svanholm Brevkisten, i Breve til Hr. Esge Bille, hans Svigermoder Fru Anne Rud og navnlig til hans Hustru Fru Sophie Krummedige. I Aaret 1538 var Ægteparret til Gjæst ved Albrecht Gøyes Bryllup paa Gunderslevholm. Det varede i adskillige Dage, og det synes at være gaaet meget lystigt til. I de Dage fik Fru Sophie et Brev fra Kjeld Krabbe i Ringsted Kloster, hvori det bl. A. hedder: „Lader menige Konventsbrødre sige Eder, Esge Bille og det „gode Selskab allesammen saa mange gode Nætter med en „Skaal ud at drikke med et Ærind af en Vise, som hedder: „Saa vide da fløi de Falke to. Og lader Abbeden besynder„ligen sige Karine Lykkesdatter saa mange gode Nætter, „som der er Figen i en Storkerede og Fjer i en Katte„hale“.

Disse Kjeld Krabbes Vittigheder ere naturligvis uskyldige nok, og det Samme gjælder muligvis ogsaa om følgende noget dunkle Efterskrift i et Brev fra Johan Friis til Esge Bille: „Kjære Esge, maa Du vide, at jeg vil have mit Bud „til Dig udi de hellige Dage om den Fostermoder, som Du „haver givet mig, og naar som nogen af Dine Bud kommer „til mig og er det begjærende, da skal dennem intet skade, „at skjænke dennem en Fordands med hende“; men helt upassende er ialfald den Paamindelse, som Abbeden i Sorø Henrik Christensen Tornekrands i de samme Gunderslevholmske Bryllupsdage tillod sig at fremsætte i et Brev til Esge Bille: „Glemmer ikke Fru Sophie imorgen Aften!“ Jeg véd vel, at denne geistlige Herres fremragende Stilling, hans Ry som en fuldkommen Hædersmand, der i tre Kongers Tid havde siddet i Rigens Raad, for ikke at tale om hans høie Alder, vel snarere over end under de 80 Aar, burde beskytte ham med enhver slibrig Udtydning af hans Ord, men den samme værdige Herre havde nogle Aar tilforn,

den Gang Fru Sophies lille Søn Hartvig Bille blev optugtet i Klosteret, sendt Drengens Bedstemoder Fru Anne Rud et Brev, hvori det hedder: „Han (Hartvig) er saare „dydelig og god, og er meget godt Haab til ham. Skulde vi „giftes iaar, som os haabes, bliver det første vort Barn ikke „saa godt, da give, det han bliver hængt i en Galge og Mo„deren hudstrøgen. I troer aldrig, saa saare dyre Kvinder „tager paa at vorde i disse Egne, siden Munke og Præster „begyndte at gifte dem. Kunde I fly os en god, renlig Kvinde „paa den Side, da sige vi hende paa Tro og Love, at hun „aldrig skal faa Hæder og Ære længer, end hun kommer i „vor Værge. Det skal hun have for det første Fæstensfæ, „ihvad hun faaer til Morgengave". Med dette Brev for Øie tør jeg nok stemple den gamle Abbed som en efter sin Alder og Stilling saa kaadmundet Herre, at der kun kan lægges én Betydning i hans „Glemmer ikke osv. —", og skulde Nogen ville indvende, at denne Betydning i hvert Fald var høist malplaceret over for Hr. Esge, som da havde gjort sin Hustru til en lykkelig Moder til tolv skjønne Børn, saa svarer jeg: Ganske rigtigt! men Abbedens Brev er dateret 18. Januar 1538, og i September — Dagen kan jeg destoværre ikke oplyse — frydede Fru Sophie sin Ægteherre med Nr. 13. Ah ja! Krukken gaaer saa længe til Vands, til den kommer hankeløs hjem. Aaret efter var den fortræffelige Fru Sophie lige nær, men saa gik det galt; hun døde i sin 14de Barselseng.

Det var i det Hele taget nogle mærkelige Breve, der indløb under det Bryllup paa Gunderslevholm, men det mærkeligste af dem alle, er dog det efterfølgende fra Claus Daa til Ravnstrup. Han havde været med til Brylluppet, men blev syg og maatte drage hjem og sendte saa fra sin Sygeseng følgende Brev til Fru Sophie Krummedige.

„Min velvillig Hilsen med hvis Godt, jeg formaaer, Dig „stedse forsendt med Vor Herre. Allerkjæreste Sophie, be„takker jeg Dig ganske ydmygeligen og gjerne for alt det „Gode, som Du mig bevist haver, hvilket Du skal finde mig „velvillig til at forskylde af al min Magt og Formue som „nogen fremmed Ven, Du haver paa Jorden, det et Menneske „kan være muligt at gjøre, og besynderlig nu, at Du vilde

„vide, hvor det ginge mig udi min Sygdom. Allerkjæreste „Sophie, maa Du vide, at jeg ligger endnu ligesom en „Betler. Intet bedres det med mig, og Intet værres det med „mig. men Hjertet og Munden er fri paa mig. Alt det Onde „jeg haver, det er under min Arm og udi mit Hoved. Er „jeg saalænge oppe, som Du kan gange af Din Stue og til „Priorissen, da svimler mit Hoved strax, at jeg maa strax „ad Sengen udigjen. Kjære Sophie, det jeg skulde skrive, „at Du skulde gange udi Kirken og tjene Vor Herre, da er „det nu aflagt. Fordi skriver jeg om Priorissen, at Du „skal tale med hinder. Allerkjæreste Sophie, véd jeg „aldrig, hvad jeg haver brudt Vor Herre udi mod. men han „vil lade mig saa ligge og plagis mer end en Anden, uden „det var saa fat, at jeg haver sneget mig til min Moder i „Søvne og brugt Ukydskhed med hender, og det véd jeg „ikke, om jeg haver gjort, thi at det er et god Stund siden, „vi laa i Huse sammen. Allerkjæreste Sophie, jeg maa vel „sige, at jeg haver betalt den Glæde, det jeg finge til Bryl„luppet, uden al Skjemt. Havde det ikke heller gjortes Be„hov, at Du turde have sendt de Jokumdalere hid og gjort „Dig slig Umage, thi jeg havde dennem ikke Behov, for jeg „drikker ikke nu saa gjerne, som jeg pleiede at gjøre — osv. osv."

Man har opfattet dette Brev som Galgenhumor, men vist med tvivlsom Ret. Paa mig gjør det nærmest Indtryk af at være skrevet for fulde Alvor: en syg Mands forstyrrede Feberfantasier. Men hør nu, hvor underligt! Den Moder, paa hvem Claus Daa her tænker saa lidet sønlige Tanker, hed Fru Gundel Griis; men i Carl Bernhards bekjendte Roman „Krøniker fra Christian den Andens Tid", hvori Claus Daa spiller en Hovedrolle, der hedder Heltinden, med hvem han efter mange Gjenvordigheder naaer at blive gift, ikke Anne Lykke — ikke Hilleborg Tinhuus, som er Navnene paa hans historiske Hustruer. Nei, hun hedder — Gundel Griis! Hvorledes Carl Bernhard er kommen til at forvexle Moder og Hustru, kan vel nu ikke oplyses, men sært er det, at hans og Claus Daas lønligste Tanke derved have streifet hinanden, hvor vild den end var.

Men hvor maa den Fru Sophie Krummedige dog

ikke have været en mærkelig Personlighed, siden man saaledes betroede sig til hende! Alligevel synes jeg, at hendes, lad os sige, Fordomsfrihed gaaer for vidt, naar hun tager imod, at den unge Erik Krabbe, Rigsmarskens Søn, der var bleven opdragen i hendes Hus, slutter et Brev til hende med de Ord: „Hils Boel, for hun er min Boleryn ross“, thi kunde disse Ord forstaaes anderledes, end som en ualmindelig plump Vittighed over Kvindenavnet Bodil?

Hvis jeg ikke vil udsætte mig for den Bebreidelse, at jeg har været mindre nøiagtig, da jeg før paastod, at det kun var i Svanholm-Brevkisten, at slige Tvetydigheder findes, maa jeg hellere selv tilstaa, at et af Brevene fra Gunderslevholm har følgende — jeg vil ikke sige tvetydige Efterskrift, thi Meningen er saamænd tydelig nok: „Lader Jomfru Doritte „og alle gode Staldbrødre hilse Dig med mange tusind gode „Nætter, udi besynderlig Din Fæstemø. Og haver jeg ad„varet hende, at hun skal forvare sig for disse farlige Jyder, „efter Din Begjæring, da siger hun, at hun vil vel forvare „sig, at de ikke skal komme paa tvært af hende, men ende„langs kan hun ikke forvare sig, at de jo vel tør komme, „for hun siger, det haver overgaaet saa mange, saa hun der„for ikke tør sige sig kvit“; men — dette Brev er ikke skrevet af en Adelsmand til en anden, det er et Brev fra Fogeden paa Aunsbjerg til hans Kollega paa Gunderslevholm, hvilket Brev paa en eller anden Maade har forvildet sig ind i Herskabets Brevkammer.

Jeg har nu serveret saa mange Prøver paa det 16de Aarhundredes Brevstil, at det er paa høie Tid. at jeg ogsaa giver en Prøve paa det følgende Aarhundredes, og jeg vælger da følgende Brev fra Lehnsmanden paa Nykjøbing Ove Skade 1653 til Oversekretær Erik Krag: „Kjære Erik „Krag, Broder og sønderlige tilforladendes gode Ven! Efter„som jeg mig med en skarp Hoste samt derhos befindtlige „Hæshed omstunder meget indkommoderet befinder og for „slig Aarsags Skyld mig paa nogle Dages Tid fra itzige Luft „nødes at entholde, saa falder hermed til min kjære Broder „min tjenstvilligste Begjæring, han sligt Hans Kongelige Maje„stæt, min naadigste Konning og Herre, paa mine Vegne „meliori modo vilde søge strax at give tilkjende, paa det

„ikke udi nogen Unaade maa optages, hvis jeg nu ikke efter „høistbemeldte Hans Kongelige Majestæts min kjære Broder „meddelte naadigste Befaling, som af hans mig ved nærvæ- „rende Kancellibud til Hande komne Skrivelse forfares, udi „denne Uge der udi Kjøbenhavn, som jeg, det Gud skal „kjende, hjerteligen ønsker at have efter min underdanigste „Skyldighed kunde ske, kan indstille. Anlangendes ellers „den kongelige Befaling, som mig tillige med forskrevne min „kjære Broders Skrivelse er leveret, angaaende Niels Oluf- „sens Person, forrige Ridefoged paa Møen, saa haver jeg et „eget Bud herfra hen over til Laaland, hvor han befindes at „bo, med min Skrivelse strax affærdiget. Saafremt nu han „efter min Skrivelses flittige Formaning sig her hos mig in- „den min anbefalede Reise herfra, vil Gud, foretages, ind- „stiller, skal bemeldte kongelige Befaling af mig udi Under- „danighed blive efterkommet. Imidlertid vil jeg min kjære „Broder med sin Kjæreste, som herhos en flittig Hilsen fra „mig og min Kjæreste offereres, under Guds kraftigste Be- „skjærmelse hermed slutteligen have befalet. Altid forblivende „hans tjenstvilligste — (saavidt har Skriveren sat i Pennen, nu tager han selv fat:) Min kjære Broder fortænker mig „dog ikke, fordi jeg dette Brev ikke selv haver skrevet. Min „itzige Hoste haver sligt ikke villet tilstede. Haabes, det sig „dermed saaledes næst Guds Hjælp inden faa Dage bedrer, „saa jeg min kjære Broders Konversation i næstkommende „Uge der maa nyde. Imidlertid forseer jeg mig til min „hjerte Broder, at han, som her oven det er begjært, min „underdanigste Undskyldning for Hans Kongelige Majestæt „fidelissime aflægger“.

Saa paa én Gang knudret og slikket — saa isprængt med fremmede Ord dette Brev end er, saa er der dog endnu et godt Stykke fra det og til de overlæssede, moderne Efterligninger af gammel Tale og Skriftsprog, som vi Alle kjende. Naar jeg nu til Slutning opvarter med et Brev, som jeg netop paa Grund af dets overvældende Blomsterrigdom har mest Lyst til at henføre i Klasse med de „Krønicker fra Bunde-Krigen“, som i lange Tider fyldte „Punch“'s Spalter, saa er det, fordi samme Brev med Hensyn til Personnavne, Stedsfæstelse og Kronologi ikke blot er fuldt historisk korrekt,

men disse Forhold paa den anden Side kun ere kjendte af en yderst snæver Kreds, der sandelig ikke kan mistænkes for at komponere falske Breve, — fordi Brevet hverken er lavet igaar eller idag, det foreligger nemlig trykt i en Provindsavis fra 1856, og en anden Afskrift, beroende i Rigsarkivet, er endda betydelig ældre, nemlig fra sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, hvad der vel egentlig ogsaa nærmest maa tale for Brevets Ægthed, — og endelig, fordi en af vore mest ansete Personalhistorikere omtaler Brevet uden at yttre ringeste Tvivl om dets Ægthed. Skulde nogen af mine ærede Læsere kunne give Oplysninger om Brevets Forhistorie, helst om Originalens Existens, vilde de selvfølgelig være yderst velkomne. Brevet er en Formaningsskrivelse fra en jysk Adelsmand til hans i hollandsk Gjældsfængsel siddende Søn. Jeg maa paa Forhaand gjøre Undskyldning for et enkelt, høviske Øren saarende Udtryk; det er med god Grund udeladt i den før nævnte Provindsavis, men da det findes i Rigsarkivets langt ældre Afskrift, er jeg, som De af det Foregaaende vil have kunnet slutte, en alt for sandhedstro Historikus til, at jeg skulde stikke det eller noget Andet under Stolen. Altsaa:

„Hilsen med Gud! Kjære Niels Skade, Din Skrivelse „haver jeg bekommen den 14. November, hvor udi jeg erfarer som og tilforn kjender Dine Skjelmsstykker og forbandede Coreller samt bøffelske Gjerninger imod din bedagede Moders og mit Raad. Du est som den forlorne Søn, „der gjorde sin Fader alle Tide imod, saa Gud give, at Pestilence slaa Din Hals i to for stor Hjertesorg, Du haver „gjort os arme Folk. I den Stund man kunde have spurgt, „at Du forholdt Dig som en brav Kavalleer der under Din „Herres Kompagni, saa har Du indlogeret Dig til Leiden i „Holland og ladet Dig som en stor Monsieur traktere paa „Herrevis og tænker ikke at blive hos Din Herre i Marken, „der lære at gjøre en god Slagtordning og føre Dit Folk i „Marken. Det giver Ære og Reputation og ikke at ligge til „Leiden i Holland og fylde Din skjelmske Vom med Vin og „Tyskøl, da vi Andre i den Sted maa drikke tyndt Øl og „dandse ved Tællelys i denne gode Jul. Sid nu der saa „længe, til Du lugter, og Fanden fører Dig derfra for stor

„Hjertesorg, Du gjør os gamle Folk. Jeg haver vel sat i Aar
„paa Din elemenske Skjelm baade Klæder og rede Penge
„over 100 Rigsdaler, som er dette Aars Indkomst. Din
„Bøffel skal tænke, at vi ikke have uden en halv Snes
„Bønder, og dem kan man ikke flaa Huden af for Din ele-
„menske Skjelms Skyld. Dertil mener Du vel, at vi kan
„skide Penge for at fylde Dig med, saa Gud slaa Din Skab-
„hals til Døde. Jeg og Din Moder haver raadet Dig gode
„Raad, men Du haver dem ikke mere agtet, end en Hund
„kunde gjø af Dig. Betænk Tølper, Æsel, Bernhäuter, kan
„jeg skikke Dig til Leiden at dominere og komme dog en
„raa Tølper hjem igjen. Lav det saa Din Flegel, at Du
„lægger Dig nogen Ære ind igjen for den store Spot, Dig
„overgaaer. Se den store Skyllehals til Kantsler og flere
„store Herrer, de fik ikke uden 200 Rigsdaler, da de reiste
„udenlands, men forholdt dem som ærlige og fattige Soldater,
„var deres egne Navne ei bekjendt og bad undertiden om et
„Stykke Brød. Din Skabhals, gjør Du lige saa, saa vil Gud
„hjælpe Dig, og vær ikke Dit Navn bekjendt, men lad Dig
„kalde Niels Rasmussen, Peder Nielsen eller Ole Pedersen,
„saa gjorde Hartvig Kaas og andre flere Kavalleers. Naar
„Du igjen som en brav Kavalleer kommer hjem, faaer Du
„vel Din rette Reputation igjen. En ærlig fattig Soldat hol-
„des i Agt og Ære, men en lumpen Hund, Dominerer, Fylle-
„vom, Sværmbroder, Skyllehals, som Du est, foragtes hos
„forstandigt Folk. Mit Hoved kan ei længer taale at skrive
„Din forbandede Krop til. Vil Du nu enten reise ad Ost-
„indien eller Vestindien, gjør Du da det, hvilket Fanden Du
„vilt. Se Du dertil, enten Du bliver Ritmeister, Fegtmeister,
„Dandsmeister, Kjedelflikker, Hegtemager, Lygtemager, Børste-
„binder, Skoflikker, Sosnider eller Rakker. Gjør det og far
„Fanden i Vold! Gud befalet! Af Rolsegaard den 16. De-
„cember 1636. Hans Skade.

„P. S. Skriv Du Hans Sørensen i Storehus Dine
„Fagter til og ikke til mig, Din Dromedarius!“

Se non e vero e ben trovato!

Kunstakademiet og dets Præses, Prinds Christian Frederik.

Smaa Uddrag af Akademiets Dagbøger

ved **Th. Stein,**
Billedhugger, Professor ved Kunstakademiet.

For c. 30 Aar siden udgav Akademiets daværende Sekretær J. M. Thiele et Skrift, som han efter dets Indhold kaldte „Kunstacademiet og Heststatuen paa Amalienborg". Interessant og livligt gjør Forfatteren heri Rede for vor gamle Kunstskoles tidligste Dage, ja forfølger endogsaa dens første Spor langt tilbage i Tiden, endog forinden Frederik den Femte den 31. Marts 1754 gav „Det kgl. danske Skildrer-, Billedhugger- og Bygningsacademie" dets første Fundats. Denne Beretning faar en mere udvidet Interesse, idet den tillige, som i en Treklang, medtager de store Kunstforetagender, der samtidig voxede frem hos os ved fremmede, indkaldte Kunstnere, som tillige kom til at øve den største Indflydelse paa den nyskabte Kunstskole.

Forfatteren standser sin Fortælling, da disse „Fremmede" have veget Pladsen for indfødte Kunstnere, og Akademiet er kommet ind paa mere banede Veie, og som han skriver: „kan spinde sin Histories Traad videre i det uendelige."

Naar vort Akademi om faa Aar vil feire sin 150aarige Bestaaen, var det at ønske, at en Anden med en Grundighed og et Studium som Thieles, og en Pen som hans, vilde tage

Traaden op, hvor han slap den, og give os en Fortsættelse af vort Kunstakademis Historie.

Nærværende lille Beretning gjør ingen saadan Fordring; den dvæler kun ved et enkelt Afsnit, som maaske kan kaldes Akademiets Empire-Periode, en lille Vandring uden lange Ophold paa Veien gjennem Akademiets Dagbøger fra 1808—1840, og paa hvilken nærværende Forf. gjerne vil ledsage den venlige Læser.

Akademiets Præses, Arveprinds Frederik, var gaaet til sine Fædre, efter at han i 33 Aar havde ladet sin Naades Sol lyse over den unge Stiftelse og befordret dens Tarv ved sin afgjørende Indflydelse. Ingen kunde nu vide, hvad Fremtiden vilde bringe, og Akademiets „Officiales“ kunde vel have Grund til alvorlige Tanker, da de ude paa Amalienborg en af de sidste Dage i 1805 saa Akademiets Velgjører paa hans Paradeseng. Fjorten Dage senere afholdtes en Sørgefest i Akademiets Festsal.

Lokalet var sortbetrukket, og dæmpet fremtraadte de antike Statuers Rækker i de matte Lampers Skær. Under lydløs Taushed indtoge Akademiets Medlemmer med Direktøren Abildgaard i Spidsen, alle i dyb Sorg og med Kapper, deres Pladser. Til dem sluttede sig Æresmedlemmerne og den Afdødes Søn, Hs. Høihed Prinds Christian Frederik. I Midten stod den tomme, florbehængte Præsidentstol, og bag den hævede sig i Salens Baggrund Frederik den Femtes kolossale Brystbillede, modelleret i denne Anledning af Weidenhaupt. Paa Piedestalen stod: „Academiets Stifter“. Klasse for Klasse og ledsagede af deres Informatorer, indlodes Akademiets Elever, alle i Festdragt, for at overvære Høitideligheden.

Denne bestod kun i en lang Tale af Akademiets Sekretær, Professor Torkel Baden, hvori han fremhævede den Fremgang og Udvidelse, som Akademiet kunde glæde sig ved i den forevigede Præsidis Tid, og særlig dvælede ved Arveprindsens varme Bestræbelser for, at Haandværkeren kunde uddannes, og hans Smag forædles ved Kunstens Høiskole. I den ham,

og vel tildels endnu Tiden eiendommelige svulstige Stil, udtalte han det Haab, at den hensovede Fyrstes Aand maatte hvile fremdeles over hans Stiftelse, og udbrød med et letforstaaeligt Henblik paa Fremtiden: „Fortrolig med denne Aand vandler Frederiks store Haab, den elskelige Christian, som udbreder sin høie Glands over Kunsterne og indgyder Kunstneren ærefrygtfuld Tillid.“

Akademiet stod uden Præses „som en Hjord uden Hyrde“, og havde det end bestandig selve Majestæten til Protektor, saa havde det dog mistet sin gode og velvillige Talsmand paa allerhøieste Sted, og selv om denne kun ved høitidelige Leiligheder havde beæret Akademiet med sin Nærværelse, bevidnende det sin Tilfredshed, Huld og Naade, saa vidste man dog, at han paa Afstand fulgte de akademiske Anliggender med Opmærksomhed.

Bevidstheden herom havde havt sin gode Virkning og bidraget til at bevare den fine og urbane Tone iblandt de akademiske Medlemmer, som var kommen ind med Saly og hans „polerede“ Landsmænd. Nu, saalænge Præsidentstolen stod ubesat, og Akademiet ligesom var mere overladt til sig selv, synes Direktøren at have grebet fastere om Tøilerne og den myndige Abildgaard ikke altid at have nøiedes med dem alene, for at kjøre Vognen. Mellem Professorerne i Kunsten og deres Kolleger i Videnskaberne herskede der neppe det bedste Forhold, idet de sidste, som de „Lærde“, saa Kunstnerne over Hovedet.

Ved en enkelt Leilighed har i en af Forsamlingerne Ordet været givet lovlig „frit“ i en Ordvexel mellem Direktøren og Professoren i Mythologie Schou. Sagen dreiede sig om, at Professoren i Mathematik, Ravert, ved Avertissementer i Aviserne havde indbudt Lysthavende til at overvære hans Forelæsninger for Eleverne paa Akademiet.

Abildgaard bebreidede ham dette og insinuerede, at Ravert derved vilde antyde, at han var den Eneste, der udrettede Noget ved Akademiet, og at alle de andre Lærere Intet udrettede; men Forelæsningerne vare kun for Eleverne.

Etatsraad Schou indigneredes herover og forsvarede sin Kollega mod „disse usle, odieuse og elendige Tanker," medens til Gjengjæld Abildgaard ikke blev Svar skyldig, men henviste Schou til „Gammelstrand" med samt hans Udtryk. Protokollen tier blufærdig om dette uhyggelige Sammenstød i selve Mødet, men de lange paafølgende skriftlige Erklæringer lader tilstrækkelig Sløret falde for det. Akademiet gav paa et Cirkulære Direktøren Medhold, og da snart efter, ved Dr. Bangs Død, Professoratet i Anatomi blev ledigt, skyndte Abildgaard sig med at tilbyde, for ikke at faa flere lærde Folk ind i Akademiet, selv at overtage denne Lærerplads, og Akademiet indgik til Kongen med en Forestilling om, at Ingen bedre end Justitsraad Abildgaard vilde kunne lære Eleverne Anatomi.

Kongen reskriberede imidlertid, at Embedet skulde opslaas vakant, og Divisionskirurg Klingberg valgtes til Professor.

Den Ulykke, der i 1807 overgik Hovedstaden, har i Akademiets Annaler kun afsat ringe Spor; de engelske Bomber skaanede Kunstens Hjem.

Vi faa kun at vide, at Forvalteren og nogle Betjente fik Pengegaver for deres Flinkhed og Paapassenhed ved Akademiets Lokaler i Bombardementsdagene.

Endvidere at en Model, der „af Vanvare" var kommen til at skyde et Menneske, blev dømt til at bøde 20 Rbd., eller lide Pryglestraf.

Den, der havde dette ubehagelige Valg, var ude af Stand til at lægge Pengene paa Bordet og maatte lave Rygstykkerne til; men saa betalte Akademiet Bøden for ham, enten af Medlidenhed, eller maaske for ikke at faa en god Model beskadiget. Og dette var saameget mere at paaskjønne, som Direktøren paa Grund af Kassens kummerlige Tilstand, maatte foreslaa i Forsamlingen, at Vægteren herefter kun lagde én Væge i Tranlygterne, istedetfor de reglementerede tre.

Det saa mørkt ud, men snart skulde det lysne op for den betrængte Stiftelse.

Den 31. Marts 1808 gav Prinds Christian Frederik,

senere Kong Chr. VIII, Møde i Akademiet, og underskrev som de andre Æresmedlemmer Protokollen. Atter den 25. April indfandt han sig; men nu tog han, som Akademiets Præses, Plads i Faderens gamle Høisæde. Da den kgl. Udnævnelse var bleven oplæst, henvendte Præses sine første Ord til Akademiet: „Jeg haaber, at Akademiet er forvisset om, at jeg med stor Fornøielse, for første Gang idag, indtager dette Sæde, og at jeg vil regne det blandt mine gladeste Timer, naar jeg kan virke til Gavn for Akademiet.

Ikke blot min Pligt skal drive mig dertil. Nei! en uindskrænket Agtelse og Interesse for denne ophøiede Stiftelse. Jeg beder Dem samtlige, efter Deres Gaver, at bidrage med Raad og Daad til vort fælleds Maal: „Akademiets vedvarende Nytte og forøgede Hæder."

Snart kom Akademiet til at mærke, hvor varmt Prindsen tog sig af dets Anliggender, baade i Stort og Smaat. Det var kun sjældent, at han, mest paa Grund af Reiser, udeblev fra Møderne, og i saadanne Tilfælde henlagdes alle vigtigere Sager til videre. — Direktøren var nærmest Prindsens Forretningsfører i Akademiet, men selv var han Driv- og Svinghjulet i det hele akademiske Maskineri.

Og fra Grunden begyndte Prindsen sine Reformplaner. Under 6. Marts 1808 forelagde han et kgl. Reskript, der bemyndiger ham til, i Forening med Præsident Kaas, Direktør Abildgaard og Prof. C. F. Hansen, at udarbeide Planen til en forbedret Fundats for Akademiet, istedetfor den af Struensee under 21. Juni 1771 Akademiet paaoktroierede. Ligeledes underrettede Præses Akademiet om, at for Fremtiden vilde Akademiets Forestillinger blive Kongen tilstillede ved Præses. „Og hvis jeg ikke underskriver Akademiets Forestillinger til Kongen i selve Forsamlingen, da vedlægger jeg Høistsamme en Forestilling fra mig selv, som Akademiets Præses, paa hvilken Hs. Majestæt da allernaadigst resolverer." Man har Lov til at tro, at denne fortrolige Meddelelse var medvirkende til, at Akademiet sjældent var af anden Mening end dets høie Præses.

I de samme Dage, da Prinds Christian traadte i Spidsen for Akademiet, valgtes den allerede nævnte Bygningsdirektør C. F. Hansen til Professor i Bygningskunst ved Akademiet. Denne Mands betydelige administrative og kunstneriske Habilitet, i Forbindelse med en energisk Karakter, skulde for lange Tider bevare ham en næsten enevældig Indflydelse paa Kunstens Omraade, og stille ham som Bygmester i Spidsen for store offentlige Foretagender. Hos Kongen og hos Præses var han høitanskreven og blev væsentlig paa Grund heraf, ved idelige Gjenvalg, næsten permanent Direktør for Akademiet. Denne Plads blev snart ledig, da Abildgaard, som indtog den, nu bøiede sig mod Graven.

Nicolai Abildgaard døde 4. Juni 1809 ude paa sin lille Lystgaard „Spurveskjul“ ved Frederiksdal, som han selv havde bygget. I sine fredelige Omgivelser ligger det lille hyggelige Sted endnu dér ligesom i Abildgaards Tid. I sin fornemme Simpelhed bærer det tydelige Præg af Eierens gode Smag. Hans Portrætmedaillon af Sergel har en senere Eier ladet anbringe som Prydelse og til hans Minde paa Façaden. At kun saa lidet er os bevaret af en saa genial og tillige produktiv Kunstners Værker, maa høiligen beklages. Ved Christiansborg Slots Brand i 1794 gik ulykkeligvis hans Hovedværker op i Luer, men det, der er os levnet, retfærdiggjør dog det store Kunstnernavn, hans Samtid gav ham. Han dannede en hel Skole, hvis Epigoner naa langt ind i Aarhundredet, og først skrinlagdes ved Eckersbergs Fremkomst. —

Sammenlignet med sine Kunstbrødre var Abildgaard en saare belæst, ja næsten lærd Mand. Han eiede en stor Bogsamling, mest gamle Klassikere, mange Kobberstik og andre Kunstsager. Paa Foranledning af Præses indlemmedes disse Samlinger i Akademiets, der herved fik en betydelig Forøgelse, imod et Vederlag til hans Enke af 15000 Rbd. D. C. i 4 pCt. rentebærende Obligationer paa Kongens Kasse. — Dette lyder ret godt, dersom denne Pengesum har overlevet 1814. Ved Sammenskud iblandt Akademiets Medlemmer be-

kostedes et af Prof. Dajon udført Monument paa Abildgaards Grav, og Akademiet sørger den Dag idag med Pietet for dets Vedligeholdelse.

I Abildgaards Sted skulde der nu vælges en Professor i Modelskolen, og som Ansøgere meldte sig Kobberstikkerne Haas og Clemens, samt Portrætmaleren Hans Hansen, Fader til den senere bekjendte Constantin Hansen. Her skal kun indskydes den Bemærkning, at Akademiet aldrig har kjendt til et Professorat i Kobberstikkerkunsten; men dygtige Figurtegnere blandt denne Kunstarts Dyrkere kunde saavelsom Malere og Billedhuggere blive Professorer i Modelskolen.

I Anledning af det forestaaende Valg anordnede Akademiet en Prøve mellem Ansøgerne, og Opgaven var: „en tegnet akademisk Figur".

Herefter blev Haas enstemmigt valgt til Professor. Dette var gaaet for sig Prindsen uafvidende, hvorfor han protesterede mod denne Fremgangsmaade, som var en Afvigelse fra den sædvanlige, og fordi han desuden mente, at der hørte mere til at forestaa et Professorat end at kunne tegne en Modelfigur. Han vilde ikke indstille Valget til Approbation, men forlangte et nyt Møde, hvor dette kunde ske paa sædvanlig Maade ved Kugleafstemning.

En heraf følgende Forestilling fra Akademiet synes at have dæmpet Prindsens Misfornøielse, idet han i sit Svar erklærer ikke personlig at have Noget mod Haas, og nu gjerne skal indstille hans Valg til Kongens Approbation, men udtaler tillige, og neppe uden Grund, at naar Akademiet med velberaad Hu og paa Grund af hans Kvalifikationer havde valgt Haas til Professor, saa forekom det ham, at Prøven havde været overflødig. —

Akademiet havde faaet en ny Professor, men ellers saa det kun mørkt ud igjen. Af Mangel paa Lys og Brændsel til Skolerne, foreslog Direktøren at lukke flere af dem, men dette satte Præses sig imod. Derimod skaffede han 6000 Rbd. tilveie fra Kongens Kasse og opfordrede Akademiet „til at nedlægge dets Tak for Majestætens Fødder".

Efter at Englænderne i 1807, ved Skinnet af den brændende Hovedstad, havde bortført vor Flaade, blev den første Orlogsmand, der løb af Stabelen paa Værftet, døbt „Phoenix". Denne Fabelskikkelse, der gjenfødes gjennem Luerne, skulde som Sindbillede pryde det nye Skibs Gallion, men hvordan skulde man fremstille denne mærkværdige Fugl? Kunstakademiet maatte afgjøre dette Spørgsmaal, og det kgl. Admiralitets og Kommerce Collegium henvendte sig til det om „en Dessin". En saadan Tegning blev ogsaa indsendt, men man fandt ikke, at den svarede til den Fremstilling af Fuglen Fønix, som den findes afbildet paa gamle Mynter, og Præses henvendte sig paany til Akademiets Professorer saavel i Kunsten som i Videnskaben, og udbad sig Enhvers Anskuelse om dette „interessante Spørgsmaal", affattet skriftlig og ham tilstillet personlig. Professoren i Mythologi, Schou, indsendte en Afhandling herom, der oplæstes og „paahørtes med Fornøielse af Akademiet", men som han dog bagefter tog tilbage igjen. Ogsaa den lærde Biskop Münter tog Affære med et lærd Indlæg.

Tilsidst enedes man om at foreslaa en Fønix, der svinger sig op af sin Rede, bygget i en gammel Egebul eller en Palme, hvorefter Weidenhaupt paatog sig at udføre en ny „Dessin".

Paa den franske Revolutions Tid og i Begyndelsen af dette Aarhundrede grasserede med Empire-Perioden de saameget yndede mimiske Fremstillinger af skjønne Attituder og Draperinger, alt i antik Stil og Efterligning. Søhelten Nelsons Elskerinde, Lady Hamilton, blev et berømt Forbillede i denne Genre, som fandt sværmeriske Efterlignere hele Europa over.

Her hos os flokkedes en beundrende Kreds om den graciøse Adelaide i Konferentsraad Bruns gjæstfri Hjem paa Frederiksdal, hvor Husets Datter henrev dets Gjæster ved sine yndefulde Fremstillinger.

Til den Kreds af Skjønaander, Digtere og Kunstnere, der om Sommeren gjæstede Sophienholm, hvor den aandfulde

Frederike Brun var Midtpunktet, sluttede sig gjerne den unge kunstbegeistrede Prinds Christian. Det var derfor intet Under, at han, da en Irlænder Mr. Patrick Peale kom her til Staden for at give sine berømte mimiske Forestillinger, strax tænkte paa sine Kunstnere. Ude i Palæet paa Amalienborg lod han arrangere en Række af disse Forestillinger og indbød Kunstnere samt nogle Venner af Kunsten til at overvære dem. Ogsaa Akademiets Elever paa Modelskolen fik Adgang til denne Kunstnydelse.

I 1811 blev Christianias Universitet indviet, og Prindsen holdt ved denne Leilighed en Tale, hvori han ikke glemmer ogsaa at tolke sit kjære Akademies Følelser i denne Anledning, med følgende Ord: „Med ikke mindre levende Interesse udbryder Kunsternes Akademi: Hil Dig, Norges Høiskole! I den Lund, hvor Videnskabelighed og Oplysnings Kilde har sit Udspring, blomstre de skjønne Kunster. Akademiet ønsker, at det norske Folk, kvægende sig ved denne Helligdom, maa elske og dyrke disse Blomster, og at denne ublandede Nydelse til sidste Tid maa agtes som en af de største Velgjerninger. Taknemmelig vil det mindes, at ogsaa disse skyldes Dig, o Frederik!" I en Skrivelse til Akademiet efter denne Festlighed meddeler Prindsen samme Ordlyden af hans Hilsen fra Akademiet, og næste 31. Marts dvæler Sekretæren i sin Tale ved nævnte Begivenhed: „Vor Virkekreds er stor, den begriber Kunsterne, og Hvo maalte deres Udstrækning? Denne Sandhed beseglede De, vor Ypperste, da De med den Myndighed, som dette Forsæde giver, stod frem og tolkede Akademiets Følelser ved Oprettelsen af et norsk Universitet. Da stadfæstedes Akademiets Værdighed, da følte vi os større, da, da blev Gratiernes Tjeneste os vigtig og dyrebar!" Da hele Aarsberetningen var til Ende, behagede den høie Præses at tage Ordet i den høitidelige Forsamling: „Ved at høre denne Beretning med Bifald og Opmærksomhed vil Akademiet finde rig Leilighed til at prise Hs. Majestæts Naade for denne Stiftelse, som berettiger os til glade Forhaabninger; men den naturligste Følelse, der gjennemstrømmer vort Inderste, er

Taknemmelighed mod vor ophøiede Beskytter. At lægge denne for Dagen, er vor Attraa; men hvorledes? Den ved Retsindighed udmærkede Fyrste, den sande Fader for sit Folk — og Hvo kan nævne denne uden at tænke paa Frederik den Sjette? — forlanger intet Takoffer, frembaaret med fagre Ord: kun det, som Hjertet yder i gavnrig Daad, er ham tækkeligt. Akademiet har en vigtig og udbredt Virkekreds i Staten, de skjønne Kunsters, hvor vidt omfattende den gode Smag, virker gavnende paa Haandværkeren, forfiner selv den Oplystes, den Lærdes Dannelse, blidner Enhver, hvis Hjerte aabnes for at faa veldædigt Indtryk, og bliver saaledes velgjørende for hele Nationen. At værne om den gode Smags Udbredelse, at fremstille for Deres Medborgere sande Mønstre paa smagfulde Kunstværker, dem De selv danne eller bedømme, se dette, mine Herrer! er et af de vigtigste Formaal for et Kunstnersamfund. Ved at opfylde dette efter Pligt, og med den liberale Aand, som bør udmærke Kunstnere og Kunstelskere, bringe De den hulde Landsfader det værdigste Takoffer. O! at dette fremdeles maatte lykkes Dem! Modtager hertil mine bedste Ønsker og Løftet om den kraftigste Bistand; maatte kun Evnen svare hos mig til Villien."

Denne Udtalelse af Taknemmelighed mod Kongen var velbegrundet. Pengenøden var bleven afhjulpen af den Kgl. Kasse, først med 6000, og senere med 4000 Rbd. — Akademiet trak atter Aande.

Skolerne udvidedes saavelsom Bibliotheket, der fik Plads i et Lokale, der umiddelbart stødte op til Antiksalen, hvorover Professor Baden var saa henrykt, at han i Talen udbrød: „Nu, nu først kunne Muser og Gratier siges at række hinanden søsterligt Haanden."

Man kan tænke sig hvilket Indtryk i hin Tid Prinds Christians mandige Skjønhed, præget af kongelig Værdighed, maatte gjøre paa Alle, naar han ved festlige Leiligheder traadte op og lod sin Veltalenheds Strøm lyde ud over Forsamlingen.

Her var Nydelse baade for Øie og Øre; men mange af Prindsens blomstrende Ord gik dog maaske tabte i Beskuelsen af hans hele Personlighed.

Fra denne Periode eier Akademiet et Billede af ham.

I sit Receptionsstykke benyttede Kratzenstein Stub Prindsens Hoved som Forbillede for Hother, „der kommer til de tre Valkyer i deres Grotte, og modtager af dem et skjønt Skjærf, et Bælte og en Kvægedrik, der formaaer at give Seir i Kampen.“ — Det Bæger, Prindsen snart selv skulde udstrække Haanden efter og tømme, indeholdt dog ikke for ham en saadan heldbringende Trylledrik.

Kampens og de sørgelige politiske Begivenheders Tid var nærmere, end man formodede, da Aaret 1813 oprandt. Trommernes Hvirvel kaldte Prindsen fra Musernes Leir til Krigens Skueplads som Høistbefalende over Tropperne i Holsten.

Som Napoleons Allierede havde Danmark—Norge paa engang erklæret Sverig, Preussen og Rusland Krig. Forinden Afreisen til Armeen sammenkaldte Præses Akademiet og holdt i dette alvorsfulde Møde „en hjertelig og trøsterig Tale af dybeste Indtryk“, hvilken af Baden blev besvaret med en lille Tiltale, der endte, ligesom den begyndte, med: „Reis lykkelig, ædle Fyrste! hvorhen Æren og Kongen kalder. Reis, ledsaget af et trohengivent Akademis bedste Ønsker!“

Med rivende Fart udviklede de skjæbnesvangre Begivenheder sig, og Prinds Christian Frederik havde sat Foden paa de norske Fjelde.

Som Prindsregent i Norge og med snarlig Udsigt til at sætte dets Kongekrone paa sit Hoved, tilskrev han fra Christiania under 23. Febr. 1814 Akademiet saaledes:

„Det Kgl. Maler-, Billedhugger- og Bygningsakademi modtage herved min Hilsen.

Min Bestemmelse, som Norges Regent, at styre dette Riges Anliggender, vil, saalænge det er Guds Villie, afholde mig fra at deltage i Akademiets Bestyrelse, men min Deltagelse i Alles Vel vil være uforandret.

Den Velvillie, som ethvert særligt Medlem af det akademiske Samfund stedse har nydt hos mig, kan han fremdeles gjøre Regning paa, og inderligen skulde det glæde mig, hvad Akademiet nu og i Fremtiden kan bidrage til Fædrelandets

Hæder og Kunsternes Flor. Jeg forbliver det Kgl. Akademis bevaagne Præses. Christian Frederik."

Tre Proklamationer, udstedte af Hs. Høihed som Prindsregent i Norge, fulgte med Skrivelsen, til Opbevaring i Akademiets Arkiv.

Det blev nu en død Tid i Akademiet, og et Vindstille, forøget ved den finantsielle Misère, hvilede over det Hele. Frederik den Sjette var ved Kongressen i Wien, og alle vigtigere Sager maatte hvile, til han kom tilbage, eller til Akademiet igjen fik en Præses. I denne Ventetid ville vi kaste et Blik paa Udviklingen af Akademiets Skoler. Ved Akademiets Stiftelse i 1754 var der kun tænkt paa en Skole for den høie Kunst, som ved Hjælp af de i andre Øiemed indkaldte fremmede Kunstnere skulde søge at slaa Rod i vor egen Jordbund, nærmest som en Sirplante efter fransk Mønster, til Kongens og Enevældens Forherligelse. I en Tid, hvor Kunsten endnu ikke var bleven en Markedsvare eller en Levevei som enhver anden, kunde Tilgangen til Skolerne ikke være synderlig stor i Begyndelsen, og vore Haandværkere havde endnu ingen Forstaaelse af, at Kunsten var Noget, der kunde have Betydning for dem. De stillede sig endogsaa i den Grad fjendtligt overfor den nye Kunstskole, at da en i Malerlauget indskreven Svend i 1755 gav sig til at dyrke Kunsten, blev han af Oldermanden indstevnet for Politiretten, og blev ogsaa „som Løsgjænger" dømt til, under en daglig Mulkt, paany at stille sig under Lauget.

Farligere blev det dog, da de senere Magthavere lagde an paa at komme Kunstakademiet tillivs.

Af Thieles Bog erfare vi, hvordan Struensee i 1770 hensynsløst greb ind i Akademiets Ordning. Han vilde have Hovedvægten lagt paa Haandværkernes Uddannelse i Retning af „den gode Smag". Hans Motiver vare, foruden Uvillie med Lønningerne til de mange Professorer og Bekostningen ved det hele Kunstapparat, „at det ikke er rimeligt, at der nogensinde i dette Land vil være mere end 12 betydelige Kunstnere paa engang, og selv disse ville være for mange." Dog anser han

et Akademi nyttigt for Staten, da de deri oplærte Kunstnere ere billigere end indforskrevne Fremmede, og fordi de dygtigere Elever ville kunne øve en gavnlig Indflydelse paa Haandværkerne. En kongelig Kommission udarbeidede saa, med paaholden Pen af Kabinetsministeren, et Reglement for Akademiet, som han under 21. Juni 1771 lod Kongen sætte sit Navn under. Som en Følge heraf aabnedes i Oktober 1772 en Ornamentskole, som Forberedelse til de alt bestaaende Klasser, og med særligt Hensyn til Haandværkernes Tarv. Disse vare dog ikke nu tilfredsstillede hermed, men vilde i Akademiet have oprettet Fagskoler for hvert Haandværk, hvortil der hørte Tegning. Al Undervisning var gratis. I 1772 havde Akademiet c. 300 Elever, men faa Aar efter det dobbelte Antal. „Det høifornemme, stille Akademi gik over til at blive en folkelig Læreanstalt med en stærkt tiltagende, larmende Elevskare."

Akademiet tog trolig fat paa det store forøgede Arbeide, som uden særligt Vederlag var læsset paa det; men efterhaanden blev Massen af Haandværksager, der optoge Møderne, og Massen af Læredrenge, der fyldte Skolerne, til en Byrde, som Kunstnerne sukkede under og længtes efter at befries for. Ikke desto mindre blev altid mere og mere lagt paa Akademiets Skuldre.

Under 6. Januar 1817 paabydes saaledes ved et kgl. Reskript, at offentlige Mindesmærker, enten fritstaaende eller indmurede, enten bekostede af det Offentlige eller af Private, ikke maa anbringes, „saafremt de ere i et saa varigt Stof, at de ville gaa over til vore Efterkommere", uden at Akademiet havde vedtaget Tegningen dertil samt eventuelt Indskriften derpaa.

I Festtalen den 31. Marts priser Sekretæren denne Bestemmelse, og sætter sin eiendommelige Musik dertil: „Den Aurelske og Appiske Veis berømte Gravmæler vidne høit om den gamle romerske Pragt og om det, som Maleri, Arkitektur og Skulptur udrettede kosteligt og herligt for at forevige deres Erindring, der fremskinnede enten ved Værdighed eller Dyd eller ved Rigdomme. Maatte vore Kunstnere, som arbeide for de Dødes Ære, altid have for Øie deres egen og Nationens Ære." Ogsaa Anbringelser af Alterbilleder

i vore Kirker kom ind under det akademiske Senats Bedømmelse, for at ikke maadelige Dilettantarbeider skulde komme til at optage Pladsen for virkelige Kunstværker paa dette Kirkens helligste Sted, og maaske endogsaa fortrænge gamle Prydelser af mere Kunstværd. I den allerseneste Tid har Kirkeministeriet paa Foranledning af Kunstakademiet, paany indskjærpet denne vigtige Sag i et Cirkulære til Landets Biskopper.

I Professor C. Nyrops interessante Skrift: Bidrag til dansk Haandværkerundervisnings Historie, som ogsaa her er benyttet, henpeges paa de betydelige Vexler, som Haandværket dengang trak paa Akademiets Kræfter og Taalmodighed. Ikke nok med at dette havde at bedømme Maleres og Stenhuggeres Mesterstykker; mange andre Fag, der skjønnedes at fordre Tegning, saasom Bogbindere, Bøssemagere, Dreiere, Hjulmænd, Kandestøbere, Lygtemagere (Blikkenslagere), Possementmagere og Stolemagere kom senere til, og fra 1812 udvidedes Akademiets Arbeide ganske betydeligt ved tillige at skulle omfatte Bedømmelse af Laugenes Svendestykker.

Hertil kom endnu en Mængde andre trivielle Laugsspørgsmaal, der ligeledes læssedes over paa Akademiet. — Medens Alt dette var til Gavn for Haandværket, var det til Skade for Akademiet som Høiskole for Kunsten.

En stor Plage var ogsaa al den Ufred og Uhygge, som den raa og udisciplinerede Skare Læredrenge afstedkom baade indenfor Akademiets Mure og udenfor, naar de om Aftenen stormede ud af Charlottenborgs Port, inderlig oplagte til allehaande Excesser og Spilopper, og som de ogsaa ærligt udførte, oplivede ved Brændevin og Øl, som Portneren havde Udsalg af. „Akademidrengene“ var et frygtet Folkefærd, der indbyrdes leverede formelige Batailler paa Kongens Nytorv, og var en Skræk for Enhver, der færdedes i Nærheden paa den Tid, de bleve slupne løs. Klagerne vare saa lydelige, at et kgl. Reskript fra 1820 til Kancelliet indskærper alvorlige Forholdsregler imod dette Uvæsen, der dog først lidt efter lidt aftog. Ifølge en Tradition af noget senere Datum, spændte Eleverne paa Modelskolen en Aften en gammel Hest fra en Vogn, der holdt nede i Gaarden og trak den opad Trapperne og ind paa Skolen. Den indre Orden og Kon-

trollen med Pladserne paa Skolen maa ogsaa have været meget mangelfuld, naar en Lærer paa Ornamentskolen, Hr. L., kunde lave sig en Indtægt ved at indsmugle Elever, naar der ikke var flere Pladser. En Fader bød ham engang en Specie for en saadan Villighed, men han erklærede, at han „pleiede at faa to“ og ikke vilde gjøre det billigere. Det blev bekjendt for Akademiet, der suspenderede Synderen i et halvt Aar og lod ham betale sin Vikarius; saa toges han igjen til Naade. Begjærligheden efter „at komme paa Akademiet“ blev stedse større, men de fleste Aspiranter vare for raa til at kunne faa Plads paa Ornamentskolen, hvortil fordredes nogen Tegnefærdighed, og for at imødekomme Trangen oprettedes i 1821 en Elementarskole, delt i to Afdelinger, for de allerførste Begyndere. Derved sænkedes tillige Trappen, der førte til Kunstens høie Skole, ned i Gadens Niveau, og betraadtes af mangen lille Fod, der hellere skulde have holdt sig borte fra den.

Til at planlægge og styre hele dette store Apparat fordredes der særlig Interesse og Kraft, men en saadan Kapacitet fandtes i Gustav Frederik Hetsch. Født Württemberger, gjorde han i Rom som ung Arkitekt Bekjendtskab med den danske Kunstnerkreds, iblandt Andre med den senere Stadsbygmester Malling, med hvem han i 1815 kom til Kjøbenhavn paa Reise til St. Petersborg, hvor han vilde søge Lykken.

Den laa nærmere for hans Fod, end han havde ventet. Vort Akademi blev bekjendt med den fortrinlige Samling af Studier efter antik Arkitektur, som han havde udført i Rom, og tog med aabne Arme imod ham som Lærer paa Ornamentskolen. Efter at være optagen som Medlem af Akademiet, blev Hetsch i 1822 udnævnt til Professor i Perspektiv, Stereometri og Skyggelære, og hele den elementære Undervisning i Akademiet kom under hans kyndige og energiske Ledelse. Hetschs store Fortjenester paa dette Felt, som ogsaa af vore Haandværkeres Uddannelse, ere saa ofte fremhævede, senest i C. Nyrops ovennævnte Skrift, og ere saa almen erkjendte, at vi ikke ville dvæle ved dem her. Men

endnu lever et Minde om gamle Hetsch med friske Farver mellem os, som han dengang, med et Kjælenavn, kaldte sine „Kunsthvalpe“. Naar den lille, vævre Mand med de smaa, livlige Øine og det stærkt koparrede Ansigt, iført en lang, graa Stuefrakke og med en sort flad Silkebarret paa Hovedet, om Aftenen kom ind paa Elementarskolen, hørte strax al Mudderet op, og der blev ganske stille. Man hørte hans nervøst dirrende Stemme komme nærmere, alt som han rosende eller dadlende banede sig Vei fra det ene Tegnebrædt til det andet. Var Griseriet fra smaa, sorte Smedefingre for slemt, rev han med Passeren en Flænge i Tegningen, og engang imellem kunde der godt som Tilgift vanke et Øredask til en lang opløben Læredreng, som var et Hoved høiere end den lille Professor. Ved større Forseelser blev Fyren bortvist paa en eller flere Aftener og strax sat paa Døren med alle sine Pakkenilleker.

Den Kommission, der i 1808, paa Præsidis Foranledning, var bleven nedsat for at omarbeide den tidligere Fundats, havde givet sig god Tid; først under 28. Juni 1814 blev den fornyede Fundats stadfæstet af Kongen.

Medens al Undervisning tidligere havde været gratis, bestemtes nu, at en taalelig Betaling skulde erlægges af dem, der havde Raad dertil. Først senere, i 1842, fastsattes Betalingen til 4 Rbd. Kvartalet og for Haandværkslærlinge det halve. I Fundatsen fra 1814 benævnes Akademiet første Gang: „Det kgl. Akademie for de skjønne Kunster.“

Den 23. November 1814 var Akademiet forsamlet for at modtage sin Præses, hvis Isse, efter at han atter var nedstegen af Norges Fjelde, nu kun prydedes af hans brune Lokker. Han modtoges af hele Akademiet ved Hovedtrappen og indtog, efter at have passeret gjennem Skolerne, sit gamle Sæde i Forsamlingen. Præses tilsagde paany Akademiet sin fyrstelige Naade, og tilkjendegav, at han agtede at foretage en kort Reise til Hertugdømmerne, men at han derefter vilde lade sig Akademiets Tarv og Bedste være angelegent som tidligere, og forlod Forsamlingen ledsaget til Vognen af alle

Medlemmerne. Glæden over den tilbagevendte Præses var uskrømtet, og Sekretæren giver den Udtryk i Festtalen 1815, naar han, efter med Gravstemning at have dvælet ved Professor Meyns Død, udbryder: „men bort med alle sørgelige Erindringer paa denne Dag, der ganske bør være en Glædesdag, efter at vor tilbedede Fyrste er skjænket os igjen, indtager Høisædet, forherliger Festen ved sin Nærværelse og forhøier Værdien af de tilkjendte Belønninger, ved at uddele dem selv."

Professor C. F. Hansens treaarige Direktorat var udløbet, og et nyt Valg skulde træffes for de følgende tre Aar. Fra Nauburg var, under 1. Marts 1815, indløben en Skrivelse fra Præses, saalydende: „Med Hensyn til det forestaaende Direktørvalg tilkjendegives Akademiet, at efter min Mening kan dette ske uden Hensyn til den i Fundatsen indeholdte Bestemmelse, og gives min Stemme ved Direktørvalget til den nuværende Direktør, Etatsraad Hansen, Ridder og Dannebrogsmand."

Imod Prindsens Ønske valgte Akademiet dog Professor Dajon til Direktør for det kommende Triennium. Den kgl. Stadfæstelse lod vente paa sig, og imens maatte den afgaaede Direktør fungere. Men efter at Præses var kommen hjem igjen, underrettede han under 10. Mai Akademiet om, at Hs. Majestæt havde fundet sig foranlediget til at bestemme, at Etatsraad Hansen fremdeles skulde forblive i Embedet i de følgende tre Aar.

Den 22. Mai 1815 havde Prinds Christian havt Bryllup paa Augustenborg med Prindsesse Caroline Amalie, og i selve Hvedebrødsdagene besvarer han Akademiets underdanige Lykønskning. Han foreslaar tillige Afholdelsen af en Salon i Anledning af Majestæternes Kroning at afholdes i August, hvorfor Guldmedaille Konkursen for dette Aar maatte bortfalde. Denne Salon, der ikke alene rummede Arbeider af Akademiets Medlemmer, Artister og Elever, men tillige fortrinlige Haandværksarbeider, hvortil der hørte Tegning, aab-

nedes den 10. August paa festlig Maade ved Kongens og Dronningens allerhøieste Nærværelse.

Maleren Kratzenstein Stub, til hvem der var knyttet saa store Forventninger, bortreves i 1816 i en ung Alder, men Sorgen herover mildnedes, da Eckersberg, „Akademiets talentfuldeste og kjæreste Elev“, kom tilbage fra Udlandet, medbringende som Gave til Akademiet sit navnkundige Portræt af Thorvaldsen. Efter at være bleven aggreeret, modtog han som Opgave til Reception, „Balders Død“, og paa dette betydelige Arbeide optoges han den 25. October 1817 i Medlemmernes Kreds. Siden Abildgaards Død havde en Professorplads staaet ubesat; man vilde ikke forhaste sig ved Valget. Men nu stod Eckersberg der som selvskreven og valgtes den 18. April 1818 enstemmigen til Professor i Modelskolen. Et lykkeligt Valg, og af den mest indgribende Betydning for hele vor Malerkunst.

Samme Dag valgtes ligeledes J. L. Lund til Professor, og disse to saa høist forskjellige Kunstnere forestod nu i mangfoldige Aar vore unge Maleres Uddannelse.

Eckersbergs sunde og kraftige Realisme paa Kunstens forskjellige Omraader, som Tiden netop trængte til, bragte nyt Liv og Blod i vor Malerkunst, og de talentfuldeste af de unge Kunstnere flokkedes om ham.

Lund med sin Vedhængen ved de gamle italienske Mestre hørte mere en forbigangen Tid til og stod altid mere isoleret. Han var en elskværdig og fint dannet Personlighed, der kunde sine tyske Klassikere udenad og stod i et intimt Forhold til den udsøgte, halvtyske Kreds, der havde et behageligt Samlingssted i det Brunske Huus paa Frederiksdal, og hans Blyant har fængslet paa Papiret mange af Ida Bruns, senere Grevinde Bombelles føromtalte plastiske Attituder.

I den almindelige Tilfredshed med disse to Professorvalg gjorde dog Historiemaleren, Christian Fædder Høyer en Undtagelse. Han følte sig derved dybt krænket og tilsidesat.

Denne Kunstner, samtidig med Thorvaldsen, og ligesom denne Elev og Ven af Abildgaard, af hvis Stil i Kunsten han var en Efterligner, havde altid, især medens Abildgaard levede, havt Medgang og al Opmuntring fra Akademiets Side som ogsaa fra Præsidis. Med den store Guldmedaille var Høyer i 6 Aar Akademiets Pensionær i Rom. Ved Hjemkomsten blev han strax aggreeret og i 1812 optagen som Medlem, trods Mangler ved hans Medlemsarbeide, som han efter Optagelsen maatte rette paa, forinden det modtoges til Ophængning. Han var en ikke ubegavet Mand, men af et uroligt og krakilsk Temperament og uden Dannelse, hvad hans senere Opførsel godtgjorde. Det gik ham i hans fortvivlede Kampe, som Baggesen i Digterfeiden; han kunde ikke med de gamle afslidte Vaaben bestaa i Kampen mod det nye Aarhundredes Genius.

Flere Gange havde Høyer i tidligere Tid søgt Kongen om Titel af Professor og kgl. Historiemaler, men da Akademiets Erklæring herom blev forlangt, udtalte dette Ønsket om, „at denne Titel maatte være dem forbeholdt, der beklædte Embeder i Akademiet, da ellers letteligen de andre akademiske Medlemmer kunde besvære Majestæten med lignende Begjæringer". Nu ved Eckersbergs, Lunds og senere Clemens's Udnævnelse til Professorer, saa Høyer alle sine Forhaabninger tilintetgjorte, og fra engang at have været Akademiets Kjælebarn, blev han nu gjennem en Aarrække dets enfant terrible, der gav sin Galde Luft i Dagblade og Pièçer, hvori han tildængede Akademiet, og særligt dets Direktør, Hansen, med de mest nærgaaende Beskyldninger og Injurier. Her at gaa nærmere ind paa Enkeltheder i alle hans Trakasserier vilde føre for vidt og trætte Læseren, ligesom de i sin Tid pinte og plagede Akademiet; lad dem hvile i deres velfortjente Grav, Akademiets Arkiv.

Høyers Navn gik som en sort Traad fra 1818—26 igjennem Akademiets Dagbøger, indtil den pludseligt klippedes over, og Uveiret, der mere og mere trak sammen over Synderens

Hoved, pludselig sendte ham sit Lyn, i Form af et Kgl. Rescript til Præses:

„Vi Frederik den Sjette, af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers o. s. v. o. s. v.

Vor venligste Hilsen og Hvad Vi ellers formedelst Slægtskab mere kjært og godt formaaer, Høibaarne Fyrste, Os elskelige Hr. Fætter!

Vi have ladet os omstændeligen foredrage, saavel de af Historiemaler Høyer i flere offentlige Blade fremførte Udladelser mod Vort Akademie for de skjønne Kunster i Almindelighed og dets nuværende Direktør i Særdeleshed, som og de Oplysninger, bemeldte Vort Akademi ved at andrage Sagen for Vort danske Kancellie, har meddelt, tilligemed de af Vort fornævnte Kancellie fremsatte Bemærkninger.

Da Vi finde, at Akademiet ifølge de os meddelte Oplysninger, kan overse foranførte Udladelser med Ligegyldighed, saameget mere som det stedse har udført de Forretninger, der har været samme overdragne til Vor allerhøieste Tilfredshed, saa kan den Paatale, der ellers efter Forordn. af 27. Sept. 1799 § 10 skulde have fundet Sted, bortfalde, dog at Vi, saafremt bemeldte Høyer skulde fortsætte sine Angreb paa Akademiet og dets Direktør, forbeholde Os nærmere Bestemmelse, hvorvidt da hans hele Forhold mod samme skal blive at paatale."

„Derimod ville Vi, at Akademiet tager under Overveielse, hvorvidt det, med Hensyn saavel til det fjendtlige Sindelag mod Akademiet, fornævnte Høyer offenligen har lagt for Dagen, som til de forvanskede Meddelelser om Akademiets, ei til Offentligheden bestemte Embedshandlinger, han i sin Stilling som akademisk Medlem uagtet, har tilladt sig i offentlige Blade, og det i det Øiemed at nedsætte Akademiet og dets Medlemmer, kan være passende og bestaaende med Akademiets Værdighed og Anseelse at beholde ham ihlandt dets Medlemmer, og skulle Vi have Akademiet bemyndiget til, ved Votering, paa den i Vor allernaadigste Fundats af 28. Juni 1814 § 36 jevnf. med § 30 foreskrevne Maade, at gjøre dette Spørgsmaal. Derefter Eders Kjærlighed Eder underdanigst haver at rette og Vedkommende det Fornødne at tilkjende-

give. Vi forblive Eders Kjærlighed med al Kongelig Naade stedse tilgedan og bevaagen.

Skrevet i Vor Kgl. Residentsstad Kjøbenhavn d. 29de Marts 1826.

Under vor Kongelige Haand og Segl.
Frederik R.
Kaas. Monrad. Ørsted. Lassen. Kjærulff. Lange.
Stebuss.

Den 10de April næstefter samledes Akademiet i denne beklagelige og i dets Annaler enestaaende Anledning. Efter at Sekretæren, Thiele, havde givet en Fremstilling af Høyers hele Færd, skredes der til Afstemning fra neden og opefter. Først Sekretæren, Proff. i Videnskaberne Hetsch, Schou og Klingberg, Proff. i Kunsten Clemens, Lund, Eckersberg og Lorentzen. Dernæst Æresmedlemmerne Schubart, Møsting, Kaas og Schimmelmann og tilsidst den høie Præses. „Og blev saaledes Hr. Høyer enstemmigen udelukket af det Kgl. Akademi for de skjønne Kunster“, og hans Receptionsarbeide fjernet fra dets Plads. — At Høyer ikke var til at formaa til at modtage den Skrivelse, der underrettede ham om Exklusionen, eller med det Gode vilde fraflytte den Medlemsbolig, han havde i Akademiet, men at Fogdens Hjælp ved begge Leiligheder maatte rekvireres, blev et Efterspil, der ganske svarede til selve Tragedien.

Da gamle Professor Lorentzen to Aar senere afgik ved Døden, udstrakte Høyer ikke destomindre sin Haand efter hans Embede, og kom forsonende hen imod Akademiet „som om den 10de April ikke havde været“; — men herpaa reflekteredes ikke.

Endnu engang, flere Aar senere, dukker dog Høyers Navn endnu engang frem i Akademiets Dagbøger. Hans Ven, Stadsbygmester Malling, havde ladet ham gjøre Udkast til den indvendige Dekoration i den nye Universitetsbygning. Loftet i Vestibulen var helt færdigt; dér havde Høyer fremstillet Gudfader, skabende Lyset, en svævende Figur, ganske i Abildgaards Maner.

Konsistoriet maa, ved at se paa denne Begyndelse, have faaet Betænkeligheder; thi det henvendte sig i August 1835 i

en Skrivelse til Akademiet, med Anmodning, om samme vilde tage Hr. Høyers Dekorationer i Øiesyn og udtale, hvorvidt det fandt dem skjønne og passende.

Akademiets lakoniske Svar lød, at man ikke kunde anvende saadanne Benævnelser paa dem. Nu blev Malling vred og tog i et offentligt Blad Arbeiderne i Universitetet i Forsvar, idet han betegnede Kunstneren som „den af Akademiet tilforn mishandlede Høyer“.

Denne Avis fremlagdes af Sekretæren paa Akademiets Bord. Nu trak det op mod Stadsbygmesteren, Akademiets Medlem. Der blev ham affordret en Erklæring om Meningen af det brugte Udtryk, men han trak sig tilbage, og Sagen døde hen. Høyers „Gudfader“ maatte senere vige Pladsen for Const. Hansens „Aurora“.

Efter at have ført denne trøstesløse Sag tilende, gaa vi tilbage til August 1819. Thorvaldsen ventedes hertil paa Besøg. Fra Ems skriver Prindsen, at han og J. L. Lund ere hos ham, og at Reisen har havt en gunstig Indflydelse paa Thorvaldsens Sundhed. Prindsen beklager, ikke selv at kunne være i Kjøbenhavn til den Tid, men indskærper Akademiet at berede Alt paa det Bedste til hans Modtagelse og Installering paa Charlottenborg. Den 2den Oktober 1819 stod Thorvaldsen i Kjøbenhavn, og Charlottenborgs Port, der havde set ham gaa ud som den haabefulde Kunstner for 23 Aar siden, aabnede sig nu igjen for den nyere Tids største og navnkundigste Billedhugger. Tre Dage efter fandt hans høitidelige Modtagelse i Akademiet Sted. Da alle Medlemmerne vare samlede, afhentede Direktør Hansen Thorvaldsen og indførte ham i Forsamlingen, hvorpaa han bød Alle tage Sæde. „Men forinden dette skete, fremstod Professor Baden og tiltalte Thorvaldsen saaledes: Akademiet har den Lykke idag at se Dem, ærede Kollega, i dets Forsamling paa den Plads, som De saa værdig indtager. Længe var denne Lykke det forbeholdt, — uventet den indtraf. Saameget større er Glæden derover. Kunstens Ære kaldte Dem, efter lang Fraværelse, tilbage til Norden; det vingede Rygte banede Veien for Dem, og fordoblede alle Kunstelskeres Længsel efter en Kunstners

Ankomst, som Europa nævner med Beundring. Akademiet, stolt over at have lagt Grunden til den Hæders Glands, som nu omstraaler Dem, frydes især over Deres Nærværelse. Men dets Fryd har endnu en anden Aarsag. Deres dybe Indsigter, Deres Smag og Erfarenhed skulle veilede Akademiet, naar der handles om at fremme plastisk Kunst og at skaffe den ivrige Dyrkere og Tilhængere blandt dets egne. Trygt forlader det sig heri paa Deres Bistand og byder Dem saaledes i dobbelt Henseende Velkommen! Professor Thorvaldsen besvarede denne Tiltale ved hjertelige Haandtryk og Forsikkring om den inderlige Glæde, han følte ved saadan Modtagelse."

Under Akademiets Ledsagelse gik saa den store Kunstner tankefuld gjennem Akademiets Skoler, hvorved mangt et Ungdomsminde maa være blevet gjenvakt i hans stille Sind.

Ved Tilbagekomsten til Forsamlingssalen hævede Direktøren det stemningsfulde Møde.

(Sluttes).

El Dorado. Cundinamarca.

Af Museums-Assistent **Vilhelm Boye.**

1. El Dorado.

Det var glimrende Bedrifter, de spanske Conquistadorer udførte i Mellem- og Sydamerika, efterat Columbus havde aabnet Spanien Adgang til den nye Verden. Men disse Bedrifter fordunkles af de Misgjerninger, hvormed de blomstrende indianske Samfund hjemsøgtes; thi ihvorvel Kampen imod Atztekerne, Peruanerne, Mayaerne og Muiscaerne skulde gaa for troende Kristnes Korstog imod vilde Hedninge, lagde Conquistadorernes Havesyge sig dog altfor tydelig for Dagen til, at man i det Store og Hele kan tillægge dem mere ophøiede og ædle Bevæggrunde til deres Færd. Men disse Mænd vare ogsaa Æventyrere, som havde Alt at vinde, Intet at tabe, da de stilede imod den nye Verden, hvor de forefandt blomstrende Samfund med en Kultur, som var høist eiendommelig og i enkelte Retninger overgik den gamle Verdens. Ganske vist stod Cortez høit over Mænd som Brødrene Pizarro, men ogsaa han var plettet af brutal Magtbrynde og Havesyge; ogsaa han gjorde sig skyldig i Underfundighed og Troløshed; alene den Maade, hvorpaa han behandlede den ulykkelige Montezuma, er en uaftvættelig Plet paa hans Minde. Conquistadorerne ødelagde Samfund, der nød stort Velvære — og hvad satte de vel i deres Sted? De spanske Aflæggere i Mellem- og Sydamerika ere et kun altfor veltalende Svar paa dette Spørgsmaal. Mænd som Conquistadorerne vare kun istand til at nedbryde — at bygge videre paa den Kultur, de forefandt,

og derved skabe noget Godt og Varigt, laa langt over deres Rækkeevne.

Den Guldtørst, der er karakteristisk for disse Mennesker, fik rig Næring ved det berømte Sagn om El Dorado, der blev saa skæbnesvangert for mange Europæere og krævede Menneskeliv i Tusindvis.

Naar man i daglig Tale nævner El Dorado, mener man dermed et Slaraffenland, hvor man kan leve i Fryd og Gammen uden at være nødt til at kæmpe for Tilværelsen. Kun de Færreste ane, hvad Betydning El Dorado oprindelig har havt, og hvor meningsløst det er at tale om et Dorado.

Det spanske Ord El Dorado betyder nemlig den Gyldne, den Forgyldte og betegnede oprindelig en Mand (hombre) eller Konge (rey), altsaa den gyldne Mand eller Konge, som først antoges at bo i en Del af det nuværende Columbia i Sydamerika.

Der er den Eiendommelighed ved dette Sagn, at man kan paavise et bestemt Aar for dets Fremkomst iblandt Europæerne. Thi i Aaret 1535 udsendtes en Indianer fra et Land, som kaldtes Cundinamarca, for at anraabe Incaen Atahualpa om Hjælp imod fjendtlige Indianerstammer. I Quito traf han sammen med Conquistadoren Luis Daça, hvem han meddelte sit Ærinde; men tillige fortalte Indianeren om de store Rigdomme, som fandtes i hans Hjemstavn, og tilføiede, at der Øst for Cundinamarca boede en Høvding (efter Spaniernes Fortolkning: en Fyrste), som overstrøede sit Legeme med Guldstøv og badede sig i en hellig Sø, der laa midt i Bjergene. Denne Beretning er den første Oprindelse til Sagnet om El Dorado. Den vandt øjeblikkelig Tiltro hos Spanierne, hvis Lettroenhed var uden Grændser, naar Maalet var indianske Rigdomme.

Ihvorvel Stedets Beliggenhed var angiven i temmelig svævende Udtryk og henførtes til Strøg, som Spanierne slet ikke kjendte, varede det dog ikke længe, inden der blev udsendt Expeditioner for at finde „den gyldne Fyrste". Paa den Tid var den energiske Sebastian de Benalcazar Adelantado (Guvernør) i Quito, og han besluttede at lade el valle del Dorado (den Gyldnes Dal) opsøge. Til den Ende udsendte han to af sine Kapitainer, Anjasco og Ampudia for at under-

søge Egnen imellem Pasto og Popayan i Andesbjergene og Nord for Quito. Men det viste sig strax, hvor upaalidelig den givne Ledetraad var, thi det eneste, som opnaaedes ved den møisommelige Expedition, var, at man af de Indfødte fik den Oplysning, at der Øst for Cayandre og Popayan laa Sletter, der vare rige paa Metaller, og hvis Beboere bare Rustninger af massivt Guld.

Dette bevægede Sebastian de Benalcazar til selv at sætte sig i Spidsen for et nyt Tog; han brød op imod Nord, drog fra Quito over Popayan og kom efter en meget anstrængende Marche til det nuværende Bogotá. Her traf han tilfældigvis sammen med den bekjendte Tysker Nicolaus Federmann, der var kommen dertil fra Venezuela over Sletterne ved Meta, en af Orinocos Bifloder, og med den berømte Adelantado Gonzalo Ximenes de Quesada. Dette Møde imellem de tre Conquistadorer paa Cundinamarcas Høisletter foregik i Aaret 1538. De tre Mænd sammenholdt den Beretning, Luis Daça havde faaet om „den gyldne Fyrste“, med dunkle Rygter, som gik iblandt Indianerne ved Metafloden om, at der i Andesbjergene skulde bo et civiliseret Folk, som red paa Lamaer og stod under en enøiet „Konge“ (ɔ: Høvding), der besad umaadelige Rigdomme. Og nu udsendtes flere Ekspeditioner forat finde El Dorado's Land — men overalt fortalte Indianerne, at det forjættede Land laa kun nogle Dagsmarcher borte. Guldtørsten gjorde de overmodige Spaniere i en latterlig Grad lettroende, saa at de ikke anede, at de ulykkelige Indianere vare saa langtfra at lede dem paa rette Vei, at de tværtimod opdigtede deres Beretninger for at blive de ubarmhjertige Plageaander kvit. Saaledes begyndte Sagnet at vandre imod Øst.

Det vilde blive for vidtløftigt at skildre alle de mislykkede Expeditioner, som udsendtes for at finde „den gyldne Fyrste“ og plyndre hans Skatte. Derimod frembyde enkelte af dem stor Interesse.

Indianerens Fortælling om El Dorado var ogsaa kommen Franziso Pizarros Broder, Gonzalo Pizarro for Øre. Ifølge de gamle Forfattere havde han faaet den Underretning, at den guldrige Fyrste „har Udseende af en gylden Skabning, der er forfærdiget af en udmærket duelig Guldsmed. Guldstøv

fastklæbes til hans Legeme ved Hjælp af et Slags vellugtende Harpix. Men da denne Dragt vilde være altfor generende for Fyrsten, naar han skal sove, vasker han hver Aften Guldstøvet af sig; hver Morgen lader han sig atter forgylde, hvad der vidner om, at hans Rige maa være i en ualmindelig Grad rigt paa Guldminer."

Her forelaa en Opgave for den energiske, men tillige grusomme og havesyge Æventyrer. For at naa Maalet udrustede han med store Bekostninger en forholdsvis betydelig Hær. Den bestod af 350 fortrinlig udstyrede Spaniere, hvoraf 150 vare Ryttere, hvilket var en stor Fordel, da Indianerne nærede en overtroisk Rædsel for Heste. Desuden bleve 4000 Indianere tvungne til at drage med. Der blev rigelig sørget for Levnetsmidler, hvoriblandt der var en Mængde levende Svin. Man glemte heller ikke at medtage Blodhunde, som skulde anvendes til Jagt paa de Indianere, de mødte paa deres Vei.

Det var i Aaret 1540, at Gonzalo Pizarro brød op fra Quito i glad Forventning om at gjøre et umaadeligt Bytte, nu da Perus Rigdomme vare udtømte. Han slog imidlertid ind paa en anden Vei end sine Forgængere, thi han vendte sig imod Sydøst. I Begyndelsen gik Alt godt; men da Hæren naaede de høitliggende Passer, blev den hjemsøgt baade af Jordskjælv og ulidelig Kulde, og mange Indianere, som ikke vare tilstrækkelig varmt paaklædte, bukkede under for Lidelserne. Omsider lykkedes det Skaren at slippe over paa den anden Side af Bjergene. Dermed var Vanskelighederne dog ingenlunde beseirede, thi der forestod endnu større Lidelser. Alt som de kom længere ned ad Bjergskraaningen, steg Varmen til kvælende Hede, forfærdelige Uveir og voldsomme Skybrud brød løs; Heden kuede de haardføre Soldater, og en stor Del af Levnetsmidlerne fordærvedes. De maatte vandre hen over umaadelige, pestsvangre Moradser; efter to Maaneders Forløb naaede Expeditionen de Strøg, hvor Kaneltræet groer, og saaledes opdagedes dette kostbare Træ.

Hvor udholdende de stolte Veteraner end vare, følte de sig dog nu saa overanstrængte og vare i den Grad svækkede, at de med høi Røst fordrede at blive førte tilbage til Quito. Men den staalsatte Pizarro vilde ikke saaledes lade sig kue; han besvor sine Mænd, at de skulde holde ud og forsikkrede

dem om, at de vare nærved deres Ønskers Maal; omflakkende Indianere havde jo erklæret, at der ti Dagsmarscher længere imod Øst laa et frugtbart Land, som var tæt befolket og, hvad der var det vigtigste, havde Guld i Overflod. Saa griske vare Soldaterne, at de trods deres Lidelser lod sig lokke af deres Førers Gøglebilleder og atter drog fremad. Efterat have gjennemvandret aabne Sletter kom den nu stærkt svækkede Hær ind i de mægtige Urskove, som Spanierne aldrig før havde set. Intet Under, at de kæmpemæssige Træer, den overvældende Vegetation, den dybe Stilhed, der nu og da afbrødes af Jaguarens Brøl, og det uhyggelige Mørke, som herskede herinde, opfyldte Veteranerne med Rædsel. Hertil kom Sulten; de medtagne Levnetsmidler vare enten fordærvede eller fortærede; Svinene forsvandt efterhaanden i Skovtykningen. Først maatte man slagte Blodhundene, dernæst maatte enkelte af de ellers uundværlige Heste ofres. Det blev vanskeligere og vanskeligere at bane sig Vei gjennem de tætte Lianer — og nu tog Sygdomme for Alvor fat. Efter forfærdelige Lidelser naaede den stærkt sammensmæltede Skare Rio Napo, en af Amazonflodens Bifloder; men her mødte den et stort Vandfald, som de forknytte Soldater ansaa for en uoverstigelig Hindring. Kun Pizarro tabte ikke Modet; indtrængende opfordrede han dem til at være ved godt Mod og bevægede dem til at tømre en Bro, idet han selv trofast arbeidede med; saa blev Broen færdig og nedenfor Vandfaldet lagt over Floden, saa at de kunde naa over paa den anden Bred. Fremad gik det nu, omend langsomt — men ingen Dorado! Jo længere de kom ind i Urskovene, desto besværligere blev Marschen. Da de sidste Heste vare slagtede, maatte Hæren nøies med Rødder, Slanger og andet Kryb som Næringsmidler. Ikke nok hermed angreb fjendtlige Indianerstammer de udmattede og sygelige Soldater fra Baghold, saa at der saa godt som intet Øieblik undtes dem Ro. Men Pizarro var lige ubøielig og førte sine Mænd stadig fremad mod det længselsfuldt imødesete Maal, indtil han omsider nødtes til at gjøre Holdt og unde Folkene en længere Tids Hvile. Den benyttedes dog ikke til Lediggang, thi snarraadig som han var, naar det kneb værst for ham, fik han den Ide at lade bygge et Skib, idet han selvfølgelig udførte sin Del af Arbeidet. Skoven leverede

Tømmer, Skoene af de fortærede Heste lavedes til Søm og Gummi traadte i Stedet for Tjære. Efter to Maaneders Forløb var Skibet, en Brigantine, færdig og flød paa Vandet.

Den bekjendte Francisco Orellana blev udnævnt til Brigantinens Chef, og han seilede nu langs Flodens Bred, saa at han efterhaanden kunde tage dem ombord, som ikke mere kunde støtte paa Benene.

Ihvorvel dette var en betydelig Lettelse for de udmattede Veteraner, nødtes Pizarro dog til atter at gjøre Holdt og lod da Orellana seile videre for at skaffe Levnetsmidler. Brigantinen stod nu midt ud paa Floden, og det varede ikke længe, inden den var forsvunden for de Tilbageblevnes Blikke. Da der imidlertid hengik mange Dage, uden at Skibet atter kom tilsyne, brød Pizarro op paany, og under tunge Lidelser naaede den lille Hær Amazonfloden efter to Maaneders Forløb i Haab om her at træffe Orellana. Men der var ingen Brigantine at øine. Da stødte til Skaren en pjaltet og forsulten Mand, som man ikke strax kunde gjenkjende. Men snart viste han sig at være Sanchez de Vargas, der havde været ombord paa Skibet, og han meddelte Pizarro det Tordenbudskab, at Orellano havde besluttet at seile Floden ud og derfra til Spanien for her at tilvende sig Æren for at have opdaget den store Flod og de tilstødende Egne. Vargas var den eneste, som havde modsat sig denne forræderske Plan, hvorfor han uden Barmhjertighed var bleven sat i Land og maatte flakke hjælpeløs om i den uendelige Urskov, indtil han var saa heldig at træffe sine Landsmænd. Pizarro fortsatte desuagtet sin Marche endnu et Par Dage, thi nogle Indianere, han nylig havde fanget, forsikkrede ham, at Rigdommenes forjættede Land laa kun nogle Dagsmarcher længere imod Øst. Men omsider satte hans Mænd deres Villie igjennem, og, hvor nødig han end vilde, maatte Pizarro vende om; han fulgte dog en nordligere Retning end paa Udmarchen og naaede Quito i Aaret 1542. Det møisommelige Tog havde varet to Aar; kun 80 Spaniere og 2000 Indianere vendte tilbage.

Orellana havde hos de Indianere, der boede imellem Yapuras og Rio Negros Bifloder, fundet smaa Gudebilleder eller Amuletter af massivt Guld — det var nok til, at man saa antog, at El Dorados Rige og dermed store Rigdomme

maatte kunne findes paa dette Strøg. Med febrilsk Iver foretoge da Spanierne mange Expeditioner dertil, men med samme Uheld som tidligere.

Imidlertid fortsatte Sagnet sin Vei imod Syd og Øst, idet El Dorado som en Skygge veg længere og længere tilbage for de fremtrængende Europæere.

Ved Juxubesh, Syd for Rio Negro, skulde der ifølge forskjellige Beretninger blomstre et mægtigt Rige, som beboedes ifølge Nogle af Manoerne, medens Andre fortalte, at Folket kaldtes Omaguaer; ifølge en tredie Beretning vare Guayperne Beboere af det eftersøgte Rige. Fortællingerne om dette eller disse Riger smykkedes yderligere med de mest tillokkende Tilsætninger. Saaledes hed det sig, at her skulde ligge en „Guldsø" (laguna de oro) og ved denne en Stad, som beherskedes af en gylden Konge, som man udstyrede med forskjellige Navne: Den store Patiti, den store Moxo, den store Paru eller Enim. Men jo længere Spanierne kom frem, desto længere rykkedes El Dorados Land imod Øst, saa at det tilsidst forlagdes til Guyana.

I Aaret 1590 foretog Quesadas Svigersøn, Antonio de Berro et stort Tog. Han drog over Cordillererne fra Egnen Vest for Tunja, seilede ned af Metas Biflod, Rio Casnare. derfra ud i Meta og gjennem Orinocofloden til Øen Trinidad. Her traf han en Spanier, som fortalte ham følgende Historie: Han var bleven fangen af Indianerne, som havde slæbt ham fra By til By, indtil han omsider var kommen til El Dorados Hovedstad, der bugnede af Rigdomme. Staden laa imellem Floderne Caroni, Essquibo og Branco, i et Land, der kaldtes Parime og væsentlig bestod af et stort Indhav; dette sank for en Del om Sommeren, og man kunde da paa Bredderne opsamle store Guldklumper. Spanieren tilføiede, at Landet ogsaa kaldtes Manoas Land, Staden Manoa og Søen den store Manoas Sø (*laguna de la gran Manoa*).

Ihvorvel denne Fortælling i det Væsentlige kun var en Gjentagelse af det Gamle med enkelte nye Tilsætninger, vandt den dog strax Tiltro. Antonio de Berro var ikke sen til at udruste en stor Expedition, som under Domingo de Vera skulde bemægtige sig det guldrige Land. Mange solgte Alt, hvad de eiede, for at kunne deltage i Toget og derved faa

Del i det rige Bytte. Men det gik ikke denne Expedition bedre end de tidligere; El Dorado og hans Land blev ikke fundet, og efter haarde Lidelser vendte kun 30 Mand tilbage derfra.

Det var paa denne Tid, at Spaniernes ihærdige Fjende, Walter Raleigh, hjemsøgte Venezuelas Kyster og fik Underretning om Manoas Land, hvorom han iøvrigt havde hørt adskilligt, da han første Gang seilede op ad Orinoco. Senere havde hans Kaptain, Lawrence Keymis, beseilet Flodens øvre Del og af de derboende Indianere, som stadig holdt Europæerne for Nar, faaet nærmere Oplysninger om El Dorados Rige. De fortalte, at det var den lille Indsø Amuku og Landet imellem Floderne Rupunuvini, som falder i Essequibo, og Rio Parime, en af Rio Brancos Bifloder, som udgjorde det saa meget omtalte, store Indhav. Denne Beretning beror rimeligvis paa den Omstændighed, at de derværende Strøg paa visse Tider af Aaret blive oversvømmede og da se ud som en stor Havflade.

I Aaret 1594 indfandt en indiansk Høvding, „Kongen af Morequito", sig i Cumana paa Venezuelas nordøstlige Kyststrækning og medbragte en Mængde smaa massive „Gudebilleder" af Guld, som han vilde bortbytte for Jernværktøi og andre europæiske Produkter; desuden eiede de Indfødte paa samme Kyst lignende Gudebilleder. Disse antoges at stamme fra hint Rige i Nærheden af den nedre Orinoco. Meddelelsen herom bevirkede, at Walter Raleigh fattede Lid til Fortællingerne om Parimes eller Manoas Beliggenhed.

Men den berømte Søhelt var saa forsigtig ikke at indlade sig paa en Expedition til det guldrige Land. Derimod lod han tegne et Kort, hvorpaa *laguna del Dorado* og den „keiserlige" By Manoa vare afsatte, og sendte det tilligemed en vidtløftig Beretning derom til Dronning Elisabeth. En af Incaerne, hed det deri, var efter Athualpas Død undsluppen Spaniernes Forfølgelser og havde ved Parime grundlagt et Rige, som besad en meget høi Kultur og store Rigdomme; Raleigh tilføiede, at man ved Perus Erobring og Incaværdets Tilintetgjørelse havde fundet en gammel Spaadom, ifølge hvilken det var Englænderne forbeholdt at gjenreise Incaernes Rige. Om nu Raleigh selv troede paa dette Hjernespind eller

ikke, skal lades usagt. Saameget er vist, at den kloge og forsigtige Dronning Elisabeth ikke lod sig forlede til at sende nogen Expedition til det æventyrlige Land.

I det Hele lader det til, at Troen paa El Dorados Tilværelse fra nu af efterhaanden tabte sig. Dog var der enkelte Privatmænd, som endnu i det 18de Aarhundrede forsøgte paa at finde den guldrige Fyrstes Land. I Cuenza i Ecuador talte A. v. Humboldt med Mænd, som Biskop Marfil i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede havde udsendt for at opsøge Ruinerne af Byen Logronjo, der skulde ligge i et guldrigt Land paa Macas Sletter, øst for Cordillererne — man var saaledes for en Del vendt tilbage til Troen paa, at El Dorados Rige skulde ligge dér, hvor man fra først af havde henlagt det.

Dog sendtes endnu i Aaret 1740 en Expedition op ad Essequibo, og Statholderen i Santo Thomo d'Angosturo udfoldede stor Virksomhed for at finde Indsøen Manoa. Dette skyldes Indianernes vedholdende Beretninger om El Dorados Tilværelse. En Indianer, Arimui Kaipi, seilede ned ad Caroni og fortalte de spanske Kolonister, at han havde opdaget et rigt Land, idet han paa Himlen viste dem Gjenskinnet af de sølvrige Klipper, der hævede sig over Søen Parimes Vandspeil. De lettroende Spaniere, som ikke anede, at det formentlige Sølvskjær kun var de magellanske Skyer, lokkedes herved til at foretage flere Expeditioner, der medførte store Tab af Menneskeliv og slugte betydelige Pengesummer. Ja endnu i Aarene 1775 og 1778 gjordes Tog for at vinde El Dorados Skatte.

Saaledes har dette Sagn været meget skjæbnesvangert for Europæerne og kostet mange Mennesker Livet, for ikke at tale om de store materielle Tab, det har tilføiet dem, som troede derpaa. Paa den anden Side har det havt en ikke ringe Betydning for Opdagelsesreiserne i den nordlige Del af Sydamerika, ligesom det jo ogsaa var under Gonzalo Pizarros Tog, at Kaneltræet blev opdaget.

Hvor udsmykket Sagnet end blev i Tidernes Løb, er det dog rimeligt, at noget Sandt maa ligge til Grund derfor. I Begyndelsen dreiede Sagnet sig om en Mand, der bestrøede sit Legeme med Guldstøv og badede sig i en Sø, og i de

senere Versioner bibeholdtes Forestillingen om en gylden eller rig Mand eller Fyrste, som paa en eller anden Maade sattes i Forbindelse med en Sø — Manden og Søen synes saaledes at danne Sagnets Kjærne. Vi skulle nu se, om man med dette som Ledetraad kan finde El Dorado og det Land, hvor han levede, udenfor Fantasiens Verden.

2. Cundinamarca

er nu et Departement i Republiken Columbia. Paa Høisletten omkring Bogotá laa, hvad Spanierne kaldte et Rige, Cundinamarca eller Cundirumarca, som beboedes af Muiscaerne eller Chibchaerne, der udmærkede sig ved deres eiendommelige Kultur. De havde to Høvdinge, hvoraf den ene kaldtes Zippa og forestod Alt, hvad der vedrørte Religionen; han boede i Iraca (Sogamoso), hvor der var et berømt Tempel, som var indviet til Solen; den anden Høvding ledede Stammens verdslige Anliggender, navnlig Krigsførelsen, katdtes Zaque og boede i Hunca (Tunja). Deres Religion og Myther frembyde megen Interesse. De havde som saa mange andre Folk ogsaa et Syndflodssagn; Vandene vældede frem i den Grad, at Menneskene maatte flygte op paa de høieste Bjerge. Chibchaerne paakaldte da deres øverste Gud Bochiçà, som viste sig for dem siddende paa Regnbuen og med sin Guldstav skaffede Vandet Afløb. Ligesom Atztekerne og Toltekerne vidste de at fortælle om en Olding med hvidt Skjæg, Nemterequeteva, der kom fra Øst og lærte dem mange nyttige Ting. De havde fremdeles en Mængde Præster, der vare Indehavere af mange Kundskaber og desuden Astronomer; et interessant Mindesmærke herom er en Sten, hvorpaa Chibchaernes Maanekalender er indridset med Billedskrift og saaledes svarer til Atzytekernes berømte Kalendersten i Mejicos Musæum. Af Kobber, Obsidian og haardt Træ forfærdigede de forskjellige Redskaber og Vaaben, og Guld havde de i Overflod. De vare fremdeles dygtige Agerdyrkere og Vævere, ligesom deres Smede, navnlig Guldsmede, stode paa et høit Trin.

Religionen spillede en stor Rolle hos dem, og rundt om i Landet var der opført prægtige Templer, iblandt hvilke sær-

lig maa nævnes Templet i Iraca, som besøgtes af fromme Pilgrimme alle Vegne fra. Pater Simon fortæller, at det længe holdtes skjult for Spanierne, men i Aaret 1572 blev opdaget af Francisco de Molina; han blev imidlertid frygtelig mishandlet af Indianerne, da han ene forsøgte at trænge derind, og før han atter var kommen til Kræfter, havde de Indfødte bortført alle de Skatte, som opbevaredes i Helligdommen.

Foruden flere Guder havde hver Indianer en Indsø, et Bjerg, en Klippe eller en anden Gjenstand som sin særlige Skytsgud. Der var ogsaa visse Indsøer, som tilbades af Alle, hvad der særlig gjaldt de to Søer Guatavita og Siecha.

Guatavita Søen ligger Nord for Santa-Fé paa Toppen af et Bjerg, der er omgivet med tætte Skove. Veien dertil begynder ved Chalche, en Gaard i Guatavita Dalen; efter en Times Tid at have klattret op af en temmelig steil Skraaning kommer man op paa et smukt Høiland, midt paa hvilket der hæver sig en Kegle, som ved sin cirkelformede Basis har en Omkreds paa henved 2 Mil. I Toppen af denne Kegle er det, at Søen ligger; ogsaa den er fuldstændig cirkelformet, 1700 Skridt i Tværmaal og 16 Favne dyb. Bunden bestaar af Sand, blandet med nedstyrtede Klippestykker. Spor af en Trappe, ad hvilken Indianerne steg ned for at kaste deres Offergaver i Vandet, ere endnu synlige.

Ifølge Historieskriveren, Pater Zamora, som levede i det 17de Aarhundrede, havde de Præster, der vare ansatte ved Byen Guatavitas Tempel, indbildt Chibchaerne, at en Cacique havde anklaget sin Hustru for Ægteskabsbrud, hvorfor hun for at undgaa hans Efterstræbelser var flygtet med sin Datter til Søen og havde styrtet sig og Barnet ned deri; siden den Tid boede hun paa Søens Bund i et prægtigt Slot, og hende var det, hvem Folket bragte kostbare Offergaver. „Denne Fabel — fortæller Zamora videre — udbredte de blandt hele Moscofolket (ɔ: Muiscaerne) og ligeledes iblandt de Fremmede, som i deres Henrykkelse over Vidunderet bragte deres Offergaver. De seilede ud paa nogle Flaader, der vare forfærdigede af Rør, og kastede deres Offergaver midt ud i Søen under latterlige og taabelige Ceremonier. Det menige Folk gik ned til Bredden, hvor det med bortvendt Ansigt ydede sine Offringer, thi det ansaa det for stridende mod Sømmelighed,

at den, som ikke var fornem eller berettiget dertil, betragtede hine Vande. Der er ligeledes et meget gammelt Sagn om, at de kastede alt deres Guld og alle deres Ædelstene i Søen, saasnart de fik Underretning om, at Spanierne søgte kun efter slige Sager. Fra denne Sø stammer det af Saamange omtalte Rygte om den Gyldne (El Dorado), ifølge hvilket Caciquen i Guatavita indgned sig med Harpix og ovenpaa dette lagde en stor Mængde Guldstøv og i denne gyldne og straalende Dragt forrettede Offringen."

Ifølge en anden Beretning lod Caciquen sit Legeme indgnide med Saften af en Plante ved Navn Frailejon og lod puste Guldstøv derpaa, saa at det klæbede fast ved Huden. Tilligemed de „fornemste Adelsmænd" indskibede Caciquen sig derefter paa en Tømmerflaade, og naar de vare komne midt ud paa Søen, vaskede de sig omhyggelig og overgave alt det Guld, de havde paa og med sig, til Bølgerne.

Som man kan tænke sig, maatte der efterhaanden blive samlet store Skatte i Søen, ligesom det er en Selvfølge, at Spanierne gjentagne Gange gjorde Forsøg paa at tørlægge den. I 1562—63 forsøgte nogle Æventyrere at sprænge en Tunnel gjennem Bjergets Sider for at aflede Vandet, og de synes i ethvert Tilfælde at have gjort en ret god Fangst, thi de betalte Øvrigheden 292 Guldpesos som en Femtedel af Værdien af de smaa Guldfigurer, de ved denne Leilighed fandt. Søens Vandspeil skal den Gang være sænket i den Grad, at der kun blev 12 Fod Vand tilbage, men tillige skal Vandet være strømmet ud med saa stor Voldsomhed, at det ødelagde Tunnelen.

Sydøst for Guatavita og Nordøst for Bogotá ligger Siecha Søen, der ligeledes nød stort Ry for Hellighed, hvorfor den modtog mange rige Offergaver under de samme Ceremonier som dem, der iagttoges ved Guatavita.

Siecha Søen ligger paa et afsides Sted og var saaledes unddragen profane Blikke. Flere Forskere antage, at det var her, at El Dorado bragte sine Offergaver. Ogsaa denne Sø har man flere Gange prøvet paa at tømme, men uden Held. Imidlertid lykkedes det i 1856 at sænke Vandspeilet omtrent 9 Fod, og ved denne Leilighed fandtes flere Guldsager og Ædelstene.

Iblandt disse Guldsager er der et mærkeligt Stykke, som opbevares i Bogotá. Det bestaar af en flad, rund, støbt Skive, der er 17 cm. i Tværmaal og dannet som en Flade af Rør, der er lagte udenom hinanden i en Kreds; tværs over dem ere tykkere Rør tagte. Ovenpaa Skiven staa ti Menneskefigurer, hvoraf den midterste er høiere (7 cm.) og paa Hovedet har en Hjelm eller Hue, saaledes som den bæres af Caciquerne; i den venste Haand holder han et Slags Scepter eller en Fork. Af de andre Figurer staa fire paa den ene og fire paa den anden Side af ham og i en Halvkreds; disse ere kun 3,5 cm. høie; den tiende og mindste, kun 3 cm. høie Figur staar foran den midterste Figur; paa Skuldrene bærer han en Kurv, i Haanden en Fork. Hele Guldstykket veier 268 Gram og indeholder 800 pro mille fint Guld.

Det er rimeligt, at vi her have en Fremstilling af den Ceremoni, Pater Zamora har beskrevet; Caciquen staar omgiven af Præster paa den af Rør dannede Flaade; den mindste Figur forestiller maaske en eller anden Høvding, som i en Kurv bærer de Gjenstande, der skulle kastes ud i Søen som Offergaver.

Hvad nu enten Siecha Søen eller Guatavita Søen kan anses for Hjemstedet for Sagnet om El Dorado, er der stor Sandsynlighed for, at Sagnet har et virkeligt Fundament, og at dette maa søges i Cundinamarca. Humboldt antager, at det maaske beror paa visse Ceremonier, som Muiscaernes eller Chibchaernes mystiske Lovgiver og Religionsstifter Bochica havde indført i Cundinamarca. Han bemærker tillige, at Sagnet om en nøgen, med Guldstøv bedækket Mand maatte stamme fra et varmt Land og ikke fra Cundinamarcas kolde Høisletter, men den berømte Forsker fremhæver paa den anden Side med Rette, at man hyppig bibeholder religiøse Ceremonier, som stamme fra et andet Himmelstrøg, og ifølge de gamle Sagn var Bochica kommen fra Sletterne Øst for Cordillererne.

Det var med stor Snildhed, at Indianerne forstod at lede Conquistadorerne paa Vildspor og derved indirekte tilføie deres Bødler Lidelser og Tab, som kun vare vel fortjente.

Sagnet om El Dorado er blevet behandlet af flere Forskere, deriblandt A. v. Humboldt og Professor Liborio Zerda i Bogotá. Chargé d'affaires C. Koppel foreviste paa

Amerikanistkongressen i Kjøbenhavn en nøiagtig Kopi af det ovennævnte Guldstykke, der ogsaa er afbildet af Zerda i en Afhandling „El Dorado", som er fremkommen i „papel periodico illustrado" (Bogotá). Et interessant Bidrag til Cundinamarcas Historie har H. Terneaux-Compans givet i et lille Skrift: „Essai sur l'ancien Cundinamarca".

En dansk-norsk Kjærlighedshistorie

for hundrede Aar siden.

Meddelt af L. Daae.

I 1789 var en født Nordmand, Hans Henrik Tybring, der i 26 Aar havde virket først som Kapellan, siden som Provst og Sognepræst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, bleven udnævnt til Biskop i Christianssand. Han omtales af Alle som en meget elskværdig og afholdt Geistlig. Det lange Ophold i Danmark havde gjort ham noget fremmed for Fødelandet, og han skal altid have følt Længsel efter Kjøbenhavn. Den bekjendte Admiral H. C. Sneedorff, der 1791 var hans Gjæst, har herom nedskrevet Følgende: „Den ædle Bisp gjorde mig varm om Hjertet ved sit trofaste Sindelag. Han er uendelig agtet og elsket af Alle her, men han regretterer bestandig sine kjøbenhavnske Venner. Det skar mig i Hjertet at høre af ham, at uagtet hele Verden her gjorde Alt for at vise, de elskede ham, havde han dog ikke havt en glad Time, siden han kom“ [1]).

Biskoppen havde i sit Ægteskab med Elisabeth Vilhelmine Lemvig kun havt en eneste Søn, der var død som Barn. Derimod havde han nogle Broderbørn. Blandt disse var Søren Tybring, Søn af en afdød Sognepræst til Øiestad ved Arendal, født 1773, siden 1790 Student fra Herlufsholms

[1]) C. J. Anker, H. C. Sneedorffs Personlighed og Virksomhed. Chra. 1884. S. 195. Biskoppens Personalier kunne iøvrigt læses i A. Faye, Christianssands Stifts Bispehistorie. Chr. 1867. S. 417—429.

Skole. Denne Brodersøn tog Biskoppen sig kjærligt af og ansatte ham, da han havde taget Philosofikum, strax som Hører ved Christianssands Skole med den Tanke, at han siden kunde tage theologisk Examen.

Nu boede der i samme norske Stiftsstad en adelig Toldinspektør (tidligere Militær) Bülow (siden Toldinspektør i Flensborg). Han og hans Frue synes begge at have været temmelig forfængelige og naragtige Mennesker. Toldinspektøren havde en Broder, Christ. Fred. Bülow, der boede som Kapitain paa Øen Als, og hvis Søn var den siden som Frederik VI's meget formaaende Yndling bekjendte General Frantz Christoffer Bülow. En ung Datter af denne Kapitain, Caroline Christiane Adolphine Bülow („Lina"), kom i 1793 op til Christianssand for at besøge sine Slægtninge dér. Da Biskoppen og Toldinspektøren omgikkes, lærte den unge Hører og den danske Frøken hinanden at kjende, forelskede sig i hinanden og forlovede sig hemmelig den 17. Mai 1794. Det er ikke til at tage Feil af, at den franske Revolutions Virkninger her ere at spore, thi kun faa Aar tidligere vilde visselig en Hører ved en Latinskole, der tilmed kun var Student, ikke lettelig have vovet at beile til en adelig Pige. Det blev da heller ikke vel optaget, da han var dristig nok til at begjære hende af Faderen, thi denne svarede et kort Nei. Men hverken den unge Tybring, der nu drog til Kjøbenhavn for at tænke paa sin theologiske Examen, eller hans Lina, der vendte hjem til Als, opgave Haabet. Den Sidstnævntes Moder var desuden ikke uden Sympathi for de Elskende, og med hendes, men mod Faderens Vidende forstode disse at vedligeholde en hemmelig Brevvexling. Efterhaanden lykkedes det ogsaa at omstemme den strenge Fader. Tybring fik sin Examen (10. Mai 1796) og blev kort efter fri for Skoleembedet og personel Kapellan hos Stiftsprovsten i Christianssand. Saaledes kunde Brylluppet finde Sted paa Als i 1798.

Af de Elskendes Breve ere nogle, dog vistnok kun de færreste, i Behold. De fortjene, om man end i og for sig ikke kan kalde dem særdeles betydelige, dog ubetinget at bevares, fordi der af den Art Brevskaber naturligvis kun kjendes saa Faa. Unægtelig giver den lille Hverdagshistorie, som man kan læse mellem disse Breves Linier, et virkelig inter-

essant Tidsbillede, og man maa uvilkaarlig holde af den elskværdige unge Brevskriverinde. Brevene bleve mig for to Aar siden udlaante til Benyttelse af deres Eier, den ifjor afdøde Læge og talentfulde Forfatter Oscar Tybring, Søren Tybrings Sønnesøn (ved et senere Ægteskab). Jeg erholdt af ham Samtykke til at lade dem trykke, en Tilladelse, der selvfølgelig er benyttet med stor Diskretion, idet alle saadanne Ytringer og Udbrud i den ømme Brevvexling, hvis Offentliggjørelse kunde synes upassende, ere udeladte.

I.

Bülowshoff, 5te October 1794.

Oprigtigste, kjæreste Ven!

samme Aften, som jeg har modtaget Deres mig forønskte Brev, iler jeg til Pennen, ikke mindre for at fyldestgjøre mit eget Ønske, end for at opfylde Deres, for at sige Dem, dog kuns uformuende til at beskrive, hvad mit Hjerte føler ved at gennemlæse Deres Brev, hvor fordobles! min Sorg ved at erfare Deres og endnu grusommere ved ikke endnu at kunne skrive Dem noget glædeligere. O! gid jeg kunde overtyde Dem om, at jeg ikke lider mindre, end De, og at De dog troede, at De ikke er mig mindre kjær nu, end forhen, at jeg endnu med ligesaa stor Velbehag hørte Dem tilsværge mig evig Kjærlighed, naar jeg alleneste turde laane mine villige Øren dertil. For alting døm mig ikke saa uædel, kjæreste Ven, at jeg kunde være saa ubestandig, jeg vilde afskye mig selv! Ifald jeg tænkte anderledes imod Dem, end jeg før gjorde, thi hvad Aarsag fra Deres Side kunde bringe mig dertil? Vær forsikret, at dersom jeg selv havde mindste Skyld i min Forandring, vilde De ikke kunne foragte mig saa meget, jeg endnu vilde gjøre det langt mere, derfor, at jeg handler saaledes, som jeg gjør, maa De aldrig tilregne mig, men den Lydighed, jeg skylder mine Forældre, og den Umulighed, det hidtil har voldet mig at overtale dem. Tro ikke, at jeg har ladet mig nøie med et afslaaende Svar, nei mange har saaret

mit Hjerte, og jeg har ikke før ladet Modet falde, førend jeg saa det forgjæves, at anmode min Fader mere. Dersom De ikke vil være forsikret herom, saa troer De heller ei, at jeg nogen Tid har elsket Dem! Men Himlen er mit Vidne, den seer, hvorledes jeg er tilmode, og at jeg vist ikke føler mig mere rolig, end De. Et Sted i Deres Brev kan jeg ikke negte har meget smertet mig; De skriver, at De dog ikke havde ventet, at jeg, førend at have valgt en anden, vilde have berøvet Dem min Kjærlighed, nei, bedste Ven, jeg har ikke berøvet Dem den! Mit Hjerte og min Mund taler endnu altfor meget for Dem til det, men jeg har aleneste sagt, at det nødvendigste var, saa meget som muligt for vor egen Lyksaligheds Skyld at søge at dæmpe den Kjærlighed, som vi desværre har saa lidet Haab til at see kronet. Jeg synes tillige at spore en Tvivl hos Dem, som jeg endnu en Gang vil søge at bortrydde. De troer, jeg maaske skulde have andre Aarsager, som De ikke kjender, som har ophævet vores Forbindelse. Der er kuns een Aarsag, og den veed De! O Gud, behøver jeg endnu mere at forsikre Dem, at ingen Ting i Verden uden ikke at have mine Forældres Samtykke skulde have hindret min Forening med Dem. Her maa jeg afbryde, thi Tiden og Leiligheden vil ikke tillade mig at skrive mere i Aften. — Nu begynder jeg igjen idag, som er Løverdag, som jeg endte i Aftes. Hvor ubeskrivelig lykkelig vilde jeg være, naar jeg fuldkommen kunde besvare Deres Brev, saaledes som jeg ønskede, men et lidet Haab troer jeg dog, at jeg tør give Dem? Dersom De vidste, hvad Glæde jeg i dette Øjeblik føler ved at skrive Dem dette, thi det mindste Haab opliver mig. Da jeg havde læst Deres Brev, blev jeg saa ganske nedslaaen, at det ikke var mig mulig længere at skjule min Bedrøvelse, men besluttede idag at sige min Moder, jeg havde skrevet Dem til og viste hende ogsaa Deres Svar. De begriber let, hvad Overvindelse det kostede mig, siden det var blevet mig nægtet at skrive Dem til, men min inderlige Uro overveiede min Frygt, jeg smigrede mig endnu i det Haab, at hun maaske vilde være saa medlidende og meddele mig den mindste Trøst, hvilket hun ogsaa, Gud skee Lov, gjorde. Hun tillod mig da, at jeg maatte skrive Dem til igjen og sige Dem, at naar de engang fik godt Levebrød, kunde de kuns

melde Dem hos min Fader, og at hun ikke ventede, det da skulde være saa meget vanskelig at overtale min Fader til at sige Ja, naar han saa Dem istand til at ernære en Kone, thi hans eneste Bekymring er, at jeg skulde komme til at lide Mangel efter hans Død, da vi ingen Midler kan vente os. Min Moder beder, at De nu ikke skal skrive min Fader til om denne Sag, førend De faar Levebrød, da det slet ikke kan hjelpe noget før, thi den eneste Bebreidelse min Fader gjør mig, er, at jeg altfor tidlig havde indgaaet Forbindelse med Dem, førend jeg saa Dem i bedre og sikre Vilkaar, thi han har ikke det mindste imod Deres Person, hvilket han heller ikke kan have. — — Søg nu, elskværdigste Ven, at berolige Dem saameget mulig og stræb med al Flid at erhverve Dem Embede. Jeg skal fra min Side ikke glemme at sætte vore Ønskers Opfyldelse i ofte Erindring hos mine Forældre. — — Min Fader har slet ikke vist mig Deres Brev eller engang sagt mig det, alene af den Aarsag, at han frygtede for at oprøre mit Sind endnu mere ved at lade mig læse et Brev fra Dem. — — — Imidlertid synes jeg, De skulde gjøre Bekjendtskab med min Broder og søge at stifte Venskab med ham, — — ligeledes søge Omgang med Sundt [1]), jeg haaber sikkert det skulde have god Nytte. — Alene det lidet Haab, som min gode Moder har givet mig, har opreist mit Mod saa meget, at jeg dog tør skrive i en lidt mere haabefuld Tone baade for Dem og mig. Dette Brev holder de ligesaa hemmeligt, som det forrige, ikke engang for min Broder lader De Dem mærke med, at jeg corresponderer med Dem. De kan ikke forestille Dem, med hvilken Urolighed jeg skriver; over tyve Gange har jeg lagt dette Brev bort, da jeg er i den største Angst, at min Fader skulde overrumple. Naar De, bedste Ven, skriver mig til igjen, maa De adressere det ligeledes som det forrige til Mademoiselle Pannison paa Augustenborg. Gud skee Lov, jeg kan benytte mig af denne Addresse, thi ellers var det mig umuligt at faa Brev fra Dem, uden at min Fader skulde faa det at vide. Jeg maa imod min Villie

[1]) Christian Ulrik v. Sundt, † 1849 som afsk. Generalmajor. Han blev gift med en Søster af Brevskriverinden, men siden skilt fra hende, hvem han skal have mishandlet. Se Personalhist. Tidskr. 2 R. IV.

bede Dem at opsætte at skrive mig til indtil over Tirsdagen og ikke næste Løverdag, da Brevene ligger i denne Tid en Postdag over paa Gravensteen, og jeg frygter for, at Deres Brev skulde komme i Forvildelse. Endnu til Slutning, kjæreste Ven, beder jeg Dem indstændig, at De ikke smerter Dem over, at jeg har sendt Dem Deres Ring tilbage, det kunde vist aldrig fornøie mig, men tvertimod krænke mig, naar jeg betragtede en Ring, som jeg maaskee aldrig turde vente at kunne bære. De blide Dage, i hvilke jeg fik den, ere saa dybt indprentede i min Hukommelse, at jeg aldrig behøver noget Mindesmærke for at komme dem ihu, og skulde min bedste Fader nogensinde være saa mild at kalde sin Dom tilbage, saa tro, at jeg kan være Dem lige saa bestandig, som om jeg havde hundrede Ringe i Eie. Antag denne Forsikring fra Deres oprigtige Veninde

Lina Bülow.

II.

Augustenbourg, 17$\frac{5}{12}$94.

Kjæreste, bedste Ven!

At jeg ikke har besvaret Deres sidste inderlig kjære Skrivelse saa gesvindt, som jeg ønskede, var af ingen anden Aarsag, end at jeg ei paa nogen Maade har kunnet faa Leilighed dertil. Dette Brev skriver jeg paa Augustenborg, da jeg er her i Nat for at see Hertugens [1]) Begravelses Ceremonie, som skal skee imorgen ganske tidlig, jeg kan da ikke vente mig bedre Rolighed, end denne Nat forunder mig. Deres sidste Brev var af den aller behageligste Indhold for mig, siden den sagde mig, at De, min dyrebare Ven, lever vel, hvilket jeg uophørlig vil ansee som den kjæreste Tidende for mig. En Ting glemte jeg sidst at spørge Dem om, det er, om De endnu undertiden er plaget med den Trykning for

[1]) Hertug Frederik Christian, „den ældre" var død 14. Nov. 1794. Han var Fader til den i Norges Historie bekjendte Christian (Carl) August og af Frederik VI's Svoger, den i det høiere Skolevæsens Historie bekjendte Hertug Fr. Christian, om hvem der i Aar er udgivet et Særskrift af Jul. Clausen.

Brystet og Hovedpine, som De forhen saa ofte klagede over. De maa endelig oprigtig lade mig vide, om det har forladt Dem, hvis ikke, saa skulde De dog søge nogen Raad derfor, imens De er i Kjøbenhavn. De tvivler ikke paa, hvor usigelig kjært det var mig at modtage Deres Skygge Stykke, især da jeg finder, det ligner Dem overmaade vel, jeg betragter det mange Gange om Dagen og forestiller mig da Dem saa levende, som naar De forhen stod i Fortrolighed og talte med mig; jeg ønsker kun, at jeg aabenbart turde ofre det en Plads i Stuen eller i mit Kammer, men da det ikke gaaer an, saa Gud skee Lov, at jeg har det og kan bære det hemmelig med mig i min Forvaring. NB. Siden jeg har bekommet Deres Silhouet, har jeg lagt mig et Par Lommer an, for at bære det hos mig. De erindrer nok, at det var en af mine slemme Vaner, at jeg tilforn ingen Lommer bar. — — Indlagte liden Seddel brændte jeg strax efter at have læst den. Historien var vist afskyelig, men jeg haaber dog, at efter saaledes at have raset maatte man dog fatte Afsky for saadanne Udsvævelser. Lad mig vide, bedste Ven, om De slet ikke har hørt saadanne Historier om min Broder, men De maa skrive det paa en Seddel for sig selv, thi jeg viser undertiden min Moder Deres Breve. Haaber dog, at hans Rygte er bedre, thi han har for det Meste saa mange Beskjeftigelser, som fraholder ham en Deel fra de mange forføriske Selskaber og Adspredelser, som der daglig gives i Kjøbenhavn. — — De maa ikke tiltro Sundt noget uædelt, fordi han skrev de Ord angaaende Dem i mit Brev, dog mærker jeg nok, at De er lidt ivrig imod ham derfor. — — — Han veed jo ikke andet, end at enhver Forbindelse er ophævet imellem os. — —

Nu maa jeg fortælle Dem noget nyt. Jeg fik Brev for nogle Dage siden fra min naadige Tante[1]) og fra Fru Egløff[2]), de første Breve siden jeg kom hjem. Den første skriver temmelig nedladen, men jeg maa vist have forsyndet mig grovelig imod min Oncle, thi han lader mig ikke engang hilse, om det er en Forglemmelse, det veed jeg ikke, men vel er det, jeg tager mig det ikke saa nær. Jeg kan med faa Ord

---

[1]) I Christianssand.

[2]) En Majors Frue i Christianssand.

sige Dem hele Brevets Indhold, thi det var kuns kort. Hun fortæller mig, at hun har havt forfærdelig travlt med et stort Middagsselskab, som de havde gjort for Frederiksen [1]) (jeg raabte strax: o ve, o ve! min Oncles arme Pung, jeg er i en hjerte Angst, at den henrykkende Sølvstuffe er gaaet i Løbet). Bispens var ogsaa der. De havde spurgt meget til mig og bedet hende at hilse mig. Flaaden har lagt ind i Flekkerø, Raadmand Moe har desaarsag havt et brillant Selskab og Bal, da der var saa mange svenske Officerer [2]), skriver hun. Deres sædvanlige Vinter Baller var allerede begyndt. Om os skriver hun, at hun haaber, Alting er gaaet efter Ønske, at hun ikke tænker, at mine Forældre har havt noget imod vor Forbindelse, da De er et Menneske, som besidder en meget retskaffen og ædel Character. Frue Egløff skriver mig overmaade venskabeligt. Hendes Brev indeholder ingen Nyheder. Naar jeg nu faar Brev fra Dem igjen, venter jeg ogsaa en Hoben Nyheder fra Norge. Denne Vinter spaar jeg mig ikke nær saa fornøielig, som den forrige, men, Gud skee Lov, der er andre Fornøielser til, end Baller og Comoedier, min fornemste Tidsfordriv skal være gode Bøgers Læsning, hvilke jeg dog ikke mangler. Jeg har i disse Dage læst et meget interessant Skrift, som hedder: Stunden für die Ewigkeit gelebt. — — For Guds Skyld, kjæreste Ven, iagttag nøie Addressen, og sig til Ingen, at vi correspondere. Fortryd ei paa denne Erindring.

III.

Bülows Hoff, 1. Sept. 1795

Min usigelig elskede Ven!

— — Imorgen skal vi reise, og desaarsag er Tiden og Leiligheden mig endnu vanskeligere end ellers. Jeg føler mig saa inderlig glad, naar jeg kan stjæle et Par Øjeblikke til denne kjære Forretning.

---

[1]) Sorenskriver i Mandal.

[2]) Danmark-Norges og Sveriges Flaader opererede i 1794 i Forening paa Grund af begge Magters uvillige Forhold til England. Se E. Holm, Danmark-Norges udenrigske Historie 1791—1807. I, S. 103 ff.

Min oprigtige og bedste Ven spørger mig ogsaa, om jeg mindes, hvorledes Du bar Dig ad, da Du friede til mig, — ja tilforladelig erindrer jeg ethvert Ord, Du sagde mig, og skal aldrig, saalænge jeg lever, glemme din elskværdige Oprigtighed. Din ædle Fremgangsmaade gav mig et Bevis paa, at Du elskede mig uden Skrømt, at Du hadede Smiger, og at Du frygtede for at faa et Ja, som jeg nogentid kunde have Aarsag at fortryde. Hvad jeg svarede Dig, erindrer jeg vist ogsaa, min evig elskte Ven! og Opfyldelsen deraf er den Bøn, jeg daglig møder med for Gud, vil han og mine Forældre, naar den Tid kommer, nægte mig at kalde mig din evig opofrede Eiendom, (denne Tanke er mig gyselig mørk, men tilgiv, at jeg skriver mine Tanker, ligesom de falder mig ind), jeg siger kuns, vil Alting sætte sig imod mit ivrigste Ønske, saa skjænk da din sorrigfulde og dybt saarede Lina den eneste og sidste Gnist af Trøst, nemlig denne, at du aldrig vil mistænke hende for skyldig i nogen Ubestandighed. — — — Jeg har aldrig læst Rousseaus Skrifter, men saavidt jeg kan erindre, var de nogle af fordums Jfr. Isaaksens [1]) guddommelige Bøger; da hendes og min Smag i Læsning ikke var overensstemmende, saa tvivler jeg meget paa, at Rousseaus Emil skal komme til at staa høit i min Boghylde.

IV.

(Udateret).

Lad mig ogsaa vide engang ved Leilighed, om Bispen virkelig veed vores Forfatning, om han aldrig i sine Breve har spurgt Dig om Udfaldet, og om Du har sagt ham hele Sammenhængen? Hvis han veed det, saa handler han overmaade klogt og vel, at han beholder det ved sig selv, hans Kone har han saa vist heller ei sagt det, thi saa vidste ufeilbarlig Jfr. Knap [2]) som Premierminister det. Jeg er ikke saa følsom som bemeldte Jfr. Knap, der haver ondt af, at Folk

[1]) Datter af Daniel Isaachsen i Christianssand, en af sin Tids store Rigmænd.

[2]) Husjomfru hos Biskoppens.

endelig har faaet Øinene oplukket og ikke mere finder sin Regning ved at gjøre credence for min ærede Tante, jeg har tvertimod grumme godt deraf, thi Stolthed og Pral bør der ingenlunde gjøres godt paa. Havde Folk mindre ladet sig blænde, var hun maaske nu alt været halv cureret. Jeg tænker ellers ikke hun bliver meget gammel, eftersom hun nu atter har været dødelig syg, jeg tvivler paa, at Fru Egløff denne Gang har skjøttet om at være opvartende Kammer Jomfru, idet mindste vilde jeg meget have fortænkt hende. Kan Du erindre den sidste Gang, hun var syg? omendskjønt det var et Syge Huus, saa havde vi to dog mange behagelige Timer, da vi saa ubevogtet kunde tale med hinanden i den Tid; jeg tror næsten, at det var ved den Leilighed og daglige Omgang med mig, hvor Du, min elskte Tybring, for Alvor fik i Sinde at ynde og have Godhed for mig, i det mindste begyndte jeg først i de Dage at mærke, Du følte mere end almindeligt Venskab for mig. Det er mig saa behageligt at gjenkalde i min Hukommelse alle de Samtaler og Omstændigheder, som forekom imellem os, siden jeg erindrer enhver Begivenhed saa nøie, som det var skeet idag, men jeg ihukommer ogsaa ligesaa levende alle de Ubehageligheder, jeg har havt i det Huus, saa jeg takker Gud, at jeg er derfra; af mere end een Aarsag er jeg saa inderlig glad derover, for det var virkelig et farligt Huus for en ung Pige for ei at komme i ondt Rygte. De, som ei kjendte mig des nøiere, kunde let formode, at jeg spillede under Dække med min Tante. — — — Jeg har endnu noget at sige Dig min bedste Ven, det er, at min gode Moder lader Dig kjærligen hilse og takker Dig mangfoldig for Dit Brev. Hun vilde gjerne selv have skreven Dig nogle Linier til, men det var hende ei muligt at komme til, hvilket hun har bedt mig undskylde hos Dig. Jeg er saa usigelig glad over, at hun, den gode Kone, ynder min elskværdige Tübring. Hun læser alle dine Breve, da jeg synes at skylde hende al Fortrolighed, siden hun er mig saa god, men mine til Dig læser hun snart aldrig, da der ingen Tid er tilovers, naar jeg er færdig. Hun finder Dine Breve meget vel skrevne, undtagen hun synes undertiden, Du er brav satyrisk Undertiden snakker hun mig ogsaa lidt for, om Du bare vilde forandre Dit Forsæt i Henseende

til den geistlige Stand, saa vilde Alting vist gaa herlig. Da jeg altsaa ofte har sagt hende din Mening herom, tier jeg nu ganske stille, naar hun begynder hermed for ei at komme i Strid med hende. — — —

V.

Kbhvn., 19. Novbr. 1795.

Min bedste, sødeste Lina!

— — — Den sande Aarsag til min sidste Dvergeepistel var, som Du veed, den forvorpne hebraiske Prøve, jeg skulde underkaste mig. — — Ethvert Arbeide, man længe har været fra, falder altid dobbelt tungt, naar man skal tage fat derpaa igjen. De fire Aar, i hvilke min Sjel laa som begravet i Skolestøvet, havde gjort mig dette Examens Krammeri saare uvant, og jeg maa under fire Øine tilstaa Dig, at S. T. Hr. Søren Skolemester var saa bange som en Hare. I Thorsdags var jeg da i Heden og sludrede Hebraisk det bedste, jeg kunde. Endskjønt nu mit Mesterstykke næppe kan lignes med andre Folks Fuskerarbeide, saa fik jeg dog næst bedste Character, hvormed jeg af ganske Hjerte og Sind var fornøiet. Var bare den slemme, slemme Attestats saa vel overstaaet, hvo der da skulde være glad, var Søren Skolemester og jeg! — — — (Sammentræf med Lina B.s Moder i Theatret:) „Omstændighederne forbød mig at tale om den, jeg helst taler om." Bl. A. fortalte din Broder, at din naragtige Onkel havde bedet, han endelig vilde see ved at tale med Prindsen at skaffe ham fra C.sand, da han slet ikke ønskede at blive der, men helst vilde til Holsteen. Baade din Broder og jeg lo af Personen, og Prindsen skal ogsaa have undret sig over, at han vilde forlade saa godt et Embede. Fra andre gode Venner kan jeg hilse Dig. Med Skibsleilighed havde jeg forleden Dag atter Brev fra Jfr. Knaps milde og runde Haand. Stedse ønsker hun vor Sag saa godt og glædeligt Udfald. Gud veed, om hun mener det. Ligemeget er det, da hendes Bønner nok hverken gjør fra eller til. En meget

ubehagelig Nyhed fortæller hun nemlig, at min Cousine Fru Zernikow er død i denne Tid i en blomstrende Ungdom og har efterladt sin Mand med syv smaa Børn [1]). Det forekommer mig, som om en Deel af min Familie lister sig en efter den anden herfra, men paa den anden Side er der ogsaa nogle, som forplanter den. Jeg havde Brev sidste Post fra min Søster, hvori hun siger mig, at begge mine Brødre paa en Gang ere gaaede fra Forstanden, det vil sige, at de begge ere blevne ganske desperat forlibte. Gud lad dem begge finde sig Linaer, og da vil jeg hjertelig glæde mig over deres Uforsigtighed. — — Selv min alvorlige Søster har faaet et Rap af Pidsken. Hun forlæller mig om, hvor kjær hun er en vis Præst deroppe, som hedder Abel [2]) og sender mig nogle helt bestialske Vers, som han har besunget hende i. — — Min gode Moder, som har ymtet lidt om sine Børns Kjærlighedssyge, siger, at jeg har gjort dem gale allesammen, thi da jeg først begyndte, vilde de andre ikke være Sinker. — — — Regimentsfeltskjær Fangen har en Søn, som nu er kommen herned for at tage første Examen. Han har sagt mig, at hans yngste Søster skal giftes med Præsten Sørensen i Drammen [3]), som jeg veed, Du ligesaa vel som jeg kjender og ynder. Formodentlig har Du ogsaa seet hans Kjæreste. Jeg kjender hende meget nøie. Førend hendes Søster, som var Sørensens første Kone, døde, var hun hjemme hos Faderen, og var det viltreste Fruentimmer, jeg nogensinde har kjendt. Hun skal nu være bleven mere sindig, og vel er det, thi ellers kunde den gode Præstemand let komme til at ligne salig Moses i Evangeliebogen (sic). Jfr. Femmer hører man ikke noget til. Det skulde gjøre mig ondt, hvis hun ligesom Jfr. Arctander blev en Byantiqvitet. Det kan tilforladelig gjerne være, thi Christianssands Aalehoveder skjønne ikke paa, hvor fortræffelig en Pige det er. Du kunde rigtignok her spørge mig, hvorfor jeg ikke selv skjønte paa hendes Værd, da jeg dog kjendte hende, længe før jeg kjendte Dig. Men

[1]) Se herom H. J. Huitfeldt-Kaas's Efterr. om Familien Z. i Pers. hist. Tidsskr. III.

[2]) S. G. Abel, den berømte Mathematikers Fader.

[3]) Den senere Biskop Chr. Sørenssen. Se om dennes Koner, Faye, Christianssands Stifts Bispehistorie S. 461.

hertil maa jeg oprigtig svare, at om endogsaa skjøn Helena selv havde friet til mig, saa havde jeg aldrig taget hende, hvis hun havde været Brunette. Lad være at denne Grille er en Smule barnagtig, saa er det dog nu min Grille, og hvilket Menneske har ikke Griller? Maaske Lina Bülow ogsaa har sine? I Fredags var her Flyttedag. Man var angst for, at der skulde indløbe Ubehagelighed [1]), da mange ved den Leilighed vilde blive huusvilde, ja der var endogsaa en vittig Aand, som skrev en Pjece, hvori han spaaede mange Uordener. Dagen kom, og Alting var roligt, skjønt Tilstanden var for Mange saare beklagelig. Nogle Familier maatte endogsaa med spæde diende Børn ligge om Natten paa Gaden, og hele Natten styrtede Regnen ned af Himmelen. I Exercerhuset og andre Steder var der gjort Plads for disse Ulykkelige, og Mange maa endnu ligge paa Byens Fælled i Telte. Gud give os en mild Vinter, thi ellers maa Menneskeligheden ræddes over Jammeren. Flyttedagen fik ogsaa jeg en Sovekammerat, som bliver hos mig 14 Dage og er mig meget kjær. — — — Han er Student, vi læser sammen til Examen og han hedder Heiberg. — — Doctor Lars Smith, som Du nok har hørt noget om, der først var Rector i Trondhjem og siden blev nederste Capellan ved Holmens Kirke, i hvilket Embede han døde, var saa overmaade elsket af sin Menighed, at den har opreist paa hans Grav et meget deiligt Mindesmærke. Han er efter egen Anmodning begravet udenfor Porten paa Skibskirkegaard, hvor alle Matroser begraves. — — — Jeg havde nær glemt at fortælle Dig en saare naragtig Nyhed, som er, at den lille pukkelryggede Arveprinds har taget sig en Glædespige, som hedder Jomfru Heise. Hun har før været Choristinde ved Theatret. Er stor og før, men ikke synderlig smuk. Hun skal have faaet 500 Rdlr. til at skaffe sig Klæder for. En af mine Bekjendtere har været hendes meget gode Ven, imedens hun endnu gik i Skolen. Jeg har raadet ham til at fornye Bekjendtskabet, da hun nok bliver istand til at hjelpe en fattig Djevel paa Benene. —

---

[1]) En stor Del af Kjøbenhavn var som bekjendt brændt i 1795.

VI.

Bülows Hoff, 27. November 95.

Min usigelig elskte Tübring!

— — — Jeg har i denne Tid faaet Marezolls Andagtsøvelser paa Tydsk at laane, jeg læste da idag et Stykke i den om „den Forsigtighed, der var nødvendig for at vælge sig en Elsker“, og et Stykke for Forlovede, begge Dele fortræffelig skrevne. Den inderlige Tilfredshed, jeg følte i min Sjæl, ved at læse det første Stykke, kan jeg ikke beskrive Dig. Hvor hjertelig takkede jeg Gud for mit Valg og for de lykkelige Udsigter, det spaaede mig ved at læse denne Betragtning; det er dog en salig Fornemmelse ikke ved den mest upartiskeste Undersøgelse i Henseende til dette Skridt at føle den mindste Bebreidelse eller Fortrydelse. — —

— — Jeg erindrer meget vel, men aldrig uden Fortrydelse, hvor ofte min Onkel og Tante døvede vore Øren med utaalelig Pral og tydsk Vindmageri, og hvormange Gange de har ærgret mig, naar De var besørget for, Du skulde komme i Erfaring om den store Familie og al den Lykke deraf kunde flyde etc. etc. Dog syntes mig stedse, hun var galere dermed, end han, hvilket jeg tildels vil tilregne hendes Dumhed. Hvad min Onkels Mening har været, naar han talte om den Lykke, Rantzows kunde gjøre os, formoder jeg, han har tænkt paa de adskillige Præstekald, min Onkel Rantzow har at give bort, men det var sandelig ei min Mening, da jeg sagde Dig i et af mine Breve, at min Tante Rantzow kunde bidrage meget til vor Lykke. Herved forstod jeg, at hun maaskee kunde udvirke min Faders Samtykke. Thi jeg maa tilstaa, at jeg allermindst ønskede, Du skulde faa Embede paa et af Grevens Eiendomme, jeg holder meget mere af at leve af Kongens Gaver, end af Familiens. Synes Du ikke, jeg har Ret heri? Sig mig nu, om Du har faaet saa tilstrækkelig Erklæring, som Du ønskede. Tak, fordi Du saa fuldkommen overbeviser mig om, at Du agter og ynder dem af min Familie, som fortjener det. De, som ere Narre iblandt dem, vil jeg ligesaavel foragte, som Du. Og uendelig mere Tak, fordi Du ganske uden Undtagelse frikjender mig for alle mulige Fordomme og Abekatterier, jeg kunde ikke være rolig, saa-

snart jeg syntes at spore den mindste Tvivl hos Dig, om, at Du tiltroede mig at være befængt med de allermindste af dumme Adelsnykker, thi saa frygtede jeg for, Du endnu ikke elskede mig saa høit, som Du ellers vilde. Her vil Du maaske tænke: Har jeg ikke ofte nok givet hende min helligste Forsikring paa, jeg elsker hende, at hun ikke kan tvivle derpaa. Jo, det har Du vist, min bedste Ven, men Du har selv sagt mig, at med den, man elsker, overseer man gjerne smaa Feil. — — — Følgelig troede jeg, Du maaskee indtil nu kunde have miskjendt mig en lille Smule fra den Side. — — En Lok af Dine Haar vil jeg grumme gjerne have, uagtet de ere korte, men Du maa give mig en af de længste, Du eier og har, hvorfor lader Du dine Haar skjære saa meget korte? Det fornøier mig meget, at Du saa nemt fortjente Penge sidst; jeg sander med Dig, at det er latterligt, naar en Mand kan være fornøiet med, at en ubekjendt smører noget sammen om hans afdøde Kone, som han kan være ganske vis paa, at Autoren ikke har ment et Ord af. Det var meget klogt af Dig, at Du lod, som Du ikke havde bemærket Rectorens[1]) Hilsen til mig. Det var vist nok en Finte, og sikkert ei af Godhed for mig, thi jeg veed aldrig at have talt to Ord med ham.

— — — O min kjæreste Tübring, jeg ønsker mig, det veed Gud, aldrig stor Rigdom, men maatte vi dog engang sættes i Stand til ogsaa undertiden at kunne række en Nødlidende Haanden, hvor vilde jeg da skatte os lykkelig. — — Jeg har rigtig leet over den allerkjæreste Jfr. Knaps Brev, jeg kan ikke begribe, hvor hun kan bilde sig ind, Du vilde vælge hende til din fortrolige; hun maa formodentlig have drømt, at Du og hun for første Gang var bleven grumme tykke Venner. Sig mig endelig, hvorledes Du vil besvare hende og tilfredsstille hendes Nysgjerrighed, det var Løier at bilde hende ind, Du alt var forlovet med en anden, thi maaskee har hun hørt noget om min Faders Modsættelse, og hun da tænker at smede, mens Jernet er varmt og har Lyst til at probere paa, om hun kunde faa Dig i Snaren, men

---

[1]) Mag. Salomon Gjør, Rector i Christiansand, om hvem se Kirkehistoriske Samlinger 3. R. IV. S. 665—666.

naar hun skulde bindes noget paa Ærmet, skulde det ei komme fra Dig selv, men fra en anden kunde hun faa det at løbe med. — — —

VII.

Bülowshoff, 11. Febr. 1796.

Min udvalgte kjæreste Tübring!

— — — Jeg var i Søndags i Selskab, hvor der var ret muntert og morsomt, Enhver fornøiede sig der vist meget vel paa tvende elskende Piger nær, som ingen Adspredelse, ikke det muntreste Selskab formaar at tilfredsstille, saalænge de ere frarøvede deres Hjerters halve Deel. — — Hvis Du er meget nysgjerrig (hvilket jeg dog ikke maa tro, siden Du er et Mandfolk) saa skal jeg sige Dig, hvem disse tvende Piger var, — den ene misfornøiede Pige var en Jfr. Broclund, som er min fortroligste af alle mine Veninder, jeg eier paa Landet, det er en fortræffelig, god, uskyldig Pige, lig Jfr. Femmer, den anden var, ja Du har gjettet det, — — din Lina. Hun er i samme Forfatning, som jeg, paa dette nær, at hun er saa lykkelig og tør gaae aabenbar tilverks, da ingen Tvang og ingen faderlig Myndighed hindrer hende; vor Skjebne stemmer ogsaa deri overeens, at vi begge vil have Præster, men hendes Bryllup vil formodentlig skee førend mit, da hendes Kjæreste alt har Præstekald i Tøndern. Vi ønskede ofte, at vi istedenfor at være i Sværmen havde kunnet afsondre os i en stille Krog og skrive hver sin Elsker til, men den Glæde maatte jeg jo opsætte til idag. Du gjetter næsten rigtig, min bedste T., om at Provstinde Størens Rygte stod mig for Hovedet, da jeg spurgte Dig, om Schjelderup var i Huset hos Stockfleth[1]) som Capellan, men mit Spørgsmaal sigtede tillige til at vide, om en personel Capellans Indkomster kunde være tilstrækkelig nok til selv at holde Huusholdning for; jeg tænker, som Du, at vi for det første og med Sparsommelighed nok kunde leve af 300 Rdlr. aarlig, uagtet min Moder finder det var meget knap. — — — Himlen veed, at

[1]) Stiftsprovst i Christianssand.

om jeg var rig, ønskede jeg at kunne lade mig vie til Dig i denne Time, men da nu det modsatte er Tilfældet, saa maa jeg tilstaa, at jeg ikke er forliebt nok til at attraae saa pludselig en Brudeseng, uden at see lidt hen til Fremtiden, og at jeg elsker min udvalgte T. altfor høit til at kunne fatte slig et Ønske. Sig mig, hvem den ene af de Præste Koner er, som har indgivet Dig en Slags Fordom for disse Folk; den ene kjender jeg da, men Du har aldrig sagt mig, at Du har været i nogen Præstes Huus, uden i Bispens. — — Mine Fingre ere ganske stive af Kulde, uagtet jeg skriver det paa Sengen. Gid jeg indtil imorgen maa drømme om Dig. — — Min Onkels Koldsindighed imod mig er ganske ligegyldig uden i denne Henseende, at det skulde være mig ukjært, ifald han ikke vilde tage imod os til Sommer, dersom min Fader fuldfører sit Løfte. — — Du vil, min Moder skulde undersøge, hvorledes min Fader vilde bære sig ad med Dig, naar han kom til Norge, men det er en Ting, som slet ikke lader sig gjøre, thi kom han først paa den Tanke, at Du til Sommer var kommen til C.sand, saa blev han nok mindre ved sit Løfte af Frygt for, at vi skulde fornye vores Kjærlighed, men han er sikkert i den Tanke, at Du endnu er og for det første bliver i Kjøbenhavn. Du vil vide, om jeg ogsaa gjemmer alle dine Breve, ja tilforladelig er de gjemte i mit hemmeligste Archiv, undtagen de tvende første, Du skrev mig, det ene fra Arendal og det andet fra Kjøbenhavn, hvilke min Fader strax tog i sin Forvaring. Hvis Du har holdt Register over dem, skal Du engang finde dem hver en; de more mig ofte, især naar jeg i nogen Tid ingen Breve faaer fra Dig, saa stjæler jeg mig imellem nogle Øieblikke bort og læser et Par Linier. derpaa begiver jeg mig igjen lidt mere trøstet til mit Arbeide. Jeg er heller ingen Elsker af at gjemme paa ligegyldige Breve, men mine Veninders Breve kan jeg ikke overtale mig til at brænde, især min gode Veninde Karen Femmers ere mig kostbare. — — Elsk mig uden Ophør, ligesaa varmt og ømt som Du er elsket af

Lina Bülow.

P. S. Det er mig kjært, at Du har været paa Bal, jeg var ogsaa paa Bal d. 28de i Norborg, men dandser ei med den Glæde som i C.sand.

VIII.

Kjøbenhavn, d. 21. Mai 1796.

Min kjæreste bedste Lina!

— — Jeg saa din Broder paa Gaden og spurgte, om han vilde have Brev med op[1]), da jeg nu havde min Examen og reiste op med det første. Han bad mig gaa lidt omkring med sig, og, da vi vare komne afsides for os selv, spurgte han mig, om der endnu var nogen Forbindelse mellem os. Ja, svarede jeg, inden jeg siger Dem Noget, maa jeg spørge Dem, til hvilket Partie De hører. Da han havde forsikret mig om, at han mente os det ærlig, og at jeg trygt kunde sige ham Sammenhængen, saa fortalte jeg ham, at jeg endnu bestandig elskede Dig som før, og at jeg vist troede, Du gjorde det samme. Imidlertid, sagde jeg, er Deres Far imod vort Giftermaal, og vi vil sikkert faa mange Spektakler, før vi kan faa hverandre. Jeg klagede tillige over Sundt og Din Onkel, som jeg troer begge har gjort vor Sag megen Skade. Din Broder svarede mig meget venskabelig paa alt dette og sagde, jeg skulde berolige mig, da hans Faer vist vilde forandre sine Tanker, naar han fik at høre, at jeg havde Embeds-Examen. At han hidindtil havde været imod os, kunde jeg ikke undre mig over, da han deels ikke kjendte mig, og han desuden havde faaet et Brev fra en Mand her i Byen, som han havde skrevet til om mig, at jeg vel laa hernede under Paaskud af at studere, men at jeg aldrig havde i Sinde at tage Examen, jeg omgikkes alene med Genierne her i Byen, og jeg tragtede ikke efter andet end at være og blive et Genie. Da Din Fader fik dette smukke, sandfærdige Skudsmaal om mig, sendte han Din Broder Brevet og spurgte, om han vidste noget herom. Din Broder sagde, at han havde svart, at han vel kjendte mig, men at han slet intet havde hørt om saadant noget. Jeg ønskede forfærdelig gjerne at vide, hvo denne tjenstfærdige Aand har været, og Du maa see, om Du ikke ved Din Moder kan faa lusket det ud paa en eller anden Maade. Her endtes vor første Samtale, og jeg gik hjem, saare fornøiet over, at din Broder ikke var imod os.

[1]) Altsaa til Onkelen i Christianssand.

Da jeg nu fik Dit Brev af 17de, gik jeg idag Formiddag ned i Castellet til Din Broder igjen; jeg tænker, det var bedst at smedde, mens Jernet var varmt. Han var just paa Paraden, men gik strax hen til mig og spadserede en god Tid med mig derude. Jeg sagde ham, at jeg igaar fik Brev fra Dig, og at jeg nu kunde tale friere med ham, end sidst, da jeg vidste, Du i et Brev havde fortalt ham hele Sagen, og Du tillige havde tilladt mig at sige ham, vi bestandig havde vexlet Breve. Overmaade kjærlig bevidnede han mig sin Hengivenhed og forelæste mig det Brev, Du havde sendt ham. Det var skrevet med al den blide Qvindelighed og ædle Fasthed, som jeg ventede mig af min Lina. Ved samme Leilighed fik jeg at vide, at von — von — von Sundt endnu ikke har ladet Dig faae den Ring tilbage, han selv strængelig affordrede mig. Jeg hader intet Menneske, altsaa ikke heller Sundt, men elske ham, lide ham gjør jeg tilforladelig ikke. Hverken jeg eller Du har heller mindste Aarsag dertil. Din Broder fortalte mig, at han ogsaa for ham havde forestillet mig som en stolt opblæst Krabat, der ikke brød sig om andre, men stolede alene paa mig selv. Din Broder sagde, han nok kunde mærke, Du havde havt Mistro til ham, siden Du aldrig før havde aabnet Dig for ham, og dette syntes han ikke, Du havde Aarsag til, da Du kjendte ham saa vel. Han forsikrede, at der vist slet intet skulde være i Veien for os, thi han skulde nok bringe din Faer til Rimelighed, naar han kom hjem i Sommer. Det var desbedre, om baade din Fader, Broder og Du saa foretog en Reise til Christianssand. Du kan ikke forestille Dig, hvormeget jeg ønskede denne Reise. Jeg er vis paa, Du gjør alt Dit dertil, og lad mig endelig vide, hvad der bliver af. Skeer det, saa reiser jeg endnu tusinde Gange gladere herfra, end ellers. Du behøver ikke at være bekymret. Deels er det i den aller behageligste og bedste Aarstid, jeg reiser i, deels er her nu saamange Skibsleiligheder, saa jeg lettelig kan vælge en god og beqvem. Du skriver, at Du er bange, jeg gjør mig altfor høie Begreber om Dine Fuldkommenheder, og at jeg desaarsag skulde blive misnøiet med Dig siden, naar Du blev min Kone. Denne din Beskedenhed er saare elskværdig. — — Jeg veed Du er et Fruentimmer, jeg veed, Du er et Menneske, har menneske-

lige Svagheder. — — Mange Tak skal Du have for den deilige Vise, Du sendte mig. Til Vederlag sender jeg den, Du har bedet mig om. Den staar langt nedenfor Vuggevisen i Værd, og da Pigerne paa Als vel ligesaalidt som andre Steder have for Skik at drikke hverandre under Bordet, saa seer jeg ikke, den kan interessere Dig meget. — — Det er baade vist og sandt, at den augustenborgske Prindsesse ret er en forfærdelig Gribenille. Jeg har seet hende paa Comedie en Gang, og idag mødte jeg hende spadsere med Hertugen. Jeg tør vædde en Rigsdaler mod en Skilling, at hun aldrig bliver gift i denne Verden. Hendes første og sidste Brudeseng bliver formodentlig Hans Høiærværdighed Abrahams Skjød. Det er baade slet Papir og en slet Pen, jeg har. — — Hils Din gode Moder og sig hende, jeg haaber hun ingen Skam skal have af sin Søn Skolemesteren. Gud lad mig dog, inden jeg døer, faa tale med denne ypperlige Kone. — —

IX.

(Udskrift: A Monsieur Monsieur Severius Tübring, Hører ved den latinske Skole i Christianssand i Norge. Franco Kiøbenhavn.)

Brahesborg, 8. Sept. 1796.

— — Dette Brev skriver jeg med mere end sædvanlig Rolighed, da jeg har intet at frygte for min Fader, thi han logerer i en anden Etage. Hansen turde ikke betro sit Brev med Posten, da han frygtede, det kunde maaske komme i de urette Hænder. Han besluttede da at reise til mig selv, som dog er fem Mile, for at levere det i egen Haand. — — Bed min Onkel, at han er skaansom mod ham ved Toldboden, naar han kommer til C.sand. — — Det var min Broders Mægling, jeg vilde oppebie Udfaldet paa. — — Sig Petersen, at jeg er ham meget forbunden, for han saa viselig holdt Livet i den gamle bedagede Struve [1]) endnu denne Gang, dog

[1]) Resid. Capellan ved Christianssands Domkirke, hvem Tybring naturligvis gjerne vilde succedere. Se om ham Pavels' Autobiographi p. fl. St.

altfor tidt vilde maaske være Manden til Uleilighed. Derfor var det nok bedst, naar han engang lod sig forstaae med, at han var temmelig mæt af Dage, at Doctoren af Menneske Kjærlighed lod ham komme i Rolighed, dog den beleilige Tid vel at iagttage. Sig Fru Petersen, at Belønningen for hendes Mands Omsorg skal jeg være redebon at betale, ifald han vil antage den. Du er vel formodentlig, min bedste Tübring, uagtet Du er et Mandfolk, lidt nysgjerrig for at vide, hvori min Betaling til Petersen skal bestaa, — men, men jeg finder det ikke raadeligt at sige slige Ting til sin Kjæreste, jeg vil derfor tie dermed og overlade Oplysningen til Fru Petersens Overveielse. — — Dog jeg kan endnu ikke slutte, førend jeg har gjort Dig nogle Spørgsmaale, som Du endelig maa svare mig paa. Sig mig, om Du den Tid, Du var i Kjøbenhavn har skrevet (i) nogle af de offentlige Uge Blade af den Bog, saakaldede Samleren og af nok en Ditto, som heder Repertoriummet og Nordia, der har nogle beskyldt Dig derfor, min bedste Ven, men jeg har aldrig vildet troe det, førend jeg hørte det af Din egen Mund, thi intet Menneske skal bibringe mig det mindste om Dig, som jeg ei selv er overbeviist om. Jeg kjender ikke disse Bøger og forstod vist heller ei at bedømme dem, men alle siger, de indeholder en altfor stor Deel democratiske Sætninger og at ytre dem, min kjæreste Tübring, ifald Du er indtaget af nogle af dem, er efter min Mening baade upasselig i vores Rige og kunde være Dig til Skade i Tiden. Har Du været i med at skrive, min rareste bedste Ven, da Du var i Kjøbenhavn, saa lad det nu reent være, om Din Linas Bønner kan formaae Dig dertil.[1]] Sig mig ogsaa, om denne Bruun, som maatte rømme, var en Ven af Dig — — Elsk uforanderlig din evig trofaste Lina Bülow.

---

[1]) I Forf. Lex. findes Intet anført fra Tybrings Haand i disse Aar, men af Overskous Danske Skueplads III, S. 638 ses, at han i Malte Conr. Bruuns „Svada“ har leveret nogle Theateranmeldelser.

X.

C.sand, 28. Novbr. 1796.

Min evig elskede Lina!

— — Jeg kan tilmelde Dig, at jeg idag fik min Kaldelse til Capellan [1]) opsendt confirmeret af Kongen. — — Paa Fredag otte Dage skal jeg ordineres og paa Søndag 14 Dage holde min Indtrædelses-Prædiken. Bispinden sætter nu alle Byens Slagtere, Østerskræmmere etc. i den grummeste Bevægelse for at faa sammensamlet det behørige til Gjestebudet paa Ordinationsdagen. Hun har tilforladelig talt om dette Æderi over et Fjerdingaar, saa er jeg vis paa, at det bliver baade stort og stivt. Jeg for min Deel ønsker af Hjertet til Gud, at jeg i Stedet for at gaa til Gilde kunde ile til min Linas kjærlige Barm, da jeg ved et eneste Kys af hende vilde være Millioner Gange lykkeligere end ved de lækreste Retter. — — Tænk engang, din Oncle vil ogsaa gjøre et grummeligt Gilde for mig. Efter den naadige Frues Sigende skal det være om Søndagen, som jeg er bleven ordineret om Fredagen. Gid han ikke vilde begaa den dumme Streg ved samme Leilighed at deklarere vor Forbindelse offentlig. Baade min Farbroder og jeg frygte derfor, og hvis saa er, sættes jeg i en stor Forlegenhed, da han vist vil bære sig saare naragtig ad. Beklag mig, beklag mig, de dræber vist Din Capellan med Mad og Drikke. Tirsdagen efter min Ordination skal Kokkekonen vise sine Konster hos Rectoren, og en uendelig Mængde Kyllinger og Gjæs miste Livet til min Ære. Han fortalte mig idag, at han havde det christelige Forsæt at bede nogle og halvtredsindstyve Personer, og hvo der kommer til at kjede sig mest er den nybagte Capellan og jeg. — — Ligesaa snart som jeg idag fik mit Kaldsbrev tog jeg Afsked fra Skolen, hvor jeg nu har tradsket siden 1791. Dette haaber jeg dog skal komme i Betragtning og om nogle Aar gjøre mig lidt Nytte, naar jeg søger at skaffe et bedre Levebrød. Mine Privatister læser jeg daglig for fire Timer, og for Resten arbeider jeg paa intet mindre end tre Prækener. Paa førstkommende

[1]) Hos Stiftsprovst Støren i Christianssand.

Løverdag skal jeg til Bispe-Examen, som er den sidste jeg agter at aflægge i min Levetid. Da jeg er kuns 23 Aar, og man skal være 25 Aar, førend man kan uddele Sacramentet og forrette de præstelige Forretninger, saa maatte jeg betale Hans Majestæt 12 Rdlr. for denne Fornøielse. Synes Du ikke at dette er et herligt Snyderi? Jeg er da bleven Præst og har derved opnaaet mit Ønske fra første Ungdom af. Nu staar det tilbage at blive forenet med Dig. Jeg vil paa ingen Maade opgive Haabet om vort mulige Ægteskab, medens jeg endnu er Capellan. Jeg har raadført mig baade med Madame Willoch og Provstinde Stockfleth. Begge, som nu i saamange Aar have holdt Huusholdning, sige, at vi vi nok komme ud, naar vi alene kan sætte Bo uden Gjeld. Skulde dette være en Umulighed? Til Enkekassen skal jeg nok i et Par Aar skrabe sammen, og naar vore Pjalter blive samlede, saa maa det dog udgjøre Noget. Vor Huusholdning bliver dog for det første liden, thi Du gjør mig vel ikke det Puds og faar Trillinger i den første Barselseng. Tal med din Moder, paa hvem jeg har sat al min Tillid. Spørg hende, om hun ikke troer, vi kunde leve af 400 Rdlr. om Aaret. Ingen Capitain, han være grøn eller rød, har mere at leve af, og en Capitain, Gud bevare os! — ham giver enhver Mand gjerne sin Datter!!! Jeg lovede i Begyndelsen af Brevet at sige noget mere om Bülows, og her er det. I April Maaned 1797 vil den naadige Frue i Følge med Junker Fritz reise til Altona for at besøge sin Svigermoder. Efter hendes eget Sigende skal Reisen fortsættes endnu videre. Naar hun vil hjem, saa rejser hun til Flensborg for der at finde Skibsleilighed. Naar hun kommer til Flensborg, vil hun paa nogle Dage aflægge et Besøg hos Din Fader og derpaa tage Dig med herop, hvis Du har Lyst? Jeg har fortalt Mad. Willoch dette, som jeg just ikke troer, før jeg seer det, og hun synes, Du skulde tage mod Tilbuddet hvis det gjøres Dig. Du kan nok begribe, at intet i Verden vilde for nærværende Tid være mig kjærere. — — Det er ganske uforsvarligt af din Broder, at han endnu ikke har skrevet mig til. — — En haabløs Elskov her i Byen synes dog nu at faa et nogenlunde godt Udfald. Du erindrer formodentlig, at her foruden den latinske Skole ogsaa er en anden dansk Skole for fattige Børn og som i den Henseende

almindelig kaldes Fattigskolen. I denne Skole var en meget gammel Mand Lærer, som hedte Dyrstad. Han er død for nogle Uger siden, og formodentlig bliver Steensen hans Eftermand Steensen er for nærværende Tid i Kjøbenhavn, men da han ikke har Udsigt til at blive noget der, saa tager han vel med Taknemmelighed mod dette lille Embede [1]). Det kommer nu an paa, om Jomfru Hagerup kan finde sig i to Ting, først at være Skolemester-Madam, og dernæst at leve saa saare tarveligt, som Omstændighederne ville byde hende. Over Dyrstad skrev jeg i Ugebladet et Slags Æresminde, men som Rummet forbyder mig at afskrive. En Elegi af min Fabrik vil jeg derimod give Dig, for at den Rimsamling, Du har, kan være nogenlunde fuldstændig [2]).

XI.

C.sand Natten til 13. Februar Kl. $2^1/_2$.

Min ubeskrivelig elskede Lina!

Atter i Nat vaager jeg hos min dyrebare, uforglemmelige Farbroder, og denne saa sørgelige Nat kan jeg ikke formilde paa nogen bedre Maade end ved at skrive Dig til, min gode, kjære Pige. Endnu, som Du allerede har seet, lever min kjære Farbroder, men jeg er intet Øieblik sikker for at sukke ved hans Savn, da han, siden jeg sidst skrev, er bleven sygere og sygere. og i Nat især er han overmaade slet. Det er imorgen hans 66de Fødselsdag og imorgen Aften er han uden Tvivl ikke mere! [3]) Skjønt det er saare tungt, vilde jeg dog ret inderlig ønske, min Formodning maatte blive virkelig, da det er uudholdelig Smerte at see ham lide. Igaar Aftes fik jeg dit kjære Brev af 30. Januar. Dette fortalte jeg ham, uagtet al sin Svaghed, beklagede han, at det var ham umuligt at skrive din Far og Dig til, men bad jeg vilde hilse kjærligst

---

[1]) Han fik det i ethvert Tilfælde ikke.

[2]) „Edvards Klage ved sin Elskerindes Gravhøi".

[3]) Biskop Tybring døde nogle Dage efter, d. 18. Febr. Enken overlevede ham indtil 1809, da hun døde i Christianssand.

fra ham. I denne Tid har jeg ret seet, hvor inderlig han holdt af Dig, da han næsten daglig har talt om Dig til mig og bedet mig at hilse Dig. Ofte, medens han endnu var frisk, glædede han sig over at besøge os, naar vi vare indflyttede i vort nye Huus. Dette, o! dette, min Lina sker aldrig! — — Hvordan finder Bispinden sig i denne Skjebne? Dette Spørgsmaal formoder jeg af Dit bløde, kvindelige Hjerte, men Svaret vil jeg skylde Dig, indtil vi sees! Et maa jeg dog endnu sige Dig, Jfr. Knap har i al den Tid, min gode Farbroder har været syg, viist en Omhyggelighed mod ham, som har givet mig et elskværdigt Begreb om hendes Hjerte, og som jeg aldrig skal glemme. — — — Jeg er saa bange, det skal være Dine elskværdige Forældre til Bryderi, at jeg tager en af mine Smaadrenge til Reisekammerat. Imidlertid da de har været saa kjærlige at tillade det, saa medtager jeg en af Provstinde Stockfleths Sønner. Han er 9 Aar gammel [1]), er en fortræffelig Dreng, vittig og munter, men udmærker sig just ikke ved Skjønhed. Du kan ikke tro, hvor glad han blev, da jeg paa Din Fars Vegne tillod ham at følge med mig. Med den største Hjertelighed lovede han at opvarte Dig paa det bedste, da han troede, at dette var det bedste Vederlag han kunde give mig. Hans andre Kammerater finde sig saa godt, de kan, i deres Tilsidesættelse, men jeg har maattet love, at naar Du og jeg efter vor Hjemkomst besøger min gode Moder, saa skal de trække Lod, og hvem da Lodden træffer paa, han skal følge med til Arendal. Jeg veed ikke, om Du havde læst Din fortræffelige Faders ligesaa vittige, som morsomme poetiske Brev. Den, der kan skrive saadant et Brev, kan gjøre bedre Vers, end jeg. — — At det blot var en lille Smule preussisk af din Onkel, da han pratede om dine mange glubske Friere, tvivlede jeg aldrig om, som Du nok kunde se af Maaden, hvorpaa jeg fortalte Dig Anekdoten paa. Du vilde ellers vist lee Dig fordærvet, om jeg fortalte Dig Noget, han tilbød sig at gjøre, hvis Du kom til at gjøre Barsel og havde samme Besværlighed med at give Die, som hans Kone efter Rygtet

[1]) Maa altsaa være den senere høitfortjente Præst N. J. C. V Stockfleth (f. 1789), der siden blev saa bekjendt ved sin Virksomhed for Lappefolket, efter at han i 1813 tappert havde kjæmpet som dansk Officer under Krigen i Hertugdømmerne.

skal have havt. Jeg for min Deel vilde heller give en gammel Kone her i Byen nogle Styvere, end sætte ham i Bekostning for nogle Flasker Madeira-Viin. Jeg kunde høre paa Alting, at det Brev til ham, som laa inden i mit, havde kildret det høie Herskab forfærdelig meget. Han søger ellers nu af Liv og Kraft at komme herfra, og jeg har den Ære at vadske de altfor tydske Pletter af Ansøgningerne. Dersom jeg vidste, at Hertugen af Augustenborg kunde og vilde befordre mig, skulde jeg gjerne præke for ham, naar jeg kommer til Als. See, om Du ikke kan opsnuse mig saadan en eller anden Speculation, thi, naar jeg mister min Farbroder, har jeg ingen besynderlig Tilbøielighed til at blive her. Send mig endelig, saa snart Du kan, Din Døbeseddel, thi jeg kan ikke gjøre noget, inden jeg faar den. Nyheder kan jeg ingen melde, da her ingen er. Et Par Giftermaal har man rigtignok talt om, men nu hører man ikke mere derom. Vi har havt mange og gode Comedier i Vinter, og Jomfru Løwe har ikke bidraget lidet dertil ved sit ypperlige Talent. Paa det kjærligste skal jeg hilse Dig fra Bispinden, Madam Willoch, Petersens, Jfr. Løwe og mange andre Venner. — —

XII.

Christianssand, 17. April 1798.

Min evig dyrebare Lina!

Axen reiser om 3 à 4 Uger, og jeg har Tilladelse at følge med ham! Du seer, min søde Pige, at jeg iler alt hvad jeg kan med at sige Dig denne Nyhed, da jeg er vis paa, den er ligesaa glædelig for Dig, som for Din længselsfulde Tybring. — — Nu var det Tingen at faa Provsten[1]) overtalt til at give Slip paa mig førend Pintsedag. Jeg passede altsaa mit Snit og bad ham derom i et Selskab, som bestod af Oberst Rech, Oberst Tobiesen og flere af mine Venner, som jeg vidste, han ikke gjerne vilde lade høre sin Vrangvillighed. Efter at have sat Ansigtet i Protections Form, udbrød han saaledes: Da De har et saa vigtigt Ærinde, og jeg nok ind-

[1]) Stiftsprovst Støren, hos hvem Tybring var pers. Capellan.

seer, det vilde være Deres Kone ubehageligt at reise til Søs om Høsten, saa kan jeg ikke have noget imod Deres Reise, men vil alene bede Dem, at De endelig ikke vil opholde Dem i Holsteen længere end 4 Uger, da De selv seer, hvor svag Hr. Struve [1]) er, og hvis han blev syg, kan jeg slet ikke bestyre baade hans og mit eget Embede alene. Deels fandt jeg dette rimeligt, og deels blev jeg saa glad over, at jeg maatte reise saa snart, at jeg uden Betænkning svarede Ja, hvorpaa de gamle Patriarcher drak min tilkommende Kones Skaal af Hjertens Grund. — — — Det kan maaskee more Dig at høre en lille Heltebedrift af din Tante, og derfor fortæller jeg Dig følgende allerkjæreste Historiette. Da vi havde sidste Komedie var Raadmand Moe og din Onkel, der var en af Directeurerne, op at skjændes i Thaulows [2]) Forstue. Moe kaldte din Onkel en Nar etc., Din Onkel, som virkelig den Gang havde Ret, tog det fornuftige Parti og gik bort. Morgenen efter, Kl. 7, stod din Tante op, og med Skridt, der spaaede Mord og Ødelæggelse, travede hun ned til Moe og forlangte at tale med ham. Til Lykke for hans Liv, laa han endnu i Sengen, og man bad Heltinden komme igjen Kl. 11. Moe har sagt, at det gjorde ham ondt, han ikke fik hende i Tale, da han vilde have talt saaledes med hende, saa hun skulde have glemt sit eget Navn! Da hun nu med uforrettet Sag kom hjem igjen, fik din Onkel hende til at være rolig efter mange Bønner baade paa Tydsk og paa Dansk. Strax efter dette var skeet, fortalte Rygtet mig denne Historie, som jeg rigtignok ærgrer mig en Smule over, dog tav jeg ganske stille. Forleden Dag, da hun atter skar løs paa det fordømte Christianssand, kom hun selv frem med sin Heltegjerning, og spurgte mig, hvad jeg syntes? Ikke vel, svarede jeg. Naar man, som Deres Mand ved denne Leilighed fornærmedes uden Aarsag, saa falder Fornærmelsen tilbage paa Fornærmeren. De derimod prostituerede Dem grummelig ved at spille Hævnerinde. **(Resten af Brevet mangler.)**

---

[1]) **Resid. Kapellan til Domkirken.**

[2]) **Henr. Arnold Thaulow, Byskriver i Christianssand og Henr. Wergelands Morfader.**

Brylluppet fandt Sted til bestemt Tid, men de unge Folks Hjem blev ikke Christianssand, men Drammen, hvor Tybring havde faaet en noget sikkrere og bedre Stilling, idet han 29. April 1798 var udnævnt til Aftensangspræst i Drammen og „Rector“ ved en Art Borgerskole dersteds. Ægteskabet, der var begyndt paa en saa romantisk Maade, blev kun kortvarigt, thi den unge Kone døde allerede den 2. Novbr. 1799 i Barselseng med en Søn, der faa Uger efter fulgte Moderen i Graven. Senere blev Tybring anden Gang gift med Petronelle Rode. Han var 1802 bleven forflyttet til Karleby paa Falster, hvor han kun var en ganske kort Tid, da han allerede inden Aarets Udgang fik Kaldelse til Drammen igjen, nu som Sognepræst, i hvilken Stilling han døde 1822. Der fortælles, at hans første Kones ovennævnte indflydelsesrige Broder søgte at skaffe ham en Bispestol, uden at jeg derom har nærmere Besked.

I 1814 fik Lina Bülow en Art Mindetale paa et Sted, paa hvilket Læseren vistnok allermindst vilde have kunnet gjette, at hun skulde være bleven omtalt, nemlig i — Norges Storthing!! Tybring var nemlig Repræsentant for Drammens By ved det overordentlige Storthing, som besluttede Norges Forening med Sverig, paa hvilken han kun meget modstræbende gik ind. Under Debatterne (3die Nov. 1814) om en foreslaaet Takadresse til Kong Christian Frederik, der nys havde nedlagt Regjeringen, havde Grev Wedel-Jarlsberg udtalt, at en saadan Adresse vilde være en Fornærmelse mod den tilkommende Regjering, og at „en Mand, som gifter sig anden Gang ikke vil ved Brudeskamlen oplæse en Lovtale over sin forrige Kone.“ Tybring greb da Ordet og fortalte, at „han just havde været i et saadant Tilfælde; han havde mistet en god og elsket Kone og havde nu en ny, og, ihvorvel han tilstod, at han ikke paa sin Bryllupsdag havde holdt Lovtaler over den Afdøde, talte han ofte med sin anden Kone, om hvilket ædelt Menneske, hun var, og hvor meget han skyldte hende, uden at den anden følte sig fornærmet derved.“ [1])

[1]) Pavels's Dagbøger, udg. af C. P. Riis, Bergen 1864 S. 321. Fr. Schmidts Dagbøger, udg. af Hancke, Kbhvn. 1868, S. 264.

Kunstakademiet og dets Præses, Prinds Christian Frederik.

ved Th. Stein,
Billedhugger, Professor ved Kunstakademiet.

(Sluttet).

Ved sin „Balders Død“ havde Johannes Evald i 1773 gjenvakt Interessen for vor gamle nordiske Gude- og Helteverdens Myther. Som fortrinlige Æmner for Poesien og Kunsten spirede de mere og mere frem, til de stode i fuld Udfoldelse under det nye Aarhundredes Sol. I Aaret 1800 udsatte Universitetet et Prisspørgsmaal i Æsthetik: Om Anvendeligheden af den nordiske Mythologie i Poesien. Oehlenschlægers „Thors Reise til Jothunheim“, og senere hans „Nordens Guder“ vare som Indlæg i Sagen, der begeistrede den yngre Slægt for Valhals Guder; ogsaa Kunstnerne kastede sig med Varme over Behandlingen af Eddas dybsindige Myther. Men hele den ældre Slægt stod uforstaaende overfor den gamle nordiske Ideverden, og Modstanden fra den Kant var bitter nok. Akademiets Sekretær, den lærde Professor Torkel Baden, slog Allarm i en Piece: „Om den nordiske Mythologies Ubrugbarhed for de skjønne Kunster“. Med Haan og Spot søger han deri at latterliggjøre den nordiske Gudeverden, som han kalder en raa og smagløs Efterligning af den olympiske; „thi latterlige Sagn og utrolige Eventyrer udklækkes ikke af Nationer, men opspindes i Folkestuerne.“ Det var Vand paa hans Ven, oftnævnte Høyers Mølle. I Anledning af denne i

1820 udkomne Badenske Pièce sendte han Akademiet en Skrivelse, hvori han fordrer, „at det skal anraabe Kongen“, om det ikke maa fritages for de Forelæsninger over nordisk Mythologi, som Professor Finn-Magnussen i det forløbne Aar havde holdt for Akademiets Elever. Akademiet tog Sagen med Ro og indskrænkede sig til at svare, at en saadan Henvendelse til Majestæten vilde være upassende, og, med ironisk Artighed overfor Sekretæren, „at den Skade, der kunde flyde af at anprise den nordiske Mythologis Myther, jo noksom var afværget ved Prof. Badens Skrift“.

De aarlige Udstillinger ved Akademiet staa i den nøieste Sammenhæng med dets Historie i det nævnte Tidsrum og vare en betydningsfuld Del af dets Virksomhed udadtil. I 1769 var Christian den Syvende vendt hjem fra sin bekjendte Udenlandsreise, og denne Begivenhed feirede Akademiet ved Afholdelse af en „Salon“, den første siden dets Tilbliven.

Fortegnelsen over de udstillede Arbeider indledes ved et „Avertissement“, der som et lille Billede af Tiden maaske her kan finde en Plads: „Det Kongelige Danske Skildrer-. Bildhugger- og Bygnings Academie, som er inderlig rørt over de Naadebeviisninger, som hans Majestæt Kongen lader det vederfare, og ønsker ved sin Flid og Nidkjærhed at kunne fortjene den Beskjærmelse, hvormed hans Kongelige Majestæt samme benaader, haver med Monarchens Allernaadigste Tilladelse besluttet hvert andet Aar offentligt til Skue at udsette Arbeidet af de Kunstnere, som Academiet bestaaer udaf, for derved at celebrere Hans Kongelige Majestæts Allerhøieste Fødselsdag.

„I de 8te Dage som bemeldte Arbeiders Udsettelse vedvarer, skal Indgangen udi Academiets store Sahl fra om Morgenen til Aftenen, alle og Enhver være tilladt. Og for at forekomme den Begjærlighed, som Publicum viser, at kjende Navnene paa de Autorer, hvis Arbeide der for deres Nysgjerrighed udsettes, haver man sørget for, at sette Nummer paa hvert Stykke især, være sig det er enten Skildrer-, Bildhugger-, Bygnings- og Kaaber-Stikker-Kunsten, eller som Me-

dailleurer, og udi denne Bog med samme Nummer og een historisk Beskrivelse at bemærke ethvert Stykke. Nummerne og Arbeidets Beskrivelse ere satte i den Orden, saaledes som de Academiske Grader af de Lemmer, som dette Corps bestaaer af, følger paa hverandre, alt efter Enhver Anciennété udi Graden." Denne Salon indbefattede 137 Arbeider af vore ældste Akademikere med Direktøren Saly i Spidsen. Efter Bestemmelsen skulde altsaa to Aar efter Akademiet paany indbyde til en ny Salon, men dette skete ikke. Først hele 9 Aar efter, i 1778, lykkedes det atter at stille en saadan paa Benene. I Fortegnelsen undskylder Akademiet sig med, at det fastsatte Mellemrum var for knapt af Hensyn til det ringe Antal Kunstnere, hvoraf Akademiet bestaar. Denne „Salon" talte 212 Numre. Men ogsaa 9 Aar viste sig utilstrækkelige til Afholdelse af en tredie Salon — først 16 Aar efter, 1794, kom denne istand, og aabnedes paa Majestætens Fødselsdag. Fortegnelsen, der indeholder 234 Arbeider, henvender sig til Publikum med en Undskyldning, der slutter saaledes: „Til at indrette en academisk Salon udfordres en anselig Samling af Kunstværker, og der, hvor Antallet af Kunstelskere er saa ubetydeligt, og Kunstnerne saa lidet beskjæftiges, at de fleste af dem maatte, uden Regjeringens Understøttelse, se sig nødsagede til at forlade deres Fødeland, kan en saadan Samling ikke lettelig finde Sted. Det var da først efter 9 Aars Forløb, nemlig i Aaret 1778, at Academiet med megen Møie tilveiebragte en Salon, som dog ikke kunde gjøres fuldstændig uden ved Hjælp af Studiefigurer, Esquisser og Haandtegninger, hvis egentlige Bestemmelse ikke er at opstilles til Skue. Et Mellemrum af 16 Aar har derefter været fornødent til at frembringe denne Udstilling, som kun er den tredie siden Academiets Stiftelse, og hvortil dets høie Præses har behaget at give sit høie Samtykke. Vilde dog Athenens Gudinde ikke her fornægte sine nidkjære Dyrkere!"

At dømme efter Fortegnelsen synes saavel denne Udstilling som dens to Forgængere at give en for de Tider fyldig Repræsentation af hvad der præsteredes her til Lands paa Kunstens Omraade. Med Aaret 1807 tage de aarlige Udstillinger paa Charlottenborg deres Begyndelse, som nu i en uafbrudt Aarrække ere naaede ned til vore Dage, og forhaa-

bentlig længe ville overleve dem. Men der spores en sørgelig Tilbagegang i de nærmest paafølgende Aar.

Vor Kunst var næsten skrumpet ind til et Intet, hvortil de sørgelige ydre Forhold kunne have bidraget meget. Hertil kom, at de betydelige Kunstnerkræfter, der havde baaret vor Kunst i sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede, vare gaaede i Graven med det, og Smagen for deres Værker havde tabt sig. Interessen og Forstaaelsen af Abildgaards mørke, høitidelige Genius var kølnet. Selv Jens Juels henrivende Portræter, med deres Hovedsæt og Pudder, forekom den følgende Generation, som var paavirket af den franske Revolution, gammeldags og antikverede. Medens Poesien stod som nyskabt med det nye Aarhundrede, henlaa Kunstens Ager hos os som en Brakmark, der ventede paa sin Sædemand. I 1811 fremviser Udstillings-Kataloget kun 36 Arbeider, deriblandt ikke faa under Betegnelsen „en Dilettant" eller „ubenævnt Dame". Aar efter Aar stiger vel Arbeiderne lidt i Antal, men det Hele er udvandet og uden Karakter, indtil 1812, da Eckersberg kom hjem fra Italien og fra Davids Skole i Paris, og nogle Aar efter som Professor ved Akademiet fik alle vor Kunsts slumrende Kræfter til at vaagne. Om ham samlede sig en Skare unge Talenter, der med Tiden skulde give vor Kunst et eiendommeligt Præg og brede over dem i sin Helhed et gyldent Skær. Aarene mellem 1820—30 ere i saa Henseende mærkelige.

I dem fremstod Jørgen Sonne, Küchler, Bendz, Hörby, Constantin Hansen, Købke, Roed og Marstrand, o. m. Fl. og kappedes om Palmerne paa Akademiets Udstillinger. Vort første Bekjendtskab med Thorvaldsens Kunst fandt Sted i 1815 med den lille Døbefond til Brahetrolleborg; men i 1826 fik Charlottenborg Udstilling en Glands, som hverken før eller senere, ved 39 af hans mest beundrede, men hidtil ukjendte Mesterværker.

At vore Udstillinger efterhaanden svulmede noget op, skyldtes dog ikke Kunsten alene, men ogsaa Haandværket, der ligesom paa Akademiets Skoler ogsaa begyndte at brede sig her. 1829 findes første Gang i Udstillingens Katalog en Rubrik: Haandværksarbeider, og som kom igjen gjennem mange Aar. Voxdugstæpper og Tapeter, Kakkelovne og Ar-

beider indsendte fra „Blikkenslagerlauget“ konkurrerede med „Fabriken paa Ladegaarden“, der pyntede op med trykkede Tæpper og Shawler i broget Mangfoldighed.

Aaret efter sin Bryllupsreise drog Prinds Christian Frederik atter ud i Verden med sin skjønne Gemalinde, og dennegang udstraktes Reisen over tre Aar, fra Mai 1819 til Sept. 1822. Omgiven af Kunstnerkredsen modtog han i Rom den tilbagevendende Thorvaldsen, hvilket han strax meddelte Akademiet med Tilføiende, at vor store Landsmand var frisk og vel. Den trofaste Hermann Freund havde i hans Fraværelse varetaget hans Sager, selv syslende med sin Ragnaroksfrise, medens herhjemme en anden ung Billedhugger, der senere ligeledes skulde komme til at staa Thorvaldsen nær, Herman Bissen, med lette, men faste Skridt betraadte sin berømmelige Kunstnerbane. 16. September 1822 stod Præses igjen i sit Akademi. Før han drog bort havde han foranlediget nedsat en Kommission til at tage Oprettelsen af en Pensions- og Understøttelseskasse for affældige akademiske Medlemmer under Overveielse. Denne Kommission, der bestod af Prof. Dajon, Clemens og C. F. Hansen, foreslog, at $^1/_3$ af Indtægten ved de aarlige Udstillinger skulde henlægges til et Fond i dette særlige Øiemed, og den hele Betænkning tiltraadtes enstemmigt af Akademiet. Hs. Maj. Kongens Approbation paafulgte under 14. August 1821, og saa gav man sig i en Række Aar til at samle en Kapital. Ved den senere Udarbeidelse af et Reglement for Benyttelsen tog Præses levende Del. Ved Forhandlingerne herom fremhævedes det først af Professor Stein, at Penge, tilveieskaffede paa den Maade, burde ikke alene komme de akademiske Medlemmer tilgode, men at andre udmærkede Kunstnere, der endnu ikke havde Sæde i Akademiet, ogsaa burde nyde godt deraf.

Præses greb denne Tanke og foreslog, at den Thorvaldsenske Medaille, der skulde uddeles paa Udstillingen, gav den, der fik den tilkjendt, Ret til en Pension af Kassen, og saaledes vedtoges det. Under 31. Marts 1838 fik: Reglement for den, under det Kgl. Akademi for de skjønne Kunster ved

Allernaadigst Reskript af 14. August 1821 oprettede Understøttelseskasse" kongelig Approbation. Saaledes var det Fond dannet, der senere fra Akademiet gik over til det hele Kunstnersamfund under Navn af „Udstillingsfonden" som i Tiden ved enigt Samvirken voxede sig stort og paa mange Maader fremmede kunstneriske Formaal, og fremfor Alt — stillede mangt et Savn.

Førstegang siden den italienske Operas Tid, i høisalig Kong Frederik den Femtes Dage, gjenlød Akademiets store Sal den 31. Marts 1823 af Musikens Toner. Høie Præses modtoges ved sin Ankomst af Eleverne med en Sang paa Melodien af „den kronede Nationalsang". Denne, der nok kan være et Foster af Torkel Badens Muse, kan tillige betragtes som hans Svanesang i Akademiet. Efter at Præses i de naadigste Udtryk havde henvendt en Tak til Sangerne, tog Sekretæren fat paa sin Aarsberetning og havde i det akademiske Medlem Canovas Død et Thema, som han tværede ud over 4 Foliosider. Særlig fremmanede han i Mindet den Aften, da hans „Perseus", der var hans Medlemsarbeide her ved Akademiet, første Gang betragtedes ved Fakkelbelysning og „en Abildgaard udviklede dette Kæmpeværks Betydning for Kunstbrødre", medens den store romerske Billedhugger paa sin Side neppe har været ufølsom for den Ære at være bleven optagen som Medlem af et Samfund, der havde Mænd som Abildgaard — og Høyer i sin Midte. Thorvaldsen nævnes ikke med et Ord.

Efterhaanden havde der udviklet sig et spændt Forhold mellem Professor Baden og hans Kolleger, der senere, da hans Forhold til Akademiet var løsnet, skulde træde uforbeholdent frem. Anledningen til et aabenbart Brud maatte nok søges i den i sin Tid meget omtalte Schlick'ske Sag. Denne Benjamin Schlick, der i ganske særlig Grad beskyttedes af Frederik den Sjette, havde som ung Arkitekt vundet den mindre Sølvmedaille ved Akademiet og var derpaa reist bort med kongelig Understøttelse og studerede i 4 Aar mekaniske Videnskaber i Paris. Derfra hjemsendte han „efter kongelig

Opfordring" et Arbeide til Aggreation og med Begjæring om en Opgave til Reception. Det var en Plan af Maskineriet ved Theatre Odéon i Paris. Akademiet svarede, at der af en Bygmester maatte fordres egne Kompositioner. I Febr. 1823 svarede Schlick, at han, uvidende om Fordringerne havde indsendt sit Arbeide efter kongelig Befaling; nu indsendte han et andet, ligeledes efter Ordre: den arkitektoniske Del af et Theater, og begjærede sig herpaa aggrceret. Projektet ledsagedes af 7 Attester, der skulde dokumentere hans Duelighed i Kunsten. Ved Afstemningen forkastedes hans Arbeide; men Medlem skulde han nu være, og under dette Høitryk foreslog Præses ham aggreeret som „Maskinist", et Fag, der formentes at spille en stor Rolle som Hjælpemiddel ved større arkitektoniske Arbeider, og skjøndt nødig gik Akademiet dog ind paa at indstille til Kongen, at Schlick aggreeredes som saadan. Hans Receptionsarbeide skulde være en til den anvendte Mekanik henhørende Opgave.

Dette bifaldtes af Kongen, dog saaledes, at Benjamin Schlick efter antaget Receptionsstykke skulde have alle Rettigheder som Arkitekt, lig de andre akademiske Medlemmer i dette Fag. Opgaven blev: „Udvidelse af det Kgl. Theater og dets Maskineri". Da Arbeidet var færdigt og indsendt Febr. 1825, forkastedes det med alle Stemmer mod to, Præses og Baden. Dette Udfald blev taget saare unaadigt op, og det franske Akademi blev foranlediget til at afgive en Erklæring, der underkjendte vort Akademies Dom som uretfærdig. Dette Dokument oversatte Baden paa Dansk og indrykkede det i „Dagen". Om den mystiske Hr. Schlicks senere Liv maa henvises til Kunstnerlexikonnet. Man vil se, at den kgl. Naade ikke svigtede ham. Med en kongelig Aarpenge levede han i Paris paa en stor Fod, hvor han døde 1872, bedækket med fremmede Ordener, Medailler og Diplomer, samt en Kammerherrenøgle fra Storhertugen af Lucca, som han fik kort før den gamle Konges Død. Nogen dansk Dekoration opnaaede han ikke. Denne Sag vilde for sig være for ubetydelig til at standse ved, men den gav i sin Tid Akademiet Leilighed til, under vanskelige Forhold, at optræde med Værdighed og holde over Kunstens og dets egen Ære.

En Maaned efter den forrige Stiftelsesfest indgav Professor Baden Ansøgning om Afsked som Sekretær og Bibliothekar, uden at angive nogen Grund til dette Skridt, der overraskede Akademiet, men just ikke paa nogen ubehagelig Maade. Paa Regjeringens Spørgsmaal, om hvad Grunden vel kunde være, svarede Akademiet i en Henvendelse til Kongen, „at Aarsagen er det ubekjendt; men at det hverken ønsker eller forlanger, at Prof. Baden skal vedblive i sin Stilling. Man formener, at han ved sin Lærdom vil passe bedre ved de lærde Skoler end mellem Kunstens Dyrkere i hvilketsomhelst Embedsforhold til Deres Majestæts Academie for de skjønne Kunster.“ Samtidig opfordres Professor Baden til uopholdelig at afgive de Dokumenter og Breve, vedrørende Akademiets Sager, som han maatte være i Besiddelse af. Hans Gjerning udførtes, til Afskeden var bevilget, af Professor Schou. I Juni 1824 entledigedes endelig Baden som Sekretær og Bibliothekar i Naade med Pension.

Embedet som Slotsforvalter, hvilket han ligeledes beklædte, beholdt han, uagtet Præses i en Skrivelse til Kongen havde udtalt, „at man ikke kan tiltræde det Ønskelige heri; thi i det Forhold, hvori Prof. Baden har sat sig til Akademiet, kan dette kun vente sig Ubehageligheder af ham som Slotsforvalter paa Charlottenborg.“

Medens dette gik for sig i Akademiet, mødtes under Italiens Himmel to unge danske Reisende, Niels Høyen og Just Mathias Thiele. Med Ungdommens Varme nøde de alle Kunstens Herligheder i den evige Stad; sjældnere dog i Fællesskab. Høyen var allerede da saa fordybet i sine grundige Studier, at det ikke var ofte, at han rev sig løs fra dem for sammen med Landsmænd at besøge en eller anden offentlig Samling. Han var allerede da mærkelig i sine Domme og Udtalelser, hvortil sigtes, naar Thiele i et af sine lange Breve til sin høie Velynder, Prinds Christian, lader falde følgende Yttring: „Jeg har i Rom truffet en Studiosus Høyen, hvis Kundskaber og Kjærlighed til Kunsten i sin Tid neppe vil blive ubemærket.“ Efter Prinds Christians Tilskyndelse

var Thiele reist ud for at studere Kunstens Historie, og for ved Hjemkomsten at afløse den gamle Professor Schou som Lærer i dette Fag, og maaske hermed forbinde Sekretær- og Bibliothekarposten, der stadig var ubesat. Om hvad det var, der snart bragte Thiele til at renoncere paa den første af disse Planer, ville vi lade ham selv tale: „Jeg foretog i dette Aar med Høyen en Reise til Orvieto for at se Signorellis Malerier i den derværende Kirke. Paa denne otte Dages Udflugt, da vi disputerede fra Morgen til Aften, gjorde vi nærmere Bekjendtskab og lagde Grunden til vort fremtidige Venskab. Men med en Slags Sønderknuselse følte jeg daglig hans Overlegenhed, saa jeg snart blev enig med mig selv om, at saaledes som han studerede Kunsten var Noget, der ikke laa paa mine Veie. I en fortrolig og ganske aaben Samtale udtalte vi os for hinanden om vore Formaal, og da det nu viste sig, at han aspirerede til Professoratet i Kunsthistorie og Mythologi ved Akademiet, medens jeg egentlig kun ønskede Sekretærposten, faldt der en Byrde fra mit Hjerte, som havde trykket mig, siden jeg modtog hint meget naadige Brev af 28. Marts 1823 fra Prinds Christian."

Men blev det end ikke som Kunsthistoriker, saa fik dog Thieles Romerreise, hans Bekjendtskab med Thorvaldsen og Dvælen i hans Studier den største Indflydelse paa hans letbevægelige Gemyt.

Et Brev fra Prindsen paalægger ham strax at komme hjem, da Sekretærposten nu maatte besættes.

Han pakkede sammen, men vilde endnu i sin Skitsebog medtage en Erindring om den klassiske Plet, hvor Thorvaldsens Studier laa med Vinløvet skyggende over den lille Have i Læ af Palazzo Barberinis mægtige Mure.

Medens han sad i en Krog, fordybet i dette Arbeide, stod Thorvaldsen ubemærket bag ham og saa paa hans Tegning. „Da jeg," skriver Thiele i sit Livs „Aarbøger" „havde sagt ham, at jeg vilde have denne Erindring med paa Veien, hvilket syntes at glæde ham, yttrede han, at det var underligt, at af saamange Danske, der havde besøgt ham i Rom, havde dog endnu Ingen tænkt paa at skrive hans Levnetsløb. — Denne Yttring slog ned i mig — man kan i enkelte Øieblikke have en Lysning som af en hel Fremtid."

Optagen af Tanken om engang at blive Thorvaldsens Biograf og modtagende Veiledning af ham om hos hvem han herhjemme kunde søge Oplysninger, ilede Thiele sporenstregs til Kjøbenhavn og valgtes kort efter enstemmigt til Akademiets Sekretær med Bolig paa Slottet.

Blandt Vennerne i Rom, der til Afsked havde trykket Thieles Haand, var den unge Billedhugger Herman Vilhelm Bissen. Med store Guldmedaille og Stipendium var han i Efteraaret 1825 kommen til Rom, og hans Ry som en Kunstner, der berettigede til de største Forventninger, var ilet forud for ham. Thorvaldsen og Freund mente, at man dog nok hjemme var noget nøisomme, og med et skeptisk Smil overfor al denne Ros ventede man „denne Pokkers Karl“ fra Danmark. Thiele, der var kommen et helt Aar tidligere og kjendte Bissen, kunde længe nok fremhæve hans elskværdige Beskedenhed, — Thorvaldsen rystede paa Hovedet og lo. Først da de personligen lærte den unge Slesviger at kjende, overbevistes de om Feiltagelsen, uden dog at nære Jalusi — dertil var Thorvaldsen for stor og Freund en for ædel Natur. Herhjemme og selv mellem Kunstnerne var dengang kun faa af Thorvaldsens Værker bekjendte uden gjennem Reisendes Breve og Beretninger. Det første Brev, Bissen fra Rom sendte Akademiet, omtaler derfor det Indtryk, han havde faaet ved at se Mesterens Arbeider, og hans dybe Veneration for dem, og vi kunne ikke nægte os den Fornøielse her at aftrykke det, som det opbevares i Akademiet. Bissen talte vel Dansk, men naar han skrev, maatte han tage sin Tilflugt til Tydsken:

„Die hohe Direction der königlichen Academie der schönen Künste!

Die hohe Direction wird mir mein langes Schweigen gnädigst verzeihen, denn längst schon hätte ich die Forsetzung meiner Studien melden sollen. Man musz mich entschuldigen, wo es einem so schwer wird sich zu fassen und unter der erstaunlichen Menge von Meisterwerken aller Zeiten, sich zu

rechte zu finden. Unterdessen besuche ich nach dem Rathe des Herrn Etatsrath Thorvaldsen regelmäszig den Vatican und das Capitol, wie auch nach und nach die verschiedenen Gallerien, um mich sowohl mit den Werken der Alten als auch Raphael's, Michelangelo's und so ferner möglichst bekannt zu machen. Aber freilich man darf so weit nicht gehen um in allen Fächern das Vorzüglichste zu finden. Hrr. Etatsrath Thorvaldsens Studien sind unerschöpfliche Quellen für die Kennbegierigen; und was wichtig ist, er findet da die rechte Anwendung der oft so schwer zu verstehenden Antiken. In diesen Heiligthümern studiere ich fleiszig, und kann schwerlich meine Zeit besser anwenden, wenn auch meine Muth darniedergeschlagen wird.

Wie grosz mein Erstaunen und meine Bewunderung war bei dem Anblick dieser so lang ersehnten Werke, beim Jason und den andern Heldengestalten, dem Triumpfzuge des Alexanders, kann ich nicht aussprechen, so sehr lehrreiche waren sie mir, und werden es hoffentlich künftig noch mehr sein.

Eigen aber wird einem zu Muthe, wenn man in den groszen Studien den Vorhang zurückzieht, und gleichsam ins Allerheiligste tritt: hier steht der Erlöser, umgeben von seinen Jüngern, die in einem Halbkreis um ihn herum stehen, er mit ausgebreiteten Armen, als wollte er die ganze Welt mit Liebe umfassen; gewisz das Höchste was je gedacht und dargestellt wurde.

Um die vielleicht gemachten Erfahrungen in Anwendung zu bringen, und die Gelegenheit mich mit der Natur mehr bekannt zu machen, die sich mir hier iu den guten Modellen darbot, zu benutzen, fing ich eine Bacchantin an, die ich schlafend dargestellt habe, auf einem Leopardenfell ruhend. Ich habe eine flüchtige Zeichnung davon mit den Sachen, die von hier nach Livorno abgingen, um dort abgeschifft zu werden, abgesandt, musz aber die hohe Direction unterthänigst bitten die Zeichnung gnädigst mit Nachsicht beurtheilen zu wollen, da die Figur erst halb fertig war, als ich sie machte. Hr. Etatsrath Thorvaldsen ist bis jetzt noch mit der Anordnung und Ausführung zufrieden. Auszerdem habe ich mehrere Versuche gemacht in Basrelief, worin es mir sehr schwer wird dem strengeren Stiel zu folgen, welches

meinen Fleisz erhöhen musz. Dann werde ich mich auch nächstens unter der Leitung des Herrn Etatsrath in Marmor versuchen, und mich so bemühen in jeder Weise vorwärts yu streben, wärend ich ihn beständig als unerreichbares Muster vor mir habe, und mir Herr Freund als das schönste Exempel vorangeht, und in allem freundschaftlichst unterstützt und behülflich ist."

Ved Direktørvalget i 1824 faldt de fleste Stemmer paa Professor Lorentzen, men huskende paa, hvordan det ved lignende Leilighed gik Dajon for 9 Aar siden, undskyldte Lorenzen sig med sin Alder, og Præses ilede med at forebringe Hans Majestæt Akademiets Ønske, at Professor C. F. Hansen fremdeles maatte beklæde Embedet i de følgende 3 Aar, hvilket allernaadigst bifaldtes. Som Præludium til Festlighederne i Anledning af Kongedatteren Prindsesse Vilhelmines Formæling med Prinds Frederik, meddeler høie Præses Akademiet, at Hans Majestæt har givet ham og alle hans høie Sødskende, saavelsom hans Søn, Prædikat af Kongelige Høiheder.

Direktøren sammenkaldte i samme Anledning Akademiet og meddelte det: „at det ikke vilde være det høie Kongepar ubehageligt ved denne Leilighed at modtage Stadens Glædesyttringer. Akademiet maatte da, med levende Erkjendelse af dets allerhøieste Beskytter og dets høie Præsidis Foranstaltninger og Omhu for Akademiets Vel, istemme den almindelige Jubel, og paa en værdig Maade offre til Danmarks Genius, som tager det høie Par i sin Beskyttelse." Heri vare Alle enige; paa Festaftenen oplystes Slottets Façade af Begfakler, og over Altanen anbragtes et af Eckersberg udført Transparent, efter Direktørens Idé: de tre Kunster offrende til Danmarks Genius, der forener og bekrandser de høie Forlovedes Buster.

Ved Direktørvalget i 1827 opnaaede den afgaaende Direktør kun én Stemme, hvorfor Eckersberg uden Modsigelse valgtes til denne Ærespost, men tre Aar efter sad atter gamle Hansen i Direktørens Stol. Han var kun to Aar yngre end selve Akademiet, og nu feirede dette i 1830 hans 50aarige Jubilæum som Statsembedsmand. Ved sin Dygtighed og Energi og støttet af en aldrig svigtende kongelig Bevaagenhed, havde hans kraftige Haand grebet ind i saagodtsom alle de kunstneriske Foretagender, der vare oppe i den Tid, dels som akademisk Direktør og dels som Arkitekt for de mægtige Byggeforetagender, der ledede af ham, og som satte mange andre kunstneriske Kræfter i Bevægelse, der skylde ham deres Udvikling. Hans Stil, der er en Efterligning af den romerske, kan vel ikke, i kunstnerisk Finesse, komme op ved Siden af Harsdorffs Bygninger, der havde deres Forbilleder i den græske Kunst; men dog fortjene de Hansenske Bygninger neppe den Dadel, som det senere, især fra et vist Partis Side, blev Mode, at lade dem og deres Ophavsmand være Gjenstand for.

Det er Arkitekternes Lod, at Ilden kan fortære, og Nyttehensyn i senere Tid forringe deres smukkeste Arbeider; begge Skjæbner ere overgaaede flere af Hansens Bygninger. Men mest var det dog den Billedhuggeren Herman Freund senere overgaaede Behandling fra den myndige Bygmesters Side overfor Statuerne til Slotskirken, der bragte hans Venner i det Høyenske Parti i Vaaben imod Hansen. At haane og nedrive ham og hans Værker blev en vedtagen Trosartikel, og næsten et Partimærke.

Den 24. April om Aftenen samledes hele Akademiet med Æresmedlemmer og høie Præses om Jubilaren i den festligt oplyste Figursal.

Thiele holdt en Tale til ham, og Præses overrakte ham en Medaille i Guld med hans Billede, der senere skulde benyttes som Æresmedaille i Arkitekturen. Samtidig var hans Marmorbuste, udført af Freund, opstillet i Forsamlingssalen. Det kan ikke være Andet, end at en saa myndig og indflydelsesrig Mand som Hansen, ligesom i tidligere Tid Abildgaard, maa have havt Uvenner og Misundere; — men dog

følte vist de fleste af Deltagerne i denne smukke Festlighed, at den Hæder, der var vist Jubilaren, var velfortjent.

Efter et treaarigt Studieophold i Udlandet vendte Niels Høyen hjem til Danmark, fuldt udrustet med dybtgaaende Kundskaber i alle Kunstens Forgreninger og med Iver og Lyst til at gjøre dem frugtbringende herhjemme. Hans Ønskers Maal, Pladsen som Professor i Kunsthistorie ved Akademiet, var siden 1815 besat med N. J. Schou, en for sin Tid lærd Filolog og hæderlig Mand forresten; men hans Forelæsninger vare, forsaavidt nogle hørte dem, „kun Gjenstand for Spot og Latter". Høyen benyttede Ventetiden, saa godt han kunde. Han var i Forening med J. C. Thomsen en af Stifterne af „Kunstforeningen", og af Akademiet fik han Lov til at holde Foredrag i dets Auditorium for Eleverne. Hans beaandede Foredrag vakte alle Kunstelskeres Opmærksomhed, og den officielle Professor kom snart paa det Rene med, at han gjorde vel i at søge sin Afsked, hvilket skete i Februar 1829. Strax efter udnævntes Høyen til Professor i Kunsthistorie ved Akademiet og bødes som Medlem Velkommen i Akademiets Forsamling af høie Præses. Vel vidste Alle, at en Mand med udmærkede Evner og Kundskaber og stor Veltalenhed nu beklædte denne vigtige Post, men at med ham en ny Tid skulde sende sin Luftning ind i Akademiet, og at et nyt Regimente snart skulde afløse det gamle „Empire", det skulde snart lade sig mærke. —

Det første, Høyen foretog sig i sin nye Stilling, var at forelægge en Plan for sine Forelæsninger, hvilken bifaldtes af Præses og Akademiet, der tilstod ham to ugentlige Timer til Forelæsninger for Eleverne, medens to andre, bekvemt lagte Timer, skulde komme „Artisterne", dem, der alt havde Guldmedaille, tilgode. Præses anbefalede Professorerne i Videnskaberne, at de udarbeidede Haandbøger i deres respektive Fag, og som Følge heraf fremkom Professorerne Ursin, Hetsch og S. A. V. Stein efterhaanden med Haandbøger i Geometri, Perspektiv og Anatomi.

Koefoeds „Mærkelige Begivenheder af Verdenshistorien"

skulde lægges til Grund for Høyens Forelæsninger, dog at Læreren benyttede enhver Leilighed til at vække Elevernes Interesse for Kunstens Historie.

Høyen, hvis Geni netop skulde til at udfolde sine Vinger og hæve hans Tilhørere op til Kunstens Høider, maa have smilet ved Tanken om „Koefods mærkelige Begivenheder" og over de Ledebaand, man vilde lægge paa ham. De brast ogsaa snart, og der indrømmedes ham fuld Frihed til at følge, hvilken Plan han vilde. Ophængning af gode og oplysende Afbildninger kom hans livfulde og lærerige Foredrag til Hjælp, der beredte hans Tilhørere uforglemmelige Timer.

Den 16. Marts 1829 behagede det Hs. Kongelige Høihed Prinds Frederik Carl Christian, den senere Kong Frederik den Syvende, at være tilstede i Akademiets Forsamling.

Deres Kgl. Høiheder, Præses og hans Søn modtoges i den ny indrettede Figursal, der saavelsom Akademiets Skoler toges i naadigst Øiesyn.

„Førend Forsamlingen tog Sæde, behagede det Præses at overrække sin høie Søn det akademiske Diplom med Udtryk, som Akademiet længe vil bevare i taknemmelig Ihukommelse, og som Hs. Kgl. Høihed besvarede ved et naadigt Tilsagn om at ville, i sine høie Fædres Spor, være Danmarks Kunst en Ven og Beskytter."

Den paafølgende 31. Marts høitideligholdtes Stiftelsesdagen første Gang, og som saa hyppigt senere, om Aftenen i den smukt oplyste Figursal.

Medens Præses, ledsaget af Akademiet, i den svindende Dags Belysning, kastede et forbigaaende Blik paa Aarets Udstilling, ventede et talrigt Publikum i Taushed inde i Salen. Og i Beskuelse af de antike Statuers Rækker, belyste af to store Lysekroner lig Tøndebaand, besatte med utallige Voxlys, kunde Tiden ikke falde lang. Ved Siderne af Frederik den Femtes kneisende Brystbillede i Salens Baggrund, steg Flammerne op fra de to store antike Kandelabre, medens det grønne Bord i Midten oplystes af to gammeldags Armstager.

Som det, der for de Fleste var Glandsen af det Hele, søgte Øinene hen til det lille Bord foran Præsidis Sæde, hvorpaa flere Rader Guld- og Sølvmedailler glimrede og ventede paa Uddelingens høitidelige Øieblik.

Endelig aabnedes en Dør i Baggrunden af Salen, og i Orden fra den Yngste til den Ældste indtraadte Akademikerne og toge hver Plads ved sin Stol. Efter dem kom Æresmedlemmerne i Gala og tilsidst høie Præses i sit Regiments røde Uniform med de grønne Rabatter, Generalsepauletter og det blaa Baand over Brystet. Forsamlingen reiste sig, og i den høitidelige Stilhed hørte man Geværgrebene fra en lille Afdeling Soldater, der i to Rækker vare posterede fra Indgangsdøren ind i Salen, og som præsenterede Gevær, naar Prindsen passerede deres Rækker. Programmet for denne høitidelige Forsamling bestod kun i Sekretærens Beretning om Aarets Begivenheder i Kunstens Verden, og saa det vigtigste, Medailleuddelingen, der fik Liv igjen i Folk, efter den døsige Ventetid i den kvalme Luft. Dernæst frembar Sekretæren Protokollen og en dyppet Pen til Præses, der underskrev den ved det lille Bord. Den bares igjen tilbage til det grønne Bord, og efter Rang og Anciennitet gik Æresmedlemmerne og Professorerne saa hen og satte deres Navne under Præsidis.

Kort efter forkyndte Hurraraabene nede paa Kongens Nytorv, at Prindsen kjørte ud af Charlottenborgs Port, og at Festen var forbi.

Efter 10 Aars Forløb vendte H. V. Bissen hjem fra Rom som den modne Kunster, der i fuldt Maal havde fyldestgjort de Forventninger, der vare stillede til hans Begavelse. Efter at være bleven aggreeret, optoges han den 23. Marts 1835 enstemmig til Medlem paa hans bekjendte Statuette: en Valkyrie.

Bissen, der i Rom havde været sammen med Høyen, sluttede sig strax som Meningsfælle til hans Kunstanskuelser. Den tredie Ven fra Romerdagene, Just Thiele, nu Akademiets Sekretær, stod fra første Færd af og bestandig dem begge

nær, men hans gamle, paa Taknemmelighed hvilende Forhold til Prinds Christian maa have paalagt ham mangt et Baand, da Høyen overfor Præses mere og mere optraadte med Selvstændighed.

Med smidig Takt og Klogskab klarede Thiele disse Skjær, og bevarede Venskabet til begge Sider. De fleste af den yngre Generation, der senere skulde slutte sig til dem, vare endnu i Elevforhold til Akademiet. Blandt dem, og den genialeste af dem Alle, var Vilhelm Marstrand. Det Aar, Bissen blev Medlem, konkurrerede han til den mindre Guldmedaille. Nær var det dog, at han ikke var kommen med til Konkursen. Han var paa en Sommertur i Norge og vilde ikke kunne naa herned før Dagen efter Konkursens Aabning, og saa var han udelukket, hvad man ret beklagede. Da tilbød Eckersberg at være tilstede, naar Skibet lagde til, og derfra føre Konkurrenten lige ind i hans Loge, hvor han saa kunde faa Opgaven, uden at han havde været i Berøring med Nogen.

Saaledes skete det ogsaa, men Marstrand var ikke heldig og Medaillen tilkjendtes Eddelin for hans smukke Arbeide, Odysseus og Nausicae.

Da Ordningen ved Konkurserne for Guldmedaillerne nu er helt forandret, kan det maaske interessere at høre, hvordan den var i gamle Dage, ja helt op til Akademiets ældste Tid. Man vil da tillige forstaa, hvor kritisk Situationen var i sin Tid for den unge Thorvaldsen, da han søgte at snige sig bort fra Konkursen og ned ad Vindeltrappen, hvilket dog lykkeligvis blev opdaget og forpurret. — Hvert andet Aar den 1. Juli om Morgenen samledes Akademiet for at bestemme Opgaverne i de forskjellige Kunstfag, og imens ventede Konkurrenterne i Spænding udenfor Forsamlingssalen. Iforveien havde hver taget sin „Loge“ i Besiddelse, ved deri at henlægge Rekvisiter til Arbeidet, enten en Klump Ler eller en Malerkasse, og som Soverekvisit en Madras og et Tæppe; to Døgn vare nemlig tilstaaede til Udførelse af Skitsen. Disse Loger vare kun i en Høide af 4 Alen slaaede sammen af uhøvlede Brædder, med en Dør af samme Slags, forsynet med Hængelaas. De optog hver et Vindu i Skolelokalerne ud mod Nyhavn.

Naar man saa inde i Forsamlingen var bleven enig om Opgaverne, indkaldtes de Konkurrerende efter Fag, og naar Sekretæren havde oplæst Opgaven og afleveret den opskrevet, trak hver sig tilbage til sin Loge, fordybende sig enten i Bibelen eller Homer og Stilhed hvilede over det Hele. I den Del af Salene, der laa indenfor disse Baase, havde Betjentene Vagt, om Natten sovende paa deres Post, og ikke tilladende nogen Konkurrent at forlade Lokalerne uden Ledsagelse frem og tilbage. Maaltiderne, hvortil Enhver maatte bidrage, nødes dog i Fælledsskab, og om Aftenen, naar en lille Punschebolle kom paa Bordet, lød munter Tale og Sang til Guitaren fra en halv Snes unge, sorgløse Mennesker i den stille Sommeraften ud over Nyhavn. Enhver troede foreløbig, at hans Skitse nok var den bedste. Paa Trediedagens Morgen samledes saa igjen Akademiets Fædre, og fandt alle de malede, modellerede eller tegnede Skitser henlagte paa det grønne Bord. Med Frygt og Bæven traadte de Konkurrerende ind, En efter En, og fik deres Udkast tilbage med en eller anden Bemærkning af en Professor i Faget, og paategnet med hans Bogstav. En Tegning, overensstemmende med Skitsens toges i Forvaring i Akademiet.

Nu begyndte i Logerne Arbeidets Udførelse efter Skitsen, ligeledes under Afsondring; kun Modellerne løb om og passede deres Dont, fra den Ene til den Anden. 10 Uger havde de til Udførelsen, om Forlængelse var der ikke Tale; naar Fristen var ude, kom Snedkeren og slog alle Logerne ned, og der stod saa alle Arbeiderne i Rad, hver ved sit Vindue. I 8 Dage kunde de ses af hvem, der havde Lyst — og saa faldt Dommen. I over 100 Aar fulgtes dette Reglement for Guldmedaille-Konkurserne. Derefter løsnedes Baandene mere og mere; Logerne faldt bort, og efter Reglement fra 1888 stilles nu Opgaverne hvert Aar og oplæses ved Aarsfesten. Til Løsningen haves et helt Aar, uden indleveret Skitse, og udført hos Kunstneren selv eller i en ældre Kunstners Atelier, blot det er indenfor Landets Grændser. Undertiden er det blevet Kunstnerne overladt selv at vælge deres Opgave. Saa forskjellige ere, før og nu, Begreberne om Konkurs.

Thorvaldsen var træt af Rom, hvor han dog altid uagtet de mange Aars Ophold var og blev en Fremmed; han længtes efter Fædrelandet og efter dér at tilbringe sine sidste Dage. Rygtet om, at han snart kunde ventes hjem, glædede alle hans Landsmænd. Med dette Haab for Øie valgte Akademiet i 1833 Thorvaldsen til Direktør, idet det vedtoges, at den maanedhavende Professor skulde varetage Forretningerne, indtil han selv kom. Efter at have modtaget denne Meddelelse, skriver Thorvaldsen til Akademiet: „Af det Kgl. Academies meget ærede Skrivelse af 14. April 1833 erfarer jeg, at høisamme i Forsamlingen af 28. Marts har behaget at udvælge mig til dets Directeur. Idet jeg med den dybeste Anerkjendelse modtager dette nye Bevis paa Academiets hædrende Opmærksomhed mod mig, føler jeg det nødvendigt i Forveien at udbede mig Overbærelse, da allerede Erfaringen i lignende Embedsstilling her har lært mig, hvormeget jeg trænger til samme. Med Hensyn til det høie Academies Spørgsmaal om Bestemmelsen for min Afreise fra Rom, da troer jeg med Vished at kunne tiltræde samme kort efter Corvettens Afgang fra Livorno med de indskibede Arbeider. Med megen Taknemmelighed ser jeg Academiets Omhu for mig i Henseende til Bolig og Atelier, og jeg bemærker kun, at jeg nødig ved min Nærværelse vilde give Anledning til Boligs-Uleilighed for nogen af mine andre Kunstbrødre.“

Men skjøndt Akademiets nye Direktør i Skrivelse til Præses havde meddelt, at han i Februar næste Aar ganske sikkert agtede at bryde op fra Rom, holdt nye og store Bestillinger ham dog endnu i hele 5 Aar bunden til Tiberstaden. Akademiet levede bestandig i Haabet og gjenvalgte ham, da tre Aar vare gaaede, til Direktør. Foreløbig maatte man nøies med hans Buste, udført i Rom af Bissen og bestilt i Marmor af en Kreds af Landsmænd, der skjænkede den til Akademiet.

•

Bygningsdirektøren, Konferensraad Hansen, nærmede sig nu de 80 Aar, og ønskede Lettelse i sin Lærergjerning ved Akademiet. Han indgav derfor Ansøgning om, at hans Sviger-

søn, Hetsch, der siden 1822 havde været Professor i Perspek tiv, og siden 1829 extraordinair Professor i Bygningskunsten, maatte overtage en Del af hans Arbeide. Præses fandt dette billigt og opfordrede Akademiet til i næste Møde at ordne denne Sag efter Hansens Ønske. Høyen var dog af en anden Mening og udtalte, at naar Konferensraad Hansen trak sig tilbage, maatte hans Embede paa almindelig Maade opslaas vakant.

En Yttring af Høyen foranledigede Præses til at udtale, at Akademiet neppe kunde være tjent med lærde Arkitekter, der savnede Praktik, og at denne, i Forbindelse med god Smag, altid vilde være Hovedsagen. Men Høyens Opfattelse blev delt af Forsamlingen, og Embedet som Professor i Bygningskunsten opsloges vakant.

I næste Møde 23. Marts 1835 skulde Valget finde Sted. Ansøgerne vare Etatsraad Koch og Bygningsinspecteur Friis, — Hetsch havde trukket sig tilbage. Præses bemærkede med Hensyn til den af ham i forrige Møde brugte Betegnelse: lærde Arkitekter, i Modsætning til praktisk dygtige, at den var fremkaldt ved Høyens Fordring, at Konstruktionslære skulde foredrages ved Akademiet. Professor Høyen forelagde en Skrivelse med Anmodning om at den maatte blive oplæst forinden Valget. Heri erklærer han, at det med Arkitekturens Fremskriden er blevet en erkjendt Sætning, at enhver Bygningsskole, der ikke støtter sig til et grundigt og omfattende Studium af arkitektonisk Konstruktion uundgaaeligt maa forfeile sit Øiemed; at Akademiets Skole endnu havde meget at indhente i den Retning, og at det ikke er nok at Ansøgerne ere praktiske Arkitekter, naar ei et grundigt theoretisk Studium knytter sig til deres Dygtighed og Erfaring. Han foreslaar derfor, eftersom Ingen af dem, der kunde søge om dette Lærerembede, hidtil har havt Leilighed til at udvikle de Evner og Færdigheder, som her bør gjøres Fordring paa, at Akademiet burde aabne en Leilighed for de Ansøgende til at vise deres Dygtighed ved en Konkurs. Præses modsagde dette og udtalte, at der kun kunde blive tale om Konkurs, naar det gjaldt et Professorat i Konstruktionslære. Efter at Høyen havde repliceret, at han kun tænkte paa nærværende Sag og ikke paa noget nyt Professorat, mente Præses

Sagen uddebatteret, og med 11 Stemmer valgtes Koch saa til Professor; Friis fik tre.

Naar vi have opholdt os noget længere ved denne Sag, er det nærmest, fordi vi i den, første Gang, se Høyen træde frem paa den akademiske Arena og djærvt hævde sine Anskuelser, selv ligeoverfor høie Præses.

Foruden den rige Samling af Thorvaldsens navnkundigste Værker, der 1826 i Charlottenborgs Sale begeistrede hans Landsmænd, kom efterhaanden flere og flere Sager hertil. Fregatten Galathea hjembragte i 1834 en saa rig Ladning, at en særlig Udstilling, samtidig med den aarlige, blev arrangeret i den Fløi af Slottet, der vendte ud mod botanisk Have, indbefattende den midterste Havesal, som indtil 1832 havde været overladt til botanisk Auditorium, indtil Havens egen Bygning var bleven færdig. Synet af alle disse Skatte gjorde et stærkt Indtryk og betragtedes som sikkre Forløbere for Mesteren selv.

Næste Aar kom „Bellona“ med en lignende kostbar Fragt, og Sagernes Mængde var saa stor, at Charlottenborg havde ondt ved at huse det Alt, selv kun interimistisk. Nogle af de store Kasser bleve magasinerede paa Proviantgaarden. — Da vaagnede med Kraft Tanken om et „Thorvaldsens Museum“ i Kjøbenhavn. Vel var Gavebrevet paa alle disse Kunstværker endnu ikke udfærdiget af Thorvaldsen, men ved Hjemsendelsen af disse ved kongelige Skibe, vistes et Tillidsforhold fra begge Sider, som kun kunde udtydes paa én Maade.

En „Forening“ dannede sig og indbød Medborgere til at give Bidrag til Opførelse af et Museum for Thorvaldsens Arbeider, og Høyen udsendte i 1836 et lille Skrift: „Om Thorvaldsen og hans Museum“, der i varme og begeistrede Ord søgte at orientere Publikum om Sagens store Betydning for hele Nationen.

Bidragene strømmede ind, og snart kunde den Meddelelse sendes Thorvaldsen til Rom, at allerede 60,000 Rbd. vare indkomne til det vordende Museum.

Ogsaa Akademiet var af nævnte Forening opfordret til at yde Bidrag, og Kongen bevilgede, at det maatte afgive 3000 Rbd. af sin Obligationsbeholdning hertil, dog med den Betingelse, at Pengene ikke maatte udbetales, forinden Bygningen var paabegyndt. Nu varede det ikke længe før Thorvaldsens Gavebrev paa alle hans Kunstsamlinger til Byen Kjøbenhavn kom istand, og selv higede han efter at følge efter. Rom var bleven ham mindre hyggelig; med Tenerani stod han ikke længere paa nogen god Fod, og Frygt for Koleraen, der havde hjemsøgt Rom, i Forbindelse med Frygt for hans mange Kostbarheders Sikkerhed, gjorde ham Afreisen lettere. Han afskedigede efterhaanden sine Marmorarbeidere, og Meiselslagene døde bort i de store udtømte Værksteder, der før havde hørt med til Roms største Seværdigheder.

Med Conradins skjønne, tungsindige Statue bragte Thorvaldsens Genius hans sidste Afskedshilsen til Rom.

„Rota" laa i Livornos Havn og ventede paa ham. Den 13. Juli 1838 lettede Fregatten og vendte med sin navnkundige Passager Stevnen mod Kjøbenhavn.

Den unge Billedhugger Jens Adolf Jerichau havde faaet Tilladelse til at følge med Fregatten herhjemmefra til Livorno. Hans Samværen med Thorvaldsen var derfor kun kort — en Velkomst og en Afsked; men maaske har dog den hjemdragende Gamle i den Unges dybe Blik set Noget, der var i Slægt med hans eget.

Da Efterretningen naaede Kjøbenhavn, at det nu var blevet til Alvor med Thorvaldsens Hjemreise, blev der travlt paa Charlottenborg med at indrette hans Bolig og ordne hans lille beskedne Husstand. Den 17. September steg den saalænge Ventede i Land paa Toldboden, og Kanontordenen kaldte Alt, hvad løbe og gaa kunde, derud til hans Modtagelse. Den storartede Hyldest, han var Gjenstand for fra hele Befolkningens Side, er et smukt og uforglemmeligt Blad i vor Bys Historie, som ogsaa uforglemmeligt i vor Kunst-

akademis, der atter, og nu for bestandig favnede sin store Fostersøn indenfor sine Mure.

Ligesom ved Hjemkomsten i 1819 var Præses fraværende paa Reise, men ikke havde han havt nødig at opfordre Akademiet til paa bedste Maade at hædre vor Thorvaldsen. — To Dage efter Hjemkomsten modtog Akademiet sin Direktør i en høitidelig Forsamling, hvor Sekretæren holdt følgende Tale til ham:

Thorvaldsen! Vi hilse Dem først med det Navn alene, som er denne Stiftelses Stolthed — Danmark en Ære — og vor Tidsalder et uforglemmeligt Smykke!

Thorvaldsen! Saa er De da atter i Danmark! Saa indtager De omsider her i Akademiets Forsamling den Plads, som vi alt længe kun besatte med Deres høitberømmelige Navn, medens vi Aar for Aar knyttede os fastere til det Haab, som nu til Akademiets — til Danmarks Glæde, endelig opfyldtes. To Decennier ere snart henrundne, siden dette Akademi sidst omfavnede Dem. Imedens den, med Udlandets Hæder og Ære hjemkomne Søn atter saa snart drog bort, og fulgte sin Muses høie og altid høiere Kald, sad Moderen herhjemme ved Huset, — omhyggelig for at opdrage de yngre Sønner, dem. hun saa ofte med Stolthed foreholdt den ældre Broders lysende Exempel.

Saa vær os da atter velkommen her tilbage! Og lad Danmark nu ikke altfor snart sige: Han drager atter bort! Naar kommer han nu igjen?

Italien har jo dog sin Ære af Dem sikker nok, og Deres Værkers herlige Kreds bekrandser jo Europa trindtom! Maatte dog Deres skjønne Aftensol lyse skyfri og stille, medens Deres Værker reises i vore Templer og Borge, — medens Deres beundrende Landsmænd sætter Dem det Mindesmærke, som skal være vor Nutid og Fremtid til Beundring og Taknemmelighed.

Akademiet hilser dernæst dets høitærede Direktør!

Vor Hyldest grunder sig paa en dyb og levende Erkjendelse af Deres uomtvistelige Kunstnerrang; men vi nære tillige den sikkre Overbevisning, at Deres store danske Hjerte, her paa dette Sted, der gjemmer saa mange af Deres tid-

ligste Minder, slaar med Ømhed mod den danske Kunstskoles moderlige Barm!

Vi bringe Dem denne Akademiets Hilsen, ogsaa i den høie og ædle Fyrstes Navn, som omfatter alle denne Stiftelses Anliggender med den høieste Velvillie, med den varmeste Interesse, med saa sjælden Indsigt og saa utrættelige Bestræbelser. Hvor dybt savne vi ikke i dette Øieblik vor dyrebare Præsidis høie Nærværelse ved et Møde med Thorvaldsen, — et Møde, der vilde have været ham saa dyrebart, som det er os Alle!

I dette Savn og i denne Overbevisning, have vi troet at burde udsætte til Høisammes lykkelige Tilbagekomst en yderligere Bevidnelse af den Høiagtelse og Erkjendtlighed, som Akademiet kan ønske at bringe sin Thorvaldsen.

Vi forbeholde os derfor den Glæde, at se vor høie Præses overrække Dem den Skuemynt, som ved Akademiets Foranstaltning, engang skal fortælle vore sildigste Efterkommere: at Danmark var taknemmelig for de Værker, som Thorvaldsen hidsendte!

Denne Medaille, som bærer Deres Billede, er bestemt til, under Deres Navn, at tilkjendes de Arbeider af yngre Kunstnere, der i ualmindelig Grad udmærke sig ved de aarlige Udstillinger, og det er en Glæde at kunne tilføie, at den alt har fundet en værdig Anvendelse.

Efter saa lang Fraværelse vil De finde, at denne Stiftelse er undergaaet betydelige Forandringer, — ikke blot ved et større udvortes Smykke i vore Sale og Samlinger, i Skolernes hensigsmæssigere Indretning, i det forøgede Antal Elever og Lærlinge, — men ogsaa i den indre Organisation og Virksomhed. Dette vil imidlertid snart udfolde sig mere levende for Dem, end mine Ord formaa at skildre, naar nu om faa Dage Undervisningen træder i fuld Virksomhed! De vil da, — det haabe vi, — skjænke vore forenede Bestræbelser Deres Bifald, og vi forvente tillidsfulde, at De selv, paa den Plads, De, til Akademiets Ære indtager, vil med en høiere og mere omfattende Indsigt, og ved den Indflydelse, som er knyttet til Deres store Kunstnernavn — bringe denne Stiftelse sit skjønne og hæderlige Formaal endnu nærmere!

Høie Præsidis — i Akademiets Navn, og i mit eget Navn: Thorvaldsen! Velkommen! Ret hjerteligt Velkommen!

Den 10. December 1838 var Præses atter tilstede i Akademiet, budt velkommen af Forsamlingen, og selv henvendende hjertelige Velkomstord til Thorvaldsen. Nu havde da Akademiet sin Direktør og Modelskolen sin ældste Professor i Billedhuggerkunsten igjen i sin Midte.

Naar Thorvaldsens imponerende Skikkelse paa Veien til Forsamlingssalen, med gravitetiske Skridt, passerede Skolerne, vendte alle vi Unge Øinene efter ham, saalænge han var at se. Med det tykke, hvide Haar, der som en Manke laa ud over Kraven paa den store blaa, romerske Slængkappe, og med det gjennemskuende Blik bag de store runde Sølvbriller, lignede han en Løve. — Foruden Gagen, der var lille, havde Professorerne særskilt, hver Gang de havde „Maaned", 50 Rbd. Denne Extraindtægt renoncerede Thorvaldsen paa, og Pengene fordeltes imellem hans Kolleger i Modelskolen, imod at han slap for Tilsynet med de lavere Skoler, der ligeledes paalaa den maanedhavende Professor.

Nu skulde man vel tro, at i de akademiske Møder og deres Forhandlinger maatte den store, Alle overlegne, Kunstners Meninger og Domme blive betragtede som Rettesnor, eller idetmindste have den allerstørste Betydning. Saaledes var det dog ikke, som Forholdene vare ved at udvikle sig i Akademiet under den Høyenske Indflydelse; mest betragtedes han af Alle som et kosteligt Sirat for Akademiet. Paa den selvskrevne Æresplads, han beklædte i Forsamlingen, øvede han neppe nogen selvstændig Indflydelse paa Administrationen; i den Henseende havde han en forstandig og taktfuld Veileder i Akademiets Sekretær.

Endnu mere overfor Bedømmelsen af Kunstværker skulde man formode, at Akademiet, endnu mere end efter Præsidis, vilde have ladet sig paavirke af Thorvaldsens Dom. Heller ikke dette synes i særlig Grad at have været Tilfældet. Der var tydelige Tegn paa en Strømkæntring, som begyndte at reise sig imod den tidligere Smag i Kunsten herhjemme,

og det, der tidligere nødes som „god Latin", mødte Modstand fra Høyens og det lille Partis Side, der efterhaanden samledes om ham.

Thorvaldsen stod fremmed ligeoverfor de nyere Rørelser i vor Kunst. I den store Verden, han saalænge havde levet i som en Fyrste, maatte al Ensidighed og Enkeltmands Paavirkning forsvinde som en Draabe i Havet, — hver Kunstner kunde finde sin Plads og sit eiendommelige Virkefelt indenfor det store Hele.

I sine Kunstanskuelser var Thorvaldsen Kosmopolit under Skjønhedens Fane og maatte blive kold og uforstaaende overfor Høyens Ensidigheder; og saa gammeldags var han tillige, at hvad hans Konge og Akademiets Præses vare bevaagne, — det stemte han ikke imod.

Derfor kunde det fylde ham med Vrede naar en Kunstner eller hans Arbeide, som han var velvillig stemt imod. faldt igjennem ved den hemmelige Afstemning; mest fordi Alle, forinden Ballotationen, syntes at være enige med ham.

Men en Hæder og Ære var det at have Nationens Stolthed i Spidsen for Akademiet, og da i 1839 et nyt Direktørvalg forestod, bevirkede Præses, at dette blev forbigaaet, for at Thorvaldsen kunde blive paa den Plads, Ingen var mere værdig til, — og dér forblev han lige til sin Død.

I Anledning af Frederik den Sjettes Død den 3. Decbr. 1839 samledes Akademiet to Dage efter, for fra Charlottenborg at begive sig til Amalienborg, for at bringe Hs. Majestæt Kong Christian den Ottende dets allerunderdanigste Lykønskning til Tronbestigelsen.

Sekretæren oplæste følgende Adresse: „Ved at nærme sig Deres Majestæts Trone, føler Akademiet sig gjennemtrængt af et velbegrundet Haab om, at denne Stiftelse, som under en saa ædel, kundskabrig og velvillig Fyrstes Præsidio, Aar for Aar, og mere og mere har nærmet sig sit høie Formaal, ogsaa i Fremtiden vil kunne gjøre sikker Regning paa den Beskyttelse fra Tronen, som Kunsten ikke kan undvære.

Men Deres Majestæt vil allernaadigst tilgive, at denne Haabets og Forventningernes Glæde ikke kommer ublandet. Thi foruden den Sorg, som Taknemmelighed imod Deres høisalige Forgjænger kræver af vore Hjerter, føle vi det med Smerte, at den Begivenhed, som nu har stillet Deres Majestæt paa Statsstyrelsens øverste Trin, ogsaa vil berøve Akademiet en Præses, som aldrig vil kunne erstattes.

Vi nedbede Himlens Velsignelse over Deres Majestæts, for Danmark saa vigtige Fremtid; men i den Stiftelses Navn, hvilken vi offre vore bedste Kræfter, have vi en særegen Trang til endnu engang at bevidne den ophøiede Præses vor dybtfølte Taksigelse og at frembære for Kongen vor Bøn, vor tillidsfulde Bøn. for Kunstens Fremtid i Danmark."

Hs. Majestæt behagede dernæst allernaadigst at svare: „Ved at se Deres Kreds om mig føler jeg mig ligesom hjemme, og jeg kan saaledes ret udtale den Sorg, hvori jeg véd, at Enhver af Dem tager hjertelig Del.

Hvad den høisalige Konge, der yndede Kunsten, har udrettet som Beskytter for Akademiet, det paaskjønne de Alle, og Enhver af Dem har jo ogsaa modtaget Beviser paa hans Naade.

Kan jeg end ikke længere vedblive at være Deres Præses i Henseende til Detailler af Akademiets Forretninger, saa vil jeg dog vedblive at være det i Aanden, og jeg vil give Dem en Præses, med hvem jeg haaber, De ville føle Dem tilfredse.

Alle Akademiets Anliggender af Vigtighed, ville jo fremdeles blive mig foredragne, og De kunne gjøre sikker Regning paa, at jeg vil følge dem med Interesse. Jeg beder Dem, som sagt, fremdeles anse mig som Deres Præses i Aanden og at ville frit henvende Dem til mig i Anliggender, der tilsigte Kunstens, Akademiets eller Deres eget Tarv."

Disse kongelige Ord vare vel skikkede til i alle Henseender at berolige Akademiet overfor Fremtiden og den skete Forandring i Præsidiet. Fra sit ophøiede Stade vilde Hans Majestæt, nu som før, vaage over Akademiets Vel.

Ved Reskript af 30. Januar 1840 underrettedes Akademiet

om, at Hans Majestæt havde udnævnt Kronprinds Frederik til Akademiets Præses.

Det besluttedes at frembære Akademiets Taksigelse herfor, og Sekretæren afsendtes til Amalienborg for at udbede sig Tilladelse til, at det in corpore fremstillede sig hos Kronprindsen.

Den 2. Februar modtog høie Præses hele Akademiet i Audiens, og dette havde derefter den Ære at nedlægge sin Taksigelse for Majestæten, der tilkjendegav sin allerhøieste Velvillie og Bevaagenhed i de huldrigste Udtryk.

Dagen efter var Akademiet forsamlet under Forsæde af høie Præses.

Efter at Forsamlingen havde taget Sæde, behagede det høie Præses at befale Sekretæren at oplæse en naadigst Skrivelse fra Høistsamme, saalydende:

„Under 30. Januar har det naadigst behaget Hans Majestæt at udnævne mig til Præses for det Kgl. Akademi for de skjønne Kunster.

Idet jeg med Glæde og Taknemmelighed har modtaget dette Bevis paa Hans Majestæts Naade og Tillid, føler jeg kun altfor vel, hvor uerstatteligt Tab Akademiet har lidt ved min ophøiede Forgængers Fratrædelse, og hvor lidet jeg, med den reneste Villie, er istand til at erstatte dette Savn.

Men ligesom jeg føler mig beroliget ved at se mig omgiven af de Mænd, der tilligemed mig danne Akademiets Bestyrelse, saaledes er jeg og overbevist om, at min alvorlige Villie og mine ivrige Bestræbelser for at virke til Akademiets Bedste ville hjemle mig Adkomst til den Overbærelse, hvilken jeg, ved Tiltrædelsen af en for mig saa ny og uvant Virkekreds, tillidsfuldt haaber at kunne møde.

Velvilligst

Frederik

Kronprinds."

I Akademiets Navn tiltalte derefter Sekretæren høie Præses saaledes: „Naadigste Prinds! Det Kgl. Akademi for de skjønne Kunster, som idag har den Ære at hilse Deres Kongelige Høihed som dets høie Præses, er Deres høisalige Olde-

faders, Frederik den Femtes Stiftelse, og modtager i Dem idag det tredie Led af hans kongelige Slægt paa sit Høisæde. Under Deres Kongelige Høiheds Bedstefaders 33aarige Forsæde nød Frederik den Femtes Stiftelse en Pleie og en Omhu, som Danmarks første Kunstnere skylde saameget af deres Udvikling, og ved Deres kongelige Faders, vor dyrebare Beskytters altomfattende Aand og kyndige Styren, førte dette Kunstens Skib atter gjennem 30 Aar sin Reises skjønne Maal imøde.

Kongen véd det fra de henfarne Aar, at Akademiet føler sig gjennemtrængt af Taknemmelighed for hvad han har virket her i denne Stiftelse, og Ingen, som blot nogenlunde kjender de Forhold, hvori Akademiet stod til dets kgl. Præses, vil kunne udlægge vor varmeste Lovtale som en sædvanlig Smiger paa den regjerende Konges Alter. Det var derfor et stort Tab, denne Stiftelse maatte friste paa samme Dag at miste sin mangeaarige Velgjører og Beskytter, høisalig Kong Frederik den Sjette, og sin velvillige og indsigtsfulde Præses, i hans Efterfølger paa Tronen. Det første Tab vil Christian den Ottende med Guds Bistand erstatte os, og til at bøde paa det sidste har han nu udkaaret sin høitelskede Søn, som Gud beskjærme! Og som vi nedbede Himlens almægtige Varetægt og kjærlige Førelse for Thronarvingen til det elskede Danmark, saa haabe vi ogsaa, at Fædrelandets Kunst maa under Deres kongelige Høiheds Præsidium stadigt vinde Fremgang, og aarligen bære Frugt, der svarer til Udsæden!

Det er en stor Velsignelse, der er lagt i Fyrstens Haand, og hvor vi Andre arbeide og stræbe — ofte med megen Besvær og ofte saa frugtesløst — der kan hans gode Villie og Interesse udrette saameget og faa indgribende Betydning ved ringe — men velvalgte — Midler.

Det store Kald, som Forsynet har lagt for Deres kongelige Høiheds Fremtid, vil vistnok mere og mere, Aar for Aar, drage Deres Opmærksomhed til Statens vigtigste Anliggender. Maatte da den skjønne Kunst være Dem som en smilende og Sindet forfriskende Have, hvori det høiere Livs Stræben og Virken tilbyder rene Glæder og styrkende Hvile efter Arbeidet, — hvor Deres velgjørende Haand maatte finde Glæde i

at fremelske de skjønneste Blomster! Thi de Blomster, der voxe i Kunstens Have, ere ikke blot Øiets Lyst, men ogsaa Aandens og Hjertets, og ligesom Orangetræet bærer Kunstens Træ paa samme Tid Blomster og Frugt, en Frugt, sund og kvægende for de Enkelte og af uberegnelig Indflydelse paa det hele Statslegemes Sundhed og Velvære!

Dette haabe vi, og i dette Haab hilser Akademiet for de skjønne Kunster atter en Thronarving i sit Høisæde, forventende i Sønnens Præsidio at se Tallet af hans høikongelige Faders Velgjerninger mod denne Stiftelse forøget!

Gud velsigne og bevare vor Velgjører og Beskytter, Hans Majestæt Kong Christian den Ottende. Gud velsigne og bevare Akademiets høie Præses."

Det behagede derpaa Hans Kongelige Høihed at passere igjennem samtlige Akademiets Skoler, hvorpaa han forlod Akademiet.

Ogsaa vi afslutte hermed vor lille Vandring gjennem Akademiets Aarbøger i hin Periode, men idet vi lukke Bogen og lade Blikket gaa ind i Fremtiden, ville vi se, hvorledes i Fyrrerne en Skare af unge, modne Kunstnere, udgaaede fra den Eckersbergske Skole, sluttede sig sammen om Høyen, saavel inde i Akademiet som udenfor, og dannede et Parti, der i intim Forstaaelse med det nationalliberale politiske Parti i en længere Aarrække blev toneangivende ikke alene i Akademiet, men i alle vore Kunstforhold.

Men vi se tillige dette Partis svindende Betydning, og hvorledes de store Verdensudstillinger, særlig den i Paris 1878, efterhaanden kom til at øve en stor Magt over vore unge, talentfulde Kunstnere, og med deres Bølger i stedse større og større Kredse indvirkede nivellerende paa Europas Kunst, og i den Henseende ligesom bortskyllede Nationernes kunstneriske Særpræg.

Findes der dog endnu Noget i vor Kunst, som formaar at vække Fremmedes Interesse, saa er det neppe Tilegnelsen af det Nye og Moderne eller Efterabelse af paa Moden værende Forbilleder; men snarere det, der dog endnu er bevaret af vort Eget, og som leder Tankerne hen paa Thorvaldsen og Eckersberg.

Et Fornuftparti.

Af **August Tuxen.**

Major Thiele[1]) af Fynske gevorbne Infanteriregiment boede i Sommeren 1726 paa den 14de Blegdam hinsides Sortedamssøen. Den tappre Krigsmand, hvem et sikkert ganske uhjemlet Sagn har ladet tjene som Model for Jacob v. Thyboe, havde ikke frivillig valgt dette landlige Opholdssted, men var flyttet derud for at være i Nærheden af det Arbeide, Hs. Majestæt havde betroet ham. Det var ikke noget egentlig militært Hverv, der var overdraget Majoren; det dreiede sig ikke om Rekrutuddannelse paa Fællederne eller om en Inddragelse af Søerne i Kjøbenhavns Befæstning, et Projekt, der iøvrigt ofte kom op; nei, Peblingesøen skulde simpelt hen opmudres og reguleres, og hertil benyttedes ikke mindre end 1200 Soldater, der stode under Thieles Kommando. Arbeidet var ensformigt; det interesserede næppe Majoren synderligt; men han fik ikke Tid til at kjede sig, optagen som han var af Planer, der lovede ham en rig og lykkelig Fremtid. Han var en Mand i sin bedste Alder, henad de halvhundrede.

[1]) Heinrich Jacob Thiele blev $^{12}/_{8}$ 1709 Kapitain ved Fynske Infanteriregiment, $^{19}/_{6}$ 1716 Major. $^{12}/_{4}$ 1728 Oblt., $^{20}/_{5}$ 1734 Oberst, $^{22}/_{6}$ 1740 Chef f. slesv.-holst. nat. Inf. Rgt. Han har selv i en udførlig Memorial til Generalauditøren skildret sin Giftermaalshistorie, og denne Skildring tillige med en Del andre Papirer, der findes i „militære Skifter" i Rigsarkivet, har tjent som Grundlag for nedenstaaende Afhandling. — Majorens Navn skrives undertiden Thieloe men han underskriver sig Thiele.

Gift havde han aldrig været, og havde han end paa ulovlig Vis erhvervet sig en Søn, saa syntes han ikke at have tænkt paa at stifte Familie. Spurgte man ham, om han ikke agtede at forandre sig, svarede han altid, at han ikke ønskede at indtræde i Ægtestanden. Men den Sommer, da han laa paa Opmudring, blev Spørgsmaalet aktuelt og brændende. Man spurgte ham nemlig, om han ikke kjendte den gamle, barnløse Majorinde Vossgraf, der vilde være et glimrende Parti, da hun eiede en Snes Tusinde Rigsdaler og stod paa Gravens Rand. Thiele smagte lidt paa dette, men erklærede dog, at han ikke kjendte Enken og ikke vilde indlade sig med hende. Fristeren slap imidlertid ikke sit Tag, men blev ved, selv efter at Majoren havde forlagt sit Hovedkvarter fra Blegdammen til „den stærke Mands Have“ [1]), hvor han tog Ophold hos Traktør Johan Kyhn. Paa den „alleringeniøseste“ Maade blev det betydet ham, at han som „soldat de fortune“ [2]) maatte se at gjøre sin Lykke ved et godt Ægteskab; i saa Fald vilde der allernaadigst blive sørget for hans Avancement. Nu kunde han ikke længer modstaa: „Jeg besluttede at ægte den gamle Kone, hvis hun vilde have mig.“

Elisabeth Agnes Vossgraf, født Schløsser, var henad 70 Aar gammel og mindst en Snes Aar ældre end Majoren, der, efter egen Tilstaaelse, just ikke var synderlig forelsket i hendes Person. „Hun var en hæslig gammel Kvinde,“ siger han, „med hæslig Reputation og Renommé; hun var gjerrig, samvittighedsløs og af en méchant Karakter.“ Men hun havde Gods og Guld, rede Penge, faste Eiendomme og Mobilier! Slet havde hun levet med den salig Major Vossgraf, og imellemstunder blev Thiele ogsaa lidt betænkelig; men hans Venner beroligede ham: han maatte finde sig i at bide i et surt Æble, hed det, den gamle udlevede Kone vilde snart gaa bort og efterlade ham rig og lykkelig. „Saa insinuerede jeg mig hos hende, og hun gav mig Gehør og Apparence.“

Gehør fik Majoren altsaa, men Bønhørelsen lod længe vente paa sig. Hele to Aar gik hen, uden at Beileren kom

[1]) Paa Nørrebro.

[2]) Officer, der havde tjent sig op fra Piken.

et Skridt videre. Hver Gang, han havde indledet en Konversation, blandede den Udkaaredes Brodersøn, Dr. Schløsser[1]) sig i Underholdningen, og det forløsende Ord blev aldrig sagt. Det var jo allerede galt nok med denne Nevø, der forpurrede Attentaterne paa sin Arvetantes Hjærte, men værre blev det, da det rygtedes, at der var en Medbeiler i Farvandet, og det ovenikjøbet en Søofficer. Rygterne antog en fastere Form, og „diskursive" forlød det med stor Bestemthed, at Majorinden var Kommandørkapitain Frijs'[2]) trolovede Brud. Det Hele saa virkelig betænkeligt ud; det var sikkert nok, at Kommandøren havde fisket paa Majorens Enemærker, han havde med Held søgt at insinuere sig hos den gamle Dame, og under den store Ildebrand 1728 fik han Leilighed til at yde hende forskjellige Tjenester, idet han med sine Matrosers Hjælp bar adskillige af hendes kostbareste Eiendele ud af hendes brændende Hus og bragte dem i Sikkerhed. Han tog dem foreløbig i Forvaring og beholdt dem som et Slags Kaution. Under disse Omstændigheder begyndte Thiele at tabe Modet og tænkte saa smaat paa at trække sig tilbage, da Situationen paa en Gang forandrede sig. En Aften fik han paa sit ensomme Kammer et ganske uventet Besøg af Dr. Schløsser, der erklærede, at han nu havde skiftet Sind. Det gjorde ham bitterlig ondt, at han hidtil havde staaet Oberstlieutenantens Lykke i Veien (Thiele var lige bleven karakteriseret som saadan), men fra dette Øieblik af vilde han være rede til paa enhver Maade at staa ham bi imod „en honorable Diskretion". Der var imidlertid Fare paa Færde, da hans Tante var paa Nippet til at forlove sig med Kommandørkapitainen. Thiele tog med Tak mod den tilbudte Assistance og bad Doktoren meddele ham paa Ære og Samvittighed, hvor meget den gamle Dame eiede. Svaret herpaa lød meget lovende; Schløsser erklærede, at Majorinden besad en Kapital af 20,000 Rdlr. og faste Eiendomme og Mobilier til 6000 Rdlrs. Værdi. Da Oberstlieutenanten ønskede en virkelig Garanti for disse Opgivelsers Rigtighed, erklærede

[1]) Caspar Vilhelm Schløsser var fra 1727—31 Læge ved Vaisenhuset.

[2]) Antagelig Jockum Friis, født 1676, Kommandørkapitain 1726, død som Indrulleringschef i Fyen 1745.

Doktoren, at den „forestaaende fortune" foreløbig maatte holdes aldeles hemmelig, men naar Vielsen var fuldbyrdet, skulde han anvise ham Kapitalen. „Saa resolverte jeg med faa Ord, at naar hans Tante virkelig besad en saadan Formue, og naar hun ikke var trolovet med Kommandørkapitainen, saa vilde jeg give ham en Obligation paa 2000 Rdlr., dog med den Reservation, at naar Kapitalen ikke var saa stor som angivet, skulde Diskretionen nedsættes i Forhold dertil." Obligationen blev konciperet, renskreven og underskreven, sluttelig forseglet og i behørig Form tilstillet Doktoren tillige med en Revers, som denne skulde underskrive. Schløsser stak imidlertid dette Dokument til sig, og hver Gang Thiele bad om hans Underskrift, svarede han, at det hastede vel ikke saa meget, Oberstlieutenanten maatte ikke trænge for stærkt ind paa den, der vilde skabe hans Lykke; blev han ved paa den Maade, kunde han saa godt faa sin Obligation tilbage, men saa kunde han ogsaa skyde en hvid Pind efter Tantens Penge. Saa taug den „forelskede" Krigsmand og lod Doktoren beholde Papirerne. Men senere fortrød han bittert denne Handel: „Jeg vilde have skattet mig lykkelig, om jeg kunde have sluppet løs fra den Galei, hvortil jeg lod mig lænke."

Nu kom der imidlertid Fart i Tingene, og faa Dage efter Schløssers skæbnesvangre Visit fik Thiele Tilsigelse til at møde hos Majorinden, for at de i Vidners Overværelse kunde forlove sig. Til den berammede Tid mødte Oberstlieutenanten i sin Tilkommendes Bolig. Her traf han et helt lille Selskab: der var Dr. Schløsser med Kone, en Datter af Raadmand Kuur[1]), hendes Broder Auktionsdirektøren[2]) og endnu en af Majorindens Slægtninge, en Sieur Manecke med Hustru. Beileren tog strax fat paa sin Friertale, som han indledede med at spørge om, hvor vidt det var sandt, som Rygtet sagde, at den naadige Frue var trolovet med Kammandørkapitainen; thi i saa Fald vilde han strax trække sig tilbage og ikke udsætte sig for „hazard und Verdrusz". Herover blev Bruden

[1]) Jens Kuur, Raadmand fra 1701—16, dernæst i 21 Aar Stempelpapirsforvalter, død den $^{29}/_{12}$ 1738.

[2]) Severin Mikael Kuur blev 1715 Auktionsdirektør.

dydig indigneret og erklærede med en Ed (hun var i det Hele slem til at sværge), at hendes Haand og Hjærte var frie. Søofficeren havde nok beilet til hende, men hun havde intet Løfte givet ham; hvis Oberstlieutenanten imidlertid troede mere paa Sladder end paa hendes Ed, maatte Underhandlingerne hellere strax afbrydes. Gudsforgaaende Mennesker talte ilde om hende, men den, der attraaede hendes Haand, maatte ikke fæste Lid til løs Tale. Hun sagde disse Ord i en krænket og „empfindlig“ Tone og lod, som om hun vilde gaa ud af Stuen. Thiele lod sig besnære; med venlige Ord stillede han hende tilfreds, og nu skete Ulykken: „Vi forlovede os, gav hinanden Gaver og modtog de Tilstedeværendes Lykønskninger.“ Dernæst blev der truffet Aftale om, hvorledes Ægteskabet i al Stilhed kunde blive fuldbyrdet.

Det rygtedes imidlertid snart, at Majorinden stod paa Springet til at gifte sig, og Thiele, der frivillig og hemmelig havde renonceret paa en Tiendedel af den forventede Medgift til Fordel for Brudens Nevø, erfarede nu til sin Forfærdelse, at han endnu maatte give Afkald paa en betydelig Del af den Formue, han saa inderlig længtes efter. Hans Forgænger i Ægteskabet havde nemlig i sit Testamente indsat den Bestemmelse, at hvis hans Enke nogensinde paany giftede sig, skulde hun skifte med hans Venner. Den afdøde Major Vossgraf maa have været en meget afholdt Mand; thi ikke mindre end 15 Venner og Veninder meldte sig med berettigede Krav paa at faa Del i Boet. Hver af dem forlangte 1500 Rdlr.; men Bruden erklærede, at hun kun vilde give dem 200. Thiele reiste da i sin Nød til Fredensborg og meldte sig paa „Allerhøieste Sted“; han fik Audiens hos Kongen og berettede denne, hvorledes Sagerne stode. Hs. Majestæt mente, at siden Vennerne fordrede saa meget, maatte Damen være hovedrig; men han fandt dog, at de burde nøies med 3000 Rdlr., og gav Oberstlieutenanten Ordre til at indsende nøiagtig Fortegnelse over Arvingerne, hvorefter Sagen blev overgivet til Kancelliet. Herfra blev det meddelt Vennerne, at det havde behaget Hs. Majestæt allernaadigst at resolvere, at Oberstlieutenant Thiele maatte ægte Majorinden i uskiftet Bo, og det blev betydet dem, at de under allerhøieste Unaade skulde nøies med den tilbudte Sum. Arvingerne „skreg og lamenterede“, men

Kongens Ord stod fast; de fik hver 200 Rdlr. mod behørig Kvittering og Erklæring om, at de Intet yderligere havde at fordre. Men Thiele selv vilde sikkert have staaet sig bedre ved at have været den salige Vossgrafs Ven end ved at blive hans Eftermand.

Da nu dette var bragt i Orden, mødte Brudgommen atter paa „Allerhøieste Sted". Kongen spurgte ham, om han endnu ønskede Noget, men han erklærede, at han kun manglede et Kongebrev. „Fra enhver Krog i antichambret" modtog han Lykønskninger til det rige Parti, han stod i Begreb med at gjøre. Gratulationerne modtog han med ærbødig Tak, men iøvrigt med blandede Følelser; thi Udsigterne var ikke saa særdeles lyse. En ikke ringe Del af Formuen var jo alt gaaet tabt, og Rygterne om Brudens Forhold til Kommandørkaptainen holdt sig med paafaldende Haardnakkethed. Imidlertid slog han sig dog til Taals, da hun og hendes Brodersøn svor paa, at hun var fri, og Bryllupet blev endelig feiret i al Stilhed.

Hvedebrødsdagenes Fred blev meget snart forstyrret. Faa Dage efter Bryllupet blev Thiele stævnet af Frijs, der beskyldte ham for at have ægtet hans trolovede Brud. Herpaa fulgte en langvarig Proces, og der blev nedsat en Kommission med Generallieutenant Sponneck som Formand, en Admiral, to Generalmajorer og en Justitsraad som Bisiddere. I Begyndelsen var Thiele dog ved godt Mod, thi Kong Frederik selv havde lovet allernaadigst at forhjælpe ham til et godt Udfald af Processen, men hans Mod svandt, da „Hs. Majestæt, høilovlig Ihukommelse, afgik ved Døden og tog alt mit Haab og min Lykke med i Graven." Processen havde den Gang varet i to Aar. Frijs havde bevist, at han i Vidners Overvær offentlig og lovformelig var bleven trolovet af Præsten til den daværende Majorinde Vossgraf, men denne bestred Handlingens Gyldighed. Det var idel „Quakeley"; hun paastod, at der fra hendes Side ingen Vidner havde været tilstede, det havde været et ganske almindeligt Selskab, hvor intet Forbindende var besluttet eller fastslaaet. Herom kivedes man meget længe, og Kongen var saare vred paa den rænkefulde Majorinde, som havde baaret Kappen paa begge Skuldre og koketteret med begge Etater. Endelig faldt Dommen, der lød paa,

at Frijs skulde have 2000 Rdlr. for at afstaa sine Rettigheder til Majorinden, mod til Gjengæld at aflevere en Del Sølvtøi, som han siden Ildebranden havde havt i Forvaring. Men Omkostningerne, der beløb sig til 1000 Rdlr., blev paalagt Thiele, der sad ene tilbage med den dyrekjøbte Enke. Hele hendes Kapital, der ovenikjøbet aldrig havde været saa stor som angiven, var smeltet bort; Alt, hvad hun nu eiede, var „lidt Sengetøi og Linned, en Smule daarligt Husgeraad og Møbler, hvormed hun kummerlig forhjalp sig til sin Død.“ De Sager, Frijs leverede tilbage, vare i den ynkeligste Forfatning. Sandelig! Oberstlieutenanten havde al Grund til at misunde Kommandørkaptainen og hans enlige Stand.

Status stod paa Nul, og den sank endnu dybere. Dr. Schløssers Obligation var stadig ikke indfriet, og Doktoren havde aldrig underskrevet den lovede Revers; han havde vel givet Løfte om at levere Papirerne tilbage, men da han 1731 afgik ved Døden, laa Dokumentet endnu i hans Bo. Exekutorerne indregistrerede Obligationen og præsenterede den saa til Betaling. Thiele protesterede naturligvis, men blev alligevel dømt til at betale, og det skjøndt Doktorens Enke godt vidste, at den var et ugyldigt Papir, „hvorfor ingen Valuta var givet“. Formuen var fuldstændig borte, Kreditorerne fik Anvisning paa Oberstlieutenantens Gage, og saa længe han levede, maatte han betale Afdrag paa denne bedrøvelige Gjæld. Nu først fik hans dyrekjøbte Hustru at vide, hvilken Rolle Schløsser havde spillet i den hele Historie, og at det var ham, der var optraadt som Ægteskabsstifter, „Da,“ skriver Thiele, „bandede hun ham, der alt laa i Jorden, ned i Helvedes Afgrund, tillige med alle dem, der havde fortalt, at hun ejede 20,000 Rdlr. Om hendes Forbandelser og Bønner hjalp, véd jeg ikke, men Schløssers Enke, Auktionsdirektøren og Manecke døde kort efter hinanden.“ Kun den gamle Oberstinde vilde ikke dø, og hendes stakkels forarmede Ægtefælle maatte til sin store Sorg underholde hende lige til den 25. Maj 1743, da hun endelig lukkede sine Øine, 87 Aar gammel. I sine sidste Aar havde hun levet alene i et lille Hus i Alslev nær ved Sorø. Hendes Mand var nemlig 1740 bleven Chef for det slesvigholstenske nationale Infanteriregiment og var reist

til Rensborg uden at tage sit Huskors med sig. Han mødte heller ikke ved Begravelsen, som dog kostede ham 100 Rdlr. og var helt standsmæssig.

Heller ikke sin Lykke som Enkemand fik Thiele Lov til at nyde ret længe. Et halvt Aars Tid efter Hustruens Død blev han syg, og den 13. Januar 1744 døde han, efter at have nydt Sakramentet, rolig og salig. Hans Søn, der tjente som ulønnet Fændrik, stod ved Dødsleiet. Den 21. Januar om Morgenen Kl. 6 blev i al Stilhed, uden fremmed Følge, den salige Oberst af 16 af Regimentets Underofficerer henbaaret i Christ- og Garnisonskirken i Rendsborg, hvorpaa Officerer nedsatte Kisten i Begravelsen. Men endnu efter hans Død stod der Kiv om hans Grav. Oberstlieutenant Plessen, som havde overtaget Kommandoen, forlangte, at Følget skulde skilles i Kirken, men Major Schnitter, der havde ordnet Jordefærden, erklærede, at det var usømmeligt at lade den unge Fændrik Thiele gaa ene hjem i den lange Sørgekappe. Officerskorpset gik da samlet til Sørgehuset, medens Klokkerne ringede. Thiele havde ønsket, at Begravelsen skulde være tarvelig, men værdig, saa at hverken Kreditorerne eller Regimentet kunde have skellig Grund til Klage; men ingen af Parterne vare tilfredse. Oberstlieutenant Plessen stillede sig paa Kreditorernes Side og vakte megen Forargelse ved den Nidkjærhed, hvormed han varetog deres Interesse. Han ankede over, at Jordfæstelsen havde fundet Sted i Kirken, da Kirkegaarden dog havde været god nok; han afpruttede Snedkeren et Par Daler for Kisten og tingede med Konen, der klædte Liget, medens han protesterede mod, at Boet havde betalt 4 Flasker Vin for at traktere dem, der havde vaaget over den Afdøde. Paa den anden Side var Garnisonen ogsaa utilfreds; man skosede over, at ikke engang Stabsofficererne vare budne til Begravelsen, og der blev sagt, at Obersten, som havde tjent i henad et halvt Aarhundrede, var bleven stedet til Hvile paa en Maade, der hverken anstod ham eller Regimentet.

Den stakkels Thieles Historie er et Exempel paa, hvor uheldige hin Tids Officerer kunde være i deres idelige Forsøg paa „at gjøre deres Lykke“ ved fede Giftermaal. Men den viser os ogsaa, at de næsten burleske Giftermaals-

intriger, som, baserede paa Snyderier med Pengeposer, udgjør Handlingen i Holbergs Jacob von Thyboe, kunde høre hjemme i det virkelige Liv.

Mon det er af den Grund, at en af Holbergs Kommentatorer senere har sat Jacob von Thielos Navn i Forbindelse med Jacob v. Thyboes?![1])

[1]) Boyes Udgave af Peder Paars. 2. Oplag. S. 297.

Senere Meddelelser fra Dr. Hedin.

Ved **Emil Kock**.

Dr. Sven Hedin har i Løbet af Sommeren flere Gange ladet høre fra sig. I Breve til Hjemmet, hvoraf det første er dateret Khotan den 12te Januar, det andet Korla, en By Nord for Tarimfloden, den 11te Marts, fortæller han om sine senere Reiser og Oplevelser. Læserne af „Museum" ville maaske mindes,[1]) at Hedin den 3die Oktober f. A. naaede tilbage til Kaschgar fra sin sidste Reise til Pamir Høilandet, og at han agtede at forlade Kaschgar i Slutningen af November for at begive sig paa en ny Reise over Jarkand, Khotan og Keria til Thibet og derfra over Altyn-Tag til Lobnor.

Han kom dog først til at forlade Kashgar den 14de December. Det var ikke uden Vemod, han forlod denne By, den vestligste af de chinesiske Storbyer, den østligste By, regnet fra Europa, hvor der endnu fandtes europæisk Kultur. Det var tredie Gang, Hedin opholdt sig her, og den 14de December, den Dag, han nu forlod den, var det netop 5 Aar siden han første Gang kom dertil. Han havde opholdt sig dér saalænge, at han følte sig som hjemme. Han havde dér truffet mange, som han kunde kalde sine Venner, blandt dem først og fremmest den ædle, kundskabsrige og intelligente russiske Generalkonsul Pedrowsky. I ham havde Hedin fundet en næsten faderlig Ven, i hans Hus et andet Hjem. Han meddelte Hedin mange paalidelige og nyttige Oplysninger om de asiatiske Forhold, til hvilke han havde et mere indgaaende

[1]) Se „Museum" 1896. I. S. 222.

Kjendskab end de fleste andre Europæere. Han hjalp ham til Rette med Udstyr og Udrustning til hans Reiser og stod ham bi, da han kom tilbage efter sin uheldige Reise gjennem Ørkenen Takla Makan. Ogsaa Landsmanden, den svenske Missionær Högberg og dennes elskværdige Hustru omtaler Hedin med varme Lovtaler. Högberg havde, da Hedin kom til Kaschgar, været bosat dèr henved et Par Aar. Han var almindelig afholdt af Alle, baade Europæere og Indfødte. Han brugte, siger Hedin, den eneste rette Fremgangsmaade for at vinde Indgang blandt Chineserne. Han begyndte ikke strax at prædike og forkynde Kristendommen, men søgte først grundig at lære det Land og Folks Sprog, Historie og Eiendommelighed at kjende, hvor han skulde have sin Virksomhed. Vel begavet og talentfuld i flere Retninger, som han er, viste han sig hjælpsom imod Befolkningen, hvor han kunde, og var altid imødekommende imod Alle uden Hensyn til Stand og Stilling. Derved vandt han Alles Tillid og Agtelse og derigjennem et fast Grundlag at bygge videre paa. Endog blandt Chineserne havde Hedin fundet Venner, og han nævner blandt dem særlig den store Khan Dao-taj, der stod ham saa beredvillig bi efter Ulykken i Takla Makan Ørkenen. Man kan derfor godt forstaa, at det ikke faldt Hedin saa ganske let at forlade denne By, men da de sidste Afskedshilsener vare vexlede, da Kaschgars Taarne forsvandt i Horisonten, følte han sig dog let og freidig. Han havde jo endnu en Del Arbeide at gjøre i Asien, inden han ansaa sit Maal for naaet, sin Opgave for løst, og den Tanke oplivede ham ogsaa, at nu gik det hjemad; det var i al Fald Begyndelsen til Hjemreisen. At han endnu skulde gjennemreise det halve Asien, at han var skilt halvandet Tusinde Mil fra Stockholm, det generede ham ikke, det gik dog hjemad. Kjærligheden til Hjemmet er i det Hele taget stor og levende hos Hedin; det fremgaar af alle hans Breve, og den, der kjende det Hjem, hvorfra han er udgaaet, kan forstaa den. Selve Opbrudet fra Kaschgar havde en hel festlig Karakter. Den store Khan Dao-taj kom i egen høie Person, fulgt af en hel Skare andre chinesiske Venner, for at tage Afsked. I Gaarden hos Generalkonsul Petrowsky var der en hel Folkeforsamling. Foruden Konsulen og hans Frue var der den polske Missionær Adam

Ignatiev, to russiske Officerer og 50 Kosakker samt Konsulatets indfødte Skrivere, Tjenere og Tolke. Hedin havde sendt sin trofaste Tjener Islam-baj med Karavanen, som denne Gang bestod af 9 Heste og 3 Mand foruden Islam, afsted tidlig om Morgenen samme Dag. Karavanen skulde følge Hovedlandeveien til Byen Kisil, hvor Hedin vilde støde til den. Han agtede selv at tage Veien gjennem Ørkenen forbi de berømte Helgengrave ved Ordan-Padischah og Hasrett-Beginm, da han flere Gange var passeret ad Hovedlandeveien. Først ved Middagstid besteg Hedin sin Hest og red nu ledsaget af sine 2 Tjenere, den gamle Jolak, de to russiske Officerer og de 50 Kosakker i kort Trav gjennem Byen. Det var jo et helt stateligt Følge, og Kosakkerne sang underveis en Del muntre Soldaterviser, der gave Gjenlyd i de snevre Basar-Hvælvinger. Ved Missionær Høgbergs Bolig, der ligger i en Udkant af Byen, gjordes et kortvarigt Ophold, forat Hedin kunde sige Farvel til den elskværdige Fru Høgberg. Høgberg selv fulgte ham paa Vei, og snart efter indhentedes de af Alles Ven, den russisk-chinesiske Tolk Jan-daløj, der ogsaa vilde vise Hedin den Venlighed at følge ham paa Vei. Ved Jang's-Schar tog Hedin Afsked med Følget, og da han her med høi Stemme raabte: „Farvel, Kosakker," svarede disse i Kor: „Vasche-viso-Koblagoro dio!" hvilket er udlagt: „Gud give Dig en lykkelig Reise!" Saa var han endelig alene blandt lutter Asiater!

I Kisil traf han efter Aftalen sin tro Islam med Karavanen, og nu gik det videre fremad, først i sydlig, senere i sydøstlig Retning. Hedin skriver ikke udførligt om denne Reise, fremhæver kun enkelte Data, hvoraf her skal nævnes, at han ankom den 20de December til Byen Jarkand, hvor han blev modtagen med største Venlighed af den chinesiske Guvernør, som lod ham overbringe rige Gaver in natura og selv aflagde ham Visit, ligesom han ogsaa gav sine underordnede Beker Ordre til at følge Hedin til næste By og i alle Maader sørge for hans Bekvemmelighed. Jarkand, som med sine vidtspredte Forstæder har henved 150,000 Indb.. er Øst-Turkestans største By. Den gjør ikke noget tiltalende Indtryk. Husene ere lave og opførte af soltørrede Sten, Gaderne snævre, uregelmæssige og snavsede. Skjønt Byen ligger

ved Centralasiens største Flod, der bærer Navn efter den, er Drikkevandet elendigt. Det ledes fra Floden gjennem Kanaler ind til stillestaaende aabne Damme inde i Byen. Det stillestaaende Vand, der blandes med urenlige Tilløb fra den store By, er halvraadent og en sand Gift for dem, der drikke det. Det fremkalder hos Indbyggerne en almindelig udbredt ondartet Sygdom, som kaldes Boghak. Den bestaar i, at den angrebne faar en Svulst paa den forreste Del af Halsen, i de mildeste Tilfælde af Størrelse som en knyttet Menneskehaand, men hyppigt er den lige saa stor som den angrebnes Hoved. De ulykkelige Mennesker faa derved et meget frastødende Udseende. Man mener, at omtrent 75 Procent af Byens Beboere ere angrebne af denne modbydelige Sygdom, og der kjendes intet Middel imod den. Træffer man i de andre Byer et Menneske med en saadan Svulst, kan man være vis paa, at Stakkelen er fra Jarkand, og omvendt træffer man i Bazarerne i Jarkand et Menneske med normal Hals, kan man være sikker paa, at Vedkommende er fra en af de andre Byer.

Fra Jarkand skriver Hedin den 22de December: „I Overmorgen er det Juleaften. Saa sidder jeg rimeligvis som sort Melankoliker i Kargalik. Juleaftensdag er den sværeste Dag for mig, naar jeg er paa Reise. Da føler jeg mig saa forfærdelig ensom og er med alle mine Tanker i Hjemmet. Jeg hører og ser Eder, alle mine Kjære, dandse omkring Juletræet og sidde ved Julebordet. Gid den var vel overstaaet. Dagene ere nu saa korte; allerede Kl. 5 er det mørkt, men Juleaftensdag kan blive lang nok."

Han naaede ogsaa Juleaftensdag til Kargalik, en By, der ligger henved to Dagsreiser Syd for Jarkand. Reisen dertil fører gjennem et tæt befolket, vel dyrket Landskab. Der var hverken Sne eller Grantræer, som mindede om Julen, men Indvaanerne i Kargalik modtoge ham saa venligt, at han alligevel kom i Julestemning. Han kom til at bo hos en russisk Kjøbmand fra Margelan. Om Aftenen beredte hans Vært ham et festligt Maaltid, bestaaende af Æbler, Pærer, Rosiner, Mandler og en hel Del søde Kager. Det lignede et helt Julebord. Senere kom Byens ti Beker i Høitidsdragt med stive Piske for at hilse paa ham og byde ham velkom-

men, og fra Hans Høihed Ambanen, ɔ: Guvernøren, fik han en hel Del Julegaver bestaaende af Faar, Ris, Hvede- og Maismel, Brændsel og Foder til Hestene. Da Gjæsterne vare gaaede, nedskrev Hedin som sædvanligt sine Antegnelser over Dagens Begivenheder, læste et Kapitel af Biblen og gik derpaa til Ro efter en anstrængende Dag, som dog ikke havde været uden Julestemning og Juleglæde.

Havde Guvernøren (Ambanen) i Jarkand været Artigheden selv imod Hedin, gik Guvernøren i Kargalik næsten for vidt i sin Elskværdighed. Hedin havde tænkt paa at hilse paa ham Juledag og sige ham Tak for de tilsendte Gaver, men inden han var staaet op, tidlig om Morgenen Juledag, kom Guvernøren til ham for at gjøre Visit. Da Hedin senere om Dagen aflagde Ambanen en Gjenvisit og var reden ind i Guvernementshusets Gaard, hædredes han med tre dundrende Kanonskud, som gjorde hans Hest saa forskrækket, uvant som den var med det Slags Hædersbevisninger, at den nær havde kastet ham af Sadlen. Samme Amban var forøvrigt en lille pyntelig og livlig gammel Herre med et lille velpleiet Overskjæg og store runde Briller paa Næsen. Da Hedin efter Middagen havde udført en Tegning af ham, blev han ikke lidt overrasket ved at se hans lille, unge, gule Ægtemage komme trippende paa de smaa knapt 6 Centimeter lange Gedefødder for at bede ham om ogsaa at tage et Billede af hende. Hun vilde sende det til hendes Pappa og Mamma som boede i Peking. Hedin følte sig naturligvis smigret ved denne Anmodning og efterkom den øjeblikkeligt. Fra Kargalik fortsattes Reisen imod Øst-Syd-Øst til Khotan. Strax udenfor Kargalik begynder Ørkensandet og vedvarer i en Strækning af 13 Mil, kun afbrudt af ganske faa Oaser, frembragte ved mindre Floder, der udspringe paa Thibets nordlige Bjergkjæder. Tre Dage i Træk reiste Karavanen gjennem en aldeles øde Ørken, hvor der kun paa 2 Steder fandtes Karavanserajer, opførte af Jakub-Bek, for at give de Reisende Tag over Hovedet, naar de holdt Rast, og forsyne dem med fornødent Vand fra nogle i den Hensigt gravede, 40 Meter dybe, Brønde. Omtrent midtveis imellem Kargalik og Khotan ligger der dog en noget større, meget frugtbar Oase ved Navn Yuma, forsynet med rigeligt og godt Vand.

Efter Haanden som de nærmede sig Khotan, blev Landet frugtbarere og mere tæt befolket. Khotans ældste Historie taber sig oppe i den fjerneste Sagntid og falder paa den Tid, da Tarimbækkenet endnu ikke var forvandlet til den store Sandørken, det nu er. I Europa blev Byen først bekjendt for 600 Aar siden gjennem Marko Polo, „Kjøbmanden fra Venedig“, som paa sin berømte Reise gjennem Asien fulgte netop samme Vei, som Hedin nu.

I den nyere Tid blev den erobret af den ovenfor nævnte Jakub-Bek fra dens daværende Hersker Hadisch Padischa, men i 1879 tilbageerobrede Chineserne Khotan tilligemed hele Østturkestan, og de besidde den endnu.

I China har Khotan været vel bekjendt fra de ældste Tider, og der har altid fundet en livlig Handelsforbindelse Sted med denne By og den efter den opkaldte store Oase med dens talrige Befolkning. En stor Betydning har Byen blandt Andet faaet derved, at der i dens Omegn findes den kostbare og sjældne Nefrit, en Stenart, hvorpaa der sættes stor Pris navnlig i China. Den findes i Bjergene mellem Floderne Kara-Kasch og Jurum-Kasch, samt ved sidstnævnte Flods Bredder i mindre vandslidte Stykker. Man forfærdiger af den Daaser, Flasker, Kopper, Pibemundstykker og Armringe, hvilket Alt staar i høi Pris. En af Pekings vestlige Porte kaldes Nefritporten, fordi Kjøbmændene fra Khotan pleie at ride igjennem den med deres Varer.

I vore Dage er selve Byen Khotan en temmelig ubetydelig Stad med henved 5000 mohamedanske Indbyggere og omtrent 600 Chinesere. Der udføres derfra foruden Nefrit fornemlig Silke, hvide Uldtæpper, Huder, Druer og Ris. Navnlig de der forarbeidede Silketæpper ere meget fine og smukke og derfor vidt bekjendte. I China bruges de af rige Folk til at hænge paa Væggene. Foruden Khotan har Oasen endnu to større Byer: Kara-Kasch og Jurunkasch, hvorefter de to Floder ere opkaldte. Handelen med China foregaar dels ad Khotan-Darya over Aksu og Turfan, dels over Jarkent og Maralbaschi. Handelen med Rusland gaar over Kaschgar, med engelsk Indien over Leh i Ladak. I Bazarerne i Khotan træffer man Kjøbmænd af alle Asiens Folkefærd, Chinesere, Afghaner,

Hinduer, Turkomaner, ja endog Nogai-Tartarer fra Orenburg.

Da Hedin kom til Khotan, fik han Bolig hos den russiske Aksakal (Konsul). Som ovenfor omtalt, var det oprindelig Hedins Plan fra Khotan at gjøre en Reise ind igjennem det hidtil af Europære ukjendte nordlige Thibet og saa først derfra gaa imod Nord til Keria og derpaa gjennem Ørkenen til Tarimfloden og Lobnor. Denne Plan forandrede han, efter at være kommen til Khotan. Imedens han efter sin første Ørkenreise opholdt sig i Skovene ved Khotan-Darya, traf han, som Læseren maaske vil erindre, en Jæger fra Byen Tavekkel ved Navn Achmed, der iblandt andet fortalte ham, at han en Gang i Ørkenen i Nærheden af Kiria-Darya, havde opdaget Ruiner af en gammel By. Denne Beretning fik Hedin senere bekræftet fra anden Side, og han besluttede nu fra Khotan at drage ud i Ørkenen for at finde disse Ruiner. Han kjøbte i den Hensigt i Khotan 3 Kameler og 3 Æsler og drog med Islam og en Mand ved Navn Kerim Djan til Tavekkel, hvor han antog endnu to Mænd, hvoriblandt rimeligvis den omtalte Jæger. Saa drog han paany ind i Ørkenen mod Nordost i Retning imod Keria-Darya. Klog af Skade efterlod han denne Gang det meste af sin Bagage og Dubletter af sine Instrumenter hos Aksakalen i Khotan og tog blot det Allernødvendigste med sig. Han førte ikke en Gang Telt eller Seng med sig, men overnattede under aaben Himmel, tildækket med Faareskindspelse. Efter 9 Dages Ophold i Khotan begav han sig paa denne Udflugt og fulgte i Begyndelsen i 4 Dage Floden Khotan-Darya, gjennemreiste i 8 Dage Ørkenen imellem denne Flod og Keria-Darya, og fulgte saa denne sidste Flod i 14 Dage indtil $39^1/_2$ Grad nordl. Br., hvor Floden efter en lang forgjæves Kamp med Sandet forsvinder i dette.

Saalænge Karavanen fulgte Floderne, var Landet opdyrket og fuldt af Skove, og de traf Masser af vilde Kameler.

Efterat de havde forladt Endepunktet for Keria-Darya, gik Reisen atter i 8 Dage gjennem uafbrudt Sandørken. Saa fulgte der Stepper og Urskove, indtil de endelig efter 41 Dages Reise fra Khotan, hvoraf dog de 5 anvendtes til Rast og Hvile, trætte, sultne og tørstige, men ellers i god Behold

naaede den lille By Schah-jar ved Tarimfloden. Paa denne Ørkenreise gjorde de mange interessante Opdagelser og fandt ikke en, men to gamle Byer midt ude i Sandet, hvis Levninger vidnede om høi Ælde og vidt fremskreden buddistisk Kultur. Den ene af disse Byer har været meget stor i Omfang, og der fandtes tydelige Spor af et stort Kanalisations- og Vandingssystem. Efterat have udhvilet sig i to Dage i Schah-jar og dér forsynet sig med fornøden Proviant og andre Sager, som Reisen havde medtaget, fortsatte Hedin Reisen i 14 Dage gjennem de langs med Tarimfloden voxende Urskove til Byen Korla, der ligger Nord for Floden. Her traf han den russiske Konsul, (Aksakal), der havde været paa Reise, og dennes Broder, der var Kjøbmand i Tjaschalyk, som ligger Syd for Lobnor.

Hedin besluttede nu at fortsætte Reisen i Selskab med denne, der var godt kjendt der paa Egnen, for om muligt at finde Chinesernes og Richthofens gamle Lobnor. Han vilde derpaa reise tilbage over Tschartschen til Khotan.

En udførligere Beretning om Reisen fra Khotan indeholdes i et i August Maaned d. A. til Hjemmet ankommet Brev, dateret Korla den 17. Marts 1896.

Han indleder sin Beretning med at fortælle, at han under sit 9 Dages Ophold i Khotan mødte den største Venlighed og Imødekommenhed hos den chinesiske Amban (Guvernør) Lindarin. Han var ofte Gjæst i dennes „Jamen“ (Guvernementshus), og hver Gang han kom indenfor dens Mure, blev han modtaget med tre Kanonskud, en sjælden og udsøgt Opmærksomhed. Han blev en Dag indbudt til Middag hos Lindarin sammen med Byens fornemste Chinesere, og det var en fin Middag, som vilde have tiltalt selv en europæisk Gourmand.

Den 14de Januar forlod Hedin Khotan. Denne Gang medtog han som tidligere meddelt kun en lille Karavane. Den bestod kun af 4 Mænd, hans oftere nævnte Livtjener Islam-baj, en Mand ved Navn Kerim-Djan og to Jægere: Achmed Mergen og Kasim-Achen. Belært af tidligere Erfaring tog han kun de allernødvendigste Ting med sig. Paa hele Reisen sov de under aaben Himmel, skjøndt Kulden om Nætterne ofte steg til 22 ° C., og dog tog ingen af dem nogen

Skade deraf. Som Følge af denne indskrænkede Bagage behøvede de kun tre Kameler og tre Æsler. Hans Ven Lindarin syntes, at Karavanen var for lille og vilde endelig paanøde Hedin endnu to Mand paa hans egen Bekostning, men Hedin tog ikke imod det venlige Tilbud. Saa maatte den brave Chineser lade sig nøie med at lade opslaa et stort Telt en halv Mil fra Byen, hvor han endnu en Gang beværtede ham med The. Fulgte af chinesiske Beker (Underbefalingsmænd, Høvdinger) reiste de nu i 4 Dage langs Floden Khotan-Darya indtil et Sted, som kaldtes Islamabad, hvor de forlode de sidste Menneskeboliger og satte over Floden paa dens alentykke Isbro. Ikke langt derfra kom de til Byen Tavek-kel, hvor de gjorde Holdt 1 Dag for at skaffe sig selv og Dyrene nogen Hvile, før de begave sig ind i Ørkenen. Fra denne By medtog de to Veivisere, som flere Gange havde været inde i Ørkenen forat søge efter Guld og Kostbarheder i den begravne By. Ørkenen var i Begyndelsen ikke vanskelig at befare. Sandet var ikke dybt; det var let at finde Vand, og af og til traf de paa deres Vei Julgun (Tamarisker) og Tograk (Popler).

Den 19de Januar forlode de Floden og styrede lige imod Øst. Tredie Dagen efter begyndte Sanddynerne at høine sig til 5 à 10 Meter med steile Sider imod Vest og Sydvest. For ikke at overanstrænge Dyrene reiste de kun 5 à 6 Timer om Dagen. Dagsordenen var altid den samme. Saasnart de havde leiret sig, gav strax to af Mændene sig til at grave efter Vand. To andre gravede efter Tamariskrødder til Leirilden. Islam tilberedte Hedins Mad, og Kerim syslede med Dyrene og deres Paksadler. Selv satte Hedin sig paa sin Maatte, indhyllet i sin Pels og gjorde sine Optegnelser, tog nogle Skitser af Omgivelserne, maalte Sanddynernes Høide og Retning og begav sig derpaa til Brønden, som da i Reglen var færdig. I Begyndelsen fandt de Vand i en Dybde af 2,41, 1,91 og 1,67 Meter med en Temperatur imellem 9 og 12°. Jorden var frossen til en Dybde af 22 Centim. Vandet var fuldstændig fersk. De lærte snart at kjende, hvor det var bedst at grave Brønden. Fandtes der et Sted en Julgun eller Tograk kunde de altid være sikre paa at finde Vand i

henved to Meters Dybde. Efter Haanden voxede Sanddynerne, og Ørkenen blev mere og mere øde.

Den 22de Januar traf de Dyner paa 12 Meters Høide, alle beliggende i Retning fra Nord til Syd, altsaa parallelle med Floderne Khotan-Darya og Keria-Darya. I Reglen fandtes der Julguns i Levningerne imellem Dynerne, et Tegn paa, at der ikke var langt til Grundvandet.

Den 23de Januar steg Dynerne til 15 Meters Høide, men i en Fordybning fandt de dog to Tograks med fortørrede, revnede Stammer, men ikke destomindre med Kviste, fulde af friske Knopper, som Kamelerne og Æslerne aad med Begjær. De vare jo paa Sultekur paa denne Reise, men det var en Fordel, at Kamelerne netop vare i deres Brunsttid, da de altid ere meget livlige, skjøndt de ikke æde meget. Ved Middagstid kom de til en „Kötteck", ɔ: en død Skov, med lave Stammer og Stubbe, graa af Udseende og skjøre som Glas. Den tydede paa, at der en Gang i længst forsvundne Dage havde været en Flod i denne Fordybning. Endnu fandtes der imellem de udgaaede Træer et Par levende Popler, de sidste af en uddød Slægt, de yderste Poster imod det Alt dræbende Sand.

For Hedin havde denne døde Skov dog stor Betydning. Han vidste fra sine Veivisere, at den døde gamle By skulde ligge ved den østlige Rand af denne Skov. Veiviserne kaldte Byen „Takla-Makan". Snart efter fandt de Skaar af Lerkar og brændte Sten og naaede Vand i 2,02 Meters Dybde. De gjorde derfor Holdt og sendte Speidere ud for at lede efter Ruinerne. Medens dette stod paa, bleve nogle af Mændene med den ene af Kamelerne sendte efter Brændsel fra den døde Skov. De vendte snart tilbage med en vældig Byrde, saa at de den Nat kunde varme sig ved et prægtigt stort Baal, hvad de vel kunde trænge til, da Minimumstermometret i Reglen sank til 20° under Nulpunktet hver Nat.

Den 24de Januar holdt de Rast, forat Hedin og Mændene nærmere kunde undersøge Ruinerne, der fandtes i Nærheden i Leirpladsen.

Hedin har paa sine Reiser i Østturkestan tidligere undersøgt mange Ruiner, men paastaar, at, hvad han her fandt, var af en hel anden Art, og havde Intet tilfælles med de

Bygninger, som hørte til de senere Tider. Disse bestaa sædvanlig af soltørrede eller brændte Sten, men Ruinerne i denne eiendommelige By vare udelukkende af Træ, navnlig Poppeltræ (Tograk). Der var ikke Spor af Stenmure. Ogsaa Bygningernes Grundplan var forskjellig. De fleste havde Form af en mindre Kvadrat, liggende inde i en større, eller en Rektangel, delt i mindre Rum. Det eneste, der stod tilbage af Bygningerne, var forøvrigt to à tre Meter høie Stolper, tilspidsede i den ene Ende. Disse vare naturligvis sprukne og skjøre, men dog haarde. Der fandtes flere Hundrede saadanne Ruiner. Byens Grundplan eller Gadernes Retning kunde ikke nøiagtig findes, da selve Byen, som synes at have havt et betydeligt Omraade med en Diameter af 3 à 4 Kilometer, var tildækket af Flyvesand, hvoraf kun de Bygninger, som var opførte paa høiere liggende Grund, ragede frem.

Hedin forsøgte at udgrave flere af Ruinerne, men det var et meget vanskeligt Arbeide, da den løse Sand bestandig løb tilbage og fyldte Hullerne. Dog lykkedes det ham at faa saa meget frem for Dagens Lys, al han kunde bestemme Byens Alder. Ved et af Husene, som hans Mænd kaldte „Bud-Khane“ (Buddatempel) stod endnu Væggene imellem de lodrette Stolper i en Høide af en Meter. De bestod af Rør (Kamisch), der ved Hjælp af paaklinet Ler var dannet til en fast og haard Masse, som baade ud- og indvendig var kalket og hvidtet. Udenpaa den hvide. glatte Flade var der med Mesterhaand malet Billeder af Kvinder, som laa paa Knæ med Hænderne foldede som til Bøn. Haaret var bundet i en Knude, opsat 'paa Issen. Øienbrynene vare bølgeformige og sammenhængende med et Mærke over Næsen, saaledes som Hinduerne bruge endnu i vore Dage. Der fandtes ogsaa Billeder af enkelte Mænd, en Hund, en Hest, nogle Skibe samt Blomster (Lotus?) og Ornamenter i Mængde. Hedin forsøgte at tage et Stykke af Væggen med sig, men det lod sig ikke gjøre. Malingen skallede af og smuldrede hen ved Løsbrydningen. Saa maatte han lade sig nøie med at kopiere dem. Da han gravede disse Vægge frem, fandt han et Stykke Papir med vel vedligeholdte Skrifttegn, som han dog ikke kunde læse eller tyde. Endvidere fandt han en Menneskefod af Gips i naturlig Størrelse. Saavel denne som

Malerierne vidnede om stor Kunst og Kunstsans. Ved at udgrave et andet Hus fandt han, at dette havde bestaaet af to Etager. Sammesteds fandt han en Mængde fra 1 til 2 Diameter høie Gibsfigurer i Hautrelief. De syntes at have været anbragte paa en Væg til Prydelse og Dekoration og forestillede siddende Buddabilleder med Lotusblomster til Baggrund, og staaende Kvinder, der holdt den ene Haand høit løftet, den anden over Brystet. Omkring Hovedet var der et Slags Glorie, ligesom man ser paa de katolske Mariabilleder. Saa fandtes der ogsaa Kvinder med nøgent Bryst, holdende en Guirlande af Blomster over Hovedet. Af alle disse Figurer tog Hedin Prøver med sig.

Ved Udgravning af andre Huse fandtes iblandt Andet en lang Trælægte med indskaarne Billeder, Rester af Lerkar og en Møllesten af Porfyr, 1 Meter i Diameter, efter Hedins Mening hørende til en Vandmølle. Der fandtes endvidere Spor af en Poppelallé og Rester af Abrikos- og Blommetræer. Byen har altsaa i længst forsvundne Dage ligget ved en Flod, maaske en Arm af Keria-Darya, har været omgiven af Skove og indesluttet frugtbare Haver. Saa kom Sandflugten og ødelagde Alt. Nu er den, som et andet Sodoma, en øde Ørken. Om denne Bys Alder, om Tiden, da den er bleven ødelagt, tør Hedin ikke udtale nogen bestemt Mening. Efter de af ham anstillede Undersøgelser om Sanddynernes Vandringer og Sandets Fremskriden, skulde der mindst være forløbet 1200 Aar, siden Sandet begravede den. Saameget tør han sige med Bestemthed, at en Kultur, saa vidt fremskreden som den, de fundne Kunstværker tyde paa, aldrig har eksisteret hos det Folk, der nu beboer Øst-Turkestan. En chinesisk Reisende i det 7de Aarhundrede efter Christus beretter ogsaa, at disse Egne den Gang beboedes af Tucharifolket. Da Hedin havde endt sine Undersøgelser af den gamle By, afskedigede han de to Veivisere fra Tavek-kel og fortsatte derpaa den 25de Januar sin Reise med de fire tidligere nævnte Mænd. Den første Dag stødte de paa Sanddyner af indtil 25 Meters Høide, men dog fandt de om Aftenen Vand paa 1,87 Meters Dybde.

Den 26de Januar blev Sandet endnu vanskeligere at befare og Dynernes Høide bestandig større. Imellem dem

fandtes talrige Julguns (Tamarisker) og visnede Kamischbuske. Endelig naaede de en Sanddyne saa høi, at den lignede et Bjerg. Den blev maalt til over 40 Meter. Mændene begyndte at tabe Modet, og Kamelerne aandede tungt. Der blev holdt Krigsraad, og de besluttede at undersøge, hvad der fandtes bag denne Kolos. Hvilken Overraskelse! Da de havde naaet Toppen af Dynen, opdagede de, at der ikke var flere Dyner at se. Landskabet var ganske jævnt, Sandet blev bestandig mindre dybt; de fandt Spor af en Ræv, en død And og Tamarisker i stor Mængde. Saa fulgte der Spor af Mennesker og Heste; der voxede Popler, de fandt en luftig Hytte, et Tag paa Stolper og — opslog den Nat deres Leir ved Bredden af Keria-Darya.

De havde altsaa i Løbet af 8 Dage krydset Ørkenen imellem Khotan-Darya og Keria-Darya. Denne sidste Flods frodige Omgivelser var det en ren Fryd at se, efter at de i over en Uge ikke havde havt Andet end den golde, nøgne Ørken for Øie. Ved det Sted, hvor de havde slaaet Leir, var Floden 32 Meter bred. Dens Vand var dækket af et flere Fod tykt Islag, men det var dem en Glæde at gjennemhugge dette og naa det friske Flodvand, hvoraf Kamelerne drak med største Begjær. Det sidste Faar blev slagtet og stegt ved et vældigt Baal, som varmede deres stive Lemmer, og Alle befandt sig snart i bedste Velgaaende. Det var tydeligt, at Hytten fornylig havde været beboet. Der var friske Spor af Mennesker og Dyr, men intet Menneske at se.

Den 27de Januar fortsatte de Reisen langs Flodens vestre Bred imod Nord. De længtes alle efter at finde et Menneske, som kunde vise dem Vei og meddele dem Oplysninger om Floden, der aldrig før havde været besøgt af nogen Europæer. Paa Kortene var denne Flod kun antydet med Prikker som ubekjendt, saasnart den var kommen Nord for Byen Keria. De vandrede videre, snart gjennem en tæt Poppelskov, snart gjennem Kamisch-Krat, ja maatte af og til over Sanddyner, som naaede ned til Flodbredden. De vandrede Time efter Time, men overalt dyb Stilhed, ikke en Lyd at høre, intet Tegn til Liv. Floden slyngede sig i Bugter mod Nord, stadig bedækket af tyk Is. Undertiden blev den saa bred, at den dannede store Søer, saa at det ikke var

muligt at se den modsatte Bred. Den Vei, de fulgte, krydsedes ofte af Stier, som gjennem Krattet førte ned til Floden. Der var talrige Spor af Vildsvin, Harer, Raadyr, Ræve og Faar og af og til af en bar Menneskefod, men bestandig Stilhed, ikke en eneste Lyd at høre. Sporene af Mennesker og Faar førte altid mod Syd. De begyndte derfor at frygte for, at Hyrderne paa denne Aarstid vare dragne til Omegnen af Keria. Dagen var ved sin Ende, da de kom til en tæt Poppelskov med Kamischkrat. Pludselig hørte de Brægen af Faar, og snart efter saa de en stor Flok af disse Dyr, som gjorde sig tilgode i det høie Græs. Altsaa maatte der ogsaa findes Mennesker i Nærheden. De raabte og hujede, men intet Svar, ingen Lyd. Saa sendte Hedin sine fire Mænd ud hver i sin Retning for at undersøge Skoven. Der forløb en god halv Time. Endelig kom Achmed tilbage med en Hyrde og hans Kone. De vare blevne saa forskrækkede over Karavanens Ankomst, at de havde skjult sig i Krattet. De bleve dog snart beroligede og viste dem Veien til deres i Nærheden beliggende Sattma (Rørhytte), hvor Hedin og hans Folk saa tilbragte Aftenen og den paafølgende Nat. Hyrden blev udspurgt og maatte frem med Alt, hvad han vidste, og Alt blev strax nedskrevet i Hedins Dagbog.

„Hvad hedder Du?“ spurgte Hedin. Hussein og Hassan var Svaret. Det forekom Hedin lidt underligt, men Hyrden forklarede, at det egentlig var hans Tvillingbroder i Keria, der hed Hassan. Selv hed han Hussein, men da de vare Tvillingbrødre, mente han, at han nok kunde bruge begge Navne. Han fortsatte, at der langs med Floden imod Nord fandtes i lang Afstand fra hverandre Hyrder med Faarehjorder, som tilhørte Bajer i Keria. Hjorderne varierede imellem 300 og 2000 Stk. Hver Hyrde havde sit bestemte Skovomraade, som han ikke maatte overskride. Der levede han hele Aaret, idet han vandrede fra den den ene Skovpart til den anden. Han opholdt sig i Reglen fra 10 til 20 Dage i hver Agil (Græsgang). Saasnart den ene var afgræsset, vandrede han til den næste. Hussein havde i Alt 13 Agils at raade over, strækkende sig i en Længde af to Dagsreiser. Hjordens Eier boede i Keria og kom i Reglen om Foraaret og Høst til Skoven for at klippe Faarene, tælle dem og bringe Mais-

mel og andre Fornødenheder til Hyrden, da Hussein selv kun reiste hvert andet Aar til Byen, som laa tre Dagsreiser fra det Sted, hvor Hedin traf ham. Dette Sted hed Kotschkor-Agil. Længere Nord paa ved Floden fandtes der Hyrder, som blot en Gang havde været i Keria. Ja, Hedin traf endogsaa en Hyrde, som var 35 Aar gammel og aldrig havde været i Keria. Han havde ikke mindste Begreb om en By, end mindre om en Bazar.

Keria-Darya-Dalen er altsaa nord for Byen Keria befolket af henimod 150 Mennesker, der danne en Verden for sig, uden Forbindelse med den øvrige Verden, udenfor de kjendte Færselsveie, omgivne af den store Ørken paa alle Sider. Disse Hyrder leve saaledes deres eget Liv, se ingen andre Mennesker end deres nærmeste Naboer og de Bajer, som enkelte Gange om Aaret komme til dem eller forbi dem til deres Hjorder. De ere derfor meget sky og halvvilde. De ere fødte og opvoxede i de store Urskove og forstaa ikke Andet end at passe og vogte Faarene, klippe og malke dem, føre dem til gode Græsgange, hugge Grene af Træerne til dem, skille Lammene fra Moderfaarene, bage Maisbrød, opføre Rørhytter (Satmor) grave Brønde og andre saadanne simple Gjerninger. Spader (Ketmen) og Øxer (Balta) ere deres vigtigste Redskaber. Øxen bære de altid hos sig, fæstet til Livremmen.

Ved Khotan-Darya undrede Hedin sig over, at Hyrderne levede alene ved Hjorderne, medens de havde deres Hustruer og Børn i Khotan. Maaske frygte de for, at Chineserne, som ofte benytte den meget befærdede Vei langs Floden, skulle tage sig for store Friheder overfor deres Hustruer. Ved Keria-Darya findes der ingen saadan befærdet Vei. Dér have Hyrderne derfor deres Familier hos sig. Hussein, som levede der i Urskoven alene med sin barnløse Hustru, mindede ham om Adam og Eva, kun med den Forskjel, at de vare klædte i Faareskind fra Top til Taa. Angaaende Floden fortalte Hussein, at den Nord for Keria giver Vand til en Mængde Kanaler, som benyttes til at vande Markerne, hvorfor Floden dér ofte næsten helt forsvinder. Maaske er dette Grunden til, at ingen af de Reisende, som have besøgt Keria, saasom Prschewalskij, Pjevtsoff, Dutrenil de Rhin og Little-

dale, have prøvet paa at undersøge Floden længere Nord paa. Da Hedin opholdt sig ved Floden, var den, som omtalt, islagt, men man ventede, at den vilde bryde op om 20 Dage. Saa indtræder der en Vaarflom, som bringer Floden til at antage meget betydelige Dimensioner, men senere hen paa Aaret bliver Flodsengen helt udtørret i henved 2 Maaneder. I denne Tid maa Hyrderne grave Brønde, for at faa Vand til sig og Faarene. Floden faar sit Tilløb dels fra Is- og Snesmeltningen paa Thibets høie Bjergkjeder, dels fra en Mængde Kilder i Nærheden af Byen Keria. Det første Vand kaldes af de Indfødte „Aksu", hvidt Vand, fordi det stammer fra Is og Sne, det andet kaldes „Karosu", sort Vand, fordi det kommer fra Kilderne i Jorden.

Da Hussein forlod dem, vandrede han mod Syd. Hedin fortsatte Reisen mod Nord ad en Flodseng, som nu var udtørret, fordi Floden havde banet sig et nyt Løb mod Øst. Hele Vegetationsbæltet, bestaaende af Skove og Kamischkrat, omgav endnu den tidligere Flodseng, men den Tid vil komme, da Sandet vinder Overhaand; saa maa ogsaa denne Vegetation gaa under og danne Kötteck (død Skov), medens et nyt Skovbælte voxer frem langs det nye Flodleie.

Den 29de Januar traf de om Aftenen atter tre Hyrder med en Hjord paa 400 Faar. Ogsaa disse bleve omhyggeligt udspurgte af Hedin for at fuldstændiggjøre Oplysningerne om Floden og Egnen. Hjorden eiedes af Hyrdernes Fader i Keria. Som Løn for deres Arbeide havde de Lov til at slagte 20 Faar om Aaret. Endvidere tilfaldt dem de Faar, som bleve dræbte af Ulve og Vildsvin, samt de, der kom til Skade ved at brække Ben eller paa anden Maade. Disse udgjorde tilsammen i Gjennemsnit 15 om Aaret. Da Faderens Skovstrækninger kun havde Næring til 400 Faar, blev der hvert Aar sendt 60 à 70 Stk. til Keria til Salg. Disse i Forbindelse med Ulden, der tages 2 Gange om Aaret, giver Eieren Indtægten af Hjorden. Et godt Faar koster i Keria 3 Kroner, et mindre godt kan faas for 1 Krone.

Efter en Dags Hvile fortsattes Reisen, men nu havde de altid en Veiviser med sig, hvad der var høist nødvendigt, da Veien bestandigt gik gjennem tætte Urskove, saa tætte, at Kamelerne havde Vanskelighed ved at komme frem.

Den 30te Januar kom de til et Sted, hvor den nye Flodarm igjen forenedes med den gamle. Floden fik her en meget betydelig Bredde, henimod 100 Meter. Isen havde en Tykkelse af 36 Cm. Isfladen var blank som et Speil, men var dog ved nærmere Eftersyn bedækket af et tyndt Lag Støv eller Sand. Hele Atmosfæren var fyldt med dette fine Støv, som Vinden fører med sig fra Ørkenen. I hele 10 Dage vedblev Luften at være saaledes støvfyldt til stor Sorg for Hyrderne. Støvet bedækker nemlig hver Gren, hvert Græsstraa. Naar Faarene æde disse, blive de syge og faa et Slags Kværke.

Den 1ste Februar syntes Floden at ville bøie af mod Nordøst. Hedin blev noget urolig derover, da det var hans Agt at gaa lige mod Nord, for at naa Tarimfloden. Skulde Keria-Darya ligesom Tarimfloden nu løbe mod Øst og ende i Lobnor? Det var Spørgsmaalet, som forvoldte Uro og Spænding. Samme Dag naaede de et Sted, som kaldtes Jugankum, det vil sige: mægtig Sand, og dette Navn bar Stedet med Rette. Høie, mægtige Sanddyner viste sig her og strakte sig lige ned til Floden. Ved Sydsiden af disse udbredte der sig en Steppe, hvor de atter traf Hyrder, af hvilke en fulgte dem, indtil de naaede den næste Skovegn, der bar Navnet: Tenghus-basste. Her traf de to Hyrdefamilier, der som Vilde havde leiret sig ved et mægtigt Baal. De havde flere smaa Børn, hvis eneste Klædningsstykke bestod af en aabenstaaende Pels. I Nærheden af Leiren græssede en Hjord paa 300 Faar. Desuden havde de en Hane og tre Høns, en Due og et Par Hunde. Paa Marken laa alle deres Husgeraad, Kar af Træ til Bagning, Malkning og Spisevarer, Skindposer med Vand, Sække med Mel, nogle Kungoner ɔ: Kobbergryder samt Knive, en Sax, Træskeer, Kigis, ɔ: Filttæpper, en Gryde af Jern, nogle Klædningsstykker og en Dutar, ɔ: tostrænget Guitar. Et Par af Mændene bar en eiendommelige Fodbeklædning, nemlig Trædeposerne af vilde Kameler med paasiddende Klove.

Den 2den og 3die Februar fulgte to af disse Hyrder med dem til en anden gammel By, der ligesom den første var begravet af Sandet. Hyrderne kaldte den „Kara-dung“, den sorte Bakke, fordi Sanddynerne her vare bevoxede med

Tamarisker, der selv i Afstand saa sorte ud imod det gule Sand. Denne By var mindre i Omfang end den første, men hørte til samme Tidsalder. Der fandtes her samme Slags Malerier paa Væggene, som vare opførte af samme Materiale og i samme Arkitektur. Et Sted fandtes en stor firkantet Bygning med Sider paa 80 Meters Længde. Den lignede et Karavanseraj. Paa en anden Bygning fandtes Bjælkeunderlaget til en Balkon. Ellers blev der ikke gjort noget mærkeligt Fund. Hyrder og Jægere ved Khotan-Darya kjende godt denne Ruinby. Hedins Tjener, Kasim havde vandret dertil paa 5 Dage fra Khotan-Darya, men mærkeligt nok vare de aldrig faldne paa at fortsætte en Dag endnu imod Øst. Saa havde de fundet Vand, Mennesker og Brød. De havde derfor kun kunnet tilbringe en Dag ved Ruinerne, da de ikke kunde føre Vand og Brød for mere end 10 Dage med sig paa et Æsel. De vare reiste dertil for at søge efter Skatte og Kostbarheder, men forgjæves. Mærkeligt nok, baade fra Khotan-Darya og Keria-Darya have Mennesker gjort Reiser til Ruinerne uden nogensinde at træffe hverandre. Derfor havde de Første aldrig hørt tale om Keria-Darya, de sidste aldrig om Khotan-Darya. Dog tale Folkene ved begge Floder samme Sprog, og begge kalde Stedet Kara-dung af samme Grund.

Efter at være vendte tilbage fra Ruinerne forsattes Reisen langs Floden imod Nord. Den blev nu bestandig mere uregelmæssig i sit Løb, delte sig i flere Arme og dannede store Moradser ved Bredderne.

Den 4de Februar kom Karavanen til et Skovbælte, der kaldtes Arka-tjott, hvor den atter traf nogle Hyrder.

Den 5te Februar fortsattes Reisen, men nu blev Terrænforholdene helt forandrede. Floden delte sig i en Mængde smalle Arme, hvoraf nogle forsvandt i Skoven. Denne og Kamischkrattet blev bredere, Landskabet fik mere og mere Lighed med et tropisk Deltaland, og ingen Sanddyner vare at opdage i nogen Retning. De mødte flere Hyrder, men disse vidste ikke, hvor langt Floden løb imod Nord. Om Aftenen samme Dag kom de til et Sted, som kaldtes Tjugut-mek, hvor de traf Hyrder med en Hjord paa 800 Faar og 6 Køer.

Den 6te Februar kom de til et Sted, som kaldtes Sarik-Keschme. Her var Floden endnu 79 Meter bred og saa ud, som om den kunde fortsætte sit Løb endnu flere Hundrede Mil. Der er den Forskjel paa den store Flod Khotan-Darya, der til Tider om Sommeren kan strømme med saa kolossale Vandmasser, og den langt mindre Keria-Darya, at den første paa lange Strækninger Syd for Buksem, det Sted, hvor Hedin naaede den paa sin første Ørkenreise, kan være ganske udtørret om Vinteren, medens den sidste mindre Flod har Vand hele Vinteren igjennem. Det kommer af, at hin udelukkende faar sit Vand fra Sne- og Issmeltningen paa Bjergene, medens denne har betydelige Tilløb fra Kilder hele Aaret igjennem.

Den 7de Februar naaede de en Skovegn ved Navn Katak. Her fortalte man dem, at Floden endnu kun løb omtrent to Dagsreiser imod Nord, saa blev den opslugt af den store Ørkens Sand, som begyndte der. Karavanen holdt Hvil dér hos en gammel Skovmand ved Navn Muhamed-Baj, en mærkelig Person, som havde levet hele sit Liv i Skoven og ikke vidste, om det var Jakub-Bek eller Chineserne, der herskede over Landet. Han kjendte overhovedet ikke til nogen Øvrighed, betalte ingen Skat og levede aldeles fri og uafhængig. Formodentlig vidste Chineserne ikke, at Flodegnen var befolket. Ellers havde de nok forlangt deres Skat.

Muhamed-Baj gav Hedin flere interessante Oplysninger om Floden. Ved Tenghus-basste delte denne sig i to Arme, som flød hver i sin Retning. For 6 à 8 Aar siden flød hele Vandmængden gjennem den østre Arm. Nu flød den gjennem den vestre Arm, men han mente, at den atter vilde vende tilbage til den østre, naar det blev Høivande. Ved Enden af denne Arm, der kun var fire Dagsreiser derfra, imod Nord var der nu kun et Par flade Saltsøer. En anden Beretning af ham var ganske interessant. Han fortalte, at for tre Aar siden var der kommet en Tiger til Katak, hvor den havde dræbt en Ko. Muhamed og hans Folk havde fundet Resterne af Koen og ført dem med sig til deres Leir for dog at redde Skindet, men Tigeren kom tilbage og tog Resterne med sig, skjøndt de laa tæt ved Leirilden. De fandt dens Spor. Den var først gaaet langs Floden mod Nord,

men havde saa begivet sig imod Øst indad Ørkenen til. Det var sjældent, at der kom Tigere dér til Egnen. Hedin mente, den maatte være kommen Nord fra, hvor der ved Tarimfloden i Egnen omkring Shah-Jar findes mange Tigere, men Muhamed betvivlede det, da den store Ørken laa imod Nord. Muhamed kunde huske tilbage i 35 Aar. I den Tid var Vandet i Floden ikke blevet mindre, hvorimod Sandet bestandig havde trængt sig længere frem imod Skoven. Skjøndt Muhamed levede der med sin Hustru og deres Børn saa afsondret fra hele den øvrige Verden, var han dog en ivrig Muhamedan. Han forsømte aldrig de daglige Bønner. „Forsømte jeg dem,“ sagde han, „vilde snart Ulvene og Vildsvinene ødelægge mine Faar.“ Hasvett-i-Musa (Moses), som selv havde været Hyrde, var hans Skytshelgen. Til ham bad han daglig. Han kjendte ikke Navnet paa Dagene og Maanederne, men Sproget, han talte, var det samme som de andre Steder i Landet.

Den 9de Februar fortsattes Reisen imod Nord. Floden, som ved Katak var 84 Meter bred og dér mere lignede en Sø, blev nu bestandig smallere indtil kun 15 Meters Bredde, Den flød meget langsomt i store Bugtninger gjennem den tætte, næsten uigjennemtrængelige Urskov. Om Aftenen slog Hedin Leir paa en Ødemark, hvor Floden kun var 5 Meter bred og mere lignede en Bæk end en Flod.

Den 10de Februar sagde de Farvel til den sidste Veiviser og fortsatte Reisen langs med den bestandig mere og mere svindende Flod, der tabte sig i det tætte Tamariskkrat og blandt bevoxede Sanddyner, som nu begyndte at reise sig. Det var vanskeligt for Karavanen at komme frem. Der maatte ofte banes Vei med Øxen. Det var et trist Øieblik for Hedin, da de kom til det Sted, hvor Floden helt forsvandt. Dog havde de godt af dens Virkninger endnu flere Dagsreiser. Den udtørrede Flodseng, som endnu havde Vand om Sommeren, lettede dem Reisen, og rundt om den voxede der tæt og frodig Skov, gjennemskaaret af Stier, som vare banede af Vildsvinene. Længere imod Nord kom der et Overgangsland, hvor der endnu voxede enkelte Tamarisker og Popler. Her i dette Landskab opholdt der sig store Skarer af vilde Kameler. De stammede sandsynligvis fra

tamme Kameler, som havde havt hjemme i de Byer, som Sandet havde ødelagt. Hedins Jægere skjød 3 af disse Dyr. Skindet af en stor Han tog han med sig, for senere at sende det til Stockholm. Saa begyndte Ørkenen. Paa alle Sider kun det uendelig store Sandhav med de mere eller mindre høie bølgeformede Dyner. Hedin fortsatte Reisen bestandig imod Nord. I 8 Dage saa de kun Ørken omkring sig. Det var en meget besværlig Tur, men den gik heldig. Hver Aften, naar de holdt Hvil, kunde de ved at grave Brønd finde Vand paa indtil 4 Meters Dybde, og Kamelerne holdt godt ud. De bleve synlig oplivede af deres vilde Frænder. Endelig naaedes Maalet.

Den 22de Februar kom de til Tarimfloden, som de overskrede paa dens faste Isdække. Efter et Ophold i den lille By Scha-jar reiste de videre imod Øst gjennem Urskoven langs med Tarimfloden og ankom

den 11te Marts til Korla, der, som tidligere meddelt, ligger ved Tarimfloden. Derfra gjorde Hedin en kort Udflugt til Byen Karaschar. Guvernøren tog imod ham med samme Venlighed som de andre chinesiske Guvernører (Ambaner), skjøndt han ikke havde noget Pas med sig, da han ved Afreisen fra Khotan ikke havde tænkt paa at begive sig saa langt bort.

Fra den 21de Marts til 25de April udførte Hedin derpaa en meget interessant Reise til den saa meget omtvistede Sø Lobnor, som han undersøgte grundigt og kortlagde. Den russiske Reisende Prschevalskij fandt i Aaret 1876 den sydlige Lobnor og kaldte den en Ørkensø med fersk Vand. Den tyske Geograf Baron v. Richthofen beviste da, at der Nord for denne Sø maatte findes en anden Sø af samme Navn. Paa de kinesiske Kort angives nemlig Lobnor beliggende ved $40^1/_2{}^0$ nordl. Br., og desuden maatte en Ørkensø uden Afløb nødvendigvis have salt Vand. De Reisende, som tidligere have besøgt Lobnor, have alle fulgt samme Vei som Prschevalskij, nemlig langs med Tarimflodens nedre Løb. Hedin gik derimod langt østerud i Ørkenen, hvor der ikke fandtes nogen Vei. Dér fandt han til sin store Glæde ikke en Sø, men en hel Kjæde af Søer og østen for disse en Mængde Saltlaguner og Moradser, der efterhaanden mere og

mere fyldes af Sandet og efter Hedins Mening ganske sikkert ere Rester af den gamle Lobnor. Den sydligere Lobnor er siden Prschevalskijs Tid efterhaanden bleven saa fyldt af Sand, at de Fiskere, som havde nedsat sig ved dens Bredder, have maattet forlade deres Hytter og søge deres Erhverv ved Agerbrug ved Foden af Bjergene. Ved Lobnor levede Hedin og hans Mænd udelukkende af Fisk, Ænder og Gæs, hvoraf der fandtes uhyre Masser. Hedin leiede en Fiskerkano med to Roerkarle og gjorde ved Hjælp af den en Reise omkring paa Søen eller Søerne i 8 Dage, en Udflugt, der baade var lærerig og vederkvægende ovenpaa den lange og besværlige Reise gjennem Ørkenens Sandhav. Kanoen var dannet af en udhulet Poppelstamme og fløð, som han siger, paa Vandet saa let som en Søslange. Om denne Reise til Lobnor har Hedin sendt en udførlig, af Kort ledsaget videnskabelig Afhandling til den ovennævnte Baron von Richthofen i Berlin.

I denne Afhandling har Hedin blandt Andet oplyst, at baade Richthofen og Prschewalskij have Ret. Sagen er den, at Sidstnævnte kun har fundet og undersøgt den sydlige Lobnor, der ligger 1 Grad længere imod Syd end den af Chineserne kortlagte gamle Lobnor; Hedin har derimod fundet og undersøgt begge disse Søer eller vel rettere Vandsamlinger, thi der findes begge Steder flere Søer i Nærheden af hinanden. Den af Prschewalskij beskrevne Sø er af en nyere Dannelse. Derfor fandt han Vandet i den endnu ferskt. Den strakte sig i Retning fra Vest til Øst ligesom den gamle Lobnor paa det chinesiske Kort af 1863. Da Prschewalskij i 1876 og senere i 1885 undersøgte den sydlige Lobnor, havde denne Sø et meget stort Omfang, saa stort, at han ikke kunde se fra den ene Kyst til den anden, men nu, da Hedin undersøgte den, var den meget mindre, og Hedin mener, at den vistnok om ikke lang Tid atter vil forsvinde.

Den gamle Lobnor danner nu et Søbælte i Retning fra Nord til Syd, medens den paa det chinesiske Kort som sagt strækker sig i østvestlig Retning.

Grunden til disse Forandringer i Lobnors Form og Retning forklarer Hedin paa følgende Maade. Floderne, der munde ud i Søen og tilføre den de store Vandmasser, nemlig

Tarimfloden fra Vest og Kantsche-Darya fra Nord, føre tillige med sig uhyre Masser af Dynd, som efterhaanden fylde Søens Bredder og Dyb mod Vest. Fra Øst kommer en anden uimodstaaelig Fjende, Ørkensandet. I de tre Foraarsmaaneder blæser der fra Øst og Nordøst voldsomme Orkaner, som kunne vare Uger i Træk. Hele Luften er da i lange Tider fyldt med tætte Støvskyer, hvorfor de Indfødte ogsaa kalde disse Storme Kara buran, de sorte Storme. Dette Støv falder til Jorden, naar der atter indtræder stille Veir. Men Orkanerne medføre ikke blot dette Støv; de sætte tillige Ørkensandet i Bevægelse og drive det ustandselig mod Vest og Sydvest. Ligesom Havets Bølger vælte disse Sandbølger fremad i uafbrudt Bevægelse og fylde efterhaanden Dale og Søer. Dertil kommer, at hele Lobnorbækkenet kun er lidet dybt og det hele Landskab i stor Udstrækning rundt om ganske fladt. Derfor er den mindste Anledning tilstrækkelig til at forandre Flodernes og derved Søernes Retning. Blot den Omstændighed, at Fiskerne ved Bredderne grave en Kanal af Hensyn til Fiskeriet, hvad de ofte gjøre, er tilstrækkelig til at bevirke, at Vandet i Flodtiden tager en anden Retning. Saa kommer dertil den uhyre Fordampning, som den brændende hede og tørre Luft fremkalder. Intet Under derfor, at Lobnor ikke har noget Afløb, skjøndt den navnlig i Sommertiden modtager enorme Vandmasser fra de tilstrømmende Floder. Vandet forsvinder efterhaanden i Ørkensandet som i en Svamp, eller det opløser sig i Dampe.

Efter at have afsluttet sine Undersøgelser ved Lobnor, vendte Hedin gjennem Ørkenen Gobi over Oaserne Tjargalik, Tjertjen, Kopa, Sourgak og Keria tilbage til Khotan. Han ankom paa Tilbagereisen den 15de Mai til Kara-Saj ved den nordlige Fod af Kuenlun Bjergkjæden, og fulgte derpaa langs med denne Bjergkjæde til Khotan, hvortil han ankom den 27de Mai. I Khotan ventede der ham en stor og glædelig Overraskelse. Som Læserne mindes, mistede Hedin paa sin første ulykkelige Ørkenreise en stor Del af den medførte Bagage. Han maatte lade den blive tilbage i Teltet, da det gjaldt om at redde Livet, og senere søgte de forgjæves at finde Teltet. Han maatte derfor, da han var kommen tilbage til Kaschgar, forskrive nye Instrumenter, Klæder, Konserver

m. m. Medens Hedin opholdt sig her paa sin nye Reise gjennem Ørkenen til Lobnor, havde hans Ven Generalkonsul Petrowsky i Kaschgar givet Aksakalen i Khotan Ordre til at sende en Spion til Byen Tavekkel, hvor de Jægere boede, som havde hjulpet Hedin med at lede efter Teltet. Det lykkedes denne Spion i selse Bekens Hus at finde nogle Kister og Gjenstande, som absolut maatte have tilhørt en Europæer. Han indberettede denne Opdagelse til Aksakalen. Denne meldte det øieblikkelig til Ambanen Lindarin i Khotan, som strax sendte en Embedsmand, ledsaget af Soldater til Tavekkel, og faa Dage efter befandt saavel Teltet, som en Del af de deri efterladte Gjenstande sig i Ambanens Residens. Saasnart Hedin var kommen tilbage til Khotan, forfattede han en Fortegnelse over de manglende Sager og leverede denne Fortegnelse til Ambanen. Denne lovede Hedin, at han vilde gjøre Alt for at skaffe ham de manglende Sager, selv om han skulde anvende Tortur imod Gjerningsmanden, hvad Hedin dog ikke ønskede, da han var glad over at have faaet tilbage, hvad han havde faaet, navnlig over Fotografiapparaterne og de dermed følgende Plader. Da det imidlertid kunde vare længe, inden Undersøgelsen blev sluttet, vilde Hedin ikke vente derefter. Han skriver i et senere Brev, dateret Khotan den 14de Juni, af hvilke de ovenfor meddelte Oplysninger om hans Reise efter Opholdet i Schah-Jar ere tagne, at han agtede om en Uge at foretage den længe planlagte Reise gjennem det nordlige Thibet. Han havde i den Anledning samlet og udrustet en ny Karavane, den største, han endnu havde ført med sig. Den vilde komme til at bestaa af 15 Heste, 2 Æsler og 6 Mand, hvoraf den ene var en Chineser, der skulde fungere som Tolk. Han vilde drage imod Sydost over Kuenlun-Bjergene, hvor han vilde kjøbe Jakoxer. Derpaa vilde han fortsætte Reisen imod Øst over Thibets nordre Høideplateau.

Han haabede i Løbet af tre Maaneder at kunne naa frem til Byen Satschou i China, og, hvis Alt gik vel, være i Peking ved Aarets Slutning. Han havde givet Ordre til, at hans svenske Post skulde adresseres til det russiske Gesandtskab i Peking. Han tilstaar, at han nu længes efter at komme hjem til Sverig, der i hans Drømme staar for ham som

Paradisets Forgaard. „Det kan være sundt og udviklende en længere Tid at være, som han siger, „alene med Gud og sin Samvittighed“,“ men lidt efter lidt begynder man dog at længes efter at gjense sine Ligemænd; thi dertil kan man ikke regne Turkomaner og Chinesere. Lindarin og hans Livtjener Islam-baj vare de eneste i hans daværende Omgivelser, paa hvem han kunde stole ubetinget. Ellers var hans Hund og hans Ridehest hans bedste Venner. De gjøre ham ingen Fortræd, narre ham ikke, stjæle ikke fra ham og taale alle Strabadser uden at klage.“

I et af sine sidste Breve fremsætter Hedin nogle Bemærkninger om den Maade, hvorpaa han foretager sine Reiser, hvilke jeg finder saa karakteristiske, saa betegnende for den Flid, Energi og Alvor, hvormed denne unge Videnskabsmand omfatter sit Kald, at jeg tror, det vil interessere Læserne at blive bekjendte dermed. „Naar jeg reiser,“ siger Hedin, „lader jeg mig ikke nøie med, hvad jeg selv ser, oplever og iagtager. Hvad man selv iagttager er naturligvis altid en Hovedkilde, men for at faa mine egne Iagttagelser kompletterede og prøvede, anvender jeg i høi Grad Spørgemethoden. Overalt, hvor jeg kommer frem, søger jeg gjennem Spørgsmaal at faa saamange Oplysninger som muligt. Jeg gjør altid de samme Spørgsmaal i samme Orden. Jeg spørger om Stedets Folkemængde, Produkter, Helgengrave, Moskeer, Legender, om der saas Vaarsæd, Vintersæd eller begge Dele, om samme Mark anvendes to Gange om Aaret til forskjellige Sædarter, om Handel og Kommunikationsmidler, om Veie og Afstand til Ørkener og Bjærge, om Flodernes Vandmængde, Islægning, Isbrydning og Udspring, om Vandingssystemet, om Vinde, Orkaner, Regn, Sne etc. Det ene Spørgsmaal giver Anledning til andre; det pleier altid at tage mig henved 2 à 3 Timer, denne Udspørgen. Siden optegner jeg Alt, hvad jeg saaledes har faaet at vide, og Følgen er. at naar vi ere komne til nye Steder og Egne, hvor vi træffe nye Folk, kommer jeg aldrig til Ro før længe, efter at mine Folk have lagt sig til Hvile. Svaret paa et Spørgsmaal har ofte givet Anledning til, at jeg helt har forandret min Reiseplan; saaledes gik det netop ved min sidste Ørkenreise. Jeg bruger altid at faa oversat Navnene paa alle Steder, Landskaber,

Bjærge, Floder etc., ikke blot dem, jeg selv træffer, men også paa de i Nærheden liggende. Paa Veien imellem Kaschgar og Khotan har jeg saaledes optegnet henved 800 Navne. For det Første ere Navnene jo en ypperlig Øvelse i Sproget og forøge Ordforraadet; dernæst indeholde de som oftest værdifulde Oplysninger i flere Retninger, give Underretning om Produkter og Naturforhold, ja indeholde ofte vigtige historiske Oplysninger. For at tydelliggjøre dette vil jeg blot anføre nogle Exempler. Jarkent betyder Byen, der ligger ved eller paa en steil Bakke; Kent = By, Jar = steil Bakke, Brink. Kargalik = Byen, som er rig paa Krager; Maralbaschi = Byen, i hvis Nærhed der findes Hjorte (Maraler betyder Hjorte), Aksu = Byen med det rene Vand (Su betyder Vand), Altyn-tag = Bjerget med Guldaarer; Kara-Kasch = Bjerget med den sorte Nefrit etc. Byen Kurla eller Korla har Navn efter Mongolstammen Kurlasck. Det indre Asiens ældre Historie er kun lidt bekjendt. Hvad vi vide derom, skyldes fornemlig den russiske Lærde Professor Gregorief og Generalkonsul Petrowasky. Den sidste, der i 12 Aar har boet i Kaschgar, har, skjøndt han ikke selv har besøgt andre Byer i det indre Asien, dog gjennem sine talrige Agenter, som han forud har instrueret i saa Henseende, tilveiebragt et stort Materiale af historisk Betydning. Han har saaledes navnlig i Ruinerne af den gamle Stad Borasan ved Khotan-Darya faaet samlet en stor Mængde Gjenstande, som vidne om en ældgammel, høit udviklet buddistisk Kultur, saaledes iblandt andet en Mængde Terrakottasager, Buddabilleder af Metal, graverede Ædelstene, Mynter etc. „Jeg har selv, tilføier Hedin til Slutning, i de 9 Dage, jeg tilbragte i Khotan, samlet Alt hvad jeg kunde faa fat paa af lignende Sager af historisk Interesse og haaber at kunne bringe denne ikke ganske ringe Samling i god Behold hjem med mig til Stockholm.“ Disse Sager findes, siger han, i løse Lag i en henved 8 Meters Dybde under den nuværende Jord-Overflade. De komme for Dagen om Vaaren eller Sommeren ved Flodernes Udvaskninger eller ved Gravninger af Brønde eller Vandingskanaler.

Disse Bemærkninger ere ikke fremsatte af en Mand, som reiser blot for at tilfredsstille sin Lyst til at reise, men af Videnskabsmanden, som overalt søger Kilder til og lægger

Alt til Rette for sin Videnskab. Som Bevis paa Hedins Flid kan anføres, at han paa Reisen fra Kaschgar til Khotan havde fyldt 185 Kvartsider med Optegnelser og anført 700 By- og Stednavne paa Kortet. Siden han forlod Khotan havde han foruden en stor Masse skriftlige Optegnelser udført en Mængde Skitser, deriblandt 45 Kortskitser.

„De Danske paa Schelden."

Af et Brev fra „Orlogspræsten" E. Andersen 1812.

Meddelt af **Herman Trier.**

S. T.

Enkefrue C. D. Drewsen [1])
Hr. Grosserer G. L. Beckers Gaard
bag Assistence Huset
i
Kjøbenhavn.

Antverpen [2]) den 21de Martii 1812.

. . . .

Hvo af de 2de Rivaler fik siden det Embede, Gutfeldt [3]) forlod? J. P. Münster [4]) kom da og til Kjøbenhavn. Hvor De ellers taler og dømmer aldeles i min Aand, ihenseende til disse Mænds Forflyttelse og kjøbenhavnsk Menighed; min Agtelse for Deres Dom lader mig glædes over denne Overeensstemmelse. — Naar jeg engang kommer tilbage til Danmarks Hovedstad, vil jeg, graadig, dele med Dem og de flere flittige

[1]) Eieren af Strandmøllen Chr. Drewsens tredie Hustru, gift med ham 1792, da hun var 15½ Aar gammel, han 47. Han døde i Aaret 1810, hun i 1852.

[2]) Fra Begyndelsen af 1808 havde to Linieskibe, „le Pultusk" og „le Dantzig", som ekviperedes i Vliessingen, med danske Officerer og dansk Besætning dannet et Led i en fransk Flaadeafdeling, der blev udrustet paa Scheldefloden (se O. Lütken: De Danske paa Schelden 1808—1809 og 1809—1813). Kommandørkaptain J. v. Dockum (f.

Kirkegængere Nydelsen af „Gutfeldts henrivende Veltalenhed" [5]) og „Münsters skjønne christelige Foredrag" — (ogsaa her har De ret vidst at treffe de meest passende og adskillende Epitheta). — . .

Fra Norge har jeg og — Gud skee Lov! Efterretninger, der stemme med Deres glædelige Yttringer: at Universitets-Sagen fremmes, og fremmes med ønskeligt Held; nyligen har jeg seet af de franske Aviser, at Universitetet skal aabnes til Michelsdag og være i Christiania; imidlertid er der dog vel endnu Meget at reglere, inden det kommer rigtigt i Stand [6]). Gid det Broderskab, der stedse burde mere og mere bestyrkes mellem Tvillingrigets Børn, kun ikke derved kjølnedes mere

1753, d. 1834) fik 1. April 1809 Kommandoen paa „Pultusk". Den 2. Oktober 1809 udnævntes Kapt. C. Wleugel til Chef for „Dantzig". Den 14. Januar 1811 blev Kaptajn L. Fabritius udkommanderet for at overtage Kommandoen paa et tredie Linjeskib sammesteds, „l'Albanais".

Brevskriveren, Even Andersen (f. 1780, d. 1841), var født i Norge, men opdragen i København, hvor han havde tilbragt sin meste Tid. Han blev theologisk Kandidat i 1800 og havde i 8 Aar været Lærer i Døttreskolen og Medlem af de massmannske Søndagsskolers Bestyrelse, da han 8. Marts 1811 udnævntes til „Præst for den danske Besætning paa de franske Orlogsskibe i Antwerpen". Han møder med en Anbefaling fra Provst V. K. Hjort for „meget gode Kundskaber, vedholdende Flid, og streng Nøiagtighed, en beleven og sædelig Vandel, en ædel Villie og prøvet Erfaring", og han siger selv i sin Ansøgning (i Rigsarkivet): „Jeg . . vover at tiltroe mig den Omgangstone og det Kjendskab til Verden, der ere uomgængeligen nødvendige, for med Held at udføre den ansøgte Post."

[3]) F. C. Gutfeld (1761—1823), 1800 Sognepræst i Asminderød, 1811 Provst over Holmens Provsti i Kjøbenhavn. Hans Efterfølger i Asminderød var N. E. Øllgaard (1775—1863), 1830 Biskop over Viborg Stift.

[4]) J. P. Mynster (1775—1854), 1801 Sognepræst i Spjellerup, 1811 res. Kapellan ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, 1834 Biskop over Sjællands Stift.

[5]) „Faa Prædikanter have haft Ordet saaledes i deres Magt, som han. Han forstod at lade Billeder og oratoriske Figurer falde som et Vandfald over Tilhørerne, og vi kunne ikke undre os over, at især Kvinderne flokkedes om hans Prædikestol." L. Koch, Biogr. Lex.

[6]) „Det kgl. Frederiks Universitet" i Christiania oprettedes ved Reskript af 2. Sept. 1811. Det traadte i Virksombed 1813.

end hidtil, da dog det academiske Samliv gav Anledning til adskillige varigere Forbindelser! *)

Ja, De har Ret, kjære Madame Drewsen! ogsaa min Hu staaer end fortrinligst til Norge; jeg elsker inderligen mit Fødeland; de kjære Baand, Naturen bandt, og hvilke min heterogene Opdragelse og lange Fraskillelse kun forgjæves have søgt at løsne, slutte mig saa fast til det, at jeg ei vil modsige Dem, naar De paastaaer, at det ogsaa er mit Land! men troe mig — (Smiger vanhelligede aldrig [min] Pen!) — var Verden fuld af Drewsenske Familier, saa blide, velvillige, billigttænkende, skaansomtdømmende, forekommende, vennesæle [1]) — da var den hele Jord „et Paradiis", og da kunde det med Sandhed hedde: *„Le sage n'a point de pays particulier!"* — Hvo vil eller kan nægte, at jo de barske Fjeldes martialske, djerve Sønner og stolte Døttre, ikke mindre end Slettens roligere, beskedne Beboere, have deres betydelige Feil; — men — Dem og nogle Flere af mit lykkelige Bekjendtskab ufortalt — vover jeg dog end at troe, at hine i Almindelighed besidde flere selskabelige Dyder end disse . . .

I Januar fik jeg endeligen den længe forventede Vished om fransk *appointement*, nemlig 150 *francs* maanedlig *Gage*, og Officiers *Traitement de table* (som er $2^1/_4$ *frs* daglig,) — hvilket Alt tager sin Begyndelse lige fra min Ankomst af; men derimod vil man, at den mig af den danske Regjering forsikkrede frie Spise skal falde bort, eller forstaaes saaledes, at jeg nu ei derfor erholder nogen Godtgjørelse [2]). Jeg haver altsaa i fast, dansk og fransk, *Gage*, foruden den af Keiseren betalte frie Spise ombord, = 3000 *francs* aarlig. Ogsaa har jeg i et meget rundt Offer modtaget smigrende Beviser paa den hele Menigheds besynderlig store Velvillie og Yndest; — og denne er mig langt mere end det røde Guld, hvor

*) Min afdøde Farbroders Bibliothek skal nu tilfalde Norges Universitet.

[1]) Om hendes Mand sagde dennes Søstersøn Stephen Heger — ifølge Familietradition — under Hensyn til hans eiegode Hjerte: „Han var en Christus blandt Mennesker".

[2]) Han var ansat med „Dansk Gage 24 Rdl. Slesvig Holstensk Courant maanedlig og fri Spise ved Officers Bordet". (Udnævnelsen i Rigsarkivet).

kjært end dette kan være under nærværende krigerske og critiske Omstændigheder. Mit Offer for det afvigte Aar beløb = 2811 *francs*. Omtrent 14½ *frs.* udgjøre 1 god Rdl. Jeg kan saaledes ikke Andet end skjønsom erkjende, at, samlede jeg end graae Haar som Candidat, fattede jeg dog omsider en heldig Resolution, hvorved jeg opnaaede, hvad den profane Verden pleier at kalde — et godt feedt Kald. — Men Intet her i Verden er fuldkomment — dette Embede er uvarigt og saa fjernet fra Fødelandets elskte Grændser, hvorhen mit Hjerte iler, for end at opsøge, inden det bliver for silde, Forældre, Slægt og Venner, — saasnart jeg ikke længere finder mig skadesløsholdt for dette lange, tunge Savn ved de betydelige Goder, der her ere faldne i min Lod. Desuden — *nos beaux soleils vont achever leur tour!* — heel brat „komme Aarene til, og de onde Dage, om hvilke vi — (maaskee ogsaa Andre) — ville sige: De behage os ikke!" — eller skal Manden ikke tænke paa at blive Familiefader? — Punctum — De forstaaer mig![1])

Siden Nytaar, da jeg holdt Confirmationen, har jeg opholdt mig her i Land, hvor jeg allerede fra November Maaneds Begyndelse, til hvilken Tid Skibene efter den første Bestemmelse skulde været i Bassinet,[2]) havde leiet mig et Værelse for 1 Louisdor om Maaneden. I Begyndelsen af næste Maaned maa jeg vel igjen ombord, og ad *Vliessingen* til. Jeg har ikke her levet mindre vel eller mindre tilfreds; men Byelivet smager af Skillingen, thi ogsaa her stige alle Priser. — Egentligen bestiller jeg Lidet eller Intet — kun vegeterer —; men dog foregiver jeg, at jeg med Klem lægger mig efter det Franske, endog besøger, ei blot Theatret, men selve Tribunalerne, for med des større Nytte og Fornøielse at kunne tilbringe det meste af næste Vinter i Paris . . . Mange af de Danske have i Vinter besøgt denne mærkelige Stad, og blandt disse ogsaa Fruerne *Wleugel* og *Fabricius* — Alle have fundet Alt dér over al Forventning, og istemme

[1]) Han blev senere Sognepræst i Næs, derefter i Vang (Hedemarken), og gift med Johanne Steuersen (d. 1849).

[2]) Krigsskibene, som i de første Aar laa i Vinterhavn i Vliessingen, overvintrede senere i Antwerpens Bassiner.

samtligen: *„qui n'a pas vu Paris, n'a rien vu!“* — Antverpen er i det mindste en Bye af 2den Rang, og jeg troer næsten, den kan regnes til første Classe. Den har omtrent 70,000 Indvaanere; her hersker fransk Sprog og franske Sæder, det er at sige, udenfor den laveste Almue, thi denne er *brabantsk* eller flamsk, om hvilken der næppe just kan siges meget Godt. Ædelstene og overordentligen fine og brillante Klædedragter sees overalt, endog blandt Borgerclassen. Her har været, — og er endnu inden lukte Dørre — megen Velstand og Rigdom. Byen har et fransk Theater, der er temmelig godt besat; egentlige Comedier gives her meget sjelden, heller ikke har man Balletter eller Entreer [1]); af Operaer kan man derimod faae sin Fornøielse, som oftest gives 3 hver Aften. Karnevalstiden er nyligen forbi, men derom kan just ei siges meget til Roes. Brødrene *Franconi*, det første Konstberider-Selskab i Paris, have været her i Vinter; de overgik endnu *Chiarigny* og *Lystre* i Riden og Voltigering; de gave endog Pantomimer paa Theatret til Hest i fuld Rustning, og Cavallerie-Maneuvrer. — Man har frie Adgang saavel til den adelige som borgerlige *Sodalité*, de 2de første Klubber her i Staden, og endnu til et 3die Selskab — af Musik-Elskere — der kun giver Concerter; — men alle disse Forlystelser nyder jeg dog kun med sømmelig Maade. Hvor katholskt end dette Land i det Hele kaldes, har jeg imidlertid dog ei mærket, at saakaldte skikkelige Folk haver synderligen forarget sig over denne kjetterske Præst. Almuen er vel meget fanatisk, men da jeg ei haver nogen Omgang med den, og mit Udvortes just ei forraader mig, allermindst i Sammenligning eller ved Siden af disse skinhellige, usle, fattige Kirketjenere, — troer jeg heldigen at undgaae dens Opmærksomhed. — Ganske nyligen have et Par dansende Officierer faaet Adgang til nogle hæderligere Familiers Assembleer; ellers omgaaes de Danske blot hinanden indbyrdes, hvilket dog maaskee meest er deres egen Skyld [2]). Cheferne og de Næstcomman-

[1]) Smaa Teaterdanse.

[2]) De danske havde lige fra først af dannet en afsluttet lille Koloni (se O. Lütken: „De Danske paa Sch. 1808—09 S. 58).

derende, hvoriblandt ere 4 Familier (Overchirurg Hammers [1]) iberegnet) — udgjøre en særskilt Omgangscirkel, i hvilken jeg har den Ære at være optagen. Vi have jevnlige Sammenkomster og Smaa-Selskaber; — ogsaa Evangelii ringe Forkynder gav forleden en *Diné* i et Hotel. Familiernes Antal vil og, som det lader, i Fremtiden snarere forøges end formindskes; om Vinteren vil her altsaa ei blive Mangel paa Selskabelighed. — Men Sommeren er lang, naar man stedse skal ligge ombord, og ei forlade Scheldens Bredder. Maaskee gjør jeg i Sommer en 4 Ugers Tour til Badet i Aachen eller Spaa. Flaaden bestaaer nu af 18 Linieskibe, endeel Fregatter, Brigger, Corvetter og mange Canonierer [2]); i Sommer vil den voxe til nogle og 20 Rangskibe. Paa Værftet arbeides dagligen af alle Kræfter af mere end 10,000 Mennesker, og det kan ei nægtes, at hvo der ønsker at see Drivtighed og Hurtighed og Plan og Orden i Arbeidsomhed, — han bør komme hid . . Om Antverpen som By kunde ellers siges Meget; den er, som De veed, især berømt som Sædet for den navnkundige flamske Maler-Skole, der skal kunne have staaet ved Siden af den italienske. End leve her Navnene *Rubens* og *van Duyck* ei blot i mesterlige Malerier. End nævnes og vises hans, *Rubens*, Gaard; jeg har og seet hans Grav — han hviler i den Kirke, der blev bygget til hans Ære, og opkaldt efter ham; den Stol, han sædvanligst sad paa, bevares som hellig Reliqvie, den bærer hans Navn og Aarstallet 1633 i Guld-Bogstaver; og naar unge Kunstnere paa det herværende Musæum skulle belønnes med Præmier, nyde de den Ære at sidde paa denne deres berømmelige Mesters Stol, for derved end kraftigere at vorde besjelede og opflammede af ædel Lignelyst. Ved en anden Kirke her i Staden ligger *Qvinctius Metzius* [3]) begravet, og paa Torvet derhos

[1]) Jørgen Hammer (1775—1815, kirurg. Eks. 1804) havde tilligemed den øvrige Officersbesætning faaet Reiseordre til Vliessingen 23. April 1808 som Overskibskirurg paa „Pultusk“.

[2]) Kanonbrigger, „armerede med 1 à 2 36 ℔ Kanoner agter og for og 2 Stykker 36 ℔ Kanoner paa hver Side“ (v. Dockum, se O. Lütken: De Danske p. Sch. 1809—13 S. 38).

[3]) Af de tre flamske Malere levede P. P. Rubens 1577—1640, A. v. Dyck 1599—1641 og Quintin Massys eller Metsys c. 1460—1530.

staaer end den Jernvandpost, hvilken han som Smedesvend havde kunstigen udarbeidet; — Historien kjender De — han blev Maler af Kjerlighed, og vandt sin Tilbedede ved at have malet den fuldkomneste Venus i hende. Hvor ofte ønsker jeg mig mere Smag og Sands og Øie for denne skjønne Kunst! til hvor megen Nydelse vilde her da ikke gives riig Anledning. — Hvornaar skulde jeg blive færdig med at beskrive alt det Mærkværdige, jeg nu veed om denne Stad fra ældre og nyere Tider, dens immense Tempelhvelvinger, disse overblevne Minder af Catholicismens Guldalder, saa rigeligen forsynede med de kostbareste Malerier, den vidtløftige Kirketjeneste og de mange besynderlige tildeels meget opløftende Ceremonier, hvormed jeg har gjort Bekjendtskab, de stolte Munkeklostere, der nu bruges til Magaziner for Skibsfornødenheder, den smukke Omegn, etc. etc. Som egentligt Nyt herfra veed jeg kun, at *Pultusk* nylig har mistet sit Roer [1]), og er derfor kommet ind i Bassinet igjen for der at kjølhales. Admiral *van Dockum* er nu, 2den Gang i Vinter, i Paris, for at aflægge Kejseren Ed [2]). Man begynder nu stærkt at vente paa Afløsnings-Officiererne.

Nyligen har jeg, for 2den Gang, tilbragt 6 Dage i Brys-

---

[1]) „Skibenes Bygning drives til en Grad af Uforsvarlighed, der bringer til at skjælve for de ulykkelige Sømænd ... Efter Ingeniørernes Forsikring ere de ikkun byggede til 8 Aars Varighed . . Det grønne Træ, hvoraf Skibene ere sammensatte, som foraarsager, at endog Karduserne i Krudtmagasinerne raadne, forenet med Uforsvarligheden, vil udentvivl være Borgen for, at de ei opnaa en høiere Alder" (Rapp. fra A. Schifter. O. Lütken: De Danske p. Sch. 1808—9 S. 13).

[2]) 1. Febr. 1812 udnævntes v. Dockum til fransk Kontreadmiral og fik Ordre til at komme til Paris for at aflægge Troskabseden til Keiseren i den Anledning. Edsaflæggelsen fandt Sted 29. Marts; den 1. April var han igen i Antwerpen. I Foraaret 1810 havde han første Gang været i Paris og forhandlet med den franske Marineminister om Disciplinærforseelser fra danske Sømænds Side. Sidst paa Aaret 1810 havde han anden Gang været der og havt Audiens hos Keiseren. Januar 1812 var han paa ny i Paris, ved hvilken Leilighed Marineministeren talte til ham om hans Udnævnelse til Admiral. v. Dockum afbrød sit Ophold i Paris, for at Spørgsmaalet derom kunde falde bort; han troede, det var dansk Admiral, der var Tale om at indstille ham til at blive.

sel; Veien dertil er den skjønneste, man vil reise; den fører hele Tiden gjennem Alleer forbi mange Rigmænds herlige Campagner, der afvexle med Skove og Høie og Canaler; man kommer ogsaa gjennem Mecheln, en smuk lille Stad, hvor der er et theologisk Facultet og en udmærket skjøn Kirke, hvis Taarn engang er faldet ned; — længere hen haver man Brysseler-Canalen langs Veien paa den ene Side, hvor man seer Trækskøiter passere. — Da jeg har den Ære at skrive til en Dame — (der dog er det Modsatte af hvad *Heiberg* engang, i — vistnok fortrudt — Ubesindighed, kaldte saa)[1] — bør jeg blandt Bryssels See- og Mærkværdigheder ikke længe fortie, hvad *De* sagtens veed, at den er de vidt og bredt bekjendte *brabantske* Kniplingers Hovedsæde. Men *De*, kjære *Madame Drewsen*! vilde neppe være tilfredsstillet, om jeg intet Mere sagde om den; altsaa: Bryssel er en meget smuk Stad med 80,000 Indbyggere; dog har den i henfarne Dage været langt mere *illustre*, medens de mange rige Fremmede, især Engellændere, fortærede deres Penge her. Den halve Deel af Staden ligger meget høit, denne er den smukkeste. Her er en stor Plads, *Place royale*, og dens omliggende og tilgrændsende Gader udgjøre et Partie, ligesaa smukt som vort Amalienborg og den nye Stad. Midt paa Pladsen, hvor tilforn stod Erkehertug, Prinds *Carls* Statue til Hest, staaer nu et *Friheds-Træ*, plantet i Revolutionens Dage[2]. I Nærheden er en smuk Have eller Promenade, Parken (*le parc*) kaldet, hvori en Kilde, navnkundig ved *Peter Czar*. Midt i Skoven er et stort Kaffehuus, og her er undertiden *Vaux-hall*. Stadens Volde beherske den fortryllende Omegn. Jeg var paa Musæet og besaae det store Bibliotek, der end er her tilbage,

[1] I sin „Sprog-Granskning" siger P. A. Heiberg: „Dame: ethvert Fruentimmer, der i Køkkenet er saa stor en Gaas, at hun ikke med Vished veed, om Gaasesteg er Kjød af en stegt Gaas."

[2] „Under Frihedskrigen i Nordamerika blev det Skik at plante Træer som Symboler paa den fremblomstrende Frihed. I den franske Revolution efterlignede man dette: Jakobinerne i Paris plantede de første Frihedstræer, hvis Top i Almindelighed var prydet med de saakaldte Jakobiner- eller Frihedshuer; andre Stæder og Kommuner efterlignede dem, og de republikanske Hære plantede et Frihedstræ i enhver Stad, som de betraadte." Nord. Konvers.lex.

uagtet det Mærkværdigste sagdes bortført — De veed vel — hvorhen. Ønsker De at vide Noget om gamle og rare Udgaver af Bibelen i forskjellige Sprog, eller om Munkehaandskrivter af den, der her gjemmes, — da kan jeg dermed være til Tjeneste. Myntsamlingen var reent forsvunden; end saaes dog Levninger af Naturaliecabinet og Maleriesamling. Her er og en botanisk Have, der ei kan bortføres. Bryssel har en protestantisk Kirke, hvori der vexelviis prædikes tysk og fransk, og administreres baade for Lutheraner og Reformeerte. Jeg er meget glad i det Bekjendtskab, jeg har gjort med Præsten, Hr. *Charlier*, en i alle Henseender vakker Mand; han har og taget det paa samme Fod med at gebærde sig dèr, som jeg her. — Munkeklostere, Bygningskunstens Mesterstykker, har der været. En Jesuiter-Kirke er under Nedbrydelse; en catholsk Dito nyligen forvandlet til en keiserlig Tobaksfabrik, Menigheden henlagt under en anden Kirke, og Præsterne — satte paa Pension under Navn af Vartpenge. Den catholske Geistligheds Kaar ere overalt ikke mere, hvad de engang vare, ihvorvel der endnu her og dèr gives gode Pastorater; dens Agtelse aftager i samme Grad; den er allerede forsvunden blandt de Fransksindede. Bryssel har intet Universitet; — men — et Comediehuus, der er 1 Etage høiere og forholdsviis større end Kjøbenhavns. Et Par *lieux* fra Bryssel ligger det keiserlige Lystslot *Château-lack*, ved Landsbyen Lachen [1]); her er Alt keiserligt. Da Keiseren i Høst var i Antverpen og paa Schelden, residerede imidlertid Keiserinden her; nu ventes den afdankede Imperatrice hertil: Keiseren skal i Naade have skjenket hende det. — Ved mit første Besøg i Bryssel var Kermestiden endda ei ganske tilende — det er et Slags *St. Hans* Spil, af nogen Lighed med vor forrige Dyrehavs Commerce; om Aftenen saae man i Gaderne nogle ubetydelige Carricatur-Transpiranter [2]), og paa et eleveret Sted en flammende Ild, omkring hvilken nogle unge Piger dansede og sang. — Hvor man kommer, støder man forunderligt hyppigen paa Medlemmer af Æreslegionen, ligesom hjemme paa Riddere af Dannebrogen. Ltnt. *Rosen-*

[1]) Laeken er nu en Forstad til Bryssel; Slottet bygget 1782.
[2]) ɔ: Transparenter.

stand [1]) fik *No* 30,086. Hvor Mange end Keiseren paa denne og lignende Maader har gjort sig forbundne, yttres ikke des mindre næsten offentligen de frieste Domme om den største Mand paa Jorden; man vover høit at tale om Fabelen om Frøerne. der bade Jupiter om en Konge — og at anbringe lignende Satirer. —

De ønskede at høre Noget om Keiserens Besøg paa Schelden — men det er nu saa længe bag efter, at jeg frygter, det ikke mere vil interessere. Ikke des mindre vil dog jeg og korteligen give Dem min Beskrivelse over hans Person. Søndagen den 29de September var han ombord i *Pultusk* fra Kl. 10 til henimod 10½ [2]). *Napoleon* er, i sit hele Udvortes, en meget simpel, ligefrem, og *affable* Mand, 42 Aar gammel, liden af Statur, temmelig corpulent og korthalset, har store, brede, fyldige Kinder, en bleggul Farve, mørke Haar, smaa, lyse, men blide og fyrige Øine, især under Samtale; — ellers lod det dog, som hans sædvanlige Blik var det dybe, nedadvendte, der tillige forøgede Øienbrynenes Mørkhed; hans Klæder vare høist uanseelige, ganske uden Guld- eller Sølv-Brocade, der ellers her er almindelig, han bar hvide Underklæder og grøn Kjole med røde Opslager og Krave, stive Støvler og brede Sporer, (hans ridende Jægeres Uniform) — paa Hovedet en liden trekantet Hat, hvilken han ei tog af. Det er saa langt fra, at han i mindste Maade røber nogen Majestæt, der kunde fjerne En fra ham eller indjage Respect og byde Frygt, at han meget mere forekom mig at indbyde til fortrolig Samtale ved sin humane og — hvo skulde troet det? — rolige Mine. Med eet Ord: „Han fandt Naade for mit Ansigt!" Jeg havde og det Held at tale med ham; — og da dette maaskee ikke overgaaer mig oftere, tillade De, at jeg hidsætter, Ord til Andet, den hele lille Dialog; efter at han havde talet med Chefen og var bleven forestillet Officiererne og Skibets

[1]) 27. Febr. 1809 var Sekondlieutenant Rosenstand bleven beordret til at melde sig hos v. Dockum til Tjeneste paa et af de franske Orlogsskibe. I Efteraaret 1809 indstillede den franske Øverstkommanderende ham til Æreslegionens Dekoration som kommanderende en Brander.

[2]) Om dette Kejserens Besøg paa „Pultusk" se O. Lütken: De Danske paa Schelden 1809—13, S. 124, hvor det siges at have fundet Sted Kl. 11.

Mandskab, kom han hen til mig, der naturligviis var i fuld Ornat, og tiltalede mig saaledes: *Vous etes l'aumônier?* jeg: *oui, Sire!* N: *luthérien?* jeg: *oui, Sire?* N: *avez vous fait prière ce matin?* jeg: *pas aujourd'hui, Sire!* N: *pourquoi non?* jeg: *parce que nous avons attendue votre Majesté!* Med et allernaadigst „*bien*" vendte han sig nu fra mig, og forlod umiddelbart derpaa Skibet under Forsikkring om sin fulde Tilfredshed med hvad han havde seet og forefundet. — Ogsaa Søe-Ministeren *Decrès*[1]) havde, i Forveien, talt lidt med mig og spurgt, om jeg talte fransk, hvorlænge jeg havde været her, og hvorledes jeg var fornøiet her. — *P. A. Heiberg* besøgte ved denne Leilighed Nogle af de Danske i Antverpen, f. E. Frue *Fabricius*, men var ei med paa Flaaden.[2]).

— — — — — — —

[1]) Hertug Denis de Decrès, f. 1762. d. 1820, havde siden 1801 været fransk Marineminister.

[2]) P. A. Heiberg, der efter sin Landsforvisning var bleven ansat i det franske Marineministerium, fulgte tillige med sin Minister Keiseren paa hans Reise. Han skriver i „Erindringer af min politiske, selskabelige og litterære Vandel i Frankrig", 1830. S. 277: „Vi havde havt Ordre til at oppebie Ministerens Ankomst i Antverpen. Dette foraarsagede et Ophold af noget over fire og tyve Timer. Der laae, paa den Tid, en liden Dansk Eskadre, og, om jeg ikke meget feyler, havde jeg Leylighed til der at tale med et Par af Officererne paa denne Eskadre. Men hvad der især fornøyede mig, var, at jeg saaledes fik Leylighed til at see det af Napoleon anlagte, herlige Skibsværft, hvis Ødelæggelse Indbyggerne i Antverpen sikkert endnu, den Dag i Dag er, høyligen beklage. Der stod dengang syv eller otte Linieskibe paa Stapelen, og deres Bygning nærmede sig, meer eller mindre til Fuldendelse. En Fransk Søe-Officeer, som jeg kjendte, førte mig op paa et af disse Skibe, som jeg besaae i alle sine Deele, uden dog at forstaae at bedømme dem."

En Selvbiografi af Kobberstikkeren Johan Frederik Clemens.*)

Meddelt af **Emil Hannover.**

U. P. M.

Ifølge deres Excellences Opfordring til mig om i Korthed at opgive mit Levnetsløb tiener underdanigst og skyldigst at:

Jeg Joh. Fr. Clemens fød den 29de novembr. 1749 i Golnau i Preussisk Pommern af Forældre Joh. David Clemens Klæde og Tøj Fabrikant og Anna Franck, kom under Høy Sal. Kong Frederik den 5tes Regierings Tid som Barn med mine Forældre til Kiøbenhavn[1]) og blev omtrent i mit 8de Aar sat i Skole hos Harsdorff[2]), Fader til afgangne J. R. og Profr. Harsdorff. I mit 12te Aar begyndte jeg at frequentere det Kongl. Tegne Academie[3]), og fra mit 15de Aar maatte jeg sørge for mit eget Udkomme, da mine Forældre vare fattige; jeg kom da til en Amtsmaler, Petersen, og blev der i $5^1/_2$ Aar, i hvilken Tid jeg fortsatte om Vinteraften Tegning i Academiet efter den levende Model, modtog i samme Tid den første og anden Sølv Medaille af den Tids Præses Hs. Excellence Hr. Greve af Moltke's Haand.

I mit 21de Aar begyndte jeg at stikke i Kobber og fik igiennem den Tids Directeur Saly's Anbefaling den første

*) Dokumentet indeholdes i den Bülowske Manuskriptsamling paa Sorø Akademi. Clemens Ortografi er bibeholdt.

[1]) Dette og de følgende Tal henviser til de Anmærkninger, som Clemens i efterstaaende Brev til Bülow selv har tilføiet til Biografien.

Undervisning af Prof. Preisler[4]), men fortsatte derhos Malingen under Prof. Mandelbergs*) Veiledning, som derhos forskaffede mig saameget at fortiene ved Penselen, at jeg ikke allene kunde fortsætte mine Øvelser i Kobberstikningen, men og begyndte at understøtte mine Forældre[5]). Nu indsaae jeg hvormeget Maling saavel som Tegning lettede mig paa min nye Bane som Kobberstikker, hvortil jeg følte usigelig Lyst og Tilbøyelighed, og hvilket faldt mig saa let, at jeg allerede efter et Aars Forløb paatog mig at tegne og stikke Kobberne til Pragtudgaven af Holbergs Peder Paars efter Wiedewelt's Compositioner, som et Selskab, der bestod af G. R. Lyxdorf**), C. R. Schumacher***) og E. R. Augustini†) bekostede. Dernæst stak jeg Profr. Mandelberg's portr. efter Als††), nogle Figurer til Niebuhrs†††) arabiske Reisebeskrivelse med flere smaae Ting, og efter at have begravet min Moder, og ved Hjelp af mine Velyndere opnaaet for min Fader et lidet Embede[6]), der i min fraværelse sikrede ham for Nærings-Sorg, reiste jeg i mit 26de Aar 1774 til Paris, hvortil omtalte Selskab, der havde besørget Peder Paarses Udgave understøttede mig med 200 Rdl. aarlig i 3 Aar, hvorhos H. M. Kongen var saa naadig at lade mig beholde i samme Tid de 100 Rdl. aarlig som jeg havde nydt et Aar forud.

I Paris tegnede og stak jeg Tobias, der begraver de Døde, efter et Udkast af Bourdon, den daværende Danske Minister Baron Blome's Portræt efter Roslin*†), nogle profiler af vores Kongl. Familie tegnede af Høyer*††), foruden andre Ting af mindre Betydenhed.

---

*) Joh. Edv. Mandelberg, f. 1731, † 1786. Professor ved Akademiet fra 1763.

**) Bolle Willum Luxdorph, Geheimeraad, f. 1716, † 1788.

***) Andreas Schumacher, Konferensraad, f. 1726, † 1790.

†) Johan Samuel Augustin, Etatsraad, f. 1715, † 1785.

††) Peder Als, f. 1726, † 1776, Maler, Professor ved Akademiet.

†††) Barthold Georg Niebuhr, f. 1776, † 1831, berømt Filolog og Historiker. Forlod 1806 Kbhn. og blev Bankdirektør i Berlin.

*†) Otto von Blome († 1803), Geheimeraad, Kammerherre, dansk Gesandt i Paris. — Alex. Roslin, f. i Malmø 1718, † i Paris 1793, svensk Maler.

*††) Cornelius Høyer, f. 1771, † 1804, Maler i København.

Indtil den Tid var jeg uvidende om at være født udenfor Dannemark [7]), og efter min Faders Ansøgning erholdte han for mig Indfødsretten ved et Naturalisations Brev.

Efter de 3 Aars forløb søgte jeg hos mine Foresatte om Tilladelse til at forlænge mit Ophold i Paris for der at stikke en Plade til Optagelse som Medlem i Academiet og dernæst at giøre en Reise til Rom, men denne Begiæring blev mig nægtet og jeg derimod med en Cabinetsordre hjemkaldt [8]).

Jeg forlod Profr. Juel som dengang nylig var kommet fra Rom, vi toge Veien over Lyon for at see Sweits, men kom ikke længere dengang end til Geneve, hvor vi igiennem Landsmanden Pløtz*) giorde Bekiendtskab med den lærde Charle Bonnet**), hvis Værker den Tid vare under Pressen og skulde prydes med Autors Portr., som dertil skulde stikkes i Paris, men nu ønskede Bonnet at see det stukket af mig efter Juel, og da førommeldte Cabinetsordre ikke tillod at udstrække mit Ophold der saa længe, søgte Bonnet igiennem Statsministeren Hr. Bernstorff min Konges Tilladelse dertil og fik den igiennem academiets Præses H. K. Høyhed Arveprinds Frederik paa en for mig meget smigrende Maade; efter at Bonnets Portr. med nogle smaae Arbeider vare fuldendte, forlod jeg min Ven Juel og den værdige Bonnet, hvis Minde vil følge mig i Graven, reiste hjem og kom her tilbage 1778, blev agreeret i Kunstacademiet, begyndte paa de Jægersprisiske Monumenter og fik Aaret derpaa 400 Rdlr. aarlig Løn, stak Livmedicus von Bergers***) Portr. efter Juel, reiste derefter 1781 igien til Paris for at gifte mig, modstod alle Fristelser til at blive der og kom efter nogle Maaneder her tilbage, hvor jeg stak portraicterne af Confessionarius Bastholm†), G. R. Hielmstierne††), G. R.

*) Hans Henrik Pløtz, f. 1748, † 1830. Emaillemaler, videnskabelig Tegner, Hofmekanikus og Indfører herhjemme af den saakaldte Physionotrace, ved hvis Hjælp man mekanisk kunde tegne Profil-Portræter.

**) Charles Bonnet, Genève 1720—1793. Berømt Filosof.

***) Joh. Just v. Berger, f. 1723, † 1791. Etatsraad, Livmedikus, f. i Celle, indkaldt til Danmark 1752.

†) Christian Bastholm, f. 1746, † 1819. Dr. theol. og kgl. Confessionarius.

††) Henrik Hjelmstjerne, f. 1715, † 1780. Gcheimeraad og Justiarius.

Guldberg*), H. Majestæt Kongen som Kronprinds, Hertuginden af Augustenborg og le Soufleur (?) alle efter Juel, desuden Socrates**), for hvilket Stykke jeg blev optaget som Medlem af Kunstacademiet[9]), Ossian, le Sort des Artistes og 16 Kobbere til Holbergs Klims underjordiske Reise efter Abildgaard, med flere Ting af mindre Betydenhed.

1788 blev jeg kaldt til Berlin, hvorhen jeg reiste med Kongl. Tilladelse, og som jeg med Sindsroe kunde giøre idet min gamle Fader var kommet til Hvile, der stak jeg Kong Frid. den 2dens Tilbagekomst fra hans sidste Revue i Potsdam***), omringet af inden og udenlandske Prindser og Generaler.

Ved min Ankomst til Berlin blev jeg optaget til Medlem af Kunstacademiet sammesteds, men afslog de mig der giorte Forslage til et bestandigt Engagement. Fra dette Sted, hvor jeg fristede den haarde Skiebne ved Døden at miste min Kone Marie Jeanne Crevoisier†), der efterlod mig en 9 Aars gammel Søn, blev jeg kaldt til London, hvorhen jeg med kongelig Tilladelse reiste 1792. Der fuldendte jeg først Kongen af Preuszen Fr. Wilhelm d. 2dens portr. efter Schrøder, som jeg havde begyndt i Berlin, hvorefter jeg stak General Montgomerys Død som fald ved Beleiringen af Quebek, efter et vel udført Maleri af Trumbull††), som blev bekostet af Congressen i Amerika.

Under mit Ophold i Engeland giftede jeg mig anden gang med en dydig og huuslig Pige Anne Rees, Datter af Bygmester Edmond Rees i Vales, med hende har jeg 2 Sønner, den ene Joh. Fred, nu i sit 10de Aar, og den anden Joh. David nu i sit 5te Aar.

Pligt mod min Konge, mod min Søn som jeg ønskede opdraget til sit Fædrelands Tieneste og der siden døde i sit

*) Ove Høgh Guldberg, f. 1731, † 1808. Geheimeraad, Statsminister, senere Stiftamtmand i Aarhus.

**) efter Abildgaard.

***) efter den engelske Maler Cunningham.

†) f. i Paris 1755, † 1790(?), Kobberstikkerinde og Pastelmalerinde.

††) J. Trumbul, nordamerikansk Maler. Stikket henhører til en Suite af tre Blade. De andre er stukne af J. G. v. Müller og W. Sharp.

22de Aar som Lieutenant i Søetaten, samt Erkiendtlighed mod mine Velgiørere, blandt hvilke jeg især med Taknemlighed erindrer hans Excellence Hr. Geheime Conference Raad Bülov til Sanderumgaard, hvis Raad og Daad jeg skylder usigelig meget, bevægede mig til at afslaae alle glimrende Tilbud der bleve mig giorte for at forlænge mit Ophold i London og til at vende her tilbage hvor jeg ankom 1796, kort efter Kiøbenhavns Ildebrand; her stak jeg Statsministeren Grev Bernstorffs*) portr. efter Juel, fik 1797 fri Værelser paa Charlottenborg og et Tillæg af 100 rdl. til de 400 jeg indtil den Tid havdt nydt, stak portraicterne af H. K. H. Kronprindsesse Marie, nu vores allernaadigste Dronning, Profr. Riisbrigh, C. R. Müller**), G. C. R. Bülow efter Juel og dennes eget Portr. i Kridtmaneer, dernæst Slaget af 2den April 1801 paa Kiøbenhavns Rhed efter Lorentsen†). Omtrent ved denne Tid erholdt jeg fra Paris Indbydelse til at medarbeide ved den store Udgave af Musée Napoleon men fandt mig beføyet til at udsætte dette til en anden Tid og beskjæftigede mig med adskillige smaae Arbeider hvoriblandt 12 Udsigter af Sanderumgaard, Etatsraad de Conincks og Frues††) Portraitter, og senere Frue Taarns Brand i den 3die Bombardements Nat i Kiøbenhavn 1807 efter Profs. Lorentzens Maleri.

Mit seneste Arbeide er Hans Kongl. Majestæts Portrait en profil efter Pløtz's†††) Physionotrace-Tegning[10]).

Af vor allernaadigste Konges Godhed har jeg i afvigte Aar modtaget et aarligt Tillæg af 300 rdl. og ved at hædres med Dannebrogsordenen af 4de Klasse den afvigte 28de

*) Andreas Peter Bernstorff, f. 1735, † 1797.

**) Adam Frederik Møller, f. 1725, † 1795, Konferensraad og Stempelpapirs-Forvalter.

†) Christian August Lorentzen, f. 1749, † 1828, Maler, Professor ved Akademiet.

††) Frederik de Coninck, f. 1740, † 1811, Etatsraad, Grosserer. Marie de Coninck, f. Joncourt, f. 1747, † 1821.

†††) Se Anm. S. 327.

Januar erkiendte jeg med dyb Følelse Hans Majestæts Naade og ønskede oprigtigt at mine svage Evner og ringe Bestræbelser maatte vorde Kunsterne og deres yngere Dyrkere gavnlige.

Kiøbenh. d. 23 Febr. 1810.

Underdanigst

J. F. Clemens.

Brev til Bülow, ledsagende ovenstaaende Levnedsløb og indeholdende Anmærkninger dertil.

Kjbhn. d. 17de April 1810

Bedste Ven.

Herhos følger mit lille belovede Levnetsløb, som jeg af H. Ex. Grev Moltke til Afbenyttelse for Ordens Capitlet blev opfordret til, dog uden Anmærkninger, som nu først falde mig ind ved dette for min Ven, nemlig:

[1]) Min Fader fød i Saxen var tilforn i Kiøbenhavn i Christian den 6tes Tid, omsider boesadt i Golnau, hvor han af en falsk ven blev berøvet det meste ja næsten sin hele Formue; han blev omsider med flere Fabrikantere kaldt hertil, hvor han for sin ærligheds skyld heller ikke giorde nogen Lykke.

[2]) i den saakaldte forkerte Verden, og stod der en Globus med overdelen vendt nedad over Porten, i gothersgade nu en nye Gaard som Bolten har Bygt.

[3]) Hvor jeg formedelst min liden Vext og Ungdom blev afvist ved en Dør, men indladt af en anden, idet Informator Cleo*), til hvis Skole den Tid Opgangen var fra Nyhavn, vilde jeg skulde opsætte det nogle Aar, men ved Bortgangen bad jeg min Fader at føre mig op til den Professor som jeg havde hørt der var tilstede i Modelskolen, det var den gamle Stanley**), den nu levendes Fader, som havde Maaneden, da denne hørte at jeg havde

*) Hans Cleo eller Clio († 1785), Tegnelærer ved Akademiet fra 1750.

**) Carl Frederik Stanley, f. 1738 i Westminster, † i Kjbhn. 1813. Billedhugger, Professor ved Akademiet fra 1778.

megen Lyst til Tegning, men var bleven afvist, tog han mig ved Haanden og førte mig selv ind til Cleo, og saa var der intet i veien, jeg fik en Plads og en Skammel at staae paa.

[4]) som holdte meget haardt at formaae Preisler*) til, Undervisningen bestod i 3 Gange og 2 Timer hvergang, blot for at see hvordan en Gravstikker Slibes og Bruges og en Plade grundes til Radering.

[5]) Her var en sørgelig Epoque for mig, men som snart efter blev forvandlet til den største Glæde jeg nogensinde havde følt: min Moder, der ikke saa grundig som min Fader indsaae den Ting, fældede flere Gange Taarer af Sorg over at jeg forlod et metie der alt havde kostet saa megen Tid og begyndte paa et andet, uden at vide hvad der kunde komme ud af, og jeg ligeledes viskede ofte uformærket Taarerne fra min Plade af gremelse over at være mine fattige Forældre til Last; men da jeg, knap efter et Aars forløb begyndte at fortiene for den Tiid noget anseeligt ved Niebuhrs Værk og Peder Paars, og for 14 Dages Arbeide bragte ofte 20 a 30 rdlr. hiem, da græd min Moder anden Gang af Glæde og troede det var Hexeri — og hvem kunde være gladere end jeg?

[6]) jeg fik den Tid at høre, at Spind-Mesteren ved det Almindelige Hospital var død og fik min Fader til at søge denne Post ved Directionen der, hvor C. R. Ryberg**) var Formand, hvem Augustin og Wiedewelt i Forveien havde prepareret derpaa. Min Fader fik strax denne Tjeneste som var paa 3 a 400 rdlr. aarlig og fri Boelig og forestod den, ved hielp af min Søster til Directionens fulde Tilfredshed. Ved min Tilbagekomst maatte min Fader af Alderdomssvaghed fratræde denne Post, men Directionen ansatte min Søster i hans Sted; hun havde nogen Tid i forveien faaet den Store Sølvmedaille af Landhusholdnings Selskabet for hendes ud-

*) Joh. Martin Preisler, f. i Nürnberg 1715, † 1794 i Kjøbenhavn, fremragende Kobberstikker,

**) Niels Ryberg, f. 1725, † 1804, Conferentsraad, Grosserer.

mærkede Exempel i Spinding saavel som for nyttige og gode Indretninger ved hendes Embede, i det hun havde indført passende Præmier i Penge for Lemmernes Fliid og Duelighed, der og førte til sand Nytte for Stiftelsen; men hun satte hendes Helbred til, og efter nogle Aars Sænge Leje døde hun af Tarmgigt. Min Fader som var lam og behøvede daglig Pleje satte jeg omsider i Kost hos en halv Søster.

[7]) saavidt gik min geografiske Kundskab den gang at jeg troede, at alle, som talede plat tydsk vare fra Holsten, især bestyrkede det min Mening, at en Bager fra Holsten og mine Forældre, der som Naboer ofte omgikkes, immer talte Plattydsk med min Moder.

[8]) For at stikke de Jægerprisiske Monumenter!!!!!!

[9]) Denne Optagelse i Academiet blev jeg saa at sige tvungen til af G. C. R. Bülow, den Gang Marchal hos H. K. H. Kronprindsen, dog ikke uden venskabelige Hensigter for mig. Min Agt var aldrig at melde mig dertil, fordi Lovens Strænghed var ene anvendt paa mig som Kobberstikker, idet jeg for mit udenlands Arbeide blot blev agreeret, men andre seenere strax ved deres hjemkomst bleve optagne som Medlemmer, førend de havde forfærdiget noget hiemme; nogle sagde, at det skede paa grund af at de vare optagede i det franske Academie, men hvorfor tillod man mig ikke at giøre det samme? Jeg blev i det sted kaldt tilbage ved en Cabinetsordre, og er det bevidst til hvad Hensigt. Saaledes kan ofte tilsyneladende Gienvordigheder være til ens eget Bedste; jeg anstrængte mig saameget mere for ikke at gaae tilbage; Erfaringen lærte mig og, at talenter (hvor svage mine end ere) ene leder Artisten til Hæder uden at tage Titteler i Betragtning, som jeg har erfaret hos Fremmede saavelsom her.

[10]) blandt mine Arbeider ere glemte: Fridr. den 5tes Monument, portr. af Carolus Egon og de ægyptiske og romerske Oldsager etc.

Deres hengivne

J. F. Clemens.

(Clemens levede indtil 1831; han døde 82 Aar gammel efter længe at have været svækket paa Synet og efter i de sidste Aar helt at have indstillet sit Arbeide. Altfor god og mild til at kunne gjøre sig gjældende under de brutale Forhold ved Akademiet i Aarhundredets Begyndelse, havde han maattet finde sig i mangen Forbigaaelse, og først i 1818, da han ikke mere var i Besiddelse af sin fulde kunstneriske Kraft, havde man fundet en Plads til ham som extraordinær Professor ved Modelskolen.)

En Regimentshistorie fra Hververtiden.

Af J. C. W. Hirsch.

Da Frederik den Fjerde i 1709 af Rusland og Polen havde ladet sig forlede til paany at kaste sig ind i en Krig med Sverig, stode Danmarks bedste og mest øvede Regimenter langt fra Fædrelandet som Hjælpetropper i engelsk-hollandsk Sold, men Kongen og hans Allierede haabede, at det herreløse Sverig — efter Nederlaget ved Pultava — var saa udmattet, at den lille Hær, Danmark i Øieblikket kunde raade over, var tilstrækkelig til at knuse enhver Modstand. Skaanes energiske Statholder, Magnus Stenbock, forstod dog ved Opbud af Landbefolkningen og Sammendragning af de i Sydsverig staaende regulære Tropper, i utrolig kort Tid at skabe en Hær, der i Tal var den danske overlegen, hvorfor de Tropper, Frederik den Fjerde havde til Raadighed i Begyndelsen af 1710, sendtes over til Skaane, medens Resten af de fra keiserlig Tjeneste hjemvendte Afdelinger [1]), der vare under Omorganisation, droges over til Øerne. Desuden besluttede Kongen at oprette 4 nye Regimenter, idet man, med Forholdene fra den skaanske Krig for Øie, mente at have Tiden for sig. I den Anledning modtog Frederik den Fjerde et Tilbud fra Hertugen af Sachsen-Meinungen om at stille et Fodregiment [2]) og overdrog Ritmester Henrik Brockdorff,

[1]) 2det, 3die og 4de Fodregiment og Ulr. Otto Dewitz's Kyradsérer, 1ste Fodregiment og ungarske Dragoner (Bülow) stode alt i Skaane.

[2]) Der blev dog kun stillet 1 Bataillon under Oberst, Grev Callenberg.

en Nevø af Overgeneralen i Skaane, Chr. Detl. Reventlow, at hverve et Rytterregiment, medens Æventyrerne, Johan Christoffer Baartig og Jacob Hansen, erholdt Hververpatenter paa to Fodregimenter.

Det er med denne sidste, vi her faa at gjøre, idet vi ved en nærmere Undersøgelse af det Hansenske Regiment faar et Indblik i en Verden af Raahed, Løgn og Bedrageri, en Verden, fra hvilken Holberg har hentet Motiver til flere af sine bedste Figurer.

Hvor Jacob Hansen har høstet sine første militære Laurbær, og hvilke Potentater han hidtil havde viet sine Kræfter, kan ikke opgives, dog er der en Mulighed for, at han før 1709 har staaet i münstersk Tjeneste, eftersom han i denne By har stiftet Bekjendtskab med en af sine senere Kaptainer og værste Modstandere, Frederik Casimir Preissing, som paa dette Tidspunkt stod i Biskoppens Tjeneste. Uagtet Hansens gode danske Navn, maa han dog sikkert være en Fremmed; i den danske Hær har han ialfald ikke tjent, om han end maaske har fulgt Armeen i Skaane som Volontær. Han dukker først op i de danske Arkiver, da Frederik den Fjerde den 15de Marts 1710 — 5 Dage efter Nederlaget ved Helsingborg — meddeler „wohledlen unserem Obristen zu Fusz“ [1]) Jacob Hansen Bestalling paa at hverve et Regiment tilfods med Løbeplads i Glückstadt.

I hine Tider, hvor næsten alle Europas Folkeslag stode i Vaaben mod hverandre, hvor Horder af aftakkede Soldater og Desertører dreve om i alle Mellemeuropas store Byer, var det ingen vanskelig Sag for en billig Penge at faa sine Mønsterruller fyldte, naar man ikke var særlig kræsen med Valget af Mandskab. Da Frederik den Fjerde gav Regimentscheferne 15 Rdl. i Hververpenge for hver Mand, der blev stillet, var det ingen daarlig Forretning, Jacob Hansen gik ind til, eftersom et Regiment mageligt kunde brødføde sin Mand, naar det først var paamønstret, idet der per fas et nefas kunde flyde mangen gylden Strøm ind i Regimentseierens Kasse, naar denne forstod at omgaas Krigskommissærer, Mønstringskommissioner og Generalkrigskommissariatet paa rette Maade.

---

[1]) Karaktr. Oberst.

Men det var en Nødvendighed, at den vordende Regimentschef kunde raade over en temmelig betydelig Sum eller ialfald forskaffe sig tilstrækkelig Kredit, da han maatte staa i Forskud, indtil Regimentet kunde overleveres, eller han idetmindste kunde møde op med en fuldtallig Bataillon; thi om det end ifølge Kapitulationerne med Kompagnicheferne for en stor Del bleve disses Sag at bestride de direkte Hververomkostninger, maatte Obersten dog som oftest træde til, for at der kunde komme Fart i Hvervingen.

Om Jacob Hansen har været særlig godt forsynet med Penge, kan ikke afgjøres, men han har umiskjendeligt været i Besiddelse af et stort Handelstalent, og har forstaaet at manøvrere paa en saa behændig Maade, at han er sluppen over mange Vanskeligheder, som en mindre opfindsom Organisator vilde være snublet over.

Det maa vække Forundring, at en fremmed, ukjendt Mand, uden Familieforbindelser med de ledende Hofkredse og uden noget særligt Ry som Soldat, nød en Begunstigelse, som flere af Landets høie Adel forgjæves havde ansøgt om. Hansen havde vel næppe faaet sit Hververpatent, naar han ikke havde havt en mægtig Beskytter i Frederik den Fjerdes Yndling, Valentin Eickstedt, der netop i de samme Dage blev udnævnt til Overkrigssekretær ɔ: Forsvarsminister. At Hansen har betragtet Eickstedt som et Slags Forsyn, fremgaar af et krybende Brev, han den 30te Mai 1710 skriver for at lykønske ham til hans Udnævnelse, og hvori han udtrykker Ønsket om, at Eickstedt længe maa forblive i sin ophøiede Stilling til Gavn for Hs. Majestæt og til Overkrigssekretærens høistegne Gloires Formering „mithin ich eines grossen Patrons iederzeit an Ew. Exellentz mich zu getrösten haben möge", og Hansen afhandler dernæst med en Uforbeholdenhed, der forudsætter et særligt fortroligt Forhold til den nye Overkrigssekretær, sine Sorger og Forhaabninger med Hensyn til Regimentets Formering. Et Kompagni er stillet for en Maaned siden, et Kompagni og 20 Mand blive færdige i Morgen (altsaa den 31te Mai), og han haaber endnu i Løbet af den kommende Maaned at faa det 3die Kompagni komplet. Men han har desværre havt Uheld med tvende Leverancer. Den ene Transport paa 80 Mand, der vare hvervede i Frankfurt a. M.,

have $^1/_2$ Mil fra Giesen gjort Mytteri imod Hververofficeren, Kaptain Andersen, og slaaet Kapitainen og Underofficererne saaledes tilskamme, at man tvivler om deres Rekonvalescents, hvorefter Driften havde spredt sig for alle Vinde. En anden Kommando paa 50 Mand har ligeledes gjort Oprør, men det er lykkedes Lieutenant Matzen ved Hjælp af hessenkasselske Bønder at omringe dem og bringe dem til Hamburg under hessisk Eskorte.

Disse vare dog ikke de eneste Uheld, der ramte den nye Regimentschef. Da det navnlig var blandt Desertører, at Kompagnierne dreve deres Hvervinger, havde Regimentet i ganske særlig Grad tildraget sig de fremmede, navnlig preussiske og holsten-gottorpske Hververofficerers Opmærksomhed, og disse fandt da ogsaa jevnlig Folk, som deres Regjeringer derpaa reklamerede, og som Obersten, hvor ynkelig han end jamrede sig, maatte finde sig i, at man atter pillede ud af hans indrangerede Mandskab, eftersom Danmark havde indgaaet en høitidelig Overenskomst med Preussen om gjensidig Udlevering af Bortrømte. Da Hansens Kompagnichefer sagtens heller ikke have været overdrevent splendidide med Haandpenge, have de rimeligvis kun faaet de sletteste Soldater, der fandtes paa Markedet, og General Schønfeldt beklager sig da ogsaa gjentagne Gange over den indisciplinerede Bande, som han har faaet ind i Glückstadt, hvor Officererne klamredes, æreskjendede, ja endog pryglede hverandre „und wo der gemeine Mann sich sehr insolent aufführet, ja gar gegen den Wachen sich opponiret“. End ikke Glückstadts Volde og Grave, Portvagter og Patrouiller kunde holde paa de løse Fugle, og Afgangen var i lange Tider saa stærk, at de Nyhvervede næppe kunde dække de ved Desertionerne opstaaede Huller.

Med Hensyn til Besættelsen af Officerspladserne var Oberst Hansen heller ikke kræsen, men kapitulerede uden Betænkning med Individer, over hvis Fortid man helst maatte dække med Kjærlighedens Kaabe. Tilstrømningen var stærk, eftersom Obersten, for at opflamme de Lysthavende, rimeligvis ikke har stillet store Fordringer til pekuniære Ydelser eller forlangt altfor betryggende Garantier for Opfyldelsen af de paatagne Forpligtelser. Da Obersten „mod forventet kgl. Konfirmation“

havde Ret til at udnævne Officerer til de forskjellige Grader, benyttede han denne Omstændighed til fordelagtige Pengespekulationer; thi naar han begyndte at skimte Bunden af Kapitulantens Pengepung, foregav han, at den kgl. Konfirmation var uopnaaelig, og da der sædvanligvis fandtes et eller andet mørkt Punkt i den Paagjældendes Fortid, hvortil Obersten kunde henvise for at give den kongelige Uvillie et sandsynligt Udseende, maatte den stakkels plukkede Synder finde sig i at takke af, medens Hansen hurtigt kapitulerede med et nyt Officersemne. Hvad den Fratrædende havde offret til Oberst Hansen og hans Regiment, gaves ikke tilbage, og blev Obersten sagsøgt, skulde han nok vide at møde op med Kontraregninger, saa at „enhver upartisk Domstol“ klarligen blev overbevist om, at det var Regimentet, der var den brøstholdne. Det er umuligt at sige, hvor mange Officerer der saaledes have givet Gjæsteroller i Regimentet, thi det er en Selvfølge, at Oberst Hansen kun, naar det var uundgaaelig nødvendigt, lod høiere Vedkommende faa Indblik i Regimentets indre Affærer. I September 1710 bleve de 6 førstoprettede Kompagnier mønstrede, og allerede Maaneden derefter blev en af Kompagnicheferne[1]) træt og maatte opgive sit Kompagni, og da Hansen i Juni 1711 indgav sin første Officersliste over disse 6 Kompagnier, have sikkert mange Navne, der nu ere overgivne til evig Glemsel, figureret i Oberstens private Mønsterrulle.

Med Udgangen af 1710 var altsaa den 1ste Bataillon (6 Kompagnier) stillet paa Benene, og efter at denne ifølge Ordre af 19de December, uden større Uheld havde passeret Revu for General Jobst v. Scholten, traadte hermed det Hansenske Regiment ud i Livet. Den formerede Bataillon forblev liggende i Glückstadt, men det lykkedes General Schønfeldt at faa udvirket, at de nydannede Kompagnier af Regimentets 2den Bataillon, efterhaanden som de bleve mønstrede, skulde forlægges til Rendsborg[2]). Den stakkels General var nemlig

---

[1]) Kapt. Balthazar Erhard fra Hamburg maatte i Oktober 1710 afstaa sit Kompagni.

[2]) Dette skete imidlertid aldrig; som senere vist, bleve de forlagte til Altona for at lette Hvervningen.

Fortvivlelsen nær, thi foruden det Hansenske havde ogsaa det Baartigske Regiment Løbeplads i Glückstadt, og Tilstedeværelsen af denne Samling urolige Hoveder forskaffede ham saa mange Bryderier, at han for fuldt Alvor foreslog Kongen, at nedsætte en permanent Krigsret under Forsæde af Chefen for fynske nationale Infanteri-Regiment for at paadømme de dagligt indtræffende Trætter og Slagsmaal mellem Officererne af de nævnte to Regimenter.

Den Uvirksomhed, som disse Zigeunernaturer vare fordømte til i den lille Garnisonsby, forledte dem ganske naturligt til allehaande Udsvævelser, navnlig Drik og Spil, og da Kaarden i hine Tider sad løs i Skeden, kom det ofte til blodige Sammenstød. End ikke Chefens Nærværelse kunde holde disse vilde Kumpaner i Ave. Saaledes opstod der ved Oberst Hansens eget Bord en Strid imellem Majoren ved Regimentet, Holstein og afskediget Major Stein, en Fader til Hansens Oberstlieutenant. Stein fordrede Holstein paa Pistoler, og de mødtes ved en Reberbane mellem Hamburg og Altona. Stein var tilhest og Holstein tilfods. Denne skjød først, men traf ikke, og da Steins første Pistol forsagede, slog han den i Hovedet paa sin Modstander og skød ham saa i Underlivet med en anden Pistol. De hamburgske Dragoner vare imidlertid blevne allarmerede ved Skuddene og satte ind paa Stein, der flygtede, men paa Flugten blev hugget over Hoved og Hænder af Dragonerne. Holstein blev ført til Hamburg, men døde kort efter af sit Saar[1]). Da der hverken var Sekondanter, Feltskær eller Vogne tilstede ved Duellen, fik den hele Episode snarest Udseende af et Mord, og den raa Maade, paa hvilken Major Stein forskaffede sig Seiren, illustrerer tilstrækkeligt, hvor lidet ridderlig Tonen var iblandt Oberst Hansens Omgangsvenner. Men Obersten profiterede af Begivenheden. Han solgte strax den ledige Majorscharge til Sekondlieutenant Conrad Kirchner ved 3die danske hvervede Infanteri Regiment, og denne opnaaede virkelig ogsaa kongelig Bekræftelse herpaa, saa at han derved kom til at springe alle

[1]) Schønfeldt kalder ham „ein Frembder des Nahmens und nicht von der bey uns wohlbekannten Familie".

sine tidligere Kammerater af Lieutenants- og Kaptainsklassen forbi[1]).

Derimod slap Hansen ikke saa heldig fra en anden Handel, der vel i Begyndelsen tegnede godt, men ved sine Følger kom til at genere ham i høieste Grad. Oberst Baartig havde i Juni 1710 kapituleret med en vis Christian Ryssel og antaget ham som Sekondlieutenant. Denne Ryssel anbefalede da sin Ven Johan Andreas Reinsz, der ligeledes antoges som Sekondlieutenant ved Baartigs Regiment. Reinsz fik imidlertid den lyse Idé, at henvende sig til Oberst Hansen om et Kompagni i hans 2den Bataillon, som dengang var under Oprettelse, og da den unge Mand var et forslagent Hoved med en fænomenal Portion Frækhed, lykkedes det ham virkelig at dupere Obersten, og han erholdt den attraaede Kaptainsbestalling. Hvorledes Reinsz har kunnet overliste den verdenskloge Hansen, er vanskeligt at forstaa, eftersom hans Pung paa dette Tidspunkt sikkert har været i en høist miserabel Tilstand, og det ellers ikke var Hansens Skik at tilstaa sine Kapitulanter nogen Kredit, men Obersten har rimeligvis været under et Tryk af sine nærmeste Omgivelser, thi det var lykkedes Reinsz fuldstændig at bedaare Oberstinden og hendes Datter.

Kort Tid derefter udbredtes der imidlertid meget uhyggelige Rygter om den nye Kaptains Fortid. Man beskyldte ham for Bedrageri, Alkymi og Desertion, og som Hjemmelsmand til disse Rygter nævnte man almindeligt Kaptainens Ven, Sekondlieutenant Ryssel. Reinsz lod sig dog ikke saa let slaa af Marken, men forlangte dybt krænket, at Ryssel blev belagt med Arrest. Under denne Arrest søgte da Oberst Hansen „og endnu 8 andre" ved Trusler om „Erschiessen, Erstechen

[1]) Efter Reduktionen af Hansens Regiment i 1713 kom Kirchner tilbage til 3. hvervede Rgmt. som Major. Samtlige Officerer i Regimentet indgave da et Promemoria og erklærede „dasz sie nicht ohne tort unter seine Commando dienen konnten", fordi Kirchner først 1704 var bleven hvervet for Musketer i Schlesien og vilde have staaet som Sekondlieutenant den Dag i Dag, dersom han ikke havde tilkjøbt sig Majorschargen hos Oberst Hansen. Officerskorpset maatte imidlertid finde sig i den det overgaaede Tort, og Kirchner blev staaende som Major og Oblt. i Regimentet til 1727.

und Erschlagen“ at bevæge Ryssel til at udstede en Revers, om ikke at ville tale ondt om Kaptainen, og da Lieutenanten ikke lod sig forskrække, formerede man en Undersøgelsesproces imod ham. For den nedsatte Krigsret mødte som Kaptainens Vidner Oberst Baartig, Major Finx og Kaptain Gewecke — alle Ryssels erklærede Fjender — der forklarede, at Ryssel i deres Paahør havde udtalt de ovenanførte Beskyldninger mod Reinsz. Lieutenanten beklager sig bittert over Rettens Fremgangsmaade, idet Vidnerne ikke bleve edsfæstede, men kun indgave skriftlige Indlæg, og han erklærer høitideligt, at Sagen er gaaet til paa følgende Maade: da Reinsz engang besøgte Ryssel i dennes Logis i Hamburg, trængte 3 Hamburgere, som Kaptainen tidligere havde bedraget, med haarde Ord ind paa Reinsz og tvang ham til at udstede en Vexel paa 3 Dages Sigt for de Beløb, han havde bedraget dem for. Da Hamburgerne vare meget opbragte og truede med at trække Reinsz ud til Skindet, havde denne formaaet Ryssel til at medunderskrive Vexlen, og sidstnævnte blev nu overrendt af de Bedragne, da Reinsz ikke havde opfyldt sine Forpligtelser. Da Lieutenanten derpaa havde beklaget sig herover, havde Reinsz overfuset ham og beskyldt ham for at have yttret, at han var deserteret fra Wolffenbüttel, hvor hans Navn var bleven opslaaet paa Galgen, — en Beskyldning, Ryssel aldrig var kommen med, da han meget vel vidste, at Reinsz havde erholdt „rigtig“ Afsked fra Wolffenbüttel.

Om Ryssels Fremstilling er fuldstændig overensstemmende med Sandheden, maa vi lade staa hen, dog synes det ikke urimeligt, at Avind har forledet ham til at tale ilde om sin tidligere Protegé, der ved sin Kapitulation med Oberst Hansen saa aldeles havde overfløiet ham. Hvorom alting er, saa kunde han ikke staa sig imod Kompagniskabet Hansen & Reinsz; thi efter ½ Aars Fængsel blev han skammelig kasseret som Bagvasker af en Kammerat. Men Ryssel var af en hævngjerrig Natur. Han kunde ikke glemme den Skam, der var overgaaet ham, men satte sig nu som Livsopgave at rive Masken af sin Modstander, og i de følgende 2½ Aar vandrede han — som vi senere vil faa at se, — fra Sted til Sted for at samle Beviser mod sin Lykkes Kuldkaster.

Imidlertid havde Forholdet imellem Oberst Hansen og

hans nye Kompagnichef knyttet sig fastere, idet Reinz nu officielt optraadte som Frøken Hansens erklærede Brudgom. Da fik Kaptainen i August Maaned 1710 en ny Forskrækkelse, idet han paa Gaden i Glückstadt uformodet stødte paa et af sine tidligere Offre, Sekretær Jahr fra Weissenfels. Denne medførte i sin Kuffert en Fuldmagt fra kurfyrstelig weissenfelsk Kammerraad Vorbech til at lade Reinsz arrestere som Bedrager. Da denne Omstændighed let kunde blive skjæbnesvanger under Kaptainens nuværende delikate Forhold, da han sandsynligvis vilde gaa Glip af saavel Brud som Kompagni, naar Jahr gjorde Brug af Fuldmagten, bad han Sekretæren „um hunderttausend mahl Gotteswillen“ ikke at gjøre ham ulykkelig, nu da alt tegnede saa vel for ham, og lovede høitideligt at tilfredsstille saavel Vorbech som Jahr. Han vilde udstede en 3 Maaneders Vexel, saa at begge kunde faa fuldstændig Dækning, og gav desuden Jahr strax 30 Rdl. som Afdrag. Til Gjengjæld maatte denne da love at forlige ham med Kammerraaden og være Mellemmand imellem dem. Sekretæren lod sig røre og skrev til Vorbech, som han satte ind i Situationen, idet han gjorde ham opmærksom paa, at det vilde have lange Udsigter med deres Tilgodehavende, hvis man nu ødelagde Chancerne for Reinsz. Han fortæller ogsaa om den rysselske Proces og underretter Kammerraaden om, at der sandsynligvis vil indtræffe en Udsending fra Ryssel for at udgranske Reinsz's Fortid, hvorfor Kaptainen indtrængende lader Kammerraaden anmode om ikke at blotte ham.

Vorbech fæstede dog ikke rigtig Lid til Reinsz's Forsikringer, men fordrede sine Penge inden 4 Ugers Forløb. Dette var imidlertid plat umuligt for Reinsz, der havde laant alle sine rede Penge ud til „andre Folk“, og han beder derfor Vorbech i et lamentabelt Brev, om at Akkorden med Jahr maa staa ved Magt. Han gjør sikker Regning paa Hr. Kammerraadens „honette Gemüth“, idet han haaber, „dasz Sie doch in meinem bevorstehenden Glück nicht hinderlich seyn wollen, dan ich Sie nur desto eher, nach Erlangung meines Fortuns, contentiren kan.“ For saadanne Fornuftgrunde kunde Vorbech ikke staa. Han gav Reinsz Henstand til Midten af November, idet han gik ind paa en afdragsvis Afbetaling af Gjælden ved Vexler.

Men Kapitainen var glat som en Aal. Uagtet Jahr i 1710—11 havde opslaaet sit Standkvarter i Hamburg, hvor Reinsz paa Grund af Hvervingen ofte var nødsaget til at opholde sig, lykkedes det dog næppe Sekretæren senere at faa fat paa Kapitainen, der stadigt skiftede Herberge og lod forskjellige hamburgske Kroværter nyde godt af hans extravagante Udgifter — som han dog i Reglen ikke betalte. Hvorledes Reinsz bar sig ad ved slige Leiligheder ses af en Episode, der vist hændte i Efteraaret 1712[1]). Han var tagen ind hos en Nicolai Hess paa store Nytorv i Hamburg, hvor han levede som grand seigneur, trakterede Kreti og Pleti og lod sig bringe alle Slags Varer, som han dog ikke betalte Overbringeren kontant. Han lod derimod saavel Værten som de Handlende fryde sig ved Synet af en meget tung Kuffert, fyldt med tilbundne Pengeposer og Punge af forskjellig Størrelse, af hvilke han ved Leilighed udtog saavel Guld- som Sølvmønter. En Dag, da han sidder ved Maaltidet med Værten og to af sine Venner, kommer der imidlertid et Brev, der nøder Kaptainen til en hovedkulds Afreise, idet han dog angav at være tilbage igjen om 2 à 3 Dage. Han afskediger derfor sine Lakaier og forsegler den dyrebare Kuffert, som han høitidelig anbetroer til Værten, efter at alle de Tilstedeværende have sat deres Segl for den, stiger dernæst op i en Postchaise og forsvinder med begge Vennerne. Men Reinsz kom ikke tilbage, og da de Handlende bleve utaalmodige og overløb Værten, gjorde denne Anmeldelse til Øvrigheden, hvornæst Notarius publicus og tvende Raadsherrer arriverede og forseglede Kufferten paa legal Maade og overleverede Værten Nøglen til det Værelse, hvori den blev opbevaret. Øvrigheden lod nu Reinsz efterlyse i Aviserne og opfordrede ham til — hvis han endnu var ilive — at møde inden en vis bestemt Dag, men da denne Termin udløb, uden at man havde erholdt den mindste Underretning om Kapitainen, bleve

[1]) Oberstlieutenant H. E. v. der Weydes Selvbiografi (Personalh. Tidssk III, 1, 128 ff.). Von der W.'s Tidsregning paa dette Sted er noget forvirrende, da Episoden maa være passeret før Slaget ved Gadebusch, og ikke som man ved en flygtig Gjennemlæsning skulde antage — efter 1715.

Kreditorerne indkaldte til at overvære den hemmelighedsfulde Kufferts Aabning hos Nicolai Hess. Til det opgivne Klokkeslet forsamledes altsaa et forventningsfuldt Publikum paa store Nytorv for at afvente Notarius publicus og de tvende Raadsherrer, og med disse Herrer i Spidsen begav man sig da til det af Kapitainen tidligere beboede Værelse, hvor Kufferten blev aabnet under de behørige Ceremonier og under Medvirkning af en hidkaldt Smed. Men hvor stor var ikke Skuffelsen, da det viste sig, at de velordnede forseglede Poser og Punge kun indeholdt afrundede Skiferstykker og Sand istedetfor Dukater og Sølvmønter! Fortælleren — v. der Weyde — bemærker, at Reinsz ved denne Leilighed gjorde et „Schnit" paa mange 1000 Rdl.

Vi vende nu atter tilbage til Reinsz's Trængsler i 1710. Den Frist, Kapitainen saaledes havde tiltvunget sig af Kammerraad Vorbech, vidste han at udnytte i fuldeste Maal, idet han „durch der Mutter Vorschub" — som Schønfeldt skriver — fik holdt Bryllup med sin Obersts Datter og opnaaede at faa sin Kaptainsbestalling indstillet til kongelig Konfirmation, da han havde forstaaet at dupere sine Foresatte og bibringe dem den Tro, at han havde tilfredsstillet alle sine Kreditorer. Man skulde tro, at der efter Brylluppet var kommet mere Stadighed over den unge Ægtemand, og at han lettere kunde træffes ved sit Kompagnidepot i Glückstadt. Men dette var dog langtfra Tilfældet; tværtimod synes det, som om Kapitainen strax efter sit Giftermaal absolut har maattet udstrække sine Hververreiser til Amsterdam og fjerne tyske Steder, overladende sin Brud til Ensomheden i den lille Garnisonsby. I det Hele taget synes det erotiske Element ikke at have spillet nogen stor Rolle i Reinsz's Kjærlighedsidyl; thi endog under Forlovelsestiden omtaler Kaptainen kun sin Fæstemø som „et Fruentimmer, ved hvilket han vilde erholde en stor Hjælp", og Ægteskabet med Oberstens Datter maa fra Reinsz's Side vist kun anses for et Fornuftgiftermaal. Vi ville imidlertid nu forlade ham for en Stund for at se, hvorledes det gik med hans Svigerfaders Regiment.

Som tidligere omtalt, var altsaa den 1ste Bataillon formeret og paamønstret ved Udgangen af 1710, men Desertionerne vedbleve ustandseligt, og da Kompagnichefernes

Hjælpekilder nu syntes at være udtømte, blev Stillingen i høi Grad vanskelig, hvorfor General Schønfeldt indtrængende bad Kongen om at tage Kompagnicheferne under Armene og tilstaa dem et Forskud, da de ellers umuligt kunde komme igjennem. 1ste Bataillon blev bestemt til at deltage i det forestaaende Felttog i Nordtyskland, medens de 3 i Glückstadt under Formering værende Kompagnier af 2den Bataillon – efter Hansens Indstilling af 8de Marts — bleve forlagte til Altona, hvor man haabede lettere at kunne drive Hvervingerne i det nærliggende Hamburg. Men det var stadigt Penge og atter Penge, der manglede, og Oberst Hansen plagedes stærkt af Rykkere, som han ikke kunde eller vilde betale. Den dræbte Major Holsteins Enke kunde saaledes ikke erholde sin Mands Afregning, og Enken Abestée i Hamburg, der formentlig maa have leveret Klæde eller Udrustningsgjenstande til Regimentet, beklagede sig over, at Hansen ikke vilde klare sin Gjæld til hende og nu benytter en falleret Hamburger ved Navn Schumacher som Leverandør. Ynkeligst af alle jamrer dog en Altonaerjøde Gumpert, hvis Fordring paa 9658 Rdl. 24 Sk. Hansen besvarede med Trudsler om at slaa Arme og Ben istykker paa ham. Ja Gumpert paastaar endog, at Hansen har sat 2 af sine Soldater ud paa ham, saa at den stakkels Jøde nu gaar om i Angst og Bæven for at miste Liv og Lemmer, hvorfor han paakalder Hs. Majestæts „anerkjendte Retfærdighed og Clemence“ mod den grumme Oberst.

Efter hvad der foreligger, har Hansen dog vist snarere manglet Villien end Evnen til at betale. Som tidligere vist, havde han havt betydelige Extraindtægter ved Salget af Officerspatenter, og for et saa opfindsomt Hoved viste der sig utallige andre Hjælpekilder. Det lykkedes ham saaledes at faa Bestallingerne for Oberstlieutenanten og de 5 Kaptainer ved 1ste Bataillon „stemplede med næst forrige Aars Stempel“ (ɔ: antedateret fra 1710), hvorved altsaa disse Officerer fik Anciennetet forud for mange Kammerater i Arméen, og det er vist udenfor al Tvivl, at Obersten har beregnet sig „en liden Discretion“ for sine Bestræbelser i denne Anledning. Da han indsaa, at den 2den Bataillon dog ikke i den nærmeste Fremtid kunde blive færdig til Aflevering, fattede han den dristige Tanke i Mellemtiden at gjøre sin levende Kapital

frugtbringende, og begyndte en Byttehandel om 25 à 50 Mand med Grev Rantzau[1]). Uheldigvis havde han kun faaet afsendt en Leverance, da General Sehønfeldt fik Nys om Forretningen og Hansen fik et Tilhold „bey Vermeydung der königlichen Ungnade“ at afholde sig fra slig Handel. Hvad Grev Rantzau har ydet i Lidkjøb, kan ikke ses, men Handelen har sikkert været fordelagtig for Oberst Hansen, da denne kun høist nødig vil lade den gaa tilbage og fastholder, at Bytningen var favorabel for begge Parter, idet Rantzau fik „Fremmede for sine Indfødte“, som han ikke kunde bruge til Exercits — og Hansen fik flinke Folk, som kunde bruges til Regimentets Stamme, istedetfor det Udskud, han afleverede. Oberstens Ræsonnement er vanskeligt at fatte for Udenforstaaende, og Generalkrigskommissariatet har da ogsaa aabenbart staaet uforstaaende overfor Oberstens Bevisførelse, thi den 1ste Mai fik han en klar og bestemt Befaling til at give Greven hans Folk tilbage.

Hansen lod sig imidlertid ikke forknytte af dette lille Uheld, men tog nu uden videre Mandskab ud af sine Kompagnier og solgte det for rede Penge. Hans gamle Kjending fra Münster, Kaptain Preissing[2]), klager saaledes over, at Obersten har taget Mandskab, som Preissing har kjøbt for dyre Penge og anvendt det andetsteds, og at han endog har solgt 5 af hans anseeligste Folk for 25 Rdl. Stykket til Braband, hvilket har givet Signalet til Rømning fra alle 3 Kompagnier, da Bataillonen hovedsagelig bestod af franske Desertører, der ingenlunde vilde finde sig i at blive slæbte til Braband, hvor de vare udsatte for igjen at falde i Franskmændenes Hænder. Desuden havde Hansen beholdt de deserterede Folks Lønning og nægtede at erstatte Kaptainen de Tab, han havde lidt, ved at Kompagniet var blevet forlagt fra Glückstadt til Altona, uagtet han „mit theuren Eidschwüren und bey seiner honeten Perole“ havde lovet at holde Kompagnierne skadesløs for al Afgang, der kunde flyde af denne

[1]) Vist Grev Frederik Rantzau, karakt. Oberst og Kompagnichef i 4de jyske nationale Rytter Regiment.

[2]) Frederik Casimir Preissing (Preusing). — Brigader Fuchs betegner hans Karakter som „etwas simpel“.

Garnisonsforandring. Ja, da Preissing besværede sig herover for Obersten, overfaldt denne ham endogsaa med Injurier og belagde ham med Arrest. Der blev nedsat en Krigsret for at undersøge Gyldigheden af Kapitainens Klager, og Oberst Hansen indgav til denne et skriftligt Indlæg, hvori han rent ud benægter at have lovet at erstatte de ved Desertion lidte Tab samt erklærer, at det er efter Preissings eget Ønske, at hans Kompagni var blevet forlagt til Altona. Der har ingen Franskmænd været imellem Kompagniets 30 Desertører, og Desertionen begyndte desuden før Salget af Mandskab. Hvad de omtalte 5 Mand angaar, da vare de „bundfordærvede, giftige Folk", der vilde have smittet hele Kompagniet. Hansen har ganske rigtigt beholdt Pengene for de solgte Folk, men det er fordi Preissing har vist sig som en saa slet Husholder, at Hansen selv maa tage Hvervingen i sin Haand. Lønningspengene for Vakancerne agter han at benytte paa samme Maade. Forøvrigt skulde Preissing tage sig lidt iagt: det var en grim Historie, han havde indviklet sig i med en Sort („Mohr"), der var kommet i Huset hos hans „Weibsleüten". Den 15de Oktober sluttes Undersøgelsen, den 16de gaar Preissing fra flere af Klagepunkterne og beder om, at man vil forlige ham med Obersten, og den 19de præsenterer Hansen en Erklæring fra Preissing, hvori denne tilbagekalder hele Klagen. Om Historien med Morianen har været af en saa graverende Natur, at Preissing har anset det for rigtigst snarest at søge Forsoning med sin Regimentschef, eller om der bag Kommissionens Ryg er indgaaet en Overenskomst imellem disse to noble Karakterer, kan selvfølgelig ikke afgjøres; saameget er dog indlysende, at Obersten har beholdt Overtaget, da han ikke blev tvungen til at aflægge Regnskab for de ranede Beløb. Da der i 1711 ikke er opført nogen Regimentskvartermester ved Regimentet, har Hansen sandsynligvis selv varetaget alle Forretninger vedrørende Regimentets Økonomi, hvilket medførte den Behagelighed for ham, at han kunde skalte og valte, som han vilde, og ikke havde nogen generende Person ved sin Side, med hvem Byttet skulde deles.

Imidlertid vare Fjendtlighederne i Nordtyskland begyndte, idet den danske Hær den 9de August 1711 var rykket ind i

Mecklenburg. 1ste Bataillon af Hansens Regiment under Oberstlieutenantens Kommando skulde deltage i Aarets Kampagne, medens Obersten, — der den 26de Juni havde modtaget Bestalling som virkelig Oberst, — for sin Person fik Befaling til at forblive i Altona for at drive paa Hvervingen af 2den Bataillon, for at denne dog en Gang kunde blive færdig. Denne Ordning kom sikkert Hansen udmærket tilpas. 1ste Bataillon var nu istand til at ernære sig selv og kunde tilmed indbringe sin Regimentschef et klækkeligt Overskud, medens han selv i Fredens Hygge kunde hellige 2den Bataillon sin udelte Opmærksomhed.

Om den udkommanderede Bataillons Deltagelse i Krigsbegivenhederne er der ikke meget at fortælle. Den blev indlemmet i Blokadekorpset foran Wismar og deltog under Jørgen Rantzau i den hæderlige Kamp den 4de December 1711, uden at den dog her fik Leilighed til at spille nogen fremragende Rolle. Bataillonen havde under hele Felttoget kun 1 dræbt Officer, nemlig Kaptain Christian Ludvig Ebell. Wismar Beleiring ophævedes i Januar 1712, og Bataillonen marcherede atter hjem til sit gamle Standkvarter i Glückstadt, men Hs. Maj. maa ikke have været tilfreds med Bataillonens Præstationer, thi allerede den 21de Januar 1712 blev det befalet, at Regimentet fremtidig kun skulde bestaa af 1 Bataillon, og at Hansen skulde udtage de bedste Officerer af de ved Regimentet bestaaende Kompagnier (det var vistnok nu bragt op til 10) og aftakke Resten. Af Mandskabet skulde han udskyde de Udygtige og skaffe andre i Stedet. Muligt overkomplet Mandskab skulde deles ligeligt imellem 3 nærmere angivne hvervede Regimenter. Oberst Hansen fandt kun Major Kirchner, 2 Kaptainer og 5 Lieutenanter af den fra Felten hjemvendte Bataillon værdige til at tjene i det omorganiserede Regiment. De resterende 3 Kompagnier besatte han med sin Kaptainlieutenant og 2 Kaptainer fra de altonaske Kompagnier (Reinsz og Andreas Borchhorst), medens Lieutenantsbesætningen suppleredes ved Nyantagelser — vist 7. Hele det øvrige Officerspersonale aftakkedes, men der hævede sig nu en Storm mod Obersten angaaende den tilgodehavende Afregning og andre Fordringer, som de Afskedigede mente at have paa Hansen eller hans Regiment.

Men Obersten vendte det døve Øre til og kæmpede mandeligen for at undgaa Afregning. Hæftigst blev han angreben af Kapitain Langenfeld, der mødte med en Fordring paa 1244 Rdl. 44 Sk. Denne Kapitain Langenfeld kan — efter Alt hvad der foreligger — næppe være nogen anden end v. der Weydes Pseudonym, Kapt. Kannengieser[1]). Han havde tidligere været Borger og Kandestøber i Rendsborg, men var bleven greben af krigerisk Begeistring, da Jacob Hansen i 1710 lod Hververtrommen røre, realiserede hele sin Formue og forlod Kjedler og Kander for at følge Ærens Røst. Han kapitulerede da først om en Lieutenants-, senere om en Kapitainsplads ved det Hansenske Regiment og forskød Kandestøberkonen, der ikke passede ind i de nye Forhold. Kapitainen skal efter Reduktionen være gaaet til Rusland, men om det er lykkedes ham at faa Oberst Hansen til at tilbagegive ham Noget af hans tabte Formue, kan ikke oplyses.

Regimentets Livskraft var dog ikke bleven forøget ved den skete Omkalfatren. Vel var en Del slette Elementer blandt Befalingsmændene blevne fjernede, men da hele Reduktionen var lagt i Hansens Haand, har det vel ikke saa meget været Dyd og gode Sæder, der blev benyttet som Maalestok, men der er snarest taget Hensyn til, hvorvidt de enkelte Individer have forstaaet at vinde Regimentschefens Bevaagenhed ved Offerberedvillighed og forstaaende Imødekommenhed. Med Hensyn til Regimentets (eller rettere Bataillonens) indre Liv, skete der ingen Forandring, men Trætter og Chikanerier vedbleve nu som før, og Bataillonen kom snart til at staa fuldstændig isoleret, idet Armeens øvrige Afdelinger efterhaanden trak sig tilbage fra alt Samkvem med den. Uagtet Overkrigssekretæren sagtens vedblivende var Hansens „groszer Patron", maa Bataillonen dog ikke have været velset paa høiere Steder, eftersom man ikke turde indlemme den i Felthæren, men lod den forblive som Garnison i Glückstadt under de store Begivenheder i 1712—13.

Men for Oberst Hansens finansielle Spekulationer havde Forholdene været ualmindeligt gunstige. Den ringe Kontrol, man fra oven førte med Bataillonens hele Færd, havde bragt

[1]) Oblt. v. der Weydes Selvbiografi. Personalhist. Tidsk. III, 1—131.

saavel Befalingsmænd som Menige i et fuldstændigt Afhængighedsforhold af den saa godt som enevældige Oberst, der upaatvivlelig har forstaaet at udnytte de gunstige Tider. Som en erfaren Mand, der kjendte Lykkens Omskiftelser, anbragte han sine Spareskillinger i Jordegods, da han rimeligvis har forudset, at al den nuværende Herlighed kunde faa en brat Ende. Han kjøbte derfor Godset Dockenhuden, $1^1/_4$ Mil fra Altona i Herskabet Pinneberg. Det var vel ikke nogen stor Eiendom, men da den var beliggende paa Elbbreden i en henrivende Egn, hvor de rige hamburgske Kjøbmænd allerede havde begyndt at anlægge deres Lyststeder, var den let afsættelig og desuden passende beliggende, dersom Luften skulde blive Obersten for trang i Kongen af Danmarks Riger og Lande.

Imidlertid var Forholdet imellem Obersten og hans Svigersøn, Kapitain Reinsz, i Tidernes Løb undergaaet betydelige Forandringer. Disse to udprægede Personligheder havde uheldigvis formegen Karakterlighed til, at det af Skjæbnen ɔ: Oberstinden, skabte intime Forhold kunde blive velsignelsesrigt. Begge lede Skuffelse: Reinsz svarede ikke til Familien Hansens Forventninger, og Hansen har sikkert ikke i sin dobbelte Egenskab af Regimentschef og Svigerfader vist sig saa imødekommende, som Reinsz i sine Fremtidsdrømme havde tænkt sig. Saalænge Kaptainen kunde føre det vagabonderende Liv paa Hververreiser — et Liv, der saa godt passede for hans Tilbøieligheder og Talenter — var Forholdet saa nogenlunde, idet Reinsz hovedsagelig levede paa Offentlighedens Bekostning, medens Hansen maatte underholde hans Hustru i Hjemmet. Men da disse Reisers Nødvendighed hørte op, efter at Reinsz ved Reduktionen i 1712 havde faaet et fuldtalligt Kompagni, begyndte Kævlerierne for Alvor. Hvilke Roller Fru Reinsz og Oberstinden have spillet i denne Familietvist, kan ikke ses, men det er sandsynligt, at der er sket et Omslag i Svigermoderens Stemning overfor Svigersønnen, efter at det var lykkedes hende at faa Datteren afsat, og det er udenfor al Tvivl, at Reinsz har negligeret sin Hustru i utilbørlig Grad. Familien Hansen maa desuden nu være kommen under Veir med, at Reinsz var en Svindler af den værste Slags, og at hans pekuniære Stilling langtfra var saa beroligende, som

han før Brylluppet havde udspredt. Sagen med Vorbech var nemlig endnu svævende, da det stadigt var lykkedes Kapitainen at smutte fra Jahr, som ved Nyaarssid 1712 maatte forlade Hamburg og reise hjem til Weissenfels. Da den overhængende Fare saaledes foreløbig var forsvunden, kom Kapitainen med allehaande Udflugter og forlangte sine Breve til Vorbech og en kompromitterende Erklæring (som senere skal blive omtalt) udleverede, før der kunde blive Tale om nogen Betaling. Men Vorbech var ikke den eneste Kreditor, der forfulgte Reinsz. Dennes Affærer vare saa forkvaklede, at det ikke længer lod sig skjule for Svigerfaderen, og ganske naturligt bidrog dette til at forværre Forholdet imellem Reinsz og Obersten, der saa sig skuffet paa sit ømfindtligste Punkt. Naar hertil kommer, at Hansen — i sin Egenskab af Regimentschef — næppe har undladt at fortrædige Svigersønnen ved enhver given Leilighed, er det let at forstaa, at Striden imellem disse to haarde Stene stadig antog en bitrere Karakter. Endelig — i November 1712 — indgav Reinsz en ligefrem Klage over Svigerfaderen og bad om Nedsættelse af en Krigsret til at dømme dem imellem. Han skriver, at han er kommen udi store Vidtløftigheder, dels paa Grund af Laan, han har ydet Obersten, dels paa Grund af en hos bemeldte Oberst deponeret aflaaset Kuffert, „wie auch wegen anderer nicht weniger erheblichen Uhrsachen.“ Den af Kaptainen begjærede Krigsret blev aldrig nedsat. Krigsbegivenhederne — Slaget ved Gadebusch og Stenbocks Indmarch i Holsten — maa saa fuldstændig have lagt Beslag paa den offenlige Opmærksomhed, at man har glemt Kævlerierne imellem Oberst Hansen og hans Svigersøn. Det bliver derfor umuligt at komme tilbunds i disse plumrede Forhold, men det er vist utvivlsomt, at der er sket Brud paa Tro og Love fra begge Sider. Da Kuffert-historien minder stærkt om de føromtalte Begivenheder hos Nicolai Hess, kommer man uvilkaarlig paa den Tanke, at det har været et yndet Træk af Reinsz at efterlade aflaasede Kufferter paa passende Steder.

Regimentets Dage var imidlertid talte. Medens den danske Hær beleirede Stenbock i Tönningen, udslettedes det Hansenske Regiment af Armeens Lister, idet Brigader Fuchs og Generalkrigskommissær Platen den 12te April 1713 efter

kongelig Ordre reducerede den sidste Bataillon Mandskabet — 600 Mand — fordeltes ligeligt imellem Pr. Christians, Arnolds og Kraghs Regimenter, efterat Fuchs havde afvæbnet 74 Mand, som man ikke engang vilde tilbyde Frikompagniet paa Hitlerskandse. Af Officersbesætningen — 20 Personer — befandtes kun Major Kirchner, 2 Kapitainer, 2 Lieutenanter og Adjutanten værdige til vedblivende at tjene i Hærens Rækker. Resten blev afskediget. Oberst Hansens Afskedspatent som Oberst tilfods er dateret den 14de April, men han tilpligtedes at forblive i Landet og staa til Raadighed, indtil han havde aflagt Regnskab for sin Bataillon.

Der er et gammelt Ord, som siger, at man i Ulykken skal kjende de store Mænd, og Oberst Hansen viste sig i Sandhed stor, nu da Fordringer strømmede ind paa ham fra alle Kanter, saavel fra Leverandører som fra hans forhenværende Undergivne. Medens hans Kollega og Lidelsesfælle, Oberst Baartig[1]) segnede under Trykket af de Angreb, der skete paa hans Redelighed og hans Pung, stod Hansen med aaben Pande og reducerede og bortforklarede de indløbende Regninger og Besværinger med en Behændighed, der vidner om en ganske ualmindelig Grad af Forretningsdygtighed. Det er en Selvfølge, at Reinsz ogsaa mødte med sine Fordringer. Han androg den 24de April atter om Nedsættelse af en Krigsret, og da han formodentlig har frygtet, at Hansen paa Grund af sine Forbindelser med Overkrigssekretæren hurtigt skulde faa Decharge og forlade Landet, bad han om, at Svigerfaderens Afregning maatte blive beslaglagt, eller at Reinsz maatte faa Godset Dockenhuden overdraget, indtil han havde erholdt Dækning for sine Fordringer. Dog Reinsz spillede høit Spil — Maalet var fuldt — Hævneren var allerede paa Veien.

I de forløbne to og et halvt Aar var nemlig Reinsz's gamle Kammerat, Christian Ryssel, vandret fra Sted til Sted for at undersøge sin Fjendes tidligere Liv. ;Fra Schlesiens Grændser til Rhinen, gjennem Brandenburg, Thüringen,

[1]) Baartigs Regiment blev reduceret samtidig med Hansens, men da Baartig ikke kunde tilfredsstille sine Kreditorer, maatte han sukke i Arrest fra 25de Mai til 12te December.

Brunsvig og Hannover havde han møisommeligt fulgt Reinsz's Spor fra By til By og indsamlet Aktstykker og verificerede Afskrifter, der tilfulde kunde stadfæste de om Kapitainen i 1710 verserende Rygter.

Af disse Dokumenter fremgik det da, at Reinsz var født 1685 i Byen Güthel i det Hannoverske, hvor hans Fader synes at have udøvet „die freie Kunst“.[1]) Da han var 15 Aar, var han bleven presset til Soldat og stukket ind i Hertugen af Brunsvig-Wolffenbüttels Gardemusketerer, men da det viste sig, at han var for ung, lod man ham atter løbe. Efter hans Opgivende havde han Intet lært, men dette maa dog vistnok kun opfattes som et Udtryk af hans Beskedenhed, thi han har sikkert tilegnet sig og fuldkommengjort Faderens Kunst, idet han hermed har forbundet en Taskenspillers hele Behændighed. Under forskjellige Navne saasom Treufling, Rosenthal, Reinhardt, Hirschfeldt o. s. v. gjennemvandrede han Hannover og Thüringen, idet han slog sig igjennem, som han bedst kunde. I August 1704 kom Reinsz saaledes til en Bager og Brygger Bindseil i Werningerode i Harzen, hvor han fremstillede sig under Navnet Schmidt. Bageren beskriver ham som en ung, undersætsig, bredskuldret og lattermild Knøs med gulligt Haar og et blond Udseende, der ved allehaande Konstgreb fik bibragt Bageren den Tro, at han kunde „lave Guld“. Bindseil betroede ham derfor en Rulle Dukater til et Punds Vægt, indsvøbt i et Stykke Papir, men da Experimentet skulde til at gaa for sig, manglede Schmidt (alias Reinsz) et Pulver, som han nødvendigvis først maatte hente paa Apotheket. Han løb selv derhen, men blev borte med det samme ligesom ogsaa Bagerens Dukater, thi da denne aabnede det kjendte Papir, indeholdt det en hel anden „Materie“.[2])

---

[1]) Saaledes kaldte man dengang sædvanlig Alkymien eller Guldmagerkunsten.

[2]) Da Reinsz hele Maade at arbeide paa uvilkaarligt minder om Holbergs Oldfux i „Det arabiske Pulver“, behøver Digterens Fortolkere maaske ikke at søge Modellen til denne Figur i Voltaires Dictionaire philosophique eller i en Johan v. Siebenbürgen; thi selv om de alkymistiske Bedragerier saa temmeligt udførtes efter den samme Recept, er det dog naturligt, at Digteren snarere har faaet Impulsen

Det vilde blive for vidtløftig at følge Reinsz Skridt for Skridt, men man kan faa en Forestilling om hans Virksomhed i denne Periode af en lille Leporelloliste over hans Offre, som Ryssel havde vidst at forskaffe sig:

Bygmesteren i Dessau,
Hr. Sekretarius Fauns i Eisenach,
Hr. Doctor Darneniner i Sangerhausen,
Hr. Philip Molinum,
Hr. Geheimeraad Hatzel,
Hr. Millers, en Saltjunker i Halle,
Den gamle Universitetberider i do.
Gindewey i Nordhausen,
Sognepræsten i Neustadt i do.,
En Professorinde i Erfurt,
To Adelsmænd i Hannover,
Nogle Kjøbmænd i Gozlar,
Hr. Veheningen i Sangerhausen,
Hr. Schwolling i do.,
Hr. Løitnant Zannerthe og hans Broder.

I 1788 havde Reinsz forlagt Skuepladsen for sine Bedrifter til Byen Sangerhausen i Grevskabet Mansfeld, hvor han gik ud og ind hos den sachsen-weissenfeldske Kommissionssekretær Jahr, der experimenterede med Guldmageri. Han gik nu under Navnet Johan Andreas Rosenberg og opholdt sig trekvart Aar (fra den 18de Februar) i Sangerhausen, hvor han og Jahr foretog flere Smeltninger i Kompagniskab. Af Jahr er han da rimeligvis bleven anbefalet til forhenværende weissenfeldsk Landkammerraad Vorbech,[1]) der nu var bosat

til den nævnte Komedie ved Begivenheder, der saa at sige ere foregaaede lige for hans Øine, eftersom Kaptain Reinsz's Bedragerier sikkert dengang have været Gjenstand for almindelig Omtale, ogsaa udenfor Standen.

[1]) Sekretæren og Kammerraaden synes at have drevet deres alkymistiske Studier i Fællesskab, thi da Jahr i 1711—12 opholdt sig i Hamburg, havde han i Kommission at skaffe Vorbech „en Materia", som han dog desværre ikke kunde opdrive. Derimod lovede han at medbringe 2 Bøger af Sicero Renato og „das erschreckliche Zornspiegel des eiffrigen und gerechten Gottes", hvilke Bøger formentligen maa have indeholdt værdifulde Oplysninger til deres Studiers Fremme.

i Markbrandenburg; thi i Slutningen af 1708 træffe vi Reinsz i Byen Sorau helt ovre ved den schlesiske Grændse. Efter at have laboreret i nogen Tid, kom han her i Kast med Hs. høigrevelige Excellence. Grev Cromnitz, hos hvem Vorbech den Gang synes at have været ansat. Denne engagerede Rosenberg (alias Reinsz) til at fabrikere et Arkanum til at „forøge Guld“ og meddele Greven Hemmeligheden ved Fabrikationen. Guldmageren blev rigeligt underholdt og modtog gjennem Kammerraaden „mere end 135 Rdl.“, ligesom han af en Baronesse Gersdorff erholdt 1035 Rdl., som han formodentlig skulde forøge. Situationen syntes imidlertid at blive Reinz noget uhyggelig, eftersom han vistnok holdtes strængt bevogtet, saaledes som man sædvanlig gjorde med det Slags Guldfugle. Efter at have foretaget et Par for Greven og Vorbech uheldige Smeltninger, besluttede han da ogsaa at gjøre sig usynlig, fik sine Eiendele og Udbyttet af sin Laboreren hemmeligt praktiseret til Byen Lieberose og forsvandt saa selv en af de første Dage i December 1708. Han blev dog snart igjen indfanget og ført tilbage til Sorau, hvor han blev sluttet i Lænke og indespærret med 2 Vogtere. Men Opgjørelsen med Greven stod som et Skræmmebillede for ham, og han pønsede stadigt paa atter at slippe ud. Han drak derfor sine Vogtere saaledes til, at begge faldt isøvn, og brød saa en Nat henimod Kl. 12 ud af Arresten, idet han medtog det brændende Lys og lod de to pligtforglemmende grevelige Bestillingsmænd sove deres Rus ud i Mørke. Da han ad en Taarntrappe var sluppen ned i Kjælderen, slog han Lænken over med en Sten og en Meisel (Möszel), som han 3 Dage tidligere havde fundet og stukket til sig. Ved Hjælp af Meislen og en gammel Stok bøiede han derpaa det sønderhugne Lænkeled saaledes, at det kunde udtages og frigjorde sig for Lænken, gik derpaa gjennem en aabenstaaende Stue og sprang „durch das Secret“ ud i det Frie. Efter derpaa i nogen Tid at have tumlet om i et Fasaneri, slap han ud paa Gaden, hvor han først tog feil af Veien, men dog senere kom paa ret Kjøl igjen. Da Flugten skete i den mørke Tid (vist mellem den 14de eller 15de December), har han havt 7, 8 Morgentimer til Raadighed, og han maa rimeligvis

være kommen et godt Stykke fra Sorau, da han var saa heldig at møde en medlidende Spillemand, som skaffede ham et Skjulested i to Dage og senere førte ham til en Veninde. Men det blev dog kun et stakket Glæde, thi otte Dage derefter sad han atter i sorten Hul, og Notarius publicus cæsariensis Frederik Gotthelf Krechler indlod ham paa hans høigrevelige Naades Befaling den 21. Januar til et Forhør paa 48 nærgaaende Spørgsmaal.

Det Vigtigste af, hvad der fremkom i Forhøret, er allerede berørt. Reinsz benægtede selvfølgelig Alt, hvad der paa nogen Maade kunde benægtes. Først efter en bevægelig Tiltale — og modstræbende — indrømmede han, at han var en Søn af „den gamle Reines i Güthel". Han forklarede Navneforandringen ved, at man i det Mansfeldske kaldte Familien Reinsz, hvorimod man i det Waldeckske, hvor den tidligere havde været bosat, kaldte den Rosenberg. Han opgav selv at være født i Celle, hvilket dog formentlig kun er sket for at vildlede Forhørsdommeren. Størst Interesse har hans Qvasi-Redegjørelse af de forskjellige Smeltninger, der tillade os at skimte, hvorledes han har opereret. Han foretog saaledes en Smeltning for Bjergforvalter Ehrenberg i Mansfeld. Den 1ste Indsats paa 1 Pund 8 Lod Guld gav 2 Pund 26 eller 28 Lod. Den unge Ehrenberg indsatte derpaa 6 Lod, som efterhaanden blev til 1 Pund $6^1/_2$ Lod (!!), hvorpaa Fru Ehrenberg gjorde en Indsats paa 5 Lod, som forøgedes til 19 Lod, idet dog Sønnen overlod hende $^1/_2$ Lod af sin Indsats. Det Pulver, Reinsz havde benyttet ved denne Leilighed, havde han — tilligemed en vis Friedeburg — selv fabrikeret i Minden. Han havde ført Noget af det med sig til Sorau, men nu var det uheldigvis bleven forlagt. Grunden til dette overordentlig heldige Resultat kan maaske forklares ved Reinsz's Fremgangsmaade ved en anden Smeltning, som han foretog for Kammerraad Vorbech og en vis Slagter Schüler, der vistnok optraadte som Befuldmægtiget for Baronesse Gersdorff. Slagteren maa sikkert have været af en umedgjørlig Natur og stillet store Fordringer, thi Reinsz klager over, at, da han var bleven gaaet saa haardt paa Klingen, havde han indført kornet Bly, overdrysset med blødt Guld i Indsatsen for at tilfredsstille den vrede Slagter, medens Kammerraadens

Indsats var bleven tilsat med hans gode Pulver. Som tidligere omtalt foretog han tvende uheldige Smeltninger for Grev Cromnitz. Ved den første sigtedes han for at have ombyttet den ene Regulus[1]) og lagt en daarligere i Stedet, thi saavel Kammerraaden som Slagteren havde iagttaget, at den ene Regulus var haard og ru. Indsatsen bestod af 51 Lod, men man fik kun 36 Lod igjen, og ved Luttringen fordampede (verrauchte) endnu mange Lod, og da det endelig kom til Stykket, viste det sig, at Blandingen indeholdt Sølv. Dette kunde Reinsz ikke forstaa. Han havde Intet taget, dog huskede han, at Indsatsen havde lidt Skade, eftersom Guldet var sprungen af Diglen og Glasset gaaet itu i Skabet, hvorved Noget kunde være spildt. Desuden var der da kommet 28 Lod ud af Smeltningen, da man havde taget 2 Lod ud og lagt dem over til Grevens store Indsats paa 73 Lod. Men ogsaa denne Smeltning gav et maadeligt Udbytte og fandtes tilmed tilsat med 16 Lod „hvidt Kobber", der fordampede under Luttringen. Da Notarius beskyldte Reinsz for at have indført disse 16 Lod, forklarede han, at Diglen var løben over, og da der tidligere var lavet „hvidt Sølv" i Ovnen, var det høist rlmeligt, at det hvide Sølv paa denne Maade var kommet ind i Legeringen. Iøvrigt yttrede han, at Messing og Sølv aldeles ikke passede som Tilsætning til Guld, hvilket foranledigede Notarius til at spørge, hvad han da vilde med den Masse hvidt Kobber, han havde fabrikeret. Reinsz blev dog ikke Svar skyldig, men forklarede, at han brugte meget af dette Metal, da han deraf fabrikerede Skeer, Knive og Skaale, saaledes som han tidligere havde gjort for Baronesse Gersdorff i Hennersdorff. Da man spurgte ham, hvilke Eiendele han havde i Lieberose, og hvad han havde gjort med den Guldregulus, han havde havt før sin første Flugt, svarede han, at han ikke vidste af nogen Guldregulus at sige, og at han i Lieberose kun havde en forseglet Læderpung med nogle Smaapillerier. Derimod indrømmede han, at det var Usandhed, naar han havde udspredt, at han var en bortrømt Munk, og at han havde lært den frie Kunst i et Kloster, men be-

[1]) **Ved Regulus („Gold-Regulus") forstaas den Guldbarre eller Guldklump, der skulde underkastes Forøgelse.**

nægtede paa det Bestemteste at have skrevet til Regenten i Sagan for at paakalde Keiserens Beskyttelse, foregivende, at han kunde lave Hs. keiserlige Majestæt Guld i Pundevis, naar denne vilde forlange ham udleveret. Var et saadant Bønskrift kommet til Regenten, maatte det være afsendt af de medfølende Bønder eller af Retten (das Gericht!!). Det er en Selvfølge, at der i Forhøret hentydes til en hel Del nye Offre, som passende kunde tilføies paa den tidligere anførte Liste.

Reinsz's Formuesomstændigheder have paa dette Tidspunkt sikkert været ganske tilfredsstillende, uagtet Greven havde ladet beslaglægge et Pund upræget Guld, der fandtes i hans Værge. Som ovenfor omtalt, havde han nemlig kort før sin første Flugt været i Besiddelse af en Del upræget Guld, som han havde været saa forsynlig i Tide at skaffe til Side, og som han vistnok har forstaaet at redde fra Rettens Kløer, ligesom han kort før Flugten havde solgt et Pund af en tvivlsom Legering til Kammerraad Vorbech for 320 Rdl.

Der blev nu anlagt Sag imod ham, og skjøndt der i Forhøret var fremkommet tilstrækkeligt til at retfærdiggjøre, at man vedvarende holdt ham under Laas og Lukke, fik han dog — efterat have underskrevet en høitidelig Erklæring — ved en General von der Schulenburgs Mellemkomst, Tilladelse til at tage Ophold i Lieberose, saalænge Processen varede. I den omtalte Erklæring[1]) forpligtede han sig ved de dyreste Eder til ikke at undvige fra Lieberose, før Processen var tilendebragt, og han havde erstattet de Tab (1400 Rdl.), som Greven havde lidt ved hans Operationer, men forblive „i eng Arrest“, indtil han havde opfyldt alle sine Forpligtelser. Og dersom det skulde befinde sig, at han havde drevet falsk Spil og været en Bedrager, saa underkastede han sig herved hans høigrevelige Naades alvorlige Straf: saa at jeg desaarsag, som en aabenbar menedersk Bedrager erkjender mig uværdig til al Naade og Barmhjærtighed, ligesom jeg paa ingen Maade skal kunde fri mig for Straffen for overbevist Mened, uden ved Opfyldelsen af mine Løfter og ved Beviset om mit

[1]) Det var dette Dokument han i 1712 vilde have tilbageleveret af Sekretær Jahr, før han vilde indlade sig paa at betale sin Gjæld til Kammerraaden. (Se foran Side 351).

Arkanums Ufeilbarhed eller ved en taknemmelig Betaling, „so wahr mir Gott und sein heiliges Wort, Christus Jesus helffe oder mich ewiglich verdamme". Men Reinsz maa dog alligevel være undveget fra Lieberose, uagtet han „med oprakte Fingre" havde besvoret denne Erklæring, thi som vi have set, havde han endnu ikke opfyldt sine Forpligtelser overfor Greven og dennes Mandatar Vorbech[1]), da han i 1710 mødte Sekretær Jahr i Glückstadt.

15 Maaneder senere var Guldmageren Reinsz Kapitain i den danske Hær og trolovet med sin Regimentschefs Datter.

Det er ikke rimeligt at Ryssel er naaet frem med sine Afsløringer før efterat Reinsz den 25de April 1713 var bleven afskediget; idetmindste kom de indsamlede Aktstykker først Kongen ihænde den 12te August. Kom Hævneren saaledes en Time for sent, gjorde hans Meddelelser det dog umuligt for Reinsz at smugle sig ind i et andet dansk Regiment, hvilket paa ingen Maade havde været ugjørligt, da han havde erholdt „en honorabel Afsked", og da han jo havde en særegen Evne til at bore sig frem. Men selv om han i sit æventyrlige og omflakkende Liv har erhvervet sig nok saa megen Koldblodighed og Frækhed, er han dog vistnok nu bleven overvældet, da han saa hele sin plumrede Fortid afdækket just i det Øieblik, da han frækt udstrakte Haanden efter sin Svigerfaders Gods. Thi det er naturligt at antage, at Ryssel har søgt sin fordums Banemand i Glückstadt, og dér skadefro udkrammet Udbyttet af sine Efterforskninger, førend han indsendte dem til Kongen. Da Reinsz maa have indtaget en ledende Stilling blandt Kammeraterne, var Faldet saa meget desto dybere, og han har da sikkert foretrukket at opgive sine Fordringer paa Oberst Hansen og forlægge Skuepladsen for sin

[1]) Da det ikke var lykkedes Jahr at tvinge Reinsz til at betale Grevens og Vorbechs Fordring, udstedte Vorbech den 14de Mai 1712 et Dokument, hvorved en Major Pfingsten fik Ret til et inddrive deres Tilgodehavende, 1410 Rdl. foruden Renter og Omkostninger. Majoren har dog næppe havt mere Held end Sekretæren.

Virksomhed til andre Egne; thi efter den 24de April 1713 forsvinder han ganske fra de danske Arkiver.

Men ogsaa Oberst Hansen maa have følt sig ilde berørt ved de Opdagelser, man havde gjort om hans Svigersøn. Den stakkels Oberst havde nok at kæmpe imod, foruden nu ogsaa at skulle have Latteren imod sig, og han havde sagtens helst fulgt Reinsz's Exempel og flygtet fra det Hele. Men da Likvidationen ikke gik rigtig fra Haanden, havde man tvunget ham til at tilbagelevere sit Afskedspatent og indeholdt 1332 Rdl. af hans Afregning. Da han uden Afskedspatent ikke kunde gjøre sig Haab om at „komme an“ andetsteds, bestormede han Kongen med Bønner og skildrede sin Stilling med de mørkeste Farver, idet han høit og dyrt forsikrede, at han var saa afblanket, at han ikke engang kunde opdrive 1 Rdl. (!!) og saaledes var ude af Stand til at foretage de nødvendige Reiser for at faa sine udestaaende Fordringer indkasserede. Han bønfalder derfor atter og atter Majestæten om at faa sit Afskedspatent igjen, da han heller vil vandre om som Tigger i Udlandet end vise sin Fattigdom her, hvor han har beklædt en Obersts Charge. Først i September 1714 synes han at have faaet sine Ønsker opfyldte, thi fra denne Tid ophører han med at overhænge Kongen og Overkrigssekretæren. Hvorledes det er gaaet med Afregningen, er vanskeligt at sige. Staten og Kongens Undersaatter ere vel saa nogenlunde blevne tilfredsstillede, men de fremmede Leverandører og Pengeudlaanere samt Massen af hans tidligere Undergivne „af fremmed Nation“ have næppe kunnet sætte deres Fordringer igjennem. Størstedelen af disse stakkels Stympere kunde nemlig ikke holde Pinen ud, og nu da der ikke var mere at fiske i Danmark, listede de en efter en tilbage til det store Fædreland. Da Aaret 1713 nærmede sig sin Slutning, var altsaa de sidste Spor af det Hansenske Regiment fuldstændig udslettede.

Hvilken Skjæbne der ramte Godset Dockenhuden kan ikke oplyses, ligesom man heller ikke ser sig istand til at afafgjøre, om Fru Reinsz fulgte sin Mand eller sin Fader.

Den ulykkelige Lieutenant Ryssel høstede imidlertid ikke den forventede Løn for sine energiske Anstrængelser. Han havde haabet at faa Opreisning, men dette skete ikke, da

man var altfor glad ved at slippe det hele Slæng af Hansenske og Baartigske Officerer.

Ret betegnende er det forøvrigt at se, i hvor løst et Forhold disse Fremmede stod til den Konge, de tjente; thi Ryssel kjendte ikke engang sin Konges Navn, eftersom han i det Herrens Aar 1713 adresserede sit Andragende om Gjenindsættelse til „Den durchlautigsten Fürsten und Herrn Christianum IV, Könige in Dänemark u. s. w.“ Og Lieutenanten havde dog tjent i den danske Hær i over et halvt Aar.

Person-Register.

Aargang 1896.

Af Tallene angiver det første Aargangen, det andet (Romertallet) Halvbindet og det tredie og de følgende Siden. — Forkortelserne ere de almindelige, saasom: Pr. = Præst; Prok. = Prokurator; Off. = Officer; Gen. = General; Ob. = Oberst; Adm. = Admiral; Amtm. = Amtmand; Kmhr. = Kammerherre; Borgm. = Borgmester o. s. v.

„MUSEUM“

ophører hermed at udkomme.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 02672 0352

